

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Den Danske Atlas

DEN DANSKE ATLAS er genfremstillet paa et specielt fabrikeret Papir fra De forenede Papirfabrikker. Teksten er udført i Fotolitografi af Villadsen & Christensen. Plancher og Kort i Lystryk af Nordisk Kunst- og Lystryk. Bogbinderarbejde af Marius Andersens Bogbinderi.

Printed in Denmark 1968.

ERIK PONTOPPIDAN

Den Danske Atlas

Tomus
IV

R O S E N K I L D E O G B A G G E R

Den Danske
U f l a s
Eller
Konge = Riget
Dannemark,

Med dets
Naturlige Egenskaber, Elementer, Indbyggere, Væxter, Dyr og
andre Affødninger, dets gamle Tildragelser og nærværende Omstændigheder
i alle Provinkter, Stæder, Kirker, Slotte og Herre-Gaarde.
Forestillet ved en udførlig

Lands = Beskrivelse,

saar og oplyst
med dertil forfærdigede Land-Kort over enhver Provink
med Stædernes Prospector, Grund-Ridser, og andre merkvaerdige Kobber-Stykker.
Efter Høi-Kongelig allernaadigst Befaling,
ved afgangne

Pro-Canceller Dr. ERICH PONTOPPIDAN.

Men fortsat af

HANS DE HOFMAN.

Deres Kongelige Majestets Erats-Raad og PRÆSIDENT udi Fredericia.

Med Kongel. Allernaadigst Privilegio for A. H. GODICHE og hans Arvinger.

TOMUS IV.

Kiøbenhavn, 1768.

Erykt og bekostet af Kongel. Universitets Bogtrykker Andreas Hartvig
boende nest ved vor Frue Latinske Skole.

Den
Stormægtigste
og
Allernaadigste
Arve-Enevolds-Konge og Herre
Konge

Shristiaan

den
Syvende,
Konge

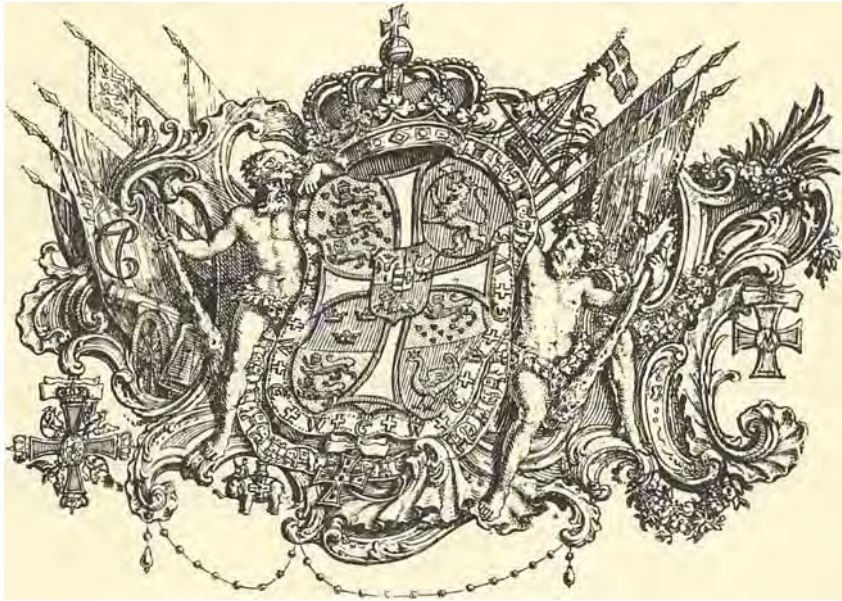
til Danmark og Norge, de Wendes og Gothers,

Hertug

udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Ditmarsken,

Greve

ubi Oldenborg og Delmenhorst ꝛc. ꝛc.

Stormægtigste Konge,
Allernaadigste Arve-Herre,
Den Fierde Tome af ATLAS DAN-
NIAE, indeholdende en Beskrivelse over Aarhus

og Viborg Stifter af Nørre-Jylland, fordrister jeg mig i dybeste Underdanighed at dedicere til Deres Kongelige Majestet, i allerunderdanigst Haab, at dette Verk, som med megen Møie fra saa mangfoldige Steder er samlet, maatte finde Deres Kongelige Majestets allernaadigste Velbehag.

Vel findes om enhver Kiøbsted saavel som om Sognerne paa Landet og Herregaardene i disse tvende Stifter temmelig nøie og omstændig Beskrivning, men, da Grunden og Stedernes Lægde ere af ulige Beskaffenhed, saa har og ethvert Sted sine Fordeele og sine Mangeler. Ikke desto

mindre, siden Nørre-Sjælland er den største af alle Deres Majestets Danske Provincer, og saare lidet derom tilforn er publiceret, saa forhaaber jeg i dybeste Underdanighed, at dette i Raade vorder optaget, som er hvad en troe Ziener og Undersaat kan ønske sig.

Gud almægtigste Iyfsaliggjøre Deres Kongelige Majestets Regimente! At Landet under saa mild og naadig en Regiering maa blomstre og tiltage: At Deres Kongelige Majestets Fuldkommenhed maa overgaae alt, hvad der kan optænkes til saa naadig en Konges Berømmelse: At Deres Kongelige Ma-

jestets glørværdigste Afkom maa florere saa
længe Verden staaer; Hvilket allerunderdanigst
ønsker den, som i dybeste Underdanighed lever

Stormægtigste Konge,
Allernaadigste Arve-Herre,
Deres Kongelige Majestets

Skrevet i Fridericia
paa
Hans Kongelige Majestets
Allerhøieste Fødsels-Dag
den 29. Januari 1768.

Allerunderdanigste troe-pligtfuldigste
Diener og Underfaat

HANS DE HOFMAN.

Gunstige Læsere!

G
E
N
D
S
K
I
O
N
T

Gndskiont jeg fra de unge Aar har haft større Lyst til at læse
 andres Skrifter, end noget selv at udarbeide og lade publi-
 cere; Saa har dog Skiebnen og den naturlige Tilboielighed
 til at tiene mit Fæderneland forvoldet; at jeg har maattet forfatte
 saavel af dette Verk saa meget Nørre-Jylland angaaer, som og den

Fortale.

forhen udfomne Samling af Fundationerne; Thi da min Broder TYCHO DE HOFMAN, som den 2. November 1753. var bleven befalet at samle og udgive Fundationerne og Stiftelserne for hele Danmark, strax derefter ved Døden afgik, fik jeg i hans Sted 1754. den 5. April allernaadigst Befaling, samme af hannem begyndte Verk at fuldføre, hvilket jeg og ved 10. Mars Arbeid allerunderdanigst efterkom, da den 10de og sidste Tome 1765. med Registerne fra Trykken udfom, uden at jeg reserverede mig det allermindste af Verkets Indkomst.

Men neppe havde jeg nedlagt Pennen, førend jeg paa nye blev anmodet at forfærdige Continuationen af ATLAS DANIÆ for Nørre Jyllands fire Stifter, efterat min Svoger Pro-Canceller Dr. ERICH PONTOPPIDAN ved sin dødelige Afgang havde sluttet den Tredie Tome, men ei endnu begyndt paa Jylland. Dog fandtes efter hannem ikke alene de af Sal. General Major LAURIDS DE THURAH fra Sognepresterne i Jylland indsamlede Historiske Relationer, men endog endeel af ham selv ved Correspondence tilveiebragte Efterretninger, samt et Udtog af Landmaalingen paa Byernes og Stedernes Navne i ethvert Sogn, og de fleste Kiobsteders Tegninger, saavelsom Kartterne over Jylland.

Men som dette ikke var nok til at udføre et Lands Beskrivning, om hvilket, skiont det er den største af dette Riges Provincer, man i trykte Bøger har alt for liden og ufuldstændig Kundskab, har Hans Hoigrevelige Excellence Hr. Geheimeraad og Ober-

Fortale.

Secreterer Hr. Greve OTTO THOTT haft den grace, af sin rare Samling at laane mig adskillige Manuscripter, deriblant Hr. BEGRUPS Beskrivelse over Kalløe Amt, og Hr. MOLDRUPS til Bestervig Beskrivelse over Bestervig Kloster, ligesom ogsaa Hr. Justizråd og Landsdommer DE THESTRUP har laant mig en stor Deel Manuscripter om Halsborg, Viborg og Aarhus Kiøbsteder, Hr. General-Auditeur og Landsdommer ROTHE, Hr. Capitain DE TEILMAN til Endrupholm, Doctor GUDME, Professor og Rector WORM, Rector TETENS, Hr. GRÖNLUND i Ribe, Hr. LANG i Vilslev, Hr. VEDEKE og Hr. FOSIE i Randers, Borgemeister SIMONSEN, Forvalter MÖNSTER, og flere, have meddeelt meget gode Efterretninger, som alle herudi, det korteste mueligt, ere brugte og anførte, NIELS TAARUPS Relationer, saavidt de strekke sig, ere af de udførligste og beste.

Den THURAHSCKE Samling havde jeg tilforn haft til laans, og deraf betient mig ved de Historiske Efterretninger for hvert Sogn, som ere anførte ved Foundationerne. Men da adskilligt derudi fattedes til Verkets Fuldkommenhed, saa formaæde jeg de Herrer Stiftbefalingsmænd, nemlig Hans Excellence Geheime Conferensraad Hr. Baron IVER HOLK, Hr. Kammerherre Greve SCHAK, Hr. Kammerherre HVITFELD, og Hr. Kammerherre ROSENÖRN, samt de Herrer Biskoper, ANDREAS WÖLDIKE, Doctor BRODER BRORSON, Doctor

Fortale.

POVEL MATHIAS BILDSÖE, og Doctor JÖRGEN CARSTENS BLOK, at sende de af mig opfatte Concepter over enhver Kiøbsted efter en vis Plan til en brav Mand paa hvert Sted, som har tilsat det manglende, og har jeg desuden ført en vidtløftig Correspondence med Provsterne i Herrederne, som alle med særdeles Flid har assisteret.

Fremdeles har jeg sendt til enhver Kiøbsted, saavel Prospectorne, som Grund-Tegningerne, hvoraf den største Deel alt var stukken i Kobber, men da disse Tegninger formodentlig vare forfærdigede for nogle Aar siden, har følgende haft den Godhed at forskaffe mig endeel nye Prospector og i Særdeleshed Grundtegninger over Kiøbstederne og nogle af de smukkeste bygte Herregaarde, som passe sig paa deres nu værende Beskaffenhed, nemlig, Rosenholm af Cieren Hr. Geheimeraad ROSENKRANDS, Frisenborg og Clausholm af den sidste Cier Kammerherre og Stiftamtmand HVITFELD, Bidstrup af Cieren Justisraad LICHTENBERG, Aarhus af Mfr. CRAMER, Randers af Borgemeister SIMONSEN, Horsens af Rector TETENS, Mariager af Magister FRIEDLIEB, Hobroe af Hr. TIMMERMAN, Grinaae af Hr. RISOM, Viborg af Hører Mfr. HASSE, Skive af Lieutenant og Conducteur GROLLAU, med flere, hvilke paa nye ere stukne saaledes, som de nu befindes.

Hvad Landkarterne over Jylland angaaer, da omendskient de ei har al den Accurateffe og Fuldkommenhed, som om de ved

Fortale.

Landmaalere af nye vare optagne, hvortil udfordres Kongelige Befestninger, ere de dog ulige rigtigere og fuldkomnere end dem man før har haft; Da saavel det generale Kart over hele Jylland, hvorom i ATLAS DAN. TOM. I. pag. 29. til 35. meldes, som de specielle over hvert Stift, ere af Mfr. D. C. FESTER paa nye ikke lidet forandrede og forbedrede, ved et ganske speciel Kart laant af Hr. Geheimeraad Greve THOTT over Stads- Giørding- og Malt-Herreder, opmaalt og forfattet af Capitain DE TEIPMAN til Endrupholm, samt et andet, over Gislum-Herred af Herredsfoged TESTRUP, over Kalløe-Amt af Hr. BEGTRUP, over Thye-Land af Hr. MOLDRUP, over Limfjorden af SKOVSTRUP, og fleres.

Og da jeg saaledes ved dette Verk, ligesom tilforn ved Fundationerne, har forvoldet mine fiære Landsmænd Uleilighed med at besvare nogle hundrede Breve, saa har saavel jeg, som det Allmindeelige, dem samtlige hørligen at takke, da Verket uden deres Hielp havde blevet meget ufuldkommen. Derimod haaber jeg, at det nu kan passere for nogenledes fuldstændigt, siden saavel det Historiske, som og hvert Steds Beskaffenhed, i en vis Orden, under ethvert Amt, herudi rigtig er anført, nemlig:

Hvert Herred: a) Sognenes Navn, med derudi værende Bher, Torper og eneste Steder, b) Hvad merkværdigt i Kirken og Sognet befindes, c) Herregaardenes Navn, Bygning, Eierne, Hovedgaardss Taxt efter

Fortale.

Matrikelen, og contribuerende Hartkorn saaledes som det paa Amtstuerne fandtes anført ved 1765. Aars Udgang, ellers skeer dermed ofte Forandring, ligesom Proprietairerne sælge og købe til, d) Ser, Kloostere, og deslige, og overalt, e) oeconomiske Beskrivelser over Amter og Herreder, saavidt de indsendte Beretninger have givet Materie til.

Kiøbstederne: Navn, Lægde, Historisk Beskrivning, Baaben, Gaarde, Huse, Familier, Nærings-Midler, Handel, Agerdyrking, Fabriker, Handverker, Havn, Skibe, Fiskerie, Kirker, Skoler, og andre publiqve Bygninger og Stiftelser, Øvrighed, Consumption, Markeder, udgaaende Varer, med videre. Om og af Privilegierne er anført saameget som man har haft ved Haanden, men som jeg først, efterat denne Tome næsten var færdig trykt, har fra Kiøbstederne selv erhholdet deres Privilegier, har jeg derover gjort en nøiagtig Fortegning, og samme, saavidt Aarhus og Viborg Stifter vedkommer, til Slutning hosføiet, nemlig, saa mange som ved hvert Sted enten ikke findes nævned, eller og have udførligere og tydeligere. Men til de øvrige tvende Stifter, skal Kiøbstedernes Privilegiers Indhold blive paa deres rette Steder anførte.

Endelig for at faae dette Verk desto mere fuldkommen, og saa accurat, som mueligt har været, har jeg formaaet min særdeles gode Ven Hr. Justigraad og Geheime-Archivarius LANGEBEK, ei alene at igiennemgaa Manuscriptet, og tilfætte, hvad

Fortale.

han endnu kunde optænke og forefinde til Verkets Forbedring, men endog at eftersee Correcturerne samt Kobber-Pladernes Forandring, hvorved han har haft et stort Arbeid, og fortjener derfor ogsaa Tak af Publico; Da det i manglende Fald havde været umueligt for mig, som er fraværende, at skaffe de Underretninger, som Kiøbenhavns Bibliotheker og Archiver kan give.

Dien uagtet al den Flid og Omhu, der er brugt til Verkets Fuldkommenhed, kan ikke negtes, at det dog med Tiden kunde forbedres, naar flere Documenter om de ældere Tiders Tilstand maatte opdages, naar nøiere Efterretninger om nogle Sogne, som man har lidet eller intet om, kunde indkomme, og naar det Physiske og Deconomiske i visse Egne blev med større Flid og Indsigt optegnet. Om Vandene i Landet, Fjorde, Bøge, Søer, Strømme, Aaer, Bække og Røder, burde paa sine Steder have nøiagtigere Kundskab, end den man af Efterretningerne har kunnet udlede, ja nogle ere formodentlig glemte. Om Grundens Beskaffenhed, Engskjødselen, Agerdyrkingens Maade, og adskillige Indretninger, have fra mange Steder gode Underretninger, men fra nogle alt for lidet. Om den saa kaldte Ahl, og dens adskillige Forandringer, som findes i Grunden næsten overalt midt igiennem Jylland og tildeels paa Vestkanten, hvilken har saa megen Indflydelse paa Jordens mere og mindre Frugtbarhed, har man ei videre, end hvis man i følgende Some vil finde af Capitain DE TEILMANS Observationer om den Egn han selv boer i.

Fortale.

Under visse Sogne ere nogle faa Steder ikke noie nok betegnede, hvad de ere; Man har mest rettet sig efter Matrikelen og de deraf ved afgangne Landmaalings Conducateur SKOVSTRUP udtagne Lister, men, saasom adskillige Ting i seenerer Tider har forandret sig, visse Byer, Møller og andre Steder, enten ere ødelagte, eller forflyttede, eller har faaet andre Navne, ja endeeel Steder af nye anlagte, saa har det beste Hjelpe-Middel dertil været de fra Presterne indkomne Relationer: Men, da disse ei alle med lige Glid ere skrevne, har man undertiden ikke kunnet bestemme, om et og andet Sted skulde være Bye, Torp, Gaard, Huus eller andet eenligt Sted, det er og Aarsagen, hvorfor kanskee noget enkelt Sted maatte findes anført, som enten ikke mere er til, eller nu har et andet Navn. Byers og Steders Navne, som, ved en fordervet Udtale, ere vigede fra deres rette Skrive-Art, har man søgt nogenledes at rette, og saavidt mueligt kalde med sit rette og rigtige Navn.

Vel havde Sal. Pro-Canceller PONTOPPIDAN villet, at Nørre Jyllands fire Stifter skulde udgiort den Fjerde Tome af den Danske Atlas, men da Beskrivelsen om Aarhus og Viborg Stifter er bleven over halv femte Alphabeter, og de øvrige Aalborg og Niber Stifter vil omtrent naae samme Størelse, saa har man maattet indrette Jyllands Beskrivelse i Tvende Tomer, siden det ikke var mueligt, at samme i eet Bind kunde udkomme. Hvad Registeret er angaaende, da har jeg derved afviget fra den Methode, som til de forige Tomer er brugt, og

Fortale.

indrettet det paa en Maade, som mig syntes beqvemmere, og som adskillige andre Liebhabere have for mig yttret deres Behag udi.

Forleggeren Hr. GODICHE har for sin Deel ikke sparet nogen Flid og Bekostning paa Verkets baade ud- og indvortes Prydelse, i Besønderlighed paa de anseelige Kobberplader, som han mesten alle paa nye har ladet omstikke. Og da han ved begge Deele har viist sig som en god Patriot og som en vel erfaren Mand i sin Profession, saa haaber jeg, at mine kiære Landsmænd forskaffer ham saadan Debit, at han i det mindste kan være skadesløs, allerhelst da dette Verk nu og i Tiden kan være det almindelige til stor Nytte, og giøre Landet Vre.

Heraf seer Læseren, at der er brugt al optænkelig Flid med at faae dette Verk fra alle Steder her i Landet samlet, og at, om noget skulde være forbigaaet, er det vedkommendes egen Skyld, som det manglende ei have indsendt. Skulde derfor mine kiære Landsmænd ved denne Tones Giennemlæsning endnu kunde finde noget til samme at forøge eller til de allerede udfomne Deele at forbedre, og det vorder Mig eller Forleggeren tilstillet, skal det paa beleiligt Sted vorde Publico meddeelt.

Og som Forleggeren er findet at udføre Sal. Pro-Canceller PONTOPPIDANS fulde Plan til den Danske Atlas at faae saavidt mueligt fuldkommen, udbeder han sig ydmygst af alle og enhver, som enten maatte besidde eller kunde ville give nogle Efterretninger om Hertugdømmet Slesvig, at de dem jo før jo

Fortale.

heller behageligst vilde til hannem indsende, da han med største Taknemlighed betaler paagaaende Porto, og imidlertid gjør sig al optænkelig Umag for at udfinde en lærd og velskicket Mand, der kan paatage sig at udarbeide en Beskrivning over bemelte Hertugdøm, som kunde gives i Trykken, naar Nørre-Jyllands tvende øvrige Stifter først er gaaet fra Haanden, og som kunde ligne de foregaaende Deele af Kongeriget Danmarks Beskrivelse.

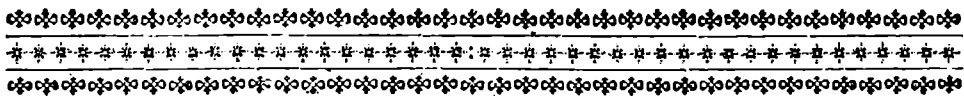
Fridericia,
den 29 Januarii 1768.

HANS DE HOFMAN.

Indhold af alle Capitlerne i denne IV TOME.

Cap. I.	Om Jyllands ældre og nyere Bessaffenhed og Tilstand i Almindelighed.	Pag. 3
Cap. II.	Om Jyllands naturlige Egenstaber og Deconomiske Bessaffenhed.	20
Cap. III.	Om Jyllands Inddeeling og Jurisdictioner baade i det Geistlige og Verdslige.	50
Cap. IV.	Om Aarhus Stift, og om Havreballe-Gaards Amt.	62
Cap. V.	Om Stiernholms Amt.	121
Cap. VI.	Om Skanderborg Amt.	181
Cap. VII.	Om Nakter Amt.	243
Cap. VIII.	Om Kallø Amt.	261
Cap. IX.	Om Dronningborg Amt.	356
Cap. X.	Om Silkeborg Amt.	467
Cap. XI.	Om Mariager Amt.	517
Cap. XII.	Om Viborg Stift og om Hals Amt.	583
Cap. XIII.	Om Skivehuus Amt eller Salling Land.	719

Efterretning for Bogbinderne

Om de Steder i Bogen, hvor et hvert Land-Kort eller andet Kobberstykke bør settes, efter sin Opkrift.

Næst efter Capitleernes Indhold det Generale-Kort over heele Jylland.

Pag. 62. Det Speciale Kort over Aarhus Stift.

— 66. Aarhus i Grundtegning.

— 66. Sammesteds: Aarhus i Prospect fra Syd-Vest Siden.

— 66. Sammesteds: Aarhus i Prospect fra Nord-Øst Siden.

— 122. Horsens i Grundtegning.

— 122. Sammesteds: Horsens i Prospect.

— 182. Skanderborg i Grundtegning.

— 182. Sammesteds: Skanderborg i Prospect.

— 266. Grinaae i Grundtegning.

— 266. Sammesteds: Grinaae i Prospect.

— 272. Ebeltoft i Grundtegning.

— 272. Sammesteds: Ebeltoft i Prospect.

— 322. Prospect af Rosenholms Herre-Gaard.

— 338. Prospect af Gammel Estrup Stamhuus.

— 358. Randers i Grundtegning.

— 358. Sammesteds: Randers i Prospect.

— 434. Prospect af Bidstrup Stamhuus.

— 438. Prospect af Clausholms Herre-Gaard.

— 496. Prospect af Frisenborg Grevskab.

— 518. Mariager i Grundtegning.

— 518. Sammesteds: Mariager i Prospect.

— 532. Hobroe i Grundtegning.

— 532. Sammesteds: Hobroe i Prospect.

— 580. Det Speciale Kort over Viborg Stift.

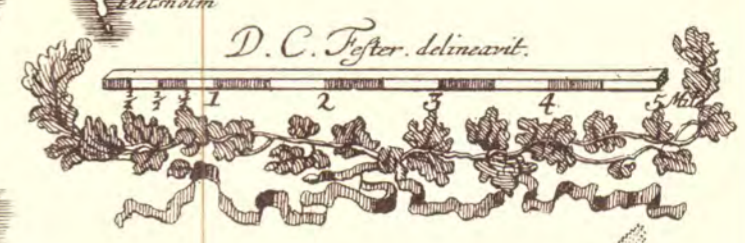
— 594. Viborg i Grundtegning.

— 594. Sammesteds: Viborg i Prospect.

— 722. Skive i Prospect.

Tabula Generalis
IUTIA SEPTENTRIONALIS,
AUGUSTISSIMO & POTENTISSIMO
MONARCHÆ
CHRISTIANO SEPTIMO
REGI DANIAE, NORVEGIAE, VANDAL. GOTH.
DUCI SLESV. HOLST. STORM. DITM.
COMITI IN OLDENB. & DELMENH.
PATRI PATRIÆ CLEMENTISSIMO
SUBIECTISSIMÆ DICATA.

ANNO MDCLXVII AB
A. H. GODICHE

NOTAR EXPLIC
• Urbes et Oppida.
• Parochiae.
• Prædia Vobil. majora.
• Prædia minor.

Iydike
Riv

OCEANUS

OCCIDEN

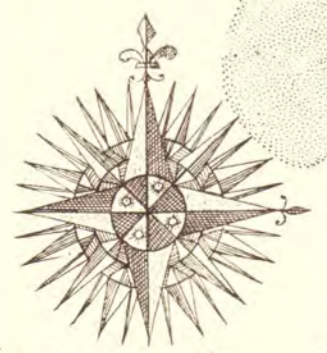
TALIS

SINUS CODANUS

FRETUM

BALTI

MAIUS

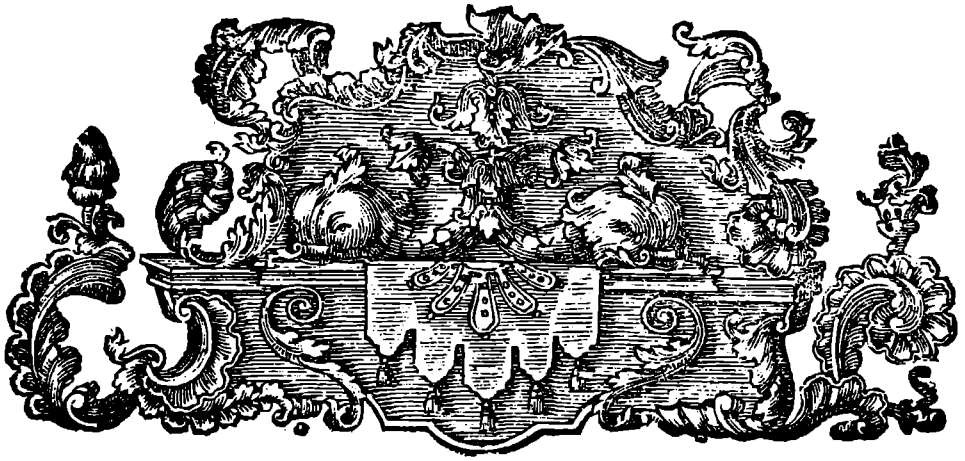

Ad Regalis Almonasterii Prævisionem
allene fr. A. H. Godiche & hanc Struenger.

D e n
Danste Atlas.
TOM. IV.

D. Atlas Tom. IV.

2

Det Første Capitel.

Om Jyllands ældere og nyere Beskaffenhed og Tilstand i Almindelighed.

Jylland er en Halvøe, omgivet paa de tre Sider med Ka- Situation.
tegat og Nord-Søen eller Vesterhavet, og paa den fiere
de Landfast med Hertugdomet Slesvig, som egent-
ligen er og fordum kaldtes Synder-Jylland, hvorfore, til Forfkiel
deraf, det ogsaa endnu gemeenligen kaldes Nørre-Jylland. Men nu
omstunder forstaaer man ikke andet, end dette Land, under det Navn
Jylland;

Jylland; Thi Synder: Jyllands Navn blev i det 14de og 15de Seculo næsten nedlagt under de Holstenske Grevers Herskab, som søgte saavidt mueligt at gjøre dette Hertugdømme fremmed fra det Danske Rige. Grændse: Skiellet imellem Synder: og Nørre: Jylland er Skotborg: Aae; Ikke desmindre høre dog 7. Herreder paa hin Side til Ribes: Stift udi Nørre: Jylland.

Størrelse. Landets Længde falder paa Globo imellem den 55. Grad 20. Minuter og 57. Grad 42. Minuter Latitudinis, og imellem den 23 Grad 55. Minuter og 26. Grad 45. Minuter Longitudinis. Som det er det eneste faste Land, saa er det og det største af de Landskaber, som høre under Kongeriget Danmark, og holder i Længden, regnet fra Ribe til Skagen, henved 38. Mile. Bredden er ulige, fra 15. til nogle og 20. Mile: Men Omkredsen omtrent 114. Mile.

Figur. Landets Figur ligner somme ved et Horn, nogle ved en Tunge, andre ved en Sugl, og man kunde endnu legge flere Skikkelser dertil: Men da det er noget, som kommer an paa den Forestillelse enhver gjør sig, vil det alt ikke meget sige.

Øer. Jylland, efter sin Størrelse, haver ikke mange Øer om sig, dog nogle baade større og mindre, liggende udi de adskillige Bænde, som enten omgive eller gienemskjære Landet. Alt opregne dem alle, er ufornødent, siden endele ere ikkun smaae og ubebygte Holme, og de dog, hver paa sit rette Sted, herefter blive nævnedes og beskrevne. Imidlertid vil jeg dog navngive disse, som de bekiendteste: Samsø saavidt det geistlige angaaer, Tunø, Anholt, Endelave, Siærnø, Årø, Sielm, Giøl, Øeland, Livø, Morsø den største af dem alle, Suur, Jegensø, Algerø, Dønnø, Lessø, Sielm, Sirøholm, Skar: reklint,

reflint, Stadeløse, Zindøse, Holmsland, Sanø, Mandø, Rømø, noget af Sild og Søsr. Vidningen en farlig Klippe i Havet ikke langt fra Lessøe. Af de saa kaldte Rif, eller for de Seglende Rif og Grunde. farlige Grunde og Sandbanker i Havet om Jylland, ere bekiendte, det store Jydsk Rif i Vesterhavet, det lille Jydsk Rif eller Rifshorn ved Varde, Bulbergs Rif ved Hanherred, Stagens Rif kaldet Stagerak, Lessøe Rif, Anholts Rif.

Hvoraf Jylland har sit Navn, derom ere Skribenterne ikke Navnets Oprindelse. enige. Nogle hente det i den navnkundige Guden Aae, som løber igjennem en Deel af Landet, forbi Randers, ud i Søen, nogle foregive adskillige andre ikke ret vel grundede Oprindelser. Men det rimeligste bliver nok, at udlede Landets Navn fra et af de første Folke-Slag, som har beboet det, nemlig Gari, Gorhi, Giotæ, Jotæ, Juti, Juter, hvilke alle vil sige det samme som det endnu brugelige Jyder. Af disse er Landet, efter Eidernes og Mund-Artens Afvepling, kaldet Gutland, Jutland, Jotland, og Reid-Gotland, hvorom vore meget gamle Jfandske Skrifter give os nogen Oplysning, og hvoraf i Længden, ved en blødere Udtale, er bleven Jutland, Jydland, og Jylland.

Disse Juter eller Jyder, som ere de rette Goter men ikke Ælteste Beboere. Viter, som de efter urigtig Læsning af nogle Skribentere kaldes, tillige med tilgrændsende Angler og Saxer, vare de navnkundige Folk, som i 5. Seculo bleve som Hjelpe-Tropper hentede over til Britannien, men toge Leilighed til at berede Veien for flere deres Landsmænd til at indtage og besidde Landet, som derover fik det nye Navn Engelland. Det var og formodentlig samme Folkesæd, som nogle hundrede Aar tilforn bleve af Romerne frygtede og anseete som Kæmper, og derfor

af dennem kaldede Cimbri, ligesom af Grækerne *Χίμβροι*, hvoraf og de gamle Stribenter have befattet den hele Landstrekning af Nørre- og Synder-Jylland med Holsten og kanskee noget videre under det Navn *Cbersonesus Cimbrica* eller den Cimbriske Salt-Insel, som i langt senere Tider er bleven til *Cimbria* og *Cimberland*. Naar det nu saa er, som gemeentligen troes, at Landet paa den Tid har været saa folkerigt, at deraf ere skeete saa store og mandsterke Udtog, som Cimbrerne gjorde, bliver det et klart Beviis paa den Jydsk Nations og Landets Beboelses høie Velde; Thi det kan da ikke tviles paa, at disse Lande jo mange *Secula* tilforn maae være bleve indtagne og med Folk besatte. Videre om Landets første Beboere, deres Formerelse og paafulgte Udvandringer og Krigstog, behøves ei paa dette Sted at fortælles, siden det var at igientage, hvad den *Sal. Pro-Canceller*, foran i den første Tome af dette Verk, udførligen har beskrevet.

Gamle
Regiering.

At handle her om Jyllands ældgamle Regiering, saadan som den beskrives i de hedeniske Tider, førend Landet kom under en og samme Monark med de andre Danske Provincer, nemlig under sine *Doms mere*, *Næs-Konger*, og andre smaae Potentater, er ligesaa unyttigt, som det er uvist, at de fleste, og hvilke af dem, nogen Tid har været til, eller at Regieringen sig saaledes har forholdet. Hvo der har lyst til at kiende disse gamle Regentere, kan hos *Lyscander*, *Nicol. Petræus*, *Strelow*, og andre, finde deres fulde Fornoielse. Dog bør det ikke tviles paa, at Jylland jo til sine Tider, foruden smaae Konger, baade før og i *Christendomens* Begyndelse har haft sine egne og heel mægtige Konger, som har søgt at giøre sig eenveldige og at afdrage sig fra de *Vethriske* Kongers Overherkskab, og derover af Fremmede ere bleve anseete

anseete for de Danskes rette Konger, da de dog egentligen ikke vare uden deres Vasaller. Men efterat Jylland igien er bleven fuldkommen foreenet med de andre Landskaber til eet Rige og under een Enevolds-Magt, som uden Tvil skede under Kong GORM HARALD BLAATANS Fader, har det haft samme Forsatning som de andre Provincer. Undertiden har Kongerne selv resideret der i Landet eller og meget ofte omreisefra et Sted til et andet at holde Retteeting, undertiden haft deres Stattholdere eller Capitaneos i Nørre-Jylland, ligesom de havde deres Hertuger i Synder-Jylland som skulde regiere og forsvare Landet for dem og have Die med de tilgrændsende fremmede Magter. Derforuden boede der altid i Provincen nogle af Rigeets Raad, hvoriblant Biskopperne før Reformationen vare de fornemste, hvis Pligt det var, ei alene at see paa Undersaatternes og Landets Lærv, men endog at føre øverste Commando i paa kommende Tilfælde. Landsdommerens Embed i Nørre-Jylland var fordum meget anseeligt, og Viborg Landsting, hvor han maanedlig affagde Dom og Ret imellem Folket, paaastod dette Fortrin, at Kongerne der burde udvælles og hyldes først og frem for i de andre Provincer. De Kongelige Lænsmand, som besadde Lænene enten paa en vis Genant at underholde deres Stat med og for det øvrige at giøre Regenskab, eller paa en fastsat Afgift til Kronen og at beholde det øvrige til deres Underholding, havde alene at befale hver paa sit Slot og udi sit Læn. Kjøbstæderne forvaltedes af Borgemeister og Raad og en Kongelig Foged udi hver, undertiden bleve de og til en eller anden Adelsmand bortforlæned; Men ellers havde den Lænsmand, i hvis Læn de laae, det øverste Tilshyn derover. Udi hvert Herred paa Landet var Herredsfogeden den Dommer,

Dommer, der skulde pleie hver Mand sin Ret paa Herreds-Einget, hvilket i gamle Dage holdtes under aaben Himmel paa en forhoiet og med Stene indringet Plads, ligesom Birkfogeden ved de Slotte, Kloostere eller andre Stæder, som med Birkeret vare benaadede, havde den underste Domstoel. Men i ældere Tider, da Sysselernes Indretning endnu gieldte, var Syssel-Einget, eller Sysselens Bygde-Eing, som det kaldtes, første Instans til at domme imellem Almuen.

Jydsk Lov.

Jylland havde fordum sin egen Lov, som var rettet efter Landets Forfatning, og hvorefter Indbyggerne skulde dømmes. Denne var af den store Lovgiver Kong WALDEMAR II. udgivet til Bordingborg i Aaret 1240., og strakte sig ei alene til Nørre-Jylland, men og til Synder-Jylland eller det Slesvigiske Hertugdøm, hvor den, endog den Dag i Dag er, bruges og haver sin Kraft. I hvad Anseelse den Jydsk Lov var, og hvor fuldkommen frem for de andre Provinds-Love, sees deraf, at disse siden iffun bleve medtagne som Bilove, naar hin blev holden og brugt for Rigets almindelige Lov, i hvilken Syldighed den og holdte sig, lige indtil Kong CHRISTIAN V. Dansk Lov, som fornemlig deraf er uddragen, kom for Lyset, og affskaffede dens og alle de gamle Loves Brug.

Jydsk
Baaben.

Baabenet, som denne Provinds i mere end 300. Aar haver ført og endnu omstunder fører, hvilket og i det samlede Kongelige Danske Baaben er indlemmet, er den blaa Løve over 9. røde Zierter udi guult Selt, som holdes for at være en Afbildning paa Nationens gamle Mandom og Behiertyghed. Dog ville nogle paastaae, at de 9. røde Zierter skal betegne ni Sysseler, som Jylland fordum har været deelt udi, men der ere adskillige Grunde til at holde denne Mening noget mis-tænkt og uforsvarlig. Det

Det Danske Sprog, som tales i Jylland, falder i andres Dren ^{Jydskt} Sprog. noget plattere og ubehageligere end i de øvrige Rigets Provincer, som formodentlig kommer af en ved Eiderens Længde alt mere og mere for- dervet Udtale, hvorudi Indbyggerne i visse Landkanter, i sær Mol- boerne i Kallø Amt og Agerboerne i Thye, besynderlig distingvere sig fra andre Jyder. Men i Skrivning, Læsning, og offentlige Taler er Sproget i Jylland saa reent, saa jirligt og saa rigt som paa noget an- det Sted. Ligefom og i Kiøbstederne og af fornemmere Folk tales Sproget langt bedre end af Bønderne og den gemene Mand. Ellers gives paa Landet stor Forskiel, at man i den ene Egn ikke taler saadant som i den anden, og det ofte paa meget kort Distance, fornemlig hvor noget Vand skiller der imellem. Men ingen kan negte, at jo hos ret indfødte gemene Folk i Jylland findes langt flere Levninger af det rette gamle Danske Sprog, end i nogen af de andre Provincer, i sær længst nede i Landet, hvor Umgangen med Fremmede har været mindre end andensteds, og følgelig mindre Veilighed til at enten laane fremmede Ord eller forandre Sprogets Egenkab. Vil nogen nøie betragte de Ord og Talemaader, som ere Jyllands egne og i de andre Provincer ikke saa brugelige, da troer jeg, man til større Deelen vil finde dem igien baade i det Islandskt og Engelskt Sprog, som begge har be- varede de beste Rødder og Levninger af det gamle over hele Norden gang- bare Danske Tungemaal. Heraf følger, at de, som ville pnytte og berige det Danske Sprog, kunde, i steden for altid at søge fremmede Kilder, hvorved Sproget mere forandres end forbedres, undertiden gaae til de Kilder vi har hos os selv, og, ved at lutre den Jydskt Mund- Art, finde Forraad af ægte Dansk til at give vort Sprog, og i sær Skalde-Kunsten, baade Rigdom og Skjønhed.

Jyllands
Helgene.

Ligesom de andre Provincer forðum hver havde en af Landets Helgene til sin Patron, saasom Fyen St. KNUD Konge, og Sælland St. KNUD Hertug, saa havde og Jylland sine egne Patroner og Skyts-Helgene, dog veed man ikke nogen Helgen i sær, som har beskyttet og vaaget over det ganske Land, men hvert Stift havde sin, saasom Ribe St. Lambert, Aarhus St. Nicolaus, Viborg St. Kield, og Vendelbo Stift St. Thöger.

Historiske
Tildragel-
ser.

Hvad merkværdigt sig i Jylland udi de Hedenske Tider haver tildraget, er os nu om Dage til største Deelen ubekjendt, og til deels saa mørkt og fabelblandet, at det mere setter os i Tvivl og Ubished, end underretter os om Folkets Gierninger og Landets Tilstand. Hvorfor ieg alene vil holde mig til den Tid, i hvilken man har noget mere Lys at gaae efter, og i Korthed fortælle det betydeligste af hvad som i denne Provinds er passeret fra Christendomens Indførsel indtil vore Tider. Ikke langt hen i det niende Aarhundred, ved Ansgarii og hans Medarbeideres Prædiken, fik Jyllands Indbyggere først Smag paa Christi Kundskab, og omtrent Aar 860. blev den første Christne Kirke i Landet bygt udi Ribe, ligesom nogen Tid derefter en anden i Aarhus. I Begyndelsen vaklede Christendomen meget, og stod ofte og længe stor Fare for at blive igien omstødt og udryddet, indtil Kæiser OTTO den Store, som, foruden andre Aarsager, efter nogle sine Formænds Exempel, holdt det for sin Pligt at beskytte og forplante Religionen, i det følgende Seculo ved Aar 948. drog herind med en Krigshær, indtog Synder-Jylland, og derpaa anfaldt Nørre-Jylland, i hvilket han dog ikke avancerede videre end et Stykke ned igennem Besterkanten af Landet indtil Orsund, hvorudi han fastede sit Spyd, da han fandt Modstand

Modstand og Kunde ikke komme længere. Imidlertid mødte hannem Kong HARALD BLAATAND, som under dette Indfald havde været fraværende, gjorde i en Hast Fred med Keiseren, paa de Bilkor, at han skulde i sit Rige forfremme og handhæve den christelige Troe. Og lod Kongen sig derpaa ved Poppo døbe, tillige med sin Søn, som Keiseren loftede af Daaben og gav ham det Navn SVEN OTTO, hvilken Forretning skede, efter nogles Mening, paa Morsøe, eller, som andre holde for, i det Slesvigske. Og bleve da i Jylland, foruden det Slesvigske, de tvende Biskopdemmer til Ribe og Aarhus oprettede og i Stand-satte. Denne Kong HARALD skal have indeelt Jylland i Syffeler, og ladet sette de rare Monumenter, som endnu sees ved Jelling Kirke, over sine Forældre. Ved hans Søns Kong SVENS Affald, leed Christendomen i Jylland stor Forfølgelse, som gif saavidt, at Biskoperne enten bleve fordrevne eller omkomne, og kom ikke ret paa Fode igien, førend under Kong KNUD den Stores Regiering, som for og efter Anno 1020. forsynede Landet med mangfoldige Kirker og Lærere. Disse lod han mest komme fra Engelland, og besatte dermed de mange smaae Kloostere, hvilke af SAXO kaldes Cellulæ, og enten forud, vare eller af ham selv bleve stiftede. Til deres Tal henhøre de ældste Kloostere i Jylland, hvilke man nu neppe uden til Navnet kiender, saasom Door, Væng, Kalsø, Vissing, Essenbeek, og mange andre, hvis Oprindelse ellers ikke kan udfindes. Ved samme Tider har levet i Jylland de tvende mægtige og rige Herrer, Othinkar den ældre og Othinkar den yngre, som skal have været Kong KNUD nær paarørende, begge Biskoper i Ribe, og begge bortgivet deres store Arvegodser til gudelig og nyttig Brug. Den ene har dermed ei alene ophiulpet Kirker og

Klostere, men endog tillagt de fornemste Jydſke Riobsteder deres beste Markjorder. Den anden af sine Eiendomme i Bendsyffel beriget ſit eget Biſkop-Sæde, og ſtiftet et af de forſte Kloſtere i Jylland udi Seem ved Ribe, hvilket ſiden blev forflyttet til Løgum Kloſter, og derforuden ſat Skiel og Grændſer imellem de tvende Stifter Ribe og Aarhus, ſom Jylland da alene beſtod af. Efter Kong KNUDS Død, ſom i ſin Tid havde holdet Benderne i Ape, vilde de igien Anno 1043. forſøge deres Lykke imod de Danſke, og ſaldt ind med en ſtor Hær i det Slesvigſke, men Kong MAGNUS den Gode, ſom da regierede, mødte dem paa Grændſerne med den Jydſke Magt, da de vare paa Veie at overrumple Nørre-Jylland, og leverede dem et ſtort Feltſlag paa Leirſkovs Zede ved Kolding, hvor der ſiges at være blevne over 40000. Bender paa Stedet, og i de mange Høie, der endnu ere at ſee i Nær-værelſen, begravne. Og blev ſaaledes Landet den gang fra en overhængende Ddeleggelse reddet. Ved det Aar 1065. fandt Kong SVEN ESTRIDSÖN for got, til Religionens Udbredelſe, at oprette i Jylland, foruden de forige, tvende nye Biſkopdommer, nemlig Viborg-Stift og Børlum eller Vendelboe-Stift, ſaa at dette Land da forſt fik ſine fire Biſkopdommer, ſom endnu ere ved Magt. Der ere og de, ſom tillægge Kong SVEN Landets Jnddeeling i Herreder. Denne Konges Søn KNUD den IV. var og en ſtor Forfremmer af Religionen og meget befordrede Geiſtlighedens Ophæielſe, men da han foretog ſig, til ſammes rigere Underholding, at twinge den Jydſke Almue til at gibe Tiende, lykkedes dette ſaa ilde, at Vendelboerne Anno 1086. gjorde Oprør imod Kongen, forfulgte ham op igiennem Landet lige ind udi Thyen til Odense, hvor han i St. Albani Kirke af den rafende Almue blev

blev myrdet, og siden af Paven canoniseret. Ved 1137. fandt Kong ERIK EMUND uløffelig viis sin Grav i Jylland, da han paa Hovedingherreds Ting af den Morder Sorte-Plog blev dræbt, og i Ribe begravet. Nogle Aar derefter, da de tre Konger, SVEN, KNUD og VALDEMAR, trettede om Regieringen, og det kom dertil, at de deelede Riget imellem sig, havde Jylland snart VALDEMAR og snart KNUD til sin Herre. Men SVEN, som forsøgte at tage Magten fra dem begge, maatte siden selv sette Livet til i Jylland, da han forfulgte VALDEMAR, som efter Blodbadet i Roskilde havde flygtet derover, indlod sig i Trefning med ham ved Viborg, og endelig, hvoraf han endnu bærer Navn i Historien, blev slagen paa Græthe Zede eller Graamose ved Alheden, hvor han først i et Capel blev begravet, men siden, efter nogles Beretning, forflyttet til Domkirken i Viborg. Efterat Kong VALDEMAR I. igjen havde foreenet Riget, vidste Jylland i lang Tid ingen Urolighed af at sige, førend efter Kong VALDEMAR II. Død, da Kong ERIK PLOGPENNING og hans Brødre stedse laae i Ufred med hverandre. I den Tid leed Jylland meget ved Hertugernes og deres Tilhængeres adskillige Indfald og Streiferier, da mange baade Kiøbsteder og Landsbyer bleve snart plyndrede, snart afbrændte. Og endtes ikke disse Tragedier, førend alle tre Brødrene, som efter hinanden bleve Konger, ved en voldsom Død vare omkomne, de tvende i Synder og den tredie i Nørre-Jylland, nemlig CHRISTOPHER, som blev forgiven i Ribe, og er der begravet. Under Kong ERIK GLIP-PINGS første Regierings Tid 1261. blev Biskopen af Børlum Oluf Glob af sin Sætter ihjelslagen i Hvidberg Kirke paa Thyholm, hvoraf Landet havde den Ukeilighed, at hele Vendelbo Stift udi 7. Aars Tid

stod i Band. Høibemeldte Kong ERIK havde selv 1286. den ulykkelige Skiebne i Jylland, da han paa Jagten, i Eggen om Viborg, tog Matteholte i Finderop, at han af et Complot iblant sine egne høie Betientere mordisk blev af Dage tagen, og er derefter i Viborg Domkirke begravet, Anføreren for dette gruelige Mord, Mark Stig, døde siden landfugtig paa den De Hielm under Jylland, hvilken han havde befæstet og derfra tilføiet Riget mangfoldig Skade. En anden af de fornemste Banemænd, Rane Jonson, blev fangen og lagt paa Steile, som nogle ville, i Jylland, men rettere i Sjælland ved Roeskilde.

I det 14. Seculo vare i Jylland adskillige heftige Bevægelser. Endskjønt Kong ERIK MENVED søgte at holde god Fred iblant sine Undersaatter, understod sig dog 1313. endeel Jydske Bønder at gjøre Opstand og sette sig imod de Kongelige Befalinger, klagende over nye Tjnger og Paalæg, hvortil de vare ophidsede af Niels Brok og flere Adelsmænd. Det gif saa vidt, at de grebe til Gevær, og ved Kolding nedlagde Rigets Marsk med andre fornemme Mænd, som Kongen havde udsendt at stille dem tilfreds. Kongen herover fortørnet, drog med en Krigsmagt ind i Jylland, og indjog saadan Skrek i de Oprørske, at de strax bade om-Naade, som han og skienkede dem, ladende sig nøie med at ophænge Anførerne, og at paalegge Bønderne en aarlig Skat, som efter deres Jords Tægt blev kaldet Guldkorn. De maatte derforuden indgaae nogle flere Artikler, nemlig, at arbeide for Kongen, i Fald han vilde bygge nogen Fæstning, og aldrig at bære Budstikke imod de Kongelige Rædsmænd. Og som de havde angivet nogle af Adelen, som havde styrket til dette Opløb, bleve de samme indstevnede for Landstinget, hvor der vel gif Dødsdom over adskillige,

adskillige, men det er troligt, at de har forekommet Executionen og i Tide reddet sig ved Flugten. Under Kong CHRISTOPHER II. ulykkelige Regjering udstod Jylland meget ondt, da Greve Gert af Holsten, som i mangfoldige Aar havde denne Provinds i Pant, saavel som hans Statholdere, gjorde alt hvad de kunde til at plage og udsue Landet. Efter Kongens Død gjorde vel hans Son-Hertug Otto sig Umag for at redde sit Fæderne-Rige, og havde 1334. faaet en Hob Hjelpe-Tropper samlet, hvormed han gik ind i Jylland, men blev af Greve Gert paa Veien til Viborg overrumplet og af hannem slagen og til Fange tagen. Det Onde gik saa vidt, at, da Greven vilde sælge Landet under et Aag, som det ei skittede om, nøddes den Jydffe Adel og Almuu til at ansee Greven for deres Fiende, og indlod sig i offentlig Feide med ham. Greven, for at dæmpe denne Opstand og tugte Nationen, ankom i Jylland med en Hær af 10000. Mand, kaldet Gunkshovere, og under en Besætning af nogle 1000. Mand indqvarterede sig selv i Randers. Da var det, den behiortede Jydffe Adelsmand Niels Ebbesøn, af den Familie Galt, og uden Tvil en af de fornemste Embedsmænd i Landet, greb til den Heltegierning, hvorved han der i Landet og i Historien er bleven udsædelig, at han, uagtet den sterke Garnison, med nogle faa Bevæbnede vovede sig om Matten ind i Staden, trængde lige til Herberget, hvor Greve Gert den Store laae, og dræbte ham i sin Seng. Hvorved han frelst sit Fæderneland fra forestaaende Ulykker, og gjorde en Ende paa det Sørge-Epil, som i mange Aar havde sat Landet i største Forvirrelse. Ved Midten af samme Seculo havde Jylland, saavel som andre Europæiske Lande, den Ulykke, at den store Pestilens, som kaldes den sorte Død, borttrykkede en stor

Deel

Deel af Indbyggerne, hvorved mange Byer og Kirker bleve øde, som ei siden ere opbygte. Men Aastederne i de store Heder vise endnu, ved Uger-Reener og andre Merker, fiendelige Spor af gamle Beboere. Hvad nogle af Adelen i Jylland saa Aar derefter, i Samfund med Greverne af Holsten, havde før imod Kong WALDEMAR, kom ikke til nogen Modenhed eller offentligt Udbrud.

Efter den Tid var Jylland i god Rolighed, indtil i følgende Seculo, da det store Oprør 1441. under Kong CHRISTOPHERS af Beyern Regierings Begyndelse brød løs, hvortil Bønderne vare oppeggede deels af den Haardhed, som Adelen og de fremmede Herremænd brugte imod dem, deels af de Disputer, som Adelen laae i med Biskopperne om Tienden. Omendskjønt de Oprørske i Førstningen havde nogle vigtige Fordele over det Kongelige Partie, bleve de dog omsider i Hanherred aldeles slagne og adspredte, deres Anførere henrettede, og Oprøret saaledes lykkeligen stillet. Høistbemeldte Konge er den sidste, eller kanskee den eneste af vore Konger, som har fundet for got at lade sig krone udi Nørre-Jylland, hvilken Forretning 1443. i Ribe gif for sig, og det med saa stor Høitidelighed, at ingen uden Førstelige Personer da bare Rigets Regalier. Anno 1454. og 1466. gav Kong CHRISTIAN I. Jyllands Indbyggere nogle Privilegier, som alene angik Justitien og Rettens Befordring.

Udi næstfølgende Seculo havde Jylland denne sørgelige Tildragelse, nemlig, at Kong HANS i Aaret 1513. fik i denne Provinds sin Hælsot og sidste Sygdom, hvilken paa Veien fra Ribe saa heftig tiltog, at den endede hans Dage udi Aalborg. Anno 1523. opkastede den Jydske Adels sig imod Kong CHRISTIAN II. opsigde ham Huldskab

skab og Trofskab, og kaldede Hertug FRIDERIK ind i Landet, hvilken de formaaede Raadet og Adelen i de andre Provincer med sig at antage til Konge. Udi Kong FRIDERIKS Tid, efterat Evangelii Lærdom, ved Mester Hans Tausens Prædiken i Viborg, havde begyndt at udbrede sig over det ganske Land, gjorde Almuen i Jylland Opstand imod Biskopperne og de Geistlige, besværende sig over, at de betyngede og udsuede dem. De klagede og over, at Guds Ord var saa forsømt hos dem, at der vare mange Kirker, hvor der ikke uden hver tredie eller fierde Søndag blev prædikeret, hvilket Hr. Mogens Giøe stadfæstede med dem hos Kongen, og vidnede, at der vare store Herreder af 14. til 16. Kirkesogne, hvor ikke fandtes flere end to eller tre Prester, og at Presterne laae i Kiøbstederne at fornøie sig, og lode Menighederne lide Mangel paa Guds Ord. Efter Kong FRIDERIK I. Død, da Stænderne ikke kunde blive enige om Konge-Ballet, var Raadet og Adelen i Jylland de første, som i 1534. udi Nye udvalde hans ældste Søn Hertug CHRISTIAN til Konge, hvilken da strax indfandt sig i Landet og blev af Stænderne hylidet til Hørsens. Greve CHRISTOPHER af Oldenborg, som i den fangne Kong CHRISTIANS Navn havde bemægtiget sig de andre Provincer, gjorde sig al muelig Umag for ogsaa at blive Mester af Jylland, og til den Ende oversendte den forvoovne Søemand Skipper Clemen, som oprørde Almuen, først i Vendsyssel, siden i nogle af de andre Lands-Egne. Dette Oprør havde ikke lykkeligere Udfald end de forige, men endtes saaledes, at Bønderne og deres Anførere bleve til sidst beleirede i Aalborg, og, efterat Staden med Storm var indtaget, deels nedfablede, deels tilbørligen afstraffede, ligesom og Skipper Clemen blev fangen, og siden, fordi han i Grevens Navn havde ladet

D. Atlas Tom. IV. E sig

fig hylde, med en Blykrone paa Hovedet ved Kolding lagt paa Steigle. Og holder man for, at det er efter den Ulykke, de Jydskke Bønder har tabt meget af deres ældgamle Frihed. Af udvortes Siender havde Jylland ikke vidst meget at sige, siden det 14de Seculum og de Holsteniske Grevers Herredømme, indtil den Tjdske Krig, og efterat Kong CHRISTIAN IV. Anno 1627. havde tabt Slaget ved Lutter, da de Keiserlige derpaa trængde sig ind igienem Hertugdømerne Holsten og Slesvig, og uden Modstand indtog hele Jylland, hvor de brandskattede, plyndrede, og efter eget Behag holdte Huus, indtil Freden 1629. til Lybek blev sluttet. Et andet fiendtligt og tillige usformodentligt Besøg havde Jylland ved Begyndelsen af Aaret 1644. af de Svenske, som uden retmæssig Aarsag gjorde Tjdsfald og oversvømmede hele Landet. Vel kom endeel Keiserlige Tropper til Undsætning, men Tjdsbyggerne fandt sig ligesaa ilde farne med disse fremmede budne Giester, som med de ubudne Svenske. Ikke stort bedre gik det til 1658. og følgende Aaringer, da de Svenske atter, under Kong CARL GUSTAV, efterat de havde indtaget Nørre-Jyllands nye Fæstning Fredericia, bemægtigede sig snart det ganske Land. Bores Allierede, de Poliske og Brandenburgiske, kom da vel og til Hielp, men førde sig som Venner ikke meget mildere op imod Tjdsbyggerne end de andre som Siender. I Begyndelsen af denne Krig søgte Corfiz Uheld, som da var i CARL GUSTAVS Tjeneste og Følge, ved Skrivelse til de Fornemste i Landet, at formaae den Tjdske Nation til Affald fra sin rette Herre og Konge, men det var forgiøves, og han fandt enhver at have største Afsky for et faa ublue og forræderisk Anslag. Efter den Tid har Jylland haft god Fred og Rolighed, og, endskjønt Riget har ført store Krige, har dog ingen

ingen Fiende sat sin Fod inden dette Lands Grændser. Af hvad som siden der i Landet er passeret, bliver vel intet merkbarligere, end den prisværdige Anstalt, som i vore Tider ved den Høifstsalige Konges FRI-DERIK den V. Faderlige Forsorg og ret Kongelige Omkostninger er sat i Verk med Hedernes Bebyggelse i Jylland, som saa mange af Hans Majestets Forsædte havde tænkt paa, saa meget var talt og skrevet om, men ingen uden Han lagt Haanden derpaa eller haft den Lykke der at plante og rodfæste sit Navns Ihukommelse. Saa er det og denne store Konges vidtstrakte Omhue at tilskrive, at adskillige Opdagelser udi Jylland ere giorte i Naturens Rige til det Menneffelige Riens Nytte og Fornøielse, saavel som til Landets Ære og Fordeel. Hvad videre, enten hermed, eller ved en og anden Bye, eller paa noget Sted, i sær, sig udi Jylland haver tildraget, findes herefter antegnet, og kan læses paa de Steder, hvor det egentlig henhører.

Det Andet Capitel.

Om Jyllands naturlige Egenskaber og Deco- nomiske Bessaffenhed.

Grunden. **N**orre-Jyllands Grund og Jordsmen er meget ulige. Paa den vestre Side af Landet, fra Ribe til Lemvig, falde skønne Marst-Enger, men Grunden er her og der noget sandig, ja til deels Hede. Fra Kolding, omkring Fridericia, Beile, Stiernholms Amt, Horsens, Skanderborg Amt, langs ned til Aarhus, Rallø Amt, Randers, og Mariager, er paa 2. 3. til 4. Mile nær Havet de ypperligste Eiendome, ligesom og den største Deel af Bendslyssel, Thye, Mors, og Salling, haver meget god Grund baade til Ager og Eng. Derimod midt igienem Landet, fra Ribe til Viborg, og hen imod Aalborg, ere store Heder af nogle Miles Bredde. Følgetig er Ryggen af Norre-Jylland Hede-Land med Lyng bevoxet og med saare liden Græsning og Enger.

Frugtbart: **H**vor Grunden falder sort-muldet og leeret i bemeldte gode Egne, er Landet saare frugtbart paa alle Slags Korn og Sæd, ja ligesaa god som i Fyen og Sjælland. Landbruget er i temmelig god Drift, og paa sine Steder fast ei at forbedre. Jorden hviler i 4. à 5. Aar, og bruges i lige lang Tid. Ved den skønne Høe-Avling, af saavel Eng-
som

II. Cap. Jyllands naturlige og Decon. Besskaffenhed. 21

som Baar-Høe, tilkægges bedre og større Stude, Røser, og Heste, og i større Mængde, end i de andre Provincer. Derimod maae enhver, som kiender Landet, tilstaae, at de store Landsbyer, og de mange Lods-Eiere i hver Bondebye, forvolder, at de store Udmarker paa de fleste Steder ikke, formedelst at de ligge saa langt fra Byerne, kand drives saa vel som de burde, ligesom og, at, om hver Bye tilhørde een Lods-Eier, kunde Jorden lettere deles imellem Beboerne, og nogle flyttes ud paa Udmarkerne, for det første Huusmændene, hvorved langt flere Beboere kunde ernære sig, end nu, og Landet vorde bedre dyrket og mere folkerigt.

De gode Pletter Land i Hederne, og hvor der findes nogen Hederne. Engbond, ere alle ved Høistfalg Kong FRIDERIK V. priseligste Anstalter indtagne og dyrkede, hvor og nu avles skion Rug og Boghvede. Vel findes der store Strefninger endnu, som vare værd at dyrke og bebygge, men som de ligge 4. 5. 6. à 7. Mile fra Søe-Stæderne, vilde det være vanskeligt for Beboere at faae Bygnings-Materialer hentede og deres Producter affatte, ligesom ogsaa Mangel paa Engbiering og sommesteds paa Vand, som ikke uden stor Besværlighed kan afhielpes, forvolder, at de ei lettelig blive optagne, endskjønt de fleste, hvilket sees af Alger-Reene, øde Kirker, og andre Folke-Spor, have fordiim været bebygte, og det som man mener førend den sorte Død 1350. Hvo der forlanger nogen fuldstændig Underretning om de Indste Heders Besskaffenhed, samt hvorledes og hvorvidt de Anno 1760. og følgende Aaringer ere optagne og med Colonier besatte, kan læse Oeconomiske Journal 1758. pag. 20. seqv. v. Juste Abhandlungen pag. 48. seqv. Oeconomiske Magazin T. III. pag. 91. 113. T. IV. pag. 177.

T. VIII. pag. 440. 442. og i Fortalen til T. V. VI. VII. VIII. Foruden hvad herefter ved et hvert Sted i sær vil forekomme.

Leer-Arter. Leer er der i Landet fast overalt, endog sammesteds i Hederne, og deraf findes mange Arter, hvoraf de grovere bruges til Huusbygning, nogle til Teglværker, nogle til de sorte Kar som kaldes Jyde-Potter, af hvilke gaaer aarlig for store Summer ud af Landet. Nogle ere tienslige til finere Arbeid, saasom Fayance eller Steentsig, Viber, og deslige, andre til Farver, saasom i Skanderborg Amt, hvor en Fabrik blev anlagt, som raffinere Brun-Rødt eller Dansk-Rødt og Ofter, hvoraf og aarlig endeel udføres. Her findes Balf-Jord og Bolus, men fornemlig Mergel eller Jord-Marv, hvilken Indbyggerne kalde Lim eller Hvidleer, som nu paa mange Steder, ved Lemvig, i Salsing, og flere Egne, begyndes med, mere end tilforn, at giøde Jorden. Saa graves og udi Hiern-Herred et Slags Kridleer, som de mangesteds bruge til Jordens Giødning. Om den Jydske Jordmarvs Beskaffenhed og Brug, see Oeconomiske Magazin T. IV. pag. 61. 146. T. V. pag. 198.

Sandflugt. Paa adskillige Steder ved Bester-Havet, særdeles i Thye-Land og ned ad med Søefanten, har Sandflugten, uagtet baade Loven og Kongelige Forordninger have gjort de beste Anstalter derimod, tilføiet Landet ubodelig Skade, da den har oversvømmet Agre og Enge, tilstoppet de løbende Bænde, opfyldt Søer og Kilder, og bragt nogle Byer og Kirker nær til Odeleggelse. Noget Sandflugt mærkes ogsaa paa visse Kanter ved Limfjorden, saavel som og paa et eller andet Sted inde i Landet, som ved dertil tienslige Midler vel kunde være at afhjælpes.

Bed

Ved Rolding har man forudum baade i Kong HANSES og Kong Saltfy-
derie. CHRISTIAN III. Tider, saavel som siden nogle gange været paa Spor efter en Salt-Kilde, men, som de gjorde Forsøg formedelst tilfældige Aarsager har mislykket, er der intet blevet af et saa ønskeligt Anlæg. Andensteds i Jylland, saasom ved Søekanten i Bendsyssel, og paa Løssø, faaages endnu Salt af Tang, som er brændt til Aske og af Søevandet selv. Ligeledes beredes og et Slags Salt paa nogle Steder ved den østre Strand i Jylland. Disse Saltkaagerier har i gamle Dage været mange og i stor Drift og givet god Fordeel til Saltkedlernes Eiere og Interessenter, ja Bønderne, som boede i de Egne, har betalt endeel af deres aarlige Skuld og Landgilde i Salt, men de ere nu til deels ganske nedlagte, og til deels ikke mere af nogen sønderlig Betragtning.

Bernsteen, som vi Danske kalde Rav, findes og optages i temmelig Mængde paa Strandbredderne ved Bester-Havet, dog i forrige Tider meget mere og langt større Stykker, end nu. Dette har bevæget en og anden lærd Mand til at falde paa de Tanker, om man ikke her skulde søge de Egne, hvorfra de Gamle forudum hentede deres saa høit skatterede Bernsteen. I forrige Seculo var Rav-Samlingen endnu af nogen Betændenhed, saa at en Kiøbenhavns Borger Jacob Hansen Dreyer fik 1626. Kongelig-Privilegium at maa lade opfiske og opsamle alt Rav og Bernsteen ved Søekanterne i Danmark, nemlig i disse Læne, Riberhus, Bøvlung, Ørum, Børlumklosters, Mariagers, Vestervigs, Aalborghus, Skivehus, Segelstrups, og Malmøhus Læne, og ved Gedzøer i Falster, hvorfor han aarlig skulde give til Rentekammeret 50 Rdlr. Men som denne Afgift

Afgift har været ham for høi, fik han Aaret derefter Afslag til 20 Rige-
daler aarlig.

Metaller
og
Mineralics.

Af Metaller og Mineralier er i Jylland ikke noget af Bigtig-
hed og stort Haab opdaget. Om Farve-Jorde til Okker og Brun-
rodt, som har sin Oprindelse af jernagtige Materier, er oven til erin-
dret. I Biergeherred ved Rosenvold, saavel som paa Forbierget
Biørnsknude ved Søekanten, findes ei alene Svovel-Kies og Mariens-
glas, men endog en stor Deel Allun- og Bitriol-Erts, som ved Ind-
kaagningen er befunden at holde Kobber. Paa sine Steder gives An-
viisninger til Ryre-Jern, og end mere, i Brads herred, paa visse af
Hederne, og andensteds, findes temmelig Forraad af Jern-Erts, ja
Ordet gaaer, at der skal stryge en stor Jern-Aare midt igienem Landet.
Ellers viser det sig, ved Spor af Smelte-Ovne og deslige Verksteder,
at man i gamle Dage maae have gjort Forsøg og anvendt Flid og Be-
kostning paa Jerns Forarbeidelse. Men som man har fundet, at saaa-
dane Verker har ødelagt Skovene og ikke lønnet Møden, har man la-
det dem fare, og alene ladet Kiendetegn deraf til Efterkommerne.

Steen-Ar-
ter.

Paa Steene haver Jylland ingen Mangel, hvilke paa sine Ste-
der anvendes til Steengierder, Bygning og andre Fornødenheder. Men
af besønderlige Steen-Arter gives der ikke mange, naar man undtager
det røde Steen-Bierg paa Fuurland, og visse Sorter Flint-Stee-
ne her og der i Landet. Ellers er det observeret, som noget sønderligt i
Naturen, at ligesom der gaaer en Sand-Kævl eller Ryg fra Norden
til Synden gienem hele Jylland og kanskee langt længere, hvilken 4. à
5. Mile norden fra Rolding boier sig lidet fra sit sædvanlige Strøg
vester paa gienem Randbøl-Hede, og saa videre, saa sees og merkes og
saa

faa en Strekning af Steen at løbe igienem Jylland fra Nordvest til Sydost, og stryger over den nordre Kant af Allheden, hvor ellers ingen Steen findes, men er mest synlig ved Falletsgaarde paa den nordre og ved Seerup paa den sydost Side af bemelte Hede, og kommer Colonisterne til adskilligt Brug vel tilpas. Og er det ret merkeligt, at ved Falletsgaarde findes en stor og viid Strekning med Steene i Jorden, ligesom en Broe, der kunde være lagt med Menneske-Hænder. Dette Strøg med Steene er ikke overalt gienem Landet lige kiendeligt; thi paa nogle Steder skjuler det sin Gang under Jorden, paa andre helst skovløse Steder ligge Steenene i stor Mængde oven paa Jorden.

Men den beste og nyttigste Steen-Art er Kalk-Steenen, som findes paa adskillige Steder i Landet, men ikke allevegne kan nyttes for medelst Mangel af Jildebrand. Ved Dagberg og Mønsted i Halds Amt to Mile fra Allheden, og ved Mariager-Kanten, foruden flere Steder i Landet, hvor Kalkbjergene eller Limsteens-Gruberne findes, ere store Kalkbrændrier. Ved endeel af disse bruges Lyng til Kalk-Dovnene, og formodentlig vil de samme længere vare ved, end de, som af Skovene skal forsynes med Brændsel. Men det er forunderligt, siden her er Forraad nok paa Kalk, og saa mangesteds findes god Leer, og Løv i Mængde, at der ei indrettes flere Teglbændrier, hvorved de lettere kunde bygge en trofast Grundmuur, end som de hidindtil med det hastig forfaldende Bindingsværk af Tommer og Leer har bygt alle Bondebyerne i Jylland.

Landet er næsten overalt meget jævnt, med mandelige Bakker, smaae Høie og skionne Dale ligesom overstrøet, saa at der ikke findes mange Bierge, dog ere der følgende som have dette Navn: Boebierg

D. Atlas Tom. IV. D et

et bekiendt Promontorium ved Vesterhavet, Risenbjerg i Bendshyssel ved Fladstrand, Zimmelbjerg i Skanderborg Amt, Biergelide i Stiernholms Amt, St. Jørgens Bierg i Hanherred, Akhsø i Thy, og nogle høye Bakker her og der ved Limfjorden som kaldes Bierge, af hvilke dog de fleste, i andre ret biergige Lande, neppe vilde fortjene saadant Navn.

Skove. Paa Vesterkanten af Jylland ere Skovene borte lige til Sallingland, hvor endnu lidet er tilbage. Ligesaa fattes Skov i Thy og Mors, samt en Deel af Bendshyssel. Saa har og Vestenvinden, formodentlig ved nogen Tilhielp af de omkringboende, Tid efter anden ødelagt og borttaget mesten alle Skovene midt igienem Landet og paa Hederne, hvor der baade kiendes og kan bevises fordom at have været store Fyrre- og Granne- samt Ege- og Bøge-Skove. Men nu alt sammen borte. I vore Tider har man frevet om og været betænkt paa at plante nye Skove paa de Jydske Heder, som lader sig vel giøre, og vilde være ønskelig for Efterkommerne og saa meget mere nyttigt, naar det skeer med Overlæg, paa beleilige Steder, og efter Jordsmonets saavelsom Træarternes Beskaffenhed. Derimod paa Østerkanten af Jylland, fra Røding, Fridericia, Veile, Horsens, Skanderborg, Aarhus, Randers, Mariager, med videre, paa 3. 4. à 5. Mile nær Havet, ere hyppelige Skove af Eg, Bøg, El, og andre Træer. Og om Eierne selv vilde paa den ene Side spare dem fra Fægang og ikke hugge for meget til egen Gewinnst, og paa den anden Side aarlig opelske unge Træer, kunde Skovene usigelig meget tiltage og forbedres; thi siden de fleste, som ere tilbage, staae paa leeret Grund og har Underkov, kan Vestenvind ei saa let ødelegge dem, som i de sandige Egne. I en
Part

Part af Bendsyssel ere og endnu skønne Skove. Men i Steden for at nogle Proprietairer have gjort gode Forsøg med at saae og plante Skov paa sine Godser, saasom Sal. Geheimeraad Iver Rosenkrands, Hr. Severin, og andre brave Landmænd, saa har flere fundet en bedre Regning ved at ophugge Bøge-Skovene og sælge Bøden til Kiøbenhavn, hvorved de i endeel Aar har vundet hvad Gaard og Gods har kostet dem. Som derfor Skovene i Tiden vil blive meget rare for vore Efterkommere, burde de nu værende nøiere iagttages og opfredes, end hidindtil, ligesom det var at ønske, ei alene at Husene herefter bleve opbygte af Grundmuur, som i Holsten, men endog at Kiøbmændene folgte Byg til Norge i Steden for Malt; Thi den mangfoldige Maltgjøren, hvortil saa meget Træ behøves, medtager efterhaanden de Kiøbstæderne nærmest beliggende Skove.

Alf Jyllands Bunde bliver Limfjorden vel det største og mæst Limfjorden. betragtelige. Den er af 20. Miles Længde, og gaaer ind i Landet fra Kategat, paa den Østre Side ved Hals Skanse, imellem Bendsyssel og Himmersyssel, langt op i Viborg- og Riber-Stifter, stødende med den venstre Green snart op imod Viborg, og med den høire lige til den smale Landstreg ved Harbo-Dre langs med Besterhavet, hvilken gjør Thy og Bendsyssel landfast til Harsyssel og de andre Jydskke Provinzer, som af Landkartet bedre kan sees end her beskrives. I Begyndelsen ved Hals er Limfjorden iffun en halv Mill bred, men siden breder den sig saaledes ud, at deri findes, foruden den store De Moroland, følgende mindre Der, Egholm, Giøl, Øland, Livøe, Suurland, Rotholm, Vennøe, Jegensøe, og adskillige smaae Holme. Og troer man, ikke uden Grund, at den er en af de største og beste Fjorde i Europa,

Europa, og giver Landet ikke liden Bequemlighed, da derudi segles til og fra sex Riidssteder med Skibe af adskillig Størelse. Dog gjør Løgstør Grunde de Stæder og Havne, som ligger oven for, stor Skade og Ophold i deres Seglads, siden de Søfarende der maae udlosse en stor Deel af deres Vare for at komme over Grundene, som herefter ved Viborg, Løgstør, og flere Stæder forklares. Hvor stor Nytte det vilde være for Indbyggerne, om bemeldte Grunde bleve opmudrede og opdæmmede, er en afgjort Sag, og at det var mueligt og med maadelig Beføstning gjørligt, sees af en Afhandling derom, som er indført i Oeconomisk Magazin Tom. IV. pag. 77. sq. Limfiorden er meget fiskerig, og at den saa har været fra gamle Tider af, viser dens Beskrivelse hos SAXO GRAMMAT. Edit. Steph. p. 3. In hac (Jutia) Sinus, qvi Lymicus appellatur, ita piscibus frequens existit, ut non minus alimentorum indigenis, quam ager omnis exsolvere videatur, 3: den er saa fiskerig, at den synes at skaffe Indbyggerne ikke mindre Næring end al deres Ugerjord. Foruden den overflødige Sild- og Aal-Fiskerie, har den en stor Mængde af andre Sorter Fiske, som alle ved Slutningen af Viborg Stifts Beskrivning findes optegnede. Limfiorden er desuden meget berømt i den gamle Historie; Her var Samle-Pladsen for den Danske Flode, som udgiordes af Provincerne, naar noget Krigstog til Søes var forhaanden enten paa Norge, Engelland, eller andensteds Nord og Vester ud. Her løbe de Norske Konger gierne ind, naar de enten som Fiender eller Venner vilde give Danmark noget Besøg. Her blev Kong HARALD GRAAFELD af Norge slagen ved Hals. Her var det og at Kong HARALD HAARD-RAADE nær havde blevet indsluttet og som i en Sæk fangen af Kong SVEN

II. Cap. Jyllands naturlige og Decon. Beskaffenhed. 29

SVEN ESTRIDSÖN, dersom han ikke havde taget den hastige Resolu-
tion at lade med stor Møie sine Skibe drage over den smale Landstreg
imellem Thye og Harslyssel ud i Vesterhavet, og derved lykkeligen undkom.

Siorde, Indvige og Havne, paa den Østre Side af Jylland, Siorde.
hvori er Seglads, ere disse, Kolding:Siord, Veile:Siord, Horsens:
Siord, Ebeltoft:Vig, Selgenæs:Vig, Kallø:Vig, Randers:
Siord, Mariager: og Sobroe:Siord. Paa den Vestre Side af
Jylland ere, Riber:Siord, Varde:Siord, Ringkjøbings: eller Stav-
ning:Siord, som har sit Indløb ved Nyminde:Gab, Nissom:Siord,
som løber ind ved Thorsminde, mesten alle fiskerige, og til stor Nytte
og Bequemhed for Indbyggerne. Til disse kan legges Zierting Havn
kaldet Graadyb, Rygaardstrands Siord. Af bekiendte Sunde
eller Færgestæder ere her disse: Aalborgsund, Aggersund, Sægges-
sund, Hadssund, Hiarnøesund, Hvalpsund, Kollindsund, Ottes-
sund, Salingsund, Sebbesund, Stensballefund, Vilsund,
Virksund, og kansee nogle flere.

Af Aær og Strømme, er Guden:Aæ den fornemste, som
har sit Udløb fra de ferske Søer i Skanderborg Amt, forbi Silkeborg,
ned til Randers, hvorfra den er seglbar, under Navn af Randers:
Siord, tre Mile ud til Kattegat. Skodborg:Aæ gjør Skiel imellem
Nørre- og Synder:Jylland. Diurs:Aæ eller Dyr:Aæ er ikke mere
nu bekiendt af dette Navn: Den sfieller imellem Nørre- og Synder:
Herreder i Kallø Amt, og løber ud i Havet ved Grinnaa. I den
gamle Danske saavel som Norske Historie er denne Dyr:aae, som for-
dum har været seglbar, saa meget mere navnkundig af adskillige Søe-
Trefninger, som der har staaet imellem de Danske og Norske. Skive:

Aær og
Strømme.

Aae, som der ved Byen løber i Limfjorden, er og nogenledes seglbar. Samme kommer først fra Karup i Eysgaardherred ved Alheden, hvor den kaldes Karup-Aae, og skiller Aarhus- og Viborg-Stifter fra Riber-Stift. Skiern-Aae i sidstbemeldte Stift er vel næsten en halv Meil bred, men har lave Bunde, og falder ved Lundenæs ud i Vesterhavet. Samme Udlob har og Lønborg-Aae. Nibs-Aae ved Ribe, Varde-Aae, og Hølstbroe-Aae, ere nu ei mere seglbare, men her og der tilstoppede. Sneum-Aae har ved sit Udlob ved Darum og Tiereborg før taget imod smaae Skibe, men nu ikke mere. Desuden ere der mange smaae Aaer i Landet, saasom, fra Brund i Koldinghus Amt løber en Aae lige ned til Varde, Truts- eller Kolding-Aae løber i Kolding-Fiord, og Veile-Aae i Veile-Fiord, og flere, som siden hver paa sit Sted bliver nævnet. Der har været nogen af de Tanke, at ovenmeldte toende Aaer Gudens-Aae og Skiern-Aae, som ere de største i Landet, have saa beleilig Situation, at de let kunde samensøies og gøres seglbare, og at der, siden Landet derhos paa alle Sider falder flak, med maadelig Beføstning kunde anlægges Skoiter, som ved saadan Canal kunde føre Varene tværs igienem Landet, fra det østre til vestre Hav, hvilket vilde blive en stor Fordeel og Magelighed for Indbyggerne og de Handlende.

Sær. Af ferste Søer, er der den store Siil-Søe, ei langt fra Varde, som er ved syv Meil i Omkreds, Viborg-Søe, Hald-Søe, Sunds-Søe, Lange-Søe, Ans-Søe, Lille-Søe, Juul-Søe, Knus-Søe, Mos-Søe, Skanderborg-Søe, og mange flere af ulige Storhed. I Zampen-Søe i Bradsherred skal være det sødeste Vand i Jylland. Bekke. Bekke, som har sit Af- og Tillob til Søerne, ere der mangfoldige af.

Den

Den Bef ved Firsbef er en af de betragtelige, som driver adskillige Berker. Saa findes der og mange skionne Kilder i Landet, af hvilke Rilder nogle i Overtroens Eider har passeret for hellige Kilder og for at have haft den Kraft at helbrede Sygdomme, men nu søges de ikke saa meget paa visse Eider om Aaret, som tilforn. Men af Mineralske Bande er ikke noget af Betydning bekiendt. Jylland er altsaa fast, overalt forsynet med got Vand, og har derpaa ingen Mangel, undtagen at man før har troet om de store Heder, at dem har fattest Vand. Men Erfarenhed har viist, at endog der ved maadelige Brynde kan have Vand til Fornødenhed.

Luften i Nørre Jylland er paa Østerkanten meget sund og reen, Luften paa Vesterkanten, i Thy, Mors, og Vendsyssel, falder den skarper og foldere, dog temmelig reen og sund. Vel have Exempel, at der fra Vesterhavet er kommen et Slags tyk Taage, som Indbyggerne kalde Havsuue, og naar den falder paa Korn eller Træer, visner Sæden og Bladene, men det skeer meget sielden, som videre herefter beskrives ved Mors og Vesterkanten.

Saavel Hav- og Søe-Fisk, som Fisk af ferske Bande, Søer, Fisk. Aær og Damme, af alle Slags, haver Jylland i stor Overflødighed. Lax, Aal- og Sild-Fiskerier ere vel betydelige, men de øvrige Sorter Fisk, hvoriblant Øreder, Giedder, Brasen, Makrel, Aborrer, Skaller, Zelt, Smelt, Zorker, Sudere, Slyndre, Rokker, Langer, Koller, Kabeliau og Torst, ere de almindeligste, fanges i saa stort Antal, at man med Billighed holder for, at saa Lande kan opvise flere Fisk-Sorter og større Mængde, end dette Land. Her fattes ikke heller paa Karper, Karudser og deslige finere Slags Fisk, hvor man vil

vil legge Flid derpaa, ikke heller paa Zummere, Krebs, Krabber, Ræger og andre Skæl-Sist. Paa nogle af Sandgrundene ved Nørre Jyllands vestre Side findes endogfaa Østers, hvilke, saavelsom de Synder-Jyllandske, siges at være hid forplantede fra Engelland: Men de Sladstrandste Østers ere de største, men tillige ret gode og saftige.

Bildt. Vildret her i Landet, i Besonderlighed i de forhen værende Kongelige Rytter-Districter, har været i stor Mængde af Ziorte og Zinder, hvorover Bønderne har maattet vogte deres Korn om Sommeren, og Dyrene imidlertid opholdet sig udi Hederne i store Flokke, indtil Kornet kommer ind, da de komme tilbage. Af Raadyr findes og endeel, men ei saa stor Mængde, ligeledes i de Kongelige Bildbaner udi Skanderborg og Silkeborg Amter nogle faa Vildsvin, hvoraf i forige Tider vare mange flere end nu. Sæver og Ræve ere her i stor Mængde. Ulve findes somme Tider i Hederne, men i de gode og bebygte Egne nu meget sielden, siden dette Rovdyr, formødelst satte Belønninger, er blevet sterkt hadet og ødelagt. Saa findes ogsaa her og der Brokke eller Grevinger, Oddere, Jldere, Væseler eller Lækatte, Muldvarpe, og Egerne, af hvilket sidste Slags gives i Bendshyssel nogle, som ere sorte. Af Fugle-Bildt findes i stor Mængde, Ugerhøns, Brokfugle, Pomerang-Fugle, Bekasiner, Snepper, Kramsfugle, mange Slags Vildgiæs og Vildænder, og i sær de skionne Ørre eller Urhøns og Zaner i Hederne, ikke at tale om de adskillige Slags Rovfugle, Trekfugle, Sangfugle, og flere Arter, som Jylland har tilfælles med andre Lande.

**Stude og
Ørenhand-
delen.**

Den sterke Opdræt af Stude i Jylland, som, naar de ere opstaldede, sælges til de Høstenske, Hollandske og Brabandske Ørenhandlere, har

har tilforn været aarlig mere end 100000. Stykker, og følgerlig en af Rigets væsentligste Indkomster baade i Henseende til Tolden og de indkommende Penge i Landet. Stald-Nettigheden er et af de Privilegier, som de større Jydske Herregaarde har, af hvilke nogle kan stalde i det mindste 200., andre over 100. Øyen. De mindre Sædegaarde, som ikke har Frihed at stalde, kaldes i den Henseende Sæde-Gaarde, da de i nogle Aar aleneste føde de unge Stude, som siden paa de store saa kaldede Stald-Gaarde opstaldes. Denne Øyenhandel og Stalding skal den bekiendte Syenske Biskop Jens Anderlön, som levede i Kong CHRISTIAN II. Tid, og var en Jyde, have lært sine Landsmænd, og skal have været den første, som drog Nederlændere og andre Fremmede herind at fiske og uddrive Øyen i store Partier. Nu paa en 20. Mars Tid har Øyenhandelen meget forandret sig, og formedelst at Dvægshygen i samme Tid har vedværet, har Handelen været god for mange, som har været lykkelige at beholde deres, andre derimod har tabt noget anseeligt. Ikke desmindre gaaer dog nogle 1000. Stykker aarlig til Kiøbenhavn, og endnu et større Tal ud af Landet, i sær til Holsten, og der fedes i Marsklandene, da vi siden faaer en god Deel af vort eget Jydske Øyekød tilbage under et nyt Navn af Hamborger-Risø. Og efterdi de Jydske Øyen holdes for at overgaae alle andre, da Kjødet i Saftighed og Traadens Fiinhed skal have et besønderligt Fortrin til at gienemtrænges af Saltet, saa er det en Handel, som er Landet til stor Fordeel, og ikke burde forfalde. Der ere giorte mange Forslag til dens Conservation, hvoraf et er anført i den Oeconom. Journal 1757. p. 407. sq. som har en af de da levende beste Proprietairer til Forfatter, og i mine Tanker er den rigtigste af dem alle. Hvor

D. Atlas T o m. IV. E nypperlig

hyppelig en Sag Studes Tillæg og Debit er for Bonden, som i de gode Egne kan legge 3. Kalve til aarlig, erfares deraf, at de sælge dem, naar de ere 3. Aar gamle, til Fødegaardene og faaer 8. à 11. Rdlr. for Stykket, hvormed de betale Skatter og Udgifter, uden at give dem andet end Græs og Foder. Derimod maae Staldgaardene foere med Rug og Havre, foruden Foderet, Høe og Græs, i et Aar, og neppe kan have 6. à 8. Rdlr. mere for Stykket end de koste dem selv, saa at, naar Kornet er dyrret, vinder Eieren lidet uden Gjøden, og at spare sine Bønders Kiørsel med Kornet til Kiøbstederne. Og da de fleste Gaarde ei kan indrettes til Meierie eller saa kaldet Zollænderier, som dog ellers i nyere Tider paa nogle Herregaarde er skeet, saa var det en virkelig Nytte for Landet at befordre Drenhandelen, siden den er en af Landets beste og store Producter. I Hede-Egne, hvor der er skarp Grund og liden Høebiering, bruge de Stude til at udfiøre deres Gjøde, samt til at pløie og harve med. Og siden Hedeboerne blande Gjøden med Saier, som er Tørv de skelle oven af Jorden, samt Lyng, Afke og Dynd, hvilket først føres ind i Gaarden og med Gjøden blandes og trekkes, samt opkastes i store Møddinger for at brændes sammen at blive til Gjøde, og derefter igien udfiøres paa Aegrene, saa giøre Studene i Hederne fortreffelig Tieneste, men derimod ere disse Stude skarpz og ikke vil blive ret fede, naar de skal slagtes.

Kiøer. Hvor stor Mængde Kiøer der i Jylland aarlig tillegges, kan best deraf skønnes, at, omendskiont Dvæg-Syngen nu i 22 Aar har regieret af og til i Danmark, ere dog mange andre Provincer herfra med Kiøer blevne forsynede, uden at Landet selv har savnet de fornødne. At Prisferne ei ere stegne høiere end fra 6. til 14. Rdlr. for en Koe, er og Beviis

viis paa, at der ikke hidindtil har været nogen synderlig Mangel, da dog saa mange 100000. af Dvæghygen i bemelte 22. Aar fast overalt i Danmark ere bortdøde. Vi, som have oplevet disse Tider, maae med Forundring ansee den Almægtiges Forsyn, at Landet endnu med de nødvendige af disse Creature er forsynet, da man dog skulde have befrygtet, at paa Riser og deres umistelige Producter havde blevet stor Mangel. Riserne i de gode Egne ere større og dybere end de Sielandiske, men i Hede-Eggen falde Riserne mindre og skarper. Paa adskillige Herregaarde, som forhen blev erindret, har man i dette Seculo, siden Ørenshandelen begyndte at forfalde, i Steden for Stude lagt sig Riser og Zollænderier til efter andre Provincers Exempel, som har fundet sig vel ved denne Jødretning, og forsynet baade Landet og Stæderne med godt Smør.

At de Jydskke Heste til Cavallerie og Kareter overgaaer, baade Heste i Størelse, smuk Skabning, og Styrke, fast alle Europæiske Heste, har de fra umindelige Tider endog udenlands været berømte for, og troer jeg neppe, nogen det kan negte, som har seet andre Lande, saa at Hestehandelen, naar den har giældt noget, har bragt anseelige Penge ind i Landet, hvorfor man ogsaa her i forige Tider haver anlagt og holdt flere ordentlige Stutterier endnu. Men da Proprietairerne nu omstunder ikke finde deres Regning derved, og Landmanden lover sig større Fordeel af at tillegge Stude og Riser, sær naar Hestene ere i ringe Pris, saa besitter man sig i nogle Egne ikke saa meget paa at opdrage Heste som tilforn. Dog tillegges der altid hos Bønder, Forpagtere, Prestes, og andre, saadant Forraad baade af større og ringere Sorter, fornemlig i Thy, Bendshyssel, Salling, og Harslyssel, at der udgaaer aarlig af

Jylland ei alene til fremmede endog langt bortliggende Lande, men ogsaa til de andre Danske Provincer, i Besønderlighed Laaland og Holsten, større Mængde, end man kan forestille sig. Det var ellers en særdeles stor Nytte for Landet, om ethvert Herred i de gode Egne holdte 3 à 4. reene og store Hingster; Thi en slet Væg koster ligesaa meget at opføde, som en god, derimod er Prisen og Nytten af en god, frem for en slet, ulige større.

Faar. I de fede Egne af Landet, hvor der er god Græsning, holdes faa Faar, og de sendes endda til største Deels i Heden om Sommeren, indtil Kornet kommer ind, som det skeer i Stiernholms Amt, hvor Bønderne toire deres Riser, Stude og Heste, hvilket er en mageløs skion Indretning. Og siden Bonden i saadane Egne har større Fordeel ved Tillæg af Kalve, Følle, Stude, Riser, og Hestes Græsning, end ved Faar, legge de ikke saa meget Bind paa det Creatur, som er dem mindst nyttigt og mindst passer sig til Egnens Bessaffenhed. Derimod i de skarpe og hede Egne, hvor der falder kun ringe Græsning, men mere Lyng og Hede-Marker, er Saare-Avlen høist tienlig for Bonden, hvoraf han vel holder en stor Mængde, men af en Art, som ikkun er saare ringe. Og saasom Faarene i Heden ofte vande sig med Gleddebufene, bliver baade Uld og Risd saa meget slettere, saa Stykket af Lamene gielder høit 24 Skilling à 2 Mark. Det blev for fem Aar siden forsøgt i Alheden at anlegge Skæfferie paa den Lynborgske Maade, men deels Pokker, som de bleve befængte med, deels den ringe Saare-Art forvoldte, at samme igien blev nedlagt. Vilde nogen i Heden forskrive Faar fra den Lynborgske Hede, og lade dem vogte for sig selv, at de ikke blandede sig med, de gemene Jydske Faar, er det at formode,

formode, at Hedeboerne derved kunde i Tiden have store Fordeele; Thi Landet er her af samme Beskaffenhed, som i det Lynborgske, ja til deels bedre, alene at Clima her er noget skarpere. Naar betænkes, hvad Indkomst af Ost, Uld, Skind, Risd, Tælle, med mere, et Faar kan indbringe, imod det som det koster at underholde, kan intet Creatur give den Fordeel, som Faar, helst i de skarpe og magre Egne, hvor der er liden Høbiering. Følgelig er gode Faars Anlæg vel værd at tage i Betragtning.

Paa Østerkanten og i Vendsyssel tillegges aarlig, sær siden Svin. Dværgslygen har begyndt, en fast utrolig Mængde Svin, som, naar saadant et Svin, enten Galt, eller ubødt Soe af $1\frac{1}{2}$ Aar, er vel fedet, kan give Stykket 6. til 8. Lispund Flest, hvoraf en stor Deel aarlig føres magre til Holsten og Hamborg. Paa Vesterkanten have af de store og langagtige Svin, som, naar saadan Galt er et par Aar gammel, kan veie fra 12. til 18. Lpd. Flest. Men af disse have ei i saa stor Mængde, da de koster for meget at fede, Flestet holdes og for ikke at være saa got, som af de andre. Naar Olden bærer til paa Skovene, kan de maadelige Svin, imod en ringe Oldengield, blive fede. De store derimod maae fedes med Korn og Spøl.

Giæs, Høns, Vender, Kalkuner, og deslige smaae Creaturer, Giæs og
smaae
Creaturer. have Landmanden og Bonden til egen Fornødenhed og til at forsyne Riøbstederne med. Men af nogen Betydenhed udføres ikke saadant af Landet, undtagen hvad Eg om Foraaret gaaer til Riøbenhavn med de Jydskke Skippere. Giæs ere overmaade skadelige, hvor der er god Eiendom, siden deres Giøde forderver Jorden.

Bier. Bier har Bonden overalt i Landet, endog i Hederne, men dog ei i den Mængde som han med liden Omkostning og Eftersyn kunde have. Ikke desmindre gaaer en stor Deel Mød og Vox aarlig af Landet. Hvorledes Bie-Skiodselen her til Lands best kunde behandles, er omtøret i adskillige vore Tidens trykte oeconomiske Afhandlinger. Bist er det, at Biers Opelsning her i Landet var til stor Nytte og Fordeel, allerhelst Landet er dertil meget beqvemt. Men det er at beklage, at de ei oppasses, som de burde, ei heller bruges med den Fordeel, som Landet virkelig kunde have deraf. Og saame kommer neppe til nogen Fuldkommenhed, med mindre der af Proprietairer udsættes smaa Præmier for dem, som kan opelske et vist Quantum Biestoffte aarlig. At Bie Avlen ellers er en af Landets gamle Handteringer, sees ei alene af hvad derom er anordnet i den gamle Jydsk Lovs 3die Bog, men lader sig endog slutte af den Mængde baade af Vox, som i de catholske Eider brugtes til Lys i Kirker og Kloostere, og af Honning, som gik med til Spiisning førend man fik Forraad af Sukker, men fornemlig af den klare Mød, som i gamle Dage var Landets almindelige Stadse-Drik i steden for Vin. Af et Statuto, som Biskopen i Aarhus 1312. har givet, sees man, at Sognepresterne da fik Tiende af Honning, ligeledes at de, som ikke har kunnet levere Vox in Natura, har maattet give 1. 2. à 3. Skiepper Byg, som blev kaldet Voxkorn, til at kiese og holde Voxlys for til Kirkerne efter gammel Sædvane.

Rug. Den Jydsk Rug, af de rette Rug-Egne, overgaaer visselig de andre Provincers Rug i Bonitet og giver Danziger Rug intet efter. I Hede-Eggen, og hvor Grunden falder sandig, er Rugen renere og større i Kornet, saa at en Tønde af den beste Jydsk Rug veier meget mere

mere end en Tønde Siælands Rug, og giver Brød, som, naar Meelet er sigtet, kommer i Hvidhed meget nær Hvedebrod. Foruden Vede- og Sæde-Rug, som bliver i Landet, og det som ydes til Skatte-Korn, og foruden mange Ladninger af Rug, som aarlig gaaer fra Jylland til Kiøbenhavn, findes, at over 50000 Tønder Rug gaaer aarlig fra Jylland til Norge. Ikke at tale om en god Deel Rugmeel, som males eller sigtes og andensteds hen forsendes. Vaar-Rug saacs paa nogle Steder nede i Landet, men er i de fleste Egne ubekjendt.

Byg-Arlen er i de skarpe Egne ikkun maadelig, derimod i de Byg. fede og gode Egne er den af stor Betydning; Thi foruden den Mængde Byg, som fortæres i Landet, ydes til Skatte-Korn og føres til Kiøbenhavn, gaaer over 100000. Tønder Malt og Byg aarlig fra Jylland til Norge. Af Himmel-Korn, og andet fremmed Byg, saacs vel her og der noget, men mere til Prøver, end at gjøre nogen Fordeel af.

Af Havre avles aarlig i de gode Egne dobbelt saa meget som Havre. Rug og Byg. Men som Staldgaardene behøve en stor Deel til deres Strude, Hestene føeres over alt bedre i Jylland end i de andre Provinser, og en stor Deel sendes til Kiøbenhavn, foruden at regne Skatte-Havre og hvad der ellers forbruges i Landet, følgelig udsendes ei af Landet saa stor Qvantitet af Havre, som af Rug og Byg. Men en god Deel saa vel af Havre-Gryn som Byg-Gryn males til Udførsel. Et Document af 1622. viser, at man da paa sine Steder i Jylland har saaet baade sort Havre og Spansk Havre.

Naar Aarbøringen er derefter, avles paa sine Steder en stor Mængde af Boghvede, særdeles i de skarpe Egne. Men da Bonden paa de Steder selv æder megen Boghvede-Brød, og desuden f. a. m. lever
Kiøb-

Kiøbstederne og til en Deel Kiøbenhavn med Boghvede-Gryn, saa gaaer ifkun et maadeligt Qvantum af det Slags Gryn aarlig andensteds ud af Landet.

Erter. Af Erter saaes og avles endeel i de gode Egne, men det meste Viffer. deraf fortæres i Landet, saa at ifkun saare lidet gaaer ud. Viffer ligeledes saaes paa adskillige Steder, hvormed man foerer Hestene.

Pateter. Pateter eller Jordæble har Colonisterne indført i Hederne, hvoraf aarlig avles endeel. En Hedeboer kan aarlig avle fra 12. til 20. Tønder, som han bruger deels til egen og Folke-Føde, deels at fode sine Creaturer med. Aaret efter avles i den Jord, hvori har været Pateter, overmaade god Rug. Men da de Danske Qvinder ei ere vante til at stikke og hygge samme, eller rygte den som den burde, hvilket koster Arbeid og Estersyn, saa vil denne Jordfrugt endnu ei ret frem hos os.

Hvede. Hvede-Avling bruges fast ei mere, end hvad nogle Fornemme kan lade saa til deres egen Huusholding, undtagen ved Fridericia, hvor der efter Tobaken avles en anseelig Deel Hvede, som er overmaade god.

Tobak. Tobak plantes og avles ingensteds i Jylland, uden i og ved Fridericia, hvor den Reformerte Colonie samme Plantning forlængst haver anlagt, hvorfra aarlig kan sælges for 8. à 10000. Rigsdaler, da dog 100. Pund af den beste Sort ikke koster over 4. Rdlr.

Humle. Humle-Plantning har man tilforn i Jylland lagt mere Bind paa end nu, saasom ved Belle og paa flere Steder, hvor der har været gode Humle-Haver, men nu moren øde. Gamle Documenter bevise, at man for nogle hundrede Aar siden haver haft Humle-Gaarde
ved

II. Cap. Jyllands naturlige og Decon. Bestaaffenhed. 41

ved Randers, Aarhus, Horsens, og endeel af Klosterne. Nu heder det, at Skovene ruineres ved Humle-Stænger, og at der behøves af indenlandsk Humle til en Brygning dobbelt saa meget som af Tydsk Humle, og dog vil Øllet ikke vel holde sig om Sommeren, hvorfor Humle-Volen er bleven meget forfømt og nedlagt. Ikke desmindre har nogle Fynboer, som have kjøbt Jordegods i Jylland, begyndt dermed igien.

Hør-Volingen har paa en 24. Aar sær i de fede Egne saare me- Hør.
get i Jylland tiltaget, og Høven er af skøn-Bonitet. Da nu Bonden finder sig vel derved, legger han mere Flid paa samme end tilforn, og de fleste Bønder, som har duelige Hustruer, saaer hver aarlig i det mindste 1. 2. à 4. Skiepper Hørfvæe. I Hadssherred, saaes en stor Mængde Hør, hvoraf Tiende-Lagerne have erhholdet allernaadigst Tilladelse at tage Tiende. Qvinderne spinde flittig baade Uldet og Linned, og har jævnlig Bævene i Gang. De farve selv med hjemgroede Urter og Mos det meste, undtagen blaat, og forarbeide ei alene til eget Brug, men man veed og til visse, at fra Jylland udgaaer aarlig, Lerreder, Dyne-vaar, Bødmel, sribet og hjemgiort Tøig af alle Slags, til Norge, ^{Lerred og hjemgiort Tøig.} Kiøbenhavn, og udenrigs, for mere end 20000. Rdlr. I Steden for Lerred bruger den gemene Mand i Heden Lagener og Skiorter af et Slags Bødmel, som er af Uld, saa at der fast intet Linned bruges uden til Stats.

Strømper, som bindes i Hamrumherred og visse andre Egne, Strømper. hvorom Kammerherre Greve Ludvig Moltke i Oeconom. Magazin Tom. III. pag. 339. har udgivet en Afhandling, forfærdiges aarlig for en Summa af 16. til 20000. Rdlr., samt Trøier, Zuer, Vanter og D. Atlas Tom. IV. S mere

mere bundet Tøig, hvoraf en stor Deel føres til Kiøbenhavn, og udsælges af de sig der opholdende Jydske Hofstræmere, men mere udgaaer til Holland, Polen, Pomern, og andensteds. Saa sendes og fra

Hatte. Jylland en temmelig Mængde af Hatte til Norge og Østersøen, hvor de ere begierlige, ja det siges, at selv Engellskmanden holder de Jydske Hatte bestandigere end sine. Af andre Nationale Fabriker er Træskøemageriet i adskillige Henseender af ikke saa liden Betydning, som det synes ringe til; thi derved spares (1) Penge for Skoe, (2) Lederet eller Huder og Skind til at sælge, (3) Sundheden, da gemene Folk i deres Træskoe altid har tørre Fødder. Af Jydske Træskoe udføres en heel Deel til de andre Provincer.

Jydepotter. Men endnu af større Betydning er det Jydske Leerkar = Arbeid, som gemeenlig kaldes Jydepotter, eller sorte Gryder, Potter, Vandet, Skaaler, med videre, hvoraf udføres ei alene i stor Quantitet til Kiøbenhavn og Provincerne, men endnu en større Mængde til Tyskland, Holland og Østersøen, da Jydepotter overalt, endog i Liffand, holdes for det beste Slags Kar til at kaage Mad udi.

Fabriker. Af fornemere Fabriker og Manufacturer ere vel ikke i Jylland anlagte saa mange og adskillige, som der burde og kunde være, i Henseende til Landets Producter og Levemaadens Lethed, hvilket til deels reiser sig deraf, at Kiøbenhavns Behagelighed og nogle andre Fordele, uagtet Kostbarheden, drager næsten alting til sig. Imidlertid findes dog i Aalborg, Viborg, Fridericia, og flere Steder, saavelsom her og der paa Landet, adskillige Fabriker, deels til at væve Fløiel, Damask, Stoffer, og andre Silkesoier, deels til at giøre Klæde, Sars, Flonel, Multum, Van, Silt, Raff, Dækkener og andre uldene Varer, deels til at

II. Cap. Jyllands naturlige og Decon. Beskaffenhed. 43

at berede fine Jordarter til Maler: Farver, og derforuden Kobber: og Nagelsmed: Fabriker, Høelee: og Skiarekniv: Fabriker, Sukker: Kaff: finaderier, Papis: møller, Oliemøller, Sæbesyderier, Rynvogsbrænderie, offentlige Spinderier og Garverier, Frankaagerie, med videre, som bliver anmerket paa sine Steder.

Sede Varer, saasom Smør, Ost, hvoraf Thybo: Osten bær FedeVare. Prisen, Talg, saltet Rind, røget og saltet Fleff, gaaer i anseelige Partier ud af Landet: Men i Besønderlighed af saltet Alal, samt spegede, tørrede og røgede Sild, af hvilke mange tusinde Tønder sendes til Øster: søen, Lar, Flyndere, saltet Torff, og mange flere Sorter, for store Saltet og tør Fisk. Venge: Summer. Ligesaa udføres og i Mængde andre Landets Pro: ducter, saasom Svineborster, Ore: Roe: og Heste: Huder, Kalve: Faare: Lamme: og Hare: Skind, Handsker, Sengfedere og Penne: federe, af hvilket sidste Slags dog en god Deel sendes os tilbage med et fornemere Navn af Zollandiske Federe. Andre Pro: ducter.

Som Folkene paa Vesterkanten af Jylland, ved den kolde og skarpe Luft, ere friske og haardføre, saa ere de og til største Deels store og anseelige, derimod paa Østerkanten noget mindre, dog af sund Com: plexion og mestendeels sterke og føre, siden de ere vante til god Føde, og følgelig kan udholde strengt Arbeid. De Bønder, som hverken ere rige eller fattige, ere de beste, de derimod, som ere Selveier: Bønder, og have noget i Formue, ere gierne stolte, falde og undertiden til Do: venfskab og anden Uordentlighed. Ellers maae man tilstaae, at siden Ungdomens Oplærelse blev tagen paa en alvorligere Fod, end før, i sær siden Kong CHRISTIAN VI. saa høistpriseligen indforde Confirmatio: nen og Catechisationer, har den gemene Jydsk Almue i Sæder og

Opførsel fiendelig forbedret sig, og findes ulige mindre hengiven til grove Laster, end tilforn, da den gamle Bankundighed herskede iblant dem. De, som i deres unge Aar har tient 6. à 8. Aar for Land-Soldater, og derved været under Ape, ere virkeligen de arbeidsomste og beste Bønder. Ved hverken alt for streng eller alt for lemfældig Omgang ere de Jydskke Bønder let at styre, men synes de, at de fornærmes, ere de hevn-gierige og hastige, dog varer det ikke længe. Af Naturen ere de oplagte til at handle, ere meget for at reise og tiene noget andensteds, men dog, naar de har tient noget, ere de meget for at komme hient igien til deres Fæderneland. Imod deres Prester vise de sig ærbødige, og gierne raadføre sig med dem om deres Anliggende. Troe og redelige ere de af Naturen, og taale ingen Tyde eller Drankere imellem sig. Komme de i Krig, da, om deres Anførere ere indfødte, og vil vove sig, kan man vist forlade sig paa dem, thi de holde det for en stor Last at være Coujon: Men har Anføreren ingen Courage, ere de ei at forlade sig paa mere end andre. Imod Fremmede ere de meget venlige, og giøre sig en Ære af at giøre dem til Gode, med hvad de har. I Klædedragt ere de tarvelige, de fleste fabrikere selv ved deres Koners Duellighed deres Linned og Badmel. En hvidagtig eller blaagraa Badmels eller grov Klædes Kiortel og en Best med Sølvknappe er Mandfolckets største Stats. I Hederne og de skarpe Egne gaae de med sorte Badmels Buxer og Strømper uden Fødder, hvorved de gaae Vinter og Sommer barfodet, dog om Vinteren i Træskoe. I de andre Egne gaae de daglig med hele Strømper og Træskoe, og naar de gaae til Kirke, med Støvle, saa at Læderskoe ere ei almindelige hos den Jydskke Bonde.

Qvinde

Qvindekønnet er mesten alle af god Skabning og arbeidsome, Qvinde-
kønnt. gaae snart alle med sribet hjemgiort Tøig, Badmel og Linned, som de selv forfærdige. Et Kram-Lerrets Halsklæde og en stadselig Hue ere de meget for. De gaae mesten alle med Træskoer, uden naar de ere i Kirken, da bruge de Tøfler, og lade Træskoene staae uden for. Paa de Gudsfer, hvor Qvinderne ere mere end sædvanligt flittige, med at oppasse deres Huus, Børn, Melkning, Tillæg, Spinden og Bæven, der er Bonden gierne i god Stand, saa at, naar en Mand faaer en Gaard, kommer det saare meget an paa en duellig Hustru. De ere af Naturen sterke, hurtige og troe, have stor Lyst i deres unge Aar at tiene i Kiøbenhavn eller Kiøbstederne, ja og i Holsten og Holland, for at lære og tiene noget, men de komme dog gierne igien til deres Fødestavn, om de nogenlunde der kan gifte sig til deres Fordeel.

Overalt maae enhver tilstaae, at Bønderne i Nørre Jylland, som fra de ældste Tider har levet i større Frihed, end de fleste andre Danske Bønder, ere ulige bedre i Stand, og af en flittigere og stikkeligere Art og Natur, end visse andre Provincers Bønder, har og bedre Føde, gjøre ikke saa mange Kiøbsted-Reiser, som den Siælandste Bønde, mindre drikke sig fuld, men tage strax af Byen, naar de i Kiøbsteden har folgt og kiøbt sine Varer. Kunde Bonden for Nyligtgierning ved Herregaardene vorde noget mere forskaanet, og den skadelige, saa kaldte nødtørstige Brændeviins-drikken, som Bonden vænnes til fra spæde Barndom, vorde affskaffet, og Bonden derimod vilde brygge sig en god Drif Ol, som de fleste have alt for slet, blev ei alene hans Sundhed i Behold, men han endog i øvrigt var velholden og kunde leve ret fornøiet i sin Stand.

Herregaar-
de.

Herregaardene i Jylland ere under hvert Amt beskrevne, ved Navn, Hovedgaards-Part, Bygning, Eiere, og Beskaffenhed, saavidt mueligt har været at erholde. Men dette maae jeg om deres Indretning i Almindelighed erindre, at mange ere af de Tanker, at det var bedre for Landet, om Hoverie blev affkaffet, og Bøndergaarde satte paa Herregaardenes Marker: Men af mange Aars Erfaring seer jeg, at det er ikke vel gjørligt; thi en Herregaard med sit Jordegods vilde Kanssee ikke indbringe aarlig den halve Deel, som den nu giver af sig, Bøndernes Skatter til Kongen vilde blive uviste, foruden andre Uleiligheder, hvorom jeg har besvaret en vis nu afdød Patriot, hvilket han lod indføre i den Oeconomiske Journal 1758. pag. 97. seqv. Dette har andre i det Oeconomiske Magazin Tom. IV. pag. 19. Tom. V. pag. 1. tildeels imodfagt. Men den lærde Hr. O. D. Lütken i hans Undersøgnings 2den Deel pag. 177. seqv. viser, at de af mig brugte Beviser ere rigtige, og naar nogen behager at igienemlæse samme, haaber jeg, han skal finde, at det var Skade for Landet; ligesom sammesteds og handles om Hov-Gierning, at det ikke var bedre for Bonden, han gav Penge i steden for at forrette samme, hvilket og Erfarenhed har lært, ikke vel kan forandres. Men skal saadane store Forandringer skee, saaledes, at de i alle Henseender skal tiene til Landets Opkomst, da skal det skee med Betænsomhed og efter ethvert Steds og Gods Beskaffenhed, og det enten af rige Folk som kan taale og udholde store Bekostninger, eller om de skal gøres af andre, da langsomt og ikke paa eensgang, thi det er ikke den nærværende men de efterkommende Slegter, som kan love sig Frugt og Fordeel af saadane nye Indretninger. I vore Tider har Eierne af Breininggaard i Ribes-Stift og Astrup i Salling gjort

II. Cap. Jyllands naturlige og Decon. Bessaffenhed. 47

giort deres Bønder Hovfrie imod at betale Penge for Hovriet, saalænge de vare Eiere deraf, men da de ei har fundet deres Regning derved, har de solgt Gaardene, og nu gjøre Bønderne igien Hovrie som tilforn, imod at befries fra Arbeids-Penges Betaling, som var dem til større Byrde end Hov-Gierringen, og Eierne ere befriede fra at holde saa mange Folk, Heste, og Redskaber, som ruinerede dem. Det fornemste, som er Bonden til Besværing, er Pligts-Gierringen, som enhver fornøftig Proprietair maa affkaffe saa meget mueligt. Hvo der vil have nogen nøiere Kundskab om Herregaardenes Indretninger, Tiende-Frihed, Jagt-Rettighed, Sigt og Sagefald, Frihed at stalde Stude, hvad Bonden bør forrette, Landgilde-Species, Landgodsets Tapt, Matricul-Skat, Konge- og Kirke-Tiender, med mere, kan esterssee HOFMANS Sundags-Samling T. II. pag. 15. seqv. End videre om Proprietair-Godsets Administration, see Oeconomiske Journal 1757. pag 504. Endelig kan jeg ikke undlade at melde, at Herregaardene her i Landet, imod al Formodning, siden Dværgshgen dog stedse holder ved, ere paa en snees Aar stegne til saare høie Priser, for Exempel, Grinderslev Kloster kostede 1750. 8000. Rdl. solgt 1763. for 19000 Rdlr. Astrup 1749. 12000. Rdlr. 1766. 31000 Rdlr. Jungetgaard 1747. 18000. Rdlr. 1765. 29000. Rdlr. Kiergaardsholm 1758. 42000. Rdlr. 1766. 51000. Østergaard 1760. 16000. Rdlr. 1765. 20000 Rdlr., og det endda i Salling, hvor Eiendomen vel er god, men høit matriculeret, og fast ingen Skov uden saare lidet. Og saaledes

saaledes har Jordegodset næsten overalt i en tyve Aars Tid steget i høi Pris her i Jylland, lige saa vel som i de andre Rigets Provincier.

Kiøbsteder:
 nr.

Hvad Kiøbstederne i Jylland angaaer, da findes de samme meget nøie herefter, hver paa sit Sted, beskrevne, hvoraf kand sees, ei alene hvor mange Familier og hvad Slags Folk der er paa hvert Sted, samt deres Nærings Midler og Handel, men endog alt hvad som kan henhøre til Byens Historie, saavidt nogen Underretning har været at bekomme. Saa meget kan man om dem i Almindelighed med nogen Visshed tilføje, at Kiøbstederne her, som andensteds i Riget, synes at aftage, lige saa meget, som Jordegodset stiger og tiltager. Om Kiøbstedernes Besværinger og Aftagende, samt hvorledes de kunde paa nogen Maade ophjælpes, ere adskillige Afhandlinger indførte i Oeconomiske Magazin Tom. VIII. fra p. 213. til 276. I de fleste af Kiøbstederne ere ingen Sandverks-Lauge, de vilde og være for bekostelige, kanskee ogsaa skadelige og til ingen Nytte. De saa Lauge, som holdes i nogle af de større Stæder, have ingen anden Laugs-Ret, end at Magistraten i Følge Forordningen af 1682. har forfattet Laugs-Artikler, hvorefter de rette dem. I nogle Kiøbsteder har visse Handverker accorderet med Laugene i Kiøbenhavn at give noget til dem for deres Svensnes Indskrivning, paa det de der kan antages i Tjeneste.

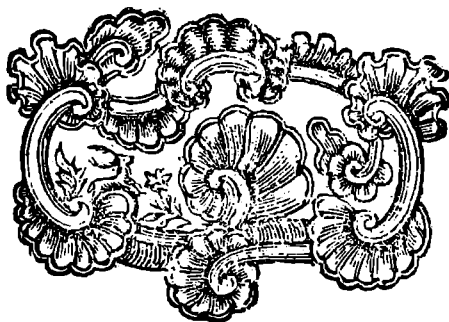
Deiene.

Deiene i Jylland ere i de fleste Egne ikkun maadelige og nogle steds meget slette, saa at det paa sine Sider af Aaret falder besværligt at komme frem. Dog ere der nogle Amter, hvor Amtmanden og andre

II. Cap. Jyllands naturlige og Decon. Beskaffenhed. 49

dre Patriotiske Embedsmænd har i den Punct taget sine Pligter vel i Agt, og ladet anlegge skønne baade Kjøbsted-Beie og andre alfare Beie, og var at ønske, at disses berømmelige Exempel maatte tiene de andre til Efterfølgelse. Med Befordringsskab for Rejsende er samme Befordringsskab. Indretning i Jylland, som i de andre Provincer, med Vognmænd i Kjøbstederne. Ellers er i vore Tider anlagt en Agende-Post igienem Jylland, som medfører adskillige Bequemligheder baade for Rejsende og Indbyggerne. Til de Søfarendes Efterretning underholdes paa sine Steder, hvor de Seglende staaer mest Fare for at løbe an, de saa kaldte Syre eller Nat-Jid, saasom ved Skagen og paa Anholt. Paa Fyre.

Lessøe forordnede Kong FRIDERIK III. tvende Lygter til
de Søfarendes Gavn om Natten.

Det Tredie Capitel.

Om Jyllands Inddeeling og Jurisdictioner baade i det Geistlige og Verdslige.

Landets
Inddeeling
Stifter.
J
 yllands almindelige Hoved-Inddeeling er udi fire Stifter eller Stift-Amter, kaldede efter de fire Hoved-Stæder i Landet, Ribe, Aarhus, Viborg, og Aalborg, af hvilke det sidste fordum kaldtes Børlum- eller Vendelbo-Stift. Denne Inddeeling ffeede i Kong SVEN ESTRIDSÖNS Tid ved Aar 1065. da de tvende sidste Biskopdomer bleve stiftede, thi de tvende første vare allerede et hundrede Aar tilforn af Kong HARAL BLAATAND oprettede, endskiont Aarhus-Stift igien en Tid lang havde ophørt. Men fra meget gamle Tider, og førend Stifterne opkom, har Landet være deelt i Sysseler, som havde hver sit Syssel-Ring og sin egen Dommer. Disse indskrænke de fleste nu til 9. i Tallet, skiont der ere de som opregne langt flere, og vel ikke uden Grund. Navnene, som endnu ere til overs og bekiendte af dem, ere disse: Almindsyssel, Tellingssyssel, Ommer-syssel, Aabosyssel, Lovsyssel, Sarsyssel, Sallingsyssel, Zimmer-syssel, og Vendsyssel, hvilkes Grændser og Lægde man endnu nogenles des veed at bestemme. Men denne Indretning er for mange hundrede Aar siden bleven ubrugbar og uefterrettlig, siden man har fundet det vel faa beqvemt og ordentligt, at beskrive og regiere Landet efter sine Stifter,

Læne,

Læne, og Herreder. Lænene ere uden Tvil først opkomne efter Kong VALDEMAR den II. Død, da Adelen, ved den Kongelige Magts Afstaaelse, i Magt og Mængde tiltog, og synes at have deres Oprindelse i den Forandring, som er skeet med den gamle Maade at underholde og udstyre Krigsmagten til Lands og Bands, som kaldtes Styres Gavne, hvilke vare af de ældste Indretninger i Landet. Men Herredernes Inddeeling er omtrent lige saa gammel som Stifterne. Udi denne Forfatning er, hvad Hovedsagen angaaer, indtil vore Tider, ingen betydelig Forandring skeet, aleneste at for det første ved Reformationen har hvert Stift, i steden for een Biskop, faaet foruden sin Superintendent eller Biskop i det Geistlige, tillige en Stigts-Lænsmand eller Stift-Befalingsmand i det Verdslige, som nu gemeenlig kaldes Stift-Amtmand, dernæst ere Lænene, som Adelsmænd før paa visse Aar vare forlæenede med, og skulle enten svare Kongen en bestemt aarlig Udgift af, eller og giøre Regnskab til Rentekammeret for hvad som blev tiiovers fra deres tillagte Genant, efter Souverainiteten forandrede til Amter, som nu ere 21. i Tallet, og af hvilke ethver har Amter. tvende Kongelige Embedsmænd, nemlig en Amtmand, som skal handhæve Undersaatterne i Amtet og see Lovene efterlevet, og en Amtsforvalter, som skal opbære og giøre Rede til Rentekammeret for de Kongelige Indtægter. Men hvad Jylland i sær angaaer, da har mestendeels hver Amtmand under sig to eller flere Amter, hvilke og alle høre under een Amtsforvalter og til een Amtstue. Hvert Herred har Herreder. sin Under-Rets Dommer, som kaldes Herredsfoged, hvilken og undertiden har to eller flere Herreder sammenlagte under sit Embed, og er gjerne Herreds-Ringet anlagt midt i det District som ligger under

Herredsfogden. Ligesom og hvert Herred, som i det Geistlige udgjør et Provstie, har sin egen Provst, undtagen paa nogle faa Steder, hvor een Provst kan have tvende Herreder under sin Opsigt. De Kongelige Slotte, og hidtil værende Rytter-Districter, samt Grevskaber og Baro-
 Birke-
 nier, have deres egen Jurisdiction, som kaldes Birke-Ret, hvortil de have sin egen Birke-dommer, hvis Domme gaae lige til Kongens Høieste-Ret. Saa har og visse Herregaarde enten fra gamle Tider haft eller i nyere Tider forhvervet sig Birke-Rettighed for deres Godser, uden at have med Herredets Domstool at bestille. De mange andre smaae Birker, som fordum vare her og der i Landet, bleve af Kong CHRISTIAN V. 1688. da Herrederne annecteredes, underlagte Herredernes Ret, nogle faa undtagne. Naar man undtager de Grevelige og Friherlige Birke, vil de andre formodentlig af sig selv med Tiden ophøre, da de ere Birke-Herren til Last og Bekostning, og tiene i mange Tilfælde til at forviide Retten. Kjøbstederne har hver sin Magistrat, enten
 Magistret
 og
 Bysfoged. Borgemeester og Raad, foruden en Bysfoged, eller og i de fleste smaa Stæder nu Bysfoged alene. Nogle faa Stæder i Jylland have ogsaa Præsident, saasom Ribe og Fridericia, ligesom og de fornemste Stæders Borgemeester og Raad er allernaadigst forundt Landstings Ret, og gaaer med deres Domme lige for Høieste-Ret. Landstinget i
 Landsting. Viborg, som i de ældste Tider havde ifkun een Landsdommer, siden to, men nu flere, er den anden Instans i Verdslige Sager eller Over-Ret for hele Nørre-Jyllands Indbyggere, hvortil Herreds- og Birke-Fogders samt Magistraters Domme indstevnes, undtagen dem, som med Landstings-Ret ere benaadede. Ligesom og hvert Stifts Provste- eller
 Landemode. Lande-Mode, hvori Stift-Årntmanden og Biskopen præsidere, er
 de

de Geistliges Over-Ret, hvortil appelleres fra hvert Herreds Provste-Ret, som er første Instans i Geistlige Sager.

Efter saadan Indretning er den Verdslige Jurisdiction i Jylland denne, som efter Stifternes Alder anføres.

Verdslig
Jurisdiction.

Riber-Stift har 4. Amter, og deri 24. Herreder
og noget af Hovers-Herred.

Stift-Befalingsmanden har under sig disse 8. Kjøbsteder: Ribe, Fridericia, Kolding, Veile, Varde, Ringkjøbing, Sølstbro, Lemvig. Han er tillige Amtmand over

Riber-
Stift.

Riberhuus-Amt, som bestaaer af 4. Herreder i Nørre-Jylland, Gjørding-Herred, Skads-Herred, Malt-Herred, og Vester-Herred, og noget i Synder-Jylland, nemlig Løe-Herred, Møgeltonder-Herred, og af Hovers-Herred Emmerlev Sogn. Amtstuen er i Ribe

Lundenæs-Amt bestaaer af 5. Herreder, Øster-Herred, Nør-Herred, Bøvling-Herred, Samrum-Herred, og Siern-Herred.

Bøvling-Amt, 5. Herreder, Ginding-Herred, Vandfuld-Herred, Skodborg-Herred, Ulborg-Herred, og Hind-Herred.

Begge Amter fortæres under een Amtmand. Og Amtstuen er i Ringkjøbing.

Koldinghuus-Amt har sin egen Amtmand, og bestaaer af disse 8. Herreder, Anst-Herred, Brust-Herred, Elbo-Herred, Solmans-Herred, Jerlev-Herred, Slaus-Herred, Nørvang-Herred, og Tjørild-Herred. Amtstuen er i Kolding.

54 III. Cap. Jyllands Inddeeling og Jurisdictioner.

Narhuus,
Stift.

Narhuus-Stift har 8. Amter og deri 30. Herreder.
 Stift-Befalingsmanden har disse 7. Riissteder, Narhuus, Randers,
 Horsens, Grinnaa, Ebeltoft, Mariager og Skanderborg.
 Havreballegaards-Amt bestaaer af 3. Herre-
 der, Haslev-Herred, Ting-Herred, og
 Vesterliobierg-Herred. }
 Stiernholms-Amt, 3. Herreder, Nimherred,
 Hatting-Herred, og Bierge-Herred. }
 Skanderborg-Amt har disse Herreder, Sielm-
 slev-Herred, Framlev-Herred, Door-
 Herred, Sabro-Herred, Tørsting-
 Herred, og af Giern-Herred 5. Sogne,
 de øvrige 9. Sogne høre til Silke-
 borg-Amt. }
 Nakier-Amt bestaaer alene af Sads-Herred. }
 Dronningborg-Amt, 7. Herreder, Støvring-
 Herred, Galten-Herred, Gierlev-Her-
 red, Hovlbierg-Herred, Nørrehald-
 Herred, Rougsæd-Herred, og Synder-
 lving-Herred. }
 Silkeborg-Amt, Lysgaard-Herred, Sids-
 Herred, Drads-Herred, og af Giern-
 Herred 9. Sogne, de øvrige 5. Sogne
 høre til Skanderborg-Amt. }
 Mariager-Amt bestaaer af Onsilde-Herred
 og Gislum Herred. }

Stift-Befalingsman-
 den i Narhuus er
 tillige Amtmand i
 disse 2 Amter. Amt-
 stuen er i Narhuus.

Begge disse Amter
 høre under een
 Amtmand. Amt-
 stuen er i Skander-
 borg.

Disse 3. Amter har
 een Amtmand, og
 høre u n d e r een
 Amtstue, som er i
 Randers.

Kalløe

Kalløe-Amt bestaaer af 5. Herreder, Øster: } Dette Amt har sin egen
 Lisbjerg: Herred, Synder: Herred, } Amtmand, men
 Nørre: Herred, Mols: Herred, og } hører under Amts-
 Synderhald: Herred. } forwalteren og Amts-
 stuen i Aarhus.

Viborg-Stift har 2. Amter, og deri 8. Herreder.

Stifts-Befalingsmanden har under sig disse 3. Riibsteder, Viborg, } Viborg-
 Skive, og Hobroe. Han er tillige Amtmand over } Stift.

Salds-Amt, som bestaaer af 4. Herreder, Nør: }
 lyng: Herred, Siends: Herred, Rinds: }
 Herred, og Medelsom: Herred.

Disse 2. Amter høre
 under een Amtsfor-
 valter og til een
 Amtstue, som er i
 Skive.

Skivehuus-Amt har sin egen Amtmand, og
 bestaaer af 4. Herreder, som udgiøre Sal- }
 lingland, nemlig, Hindborg: Herred, }
 Røding: Herred, Nørre: Herred, og }
 Sarre: Herred.

Aalborg-Stift har 7. Amter, og deri 20. Herreder.

Stifts-Befalingsmanden har under sig disse 7. Riibsteder, Aalborg, } Aalborg-
 Nibe, Siøring, Sæby, Skagen, Thisted, og Nykiøbing. } Stift.

Aalborghuus-Amt bestaaer af 6. Herreder, }
 som udgiøre Zimmer-syffel, nemlig Aars: }
 Herred, Hindsted: Herred, Slet: Her- }
 red, Sellum: Herred, Hornum: Herred, }
 og Slekum: Herred.

Stifts-Befalingsman-
 den i Aalborg er til-
 lige Amtmand i
 disse 4. Amter, hvil-
 Aastrup:

Sørum-Amt,
Seglstrup-Amt,

Astrup-Amt, disse 3. Amter udgiøre Vendsyssel, og bestaaer af 8. Herreder, Rier-Herred, Svetho-Herred, Terslev-Herred, Børlum-Herred, Venneberg-Herred, Horns-Herred, Østerhan-Herred, og Vester-Hanherred.

Ørum-Amt bestaaer af Hillerslev-Herred og Sundborg-Herred.

Vestervig-Amt bestaaer af Sæsing-Herred og Revs-Herred. Disse 2. Amter eller 4. Herreder udgiøre Thyeland.

Dueholms-Amt bestaaer af 2. Herreder, som udgiør Mors Land, nemlig Synder-Herred og Nørre-Herred.

fe og alle høre under een Amtsforvalter og til een Amtstue, som er i Aalborg.

Disse 3. Amter har een Amtmand, de høre og under een Amtsforvalter og til een Amtstue, som er i Thisted

Geistlig
Jurisdiction.

Den Geistlige Jurisdiction i Jylland strekker sig over Riøstæderne og Herrederne i den Orden, som følger:

Riber-Stift eller Biskopdom.

Riber-Stift. Riøstæder 8. nemlig, Ribe, Fridericia, Rolding, Veile, Varde, Ringkøbing, Solstbroe, Lemvig.

Herreder eller Provstier, i alt 29. deraf de 7. i Synder-Jylland, nemlig, Løe-Herred, Møgeltonder-Herred, Søvers-Herred, Hviding-Herred, Strø-Herred, Kalslund-Herred, og Nør-Rangstrup Herred, og de 22. i Nørre-Jylland, nemlig Gjørding-Herred, Skads-Herred, Malt-Herred, Vester-Herred, Øster-Herred, Nør-Herred, Bølling-Herred, Samrum

rum: Herred, Hierm: Herred, Gierding: Herred, Vandfuld: Herred, Skodborg: Herred, Ulborg: Herred, Hind: Herred, Anst: Herred, Brust: Herred, Holmands: Herred, Elbo: Herred, Jerslev: Herred, Slags Herred, Nørvangs: Herred, og Tørrild: Herred.

Narhuus: Stift eller Biskopdom.

Risbsteder 8. nemlig, Narhuus, Randers, Horsens, Skander: Narhuus
Stift.
borg, Hobroe, Mariager, Ebeltoft, og Grinnaa.

Herreder eller Provstier 29. nemlig, Haslev: Herred, Ning: Herred, Vesterlisbierg: Herred, Nim: Herred, Hatting: Herred, Bierge: Herred, Hiemslev: Herred, Framlev: Herred, Door: Herred, Sabro: Herred, Tyrsting: Herred, Giern: Herred, Hads: Herred, Støvring: Herred, Galten: Herred, Gierlev: Herred, Hovlbierg: Herred, Nørrehald: Herred, Rougsæd: Herred, Lysgaard: Herred, Hids: Herred, Vrads: Herred, Onsil: Herred, Østerlisbierg: Herred, Synder: Herred, Nørre: Herred, Mols: Herred, Synderhald: Herred, og Samsø: Herred, som i det Geistlige hører til Narhuus: Stift, men i det Verdslige til Kalundborg: Amt i Sjælands: Stift.

Viborg: Stift eller Biskopdom.

Risbsteder 3. nemlig, Viborg, Skive, Nibe.

Herreder eller Provstier 16. nemlig, Nørlyng: Herred, Siends: Viborg
Stift.
Herred, Rinds: Herred, Medelsom: Herred, Synderlyng: Herred, Gislum: Herred, Hindborg: Herred, Rødning: Herred, Nørre: Herred, Hare: Herred, Nars: Herred, Hind:

sted-Herred, Slet Herred, Zellum Herred, Hornum-Herred, og Sleskum Herred.

Ålborg-Stift eller Biskopdom.

Ålborg Stift. **Kjøbsteder** 6. nemlig, Ålborg, Sæbye, Hjørring, Skagen, Thisted, Nykøbing.

Herreder eller Provstier 14. nemlig, Kier-Herred, Sveto-Herred, Jerlev-Herred, Børlum-Herred, Denneberg-Herred, Horns-Herred, Øster-Hanherred, Vester-Hanherred, Hillerlev-Herred, Hundborg-Herred, Hassing-Herred, Refsø-Herred, Synder-Herred, Nørre-Herred.

Efter saadan Forfatning indeholder Nørre-Jyllands fire Stifter i alt Amtet 21.

Kjøbsteder 25. uberegnet de smaae Søe- og Land-Flecke, Hietting, Løgstør, Hals, Gladstrand.

Herreder 81. uberegnet dem af Synder-Jylland, som høre til Ribe-Stift.

Kirke-Sogne ved 1018.

Kongelige Slotte. Deraf ere nu alene tilovers Koldinghuus og Skanderborg, af hvilke dog det sidste nyligen fra Kronen er bortfølgte. Vil man der i steden for regne Ålborg Slot, saa bliver der dog to i Tallet. Men i gamle Dage har Landet været fuldt af Slotte, saasom, Aakier, Aastrup, Bøvling, Bygholm, Clausholm, Dronningborg, Egholm, Effendrop, Hald, Hedegaard, Hillerlevhuus, Hønborg, Hundsbek, Jelling

Jelling Kongsgaard, Kallø, Lund i Nørð, Lundenæs, Ørum, Rosborg, Rugtved, Segelstrup, Silkeborg, Skierne, Skivehuus, Skodborg, Stiernholm, Trudsholm, og mange flere, som i seener Eider deels ere forvandlede til Herregaarde og Particulieres Eiendome, deels nedbrudte og ødelagte, saa at man endog her og der finder Spor og Rudera af ældgamle Slotte, som man ikke mere veed at gjøre Rede for, videre end den gemene Mands Tradition fortæller.

Sæstninger og Skandjer har i vore Eider ingen andre været, end *Friederica* Sæstning Sladstrands Skandse, Hals Skandse, hvilke sidste nu ere folgte og ingen Garnison have. Men i gamle Dage vare endeel af Kiøbstederne, de Kongelige Slotte, og de fornemste Herregaarde efter sine Eiders Maade befæstede.

Klostere for Adelige eller Borgertlige Fruentimmer ere i vore Eider tvende oprettede i Jylland, nemlig, Støvringgaard og Æstvadgaard. Nogle give og Hanstedgaard, som er henlagt til et Hospital, Navn af Hansted Kloster. Men før Reformationen var her af Munkes og Nonnes Klostere en stor Mængde, saasom, Alling Kloster, Asmild Kloster, Børlum Kloster, Dueholm, Essenbek, Glenstrup eller Tørre Kloster, Grindeslev Kloster, Gudom Kloster, Hundslund, Kalvø, Mariager, Mariested, Øe Kloster, Øm Kloster, Ørslev Kloster, Ring Kloster, Seber Kloster, Stuber Kloster, Tvislum Kloster, Tvis Kloster, Vang Kloster, Vestervig Kloster, Vissing Kloster, Vitstøl Kloster, Vore Kloster, Drevlev Kloster, og kansee nogle flere, som man nu ingen Efterretning

60 III. Cap. Jyllands Inddeeling og Jurisdictioner.

ning har om, hvilke alle enten ere forandrede til Herregaarde, eller nedbrudte og Bøndergaardte igien opbygte, uden at regne de Klosters, som i endeel af Stæderne vare anlagte, hvilke alle efter Reformationen enten til Skoler, Hospitaler, eller til andet Brug ere bleve anvendte.

Grevskaber ere, Srisenborg, Skeel, Skakkenborg. Løvenholm er solgt til Privat Eiendom og er ikke mere Grevskab.

Baronier ere, Kyssensteen, Lindensborg, Marselisborg, Vilhelmsborg, Høgholm.

Herregaarde eller frie Sædegaardte ere i Jylland omtrent 335. udi Tallet, af hvilke nogle i vore Tider, for at blive i Familierne, ere oprettede til Stambuuse, saasom, Asdal, Birkelse, Constantinsborg, Kølbygaard, Kestrup, Rosenholm, Skiersøe, Vestervig, og flere. Saa ere der og mange mindre Sædegaardte, som ere ufrie og til Hartkornet ucomplete.

Bøndergodset i hele Jylland, som contribuere efter Matriculen, beløber sig over 154000. Tønder Hartkorn, foruden det fri Hartkorn, som de mangfoldige Herregaarde og Prestegaarde har, som og gjør et stort Tal ud.

Rytter-Districter.

Siden den Indretning af Rytter Districter nu ophører, bør dog til Efterkommerne nogen liden Underretning derom efterlades. Kong FRIDERIK IV. Høilovlig i Hufkommelse havde til sit Cavalleries beqvemere Underholdning og til Rytter-Kobler indrettet disse Districter deels af de Kongelige Godser og deels af tilkøbte høsliggende Gaarde og Eiendome. I Jylland vare trende Rytter-Districter, det Koldinghusiske, det Dronningborgske, og det Skanderborgske. Denne Indretning

III. Cap. Jyllands Inddeeling og Jurisdictioner. 61

Indretning er nu igien ophævet, og Godsset som laae under de tvende første Districter, ved Auction 1765. bortsolgt, deels til omliggende Proprietairer, som har lagt det under deres Herregaarde, deels til andre particuliere Sels-Eiere, og er af alt dette ifkun een Herregaard ved Randers oprettet, kaldet Dronningborg til Erindring af det forlængst afbrudte gamle Slot af samme Navn. Men det tredie District er ligesledes ved Auction solgt i dette Aar 1767. og er deraf oprettet 10. nye Herregaarde, foruden hvad som adskillige enkelte Personer sig ved separat Bud haver tilkøbt. Saadant et Rytter-District havde en Rytter-Session, hvori sade, Amtmanden, Chefen af Regimentet, Jægermesteren, og Regimentskriveren som Skriver. Deres Forestillinger gif til Rentekammeret, og deres Domme bleve indstevnede til Høieste Ret. Deres Sager angik, (1) dem som fæstede Bøndergaarde, (2) dem som skulde leveres til Land-Soldater, (3) dem som begik Skovhug, (4) Kongens Kirkers Regnskab, hvorover var een Kirke-Inspecteur i hele Jylland, som nu har Afsked. I Jylland vare tre Regimentskrivere, een i hvert Rytter-District, som var Kongens Foged over Godsset. Til hannem bleve Skatter og Landgilde samt Fæster betalte. Skatterne betalte han igien til Amtstuen, men for Landgilden og Fæster, med videre, gjorde han Regnskab til Rentekammeret. Nu har Regimentskriverne deres Afsked, og alting er i Jylland under Amtstuerne, hvortil Eierne nu sels betale deres Skatter.

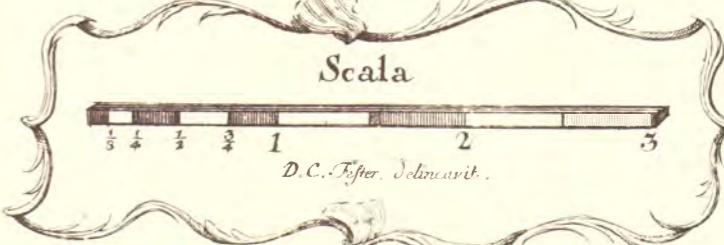
Det Fierde Capitel.

Om Nørhuus Stift, og om Havreballe- gaard's Amt.

Nørhuus: Stift grændser mod Osten til Kategat, mod Norden til Mariager-Fjord og Viborg-Stift, mod Westen og Syn- den til Niber-Stift, hvorfra det skilles ved Veile-Fjord, og strekker sig i Længden 15. Mile, men i Bredden 8. til 9. Mile. Af de fire Stifter i Jylland er dette uden Modsigelse det beste og folkerigste, og har overalt en yppelig og frugtbar Jord, saa at derfra aarlig udsæres en stor Mængde Korn-Varer, foruden andre Landets Producter. Ligesom og Egnen er den skønneste, nogen vil ønske sig, da den endnu har, frem for de andre Landkanter, en Hob store Skove og derudi skøn Jagt, og er af Naturen forsynet med seglbare Fjorde, fiskerige Søer, nyttige Aaer og Strømme. Det er for saadane Herligheder, man finder i dette Stift flere Herregaarde, Grevskaber, og Baronier, end i noget af de andre. Det er og derfor, Kongerne fordem har haft lyst saa ofte at opholde sig paa Slottene i dette Stift. Nørhuus Biskopdom er, næst det Slesvigske og Niberske, det ældste i Jylland, stiftet ved Midten af det 10de Seculo i Kong HARALD BLAATANDS Tid, men var i Begyndelsen formedelst Christendomens Forfølgelse under Kong SVEN TYVSKÆG nær ved at gaae til Grunde, indtil det i det følgende

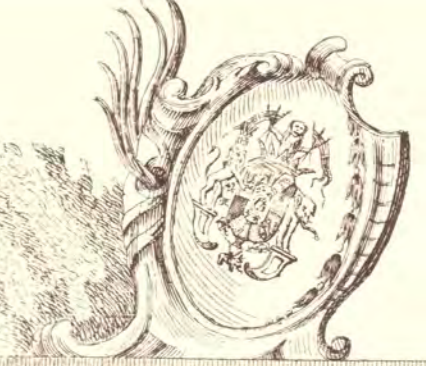

SINUS CODANUS

NOTAR. EXPLIC.

- Urbes et Oppida.
- Parochie.
- ⊞ Prædia Nobilium majora.
- Prædia minora.

Praefectura
ARHUSIENSIS
 Tabulum Geograph.
 Aevi Mithras et Excellentiss.
 Dni. FREDERICO
 Comiti de DENESKJOD Sansoe.
 Libero Baroni in Marselisborg.
 Ord. Elephantinus auratus &c. &c. &c.
 Senatori Consulario Intime Sani. Duci
 Nand. Sec. m. t. e. n. t. i. Supreme r. e. i. m. a. r. i. t. i. m. e.
 Praefecto Suci. Cubiculi Praefecto
 Clavigero et Primario Status maritimi
 ad negotia bellica Secretario
 Humiliter offert.
 MDCCLXVII
 A. H. Gedike.

IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt. 63

følgende Aarhundred af den store Konge SVEN ESTRIDSÖN blev igien sat i fuldkommen Stand, tillige med de tvende af ham da oprettede nye Stifter.

Iblant de ni Syffeler, som de fire Jydffe Stifter efter almindelig Mening forðum har været inndeelte udi, bestod Aarhus-Stift af disse tvende, Aabo-Syffel og Lov-Syffel. Gamle
Inddeeling.

Aabo-Syffel begyndte fra Horsens-Fjord, 12. Mile langt, stødte med den vestre Ende til Lov-Syffel, med den nordre til Himer-syffel, og tillige indbefattede Mols. Saa at til dette Syffel herde disse Læne og Herreder, (1) Havreballegaards eller Aarhusgaards Læn: Ringherred, Haslev-Herred, Vesterlisbjerg-Herred og Riøbstenen Aarhus. (2) Kallø-Læn: Synder Hald-Herred, Mols-Herred, Østerlisbjerg-Herred, Nørre-Herred, Synder-Herred, Riøbstederne Grinnaa og Ebeltoft. (3) Af Dronningborg-Læn: Hovsbjerg-Herred, Galten-Herred, og Rougsød-Herred, Resten i Dmer-Syffel. (4) Af Skanderborg Læn: Hielmlev-Herred, Framlev-Herred, Sabroe-Herred, og den Riøbsted Skanderborg. (5) Aakær-Læn: Hads-Herred. Aabo,
Syffel.

Lov-Syffel eller Løver-Syffel strakte sig fra Jelling-Syffel imellem Aabo-Syffel og Harsyffel til Dmer-Syffel, og med den nordre Ende til Nordost, langs Silkeborg-Læe, henboiede sig med et spidst Hjørne imod Randers. Den vestre Side skilles fra Harsyffel ved en Læe, men fra Dmer-Syffel skilles dette Syffels nordre Ende ved en liden Bæk hos Karup i Lynsgaard-Herred. Og befattede samme Syffel i sig følgende Læne og Herreder, (1) af Skanderborg-Læn: Giern-Herred, Boor-Herred, og Tyrsting-Herred. (2) Bygholms eller Stiernholms- Lov-
Syffel.

64 IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt.

holms Læn, Hattings-Herred, Bierge-Herred, Nim-Herred, og Riøbs-
steden Horsens. (3) Silkeborg Læn: Lysgaard-Herred, Hids-Her-
red, og Brads-Herred.

Alf Omer-Syssel, som altsammen fordem hørde til Viborg-
Stift, pantsatte i Dronning MARGRETES Tid 1396. Biskop Jacob
af Viborg til Biskop Boe af Aarhus fire Herreder, nemlig, Onsild-
Herred, Gierlev-Herred, Nørrehald-Herred, og Støvring-
Herred, med den Riøbsted Randers, hvilke siden stedse ved Aarhus-
Stift ere forblevne, og hvorom ved Viborg-Stift gives nærmere
Underretning.

Ny Ind-
deling.

Efter Souveraineteten, og siden den ny Landmaaling gif over
Landet, har Stiftet i følgende Amter, med sine, underliggende Her-
reder, været indeelt: (1) Havreballegaards-Amt: Ring-Herred,
Haslev-Herred, Besterlisbjerg-Herred, og den Riøbsted Aarhus.
(2) Stiernholms-Amt: Nim-Herred, Hattings-Herred, Bierge-
Herred, den Riøbsted Horsens. Disse to Amter ere Stift-Befalings-
manden i Aarhus, som Amtmand, anfortroede, tillige med Riøbs-
stederne i Aarhus-Stift. Amtstuen for begge Amterne ere under Amts-
forvalteren i Aarhus, hvorunder og hører Kalløe-Amt. (3) Skander-
borg-Amt: Hiemslev-Herred, Tyrsting-Herred, Boor-Herred, Sabros-
Herred og 5. Sogne af Giern-Herred, den Riøbsted Skanderborg.
(4) Aakier-Amt: Hads-Herred. Disse 2. Amter har een Amtmand, og
een Amtsforvalter som holder Amtstue i Skanderborg. (5) Kalløe-Amt:
Synder Hald-Herred, Nørre-Herred, Synder-Herred, Mols-Herred,
Østerlisbjerg-Herred, Riøbstederne Grinnaa og Ebeltoft. Dette Amt
har sin egen Amtmand, men hører under Amtsforvalteren og Amtstuen
i Aarhus

IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt. 65

i Aarhus. (6) Dronningborg-Amt: Synder Lyng-Herred, Norre Hald-Herred, Bierlev-Herred, Stovring-Herred, Galtens-Herred, Hovbjerg-Herred, Kougsæd-Herred, den Riøbsted Randers. Men bemelte Synder Lyng-Herred hører i det Geistlige til Viborg-Stift. (7) Silkeborg-Amt: Hids-Herred, Bruds-Herred, Lysgaard-Herred, og af Giern-Herred 9. Sogne. (8) Mariager-Amt: Onsilde-Herred, deri de tvende Riøbsteder, Mariager, som i det Verdslige og Geistlige hører til Aarhus-Stift, og Hobroe, som hører i det Geistlige til Aarhus-Stift, men i det Verdslige til Viborg-Stift. Gislum-Herred er matriculert til Aarhus-Stift, men hører i det Geistlige under Viborg-Stift. Disse sidste 3. Amter har een Amtmand, og høre under een Amtsførvalter og een Amtstue, som er i Randers.

Altsaa bestaaer Aarhus-Stift efter Matriculen af 8. Amter, og derudi 30. Herreder i det Verdslige, men 29 i det Geistlige, 7 Riøbsteder i det Verdslige, men 8. i det Geistlige, 358. Kirke-Sogne, 1057. Landsbyer, 109. frie Herregaarde, 2 ufrie Ditto, 212. eeneste Gaarde, 56. Vand-Møller.

Havreballegaards Amt.

Dette Amt Grændser mod Osten til det store Belt, mod Norden til Kalløe-Amt, mod Vesten til Skanderborg-Amt, og mod Synden til Aakier-Amt. Det bestaaer af tre Herreder: Tings-Herred, Haslev-Herred, og Vester Lisbjerg-Herred. I Amtet er overalt meget god Grund og Eiendom, og noget næsten af samme Bessaffenhed som Stiernholms-Amt, over hvilket ved Slutningen af Amtet bliver anført en Deconomisk Beskrivelse, hvortil Læseren henvises. Af gode Skove har dette Amt ingen Mangel. Saa er her og nogle ferske Søer, Grændser.

saafom, Soelberg-Søe, hvori findes Aborre, Brasen og Giedder, Brabrand-Søe, som har sit Udløb fra den forrige, men sit Udløb ved een Aae igienem Aarhus i Havet som kaldes Minde-Søved. Ligesledes nogle løbende Aaer, saafom, Morflet-Aae, Liisbierg-Aae, og flere, ved hvilke ogsaa findes endeel gode Vand-Møller anlagte, saafom, den store Aarhus Mølle, som er indrettet til at male baade Meel og Malt, Staaede-Mølle til at berede Skind paa, Allerup-Mølle, Ingeslev-Mølle, Skov Mølle, Grundfør-Mølle, Graa-Mølle, Røde-Mølle, Ny-Mølle &c.

Jurisdiction.

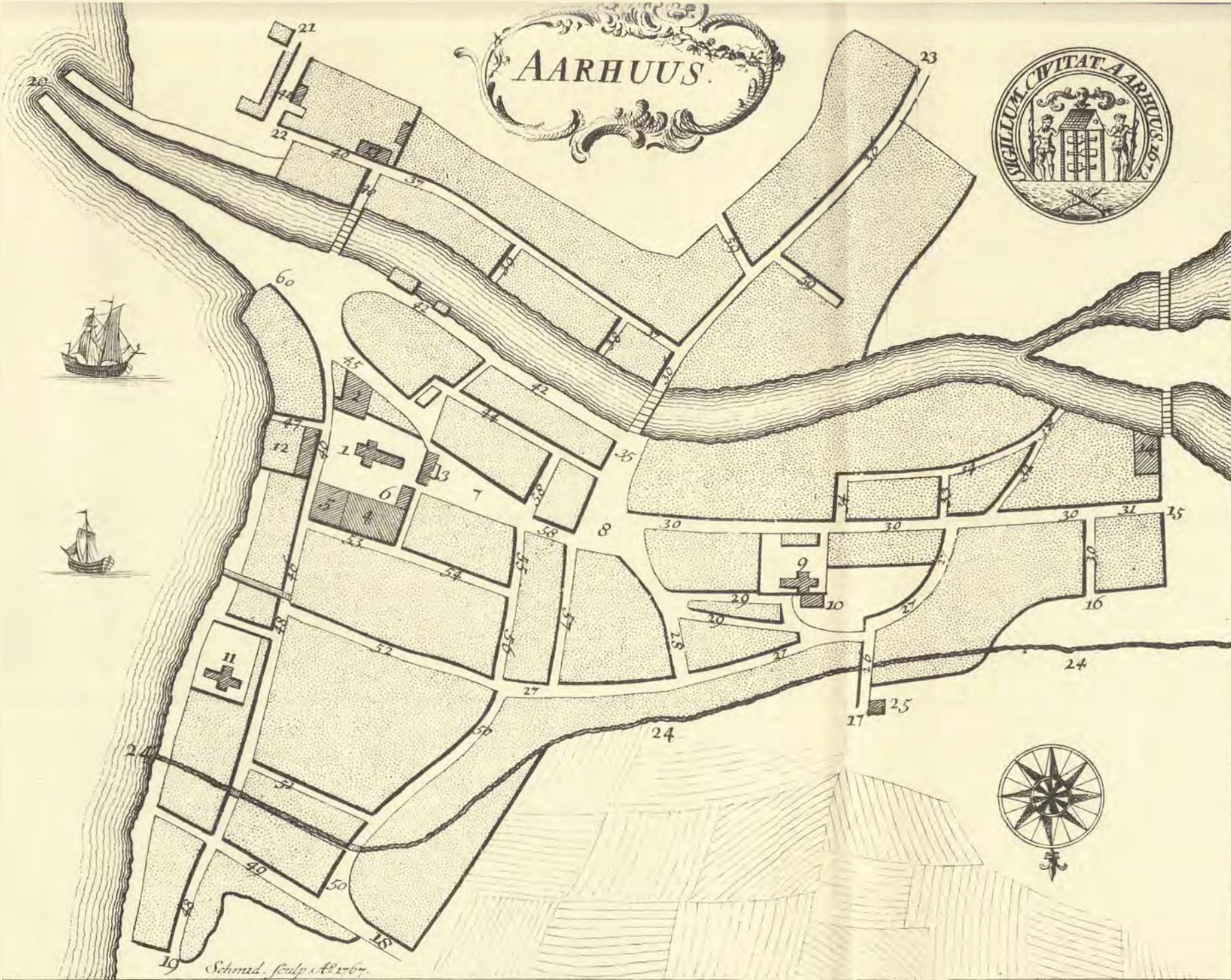
Stifts-Befalingsmanden i Aarhus er tillige Amtmand over Havreballegaards- saavelsom Stiernholms-Amter, men begge disse tillige med Kalle-Amt staaer under Amtstuen og Amts-Forvalteren i Aarhus. Amtet kaldtes, før Souverainiteten, først Aarhusgaards-Læn,

Navn.

men tilsidst Havreballegaards-Læn. Det første Navn havde det af den saa kaldede Kongens Gaard i Aarhus, som havde været de Catholske Biskopers Residens og ved Reformationen med Stiftets øvrige Gods var til Kronen hiemfalden. Men det sidste Navn, som det fik mod Slutningen af CHRISTIANI IV. Tid, havde det af en uden for Byen liggende Sædegaard, Havreballegaard, som ogsaa var iblant det meget Stiftets Gods, der hørde Biskopstolen i Aarhus til før Reformationen, men blev da seculariseret, og hørde Kongen og Kronen til, og brugt som en Ladegaard under forbemelte Aarhus-Gaard, indtil den 1661. efter Souverainiteten blev afhændet til Gabriel Marselis, som der af oprettede et Baronie, og kaldede det efter sit Navn Marselisborg. Ikke desmindre beholdt dog Amtet det forhen værende Læns Navn, men man finder og i Kong CHRISTIAN V. Rescripter, at det undertiden er

kaldet

AARHUUS.

1. Dom-Kirken.
2. Bispe-Gaarden.
3. Raad-Huus.
4. Det gamle Magazin.
5. Præste-Residenten.
6. Vægt og Sprøite-Huus.
7. Det store Torv.
8. Det lille Torv.
9. Vor Frue Kirke.
10. Hospitalet.
11. St. Oluf Kirke.
12. Skolen og Rectors Resident.
13. Det nye Magazin kaldet Frods Katholm.
14. Aarhus-Mølle.
15. Mølle-Port.
16. Vester-gade-Port.
17. Munk-Port.
18. Studsgade-Port.
19. Middelgade-Port.
20. Havnen eller Brøgen.
21. Yderste Mind-Port.
22. Den indreste Mind-Port.
23. Broberg-Port.
24. Børse-Bekken.
25. Skørsteens-feier-Huus.
26. Munk-Gade.
27. Kloster-Gade og Skolen-Gyde.
28. Guldsmid-Gade.
29. Tangen.
30. Vester-gade.
31. Møll-Gaden.
32. Garver-Gaden.
33. Skolen Strøde.
34. Mølle-Stien.
35. Emmervad.
36. Broberg-Gade.
37. Fisker-Gaden.
38. Vand-Gyde.
39. Fisker-Gyde.
40. Mind-Gade.
41. Dinkarken.
42. Told og Vejerboen ved Aaen.
43. Steenhappen.
44. Barber-Strøde.
45. Canic-Gade.
46. Skoole-Gade.
47. Skoole-Gyde.
48. Middel-Gade.
49. Fa-Gyde.
50. Studs-Gade.
51. Snævrren.
52. Graven.
53. Bag Børse-Gaarden.
54. Rosens-Gade.
55. Pustervig.
56. Volden.
57. Badstue-Gade.
58. Børse-Porten.
59. Viødal-Marken.
60. Rivet.

19 Schmid. sculp. A. 1767.

H. C. Crampé del.

Albrecht v. Lode sc.

Alexia. Lode. 6

IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt. 67

kaldet Aarhusgaards Amt. I dette Amt ligger den Kjøbsted Aarhus, hvis Beskrivelse nu skal følge, førend jeg opregner de Herreder, Sogne, og Sædegaarde, som ligge udi Amtet.

Aarhus.

Aarhus er hele Stiftets Hoved-Stad, hvor Stift-Befalingsmanden og Biskopen have deres Residentz. Den almindelige forhen vedtagne Ravnets Oprindelse af Aarers Zuus er forkastet af Torfæo, som viser, at den maae søges i det gamle Nordiske Sprog i det Ord A: Aae, Amnis, i genitivo Ar, og Os: Ostium, som da vil sige saa meget som Munden eller Udløbet af Aaen, hvorfor og Aarhus paa gamle Venge, i Monumenter og gamle Skrifter kaldes og skrives Aeus eller Aros. Den har da rimeligt sit Navn, efter Stedets Beskaffenhed, af den Aae som løber der igienem, ved hvis Munding den er bngt og anlagt. Aarhus er en Søe-Stad, liggende hos det store Lægte-Belt østen og ret i Midten for Jylland, lige over for Samsøe. Byen ligger siidt, men i en frugtbar og yndig Egn, med Skov, paa begge Sider, i det gamle Aaboe-Syssel, imellem Havet og den saa kaldede Brabrand eller Aabye Søe, hvoraf een Aae flyder tvært ud igienem Byen, og gjør Skilsmisse imellem Haslev- og Ting-Herreder, saa at den nordre Deel af Byen ligger i det første og den syndre i det sidste Herred. Efter Landkartet ligger Aarhus paa 56. Grad 13. Min. Latitudinis og 26. Grad. 3. Min. Longitudinis.

Mag. Hans Rhuman fordum Stifts-Provst i Aarhus, i en skre-ven Afhandling om denne Byes Domkirke, formener, at Kong CHRISTOFFER af Beyerne har givet Staden sit Vaaben, men hvad Grund

han dertil haver haft, veed man ikke. Baabenet er Tre Aarer paa tværs liggende, som siden har faaet et Zuus over sig, hvormed sigtes til Byens i de nyere Tider brugelige Navn Aarhus, men i Begyndelsen af dette Seculo er det udpyntet med en Zielm over Huset og to Vildmænd ved Siderne. Heraf kan da drages denne Slutning, at siden Baabenet er indrettet efter den urigtige Mening om Navnets Oprindelse af Aarer og Zuus, kan det ikke være meget gammelt. Byen selv er meget gammel, og har i det mindste over halvshvende hundred Aar eller fra Begyndelsen af det 12. Seculo ligget hvor den nu er, men at den endog til Navnet, er langt ældre, det lære vi af Adams Bremensi, og andre gamle Skrifter. Efter Hvitfelds Beretning, grundet paa ældre Beviis, har Aarhus ligget tre Fierdingveis længere Nord i Landet hos Aaen ved Lisbjerg, men siden ved Aar 1102. er Byen bleven flyttet derhen, hvor den nu ligger, formodentlig som et beqvemere Sted til Handel og Søefart. Uden Tvil var det gamle Aarhus eller Aros ikke bleven bragt i Stand igien, siden det af den Norske Konge HARALD HAARDRAADE, i den Krig, han havde med Kong SVEN ESTRIDSÖN af Danmark, ved 1049. blev med flere Steder i Jylland plyndret og afbrændt. At saa gammel og stor en Bye som Aarhus jo haver haft mange og ffisomme baade ældre og nyere Friheder og Fordeele, kan ikke tviles om, men da slet intet af eller om dens Privilegier til dette Verk er blevet meddeelt, frygtes, at de ulykkeligen ere forkomne. I Resenii Tid har dog nogle af Byens Privilegier, men ikke meget gamle, været til; thi han i sin Atlas opregner, Kong CHRISTOPHERS af Beyern Privilegier givne Aarhus Bye 1441. Kong CHRISTIAN I. Stadfastelse 1450. og tillagte Privilegier

IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt. 69

gier 1466. og 1475. Stadsfæstelser af Kong HANS 1482. Kong CHRISTIAN II. 1515. Kong CHRISTIAN IV. 1597. Kong FRIDERIK III. 1648. Kong CHRISTIAN V. 1671. Derforuden har Kong FRIDERIK III. 1663. bevilget Borgemester og Raad i Aarhus, at maae af hver Slet Dalers Bærd, som af Udlændiske ud- eller indføres, opbære tre Hvide og af Indlændiske een Hvid, hvoraf Halvparten skal anvendes til Havnens Reparation, og den anden halve Part at komme Magistraten til lige Deeling. 1667. blev dem bevilget endnu ydermere at opbære een Hvid baade af Ind- og Udlændiske, hvorimod Borgemesterne paa egen Bekostning skulde lade Raadhuset tilbørlig reparere og derefter vedligeholde. De Friheder og Fordeele, som Byen har erhholdet ved Smakker at holde og Særgeløbet over det store Belt imellem Aarhus og Kalundborg, kan læses iblant Kong CHRISTIAN V. trykte Forordninger 1674. 2. December og 1684. 29. April samt Rescripterne af 1693. og 1747. i Roches Samling T. I. p. 469. 474. Sammesteds p. 551. til 554. sees og, hvad Kong CHRISTIAN VI. har bevilget Aarhus-Bye at opbære i Canal-Penge til Havnens og Bolværkers Istandsettelse og Vedligeholdelse, samt at Hans Majestæt allernaadigst har confirmeret Byens Havne-Artikle. Hertil kan endnu legges, omendskjønt Documenterne derom ikke mere ere til, at Dronning MARGRETE skal have skienket Niis-Skov og Kong HANS Oregaards eller Borregaards Mark til Aarhus Bye. 1542. har Kong CHRISTIAN III tillagt Magistraten nogle Agre der paa Marken. 1582. bevilgede Kong FRIDERIK II. at Indbyggerne paa Samføe maatte i Aarhus fiøbe deres Bygnings-Tømmer og andre fornødne Varer.

Merkvær-
dige Ting
og
Stiebne.

Bed Begyndelsen af det 10. Seculo, eller kanske noget tilforn, har den Tjydske Konge FROTHO i det gamle Aarhus ved Lisbiery ladet bygge en Kirke den Hellig Trefoldighed til Eere, hvilken siden af Kong HARALD BLAATAND, da Keiser OTTO var i Landet, blev oprettet til det andet Nørre-Jyllands Biskopdom. Og holde nogle for, at den bekiendte Poppo skal have prædiket i Aarhus eller kanske været den første Biskop der. Er det saa, da maa Poppo alene have været hans Embeds Navn som Prest, og han have været den samme som Rembrandus, om hvilken man veed, at han Anno 948. af den Hamborgiske Erkebisp Adeldago blev indviet til Biskop i Aarhus, og samme Aar var tilstæde paa det store Concilio til Ingelheim. Anno 965. fik bemeldte Erkebisp af Keiseren, som formeente sig at have et Slags Ret dertil, et Beskyttelse-Brev for de trende Tjydske Biskopdomer. Ligeledes Anno 988. erholdt han af Keiser OTTO III. en videre udstrakt Stadfæstelse paa de Danske Biskopdomers Friheder, i hvilke begge Breve den Aarhusiske Kirke udtrykkelig nævnes. Anno 1043. Søndagen for Juul stod imellem Kong MAGNUS den Gode og SVEN ESTRIDSON, som da droges om Regieringen i Danmark, et stort Søeflag ved Aarhus, hvori MAGNUS vandt Seier, og SVEN mistede 7. Skibe og meget Folk. Anno 1049. holdt den Nørste Konge HARALD HAARDRAADE ilde Huus i Jylland, og da iblant andre Steder, som han plyndrede og afbrændte, havde Aarhus samme haarde Stiebne. Efter den Tid synes det, at det gamle Aarhus er blevet liggende øde, indtil i Kong ERIK IEIGODS Tid, da Byen for mere Beleiligheds Skyld blev forflyttet længere synder paa og anlagt der ved Aae-Munden, hvor den nu ligger.

Biskop

Biskop i Aarhus, ved hvis Omsorg en Træ-Kirke Anno 1102. blev opbyggt ved Stranden paa Bierget, kaldet St. Olai Kirke. Ved 1158. blev Byen ilde medhandlet af et Partie Søe-Rovere, som der uformodentlig indfandt sig. Anno 1175. holdte Kong VALDEMAR I. en Herredag til Aarhus, hvortil MAGNUS Kong ERIK LAMS Søn, som var beskyldt for et Forræderie imod Kongen, var indstevnet at svare for sig. Anno 1180. døde i Aarhus den Hellige NICOLAUS, Kong KNUD den V. Søn, som havde ført et meget andægtigt Levnet, og blev siden for sine formeente Mirakler af Paven canoniseret. Han blev begravet i den forhen omskrevne Træ-Kirke paa Bierget ved Stranden, hvor et Træ-Kors ham til Afmindelse blev opreist, men siden forflyttet til den ny opbygte Domkirke, hvor der skede stort Tillob til hans Grav og saa megen Offring, at Kong VALDEMAR II. undertiden fandt for got at laane af sin Venne St. Nicolao, men maatte derfor siden, da han var i Knibe i Viskand, gjøre Biskopen det Løfte, at han skulde rette sig imod St. Nicolaum i Aarhus og ikke mere befatte sig med hans Offer. Ved det Aar 1216. da Ebbo var Biskop i Aarhus, blev den store Domkirke, som endnu staaer, færdig, som Biskop Peder ved Begyndelsen af dette Seculo havde lagt Grunden til, og indviet St. Clemens til Ere. Under de Stridigheder, som siden reiste sig imellem Kongen og Erkebiskop Jacob Erlandsen, stod Aarhus Kirke et ganske Aar i Interdict og var forbuden at oplades, fordi Biskopen og de Geistlige i Aarhus vare med derudi indviklede. 1305. bevilgede Kong ERIK MENVED, at en heel Gade maatte afbrydes, for derved at udvide St. Clemens Kirkegaard. 1330. er Aarhus, ligesom hele Landet, hiemsøgt med den store Pest, som kaldtes den sorte Død. 1355. in Majo har

Kong

72 IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt.

Kong VALDEMAR holdet Retterting i Aarhus og dømt paa adskillige Sager mellem Adelen og andre. 1513. blev et Skib som tilhørte Biskopen og Medinteressenter i Aarhus optagen af Engelske Kapere, som Kong CHRISTIAN II. gjorde sig megen Umag for at skaffe tilbage. 1523. lod Kong FRIDERIK I. nedtage af Gallien paa Aarhus Gade og igien i Sortebrodrer-Kloster hæderligen begrave Jens Thomæföns Lig, som Kong CHRISTIAN II. Aaret tilforn havde ladet opgrave og der ophænge. 1526. blev Lutheri Lærdom allerede prædiket i Aarhus af en Præst ved Navn Hr. Simon Sköning, hvorfor Biskopen Hr. Ove Bilde skrev Borgemeister og Raad et skarpt Brev til og raadde dem fra at beholde denne ny Prædikant. Samme Aar paa Alle Helgens Dag findes Kong FRIDERIK I. at have været i Aarhus. 1530. antog denne Bye offentlig den Evangeliske Lærdom, og ikke længe derefter forlode Munkene der i Byen deres Klostere. 1541. blev ved Jidsvaade en stor Deel af Byen lagt i Aske. Hvorfor Kong CHRISTIAN III. Anno 1546 befalede Borgemeister, Raad og Menighed i Aarhus, at de skulde tække deres Huse med Tegls-Tag under stor Straf. 1547. blev det gamle brøstfældige Spir nedtaget af Aarhus Domkirke, og 1551. et nyt igien opsat, som skal have været over 300. Alne i Høiden og et betydeligt Kiendetegn for de Seglende, hvorfor det saa meget mere savnedes, da det siden af Lynild blev ødelagt. 1556. leed Byen atter Skade af Jildebrand. 1578. døde der af Pest 2250. Mennecker. 1619. forøgede Kong CHRISTIAN IV. Magistratens Tal til 2. Borgemeister og 9. Raadmænd. 1627. er Staden bleven haardt medtagen, og maatte give stor Brandskat til de Keiserlige. 1642. den 24. Maj slog Lynild ned i forbemeldte høie Spir paa Domkirken, afbrændte det samme

og

IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt. 73

og smeltede 5. Klokker i Taarnet, men Kirken blev reddet ved en Ritmester og hans Ryttere, som lykkelige vare tilstæde. 1643. maatte Byen tage imod en haard Inqvartering af den Svenske General Helm Vranghel. 1647. blev efter Kongelig Befaling Stifts-Risten i Aarhus, eller et Archiv til at giemme Stiftets Documenter i, indrettet. 1658. og følgende Aar er Byen atter bleven haardt medtagen, først af de Svenske, siden af de Poliske og Brandenburgiske Tropper. 1679. bleve de gamle og forfaldne Canike-Gaarde i Aarhus med Kongelig Tilladelse soigte til Domkirkens beste. 1680. havde Aarhus den Naade at see Kong CHRISTIAN V. da Hans Majestæt logerede i Bispegaarden, gif igienem Gaderne til Fods og besaae Byen, dens Havn og Torve, og hvad ellers værdt var at see. Ligesaa blev 1690. Dronning CHARLOTTA AMALIA og Princesse SOPHIA HEDEVIG opholdt et par Dage i Aarhus af Modvind, og imidlertid lod sig af Bispefopen forevise Domkirkens Monumenter. 1694. den 10. Januarii var Bandet der i Havnen saa høit steget, at de ved Canalen liggende Pakhuse bleve fulde af Vand. 1715. forordnede Kong FRIDERIK IV. at Sognepresten til Domkirken altid derefter skulde være Stifts-Propst. 1733. havde Aarhus af Kong CHRISTIAN VI. en allernaadigst Besøgelse. 1737. skienkede Høistbemejste Konge Byen en Moddermølle til Havnens Renselse. 1747. slog Torden og Lynild ned i Domkirkens Orgelverk, dræbte Orgelbyggeren som reparerede samme, men tendte ikke an eller gjorde synderlig videre Skade.

Til Aarhus Byes Merktørdigheder hører ogsaa, at adskillige lærde og navnkundige Mænd der ere fødte, iblant hvilke disse kan opregnes: D. Christen Bording Provincial-Medicus i Ribe, Lauritz Bording D. Atlas Tom. IV. Lærde Mænd.

Professor Hist. i Soer, Jens, Matthias, og Holger Jacobæi, Professore
 i Kiøbenhavn, Peder Krog Biffop i Trondhiem, Jacob Matthiæ den æl-
 dre Professor i Kiøbenhavn, Jacob Matthiæ den yngre Biffop i Aarhus,
 D. Erich Pontoppidan Biffop i Bergen og Pro-Canceller ved Kiøben-
 havns Univerfitet, en berømmelig Skribent og Auctor til de første To-
 mer af dette Verk, Johannes Pratenfis Professor i Kiøbenhavn, Olaf
 Römer vor store Mathematicus, Etatsraad, Professor samt Politie- og
 Borgemeſter i Kiøbenhavn, Diderich de Thurah Commandeur Capitain,
 Laurids de Thurah Generalmajor og General Bygmefter, D. Oluf Worm
 Professor Medicinæ i Kiøbenhavn, vor store Antiquarius, Jens Worm
 Professor og Rector Scholæ i Aarhus, ſem har forfattet en god Deel
 af diſſe Eſterretninger om ſin Føde- Stad. Efter Bogtrykkeriernes
 Opkomſt her i Riget, var Aarhus en af de første Steder, ſom havde
 Preſſe, og troer man, at (1) St. Jørgens Hiſtorie er trykt der, ſom
 har ſaadan Titel: *Hiſtoria glorioſi martiris S. Georgii, Patroni Eccleſiæ
 Fratrum b. Mariæ virg. in Brobjerg Civitatis Aruſienſis.* Datum *Arbu-
 ſiæ* apud S. Spiritum An. Dn. 1498. Pontificatu Reverendi patris noſtri
 Dn. *Nicolai Clauſon* Præſuiſi Aruſienſis digniſimi. Her ere og trykte (2)
Breviarium Arbuſienſe, editum *Arbuſiæ* per *Melchiorum Blume* 1519.
 (3) En kort Underviſning paa den hellige Meſſe af Broder Paulo Eliæ,
 trykt i Aarhus hos Hr. Povel Ræff 1531. (4) En kort og Chriſtelig
 Underviſning paa det hemmelige Stykke i Meſſen ſom kaldes Canon,
 med et Brev til Borgemeſter og Raad i Randers, af Broder Paulo
 Eliæ, trykt i Aarhus hos Hr. Povel Ræff 1531. (5) Menige Dan-
 marks Riges Biſkopers og Prælaters Giensvar til de Lutheranſke
 Artikler, trykt hos Povel Ræff 1533. Men alle diſſe Bøger ere over-
 maade

maade rare. Siden har i CHRISTIANIV. Tid været et nyere Bogtrykkerie i Aarhus, hvor Hans Hansøn Skaaning lod endeel af sine Skrifter trykke. Fra samme Trykkerie ere og adskillige Ligprædikener og kanskee nogle andre Bøger udfomne. End mere, Aarhus har for- dum nogle gange haft Mynt-Sted, og det ei alene i Kong CHRISTIAN III. Tid, som Anno 1535. og 1536. har der ladet staae Mynt med den Inscription: Moneta nova Arhusiensis, men endog mange hundrede Aar tilforn i Kong SVEN ESTRIDSÖNS ellers hans Sonners Tider, da man finder Sølv-Bracteater med en Konges Hoved paa og det Navn ARVSIA, som tydelig giver Mynt-Stedet tilkiende.

At Aarhus nogen Tid har været ret befæstet, er vel at tvivle om: Dog der ere de, som af tvende Gaders Navne, Volden og Graven, vil slutte til saadant noget, men da ingen sikrere Beviis gives, maae man lade det staae ved sit Værd. Ellers skal der uden for Mindeporten, paa syndre Side Byen, paa en høi Bakke, findes Ruder af en gammel Skandse, men, som nogle mene, skal samme, da de Keiserlige 1627. havde Jylland inde, til Havnens Beskyddelse være anlagt af General Wallenstein, om hvilken der skrives, at han befæstede sig paa mange Steder i Jylland.

Den forhen ommeldte Aae, som løber igienem Byen ud i Haa-Deeling, vet, foraarstager dens naturlige Deeling i to Parter, saa at Byen i det Geistlige deler sig i tvende Sogne, St. Clemens eller Domkirke-Sognet og Vor Frue-Sogn, af hvilke det første ligger i Haslevherred, det sidste i Ringherred; Men St. Olai Sogn er forlængst lagt til Dom-Sognet. I det Verdslige derimod er Byen og dens Gader inddeelte i 3. Roder, med de tre Torve, nemlig, i Første Rode, (1) Roder-Torve.

Gader. Canikegade, (2) Skolegade, (3) Mindets nordre Side, (4) Skolegyden, (5) Doni-Kirkegaard, (6) Rosensgade, (7) Bag Bispegaard, (8) Middelsgade, (9) Olai-Kirkegaard, (10) Fægyden, (11) Røkind, (12) Studsgade, hvilken fordum kaldtes Scruisgade, hvor strax hos var et Stræi e som heed Sneverstien. I Anden Rode, (13) Graven, (14) Badstuegade, (15) Jummervad, (16) ved Laen, (17) over Minde-Broen, (18) Dyrkekirken, som ligger uden for den rette Bye, (19) Inden Mindepor- ten, (20) Fissergade, (21) Fissergnde, (22) Broberg. I Tredie Rode, (23) Bestergade, (24) Møllestien, (25) Garvergyden, (26) Møllegyn- den, (27) Skidengyden, (28) Bag Klosteret, (29) Tungen, (30) Guld- smedgade, (31) Videt Torv, (32) Borgerporten, (33) Pustervig, (34) Bolden, (35) Nye Torv, (36) Steentrappen.

Porte. Byen har 7. Porte, Middelsgads-Port, Studsgads-Port, Munkes-Port, Bester-Port, Mølle-Port, Broberg-Port, og Minde-
Broer. Port. Byen samensvies over den igiennemflydende Aae ved 2. Broer, Brobergs-Broe og Minde-Broen, som hviler paa Væle i Aaen, be- lagt med Planker og oven over brolagt. Minde-Broen, som Havnen vedligeholder, er opført 1748. og Vælene dertil ere tagne af Riis-Skov. Derforuden ere 2. Broer over samme Aae ved Møllen, som Møllens Eier vedligeholder.

Huse og Baaninger. Huse og Baaninger ere her 850 nemlig, i første Rode 226. i an- den 348. i tredie 276. alle tækkede med Steen, og opførte af Muur og Bindingsværk, undtagen 4. å 6. grundmurede. Endeel ere anseelig bygte og indrettede, saasom Greve Daneskiolds, Stiftamtmand Schov- boes Enkes, de Høfters. Den almindelig Mængde er tarvelig indret- tet og til Riobitands-Brug, men den allerførste er smaa Baaninger eller

eller Boder paa 2. 3. à 4. Fag, een Etage høie. Udi Grundtægt er Sundtært-Byen sat for omtrent 8000. Rdlr. saaledes at de største Gaarde staae for 60. Rdlr. eller noget over, og den ringeste Hytte for 1. Rdlr. Hvor-
 efter de aarlige Byens Tjynger til deels lignes, hvilke ere, foruden In-
 kvarterings Skat, til Byens Beføstninger, aarlig ved 500. Rdlr. og
 til Vægter- og Spøite-Skat 200 Rdlr. Samtlige Byens Private Publique
 Bygninger ere efter Forordningen af 13. Jan. 1761. i de Tydske Bygninger.
 Kiøbsteders Brandcasse forsikrede for 310400. Rdlr. og de Publique,
 nemlig, Kirken, Skolen, Hospitalet, Raadhuset, Residentzer og Sat-
 tighuse for 110560. Rdlr. i alt 420960. Rdlr.

Iblant Aarhus Byes Publique Bygninger bor Domkirken eller St. Clemens-Kirke have Fortrinet, ligesom den og er temmelig gammel og een af de største Kirker i Danmark. Dens ganske Længde er med Muur og alt 147. Alne, Bredden over alle 3. Gange og 4. Ra-
 der Stole inod 37 Alne, Kors-Gangen i sin Længde synder og nær 76½ Alne, og Brede 15¼ Alne. Taarnets Muur op til Kanten eller underste Deel af Bløet, hvormed hele Kirken er tækket, er i Høiden 66. Alne, men Spidsen fra Muren til det øverste 42. Alne, i alt 108. Alne. Den høieste Hvælving midt over Kors-Gangen, Choret, og den brede Gang fra Guløet til Hvælvingen, 35. Alne høi. Taarnet med sit store Spir skrives fordom at have været over 300 Alne og saa høit, at det kunde sees 3. Bog Søes af de Seglende. Men 1642. afvændte det ved Lynild til Muurverket, saa den ganske Kirke stod i Fare, de skønne gamle Klokker smeltede, undtagen de fattiges Klokke, som blev udkastet af Taarnet og gik ikke i tu, derpaa berettes at staae: Sanctum Agnetis nomen hoc musicale tenebit Anno 1300. Men Aars-

78 IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt.

tallet skal kanskee rettere være 1500. Den største Klokke som nu er, og en mindre, ere støbte 1675. af Rudolph Melchior. I Aaret 1747. 2 December om Aftenen Klokken 6. slog Lynild ned i Domkirken ved Orgelverket, som sidder under Taarnet, dræbte Orgelbyggeren, som sad ved Lys og reparerede det, smeltede nogle Piber og spolerede noget af Billedhugger-Arbejdet, uden at tænde Ild. Til denne store Kirke, som er af Gothisk Structur, og hvis Model holdes for at være tagen af en Kirke til Bourdeaux, blev Grunden lagt ved Anno 1201. under CANUTI VI. Regiering, men den blev ikke færdig førend udi Biskop Ebbes Tid, og kanskee mange Aar derefter. Pave CELESTINUS III. havde forud ved sit Afskeds-Brev af 1197. opmuntret alle og enhver til at understytte Biskop Peder i Aarhus, som havde for at opbygge Kirken af Steen i steden for den forige Træ-Kirke. Saa gav og INNOCENTIUS III. Anno 1209. stort Afskud til dem, som vilde hielpe til Aarhus Domkirkes Bygning, som var helliget til St. Clemens Vere. Denne Pave skal og have tilladt, at St. Nicolai Legem, som var begravet i den Trækirke ved Stranden, maatte forflyttes til Domkirken, hvilken derved fik store Indkomster af de Dfringer, som skede til denne Helgens Grav, hvoraf Kirken nød de to Partier og Canikerne den tredje Biskop Peder, som havde begyndt denne Kirkes Bygning, gav ved Testament 1203. meget Guds baade i Sjælland og Jylland dertil, hans Exempel fulgte nogle af de følgende Biskoper, som havde Ene dertil. 1216. til Herredagen paa Samsø, mageskiftede Kong VALDEMAR II. til Domkirken den De Thund eller Tunse imod endeel andet Guds. Dronning MARGRETE gav før sin Død 1412. til Kirkens Forbedring 1000. Lodemark Sølv, saavelsom 600. Lodemark for Sjælemesser at holde.

holde. 1477. stiftede Biskop Jens Iversøn St. Mariæ Capel ved Doms-
kirken, han lod og opføre det store Taarn, og 1479. forfærdige Alter-
tavlen, som er stor og af vidtløftigt Billedhugger-*Arbeid*, med Laager
uden og inden, og sterf forgyldt. Ligeledes har han ladet giøre Fonten,
som hans Navn og Baaben staaer paa ned Arstal 1481. Binkan-
den er givne af Bispinde Brokman, Ralf og Diss af Brobergs Enke
1675. Oblat-Efken af Hans Stromelsens Enke 1675. To meget store
Sølv-Lyfestager, med Messehagel og Alterklæde, givne 1706. af Baron
Peder Rodsteen og Frue Sophia Elisabet Charifius, et par store Messing-
Stager af Riøbmand Casper Brandt, 1705. Chors-Dørene ere af
kunstigt Jernverk, givne af Christen Skeel til Søstrup, og Messing-
Villerne af Borgemester Mikkell Malling, som og har stienket et Sølv-
Fad til Daaben. Et stort Pulpitur med Helgenes Billeder bekøstet
1508. af Biskop Niels Clausen, hvilken og samme Aar har ladet giøre
Skabe i Choret til Messelædernes Forvaring, og 1515. givet til Kir-
ken en stor Snyvarmet Lyfestage. Prædikestolen er med ni Afdeeling-
i-rart Billedhugger-*Verk* fra 1588. I Kirken hange 6. Lyse-Kroner
og et Orlog-Skib. Orgelverket er anseeligt, af 42. Stemmer, forfær-
diget 1730. af Lambert Christian Carstens, og har køstet over 3500.
Rdlr. Af Biskop Jens Iversøns Capel lod Biskop Braem indrette et
Conventhuus, hvor Landemødet to gange om Aaret holdes. Et an-
det Capel under Taarnet som Biskop Boe 1419. havde stiftet, blev
1702. solgt til Baron Marselis Enke-Frue, og er indrettet til Familiens
Begravelse, hvor hende og begge hendes Mænd Baron Constantinus
Marselis og Baron Peder Rodsteen er oprettet et prægtigt Epitaphium af
hvidt og sort Marmor, forfærdiget af en berømt Italiener Quilino

1703. og har kostet 4500. Rdlr. Her ere flere Capeller, hvor de Skee-
 ler, Sehesteder, Lindenover, Juler, Muncker, Podebusker, og flere
 adelige Familier have deres Begravelser. Og over de samme, saavel
 som over endeel Biskoper baade for og efter Reformationen, og andre
 berømte Folk findes her mange smukke Epitaphia og Ligstene, hvis In-
 scriptioner i den II. Tome af Marmora Danica læses. Derforuden ere
 og her begravne: Jörgen Fogh Assessor i Høieste-Ret og Borgeme-
 ster i Kiøbenhavn, hans Frue Catharina Schumacher, Svigersøn Amtss-
 Forvalter Envold Randulf, og Daatter Catharina Fogh, som døde 1706.
 Land-Commissarius og Assessor Jesper Hutfeld som døde 1696. Pro-
 vians-Forvalter Christen Vegerlev som døde 1726. Kiøbmand Jens
 Anderfen Möller 1723. som gav 200 Rdlr. til Kirken for hans Grav.
 M. Ludvig Pontoppidan Domprovst som døde 1706. Obristlieutenant
 Johan Georg Sivers som døde 1722. Rasmus Thelstrup Borger som dø-
 de 1656. og Søn Oluf Thelstrup Sogneprest til Dalbye, Stamsfædre
 for den Thelstrupske Familie. Saa har og Johan Worm Raadmand
 og Willum Worm Borgemeester i Aarhus, Stamsfædre for den lærde
 Wormiske Slegt, i denne Kirke deres Hvilested, hvorover sees en skøn
 malet Tavle med Familiens Portraits. Men iblant de mest navnkun-
 dige Mænd, som her ere begravne, fortæner Biskop Knud Gyldenstjerne
 og Cancellier Christen Thomesøn Sehested at nævnes. En meget rin-
 gere Mand, men og velfortient, har sin Grav paa St. Clemens Kirke-
 gaard, nemlig D. Morten Borup, som var en berømt Skolelærer i Aar-
 huus nylig for Reformationen, og efterlod iblant sine Disciple mange
 paa de Tider store Mænd baade i Kirken og Staten. Ved Domkir-
 ken i Aarhus var forðum, ligesom ved andre Cathedral-Kirker, et
 Collegium

Collegium Canonicorum, bestaaende af 3. Prælater, nemlig, Archidiaconus, Præpositus og Cantor, foruden et vist Antal **Caniker**, som først vare ifkun sex, men siden flere, af hvilke enhver havde sit Præbende og sit Capel at gjøre Tjeneste i, og under sig Vicarier, som hver havde sit Vicaridom og sit Alter at tage vare paa. Ligeledes havde Domkirken, til Geistlighedens Brug, et Bibliothek, som for Reformationen af Biskopers og andres Gaver var samlet, hvorover Kong FRIDERIK II. 1561. befalede Biskopen M. Lauritz Bertelsøn at lade forfatte tvende Catalogos, den eene at giemmes af Canikerne, den anden af Biskopen. Grunden til dette Bibliothek lagde Biskop Peder Ingridson, som 1196. i Testament gav alle sine Bøger til Kirken. Biskop Ove Bilde formerede Samlingen med nogle Patres. Enden derpaa blev denne, at Kong FRIDERIK III. Anno 1654. tillod, at de endda overblevne gamle og mutilerede Bøger maatte sælges Domkirken til beste. Capellet, som det stod i, bruges til Kirkens Materialier. Hvad Donationer der i nyere Tider ere giorte til Domkirken i Aarhus, kan sees i Hofmans Samling af Sundat. T. II. pag. 36. seqv. Denne anseelige Kirke er i Brand-Expositionen ansat efter Omstændighederne for 60000 Rdlr.

Caniker Collegium.

Bibliothek.

Vor Frue Kirke holdes for at være bygt ved 1280. Den er af middelmaadig Størelse, har et smukt Taarn og et høit Spir. Længden udvortes er 70. Alne, Bredden over de to Gange og tre Rader Stoele til Kors-Gangen 28 Alne, Bredden oven for Iver-Gangen og i Choret 13 $\frac{3}{4}$ Alne, Høiden i den brede Gang fra Gulvet til Hvalvingen 18 $\frac{1}{2}$ Alne, og i de smale 14 $\frac{1}{2}$ Alne. Taarnets Muur 41. Alne høi, Vly-Rundingen 16. Alne, og Spiret 32. Alne, i alt 89. Alne. Indvendig er Kirken prydet med smukke Ornamentter, har en skøn gammel

Vor Frue Kirke.

dags Altertable, og et Orgelverk af 19. Stemmer, samt endeel lufte Stole og Epitaphier. Denne Kirke skal i gamle Dage have været Sortebrødres eller Dominicanernes Kloster-Kirke, hvilken efter Reformationen blev skienket Byen til en Sognekirke, da Klosteret selv blev givet til et Hospital. Iblant de betydeligste Personer, som i denne Kirke ere begravne, er Jens Jensøn Brok af Clausholm, som Hr. Jens Nielsøn Lövenbalk til Aonsberg ihjelslog, og maatte derfor 1405. til Helsingborg i Dronning MARGRETES Nærværelse indgaae med den Dødes Arvinger den mærkværdige Forsoning, som læses hos HVIKFIELD pag. 627. hvorudi han blant mange andre Artikle forpligter sig at lade holde i St. Clemens Kirke en ævig Messe, og en anden Messe udi Sortebrødre Kirke i Aarhus, hvor Jens Jensøns Leiersted er. I Gavlen paa den vestre Ende af Kirken sidder en indmuret Kampesteen, hvorpaa i forholdet Arbeid er udhugget et stort draget Sverd, som nogle holde for at være en Erindring af denne Gierning, eftersom og i Sone-Brevet læses disse Ord: "Skal jeg antworde Hr. Jens Andersøn, Lauge „Jensøn og Anders Jensøn et draget Sverd eller Kniv, og falde paa „Knæ for dennem og bede dennem ic." I denne Kirke findes endeel Epitaphia og Gravskrifter over fornemme Borgerlige og Magistrats Personer, hvoriblant nogle af den Familie Basballe. Vor Frue Kirkes Bygning er i Brand-Cassen taperet for 25000. Rdr.

St. Olai
Kirke.

Alf Aarhus Byes Kirker har St. Olai Kirke, skjønt den ringeste, dog været en af de ældste, opkaldet efter Kong OLUF af Norge, som i det foregaaende Seculo var ihjelslagen og da passerede for en af Nordens store Helgene. Det er den Træ-Kirke, som ved 1102. blev byggt paa Bierget ved Stranden, da Staden var forflyttet fra Lisbjerg did,

did, hvor den nu staaer. Den er saa meget mere merkbaerdig, som den eneste Kongelige Person, hvis Levinger Aarhus giemmer, er deri begravet. Samme er den Zellige Nicolaus i Aarhus, som var Kong KNUD den V. Søn og den berngtede Slesvigske Biskop Valdemars Broder, hvilken levede et meget strengt og andægtigt Levnet, og døde i sine unge Aar 1180. Der blev et Træ-Kors opreist til hans Afmindelse, og som han var kommen i Rygte for, at der skede Mirakler ved hans Grav, skede der megen Tillob af Folk som ofrede dertil, hvorfor der hos Korset blev sat et Skrin, som de kunde legge Gaverne udi. Men da den ny Domkirke blev bygt, tillod Pave INNOCENTIUS III. at St. Nicolai lig maatte tages af Trækirken og med Procession føres derhen, hvorefter han siden ved 1260. af Pave ALEXANDER IV. er bleven opført iblant Helgene. Træ-Kirken stod til 1548. da den af Ælde og Brøstfældighed nedfaldt, og blev ved den Leilighed St. Olai Menighed lagt til Domkirken, som derover havde to Sogneprester næsten 100. Aar, til 1632, efter hvilken Tid der ifkun har været en Sogneprest og to Capellaner. Imidlertid blev der hos forbemeldte Træ-Kors eller Crucifix oprettet en Prædikestool, hvoraf der bleve holdte ligprædikener under aaben Himmel indtil 1637. da Raadmand Jens Christensen og Andreas Lydrichsøn, som en Skrift over Døren vidner, lode paa egen Bekostning opbygge et Capel af 14 Fag Bindingsværk uden Daab og Alter, med to Rader Stole og en Prædikestool, hvoraf holdtes ligprædikener, naar nogen der hos sine Fædre blev begravet, indtil for en 18. Aar siden, efter hvilken Tid saadane ligprædikener ere holdne i Domkirken, da Capellet er blevet saa bygfældigt, at det snart vil falde ned, i sær tiden dets Indkomster ved Kongelige Rescripter af 1694. og 1699.

ere lagte til Domkirken. Paa denne St. Olai Kirkegaard havde den første Evangeliske Sogneprest til Domkirken Thorkil Abildgaard sin Grav, men Steenen er siden flyttet til Domkirken, hvorfor og samme Familie, ventelig M. Peder Thorkilsøn, som og var Sogneprest til Domkirken og døde 1605, skal have ladet forberemdelte Crucifix eller Trækors fornye: Men da det igien 1754. af Ælde omfaldt, har Christen Nielsøn Haarbyes Arvinger, af Omhu for den Kongelige Prindses S. Nicolai Arhusiensis Afmindelse, 1755. ladet besto et nyt Postement af Muur, hvori er indfattet et af Bly forgyldt Crucifix, med en Dansk Inscription derom i Steen udhuggen.

De øvrige Kirker i Aarhus før Reformationen have hørt til de der stiftede Kloster, af hvilke man veed at opregne følgende: (1) Vor Bor Frue Kloster paa Brobjerg, som var et Munkes-Kloster, og uden Tvil meget gammelt, men af hvad Orden, vides ikke. 1495. har Holger Eriksøn Rosenkrands i sit Testament givet til vor Frue Kloster i Mars 3 Gylden. Den forhen nævnde St. Jørgens Historie, som 1498. er trykt i Aarhus, viser, at Kirken har været indviet til denne Helgen, da han der kaldes Patronus Ecclesiæ *Fratrum beatæ Mariæ virginis* in Brobjerg. 1531. fik Biskopen i Aarhus Ove Bilde Kong FRIDERIK I. Stadsfæstelse paa, at Convents-Brødre i Jomfru Mariæ Kloster, udi Aarhus paa Broberge liggende, skulde oplade hannem og hans Efterkommere deres Kloster, hvilket og skede efter HVITFELDS Vidnesbyrd pag. 1345. Men det er en Feil hos HVITFELD, at han der nævner Jomfruerne i Vor Frue Kloster i Aarhus, thi af foregaaende sees tydelig, at det ikke har været et Nonne-Kloster.

(2) Sortebrødre Kloster, et Munkes-Kloster af Dominicaner eller Prædi

Prædikebrødre-Orden, er stiftet i det 13de Seculo og omtrent 1227. I Aaret 1268. har en fornem Frue i sit Testament skienket duas marcas denariorum til Fratres Prædicatores in Arus. Paa dette Kloster fik ogsaa Biskop Ove Bilde 1530. Kong FRIDERIK I. Brev, at beholde det for sig og sine Efterkommere, om saa skeer, at Brødrene deres Kloster forlade. Men som Reformationen imidlertid fik Fremgang, forordnede Kong CHRISTIAN III. Anno 1541. og 1542. at Sortebrødre Kloster skulle være og blive et almindeligt Hospital i Aarhus. Men Klosters Kirke blev anvist til en Sogne-Kirke og skal være den endnu saa kaldte Vor Frue-Kirke. At der i Aarhus ogsaa skal have været et Minoriter- eller Franciscaner-Kloster for de saa kaldte Graabrødre-Munke, som, uden Tvil af en Feiltagelse, nævnes hos HVITFELD og andre nyere, kan man kalde i Tvil, indtil man finder noget ældre og sikkert Beviis derfor. (3) St. Nicolai Kloster, kanskee saa kaldet S. Nicolao Arhusiensi til Ære, og stiftet for Chartusianer eller Char-teuser-Munke, hvilket man holder for at efter Reformationen være forvandlet til den Latinske Skoles Bygning. Det er vist, at der ikke langt fra Sortebrødre Kloster i Sydost har ligget en St. Nicolai Kirke, hvilken nævnes i et Kong CHRISTIAN III. Brev af 1541. Men om den har hørt dette Kloster til, veed man ikke til visse. Man finder ellers Lecter Hans Thygesøn Prior og Broder Oluf Andersøn af St. Nicolai Kloster udi Aarhus nævnet 1517.

St. Nicola
lai Kloster.

Al Hospitaler eller Huse, som til Fattige, syge og spedalske Hospitaler. Menneskers Pleie vare indrettede, hvilke og tildeels kaldtes Klosters, har Aarhus forudm haft adskillige: (1) St. Jørgens Kloster, hvilket, ligesom andensteds, laae uden for Byen. HVITFELD beretter, at

St. Jørgens Klo
ster.

1532. blev St. Jørgens Huus for Aarhus af Kong FRIDERIK I. givet til et Hospital, naar Provsten dør. Dette Huus har haft sin egen Kirke, og man finder et Eiendoms Brev, som Knud Galten Borgemester i Mars 1542. af Kong CHRISTIAN III. har faaet paa en Kronens Jord kaldet Munkenes Lykke, som ligger vesten St. Jørgens Klosters Kirkegaard. (2) Den Hellig Aands Huus eller Domus Sancti Spiritus, som nævnes i et Document af 1388. Anno 1406. findes Hr. Niels Jenfön Canik i Aarhus at have været Forstander i den Hellig Aands Huus. Kong CHRISTIAN III. skienkede Anno 1540. dette Huus til den første Evangeliske Biskop i Aarhus Mester Mads Lang og hans Arvinge. (3) En større Stiftelse var Kronens Hospital St. Katharinæ i Mars, kaldet St. Karens Gaard, til hvis Underholding Kong HANS havde lagt Morslet Kirke og de 7. Herreder, Ring- Hiemflev- Haslev- Sabro- Framlev- Gern- og Holberg- Herreder. 3 Hæve JULII II. Stadsfæstelse paa denne Gave af 1512. kaldes dette Hospital Domus Leprosorum Sanctæ Katarinæ Aruensis. 1515. lagde Kong CHRISTIAN II. Kronens Kirke Bibe til denne Stiftelse. Høistbemeldte Kongs befalede og i samme Aar, at Bønderne i de 7. Herreder under vedbørlig Straf skulde aarlig i rette Tide yde til Forstanderen det Almisse-Korn, som de af Arilds Tid vare pligtige at give til St. Karens Hospital udi Mars. 1523. fik Biskop Ove Bilde af Kong FRIDERIK I. Forlæning paa St. Catharinæ Gaard, Hospital og Gods i Aarhus. Ligeledes fik Oluf Hammer 1541. af Kong CHRISTIAN III. Livsbrev paa Hospitalet eller St. Catharinæ Gaard i Aarhus, med saa Skiel, at den Korn-Rente, som pleier at gives af de 7. Herreder til forskrevne Karinegaard, som kaldes Spetal-
Hæve

Hellig
Aands
Huus.

St. Ka-
rens
Gaard.

Havre eller Ploug-Korn, skal ydes i Sortebrødre-Kloster i Aarhus, og alting forvendes til de fattige og syge Folkes Nytte. Samme Aar gaa Kongen Befaling til forbemeldte 7. Herreders Bønder, at de aarligen skulde udgive til St. Karens-Hospital i Aarhus det sædvanlige Korn, som var 3. Skiepper af hver.

Her har vi Oprindelsen og Grunden til nu værende Hospital, som først blev samlet af alle de Indkomster, der havde ligget til alle forbemeldte Huse, hvortil kom, at Kong CHRISTIAN III. 1542. skienkede Sortebrødre-Kloster til et almindeligt Hospital, og det, som et seenere Kongebrev af 1552. forklarer, saavel for de Fattige i Aarhus og i Herrederne deromkring, men og for dem, der før havde været i Helliggeist-Husene udi Randers og Horsens, hvortil Kong FRIDERIK II. ei alene 1562. lagde Grinnac Hospitals Gods, men endog 1573. paa ny erindrede Bønderne i de 7. Herreder, uden Begying at yde til Hospitalet deres aarlige Almisse-Korn. Hvad Donationer Hospitalet siden har haft, og hvad Forandring dermed er skeet, indtil den almindelige Sundation blev gjort, som af Kong FRIDERIK III. An. 1651. er confirmeret og endnu er i sin Kraft, findes altsammen i HORMANS Saml. af Fundat. Tom. II. pag. 100. seqv. Hospitalets Bygning, som det nu er, bestaaer af tre store Floie, sammuenbygte med Vor Scue-Kirke, foruden tvende Udbygninger derved, alt af Grundmuur, tillige med nogle Udhuse af Bindingsværk til Forstanderens Brug. Lemmerne ere 50. til hele Portioner, nemlig 2. Mark ugentlig til hver: Men undertiden deles en heel Portion imellem tvende, for at hjælpe des flere Evangende. Hospitalets Indkomster tages nu (1) af 6. Konge-Tiender af Rug og Byg, (2) Dværg-Tiende af 13. Sogne og een Bye,

(3) Endeel

Ku væren
de Hospi-
tal.

(3) Endeel Bøndergods af Hartkorn 319. Tønder, 2. Fierdingkar, 2. Album, (4) Renten af en samlet Capital paa 1500. Rdlr.

Latinſke
Skole.

Fra hvor gamle Tider Aarhus har haft Latinſke Skole, er uvist at ſige. Formodentlig har her, ſom ved de andre Cathedral Kirker, været nogen Anſtalt ved Domcapitelet, ſom har beſørget og beſtyret Ungdommens Underviisning. Men nylig for Reformationen var Aarhus Skole kommen i stort Udraab ved den lærde Skolemand Doctor Morten Borup, ſom ſelv havde gaaet i denne Skole, og fra hvis Haand igien udgif mange af de Tiders ſtore Mænd, ſom baade i og efter Reformationen tjente Kirken og Fædernelandet. Han døde 1526. imod 80. Aar gammel og fik over ſin Grav en rund Steen, hvorpaa var udhuggen ſom Baaben, en Greb, et Riis og en Serle, ſom ſigtede paa hans Herkomſt og Embede, med denne Omſkrift: Doct. Martinus Borup S. S. Theol. Profellor, Scholæ Rector. Efter Reformationen blev St. Nicolai Klosters Bygning udlagt til Latinſke Skole. Anno 1545. lagde Kong CHRISTIAN III. Agri Præbendam til Skolen og Rectors Underholding, og Aaret derefter endeel Landgods til Rectors Embede, men 1558. Biſkop Boes Alters Vicarie til Høvernes Ophold, og tillige forordnede, at 12. Disciple ſkulde nyde Koſt paa Kongens Gaard i Aarhus. 1618. beſkikkede Kong CHRISTIAN IV. en Conrector i Skolen, og forſørgede hans Embede med Aaby Præbende og mere Gods. Hvad Beneficia Skolen ellers har af Kongernes Gavn mildhed eller andres Donationer, og hvad Forandringer dermed ere ſkeete, derom kan læſes HOFMANS Fundaer T. II. pag. 79. ſq. Skolens gamle Kloster-Bygning blev nedbrudt 1762. og igien opført af een Etage høi med Ovſt en grundmuret Bygning 72. Alne lang og 16. Alne

Alne bred, midt paa er Indgang, paa den ene Side Skolen, paa den anden Side Bærelser til 4. Høvere, 3. Kamre til hver. Paa Øvesten et Læsekammer om Vinteren for Rector, et for Conrector, og et til Skole-Bibliotheket. Over Døren en Inscription, som viser, at Huset er opbyggt 1763. da Hr. Oluf Bork de Skovboe Ridder var Stiftsamtmand, Hr. Peder Hygom Bisfop, Professor Rotbøl Provst, Kammerraad Geertsen, Glerup og Müller Borgemestere, Fellum og Skytte Raadmænd, Rector Mag Jens Worm Philosophiæ Professor, og Mag. Baltzer Halle Conrector. Til denne Bygning blev anvendt endeel af Skolens egne Midler, deels og givet af Geheimeraad og Stiftsbefalingsmand Levitzau. Bisfop Hygom, D. Christian Pontoppidan, Herr Peder Ebbelen Gimlinge i Lyngaa, og Provst Høeg i Skanderborg, men fornemlig af Kammerraad og Sold-Inspecteurs Matthias Grönvalds Enke-Fru Anne Catharine Schuchardt, som tilbragte en god Deel af sin sidste Levetid i Aarhus, og døde 1763, i hendes sidste Villie testamenteret 1000. Rdlr. til samme Brug. Hun bør saa meget mere her ihukommes, som hun derforuden har givet 500. Rdlr. til Syge og Sengeliggende i Aarhus, og 500. Rdlr. til de Fattiges Danske Skole sammesteds.

Raadhuset er en anseelig Bygning, grundmuret, to Etager høi, med Kielder under til Arrestanter, ligger imellem Domkirken og det store Torv. 1748. blev det ved en Hoved-Reparation saa got som aldeles om-dannet. I den nederste Etage er Bye-Ringet, Corps de Garde, og Arrest-Kammere. I den anden Etage den store Forsamlings-Sal, Magistratens eller Raadstue-Salen, Archivet, de 6. Mænds Sal, de Fattiges Inspecteurs Sal. Raadstue-Retten holdes hver Mandag og Bye-Ringet om Torsdagen.

Raadhuset.

Bispe-Resi-
denz.

Bispe-Residensen er af to Etager, Grundmuur, liggende paa Domkirkegaarden, synden for Kirken. Til dens Bedligeholdelse er ved Kongelig Benaadning af 19. Decemb. 1691. henlagt aarlig 100 Rdlr. af Ofter-Torslev og Dalbneover Preste-Kald: Men da samme 2. Sogne 1763. ere blevne separerede, er Afgiften saaledes deelt, at Presten i Ofter-Torslev betaler 50. Rdlr., og Presten i Dalbneover og Windblæs det andet 50. Rdlr. 1762. haver Biskop Hygom med Kongelig Tilladelse kjoibt til Bispe-Residensen en gammel forfalden Gaard nest ved, med nogle Boder, som er nedbrudt og indrettet til en Kiofnehave, indluft med en stion Brandmuur ud til Skolegade. Ligesom han og forhen med lige saadan Muur har ladet Residensen indlukke ud til Canikegaden.

Provste
Residenz.

Stift-Propstens Residenz er iligemaade en stor grundmuret Gaard, 2. Etager, beliggende paa den anden Side af Kirkegaarden, norden for Kirken. Samme er 1748. forceret til en Residenz af forrige Sogne-Prest, nu Biskop i Christiania, D. Fridr. Nannestad, hvis Gave-Brev des angaaende kan læses i Hofmans Fund. Samlinger T. II. p. 76.

Rector
Residenz.

Rector-Residensen ligger nest ved Skolen paa den nordre Side. Samme er paa Domkirkens Befostning i Aaret 1746. af ny opbyggt, 2. Etager, Bindingsverk.

Private
Bygning-
ger.

Iblant private Bygninger ere de Merkværdigste:

1) Den saakaldede Bisgaard eller Bispe-Gaard, som ligger ud til Domkirkegaarden nest ved Propste-Residensen, og med den udgjør et Qvarteer for sig selv. Det er en stor grundmuret Bygning 3. Etager hoi, med Kielder under, som nu eies af Postmester Weguer, og bortleies til Hans

IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt. 91

Hans Kongelig Majsts. Magazin-Korn. Den har tillige med Provste-Residenten tilhørt de Catholiske Bisper for Reformationen, siden er den solgt til de Marselier, og af afgangne Hr. Carisius til Constantinsborg afhændiget til forrige Postmester Henrich Wegner. Det er denne Gaard, som i gamle Documenter kaldes Kongens Gaard i Aarhus eller Aarhus-Gaard, og som før Reformationen var Biskoppernes Residens, hvilken med det øvrige seculariserede Stiftets Gods hiemsaldt til Kongen og Kronen.

2) Trods Katholm er et ligeledes stort grundmuret Kornmagazin, tilhørende Frue Assessor Westergaards, ligger lige for Mindebroen ved den syndre Side. Udi en stor Steen midt paa Bygningen staaer de Fastiers og Bryskers Baaben udhugget, neden under Baabnerne staaer: Thomas Falthi. Christentze Bryske, og følgende Inscription:

Anno 1606. haver ærlig
og Velbyrdige Frue
Frue Christentze Bryske
Sal. Thomas Falthis
til Wennergaard
ladet bygge dette Huus.

Gud give os her at bygge saa
at vi den ewig Glæde maatte faae ic.

See videre herom ved Katholm i Synder-Herred.

Anno 1763. befandtes i Aarhus Mænd og Hustruer 1239. Indbygger-
og med Familier, Børn og Tjeneste-Folk i alt 2607. Siæle over 12. nes Sal.

92 IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaard's Amt.

Aar, men med smaae og store imellem 4. à 5000. Til en Prøve af de fødtes og dødes Tal der i Byen anføres følgende:

Anno	Føde	Døde	Anno	Føde	Døde
1690	133	233	1753	91	93
1691	132	111	1754	104	92
1692	127	98	1755	88	226
1693	92	142	1756	108	128
1694	107	101	1757	110	103
1695	100	98	1758	107	102
1696	144	162	1759	81	117
1697	108	101	1760	114	128
1698	126	132	1761	106	120
1699	100	124	1762	103	149
Summa	1169	1302	∞ ∞	1012	1258.

{ NB. I dette Aar
grasserede Smaa-
kopper.

Berdslige
og Geistlige
Betientere
og andre
Privilege-
rede.

Berdslige Betientere og Embedsmænd ere disse: Stiftsbefalingsmanden. En Sæ-Capitain ved Enroulleringen med Mynster-Skriver. 2. Borgemestere og 3. Raadmænd, hvilket Tal ved Forordningen af 28. Januarii 1682. er fastsat, da der forud har været 9. Raadmænd. Efter Privilegium af 22. Oct. 1661. haver Aarhus Magistrat Landstings-Ret, saa deres Domme indstevnes lige til Høiest-Ret. En Byefoged. En Bye- og Raadstueskriver. Amtsforvalter. Tolder. Controleur. Strand-Controleur. Visiterer. Postmester. Veier og Maaler. Hospitalsforstander. Consumptionsforpagter. Foruden andre smaae Betientere, ex. gr. Et Raadstue-Bud, 2. Politie-Betientere, 1. Taarn-Bægter, 4. Gade-Bægtere, og 1. Slutter.

Geistlige Embedsmænd ere: Biskopen, 2. Sogne-Prester og 3. Capellaner, den til Vor Frue-Kirke er tilligemed Hospitals-Prest. Skolelærerne, Rector, Conrector og 4. Lærere. Skolen har tilforn haft

IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt. 93

haft 5. Colleger, men i Anledning af sidste Forordning om Skolerne er den nederste Lectie nedlagt, de 2. øverste Hørere ere tillige Chorsdegne, hver til sin Kirke, og en af de andre er Cantor tillige. Disciplernes Tal har siden sidste Forordning været nogle over 30. Til Academiet er i trende Aar dimitteret saaledes: 1761. 12., 1762. 4., 1763. 11. Ved hver Kirke er ellers en Underdegn eller Klokker, og en Graver som her kaldes Klokker.

Privilegerede: 2. Doctores Medicinæ, hvoraf den ene tillige er Provincial-Medicus. 2. Apothekere, 3. Særvære, 5. Giestgivere, 1. Bogbinder, 1. Stadsmusicant, 1. Organist som forsyner begge Kirkerne, og 2. Chirurgi.

Ligesom Kiøbenhavn haver sine 32. Mænd, saa haver Byen og Borgerfabet her sine 6. Mænd, der som Tribuni plebis i alle Omstændigheder skal see paa Byens og Borgernes Beste, hvis Betænkning og indhentes i Byens Publiqve Affaires. Det øvrige Borgerfabet er, Kiøbmænd, Skippere og Søfarende, Aolsmænd, og Handverksfolk, af hvilket sidste Slags her i Byen ere følgende 142. Familier:

Bagere	∴	∴	10	Grovsmede	∴	∴	3
Bildhugger	∴	∴	1	Handfemagere	∴	∴	13
Bødkere	∴	∴	5	Hattemagere	∴	∴	4
Bliksflager	∴	∴	1	Hiulmænd	∴	∴	2
Blytækker	∴	∴	1	Kandestøbere	∴	∴	2
Brolleggere	∴	∴	2	Kleinsmede	∴	∴	3
Drejere	∴	∴	5	Knapmagere	∴	∴	2
Feldberedere	∴	∴	4	Kobbersmede	∴	∴	2
Guldsmede	∴	∴	7	Malere	∴	∴	4
Garvere	∴	∴	2	Muurmestere	∴	∴	4
Giørtlere	∴	∴	2	Maalmager	∴	∴	1
Glarmestere	∴	∴	3	Paryfmagere	∴	∴	6

94 IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt.

Pottmagere	3	Af Søefarende befandt ^s 1763. I Hoved, Kullen. Befarne " " 40 Halv-befarne " " 22 Søe-Bante " " 54 <hr/> 116 Aparte-Kullen. Skippere " " 30 Styrmand " " 6 Gamle over 50 Aar " 28 Unge under 16 Aar " 2 Færge-Karle " " 8 Lodser " " 1 <hr/> I Alt 191
Keebflagere	3	
Sadelmagere	3	
Skomagere	16	
Skorsteensfeier	1	
Skrædere	14	
Slagter	2	
Snedkere	7	
Stoelmager	1	
Seilmagere	2	
Tobaks-spinder	1	
Tommermand	3	
Uhrmagere	2	
Bøvere	2	

Borgereskabet er indeelt i 2. Compagnier med deres Officerer.

Handelen.

I forige Tider haver visselig Aarhus Byes Handel været langt betydeligere, end nu omstunder, i sær hvad den udenlandske Negotie er angaaende. Paa Spanien, Frankerig, Engeland og Holland dreves stor Handel. Iblant en Deel Optegnelser udi nogle gamle Almanaffer, findes ved Dag og Nat anført i Aaret 1637, 6. Fartøyer veist herfra og til Holland, og en til Engeland. 1638. 12. til Holland og 1. til Engeland. 1639. 3. til Engeland og 2. til Holland. 1640. til September, hvor samme Optegnelse slipper, 5. fra Holland og 1. fra Frankerig. I vore Tider bestaaer Byens Handling fornemmelig deri, af Landmanden at købe Landets Producter, af hvilke Egnen ved Aarhus frembringer, maadelig Qvantitet Rug, meget Byg, overflodig Havre, som falder broget, maadelig Erter og Voghvede-Gryn. Af feede Vare, Fleck, Smør, Ost, og got Horn-Væg, dog drives ingen betydelig Slagterier til Udsfibning eller Handling, men alene til Huusholdning, og Opnene

Ørnene kjøbes mestendeels til Kiøbenhavn og deels til Hølland. Forbemelte Byg er Hoved-Tingen og det fordeelagtigste i den almindelige Handel og Næring, hvorudi den tilsvorende Mangel paa Ildbrand, og Prisens Forhøielse paa samme, i det Skovene aftager, dog gjør mærkelig Forskiel imod de forbigangne Tider at regne. Disse Korn- og Fede-Vare udfiktes igien til Norge, hvorfra hjembringes Jern, Kafelovne, tør Fisk, Tran, Sild, Tømmer, Bræder, Kalk &c.

Til Kiøbenhavn affendes ogsaa Korn- og Fede-Vare og hjemføres alle Slags Men-Kram, Sukker, Thee, Caffebønner, Salt, Tobak, Viin &c.

Med Hør, Hamp, Fiere, og deslige Vare, har Byen tilforn haft betydelig Handel directe fra Øster-Soen. Men omendskiont en Deel deraf endnu hentes fra Libau eller Riga, saa tages dog disse Varer for en stor Deel fra Kiøbenhavn.

I Aaret 1751. og 1755. havde Byen et Fartyg fra Lissabon med Salt: Men da samme kort efter udi det Middelandske Hav forulykkesedes, har de siden den Tid ingen haft derfra, men Saltet tages nu fra Kiøbenhavn.

Handelen paa Amsterdam og Lybek, som tilforn har været saa betydelig, er nu ikke for noget at regne. Resten af Farten og Handelen drives alene imellem Provincerne og Smaaelandene Synder paa.

Kramboe-Handling har i forige Tider været i stor Flor, men er aldeles aftaget, siden Fabriqvernes Anlæg i Dannemark. De saa, som endnu holde aabne Boder, tage deres Vare fra Magazinet og Fabriqverne i Kiøbenhavn, og beklage, at de præjudiceres ved de fremmede Kiøbmand, der reise til de i Kiøbstederne holdende Markeder, som tilfølge besøge Herre- og Prestegaarde, og fournere samme med de Slags Vare, der ikke ere at faae i Kiøbstederne, saa at denne Handel nu mest beroer af Markeder og Land-Prang. Hvilket alt noksom viser Byens og Handelens Aftagelse.

Opteg-

Optegnelse paa nogle af de betydeligste ind- og udgaaende Vare i Aarene
1746. og 1751.

	Anno 1746.		Anno 1751.	
	Indgaaende.	Udgaaende.	Indgaaende.	Udgaaende.
Kug " "	1276 \textasciixd .	3036 \textasciixd .	2671 \textasciixd .	4366 \textasciixd .
Kugmeel " "	2 " "	67 " 2 \textasciixd .	90 " 7 " "	41 " 2 " "
Eng " " "	1429 " "	1730 " " "	7094 " 3 " "	3178 " " "
Malt " " "	3 " "	46021 " " "	27 " " "	42940 " 6 " "
Havre " " "	100 " "	4892 " " "	25 " " "	5898 " " "
Erter " " "	159 " "	464 " 4 " "	366 " 6 " "	1099 " " "
Boghvede Gryn " " "	1 " 1 \textasciixd .	149 " 4 " "	" " "	311 " 7 " "
Eng- og Havregr. hvede " " "	30 " "	243 " 4 " "	25 " 6 " "	290 " 5 " "
Hvedemeel " "	1050 " "	78 " " "	1188 " 4 " "	269 " " "
Hvedemeel " "	2 \textasciixd .	" " "	15 \textasciixd . 17 \textasciixd . 5 \textasciixd .	" 9 \textasciixd .
Sinør " " "	2 \textasciixd .	92 " " "	$\frac{3}{4}$ \textasciixd .	16 $\frac{3}{4}$ \textasciixd .
Dst " " "	" " "	47 \textasciixd . 14 \textasciixd . 2 \textasciixd .	" " 14 \textasciixd . 2 \textasciixd .	140 \textasciixd . 10 \textasciixd . 10 \textasciixd .
Flekk røget og gransaltet " "	2 \textasciixd . 2 \textasciixd .	278 " 7 " 4 " "	4 " 3 " "	367 " 15 " 12 " "
Røget og saltet Dre- og Lamekjød " " "	" " "	26 " 4 " "	" " "	6 " 15 " 10 " "
Lør Fisk " " "	397 \textasciixd . 12 \textasciixd .	26 " 7 " 12 " "	500 " 16 " 7 " "	88 " 18 " 12 " "
Rox " " "	" " "	" " 12 " "	2 " " "	18 " 3 " 8 " "
Lulle og Lullekød " " "	16 \textasciixd . 10 \textasciixd .	8 " 19 " "	" " 12 " 8 " "	27 " 1 " 2 " "
Wble og Været " " "	11 \textasciixd .	17 \textasciixd .	57 " " "	286 \textasciixd .
Lynceborg Salt " " "	11 " "	" " "	104 \textasciixd .	" " "
Spanisk Salt " "	60 \textasciixd 11 $\frac{1}{2}$ \textasciixd .	" " "	123 \textasciixd 9 \textasciixd . 5 \textasciixd .	" 15 \textasciixd .
Kalk " " "	170 " " "	" " "	222 \textasciixd .	4 \textasciixd .
Steenkul " " "	24 " " "	1 \textasciixd .	51 \textasciixd 13 \textasciixd . 5 \textasciixd .	" " "
Tobak " " "	25 \textasciixd . 13 \textasciixd . 4 \textasciixd .	2 " 17 " 11 " "	126 \textasciixd . 7 \textasciixd . 10 \textasciixd .	2 " 10 " 10 " "
Humle " " "	34 " 1 " 8 " "	9 " 2 " 10 " "	58 " 10 " 7 $\frac{1}{2}$ " "	24 " 11 " 9 " "
Kommen " " "	27 " 5 " " "	22 \textasciixd . 10 \textasciixd .	78 " 6 " 14 " "	14 " 11 " 1 " "
Thee " " "	6 " 2 " 3 " "	" " 13 " 8 " "	7 " 17 " 6 " "	3 " 9 " 5 " "
Hør " " "	534 " 5 " 8 " "	23 " 19 " 14 " "	275 " 12 " 10 " "	20 " 17 " 3 " "
Hamp " " "	143 " 18 " " "	6 " 2 " " "	114 " 10 " 7 " "	9 " 1 " 8 " "
Hampeblaat " " "	33 " 12 " 8 " "	1 " 10 " " "	45 " 3 " 6 " "	2 " 19 " " "
Stang-Jern " " "	595 " 10 " 1 " "	115 " 3 " 3 " "	660 " 14 " 15 " "	50 " 19 " 12 " "
Jern-Gryder " " "	9 " 5 " " "	" " " "	5 " 1 " 8 " "	" " " "
Jern-Katesovne " " "	39 " 17 " 1 " "	2 " 5 " " "	72 " 10 " 6 " "	" " " "
Potasse " " "	14 " 10 " 15 " "	" " " "	6 " 18 " " "	" " 2 " " "
Alun " " "	8 \textasciixd .	" " " "	37 " 6 " " "	" " " "
Siemgiort Løi " " "	" " " "	for 2000 \textasciixd .	" " " "	" " " "

IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt. 97

Aarhus haver aarlig 3. Markeder, nemlig, et Kram-Marked, Markeder. St. Ols Marked kaldet, begynder samme Dag og varer i 14. Dage, med alle slags Kram- og Handverksfolkes Vare. Dette Marked har først taget sin Begyndelse 1627. den 29. Julii efter Kong CHRISTIANI IV. Bevilling. Og 2. Dvegmarkeder, det ene holdes den 15. Febr. og kaldes St. Peders Marked, det andet den 19. Octobr. kaldes Hvidrasens Marked, af en Misdæder som her fordim paa den Dag skal være henrettet. Foruden ugentlig Torvedag hver Løverdag.

3de ældre Løder har Byen haft 70. Fartøier, hvor iblant 8. à 10. Skt. af 1200 til 3000 Tønder Rums Størelse, som stændig farede paa Trondhiem 2. Reiser aarlig, nogle af lige Størelse seglede paa Spanien, Frankerig, Holland ic. og de øvrige Øster paa Norge, samt Østersøen.

Skibe og
Fartøier.

Udi Aaret 1739. vare følgende Fartøier her til Byen, som her anføres efter deres Façon og Læsters Drægtighed.

Façon.	Læsters	Façon.	Læsters	Façon.	Læsters				
No.	Drægtighed.	No.	Drægtighed.	No.	Drægtighed.				
Skibe	1	46	Kreierter	19	8	Galioter	37	8	
	2	38		20	12½		38	12	
	3	27		21	9		39	11	
	4	26		22	11		40	15½	
	5	22½		23	8		41	6	
	6	22		24	8		42	9	
	7	17	Skuder	25	15	43	8		
	8	18		Hukertes	26	9½	44	6	
	9	16			27	15	45	4½	
	10	14			28	8	46	3½	
	11	16	29		12	47	8		
	12	20	30	12	48	3			
	Kreierter	13	15½	Galioter	31	8½	49	3	
		14	15½		32	8	50	6	
		15	24½		33	9	51	1	
		16	15½		34	10½	Færgesmaatter	52	20
		17	26		35	10		53	22
		18	14½		36	11		54	14

98 IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaards Amt.

Til ultim. Junii 1762. vare ei flere end følgende:

Façon.	Æsters.	Façon.	Æsters.	Façon.	Æsters.					
No.	Drægtighed.	No.	Drægtighed.	No.	Drægtighed.					
Skibet	1	25 $\frac{1}{2}$	Galioter	13	9	Jagter	25	12		
	2	25		14	8		26	11		
	3	20		15	16 $\frac{1}{2}$		27	29		
	4	18		16	11 $\frac{1}{2}$		28	8		
	5	16		17	22		29	8		
	6	15		18	17 $\frac{1}{2}$		30	8 $\frac{1}{2}$		
Galioter	7	15	Kreierter	19	15 $\frac{1}{2}$	Skuder	31	7 $\frac{1}{2}$		
	8	12 $\frac{1}{2}$		20	12 $\frac{1}{2}$		32	3		
	9	11		21	12		33	9		
	10	11		22	14		Færge	34		
	11	10		Huffert	23		16	Jagter	35	
	12	10		Jagter	24		15	Ferg. gal.	36	

For nærværende Tid er, efter sikker Beretning, Byens Fartøier, foruden 3. Færge-Smakker, ikkun 28. Hvoraf kun et Skib paa 25 $\frac{1}{2}$ Commerce-Æster, beqvem til Trondhiems Farvande. Af de øvrige er 2. Dasser-Bygning, som har været strandet, den ene paa 25. den anden paa 28 Æster, som, tilligemed Resten fra 17 $\frac{1}{2}$ til 3. Æsters Drægtighed, farer øster paa Norge, Piøbenhavn og Smaalandene synder paa, hvilket noksom viser Byens og Handelens Aftagelse.

Havnens
Beskaffenh.
hvd.

Bed Mundingen af den forhen ommeldte Aeligger-Havnen, som des Aarsag kaldes Mindet. Over samme Aae ere 2. Broer, Brobergs- og Minde-Broen. Distancen fra Minde-Broen og ud efter i Havet udgjør egentlig Byens Canal eller Havn, som strekker sig N. W. og S. O. og bestaaer af 2. Arme, som vedligeholdes med dobbelte Bolværker ind ad til Havnen, saa længe den faste Grund paa begge sider varer. Men fra den faste Landgrund af er Armene udbyggt i Havet med Steens-Kar og Bolværker paa begge Sider, og for Enderne, som kaldes det nordre og søndre Mindehoved.

Længden

IV. Cap. Nørhuus Stift. Havreballegaards Amt. 99

Længden fra Mindebroen til det yderste af det nordre Mindehoved er 356. Skridt paa den inderste Side til Havnen, og paa den anden Side til Havet fra Skolegades Bygningers Ende, og til Mindshovedets Ende 336. Skridt, af hvilken Distance de 262. Skridt ere belagte uden for Bolværket med store Kampesteene i Høide med Bolværket, som Søen bryder paa, det nordre Mindehoved er det længste, og er udbyggt i Havet fra Landgrunden af 106. Alen i Længden, Bredden er $9\frac{1}{4}$, $11\frac{1}{4}$, 13. og yderst $14\frac{1}{2}$ Dansk Alne. Alt dette vedligeholder Havnen. Den syndre Side fra Mindbroen af er bebyggt, og Beboerne vedligeholder Bolværkerne indtil Havnens Røshallings Plads, fra hvis Begyndelse og til Enden af det syndre Mindehoved er 211. Skridt, som vedligeholdes af Havnen, Landgrunden paa denne Side er yderligere end paa den nordre Side, saa at det syndre Mindehoveds Udbygning i Havet er ifkun 65. Alne i Længden og 12. Alne i Bredden.

Havnens Brede i Indløbet er $17\frac{3}{4}$ Alne, men længere op ad er den bredere, saa at 3, 4. og paa de bredeste Steder 5. maadelige Fartøier kand ligge ved Siden af hinanden:

Havnens Dybde i Indløbet er $7\frac{1}{2}$ à 8 Fod med daglig Vand, men S. O. og østerlige Vinde stopper den hastig med Tang, som igien strax maae opmuddres, og indtil det kan skee, kan ingen Fartøier komme ind eller ud høiere end paa 6, $6\frac{1}{2}$ à 7 Fod med høieste Bande, som tilforn gjorde megen hinder i Farten, særdeles for Færge-Smaakkerne. Men da det nordre Mindehoved Ratten imellem den 13. og 14. October 1760. ved den da indfaldende usædvanlige Storm blev aldeles ruineret og ødelagt, har de ved sammes nye Bygning iagttaget, at udbygge det ungefær 2. Alne længere i Havet, end det var tilforn: Hvorved nu

haves med daglig og laveste Bunde $7\frac{1}{2}$ à 8 Føeds Dyb, saa at Færge-Smækkerne, kan skibe med alle de Binde de kan segle med, uden at komme ind i Havnen, eller at oppebie de Tider Bandet vover, som de tilforn maatte, og da gav megen Forsinkelse, der nu saaledes er ændret til stor Nytte for Færgeløbet og de Reisesdes Befordring, saaledes er nu det nordre Mindehoved i complet Stand, og ingen Tid har været saadan tilforn.

Det søndre Mindehoved behøver en Hoved-Reparation, og vil udbygges længere i Havet, for at hindre Tangs Indskydelse i Havnen. Ved Kongl. Rescript af 4. Martii 1735. er bevilget, at af hvert til Aarhus-Bye ankommende fremmed eller udenbyes Fartoi, som der losses, lader, eller overvintres, maae opbæres i Holverks- eller Canal-Penge af hvert Skibs Læsters Drægtighed 6. Skilling. Men dette Paalæg er siden ved allernaadigst Rescript af 9. Junii 1745. anseeligen forhøiet (see Samling af Rescripter T. I. pag. 551.), saa at Havnen, af ind- og ud-gaaende Vare, vel har imod 800. Rdlr. aarlig til dens Istandsættelse og Holverkernes Bedligeholdelse, des uagtet skal den dog være i Giæld.

Consumption. Aarhus Byes Consumption har været Anno 1697. 7500. Rdlr. Anno 1758. 10007. Rdlr. Anno 1761. 10410. Rdlr. Anno 1764. 9805. Rdlr. Anno 1767. 9800. Rdlr.

Markjorder. Endeel af Borgerstads Næring bestaaer i Uols-Drift og der-med følgende Handel med Heste og andre Creature. Med Byens Markjorder og Uol, har det saadan Beskaffenhed. Af Hofmans Sundager

dager T. II. pag. 27. seqv. og T. III. pag. 189. seqv. sees, naar og af hvem Markjorderne ere lagte til Aarhus. Samme er bestaaende af 3. Bange, nemlig Mølle-Bangen, Skov-Bangen og Worregaards-Bang, foruden Old-Jorden, og adskillige Toster, hvilket alt af første Oprindelse har været henlagt til Byens og Indbaanernes Behov og Græsgang, men siden er bleven anvendt til Sædeland og i Henseende til de 3. Bange inddeelt i saa mange Portioner, som der paa de Tider var Gaarde med Porte paa, nemlig 272. hvoraf slig en Portion har faaet Navn af Gaards-Vol. Saaledes blev Worregaards-Bang allerførst deelt 1559. Mølle-Bangen 1568. og Skov-Bangen 1578. Disse ere da Byens Hoved-Bange, som dyrkes i 2. Indtægter med 3. Aars Brug og 3. Aars Hvile, saaledes at Mølle-Bangen, der næsten er ligesaa stor, som de tvende andre, bruges i 3. Aar for sig alene. Worregaards- og Skov-Bangen tillige i andre 3. Aar, og saaledes vepelviis. Ved Tidens Længde ere disse Markjorder, som først vare henlagte til Byens almindelige Brug, Geistliges og Verdsliges, og siden saaledes vare skiftede paa Gaardene, bleve anseete som Private Eiendome, der ei alene ere solgte fra Gaardene, men end og til deels fra Byen til Bønder og udenbyes Folk. Til slig Misbrug for Eftertiden at hemme, er ved et Kongeligt Rescript af 26. Martii 1756. allernaadigst befaleet, at naar de udenbyes Besiddere ved Døden afgaaer eller bliver til Sinds at afhænde disse Jorder, da maae de hverken gaae i Arv eller Skifte, eller sælges til andre end Aarhus Byes Indbaanere alene, ligesom og ingen af Byens Markjorder herefter maae leies eller sælges til udenbyes Mand. Forbemaete 272. Gaards Volinger, eller disse anførte 3. Hoved-Bange, ere anslagne i Hartkorn nye Ma-

102 IV. Cap. Aarhus Stift. Havreballegaard's Amt.

tricul for	“	“	“	150	Ed.	5	Sk.	2	Sk.	2	Alb.	
Kloster- og Tofte-Jorder for	“	“	“	35	“	5	“	“	“	“	$\frac{1}{2}$ “	
				<u>3</u>	alt	<u>186</u>	“	<u>2</u>	“	<u>2</u>	“	<u>2$\frac{1}{2}$</u> “

Derudi afgaaer

(1) For et Stykke Jord kaldet Bildberg, vesten for Byen og uden for Byens Mark, som, da Landmaalingen skeete, tilhorte Afsessor Jesper Hutfeld i Aarhus, men siden er solgt, og endnu tilhører Eierens af Constantinsborg ansat for Hartkorn “ “ “ “ 1 Ed. 6 Sk. 2 Sk. 2 $\frac{1}{2}$ Alb.

(2) Et Stykke Eng ved den vestre Side af Holstrup Gaards Mark, vesten for Byen, og uden for dens Markesfiel 3 Sk. 1 Alb.

1 Ed. 7 Sk. 2 Sk. $\frac{1}{2}$ Alb.

Altsaa er nu Aarhus Eiendoms Jorder foruden ald Jorden, som er anslaget til Fædrift, Hartkorn den

Summa 184 Ed. 3 Sk. “ “ 2 Alb.

og bestaaer da en Gaards Aul af 4., 5. til 5 $\frac{1}{2}$ Skieppe Hartkorn.

Foruden disse Jorder, som nu ere Private Eiendome, eier Byen selv endnu den ommelte saa kaldede Oldjord, som 1751. blev optaget til Sædeland, og inddeelt i 2. Bange, og visse Lodder, der alternerer med hinanden til Brug og Græsning paa 6. Aar, bortleies ved offentlig Auction til Indvaanerne, og giver 280. à 300. Rdlr. aarlig Leie, som indgaaer i Byens Cassé til almindelig Nytte og Lættelse i de Borgerlige

gerlige Skatter. Paa Byens Fællad kan græsses aarlig 650. à 700. store Høvder af Bester og Dvæg.

Riis-Skov, som til Byen skal være skienket af Dronning MARGARETA, ligger strax Norden for Byen, og strekker sig i Synder og Nord, i Længde omtrent $\frac{1}{2}$ Fierding Miil og Bredden paa de bredeste Steder halvt imod Længden. Paa den østre Side eller Kant hegner Havet med temmelig høie Klinter, og paa de andre Kanter er den indhegnet med Diger, hvor igienem er Indkørsel ved den synder Ende mod Byen med Port og Laage, Laas og Luffelse, hvortil Nøglen forvares og tages hos den øverste Borgemeester. Den bestaaer for meste Delen af Riis-Gege, undtagen paa en liden Distance ungefær i Midten, som tværs igienem er Bøge-Træer af temmelig stor Væxt. Den hele Plan har stærk Underkov af Torn, Hæffel, El, Elm, Bænnet, Wiide ic. hvoriblant og voper en stor Mængde af unge Riis-Gege, som aarlig snedes og opelkes. Af Torn og Hæffel-Giærdsel hugges aarlig 4. à 500. Læs til Indvaanernes Fornødenhed, hvorved de unge Gege skaffes Luft og Rum til Fremvæxt. Hele Skoven igienem voper Mængde af Skov-Løg, som gjør Græsningen utaalelig for Horn-Dvæget. Fra 1756. til Februarii 1763. er huggen i denne liden Skov til Havnens Brug 787. Stykker Gege, paa 14. 10. 9. 8. og nogle faa 6. Alnes Længde, hvorover Skoven er noget udtømmet og kiendelig tyndet af store Træer, saa at de endnu til forestaaende Reparationer udfordrende Træer af 14. og 10. Alnes Længde besværlig vil blive at udsøge af fornøden Størelse: Men der ere mange 1000. udi Opvæxt, som Tid efter anden kan blive tienlige, og erstatte Mangelen. Hvoraf sees denne Skovs store Betydenhed for Byen og Havnen.

Riis-Skov

Bed

Færgelø-
bet.

Ved Færgeløbet eller Smakkernes Gang imellem Aarhus og Kalundborg befordres Overfarten fra Jylland til Sjælland, forbi Samsø. Dette skeer to gange om Ugen, nemlig hver Tisdag og Fredag, som kaldes Vør-Dage. Efter forhen nævnedes Kongelige Rescript af 14. April 1747. betales for den største Smakke om Sommeren 11. Rdlr. om Vinteren 12. Rdlr. for den anden og tredie Smakke om Sommeren 10. Rdlr. om Vinteren 11. Rdlr. og for Færgesaa- den om Sommeren 6. Rdlr. om Vinteren 8. Rdlr. see Rothes Sam- ling af Rescripter T. I. pag. 474. 477. Hvad af de Reisende Styk- viis betales, viser Forordningen af 29. April 1684. og Privilegium af 1. May 1697. hvor Taxten er denne:

	Om Sommeren.			Om Vintern.		
	R.	M.	S.	R.	M.	S.
For en Carosse eller Kustvogn med 6. Heste	4	∞	∞	5	∞	∞
En Carosse eller Kustvogn med 4. Heste	2	4	∞	3	∞	∞
En Carosse med 2. Heste	1	4	∞	2	∞	∞
En Caleſche med 2. Heste	1	2	∞	1	4	∞
En Postvogn eller anden Vogn med 2. Heste	1	∞	∞	1	2	∞
For en Person	∞	2	8	∞	3	∞
En Bonde med Knapsæk, eller Sendebud	∞	1	8	∞	2	∞
Et Barn, spæde Børn undtagne.	∞	∞	12	∞	1	∞
En Oxe, Stud, eller Koe	∞	2	∞	∞	2	8
En Hest eller Hoppe	∞	2	8	∞	3	∞
Et Føl, eller en Kals	∞	∞	12	∞	1	∞
Et Faar eller Svin	∞	∞	6	∞	∞	8
Et Skrin eller Koffert	∞	1	8	∞	2	∞
Et lidet Skrin	∞	∞	12	∞	1	∞
En Tonde med Gods	∞	3	8	∞	4	∞
En stor Sæk Humle	∞	4	∞	1	∞	∞

Endsfiont

Endskjønt Aarhuus ligger lige ved Stranden, saa er dog Fiskeriet Fiskerie.
 her af liden Betydning nu omstunder, det meste her falder, er Hvil-
 linger, dog ei flere end af Indbyggerne fortæres ferske, tilligemed nogle
 saa Slyndere, Torst og Makrel. Fra Skiering, en Landsbye omtrent
 en Milis Bei norden for Aarhuus, kommer daglig, saa længe Aar-
 sens Tid er, og veirliget det tillader, Fiskere gaaendes til Byen, og
 sælger samme Sorter Fisk, i sær Fisinger og Slynder. Fra den i Nær-
 værelsen liggende Brabrand- eller Aabye-Søe, kan og undertiden have
 Giedder og nogle saa Aborrer.

Strax vesten for Byen ligger den betydelige Mølle, Aarhuus Aarhuus-
Mølle.
 Mølle kaldet. Samme har fordum og fra gamle Tider af tilhørt Kon-
 gen og Kronen, thi i et Document af 1289. nævnes Kongens Mølle
 i Aarhuus. Og vidner en gammel Inscription paa Mølle-Huset,
 at samme af da værende Lænsmand Erik Lykke til Skovgaard er op-
 bygt 1581, og det ved en Bygmester fra Slesien, navnlig Andreas
 Posin. Anno 1623. befalede Kong CHRISTIAN IV. Lænsmanden
 Laurids Lindenov til Overgaard at lade reparere den brøstfældige Mølles-
 dam og Møllen i Aarhuus. Denne Mølle er siden af Kong FRIDE-
 RICH III. solgt og bortskjodet, med Sigt, Sagesald og anden Herlig-
 hed og Rettighed til afgangne Kammerraad Jens Wisling, og derefter
 gaaet i Arv til Familien. Ved Kongelig Befaling af 18 Jullii 1673.
 tilholdes Aarhuus Byes Indvaanere og de som pleie at søge Aarhuus
 Mølle, ikke at drage til nogen anden Mølle at lade deres Korn male,
 under Straf af deres Heste og Bognes, samt medhavende Kornes Con-
 fiscation. Efter et diro Konge-Brev af 22. Jan. 1689. skal Aarhuus
 Mølle henhøre under Havreballegaards Amt, Haslev-Herred. Den
 D. Atlas Tom. IV. O forterer

forterer altsaa ikke under Byens Jurisdiction, men under Haslev Herreds Ting. Dog søger Beboeren og hans Folk Bor Frue-Kirke i Aarhus, og hvad Ministerialia, som der forefalder, forrettes af Presterne til Bor Frue-Kirke. Ved Møllen er en anseelig smuk Bygning med en stor Frugt-Have og en stor Eng, kaldet Kloster Engen med vidre. Denne Mølle er indrettet baade til Rug- og Malt-Maling. Rug-Møllen har i fordum Tid været anlagt med 3. Øverne: men for medelst Mangel paa Vand, er den ene bleven optaget, saa at der nu er ei mere end 2. Øverne. Malt-Møllen er forsynet med en Øvern, foruden en Heste-Mølle, som der ei males andet paa end Malt.

Nordvest for samme Mølle findes en skion Korn-Tøft med Steenmuur indhegnet, hvorudi efter Kongelig Bevilling af dato 16. Dec. 1755. er bleven opført en anseelig stor Veirmølle, som er tillige indrettet til Sigtning, og udi Kiøbenhavn blev tilhuggen, hertil transporteret og opsat 1756. Samme baade Veir- og Vandmølle er under Møllens almindelige Privilegio.

Fattige. De Fattiges Bøsen i Aarhus forvaltes af Stifts-Provsten, en af Magistraten og to Borgere som Inspecteurer, i Følge Forordn. 1708. og møder de paa Raadstuen om Onsdagen Kl. 10. Directeurer ere Biskopen og Stiftamtmanden. De Fattige ere deelte i 4. Classer, 1ste Klasse nyder ugentlig 21. Sk. 2den 14. Sk. 3die 10 Sk. og 4de 8 Sk. I Aaret 1762. var der i 1ste Klasse 7. i 2den 19., i 3die 10., og i 4de 29. følgelig i alt 65., hvis Uge-Penge beløber sig aarlig med Cassererens Løn 456 Rdlr. 4 Mk. 10 Sk. Denne Udgift bestrides aarlig af Indvaanernes udlovede frivillig Gave, som Cassereren er forbunden i fire Qvartaler at indsamle, og beløber sig nesten til bemelte

bemæle Summa 450. Rdlr., som af den dertil indrettede Bog erfares fælgelig er Byens aarlige Gavn neppe tilstrekkelig til den aarlige Udgift til Byens egne Fattige, som daglig tager til. Derforuden uddeles aarlig i to Terminer til 2. Jan. og 2. Julii til andre mindre Nødlidende 18. Rdlr. omtrent hver Termin, hvoraf enhver nyder 6. 4. 3. og i det mindste 2 Mark, hvilken Udgift saavel som Fattiges Begravelse af de tilflydende Indtægter ved Mulcter, Kiøb og Sal bestrides. Om Legatis til Fattige og Huusarme see HOFMANS Foundationer T. II. p. 133. seq. Dertil er ellers aparte Bøger, hvori quiteres for Oppebørselen. Noogle Boder ere fordum skienkede til fri Bolig for de Fattige: Men da de mesten ere forfaldne, haver Cassen større Byrde end Fordeel af dem, hvilket dog undertiden lettes ved de Døendes Esierladenskab.

For at see Betlerie i Byen afskaffet, lode Inspecteurerne for de Fattiges Bøsen indrette et Arbeids-Huus til Spinderie og deslige, ved det at en Klæde-Bæver 1755. der nedsatte sig, og derover forfattede en Plan, som af Stiftamtmanden og Biskopen den 21. April 1758. blev approberet. Samme blev siden med adskillige Friheder og Benaadninger forsøget, og allernaadigst confirmeret den 19. Febr. 1760. Imidlertid blev her paa 5. Aar arbeidet adskillige Stykker ordinairt Klæde, Kjer, Multumer, Heste-Deffener, Sækketøig, Lyse-Garn, Hør- og Blaar-Lerred. Men, uagtet al den Flid derpaa blev anvendt, kunde det ikke stoppe Omkostningerne, og de Fattiges Cassa tabte derved anseeligt, hvorover Fabriken 1763. blev nedlagt, i hvor meget de end søgte at conservere samme, da den ei her, som paa flere Steder, vilde lykkes. Siden har man været betænkt paa et Hør-Spinderies Indretning, hvorved man kunde sette de indenbys ledige Hænder i Arbeid.

Lænmænd
og Stifts-
amtmand i
Narhuus.

Førend jeg forlader Narhuus, vil jeg anføre dem som der have været Lænmænd og Stifts-Befalingsmænd indtil vore Tider. For Reformationen er ingen forekommet uden Peder Nielsøn 1370. og Torkil Nielsen 1371. Men efter Reformationen veed man at opregne følgende Lænmænd paa Narhuus Gaard eller, som det siden kaldtes, i Havreballegaards Læn, hvilke tillige vare Stift-Befalingsmænd i Narhuus Stift:

Peder Ebbeføn	- -	1541	ret Amtmænd i Havreballegaards
Peder Bille Eskeløn	- -	1548	og Stiernholms Amter:
Ebbe Ulfeld	- -	1558	Erik Rosenkrands - - - 1662
Hartvig Bilde	- -	1560	Jörgen Friis til Lindholm - 1668
Jens Juul	- -	1562	Henrik Rantzov - - - 1672
Folmer Rosenkrands	- -	1567	Greve Mogens Friis - Døde 1675
Biörn Andersøn	- -	1572	Erik Rosenkrands atter, Døde 1681
Erik Lykke	- -	1581	Ove Juul - - - Døde 1686
Knud Brahe	- -	1596	Mogens Skeel - til Anno 1692
Manderup Parsberg	- -	1602	Greve Niels Friis - til 1698
Carl Bryfke	- -	1603	Friderik Vind - - - 1702
Jörgen Kaas	- -	1618	Christian Ludvig von Plessen 1727
Laurids Lindenov	- -	1623-1635	Povel de Lövenörn - - 1730
Erik Grubbe	- -	1637-1647	Friherre Eiler Holk - 1740
Niels Krag	- -	1650	Jacob Bentzon - - - 1747
Erik Rosenkrands	- -	1654	Christian Ulrik von Nissen 1752
Henrik Thott	- -	1660	Hans Friderik von Levitzau 1758
Stifts-Befalingsmænd efter Sou-			Oluf Bork de Skovboe Døde 1763
veraineteten, som tillige have væ-			Peder Rosenörn - - - 1764

Herreder
og Sogne.

Idi dette Amt findes efterfølgende Herreder, med de derudi værende Kirke-Sogne, Byer og Herregaarde, med videre.

I. Ring-

I. Ring - Herred.

1. Vor Frue Sogn i Aarhus.
2. Vibye Sogn (a). Vibye. Marselisborg Hovedgaard.
3. Holm Sogn (b). Holm Bye. Skaade Bye (c).
4. Tiset Sogn (d), Annez til Vibye. Tiset Bye. Ravnholt Bye.

Ring-
Herred.

D 3

Ingellev

- (a) Kirken har et anseeligt Taarn, indvendig en smuk lukt Stuel, befestet af Eieren Etatsraad Carisus til Constantinsborg. Vibye har en skøn Skov og en Mark kaldet Høstov-Mark, hvis Engbond gøres frugtbar af Brabrand-Søe, som om Vinteren overskyller den. Til Byen er fornødent Tørveskier, og igienem Byen gaar tvende Landeveie fra Aarhus til Skanderborg og Horsens. I Vibye skal fordm have været en Herregaard kaldet Kongesgaard, paa hvilken boede tvende Jomfruer, som der lode bygge et Capel, hvori en Munk, ved Navn Broder Markor, sang Messe. Den samme gif hver Paaaste om til Bønderne og signede deres Mad, men tog sig selv de beste Stykker deraf. Denne Gaard laae synden for Kirken, og har endnu i forige Seculo, naar der pløiedes, dens Grundvold givet sig tilkiende. Norden for denne Gaard paa Vibye Mark var en hellig Kilde, kaldet St. Nicolai Kilde, hvor Halte, Krøblinge og Syge tøede sig, og troede at faae deres Helbred.
- (b) Kirke-Taarnet lod Baron Marselius i forige Seculo afbryde, men ei igien opbygge. Kirken har en forgyldt Sølv-Kalk og Disk, samt Altertøig af Klædel med Galuner, givet af General-Admiral-Lieutenant Greve Daneskiold Samsøe.
- (c) Ved Skaade Bye ligger en skøn Skov, hvorhos er en liden Mølle ved Havet, som har været en Krud- og Papis-Mølle, men nu bruges til at berede Skind paa.
- (d) Kirken, som har et skönt Taarn og indvendig et smukt Pulpitur, ligger tilligemed Skolehuset paa Marken ved Horsens-Landvee. Noogle kalde Sognet og Byen Tising. Her er en liden skøn ung opelsket Eye, og Bøgs-Skov.

Ingeslev Bye (e). Tander Bye. Mustrup. Batterup Bye.
Solberg Bye (f).

5. Ormslev Sogn (g). Ormslev Bye. Constantinsborg Hoved-
gaard. Nabo Bye (h). Rønnerup-Gaarde (i).

6. Koldt

- (e) Til Ingeslev Bye ligger en god Skov, kaldet Rønholt Skov, hvoraf et Stykke kaldes Ting-Skoven, fordi der før har ligget et Tinghuus, som er bleven forfattet til Marselisborg. Paa Ingeslev Mark skal for-
dum have staaet et Slot, kaldet Trælborg, hvis Aasted endnu i forige
Seculo var kendt. Og paa Rønholt Mark var en Kilde, kaldet Mariæ
Kilde, hvor unge Møer og Piger begil megen Overtro.
- (f) Solberg Bye har en privilegeret Kroc, liggende hos Horsens-Landevei, og
derhos Solberg Søe, hvori falder Fiskerie af Gedder, Åborre og Bræ-
sen. Fra samme har Allerup Mølle og Ingeslev Mølle sit Vand, ved den
første er fiskon Nalefangst og ved den sidste gaaer tillige et nyttigt Stampeverk.
- (g) Kirken har et høit Taarn og Spir taft med Cege-Spaan bekløst af Greve
Friis 1734. Alteret, Daaben, Prædikstolen, med videre smukt malet
og skiferet, samt et Pulpitur Constantinsborg tilhørende. Evende store
Malm-Stager givne af en Degn Olaf Sörensøn. Kloffen støbt 1640. af
Jørgen Hansen Klokkestøber i Nars, da Erik Grubbe var Landsmand i Nør-
høns. Fundamen paa den Danske Skole i Ormslev og Koldt Soagne er af
Kong FRIDERIK IV. confirmeret 1728. Paa den nordre Side af Byen
er fuldt med store Bakker kaldet Fruens Banker, ret som en Vold
om Byen. Iblant adskillige Høie paa Marken, som kaldes Møge-
Høiene, er en besønderlig kaldet Bøgehøi, 40. Alne i Høiden og 26.
oven paa i Omfreds, men forneden meget viid, hvorom er endeel Traditio-
ner: Men siden nogle af den adelige Familie Bugge har boet paa Bug-
gesgaard der i Byen, som skal have været en Herregaard, er det formos-
dentlig denne Families Begravelse-Sted. Østen for Byen ligger Røkke-
Høi, og nordvest fra Byen vor Frue Kilde, hvor Kroblinge vor Frue
Aften, naar de toede dem af Vandet, skal være bleve helbrede. I
gamle Dage skal . Herfæber have gaaet i Ormslev Kirke, som tilforn
har været en Kors-Kirke, men hvor de har boet, vides nu ikke.

6. Koldt Sogn (k). Annex til Ormslev. Koldt Bye. Katterup. Staterup (1). Hasselager Gaarde. Endslev. Bering. Lemming. Edslev.
7. Morslet Sogn (m). Morslet Bye. Stor-Fulden. Hørrit Bye. Langballe Bye (n). Tøstrup Bye. Vilhelmsborg Hovedgaard. Moosgaard Hovedgaard. Opstrup en Eeneste Gaard. Skov-Mølle. 8. Bøder

- (h) I Aaboe Bye har forud været en Herregaard kaldet Aaboegaard, hvor af endnu sees Rudera, og hvoraf maaskee Aabo-Syssel har faaet sit Navn.
- (i) Runnerup Bye, som nu bestaaer af 4. smaa Gaarde, skal forud have været en Herregaard af samme Navn, hvoraf vides Rudera paa Marken, tilhører nu Hospitalet i Marhuus.
- (k) Kirken Taarn er af Grundten opført af Greve Friis 1732. Paa Kloften, som er stor og vellydende, staaer Oluf Parsbergs til Jernet og Frue Karen Kruses til Tullstrup Navne og Baaben, og at den er støbt 1643. af Hans Meir i Helsingborg. Kalken er af Sølv, forgyldt, med en gammel Inscription: Dns. Nicolaus Petri dedit me med et Marstal som synes 1552.
- (l) Nordvest fra Byen Staterup har og staaet en Herregaard, hvis Rudera sees af Grave og Volde. Staterup har været Canik-Gods til Marhuus, samme Grændser til den store Brabrand Søe, og er med Kongl. Tillæbelse afstaaet til Etatsraad Carhus paa Constantinsborg.
- (m) Kirken, som er af Hugne Steen, er prydet med et smukt Alter, Font og Prædikestol, samt en Lysekroner. Her er et Epitaphium over en Sandmand af Tøstrup Bye, som var Oldfader til Sal. Biskop Thestrup, et andet over Presten Mads Bergenhamer. I Byen er et Hospital til 10. fattige Qvinder, oprettet af Baron Vilhelm Gyldenkrones Enke Frisferrinde Regitza Sophia Vind 1684. See Hofmans Fundamer T. II. pag. 150. Over Morslet Aa har Presten Hr. Vinter og Byemændene 1754. skaget en Broe, som ei har været tilforn.
- (n) Ved den Bye Langballe sees endnu Rudera af en Kirke eller et Capel, hvor af den Gaard, som ligger næst ved Stedet, kaldes Capel Prestegaard og dens Beboer af Almuen Capels Prest.

8. Beder Sogn (o). Beder Bye. Fleistrup Bye. Lille-Fulden Bye. Selstrupgaard.
9. Malling Sogn (p) Annex til Beder. Eskier. Polle Bye. Pedholt. Fleistrup. Malling Bisgaard. Snogdrup. Stor-Nør. Lille-Nør. Aistrup Bye. Sonderup. Skobling. Kræfær. Staarup. Vormstrup.
10. Astrup Sogn (q). Astrup Bye. Bøgsfos Bye. Dramelstrup Bye. Loienkier Bye. Aft Bye. Rasborg-Gaard.
11. Tullstrup Sogn (r) Annex til Holm. Pederstrup Bye. Hinderup Bye. Tullstrup Bye. Østergaard Hovedgaard.
12. Tranbjerg Sogn (s). Østerbye. Bisstrup. Gundestrup. Slette Bye. Borup. Jægstrup.

2. Haslev-

-
- (o) Et Document af 1267. kalder dette Sogn Bitreth. I Kirken ere to Epitaphier over Præsterne, Hr. Jens Pederfön Mariager, som døde 1675. 65. Aar, og Hr. Lars Jensön Beder, som døde 1694. 48. Aar gammel. Paa Hvalvingen har været en gammel Inscription, som er overkalket og kan ikke mere sees: Doctor Martin oc Jeppe Murman loot huela Bytar Kirke.
 - (p) I Kirken er de Gyldenkroners Begravelse, som ere Friherrer af Wilhelmsborg. En Ligsteen over den i Malling sidst boende Præst Hr. Niels Rasmöñ, som døde 1655. 71. Aar.
 - (q) Kirken er en skön Bygning, med et hölt Taarn, inden i gammeldags maledede Hvalvinger. Astrup har tvende Annexer, Tullstrup i dette, og Svilsted i Hadsherred.
 - (r) Kirken har et smukt lidet Taarn.
 - (s) Kirken har et smukt Taarn, hører til Constantinsborg. Paa Altertavlen, som er fra de Catholiske Tider, sees en stor Jomfru med Krone paa Hovedet og 10. mindre med aabne Hoveder, som er St. Ufula og de øvrige af de 11000. Jomfruer, til hvilke Kirken fordum har været indviet.

2. Haslev-Herred.

1. St. Clemens eller Domkirken Sogn i Aarhus.
2. Veilbye Sogn (a). Veilbye.
3. Skeibye Sogn, Annex til Haslev. Skeibye.
4. Haslev Sogn (b). Haslev Bye.
5. Aabye Sogn (c). Aabye.
6. Marslev Sogn. Marslev Bye.
7. Brabrand Sogn (d). Brabrand Bye. Frue Bye. Jyderup Bye. Siellerup Bye. Holmstrupgaard.
8. Lyngbye Sogn (e). Annex til Borum i Framlev-Herred. Lyngbye. Lyngbyegaard Hovedgaard.
9. Tilst Sogn, Annex til Marslev. Tilst Bye. Brendstrup Bye. Sieding Bye.
10. Rasted Sogn, Annex til Brabrand. Rasted Bye. Kierbyegaard Hovedgaard. Kollegaard en Eensted Bondegaard.

Haslev-
Herred.

3. Vester

- (a) Kirken er takt med Bly, skøn og i god Stand, har et anseeligt Taarn. Den øverste Capellan til Domkirken i Aarhus er Sogneprest til Veilbye Sogn.
- (b) Dette Sogn har tvende Annexer, Skeibye i dette, og Lisbjerg i Vester Lisbjerg-Herred.
- (c) Den Residerende Capellan til Vor Frue Kirke i Aarhus, som tillige er Hospitals-Prest, er og Sogneprest til Aabye.
- (d) I Kirken er en Table lige for Alteret med Inscription: In laudem Dei Reverendus Dns. Avo Bilde Episcopus Aarhus, calicem dedit Ecclesie Brabran An. Dni. 1551.
- (e) Kirken, som er med Taarn, er 1685. indvendig prydet af Johan Arentsen.

3. Vester Lisbjerg-Herred.

1. Elsted Sogn (a). Annex til Skidstrup i Øster Lisbjerg-Herred.
Elsted Bye. Lystrup Bye. Saastrup en Enested Gaard.
2. Ellev Sogn, Annex til Siortshøj i Øster Lisbjerg-Herred.
Ellev Bye.
3. Trige Sogn (b). Trige Bye. Herst Bye. Vanderup Bye.
4. Spørring Sogn (c). Annex til Grundfør. Spørring Bye.
5. Grundfør Sogn (d). Grundfør Bye og Mølle. Hinderup Bye (e). Harildmark, nu kaldet Zaraldslund.
6. Søften Sogn (f). Søften Bye. Dette Sogns Annex er Solby i Sabroherred udi Skanderborg Amt.
7. Ølsted

- (a) Kirken har en Catholsk Altartable, Prædikestolen opsat 1639. efter Doct. Fabricii Befaling. Østen Byen ligger en stor Høj kaldet Lundshøj.
- (b) Østen for Kirken i Trige Skov findes en høj firekantet Plads med Graver om, kaldet Østrup, som menes at have været en Herregaard, kaldes endnu Slottet. Pladsen er nu med Træer begroet. Desuden nogle Kæmpe-Graver, Møgelhøj, Tredsbølle, Bjørnshøj, Byehøj, Lørballehøj, Gildhøj, med mange Steene besatte.
- (c) Kirken er kulleb, har en gammel Altartable fra de Catholske Tider med St. Maria, St. Barbaræ og St. Clara Billeder, ligeledes et Skab med Billeder. I Byen er en prinkelegeret Kroe, siden det er paa Landet siden Imellem Mars og Randers.
- (d) Kirken har en jærlig Altartable gjort 1725. Den Danske Skole er 1732. stiftet af Hans Rosborg, som her har sin murede Begravelse. See HOFMANS SUNDAGS T. II. p. 154.
- (e) Ved Hinderup Bye findes Rudera af en Kirke, som længe siden er afbrudt, og Byen lagt først til Søften, men siden til Grundfør Sogn.
- (f) Paa Kirkens Kloffe staaer: Erich Rosenkrantz og Fru Mette Rosenkrantz 1656. Strax uden for Byen er en hedensk Begravelse med store Stene, kaldet

7. Ølsted Sogn, Annex til Trige. Ølsted Bye (g).

8. Lisbjerg Sogn (h). Annex til Haslev i Haslev-Herred. Lisbjerg Bye. Tery Bye. Møllerupgaard. Grammølle. Rødemølle. Nyemølle.

Herregaardene, som tillige med de tvende Baronier Marselis- Herre- borg og Vilhelmsborg findes udi dette Amt, ere følgende. gaarde.

Constantinsborg ligger i Dalmlev Sogn udi Ring-Herred Constant- strax ved den fiske-ige Brabrand Søe. Den heed tilforn Stadsgaard, tinsborg. som er en gammel Herregaard, og kaldes i et Document af 1464. Lykkernes Sædernegaard. Anno 1581. magesfistede Voldemar Parsberg Stadsgaard og Gods til Kong FRIDERIK II. imod andet Gods

Y 2

udi

det Dverge-Høi, hvori ere fundne nogle Potter med Aske, samt adskillige Flintsteene i Form af Knive og Piige, lagte rundt omkring i Hulen. Fra denne Bye Søften eller Søftring har den Familie sin Oprindelse, som endnu skrive sig Søuthen.

(g) Ved Ølsted findes en Høi, kaldet Ravensberg, og endeel andre Høie med store Steene, forimodentlig Hedenske Begravelser og Offer-Steder.

(h) Kirken ligger høit og desmere viser sit Taarn. Her er en aaben Begravelse under Taarnet, hvori hvile de Reenberger og forige Eiere til Ristrup, en Herregaard i Sabro-Herred. Efter HVITFELDS Beretning har Aarhus Bye først været anlagt ved Lisbjerg, men strax efter Anno 1100. flytted til et bequemere Sted, hvor den nu ligger. Man holder og for, at de første Biskoper i Aarhus Stift skal være begravne i Lisbjerg Kirke, see WELLEJI Not. ad Adam. Brem. Lib. II. Cap. 46. Men om det er den Kirke-Bygning, som nu staaer, tviler man paa. Imidlertid er heraf kommen den Tradition, man har i Egnen, at Lisbjerg Kirke skal være den første Christne Kirke, som er bygt i Nørre-Jylland. 1542. fik Biskopen i Aarhus M. Mads Lang af Kong CHRISTIAN III. Livsbrev paa Kronens Gaard Møllerup-Gaard i Lisbjerg Sogn.

udi Jylland. I forige Seculo er den kommen i den Marseliske Families Eie. For sin behagelige Situation lod Baron Constantinus Marselius den 1677. smukt indrette, og kaldede den med sit Navn: Men 1709. blev Gaarden af hans Enke oprettet til et Scambuus. Bygningen er af Bindingsværk, med Linde-Træer, og et Spring-Band midt i Gaarden. Nu værende Eier er Herr Conferens-Raad Carisius. Haven bestaaer af 3. Terrager, med Hekker, og Trapper ned ad til en kunstig Have med Lyst-Quarterer, Linde-Aller og Graver. I Haven er et grundmuret Lyst-Huus af to Etager med en Kuppel. Osten for Gaarden sees endnu tvende store Steene, som have været af en Ræmpe-Begravelse. Hersekabet til Constantinsborg har sin prægtige Begravelse i Aarhus Domkirke, hvorom tilforn er meldet. Lovedgaards Taxten er 27. Tønder 3. Skiepper, 1. Album, Skovskjld 1. Tønde 2. Skiepper 2. Fierdingkar $1\frac{1}{2}$ Album. Bøndergods set omtrent 660. Tønder Hartkorn, foruden Tiender over 177. Tønder.

Haralds-
lund.

Haraldslund, en ucompleteret dog Tiende frie Sædegaard i Grundfør Sogn udi Bester Lisbjerg-Herred, har tilforn hedet Haraldsmark, og skal i gamle Dage, efter en Tradition der i Eggen, været Kong HARALDS Lystgaard. Den ligger meget fornøielig, i en Dal, med en Aae og Eng for til, men paa de andre Sider omringet af Skov paa høie Bakker, har en smuk Have og Springvand, er teglhængt, og af Muur- og Bindingsværk opbyggt 1718. af Hans Rosborg; hvis Søn Jacob Rosborg efter ham eier Gaarden saavelsom Grundfør Bne og Kirken. Gaarden har Rieder til Besætning, og staaer for 5. Tønder 4. Skiepper Hartkorn, Bøndergods 150. Tønder 6 Skiepper $2\frac{1}{2}$ Album. Møllestyld 7. Tønder 3. Skiepper 2. Fierdingkar. Tiender 39. Tønder 2 Skiepper.

Holm:

Holmstrupgaard, i Brabrand Sogn Haslev-Herred, er en Holmstrup-Ladegaard til Friherfskabet Marselisborg.

Kierbygaard, en Herregaard i Rasted Sogn Haslev-Herred, Kierbygaard. har tilforn været et Stamhuus, men nu ikke mere. Da Admiral Christian Bielke var dens Eier, lod han Gaarden forflytte til det Sted, den nu staaer. Men hvem der tilforn har eiet og bygt den paa forige Sted, vides ikke. Dennes Broder og Estermand, Amtmand Otte Bielke, indrettede Gaarden til et Stamgods. Men Sonnen, Major Jørgen Bielke, laante med Kongelig Bevilling 8000. Rdlr. derpaa, og søgte endnu 1723. Tilladelse at laane nogle 1000. Rdlr. mere, hvorved den endelig gik i fremmed Bære. De følgende Eiere har været: Oberstlieutenant Stryrup, Statsraad og Amtmand Verner Rosenkrands, Commerce-Raad Ole Olesen, og nu hans Stiftdotter Jomfru Edel Secher. Hovedgaards Taxt er 25. Tønder 3. Skiepper 3. Fierdingkar, Bøndergods over 220. Tønder Hartforn, Tiender 12. Tønder 2. Skiepper.

Lyngbygaard, i Lyngbye Sogn Haslev-Herred, er god Vin- Lyngby- dingsverks Bygning. Af nogle Steene paa en Camin sees, at Chri- gaard. sten Munk og Frue Anne Skram 1596. har eiet Gaarden. I nyere Tider har Eierne været: En Podevalt. Jægermester Arnfeld solgte den 1685. til Johan Arentsløn, hvis Sonne-Søn Krigsraad Johan Arentsen Althalt siden blev Eier deraf, nu dennes Enke-Frue. Hovedgaards Taxt 39. Tønder 6. Skiepper 1. Fierdingkar 1½ Album, Bøndergods over 271. Tønder Hartforn, Tiender 43. Tønder 6. Skiepper.

Marselisborg, i Bibye Sogn Ringherred, ligger ved Søe- Marselis- fanten, tæt ved Ladegaards-Skoven, og nær ved Nørhuus, hvorover borg. den har sine gode Herligheder og deilige Situation, men Bygningen

er alene en stor Ladegaard. Gaarden heed tilforn Havreballegaard, hvoraf Amtet endnu har sit Navn. For Reformationen var den iblant det Biskopelige Stifts-Gods. Men ved Secularisationen hiemfaldt den med det øvrige til Kronen, og blev lagt som en Ladegaard under Kongens Gaard i Narhuus, indtil Kong FRIDERIK III. efter Souverainiteten 1661. afhændede den til Gabriel Marselis, hvis Sønne-Søn Constantinus Marselis blev af Kong CHRISTIAN V. Anno 1680. baroniseret, og oprettede Havreballegaard og Gods til et Friherfskab, kaldet med sit Navn. Men da Baronen 1699. døde uden Livs-Arvinger, faldt Baroniet til Kongen, som da gav det til Hr. Christian Gyldenløve, hvis Søn General-Admiral-Lieutenant Greve Friderik Daneskiold til Samsøe er nu Friherre og Eier af Marselisborg. Baroniet har sit Birk, og holdes Retten der hver Tirsdag i et dertil averteret Huus tet ved Gaarden. **Zovedgaards Tart** 100. **Tønder** 2. **Skiepper** 3. **Fierdingkar** 2. **Album**. **Skovskyl** 1. **Tønde** 2. **Fierdingkar**. **Contribuerende Bøndergods** imod 712. **Tønder**. **Baroniets Privilegerede Bøndergods** 100. **Tønder**. **Tiender** 30. **Tønder** 2. **Skiepper**.

Mosgaard. Mosgaard, i Morstet Sogn, Ringherred, er alene en stor Avlsgaard, og hører under Baroniet Vilhelmsborg. Gaarden har Stude til Befetning. **Zovedgaards Tart** 18 **Tønder** 3 **Skiepper** 2 **Fierdingkar** 1 **Album**. **Skovskyl** 1 **Tønde** 2 **Fierdingkar**. **Bøndergods** over 300 **Tønder** Hartkorn. **Tiende** 7 **Tønder**.

Østergaard. Østergaard, i Fulstrup Sogn Ringherred. Bygningen er som en god Bondegaard, men har fordum været af Grundmuur, hvoraf endnu vises Rudeva. Gaarden tilhører nu Conferens-Raad Charisius til Constantinsborg. Østen for Gaarden i Skoven har været en Mølle, som

er

er nedbrudt. Forpagteren holder Stude til Besætning. Hovedgaard's Tært 24 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods over 204 Tønder. Tiender 22 Tønder 2 Skiepper.

Vilhelmsborg, i Morslet Sogn Ringherred, var tilforn en Bondeby, kaldet Skumstrup, som Vilhelm de Marfelis, en Sonne-Søn af ovenmelte Gabriel Marfelis, fik allernaadigst indrettet til et Baronie, da han af Kong CHRISTIAN V. Anno 1673. blev optagen i den Friherlige Stand med Navn af Gyldenkrone. Denne Families Genealogie er anført i HOFMANS Fundaer T. II. p. 150. Gaardens Bygning er gammel, men Avlingen anseelig. Paa Baroniets Godsfer har Geheimeraad Gyldenkrone oprettet 6. Danske Skoler, hvis Fundaer af Kong CHRISTIAN VI. 1737. ere confirmerede. Een-Varonerne, som have besiddet Baroniet efter bemelte Primus Acqvirens og Stamfader for den Friherlige Slegt, ere, hans Søn Hr. Christian Gyldenkrone, Ridder, Geheimeraad og Stiftsbefalingsmand i Viborg, dennes Søn Hr. Vilhelm Gyldenkrone, hans Broder Hr. Matthias Gyldenkrone, dennes Søn Baron Christian Friderik Gyldenkrone. Hovedgaard's Tært 81 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Skovstyld 1 Tønde 2 Skiepper 2 Fierdingkar 1½ Album. Baroniets Privilegeret Bøndergods 100 Tønder. Contribuerende Bøndergods over 550. Tønder. Tiender 155 Tønder 1 Skieppe.

Vilhelms-
borg.

Paa ovenmelte Østergaards Mark skal og fordom have staaet en Herregaard, kaldet Aalkiergaard, som sees af gamle Skieder. Formodentlig er det samme Gaard, som i et Document af 1349. nævnes Allætier, hvortil en Herremand ved Navn Johannes Palnysøn da skrev sig.

Den

Tunøe. Den De Tunøe, som i gamle Documenter skrives Thund, og ligger i det store Belt en halv Miils Bei vesten fra Samsøe, er mætriceret til dette Amt og hører under Ningherred i det Verdslige, men i det Geistlige til Samsøe-Herred eller Vedser-Propstie, og altsaa er ganske under Aarhus Stift. Den er ikke stor, men dog et Kirke-Sogn, som alene bestaaer af Byen Tunøe og Prestegaarden. Bønderne nære sig deels af Ugerdyrkning og deels af Fiskerie, som her falder temmelig godt. Paa en Herredag, som 1216. holdtes paa Samsøe, overlod Kong VALDEMAR II ved et Mageskifte imod andet Gods denne De til Domkirken i Aarhus, hvilkens ogsaa af den sterke Ege-Skov, der forud fandtes paa Landet men nu er ødelagt, skal have haft god Fordeel. Tunøe skal bestaae i noget over 28.

Tønder Hartkorn, og forterer under Amtstuen i Aarhus.

Det

Det Femte Capitel.

Om Stiernholms Amt.

Dette Amt grændser mod Norden til Skanderborg Amt og Grændser. Horsens Fiord, mod Vesten til Roldinghuus Amt, mod Synden til Veile-Fiord, og mod Osten til Beltet. Det bestaaer af 3. Herreder: Nim-Herred, Salling-Herred og Bierge-Herred, og staaer under samme Amtmand som Havreballegaards-Amt, nemlig Stifts-Befalingsmanden i Aarhus, og under samme Amts-Forvalter og Amtstue, som er i Aarhus. Amtets contribuierende Hartkorn er over 6000. Tønder, foruden Herre- og Preste-Gaardenes frie Jorde. Amtet har sit Navn af Stiernholms Slot, som laae i Navn. eller tet hos Byen, ved Havnens Indløb, heed ogsaa kort for Souverainiteten Stiernholms Læn, men i ældre Tider kaldtes det Bygholms Læn, af det Slot Bygholm, som laae paa den anden Side af Byen og er nu en privat Herregaard. Bygholm menes at være opbyggt 1313. af Kong ERIK MENVED, og paa dette Slot residerede Læns mændene indtil i Begyndelsen af forrige Seculo. Stiernholm er efter al Formodning meget nyere, og har været i Particulieres Eie, indtil Kong CHRISTIAN IV. Anno 1616. Kjøbte Gaarden af Otto Christoffer Rosenkrands til Boller. Siden den nu var kommen i Kongens Bæve, og Bygholm Slot enten ved Jidsvaade eller paa anden Maade

D. Atlas Tom. IV. Q var

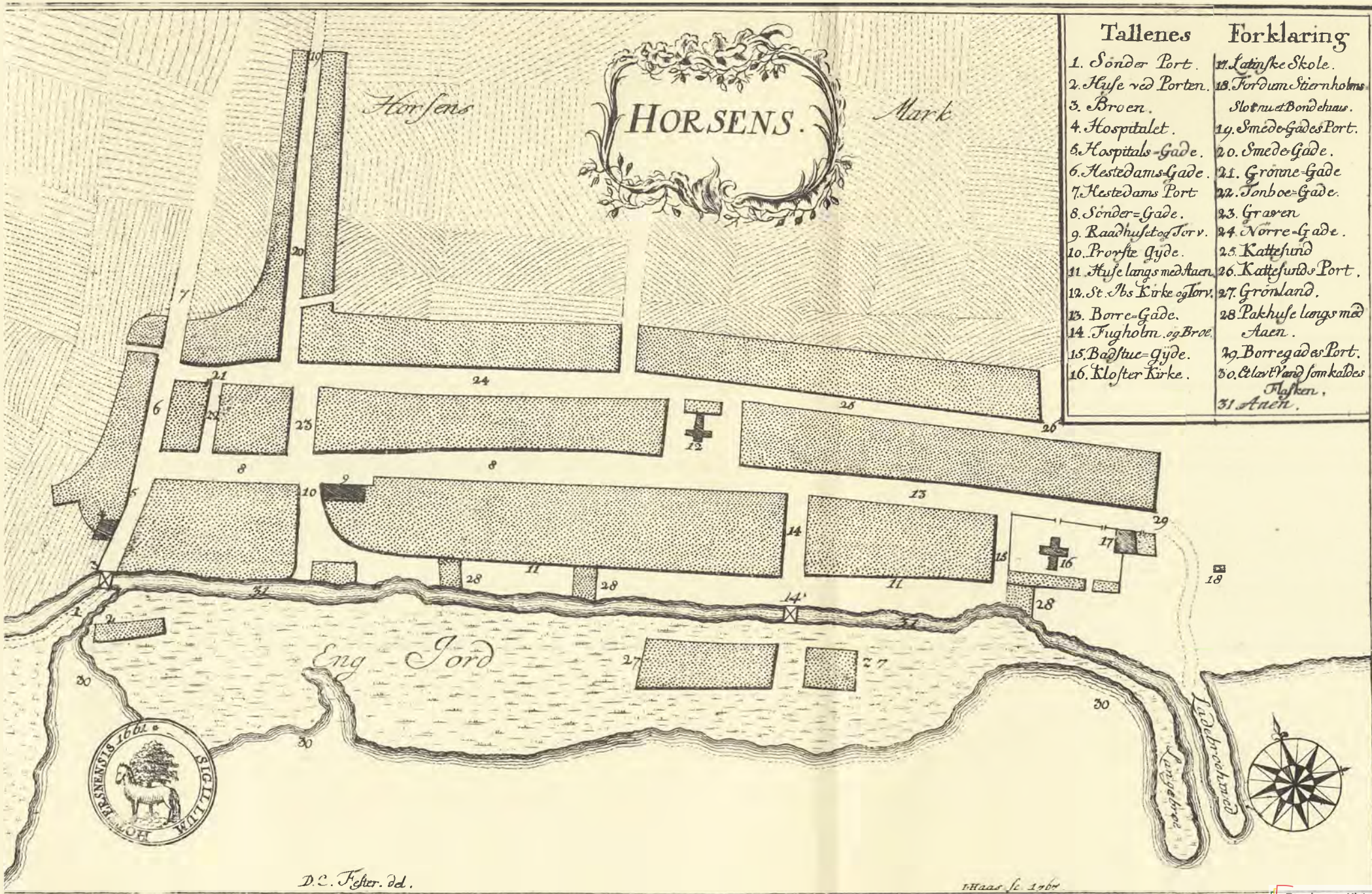
var kommet i Forsald, har høistbemelte Konge forflyttet Lænsmandens Bopæl derhæn, givet Stiernholm Navn af Slot, og Lænet igien Navn deraf, da og Bygholm, som en Ladegaard, skal være bleven underlagt Stiernholm indtil efter Souverainiteten. Om dette Amts naturlige og oeconomiske Beskaffenhed, som er et af de beste i Landet, bliver ved Amtets Slutning anført en vidtløst og tilforladelig Beretning. I dette Amt er Horsens den eneste Kiøbsted, hvis Beskrivelse ieg nu vil begive mig til.

Horsens.

Byen ligger i Nim-Herred, fem og en halv Miil synden fra Aarhus og fire Mile norden fra Beile, har Boor-Herred til Norden, Hatting-Herred til Synden, imod Osten er Horsens Fiord, som er to Mile lang, og har de to frugtbareste Herreder i Jylland nemlig Hads-Herred for Norden og Bierge-Herred for Synden. Midt i Fiorden imellem Hads- og Boor-Herreder ligger den De Doors-Øe, som hører til Steensballegaard. Yderst i Fiorden ligge tvende Øer, Siarnsø og Alrøe, den første noget mere østlig og paa syndre Siden, imellem hvilken og Biergeherred, hvortil den hører, Indløbet er, som kaldes Siarnsøesund. Den anden Ø ligger lige over for, dog lidet længere ind i Fiorden, og hører til Hads herred. Horsens Byes Lægde falder efter Kartet paa 55. Gr. 58. Min. Latitudinis og 25. Gr. 41. N. Longit.

Navn og
Baaben.

Byens Navn menes af nogle at komme fra den Cimbriske Hefding Hother, som skal have ladet den kalde Sothers-Næs, da han der paa nogen Tid havde sin Tilflugt og Opholds-Sted, til hvilken Mening SAXO GRAMM. Libr. III. Edit. Steph. p. 42. giver Anledning. Andre udsede Navnet af det Ord Hors eller Hest, hvilken Mening bestyrkes

HORSSENS.

Tallenes Forklaring

1. Sønder Port.	21. Latinske Skole.
2. Huse ved Porten.	22. Fordum Stiernholms Slot og Bondehuus.
3. Broen.	23. Smede-Gades Port.
4. Hospitalet.	24. Smede-Gade.
5. Hospitals-Gade.	25. Grønne-Gade
6. Næstedams-Gade.	26. Tonboe-Gade.
7. Næstedams Port.	27. Graven
8. Sønder-Gade.	28. Nørre-Gade.
9. Raadhuset og Torv.	29. Kattesund
10. Provste Gyde.	30. Kattesunds Port.
11. Huse langs med Aaen.	31. Grønland.
12. St. Abs Kirke og Torv.	32. Pakhuse langs med Aaen.
13. Borre-Gade.	33. Borregades Port.
14. Frugtholm og Broe.	34. Et lavt Vand som kaldes Fløskan.
15. Badstue-Gyde.	35. Aaen.
16. Klofter Kirke.	

D.C. Fester. del.

1744 og se 1764

styrkes ei alene af Byens Vaaben, som fra temmelig gamle Tider har været og endnu er en Hest eller Hors bunden ved et Linde-Træe, men endog af Navnets gamle Skrivemaade, da man i Docum. af 1284. finder Horsnæs, 1340. Horsenes, 1406. Horsnæse Bye, ja i den gamle Norske Historie Grossanes.

Af Stadens ældste Privilegier veed man nu intet at sige, enten Privilegia. hvor gamle de har været og af hvem givet, eller hvori Frihederne har bestaaet. Saa meget har RESENIUS i sin skrevne Atlas Daniae antegnet os, at de have været confirmerede og forbedrede af Kong CHRISTOPHER af Beyer 1442. Kong CHRISTIAN I. 1452. Kong HANS 1480. 1503. Kong FRIDERIK I. 1531. Kong CHRISTIAN III. 1540. 1542. Kong FRIDERIK II. 1560. 1577. 1587. Kong CHRISTIAN IV. 1597. Kong FRIDERIK III. 1648.

Der som Horsens har været til fra forbermelte Gothers Tider, Abel og Skiebne. da er den vist nok en af de ældste Byer i Landet. At Byen er gammel og kan i det mindste documenteres fra det 11. og 12. Seculo, det viser en der slagen ældgammel Mynt eller Sølv-Bracteate, som ligner andre af Kong SVEN ESTRIDSÖNS eller hans Sønners Tider, hvor paa staaer en Konges Hoved med det afbrudte Ord HORS. Ved Aar 1247. udi de mellem Kong ERIK PLOGPENING og hans Broder Hertug ABEL antendte Uroligheder, leed og Horsens noget, ved det de fiendtlige Partier afbrændte en Gaard som tilhørde Munkene i Omkloster, og flere ved samme Leilighed. Anno 1263. bleve nogle af beremelte Klosters Brødre, som i den dyre Tid. vare udsendte at hente Korn fra Benden, underveis i Horsens om Matte-Tide overfaldne af Biskopens Tienere af Aarhus, og til deels ihjelslagne, til deels ilde

saarede og henslæbte i Fængsel. Aaret tilforn 1262. var ankommen til Horsens det store Gesantskab fra Kong HAGEN i Norge, for at afhente Princesse INGEORG, Kong ERIK PLOGPENINGS Datter, som siden blev Dronning i Norge, og var Kong MAGNUS LAGA-BÆTERS Gemal. Udi den Feide, som siden imellem Rigerne opkom for bemelte Princesse Medgift, blev Horsens Anno 1285. af de Norske plyndret og brændt. I de Aar 1292. og 1299. findes Kong ERIK MENVED at have opholdt sig nogen Stund i Horsens og der udstædet adskillige Breve. Ved de Tider eller kort efter lod Rigets Drost Hr. David Torstenson udi Horsens fange en Herremand fra Norge Hr. Sven Friis og alle hans Medfølgere, Heste-og Vaaben. Anno 1313. paa en Herredag, som in Augusto holdtes udi Horsens, blev et høitideligt Forlig sluttet imellem Kong ERIK MENVED og Hertug ERIK af Slesvig. Samme Tid, til Horsens, lod Kongen tiltale nogle fornemme Jydskke Adelsmænd som Rigets aabenbare Forrædere, fordi de havde opegget Bønderne til et Oprør mod Kongen. Samme Aar, efterat Oprøret var blevet stillet, lod Kongen, for at holde Bønderne i Abe, i Horsens bygge et Slot, som formodentlig har været Bygholm, hvilket Arbeid Bønderne, foruden andre haarde Bilfor, maatte til Straf paatage sig. Anno 1340. nævnes Horsens og Bygholm iblant de pantsatte Godser i Jylland, som Kong VALDEMAR skulde indløse fra de Holstenske Herrer. Anno 1432. blev til Horsens imellem Kong ERIK af Pomern og Hansfestædernes Sendebud holden en stor Sammenkomst, og en 5. Aars Stillsand imellem dem aftalt, Tractaten derom blev strax efter udi Tiggebrødre Kloster i Horsens høitideligen udvepset, HVITFELD, pag. 764. Anno 1463. fik Hr. Knud Gyldenstjerne

Stierne Kong CHRISTIAN I. Brev, at indløse til sig og sine Arvinge Byngholm Slot og Horsens med de Herreder der tillige, som hans Fæder Hr. Henrik Knudsen i Pant havde. I Kong HANSES Tid skal Horsens Bye være overgaaet en ulykkelig Jidsvaade, hvorfor Kongen, til Opreisning for Borgerne, skal have skienket dem endeel Mark-Jor-der. Anno 1534. lod Kong CHRISTIAN III. som nylig forud var til Konge udvalt i Nye, af Adelen og de øvrige Stænder sig hylde ved Horsens under aaben Himmel. 1540. har høistbemelte Konge for den store Skade, Horsens Borgere da havde lidt af Jildebrand, givet dem Frihed for al Kongelig Tynge i 4. Aar. 1627. haver Horsens, saavel som andre Stæder i Jylland, været hiemsøgt med fiendtlig Indfald af de Keiserlige, saa at Indbyggerne har maattet flye fra Huus og Hiem og tage Tilflugt i de andre Provincer. 1749. nød Horsens den Naade, at Høistfælig Kong FRIDERIK V. paa sin Reise igienem Landet til Norge den 19. Maji tog Natte-Quarteer der i Byen, da Indbyggerne til Hans Majestæts Ankomst havde oprettet en smuk Rereport.

Eil Horsens Byes Merkværdigheder henhører endnu, at ad ^{Berømte} skellige store og navnkundige Mænd der ere fødte, saafom, Erkebiskopen ^{Mænd.} Doctor Hans Svane, som var et af de store Hiul i Souverainiteten; Hr. Povel Lövenörn Ridder af Elefanten, General og Ober-Krigs-Secreterer, som endnu er i alle Patriots Mindes; Commandeur Vitus Bering, som har gjort de store Opdagelser til Søes udi Rusland; Etatsraad Lichtenberg, der har gjort saa meget til sin Føde-Byes Opkomst og Prydelse.

Horsens ligger vel i den beste Egn og til Handling saare beqvem: Havnen. Men Havnen, som samme skulde befordre, falder Byen meget kostbar,

eftersom Aaen er med Bolværk indpæset næsten dobbelt saa langt som Byen rekker. Den er for saa Aar siden bragt i temmelig Stand, saa at Byens middelmaadige Fartøier deri kan ligge om Vinteren i godt Behold. Men sværladte Skibe og de store over 10. Ræster maae legge sig for Anker og overvintre i Stensballe-Sund, som er en Fierding Veis fra Byen, eftersom Havnen er ei dyb nok til dem og Varerne maae med Pramme ud- og indføres. Den Huf af Fiorden, som fra Ladbroe-Zoved, hvor man i gamle Dage uden Tvil har kunnet lade og losse, strekker sig til den anden Ende af Byen, kaldes Slasken, og med lave Vand er næsten tør. Havnen haver en nye Mudder-Pram efter den i Kalundborg brugelige Maade, som beqvemeligen kan bruges, i steden for at de store Mudder-Møller, som treffes ved Heste, beskafige Havnens Bolværker og Væle, der desuden ved Driv-Zis om Vinteren fra Bygholms Mølle-Strom beskades, og saadan Driv-Zis forhindrer, at Fartøierne ei saa tilig kan udfomme om Foraaret, som i Aarhus eller andre Steder. Ved den østre og nordre Side af Byens Mark, hvor den skilles fra Stensballe-Nebel- og Hansted-Marker, skyder Fiorden ind med en Vig kaldes Nørstrand, Indløbet dertil kaldes Stensballe-Sund, hvor Byens største Skibe, som forhen er meldt, ligge udi Vinter-Havn. Til Havnens Forbedring har Henrik Lichtenberg i Testament af 1730. skienket Indkomsterne af 5 Gaardes Axl paa Horsens Mark. Ligeledes haver ogsaa Cancellie-Raad Jochum de Lichtenhielm 1754. foræret 100. Rdlr. til Havnens Bedligholdelse.

Gader.

Byen har følgende Gader: To, som gaae midt igienem Byen, og ere brede og anseelige, kaldet, 1. Syndergade, og 2. Nørregade, hvor de største og beste Bygninger ere, dernæst 3. Smedegaden, 4.

Borge

Borgegaden, 5. Kattesund, 6. Grønnegade, 7. Zestedamsgade, 8. Hospitalsgaden, 9. Tonboegaden, 10. Graven, 11. Provstegyden, 12. Sugholm, 13. Badstuegyden, 14. Ved Aaen, 15. Bygninger ved begge Ender af St. Jbs Kirke, 16. En Raad-Huse paa hin Side Aaen, som kaldes Grønland. Gaarde og Huse. Og er Byen tet bebyggt, for hvilket den til en stor Deel har at takke Sal. Etatsraad de Lichtenberg, Riismænd Peder Biering, og Claus Cortsen, Provsten Mag. Jesper Norup, Riismand Knud Mondberg. Iblant de beste og smukkeste Huse ere, bemelte Lichtenbergs Gaard af 2. Etager Grundmuur med hvælvede Kieldere, Udbygninger, anseelig Dypgang, betrokne og gipsede Bærelser, dernæst Apoteket, og Gaarden næst ved, af Grundmuur, 2. Etager, bygt af Assessor og Apoteker Smit til Skougaard og Alsted hans Fader, samt Greve Trampes iboende Gaard af Grundmuur, foruden endeel andre anseelige Gaarde af 2. Etager Muur og Bindingsværk. I alt ere her 497. Gaarde og Huse. Byen har 5. Porte og 2. Broer over Aaen.

I Horsens ere tvende Torve, proportionerede efter Byens Størrelse. Den ene kaldes Raadhus-Pladsen. Den anden er det Torv, som tilforn har været Kirkegaard til St. Jbs Kirke.

Raadhuset er en stor grundmuret Bygning, formodentlig bygt 1585. af de gamle Kloster-Stene, men for faa Aar siden repareret, med en Portal og Steentrappe. Underneeden er Bagten, Spøiterne og Arrest-Kammerne. Byen har Borgemester og Raad, Byfoged, en Bye og Raadstue-Skriver, men ingen Ober-Ret. Af andre Kongelige Betientere ere her, en Tolder og en Controleur, en Postmester, en Veiermester.

Kirkerne

Kirker. Kirkerne ere tvende: Kloster-Kirken, som har ingen Taarn eller Klokker, men Kirkegaard, og St. Jbs Kirke med Taarn og Klokker, men uden Kirkegaard. I den første prædikes Høimesse, og i den sidste Aftensang. Begge disse Kirkers Epitaphier og Inscriptioner findes anførte i HOFMANS Sundaer T. II. p. 167. seqv.

Kloster-Kirken. Kloster-Kirken er den eneste, der efter Reformationen blev tilbage af Franciscaner-Klosterets Bygninger, som 1522. af Kong FRIDERIK I. blev givet til Byen. Kirken er stor og indvendig anseelig, den er ikke byggt paa eengang, men efterhaanden, som sees af dens Mure. Paa Stolene i Choret sees S. Francisci Billede, og Antonius de Padua, holdende et lidet Skjold med 3. Fiske, Jomfrue Mariæ og S. Catharinæ Billeder, og nogle gamle Adelige Prælater med Vaabener, hvoriblant Knud Gyldenstjerne. Alter-Tavlen er gammeldags Billedhugger-Arbeid meget sterkt forgyldt, med fire Laager, naar de to inderste lukkes, sees Christi Lidelse uden Forgylding, som bruges i Fasten. Choret er stort og anseeligt, som med et forgyldt Trælverk er skilt fra Kirken, hvis fire Rader Stole og Pulpiturer Gal. Etatsraad Lichtenberg har ladet befatte og male 1738. hvor og lige for Kirkedøren findes hans smukke Marmor-Epitaphium med Jernverk for. Desuden ere her anseelige Epitaphier over Svaningius, Hofgaard, Höxbro, Lichtenhielm, og flere. Iblant andre er her begravet en Herremand fra Sandagergaard i Fyen af den Familie Abildgaard, som døde paa Stiernholm 1561. og det efter Tradition udi en Dands. Prædikestolen, som ikke mangesteds i Landet har sin Lige, er af rart Træ, Iben- og Brasilien-Holt, Billedhugger-Arbeid en bas relief, hvorpaa skal være arbeidet i syv Aar, givet 1670. af Dorthe Hansdotter Raadmand Johan Andersøns Enke.

Orgelverket

Orgelverket stort og pynteligt, befestet 1739. af Riöbmand Peder Biering. Daaben er og anseelig, befestet 1716. af Borgemeister Stephan Hofgaard, og af hans Enke 1721. et Sølv-Sad dertil skienket. Af andre fornemme Folk har Frue Kirsten Munk Grevinde til Slesvig Holsten, og Erkebiskop Svane, givet Capitaler til denne Kirkes Vedligeholdelse.

St. Jbs eller Jacobi Kirke var indtil Reformationen Staden Sogne-Kirke. Anno 1575. blev den derved værende Tomfru Maria Kirkegaard gjort til et Torv, og med Gaarde og Baaninger omkring bygt. Denne Kirke har et høit Taarn med fem Klokker, og et Spir tækket med Kobber, befestet af Riöbmand Claus Cortsen. Indvendig er den prydet med fire Rader nye Stole og Pulpiturer. Daaben bestaaer af en Engel i fuld Corpus forgyldt, som holder Døbesadet, altsammen befestet af Riöbmand Jens Jörgen Lindved 1742. Altertærlen og Prædikestolen af gammeldags Billedhugger-Arbeid zirlig forgyldt. Orgelverket er anseeligt. Her ere og nogle Capeller, og endel Epitaphier: deels af Billedhugger-Arbeid, deels af Marmor, hvoriblant Peder Bierings og Claus Cortsens nye de fornemste paa hver sin Side i Choret.

St. Jbs Kirke.

Foruden disse tvende, har her før Reformationen været endnu en Kirke, kaldet Vor Frue Kirke. Dette sees af et Kong CHRISTIAN III. Brev af 1540. hvorudi Horsens Borgere bevilges at maae nedbryde den gamle Kirke, som kaldes Vor Frue Kirke, og nyde, hvis Kalk, Steen, Klokker, Tømmer, og anden Deel der findes til Hielp at opbygge deres Sogne-Kirke med. Denne Kirke har ligget ikke langt fra St. Jbs Kirke, og det er formodentlig dens Kirkegaard, kaldet Tomfru Maria Kirkegaard, som nylig blev erindret at være 1575.

Vor Frue Kirke.

udlagt til et Torv. Endnu nævner RESENIUS i sin færvne Atlas den St. Hans Kirke. fierde, nemlig Sancti Johannis Kirke, men om den, eller noget deraf, har været tilovers i hans Tid, da maae det have været en Levning af St. Hans Kloster, som nu strax bliver ommeldt.

Klostere. I de Catholiske Tider har her været tvende Klostere. (1) St. Hans Kloster, af Sancti Johannis Hierosolymitani eller Korsbrødre Orden, men hvor gammel, eller af hvem stiftet, vides nu ikke. Anno 1488. har Kong HANS holdet Rætteting i Korsbrødre Gaard i Horsens. 1506. har Broder Mathis Knudsøn været Prior og Commendeur til Sancti Johannis Ordens Huus i Horsens, og i et Document af 1513. kaldes han Pryer i St. Johannis Kloster i Horsens. Efter Reformationen, da Kloster-Godsene bleve seculariserede, fik Oluf Munk 1537. af Kong CHRISTIAN III. dette Kloster i Pant og Fortæning, og 1548. fik Axel Nielsøn til Palsgaard Pantebrev derpaa af Kongen for 2000. Jochims-Daler. Anno 1552. fik Hans Stygge Brev at maae til sig indløse Klosteret fra Axel Nielsøn. Ligeledes bevilger Kong FRIDERIK II. 1568. at Holger Rosenkrands til Boller og Rosenvold, Statholder i Nørre-Jylland og Embedsmand paa Skanderborg, maae

Graabrødre Kloster. fra Hans Stygge indløse St. Hans Kloster i Horsens. (2) Graabrødres Kloster, af Minoriter- eller Franciscaner-Orden, uden Tvil det samme, som HVIITFELD pag. 764. kalder Tiggebrødre-Kloster, er stiftet Anno 1261, hvortil Ridderen Hr. Nicolaus af Baritskov gav sin Gaard og flere Grunde i Horsens liggende imellem Bestre-Gaden eller Badstue-Strædet og Stadens Grav mod Osten, havende Aaen synden til, og den almindelige Gade norden til, og indgav sig selv som Broder i Klosteret. 1268. har en Frue ved Navn Gro i sit Testament betænkt Fratres Mi-

nores in Horsnes, og 1396. har ligeledes en Adelsmand stienket disse Munke 2. Mark Sølv. 1492. har Kong HANS holdet Retterting i Graabrødre-Kloster i Horsens. 1509. har Fru Kirstine Rosenkrands testamenteret Graabrødre i Horsens 2. Pund Korn og Prioeren sammesteds en Rinsf Gyllden. 1530. fik Borgemeester og Raad i Horsens Kong FRIDERIK I. Brev om nogle Gaarde og Jorder, som vare komne fra deres Bye til Graabrødre Kloster, at, naar Munkene i samme Kloster vare ude, de da samme igien maatte bekomme. Disse Munke vilde ikke vel til at lade sig uddrive, bleve og, saa længe mueligt, handhævede af Mandrop Holk, som havde Jus Foundationis til Klosteret: Men, efterat Borgemeester Lars Jensen og en anden Borger, som vare ivrige Lutheraner, havde ved Hr. Mogens Giöes Befordring 1532. forhvervet Kong FRIDERIK I. Brev, at Borgemeester Raad og Menighed skulle til sig annamme Graabrødre-Kloster, med Kloster-Kirken og Kloster-Gaarden, til deres Prædikanter, til Skole, og til et Hospital, maatte Munkene endelig beqvemme sig til Udvandring.

Den Latinste Skole er fra Kong FRIDERIK I. Tid, som der- til og til et Hospital 1532. stienkede Graabrødre Klostergaard. Den er 1542. af Kong CHRISTIAN III. doteret med Samdrups Sogns Konge-Tiende, og dens Beneficiær af de 1739. nedlagte Sobro- og Mariager-Skolers Indkomster forøgede. Bygningen er, efter en In- scriptionens Anviisning, 1589. i standsat af Lænsmanden paa Bygholm Erik Lange. Men som samme 1745. var ganske forfalden, blev Skolen ved Etats-Raad Lichtenbergs Forstkud af nye Grundmuur opbyggt 54. Sag og 8. Sag Bindingsværk, hvorudi, foruden Skolen er Rectors og Høvernes Bolig, paa Øvister, et Bibliothek af 430. Volumina, og til-

lagt en Gaards Aul til ders aarlige Formerelse, alt ved velbemeldte Lichtenbergs Gavnildhed. Skolen har en Rector, 2. Lærere, 30. til 40. Disciple, har dog kun maadelige Legata, som sees i HOFMANS Sundaer T. II. pag. 206. seqv.

Hospital.

At her i gamle Dage har været et af de saa kaldte Zelliggeistes Huse, som var en Aul af Hospital, det viser Fru Kirkline Rosenkrandses Testament af 1509. hvori hun blant andet giver et Pund Korn til Zelliggest Huus i Horsens, ligeledes et Kong CHRISTIAN III. Brev af 1552. hvori befales, at dette Huses Lemmer og Indkomster skulde forflyttes til det almindelige Hospital i Aarhus. Ikke des mindre var her dog ogsaa et andet Hospital, til hvis Indretning Kong FRIDERIK I. 1532. forærede Graabrødre Klostergaard. Men som dette vel ingen Tid ret var kommet i Stand, har Kong FRIDERIK II. ved Brev af 1560. befalet at Hospitalet i Horsens, som paa nogle Aar havde været øde, skulde strax igien opbygges og altid ved Magt holdes, og haver, foruden hvad Guds tilførn laae dertil, selv tillagt endeel aarlig Rente og Indkomst. Saa har og Holger Rosenkrands til Boller 1564. med Kong FRIDERIK II. Tilladelse, stiftet i Horsens-Hospital 5. Senge til 5. Fattige, af noget Guds, som hans Forældre havde givet til Mariager Kloster at holde Messer for, efterdi samme Messer nu vare aflagte. Anno 1655. har Kong FRIDERIK III. gjort og udgivet en Foundation for dette Hospital. For nærværende Tid er Hospitalet en stor gammel grundmuret Bygning af 21. Fag, og vel vedligeholdet, formodentlig bygt af bemeldte gamle Klosters Mure. Deri ere 33. Lemmer, som nyder hver 2. Mark ugentlig, har en Forstander og sin egen Pæst, som tillige er Sognepæst til Torsted i Hattingherred. Dette Hospi-

Hospital er i god Stand og vel forføret, som sees af dets mange Legatis i HOFMANS Sundaer T. II. pag. 220. seqv. T. III. Append. Aarhus. pag. 4. Tom. X. Append. Aarhus. pag. 2.

Hvad i øvrigt de Fattiges Bøsen i Horsens angaaer, da ere der Fattige. til giorte mange priselige Anstalter og Donationer, hvorom ligeledes kan læses i HOFMANS Sundaer T. II. pag. 245. seqv. De Fattige, som Byen 1766. betalte Extra-Skat for, vare 238. Siæle.

Den fri Danske Skole har Riibmand Jens Jørgen Lindved Dansk Skole. 1752. oprettet, og dertil givet 2400. Rdlr. foruden andre Donationer af Etage-Raad Lichtenberg, Cancellie-Raad Lichtenhielm, Procurator Bertel Fedder, og flere. See HOFMANS Sundaer Tom. II pag. 254. seqv. 441.

Borgerne i Horsens, som tilforn have været meget berømte for deres Earvelighed og simple Levemaade, og derudover meget rige og formuende, bestaaer nu af 208. Familier. Men derhos opholder sig her en god Deel Preste-Enker og andre, som intet contribuere til Byen; Ligesom og Sognepresten, Capellanen, Hospitals-Presten, Rector, to Hørere, Borgemeesteren, 2. Raadmænd, Byfogden, Bye- og Raadstue-Skriveren, Tolderen, Controleuren, Postmesteren, Veier og Maaleren, Doctor Medicinæ, Apotekerens, Chirurgus, Musicanten, Organisten, Stemplets-Papir Forvalteren, og en Bogbinder, ogsaa ere frie for Byens Onera. Af Borgereskabet ere Riibmændene 32. Skippere 17. Matroser 5. Amtsmestere i Laugene: Skomagere 19. Skrædere 12. Smidde 13. Snekere 10. Hattemagere 5. Sadelmagere 4. Feldberedere 6. Handskemagere 10. Koffedreiere 4. Uden Laug: Knapmager 1. Giørtlere 3. Peruquemagere 3. Pottemagere 5. Malere 4. Bil-

ledhugger 1. Stofmager 1. Uhrmager 1. Guldsmede 4. Randstøber
1. Murmestere 4. Kobbersmedde 3. Tømermænd 2. Bødkere 3. Bæ-
vere 7. Glarmester 1. Hiulmænd 2. Raalemager 1. Kæbslagere 2.
Saa der i alt er imod 500. Familier, som 1766. udgjorde 1708.

Fødde og Døde. Siæle over 12 Aar. De Fødde og Døde i Horsens har været ved dette Seculi Begyndelse og for de sidste 10. Aar som følger:

Anno	Føde	Døde	Anno	Føde	Døde
1695	64	52	1755	81	89
1696	62	50	1756	77	67
1697	63	49	1757	61	52
1698	56	61	1758	75	59
1699	53	51	1759	61	64
1700	49	76	1760	67	60
1701	54	49	1761	67	54
1702	54	52	1762	67	102
1703	60	49	1763	61	56
1704	66	81	1764	59	102
Summa	583.	600.	10	676.	705.

Børnekopper i de ældre og yngre Tider har gjort den fiendelige Forskiel imellem Fødde og Døde. Og ved Byens Udvidelse ere nu flere Familier, som formere Tallet i vore Tider. Paa et par Aar ere nogle af de beste Familier døde, hvis Midler efterhaanden, ved det at Arvingerne boer udenbyes, trekkes ud af Byen, saa at dens Indvaanere derved vil tabe meget.

Handelen. For 50. Aar siden eiede Indbyggerne mange Skibe i Svan paa 16 à 1800. Tønder, som handlede paa Holland, Engelland og Norge, men

men nu alene 17. Fartøier af Jagter, Galeaker og Skuder fra 2. til 600. Tønder, og een i afvigte Aar paa 1200. Tønder, som her er bygt. Farten gaaer Sydensfelds paa Norge, med Korn, fede Varer, Hør og Blaar: Lerreder, Dynevaar, Dreiel, Vadmel, hjemgiort Tøig, Skind, Pelser, Skoe, og andre Handverks:Varer, dog af det sidste ei saa meget som tilforn, fordi Norge Tid efter anden har faaet flere Handverkere. Derimod hjemføre de Jern, Trælast, Kalk, Kommen, Tiere, alle Slags tør Fisk, Spege:Gild, Tran, Allun. Paa Kjø: benhavn fare de med Korn og fede Varer, alle Slags Dynevaar, hjemgiort Tøig, Huder, Skind, Mød, Liim, Bøx, Talg, sorte Leer: Grynder, og Pottemager:Arbeid, men føre derfra tilbage Silke: og Udene:Fabrikerede Varer, Ost: Vest:Indiske og Chinesiske Varer, Kartuner, Caffee, Thee, Sukker, Siruper, Specerier, Spank, og Morfk Salt, Tiere, Steenkul. Paa Østersøen henføres Gild og Tran, som tages til Retour fra Bergen, nogle Chinesiske og Ostindiske Varer, samt sorte Leer:Grynder, derimod hjembringe de, Hør, Hamp, Blaar, Pot: aske, Foderverk, Annis, og fra somme Stæder noget Tømmerkast. Paa Lybek føres Havre, undertiden fede Varer, Flek, Smør, Sorte Grynder, Bøx, Foderverk, Lamskind af spæde Lam, som ikke her i Landet bruges, men i Lybek tilberedes og føres til Polen, hjembringes igien Lyneborg:Salt, Eg:Staal, Humle, Farver, nogle Handverks:Red: skaber, som der for billig Priis kan have. Til Slensborg Korn: Varer, Flek og fede Varer, naar det er begierligt, hjembringe derfra Hør, Hamp, Tiere, Tag: og Mur: Steen, Filter og Ryer af Beis: senhuset, Kobber: og Messing:Arbeid. Fra Horsens udgik 1746. til Norge, Byg 1720. Tønder. Malt 5735. Tønder. Rug 1926. Tønder. Jndepotter for 60. Rdr. Misd 20½ Tønder med, videre. **Seg:**

Segladfen.

Segladfen er saaledes beteiligt paa Øster, Nord, og Vester, Søen, siden den Vig, som fra Kategat indskyder sig imellem Hads- og Bierge-Herreder, deeler sig i to Arme, Horsens Fiord og Stensballe Sund. Dog, som forhen ved Havnen er meldet, maae Skibene ved Prame lades og losses paa Fiorden, og siden trekkes igienem Renden op i Aaen. Og da Byen har fire af de beste Herreder i Jylland med 21. Herregaarde nær og rundt omkring sig, kunde den, naar Korn og fede Varer gielde noget, have god Handel. Men Landprangerne gjøre her, ligesom ved andre Kiobsteder, Borgerne stort Indpas. Aarsager til Byens Aftagelse anføres, (1) Handelens Indskrænkelse, (2) at de ei formaae at tage Vare fra første Haand, men fra Kiobenhavn, (3) at de ofte ei kan affette Korn-Varene med Fordeel, men paa sine Eider maae gaae baglastede bort efter fornødne fremmede Ting, (4) at de Bemidlede trekke sig ud af Handelen, (5) det meget Landprang og Visseskram, hvormed Landet forsynes, uden at man har nødigt at søge det i Kiobstederne, hvilket Prangerne saa meget lettere kan gjøre, som de har ingen Kiobsted-Byrder, ja saadan Snighandel gaaer saa vidt, at Kiobstedmanden selv handler med dem, (6) at der er alt for mange Handlende, thi endog Skrædere, Skomagere, og Gaardskarle handle, brygge og brænde, (7) Levemaaden er nu mere fornemme iblant Borgereskabet, deres Fruentimmer og Ungdom, end tilforn.

Fabrik.

En Fabrik af Stonel, Rask, Mulum, hvortil er befestet en Balke-Mølle i Hatting, har været nogle Aar i god Drift. Men Fabriqveurens Utroskab og Bortrømmelse gjør, at Fabrikken til en Tid ophører, til Interessenternes store Skade.

For:

Foruden 8. Toster, har Byen 3. Marker, kaldet Sund-Lang- og Loubye Mark. Enhver af disse deles i 200. Acre, og saadane 3. Acre i hver Mark kaldes en Gaards Axl. Desuden er der uden for Hospitalet et Stykke Jord kaldet Spitals Øen, afdeelt i ligesaa mange smaae Acre kaldet Aboeder. Loubye-Mark er foræret til Byen af Kong HANS, samme hviler aldrig formedelst den angrændsende Eng, der ei kan undværes. Paa denne Mark har fordum staaet en Bye Loubye kaldet, som afbrændte, og gav visse Tønder Smør til Kronen. Derimod gives nu af hver Gaards-Axl 1. Skieppe Rug og 1. Skieppe Byg til Hospitalet. Fremdeles ere der nogle Jorder kaldet Hospitals Jorder, hørende til Hospitalet. Nok en Lykke kaldet Priors Lykken, som er skien Eiendom. Byen har i gamle Tider haft en Skov, Lindskov kaldet, men nu er det alene en liden Krat. Der ved findes tvende Hedenste Begravelses, den ene med mægtige store Stene satte i en aflang Firekant, hvorpaa andre store Stene have ligget. Grunden er muldet Jord, hvorfor Loubye-Mark aldrig hviler. De andre to Marker hvile vepelviis i tre Aar. Af saadan en Gaards Axl beregnes 3. Tønder Rug og Byg-Sæd, 1. Læs Høe, og græses 2. Høveder, og hvoraf tilforn var Leien 5. Rdlr. men nu 8. 10. 12. Rdlr. aarlig. Jorden bærer alle Slags Korn, Rug, Byg, Havre, Erter, Biffer, Høede.

Fiskeriet er ikkun lidet, af Lørst, Slyndre, Horngiver, Sild, Fiskerie. Mal, som dog falder meget sparsom, Fiskerne søge 1. à 2. Mile fra Byen under Allrøe, Hiarnøe, og Glud, og derfor give en Kiendelse af hvad som fanges Natten imellem Løvedag og Søndag.

- Consumpt. Byens Consumption var 1758. 6740. Rdlr. 1761. 6160 Rdlr. 1764. 6010. Rdlr. 1767. 6000. Rdlr.
- Markeder. Markeder holdes i Horsens den 27. Junii og 8. October med Kram-Bare, Heste og Dvæg.
- Herreder. Følge nu Herrederne i Amtet, med deres Kirke-Sogne, Byer og Gaarde.

I. Nim-Herred.

Nim-
Herred.

1. Horsens Kjøbsted, med sine 2. Kirker, men alene et Sogn, er forhen beskrevet.
2. Hvering Sogn (a) Hvering Bye. Rast Hovedgaard. Boring Bye. Trebjerg Bye. Hornum Bye. Ober- og Neder-Roddallund to eeneste Gaarde. Navlhale- eller Rast-Mølle.
3. Tamdrup Sogn (b). Brinding Bye. Enner Bye. Narup Bye. Bisgaard. Tamdrup Bye. Mølgier Bye. Risorup Bye. Lund og Binten Bye.

4. Undes

(a) Kirken er stor og anseelig, med et høit Taarn. I Alter-Gulvet, under en stor Steep med Effigies, er Claus Glambek og Frue Birgitte Rosenkrands til Rast begravne, han lod bygge Hvalvingerne i Kirken af den i Boring Bye nedbrudte Kirkes Stene, hvoraf endnu er Riendetegn paa Stedet. Strax østen for Prestegaarden ere 3. Høie, kaldet Gildhøie. Midt i Søen ved Boring paa en Holm skal fordom have været et Lyfflot.

(b) Kirken er stor og anseelig, med Taarn. Byens gamle Navn var Thomæthorp, som det skrives i et Document af 1279. Enten Kirken har været viet St. Thomæ til Vre, eller Byen er bygget af en som har hedet Thomas (paa Tydsk Tammes), vides nu ikke. Sognepresten boer i Risorup.

4. Underup. Sogn (c) Annex til Nim i Tyrstingherred. Underup Bye. Vorbierg Bye (d). Torp Bye.
5. Hornborg Sogn, Annex til Svering. Hornborg Bye. Havrum Bye. Fleming Bye. Kolhauge Bye. Klafs-Mølle. Hornborg eller Lille-Mølle.

2. Hatting-Herred.

1. Zetting Sogn (e). Hatting Bye. Bygholm Hovedgaard. Hatting-Ruballegaard. Jerichnau eller Erknaver. Nedre Mølle (f). Hatting-Herred.

S 2

2. Kor:

- (c) Sydost fra Underup Bye er et Bierg, kaldet Ørstbierg, hvori en Næsfelonge Kong Øst siges at være begravet, paa Toppen er ligesom piffet en Grav med store og smaae Kampesteen, og vender imod Sædvane fra Synnen til Norden.
- (d) I Vorbierg Bye er en stor Gaard Vorbiergggaard, som nu beboes af 2. Bønder, har forud været beboet af Corfitz Ulfeld til Matterup, som er begravet i Kloborg Kirke, han var Fader til Jacob Ulfeld, der boede paa Baabensholm i Fovling Sogn, som for slet Medfart imod sin Frue blev dømt fredløs.
- (e) Af denne Bye har Herredet sit Navn. Kirkens Klokke er støbt af Rudolph Melchior 1692. med denne Inscription: *Min Mund er viid, min Tunge lang, Jeg kalder Folk til Kirkegang* &c. I Erknaver har været en liden Kirke, som efter Kong FRIDERIK II. Befaling af 1560. er afbrudt, siden Sognet var saa lidet, og Presten i Hatting desuden skulde gjøre Tjeneste paa Bygholm Slot. I Sognet findes endeel Høie, hvoraf en med store Stene omfat kaldes *Biørns-Høi*, hvor en Konge ved Navn *Wiørn* skal ligge begravet. I andre ere fundne Urner eller sort-brune Leergryder med Iffe, Been og Messing-Naale udi.
- (f) Til denne Mølle er sat en *Stampe-Mølle* for Fabriken i Horsens.

2. **Korning Sogn (g).** Annex til Løsning. Korning Bye. Mering Bye. Meringgaard Hovedgaard. Using en Aulsgaard. Sparre.
3. **Løsning Sogn (h)** Løsning Bye og Mølle. Stuberup Bye. Sæberup Bye.
4. **Engom Sogn (i)** Engom Bye. Tirsbek Hovedgaard. Affendrup Bye (k). Bredal Bye (l). En Mølle. 2. Fiskerhuse ved Stranden. 5. Dau-

- (g) Kirken er af Etatsraad Lichtenberg sat i skøn Stand, og prydet indvendig med smukke Ornamentter, udvendig med et stort Taarn og høit Spiir, saa den er en af de smukkeste Landsbye-Kirker i Aarhus Stift. I Korning Bye er Skolen for Sognets Ungdom.
- (h) Denne Kirke er og i Stand sat af Etatsraad Lichtenberg. Den ligger for sig selv midt paa Marken imellem de trende Byer. I Stuberup Bye er Sognets Danske Skole.
- (i) Kirken med Taarn, er overalt tækket med Blye. Paa Altertableu stod Ove Lunges og Berte Bildes Navn og Waaben 1600. I Alter-Gulvet er en aaben Begravelse for Lungernes Familie, og en Ligsteen med Munkes Bogstaver. Et Epitaphium over Presten Jens Krag, et dito over Presten Niels Thomesøn som døde 1612. 67. Aar. Kirken er for 3. Aar siden forsynet med nye Stole, Altertavle, Prædikestuel, Herskabets Pulpitur, og Orgelverk, altsammen med jirligt Bildhuggerverk, malet og forgyldt, bekostet af Justitzraad Lindenpalm til Tirsbek. I denne Kirke har Beile Skoles Disciple sunget indtil 1661. Engom Sogn var forud annecteret med Grum og Daugaard. I Engom er et Hospital, stiftet 1626. af Henrik Bille til Tirsbek, og af Niels Linde forbedret.
- (k) Affendrup Bye har Eieren Justitzraad Lindenpalm ladet rebe saaledes, at hver Beboer har liae meget Hartforn, hvorved de ere komne i god Stand.
- (l) Sydost fra Bredal er en stor Høi, hvorfra kan sees over til Fyen, og tælles deromkring 38. Kirker. I Bredal Bye er et Veld, som er Oprindelse

5. Daugaard Sogn (m) Annex til Ørum i Biergeherred. Daugaard Bye. Bryksenborg. Afkeberg et Boels Sted. To Fiskerhuse ved Veile Fiord.
6. Zedensted Sogn (n). Hedensted Bye. Torup Bye. Lille Dalby. Remerslund Bye. Giesager en eeneste Gaard. Arup 2. Gaarde. Lille Mølle.
7. Dalby Sogn (o). Annex til Zedensted. Store Dalbye. Stovenbierg en eeneste Gaard.
8. Ølsted Sogn (p). Ølsted Bye. Botterup Bye. Duse Bye.

§ 3

9. Tyrsted

delse til den forbi Giesager, Løsning, Korning og flere Sogne flydende Aae, som giver Klats, og Bygholms Møller deres Vand, og løber ud under Horsens Hospitals Broe i Fiorden.

- (m) Kirken tækket med Bløe har et temmeligt Taarn. Kalk og Diß foræret 1692. af Mads Lauridsøn von Baden. Paa Daugaard Mark ere tvende meget store Stene, ophøiede paa andre Stene, ganske nær ved hinanden, kaldes Jøden-Ovn, og holdes for en Kæmpe-Grav.
- (n) Kirken er med Taarn, som er opbyggt af Niels Linde til Tirsbøl.
- (o) Dalby er 1758. annecteret til Zedensted, men hørde tilføren til Uleø i Biergeherred. Kirken er liden og uden Taarn, men hvælvet, med Altertable og Stole i Stand sat 1754. af Etatsraad Hans de Hofman. Klokkeren er støbt 1633. af Jörgen Jensøn Klokketøber.
- (p) Kirken ligger paa vild Mark midt imellem Botterup og Duse. Taarnet og Spiret af nye opbyggt, og Kirken indvendig stæfret, af Etatsraad Lichtenberg. Klokkeren er støbt af Borchard Gelbgieser 1611. Paa Ølsted Mark er en saa kaldet hellig Ailde, som vander den store Eng Ølsted-Bredmaae. Ikke langt fra Ølsted Broe skal have ligget et Slot, af hvis Longange ere opgravne mange hugne og Muurstone, og sees Mønder af Volde og Graver, men ingen veed, hvad det har hedet. I Sognet ere fire Broer. Ølsted Aae, som deler Byen i 3. Dele, løber ad Nedre Mølle og Bygholms Mølle, ud i Horsens Fiord.

9. Tyrsted Sogn (q). Tyrsted Bye. Dallerup Bye (r). Dafenes Bye. Annex til dette Sogn er Udt i Biergeherred.
10. Torsted Sogn (s). Orstrup Bye. Torsted Bye.
11. Stenderup Sogn (t). Annex til Urlev i Biergeherred. Stenderup Bye. Lystrup Bye. Synder Aldum Bye. Nør Aldum Bye. Braae Bye. Braae Skov en eeneste Gaard. Braae Mølle.

3. Bierge-Herred.

Bierge-
Herred.

1. Udt Sogn (a). Annex til Tyrsted i Hatting-Herred. Udt Bye. Boller Hovedgaard. Udstrup Bye. Seit Bye.

2. Raarup

- (q) Kirken ligger ude for sig selv paa Marken. Under Prædikestolen ligger en Steen med en Mand udhuggen og Munk-Skrift.
- (r) I Dallerup Søe skal have staaet et Slot kaldet Dalum, som Traditionen siger at være sunket.
- (s) Kirken ligger ude paa Marken imellem Byerne, har intet Taarn, men en smuk Altertavle. Torsted skal tilforn have været Annex til Ølsted, men er 1569. af Kong FRIDERIK II. lagt til Hørsens Hospital, saa at Hospitals Presten er Sogneprest til Torsted.
- (t) Kirken er stor med et høit Taarn. Kloffen støbt 1611. af Borchard Gelbgießer. Paa Kalk og Diss staaer: Christoffer Pachs og Frue Hulleborg Bille 1622. Bønderne i dette Sogn har gode Vedtægter imellem sig.
- (a) Ved Kirken, som har Taarn og Spir, er en udbygget Begravelse med et smukt Monument over Holger Rosenkrands til Boller og Frue Karen Gyldenstjerne, som, da hun var Enke, har 1575. ladet Kirken af Grunden opbygge. I en aaben Begravelse staaer Otte Rosenkrands og hans Frue. I Choret en Tavle med Holger Rosenkrandses Børn og deres 16. Ahner. Nof en anden Tavle med en merkelig Inscription om Slaget i Ditmarsken 1559. Pontopp. Marmor. Dan. Tom. II. p. 186. Altertavlen,

2. Kaarup Sogn (b). Kaarup Bye og Mølle. Møgelkier Hovedgaard. Nebel Bye. Glatterup 2. Gaarde. Fier en eeneste Gaard.

tablen, som Frue Karen Gyldenstjerne 1577. havde bekostet, lod Gros-Cangler v. Holstein renovere 1724. Der findes og paa en Stool i Kirken nogle Bogstaver, som betyde: Kirstine Grevinde til Slesvig Holsten, Frue til Boller, Farstov, Møgelkier. Ved Kirken er et grundmuret Hospital for sex Lemmer, stiftet af samme Frue Kirsten Munk, med en Skole i den ene Ende af Bygningen. Lemmerne nyde deres Forplegning fra Boller.

- (b) Kirken forudm viet St. Annæ til Vre, er vel uden Taarn, men anseelig stor og hvælvet, med et udbygget Begravelses-Capel, som er bygt af Knud Gyldenstjerne til Aagaard og Frue Sophie Lindenov til Møgelkier med deres Epitaphium af Steen i Muren, han døde paa Bergenuus 1627. og hun 1666. I den hvælvede Begravelse under Capellet hvile: (1) Jørgen Marsvin til Lynsbjerg død 1671. 61. Aar. (2) hans Frue Anne Hedvig Gyldenstjerne død 1690. 75. Aar. (3) Henrik Rantzov til Rosenvold, Eskildstrup og Hamelmose, Kamerherre, død 1687. 57 Aar. (4) Henrik Rantzov til Skioneveide, Stiftamtmand i Aarhus, død paa Møgelkier 1674. 75. Aar. (5) hans Frue Sophie Lindenov, som først havde hemelte Knud Gyldenstjerne, død 1666. 78. Aar. (6) Maren Juul, Knud Holks til Skovgaard, død 1664. 29. Aar. (7) Hedvig Reetz, Jacob Arnfelds Frue til Jønsgaard, død 1681. 55. Aar. (8) Maren Friis Ottesdatter, Jacob Arnfelds anden Frue, død 1687. 37 Aar. (9) Friderik Greve af Rantzov til Rosenvold, Generalmajor, død 1726. 49. Aar. (10) Johan Rud og (11) hans Frue Anne Hardenberg, som 1602. lod Vteret renovere, han var Befalingsmand paa Drum Slot. Til denne Begravelse er af Stifteren henlagt en Bondegaard i Gramsrode paa 10. Tønder Hartkorn. Her ere flere aabne Begravelser, i en af dem staaer Cancellie-Secreterer Thøger Fogh til Jønsgaard. I Sognet ere mange Offersteder og Grav-Høie med Steen, hvoraf en kaldes Farshøi, en anden Diriks Steen. I Kirke-Dalen er en Kilde, kaldet St. Annæ Kilde,

ste Gaard. Lund Gårde. Skiulund Bye og Mølle. Aastrup Bye. Nøtterup Bye. Kleis Bye. Drengesvig Gaard. Brendstubb Gaard. Gramrode Bye. Lindved Bye. Ravnholt Bye. Gram Bye. Kalsbol Gaard. Steenkier Gaard. Refsgaard. Blæsbjerg Gaard. Kragborg Voel. Brunsvang Skovhuus. Lotterup Skovhuus.

3. Skiold Sogn (c). Skiold Bye. Stourup Bye (d). Brund Bye. Af Bisholt den halve Bye kaldet Vester-Bisholt.
4. Hiarnø Sogn (e). Annex til Glud. Hiarnø Bye.
5. Hornum Sogn (f). Annex til Stoubye. Hornum Bye. Højselballe et enligt Huus.

6. Nebesager

Kilde, som tilforn skal have helbredet mange. Hvor Lotterup Skovhuus staaer, har fordom været en stor Gaard kaldet Lotterup Ladegaard, som længe siden er nedbrudt og dens Jorde bruges under Bærstovs Hovedgaard.

- (c) Kirken er fuldet. Paa Altertablen er en ilde skreven Inscription: St. Peter. ora. Sancta Trinitatis. ora. pro. nobis. A. D. men Aarstallet bortslidt. Paa Kalken staaer D. Henrich Ernstes Navn og Aaaben med Aars-tal 1662. Prædikestolen er som usædvanligt af Murr. Skiold Bye ligger paa en høi Bakke. I Skiold Aae fanges Krebs. Bønderne have her et tinglyst Vide-Brev, som de bruge til Rettesnor paa deres Grandstevne. Paa Bisholt Mark imod Stranden ere 2de Steenbygninger af toppede Stene satte i en Kundeel med en meget stor flad Steen oven paa, som har været hedenske Altene, og derunder gamle Danske Helte begravne.
- (d) I Stourup Skov ere endeel gamle Gege-Træer uden Top, hvor Storkene om Sommeren i Mængde have deres Tilhold og Næder.
- (e) Den Hiarnø bliver siden beskrevet.
- (f) Kirken er liden og uden Taarn.

6. Nebsager Sogn (g). Nebsager Bye. Hyllerød 2. eeneste Gaarde. Skierildgaard Hovedgaard, Hornsbyd Bye. Mølsted og Brokhuus 2. Huse.
7. Urlev Sogn (h). Urlev Bye. Spetterup Bye. Stovenbjerg Mølle. Annexet hertil er Stendrup i Hattingsherred.
8. Ørum Sogn (i). Ørum Bye. Ørumgaard Hovedgaard. Svens Mølle. Røde Mølle.

9. Aalfring

- (g) Kirken er med Taarn og indvendig hvælvet. Statsraad Hans de Hofman har ladet gjøre nye Altertavle, Pulpitur til Hersekabet, lukte Stole, Daab og Prædikestol, samt male og stasere samme 1745. Paa den ene Side i Choret er bemelte Hofmans Epitaphium, hvorpaa meldes, at den hvælvede Begravelse under Alteret er reserveret ham og hans Frue Bodil Biering, og til dens Vedligeholdelse legeret 100. Rdlr. See HOFMANS Fundas. Tom. X. Append. Aarhus. p. 9. Paa den anden Side et Marmor Epitaphium over Justisraad og Høieste-Rets Assessor Tycho de Hofman som døde 1754. 40. Aar, see HOFMANS Fundas. T. II. pag. 282. hvor og findes tvende Fundasjer til Skierildgaards Fattige af Justisraad Sören de Hofman og bemelte hans Søn T. de Hofman. I Kirken er og begravet Henrik Bille Knudsøn til Skierildgaard som døde 1701. 45. Aar og Frue Elisabeth Reetz døde 1701. 45. Aar. De har stiftet en Dansk Skole til fattige Børn der i Sognet.
- (h) Kirken er uden Taarn men indvendig hvælvet, og med nye malede Stole og Ordnamenter 1754. beprydet af Statsraad de Hofman. Strax neden for Urlev løber en Aae, som stier imellem Bierge og Hattingsherreder.
- (i) Kalk og Dis til Kirken er givet af Sten Bilde til Ørumgaard 1662. Paa Marken ere mange Høie, som navngives, Bjørnhøi, Kongens Høi, Ternans Høi, Grosnes Høi. I Ørum Bye en liden Høi med store Stene omkring, og i Midten en meget større, som har 16. Aue i Omkreds, hvor Byemændene holde Brandstevne.

9. Klakring Sogn (k). Anney til Affens. Klakring Bye. Besterbye 2. Gaarde. Strandhusene. Bjørnsknude. Helbergs Mølle.
10. Glud Sogn (l). Glud Bye. Jensgaard Hovedgaard. Allis-Gaarde. Nørbye. Østrup Bye. Øster Bisholt (m). Over-Glud

- (k) Kirken liden og uden Taarn, har en Catholisk Altertavle, hvorpaa: S. Erasmus S. Dionysius ora pro nobis, hvoraf sluttes at til disse to Helgene har Kirken fordmum været indviet. Kloffen er støbt i Odense 1653. af Laurids Jensen.
- (l) Kirken har før haft Taarn, nu fuldet, men indvendig smuk. Altertavlen af rart Billedhuggerverk befestet 1654. da Laur. Ulfeld var Befalingsmand paa Stiernholm. Prædikestolen af Billedhugger- Arbeid er given af Jacob Sörensen Glud, Capellan til Nicolai Kirke i Kiøbenhavn 1641. Fonten støbt af Malm, given af Etatsraad Lorentz Nissen 1702. Et Epitaphium over Presten Niels Sörensen Glud som døde 1711. 78. Aar. En Ligsteen over Presten Sören Raarup som døde 1618. 54. Aar. En anden Steen over Sören Anderfen, Stamsfader til de Gluder, død 1681. 91. Aar, som var her Sogneprest i 63. Aar og Provst i 43. Aar. Midt i Kirken er begravet Sognepresten Assessor Povel Glud døde 1741. og Frue Marie Magrete Dreyer til Jensgaard, over deres Grav en Iyskroner given af hendes Moder Frue Johanne Marie Paulsen Sal. Commerce-Raad Hans Dreyers i Kiøbenhavn. Prestegaarden er opbyggt som en Herregaard af Muur og Bindingsverk, efter at den 1740. var afbrændt. Kirken tilhører Sognepresten Consistorial-Raad Hans Glud, tillige med Hiarnøse Land. Paa Sognets Marker findes adskillige Grav-Høie og hedenfste Alttere.
- (m) Igenem Bisholt løber en Bæk kaldet Stodsholt, som deler Byen saaledes, at den Part østen for Bækken hører til Glud Sogn og kaldes Øster-Bisholt, og den Part vesten for til Skjold Sogn og heder Vester-Bisholt. Norden for Bisholt er et Bierg kaldet Dysbierg, som til Strand-siden er saa rønk og steglt, at neppe noget Menneffe eller Creatur kan gaae op eller ned deraf, men pløies og saaes af Byens Mænd paa Landsiden.

Slud 2. Gaarde. Kalsgaard. Borregaard (n). Synderbye.
Stenvadgaarde.

11. Bierge Sogn (o). Annex til Nedsager. Bierge-Bye.
12. Barrit Sogn (p). Barrit Bye eller Over-Barrit. Barrits-

§ 2

hole

- (n) Borre en liden Eeneste Gaard paa 3. Lønder 1. Album Hartkorn, som ligger ved Jorsfens Fiord og er omsludt af samme paa alle Sider, undtagen en liden Strimmel, som løber ind til Slud Mark. Beboeren nærer sig deels ved Avling, deels ved Fiske.
- (o) Kirken er indvendig hvalvet, har et stort Taarn, nye malede Stole og Ornamente, bekostet 1744. af Etatsraad de Hofman. Estray ved Kirken ligger en Bakke kaldet Biergelide, hvor oven paa er en stor Mark, som pløies og saacs. Dette Bierg, hvoraf Byen og Herredet har sit Navn, ligger saa høit, at de Seglende i Beltet gjøre deres Beskik derefter. Paa Bierge Mark, ved Braac, østen for Stenderup, hvor Skiellet er mellem Bierge og Hatting-Herreder, staaer Tinghuset, hvori Herredsfogden i disse tvende sammenlagte Herreder holder Herreds-Ting.
- (p) Ved Kirken, som ligger ude paa Marken, er et anseeligt Capel, hvori findes en stor Beendliste med de Holkers fra Barritsflod Byene, og ere her begravne Fru Margrete Hans Holks Enke 1575. Mandrup Holk døde 1588. og Fru Lene Juul, Tønne keetz Frideriks Søn døde 1699. Friderik Reetz Capitain døde i Amalienborgs Brand 1689. 29. Mar, Jomfrue Sophie Sehested død 1688. Steen Matthe Reetz død 1669. Elisabeth Sehested Antonii Reetzes Enke døde 1705. 72. Mar, Mogens Reetz Tønnesøn døde 1670. 29. Mar, Fru Dorthe Trolle Woldemar Reetzes Fru døde 1719. 50. Mar, Generalmajor Woldemar Reetz døde 1724. 65. Mar, hans Søn Kammerherre Tønne Reetz døde 1744. dennes Svoger Generalmajor Baron Balhasar von Samitz døde 1732. 46. Mar. Inscriptionerne læses i PONTOPP. Marm. Dan. Tom. II. pag. 174. seqv. Til denne Begravelles Vobligeholdelse er lagt en Capital af Fru Lucie Emerentze Levitzau Kammerherre Tønne Reetzes Enke, see HOFMANS Juudag. Tom. X. App. Aarhusl. p. 11. De fleste af Beboerne i Barrit forarbeide Træffoe.

- høle Bye. Barritskov Hovedgaard. Bredt og Bredtorp Bye. Barritskov Bye. Staxerode Bye (q).
13. Assens Sogn (r). Palsgaard Hovedgaard. Overbye. Høsbbye. Kirkeholm Bye. Disse eeneste Gaarde og Huse: Ringstholm, Synderhaab, Thomæshøi, Ravnfig, Hedehusene.
14. Brigsted Sogn (s). Annex til Barrit. Over Brigsted Bye. Neder Brigsted Bye.
15. Stoubye Sogn (t). Rosenvold Hovedgaard. Stoubye. Gammelbye. Stoubye Skovhuse. Allerup 2. Gaarde. Grund Bye.

- (q) Byen Staxerode skal have sit Navn af et gammelt Slot, som fordum har været i Barrit Sogn, kaldet Staxevold, hvis Ruiner endnu vises uden for Byen i Skoven. En af de gamle Beboere, ved Navn Kalf, skal have forflyttet Bygningen ned til Stranden, og der bygt et nyt Staxevold, som siden af Holger Rosenkrands skal være kaldet Rosenvold.
- (r) Kirken er smuk og har et fint lidet Taarn. Paa Altertavlen staar: Peder Luxdorf Landsdenker i Laaland. Stolene og Herskabets Stool har Etatsraad Niels Reetz til Palsgaard bekostet. Ved Kirken et Capel, som Mourids Podebusk lod bygge over sin Fætter Hartvig Thomesen Juul til Estrupgaard 1572. Derudi ere og hensatte, bemelte Niels Reetz som døde 1742. og Frue Arnfeld, Holger Reetz som døde 1707. og Frue Berte Kirstine Juul. Assens Sogn mene nogle i gamle Dage at have været omflødt og kaldet Assø. Paa Marken er en meget stor Høi, kaldet Ashøi, hvor en af de gamle Konger, kaldet As eller Asa, formodentlig af Aserne, Odins Medfølgere, siges at være begravet, af hvilken Sognet har faaet Navn, at det fordum heed Asnæs, nu Assens.
- (s) Kirken er meget gammel, i Taarnet en Klokke med Figuren og Munkeskrift, hvoraf kan læses Povel Klokkstøber.
- (t) Kirken ligger midt i Sognet paa Marken ei langt fra Gammelbye, er anseelig stor og med Taarn. Presten boer i Gammelbye Prestegaard, hvor

Bye. Roden 2. Gaarde. Hyrup Bye. Belle Bye og Mølle.
Hoftrup Bye. Gravengaard (u). Aarup Mølle. Røe Mølle.

Udi dette Amt findes efterfølgende Herregaarde.

Herre-
gaarde.

Barritskov ligger i Barrit Sogn Biergeherred, en meget gammel Herregaard. Borgegaarden bestaaer af 4. Længder, hvoraf de to ere grundmuur, 2. Etager. Det største Hus bygt af Steen Brahe og Fru Kirstine Holk 1598. Staldgaarden er af Bindingsværk, men Laden af Grundmuur, bygt af Friderik Reertz og Fru Birgitte Brahe. Derved er en smuk Have. Om Borgegaarden ere Graver, og skion Beldvand, som gaaer igienem Haven og Gaarden, der ligger meget behagelig, ved en overmaade skion og stor Skov, som gaaer ned til Stranden. I Skoven, paa en liden Holm med Graver om, findes Rudera

Barritskov.

§ 3

af

for og nogle have kaldet Sognet Gamelbye. Gamelbye skal før have hedet Stonbye, men da en Part af Byen afbrændte og blev igien opbygt en halv Fierding Wei derfra, beholdt den nye Bye det forige Navn Stoubye, og den Deel, som blev spart af Ilden, blev til Forskiel kaldet Gamelbye. Ved Prestegaarden fandtes 1757. en Høi med Steen besat, som Sognepresten lod bortføre til at fylde sin Have med, i samme vare adskillige Bevelber af Kampsteen, i den øverste befandtes af Been-Raden, at den Døde maae have staaet over Ende, og fandtes ved samme et Stykke af en forgyldt Klinge næsten fire Fingre bred ganske forrustet, og en liden Messing-Dolk, en halv Alen lang, hvorpaa har været et Skæfte. De andre Bevelber bleve ei eftersøgte.

- (u) Gravengaard er nu en Bondegaard, men skal forðum have været en Herregaard, hvis Rudera endnu sees af Graverne, og beboet af den Limbekske Familie, som levede i Dronning MARGRETES Tid. Ranssee har Gaarden været bygt eller faaet Navn af de Holstenske Grever, som nogen Tid tilførn herfede i Jylland.

af en gammel Bygning, kanssee Gaarden for har staaet der. Af de gamle Kiere har 1261. levet en Ridder Dominus Nicolaus de Baritzskow, som var Stifter til Franciscaner Klosteret i Horsens og indgav sig selv i samme Kloster. Anno 1314. og 1323. levede en Ridder Magnus Jensøn af Barvithskog. 1433. og 1449. findes en Ridder Niels Mandrup at have skrevet sig til Baritskov. Fra Reformationens Tiden veed man disse Eiere: Christian Mandrup Holk øverste Secreterer i Kong FRIDERIK I. Tid, som folgte sit Gods paa Als og købte Baritskov, og hans Frue Maren Urne, hans Søn Christian Holk og Anne Mandorp, hans Søn Mandrup Holk døde 1588. og Fruer Lene Juul og Anne Lykke, hans Søn Hans Holk og Frue Margrete Rotfeld, hans Søn Mandrup Holk og Frue Lene Juul, hans Syster Kirften Holk gift 1590. med Steen Brahe døde 1620. hans Dotter Birgitte Brahe fik 1627. Friderik Reetz, hans Søn Tønne Reetz Oberst døde 1699. hans Søn Voldemar Reetz General-Major døde 1724. og Frue Dorte Trolle, deres Søn Kammer-Herre Tønne Reetz døde 1743. 43. Aar, og Frue Lucia Emerence Levitzau, deres Dotter blev 1749. gift med Geheimt-Raad Hr. Friderik Rosenkrands til Rosenholm. Her holdes Stald-Dren og Foer-Stude. Under Barvithskov ligger Lotterup Ladegaard i Naarup Sogn, som nu har ingen Bygning, uden et Huus, hvori Skytten og Skovfogden boer, af Grunden svares Kongelige Skatter, men ei Tiende. Hoved-gaards Taxt 48. Tønder 6. Skiepper 1. Album. Skovskylt 6. Tønder 1. Fierdingfar 2. Album. Møllestyk 5. Tønder 2. Skiepper 2. Fierdingfar. Bøndergods over 375. Tønder Hartkorn. Tien-der 69. Tønder. Lotterup Ladegaard staaer for 13. Tønder 1. Skiepper 3. Fierdingfar 2. Album. Skovskylt 5. Skiepper 3. Fierdingfar 2. Album.

Woller,

Boller, en gammel Herregaard, ligger i Udt Sogn Hattings Boller. herred kaldet fordum Boluer. Borgegaarden bestod af 4. grundmurede Huse, to Etager, med Graver om, paa den østre Længde et ottekantet Taarn med Spir og Slag-Uhr, bygt 1588. af Frue Karen Gyldenstjerne Holger Rosenkrandses Enke. Men da samme var næsten ubeboelig, lod Greve Friis 1759. og følgende Aaringer tvende ny grundmurede Huse opføre med moderne gipsede og betroffene Bærelser. Lødegaaarden er stor og vidtløftig af Grundmuur. Derved er en stor Have og en prægtig Allee til Skoven, hvor der er et Ensthuus, og deromkring 8. Alleer, hvoraf nogle gaae til Horsens Fiord. Kierne have været Hr. Magnus Munk 1435. Hr. Erik Ottesøn Rosenkrands 1490. Holger Erikson Rosenkrands som døde 1496. Hans Søn Otte Rosenkrands og Frue Margrete Gans, han døde 1522. Dennes Broder Holger Rosenkrands døde 1534. og Frue Kirstine Friis, hans Brodersøn Holger Rosenkrands som døde 1576. og Fruer Mette Krogenos og Karen Gyldenstjerne, hans Søn Otte Christopher Rosenkrands 1592. Siden Frue Kirsten Munk Grevinde til Slesvig Holsten som døde 1658. Greve Mogens Friis 1675. hans Søn Greve Niels Friis døde 1699. Hans Enke, som siden fik Gros-Canceller Greve Holstein havde Gaarden tillige med Mögelkier som et Livgeding til 1745. Siden hendes Søn Greve Christian Friis, nu tilhører den hans Sviger-Søn General-Lieutnant og Ober-Staldmester Greve Vedel Friis til Grevskabet Frisenborg. Anno 1558. har Kong CHRISTIAN III. undt og tilladt Holger Rosenkrands til Boller, at Udstrup Bye og Gaarden Raald skulde være og blive til Boller Birk. Paa Gaarden holdes nu Boller Birke-Ting, siden Tinghuset er nedbrudt, som før var i Udstrup. Derunder fortæres Beboerne paa Boller

levs og Møgelkiers Gods. Gaarden har anseelige Tiender, prægtige Skove, og til største Delen meget got Bøndergods. Ved Gaarden holdes et Scuterie. Hovedgaard: Tæxt 118. Tønder 6. Skiepper. Skovskuld 9. Tønder 2. Skiepper 1. Fierdingkar 2. Album. Mølle-skuld 8. Tønder 4. Skiepper. Bøndergods baade til Boller og Møgelkier over 1280. Tønder Hartorn. Tiender 137. Tønder 1. Skieppe.

Brysten-
borg.

Brystenborg, liggende i Daugaard Bye i Hattingherred, er opbyggt af nogle øde Bøndergaarde og saa kaldet af Frue Lisbet Bryske, Henrik Billes Enke, som døde 1674. Er en Tiende-fri og completeret Gaard, som siden stedse har hørt til Tirsbef. Hovedgaard: Tæxt 19 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Skovskuld 1 Tønde 2 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods over 257 Tønder. Tiender 55 Tønder 6 Skiepper.

Bygholm.

Bygholm ligger i Hatting Sogn Hattingherred, strax uden for Horsens. Gaarden bestaaer af vidtloftige Bygninger af Muur og Bindingsværk, med Have. Er paa Abling og Græsning med Høe-biering en af de største og til Fordeel betydeligste Eiendome i Jylland. Dens prægtige Enge oversvømmes ofte i Efteraaret af Horsens Strand, men aldrig om Sommeren, med mindre en sterk Bestenvind Dagen tilforn har drevet Nordsoen ind i Kategat. Det synes heraf, at disse Enge fordem har været den aabne Strand, og at Horsens Bye og Mark da har været næsten omflødt af Stranden, ligesom det og klarlig kan fiendes, at Vandet Aar efter Aar træder tilbage, og Jorden mere og mere udtørres, i Sonderlighed ved de sidste Jordfiælsve 1742. 1745. og 1759. Bygholm har fordem været et Kongeligt Slot, uden Tvil byggt 1313. af Kong ERIK MENVED, iblant de Slotte, hvormed han

han vilde holde den Jydské Almue i Awe, og var altsaa ældre end Stiernholm Slot. Men i forrige Seculo har de begge haft lige Skiebne, og ligesom efterhaanden de andre Land-Slotte, at blive ødelagte og afbrudte. Bygholm Slot har ikke ligget, hvor Gaarden nu staaer, men et par hundrede Skrit derfra i Engen paa en Banke af 16. Alnes Hvide og 500. Alnes Omkreds, med Graver om og en Broe over. Man har fundet Grundvolde deraf og Slots-Gaarden piffet. Noget derfra har Stald-Gaarden ligget, hvor der fandtes en forraadnet Stald-Møding, over 200. smaae Heste-Skoe ligesom til Norské Heste, endel forrustet Jern, Spannské Nyttene, to Menneskers Bene, hvis Hoveder og Tænder større end sædvanligt. Der sees og Kiendtegn af et Fangetaarn paa en Bakke kaldet Slangebierg. Af detté Slot kaldtes Lænet først Bygholms Læn, indtil Lænsmandens Residens først i forrige Seculo blev forflyttet til Stiernholms Slot, og Lænet da, saavel som siden Amtet, deraf fik sit Navn. En af de sidste Lænsmand, Erik Lange, som i 1583. af Kong FRIDERIK II. blev forlænet med Bygholm paa Livs Tid, kom ved sit Guldmagerie og flette Huusholdning i saadan Vidtløftighed, at han ikke kunde svare Kongen sin Afgift, pantsatte Lænet, forlod Landet og hverken holdt Slottet ved lige eller forsvarede Bønderne, hvorfor han paa Herredagen 1596. blev dømt fra Slot og Læn. Imidlertid forfaldt Slottet alt mere og mere, indtil det efter nogen Tid ganske blev ødelagt, og det formodentlig ved Jidsbaade, siden man der har fundet Kul og forbrændte Penge. Hvad Aar det er skeet, veed man ikke: Men Anno 1615. har det endnu været til, thi i det Aar blev Ernst Norman forlænet med Bygholm. Siden blev Bygholm lagt under Stiernholm

D. Atlas Tom. IV. U Slot

Slot som en Ladegaard, indtil efter Souverainiteten 1661. da baade Stiernholm og Bygholm med tilliggende Gods af Kong FRIDERIK III. blev udlagt og solgt til Peder von Ufelen i Hamborg. 1670. blev det solgt til de Bülovers Familie, som endnu eier Stambuset Lundenæs, 1697. til de Rantzover, 1705. til Generallieutenant Theodosius Levitzau, hvis Enkefrue Anne Margrete von Brokdorf besad Bygholm til 1763. og efter hende Sønnen Geheimeraad Hans von Levitzau, hvis Enke solgte Gaarden 1765. til Assessor Tygelen. Paa Hovedgaardens Mark er Bygholms Mølle, som, siden Horsens Bye efter Kongelig Privilegium der maae lade male deres Korn, er af Importance. Hovedgaardens Tact 119 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Møllestyld 18 Tønder 3 Fierdingkar. Bøndergods imod 860 Tønder Hartkorn. Tiender 88 Tønder.

Jensgaard.

Jensgaard, i Glud Sogn Biergeherred, har en skion Situation. Borgegaarden er 3. Fløie af Muur og Bindingsværk, bygt af Frue Marie Margrete Dreyer Sal. Assessor Povl Gluds 1753. Ladegaarden er og for faa Aar siden opbygt. Derved en skion Have, hvorfra man gaaer i Skoven ned til Stranden. Eierne: Henrik Rantzov som boede paa Møgelkier, Jacob Arnfeld, Christen Tonboe, hans Søn Mathias Fogh og Karen Hofman, deres Søn Secreter Thøger Fogh, bemelte Frue Assessorinde Glud, nu hendes Søn Jacob Glud. Her holdes Høer-Stude og et lidet Stuterie. Hovedgaardens Tact 26 Tønder 3 Fierdingkar 1 Album. Skovstyld 2 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar. Bøndergods over 247 Tønder. Tiender 54 Tønder.

Meringgaard.

Meringgaard, i Korning Sogn Hattingherred, er en gammel Herregaard af ordinair Bygning, completeret af Etatsraad Gerhard

hard de Lichtenberg, og Aulsgaarden Uesing dertil lagt. Tilhører nu hans Svigersøn Cancellieraad de Lichtenhielm i Horsens. Zovedsgaards Tact 9 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods imod 300 Tønder Hartkorn. Tiender 176 Tønd. 3 Skiepp.

Møgelkier, i Naarup Sogn Biergeherred, har sit Navn efter Møgelkier. Situationen, da den er omringet af mange og store Kier og Moser, saavelsom Skove. Gaarden har skøn Græsning og Skov. Nordvest derfra ligger en liden Sø, som næsten er tilgroet. Borgegaarden bestaaer af et stort og to andre grundmurede Huse, bygt af Otte Rud og Frue Pernille Oxen 1571. Men siden intet Herkøb i 70. Aar har boet der, er den meget forfalden. Ved den østre Side af Borgegaards Porten har før været et Capel, som er bleven øde, og siden indrettet til Bærelser for Forpagteren. Ladegaarden er deels Grundmuur. og deels Bindingsværk. Eierne: Jörgen Rud og Frue Kirstine Rosenkrands 1509. deres Søn Knud Rud og Frue Dorothea Bølle, deres Søn Otte Rud og Frue Pernille Oxen, deres Søn Johan Rud og Frue Anne Hardenberg, Knud Gyldenstjerne og Frue Sophie Lindenov, som siden fik Henrik Rantzov til Skioneveide, hun døde 1666. og han 1674. Efter ham Greve Mogens Friis, og siden de samme Eiere som ved Boller, saa at den nu tilhører Greve Vedel Friis. Foruden Stald-Døren er ved Gaarden et Stuterie. Zovedsgaards Tact 63 Tønder 1 Fierdingkar 2 Album. Skovskyd 1 Tønde 2 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods og Tiender ved Boller anført.

Drumgaard, i Drum Sogn Biergeherred. Gaarden er af Drumgaard. Muur og Bindingsværk, har anseelig Skov. Eierne: Henrik Bille til Tirsbek døde 1626. hans Søn Knud Bille, hans Søn Axel Bille og

Frue S. Seefeld, han eiede tillige Stenhalt og Holbekgaard, døde 1730. Major Friderik Trolle 1739. nu Povel Marcussen. Paa Gaarden holdes Stald:Øyen. Hovedgaard's Taxt 27 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar. Skovskuld 2 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar. Møllestyld 4 Tønder 2 Skiepper. Bøndergods ved 230 Tønder. Tiender 41 Tønder 2 Skiepper.

Palsgaard. Palsgaard, i Assens Sogn Biergeherred, skal have Navn af en Gaardens ældste Beboere kaldet Palle, som skal være begravet i en stor Høi strax uden for, kaldet Pallsgrav. Borgegaarden er anseelig med Graver omkring, og har et stort grundmuret Huus, 2. Etager høit, med Taarn og hvælvede Kieldere, og to Fløier, Lade- og Staldgaarden af Bindingsværk. Er en important Gaard, ligger ikke langt fra Stranden. Eierne: Ebbe Mogensøn Galt og Frue Sophie Høeg, Søn Peder Ebbesen Galt D. R. Raad 1531. og Frue Ingeborg Drefeld, Søn Giord Pederføn Galt og Frue Regitze Rosenkrands, Hartvig Juul og Frue Maren Tornekrand's 1572. Ernst Norman 1638. Siden veed man ingen førend Holger Reetz til Baargaard Etatsraad og Amtmand over Dronningsborg Amt, døde 1707. 44. Aar, Frue Birgitte Baronesse af Juul døde 1732. deres Søn Niels Juul Reetz Etatsraad døde 1742. 42 Aar, og Frue Mette Johanne Arnfeld, som 1752. fik Geheimeraad Henrik Bille til Holbekgaard, Sønnen Holger Reetz Kammerjunfer 1765. Her holdes Stald:Øyen, Foer:Stude, Hollænderie:Kjør, og et got Stuterie. Hovedgaard's Taxt 87 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdf. 2 Album. Skovskuld 1 Tønde 6 Skiepper 2 Album. Møllestyld 2 Tønder 1 Skieppe. Bøndergods over 548 Tønder Hartkorn. Tiender 32 Tønder 6 Skiepper.

Kast,

Kast, i Hvering Sogn Nørherred, er en skøn Aulsgaard, med Kastgod Skov. Borgegaarden bestaaer af 3 Fløie af Muur og Bindingsværk, bygt af Major Lassen. Ladegaarden ligeledes. Eierne: Claus Glambek, Lænsmand paa Skanderborg, som først skal have bygt Kast, døde 1591. 54. Aar. Hans Dotter Sophie Glambek fik Mogens Pax, hun døde 1620. Deres Søn Christoffer Pax til Stensballegaard og Kast blev paa Kast ihjelskuffen af en Student 1651. Major Lassen, Cancellieraad Hans Marcussen døde 1764. som gav endeel til gudelig Brug i Fridericia, hans Stifføn Cancellieraad Ammitzböl er nu Eier deraf. Hovedgaard's Tact 48 Tønder 1 Skieppe 1 Album. Skovskyl 6 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods over 272 Tønder. Tiender 18 Tønder.

Rosenvold, i Stoubye Sogn Biergeherred, skal i gamle Dage have hedet Staxevold, men af Holger Rosenkrands kaldet Rosenvold, hvorom forhen er meldet ved Staxerode i Barrit Sogn. Borgegaarden bestaaer af et stort grundmuret Huus med Taarne og et mindre, bygt 1585. af Frue Karen Gyldenstjerne Holger Rosenkrands Enke til Boller. Ladegaarden af Muur og Bindingsværk. Har en stor Skov ud til Veile Fjord. Eierne: Holger Rosenkrands Statholder i Jylland, hans Søn Friderik Rosenkrands, hans Søn Oberste Holger Rosenkrands, Greve Otte Rantzov til Wonsbjerg, som fik allernaadigst erigeret Rosenvold, Voldberg, Asdal og halv Samelmosé til et Stamhuus og Grevskab, hans Søn Generalmajor Greve Friderik Rantzov døde 1726. hans Broder Geheimeraad Christian Rantzov til Brahesborg. Paa Gaarden holdes Stald-Dren eller Foer-Stude. Hovedgaard's Tact 25 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album.

Skovskuld 3 Tønder 5 Skp. 2 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods over 256 Tønder Hartkorn. Tiender 47 Tønder 4 Skiepper.

Skierild-
gaard.

Skierildgaard, i Nebsager Sogn Biergeherred, har ffion Grund og Eiendom, Enge, Tiender og Skov. Borgegaarden er af Grundmuur, anseelig opbygt af Justisraad Lindenspalm til Tirsbek. Ladegaarden af Muur og Bindingsværk, med en smuk Stald, bygt 1746. og en anseelig Have bekostet af Etatsraad de Hofman. Eierne: Henrik Bille til Tirsbek og Drumgaard døde 1626. Søn Knud Bille til Drumgaard, Søn Henrik Bille døde 1701. Lars Christensen, Peder Tonboe, Justisraad Sören de Hofman 1712. hans Søn: Etatsraad Hans de Hofman 1743. Justisraad Hvas de Lindenspalm 1761. Her holdes Stald-Dren og Foer-Stude. Hovedgaards Tact 27 Tønder 2 Fierdingkar 2 Album. Skovskuld 4 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods imod 238 Tønder Hartkorn. Tiender 108 Tønder 6 Skiepper.

Tirsbek.

Tirsbek, i Engom Sogn Hattingherred, er en meget gammel Gaard, dersom den, som nogle holde for, er bygt af Dronning Tyre Danebod og navngivet efter hende og den derved flydende Bek. I nogle gamle Skieder kaldes den Thygersbek, hvoraf man kunde falde paa at tilskrive den nogen Fundator af det Navn Tyge: Men dette er saa meget mere usikkert, som andre gamle Documenter nævne den Tii- dersbeck. I bemelte Bek eller Aae, som paa den Kant filler Aarhus Stift fra Ribes Stift, er en Saugmølle, en Brynmølle og en Kornmølle. Gaarden har Skove rundt omkring, og Prospect til Beilefjord og en paa hin Side liggende stor Skov. Borgegaarden er med Graver om, tre Fløyer, to Etager høie, grundmuret, med hvæl-
vede

vede Kieldere, bygt 1577. af Iver Lunge, hvis Navn og Baaben med begge hans Fruers Maren Biörns og Karen Bryskes staaer paa en Steen over en Dør. Samme er af Niels Linde i Stand sat, men Bærelserne nu moderne indrettede af Justizråd Lindenpalm, hvoriblant er en skion Sal, som giver Udsigt til Enge, Siffedamme, Skove og Havet. Haven er prægtig med anseelige Terrager, hvis Høide af en Bakke er høiere end Gaarden, rundt omkring ligger Skoven, samt en Allee derafra til Havet. Nævnte Linde har i mange Aar ladet arbejde derpaa, men Lindenpalm fuldførte det. Ladegaarden er af Muur og Bindingsværk, med en skion Stald, bygt for en 30. Aar siden af Niels Linde, og tvende nye Støvhuse indrettet til Domestiker, bygte af Lindenpalm. Saa det er et meget angenemt og fornøieligt Sted. Eierne: Jens Lagesson 1421. Hr. Ove Lunge, som 1532. fik Kong FRIDERIK I. Brev at maa have Bredballe Bye og hans Hovedgaard Tidersbek for et frit Birk, som hans Forældre før havde, hans Fruer Karen Rosenkrands og Anne Friis, deres Søn Iver Lung- og Fruer Maren Biörns Dotter og Karen Bryske som døde 1624. deres Søn Ove Lunge og Frue Berthe Bille. Anno 1635. skrev Mogens Bille sig til Tirsbek, men samme Aar blev Tirsbek Gaard udlagt for Billeflov til Henrik Bille som og eiede Drum og Skierildgaard og døde 1635. og til Frue Lisbet Bryske, som døde 1674. og har skrevet endeel Slegtboøger, deres Søn Steen Bille fik Kongens Marssk Anders Billes Dotter, deres Dotter Sophie Bille fik Anders Rosenkrands til Landting som døde 1740. 83. Aar, hans Dotter Frue Karen Rosenkrands døde 1735. havde Niels Linde til Kiergaardsholm, Tirsbek, og Landting som døde 1746. 68. Aar, deres Søn Christen Linde døde 1755. fik Frue Maren Lofs, hun giftede sig igjen med

med Justisraad Jørgen Hvas de Lindenpalm og tilbragte ham Gaarden. Til Firsbek hører Brystenborg, som forhen er anført. Hovedgaardens Tært 42 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar. Skovstyld 13 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdingkar. Møllestyld 6 Tønder 3 Fierdingkar. Bøndergods over 105 Tønder Hartkorn. Tiender 98 Ed.

Uesing. Uesing, i Korning Sogn Hattingsherred, hører til Meringgaard. Den har vel Stald-Rettighed, men ellers ikke er fri. For en Snæs Aar siden er den af Etatsraad Lichtenberg opbygget, baade Borge- og Ladegaard, af Muur og Bindingsværk, og dens Marker, inddeelte. Den tilhører nu hans Sviger-Søn Cancellieraad Lichtenhielm i Horsens. Gaarden staaer for Hartkorn 23. Tønder 2. Skiepper 2. Fierdingkar 1. Album. Skovstyld 2. Skiepper 3 Fierdingkar 1. Album.

Siarnøse. Til dette Amt hører alene en af Udserne, som de i Horsens-Ranten kalder, nemlig Siarnøse, som er ganske omflødt, ligger østen for Østrup, Mark, omtrent en halv Fierdingveis fra det faste Land imellem Urroe og Endelave. Landets Længde og Brede er ei stort over en Fierdingveis, paa hvilken Kant man tager det, er dog noget længere end bred. Siarnøse har ikkun een Bye af samme Navn, og deri ni Bøndergaarde og nogle Huse, staaer i Matriculen for Hartkorn 71. Tønder 6. Skiepper 1. Fierdingkar 1. Album og haver omtrent 110. Mennesker. Den udgjør dog et Kirke-Sogn, er Annex til Glud, og tilhører Consistorialraad Glud, som er Sogneprest for begge Menighederne. Kirken er liden og uden Taarn, hvorfor Klokkeren hænger i et Hul over Vaabenhuss-Døren. Kalken er af Sølv forgyldt, givet 1641. af Jacob Sørensen Glud. Fiorden, som løber op til Horsens og

er

er 2. Mile lang men neppe en Fierding bred, tager her sin Begyndelse imellem Glud- og Hiarnøe-Sogne, hvoraf den og her paa dette Sted kaldes Hiarnøe-Sund. Denne De er bleven merkbarlig i Historien og Antiquiteterne af Skalde-Kongen HIARNE, som den har sit Navn af, hvilken de Danske for en Gravskrift, han gjorde over Kong FRODE, ophøiede paa Tronen, hvorfra igien FRIDLEV FRODES Søn, saasnart han indfand sig i Landet, rødstodte hannem, at han maatte flye til Jylland og opholde sig i Skiul paa dette lidet Land. Omendskiønt han atter en og anden Gang baade med Magt og List forsøgte sin Lykke, maatte han dog bukke under og blev af Fridlev ihjelslagen. Hiarne blev med alle sine begravet paa sin Tilflugts-De, og skal Graven efter Saxonis Grammatici Vidnesbyrd bære hans Navn, at den kaldes Hiarne-Høi, uden Tvil samme, hvorom HVITFELD pag. 10. melder: Af hannem skal være nævnde Hiernøe og Hiernum Høye; thi nogle skrive Navnet urigtigt Hiernøe, andre Hiernøe. Denne Begravelse, som endnu er tilovers, og er en af vore ældste og rareste Monumenter, er saaledes af Sognepresten beskrevet: „Paa Hiarnøe, sydost fra Kirken „paa en Plads af 60. Favnes Distance tet ved Stranden, kaldet Kallesteene, siges Kong HIARNE at være begravet. Paa denne Plads, „som er jævn og slet, men smal og af Havet indfæben, findes vel 30. med „maadelige Steene net afdeelte Grave, i tre Hobe, næsten lige mange i „hver Hob. Hver Grav er ved 4. Alne lang, vendende mod Øster og „Vester, og er det merkeligt, at i hver Hob er den eene Grav ei skilt fra „den anden ved noget Rum, men ganske tet fæiede til hverandre, og det „i en Runddeel, saa de alle har een i Midten, og midt i den midterste „Hob, slutter man, at Kongen er begravet, men nu ere de fleste af

D. Atlas Tom. IV. E „Stene-

„Stenene med Grønsber overgroede,, VORMIUS in Additam. ad Mon. Dan. pag. 4. giver en Tegning af denne Antiquitet, men beskriver den lidet anderledes, i det han aleneste nævner noget over 20. Grav-Høie, hvoraf een, som skal være Kongens Grav, er meget større og pynteligere med Steene omsat end de andre, ved 30. Alne lang og omtrent 20. Alne bred, men alle de andre mindre ved 12. til 13. Alne lange og 4. à 5. Alne brede. Efter RESENII Beretning i hans Danske Atlas, koge Indbyggerne paa Hiarnøe Salt af Tang: Om de maafee har lært dette af Kong HIARNE, som for en Tid gav sig ud for Salt-Roger, eller han snarere har lært Kunsten af dem, er uvisst. Paa Hiarnøe Mark er en liden Kilde, som ei i de tørreste Sommere kan blive tør, eller i de haardeste Vintere fryse. Paa denne Ø er ingen Skov, uden lidet Krat, indhegnet til trende Gaarde. Her er hverken Tørve-Moser eller andet til Ildbrand, men dette maae de kiobe paa det faste Land og føre det til Baads hjem. Mandfolkene her klæde sig mopen som Skibsfolk. Nærings-Middelet paa Hiarnøe er i disse Tider fornemmelig Agerdyrking, da Landet er et temmelig got Korn-Land. Bondens Opdræt af Creature hjælper ham kun lidet der, hvor de har saa lidet Græs. I forige Tider hialp deres Fiskerie dem noget, men nu intet, da de i de fleste Aaringer neppe faae saa meget, at de kan betale Omkostningerne med. Og siden Fiskeriet slog feil, har Qvinderne grebet til at væve, hvilket næst Avlingen er det fordeelagtigste for Beboerne

Siel-Ø. Andre Øer og Holme ere ikke i dette Amt. Dog er der midt i Horsens Fiord en Grund imellem Glud Mark og Boorsøe, som kaldes **Siel Ø.** Samme er usynlig naar der er Flod, men naar der er Ebbe, kan den sees, og synes at være mere end 20. Favne lang.

Slottet

Slottet Stiernholm, hvoraf Amtet har faaet Navn, fra den Tid af Bygholm Slot blev odelagt, har ligget hos Horsens strax uden for Byen ved Havnens Indløb. Det har ikke været uanseeligt, som Tegningen i RESENII Atlas 1677. viser. Men nu er deraf ei det mindste Spor tilbage, ikke engang Grund-Stenene, som ere bortførte til Bygninger og Steengierder. Paa Slots-Pladsen som hører til Bygholm, staaer et Bondehuus, som endnu kaldes Slottet, og Bonden, der paa boer, Slotsmanden. Det er forhen erindret, at Stiernholm ikke har været noget gammelt Slot, men tilhørt Adelen i og længe efter Reformations Tiden, ja indtil Kong CHRISTIAN IV. købte Gaarden af Otto Christoffer Rosenkrands. Den har ikke engang været nogen Herregaard med Bøndergods, men snarere som en Lystgaard med nogle Lykker og Jorde, som deels var købt Eiendom, deels leiede af Horsens Bye, og, som det synes, er Gaarden bygt og saa kaldet af nogen Gyldenstierne, i den Tid denne Familie Mand efter Mand i mere end et heelt Seculo og saa got som arvelig havde Bygholm med underliggende Herreder og Horsens Bye i Pant og Forløring. Men for at underrette dem, som ikke Egnens Antiquiteter og endnu have høie Tanker om Stiernholms Velde og gamle Herlighed, vil jeg af det Skisde, som blev Kongen meddeelt derpaa og som nu for de fleste er ubekindt, anføre dette korte Indhold. "Otte Christoffer Rosenkrands til Boller skisder til Kong CHRISTIAN IV. Hans Majest. Efterkommere og Krenen sin Hovedgaard „Stiernholm udi Horsens liggende med tvende Zaver, den ene vesten „for Stiernholm ud til Gaden, som er en Urte-Have og Abel-Have, „den anden en Abel-Have liggende i øster og synder fra Stiernholm, des- „ligeste tvende Lykker, den ene næst norden ved Gaarden og strekker sig

Stiern-
holm Slot.

„i øster og synder imod Havet, som er baade Alger og Eng udi, og deri
 „findes en Zummelhawe afmerket med Grøft. og Gierde, den anden
 „Lykke liggende norden for Horsens kaldes Priers Lykke, som er Alger
 „og Eng udi, og er omgrøftet og omgierdet, og strekker sig med Læng-
 „den i Synder imod Byen og med den Nør- Ende ned til Aaen og
 „gaaer langs ned til Adelveien, i hvilke tvende Lykker og Haver ligger
 „nogen Eiendom som gaaer aarlig 30. Dlr. af til Horsens Bye, efter
 „en Contract imellem hans Sal. Moder Fruen Karen Gyldenstjerne og
 „Horsens Bye, endnu et Stykke Eng sydvest fra Horsens, kaldes Gaase-
 „holm som er omflødt og ligger ret vesten fra Alveien, item et Fiskerhuus
 „liggende synden ved Stiernholm neder imod Stranden, som er bygt paa
 „Stiernholms Eigendom 2c. Datum Haderslev den 13. Novbr. 1616.,,
 Høistbemelte Konge forflyttede Lænsmandens Residens, tillige Lænets
 Navn og Slots Titel fra Bygholm til Stiernholm, og lagde det ruine-
 rede Bygholms Eiendome under Stiernholm. Heraf seer man, det er
 en Bildfarelse hos Arnt Bernlsen, naar han pag. 148. siger at Stiern-
 holm Slot er tilforn kaldet Bygholm. Anno 1661. afstod Kong
 FRIDERIK III. begge med underliggende Gods til Peder von Ufelen i
 Hamborg. Anno 1670. bleve de Bülover, som endnu besidde Lundenes,
 Eiere deraf, og nogen Tid derefter lod Landraad Joachim Verner von
 Bülov det forfaldne Stiernholm Slot afbryde, og bringe endeel af Ma-
 terialerne til Bygholm, som igien blev oprettet til en Hovedgaard. Ved
 Uadens Planering skal i Grunden være fundet en stor Mængde Men-
 neske-Been, hvoraf nogle vil formode, at der forudum har staaet et Felt-
 lag, som man nu ingen Kundskab har om.

Her

Her vil jeg opregne, saa mange som man veed at have været Lænsmand. Lænsmand udi dette Læn, først kaldet Bygholms Læn, siden Stiernholms Læn, og indtil det efter Souverainiteten, ligesom de andre Læne, blev forvandlet til et Amt, og underlagt Stiftbefalingsmanden i Aarhus tillige med Havreballegaards eller Aarhusgaards Amt. Anno 1333. nævnes Johannes Biörnson, Advocatus castri Biugholm, Foged paa Bygholm Slot. 1406. blev Mogens Munk forlænet med Bygholm og tilliggende Læne af Kong ERIK og Dronning MARGRETE. Anno 1420. synes det at have staaet i Pant til Biskop Boe i Aarhus, thi udi et af hannem da givet Document skrives: Svagerus noster Petrus Trugilli Capitaneus noster in Bygholm, ⁊: Vor Svoger Peder Trugilsøn vor Hovedsmand paa Bygholm. Anno 1451. var Hr. Henrik Knudsøn Gyldenstjerne Lænsmand, og da pantsatte Kong CHSISTIAN I. hannem for 1333. Rinske Gylden Bygholm Slot med Læn og Herred der der tilligge, som er Kronens Gods i Hattingerred, Nymherred, Vorherred og Biergeherred. Hvoraf sees, at Vorherred den Tid og har hørt til dette Læn. Hans Søn Hr. Knud Henriksøn Gyldenstjerne var siden Lænsmand, og fik 1463. Kong CHRISTIAN I. Brev, at indløse til sig og sine Arvinge Bygholm Slot og Læn med Horsens og tilliggende Herreder som hans Fader og hans Moder Frue Anne Mogens Dotter i Pant havde. Hans Søn Hr. Henrik Knudsøn Gyldenstjerne har derefter haft Lænet indtil i Kong CHRISTIAN II. Tid, da hans Enke-Frue Karine 1517. fik Kongens Oblat for Regnskab af Bygholms Læn. Anno 1540 var Otte Gyldenstjerne Hovedsmand paa Bygholm. Anno 1551. blev Holger Rosenkrands til Voller af Kong CHRISTIAN III. forlænet med Bygholm Slot og Læn, som

Frue Helvig Otte Gyldenstiernes Efterleverske i Pant havde, og fik det selv i Pant for 3133. Rinske Gylde, 1100. Tschimsdaler, og 2000. Mark Lybsk. Han havde Lænet til 1573. da Erik Lange til Engelstholm blev dermed paa Livstid forlænet, men han mistede Lænet 1596. og Niels Skram til Urup blev igien Lænsmand. Efter hans Død 1602. blev Knud Brahe til Engelstholm Befalingsmand paa Bygholm indtil hans Død 1615. da Ernst Norman blev dermed forlænet. Anno 1635. findes Tønne Friis til Jesselager at have været Befalingsmand paa Stiernholm. Og 1636. Axel Arnfeld til Basnæs. 1650. og følgende Aaringer havde Laurids Ulfeld til Harridslevgaard Stiernholms Slot og Læn, som 1657. formedelst Svenskens Indfald med sin Frue flyttede derfra til Odense, hvor han døde. Anno 1660. var Henning Povisk den sidste Lænsmand paa Stiernholm, indtil baade Stiernholm og Bygholm 1661. blev afhændet fra Kronen, og Lænet blev gjort til et Amt. Anno 1662. findes Stiftamtmanden i Aarhus Stift Erik Rosenkrands at have været tillige Amtmand baade i Stiernholms og Aarhusgaards Amter. Efter hvilken Tid disse Amter ere bleve tilfammen under Stiftbefalingsmændene, som tilforn p. 108. ere opregnede.

Deconom. **Følger nu den forhen lovede Oeconomiske Beskrivelse over**
 Beskriv- **Stiernholms Amt, som til større Delen er forfattet af Forvalter Mön-**
 ning. **ster paa Bygholm, og nogenledes vel afbilder Egnens naturlige**
Beskaffenhed.

Producter. **De Producter, som dette Amt giver af sig, ere Rug, Byg,**
Havre, Boghvede, Erter, Bikker, nogle faa Have-Frugter, Bester,
Horn-Dvæg, Faar, Svin, Gæds, Smør, Ost, Honning, Bøf, Talg,
Huder, Skind. Bierge

Bierge-Herred har god og feed Jord, og er et af de frugtbare Districter i Nørre Jylland, avler skiont Korn af alle Slags, og har hypperlig Græsning over alt, og det er Aarsag at Faar og Gææs, som ellers ere saa nyttige i Huusholdningen, ere derimod meget skadelige for en god Græsning, siden begge Dele aspile den saa nær, og de sidste tillige forderve den saaledes med deres Urenlighed, at intet andet Creatur derpaa kan subsistere. Beboerne, for at undgaae dette, og beholde deres gode Græsning til de større Creaturer, sende derfor hvert Foraar in Majo deres Faar vester ud i Hede-Eggen, hvor de, som elske en tør Grund, komme godt fort, og ikke tage dem hjem igien, førend Kor-net er i Huse og Alvred opgiven. Men Gææssene blive efterhaanden rent affkaffede, hvor der i og ved Byerne, ikke findes saadan Veilighed af Vandkiære og grønne Gader de kan ernære sig paa, uden at komme i Marken. For at benytte sig af den gode Græsning endnu bedre, tvære Beboerne alle deres øvrige Creature, Bester, Kieer, Stude, Kalve, Svin, saalænge Hegnet varer, og det er ret artig at see, hvorledes en liden Dreng paa 12. à 14. Aar kan bringe 10. à 12. Stykker Horn-Dvæg, sammen kaabled ved en lang Stang med Jern-Kraage udi, ud og ind i Byerne til og fra Tviringen. Saadant Tyrefræe (som man her kalder det) staaer ude Nat og Dag, undtagen i meget varmt Veir, da det indtages om Formiddagen Klokken 10. à 11. og udlades om Eftermiddagen Kl. 3. à 4., hvorved det ulige kiendeligere voper og tiltager, end det der vogtes under Hyrde og løs Drift, har vidt at løbe, og bliver bragt hjem fra Græsningen i den allerbeste Tid, nemlig om Natten.

Zætting og Nim-Herred ere af ulige Beskaffenhed, har paa sine Steder skarp Grund og i Almindelighed ikke nær saa god Græsning

Bierge-Herred.

Faar om Sommeren i Heden.

Tvære Creature.

Hætting og Nim-Herred.

ning som Biergeherred, men avler renere og bedre Rug. Imidlertid kunde Beboerne i dette Herred paa sine Steder udbringe Fordelen af deres Græsning ulige høiere end nu skeer, om de efter Biergeherreds Exempel affkaffede Faar og Gæs i Heigneds Tid, og tøiede deres andre Creature. Nogle Byer har ved Overbevisninger begyndt dermed og man haaber, andre skal følge efter.

Mineral og
Leerarter.

Om Metal- og Mineral-Arter i dette Amt er ikke noget af Betyndhed bekiendt, undtagen at der yderst i Biergeherred paa Valsgaards Grund i Fopbierget Biørnsknude, og ved Rosenvold findes Marienglas, Svovelskies og saavel Allun- som Vitriol-Erts. I Stovby Skov og der ved Strandsiden opgraves hvidt og rødt Leer, som kunde anvendes til Nytte. Ligesaa findes og i Jensgaards Skov ved Strandbredden et Slags Leer, som holdes for at kunne tiene til fint Steentoi. Det ligger i smaae og store Klumper som Stene at see til, men naar man tager en Klump deraf, har man det fineste Leer. Naar det er vaadt, er det blaffet, men tørt er det moxen hvidt og saa hart, at det ei kan brydes med Hænder. I Tiden faaer det en rødagtig Farve og lader sig let bryde. Børnene bruge det at gjøre Terninger og andet Legetoi af, hvorfor det her kaldes Terning- Leer.

Skove.

I Biergeherred er god Skov af Eeg og Bøg, til Boller, Møggelkier, Rosenvold, Barritskov, Drumgaard, Valsgaard, Skierildgaard, Jensgaard, og til nogle Bondebyer har visse Mænd deres egen liden Skov og Krat, men i Hattingherred er intet synderligt af Skov, uden til Tirsbek og Brynsborg. Til Raas i Minherred er og god Skov.

Søer og
Aaer.

Af ferske Søer findes ingen af Betyndhed i dette Amt. I Dallerup Søe skal efter Tradition forðum have staaet et Slot. Aaer

og

og Bekke ere her adskillige, som gjøre, at Amtet er forsynet med gode Vand-Møller, ved 16. i Tallet, ikke alene Korn-Møller, men endog Møller. Grøn- Saug- og Balke-Møller, som paa sine Steder er anmerket. Den Aae eller Bek ved Tirsbek, hvoraf Gaardens Navn er sammensat, driver alene 3. Møller. Iblant endeel skønne Kilder og Kildevæld her i Amtet, er i sær at merke det Væld paa Bredal Byes Gade i Engom Sogn, hvoraf den Aae tager sin Udspring, som paa den Kant gjør Skiel imellem Aarhus og Riber Stifter og siden flyder omkring ved Hedensted, Løsning, Korning, Hornborg, Tamdrup og Hatting Sogner, ud under Horsens Hospitals Broe i Fiorden. Denne Aae har adskillige Navne efter Stederne, som den løber forbi. Ved Hedensted kaldes den Giesager Aae af høsliggende Gaard Giesager, og er den som giver Klaks- og Bygholms-Møller deres Vand. Er og formodentlig den Kornung-Aae, som *Knytlinga-Saga* pag. 232. nævner, hvorved Kong SVEN GRATHE, da han efter det Roskildske Blodbad forfulgte Kong VALDEMAR, slog sin Leir, og udfieldede et Partie af sine Ryttere, fordi de af Esbern Snare havde ladet sig drive paa Flugten. I Skjold-Aae fanges gode Krebs. Ellers er Fiskeriet Fiskerie. af de ferste Bände ikke stort, uden af Gedder, Aborre og Aal. Men ved Strandsiden i Biergeherred falder nogle Sild, og i Beile-Fiord skønne Drreder. I denne Fiord er ved Rosenvold en Havn, hvor Havne. Seglende kan søge Tilflugt for Osten- og Norden-Binde. Saa er der og under Glud Sogn tvende Steder, hvor de Søefarende havner udi Storm og Modveir, det ene ved Borre-Gaard, det andet for Østrup-Mærk, kaldet Tsnballe Kroq, lige for Hiarnøe Kirke.

Producters
Forhand-
ling.

Naar Amtets Beboere ikke kan blive deres Korn- Vare qvit til saadan Priis, som nogenlunde kan betale Arbeidet og Befostninger, saa anvender de heller endeel deraf paa at optrække og sætte i Stand Bæster og Hornqvæg, der her i Amtet vel ikke falder saa stort som i Vendsyssel, Salling, Ehye, og paa Besterkanten, men derimod af en bedre, blodere og nettere Art, som derfor desto begierligere søges af andre Provincer, Egne og Sædegaardene.

Stude. Med Stude-Handelen har det ellers nu i nogle Aar været maa- deligt. Naar Bonden har givet sin Kalv fød Mælk i 3. Uger, siur Mælk i 3. Uger, sit Korn, Foer og Græs i 4. Aar, og har det Held, at den da er bleven til en fion Stud, faaer han i allerhoieste 9. à 10. Rdlr. tit og ofte ikke heller uden 8 Rdlr. for den, der virkelig ikkun er slet Betaling for 4. Aars anvendte Omkostninger og Opvartning. Naar Studen saa er foered og græssed paa en Foer-Gaard et Aar, undertiden 2. Aar, selges den til Staldgaarden for 12. à 15. Rdlr. og derfra, naar den er staldet, for 16. à 20. Rdlr.; Naar da Kornet er i Priis, vindes intet.

Heste. Handelen med Hestene har været i Aarene 1761. 1762. 1763. og 1764. meget foranderlig. Der gøres ellers imod Bæsternes Af- træf følgende Indvendinger: 1) At Deres Kongelig Majestæts Caval- lerie derved kan komme til at lide Mangel paa Heste eller i det mindste nødes til at betale dem dyrere. 2) At det ikkun ere de gode Egne i Jyl- land, som profiterer af saadan Handet, men at derimod de magre, som ingen synderlig Tillæg har, lider derunder. Og 3) at det er umue- ligt for fattige Bønder at faae Bæster, naar de ere saa dyre. Men foruden dette at jeg synes disse Indvendinger kuldkafe sig selv, naar
man

man alene overveier, det er Landets egne Producter her tales om, saa kan man svare til det første, at der aldrig, uden i Tilfælde af smitsom Syge eller andre ulykkelige Hændelser, skal gaae saa mange Bæster ud af Landet, der jo skal blive nok tilbage baade til publice og privat Brug, fordi at i den samme Mængde de udgaae, i den samme og større Mængde blive de igien tillagte, og saaledes tovertimod. For nogle Aar siden, da den Handel iblant Bønderne ligesom var død, skjøttede ikke mange om at tillegge mere, end hvis de selv kunde behøve, nu derimod i Aarene 1761. og 1762. da de kunde have noget for Umagen og Omkostningen, saae man i mange Byer een, i nogle 2. Hingster, og Bønder-Markerne om Sommeren ligesom vrinkle af Føller. Sandt er det, Officererne i tit ommelte tvende Aar har givet noget mere for en god Rytter-Hest end forhen, ieg har i den Tid selv solgt dem Rytter-Heste for nogle og 50. Rixdaler Stykket, ogsaa dyrere, men hvilket er best, enten at Staten taber til sig selv paa 3. à 400. Heste, 4. à 6000. Rdlr. aarlig, eller at den taber aldeles 100000. Rdlr. og mere ved en indskrænket Handel.

Til det andet, at iblant Nørre-Jyllands 21. Amter er det ikkun den Strimmel midt over Landet i Heden, hvor ingen slynderlig Græsnings falder, der ikke har nogen betydelig Opdræt af Bæster, og derfor i sammes Sted til deels betiener sig af Stude, da derimod al den øvrige Nørre-Jyllands Strefning ligesom er indrettet til disse Creaturers Opdragelse, i saadan Mængde, og af saadan Styrke og Exterieur, som vel neppe noget andet Land i Europa. Og

Til det tredie, at en god Indretning, som beforder det almindelige Beste, ikke bør forkastes, fordi den kan gravere nogle saa.

Maas en Husbonde end undertiden nødes til at gribe en eller anden forarmed Bonde, der ved Skiodesløshed eller Vanhæid kan have mistet et Ploug, Bæst, under Armene med en Snes Rigsdaler eller mere, taber han dog efter min Erfaring aldeles intet derved, naar derimod 4. eller 5. hans andre Bønder har Leilighed at fortiene lidet, thi feiler dette sidste, kan han være vis paa, han om kort Tid faaer Lov til at understøtte dem alle, som Staaedere.

Faar og
Svin.

Faar have her i Amtet alene de til Huusholdningen nødvendige, men ingen til Forhandling; Af Svin derimod selges nogle faa aarlig, som meest uddrives til Førstendømmene Slesvig og Holsten.

Manu-
facturer.

Den Uld, som falder hos Bonden, forarbeides hos ham selv til Badmel ic., men fra Herregaardene selges den til Kiobstaden for 24. à 28. Mark Lpd. efter sin Fiinhed. Af Manufacturister ere ingen paa Landet i dette Amt uden alene Bæversker, hvormed Egner og mesten hver Bye meget vel er forsynet, hos dem lader Bønderne af hjemgroet og fremmed Hør, Hamp, samt deres egen Uld, forfærdige den Badmel, Lærred, Dynevaar, Sække, og andet hjemgiort Tøi, som de selv bruger, men ikkun lidet til at selge, Spindingen forrettes meest om Vinteren af Bønderkonerne tillige med Børn og Piger, og det er vist, at de derudi Tid efter anden komme til mere og mere Fuldkommenhed.

Handværker.

Af andre fornødne Handværkere findes her Tømmermænd, Hjulmænd, Bødkere, Smedde, Tækkere ic. I Barrid, Barridhole, Barridskovs Byer lever en stor Deel Huusmænd af at giøre Træskoe.

Folkenes
Inddeling.

Folkene inddeles som sædvanligt over hele Riget, nemlig i Selveier-Bønder, Feste-Bønder, Huusmænd, Tjenerster og Tjeneste-Folk. Af Selveier-Bønder har i gamle Dage været en Mængde i dette Amt, men

men i Slutningen af forrige Aar-Hundred maatte de fleste enten godvil-
lig eller ved Dom for tilbagestaaende Kongelige Contributioner aftræde
deres Eiendoms-Ret til vedkommende Herkaber, og nu ere der kun
faa af det Slags tilbage. Sætte-Bønder paa hele, halve eller Fjerde-
part Gaarder, ere enten Frie-Bønder, som alene svare Penge, gjøre
nogle Reiser, men intet Hoverie, og derved slipper nogenlunde igienem,
eller de ere Hoverie-Bønder, som foruden Landgilde maae gjøre Arbej-
det ved Hovedgaardene i Høe og Korn-Avlingen, samt alt Pligtgier-
ning, og kan paa de Steder, hvor de ere faa om Gierningen og have
et strengt Husbondshold og ifkun skarp Eiendom, aldrig komme paa
Fode, men maae drages med Haardhed deres Livs Tid. Suusmænd
kaldes de, som beboe Herkaberne Gadehuse i Byerne, hvortil, for-
uden et lidet Raalgaards Sted, enten er meget lidet eller aldeles intet
Jord, og deraf svare omtrent 2 Rdr. 4 Mk. aarlig eller gjøre en Dags
Gierning ugentlig, de tiene meest Bonden hele eller halve Aar, eller if-
kun nogle viffe Tider eller Dage efter begges Leilighed, nogle af dem
har gierne en Koe, eller 4. à 5. Saar, hvis Græsning de om Somme-
ren betaler til hele Byen, men den liden Giødning, de avler, setter de
til halvt med en eller anden Bonde, nyder den halve Afgrøde og dermed
foder Koe eller Saar om Vinteren. Inderster eller Indsiddere ere
de, som beboe Bøndernes Huse eller Bærelser, imod en liden Penges
Afgiøvt og nogle viffe Dages Gierning, særdeles i Høsten, de have gier-
ne, ligesom hine 3. à 4. Saar, og hielpe sig Afsted paa samme Maade,
nogle af begge disse Slags Huusfolk, som ere duelige, have lært nogen
Slags Haandgierning, saasom at gjøre Hiul, Træskoer, Tømmere,
Bødkere, Tæffe, eller de hvis Hustruer have lært at væve, leve efter

deres Maade vel og ulige mageligere og bedre end mange af Bønderne, andre af disse Folk derimod, som have mange Børn eller som intet have lært uden med Skool og Greb, leve meest i Armod og paa Alderdommen ikke sielden nødes til at betle. Naar der ellers af disse Huusfolk og Indsiddere ifkun ere faa i en Bøye, bør de taales, endeel i Henseende til de Børn de opdrager, og endeel i Henseende til den Tieneste Bonden har af dem i sin trangeste Tid, da han ellers i Mangel deraf ofte maatte lønne og koste et Menneske mere hele Aaret omkring, som ville være ham til langt større Besværing, men hvor disse Folk ere mange, ere de Bonden til megen Plage og Fornærmelse, fordi at al den Underholdning og Jildebrand, de for sig og Creaturer behøve, skal, paa hvad Maade det end skeer, trekkes fra Bonden og den Jord, han alene bærer alle Byrderne af. Tienestefolk, nemlig Karle, som her kaldes Svenne, Niger, som her kaldes Møer, og Dreng, tiene meest Bønderne Aarhus. Ved tvende Kongelige Forordninger af 19 Febr. 1701. og 1 Julii 1746. er det forbudet at give Tienestekarle Sæd til Løn, dette iagttages og paa sine Steder, helst hvor der ere skarpe Egne, holdes faa Folk og gives ifkun ringe Løn, ligesom og af velhavende Bønder, der ikke gierne accordere uden om rede Penge. Men paa andre Steder er man næsten forbunden til, dermed at see igienem Fingre hos fattige Bønder, der til Fardag umuelig ere i Stand til at udrede al Folkelønnen til Svenne, Møer og Dreng i rede Penge. Svenne-Sæden og Lønnen for et Aar er her i Eggen sædvanlig, Rug 1 Skieppe, Byg 2 Skiepper, Havre 8 Skiepper, 6 Allen Hørlerred, 6 Allen Blaarlerred, 8 Allen Badmel, og Frihed for Folkeskat. Af Kornsæden har Sømmene hidindtil nydt hele Afgroden baade Korn og Halm til egen fri Disposition

sition og Forhandling ud af Godset, men da man har fundet det sidste Bonden og hans Gaard alt for fornærmeligt, har man paa et vist Gods her i Amtet, for 6. Aar siden ganske formeent Svennene Forringen, og i den Sted tillagt dem hver $\frac{1}{2}$ Skieppe Byg og 2 Skiepper Havre-Sæd mere end forhen, saa at Bønderne nu selv beholder Halmen, men Svennene ifkun Kornet, der maae aftærskes paa Stedet. Paa andre Steder, hvor Egnene ere bedre, nyder Svennene endnu mere Sæd til Løn aarlig. Det er ellers en Bilsfarelse, at indfrænke disse Arbeidende, som ere bundene ved Godserne, og deres Fordele saa nøie, at de derved taber Lyft og Haab baade til at blive og nogensinde med Lykke at fæste Boepæl. Godt Mandskab paa et Gods, som bestaaer ikke alene i adskillige Folk, men tillige i saadane, der baade vide at fortiene og sammenspare noget, er det samme for en Husbond, som rede Penge for en Kishmand, og bør ansees som en af Godsets største og væsentligste Herligheder; thi naar Bonden fradeer eller af Banmagt nødes at forlade sin Gaard øde og ruineret, er dette altid det første Spørsmaal, hvor tager man nu en god Karl til saa slet en Gaard? Mange Herfskaber forsee sig i denne vigtige Sag, deels ved at indfrænke Karlens billige Fordele, deels ved at sælge nogle deres Pafser for at faae de Skillinger, de kan have fortient, og deels ved at udpresse i Indfæstningerne, endog af slette Steder, alt hvad Karlen kan have samlet, hvorover saadane Godser, ikke heller kan komme i Stand, eller nogen Gaard blive vel besat, men det ringe og fattige Mandskab ofte trues og tvinges til sammes Antagelse, da derimod paa andre Godser, som regieres ved en anden Deconomie, et Sted aldrig saasnart bliver ledigt, førend der anmelder sig adskillige saadane Competenter, der
i nogle

i nogle Aar har gaaet og ventet paa Velighed. Møernes Lon er omtrent 6. à 7. Slette Daler og 1. Fierdk. Hørfroe Sød. I de saa kaldede gode Eider, naar Kornet er set, sette endeel af disse sig hen paa egen Haand, at spinde og vinde for sig selv, undtagen i Høe og Korn-Høsten, da de i den korte Tid kan faae lige saa meget til Lon som ellers et heelt Aar.

Sproget. Sproget her er den almindelige Jydsk Dialect, hvorudi ieg ikke har merket noget besynderligt, uden at nogle af Bønderne gierne bruge ø for o, saasom Plov i Steden for Ploø eller Ploog, Rou i Steden for Rou eller Rug o. s. v. Articulen æ settes her for ved Navne, men paa Randerskanten, i Dronningborg Amt, hænges den bag paa ved et n eller t, saasom Manden, Døren, Bordet. Til at betegne noget, som er godt, bruges her det Ord Gryv sc. en Gryv Mand, en Gryv Hest, og til at betegne noget, som er overmaade stort eller meget, det Ord ugudeligt sc. ugudelig meget Græs, ugudelig meget Korn &c. Det Ord Enkend, bruges i Steden for endelig, sc. ieg maa Enkend hielpe ham, ieg maatte Enkend følge med ham &c.

Folkens
Natur og
Levemaade.

Naar det iagttages, at ingen Regel er saa sterk, den jo har sine Undtagelser, kan man ikke negte, at jo Bondestanden her i Amtet i Almindelighed er af god Natur og Opførsel, og ikke mindre end hengiven til grove Laster, Dumbhed, og deraf for endeel sig reisende, Hoer, Mord, Tyverie, Drukkenskab, Slagsmaal &c., som i fordum Dage vare saa almindelige. Men da man nu omstunder meget sielden hører til saadanne grove Laster her i Amtet, og man kan give det samme Bidnesbyrd til Bønderne i andre Jydsk Egne, saa troer ieg, at, foruden Lovene, saadan Sødernes Forbedring kan søges (1.) i den af Kong

CHRISTI-

CHRISTIAN den VI. indførte Ungdommens Confirmation og Catechismi-Forklaring, hvorved den gamle grove Bankundighed for en stor Deel er bleven udbrøddet, saa at Forældrene efter den Kundskab de selv have faaet, nu ikke mere ansee det saa tvungen og modbydeligt, at lade deres Børn undervise i den saliggjørende Lærdom, men finde endog, hvad endeel angaaer, Lyst og Behag Hiemme og i Kirken at høre Børnene repetere, hvad de selv tilforn have lært: sandt er det og, at de Unge iblant, som ere af et flygtigt Blod, og hvis hele Tid nesten maae anvendes paa Nærings Haandteringer, glemme endeel heraf, men man merker dog hos mange, at ved tiltrædende Alder, Skionsomhed, og Modgang, den hos dem nedlagte uforkvænelige Sæd ikke er uddød, men som en Jid og en Hammer der synderflaæer Klippen; og (2) i en Slags Emulation af Middelstandens Sæder, hvorudi Bønderne Tid efter anden synes at finde nogen Smag, og hvorved den i forige Tider til saa meget ondt og saa mange Ulykker Anledning givende Druffenkab og Fylderie, ligesom er kommen i en Slags Foragt, saa at en som er hengiven til denne slumme Last, ikke bliver anseet som en skikkelig Mand, men som den, ingen skiotter om at indlade sig med. Vel seer det undertiden et par svire Brødre kan pæle sammen, og faae hinanden ved Ørene, men Exemplerne ere rare og af ingen Consequence. I min Ungdom var det almindeligt at Bønderne hver Torvedag laae og soled i Kiebssteden indtil ud paa Natten, nu derimod seer man de fleste fare af Byen Klokken 12, 1. à 2. saasnart de har solgt deres Vare, og igien kjøbt det fornødne, saa at endog Kiebsstedernes Indbyggere beklage, de nu i den Punct ikke har den Næring af dem, som i forige Tider. De ere ellers i Almindelighed meget stræbsomme og flittige, forsømme

D. Atlas Tom. IV. 3 ikke

ikke nogen god Leilighed til deres Nærings Forbedring, ere alle meget vel oplagte til Handel med Heste og andre Creaturer, opvarte deres Agerdyrkning og Dvæg-Avl med utrættet Meie, og have, hvad Hovserie-Bønderne angaaer, fast det hele Aar meget strengt Arbeide, helst de, som har smaa Børn og ikke formaae at holde fornødne Folk. Frie-Bønderne derimod ere af taaleligere Vilkaar og have ikke just nødigt altid at tage fat ved den tunge Ende. Føden bestaaer i Rugbrød, undertiden, naar denne Frugt gaaer i Priis, blandet med Erter, Biffer, eller Bygmeel, som drøier det meget og smager ikke ilde, dernest i Grød, Velking, Erter, Raal, Mælk, Smør, Ost, Kiød og Sless, alt af deres eget Tillæg, samt nogle faa Hauzevexter og tyndt Øl. Jeg har ladet mig fortælle, at den for nogle Aar siden afdøde gamle og brave Hr. Hans Nyested eller Neapolitan, som var en Normand og Prest i Løsning og Kørning, aldrig spiste Rugbrød, men alene Havreflager og befandt sig vel derved, men fra ham, uden i Nødsfald, at giøre Slutning til andre, gaaer ikke an. Dog negtes ikke, at jo de Danske af deres Naboer Holstenerne endnu kunde lære og hos sig iudsføre mange gode Huusholdnings og Sparfømmeligheds Regler.

Tilstand. Der som man skal give en nogetedes rigtig Efterretning om Bøndernes Tilstand her i Landet, maae man deele dem i 3. Classer, først, de som ere Velhavende, andet, de som nogenlunde ernære sig, og tredje, de som ere fattige.

Bed de Velhavende forstaaer jeg saadanne, som holde deres Gaarde paa Bygning, Avl, og Besætning i god Stand, kan udrede alle Byrder, og har ikke alene det fornødne, men endog lidet tilovers i Korn, Bester, Dvæg, eller nogle rede Penge, og fast alene maae søges iblant Selveiere og Fribønder.

Bed

Bed de, som nogenlunde ernære sig, forstaaes saadane, som ved bestandig Flid og Arbeide nogenlunde komme ud, kan ved Tid og Leilighed udrede, næsten hvis de bør, har knap det fornødne, men intet tilovers, og ved Bandheld, Misvert, eller overdrevne Byrder, let kan bringes i Armod, eller saaledes tilbage, at de seent eller aldrig forvinde det; og endelig

Bed Fattige forstaaes de, som uagtet alt Slid og Slæb ikke kan holde Gaarden paa Bygning, Avl og Besætning i Stand, eller svare hvad deraf bør udredes, men jevnlig maa understøttes af Husbonden, baade med Efterladelser af Rettighederne, saa og med betydelig Hielp af Ploug-Væster, Bygning-Tommer, Ede og Sædeforn.

Vil man nu efter disse trende Classer tapere Bøndernes Tilstand her i Amtet, ikke hvert Slags Bønder for sig eller hver Bye for sig, men alle tilhobe under et, vil man formodentlig, Sandhed ufornermet, finde iblant otte Bønder, som besidder omtrent 40. Tønder Hærtorn, Een Velhavende, Fem som nogenlunde ernære sig, og To Fattige, dog maae man fra dette Forhold ikke gjøre Slutning til den hele Province. Paa bedre Egne blive de to første Classer mere, den sidste mindre, men paa skarpe Egne den første mindre, den sidste mere Talrig.

Spørger man ellers om Aarsagerne til saadan Forskiel i Bøndernes Vilkaar, da ere de adskillige, og maa søges, deels i Eiendommen, som kan være ulige bedre og ringere, deels i derpaa hæftende Byrder og Hoverie, som kan være mindre eller større, deels at en fattig Karl er kommen uden Hielp til en øde og paa alt forhutlet Gaard, deels i mange smaa Børns Opdragelse, deels i ulykkelige Hændelser og Bandheld paa Creature, og deels i Bondens eller Hustruens egen Efterladenhed og slette Huusholdning.

Videre om Egnens Deconomiske Tilstand og hvorledes Eiendommen bruges i Stiernholms og hosliggende Amter, kan læses i den Afhandling, som ieg i Aaret 1756. uden Navn har udgivet under Titel af Deconomiske Tanker om Aarhus Stift *in 8vo.*

Landveie. Men førend ieg forlader Amtet, maa ieg endnu erindre en Hoved-Indretning, som er gjort i dette, og høiligen var at ønske, maatte skee i de andre Jyllands Amter og Egne, nemlig Veienes Forbedring. Udi Nimherred har ieg, efter Geheimeraad og Stiftamtmand Leviszou som Amtmand over Stiernholms Amt hans Begiering, anlagt en Landveie fra Aldum Aae, forbi Raaf og Hornum Bye, Nim, Underup, lige til Naldal, som er indkastet 12 Alne bred, og gaaer derfra til Skanderborg. Samme blev forfærdiget 1756. og 1757. I bemelte tvende Aar har ieg ogsaa udi Hattingherred ladet anlegge en Landveie fra Horsens, til Amtet endes en halv Miil fra Beile, og følgelig $3\frac{1}{2}$ Miil lang. Samme er indkastet 12. Alne bred, med 13.

Broer, og Grøfter paa begge Sider. Hver Herregaard veed sit Stykke at holde ved lige, og har dertil visse Bønder, som altid skal holde samme i Stand.

Det

Det Siette Capitel.

Om Skanderborg Amt.

Skander-
borg Amt.

Dette er et af de største Amter i Stiftet, dets Grændser mod Norden stode paa Dronningborg Amt, mod Westen paa Silkeborg Amt, mod Syden paa Stiernholms Amt og Horsens Fiord, mod Osten paa Aakiers og Havreballegaards Amter. Amtet indeholder 5. hele Herreder og et Stykke af det siette, nemlig: Ziemslevherred, Tyrstingherred, Voorherred, Sabroherred, Framlevherred, og 5. Sogne af Giernherred. Det staaer under samme Amtmand og Amtsforvalter med Aakier-Amt, og Amtstuen er i Skanderborg. Udi dette Amt er imod 8000. Tønder contribuerende Hartkorn, foruden Herregaardes og Prestegaardes fri Jord. Naar man undtager Tyrstingherred, som grændser til Hederne og falder noget skarp, saa bestaaer dette Amt af god Jord og Eiendom, har god Græsning paa de fleste Steder og skionne Skove overalt, og Bonderne ere i lovlig god Stand. Af Mineral-Arter vides her ikke meget, undtagen at i Hadsteen Skov skal findes Jern-Erts. Jord-Marv findes her og der, og bruges af nogle til Jordens Forbedring. Ved Vester-Mølle i Frue-Ring Sogn findes et Slags fint hvidt Leer og ved Røde-Mølle fint rødt Leer, hvoraf fabrikeres Maler-Farver, Ofker og Brunrødt. I Rye Sogn og Skov ligger et Bierg, kaldet

Amtets
Grændser.

Beskaffen-
hed.

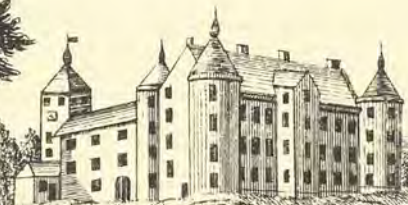
Mineralier.

Himmel-
berg. Zimmelbierget, som paa den østre Side, formædelst dens Steilhed, ei er at bestige, og skal være nogle 1000. Favne høit. Paa vestre Side har man næsten at gaae en halv Time, førend man kan komme der op. Toppen er en 30. Favne i Omkreds, og kan man derfra tælle en Mængde af Kirker, ja see ud over Landet til Søen lige til Samsø, som er 8. Mile derfra. Førend man kommer til Biergets Top er et klart Kildeveld, saa og her og der paa de grønne Pladser imellem Bakkerne, man har at bestige, nogle Bøge-Træer, men oven paa Toppen er hverken Træer, Græs eller Vand. Ellers findes i Amtet mange gode Kilder, af hvilke nogle har passeret for hellige og Løge-Kilder, og fordum været søgte med megen Overtroe, ligesom og en og anden deraf endnu besøges af Syge og Bamsere ved St. Hans Dags Tid, deriblant vare St. Søren's Kilde ved Nye, St. Annæ Kilde i Beng, Dagsmars Kilde i Bitten sær berømte. Men en af de mærkeligste Kilder er vel Ziemslev Kilde et Stykke fra Dover, saa kaldet af den Nye Ziemslev, som fordum derved haver ligget, og hvoraf

Søer. Ziemslevherred har sit Navn. Paa ferske Søer har Skanderborg Amt ingen Mangel, men kan fremvise ved 16. Stykker eller flere, og

Fiskerie. falder i nogle af dem lovsig godt Fiskerie. Blegind-Sø er en Mill lang, og giver Brasen, Aal, Aborre, Gedder og Skaller. Ved Urup ere to fiskerige Søer. I Lading-Sø fanges Brasen, Aborre og Gedder. Fra denne Sø skal fordum have gaaet Baade til Stranden. Om Beng-Sø og Ravn-Sø fortælles, at den første fryser strax til, men den anden aldrig før Soelhverv er forbi. Fra Skanderborg Sø, som endnu er navnkundig af den store Konges CHRISTIANI IV. første Navigations-Ovesser, samt fra Mos-Sø, og igienem flere Søer

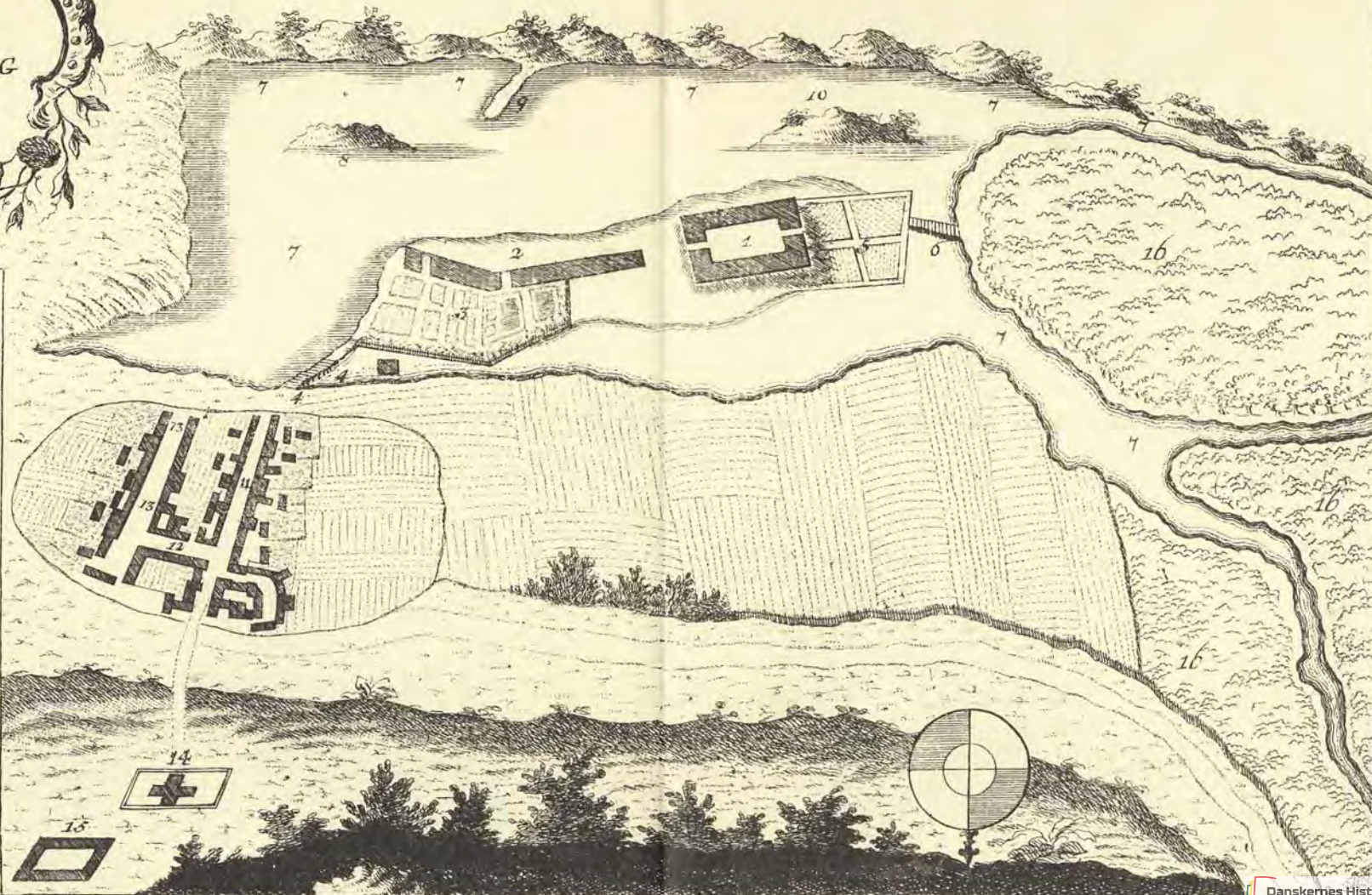
SKANDERBORG
fra Sydøst Side

SKANDERBORG
SLOT og BYE.

1. Slottet, for diem fortificeret.
2. Stald-Gaarden og Skulden.
3. Havnen bag ved Stalden.
4. Slots-Broen fra Byen.
5. Havnen ved Slottet.
6. Dyre-Havens Broe.
7. Skanderborg Søe.
8. Kaløe
9. Sønderøe
10. Ebelvø
11. Store Gade
12. Strædet til Lille-Gade
13. Lille-Gade
14. Skanderup Kirke
15. Slots Ladegaard
16. Dyre-Havnen

H. Haas. Sc. 1767.

Søer udi dette Amt har den berømte store Aae sin Oprindelse, som løber forbi Silkeborg ud i Randers-Fjord og kaldes Guden-Aae. Fra Skibne gaaer en liden Aae til Aarhus Mølle, af hvilken man i gamle Dage kunde segle Aarhus forbi ud i Søen. Imellem Brads- og Tyrstingherreder ere tvende Aaer som giøre Skilsmisse, den ene kommer fra Halle-Søe i Grestrup Sogn, den anden løber ud i Rye-Søe. Ved disse og flere Aaer drives endeel Vand-Møller, hvoraf man i det mindste kan tælle over tyve her i Amtet. Iblant disse har man i sær at merke følgende: Bodil-Mølle, hvorved er en Høelee-Fabrik, Bryrup-Mølle, som har en Kobber- og Jern-Fabrik, Zarlev-Mølle et Kobber- og Høelee-Berk, en Sauge-Mølle ved Matteredup, Røde-Mølle, hvorved er ovennævnte Okker-Berk. Udi dette Amt findes ikkun een Riebsted, som er

Møller og
Fabriker.

Skanderborg.

Skander-
borg.

Skanderborg Bye ligger i Hielsnæsherred, omtrent midtvejs mellem Aarhus og Horsens, efter Kartet paa 56. Gr. 7. Min. Latitudinis, og 25. Gr. 50. Min. Longitudinis. Byen er vel ikkun liden, dog temmelig bebygget og ikke uden Næring. Den har nogen Land-Handel og lidet Algerbrug, men ingen Skibsfart, thi Havet er ved to Mile Veis derfra. Her holdes Amtstuen for Skanderborg og Aakier Amter. Man behøver ikke længe at søge efter Oprindelsen enten til Byen selv eller til dens Navn, da det er bekiendt, at Stedet for begge Dele har at takke det derhos liggende skionne og ældgamle, men nu til sin Undergang heddende, Slot Skanderborg. Hvorfra Slottet har faaet sit Navn, derom ere adskillige og ulige Meninger. Nogle hidledet

Byens
Lægde.

Navn.

det

det fra en Mand, som her først har bygt sig en Bolig, og heed Schander, som har haft mange Sønner, af hvilke den Familie Schandbierre, siden kaldet Sandberg, er kommen. Men denne Mening synes alt for fabelagtig og aldeles uden Grund. PONTANUS og flere tage rimeligere Anledning til Navnet af Egnens Skønhed, som er en Blanding af Søer, Skove og frugtbare Marker, og holde for, at Slottets ældste Navn kan have været Skøneborg, som med Tidens Længde har saaledes forandret sig. RESENIUS i sin Danske Atlas anfører en til Syne endnu herligere Etymologie, og holder med dem, som derivere Navnet fra Skanderne, et Gothisk Folk, hvis Første havde sit Sæde i Scandinavia. Andre bringe en meget mere ensfoldig Meening frem, og berette, at nordvest for Byen har ligget en Gaard eller rettere en Bye kaldet Skanderup, hvoraf sees Rudera i Heste-Haven, som endnu heder Skanderup-Gade, og hvoraf Slottet skulde have faaet Navn. Dette nærmer sig allermeest til Sandheden; Thi man veed, at der strax hos ligger et Hoved-Sogn kaldet Skanderup, hvortil fordum utvilagtigen maae have været en Bye af det Navn Skanderup, som har givet Sognet sit Navn, hvilket Navn i gamle Dage er blevet skrevet Skanthorp eller Skandorp. Naar man nu tillige veed, at Slottet i meget gamle Documenter og Kroniker skrives Skanthorpborg eller Scandorpborg, saa kommer man giennest og uden Omsvøb fra Skandorpborg til Skanderborg, det er, en Borg eller Slot anlagt hos Byen Skandorp eller Skanderup. End videre, Kong FRIDRIK III. i sin Stadfæstelse paa Byens Friheder af 1648. nævner dens Indvaanere saaledes: Bore og Kronens Undersaatter, som ere boende udi Skanderup for vort Slot Skanderborg. Ligesom nu Byen

Skanderup

Skanderup har givet Slottet Navn, saa har og Slottet igien, efterat Byen blev Kjøbsted, laant den sit Navn, at Byen nu saavel som Slottet kaldes Skanderborg. At man ellers finder Forandringer i Navnets Skrivning, saasom Skanderthorp, Skandelborg, og deslige, det bør henregnes til Feil af Skriverne. Vil nogen gaae videre, og søge Oprindelsen til Skanderups eller Skanthorps Navn, da var det ikke urimeligt at finde samme i det gamle Islandske Ord Skár, Skán, præstans, eximius, hvilket er det samme som vort Danske Ord Skøn eller Skjøn, og vilde deraf udkomme en Skøn Torp, hvilket da maatte give Styrke til ovenstaaende Pontani Mening, og svare til Stedets Situation. Nær ved og omkring Byen ligger fire ferske Søer, Søer. hvoraf den største omringer Slottet, og ere derover tvende Broer, den ene paa østre Siden imellem Byen og Slottet, den anden paa vestre Kanten imellem Slottet og den smukke Skov som kaldes Dyrehaven. I disse Søer er Mængde af adskillige Slags Fisk, Gedder, Aborre, Skaller, Slitter, Sudere, Alal og Brasen. Norden for Byen ligger Skanderborg Ladegaard, og den med Steenmuur indhegnede Zestehave, hvori er god Skov af Eeg, Bøg og Hessel. Deruden for ligger Skanderup-Skov.

Slottet er meget gammelt, og vides ei, naar eller af hvem Slottet bygt. Det ligger høit, som paa en Bakke, ved den sydvest Ende af Byen, anlagt paa et særdeles fornoieligt Sted, og saa got som paa en De, af den ferske Sø fast omflødt og med store Skove omgiven. Før Kong ERIK PLOGPENNINGS Tid har dette Slot vist været til; thi det findes, at hans Dronning JUTTA har i Aaret 1249. opholdt sig paa Skanderborg. Ja end mere, det fortælles, at Kong VALDE-D. Atlas Tom. IV. A a MAR II.

MAR II. var paa Skanderborg, da hans Dronning DAGMAR 1212. laae for Døden udi Ribe. Paa dette Slot skal Marsk Stig have undfagt Kong ERIK GLIPPING, og hans Dronning AGNETE opholdte sig der 1286. da hun fik at vide Kongens ynkkelige Død. Under Kong CHRISTOFFER II. uhykkelige Regiering, da Kongen for og efter 1330. var saa got som landfngtig i sit eget Land, var Skanderborg fast det eneste Sted, han havde tilovers at opholde sig paa. 1340. efterat Niels Ebbeson havde nedlagt Greve Gert, og begyndte overalt at forfølge de Fremmede, som havde Landet inde, blev han endelig selv, efter de flestes Mening, i et Slag ved Skanderborg Slot, som han havde beleiret. 1368. var Skanderborg, med de andre Kongens Slotte i Jylland, af Holstenerne og de Oprørske atter beleiret. Kong FRIDERIK II. har ofte om Sommeren forlystet sig paa dette Slot, havde og der 1587. en Besøgelse af Erke-Hertugen Matthias, som siden blev Keiser. Kong CHRISTIAN IV. residerede i sine unyndige Aar som oftest paa Skanderborg Slot, og, siden han havde stor Lyst til Sø- Væfenet, lod han der bygge en liden Fregat og andre smaae Fartøier, hvormed han jævnlig søvede sig paa Søen. Anno 1608. døde her paa Slottet Kongens Dotter Princesse ELISABET, og efter Tradition skal der i Slots Kirken være begravet. Kong FRIDERIK IV. har og elffet dette Sted, og ladet Bygningen ud- og indvendig sette i god Stand baade til Ziir og magelig Beboelse, har ogsaa der for Slottet ladet anlegge en temmelig stor og yndig Have. Kong CHRISTIAN VI. paa sin Reise til Norge 1733. ankam den 19. Maj til Skanderborg, hvor Hans Majestæt holdt Natteleie og Middagstafel om anden Dagen, og bliver vel den sidste af Kongerne som har ligget paa dette Slot.

Med

Med Skanderborg Slot er i dette Aar 1767 skeet en merkelig Forandring, at det med det øvrige Kongelige Gods fra Kronen er bortsolgt, undtagen Kirken, som Byen beholder. Slottets Bygninger og Baraquerne kostede 6481 Rdlr. samme er indsendt til nærmere Kongel. Approbation. Af den gamle Bygningsart, er dette Slot meget anseeligt, stort og høit, med mange Taarne, og falder en Rejsende sterkt udi Dinene. Det er meget trofast bygget og har skionne og dybe hvælvede Kieldere. Over Indførsels Porten seer man det Kongel. Vaaben, og i Steen udhuggen en Inscription med Kong FRIDER. II. Navn og Aarstal 1571. i hvilket Aar han formodentlig har ladet Slottet reparere og tildeels ombygge. I fordum Tid har Skanderborg Slot, som og sees af RESENI Kart, været en Befæstning, som har udstaaet Beleiringer. Af hvad RESENIUS paa dette Kart til Slottet opregner, er endnu tilbage, Vindebroen, Porthuset, Opførselen til Slottet, Brøggeret og Bageret, Borgegaarden paa Slottet, det store Klokketaarn, fordum et Fangetaarn, som formodentlig er det allerældste, og af en saa usædvanlig skiev Figur, som gjør et ordentligt Trapezium, at man paa et vist Sted i Haven kan see alle dets Hoved-Gesimsers fire Hjørner paa eengang, Urte-Zaven, nye Broe, wende Taarne, de Kongelige Værelsens Bygning i Øster, et Taarn til Kirken, et Taarn i Norden, et Taarn i Synden; Disse Taarne ere Runddele, hvori ere Værelser, og nu ei høiere end Slottets øvrige Bygninger, hvorudi de ere indbygte. Det øvrige paa Resenii Kart er forandret og ikke mere til, nemlig: Fortificationen, hvor nu er anlagt en Have, Syttetadet, Smidien, Staldgaarden, Køkkenet, murede hvælvede Kender fra det gamle Køkken ud i Søen, det gamle Ridehuus siden Kornhuus, Porten ved Stalden &c. Slottets accurate

rate Prospect og Grundtegninger sees i THURAHNS Danſke Vitruvius T. II. p. 223. No. 125-128. ſom ogſaa nærmere kan ſees af medfølgende Proſpect og Grundteigning over Slottet og Byen ſom paa ny er forfærdiget.

Slots-
Kirken.

Slottet har et jirligt Capel eller Kirke, hvori prædiktes for Amtmanden, Amtsforvalteren og Byens Indvaanere hver Søndag efter Kongeligt Reſcript af 1699. den 14. Octobr., efterſom det ſaldt dem for beſværligt at ſøge Skanderup Kirke, og ſamme desuden var for liden, hvorfor Slots-Preſten, ſom tillige er Sognepreſt til Skanderup og Stillinge, nød tilforn 100 Rdlr. men den nu værende ved ſin Vocation 1763. blev alene af Duſted og Taaning Preſteſkald tillagt 50 Rdlr. aarlig, foruden hans ſædvanlige Indkomſt af Menigheden. Denne Slotskirke er kun liden, uden Orgelverk, Altertoiet af Floiel med Galuner givet af Kong FRIDERIK IV. Til Kongens Stool kan gaaes fra Gemakerne. De øvrige Stole ere ordinaire af Teg med Kong FRIDERIK II. Navn og Baaben. Til Alteret gives aarlig Boplys og 8. Rdlr. til Byens Fattige, ſom kaldes den Kongelige Genant. I Taarnet er en Klokke med Aarſtal 1432. St. Andreas til Vre.

I Port-Huſet er under neden Fængſler, oven over er hidindtil holdet Land-Militaire Sæſioner ſaavelſom Bye- og Virke-Ting. Bag ved Slottet og den Kongelige Have, ſom med ſnuffe Gange, Fontainer og Jordvolde er prydet, ligger Dyrehaven og den ſkønne ferſke Søe. Hvilket alt gjør Situationen om Slottet overmaade behagelig.

Byens
Opkomſt.

Som det er gaaet med adſkillige andre ſmaaæ Riøbſteder, der ligge hos et Kloſter eller Kongeligt Slot, at der i Førſtningen til ſammes Fornødenhed har nedſat ſig et lidet Antal af Haandverksfolk, Arbeidere, og Handlende, ſom efterhaanden ved tiltagende Næring har formeret ſig og bygget flere Huſe, indtil det omſider har ſaaet Anſeende af
en

en Bye, og endelig erholdet Riibsteds-Ret; Saa har det og haft sig med Skanderup eller Skanderborg Bye, at den fra en ringe Begyndelse, saavel imedens Slottet stod under Bygning, som siden da det enten af Kongerne var beboet eller har haft Militaire Besætning inde, havde til Kong FRIDERIK II. Tider saaledes tiltaget paa Bygning og Beboere, at Hans Majestæt fandt for got allernaadigst at tillegge den Riibsteds-Frihed, og ved Privilegium af 28. Octbr. 1583. Privilegia. at forunde dem, som boede der for Slottet og deres Efterkommere, at de inden for det Plankeverk, som der var opsat, maatte bygge, og bruge Riib og Sal, med Humle, Staal, Salt, Klæde og andre til Huusholdning behøvende Varer at sælge, dog skulde Lænsmanden udvise dem Plads at bygge paa, og de selv være fri for Skat og anden Kongelig Tynge og Besværing, holde sig fra Fiskeriet og fra at hugge i Kongens Skove uden Tilladelse, samt ei at drive deres Svin paa Skoven uden Oldengield at svare, men til deres Køer og Fæmøn blev dem tilladt Fædrift deromkring frit, dog Kongens Enmærke til Slottet og Ladegaarden undtagen. Dette Privilegium er 1600. confirmeret af Kong CHRISTIAN IV. og 1648. af Kong FRIDERIK III. Anno 1620. den 26. Julii har Kong CHRISTIAN IV. givet Skøde paa Kroeriet ved Skanderborg Slot, imod at samme blev opbyggt med Riibsted-Bygning, hvori kunde herbergeres Kongens Hoffinde, naar behøvedes, og Stalderum indrettet til 8. Heste, med videre. 1648. den 6. Decembr. har Kong FRIDERIK III. bevilget de for Skanderborg boende, at bekomme Jildebrand udviist af Kongens Skove, nemlig 200. Skov-Læs for sædvanlig Betaling. Siden er bevilget 100. Skov-Læs. Nu nyde de af Rye-Skov 50. Favne Bed og 50.

Stov-Væs Tørv. 1683. den 29. Decembr. har Kong CHRIST. V. Markeder. bevilget, at St. Søren eller Zellig Kors Marked i Rye den 14. Septembr. og 23. Octobr. samt det ved Zadsøherreds Ting holdte Marked første Mandag efter Hellig tre Kongers Dag, saa vel som og de der holdte Heste- og Væg-Markeder, skulde forflyttes til Skanderborg, og der alene herefter holdes. Disse maae formodentlig være komne i Afgang, siden man finder, at Kong FRIDERIK V. allernaadigst har bevilget ved Rescript af 25. April 1750. at der i Skanderborg aarlig maae holdes et Marked med Kramvare, Heste og Væg i 2de Dage, nemlig næste Torsdag og Fredag efter hvert Aars Paaske, saa og en Torvedag hver Tirsdag i Ugen.

Øvrighed. Byen skal i forige Tider, efter Beretning, ingen anden Øvrighed haft end Amtsforvalteren, men i seener Tid har den forteret under Birkets Jurisdiction, indtil 1760. den 20. Junii, da Kong FRIDERIK V. allernaadigst beskikkede en Byefoged, som tillige er Birke-dommer i Districtet, og holder Bye-Ting hver Fredag, men Birke-Ting hver Torsdag. Begge Retter holdes i en Stue oven i Slottets Port-Huus. Her er og en Bye- og Birke-Skriver.

Gader og Huse. Byen bestaaer af een stor Gade, Strædet til Lille-Gade, og Lille-Gade. Her afbrændte 1746. sytten Gaarde, som nu igien ere opbygte. Og bestaaer Byen i alt af 98. Gaarde og Huse, affecurerede i Brandcassen for 32560. Rdlr. Husene ere alle af Muur og Bindingsværk, een Etage, fire gamle undtagne, som ere 2. Stokværk høie. Generalinde Samnitzes Gaard er nye opbyggt og anseelig.

Indbyggere. Indbyggerne udgjør 126. Familier af 346. Siæle over 12. Aar, foruden Rytterne, som her har deres Qvarter. Indvaanerne bestaae

staae af, Amtmanden, som boer paa Slottet, Slots-Forvalteren, som og er Kongelig Vartner, og boer i en aparte Bygning neden for Slottet, Ober-Forstere, Amtsforvalteren, Birkedommeren og Skriveren, Presterne, nogle fornemme Familier og Enker, 6. Ridsmænd, 55. Handverksmestere, 9. Dagleiere, Resten Fattige og gamle Folk, derforuden 4. Officerer, inqvarterede i Byen, og en Eskvadron Ryttere i Baraquerne og de Kongelige Stalde.

I Byen er ingen Kirke, men Indbyggerne, som forhen meldt, efter Kongelig Rescript søge Slotschapellet, som formodentlig heretter bliver deres Sognekirke. Tilforn har de gaaet til Skanderup Kirke, som var deres rette Sognekirke, hvor de og endnu høre Aftensang og begrave deres Døde. Denne Kirke blev ogsaa kaldet Skanderborg Sogne-Kirke, som sees af et stray efter Reformationen udgivet Document. Samme er et Livsbrev, som Kong CHRISTIAN III. Anno 1547. gav Slotsfriveren paa Skanderborg Peder Bertelsen paa Skanderborg Sogne-Kirke og Prestegaard, efter den Collatjes Lydelse, som han derpaa havde af Lænsmanden paa Skanderborg og Biskopen i Aarhus. Men da denne Mand siden gav sig til verdslig Handel, og ikke vilde blive Prest, forlæenede Kongen ham 1554. med en Kronens Gaard udi Frerslev. Man veed ei til visse, om bemeldte Prestegaard laae i Skanderup, eller det er den, som endnu var til i Skanderborg i Begyndelsen af dette Seculo, men var da saa forfalden, at den med Kongelig Tilladelse 1702. blev bortsolgt for 300. Rigsdaler 4 Mark, hvilken Capitals Rente Sognepresten siden nød til Hielp til Huusleie, indtil 1762. da forrige Provst samt Slots- og Sogneprest Hr. Christen Höeg, før sin Død forærede sin af nye opbygte Gaard til

Publique
Bygning:
ger.

en

en Residens for sine Efterkommere i Embedet. I Kongens Smede-
Huus blev siden holden Latinsk Skole, hvilken af Kong FRIDERIK
III. 1651. var stiftet, men faa Aar derefter i den Svenske Krig igjen
gik under. Nu er dette Huus en Bølig for Slots-Degnen, som til-
lige er Degn i Skanderup og Stillinge. Byens øvrige publice Byg-
ninger ere et Skole-Huus, et Spøite- og et Bægter-Huus. I Byen
har og før været Kongens Rustvogns-Huus og Jægergaard, hvor i
Steden ere bygte Baraquer og Stalde for Cavalieriet af Tømmer og
Steen fra Eilum Kloster og Sielevsbogaard, som Kong FRIDE-
RIK IV. lod afbryde ved Rytter-Districtets Indretning.

Fattige. Til de Fattige og Huusarme i Skanderborg ere givne smukke Le-
gata af Christian Fisker til Allinggaard 1744. og af Anders Dörup 1752.
Ligeledes til fattige Skolebørn af Provst Höeg. Herom see Hofmans
Fundag. T. II. p. 289. T. III. p. 201. T. IX. Append. Aarh. pag. 6.

Handel og
Næring. Byens Handel er ifkun ringe, siden den er en Land-Stad, som
ingen Seglads har, og Varerne maae føres til Bogns fra Søestæ-
derne Aarhus og Horsens. Men den meste Næring bestaaer i Ol- og
Brændevins-Sal. Fiskeriet af de mange omliggende ferske og fiskerige
Søer kunde være en god Hielp for Indvaanerne, dersom det ikke var
blevet forsonit af dem som har haft Søerne i Forpagtning. Nogle af
de Gaarde, som ere bygte paa 50. til 60. Aar, og tilforn laae uden
Byens Port, maae betale Matricul-Skat af Grund og Haver. De
samme og nogle flere betale og Grundskat af den Grund deres Huse staae
paa. Byens Grundtært er 331. Rdr. 3. Mk. Byen eier selv ingen
Jord, men hvad de bruge, har de enten som Bønder i Fæste ved Heed-
ager og Skanderup Skov, eller for en vis Afgift i Forpagtning af
Kongen, og nogle faa have lidet tilkøbt Eiendoms-Jord. Con-

Consumptionen har været 1758. 940. Rdlr. 1761. 960. Consumpt.
Rdlr. 1764. 905. Rdlr. 1767. 905. Rdlr.

Her er en Strømpe-Fabrik, oprettet af Kauk. Endnu tvende Fabriker.
som har lært hos ham, Christen Wisling og Jens Mortensen, fabrikere og
Strømper i Fellefab.

Norden for Byen synes endnu Kiendtegn til de gamle Volde af Skandse.
en Skandse ved Byens Port, hvilken Resenius beretter at være anlagt
ved de Eider, da de Keiserliges Indfald skede i Jylland. Ellers fore-
stiller Resenii Tegning af Skanderborg, som er gjort ved 1677. lige-
saavel Byen som Slottet omgivet med et Slags Fæstnings-Verker,
hvilke nu alle ere slefsede, dog er deraf endnu Kiendtegn tilbage.

Vi komme nu til Herreder, Sogne og Herregaarde udi dette Herreder.
Amt.

I. Hielslev-Herred.

- I. Skanderup Sogn (a). Brolv Bye. Gram Bye. Foerlev Hielslev-
Bye. Herred.

(a) Kirken, som Kong FRIDERIK II. har ladet i Stand sette, er liden, ligger
en halv Fierdingveis fra Skanderborg Bye paa Marken. Har et Taarn
med Spir, som Etatsraad Folkak 1741. lod opsette, saavel som og et
Pulpitur i Kirken. I Taarnet to Klokker, den ene givet 1735. af Krigs-
raad Gyberg, som og forærede Hielsls Altertoi med Galuner, Daaben,
og en Lysekrone til Kirken. Af Epitaphier findes her, over Carsten v. Sin-
den Kongel. Ridefoged til Skanderborg, døde 1653. Marcus v. Vopersnov
Obriallieutenant som døde af et uheldigt Skud 1657. Peder Pedersen Bo-
rum Skriver paa Nakier, han har 1650 givet en smuk Altertavle til Kir-
ken. Clemen Clemensen Kongl. Amtskriver paa Skanderborg og Hustru
Anne Jörgens Dotter, han gav 1657. en smuk Altertavle til Kirken.

Forbemelte

Bye. Skvat-Mølle (b). Fuldbroe-Mølle. Skanderborg
Kløbsted. Skanderborg Slot. Skanderborg Ladegaard.
Strygehøuset et eenligt Huus.

2. Mefing Sogn (c), Annex til Adlev. Mefing Bye.
3. Adlev Sogn (d). Adlev Bye. Jexing Bye. Koldensgaard
og Mølle.
4. Hørning Sogn (e), Annex til Blegind. Hørning Bye. Dø-
rup

Forbemelte Christen Knudsen Gyberg Krigsraad og Regimentsskriver
over det Skanderborgske Rytter-District, som døde 1740. og Frue Cathrine
Elisabet Melbour, døde 1738. Den Kirkegaarden er en anseelig grund-
muret Muur, her begravet de Døde fra Skanderborg. Anno 1573. be-
vilgede Kong FRIDERIK II. Sognepresten i Skanderup Konge-Tienden
af Gram Bye og Olden paa Skoven til 30. Svin i Steden for Tienden
af Nybye, som var afbrudt og lagt under Skanderborg Ladegaard, lige-
som Hans Majestæt og forhen 1567. havde tillagt ham Konge-Tienden af
Stilling Sogn, siden han ingen Tiende bekom af Skanderborg Ladegaard.
I Vrold Bye er fundet Kiendetegn af et Capel eller Kirke. Strax uden
for Skanderborg ligger en Kongelig grundmuret Skole for Skanderup
Sogns Ungdom.

- (b) Har først været en Mølle at male Mang paa til Kongens Jagthunde, nu
maler Skanderborg Bye der deres Korn. Herved er en Hellig Ailde,
som besøges Voldborg, og St. Hans Aftener af Enge og Skrøbelige, og
hvorhos er en Blot.
- (c) Paa Kirkens Kalk og Diff staaer: Peder Zeibrigh og Cathrina v. Gagel
1684. med to Baabener. Kloffen støbt 1591. af Jens Rasmusen.
- (d) I dette Sogn findes Jexings Dale, med meget høie Bakker paa begge Si-
der, som vare over en Fierdingvei.
- (e) Kloffen er støbt 1591. Alteret bygt 1593. Indfestagerne giorte 1598. af Ter-
kel Hansen Bornholm. I Hørning Bye er en Kongelig Skole, og en
privilegeret

rup Bye. Biertrup Bye. Fregersted Bye. Bodil-Mølle (f).
Dorup Mølle.

5. Blegind Sogn (g). Blegind Bye.
6. Stilling Sogn (h), Annex til Skanderup. Stilling Bye.
7. Vitved Sogn (i), Annex til Frue-Ring. Vitved Bye. Fa-
strup Bye. B b 2 8. Frue

privilegeret Kroe ved Landeveien. Osten for Hørning skal for endeel Aaringer siden være fundet et Stykke Guld, som Dissen til en Kalk, og blev oversendt til Kunstammeret. Norden Byen ligger to Hedenste Doffer-Steder kaldet *Jyn-Ovne*, og tvende store *Bavn-Høje*.

- (f) Ved **Bodil-Mølle** er en Høelce og Skiarekniv-Fabrik, som drives ved Vand, indrettet 1740. med Kongel. Privilegio af Bertel Fisker.
- (g) I Kirken er et Epitaphium over Presten Esbern Rasmusen, hvor han og Hustru er asmalet, et andet over Capellanen Christian Hirtznach død 1740. Med Kongel. Tilladelse af 29. Octobr. 1753. har Sognepresten Lauritz Sørensen Vorløbe bygt en Præste-Enke-Bolig til Kaldet, som Enken nyder fri, tillige med en Loft 18. Favne lang og 15. Favne bred, beboes altid af den ældste Enke i Kaldet, og hører ellers Presten til, imod at holde den ved lige. Kong CHRISTIAN III. har tillagt Præste-Kaldet for dets Ringheds Skyld Konge-Tienden af Blegind, og Kong CHRISTIAN V. har 1688. givet samme Tiende frie for Matricul Skat. Synden for Blegind Bye er en stor Søe, en Mill lang, hvori fanges Brasen, Al, Aborre, Gieder og Skaller.
- (h) Kirken er uden Taarn, har en rar Kalk fra de Catholske Tider, med Mariæ og flere Billeder, Aarstal 1519. og denne Inscription i Munkes-Bogstaver: *Hunc calicem fiere procuravit religiosa & nobilis virgo Marina Christiarni Priorissa Monasterii Ring in usum Altaris, nedem om Randen: Beatæ virginis præfati monasterii.* I Stilling er en Kongelig grundmuret Skole.
- (i) Vitved skal, efter en usikker Tradition, have Navn deraf, at en Enke flyttede Kirken herhid, fra et andet Sted kaldet Keilstrup paa Verring Mark,

8. Frue-King Sogn (k). Frue-King Bye. Berring Bye. Svinsager Bye. Giesing Bye. Hee Mølle. Skaarup Bye. Vester-Mølle. Røde-Mølle (1). Rindelevgaard. Hoolbek Bye.
9. Dover Sogn (m) Hemstok 2. Gaarde. Fiirgaarde. Ille-
rup Bye. Boes Bye. Alfen Bye. Sveistrup Bye. Sim
Bye. Biedstrup en eensted Gaard. Nnegaard en eensted Gaard.
10. Veng

Mark, hvor endnu sees Rudera af en liden Kirke. Paa Fastrup Mark ligger en stor Steen, kaldet Orme-Stenen, som gjør Grændsestiel imellem Røds, Zielmslev, og Ring-Herreder, imellem Vitved, Astrup, og Svilsted Sogner, og imellem Fastrup, Onsted, og Svilsted Byer.

- (k) Frue-King, saa kaldet til Skilsmisse fra de andre Byer i Egaen, som he-
der King, har sit Navn af et Nonne- eller Fruer Kloster, fordum kal-
det King-Kloster, som længe siden er nedbrudt og nu beboes af Bønder,
har endnu i forige Seculo tilligemed Nissum og Tanestrup-Gaarde ligget
til dette Sogn, men er siden lagt til Hylke Sogn. Ved Rindelevgaard
der i Sognet har staaet en Kirke eller Capel, hvoraf vises Rudera, og
skal Kirke-Røglen endnu findes der paa Gaarden.
- (1) Ved Vester-Mølle findes hiint holdt Leer og ved Røde-Mølle en rød Leer-
Art, hvoraf beredes Dffer-Farver og Brunrødt, som man har kaldet
Dansk-Rødt, til Maleres Brug. Fabriken er 1751. anlagt ved Røde-
Mølle 3. Fierdingvejs fra Skanderborg strax hos Skaarup Bye, og til-
hører P. Korsberg Riibmand i Aarhus.
- (m) Dover Kirke, fordum kaldet St. Andra Kirke, ligger for sig alene
paa Marken. Paa Kloffen i Taarnet læses: Venerabilis Abbas Se-
verinus 1512. Denne var Abbed i Om-Kloster, hvortil denne Kirke
hørde. Presten boer i Sveistrup Prestegaard. Ved Biedstrup er et
hedensk Alter, hvor en stor Steen er lagt paa 9. mindre, hvorpaa vel 30.
Mænd kan sidde, kaldet Jyn-Ovnen, og strax derved er en hedensk, otte-
kantet Gravhøi. Efter en skreven Beretning af Niels Andersøn Svei-
strup,

10. Veng Sogn (n), Annex til Dover. Veng Bye. Venggaard.
Haarbye. Soballe Bye. Nørre-Bisping Bye.

2. Tyrsting-Herred.

1. Tønning Sogn (a), Tønning Bye. Gamelstrup Bye. Tru-
gelstrup Bye. B b 3 2. Træden Tyrsting-
Herred.

strup, som 1623. var Prest her i Kaldet, skal noget fra Dover ved Zielm-
slev-Kilde have ligget den Bye Zielm-slev, hvoraf Herredet bærer Navn.
Denne Bye, siger Traditionen, skal saa været kaldet af en Herremand,
som heed Zielm, hvilken blev bevertet af en Bonde med en god Døvre,
og derpaa dræbte Bondens 7. Fiender, som imidlertid overfalbt ham, men
til Poenitenge opbygde Dover Kirke Herlof Trolle, da han var forlæ-
net med Ringkloster, skal have bragt over til Herlofsholm dette Zielm-
Søerd, hvorpaa var sat denne Inscription: Hoc nocuos hostes septem
necat ense vir unus. I Altrup Bye skal fordom have været en Kirke
viet S. Crispino og Crispiniano til Ære men længe siden nedbrudt. Lige-
saa har og i Boes Bye været Spor af en Kirkegaard kaldet gamle Air-
Esgaard, hvor man troer et Capel at have staaet.

- (n) Kirken, kaldet St. Trinitatis Kirke, er en temmelig stor og smuk gammel
grundmuret Bygning, som formedelst to smaae Udbygninger ligner en Kors-
kirke, paa hvis syndre Fløi Taarnet staaer, som er stort og høit. Paa Klof-
ken staaer 1462. Derved har været St. Annæ Kilde, som fordom blev
søgt af Syge, men da en Bonde til sin egen Nytte vilde tilstoppe Kilden,
skal han have mistet sit Syn. Her har fra meget gamle Tider været et
Kloster, men det synes at have ophørt ved 1172. da de sidste Munke flyt-
tede derfra til Om-Kloster. Ved Veng Bye findes en Høi kaldet Jens
Høi, hvor, efter Tradition, en Høfding ved Navn Jens skal være i et
Feltslag slagen og begravet. I Nørre-Bisping Bye skal i gamle Dage
have været en Kirke, hvis Rudera tilforn har været at see. Ved Veng
ere tvende smaae Søer, Vengsøe og Ravnssøe.
- (a) Kirken er tækket med Blye, har et stort og høit Taarn. Efter et Document
af 1411. haver i Gamelstrup Bye fordom været en stor Gaard kaldet
Gamelstrup Kofgaard.

2. Træden Sogn (b), Annex til Tønning. Træden Bye. Bredsvads Mølle.
3. Ring Sogn (c). Ring Bye. Bredstrup Bye.
4. Gredstrup Sogn (d), Annex til Kloborg i Brads herred. Gredstrup Bye. Hovedskov Bye. Nimdrup Bye. Rømpes Mølle. Dauding Bye. Slauballegaarde. Hallegaarde. Løvidgaarde. Fugltriis. Nedergaard. Vingum Bye. Burgaarde. Rødvigsballe et Huus.
5. Vinding Sogn. Vinding Bye. Langballe en eensted Gaard. Ulstrup en eensted Gaard.
6. Bryrup Sogn (e), Annex til Vinding. Bryrup Bye. Bryrup Mølle. Velling Bye. Løve Bye. Kolpen en eensted Gaard. Seit en eensted Gaard.

7. Souling

- (b) Sydost fra Træden Bye haver staaet en Herregaard kaldet Rigeberg, og en anden ved Trugelstrup, beboet af to adelige Jomfruer, som ei kunde forliges, og derover er Træden Kirke af den ene bleven bygt, efter uvis Sandsagn. Bredsvads Mølle ligger ved en Åse, som skifter imellem Tyrstings- og Brads-Herreder, og har sit Udspring i Nørre Sogn, hvorfra den løber forbi Pinds-Mølle til Kloster-Mølle, hvor den udfalder i Rye Sø.
- (c) I dette Sogn er Ring-Søe, hvorved Prestegaarden ligger.
- (d) Paa Kirke-Muren staaer en stor firekantet Steen med to Løve-Billeder paa.
- (e) Der i Sognet ere 5. Søer, Langsøe, Gvindsøe, Rulsøe, Tilsøe, Hundesøe. Ved Bryrup Mølle ligger Møllersdal, hvorved findes trende Bæver, som drives ved Vand, anlagte af Palle Møller med Kongel. Privilegio, nemlig en Kobber-Fabrik, et Høeleer-Verk, et Nagelsmed-Verk.

7. Souling Sogn (f), Annex til King. Souling Bye. Haarup Bye. Neder Astrup Bye. Væbnersholm Hovedgaard.
8. Tyrsting Sogn (g), Annex til Kloborg i Bradsherred. Tyrsting Bye. Hutholm en eenlig Gaard. Matteredup Hovedgaard. Matteredup Mølle (h). Stis-Mølle. Bærsnap et Huus.
9. Nim Sogn (i). Nim Bye. Morupgaard eller Brestenbroe Bye (k). Bollundgaard. Annex til dette Sogn er Underup i Nimherred.

10. Rye

- (f) Paa Kloffen i Kirke-Taarnet staar en Inscription med fære Characterer, som viser, at Kloffen er indviet til de hellige tre Konger, Caspar, Melchior, og Baltazar, Jesus og Mariæ. Væbnersholm her i Sognet bebøes af to Bønder, men har før været Herregaard, og nu bliver det paa ny igien. I Astrups Bye er en Kongelig Skole.
- (g) Kirkens Kalk er givet af Tyge Brahe og Fru Berte Brok 1631. men Tyge Jespersen til Matteredup har ladet den omgiøre 1693. Paa Kloffen staar nogle ulæselige Bogstaver. Alttertaflen bekostet af Cancellie-Raad Tygesen. Det Floiels Alterklæde, Messehagel, og et Crucifix, givet af hans Broder Justikraad Emanuel Tygesen 1732. Af Tyrsting Bye har Herredet sit Navn.
- (h) Ved Matteredup-Mølle er og en Sauge-Mølle, som drives af samme Vand.
- (i) I Nim-Skov findes et Bierg, kaldet Kslund Bierg, hvor der har staact en Gaard med Volde om, hvis Rudera sees, og som tilsidt har været beboet af en fornem Mand Christopher Holgersen, som har givet Prædikestolen i Nim-Kirke. Gaarden skal være bleven ruineret af de Svenske, og Grunden lagt til 2. Gaarde i Nim. Denne Bye Nim har givet Nim-Herred i Stiernholms Amt sit Navn.
- (k) Brestenbroe saa kaldet af Broen som der er lagt over Aacn. Ved Byen er en Kilde, hvorved skal have staact et Kloster, eller Capel, eller nogen anden stor Bygning, hvis Rudera findes, og heder Stedet endnu den gamle Kirkegaard.

10. Rye Sogn (l). Rye Bye. Emborg Kloster (m). Fiskerhuset. Faarehuset. Rye Mølle.
11. Vissing Sogn (n). Synder Vissing Bye. Uddet Bye. Nedenskov en eensted Gaard. Vilholt en eensted Gaard. Vindø-Mølle. Vissing Kloster (o).

Uf

-
- (l) Dette Sogn findes i Matriculen under Hiemslev-Herred. Rye Kirke, kaldet St. Søren's Kirke, har været en stor Kors-Kirke, men deraf er nu alene tilbage den ene Ende eller tre Hvalvinger. Hvorvidt Bygningen før har strakt sig, er endnu kiendeligt Anno 1660. efter den Svenske Krig befandtes denne Kirke af militariske Plyndringer meget ruineret og af ulykkelig Jildebrand bestrøbet. Her findes en af de ældste Egstene, som her i Landet er tilovers, over Biskop Sven af Aarhus, som stiftede Omkloster og døde 1191. En anden over Thuro, som blev Abbed i bemeldte Kloster 1263. og den tredje over Peder Sørensen Abbed sammesteds som døde 1554. See Marm. Dan. T. II, pag. 131. Anno 1573. har Kong FRIDERIK II. tillagt Sognepresten i Rye Christen Nielsøn for Kaldets Ringhed Konge-Tienden af Vissing Sogn indtil videre. Ved Rye-Mølle har Rye-Søe, Mossøe, og andre derudi flydende Søer og Aar deres Udløb, og siden løber ned til Skibborg Mølle, og derefter faaer Navn af Guden Aa. I Rye Skov ligger det forhen beskrevne steile Bierg Zimmelsbierget. Ved Rye har forud været store Skove. Egnen falder noget sandig og grændser til Heberne. St. Søren's Kilde i Rye har forud været meget søgt og troet at give Syge deres Helbred igien.
- (m) Behøes nu af tvende Bønder, men var i gamle Dage det berømte Omkloster, Cara Insula, som siden beskrives.
- (n) Vissing Sogn er matriculeret til Hiemslev-Herred. Ved Prestegaarden har været et Jagthuus, hvor Kong FRIDERIK II. har logeret. Uvner til Vissing er Voor Ladegaard Sogn i Voor-Herred. I Vissing Bye er en Konaelig Skole.
- (o) Er nu to Bøndergaarde, men var forud et Kloster, hvorom mere siden.

Åf Tem Sogn i Bradsøherred, Silkeborg Amt, ligge udi dette Herred: Salten Bye. Engerød en eensted Gaard. Foustrup Bye. Borred Bye. Raarupgaard.

3. Voor-Herred.

1. Voor Ladegaards Sogn (a) Annex til Visning i Eyrsting-herred. Voor Ladegaard Bye. Dorup Bye. Møllerup en eensted Gaard (b). Krog en eensted Gaard. Voor-Kloster Mølle. Ham Bye. Gantrup Bye.
2. Øst Visk Sogn (c). Øst-Visk Bye. Satterup Bye. Vest-Visk Bye. Monbjerg Bye. Lillerupgaard. Holmgaard.

Holm

-
- (a) Kirken har et høit Taarn, og ligger noget fra Byen. Sognet og Byen, som egentlig heder Voor og hvoraf Herredet er kaldet, har faaet det Tilleg til sit Navn af en Ladegaard, hvilke fordmulig laae til Voor-Kloster, som siden beskrives, og som laae en Fierdingveis derfra norden for Byen nedenunder Skoven, hvor nu er ovennævnte Mølle, og hvis Radera endnu findes.
 - (b) Ved Møllerup Gaard findes et hedenf Alder, nemlig en stor bred Steen paa 3. store Stene og omkring den 7. à 8. Stene.
 - (c) Kirken med Taarn og Waabenhuset forbedret af Niels Skram til Urup og Frue Kirstine Rosenkrands 1589. har en smuk Altertavle, og to udbygte Begravelser, i den ene ligger Peder Skram Rigeets Marsk, som for sin Tapperhed kaldes Danmarks Bovehals, Niels Skram til Urup som døde 1601. Berte Brokenhuus gift med Jacob Ulfeld til Ulfeldsholm døde 1657. 77 Aar. I den anden Begravelse hviler Baron Jørgen Gyldenkrone til Urup som døde 1714. 32. Aar og Frue Vibekke Dorthea Gersdorf, som siden fik Stift-Amtmand Pentz, iten Conferensraad og Amtmand Jørgen Grabov som døde 1728. og Frue Lucia Hedvig von Levitzau, og Søn Oberste

- Holm Mølle. Urup Mølle. Naldalgaard. Løgballehuus.
 Birkesgaard. Purupgaarde. Urup Hovedgaard.
3. Vding Sogn, Annex til Øst-Birk. Vding Bye. Saabye.
 4. Lundum Sogn. Lundum Bye. Lundum Skov Bye.
 5. Hansted Sogn (d), Annex til Lundum. Hansted Bye. Egebjerg Bye og Mølle. Rodved Bye. Rodvedgaard. Hansted Hovedgaard. Hanstrupgaarde.
 6. Østved Sogn (e). Eier Bye. Trepstrup Bye. Riis Bye.
 Elling

Oberste Hans Grabov. I Birk Kirke har været en Altertavle, som tilforn var i Ring-Kloster, med denne Inscription: 1480. completa est ista tabula tempore *Dorotheæ Laurentii* Prioris virginis venerabilis. I Sognet ere mange Høie. Et Document af 1568. viser, at disse Hr. Peder Skrams Gaarde, Lillerup, Tingstedholm, og Holms-Mølle, da først ere lagte til Birk Sogn.

- (d) Kirken er med Taarn, og Choret smukt afdeelt. Et Epitaphium over Dorthea Hans Datter Anders Tonboes til Hanstedgaard, som døde 1711. Under Choret er deres hvalvede Begravelse. Hun gav ved Foundation 1705. Hanstedgaard og Gods, med Lundum og Hansted Kirker, til et Hospital, som er bygt af Grundmuur strax ved Kirken til 24. Lemmer, af hvilke hver nyder maanedlig 2. Rdlr. og fri Ildebrand, med videre, Forstanderen beboer Hanstedgaard, og afsegger aarlig Regnskab til Stiftamtmanden og Biskopen i Aarhus. See Hofmans Fundatzer Tom. II. pag. 302. 313. Samme Hospital er 16. Fag langt og 6. Fag bredt, opbygt 1712. Sydost for Byen er en Cirkel med mange Høie. Anno 1548. vedtoge Voorherreds Mænd at give til at vedligeholde den ny anlagte Hansted-Broe, det første Aar hver 2. Skieppe Havre, siden een Skieppe. Anno 1551. forlenede Kong CHRISTIAN III. Em-Kloster med Hansted-Broe, og befalede, at hver Mand i Hadsherred skulde hver tredie Aar udgive bemelte Skieppe Havre.
- (e) Kloffen er støbt 1591. Ved Kirken er en Kilde, kaldet St. Annæ Kilde. Presten boer i Sneptrup Prestegaard.

Elling Bye. Bisstrup Bye. Snestrup Prestegaard. Tam-
mestrup en eeneste Gaard.

7. Taaning Sogn (f) Annez til Ousted. Taaning Bye. Horn-
drup Bye. Savreballe en eensted Gaard.
8. Være Sogn (g). Haldrup Bye. Stensballe Bye. Blstrup
Bye. Møllerup Bye. Stensballegaard Hovedgaard. Vær-
holm Hovedgaard.

C c 2

9. Nebel

- (f) Klokken er støbt 1620. Til denne Kirke legerede Jens Nielsøn Hald, Borger i Kjøbenhavn, 1708. til nye lukte Stole, Pulpitur og andre Ornamentur, 200. Rdlr. hvorfor og Kirken indvendig er i smuk Stand. Han var født i Taaning Bye i en Gaard kaldet *Hald*. See HOFMANS *Sundtæzer* Tom. II. pag. 300. Til en Erindring af denne Gavn-
mildhed læses en Inscription paa en Tavle i Choret med forgyldte Bogstaver.
- (g) Paa Klokken i Kirke-Tagernet staaer Christopher Pax 1637. og indvendig paa Altertavlen, at Baron og Friherrinde Krag lod den forfærdige paa deres Søns Peder Krags Fødselsdag 1699. I Choret er en sort Mar-
mor-Steen med tvende Corpora, Folmer Rosenkrands til Stensballegaard og Frue Margrete Gyldenstjerne til Tim med tvende Sønner, hun døde 1581. Dellen til Daaben er given 1693. I Skriften 1695, Kall og Duff 1691. alt af Baron Frid. Krag og Friherrinde Charlotta Amalia Griffenfeld, hvilke har ladet Kirken baade ind- og udvendig i Stand sette. Under Choret er en stor Begravelse, hvori hviler den navnkundige men uhykkelige Peder Schumacher, som i sin Velstand var Gros-Cancel-
ler og Greve af Griffenfeld, paa hvis Riste er en dobbelt Inscriptions-
Plade, som er anført i *Marm. Dan. T. II. pag. 183.* og hans Frue Catharina Nansen, Baron Erik Krag Capitain som døde i Pomeran 1716. 23. Mar, hvis Fader var Geheimeraad og Statholder Baron Friderik Krag til Stensballegaard og Moder Charlotta Amalia Griffenfeld, disses anden Søn Baron Börge Krag som døde 1751. 56 Mar. Neden i Kirken er bemeldt, Baron
Frid.

9. Nebel Sogn (h), Anney til Være. Nebel Bye. Seridslev-
gaard Hovedgaard. Seridslev Bye. Bled Bye.
10. Søvind Sogn (i), Anney til Gangsted. Søvind Bye. Tof-
tunt

Frid. Krags Begravelse, han døde 1728. 73. Aar, med begge sine Fruer, Char-
lotte Amelia Griffenfeld som døde 1703 og Edele Krag, Geheimeraad Niels
Krags og Frue Sophie Juuls Dotter, fød i Kiøbenhavn 1686. gift 1705.
Enke 1728. døde 1751. Om hendes Stiftelse til Fattige af Familien
See HOFMANS Fundatzer Tom. II. pag. 316. Paa Marken findes en-
del Offersteder og Begravelses Høie fra de hedenste Tider. Ved Steens-
balle Sund boer en Mand, som med en Baad fører over til Horsens
Mark. I Steensballe Bye har Baron Frid. Krag oprettet en Skole for
Sognets Ungdom, og siden har Bymændene i Zaldrup opbyggt sig en
Skole i deres egen Bye.

- (h) Kirken Altertavle af Bildhugger-*Arbeid* givet af Henrik Mund til Serids-
levgaard og Frue Birgite Mormand 1656. Chorsdøren af de samme
1660. Paa Kalk og Dift: Sören Mund og Frue Kirken Glambek 1518.
Begravelsen er opfyldt med Kister, deriblant Henrik Mund til Seridslev-
gaard som døde 1675. 74 Aar. Neden for er begravet *Assessor* Henrik
Mule til Seridslevgaard, hvor han og var født 1683. og døde 1742. med
første Frue og to Børn. Hans *Foundation* til Sognets Skole i Seridslev
og til Fattige, See i HOFMANS Fundatzer T. II. pag. 323.
- (i) Kirken ligger østen for Søvind Bye. Altertavlen givet af Major Chri-
stian Carl Müller til Tjrestrup og Frue Anne Lassøn 1723. som her ere
begravne. Paa Kalken, som er Sølv forgyldt, staaer denne *Inscription*
med *Munkebogstaver*: Hunc Calicem fecit fieri *Borckord* pro salute ani-
mæ suæ, & animarum parentum suorum, & anima *Iuari Erici*, Anno
Domini 1517. Orate pro eo. I Choret er en smuk *Ligstecn* med *Positurer*
og *Baabener* over Peder Ebbesön Galt til Birkeffe, som døde paa
Palsgaard 1548. og Frue Ingeborg Giords Dotter som døde 1551. og
deres Søn Mogens Galt, som døde paa Tjrestrup 1575. I Søvind
Bye har efter *Tradition* været en Herregaard kaldet *Torupgaard*, hvor-
af endnu sees *Rudera*.

- tum Bye. Orbek Bye. Aas Bye. Briksted Bye. Borsøe (k). Tyrestrup Hovedgaard.
11. Gangsted Sogn (l). Gangsted Bye. Balleboe Bye. Agerstrup Bye. Elbek Bye.
12. Tolstrup Sogn, Annex til Katterup. Tolstrup Bye. Giedved Bye. Tamestrup Bye. Eldrup Bye. Giedved Mølle. Tolstrup Mølle.
13. Øridslev Sogn (m), Annex til Katterup. Øridslev Bye. Ørffov Bye. Tvingstrup Bye. Hovid 2. Gaarde. Et privilegeret Kroe hos Landeveien.
14. Katterup Sogn (n). Katterup Bye. Borup Bye. Møsballe Bye. Overbye. Tøstrupgaard.

E c 3

15. Sylke

(k) En liden De med en Gaard paa.

(l) Kirkenes Altertavle er given af Gedske Lucas Døtter, Bertel Fedders og Lauritz Frises Enke, som alle der ere begravne. Sognepresten boer i Elbek Prestegaard. I Agerstrup Mark skal fordmum have staaet en Herregaard, hvis Jorde ere Ludvigs tildeelte Gangsted Sognemænd.

(m) Kirkenes Bygning er af et Slags Steen som kaldes Fro-Steen. I Altergulvet ligger en Ligsteen, med 2. Corpora, over Christen Mortensen Frost, som boede i Hovid, døde 1638. og Karen Lauritz Døtter død 1650. Byfestagerne givne af Niels Grøn i Borup for hans Faders Jens Grøns i Hovid Leiersted i Alltergulvet 1696.

(n) Kirken med Taarn, er ind- og udvendig sat i smuk Stand af Eieren Etah-raadiinde Lichtenberg 1766. I Choret ses en Ligsteen med tvende udhugne Corpora, over Niels Grøn Slots-Skriver paa Skanderborg, som Bønderne for sin Haarde Medfart kaldte Bønde-Konge, døde 1612. han boede i Borup. Epitaphium over Presten Ove Andersen som døde 1692. Afessor og Sogneprest Mag. Søren Glud, som med Prestegaarden indbrændte 1742. er og her begravet.

15. Hylke Sogn (o). Hylke Bye og Mølle. Udstrup Bye. Brøstrup Bye. Baastrup en eensted Gaard. Jordbjerg en eensted Gaard. Nissum Gaard. Ring-Kloster (p). Tamestrupgaard.
16. Vedstet Sogn (q), Annex til Torrild i Hadsøherred. Vedstet Bye. Grumstrup Bye. Assendrup Bye.

4. Sabroe-Herred (a).

Sabroe-
Herred.

1. Saarup Sogn, Annex til Leding. Saarup Bye. Mundelstrup Bye. Dvortrup Bye.

2. Sabroe

-
- (o) I Kirken tvende aabne Begravelser, et Epitaphium over Sognepresten Laurids Pontoppidan. Om Kirken er bekient dette Riim, som siges tilførn at skal have staaet paa Blyet: Elske Brok og Oluf Top de bygde Hylke Kirke op, men det Aarstal 1019. som legges til, kan ikke være rigtig. De har begge boet i Hylke, men efter Tradition skal de være blevne ueens, og den eene skudt den anden ihjel. RESENIUS i sin Atlas beretter, at der i Waabenhuset er en Steen, hvorpaa staaer: Hic jacet Olaus Top. Aaars 1566. har Fru Birgitte Giøse givet til Sognepresten i Hylke en Gaard der i Byen, som forhen hørde til Ringkloster, ligeledes bevilgede hun Presten paa Livstid Konge-Tienden af Hylke Sogn.
- (p) Er nu tre Bøndergaarde der som Ringkloster var, hvor om videre siden.
- (q) Paa Kirkedøren staaer det Aarstal 1546. Paa Prædikestolen 1641. hvor over Himlen er givet 1639. af Oluf Olufson i Hedemølle. Kloften er støbt 1732. af Caspar Kronich. Sydøst for Kirken, en halv Fierdingvei derfra, ligger i et aflang Nyadrat en Dyrge Steen, hvor Kirken berettes først at skulle have været bygt, kaldes endnu Trold-Kirke. I Grumstrup er en af de grundmurede Kongelige Skoler. Uden for denne Bye er et Stykke Eng kaldet Kongs-Bied, hvor Kongerne i gamle Tider paa deres Reiser skal have haft Beedsted.
- (a) Provsten i Vester Lisbjergherred er tillige Provst ndi dette Herred.

2. Sabroe Sogn (b), Annex til Lading. Sabroe Bye. Sabroe Mølle. Ristrup Hovedgaard. Udstrup en eensted Gaard.
 3. Haldum Sogn (c), Annex til Vitten. Haldum Bye. Haarbbye. Sandbye (d). Hinnerup Brogaard et eeneste Sted.
 4. Hadsten Sogn (e), Annex til Vitten. Hadsten Bye. Hadsten Mølle.
 5. Lynge Sogn (f). Lynge Bye. Sveistrup Bye. Biivild Bye.
- Saurstov

- (b) Sabroe eller Saurbroe, hvoraf Herredet har Navn, blev skreven i gamle Dage Sahebroe. Ved 1165. eller tilforn og før Øm-Kloster blev stiftet, var dette Kloster af Biskop Eskil i Aarhus først bestemt at skulle anlegges i Sabroe, men da Stedet ikke fandtes beqvemt nok, blev der intet af. I Kirken er en aaben Begravelse, hvori Lauritz Røstrup til Ristrup, som døde 1588. hans Lig er endnu conserveret, undtagen hans Been, som de Keiserlige skøde i Stykker, da de 1628. havde Kirken til et Kornhuus, og satte Liget op til Veggen at skyde til Naals efter. Kirkebogen vidner, at her da i et heelt Aar ingen Guds Tieneste blev holden. Den Reenbergske Familie har gjort en anseelig Donation til Skole samt Fattige Gamle og Faderløse i Sabroe og Faarup Sogner. See Hofmans Fundatzer Tom. II. pag. 325.
- (c) I Kirken er en aaben Begravelse for Presterne. I Sognet findes endeel Kæmpe-Begravelser, deraf paa Hjør Mark en, kaldet Grevens Høj, som fandtes indvendig med Kampesteen hvælvet, og med Keergryder og Afke i.
- (d) Paa Sandbye Mark har været en Herregaard, kaldet Eggelund.
- (e) Hadsten Bye er afdeelt i Over-, Mellem- og Neder-Hadsten. Ved Kirken har været to hellige Kilder, St. Laurentii og Munkeskilde. I Mølgyde har været en Herregaard kaldet Gamelgaard, hvor Tule Vogensøn har boet, og hvoraf sees Ruciera. I Hadsten Skov er et Sted, hvor der findes Jern-Erts, og hvor man troer fordom at have staaet en Jernfabrik.
- (f) Lynge Kirke eller Lyngaee, som nogle skrive det, er kaldet Vor Frue Kirke. Den har et smukt Taarn, er belagt med Blye, hvælvet og jirklig
baade

Saurskov Hovedgaard. Bøgaard en eensted Gaard. Vosstrup Smidde et Skovhuus. Annexet til dette Sogn er Skjød i Houlbjergherred.

6. Vitten Sogn (g). Vitten Bye.

7. Solbye Sogn (h), Annex til Søsten i Vester Lisbjergherred.
Soelbye.

baade inden og uden. Paa Daabens Mesning-Bekken staaer denne Skrift: Anno Domini MCDLXXXI, factus est fons iste tempore Domini Jacobi Nicolai Hvid, Curati Ecclesie Lyngaae, pro cuius anima orate. Denne Hr. Jacob Hvids Navn staaer og paa Kloften med Aarstal 1471. I en gammel Kirkebog er indført en Bøn, som skal være brugt ved denne Klofkes Daab. I den hvelvede Begravelse hviler Niels Friis til Farskov, med begge Fruer Dorthe Gyldenstjerne og Anne Sandberg, som 1640. har givet Altretablen samt Kalk og Dist. Han har og givet 100. Rdlr. til Fattige, men Donationen er undergaaet, see Hofmans Sundtzer Tom. II. pag. 324. I denne Begravelse staaer og Etatsraad og Amtmand Jens Rosenkrands til Faurskov og Østkovholm med begge Fruer Dorothea fød Grevinde af Friis og Beate Sehested, Niels Sehesteds Døtter af Mulderup i Fyen. Et Epitaphium over Forvalter Niels Nielsen, Forpagter paa Faurskov, hvorfor han gav en Lysekrone til Kirken. Paa en Steen i Muren staaer med forgylbte Bogstaver Presternes Navne fra Reformationen. Paa Lyngemark ere tvende Høie den ene kaldet Kyffers Høi, den anden Boeshøi, i hvilken Odins Søn Boe skal være begravet, som der i et Feltslag ihjelslog Kong HOTHER, og tilslige selv fik sit Banesaar. See Sax, Grammat. Edit. Steph. pag. 46. Men Hother skal ligge ved Sveistrup i en Høi kaldet Kongens Høi. Paa Bøgaard Mark er og en stor Høi kaldet Kongshøi. Bøgaard menes før at have hedet Bøgaard af en Bæk som løber strax der neden for.

(g) Ved Kirken findes en Kilde, kaldet Dagsmars Kilde, hvor Traditionen siger at Børnene bleve døbt, førend Kirken blev bygt, og som Børnene havde hvide Klæder paa, skal Kirken deraf være kaldet Vitten.

(h) Paa Kirkenes Klokke staaer: Peder Søse og Fru Margrete Rosenkrands

1656.

Foelbye. Nør-Ring Bye (i). Nørring Riis 3. Gaarde (k).
Tinning Bye.

8. Lading Sogn (l). Lading Bye. Skioldlev Bye (m). Lyng-
ballegaard. Homelure 2. Gaarde. Faistrup Bye.

5. Fram-

1656. En Inscription i Kirken viser, at Alteret, Prædikestool, med videre, er renoveret 1648. da Gabriel Acheleie var Patron og D. Jacob Matthiesen Biskop. Af Fortegnelsen paa Presterne sees, at Hr. Hans Blikfeld var først Lieutenant af Cavalleriet, og siden der Prest 1684, kaldet af Grevinde Friis. Tinning Bye har en hyppelig Løve-Muse, som giver Løv, der kan bruges nogle som Lys og nogle som Smede-Kul.

- (i) I Nør-Ring eller Nørring Bye ligger en Ladegaard kaldet Nør-Ringegaard, som hører under Fauruskov, og staaer for 22. Lønder $3\frac{1}{2}$ Fjerdingslar Hartforn, hvorpaa holdes Foer: Stude. I samme Bye sees Rudera af en Kirke: Vesten Byen ligger en Skov kaldet Nørring-Lee.
- (k) I Nørring-Riis Skov ligger Rudera af en Gaard og Standsse, kaldes Riishofsgaard, der siges Sven Felding at være fød, og Niels Ebbesen at have boet, som slog Greve Gert i Randers. Hvitfeld pag. 467. 468. kalder Stedet Nørre-Riis.
- (l) Ved Byen ligger Lading-Søe, hvori fauges Brasen, Uborre og Giedder. Noyle paastaac, at Lading har sit Navn af at Lade, og at der fordem har gaaet Vaade fra Lading Søe til Strandene. Ved denne Søe vides endnu et Gaardsted, hvor en Bygning fordem har staaet, nogle mene, det er et af Arnikenes Opholds-Steder, da de forlode Sabroe, og senere de komne til Dinkloster. Presten boer i Skioldlev Prestegaard.
- (m) Ved Skioldlev Bye ligger en Høi kaldet Skiold-Høi, hvor Kong SKIOLD siges at ligge begravet, som skal have haft en Bopæl i eller ved Byen. I Skioldlev ligger en Toft kaldet Kirkelade, hvor der siges fordem at have staaet en Kirke.

5. Framlev-Herred.

1. Skyholm Sogn (a). Skyholm Bye. Herkind Bye. Terp
2. Gaarde (b). Terp Mølle.
2. Siellev Sogn (c). Siellev Bye. Siellevskovgaard Høvedgaard.

- (a) Mogle skrive Skibholm, men da gamle Documenter af 1319. og 1335. nævne Kirken Skyde og en Gaard der i Sognet kaldet Holme, bliver det deraf sammensatte Skydeholm eller Skyholm rettest. Prestegaardens Documenter nævne og Sky-Kirke, Sky-Prester, Sky-Prestegaard, og Skyholm Bye. 1754. har Greve Friis ladet Kirken ud- og indvendig reparere. Der i et Epitaphium over Sognepresten Jacob Bunnisön, Paa Kirkens Sølv-Kalk staaer: Christianus Nicolai f. Pastor Anno 1625. Paa Altertavlen 1593.
- (b) I Terp Mark har forud været en Gaard Trollerupgaard kaldet, Eieren Trolle skal være begravet i en Høi derhos, kaldet Trolldhøi.
- (c) I Kirken er en Tavle med Biskoppernes Navne i Aarhus, en anden med en Fortegnelse paa Sognepresterne. En aaben Begravelse i Choret, hvori Lars Rostrup som døde 1568. hans Søn Jörgen Rostrup og Frue Margrete Skeel, deres Søn Hans Rostrup, alle til Siellevskovgaard, den sidste levede 1593. hans Frue Anne Lange. RESENIUS i sin skrevne Atlas vidner, at ved Siellev Kirke, skal findes en Runesteen, som VORMIUS ikke haver, med denne Skrift: *Freyr sten seti her Ulu lifi smar trug guden,* o: Frey satte Stenen over Her Ole eller Ulv sin Ven, Guderne tro. I denne Kirke skal Sven Felding, som har boet paa Siellevskovgaard, være begravet. I det mindste bevetter ANDR. VELLEJUS i Fortalen for den 24de Kæmpevis, at i Siellev var i hans Tid en gammel Kirkebog, hvor foran i det latinske Calendario stod indtegnet, at Sven Felding er død paa St. Mathiæ Apostoli Dag, hans Hustrue Aase paa St. Michaelis Dag, deres Datter Ingret paa St. Povels Omvendelses Dag, og hendes Søn paa næste Søndag efter Uffe Onsdag, men det er Skæde, at der findes intet Årstal hos. Ved Siellevskovgaard var en Vand-Mølle, som kaldtes Skovgaard's Mølle, hvilken blev lagt øde, da Gaarden blev nedbrudt.

- vedgaard. Dette Sogn har tvende Annexer, Skjøring i Framlevherred og Laasby i Giernherred.
3. Skjøring Sogn (d), Annex til Sielles. Skjøring Bye. Røegaarde 2. Gaarde.
 4. Borum Sogn (e). Borum Bye. Borum Mølle. Dette Sogns Annex er Lyngbye i Haslevherred.
 5. Skovbye Sogn (f), Annex til Skyholm. Skovbye. Lundegård.
 6. Harlev Sogn (g). Harlev Bye. Tostrup Bye. Skibbye (h). Harlevholm 2 Gaarde. Harlev-Mølle (i). Tarskov-Mølle.

D d 2

7. Framlev

- (d) Kirken er uden Taarn, paa Klokken staaer St. Maria, med Aarstal 1490.
- (e) Kirken har Taarn og Spir belagt med Blye, i standfat 1745. af Rigsraad Johan Arnt Althalt. Alttertavlen staaeret 1701. af hans Farfader Johan Arntsen, Prædikestolen, Kalken, og Lysestagerne givne af Anders Pederfen Herredsfoged i Borum 1604. Paa Døbefadet af Mæsing er en ulæselig Munkeskript.
- (f) Kirken er bygt af hugne Kampestene, ligesom de fleste i Eggen, ligger høit og har et høit Taarn. I Kirken ere Egebielker, hugne af en Skov der ved Byen, som nu er øde, men Byen og Sognet beholder Navn deraf. Paa Kalken staaer 1596.
- (g) Kloffen i Taarnet er bekostet 1680. af Greve Niels Friis og støbt af Rudolph Melchior. Paa Alttertavlen staaer Presten Daniel Kaes-Navn med Aarstal 1592. I Kirken et Epitaphium og en Ligsteen over Frue Giennet Cragengielt, som boede paa Harlevholm og døde 1567. Hun har testamenteret til Kirken noget Jord der i Sognet.
- (h) Skibbye skal have Navn deraf, at man i gamle Dage har kunnet segle af den liden Aae, som nu gaaer til Aarhus-Mølle, ud i Havet, og løbe Aarhus forbi til og fra Samsø og de andre Øer, da de fra Øerne lode i Harlev Kirke deres Børn døbe, førend Aarhus blev bygt.
- (i) I Harlev-Mølle er et Kobber- og Hølees-Verk indrettet.

7. Framlev Sogn (k), Annex til Zarlev. Framlev Bye. Hørslev Bye. Borggaard. Labing (l) Bye og Mølle. Snastrup Bye og Mølle. Lille-King Bye. Høbyemark. Hørslevgaard (m). Hørslev Boele.
8. Stierd Sogn, Annex til Stor-King. Stierd Bye.
9. Stor-King Sogn. (n). Stor-King Bye. Høver Bye. Gamelgaard.
10. Galten

(k) Kirken er jiret, med et anseeligt Spir af Greve Niels Friis. Et gammelt Urverk i Zaarnet. Paa Kloffen med Munk-Bogstaver: 1472. Sancta Maria Paa Kirkegaarden har været to gamle Stene under Kirkens Vinduer, smale, men næsten af 5. Alnes Længde, hvorpaa har været megen Læsning, men nu udslidt og fortæret, paa den ene kan kiendes:

Dic, rogo, versiculos, o lector, qvi legis istos,

Da, pie, da *Magno*, gaudia, Christe, tuo.

Paa den anden: Sub lapide isto requiescit corpus *Caroli*. Af Framlev Bye haver Herredet sit Navn.

(l) Her har forduum været en Herregaard, kaldet Labinggaard, som Palle Bryning 1418. skødte til Hr. Margvor Rostrop den yngre for alt hans Gods i Omme-Sogn i Jellinghysfel.

(m) Paa denne Gaard, som før har været i et, boer nu trende Bønder.

(n) Stor-King kaldes saa til Skilsmisse fra Lille-King i Framlev Sogn. I Kirken ere Epitaphier, over Birkedomer Johannes Snell, samt over nogle yngre Tidens Sogneprester. Paa Stor-King Mark har forduum været en Ladegaard, af hvis Tømmer den Bøndegaard Gammelgaard skal være opbyggt, som nu er indrettet til to Beboere. Samme Ladegaard hørde til et væsten for tet ved Søballe Søe liggende Slot, kaldet endnu Sandgravvold, hvor Rane Jonson, som hialp til at myrde Kong ERIK GLIP-PING, skal have boet. Der vises endnu Kiendetegn til Graver og Hæve-Stray derved paa Stor-King Mark findes tvende Høie, den ene kaldet Steigle-Høie, hvor Rane Jonson siges at være sleiglet, den anden Dronnings Høie, hvor Dronningen skal have seet paa Executionen. Ved be-
melte

10. Galten Sogn, (o) Anney til Stor-King. Galten Bye.

6. Stjern-Herred.

1. Laasbye Sogn, Anney til Sielles i Framlev-Herred. Laasby. Flensted Bye. Kalbhegaarde 2. Gaarde. Ersholt eenesteds Gaard.
2. Tulstrup Sogn, Anney til Alling. Tulstrup Bye. Javn-gode Bye. Torring Bye. Skovsrode Gaard (a). Riisgaard.
3. Alling Sogn (b). Alling Bye. Bomholt en eentlig Gaard.
4. Dallerup Sogn, Anney til Linaae. Dallerup Bye. Toustrup Bye. Saaring Bye.
5. Røgind Sogn (c). Røgind Bye. Klintrup Bye. Oustrup-gaard (d). D d 3 Disse

melte Søballe Søe sees fiendelig Rudera af tre Bygninger, med dybe Graver om og tre Vindebroer, som skal have været beboede af tre Systre, som vare Pionner, og har eiet endeel Bøndergods der i Sogneue. Kane Jonsons Afskom skal have givet et Stykke Jord til Prestegaarden, kaldet Langelof og et Stykke Skov kaldet Langestov.

- (o) Ved Foundation 1754. har Margrete Arnkiel, Skov- og Jagt-Sessions Skrivar Bartram Buchvalds Enke, efter hendes Mandts Willie, stiftet en Skole der i Sognet, givet dertil 600. Rdlrs. Capital, og for derts Begravelses Bedligeholdelse til Kirken 100. Rdlr. derforuden et Pulpitar, Sølv-forgylt Kalk og Disk, et rødt Fløiels Alterklæde med Guld- og Sølv-Galuner, en Crucifix af massiv Sølv, en Messing-Lysekroner, og visse Penge til Lys paa Alteret og i Lysekronen.
- (a) Ved denne Gaard ligger en af de Kongelige Skoler, som Kong FRIDERIK IV. stiftede.
- (b) Paa Alter-Klædet er Kong CHRISTIAN VI. Navn broberet med Ardstal 1743. I Kirken findes fra de Catholske Tider et Røgelse-Kar af Kobber.
- (c) I Kirken et Epitaphium over Presten Sören Ortelson Grønbek som døde 1748. 81. Aar gammel, Prest 57 Aar og Provst 34 Aar.

Disse 5. Sogne af Giernherred høre til Skanderborg Amt, men de følgende 9. Sogne af dette Herred høre til Silkeborg Amt, og ere derunder matriculerede.

6. Skanderup Sogn (e). Anney til Giern. Skanderup Bye. Holinstoel Bye. Mølhave. Klopgaard. Soelgaard. Dalbye. Dalbyegaard.

7. Linaae Sogn (f). Linaae Bye. Skielderup Bye. Mollerup

(d) Uden for denne Bondegaard, udi en Morabds, i Enden af en liden Skov, ligger en Ringmuur i Jorden, som skal være Ruders af et Kongeligt Jagt- eller Lyshuus.

(e) Kirken er liden og kuldet, men navnkundig deraf, at mange endog langt fra boende i adskillige Svagheder og Tilfælde lade i Skanderup Kirke gjøre Bøn for sig af Prædikestolen, og give derved en Kiendelse til Kirken, som derved har faaet Alter, Prædikestool, Pulpitur og Stole malet og i Stand sat. To Mesning-Kroner givne af 2. Borgere i Aarhus, som vare frelste af Havsnød. Til Fonten er givet et skönt Engelsk Tinsfad 1707. Kalk og Disk af Sølv foræret af Skipper Mikkel Sörensen Gylding i Aarhus 1693. I Kirken er en Boks, hvori Pengene forvares. Paa Kirkegaarden har forud været en hellig Kilde, hvor mangfoldige Syge og Skrobelige søgte hen for at blive helbredede, men da en Mand toede en blind Hest deri, mistede Vandet sin Kraft og Kilden tilstoppedes, hvorover Folk nu i seden derfor lader bede for sig af Prædikestolen. I Testament af 1495. har Holger Rosenkrands givet til Skanderup Kirke en Dre og en Roe, hvoraf sees, at denne Kirke længe har været udraabt for Helligdom.

(f) I Kirken et Epitaphium over Brigadier Adam Erenreich von Preen og hans tre Fruer. Ved Kirken paa nordre Side er en muret Begravelse, hvori hviler Daniel Fisker til Silkeborg som døde 1707. og hans Hustru Else Linde. Paa Kloften staaer:

Kong CHRISTIAN den Siette lod helbrede mine Keyner,
Kom til Guds Huus med Bøn og Bød, saa tidt jeg dig indstevner.
Paa

rup Bye. Haarup Bye. Lavind Bye. Kiers Mark og Mølle. Silkeborg Ladegaard og Mølle. Liusbroe og Refensbroe tvende Bagthuse.

8. Sporup Sogn (g). Annex til Røgind. Farre Bye. Lynge Bye.
9. Voldbye Sogn (h). Annex til Zammel. Voldbye.
10. Zammel Sogn (i). Hammel Bye. Strisenborg Hovedgaard. Emdrup Bye.

11. Søbye

Paa Kirkens smukke Kalk læses 6. gange disse Bogstaver: A. E. P. F. R. Kalk og Dist til de Syge har Major Andreas Fornek og Frue Anne Margrete Felthusen 1711. skienket til en Erindring om deres Overgang fra den Catholske til den Lutheriske Kirke. I Byen er et lidet Hospital til 4. Fattige stiftet 1730. af Christian Fisker til Allinggaard og M. Clemens Poulson. Her er og en af de grundmurede Skoler, som Kong FRIDRIK IV. lod bygge. I Høffelskoven ved Linae findes nogle Høie med 3. à 4. Rader Stene omsatte, hvori ere fundne Urner med Been og Afse. Foruden Linae og Dalerup, skal her fordm endnu have været Bierup Kirke, som er afbrudt og hvis Rudera vises.

- (g) Kirkens Altertavle og Prædikestool givne af den Fiskerske Familie, som her har sin aabne Begravelse, hvorudi og nogle af de gamle Friiser ere hensatte. Sognet har Navn af nogle Gaarde, som i forige Tider har ligget ved Kirken, iblant hvilke og Prestegaarden har været.
- (h) I Kirken en smuk Altertavle, hvorpaa i Midten en Martyr-Skare af kunstig Bildhugger-Arbeid, paa den ene Side den Babiloniske Høie, paa den anden Paven, med Guld, Sølv og Maling overdragen.
- (i) Kirken er temmelig stor og med Taarn, indvendig Høvelingen gipsket. Bag Alteret er den Grevelige Frisenborgske Begravelse, hvori hviler Scheimeraad og General-Lieutenant, Greve Christian Friis død 1764. og hans Grevinde fød Gersdorf, i Marmor-Rister. Under Altergulvet ere tvende

11. Søbye Sogn, Annez til Zavrums i Hovelbergherred. Mølgaard. Rampes Mølle. Søbyegaard Hovedgaard. Vedsted Bye. Svenstrup Boek. Møgelbye.
12. Skorup Sogn (k). Skorup Bye. Grøstved Bye.

13. Giern

tvende aabne Begravelser med de Parsbergers Ligg, som har eiet Jernit. Her findes og tvende Epitaphia, et af Træ, et andet af Sten med Volde-
mar Parsbergs og Frue Ide Lykkes Effigies og 16 Ahner I Byen er et grundmuret Hospital, stiftet af Greve Christian Friis til 8½ Portioner, hver Fattig aarlig 17 Rdlr. 2. Mark, hvilken Stiftelse ved Fundatoris Testament paaligger Frisenborg Grevskabs Eiere at holde ved lige. Foruden Voldbye, har Sammel endnu et andet Annez, som er Sale i Hovelbergherred: Men i steden derfor laae fordem et Annez til Sammel, kaldet Jernit, som var et meget lidet Sogn, bestaaende alene af 6. Gaarde og et Boel, hvorfor Kong CHRISTIAN III. 1558. befalede Jernit Kirke at nedbrydes og Sognefolket at søge Sammel Kirke. Disse Gaarde bleve siden afbrudte og Herregaarden Jernit opbyggt, som Parsbergerne i forrige Seculo eiede, og siden Mogens Friis, som deraf 1672. oprettede Grevskabet Frisenborg.

- (k) Skorup skal tilforn have hedet Skovrup eller Skovtorp, fordi Byen har været samlet af nogle her og der liggende Skovhuse, hvoraf endnu ere Riendefegn paa Marken. I Kirken er en aaben Begravelse til Presterne. Paa Altertavlen staar H. Lindenov. M. Höeg. C. Rosenkrands. 1655. med deres Waabener. Paa Kirkegaarden en huggen Rampesteen i aflagt Firkant med besønderlige Runke-Bogstaver, som siges først at have ligget over en Herremand, som boede paa Duffit fordem en Herregaard, hvis Ruderer af Grave og Volde kaldet Duff-Volden sees der i Byen, men nu ligger Stenen over den første Lutherske Prest Villum Pedersen, som havde været Munk i Eivilum Kloster. Kalk og Duff givne af Peder Rosenkr. og Anne de Hemmer 1696. Paa Kirkegaarden ligger en smuk Jern-Plade med Inscription over en Bonde, befestet 1719. af Sønnen Niels Christensøn

13. Giern Sogn (l). Giern Bye. Ellerup Bye. Norup Gaarde. Søbyvad.
14. Tvilum Sogn (m). Annex til Skorup. Vole Bye. Horn Bye. Sminge Bye (n). Trustrup Bye. Saarvang Gaarde. Tvilum Hovedgaard. Følgende

Christensøn Friis Forvalter ved Frihøe Jernverk i Norge. Midt i forrige Seculo afbrændte Skorup Prestegaard to gange i kort Tid, hvorfor Presten Niels Thomæsen fik 1657. Kongl. Bevilling at opbære 1. Rdlr. af hver Kirke i Aarhuus Stift. Skorup Bye synes fordm at have været besættet, hvoraf endnu skal være Kiendemærker.

- (l) Giern, hvoraf Herredet har Navn, har en liden og fuldt Kirke, men indvendig med Hvelving og Veggene rundt om panelede. Der er en aaben muret Begravelse for Presterne, og tvende jirlige Epitaphia over forhen afdøde Prester.
- (m) Kirken ligger paa Marken neden for Tvilum Ladegaard, tet ved Gudensaae, i et stort Mørads, hvor Tvilum Kloster har staaet, og er endnu samme Bygning, som tilforn har været Klosterets Kirke. Kirken, som fra Grundten af er bygt af brændte Teglstene, har for hast et høit Taarn, som er ganske nedrevet, da de Rosenörner eiede Gaard og Gøds. Kloften, som er uden Inscription, hænger i et gammelt Træverk paa Kirkegaarden. Overst i Stor-Kirken ligger en udhuggen Ligsteen med denne Skrift: Hic jacet velim venerandus Dominus Paulus Michaëliides Præpositus Tvilumensis, qui abiit ex mundo Anno Domini 1590. I Choret tet ved Alteret er de Rosenörners Forfædres Begravelse. Over Peder Rosenörn til Tvilum, som af Kong CHRISTIAN V. blev adlet og Frue Anne de Hemmer er et Epitaphium paa Danske Vers. Neden i Kirken et Pulpitur ligeledes med Paafrift i Vers. Fra de Catholske Tider ere endnu nogle Levninger, deriblant et Skab, hvori man fordm har gient Reliquier.
- (n) I Sminge Bye har i ældgamle Tider ligget en Kirke eller anden stor Bygning,

Herregaarde. Følgende Herregaarde og andre store Gaarde findes udi Skanderborg Amt.

Saurskov. Saurskov, i Lyngaae Sogn Sabroherred, er ny opbyggt af Grundmuur, med hvælvede Kieldere, og Trapper af Gullandsk Steen, men alene een Etage høi, inden i betrukne og gipsede Værelser, og med en nye anlagt Have. Nogle kalde Gaarden Sarskov, som maaffee er rettest, siden den ogsaa i et gammelt Document af 1277. kaldes Sarscogh, og hørde den da Biskopen i Aarhus til, tillige med en anden Gaard der i Sognet, kaldet Sueghestorp, som nu heder Sveistrup Bye. 3 nyere Eider har Gaarden tilhørt, Jörgen Friis som døde 1632. og Fru Anne Ulfeld, deres Søn Niels Friis som døde 1651. 66. Aar, og begge Fruer, Dorthe Gyldenstjerne død 1634. og Anne Sandberg død 1647. hans Søn Greve Mogens Friis, hans Søn Greve Niels Friis og Grevinde Christiana Sophia Reventlov, deres Søn Greve Christian Friis, som døde 1764. 75. Aar. Besten for Saurskov ligger Kongesøi, som Greve Niels Friis lod omkaste, og befandtes 24. Kampesteene satte om Randen, inden for var en Muur af Kampesteen

ning, hvoraf endnu kan sees nogle Rudera. Dette kan saaledes oplyses: Biskop Eskil af Aarhus vilde i sit Stift anlegge et Kloster, hvortil han først udvalte et Sted i Sabro, men da han der ikke fandt Bequemhed nok, gjorde han et nyt Anleg dertil i denne Bye, som da kaldtes Smaheng (hvilket Ord med Tidens Længde er samendraget til Sminge), og fik til dette nye Kloster Anno 1165. en Sverm Bernhardiner Munk fra Abbed Henrik i Bispeøl, men da det og blev dem her for lidet, flyttede de videre fort, indtil de omsider kom til Roslighed i det meget større og bequemere Omkloster, hvorefter da denne Kloster-Bygning i Sminge maae være bleven øde og afbrudt.

pesteen 3. Alne høi og bred, neden under en anden, og der under den tredie Hvælving af lige Høide og Brede, men i den underste Hvælving fandtes 3. store Leergrøder med Leer-Laag, glasserede uden og inden, med Afse og Menneste-Been udi. Paa Saurstov holdes Stald- og Foer-Stude. Hovedgaard's Tact 37. Tønder 2. Skiepper 2. Fierdingkar 1. Album. Skorstyld 1. Tønde 2. Fierdingkar. Bønder-gods over 211. Tønder. Konge-Tiender 25. Tønder 4. Skiepper. Kirke-Tiender 25. Tønder.

Hansted Hovedgaard, i Hansted Sogn Boor-Herred. Den Hansted gamle Bygning har været af Grundmuur, med et Taarn, men er i Krigs-Tid ødelagt, undtagen Laden og Stalden, som er af Grundmuur, Resten er nu Bindingsværk baade Borge- og Ladegaard. Af de forige Eiere vides ingen, undtagen Johan Brokenhuus til Leerbek, som 1639. af Kong CHRISTIAN IV. blev bevilget til Hansted Hovedgaard Kongens og Kirkens Anpart Korn-Tiende af Hansted Sogn. Anno 1691. har Peder Hovenbeks Arvinger solgt Gaard og Gods til Anders Tonboe og Dorthe Hans Dotter, som 1694. lode Gaarden opbygge, og da hun ved sin Afgang gav Gaard og Gods til det Hospital, som hun 1705. havde stiftet i Hansted, er Gaarden siden beboet af Hospitals-Forstanderen, som tillige er Foged og Forpagter. See HOFMANS Sundager T. II. pag. 302. Hovedgaard's Tact 27. Tønder 4. Skiepper 2 Fierdingkar 1. Album. Bønder-gods imod 217. Tønder. Tiender 60. Tønder 7. Skiepper.

Harlevholm, i Harlev Sogn Framlev-Herred, er en liden ^{Harlev-}ufri Gaard paa 18. Tønder Hartkorn, som nu er deelt i tvende Gaar-^{holm.}de. Ligesom Harlev i gamle Documenter skrives Harhleff, saa kaldes

og denne Gaard i et Docum. af 1319. Zetleholm, hvortil en Mand ved Navn Andreas Nielsøn da skrev sig. Forhen er nævnet Frue Giennet Cragengielt, som boede paa Harleholm, og døde der 1567. Hun var fød i Skotland af Grevelig Stamme, men efter Tradition bortført uden hendes Benneres Vidende af en ung Dansk Adelsmand, som lod sig vie til hende i Hamborg, men døde strax efter. Hvorpaa hun begav sig ind i Danmark, og købte denne Gaard, men nogen Tid efter giftede sig igien med en Kongelig Berient ved Navn Hans Skriver, hvilken efter hendes Død afhændede Gaarden til da værende Eiere af Stadsgaard, hvorunder den endnu hører.

Lyngballe-
gaard.

Lyngballegaard, en Sædegaard i Lading Sogn Sabroe-Herred, hører under Grevskabet Frisenborg, og Bygningen er som en Lædegaard. Den staaer i Matriculen for 17. Tønder 6. Skiepper 2½ Slerdingkar Hartkorn. Her holdes ved 50. Stykker Hollænderie-Køer.

Matterup.

Matterup, i Tyrsting Sogn Tyrstingherred, er en gammel Herregaard. Bygningen paa Borgegaarden var tilforn noget Grundmuur og noget Bindingsværk, hvoraf noget var bygt af Tyge Brahe, det øvrige af Tyge Jespersen, undtagen et lidet Capel, som var bygt 1577. af Erik Hardenberg, og var deri en Altertavle, med forgyldte Måbastes Billeder. Dette er alt nedbrudt, og en moderne grundmuret Bygning opført af Justikraad Emanuel Tygesen, som har indrettet denne med flere Gaarde til et Stamhuus. Haven er med Terrasser ned ad, og ligger ved Skoven. Af de gamle Eiere til Matterup ere forekomne: Fin Pedersøn 1392. Hans Naffl eller Nagel 1465. Niels Skram 1470. Eiler Hardenberg Danmarks Riges Hofmester, som døde 1569. og Frue Karen Rosenkrands, deres Søn

Erik

Erik Hardenberg som døde 1604. og Frue Anne Rönnov som døde 1609. Tyge Brahe og Frue Birgitte Brok, Corfitz Uldfeld. I dette Seculo: Tyge Jespersen og Anne Fisker, deres Søn Cancellieraad Niels Tygelsen, hans Broder Justisraad Emanuel Tygelsen, nu dennes Broders søn Justisraad Tygelsen, som er Stamherre. Paa Gaarden holdes Stald-Stude. Hovedgaard's Taxt 27. Tønder. Skovstyld 6. Tønder 2. Skiepper 1. Fierdingkar 2. Album. Møllestyld 9. Tønder 4. Skiepper 2. Fierdingkar. Bøndergods over 290. Tiender 58. Tønder 7. Skiepper.

Ristrup, i Sabroe Sogn Sabroehered, har en smuk Bygning af Bindingsværk, en skøn Have, deilig Situation, og Prospect af Eng, Bæk, og en Skov, kaldet Riis-Skov, som gaaer rundt om Haven. Nogle holde for, det var der, hvor Ristrup nu staaer, Biskop Eskil af Aarhus først anlagde det Kloster i Sabroe, hvis Munkes efter adskillige Omflytninger fæstede ret Sæde i Omkloster. Af Eierne ere alene bekiendte: Hans Røstrup og Frue Anne Hög, deres Søn Laurids Røstrup fra 1570. og hans Frue Kirsten Rud. Anno 1643. har Kong CHRISTIAN den IV. og Frue Kirsten Munks Søn Greve Voldeemar Christian eiet Gaarden. I senere Tider, Justisraad og Landsdomer Thøger Reenberg, Major Reenberg, Justisraad de Teilman. Paa Gaarden holdes Stald- og Foer-Stude. Hovedgaard's Taxt 28. Tønder 4. Skiepper 2. Fierdingkar 1. Album. Skovstyld 4. Skiepper 1. Fierdingkar. Bøndergods over 131. Tønder Hartforn.

Seridslevgaard, i Nebel Sogn Boorherred. Borgegaard. Seridslevgaard. Den er tre Fløie af Grundmuur, 1. Etage høl, bygt af Assessor Mule. Ladegaarden, med endeel Indretninger, bygt og i Stand sat af Etas-

raad Lichtenberg. Eierne, saavidt man veed: Søren Mund og Frue Kirsten Glambek 1581. deres Søn Claus Mund og Frue Kirsten Harboe 1601. deres Søn Henrik Mund som 1635. var Kong CHRISTIAN IV. Skibs-Hovedsmand og døde 1675. hans Frue Birgitte Morman. Siden Jens Mule, hans Søn Assessor Henrik Mule, som døde 1740. hvis Enke Frue Maren Høstmark siden fik Cancelliraad Loutrup til Estrup, og solgte Gaarden til Etatsraad Gerhard de Lichtenberg, hvis Enke-Frue boende i Horsens nu eier den. Her holdes Foer- og Stald-Stude. Hovedgaards Taxt 18. Tønder 5. Skiepper 2. Fierdingkar 2. Album. Skovskuld 1. Skieppe 2. Fierdingkar. Bøndergods over 351. Tønder. Konge-Tiender 49 Tønder 6. Skiepper. Kirke-Tiender 37. Tønder 2. Skiepper.

Stensbal-
legaard.

Stensballegaard, i Bære Sogn Boorherred, er en bekiendt gammel Herregaard, som i mere end halvandet hundrede Aar tilhørde den Rosenkrandseske Familie Søn efter Fader. Borgegaarden er et stort grundmuret Huus af 2. Etager, bygt 1692. af Baron Friderik Krag og Friherrinde Charlotta Amalia Griffenfeld. De tvende Fløie er een Etage Grundmuur, med Baabener og en Inscription, som siger, at 1582. lod Folmer Rosenkrands det sidste Huus paa Gaarden bygge. Gaarden er omgiven med en stor Ladegaard, og har en vidtloftig skion Have. Eierne: Hr. Jep Thruvelsøn af Stensbalugh Ridder 1408. Hr. Timme Nielsøn Rosenkrands 1452. og Frue Karine Rönndv. Hans Søn Hr. Niels Timmesøn Rosenkrands 1480. og Frue Inger Gyldenstjerne, deres Søn Axel Nielsøn Rosenkrands 1523. og Frue Birgitte Knob som døde 1551. deres Søn Folmer Rosenkrands 1560. og Frue Margrette Gyldenstjerne, deres Søn Gert Rosenkrands og Frue Anne Friis,

Friis, som døde uden Børn. Siden veed man ingen førend Baron Hr. Friderik Krag, Ridder, Geheimeraad og Vice-Statholder i Norge, som havde: 1) Helvig Eleonora Baronesse af Juul, (2) Comtesse Charlotta Amalia Griffenfeld, (3) Frue Edele Krag Geheimeraad Niels Krags Datter, han døde 1728. og hun 1751. Efter hende fik hans tvende Døttre Frøken Vibeke Cathrine Krag og Frøken Charlotte Amalia Krag Stensballegaard, af hvilke den første er død, den sidste beboer Gaarden. Hans ældere Døttre af andet Giftermaal Helle Margrete Krag, som havde Baron Jens Juul Vind er og død, hvis Søn Kammerherre Baron Juul Vind her efter skal eie Stensballegaard. Paa Gaarden holdes et Hollænderie af 120. Køer. Gaarden har Birke-Net, og Tinget holdes her om Løverdagen. Løvedgaards Taxt 46. Tønder 7. Skiepper 2. Album. Skovskylt 6. Skiepper 1. Fierdingkar 2. Album. Bøndergods over 423. Tønder. Konge-Tiender 79. Tønder 1. Skieppe. Kirke-Tiender 77. Under Stensballegaards frie Hartkorn hører og Værholm, som siden nævnes, og af Stensballe Bye 14 Tønder.

Testrupgaard, i Ratterup Sogn Boorherred, er vel alene en stor Bondegaard, men bygt som en Herregaard af Muur og Bindingsværk og Borgegaarden teglhængt, af Ritmester Johannes Glud til Kiergaardsholm, derved en anseelig Skov. Gaarden tilhører nu Cancellie-raad Biörn.

Tyrestrup, i Søvind Sogn Boorherred, er en gammel Herregaard, og har fordum været beboet af Galternes adelige Familie i mere end 200 Aar. Borgegaarden er med Graver, bygt af Muur og Bindingsværk, det meste af Major Müller, men Ladegaarden af nu værende Eier Sr. Juul ogsaa af Muur og Bindingsværk. Eierne: Ebbe Galt

og

og Frue Sophie Krumpen har levet ved 1400. deres Søn Mogens Ebbesøn Ridder og Frue Dorthe Rosenkrands, deres Søn Ebbe Mogensøn til Valsgaard, som 1500. blev i Slaget i Ditmarsken, og Frue Sophie Hög, deres Søn Peder Ebbesøn D. N. N. og Frue Ingeborg Drefeld 1550., deres Søn Giord Pederesøn Galt som døde 1591. og Frue Regitze Rosenkrands af Stensballe, deres Søn Mogens Galt døde ugift, var Kong CHRISTIAN IV. Hof-Junker og Sydfendes barn til den uslykkelige Admiral Peder Galt. De tidligere Gieere har været, Rentemeester Henrik Müller som døde 1692. hans Søn Jörgen Müller Amtmand i Norge og Frue Karen Henning Povisks Dotter, deres Søn Major Carl Christian Müller som døde 1732. og Frue Anne Laffon. Siden blev Gaarden solgt ved Auction til Hans Christensen Juel til Himmestrup og Bislum. Paa Gaarden holdes Køer og Soer-Strude. Hovedgaards Taxt 38 Tønder 3 Fierdingkar. Skovskylde 3 Tønder 7 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods over 211 Tønder. Konge-Tiender 41 Tønder 7 Skiepper. Kirke-Tiender 41 Tønder 7 Skiepper.

Urup. Urup, i Ost-Virk Sogn Boorherred, er en gammel Herregaard. Borgegaarden er omringet med Graver, ligger tet ved Skoven og to fiskerige Søer, bestaaer af 3. Længer, to Etager høie, af Grundmuur sammenbygte, og har tilforn været 3. Etager foruden Kielderne, har 2. Laarne, hvoraf det ene er høit og Spiret tækket med Kobber. Ladegaarden er af Bindingsværk. Paa Gaarden staaer Niels Skrams og Kirsten Rosenkrandses Navne med Aarstal 1595. i hvilket Aar Bygningen kanstee er bleven færdig eller forbedret; thi det er ellers bekiendt, at Faderen Peder Skram, som kaldes Danmarks Bovehals,

Bovehals, har bygt Urup. Hans Buste i hvidt Marmor, som før har været paa Gaarden, er af Sal. Justisraad Tycho de Hofman foræret til det Kongel. Danske Selskab i Kiøbenhavn. Eierne, saavidt man veed: Admiral Peder Skram som døde 1581. og Frue Elifabeth Krabbe, deres Søn Niels Skram, som 1582. fik Kirsten Rosenkrands som døde 1597. siden Agata Schefted, deres Dotter Elifabet Skram fik Eske Bille til Svanholm som døde 1603. De nyere Eiere, Baron, Jörgen Gyldenkrone, som døde 1714. Conferensraad og Amtmand Jörgen Grabov som døde 1728. og Frue Lucia Hedevig von Levetzov, hans Søn Oberste Hans Grabov til Urup og Bradskov, nu dennes Enkefrue. Paa Urup staldes 100, à 150. Ørne. Hovedgaard's Tact 43 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingkar. Bøndergods over 553 Tønder. Konge-Tiender 73 Tønder 4 Skiepper. Kirke-Tiender 97 Tønder 1 Skieppe.

Værholm, i Være Sogn Boorherred, er en gammel Herregaard, men Bygningen er afbrudt, og Gaarden underlagt Stensballegaard, hvor Afgroden oppebæres. Hovedgaard's Tact 14 Tønder 1 Album. Skovskyd 1 Skieppe 1 Fierdingkar 2 Album, af Stensballe Bye 14 Tønder frit Hartkorn.

Til disse kan nu føies de nyligen indrettede Herregaarde, af de i dette Aar 1767. folgte Kongel. Rytter-Districts Godser, saa mange som høre til Skanderborg Amt: Men nogle af dem vil formodentlig herefter faae nye Navne.

1.) Sielleskovgaard, i Sielles Sogn Framlevherred, har før været en god Herregaard, og længe tilhørt de Rostruper, nemlig Laurids Rostrup som døde 1568. hans Søn Jörgen Rostrup og Frue Margrete D. Atlas Tom. IV.

Sielles-
Fovgaard.

F f

Skeel,

Skeel, deres Søn Hans Roftrup som levede 1593. og Frue Anne Lange. Men i langt ældere Tider skal den bekiendte Herremand Sven Felding have eiet og beboet denne Gaard, og har endnu Ruderne af den gamle Bygning, faavelfom andre Reliquier af ham, været at fee der paa Gaarden i Jörgen Roftrups Tid, som ANDR. VELLEJUS vidner i Fortællingen til den 24. Kiæmpe-Bife. Gaarden var i Particulieres Eie, indtil Høiløblig i Hufkommelse Kong FRIDERIK IV. indrettede Rytter-Districterne i Jylland, da Hans Majestæt kjøbte den af Eieren Broberg. lod Bygningen afbryde, og indeelte Hovgaardens Marken i Kobler til Græs for fit Cavalleries Heste. Men nu, da denne Indretning igien er ophævet, er Gaard og Gods paa Auction kjøbt af Geheimens-Conferensraad og Ober-Staldmester Greve Vedel Friis til Frisenborg for 40550. Rdlr. Gaarden bliver nu igien en Herregaard, men er uden Bygning. Hovedgaardens Taxt 30 Tønder 3 Skiepper 1 Album. Skovskuld 8 Tønder 6 Skiepper 3 Fierdingfar 1 Album. Møllestyld 1 Tønde 2 Fierdingfar. Dertil Bøndergods 293 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingfar $\frac{1}{2}$ Album. Skovskuld 10 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingfar 1 Album.

Riffum-
gaard.

2.) Af Riffumgaard, øde Tammestrup Gaard og Ringgaard, Kloster Gaarde, i Hylke Sogn Boorherred, indrettet en nye Hovedgaard, som paa Auctionen er kjøbt af Geheimeraadinde Ratlov til Ratslovsdal for 26000. Rdlr. Dertil fri Hovedgaardens Taxt 31 Tønder 3 Fierdingfar. Skovskuld $\frac{1}{4}$ Album. Bøndergods 268 Tønder 7 Skiepper 2 Album. Skovskuld 1 Tønde 1 Skieppe 3 Fierdingfar $\frac{1}{2}$ Album. Møllestyld 9 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingfar.

3. Af

3.) Af Tammestrup Gaard i Dusted Sogn og Laurballe Gaard i Taaning Sogn, i Boorherred, er bleven en nye Hovedgaard, som paa Auktionen er kjøbt af Etatsraadinde Lichtenberg i Horsens for 26000. Rdlr. Dertil fri Hovedgaards Tact 20 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Skovstyld 2 Fierdingkar. Bøndergods 266 Tønder 2 Skiepper 1,½ Album. Skovstyld 6 Skiepper 1 Fierdingkar.

Tammestrup.

4.) Af Krog Gaard, Møldrup Gaard og Voor Ladegaard Bne, i Voor Ladegaard Sogn Boorherred, er bleven en ny Hovedgaard, kjøbt af Cancellieraad Lichtenhielm for 19550. Rdlr. Dertil Hovedgaards Tact 25 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar. Skovstyld 2 Fierdingkar. Bøndergods 243 Tønder. Skovstyld 4 Skiepper 1 Fierdingkar.

Krog og Møldrup.

5.) Vaabensholm eller Væbnersholm, i Fouling Sogn Tyrstingherred, har for 70. Aar siden været en Herregaard, beboet af en Ulfeld, men siden og indtil nu en ordinaire Bondegaard og beboet af to Bønder. I ældre Tider finder man nævnet Terkil Vebner til Væbnersholm og hans Søn Peder Vebner som døde 1596. og var den sidste Mand af Slegten. Nu er den paa Auktionen kjøbt af Forvalter Mønster paa Bygholm for 19800. Rdlr. Dertil fri Hovedgaards Tact 14 Tønder 4 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Skovstyld 5 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 226 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Skovstyld 5 Skiepper 3 Fierdingk. ¾ Alb.

Vaabensholm.

6.) Af Nedenskov og Vilholt, tvende Eeneste Gaarde i Syn-der-Bisping Sogn, Tyrstingherred, er indrettet en nye Hovedgaard, kjøbt af Forvalter Kollin i Horsens for 22030. Rdlr. Dertil Hoved-

Nedenskov.

gaardes Tært 18 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingfar 1 Album. Skovskyl 1 Skieppe 1 Fierdingfar. Bøndergods 202 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingfar 2 Album. Skovskyl 1 Tønde 3 Skiepper 2 Fierdingfar 1 Album.

Kalby-
gaard.

7.) Kalbygaard, tvende Bøndergaarde i Laasbye Sogn Giernsherrød, oprettet til en Herregaard, og paa Auctionen kjøbt af General-Krigscommissair Bieringskiold for 30730 Rdr. Dertil Zovedgaards Tært 21. Tønder 2. Fierdingfar. Skovskyl 7. Skiepper 2. Album. Bøndergods 213. Tønder 3. Skiepper $1\frac{1}{2}$. Album. Skovskyl 2. Tønder $2\frac{1}{2}$ Album.

De øvrige trende af disse nye Gaarde ligge i Silkeborg Amt og findes derunder, nemlig Silkeborg, Tvilum, og Søbygaard. Derforuden vare endnu i Skanderborg Amt bestemte tvende nye Herregaarde, den ene af Skanderborg Slots Zoved- eller Ladegaard, den anden af de tvende Bondegaarde i Tulsstrup og Alling Sogne i Giernsherrød, Skovsørod og Bomholt, med tillagte Gods: Men fordi de separate Bud overgik de generale Bud paa Auctionen, bleve deraf ingen Herregaarde, men Godserne adspredte og folgte til adskillige.

Der. Udi dette Amt findes ingen Der, undtagen i Søvind Sogn Boorherrød den i Horsens Fiord liggende liden *De Vørsøe*, som uden Tvil har sit Navn af Herredet. Den bestaaer alene af een Bøndegaard, og hører til Stensballegaard. Den er langt mindre end de tvende andre Der Hiarnøe og Allrøe, som og ligge i Horsens Fiord, men tillige langt smukkere og behageligere. I den store Sø ved Skanderborg ligge trende smaae Der eller Holme, *Æbelsø*, *Kalløe*, og *Synsderøe*, som ikke ere beboede, men til deels med store Træer bevoxne, til

til deels psoies og saaes, og ellers opholder sig der om Sommeren en stor Mængde Fugle og Vild-Vænder.

Eil Amtets Antiquiteter henhører Rye Bye, i Tyrstingherred, Rye Bye. som berettes fordm at have været en Riebsted. I det mindste har det været en Flek, og uden Tvil haft sin Opkomst og Anseelse at tilskrive det derhos liggende store Bernhardiner-Kloster Omkloster eller Cara Insula, som stod i Flør ved halvfjerde hundrede Aar, ligesom visse andre Byer, saasom Mariager, Soor, Maribo, og flere, ere opkomne formedelt et derhos anlagt Kloster. Navnet skrives rettere Ryde, thi i gamle Documenter heder det Rytche og i et af 1204. Ruthe. Byen har vel og for sin Fremtaro noget at takke den udraabte St. Sørens Selligdom, som var der ved Kirken og den hellige Kilde derhos, hvilke begge bare Navn af St. Søren og vare indviede denne Helgen til Ære. Dette drog meget Folk derhen, deels at gjøre Andagts-Offere i Kirken, deels at blive helbredede ved Kilden, hvorved Kirken fik Indkomst og Indbyggerne mere Næring. Om St. Søren høves den Fabel, at han har været en Bondes Søn i Rye, og siden bleven Biskop i Coln. Kirken har fordm været en stor Kors-Kirke, hvoraf alene nu er tilbage den ene Ende, som dog er stor nok til nu værende Menighed, hvorvidt Bygningen før har strakt sig, er endnu kiendeligt af dens Rudera. I Kirken skal have været tre Altare, og vel flere. Anno 1440. har den Larmancke Familie i St. Sørens Kirke i Rye stiftet et Capel med et Alter og Vicarie. Anno 1495. har Holg. Rosenkrands i sit Testament givet en Ope til Sance Søren i Rye. I Kirken findes nogle gamle og rare Eigestene, som bleve hidflyttede fra Omkloster, da det blev afbrudt, see forhen pag. 200. I den Svenske Krig i forige Seculo

er Kirken bleven meget ruineret, har ogsaa lidt Skade af ulykkelig Jlds-
 vaade, hvormed Byen i de Aar 1613. 1628. og 1660. er bleven hiem-
 søgt. At Rye desuagtet ved 1677. har været nogenledes i Stand og
 endda haft nogen Eigning af Kjøbsted, det viser den Tegning deraf, som
 RESENIUS har ladet stifte i Kobber til sin Danske Atlas, han beretter
 derhos, at Indbyggerne i Rye da mest nærrede sig af siddende Arbeid,
 faasom at sye Klæder og Skoe, væve og deslige. Men siden er den efter-
 haanden bleven til en Bonde-Bye, og har for faa Aar siden paa nye
 lidt Skade af Jildebrand. Uden for Byen har været et Sted kaldet
 Konggaarden, et andet kaldet Stegleborg. I Byen en Gaard
 kaldet Soged-Gaarden, hvor formodentlig Birkefogeden boede; thi
 Rye havde selv sit eget Birk og Birke-Ret, som siden blev lagt til det
 Skanderborgske Districts Birk. 1534. var Raadet og Adelen i Jyl-
 land forsamlet i Rye, for at raadslaae om Rigets Tarev, og bleve der
 enige om at udbælle CHRISTIAN III. til Danmarks Konge. 1573.
 gav Kong FRIDERIK II. Indbyggerne i Rye, som klagede at være for
 høit satte i Landgilde og Giesterie, frie for Halvparten af den Landgilde,
 de hertil havde udgivet og stode i Jordbogen indskrevne for. 1616. for-
 ordnede Kong CHRISTIAN IV. at de trende Markeder, som pleie at
 at stande i Rye, skulde holdes, det første paa St. Sørenns Dag, det
 andet Hellig Kors Dag, det tredie St. Voldborg Dag. Hvorledes
 Kong CHRISTIAN V. siden 1683. forflyttede disse Rye-Markeder
 til Skanderborg, er tilforn anmerket.

Kloster.

Der næst fortiene de adskillige Klosterne at meldes noget om, som
 i gamle Tider have været her og der paa Landet i dette Amt, og det saa
 meget mere som man snart ingensteds finder nogen samlet Efterretning
 om

om dem, ja nogle fast ikke mere end til det blotte Navn nu ere beskiendte. Som denne Egn er af de behageligste og skionneste i Jylland, i Henseende til de skionne Skove, de mange ferste Søer og Aaer, og andre Herligheder, saa har Munkene vidst at udsøge sig her de bedste Pladser til deres Boliger. Der er tilforn meldet om et par Anlæg til Klosters ved Sabroe i Sabroherred og Sminge i Giernherred, men ingen af dem havde nogen Bestandighed. De, som komne til Fuldkommenhed, ere følgende.

Øm-Kloster, som laae ved Rye i Tyrstingherred, findes under tiden skrevet Claustrum *Höm*, undertiden Øme Kloster eller Øm-Kloster. Oprindelsen til dette Kloster er denne. Biskop Eskil af Aarhus, som levede for og efter 1160, havde udseet først Sabroe eller Sabroe, siden et bequemere Sted kaldet Smaheng (nu Sminge i Tvissom Sogn) til et Kloster, hvortil Abbed Henrik af Birtfel An. 1165. udsendte en Sværm Cistercienser- eller Bernhardiner-Munke af sit Kloster. Men da dette Sted og var for lidet, og Biskop Eskil døde paa et Krigstog til Benden, tog hans Estermand, Biskop Sven, efter et Løfte han havde gjort i Havsnød paa Heimreisen fra Engelland, sig denne Kloster-Stiftelse an, og udvirkede for Munkene hos Kong VALDEMAR I. at demaatte flytte til Deng-Kloster, hvis Brødre, som vare sorte Munke og havde en uskicket Abbed, meget slet holdte deres Orden. Her opholdte de sig i tre Aar. Men fordi de af Greve Eriks Enster Frue Margrete leed Forfølgelse, kom de til Bytte med Kongen, og flyttede til Kalvsø, hvor da og var et lidet Convent af sorte Munke. Da de ved fire Aars Tid der havde været, funde de dette Sted alt for ubeleiligt, eftersom de undertiden i hele 14. Dage for Storm og Jis ikke

ikke kunde komme over Vandet. Hvorfor de opsogte sig et nyt Bygge-
 Sted i en liden Bye kaldet *Øm* strax ved *Ryde*, som laae meget herligt
 og beqvemt ved Skoven imellem tvende ferske og fisserige Søer, *Guth-*
nessis og *Mossis*, folgte alt hvad Guds de havde her og der adspredt
 liggende, og affløbte Bønderne i *Øm* baade med gode Ord og med
 List deres Eiendome. Dette var det femte Sted, som var bestemt til
 disse Brødres Bolig, hvor de og finge fast Jod, og fandt Stedet saa
 elskværdigt, at de gavede det Navn af *Cara Insula*, deres kære *Ø*; thi det
 laae næsten omsludt af Søer og Laer. Herhid flyttede de i Foraaret
 1172. og opsoge sig Hytter og Telte at opholde sig i, medens Klosteret
 blev bygget, hvorpaa Biskop Sven af Aarhus anvendte store Befost-
 ninger, og ei alene gav meget Guds til Klosteret, men og forhvervede
 det mange Privilegier af Kongerne VALDEMAR og KNUD, af Pas-
 verne, og af Erkebiskop Absalon, saa at han med al Ret har fortient
 Navn af *Øm-Klosters Stifter*. Anno 1191. døde denne berømte
 Biskop, og blev ført hid til Klosteret at begraves for det store Vor-
 frue Alter. Men da Klosteret omsider blev ødelagt, er hans Been og
 Ligsteen forflyttet til Sogne-Kirken St. Sørenskirke i *Ryde*. Ved
 det Aar 1246. blev Biskopen i Aarhus Petrus Elakson, som og var
 Klosterets Belgiorer, her begravet, efterat han, foruden noget Guds,
 havde deels skienket og deels solgt sit Bibliotek til *Øm*-kloster. Men
 hans Eftermand Biskop Petrus Ugethson misundte og berøvede dem
 igien denne Skat. Biskop Tycho gjorde dem endnu meget større Gien-
 vordighed. Men allermest udstod Klosteret i de urolige Krigs-Tider
 imellem Kong ERIK og Hertug ABEL, saavelsom og ved Begyndelsen af
 ERIK GLIPPINGS Regiering, da Munkene stode ilde opskrevne hos
 Kongens

Rongens Moder Dronning MARGRETE, og beskyldtes for at have huset og hælet den indtrængte Aarhusiske Biffop Arnfast, som havde ombragt Kong CHRISTOFFER I. Imidlertid var Klostersets ny Kirke Anno 1257. med stor Procession og Høitid bleven indviet. Der er intet Kloster her i Landet, hvis Stiftelse og første Fremgang man har faa vel og nøie beskrevet, som Omklosters, i det ypperlige Manuscript af den Kongelige Donation, som endnu findes paa Universitetets Bibliotek kaldet Exordium Caræ Insulæ, som er skrevet af en lærd Munk, der selv var med fra Begyndelsen og levede til hen i Kong VALDEM. II. Tid, siden er dette Stift af andre fortsat, men det er Skæde, at det ikke gaaer længer end til omtrent 1267. Dog opregnes Abbederne indtil 1320. i alt 40. Stykker, af hvilke den første Briennus, en Engelslænder, var adskillige gange i Rom, den anden Amilius en Tydsker, den tredje Vilhelmus en Nordmand, den fjerde Brandanus en Tyde, men en af de berømteste var Abbed Gunner, som 1222. blev Biffop i Viborg, og 1240. var med i Bordingborg at forfatte den Tydske Lov. Af de senere Abbeder vides, Magnus 1423. Broder Sevren 1508. Abbed Jeb 1522. Broder Peder Sevrenson 1542. Jens Simonson 1560. Disse tre sidste Forstandere, endskjønt Klosteret ved Reformationen var bleven seculariseret, beholdt dog Navn af Abbeder. 1536. fik Brodrene Frihed, faa mange der vilde, at forlade Klosteret, og de som vilde, at blive derinde, dog at de skulde leve under christelig Regel og prædike det hellige Evangelium uden mennesselig Digt. 1538. har Kong CHRISTIAN III. lagt Omkloster med flere Bernhardiner Klostere under Abbed Henriks i Sorø Opsyn og Tydelse. Samme Opsyn og Ret blev ogsaa 1539. overdragen til Abbed Niels Jesperson i Sorø. An. 1553.

blev Jens Simonson af Kongen indsat Abbed Peder Sevrenson til Medhjælper, med saadant Vilkor, at han skal have Tilsyn med, at der holdes god Skik med Læsen og Siungen i Emklosters Kirke efter Ordinanzen, og at Skolen holdes ved Magt der i Klosteret. 1554. blev forfattet en Jordebog for Emkloster, som endnu er til, og viser hvad Gods dertil haver ligget. 1558. skulde Kirken været ødelagt, men for Em Sognemænds Ansøgning blev den endda ved Magt, og Kongen lagde til Sogneprestens Underholding Kronens Tiende af Sereslev Sogn. Da Kong FRIDERIK II. var kommen til Regjeringen, har han i Aaret 1560. nogen Tid opholdt sig i Em-Kloster, og da fundet saadan Behag i Stedets yndige Egn, at det strax maatte forandres og indrettes til et Kongeligt Huus eller Slot, hvorfor Skolen der ved Klosteret da blev afskaffet, og Indkomsterne til Aarhus Skole henlagte, ligesom og Abbeden Jens Simonson samme Aar blev tilladt at være Sogneprest i Rosmus Sogn. Samme Aar bleve og de fem Birke, Rye Birk, Dover Birk, Tøring Birk, Ore Birk og Disling Birk, besejlet at søge eet Ting, som skulde holdes uden for Emkloster. Sidst i bemelte Aar eller først i følgende 1561. har Kongen igien resideret her, og blev Klosteret da i Kongelige Breve kaldet vort Huus Emsborg, ligesom af andre Emsborg Slot, hvormed da Holger Rosenkrands blev forlænet og mange omkring liggende Herreder dertil lagte. 1563. gik Kongelig Befaling til Borgemeister og Raad i Horsens, at de skulde gjøre Rede for alle de fornykte og fordulte Jorder i deres Bys, som havde tilforn ligget til Emkloster, og de i lang Tid ingen Afgift havde svaret af. Men den Herlighed varede ikke længe, at her af en Munke-Bolig var blevet et Kongeligt Slot, og man finder

finder allerede 1565, at Kongen har foræret Holger Rosenkrands sin Stald udi Emsborg; som Hans Majsts. egne Heste udi stod. Ved samme Tider er formodentlig hele Bygningen nedbrudt, og Stedet blev saa got som til slet intet, da alt Godsset blev underlagt Skanderborg Slot, og Jorden til tvende Bønder Jens Jenfön og Rasmus Hansön bortfæstet for aarlig Landgilde, hvilken blev saa høit sat, at Kongen 1573. maatte lindre den saaledes, at hver af dem skulde give aarlig til Skanderborg 6. Ortug Rug, en halv Tønde Smør og en Brændsvin. Endnu vises Rudera af Klosteret, og Stedet, som beboes af Bønder, bærer den Dag i Dag er et af Slot og Kloster samlet Navn og kaldes Emsborg-Kloster.

Hvor gammel Ring-Kloster er, veed man nu ikke, ei heller, af hvad Orden det har været. Saa meget vides, at det har været et Nonne- eller Jomfru-Kloster, og regieret af en Prior og en Priorinde. Det skal da have hørt til Hiemslevherred, til det Sogn, som deraf endnu heder Fruer-Ring, men er siden matriculeret under Boorherred, og ligger til Hylke Sogn. I ældere Tider kaldtes det Rind eller Rinde-Kloster. 1263. har en Frue testamenteret Ecclesiæ *Riind* to Dre Penninge. I et Brev af 1311. forekommer *Prior Monasterii de Rind*. 1340. nævnes *Dominus Ascerus sacerdos, Prior in Rind*, og 1345. *Katarina Priorissa in Rind*. 1424. annammede Erik Lauridsön Erkedegn i Aarhus Capitel af Dronning PHILIPPA Rinde Kloster i gode Troe, som dets Forstander. 1458. var Jes Kanne Forstander i Ringkloster. Hr. Claus Erikfön ligesaa 1495. Niels Clemensön 1507. 1516. Anno 1520. fik Mester Knud Henrikfön Gyldenstjerne Secretarius Regius af Kong CHRISTIAN II. Forlænings Brev paa Ring-

Ring-
Kloster.

Kloster sin Livstid, med saa Skiel, at han skulde holde de gode Jomfruer, som der indgione ere, deres Rente og Provent til gode Rede, og holde Kirken, Klosteret og Godset ved Magt. Af 1529, findes et Brev, som er udgivet af Marine Christens Dotter Priorisse i Ringkloster, med menige Convent og Mester Knud Henriksøn Forstander sammesteds. Da det ved Reformationen var bleven seculariseret, fik Hr. Mogens Giøe dette Kloster i Forlæning. 1547. havde hans Svingersøn Herlov Trolle Ringkloster i Pant og Forlæning, og efter hans Død beholdt hans Enke-Fru Birgitte Giøe Klosteret som et Løn og Pant, indtil Kong FRIDERIK II. Anno 1571. indløste det fra hende. Hvad Skiebne det siden en Tid lang har haft, vides ikke. Men i Begyndelsen af dette Seculo beboedes det af Amtmand Jörgen Grabov og tilsidst afbrændte, hvorved tillige endeel af Amtets Papierv og Protocoller gik i Løbet. Klosterets Ruderer kendes endnu, men paa Stedet ere bygte tre Bøndergaard, som endnu kaldes Ringkloster, og Godset er andensteds henlagt.

Veng-
Kloster.

Veng-Kloster, som har ligget i Veng udi Hiemsleshverred, vidste man neppe, havde været til, dersom ikke det Ms. Exordium Caræ Insulæ, som forhen ved Om-Kloster er omtalt, gav os nogen liden Kundskab derom. Nogle kalde det Vang-Kloster, men HVITFELD i Bispe-Kroniken nævner Stedet mere urigtigt Vong, og siger, at Biskop Eskil af Aarhus stiftede der et Kloster 1165. og at Munkene flyttede igien derfra til Em-Kloster 1172. Sammenhængen af denne Stiftelse er forhen viist ved Om-Klosters Beskrivelse, hvoraf man seer, at der forud var et Kloster i Veng, den Tid Munkene 1165. fra Bistøl kom der, og at samme da allerede nærmede sig til sin Undergang, thi de

de gamle Munke med deres Abbed maatte da romme, og de nye, da de ikke fandt Klosteret besejligt nok og havde her endeel Fortredeligheder af en fornem Frue, som formodentlig var det gamle Klosters Patronesse, flyttede efter 3. Mars Forløb 1168. her fra til Kalvø, hvorefter man troer at Veng-Kloster er blevet øde; thi efter den Tid forsvinder det aldeles i Historien. Vil nogen spørge om dette Klosters Ælde og af hvad Orden det har været, da troer man ikke uden Marsag, at det har været et af de ældste Kloster i Landet og et af de mange smaae Conventer eller Cellulæ, som SAXO beretter at have været til i Canuti Magni Tid, og det saa meget mere, som man har et Privilegium af Kong VALDEMAR I. givet dette Kloster i hans Regierings Begyndelse omtrent ved 1158., hvori han nævner Munkene af S. Benedicti Orden og frigiver deres Bønder fra Leding, med disse Ord: *notificamus, nos Monasterio apud Weng, fratribusque ejusdem Cenobii, ibidem sub regula beati Benedicti famulantibus, colonos suos cum omni jure nostro regali, quod solvere prius confveverant exactoribus nostris propter expeditionem, quæ Danice Leyding nuncupatur, contulisse.* Nu veed man, at de første Munke, som kom herind, vare Benedictiner. Og i Pave ALEXANDRI III. Brev til Kong VALDEMAR skrevet 1166, meldes udtrykkelig, at Veng-Kloster var stiftet og rigelig med Guds forsørget af hans Formænd de gamle Konger. Disse Benedictiner bare sort Munkedragt, og kaldes derfor Nigri Monachi, sorte Munke. De havde en Abbed til deres Formand. Men Klosteret var nu kommet i Forfald, Abbeden Johannes, som da forestod det, var udygtig til Embedet og blev beskylt for adskillige Forseelser, og Munkene holdte ikke deres Ordens Regel som de burde. Hvorfor, da Biskopen i Aarhus

var bleven enig med Abbed Henrik i Bittskøl om et Cistercienser Kloster i sit Stift at oprette, og det ikke vilde lykkes paa de to første Steder, i Sabro og Sminge, blev det overlagt og samtykt af Kongen og de andre Biskoper, at Veng-Kloster, som behøvede Reformation og havde nu alene tre Munke, skulde dertil anvendes. Abbed Johannes gav sig som Munk under Cistercienserne, og de faa Benedictiner-Munke maatte enten rømme eller antage denne Orden, saasnart de nye Ordens Brødre, som Abbeden af Bittskøl havde udsendt, nærmede sig og indtoge Klosteret. Dette skede 1165. og blev dem da sat en brav Mand til Abbed heed Briennus, hvilken blev udsendt til Rom og erholdt Pave's Stadfæstelse paa denne Forandring. Medens Cistercienserne opholdt sig i Veng-Kloster, kom de i Venighed med en fornem Frue der i Egnen ved Navn Margrete, Syster til Greve Erik, som var det Kongelige Huus nær paarevende og stod meget vel hos Kong VALDEMAR. Iblant anden Fortred, hun paasørde dem, borttog hun af deres Kirke nogle kostbare Ornamentter, hvoraf hun forærede et til Dronningen af purt Guld, dernæst tog hun dem og med Magt en Eiendom fra af fire Mark Gulds Værd, og uagtet de siden, endog ved Pave's Bemidling, gjorde sig al Umag for at faae det tilbage, udrettede de dog intet. Imidlertid havde de gjort et Magekifte med Kongen, og givet ham Veng i Steden for Kaløse, hvor da ogsaa var et lidet forfaldet Convent. Diden flyttede Munkene 1168. da de havde tildraget tre Aars Tid i Veng-Kloster. Bemelte Frue Margrete anholdte sterkt hos Kongen, at han for andet Gods i Fyen vilde afstaae Veng til hende, hvor hun vilde indrette et Nonne-Kloster. Men der blev intet af; thi man finder, at Munkene efter nogen Tid igien byttede med Kongen og finge Veng

Veng tilbage, hvorimod Kongen fik deres Jord i Æstingbet og disse Byer, Sardale, Smaheng og Wole. Altsaa er Veng siden forbleven under Omkloster, hvor Munkene 1172. endelig landede.

Vissing-Kloster, liggende i Synder Vissing Sogn Tyrstingherred, har' fordum været et Nonne-Kloster, som man nu om Dage veed meget lidet om. Dette veed man, at det har haft en Prior til Forstander, men ikke, af hvad Orden det har været, ei heller naar og af hvem stiftet. Den ældste Efterretning man har om Vissing Kloster, er, at Hertug Abel 1249. i den Krig han havde med Kongen sin Broder, afbrændte Kloster-Tomfruernes Bye gamle Vissing, undtagen Kirken. Anno 1268. har en Adels-Fruue i sit Testament givet to Mark Penge til Vissing Kloster. Et Document af 1345. nævner Claustrum Wisingæ, som et da blomstrende Kloster. Og 1411. nævnes Hr. Jens Prest og Prior i Vissing-Kloster. Siden er intet forekommet om dette Kloster. Dog kan være troligt, at det har vedvaret til Reformationstiden, da Godset formodentlig, ligesom det øvrige i disse Herreder, er underlagt Skanderborg Slot. Nu er paa Stedet to Bøndergaard, som endnu bære Navn af Vissing-Kloster.

Boor-Kloster, som har ligget i Boor-Ladegaards Sogn i Boorherred, skrives i gamle Skrifter paa adskillig Biis, Zorsø, Oræ, Woder, Ore og Wore-Kloster. Var et Munk-Kloster, og havde en Abbed til Forstander, men man veed ikke til visse, af hvad Orden det har været. Dog, siden man har fundet, at Brødrene af Oræ-Kloster stode i Brøderskab med Skovklosters Munk i Sieland, som var af S. Benedicti Orden, gietter man, at de ogsaa kan have været Benedictiner. Dersom saa er, da er det vist nok et af de ældste Kloster

stere i Landet. Gammelt er det; thi allerede Anno 1184. nævnes en Abbed der i Klosteret, *Goto Abbas de Horö*. Anno 1518. fik Abbeden i Vore-Kloster Bederkiendelse paa 8. loddige Mark Sølv, som han Kongen laante. 1521. fik Abbed Thomas af Dre-Kloster Kong CHRISTIAN II. Qvitant for 100. Mark for to Karle, han skulde udgiort. 1532. har Abbed Thomas Pederfön og menige Convent i Dre-Kloster befalet og tiltroet Biskop Ove Bilde i Aarhus deres Kloster og alt dets Gods, hvilket Kong FR'DERIK I. haver stadfæstet. Ved 1536. fik Abbed Morten i Voer-Kloster Kong CHRISTIAN III. Brev, at hviilke af Brødrene ikke vilde blive i Klosteret, de maatte have Frihed at udgaae, og de, som vilde, maatte blive derinde, dog at de skulde være deres Abbed lydige, leve ærlige, og prædike det hellige Evangelium uden mennekelig Tant. 1538. fik Hr. Maurids Mortensön, Officialis i Aarhus, Kong CHRISTIAN III. Stadfæstelse paa at være Forstander i Vore-Kloster, hvortil han af menige Convents Brødre var udvaalt. Hr. Mourids var Abbed i Klosteret til 1542. Da blev det af Kong CHRISTIAN III. pantsat til Mikkel Grop, hvilket og 1547. fik Forhøielses Brev paa Vore-Kloster, som han i Pant havde. Indtil 1552. vare endnu Munke her i Klosteret; thi i dette Aar fik Hr. Bent Bertelsön, som havde været indgiben i Dre-Kloster, Kongelig Tilladelse at nyde fri Underholdning i Kronens Kloster Emkloster. Anno 1555. undte Kongen Hans Due Foged i Dre-Kloster at nyde og beholde en Klosters Gaard i Bisping Sogn kaldet Nedenskov, som 1560. blev hannem af Kong FRIDERIK II. stadfæstet. 1563. forlæntes Peder Skram med Hertigheden af nogle Kirke-Boele og øde Forde, som laae til Bierke Kirke, og som Abbeden af Vore-Kloster havde, den Tid

Lid Klosteret var ved Magt. At Voore-Klosters Gods efter Reformationen var bleven lagt under Skanderborg Slot, viser et Kong FRIDERIK II. Brev af 1568. som bevilger Kronens Bønder i Skanderborg Læn, som tilforn laae til Oore-Kloster, men nu til Skanderborg Slot, at være frei for at give Korn naar de giøre Arbeid til Slottet. 1569. bevigede Kongen Peder Tydsk at maa bekomme Kronens Mølle Oore-Klosters Mølle. Ved denne Mølle, som endnu heder Voore Kloster Mølle, sees Rudera af Klosteret, som har haft en deilig Prospect af Skov, Vand og Eng, og har ligget ved Siden af den store Mos Søe. Voore Ladegaard Bye har Navn af en Ladegaard, som fordem der laae og hørde Voore-Kloster til.

Lænsmand og Kongelige Fogeder paa Skanderborg for Souverainiteten, og efter 1660. Amtmænd der i Amtet, har været følgende: Lænsmand og Amtmænd.

<p>Dn. <i>Nicolaus Brok</i>, advocatus in Scandorpburg. 1302.</p> <p><i>Joannes Palmesfon</i>, Capitaneus Episcopi Arufiensis in Schanderborg 1420. Biskopen i Aarhus maae da have haft Skanderborg i Pant, siden han havde sin Hovedsmand der paa Slottet.</p> <p>Jes Olsön Foged paa Skanderborg 1425.</p> <p>Otte Nielsön Rosenkrands, Hø:</p>	<p>vedsmand paa Skanderborg 1452</p> <p>Erik Ottelön Rosenkrands 1456.</p> <p>Jens Juul til Ugelstrup.</p> <p>Niels Clausön, Biskop i Aarhus, havde Skanderborg i Forlæning af Kong CHRIST. II. 1513.</p> <p>Mogens Giöe til Clausholm 1516.</p> <p>Hans Strygge 1546.</p> <p>Jörgen Lykketil Overgaard 1547.</p> <p>Albret Giöe 1552.</p> <p>Eskil Giöe 1560.</p>
---	--

242 VI. Cap. Aarhus Stift. Skanderborg Amt.

Holger Rosenkrands til Boller fra
1561. til 1573.

Claus Glambek 1573.

Manderup Parsberg 1592.

Voldemar Parsberg 1602.

Laurids Ebbeson til Bistrup 1635.
1646.

Hr. Anders Bilde 1655.

Gunde Rosenkrands 1660.

Corfitz Trolle Befalingsmand paa
Skanderborg 1665.

Joachim Schack General Major
fra 1684. til 1700.

Jörgen Grabow Conferensraad
fra 1701. til 1728.

Christian Reventlov Kammerherre
og siden Geheimeraad 1729.
1730.

Friderik Ludvig von Voyda Rid-
der og Kammerherre fra 1731.
lever endnu 1767.

Det

Det Syvende Capitel.

Om Nakier Amt.

Nakier
Amt.

Dette Amt grændser mod Norden til Havreballegaard's Amt, mod Vesten til Skanderborg Amt, mod Synden til Horsens Fiord, og mod Osten til det store Belt. Det ligger altfaa ved Sør-Kanten imellem Aarhus og Horsens. Amtet er et af de mindste i Landet, og bestaaer alene af et eneste Herred, nemlig Sadsø herred. Derudi ere 15. Sogne, men 16. Kirker, 51. Bonde-Hyer, 483. Gaarde, 63. Huse, 6. Herregaarde, 10. Prestegaarde. Det contribuerende Hartkorn er over 2500. Tønder, som for hvert Sogn findes specificeret paa den Tabel over Aarhus Stift i Hofmans Søndag'er T. II. pag. 14. Men med frit og ufrit Hartkorn af Ager og Eng, Skov- og Mølle-Skyld, Konge- og Kirke-Tiender er her henimod 3600. Tønder. Amtet forterer med Skanderborg Amt under een Amtmand og under een Amtsforsvalter og samme Amtstue, som er i Skanderborg. Amtet har sit Navn af det gamle Slot Nakier, som fordum hørde Herre-Bisperne i Aarhus til, men efter Secularisationen Kongerne, er siden afhændet til Particuliere og nu en important Herregaard. Hele Amtet har ypperlig Kornland, god Græsning, flittige Bønder, hvis Hustruer og Børn ere arbeidsome og forfærdige en Mængde Lerred'er og hjemgiort Tøig, hvoraf de gjøre sig god Fordeel. I den Henseende saas og avles endeel Hør i dette Herred. Skove

Grændser.

Beskaffen-
hed.

er her og endeel af. Ferske Søer findes her ingen af, men vel nogle Aaer og rindende Bænde, hvorved drives 7. Vand-Møller. Paa den ene Pynt af Amtet, et Stykke neden for Kyng i Saxild Sogn, er en liden dog sikker Havn, kaldet *Nors-Minde*, hvor Søefarende i overlegen Veir ofte berge sig. Samme ligger omtrent to Mile fra Aarhus, og paa den Kant gjør Skiel imellem Havrebalslegaards og Aakier Amter. Det er en bekiendt gammel Havn, thi i et Document af 1292. hedder det: *ad locum in diocesi Arusiensi, qui Norsminne dicitur, interdum naves applicant.* Omendskiønt dette Amt og Herred ligger langs ved Stranden, saa dog, siden her overalt er saa god og overflødig Agerbrug, legge Bønderne sig lidet paa Sifferie, alene nogle Huusmænd fiske, som dog ei er af nogen Betydning; Torff, Stedder og Al er fast det eneste, der falder. Udi dette Amt er ingen Kjøbsted, hvorfor vi strax begive os til Herredet, som i gamle Skrifter kaldes *Sartsherred*, og de derudi befindlige Sogne, Byer, og Gaarde.

Hads-Herred.

Hads-
Herred.

1. Torild Sogn (a). Torild Bye. Krogstrup Gaarde. Fensholt Bye. Anner til dette Sogn er Vedstet i Boorherred.
2. Hvil

(a) Torild Sogn er lidet, har en liden Kirke, med et lidet Taarn, og intet merkvaerdigt, uden at Kirken, efter gammel Beretning, har fordum faaet en Tilbygning af et Capel, som havde staaet ved Rindelevgaard i Frue-King Sogn, som er kiendeligt baade uden og inden; thi den gamle Bygning er med murede Hvalvinger, men den tilfattede med Loft. Paa Altertavlen, som er med ringe gammelbøgs Maling, staaer 1610. paa Prædikestolen 1616. paa Kalk og Disk 1702. Ved Torild Byes Nedre-Mose er et Kildeveld, kaldet *Blide-Kilde*, som fordum paa visse Tider har været søgt paa Helbredens Begne, hvorefter fortæles adskillige Fabeler.

2. **Zvilsted Sogn (b).** Annex til Astrup i Mingsherred. Hvilsted Bye. Onsted Bye. Roigaard. Kanne Hovedgaard. Kiergaard.
3. **Odder Sogn (c).** Odder Bye. Ondrup Bye. Fillerup Bye. Balle Bye. Snerild Bye. Rodstenseie Hovedgaard. Katlovsdal Hovedgaard. Neder Fillerup Mølle. Over Fillerup Mølle. Mosholt Bye.
4. **Tvenstrup Sogn (d).** Annex til Odder. Tvenstrup Bye. Sorbek Bye.

Sh 3

5. Sal

- (b) Kirken har et lidet smukt Taarn, tvende Epitaphia over Peder Mikkelsen og Jacob Jensen, som begge har boet paa Kanne, den første 1616. den sidste 1641.
- (c) Kirken og Taarnet er af huggen Steen, med Seierverk, og tre Klokker, paa den første staar Admiral Jens Rodsteens til Leerbek og Hovedstrup og Frues Navn 1679. Paa den anden: Me fecit Jacob Rendler 1747. Fridr. Christ. Rantzov, ollegaard Rodsteen, Malthe Sehested, Sophia Amalia Rantzov. Paa den tredje: 1594. Me fecit Borchardus, Steno Bilde. I Kirken er Orgelverk. Paa Hvelvingen findes to gamle forte Baaben, det ene med en halv Maane, det andet med en Stierne, som efter Tradition skal være deres, der har bygt Kirken. Iderst i Korskirken har Rodstenseies Hershaf deres Begravelse, der er et anseeligt Epitaphium af Steen og Marmor over Admiral Jens Rodsteen, som døde 73. Aar gammel og Frue Sophia Amalia Gersdorf. I det nordvestre Hjørne paa Kirkegaarden ligger en rundrygget næsten to Alne lang Kampesteen over den Kæmpe Bathis, hvoraf Kirkegaards Laagen endnu af alle nævnes Bathis Laagen.
- (d) Tvenstrup Kirke skulde efter Kong FRIDERIK III. Tilladelse været afbrudt og Sognemændene gaaet i Odder Kirke, hvor til den Ende blev tilbygt en Kors.

5. Halling Sogn, Annex til Gosmer. Halling Bye. Spottesrup Bye.
6. Nølev Sogn (e). Annex til Sarild. Nølev Bye. Affensdrup Bye.
7. Gosmer Sogn (f). Gosmer Bye. Smederup Bye. Smederup,

Korskirke, men de udvirkede hos Admiral Rodsteen at beholde deres Kirke, imod at de selv vilde holde den vedlige og dog svare Tienden. Derved er det og blevet, og endskiønt Kirken er annulleret i Cancelliet, og Presten alene kaldes til Ødder Sogn, prædikes dog i begge Kirker.

- (e) Kirkens Altertavle er givet af Presten Bertel Nielsøn 1573. og Pulpituret befestet 1625. af tvende Byemænd Anders Jensøn og Erik Jacobsøn. Uden for Nølev er en Hedenst Gravhøi, som man der kalder Tynovn.
- (f) Kirken er smuk af Bygning, med et smukt Taarn uden Spir, og deri et Uhrværk befestet af Geheimeraadinde Katlov. Orgelværket 1696. givet af Gregorius Katlov. I Alterfoden er funden for en 40. Aar siden, da den blev repareret, en Eske med adskillige Reliquier og en Seddel hvorpaa stod med Munkebogstaver: In honorem Sancti Theobaldi, hvilket igien paa Stedet blev henlagt, hvoraf sluttes, at Kirken har været indviet til denne Helgen og baaret hans Navn. Neden for Choret er et Epitaphium over Major Acheleje paa Dybvad 1646. som havde levet i Ægteskab 30. Aar og avlet 12. Børn, men det meste af Inscriptionen er ulæseligt. Under Prædikestolen er en muret Begravelse som uden Tvil hører til denne Familie. Et andet Epitaphium over Laurids Brorson Forvalter paa Natter, som eiede Dybvad. Under Taarnet er en aaben Begravelse, indrettet af Gregorius Katlov Hofmester hos Prinsesse WILHELMINA ERNESTINA, som døde 1681. 45. Aar, hvori han og Frue Margrete Gersdorf hvile, tvende Marmor-Kister for Geheimeraad Christian Katlov som døde 1752. 75. Aar og Frue Dorothea Sophia Schack. Her staaer og deres Datter Sophia Hedevig Katlov Geheimeraad Henning von Qvalens Frue, som døde 1747. 36. Aar. Ved Kirken er et Hospital til 8. Fatige, hver ugentlig 2. Mark efter Fundagen af 1756. stiftet af bemeldte Geheimeraad og Jægermester Katlov og Frue Dorothea Sophia Schack.

derup Bye. Fensteen Bye. Dybvad Hovedgaard. Giersdorslund Hovedgaard. Lemestrup Bye. En Deel af Søebye, hvoraf det øvrige i Gylling Sogn.

8. Saxild Sogn (g). Saxild Bye. Rud Bye. Rysing Bye.

9. Biergager Sogn (h). Annex til Randlev. Biergager Bye. Dnyngbye. Hylken Bye. Bovelstrup Bye. Rørt Bye.

10. Rand:

(g) Kirken har et Slagverk, en smuk Altartable, og smuk Prædikestool. Ved den nordre Side i Choret findes Sognepresterne optegnede efter Reformationen. Paa en Tavle erindres en Stiftelse om daglig Morgen- og Aftenbøn at holde i Kirken for Befrielse i de fiendlige Indfalds Tider. Paa Taaruet findes disse Bogstaver af Jern C. R. og P. P. med Aarstal 1735. Sognepresten Mag. Povel Poulsen har ladet bygge et Sacrificie til Kirken, beklædt Daaben, en Lysekrone, et Skib, et Pulpitur, og en luft Stool til Prestens Familie, han har og ladet aflukke Choret med et Trælverk for et Legatum af Karen Peders Datter Höring. Der hænger to gamle Faener i Kirken med Datum 11. Febr. 1644. som skal være over en Svensk Capitain som døde der i Byen. Her findes adskillige Gravskrifter og Epitaphia over Sogneprester, Hr. Bertel Nielsøn som døde 1578. 45. Aar, Hr. Oluf Knudsøn som døde 1673. 74. Aar, Hr. Casper Suur som døde 1701. 59. Aar, og Mag. Povel Poulsen som var fød paa Søbygaard 1674. Prest i 35. Aar og Provst 17. Aar, døde 1736. gift med Mette Marie Hurfeld som og døde 1736. Han var en lærd Mand, havde et smukt Bibliothek, har skrevet Bøger som ere trykte, foruden en Deel Ms. som hans Svigersøn Justigraad Fogh paa Kragerup fik. Paa Rysing Mark ved Nørsmunde har staaet en Kirke, hvis Rundera sees, hvortil Noer og Nistrup paa hin Side Vandet fordum skal have ligget.

(h) Kirken ligger paa Marken et Stykke fra Byen, omplantet med Eske-Træer, synes være bygt efter Reformationen. Bygningen er god, af huggen Sten, og med Hvalvinger, men efter sin Længde noget smal. Paa Al-

ter:

10. Randlev Sogn (i). Randlev Bye.
11. Ørting Sogn (k). Ørting Bye.
12. Falling Sogn (l). Inner til Ørting. Falling Bye. Amstrup Bye. Ølstrup Bye. Halkier Bye. Brendbyegaard. Aakier Hovedgaard.

13. Zuns

tertavlen det Aarstal 1625. Et Epitaphium over en velhavende Bonde Thomas Madken som er afmalet med Kone og Børn i heel Senatorisk Dragt. I Taarnet en vellydende Kløkke støbt 1630. af Felix Gythe. I Dyrngbye, som er den største Bye i Soguet, har Kirken tilforn staaet, nu staaer paa Stedet Huse og Kaalhaver.

- (i) Randlev er undertiden kaldet Randerløv. Kirken er liden og uden Taarn, men af huggen Kampsteen. En liden Altertavle fra de Catholske Tider med tvende Laager for, paa hver af dem staaer 6. Apostle udhugne i Træ, men i Midten S. Maria ophøiet i en Skye imellem S. Katerina og S. Barbara. Et Epitaphium over Hr. Christen Krogstrup, hvorpaa Inscriptio nen er næsten ulæselig, dog sees, at han var i Embedet 52. Aar og 3. gange gift. Han var en Bondesøn af Tørrild Sogn, gif i Skole med Hr. Jens Sparres Børn i Randlev, blev efter hans Død af Sognemændene kaldet til Sogneprest, og fik hans Enke, han var en god og nidtier Prestemand. Et andet Epitaphium af Steen over Sognepresten Hr. Joachim Brorson som døde 1719. 60. Aar.
- (k) Kirken liden og fuldet. Byen menes at have sit Navn af et Tingsted der paa Marken, som endnu kaldes Tingstatten.
- (l) Kirken er anseelig og har et grundmuret Taarn. I Choret et Epitaphium af Marmor over Frue Hedevig Margrete Bisfop Bornemans Datter, gift først med Statsraad Lassen til Aakier, siden med Oberste Matthias Rosenörn til Damsgaard, døde 1749. Tvende Faner over bemelte Rosenörn Oberst over det Fynske Cavallerie Regiment som døde 1725. 49. Aar. Paa Alterklædet er Rosenörns og Bornemans Vaabener i tvende Sølv Plader. Kalken given 1668. af Maren Hans Datter i Ølstrup, som med sin

13. Hunslund Sogn (m). Hunslund Bye. Torup Bye. Skab-
ling. Svinballe. Dudrup. Kiersgaard. Tन्द्रup. Frustrup
Bye. Hardrup Bye. Oldrup Bye. Søderup Gaarde. Son-
derup Bye. Glibe Mølle.
14. Gylling Sogn (n). Gylling Bye. Leerdrup Bye. Af Søe-
bye fire Gaarde.

15. Urse

sin Mand Søren Jørgensøn har sit Epitaphium i Kirken. Nok et Epita-
phium over Sognepresten Hans Skiold og Familie. I gamle Dage var
Falling og Halling Sogne annecterede, men for mere Beleiligheds Skyld
forordnede Kong FRIDERIK III. 1655. at Falling, som var Slotskirken
til Aakier Slot, skulde være Annex til Ørting, og Halling Annex til
Gosmer.

- (m) Kirken ligger midt i Sognet, omgivet af sine 12. Torper eller smaae By-
er, er ankelig, med et høit Taarn, og bygt paa et høit Sted, saa at de
Seglende har god Viemeed deraf. Bag paa Altertablen læses, at den
1613. efter M. Christen Svab Kanik og Sogneprest i Aarhus hans Be-
villing er bleven malet. Paa Kalk og Dist staer, at Bodil Hans Datter
i Horsens 1675. gav den til Torild Kirke, men ved hvad Leilighed den
er kommen til Hunslund, vides ikke. Lige for Prædikestolen hænger et
smukt malet Epitaphium med en Mand og Familie paa, som man nu ei
veed hvem er, eftersom Inscriptionen er bleven ulæselig. Lige over for er
en aaben Begravelse, som man mener at have tilhørt samme Folk. Dette
Sogn har før haft en Annex Kirke i Søderup, men samme er forlængst
afbrudt, og vides endnu Rudera deraf, men Kirkegaarden er nu Pløiland.
Paa Marken findes 2. a 3. Hebræiske Steen-Altene, som gamle Folk kalde
Tyn Altene.
- (n) Kirken er af huggen Kampesteen, med Taarn. Paa hver Side af Vaaben-
huus-Døren sidder en Steen med gamle Bemerker, men uden Bogstaver.

Bag

15. Ålrøe Sogn (o). Ålrøe Bye.
16. Endelave Sogn (p). Endelave Bye.

Herregaarde

Bag Skriftestolen står en Steen ud, som og er nogle Merker paa, men opfyldte med Kalk og ukiendelige. Alttertavlen er af Bildhugger Arbeid, smukt malet og den anseeligste der i Egnen, gjort 1638. Men fordi Kirkeværgeren Hans Sørensen Smed satte sit Navn derpaa, ligesom han havde bekostet den, blev han i Landemodet dømt at betale 600. Rdlr., som den havde kostet, og at lade sit Navn udsauge, og har saaledes imod sin Tanke paa sin Bekostning ladet Alttertavlen gjøre. Samme Hans Sørensen har en smuk Ligsteen paa Kirkegulvet. Her ligger og en Ligsten over Rasmus Juel i Søebye, hvis Søner ere komne frem i Verden, og een Peder Juel bleven Borgemeester i Kiøbenhavn og skal have givet noget til Bartov. Maren Mikkelis Datter Storm, Rasmus Juels Enke har givet Kalk og Dift 1673. Kirkedørens Beslag er kunstigt udgjort i Gitterverk med 9. Forandringer paa Sømmene og en i Jern udhuggen Løve som har en flyvende Drage i Halsen. I denne Kirke har Oberstinde Rosenørn til Nakier forordnet en daglig Morgenbøn at holdes af Degnen. Gylling skal, efter gammel Sagn, have sin Oprindelse af en Guld Skat funden der i Skoven. Af Gaderne der i Byen, og dens Anlegning ved den giennemløbende Aae, synes det at den har været bestemt til en Riøbsted, men Saa det, som undertiden paa 200. Favne bedækker Havbredden, har uden Tvil hindret det Anslag. Gylling bestaaer af 26. Gaarde og nogle Huse, har en stor Skov kaldet Gylden Næs; hvor der i Krigens Tid ved Indløbet til Horsens Fjord har været en Skanse med Canoner, for at bevare Horsens fra Brandstibes Indsegling. Der har og Etatsraad Lassen til Nakier for omtrent 60. Aar siden med Bekostning ladet fra Havet inddige en stor Eng, hvor Gylling Rønd kan avle 3. å 400. Læs Høe. Den anden Bye i Sognet Leedrup bestaaer af 8½ Gaard og har sit Navn af sin leerede Mark. Af den tredie Bye Søebye, som ligger nær ved Søen og har deraf sit Navn, ligger det øvrige i Gosmer Sogn. Vesten for Gylling Kirke ligger en Høi, kaldet Stouhøi, som der er endeel Fabler om.

Herregaarde og andre store Gaarde findes i dette Amt følgende. Herregaarde.
de.

Nakier, i Falling Sogn, var en af de gamle Gaarde, som tilhørte Nakier. forn hørde til Biskopstolen i Aarhus, men ved Reformationen var med det øvrige Gods hjemfalden til Kongen, og bleven et Kongeligt Slot og Læn. Ligesom Biskopen forhen her havde holdt sin Foged, saa var Slottet siden den Kongelige Lænsmands Residens, og tilhørte Kronen indtil efter Souverainiteten og til sidst i forrige Seculo, da det blev solgt derfra og forvandlet til en privat Herregaard. Af dette Slot haver Amtet sit Navn, men Navnets Oprindelse af Aae og Kier viser sig endnu, da Gaarden, som med begge Dele er omgivet, har deraf en smuk Situation. Paa Gaarden findes Sven Feldings Kæmpe-Sverd, som formodentlig er det samme, der i Andræ Velleji Tid forvaredes paa Sieløvsgaard,

I 2

lelvsgaard,

- (o) Kirkens Bygning er af hugne Kampsteen, med en muret Hvalving over Choret, uden Taarn, og har en gammeldags Altartavle fra de Catholske Tider. I Kirken en gammel Ligsteen, hvorpaa læses paa Latin en Betragtning om Døden. Paa Klokker staaer Kong FRIDERIK III. Navn og at Jesper Hutfeld 1664. har ladet den støbe. Lysfestagerne ere givne 1660. af Henrik Mund til Sereslevgaard og Frue Birgitte Mormand, ved Anledning, at de efter ubstænden Søefare skal lykkelig være ankomne der til Landet. Denne De beskrives videre siden.
- (p) Kirken, som er bygt af Kampsteen, med et lidet smukt Spir paa den vestre Endre af Ryg-Nasen, er næsten af nye opbygget 1707. af Baron Friederik Krag til Stensballegaard. Han har og givet Kirken med en smuk Altartavle. Kalk og Disk af Sølv forgyldt er og skienket af denne Herre, hvis Navn tillige med hans Frues Friherrinde Charlotta Amalia Griffenfelds Navn og Aarstal 1679. staaer derpaa. Lysfestagerne givne 1696. af Niels Gylling Skipper og Handelsmand i Horsens, som var fød paa Endelage. I Kirken ere og to smaae udtaklede Skibe. Videre Beskrivning om denne De kommer siden for.

levsfoggaard, som han og skal have eiet. Han skal, efter det almindelige Rygte, være født i Salling, og opholdet sig strax uden for Aakier ved det rindende Vand, hvorover er en Broe, kaldet Sven Seldings Broe, og findes endnu strax ved Broen Rudera af hans Hestestald, hvorigiennem Bekken skal have løbet, og hvorum Vellejus i Fortalen for den 24. Kæmpeviser siger, at den kaldtes Spegels Huus og var da nyligen afbrudt. Anno 1553. vare Hans Stygge til Holsbekgaard, Jörgen Pedersøn, og Axel Nielsøn til Valsgaard, efter Kongelig Befaling, tilstede paa Aakier, den Tid Evert Bild leverede fra sig til Jörgen Rantzov fuldmyndig paa Jörgen Bernekovs vegne, hvis Eiedoms Breve og andre Breve med klart Register som lyde paa Aakier og Aakiers Gods og Læn. For at have et Slags Begreb om Lænets Beskaffenhed paa de Tider, vel ieg anføre Indholdet af det Forlænings-Brev, som Christen Munk til Toberup 1572. fik derpaa af Kong FRIDERIK II. : : : "Vi unde og forlæne Christiern Munk vort og Kronens Slot „Aakier, med Bønder og Dienere, som os Elffelige Fru Birgitte „Göye, Herlof Trolles Efterleverste, sidst i Bære havde. Og skal „han aarligen have, til sig, hans Svenne og Folk at underholde, af „den visse Indkomst, denne Genant, 389. Mark Penninge, 6. Lester „Rug, 7. Lester Byg, 6. Lester Havre, 8. Tønder Smør, 80. Swin, „8. Røder, 100. Lam, 100. Gæs, 200. Høns. Skal han og nyde „Ladegaarden og dens Aot med Avæg og Affødinger quit og fri. Des- „ligste skal han aarligen giøre os Rede og Regnskab for Sagefald, „Gaardfestning, Oldengield, og ald anden uvisse Rente, og tredie „Parten deraf for sig beholde, og de to Parter at komme os til beste, „undtaget Vesterie-Heste, Told og Brag, hvilket vi os ville forbeholde „ det

„det have. Skal og al den Havre, som er over hans Genant, komme
 „os til gode. Og al den anden visse Rente, som overbliver af Lænet,
 „skal Christierna Munk nyde og beholde, og deraf aarligen give os tre
 „tusinde to hundred tyve halvbottende gode gamle usforflagne og usforfalt
 „skede Daler, en Ort, og dennem til gode Rede yde vor Rentemester
 „paa vore Begne, Halvparten til St. Michels Dag, og anden Halv-
 „part til Philippi og Jacobi Dag. Og skal han tiene os og Riget
 „med 8. geruste Heste, inden Riget paa hans egen Koft og Tæring, og
 „uden Riget paa vor Omkostning. Skal han og holde Slottet ved
 „god Hævd og Magt, og Bønderne ved Lov, Skiel og Ret, frede Jag-
 „ten, og ei forhugge Skovene ic. „ At den gamle Slots-Bygning
 allerede ved Begyndelsen af forige Seculo har været brøstfældig, det
 viser en Kong CHRISTIAN IV. Befaling af 1601. til da værende Læns-
 mand Voldemar Parsberg, saa lydende: „ Som vi forfare, at den runde
 „Qvist paa vort Slot Aalder, som den Trappe er, der gaaer ned
 „fra vort Kammer og ud til Jærgergaarden, skal have givet sig ud fra
 „Muren paa Huset, saa det skal være befrygtendes slet at vil falde ned,
 „da bede vi dig og ville, at du samme Qvist lader nedtage, og hvis
 „Steen derudi er, dennem at lade henlegge udi Forvaring. “ Gaar-
 den er i nyere Tider ombyggt af Oberste Rosenörn og hans Frue Hedvig
 Margrete Borneman, hvis Baabener staae over Indgangen i Steen.
 Borgegaarden er paa en høi Grund bygt af Muur og Bindingsværk,
 dog anseelig, af tre Floie, med en Brandmuur for, hvor paa hver
 Side af Stakit-Porten staaer en guldkronet Løve. Ladegaarden er
 og Bindingsværk, men stor og af Anseelse. Siden Gaarden blev solgt
 fra Kronen, har Eierne været, Etatsraad Bendix Lassen 1699. som

døde 1717. hans Frue Hedevig Margrethe Borneman fik 1718. Oberste Matthias Rosenörn, efter hvis Død hun 1726. overlod Gaarden til sin Søn Major Lassen, men da han 1732. døde, tiltraade hun selv igien Gaarden og døde 1749. hendes Datter Benedicte Antonette Rosenörn blev gift med Justisraad Thöger Lassen, som nu eier og beboer denne importante Gaard. Hovedgaards Tact 64 Tønder 1 Skieppe 3 Fierdingkar. Skorstyld 6 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 2 Album. Møllestyld 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar. Bøndergods over 481 Tønder. Konge-Tiender 50 Tønder 2½ Fierdingkar. Kirke-Tiender 81 Tønder. 6 Skiepper.

Dybvad. Dybvad, i Gosmer Sogn, har ventelig faaet sit Navn af sin Situation, thi den ligger meget sidt, næsten omgiven med Vand og Moradser. Den har i ældre Tider alene været en Bondegaard, men er nu en fri Sædegaard, tilhørende Justisraad Lassen paa Aakier, som for faa Aar siden har befestet en nye Bygning af Bindingsværk. Paa denne Gaard holdes Føde-Stude 50 Stykker, men paa Aakier staldes Oxen. Herfra har de lærde Dybvadii deres Herkomst, som ved Begyndelsen af forige Seculo vare Professorene paa Kiøbenhavns Universitet, men bleve uhykkelige. Paa denne Gaard skal ved 1640. Major Acheleie have boet. Hovedgaards Tact er 10 Tønder 5 Skiepper 1 Album. Bøndergods over 254 Tønder. Konge-Tiender 33 Tønder 6 Skiepper. Kirke-Tiender 88 Tønder 6 Skiepper.

Edelsholm Edelsholm, paa Den Endelage, er alene en Lyftgaard, opbyggt af Statholderen Baron Friderik Krag for Herskabet af Stensballegaard at opholde sig paa, naar de besøge Landet, og har faaet sit Navn af bemelte Herves sidste Frue Edel Krag. Der boer en Forpagter paa Gaarden,

Gaarden, som bærer Kongens Skatter af Aaltingen og Landgilde til Herkabet ligesom andre Bønder. Paa denne Gaard residerede Baron Byrge Krag, Baron Friderik Krags og Frue Charlotta Amalia Griffenfelds Søn, næsten i 34. Aar, og døde sammesteds 1751.

Gersdorfslund, i Gosmø Sogn, var af de Eiendomme, som Gersdorfs-
lund. Rigets Drost Hr. Jochum Gersdorf efter Souverainiteten fik af Kong FRIDERIK III. for sit Gods i Skaane. Paa Stedet, hvor Gaarden er anlagt, laae tilforn et Huus kaldet Porsborg. Svigersønnen Hofmester Gregorius Ratlov har 1674. opbyggt Gaarden af Bindingsværk, og givet den Navn efter sin Frue Margrete Gersdorf. Anno 1713. blev Gaarden ved Jdsbaade reent lagt i Afse, men strax igien paa samme Maade opbyggt af forrige Eiers Søn Geheimeraad og Jægermester Christian Ratlov, hvis Enke-Frue Dorothea Sophia Schack endnu lever, og har for faa Aar siden gjort Ratlovsdal og Gersdorfslund til et uadskilt Stamhuus. I Skoven ved denne Gaard er at see Vestigia af en gammel Bygning, som siges at være kaldet Bispenkier Slot, hvorom dog intet troeværdigt kan meddeles. Paa Gaarden staldes Oyen. Dens Hovedgaards Tært er 46 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdingkar. Skovskuld 1 Tønde 1 Skieppe 1 Fierdingkar. Bøndergoods over 300 Tønder. Konge-Tiender 38 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdf. Kirke-Tiender 89 Tønder 4 Skiepper.

Kanne, eller som nogle skrive Canegaard, liggende i Hvilsted Kanne-
gaard. Sogn, er af en liden og maadelig Bygning, dog en fri Sædegaard. Har i gamle Tider tilhørt Biskop Frands Thestrups Farfader. Paa denne Gaard har boet Peder Mikkelføn 1616. og Jacob Jentøn 1641. som begge i Hvilsted Kirke ere begravne. De sildigere Eiere har været,
Hr.

Hr. Jochum Gersdorf, Admiral Jens Rodsteen, Oberste Rantzov, Lieutenant Rantzov. Nu tilhører Gaarden Frøken Ollegaard Rodsteen Sehested. Forpagteren holder Føde-Stude og Hollænderie. Zovedgaard's Tact 15 Tønder 6 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Skovstyld 1 Tønde 6 Skiepper 2 Album. Bøndergods over 173 Tønder. Konge-Tiender 22 Tønder 3 Skiepper. Kirke-Tiender 22 Tønder 3 Skiepper.

Ratlovsdal

Ratlovsdal, i Odder Sogn, er i forige Seculo først oprettet til en Herregaard af en Bوندهye kaldet Louerstrup, som Hr. Jochum Gersdorf med mere Gods fik af Kong FRIDERIK III. for sit Jyrdegods i Skaane. Tilforn var her og en stor Bondegaard af samme Navn; thi man finder, at 1570. fik Knud Mogensøn Foged paa Bygholm af Kong FRIDERIK II. Skisde paa en jordegen Bondegaard i Odder Sogn kaldet Louerstrup. For denne Gaard gav Knud Mogensøn Kongen i Majestifte Kielderup Gaard og Gods. Hofmester Gregorius Ratlov, som havde Jochum Gersdorfs Datter Frue Margrete Gersdorf, opbygde Gaarden 1674. og gav den sit Navn, endskjønt den vel endnu undertiden bliver kaldet Lovstrup, han døde 1681. Efter hans Død fik Sønnen Jagtjunker Friderik Carl Ratlov Gaarden, og efter ham 1708. hans Broder Geheimeraad og Jægermester Christian Ratlov Ridder, han døde 1752. 75. Aar gammel. Hans Enke-Frue Dorothea Sophia Schack fød 1682. beboer Gaarden, og har giort den tillige med Gersdorfslund til et Stamhuus for Kammerherre Schack, som var Envoié extraordinaire i Stofholm, men nu Deputered for Financerne, og hans Descendenter. Bygningen er af Bindingsværk og ikke af stor Anseelse. Paa Gaarden staldes Øren. Zovedgaard's Tact

Taxt 23 Tønder 1 Album. Skovskuld 1 Tønde 6 Skiepper 2 Album. Bøndergods over 275 Tønder. Konge-Tiender 48 Tønder $\frac{3}{4}$ Fierdingkar. Kirke-Tiender 35 Tønder 2 Skiepper.

Rodstenseie, i Odder Sogn, er og i forige Seculo oprettet til ^{Rodsteen-} en frie Herregaard af en ufrie Gaard og Bondebye, som Hr. Jochum ^{etc.} Gersdorf med mere Gods fik af Kong FRIDERIK III. for sit Jordegods i Skaane, og som da kaldtes Hovedstrup, hvilket Navn Gaarden længe efter beholdt, og vel endnu af gamle Folk saa kaldes. At Hovedstrup ellers tilforn har været en Hovedgaard af nogen Betydning, kan deraf sluttes, at Kong FRIDERIK II. 1581. af da værende Eier Oluf Brokenhuus magesfistede sig samme Gaard og Gods til for Sebber-Kloster og dets tilhørende Gods. Admiral Jens Rodsteen, som var en Svigersøn af Jochum Gersdorf, har 1681. ladet Gaarden opbygge og kaldet den med sit Navn. Det store Huus er bygt paa en høi muret Grund, med en Etage Bindingsværk oven paa. Oberste Sehested har ladet tilbygge et Taarn, hvori er Indgangen til Bærelserne. Eierne har været, Hr. Jochum Gersdorf 1661. og Frue Öllegaard Hvitfeld, Admiral Jens Rodsteen 1681. og Frue Sophia Amalia Gersdorf, Oberste Friderik Christian Rantzov 1707. og Frue Öllegaard Rodsteen, Oberste Malte Sehested 1736. og Frue Sophia Amalia Rantzov, som nu er Enke og beboer Gaarden, hun lader selv Avlingen drive og holder et Hollænderie. Hovedgaards Taxt 41. Tønder 7. Skiepper 2. Fierdingkar. Skovskuld 1. Tønde 6. Skiepper 2. Album. Bøndergods over 259. Tønder. Konge-Tiender 39. Tønder. Kirke-Tiender 51. Tønder 1. Skieppe.

Der. Verne, som høre under Nafier Amt og Hadsherred, ere tvende nemlig: Nørø og Endelauge, som tillige ere tvende Kirke-Sogne, og Nørø. haver hver sin egen Prest. Nørø ligger i Indløbet af Horsens Fiord, ved 3. Fierdingveis fra det faste Land, og kan fiøres derover, naar Floden gaar ud. Landet bestaaer iffun af een Bye af samme Navn, hvilken strekker sig i en oval Nød, fra Øster i Vester, efter Dens Form og Situation, og bestaaer af 19. Gaarde foruden Prestegaarden, men af de Gamle deelt i trende Holme, nemlig Over- Mellems og Neder- Solmen. Af de Navne, som deres Sæde-Marker endnu har, sluttes, at Landet fordum har bestaaet mestendeels af Skov. Nu er alene en liden Plet levende og voksende Skov, mest af Torn, tilbage, kaldet Byes-Mose, som er deelt til Gaardene, hvoraf Indbyggerne har god Nytte til deres Gierder, dog ei saa fleffelig, at de jo maae lade hente fra det faste Land deres øvrige Gierdsel. Kirken er forhen beffreven. Af Antiquiteter har endnu i forige Seculo paa Nørø været at see en stor Grav-Høi over Droning Alruna eller Alrame, som har givet Den sit Navn. Efter Tradition skal hun have været Kong HIARNES Droning, som ligger begravet paa den De Ziarnø lige over for. Dette Monument, som WORMIUS in Additam. pag. 6. giver en Tegning af, var 40. Alne langt og 12. Alne bredt, besat oven omkring med store Endelauge. Stene. Endelauge ligger i det store Belt, og har Samsøe en Mill østen, Tven to Mile synden, Biergeherred i Stiernholms Amt to Mile vesten, og Stensballegaard i Hadsherred, hvortil den hører, to Mile Norden for sig. Navnet skrives paa adskillige Maader i gamle Skrifter, Ondelaghe, Endelas, Endelage, Endels, og Ingellave. Iblant Odins Sønnen, som opregnes i Edda, var en, som heed Endelaugur,

nelaugur, hvilken kanskee har besiddet denne De og givet den Navn. Den har tilforn hørt Kongen til, og man finder, at Biskop Niels Clausøn i Aarhus har i Kong CHRISTIAN II. Tid haft Endelage med Haghherred i Pant og Forkøning af Kongen, og at Biskop Ove Bilde 1523. fik af Kong FRIDERIK I. Expectans-Brev paa at beholde dem uaflost i Livstid, om han overlevede Biskop Niels Clausøn. Landet er næsten en Miil langt og ganske smalt, og viser sig i Figur ligesom en krum Arm. I Bugten ligger Byen, hvilken har samme Navn som Den, og bestaaer af 51. Uvlsgaarde, med en Veir-Mølle strax uden for Byen. Landet er deelt i 3. Marker. I Norde- og Vester-Markene ere smaa Torn-Busfadser til Lye og Læe for Creaturene. Men i Synder-Markene er en smuk liden Skov af alle Slags Træer mest Eg. Her falder god Jagt af Daadyr, Harer og Fugle-Bildt, og omkring Landet got Fiskerie, dersom det blev flittig og rettelig brugt. Landet er ganske flet og jevnt foruden Høie og Bakker, og findes her intet' af hedenfke Kæmpe-Grave eller Mark-Altere. Kirken er forhen beskreven, ligesom og Lyst-Stedet Edelsholm, hvor Herskabet fra Stensballegaard opholder sig, naar de komme til Landet.

Følger nu en Fortegnelse paa de Kongelige Læns-mænd, som have haft Aakier Læn fra Reformations-Tiden til 1660. thi efter Souvrainiteten haver dette Amt, saavidt man veed, været under een Amtmand med Skanderborg Amt.

Peder Ebbesøn 1547.

Evert Bild til Ravnholt 1550.

Jörgen Bernekov til Kieldrup 1553. 1557.

Jens Juul fik Droningsborg og Aakier Læne 1560.

R f 2

Jörgen

Jörgen Bernekov atter 1562. døde paa Aakier 1567.

Folmer Rosenkrands 1568.

Claus Hvitfeld 1570.

Fru Birgitte Giöe, Herlov Trolles Enke 1571.

Christiern Munk til Toberup 1572.

Christen Skeel til Fusing, døde paa Aakier 1595.

Fru Margrete Brahe, Christen Skeels Enke 1596.

Valdemar Parsberg 1601.

Laurids Ebbesön 1637.

Hr. Henrik Rantzov 1650. 1655.

Niels Banner 1660.

Det

Det Ottende Capitel.

Om Kallø Amt.

Kallø
Amt.

Kallø Amts Lægde er paa den østlige Kant af Jylland, og skyder sig frem for det øvrige af Landet langt ud i Kattegat, med hvilket det saa got som er omgivet paa de tre Sider, havende synden for sig Samsø og Fyen, men lidet af nordre Kanten og den ganske fierde eller vestre Kant støder enten paa Droningsborg Amt eller Skanderborg og Havreballegaards Amter. Det bestaaer af 5. Herreder, Synderhalds Herred, Nørre Herred, Synder Herred, Mols Herred, og Østerlisbjerg Herred. Dette Amt har sin egen Amtmand, men forterer under Amtsforvalteren og Amtstuen i Aarhus, hvorunder og Havreballegaards og Stiernholms Amter høre. Det contribuierende Hartkorn i Kallø Amt beløber sig over 12500. Tønder, foruden frie Jord til Herregaarde og Prestegaarde. Amtet er omtrent $5\frac{1}{2}$ Mile baade i Længde og Brede, og som det er det største Amt i Aarhus Stift, saa er det og en af de skønneste og bedste Egne i Landet. Navnet bærer det endnu af det gamle og faste Slot Kallø eller som det fordom blev skrevet Kalvø, som nu ikke mere er til, men Den eller den Holm, som Slottet og tilførn et lidet Kloster af samme Navn har staaet paa, ligger i det inderste af Kallø Vig udi Østerlisbjerg Herred. Amtet er mesten altsammen frugtbar Land, dog paa saa

Lægde og
Grændser.Befkaffen-
hed.

Steder noget sandigt, men, det uagtet, med al Slid dyrket. Der findes Søer, Sige og Kiære, som tilforn har været anseete for bondløse, og hvori er bleven fisket alle Slags Fisk, som nu ere ganske udtørrede, deels tilgroede af sig selv, og deels udgravede, saa at de ere forvandlede til Engbond eller Tørve-Moser. Formedelst at faa Byer tilhøre een Eier, men de fleste tre eller fire, og endeel geistligt Gods imellem, er det ei at undre over, at Eiendomene ikke allesteder ere indeelte, som de burde, og at, hvor der ere frie og Hov-Bønder i een Bye, ere de sidste gierne fattige. Somme forsømme Agerdyrkningen ved Fiskeriet, som her er god Leilighed til ved saa vidtløstige Strande. Derimod ere i Tved, Distoft, Agrie, Anebel, Koelsøe, Eggens, og flere Sogne, duelige og formuende Bønder, som passe Agerdyrkning og Fædrifts Opælfning, og lade Fiskeriet og andet fare, de fabrikere selv deres Klæder, Uldet og Linnet, vide selv at farve dem, og Fiske ikke gierne fremmede Varer, de sige: Landet skal føde sig selv. De Bexter og Urter, som de bruge til at farve deres uldet og linnet Tøig med, ere disse: Til Lysguult bruges Pors, Blomster af Skarntyder, Vier, Engelskier, og Skreppe-Blade. Til Mørkguult bruge de grønne Boghvedes-Blade eller Birke-Løv. Lavendelblaat videde at farve i Ege-Saugspaaner. Lysbrunt farve de i Steen-Mos og Ellebark. Mørkbrunt farve de i Gladstalle-Mos paa gamle Bøge. Staalgraat farve de i Ege eller Ebletræers Bark, og Uldgarn i Rør-Toppe. Grønt uldet farve de i Rør-Toppe med lidet Spankgrøn og Allun.

Farverie. Kallø Amts Almue, i sær Nolsboerne, tale et uforstaaeligt Sprog, sproget. og snart i hvert Herred har de sin Dialect. O og Y bruge de aldrig, men de øvrige 5. Vocaler bruge de saaledes: A udtale de som aa, de sige

fige Arbeide i steden for Arbeide, Aage for Age, Saasten for Sastende, Aaler for aldrig, Laars for Lars. \mathbb{E} bruges mesten i steden for ø, saasom et \mathbb{E} eg i steden for \mathbb{O} g eller Hoppe, Vegetræ for \mathbb{B} øgetræ, Bree for Brød, Been for Børn, Sled for Sløde. \mathbb{I} bruges i steden for y, saasom \mathbb{B} ig for \mathbb{B} yg, \mathbb{B} ride for \mathbb{B} ryde, \mathbb{S} kie for \mathbb{S} kyde. \mathbb{O} udtales som \mathbb{U} , saasom \mathbb{R} ud for \mathbb{R} od, \mathbb{U} en for \mathbb{V} ogn, \mathbb{U} n for \mathbb{O} vn, \mathbb{B} lu for \mathbb{B} lod. \mathbb{U} bruges som \mathbb{v} , han \mathbb{S} kreu for \mathbb{S} kev, \mathbb{B} leu for \mathbb{B} lev. Tilnavnet sette de for ved Døbe-Navnet, saasom \mathbb{C} abel \mathbb{J} ens for \mathbb{J} ens \mathbb{C} abel, \mathbb{S} trander \mathbb{A} nne for \mathbb{A} nne \mathbb{S} trander. Alle Vaarørende kaldes \mathbb{S} uaur \mathbb{v} : \mathbb{S} vooger. Middags-Mad kalde de \mathbb{D} iner, i somme Herreder \mathbb{U} nenour, og saa videre. \mathbb{M} olboerne ere \mathbb{M} olboer. driftige Folk, og see \mathbb{H} øie og \mathbb{L} ave lige i \mathbb{D} inene, undtagen deres \mathbb{H} er \mathbb{S} kab og \mathbb{F} uld \mathbb{M} ægtige. \mathbb{Q} vindeskionnet sidder gierne med et \mathbb{H} viivklæde, det er et hvidt Klæde over Hovedet, i Kirken, og naar de ere ude, treffe de det yderste \mathbb{S} kiort om Halsen som en \mathbb{K} aabe. En Enke gaaer med et sort \mathbb{S} kiort over Hovedet, ja endog naar hun gaaer til \mathbb{G} uds \mathbb{B} ord. \mathbb{Q} vinderne i Amtet ere mestendels arbeidsome, saa at man siger om dem: \mathbb{M} olboerne spinde, \mathbb{H} elgenæs-boerne væve, og de i \mathbb{S} ynderherred binde. Det er noget merkeligt, at i \mathbb{M} olsherred, som fattes \mathbb{S} kov, og hvor \mathbb{S} koven ligger langt fra, har \mathbb{B} ønderne deres \mathbb{G} aarde holdte i god \mathbb{S} tand, frem for dem, der ligge i \mathbb{S} kov- \mathbb{E} ggen. \mathbb{I} ndbyggerne paa \mathbb{M} ols jevne aldrig deres \mathbb{L} anghalm eller pille \mathbb{B} ipperne og \mathbb{R} od- \mathbb{E} nden; \mathbb{D} e paa \mathbb{S} tæe, at \mathbb{L} aget er des sterkere imod \mathbb{S} ool og \mathbb{B} ind, \mathbb{E} rfarenhed har og viist, at de deri har \mathbb{R} et. \mathbb{B} ier have de overalt i dette Amt, \mathbb{B} ier. men de beste findes i \mathbb{S} ynder- \mathbb{H} aldherred, \mathbb{S} ynderherred og \mathbb{N} ørreherred, og i sær hvor der saaes \mathbb{B} oghvede, samt \mathbb{S} kov og gode \mathbb{E} nge ere

nær

nær ved. De optage Bierne om Efteraaret, og sælge 4. Potter Hønsning for 28. til 30. Skilling. Prestegaardene ere mestendeels vel bygte, ja og nogle teglhængte, og ved de fleste smukke Haver anlagte. Paa nogle Steder i Amtet har de egne Maader at drive deres Avling paa, saasom hvor de legge Jorden til Havre ved Juul og saae Sæden i April uden videre Vloining. Ved visse Byer, saasom Bierild i Nørreherred saaes hele Agre med Roer, og ved Koed i Synderhaldherred voper i Mængde et Slags store Roer, hvilke føres vidt omkring at sælges. Paa nogle Steder findes Lim og Mergel eller Jord Marv, som de forbedre deres Gisdøse med, og finde sig vel ved sammes Brug. Naar man undtager visse Egne, hvor lidet eller intet er af Skov, saa høves der gode Skove i den største Deel af Amtet og til de fleste Herregaarde, ja nogle af disse Eier har i vore Tider gjort sig priisværdige ved at opelske og forplante ung Skov af Bøg og andre nyttige Træer, hoormed de vil fortiene Tak af Efterlægten. Et par temmelig høie Bierge findes paa Helgenæs, ellers ikke mange af det Slags i Amtet, undtagen nogle Klint-Bakker eller Kalk-Bierge ud mod Søen i Nørreherred, hvoraf en Klint ved Karleby er 75. Alne høi, og folgelig en med de høieste i Riget af det Slags. Man har og vidst at betiene sig deraf, og ved Grevskabet Skeel er anlagt et stor Kalkbrænderie. Omendfiont Grunden her og der falder noget sandig, saa er dog Amtet fri for den skadelige Sandflugt, undtagen ved Albek i Nørreherred. I Haver derimod, som indslutter den største Deel af Amtet, gives adskillige Sand-Rif og Revler, saasom ved Bolbye et Rif paa en Niil ud i Søen, et andet ved Skiellerup, hvor store Skælfist og Muslinger fanges, endnu tvende udi Ralløe-Big, hvoraf den ene er med store Steene

Stene og rekker over Vandet som en liden Klippe, ikke at tale om det store og alt for bekiendte Anholts Rif. Af store Fiorde eller Vig, ^{Fiorde og Vig.} ere her bekiendte, Kalløe-Vig, Helgenæs-Vig, og Ebeltoft-Vig, som alle komme fra Kategat ved de trende Forbjergs som flyde ud mod Samsø. Kalløe-Vig strekker sig fra Indløbet ind i Vandet $2\frac{1}{2}$ Miil, og er $1\frac{1}{2}$ Miil over fra Aarhus til Skærbøved i Eved Sogn. Ved Ratholm er en god Havn, ligeledes ved Grinnae, naar den blev i Havne. Stand sat. Saa har og Naturen dannet adskillige Steder i bemeldte Vig til yppertlige og sikre Havne for de Søfarende, endog for meget store Skibe, saasom den saa kaldte Knebel-Vig eller Tveds-Vig. Godt Vand er ingen Mangel paa i dette Amt, da her findes Mængde af skionne Beld og Kilder, hvoraf adskillige i gamle Dage have været Rilber. holdne for hellige, og som endog til vore Tider paa Helbredens vegne ere blevne søgte og brugte paa visse Tider af Aaret. Ved Roelse er et Vandsted, hvor Vandet seer brunt ud, men Creaturerne trives deraf. Af ferske Søer ere her baade mange og temmelig store, saasom Gierild Søer. søe, Jævsøe, Skæresøe, Valmsøe, Stubbesøe, Dragesøe, Runggaardsøe, Kragsøe, Ramtensøe, og mange flere, hvoraf nogle er meget fiskerige, men det største ferske Vand i Amtet er Kollind-Sund, som tager sit Udlob forbi Grinnae i Havet ved en Aae; som fordum kaldtes Diurs Aae, og er meget bekiendt i vor gamle Historie. Naar nu tillige betragtes, at Stranden eller Salte-Soen, med sine mange Vigter omgiver det meste af Amtet, er det ingen Under, at Almuen legger Flid paa Fiskerie, og at her havnes Overflødighed af Hal, Aborre, Brasen, Fiskerier. Skaller, Giedder, og flere Fisk-Sorter. I Knebel-Vig falder Styneder, Makrel, Torst, Hvillinger, og paa Sand-Riffene skionne Muslinger

linger og Skjelfisf, ja vel og smaa Østers. De mange Aaer, Bekke og rindende Bænde, foruden at nogle af dem give Fisf af sig, drive en Møller. Hoben Vand-Møller til Indbyggernes store Nytte. Ikke desmindre Klage dog Molboerne, at de har langt til Mølle, saa at Veir-Møller vare der i Herredet og paa nogle flere Steder i Amtet høit fornødne. 3 Riissteder. dette Amt ere tvende Riissteder, Grinnae og Ebeltoft, som jeg nu vil beskrive, forend jeg kommer til Herrederne.

Grinnae.

Grinnae.

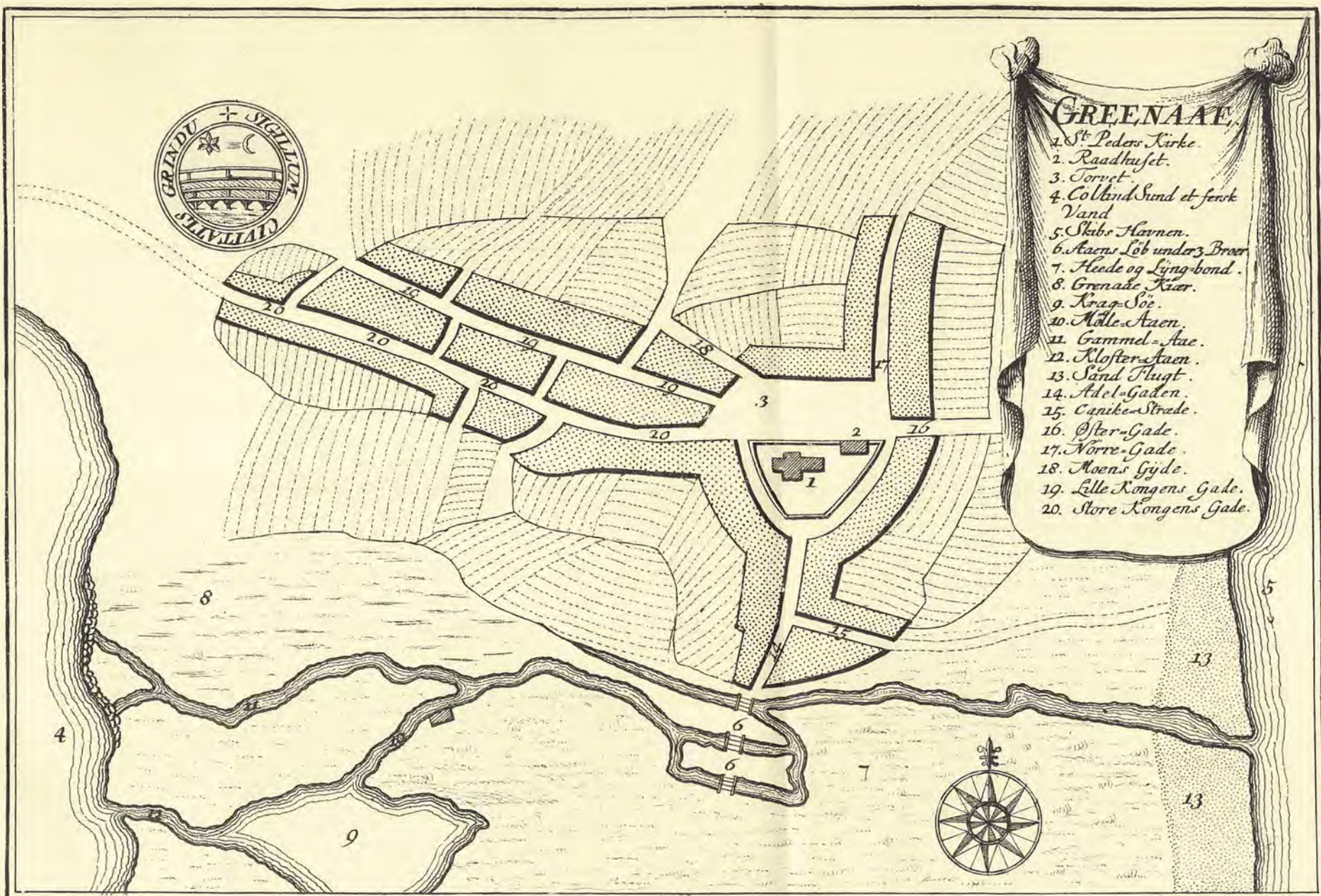
Situation. Grinnae er en liden Riissted, beliggende i Nørreherred, tre Mile fra Ebeltoft, sex Mile fra Aarhus, sex Mile fra Randers, ligger ved ovennævnte Aae, i gamle Dage kaldet Diurs-Aae, hvilken kommer fra den Søe kaldet Kollind-Sund, har sit Udlob i Kategat, og tillige gjør Skilsmisse imellem Synder- og Nørre-Herreder, hvilken Egn paa begge Sider fordum blev kaldet Diurs. Byen ligger en Fierdingveis fra Havet, og er den allersøstligste Løffe- og Lade-Plads i Jylland. Men Aaen har tilforn været navigabel, at Fartøierne kunde gaae lige op til Byen, som endnu med maadelig Beføstning kunde skee, Borgernes Handel og Skibsart til stor Nytte og Opkomst. Grinnae ligger paa den 56 Gr. 30 Min. Latitudinis og 26 Gr. 42 Min. Longitudinis.

Navn. Naar man farer fra Grinnae til Synderherred, kommer man over tre Broer; Thi Kollind-Aae deler sig tet synden for Byen i tre Grene, hvoraf nogle ville, at Byen har faaet Navn og bør skrives Grinnae; skönt andre holde for, at Aaen i ældgamle Tider paa det Sted har været kaldet Grind-Aae, af det gamle Danske Ord Grind
 3: et Led,

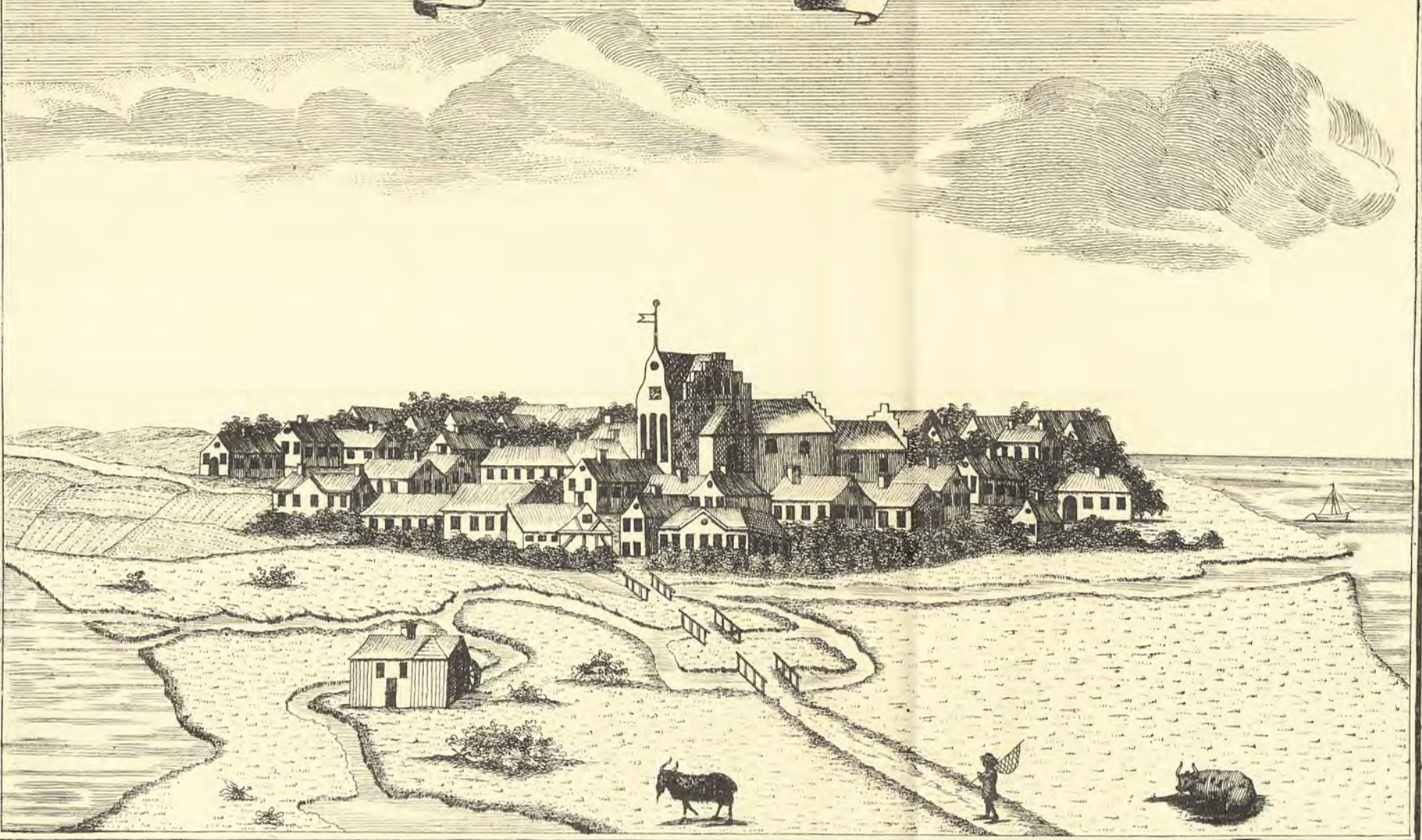

GRÆNÆ.

1. St. Peders Kirke.
2. Raadhuset.
3. Torvet.
4. Colliand Sund et forsk Vand.
5. Skibs Havnen.
6. Aaens Løb under 3 Bøer.
7. Heede og Lyng-bond.
8. Grenade Kær.
9. Krag-Søe.
10. Nølle-Aaen.
11. Gammel-Aae.
12. Kloster-Aaen.
13. Sand Flugt.
14. Adel-Gaden.
15. Canike-Stræde.
16. Øst-Gade.
17. Nørre-Gade.
18. Aaens Gyde.
19. Lille Kongens Gade.
20. Store Kongens Gade.

GREENAAE

Bang. del.

2: et Led, Tralverk, Stranker, eftersom Aaen der saaledes deler sig, og man finder i Edda, at et af de Navne som de Gamle har givet Aaer og Bænde, er Grind Jarðar, crates terræ, cancelli terræ, Jordens Grind eller de Aabninger Bændet havde at løbe ud igienem, hvoraf da denne derved siden anlagte Bye kan have faaet sit Navn. Navnet skrives ellers i gamle Documenter paa mange Maader, Grinøgh, Grindugh, Grinduf, Grindow, Grindaa, Grindu, Grindue, Grinow, Gryndhe, Grindne, Grinne, og i et Brev af 1441. Kronens Kjøpstæd Grindæ. Fordum blev Broen forlænt bort til at hols Broen. des ved lige af Bro-Korn og anden Indkomst, som dertil af Herrederne var lagt. Saaledes fik Peder Ingvarfön 1539. af Kong CHRISTIAN III. Brev ad gratiam paa Grinder Broff og den Rente deraf ganger, og 1550. fik Clement Slotskriver paa Kallø Brev paa Kronens Broe Grindne Bro, og at opbære Broforn og andet der tilligger. Af denne Broe fører ogsaa Byen sit Vaaben, som er en Lang Broe over et Vaaben. Vand, med en Stierne og Salmaane over.

Naar eller af hvem Byen er anlagt og bleven til Kjøbsted, vides ikke det mindste om. Men gammel er den, og nævnes allerede 1262. Dens ældste Privilegier ere ubekjendte, og siges ved ulykkelige Tids-vaader at være forkomne. Men de nyere ere endnu til deres Indhold bekjendte, som følger. Anno 1445. har Kong CHRISTOFFER af Bøvern for Borgernes Trofskab imod Kongen og Riget givet dem Lødsfrihed paa Skaner og Falsterbo, med videre. Kong CHRIST. I. har 1460. stadfæstet Byens forige Privilegier. Kong HANS ligeledes 1483. confirmeret Privilegierne. Samme Konge har An. 1505. givet dem den Frihed, at ingen paa to Mile nær Byen maatte fiske

med Bonden, uden Borgerne i Grinnaae, og at de, som boe omkring Byen og bruge deres Havn, skulle give 4. Skilling af hvert Skib, som bær 10. Læster eller mere, 2. Sk. af hver Skude, og 1. Sk. af hver Baad, og at ingen maa dele og forfølge Borgerne uden til deres Byting med Loven. Deres Privilegier ere confirmerede af Kong CHRISTIAN II. 1515. af Kong FRIDERIK I. 1524. og af Kong CHRISTIAN III. 1546. Af sidst bemelte Konge fik Grinnaae Borgere 1547. Brev, at maae holde Torvedag i deres Bye hver Løvedag. Ligesaa fik de 1552. Bevilling at maae, til deres Havn og Skibsbroe ved Magt at holde, opbære 2. Danske Skilling af hver indlændisk Skib og Skude, som kommer løbende ind for Grinnaae Bye. 1560. fik Grinnaae Rishoved Kong FRIDERIK II. Bessiermelse: Brev og Stadsfæstelse paa sine Privilegier. 1595. har Kong CHRISTIAN IV. formædelt Byens Uformuenhed at faae sin Havn repareret, frigivet Borgerne indtil videre for Byfskat og for Bysseshytter og Baadsmænd at holde. Samme Konge har 1598. stadfæstet Byens Privilegier, og 1601. bevilget, at det Michels: Marked skulde forflyttes til Grinnaae, som hidtil var holdet i Torsager. Endnu ved Brev af 1627 befriet Jndvaanerne, som Skade i Iidebranden lidt have, for Skat og Told i 5. Aar, paa det Byen igien des bedre kunde blive opbyggt. Ligeledes 1641. forordnet, at hver Uge om Mandagen skal holdes en Torvedag i Byen, paa det Tilførsel des bedre kan skee af Bønderne. Kong FRIDERIK III. har 1648. stadfæstet Byens Privilegier. Og Kong CHRISTIAN V. 1677. confirmeret de forige Kongers Privilegier, saa vidt de ei imod Kongel. Majsts. Jura Majestatis, Absolutum Dominium, Souverainitet og Arve: Rettighed findes at stride. Ved Rescript

Rescript af 8. Maj 1686. har Kong CHRISTIAN V. allernaadigst bevilget, at Grinnaae Byes Accise skat til Havnens Reparation anvendes.

Hvad Skiebne Grinnaae i ældre Tider haver haft, findes nu Skiebne. intet optegnet om. Men i Aaret 1627. afbrændte de Keiserlige denne Bye saavel som andre flere. Nogen Tid derefter, da Kirken igien var bleven opbyggt, og Gammel Sogns Kirke, som laae vesten for Byen, nedbrudt, bleve bemelte Gammel Sogns Beboere af de trende smaae Landsbyer, Aastrup, Brestrup og Dolmer, hvilke ligge tet omkring Byen, lagte til Grinnaae Kirke. Anno 1644. da de Svenske havde Landet inde, har denne Bye og lidt meget. 1713. fik Grinnaae 130. Svenske Fanger til Inqvartering.

Byen har smukke Gaarde og Huse, opbygte siden sidste Ildbrand, deraf 7. Stykker 2. Etager høie, bestaaende i alt af 87 Gaarde og 69 Huse, som i Brandcassen er assureerede. Der ere alene to reelle Gader, i Byen, store Kongens og lille Kongens Gade, samt nogle Gyder og Evergader, nemlig Adelgaden, Canikestræde, Østergade, Nørregade, Moensgyde, og fire Porte, hvoraf imellem Aastrup og Brestrupporte holdes aarlig Marked. Indbyggerne bestaae af 192 Familier, deraf 110 Borgere, som leve deels af Kjøbmandskab, deels af Holsbrug, deels af Skibsart og Ol-Sal, og over 40 af Handverker, de øvrige ere Kirke-Beientere, Øvrigheds Personer og Bestillingsmænd, og nogle som leve af deres Renter eller Pension, i alt henved 600 Mennesker over 12 Aar. Foruden 11 a 12 Kjøbmænd, en Apoteker, en Sarver, og 9 a 10 Skippere, ere de øvrige Handverkere disse:

Bagere	3	Bogbinder	1
Barberer	1	Bødfere	2
	13	Drejere	

Gader og Huse.

Indbyggerne.

Drejere	2	2	2	Møllere	2	2	2
Felberedere	2	1	3	Varykmager	2	2	1
Glarmester	1	1	1	Sadelmager	1	1	1
Grovsmede	2	2	2	Skomagere	1	1	8
Guldsmed	1	1	1	Skrædere	1	1	5
Handskemager	1	1	1	Slagtere	1	1	2
Hattemagere	2	1	2	Snedkere	1	1	4
Kandestøber	1	1	1	Tømmermænd	1	1	2
Kobbersmed	1	1	1	Uhrmager	1	1	1
Kleinsmed	1	1	1	Vævere	1	1	2

Mark-
Jorder.

Byen har en god Mark til Vaar- og Vinter-Sæd, samt god Fædrift. Ridsmænd og de beste af Indvaanerne have tillige Avling. Tienden deles imellem Presten og Kirken. Paa den vestre Side imod Sundet har Byen et got Kier til Høe, Overdrift og Tørvestiar, men har mistet Fædrift i Brohede Mark, og et Stykke Jord synden Byen, som Herregaarden Zeffel har i Brug, saa Byen nu alene har 80. Tønder Hartkorn af 424. Tønder Udseed og 90. Høveders Græsning.

Skibsfart
og Næring.

Segladsen til Grinnaae falder meget besværlig, formedelst den aabne Reed og den forfaldne Havn. Byen har i forige Tider haft 18. Fartøier, men Skibsfarten der har saaledes aftaget, at den nu ifkun har 7. à 8. Fartøier fra 6. til 17. Ræster, som gaaer deels til Ridsens havn med Brænde, Korn og fede Varer, deels og til Norge med Korn, Malt og fede Varer, og tager Trælast og Jern tilbage. Men om Havnen, som før har været god og nu fordervet, blev igien sat i Stand, som med en maadelig Hielp kunde lade sig giøre, kunde Skibe paa 900. Tønder indgaae, og Farten blive fordeelagtig baade for Byens og fremmede

mede Seglere. Byens beste Næring er, Dls og Brændevins Udsælgning, Maltgiøren, grove Varer og anden fornøden smaae Handel med Bonden og Landmanden. 1746. udgik herfra, Byg 865. Tønder. Boghvede:Gryn 348. Tønder. Malt 1386. Tønder. Rug 1180 Tønder. Flesk 14. Skpd. 10.

Kirken, som heder St. Peders Kirke, blev, som sagt er, 1627. Kirken afbrændt, men derefter igien smuk opbyggt, har et temmelig stort Taarn med tre skønne og vellydende Klokker, støbte 1648. af Mester Claus Wandam. Inden i er Kirken skikkelig prydet, og for kort Tid siden med smukke Pulpiturer forshnet. Nederst paa Altertavlen læses, at Fru Ide Lunge gav til Kirkens Reparation 200. Slette Daler. Ved Choret er et hvælvet Sacristie med Indgang uden fra, men over Døren, som gaaer ind til Kirken, sees et Epitaphium med denne Paaskrift: *Æternæ Memorix Nob. Viri Dn. Jo. de Beveren Car. Fil. Dordrecto-Bat. una cum classe Holland. in auxilium Reg. Dan. v. die Jun. 1659. subito mortui hoc positum, og derunder et Latinsk Vers. Bag Alteret en Steentavle med Knæstykke og Latinsk Inscription over Rector Olaus Petrus, som døde 1659. Midt i Kirkegulvet paa en firekantet Messing-Plade læses i Lapidar-Stil paa Dansk en Betrægtning om Døden, men uden nogens Navn. En Ligsteen paa Kirkegaarden over Rector Jens Lönborg som døde 1700. Orgelverket er ganske nyt, bevilget af Directeurerne Stiftamtmand Skovboe og Biskop Hygom, men bekostet af Sognepresten Johan Risom, Byfogden Niels Erik Behr, og nogle faa af de beste Borgere 1760. Det forige Orgelverk havde da værende Sogneprest Ove Brok og Byfoged Knud Henrik Blikfeld 1696. ladet fuldsærdige. Over Sacristie-Døren ud til Kirkegaarden sidder*

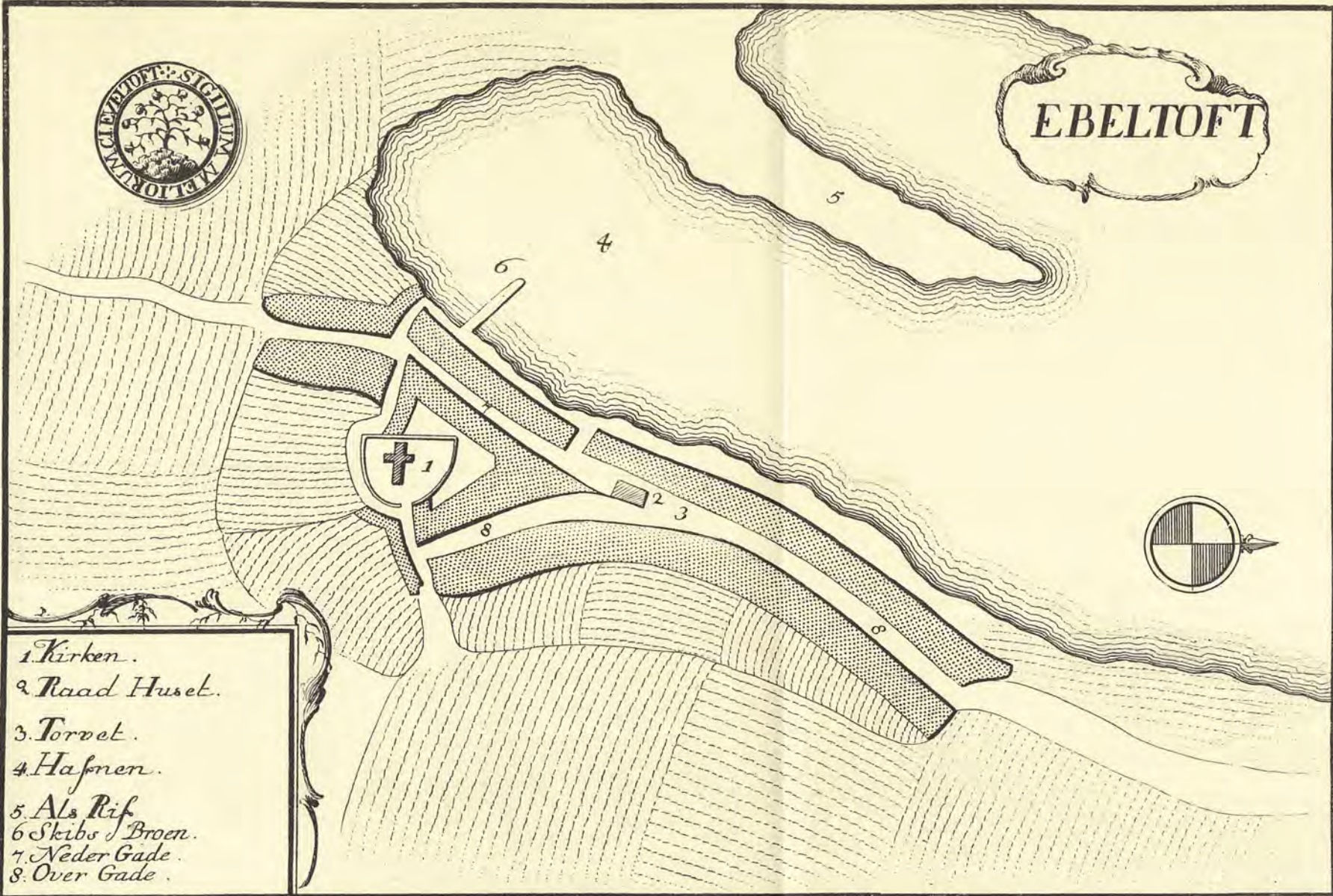
sidder indmuret en Steen med følgende Bogstaver, som en og anden har gjort sig Umag at forklare, men deri ei været lykkelig: C. R. D. E. R. H. F. D. I. O. G. I. O. R. T. Æ. H. S. R. P. P. T. A. S. Tilførn holdte Sognepresterne personelle Capellaner, men fra forige Seculo har her været af Kongen beskikkede residerende Capellaner.

Skolen. Den her fordum værende Latinske Skole var 1555. af Kong CHRISTIAN III. beneficeret med Konge-Tienden af Hammelev Sogn, samt 1558. med nogle Jorder paa Markerne der omkring og med Landgilde af visse Bøndergaard. Var og 1553. af Kongen den i Grinnae liggende Kronens Gaard kaldet Provstegaarden skienket til Skolen og Skolemesters Bolig, men da samme var afbrændt, nøde Rectores siden noget af Kirken til Husleie. Den havde og nogle nyere deels af Adelen deels af Borgere givne Legata, men ved Skolens Reduction 1740. er dens Beneficia til Aarhus og Horsens Latinske Skoler henslagte. Skolens Lærere, medens den var ved Magt, vare en Rector og en Hører. 1732. vare der 25. Disciple. Nu er Huset, som af Rector Rasmus Raaballe var legeret, en Dansk Skole for Byens Ungdom, hvori og Chorsdegnen har sine Børelser.

Hospital. Hospital er her nu ikke, men har i forige Tider været; Thi det heder i Kong FRIDERIK II. Brev af 1562. at efterdi Hospitalet i Grindow, som M. Jesper Brokman havde haft i Forsvar, nu er ødelagt, skal Godset legges til Hospitalet i Aarhus. Dette Hospital i Grinnae heed St. Jørgens Gaard, og findes udi Kong CHRISTIAN II. Tid, at Niels Torkilson Kongens Capellan 1520. fik paa Livstid Forlænings-Brev paa Kronens Hospital St. Jørgens Gaard udi Grindow, med saadant Vilkor, at han skulde holde St. Jørgens Gaard

EBELTOFT

1. Kirken.
2. Raad Huset.
3. Torvet.
4. Hafnen.
5. Als Rif.
6. Skibs Broen.
7. Neder Gade.
8. Over Gade.

EBELTOFT

Gaard og Capell ved Hævd og Magt, og give de fattige syge Mennesker deres Provøent og Rettighed, og holde Bønderne ved Loug og Skiel.

Raadhuset er en gammel og trofast grundmuret Bgning, Raadhuset. liggende ved den nordøst Ende af Kirkegaarden. I den øverste Etage er en stor Sal, hvor Retten holdes, nemlig baade Bytinget og Herreds-Ringet. Neden under har Bægteren sine Bærelser, derhos tvende vel forsynede Arrest-Kammere. Men allerunderst er en stor hvælvet Kiølder. I forige Tider og endnu 1664. har Byen haft Borgemester og Øvrighed. Raad, men nu alene en Byfoged, som tillige er Herredsfoged over Nørreherred, samt en Bye- og Herreds-Skriver; Thi ved Kongeligt Rescript af 15. April 1726. er bevilget, at Nørreherreds Ting maae til Grinnaae forflyttes, under Bytinget være incorporeret, og tillige at holdes om Mandagen.

Byens Consumption og Folkefat har Anno 1697. været 540. Consumption. Rdlr. men har siden saaledes steget, at den 1758. var 1156. Rdlr. Anno 1761. 1000. Rdlr. Anno 1764. 1000. Rdlr. Anno 1767. 1000. Rigsdaler.

Her holdes trende Markeder om Aaret, den 10. Januarii med Markeder. Kram-Varer, den 24. Julii med Handverksfolks Arbeide, den 19. September med Heste, Dvæg og Kramvarer. Forhen er erindret, at Torsager Mikkel-Marked 1601. af Kong CHRISTIAN IV. til Grinnaae blev forflyttet.

Ebeltoft.

Ebeltoft.

Ebeltoft er en liden Kiøbsted, 6. Mile fra Aarhus, 6. Mile fra Randers, og to Mile fra Grinnaae, liggende i Molsherred, ved en D. Atlas Tom. IV. M m

Lægde, stor

stor Fiord eller Jndvig, kaldet af Byen Ebeltoft-Vig, som fra Karategat stnder sig $1\frac{1}{2}$ Miil ind i Landet fra Forbierget Helgenæs. Der er en god og sikker Havn for temmelig store Skibe. Bigen formeres paa den ene Side af Ellsegaards Mark og Landets Udstrækning kaldet Verne, som rekker 1. Miil fra Ebeltoft i Sydvest ud ad Havet, og paa den anden Side af Helgenæs Land og Sogn. Bigen er ved Jndløbet omtrent en halv Miil bred, men den bliver inden til rummere, i sær paa den østre Side til Ebeltoft, hvor den gjør en Bugt, Pilsken kaldet. Fra Odden af ved Jndløbet gaaer imod Vesten en Sand. Revl et got Stykke ud i Bigen, som Skippere have at vogte sig for. Byens Lægede falder paa den 56. Grader 15. Minuter Latitudinis og 26. Grader 29. Minuter Longitudinis. Byen er lang og smal, beliggende tet ved Bigen langs med Strandbredden, har god Handel og Næring til Lands og Bands, og ved Stiftamtmandens Geheimeraad Levitzaus Ild er bleven forsynet med en i Bigen udført god Skibsbroe, hvor Skibene kan ligge til, losse og lade, og hvor inden for de kan ligge sikre for Bind og Volgernes Magt, og holde Vinterleie; Samme har kostet imod 3000. Rdlr., hvortil Kongen har skienket Accisen og Havne-Pengene.

Ebeltoft er formodentlig en temmelig gammel Kjøbsted. Men at den skal være anlagt og have Navn af Kong ABEL, som regierede 1250. det er vel mere en Gietning, end beviisligt. Dersom de paabe- raabte gamle Documenter kunde fremvises, hvori Byen skal kaldes Abelstoft og Ellsegaard Abels-Søgaard, da vilde vel denne Oprindelse fortiene nogen Troværdighed: Imidlertid seer man dog, der har været de i forrige Tider, som har troet, at Byen har faaet Navn af en Eble-Toft, siden de har givet den til Vaaben et Eble-Træ besat med

med sin Frugt paa Grenene, og derforuden kaldet den paa Latin Pomagrium.

Om Byens Privilegier er til dette Bænk intet blevet indsendt. Privilegiet.
 Men RESENIUS i sin Atlas skriver, at Ebeltoft forudm laae under Kallø Slot, og at Kong ERIK MENVED har først givet Byen Kjøbsteds-
 Ret og Friheder Anno 1310. hvilke af de efterkommende Konger ere stadfæstede, nemlig af Kong CHRISTOPHER af Bøhern 1440. af Kong HANS 1506. af Kong CHRISTIAN IV. 1607. af Kong FRIDERIK III. 1648. og ellers oftere. I den Keiserlige Krig 1627. har Byens Skiebne.
 Kor være meget tunge, da den største Deel deraf blev ødelagt og ned-
 stødt. Halve Gader ligge efter den Tid endnu øde, og Steenmure af de gamle Huse lukke de adspredte Bygninger tilsammen. Kirken var da Fiendens Magazin og Proviant-Huus, og af deres Tid og Rogen er Rammen af et Epitaphio sprungen og et stort Stykke nedfaldet. Siden i de Svenske Krige har ogsaa denne Bye udstaaet og haft sin Deel.

Byen bestaaer fra Nørre-Port og til en tredie Deel ind i Byen Gader og Huse.
 til Torvet og Raadhuset af een Gade, men fra Torvet og paa begge Sider Raadhuset løbe to Gader, atter en tredie Deel af Byen til Kirken, hvorfra er Kirke-Gyden ned til Nedergaden, som endnu er en tredie Deel af Byen. I denne sidste Part boer mest Uolsmænd. Byen har 1059. Huse og Gaarde, hvoraf nogle ere 2. Etager høie, alle teglhængte og i Brand-Cassen forsikrede.

Af Borgerne ere 8. Kjøbmænd, 40. Handverkere, 7. Uolsmænd, Indbyggere.
 Resten Søefolk, samt Ol- og Brændvins-Tappere, de øvrige Indbyggere ere, de Geistlige, Øvrigheden, og de som leve af egen Formue eller Pension, saa at der i alt findes 7. à 800. Communicanter, hvoraf

70. ere Borgere. Indvaanerne ere høflige, men skal ei være for at laane fremmede Huus, en heller er der noget Herbergere-Huus i Byen.

Kirken.

I gamle Dage var alene et Capel i Ebeltoft, hvorom man finder, at der 1458. haver været Trette imellem Biskopen i Aarhus og Lænsmanden paa Kallø Hr. Otte Nielsøn Rosenkrands. Og har Ebeltoft den Tid formodentlig været Annex til Draaby, ligesom den endnu 1516. var, da M. Anders Glad af Kong CHRISTIAN II. har faaet præsentationem ad *Ecclesiam parochialem Droby cum sua Annexa Ebeltofte*. Siden er det bleven forandret, at Ebeltoft er bleven Hoved-Sogn og Draaby Annex dertil. Kirken, som nu er, er i god Stand og teglhængt, har et høit Taarn med to Klokker, den ene støbt 1557. men begges Inscriptioner ulæselige. Den har haft flere Klokker, men siden Byen er lang, og Kirken ligger næsten i den syndre Ende deraf, er een hængt i Raadstue-Spiret, og en anden længere op i Byen, hvor med der ringes til Kirke, og ellers naar behøves. Indvendig er Kirken jærlig, men smal, og alene to Rader Stole, har 8. Pulpiturer, og to Udbygninger, i den ene er Daaben, den anden er en aaben Begravelse. Kirkens Ornamentur ere, Kalk og Disf med Eske af Sølv uden Inscription, en Sølv-Kande givne af Sören Buctrup 1716. ny Messesagel af rødt Støiel med Guld broderet, 3. Lysekroner, en givne af Mag. Knud Utrecht 1694. en af Jacob Nielsøn Skovgaard 1667. Epitaphier ere her, over Sognepresten Niels Pederlös som døde 1653. 69. Aar, over Borgemeester Jens Hegelund som døde 1630. 59. Aar, og over Sognepresten Sören Albretlös, som døde 1673. 52. Aar. Paa det ene Pulpitur, hvor Orgelet før var, staar, at Hans Jacoblös Rides foged i Kallø Amt forærede Orgelbækket med Pulpituret, som 1694.

paa

paa Kirkens Bekostning blev forbedret og stafferet, men nu er Orgelverket i den vestre Ende af Kirken, og med nyt Tralverk forsynet.

For 1558. var ingen Skole i Ebeltoft, men til en Begyndelse Skolen. bevilgede Kong CHRISTIAN III. i bemelte Aar, at den Person, som bliver forordineret til Skolemester, skulde aarligen opbære fire Pund Korn af den Korn-Rente, som aarligen udgives af Undersaatterne i Ebeltoft til Ralløe Slot af elleve Fæster. Efter den Tid har her været en Latinke Skole, som siden af Kong FRIDERIK III. og andre er bleven doteret, men i vore Tider med de andre smaa Skoler igien affkaffet. Det gamle Skolehuus, som var for lidet til Byens Danske Skole, er efter Ordre folgt, og Skoleholderen faaer Huusleie af Kirken og Byen. Til hvad Brug den Latinke Skoles Indkomster ere henlagte, og hvad de Geistlige og Skoleholderen nu nyder, sees i HOEMANS Sundager Tom. III. pag. 104. 106. Fire fattige Børn nyde hver aarlig 2. Slette Daler, saa nyder og Skoleholderen eller Chors-Degnen af den Residerende Capellan aarlig 20. Slette Daler efter Kongelig Rescript af 6. Junii 1740.

Raadstuen er bygt 1576. men repareret 1710. har et Spir med en Klokke i, som og ringer til Kirke-Tienesten. Byen har, ligesom andre Riibsteder, fordum haft Borgemester og Raad, men nu alene Byfoged og By skriver.

Byens Næring bestaaer mest af Ol og Brændevins-Sal, Næring og Maltgjæren, og grove Bærers Handel med Bonden. Tilførselen af Seglads. Smør og Ost kommer fra Molsherred, ligesom og af Korn, Boghvede-Gryn, Erter, med videre. I forrige Seculo har Ebeltoft haft temmelig Handel og Seglads paa Norge, i sær paa Bergen, med god For-

deel. Byen har forudm haft 30. Skibe, men siden Skovene bleve op-
hugne, hvoraf her har været saa overflødigt, at Byen ei for Træer
kunde sees, før man kjørde ind i den, mistede Byen en Deel af sin Næ-
ring med at transportere Brænde. Nu eier Byen alene 9. gode Far-
tøier, som gjør aarlig 3. à 4. Reiser paa Norge, undertiden til Risbens-
havn, Dansig og Lybek, med Korn, fede Varer, og noget Favne-
Bed. Havnen er god, og i Krigs-Tider pleier her en liden Flode af
nogle Fregatter at ligge ind i Bigen, til Skyts for det aabne Land og
til Convoje for de Handlende, hvilket da og hjalp til Byens Næring.
Af Varer udgik herfra til Søes 1746. Byg 267. Tønder, Sleff 9.
Skippund, Havre 223. Tønder, Rug 1234. Tønder, Boghvedegryn
222. Tønder, Verred af Bærdie 30. Rdlr. 1c.

Fiskerie Af Bigen høves skønt Fiskerie af alle Slags Søefisk, og fra
Stub-Søe Brasen, Gedder og Alborre. Mange har samlet sig Bel-
stand ved Søefiskeriet. I Ebeltoft gjøres got Pottemager-**Fabriker.** Arbeid, hvoraf endeel udføres. Ellers ere her ingen Fabriker, omendskønt
Byen er beleilig dertil, siden den ligger ved Havet, og Levnets-Midler
kan faaes for got Kjøb. Skovgaarde og Elsegaarde, som ligge
uden for, ere et got Spisekammer for Ebeltoft med deres Varer.

Mark-Jor- Byens Marker bestaae tildeels af Sandbanker, hvori saaes
de. Boghvede, Rug, lidet Byg og Havre, er 35. Tønder 4. Skiepper
1. Fierdingkar $2\frac{1}{2}$ Album Hartkorn, som er skattefri. Ellers bestaaer
Byens Jorde efter Landmaalingen af 4. Bange, Kullishøis-Vang,
Dalslykke-Vang, Toftes-Vang, og Prompers-Vang. Disse
Bange regnes for elleve Fæster, hver Fæste er imellem 14. à 16. Skiep-
per

per Hartkorn, og kan i hver saaes 16. til 18 Tønder Korn, deraf ligge 4. hele Fæster til Capellaniet, hvad Landgilden angaaer, men Herligheden er til Skiersøe Stamhuus, hvorfra Byen har fæstet endeel Jorde. Tienden af hele Sognet deeles i to Deele, deraf faaer Sognepresten det halve og Kirken det halve. Byen har et stor Kier med Buskadser, hvor der kunde opelstes god Skov, har og smukke Eng-Haver, og god Velighed til Blegdamme; siden der, foruden de to Bekke, som løbe igienem Byen, ogsaa findes paa to Steder Veld og Spring-Riider. Byen har ikkun en Heste-Mølle, og maae kjøre deres Korn 1. à 2. Mile at lade male paa Vand-Mølle.

Stray ved Byen ligger en Skandse, som i forige Tider har været anlagt, at Tienden ei skulde gjøre Landgang. Østen Byen ligger og nogle Høie, kaldet Sicl-Høie, som kan sees langt borte i Søen. Skandse og Høie.

Byens Consumption var Anno 1697. 900. Rdlr. men har været i Aaret 1758. 1050. Rdlr. Aar 1761. 1055. Rdlr. Aar 1764. 1005. Rdlr. Aar 1767. 1005. Rdlr. Consumption.

Markeder holdes aarlig i Ebeltoft, den 14. Januar. med Handverksfolks Arbeide, den 3. Julii og den 8. October med Kramvare. Disse Markeder har i gamle Dage været holdne et Stykke derfra i en Bondebye, men 1552. fik Borgemeister, Raad og Menighed i Ebeltoft af Kong CHRISTIAN III. det Privilegium, at det Marked, som pleier trende gange om Aaret at staae i en Bye kaldet Fausløff, skal herefter aarligen holdes i Ebeltoft, paa vor Frue-Dag Visitationis, og ikke andensteds, og skal samme Marked i Fausløff være aldeles aflagt.

Udi Rallø Amt findes følgende Herreder, med deri liggende Herreder. Sogne, Byer, Gaarde, med videre.

I. Søn-

Synder,
Haldherred.

I. Synder-Haldherred.

1. **Christrup Sogn (a).** Christrup Bye. Romholt Bye. Vade-
rup Bye. Stanum Bye. Munktrup. Bilsrup Gaard.
2. **Essenbek Sogn (b).** Anner til Verring. Assentoft Bye.
Dragstrup Bye. Volk-Mølle. Essenbek Gaard. Klosteret
en Bondegaard. Essenbek Ladegaard to Bøndergaarde. La-
mestrup en Bondegaard.
3. **Verring Sogn (c).** Verring Bye. Amelhede Bye
(d). Ra-

- (a) Kirken af Hugne Steen, har et lidet Spir paa Taarnet, Kloffen er støbt 1587. af M. H. P. Kirken er dediceret til St. Anna. Paa Kalken staaer de Frisers Vaaben med Aarstal 1688. Her ere tvende Epitaphia over Sognepresterne Niels Vinter og Ebbe Gimling. I Sognet findes Ru-
dera af tre Herregaarde, een har ligget strax synden for Randers, kaldtes *Fruecland*, den anden kaldet *Stanumgaard* siges at være beboet af Steen *Hvide*, den tredje kaldtes *Lenhøi*.
- (b) Kirken har Taarn med et lidet Spir paa. Altretavlen fra de Catholske Tider bestaaer af 3. Stykker, af Bildhugger-*Arbeid* med Apostler og Hel-
gene, har været sterkt forgyldt, neden paa staaer malet: Aar 1300. lod Hr. *Sti Hojde* denne Tavle bekoste, hans Fader hedde *Tocke Skjoldmar-
sen Hvide*, som var den første Christen Mand af denne Slegt. Denne
Inscription maa være sat i nyere Tider af nogen ukjendig, siden den er fuld
af Urigtigheder. Ved den Gaard, som endnu kaldes Klosteret, har for-
dum *Essenbek* Kloster ligget, som var et anseeligt Benedictiner Kloster,
hvorom mere siden. De to Bøndergaarde, som endnu kaldes *Ladegaard*,
har formodentlig fordom været Ladegaarden til bemelte *Essenbek* Kloster.
Paa *Dragstrup* Byes Grund, en Mil østen for Randers, er en Dal, hvor
en alfar *Bei* gaar igiennem, kaldet *Svens Dal*, hvor nogle mener at en
Konge af det Navn *SVEN* skulde være slagen eller begravet.
- (c) Kirken ligger paa en høi Bakke strax østen for Verring Bye. I denne
Bye er Skole for Sognets Ungdom. Byen er paa syndre Siden omrin-
get

- (d). Kastrup Bye. Fløis Bye. Kierup Boel et enligt Huns. Ujethusene 8. Huse ved Randers Fjord. En Gaard af Fløistrup Bye (e) kaldet Kirf:gaard.
4. Marslev Sogn (f) Marslev Bye. Eistrup en eneste Gaard. Marslev Mølle.
5. Hørning Sogn (g). Hørning Bye. Gundestrup Bye. Lund Bye.

get af Mose og Kier, som synes i gamle Dage at have været en Vig af Fiorden, men nu saa utørret, at der er Høebiering, Fædrift og Løveffier.

- (d) Denne Byes gamle Navn skal være Amietsbøde, og skal, efter vore Antiquariers Mening, være den Mark, hvorom Saxo Gram. i sin 4de Bog Edir. Steph. pag. 59. beretter, at den har sit Navn af den navnkundige Jydsk Fønst Amler, som af Viglet Kongen i Ledre her blev slagen og fik sin Begravelse. 1629. fandt en Bonde her, da han ploiede, en tynd Sølv Ring, som syntes at have hørt til Grebet af et Sverd.
- (e) Der menes, at Fløistrup forud har haft sin egen Kirke eller Capel, som har været Annek til Verring Kald, men for Sognets Ringheds Skyld er Kirken afbrudt, og Byen lagt til Hørning Sogn, undtagen denne ene Gaard, som er Annek Gaard til Presten i Verring.
- (f) Kirken er ifkun liden, men jirlig og vel vedligeholdt.
- (g) Hørning Kirke er en smuk Kors Kirke, tækket med Blye, har et stort Taarn og høit Spir af tvende Kupler takt med Kobbet, deri 3. Klokker, den største støbt i Kiøbenhavn 1592. af Borchard Gelgeter, den mindre støbt i Lybel 1717. af Laurentz Strælbom, derpaa staaer Hans Friis til Hefringholm og Fruer Helvig Marvvin til Clausholm, hvilke Navne og staae paa den mindste med Aarstal 1669. Indvendig er Kirken betrukket med den rare gammeldags Gips, hvori ere hele Corpora udarbejdede, den er og prydet med gode Malerier om Christi Ridelse, og mange sinnleke Drameneer. Prædikestolen af Bildhuggerverk opsat 1641. da D. Johan Bor-

Bye. Krogsager Bye (h). Mosekier Bye. Fløistrup Bye (i).
Tustrup Hovedgaard. Raaballe en enlig Gaard. Dyrholm
et Huus.

6. Lime:

Borkardsön var Biskop i Ribe og Jörgen Nielsön Sogneprest. Den syndre Fløi er jiret med et smukt Orgelverk, hvortil holdes en Organist som har Løn og fri Bolig. Døbe-Bekkenet af Sølv med de Frisers Waaben veier i 14 Lod. Fonten er af Kobber med forgyldt Udpulling, hviler paa 4. Drager, med Waaskrift, at 1649. har D. Peder Vinstrup Biskop i Lund og Canik i Aarhus af Kirkens Indkomst ladet den bekoste. Altertavlen smukt malet og forgyldt, derpaa de Frisers Waaben med Skatavlet. Alterbogen i sort Fløiels Bind med Sølv-Beslag. En rød Fløiels Messehagel med brede Guld-Bremmer og et sølv-broderet Crucifix. Alterklædet af rødt Fløiel broderet med Solen og nogle Udelige Waabener. Kalken er stor Vinkande, og et lidet Patel, ere alle af Sølv sterkt forgyldte. En smuk Sølv-Effe med Hans Frises Navn 1693. I den mellemste Gang hænger en temmelig Lysekroner. Paa de øverste Stole, saavel som uden paa Choret, som Herkabet gaaer paa, sees endeel Udelige Waabener. Over Indgangen til Kirken staaer Hans Frises Billed af Steen meget vel gjort. I den nordre Fløi er et Capel med Jern-Sprinkelverk for, hvor Oberste Hans Friis Herre til Kragerup, Clausholm, Hefringholm, Tustrup og Essenbek, har sin prægtige Begravelse jiret med et kostbart Marmor-Monument gjort af den Italienske Kunstner Quilino over hannem som døde 1697. og hans tvende Fruer, Helvig Marsvin død 1678. og Dorothea Brokdorf død 1693. Neden under i Gevelbter staaer deres Egikister, hvoraf Hans Frises Kiste er af Kobber. Her staaer og hans Dotter Christiana Barbara Friis, Oberste Johan Rantzovs Fru, som døde i Hamborg 1678. Ligeledes General-Lieutenant Christian Rantzov Friis som døde 1731. Oberstlieutenant Gregers Friis som døde 1711. 52. Aar, og Jomfru Karen Urne Claus Dotter som døde 1690. 57. Aar. Strax ved Kirken har Oberste Hans Friis ladet bygge et Hospital af Grundmuur i Form

6. Lime Sogn (k). Annex til Marslev. Lime Bye. Lemmer Bye. Heistov Bye. Bogind Bye. Kastrop Bye. Døstrup en enlig Gaard. Lindskov et Huus.

R n 2

7. Søbye

i Form af et Kors, i hvis østre Fløi er indrettet en Skole, hvortil Organisten er Skoleholder. I Hospitalet underholdes 11. Fattige og en Stue-Kone, saa forsynes og deraf 3. Fattige Dreng med Føde, Klæde og Underviisning fra 6te til 14de Aar. Siden ere tillagte 6. andre Ledsmer, som nyde deres Pension i Penge uden for Hospitalet. Biskopen i Aarhus er Directeur og Sognepresien i Marslev Inspecteur over denne Stiftelse efter Testamentets Indhold, som er af 11. Martii 1697. og læses i Hofmans Fundager Tom. III. p. 143. seqv. Ved Hørning skal i gamle Dage have været en Ridssted kaldet Qvindbye, og derved det Slot Bratingsborg, hvoraf endnu sees Ruderne paa en hoi Sandbank, men det er alene en Tradition, og man har intet beviisligt derom.

- (h) Din Krogsager gaar iblant Almuen den gamle Sagn, at en Konge for-
dum her skal have haft sin Residens.
- (i) I Fløistrup har i gamle Tider været en Kirke, som efter Traditionen skal være bygget Jomfru Maria til Ære af en Adelig Jomfru, som ikke langt derfra strandede og blev reddet. Men nu er intet Kiendetegn der-
af, uden at Bakken, hvor den har staaet, kaldes endnu Kirke-Bakken, og ere end i vore Tider mange Dødnings-Been der opgravne. Da Kirken blev afbrudt, blev Fløistrup lagt til Hørning Sogn, imdtagen en Gaard, som ligger til Verring Sogn, hvortil Fløistrup menes for-
dum at have været Annex. Strax ved Byen gaar en stor Aae med vidtløftige Enge paa begge Sider, som synes for-
dum at have været en Fiord.
- (k) Kirken er dediceret St. Clemen til Ære, den er bygget af Kvadre-Stene, taft med Blø, og uden Taarn. Paa Byens Mark opgraves en Liim til Giødning i suur Jord, som meget bruges. Formodentlig har Byen Lime heraf sit Navn.

7. Søbye Sogn (l). Søbye. Estrup to Bøndergaard. Til dette Kald ere tvende Annexer, nemlig Skader i dette og Zalling i Galten Herred.
 8. Skader Sogn, Annex til Søbye. Skader Bye. Østrup Bye. Knobstrup to Bøndergaard. Grinskie en Bøndergaard.
 9. Mygind Sogn (m). Mygind Bye. Dette Sogn har to Annexer, Krogsbæk og Skjøring.
 10. Krogsbæk Sogn (n). Annex til Mygind. Karlbye. Faarup Bye. Borup en enlig Gaard.
 11. Skjøring Sogn (o). Annex til Mygind. Skjøring Bye. Skjøring Mølle. Andi Bye.
 12. Hvilsager Sogn (p). Annex til Mørke i Øster Lisbjergs Herred. Hvilsager Bye. Termestrup Bye. Bendstrup Bye.
- Dagstrup

- (l) Søbye har sit Navn af tvende Søer, Øster- og Vester-Søe, som Byen ligger midt imellem.
- (m) Ligefom Sognet er lidet, bestaaende alene af 8. Gaarde, 5. Huse og en ringe Mølle, saa er og Kirken liden og uden Taarn, har en liden Klokke, som hænger uden paa Muren. Paa Kalken staaer: Pastore Dno. Petro Canuti Oldorphio Viburg. 1663. Byen hører under Stammehuset Estrup, men Kirken til Rosenholm. Her findes 2. Kilder, som kaldes Doe Frue Kilde og Zellig Kilde.
- (n) Kirken, som hører til Rosenholm, har over Waabenhuset et lidet Taarn, hvori Klokken hænger. Paa Kalk og Dist staaer nogle Waabener og Bogstaver med Aarstal 1683.
- (o) Skjøring Kirke skal være bygt af Jomfru Gunder paa Stenholt, som siges at være begravet paa Kirkegaarden under en stor Steen.
- (p) Kirken er bygt af hugne Steene, tækket paa syndre Siden med Blye. Taarnet er af stikkelig Hvide. Paa Altartavlen staaer Jörgen Rosenkrandses

Dagstrup Bye. Skabygaard Hovedgaard. Dalsgaard en
enlig Gaard. Trelle en halv Gaard. Lille Mølle.

13. Vester Alling Sogn (9). Annex til Øster Alling. Vester
Alling Bye.
14. Øster Alling Sogn (r). Øster Alling Bye. Ring Bye.
Dystrup 2. Eneste Gaarde.

N n 3

15. Saring

og Frue Dorthe Langes Navne og Waabener. Alterklæde og Messchagel
af gammelt blommed rødt Fløiel. Kalk og Disk af Sølv givne 1663.
af Erik Bilde og Frue Anne Trolle. Til Prestes Embedet har Holger
Kosenkrands, da Eier af Skabygaard, ved Gavebrev af 15. Jan. 1632.
givet en Gaard i Hvilsager med al sin Herlighed kaldet Mensal Gaarden,
til Weberlag for Tienden af Hovedgaardens Mark, som før var en Bye
kaldet Skabye. En anden Gaard i Hvilsager, kaldet Annergaarden, er
og henlagt til Prestekaldet, nemlig dens 3. Tiender og Landgilden, men
Herligheden haver Skabygaard.

- (9) Kirken er liden, uden Taarn, og uanseelig, siges at være consecreret St.
Jørgen, og bygt af en Herremand, navnlig Esbern Utisön eller Udsön,
som boede i Boelhaage, en Gaard paa Vester-Alling Mark, hvis Ruder
endnu vises. Samme Herremand fortælles at have mistet sit Liv i Vester-
Alling Hede, før han fik Messe at høre i Kirken, og begravet i Heden.
WORMIUS Mon. Dan. pag. 288. beretter, at uden for Alling Kirkevær
laae en Steen, som før havde staaet paa et andet Sted, hvorpaa stod med
Runeskrift, at Thorax reiste denne Steen over Fastul. Men han
nævner ikke, om det er Øster eller Vester Alling.
- (r) Kirken har et lidet Taarn, er dediceret St. Karen. Kalken er givet med
et lidet Crucifix, paa den ene Side af Foden staaer: Johannis Hofni-
mani 1529. paa den anden: Øster Alling Kirkes 1661. Midt i Kirke-
gulvet er en muret Begravelse for Sognepresterne. Ved Kirke loftet hæn-
ger et udtakket Skib, givet af Rasmus Rasmussön Styrmænd paa China,

fons

15. Faring Sogn (s). Faring Bye. Lille Eved Bye. Drames-
strup Bye. Grund Bye.
16. Auning Sogn (r). Amer til Faring. Auning Bye. Torup
Bye. Estrup Hovedgaard. Estrup Mølle.
17. Roed Sogn (u). Amer til Nuintoft i Nørhered. Roed
Bye. Atterup Bye. Kierende Bye. Bede Bye eller Veibye.
Skofferhuset et Skovhuus. Stadsborg et Skovhuus. Vedpe
Hovedgaard.

18. Ma

som var Barnfødt i Øster, Alling. Kirken skal efter Tradition være bygt af en Herremand ved Navn Ove Stigsøn, som skal have ihjelslaget ovenmelte Esbern Udsøn, han siges at være begravet uden for Dvstrup, som formodentlig har været hans Gaard og har Navn af hannem.

- (s) Kirken er tækket med Blye, har et ordinært Taaru, har før haft tvende Altare, det ene Vor Frue det andet St. Laurentius til Vre. I Faring Bye er af den Skeelse Familie stiftet og opbyggt en grundmuret Skole.
- (r) Kirken er tækket med Blye, men Taarnet med Tegl, er indvendig jirlig, Altartavlen, Fonten og Prædikestolen malede, og forgyldte, Stolene alle lakte og smukt malede. Messchagelen og Alterklædet af blaat Fløiel med Guld-Galonering. Paa Messing-Bekkenet til Fonten staaer en ulæselig Munkeskrift. I Kirken er det Grevelige Skeelse Begravelses-Capel, med Jern-Sprinkelværk for, hvori er oprettet et kostbart Marmor-Monument over Hr. Jörgen Skeel til Estrup. I Capellet er Nedgang til Gevelsterne under Jorden, hvor Ligkisterne staae, nemlig Hr. Jörgen Skeels, Greve Christen Skeels som døde 1731. og endnu een, alle af prægtigt Marmor. Midt i Kirken lige før Begravelsen hænger en stor Lysekrone. I Auning er et grundmuret Hospital for 9. fattige Lemmer, stiftet af Hr. Jörgen Skeel, hvortil see HOFMANS Fund. Tom. III. pag. 142.
- (u) Kirken er indvendig smukt prydet med Maling og Forgylding i Aaret 1705. Imellem Roed og Nuintoft ere to store Høie, hvor Traditionen siger,

at

18. Mariæ Magdalencæ Sogn (v). Mariæ Magdalencæ Bye.
Klemstrup 2. Gaarde. Vinstrup Bye. Boistrup en Gaard.
Lille Boistrup. Brunmose. 4 Skovhuse ved Navn, Rosenborg,
Aal-

at Skiald og hans Hustrue Hiele ere begravne. Her vover et Slags store Roer, som de besaaer hele Agre med, hvilke føres vidt omkring at sælges. Ved Roed Broe er et farligt Vadsted, som løber ned i Røllind Sund. Byen Aierende siges deraf at have sit Navn, at den ligger ved Enden af et Rier, som rækker imellem tvende Skove til en liden Sø kaldet Valmsøe.

(v) I Kong CHRISTIAN I. Tid, ved Aar 1458. har Hr. Otto Nielsøn Rosenkrands og Frue ladet denne Kirke, som blev viet St. Mariæ Magdalencæ til Vre, opbygge paa det Sted, hvor Træer og Skov tilforn stod, som de havde ladet bortrydde. Mogens Juul til Pallebjerg har ladet Kirken reparere og med et smukt Taarn pryde, han har og 1589. givet Kalken dertil, og 1593. en laqveret og forgyldt Altertablet, hvorpaa hans og hans Frues Birgitte Rosenkrands Eriks Datters Waaben og Navn staaer. Øverst i Hvalvingen staaer Hr. Niels Eriksøn til Biørnholm Ridders og Frue Birgitte Oluks Datters Navne og Waabener. I Taarnet er Herfabels Stool afslukt med et Bildhugger-Sprinkel. Kirken er udvendig belagt med Blye, og 1739. af Etatsraad Fogh forbedret og i Stand sat, da blev det forfaldne Spir nedtaget og Taarnet med Kamme og Tag forsynet, han har og 1716. givet Fonten, som er af Streen og med Bildhugger- Arbeid og en smul Krone beprydet. Paa Kloffen staaer Søfren Jenssøn Renteskriver 1669. Imellem Prædikestolen og Alteret er en smul Begravelse, indrettet 1639. betalt med Blye og med Hvalvinger saavel oven paa som neden under forsynet. Neden under staaer disse

14. Liig: Envold Kruse D. R. R. og Statholder i Norge, hans Sønesøn Envold Kruse med Frue Else Marsvin, deres Søn Otte Kruse som døde 1628. og ligger i en Damastes Sloprok usfortæret, hans Broders Jörgen Kruses Datter Else Sophie Kruse, hendes Broder Otte Kruse, Jörgen Kruses Frue Beate Bylov, Jomfru Beate Daa Voldemar Daas

Ualborghuset, Viborghuset, og Stadsvesehuset. En Mølle. Nyomgaard Hovedgaard. Annexet hertil er Skaresøe i Øster-Lisbjergherred.

19. Veilby Sogn (x). Annex til Divild. Allestrup Bye. Toi-
strup Bye. Kiergaard en stor Vondegaard.
20. Divild Sogn (y). Divild Bye. Lystrup Bye. Nielstrup
Gaarde 2. Gaarde. Hefring Mølle. Hefringholm Hoved-
gaard. 21. Giesing

og Else Kruses Datter, hendes Broder Eivold Daa, Jomfru Beate Kruse, tvende smaae Amalia Margrete Glud og Matthias Glud, Amtmand Povel Gluds og Frue Ingeborg Marie Bordings Børn, D. Kasmus Bording Professor Laurids Bordings og Frue Ingeborg Brobierts Søn, Johannes Vilster, alle Risterne overtrofne og med Mødsling beslagne. Oven paa staaer Professor Laurids Bording og Frue Ingeborg Brobiert, Etatsraad Peder F. h til Nyomgaard og hans trende Fruer, Magdalene Bording, Edel Elisabet Svanevedel, og Helene Bysing. Gravfristerne læses i Hofmans Fundag. Tom. III. pag. 163. Paa Byens Marker, som bestaae af saudig Skov-Jord, i tvende Græs-Hauger, findes to Offersteder af store Stene fra de Hedenske Tider. Marie Malene Bye ligger smukt i en dyb Dal, med tre Bakker paa østre og to paa vestre Side, alle høie og store, med en Bek løbende langs igienem Byen, hvorhos skal findes en berømt Kilde. Norden for Pinstrup ligger Siel-Skoven, som er en Strekning af en Mill, hvori ere mange Løds- & Cicre.

- (x) Kirken har et spidst Taarn, og er vel vedligeholdt. Paa Alteret staaer de Frisers Waaben.
- (y) Kirken er ligeledes i god Stand, har et spidst Taarn, paa Alteret de Frisers Waaben. I den nordre Side af Choret er i Muren indsat en skøn Steen over Jörgen Rosenkrands, som døde 1551. Erik Rosenkrands død 1561. og Peder Rosenkrands død 1570. hvorpaa deres Billeder og 16. Ahner med en Inscription ere udbugne. Deres hvælvede Begravelse skal

21. Giesing Sogn (2). Norder Giesing Bye. Synder Giesing Bye. Løvenholm Hovedgaard. Sørvad en Ladegaard. Eldrupgaard. 12. Skovhuse.

22. Nørø

skal være under Altergulvet, men ei aaben eller fiendelig. Nedan for Chorsdøren sidder og i Muren en Steen over Oberste Christen Friis til Hefringholm, Lusirup, Essenbek og Rønninge-Søgaard, som døde 1727. aetat. 74. med hans Portraet ubhugget og en Gravskrift giort af Geheime raad Christian Sehested. Han er ellers efter hans sidste Willie begravet paa Kirkegaarden, hvor paa hans Grav er lagt en stor Steen med en besønderlig og vidtløstlig Inscription, som er anført i Hofmans Fundag. Tom. III. pag. 160. Paa Bisvild Kirkegaard er en Skole opbyggt, hvor til Oberste Christen Friis har leyeret 200. Rdlr.

- (2) Kirken er bygt af huggen Steen. I Taarnet to Klokker, den ene støbt 1641. af Nielaus Vambam. Under Altergulvet en aaben Begravelse for Løvenholms Eiere. Paa den nordre Væg et Epitaphium over Hroosten Sören ölgod. Messeshagel og Alterklade af rødt Fløiel med Perlestikker- Arbeid, givet af Greve Rantzov 1716. Norder- og Synder-Giesing Byer ere adskilte ved en fra Løvenholm løbende liden Aae. Prestegaarden ligger i Norder Giesing. Sørvad har af gammel Tid været en Bye af 5. Bøndergaard, men er nu en Ladegaard til Løvenholm, og ved Kongelig Bevilling lagt under Hovedgaardens Tært. Eldrup er i gamle Dage bleven frevret Elmethorp. Efter den Beretning, som Wormius Mon. Dan. pag. 285. 287. haver haft, har i gamle Dage ligget paa Giesing Kirkegaard nogle rare Liggene, hvilke, da Giesingholm, nu kaldet Løvenholm, blev bygt, ere førte derhen og lagte for Capeldøren. Paa en af dem stod en Biskep og et Lam med Korset, paa en anden samme Figurer, men med en Runeskift omkring, som ikke synes rigtig forklaret. 1641. til Christian Rantzov ved Magestiftelse af Kong CHRISTIAN IV. Jus Patronatus til Giesing Kirke med Kongens og Kirkens Tiender.

22. Nørager Sogn (a). Annex til Giesing. Nørager Bye. Lustrup Bye. Mogenstrup 2. Gaarde. Hedegaard 2. Gaarde. Skovgaard (b). Fierup Gaard. Koffegaard. Soelsgaarde. Rygaard og Rygaardstrand (c). Nye Mølle.

Nørre-
Herred.

2. Nørre-Herred.

1. Nimitost Sogn (d). Nimitost Bye. Mogenstrup 2. Gaarde. Kolstrup 2. Gaarde. Siørup 2. Gaarde. Ramten-Mølle. Bindgaard. Barrupholt Gaard. Annexet til Nimitost er Koed i Synder Haldherred.

2. Siels

- (a) I vore gamle Genealogier skrives, at Rani en Hedning boede paa Ruggaard, nu Rygaard, og eiede alt Godset i Nørager Sogn og mere. Han har været Stig Hvids Morbroder og skal efter eget Forlangende ligge begravet i Gaardstedet paa Rygaard. Hans Frue, som heed Karen, lod sig og sine Børn efter hans Død christne, og har derefter ladet Nørager Kirke opbygge, er dog begravet hos sin Mand i Rygaards Gaard, men hendes Sønner skal have ladet bygge over hende et Capel, hvor i mange Aar blev holden Sielemesse. Af Sønerne skal een være begravet i Nørager Kirke.
- (b) Skovgaard har af gammel Tid været en Lystgaard, hvoraf Ruidera endnu findes, men har nu ingen Herlighed, siden den til 3. Bøndergaards er indrettet.
- (c) Rygaard, som og skrives Ruggaard, har i ældgamle Tider været en stor Gaard, hvor en Herremand ved Navn Rani har boet, nu er det 4. Bøndergaarde. Men Rygaardstrand er nogle Huse ved en Bøgt af Stranden, hvis Beboere nære sig deels af nogen Aal, deels med Brændeveds Udfisning til Kjøbenhavn og andensteds.
- (d) Kirken er liden efter Sognet, med et lidet Taarn. Til Skolehold i dette Sogn er af Etatsraad Fogh til Rømgaard og Familie givet 400. Rdlr.

Nim.

2. Siellerup Sogn (e). Siellerup Bye. Hegedal Bye. Østergaard Hovedgaard. 2. Huse ved Stranden kaldet Knaps Møring.
3. Glesborg Sogn (f). Annex til Siellerup. Glesborg Bye. Lan Bye. Hedegaard Bye. Stenvad Bye. Skierbek Bye. Tustrup. Meilgaard Hovedgaard. Hytten endeel Huse. Tranhusene. Toedhusene. Kufferhusene.

D o 2

4. Tøstrup

Nimtoft Bye er ved en liden Bel adskilt i tvende Dele. I den vestre Deel, som kaldes Svenstrup og ligger i Synderhaldherred, er Prestegaarden med 3. Bøndergaarde og 2. Huse. Kirken er i den østlige Deel, som kaldes Nimtoft og ligger i Nørreherred. Man kommer til Kirken ved en Brøe, og ihvorvel Bekken er liden, er den dog Skiel imellem begge Herreder. I Svenstrup Mark, paa en meget stor Høi kaldet Doos, ere tvende store Hedenstke Altene, under det ene har Presten omtrent 1736. fundet en Urne, hvori, foruden Been, Kul og Aske, var en Kobbersax et Span lang og to Kobberringe, og lidet derfra nogle Stykker Røsgelse, som lignede brun Rav, men af yndigere Lugt.

- (e) Paa Altertavlen i Siellerup Kirke staaer, at den er given af Christoffer Mickelsön (Tornekrands) til Lundbek og hans Frue Dorthe Juul 1591. I Begravelsen findes et uførtæret Lig, som ei vides hvem er. Paa Siellerup Mark er et gammelt hedenstke Alter, som Bønderne kalde Steen-Ovnen.
- (f) I Glesborg Kirke ligger en Ligsteen neden Altergulvet over Niels Markorsön Skernov til Meilgaard som døde 1560, hans Frue Dorthe, og hans Søn Niels Nielsön af hans første Frue Anne Klaus Nebs Døtter. Altertavlen er smuk, given af Jörgen Kaas og Frue Dorthe Juul, deres Epitaphium er derhos opsat i Muren, af sort Marmor med deres 16. Alineer og forgyldt Inscription. I en aaben Begravelse ligger et meget gammelt men uførtæret Lig. Paa Stenvads Mark er et hedenstke Offersted kaldet Steen-Ovnen, hvor der ligger en overmaade stor Steen oven paa de

4. Tøstrup Sogn. Tøstrup Bye. Sivested Bye (g). Skifard Bye. Kovstrup 2. eneste Gaarde.
5. Ginnerup Sogn (h). Annex til Drum. Ginnerup Bye. Mastrup Bye. Fanderup. Neder Skimming Gaard. Skiersvad Hovedgaard.
6. Drum Sogn (i). Drum Bye. Ørbekgaard Hovedgaard. Ulstrup Bye. Dystrup Bye. Vastland. Ramten Bye. Knie Bye. Øviskhuus.
7. Rømsøe Sogn (k). Rømsøe Bye. Emmelov Bye. Albek en eneste Gaard. 2. Kaste

de andre. De Huse, som kaldes Zytten, her i Sognet, siges at have Navn af en Glas-Zytte, som forhen der skal have været.

- (g) Sivested Bye har godt Fiskerie. Der legges Jorden til Havre ved Juul, og saes den i April uden videre Pløining.
- (h) Kirken har et smukt Taarn og er indvendig hvælvet, den har en god Sienlyd og er den beste Kirke at prædike ndi i Nørreherred. Fanderup er en ufrie Avlsgaard i Sognet, som tilhører Greve Skeel, og Gaardens Mark er saa got som omflødt.
- (i) Kirken er af en smuk Bygning af hugne Steen, med Taarn, belagt med Blue, har indvendig 6. Hvælvinger, alle med malede bibelske Historier. Paa Altertavlen staar det Årstal 1592. og endeel Abels, Waabener. Reden for Altergulvet ligger en Steen over Prousten Jacob Cappel død 1742. 76. Åar. Reden i Kirken en aaben Begravelse. Ved samme er i Muren indsat en Steen over Presten Lars Rasmusen Ledemark som døde 1694. 69. Åar. Lysekronen er givent af en Degn, som derunder er begravet. Kloffen har Hr. Oluf Pind 1616. ladet støbe af Hans Kemmer. Ved Ramten Bye er en god Torve Mose, en Søe, og en anselig Skov kaldet Ramten, Skov.
- (k) Kirken og Byen ligger paa den høieste Banke i Herredet, saa at Taarnet er et Merke for de Seglende, som agte sig til eller forbi Grinnaae, Gierild-
Bugt,

8. Kastberg Sogn (l). Annez til Rømsøe. Kastberg Bye. Selkier Bye. Skindberg Bye.
9. Gierild Sogn (m). Gierild Bye. Stoffebroe Bye. Brønstrup Bye. Brønstrup Mølle. Skeel Hovedgaard tilforn kaldet Sofstrup.
10. Hemmet Sogn (n). Annez til Gierild. Hemmet Bye. Hemmet Mølle. Bønderup Bye. Emedsboe Bye. Treaae Mølle.

D o 3

11. Veger:

Bugt, Rygaardstrand eller videre, hvorfor og nogle giette, at Byen kan have faaet Navn af Rømsøe, som dog vel ikke er rigtig. I Kirken et Epitaphium over Presten Hans Terkelsen Hammer. I dette Kald har fra Reformationen til 1747. været en Prestelig Familie. I Emmeløv, som har en smuk Situation, har Munkene af et Kloster der i Egnen haft sig en Sommer-Bolig, hvoraf endnu er Kiendetegn. Ved Albek er Sandflugt.

- (l) Paa Kirkens Prædikestoel staaer, at Laurids Navel og Frue Anne Juel har 1589. ladet den male. Og paa Altertavlen læses, at Herredsjøged Søren Pederfen har 1661. bekøstet den, efterat Polakerne havde ruinert den forige, som var given 1599. af Jacob Hög og Frue Elisabet Maltis Døtter, hvis Epitaphium tilforn har været i Choret. I dette Sogn faaes meest Rug og Doghvede. I Skindberg holdes Brevskadet Skeels Birke Ting.
- (m) Her er en smuk Kors-Kirke, med Bye belagt, og med Urværk i Taarnet. Gierild Bye er kun een Gade, derved en fiskerig Søe. Her faaes og avles hele Aagre af Røer. Stoffebroe Bye har sit Navn af en Broe, hvorved den noie er foreenet med Gierild.
- (n) Kirken er liden og uanseelig. Paa Altertavlen staaer 1599. Prædikestoelen er given 1621. af Jörgen Kaasles Enke Frue Dorethe Juul. Paa Kloffen staaer Christen Jörgensen Skeel til Sofstrup og Frue Mette Birgitte

11. Vegerflev Sogn. Vegerflev Bye.
12. Hammelev Sogn (o). Hammelev Bye. Steensmark. Kobstrup Mark. Debelhede Mark.
13. Enølev Sogn, Annex til Hammelev. Buehuset. Kirial 2. Gaarde. Over-Stemming 2. Gaarde.
14. Volbye Sogn (p). Annex til Karlebye. Volbye. Torføe Bye. Sangstrup Bye.

15. Viller-

gitte Rosenkrands 1673. Emedsboe er nu en Bye af 4. Gaarde og 4. Huse, men skal i forige Tider have været 2. smaae Hytter, kaldet Hemmetsbodder, hvor Jndbyggerne i Hemmet, som brugte Fiskerie, forvarede deres Garn. **Uesaae-Mølle** har sit Navn af 3. Aaer, som her flyde tilsammen, og har herfra deres Udflod i Havet.

(o) I Kirken læses en Fortegnelse paa Stedets Sogneprester fra Reformationen. Den første heed Sören Ehbesson, var Prest 43. Aar, døde 1560. Paa Hammelev Mark er paa en Høi et hedensk Offersted med store Stene omplantet, som Almnen kalder **Grøe**. **Steens-Mark** horer under Skeel Hovedgaards Mark. **Kobstrup** er til Griinnae og adskillige paa Livstid bortforpagtet.

(p) Kirken er anseelig, bygt 1379. i Kong OLUFS og Dronning MARGRETES Tider, har et smukt Taarn 30. Alne høit, samt tvende Capeller. I Kirken tvende Epitaphia over Prester. Et Crucifix opsat 1635. Paa Altartavlen af forgyldt Bildhugger-**Arbeid** staaer: Episcopus Ericus Gravivius, Præpositus Christiernus Broch, Pastor Jacobus Ericafontanus. Prædikestolen er af lige saa smukt **Arbeid**, giort 1670. I Taarnet er **Seierverk** og tvende Klokker, den største støbt 1724. Paa den mindre staaer: Vivos voco, defunctos plango 1679. Regnante CHRIST. V. Episcopo Erico Gravio, Præposito Jacobo Ericafontano. **Thorsføe** skal efter Tradition have Navn af **Thor**, som her først skal have ryddet og bygt, og holdes for den ældste af Byerne udi de 6. saa kaldede **Liden Aiers**

Kirke

15. Villersøe Sogn (q). Annex til Vegerflev. Villersøe Bye. Dalstrup 2. Gaarde.
16. Karlebye Sogn (r). Karlebye.
17. Grinnaae Sogn (s). Grinnaae Kiebsted. Dolmer Bye. Bredstrup Bye. Aastrup Bye. Grinnaae Mølle.
18. Anholt Sogn (t). Anholt Bye.

3. Synder.

Kirke: Sogne med Grinnaae beregnet. Paa Sangstrup Byes Mark, for hvis Forstrand det stejle Ralk=Klint=Vierg continuerer, er et hedenst Dffersted. Uden for gaaer et Rif paa en Wiil ud i Havet.

- (q) Villersøe menes at have Navn af et lidet Vand derhos, kaldet Lille Søe, hvorved er et hedenst Dffersted.
- (r) Kirken har et smukt lidet Taarn, og paa den nordre Side en Steen i Murten, hvorpaa er udhuggen en Strids-Kæmpe, kanskee Samson, som med Hænderne udspiler Gabet paa en Løve. Paa Altertavlen staaer 1596. I Choret hænger en Tavle med Presternes Navne. Strax uden for Byen er en stor Steenhøi, kaldet Steenovnen. Øverst paa Marken langs med Søekanten er den store og stejle Klint eller Ralk=Vierg, som paa sine Steder er over 150. Fod høi, og ventelig en af de høieste i Riget. Imellem Karlebye og Gierild udløbe 3. dybe Strømme, som komme fra Skeels Enge, og der falde i Havet.
- (s) Grinnaae Kiebsted er forhen beskrevet. De Landsbyer Dolmer, Bredstrup og Aastrup, som nu høre til Grinnaae Sogn, har tilforn været et Sogn for sig selv kaldet Gammel Sogn, hvilket havde sin egen Sogneprest indtil 1558. da dette Sogn blev annecteret til Grinnaae, og var den sidste Prest Hr. Jens Skotte. Siden er Kirken afbrudt, og Gammel Sogns Beboere søge Grinnaas Kirke. Grinnaae Mølle er 1702. afbrændt og neblagt, hvorved blev gode Enge, og Sundet fik fri Fart, derimod er en Veirmølle ved Grinnaae opbygt.
- (t) Den Anholt bliver siden beskrevet.

Kirken

Synder-
Herred.

3. Synder-Herred.

1. Raskø Sogn (a). Raskø Bye. Raskrode Bye. Fuglsang Bye. Høbjerg Bye. Hessel Hovedgaard. Katholm Hovedgaard.

2. Zoeg

- (a) Kirken er bleven kaldet **Dor Frue Kirke**, i Taarnet hænge to Klokk'r, den mindste given 1747. af Frue Mette Bentzon og købt af Jacob Rønder. Kirkens Hvalvinger ere 1596. bekostede af Thomas Fasti til Wønergaard, som og har ladet gjøre Prædikestool og Kirkestolene, hans Enke-Frue Christentze Bryske har 1601. ladet hvalve Taarnet, og siden ladet gjøre Altertavlen, male Prædikestolen og bygge Waabenhuset. Det kostbare Altertoig, Kalk og Diss, Vinsflaske, Oblat, Eske, alt af Sølv, er 1695. og 1700. givet af Palle Krag og hans Frue Helle Trolle, de har og ladet sætte Trælverk for Alteret og bygge Pulpitur til Herkabet. Her ere 3. Messing-Uysekroner, hvoraf den i Choret er given 1741. af Frue Mette Bentzon, den middelste 1731. af Major Henrik Hof til Hessel. Orgelverket af 9. Stemmer givet 1743. af Frøken Margrete Bentzon i Støvringgaard's Kloster, derpaa er malet Sognepresternes Navne siden Reformationen. Ved syndre Siden af Choret er af Grundmurr udbygget et hvalvet Begravelses-Capel, hvor, i to Kobber-Rister, staer Hr. Palle Krag til Katholm Geheimeraad, General-Lieutenant og Stiftamtmand i Viborg, som døde 1723. 66. Aar, og hans Frue Helle Trolle Friherinde af Høgholm, som døde 1722. 65. Aar. Der staer og hendes Søn af første Egteskab, Baron Niels Trolle Høg som døde 1700. 18. Aar. Under dette Capel er Katholms aabne Begravelse. I Choret paa nordre Side er i Muren opreist en sort Steen over Mogens Lykke til Hessel død 1620. Ved Fonten staer en graa Steen i Muren over Niels Krabbe til Hessel som døde 1564. og hans Frue Anna Ugerup død 1568. Ved den for Choret staer Thomas Fasties og hans Frues Epitaphium, men en stor og skøn Ligsteen over dem ligger i Capellet under ovennævnte Kobber-Rister, han døde 1600. huu 1611. Paa Beggen hænger Sogneprestens M. Jacob

2. Zoed Sogn (b). Annex til Nalsø. Hoed Bye. Østerballe Bye. Glarved Bye.

3. Somø

M. Jacob Buchs og hans Kones Skilberier. I Taarnet staaer Sogneprestens Sören Kieldsöns Epitaphium befestet 1616. hvorpaa han og Hustru med 7. Sønner og 7. Døttre ere meget vel affildrede. I Taarnet hænger et Skib med sin fulde Takelage. Under Choret og Alteret er Hellsels aabne Begravelse, som staaer opfyldt med Rister. Den sidste der blev nedsat var Frue Anna Kirstine Lange Major Henrik Hofs Frue til Hessel. Han selv døde 1749. og ligger i Kirkegulvet med en Ligsteen over sig. Presterne har deres Begravelse deels i Taarnet, deels under Prædikestolen. Endnu er her begravet ærlig og velbyrdig Karen Niels Dotter i Nalsrode, Niels Tollufens Dotter paa Even i Wendsyssel som døde 1610. Anno 1481. har Jens Rud af Hessel givet en Tost i Nalsø til Kirken, og 1482. har han givet noget Korn til Presten for at holde hver Fredag en Messe for Vor Frue Alter. Til Sognets Fattige har Generalmajor Povel Rosenörns Enke-Frue Mette Benzon ved Foundation 1743. givet 500. Rdlr. I Nalsø er en Dam eller liden Sø, som i forrige Tider har været meget større, hvori ere Karudser og Val, om Byen heraf har Navn, er uvist. I Nalsrode er Skolehuset. I Skoven ned til Havet er en Hellig Kilde, som besøges ved St. Hans Dags Tider. Der er og et høit Sted med Stene omsat og nu med Træer bevokset, som kaldes Kong Sagens Grav, hvorom RÆSENIUS i sin Uelad beretter, at Hagen en Konges Søn af Norge skal der med sin Armee være slagen.

- (b) Paa Kirkens Altertavle staaer 1594. Paa Messeshagelen staaer Jörgen Arnfelds og Frue Ellen Kirstine Belovs Navne og Waabener med Marskaltal 1684. hvilke boede paa Rugaard, men med Kongelig Bevilling søgte i nogen Tid Zoed Kirke. Kalk og Diff har Brigadier Palle Krag og Friherinde Helle Trolle 1703. ladet forgyldt. Paa Kirkegulvet ligger en Ligsteen over Herredsfoged Niels Sørensen som døde 1655. Denne har givet til Kirken CHRISTIAN IV. Bibel og Botfacci Moralia, til en Er-

indring,

3. **Homø Sogn (c).** Annev til Veilbye. Homø Bye. Lund Bye.

4. **Rosmos**

indbring, at han havde dømt en uskyldig Prest i Veilby fra Livet, dog efter falske Vidner. Paa Markerne findes adskillige hedenske Begravelser og Offersteder. Om en Bakke ved Østerballe, kaldet Aiusbjerg, fabulerer Almuen, at den gemmer en forborgent Skat.

- (c) Kirken er hvælvet, og forðum kaldet **St. Laurentii Kirke**. Denne Helligens Billede sees paa en Tavle i den syndre Side af Choret. Paa nordre Siden hænger en anden Tavle som forestiller Mariæ Kirkegang. Altertavlen har været smukt af forgyldt Bildhugger- Arbeid, men nu forfalden. Paa Alteret ligger **CHRISTIAN IV.** Bibel givne af Sognepresten Iver Kolding som døde 1747. deri staaer optegnet Presternes og Degnenes Navne siden Reformationen. Den nye Messeshagel af rødt Fløiel med Guld- Galoner er givne af Greve Christian Daneskiold til Samsøe. 1729. afbrændte meer end det halve af Homø Bye, men er igien vel opbyggt. Major Hof til Hessel, som var en god Landmand, har lignet og inddeelt dette Sogns Agerland saaledes, at hver Gaard i Homø har 6. Tønder Hartkorn og hvert Huus 4. Skiepper, men i Lund hver Gaard 5. Tønder Hartkorn, hvorved Beboerne ere komne i god Stand. Homø har en stor Mark og avler godt Korn af alle Slags, den har og en stor Hebe til Fædrift og Brændsel. Lund har maadelig Agerland, formedelst den skadelige Urt **Morgenfrue** der har staaet Overhaand, men der er god Græsning og Høivering. Ved Homø ere mange Høie og Steen- Høie, ordentlig omfattede med Stene i en Firekant, kaldet **Kæmpe- Høiene**, hvor der i gamle Dage skal have staaet et Slag eller **Kæmpe- Strid**, og de Høieslagne der begravne. Saa findes der og paa Marken, Heden, og omfring ved Kirken, mange Hedenske Begravelser og Offersteder. Paa Heden skal og være Rindetegn til gamle Beboere og Gaarde, hvoraf en skal have hedet **Kametsgaard**, en anden **Øyltgaard**. Østen fra Lund ligger et Rier kaldet **ThorsFier**.

4. Kosmos Sogn (d). Annex til Hyllested. Kosmos Bye. Rugaard Hovedgaard. Drup Bye. Utterup Bye. Valle Bye. Ennegaarde.
5. Hyllested Sogn (e). Hyllested Bye.
6. Veilbye Sogn (f). Veilbye. Keon Bye. Toststrup Bye. Ingvorstrup en Eensted Gaard. Lille Mølle.

U p 2

7. Udsøge

(d) Kosmos skrives i meget gamle Documenter Kozmose, som kanſkee skal være Rørs-Mose, i Fald nogen ſaadan har været der i Nærørelsen, endſkiønt andre derivore Navnet fra den Rømppe Kos, som veſten Byen ſkal være begravet. Paa Kirken ſkal ſtaaer Baron Iver Høgs og Frue Helle Trolles Waaben med Aarſtal 1684. Tilſorn var her en gammel Kall, hvorpaa ſtod: Nicolaus Ufus Abbas, ſom maa have været en af Abbederne i Omkloſter, hvortil dette Sogn i gamle Dage hørde. I den murede Begravelse ſtaar iblant andre, (1) Frue Anne Marſvin, Hans Axelsøns til Rugaard død 1610. 41. Aar, (2) Frue Elſe Bylov Jochums Dotter, Mogens Arnfelds til Rugaard, ſom døde 1635. 24. Aar, (3) Mogens Arnfeld til Rugaard, Lænsmand over Mariager Kloſter, Gouverneur i Flekerøe i Norge, ſiden Amtmand over Halbs- og Skivehuus-Amt, Oberſtlieutenant over Adelens Heſte i Jylland, ſom døde 1671. 68. Aar. I en Bondegaard i Kosmos Bye ſtrar ved Kirken findes Rudera af en grundmuret Bygning, hvor man har fundet uſædvanlig ſtore Menneskebeen, ſom giver tilkiende, at der, før Kirken blev bygt, har ſtaaet et Capel, eller og har Abbeden og Munkene fra Omkloſter der haft en Gaard at opholde ſig paa, naar de beſøgte deres Guds der i Eggen. Man fortæller her adſkilligt om en underjordisk Løngang fra Kirken igienem Byen, men det er ikke at ſætte Troe til. Paa Drup Mark ſkal Romholt være begravet, ſom hortſtial Grevens Dotter af Kalløe og blev forfulgt af hendes 9. Brødre, af hvilke den niende og yngſte fældede ham, hvorefter en gammel Wiſe eller Fabel findes.

(e) Synnen for Hyllested Bye ligger en Bakke kaldet Ørtbierget.

7. Alsbøge Sogn (g). Annex til Lyngbye. Alsbøge Bye. Sø-
bye. Hallendrup Bye. 8. Lyngbye

- (f) Kirken er tækket med Blye og overalt repareret og i Stand sat 1744 af Kammerherre og Stiftamtmand Peder Rosenørn til Ratholm, som og 1753. har givet Alterbugen og Messeskiorten. Kloffen i Taarnet er støbt 1593. af Borchard Gelgether. Altertavlen, som er gjort 1588. har Sognepresten Søren Qvist 1607. ladet opmale. Denne Mand blev 10. Mar derefter ved falske Vidner beskyldt for at have ihjelslaaet sin Volskarl, hvorfor han paa Synderherrrets Ting blev dømt fra Livet, og 1617. uskyldig halshuggen og begravet ved Waabenhuset paa Ralløe Kirkegaard. Efter mange Aar blev det opdaget, at Prestens Kone, som da var død, havde gjort det med en Knip Røgler, da Vidnerne selv bekiendte, at de havde svoret falskelig, og bleve begge henrettede. I Choret sees Sogneprestens Erik Koldings Skilberie, som har givet FRIDERICI II. Bibel og et Messing Døbefad til Kirken. Kalk og Disk er givet af Baron Iver Høgs Enke Friherinde Helle Trolle, Messeshagelen ogsaa af hende og hendes anden Mand Palle Krag. Veilby menes at have Navn af en Veile eller Veld, som fra Boels Bek løber norden ned igienem Byen mellem tvende Bierge til Sue: Zullet, hvorfra Vandet deels under Jorden falder ud i Sundet, deels oven til gjør en Aae kaldet Dybdals Aae, derfra udflyder sig en Bek kaldet Bærn Bek, hvorhos er et Rilde Spring med overmaade godt og sundt Vand. Sydvest fra Byen ligger Gildhøi med store Stene omfat, hvor de Gamle have holdt deres Offere og Lyflig heder. Østen Byen er Øvindhøi. Og nordost fra Byen ere 2de Høie, hvorhos en Dal kaldet Lovestens Dal. Ved Kvern Bye ligger en Sklette, kaldes Kurre og Tenne. Der paa Marken findes Megel: Høi, og Klo: Høi, hvorunder Ralles Rilde. Denne Bye kan have godt Fiske-rie af Giedder, Aborre, Brasen, Skaller, Al. Tolstrup Bye har gode Karudse, Daimne, skal have sit Navn af den Kæmpe Tole, som efter Traditioen slog Trælle i Ingvorslund ved Boels Bek. I Sognet er den Selveier: Gaard Ingvorstrup paa 12. Tønder Hartkorn, som skal være byggt og kaldet af Ingvor Beske. I denne Gaard er vor navnkundige Poet Erasmus Lærus født, hvorefter han i sine Colloq. Moral. p. 247. selv skriver.

8. Lyngbye Sogn (h). Lyngbye. Allelev Bye. Oddrup Bye. Trustrup Bye. Gladstrup Bye. Saldrup Bye. Fæveile Hovedgaard. Lykkesholm Hovedgaard. Pees-Mølle. 3. Skovhuse, kaldet Tromborg, Trustrup, Petersborg.

U p 3

9. Tistrup

(g) Kirken er for nogle Aar siden sat i Stand. Alterklædet og Messeshagel af rødt Fløiel er givet 1729. af Greve Christian Daneskiold til Samsøe. En stor Lysekrone, samt en Liggjør og tvende Lysestager, ere givne af Rasmus Jörgensen Birkedommer til Høgholms Birk, for hans aabne Begravelse i Kirkegulvet. Paa den nordre Side i Choret er et lidet ulæseligt Epitaphium.

(h) Kirken er overalt tækket med Blye og har et høit Taarn. Kloffen er omskøbt 1701. af Stephan Scherrenbein i Kjøbenhavn, bekøbet af Brigadier Palle Krag. Her har og før været et Støtverk, som er nedtaget og ubrugeligt. Altertavlen af smukt Bildhugger- Arbeid bekøbet 1666. af Reinfrank til Fæveile, siden skafferet af hans Datter som havde Sognepresten M. Friderich Lyngbye, hvilken med bemelte sin Svigerfader er begravet i Sacristiet. Under Altergulvet skal være en tilmuret Begravelse, hvori hviler en Mand ved Navn Gebritz, som skal have boet paa Fæveile. Alterklæde og Messeshagel af rødt Fløiel er givet af Greve Christian Daneskiold til Samsøe. En Lysekrone givet 1702. af Niels Terkelsen i Pees-Mølle. I Choret en udhuggen Steen indmuret over Tyge Sandberg til Jægaard som døde 1587. og hans Frue Elne Krastrup, Jørgen Krastrups og Frue Margrete Niels Datters Datter af Kiersgaard. Midt i Kirken hænger et Epitaphium over Sognepresten Niels Sørensen Nyekirk, som med sine 2. Koner havde haft 23. Børn, og døde 1651. 73. Aar. Ringmuren om Kirken er af store Kampesteene med Kalk indmuret, 2. Alne bred, 5. Alne høi og i Omkreds 80. Alne. Ved nordre Side af Waabenhuset ligger to Steene med ulæselig Skrift over to Enstre, som efter Tradition skal have bygget Kirken og Ringmuren. I Lyngbye er 1709. stiftet en Skole af Gehejmeraad Palle Krag.

9. Tistrup Sogn (i). Tistrup Bye. Ørenmølle Bye. Søgholm Hovedgaard. Dramelstrup, tvende Skovhuse. Skramføe-Mølle.

10. Suglslev

(i) Kirken og Spiret er tækket med Blye. I et gammelt Document af 1404. er denne Kirke kaldet Ecclesia Tyffstorp juxta Bjørnholm in Jutia. Alttertavlen er fra de Catholske Tider med Helgenes Billeder. Alterdækket af rødt Fløiel med Hans høie Excellences Gyldenløves Vaaben. Kalken er antique af Sølv forgyldt, hvorpaa kan læses: Wolmarus Danorum Slavorum Gottorum Rex &c. Prædikestolen skal være af en heel Marmersteen med udhugne og forgyldte Blomster. Her har før været endel Tavler med gammel Maling og forgyldt Munkeskrift om de gamle Rosenkrandsere, som har boet paa Bjørnholm, nu Søgholm kaldet. Paa nørre Side i Kirken læses denne Inscription: Anno 1465. er denne Guds Tempel funderet og efter velbyrdig Her OTTO NIELSON ROSENKRANTZES Ansøgning udi Pave PAULI Tid ved 4. Cardinaler given sær Indulgentier til den, som hialp dens Bygning og Prydelse, og er kaldet *Hellig tre Kongers Kirke*. Reben under er Forteigning paa Presterne fra Reformationen. Et Epitaphium over Sognepresten Oluf Christensøn Nörup død 1671. Paa Pulpituret er malet Baron Iver Högs Vaaben, hvorunder staaer: Anno 1681. har Kong Christian den Femte allernaadigt benaadet Baron Iver Hög med dette Friherlige Vaaben. Over Sacristie-Døren er indmuret en Steen over Just Hög til Bjørnholm død 1649. og Frue Anne Rantzov død 1656. I den aabne Begravelse staae disse Udelige Lig: (1) bemelte Just Hög, (2) hans Frue Anne Rantzov, (3) Christen Hög til Bjørnholm død 1632. (4) Just Hög et Barn død 1655. (5) Beate Skeel til Langholt, Erik Högs til Bjørnholm Frue som døde 1644. (6) Dorthe Juul, Erik Högs anden Frue, (7) Elisabeth Hög, Morten Skinkels til Østergaard Frue som døde 1676. (8) Baron Iver Hög til Søgholm, Medelgaard og Østergaard som døde 1683. 32. Aar, og 2de hans og Frue Helle Trolles smaae Døttre Dorthe Sophie Hög og Helle Dorthe Hög. I denne Kirke skal og være begravet Offe Just til Bidenholm, og en Fane over ham ophængt, tagen i Keiser Rudolphi Tid, hvilken nu ikke mere findes.

10. Fuglslev Sogn (k). Annex til Tistrup. Fuglslev Bye.
Gravlev Bye. Søeholt en Selveier-Gaard. Søeholt Mølle.
11. Nødager Sogn (l). Annex til Feldballe. Nødager Bye.
Kielstrup Bye. Horstved Bye. Stabrand Bye. Veerstrup
Bye.

(k) Fuglslev Kirke, kaldet Vor Frue-Kirke, er uden Taarn og uanseelig, men indvendig i Choret har den en usædvanlig og ganske anden Indretning end andre Landsbye-Kirker. Bagdelen af Kirken er, som i endeel Kirker der i Egnen, dannet som en halv Ser.Kant, hvilken er separeret fra Kirken ved et langt Galerie eller Balustrade. Alteret har ingen Altertavle, men bagerst paa Alterbordet staaer et forgyldt Crucifix med Mariæ og Johannis Billeder ved Siderne, der for ved en stor Ørn med naturlige Færver og en forgyldt Krone paa Hovedet, udstrekkende begge Vingene, øverst paa Vingbenene staae de Plader, hvori Lysene settes. Denne Ørn har sin Hensigt til de Arnfelders Waaben. Ser.Kanten er malet en perspective og indrettet med Piller og Nicher. Au fond eller midt paa er sat Jörgen Arnfeldts og hans Frues Ellen Kirstine Belovs Brystbilleder i temmelig Størelse i ovale forgyldte Rammer. Ved Siderne af disse staae paa Pillarerne begge 16. Ahner i malede Waabener med Navnene hos. Denne Perspective gjør, naar man først kommer ind i Kirken, en ganske smul Anseelse. Dette er 1704. indrettet, tillige med en aaben Begravelse for Familien under Jorden i Serkanten, hvorudi staae følgende Liig: (1) Statsraad Jörgen Arnfeld til Rugaard, død 1717. 72. Aar, (2) hans Frue Ellen Kirstine Belov, (3) Margrete Marie Arnfeld Capitain Carl Gustav Drevitzes Frue, død 1716. 32. Aar, (4) Jomfrue Sophie Belov, Laurids Belovs Dotter til Riisfegaard, død 1709. 50. Aar, (5) Jomfrue Nelle Margrete Arnfeld død 1717. 8. Aar. I Kirkegulvet ligger en Steen over Stygge Thomsen til Søeholt, Herredsfoged i Synder og Mols-Herreder død 1707. I Tav Søe ved Gravlev findes Giedder og Stalle. Gaarden Søeholt paa 8. Lønder Hartkorn er med Muur og Bindingsværk smul opbyggt og teglhængt, beboes af Jens Rhode fra Ebeltoft. Derved er og en stor Vandmølle.

Bye. Norup Bye og Mølle. Tjbjerg en Eensted Gaard.
 Krarup 2. Gaarde. Skorup en Gaard. Tolstrup Gaard.
 Skielderup Mark.

12. Ebdrup Sogn (m). Anner til Kolind.

13. Kolind Sogn (n). Kolind Bye. Bugtrup Bye.

14. Feldballe

(1) Kirken er tækket med Blye, inden i med Hvalvinger som styrkes ved fire Jern-Bieller, er 1749. baade ud- og indvendig sat i god Stand af Kammerherre og Jægermester Knud Trolle. I Taarnet en skøn Klokke med Aarstal 1575. Altertavlen er af smuk stafferet Bildhugger-Årbejd med Aarstal 1647. Alterklædet af rødt Fløiel med Sølv-Galuner. Kalk og Disf af Sølv forgyldt gjort 1651. Paa Prædikestolen staaer adskillige Aarstal og Bogstaver. Paa vestre Side af Taarnet er indmuret en Steen med udhugne Figurer, som efter almindelig Sagn skal forestille den Paf-sage om 2. Herremænd, af hvilke den ene Niels Maar boede paa Tolstrup, som en Paaste-Morgen paa Jagten kom i Strid sammen og begge med Folk, Heste og Hunde omkom, hvorom en Vise findes i Veder Syvs Samling p. 685. Men hvad gammel Snak og Indbilding kan gjøre, det har Biskop Hygom opdaget, som engang betragtede denne Steen, og fandt, at det var en ganske anden Historie, nemlig Christi Korsfæstelse, saaledes som den paa gamle Altertavler fra Pavedomets Tider afbildes, saa her vare intet af alt det som Visen og Rygtet om formelder. Ved Kirkemuren er en Skole for Sognets Ungdom, stiftet af Generalinde Rosenkrands til Møllerup.

(m) Ebdrup skrives i gamle Documenter Ebtthorp og Ebbedorp. Kirken er liden og uden Zirater, har dog et Taarn. Byen har en skøn Slot opelsket af Etatsraad Fogh. Anno 1564. fik Folmer Rosenkrands, Embedsmand paa Aarhusgaard, Kong FRIDERIK II. Brev, at Ebdrup Bye skulde ligge til Feldballe Birk.

(n) Kirken er liden, dog med Taarn. Paa Kalken staaer Johan Adriansen Crone 1695. Kolind skal forðum have haft, foruden Ebdrup, nok et andet Anner,

14. Feldballe Sogn (o). Feldballe Bye. Tostrup Bye. Kie-
strup Bye. Eøsig Bye. Ulstrup Bye og Mølle. Hedegaarde
Bye.

Åner, nemlig Skærsø, som nu er annecteret til Marie Magdalene, og paa en egen Maade er kommen dertil i Hr. Jacob Arps Tid, som blev kaldet hertil 1623. Ved Rolind ligger det beftendte Sund, som gaacr Herfra til Grinnae, og kaldes af denne Bye Rolind Sund, som er det første ferske Vand i Amtet, hvori falder Giedder, Aborre, Brasen.

- (o) Paa Kirken, som har et høit Taarn, er 1749. skeet en Hoved-Reparation. Altertavlen er Bildhugger-Årbeid smukt malet og forgyldt, bekostet 1607. af Hartvig Kaas til Møllerup og Frue Anna Juul, som og har ladet Prædikestolen gjøre. Deres Navne staae og paa den store toarmede Lysestage, tillige med Predbiörn Gyldenstiernes og Hylleborg Billes Waabener og Årstal 1672. Kalk og Dis af Sølv sterkt forgyldt er given af Christen Maltésön og Frue Anne Tideman. Alterklædet af rødt Fløiel med Knud Gyldenstiernes og Elisabet Rosenkrands Waabener af støbt Sølv og Årstal 1683. Alterbogen indbunden i rødt Fløiel med massiv Sølv-Beslag given af Knud Trolle og Frue Birgitte Restorf. I Choret er et Pulpitur til Møllerups Herfskab indrettet af Frue Elisabet Rosenkrands, som og 1709. har ladet Altertavlen og øvrige Træværk i Kirken opmale. Paa Muren ved Prædikestolen sees en Fortegnelse paa Presterne siden Reformationen. Ved Nørre Siden af Alteret staaer i Muren en stor udhuggen Steen over Hartvig Kaas og Frue Anna Juul. I en aaben Begravelse bag Alteret staaer Frue Elisabet Rosenkrands til Møllerup som døde 1721. 64. År, med begge hendes Mænd, Knud Gyldenstierne som døde 1683. 31. År, og Hr. Jochum Schæck til Sneumgaard, Generalmajor og Amtmand paa Skanderborg, som døde 1700. 72. År. Inscriptionerne i denne Begravelse læses i Hofmans Fundas. Tom. III. pag. 122. seqv. Paa begge Sider af Chorsdøren staaer malet endeel Waabener af de Herfsaber som har boet paa Møllerup, og neden under er en aaben Begravel-

Bye. Skaarup 2. Gaarde. Tolstrup 2. Halvgaarde. Sta-
brund en Gaard. Trolldhuset et Boel. Møllerup Hovedgaard.

4. Mols-Herred.

Mols-
Herred.

1. Ebeltoft Sogn (a). Ebeltoft Kirkested. Skovgaard. Else-
gaard. Fæstjorde. Den De Zielm.

2. Draaby

se, hvori staaer: Hartvig Bille og Frue Anna Kaas, Hartvig Kaas og Frue Anna Juul, Predbiörn Gyldenstjerne og Frue Hylleborg Bille. I Kirken har før været en Erøtavle over Christen Maltesson og Frue Anne Tideman, hvorpaa alene stod: Lev saa at du kand leve og tenk at du skal døe. Bemelte Christen Maltesson Viffert erobrede 1565. i Slaget ved Falkenberg fra de Svenske en Fane, hvilkken længe hængde her i Kirken, indtil den af Velde hensmuledes. Dersom man kan troe Traditionen, da var Frue Anne Tideman en Dotter af den Herr Tideman, som blev ihjelslagen paa Sinderherreds Ting, hvorom en Bise findes i Ped. Syvs Rømperser p. 191. Der er endnu en liden Høi, kaldet Tidemans Høi, hvor dette siges at have tildraget sig. Ved Kirken er en Skole stiftet 1720. af Frue Elisabet Rosenkrands og hendes Dotter Frue Hylleborg Gyldenstjerne. Af Jens Andersson Hiortsvang er ved Fundaß af 1748. givet til Feldballe og Nødager Skoler 300. Aldr., som er heftet paa Møllerup Gaard. Prestegaarden er teglhængt, med en deilig Have og Fiskeparter. Østen for Feldballe Bye ere tre Søer, Øye, Lille og Lang Sø, hvori findes Giedder og Brasen. Disse have ingen Til- eller Afløb, og ligge i en tør og sandig Egn.

- (a) Ebeltoft Kirkested er foran beskrevet. Landsbyerne, som høre til Sognet, nemlig, Skovgaard, som er 2. Bøndergaard, og Elsegård, som er 7. Gaarde, ere et got Episkammer for Ebeltoft, de ligge paa en lang Odde eller et Næs, som strekker sig ud i Havet imod Den Zielm og kaldes fra gamle Tider af Molnæs, hvoraf Mols og Molboe, og Molsherred har

2. Draaby Sogn (b). Annex til Ebeltoft. Draabye. Boeslum Bye. Holm Bye. Egsmark Bye. Handrup Bye. Stubbe Bye.

N 9 2

har Navn. I fordom Tid skal disse Byer have været en Ladegaard, hvis Rudera vi ses, kaldet *Ranilds Ladegaard*, hørende til Herregaarden eller Slottet, som da var paa *Den Zielen*, hvilken ligger en Miil derfra i Havet, og bliver siden videre beskrevet. Ved Ebeltoft var i forrige Seculo en god Skov kaldet *Bjævnkier-Skov*, som Mogens Friis til Faurstov til Kong FRIDERIK III. havde afstaaet, hvorudi Hans Majestæt 1663. lod hugge endeel Stibs-Lommer til sin Flodes Fornødenhed.

- (b) Kirken er anseelig baade af Bygning, Taarn og Størelse, inden Murens lang 65. Alne, viid $17\frac{1}{2}$ Alne, har 2. Klokker med ulæselig Paaskrift. Altertavlen af meget smukt Bildhugger-Arbeid. Alterklædet af rødt Fløiel med Galuner og en forgyldt Sølv-Plade. Kalk og Disk af Sølv forgyldt givne af Admiral Andreas Rosenpalm og Frue Sophia Amalia Bentzon. Et stort Sølv-Fad til Daaben med forgyldte Haandgreb. Her ere trende Lyskroner af Messing. Paa en gammel Ligsteen sees udhuggen en Mand med Sværd og Harnisk, samme er over en Gide som døde 1554. han har været balsomeret og ligger endnu heel og holden. I Choret staaer et smukt Epitaphium af Marmor og Alabast over Justitzraad og Landsdomer Hans Bentzon til Skiersøe som døde 1704. 54. Mar, og Frue Christina Glud død 1724. 56. Mar. Neden for Choret paa begge Sider af Muren staaer de 12. Apostle malede, samt endeel adelige Naaben og Navne af dem der har oiet Skiersøe. Ved Kirkens Nørre Side er en Udbygning, indviet til en Begravelse, med et smukt Epitaphium i Steen over Stam-Herren Christian Bentzon. Samme steds hviler og Admiral Andreas Rosenpalm og Frue Sophia Amalia Bentzon, samt Stiftamtmand Nissen Bentzon. Til Sognets Skole og Fattige har Christian Bentzon gjort en Stiftelse, som hester paa Stamhuset Skiersøe, see *HOFMANS SUNDAGER* Tom. III. pag. 112. Saa har og Kirken Hans Dotter i Egsmark givet 50. Adlr. til Fattige som staaer i samme Stamhuus, efter Kongelig Rescript af 17. Febr.

- be Bye. Lyngsbek Bye. Skiersøe Hovedgaard. Lyngsbekgaard. Skov-Mølle. Hav-Mølle. Ornbiergs Mølle.
3. Agrie Sogn (c). Agrie Bye. Grønsfeld Bye. Vasballe Bye. Strandkier 2. Gaarde. Essendrup. Provstskov-Huus. Over-Mølle. Kieris-Mølle. Glads-Mølle. Bruns-Mølle. Canike-Mølle. Navns-Mølle.
4. Egens Sogn (d). Annex til Agrie. Egens Bye.
5. Tved Sogn (e). Tved Bye. Tøgaard Hovedgaard. Dvelstrup Hovedgaard. Eeg Bye. Tillerup Bye. Bisstrup Bye. Blaakier Bye. Deigret Bye. Taarup Bye. Landborup Bye.
6. Vistoft

- Febr. 1764. I Sognet ere 12. à 16. meget skønne Vandkilder, som udspringe igiennem ligesaa mange udhulede Træer. Ved Stubbe Bye er en Sø $\frac{1}{2}$ Miil lang, $\frac{1}{4}$ Miil bred, hvori ere Giedder, Aborre og Brasen.
- (c) Kirken med Taarnet er i god Stand. Kalken af Sølv er forbedret 1683. af Povel Nielsøn i Strandkier, Alterklædet af blaat Fløiel givet af hans Hustru Bodil Peders Dotter. Bag paa Alteret staaer Presternes Navne siden Reformationen, deriblant en Prest Oluf Hansøn ved 1603. som af Desperation druknede sig i Agrie Søe og skal ligge begravet synden Vaabenhuset. Her ere tvende Epitaphia over Sognepresterne, Jens Hadsteen og Mag. Jacob Hansen. I Sognet ere 4. Vand-Møller i Kød, hvor Herredets meste Korn males. Agrie Mark er sandig, skarp og steinig. Grønsfeld har Navn af de grønne Enge som ligge tet om Byen. Strandkier har Navn af Stranden og Kieret som ligger tet derved.
- (d) Egens har formodentlig forðum hedet Egens, af en Egeskov, som har været derved og nu er ophuggen. Neden for Byen løber Kalløe-Aae, som skiller imellem Møls- og Østerlissbjerg-Herredet.
- (e) Tved Kirke, forðum kaldet St. Laurentii Kirke, er stor og tækket med Bløe, men har et lidet Taarn af Bindingsværk. Kirken er indvendig hvælvet,

6. Vistoft Sogn (f). Vistoft Bye. Fuglsøe Bye. Strands
Bye. Begrup Bye. Bogens Bye. Bogensholm Hoved-
gaard. Togerboe Bye. Biderup Bye. Legetholm Bye.

D. 9 3

7. Knebel

vet, med et hvalvet Sacrificie bag Alteret. Altertavlen er befestet 1592. af A. Sandberg til Dvelstrup. Under Choret er en hvalvet Begravelse, hvori Eierne til Dvelstrup af den Sandbergske Familie ere nedsatte, der over hænge 3. Faner, hvoraf den ene er over den sidste Mand af Stammen General-Major Anders Sandberg til Dvelstrup, som døde 1677-56. Aar. Ved den vestre Ende af Kirken har Conferensraad Christian Gersdorf en aaben og overjordist Begravelse for sig og sin Familie indrettet. Reden for Choret er et Epitaphium over Presten Christen Rasmussen som levede 1661. Efter Reformationen vare Knebel og Koelsøe længe Annexer til Tved, men ere siden skilte derfra. Tved Sogn er en Peninsul, paa de 3. Sider omringet af Havet, men paa østre Side mellem Knebel-Vig og Helgenæs-Vig, som er kun et got Canon-Skud, landfast med Herredet. Knebel-Vig, som kaldes og af dette Sogn Tveds-Vig, gjør næsten en Cirkel paa $1\frac{1}{2}$ Meils Omkreds. Indløbet, som er fra Ralløe-Vig imellem tvende udskydende Odder, den ene fra Tveds-Gehoved, den anden fra Koelsøegaards Næs, er tvært over Dybet ifkun et got Musket-Skud, men i Gabet og Renden fuldkommen 11. Favne dybt. Over alt i hele Vigen er ingensleds ringere end 6. Favnes Dyb, og mangesteds meget mere. Midt i Vigen gaaer fra Landet en Hage, kaldet Kongesøe-Hage, ved 20. Skridt bred men en halv Fierdingvejs lang ud i Havet. Denne Vig, som er omringet ligesom med lutter Volde og Skanser, har Naturen dannet til en rar og sikker Havn, som kunde tage imod de største Orlogs Skibe, og neppe have sin lige i Danmark. Prestegaarden har en smuk Have og en rar Udsigt til Vigen. Derved er og en god Væld-Rilde.

(f) Kirken ligger paa en Bakke et lidet Stykke fra Byen. Altertavlen er befestet 1666. af Presten Christen Christensøn og hans Hustru Ingeborg Fogh, hvort

7. Knebel Sogn (g). Knebel Bye. Skjellerup Bye. Lynge en Gaard. Vingelsborg et Huus.

8. Koelse

Hvis Navne og skaer paa Skriftestolen og Fonten. I Kirken ere 2. aabne Begravelser fulde af Ligg, som man ei vedt hvem ere. Paa Alterklædet af Floiel er en Sølv-Plade med de Gyldenstjerners Waaben, Aarstal 1688. og de Bogstaver J. H. G. S. 3: **Jver Hanssøn Gyldenstjerne**. Neden for Altergulvet en Ligesteen over Presten Sören Jonson, som døde 1608. 78. Aar. En anden iuden Kirkedøren over Herredsfoged Anders Pedersøn som døde 1666. 73. Aar. Paa Kirkegaarden en Ligesteen over Presten Hans Mojer død 1740. 42. Aar. Endnu findes paa Kirkegaarden en meget gammel stor og lang Ligesteen bred til den ene og smal til den anden Ende, hvorom Sognesolket fortæller, at en Catholisk Biskop ligger der, under begravet, hvilken i Kirken skal være ombragt af en Bonde, Karl ved Navn Carl, som derfor blev henrettet paa en Høi uden for Kirken ved Landeveien, kaldet siden Carls-Høi. Bogens har uden Tvil været kaldet **Bogenæs**, og har Navn af Bog, som affalde i den derved liggende Bøge-Skov, som er noget rart paa Mols. Paa Byernes Marker findes adskillige Gravhøie og Offersteder med store Steene. Fuglsø kaldes saa af en fersk Søe der ved Byen, hvor Strandfugle ofte lade sig see. Viderup er nu 2. Bøndergaarde, men der har før staaet en grundmuret Bygning, hvoraf Rudera vises. Ved Vistoft findes et Sted, kaldet **Tingstokkene**, hvor Ting fordmul har været holdet, og strax derved en hellig Kilde.

- (g) Kirken ligger paa en Banke, midt for Indløbet af **Knebel-Vig**, er 1738. af Conferensraad Gersdorf jiret med et lidet Spir. Klokkeren er omkøbt 1625. af Arendt Kleimar, da Albert Jensen var Sogneprest, han døde først 1670. 78. Aar, og har sit Epitaphium der i Kirken. Alteret er opbyggt af Bredder, Altertavlen med Billeder fra de Catholiske Tider. Kalk og Dis af Sølv forgyldt har tilhørt **Dale-Regimentet** i Sverige, gjort i Stettin 1660. m. n. 1676. har General-Major Sandberg kjøbt det af et Partie, som havde taget det fra de Svenske ved Christianstad, og foræret det til Knebel

8. Koelse Sogn (h). Anner til Knebel. Koelse et Huus. Koelsegaard Hovedgaard. Brinnæs Bye.

9. Selgennæs

Knebel Kirke. I Knebel er Sognets Skole. Skiellerup er en liden Bye, som tilhører Greve Skeel, og fører hans Stuterie frem og tilbage fra og til den bekjendte De Hielm, hvor det underholdes. Der menes, at Skiellerup har sit Navn af et Sand-Ris kaldet Skielle-Røn, som strekker sig fra Landet et langt Stykke ud i Knebel-Vig, hvorpaa findes Mængde af gode og store Skiel-Fisk og Muslinger, som samles og sælges for 6. à 8. Skill. Skieppen til omliggende Rissteder og Herregaarde. I Knebel Vig, hvorom tilforn under Tved-Sogn er meldet, er godt Fiskeerie, naar Bønderne har Tid dertil, men Sælhundene gjør dem deri megen Fortrød og spolere ofte deres Garn. Denne Vig skal og i ældre Tider være kaldet Vierup-Lavn, af den liden Bye Viderup i Bistoft Sogn, og det synes, at Vigen forudm har gaact længere ind til Øster, hvor nu er en Larve-Mose, som de omliggende Byer har Deel udi; thi paa Bonden af samme Mose findes det klare Hav-Sand, med Musling, og Østers-Skaller, ja her skal for endeel Aar siden være fundet et Anker midt i Mosen, som kaldes Lye eller Lynge-Aker. Iblant de mange hedenske Begravelser, som findes i dette Sogn, er en, som kaldes Peseckers-Steenhuus, hvor der oven paa fem store ligger en meget større Steen, lidet derfra er sat henved 20. maadelige Stene, og nogle Trin derfra atter 21. Kampstene i en Kred. I et Bierg kaldet Bildeborger sunden, under nogle store Stene, en Buløse, en Rist, en Jidskee, neden derfor er en Kilde. Endnu en stor Steendys kaldes Poelhuus. Ved Gaarden Lynge begyndes de Molske Bierge, og strekke sig i nord hen imod Herregaarden Møllerup.

- (h) Kirken har et lidet Spir, og er 1750. i Stand sat af Conferengraad Christian Gersdorf og hans Hustru Antonette Rosenörn Paa den sydre Side i Choret er en Tidbygning indrettet til Begravelse baade over og under Jorden, deri er fuldt af smukt beslagne Ligkister. Iblant andre staaer her Riksmester Jesper Vognsen til Østergaard, hvis Sane med hans Baaben og en Inscrip.

9. Selgenæs Sogn (i). Eshø. Drebhø. Borup Bø. Stødov Bø. Seierup Bø. Kongsgaard.

5. Østerlisbjerg Herred.

1. Torsager Sogn (a). Torsager Bø. Skrørup Bø. Kofstved Bø. Saarup Bø. Bitved en Eensted Gaard.
2. Bregned

Inscription hænger over Alteret, han døde paa Koellegaard 1687. 68. Aar. Ved bemelte Begravelse sidder indmuret en liden firekantet Steen med fire Adelige Naabener og det Aarstal 1648. Koelse har før været en Bø af 6. å 7. Gaarde, som er afbrudt og dens Jorde lagte til Hovedgaarden, nu staaer her alene et lidet Huus ved Kirken, hvor Menigheden samles, før Guds Tienesten begyndes. Tilførn har der i Knebel og Koelse Sogne været overflodig Skove, nu fattes de baade Træ og Tørvestier. Drinnæs, den eneste Bø i Sognet, er stor og ligger vidt adspredt, og har endeel af Gaardene adskillige Navne. Fra det Næs Drinnæs Hoved strekker sig i Vigen et Sandrif til Nordvest mod Kalløe Slot, hvorfra møder et andet Sandrif, hvorpaa sees en mægtig stor Steen rekkende op over Vandet som en liden Klippe, kaldet Røn Stenen. Imellem disse Sandrifser er en dyb Bende, hvortigennem Havet fra Kalløe Vig spidser sig indtil Aae-Munden af Kall Aae. Paa disse Sand-Riffer fanges i Tangen store Muslinger. Drinnæs Bø har Fiskerie til Huusbehov af Makrel, Aal og andre smaa Fisk i Kalløe Vig, hvor og undertiden smaa Springhvale lade sig see.

- (i) Selgenæs Kirke, som har et lidet Taarn, ligger en Liigsteen over Sognepresten Oluf Sörensøn Dal, som 1628. blev stødt ihjel af de Keiserlige Soldater igienem et Windue. Sognet er en Peninsel, og bliver siden videre beskrevet.
- (a) Torsager menes at have Navn af de gamle Danskes Afgud Thor. Kirken ligger paa en høi Bakke midt i Bøen, er en gammel og usædvanlig Bygning af Grundmur og overalt tækket med Blye. Den er bygget i en Rundsdeel,

Østerlis-
bjerg Her-
red.

2. Bregned Sogn (b), Annez til Torsager. Bisstrup Bye. Rønde Bye. Følle Bye. Følle-Mølle. Korup Bye. Kallø Ladegaard. Tov-Mølle et Huus. Ringelmosø Skovhuus.

3. Skare

deel, hvis Diameter er 27. Alne, i Midten ere 4. runde Piller, som gaar igennem Hvalvingen og samle sig oven over i 4. Buer, paa hvilke er bygt et lidet firkantet Taarn, som med sit Spir er omtrent 20. Alne høit, deri hænge tvende Klokker, som Jesper Hutfeld 1679. har ladet omstøbe ved Rudolph Melchior. Under Taarnet i Midten af de 4. Buer er et gammelt Slag Uhr. Taget paa Kirken skal før have ligget i Foider omkring Taarnet, hvoraf det bekiendte Ordsprog skal være kommet: *Rynket til Krave som Torsager Kirke*. Til Kirkens runde Hoved-Bygning er fæiet følgende Udbygninger, Choret, Waabenhuset, og et ordinair firkantet Taarn ved 24. Alne høit. Altertavlen er given af Jörgen Rosenkrands og Fru Dorthe Lange. En Lysekrone given af Karen Niels Døtter Eego 1708. Over Presternes Begravelse er en gammel Fable over de 2. første Sogneprester efter Reformationen, Fader og Søn, nemlig, Simon Pederføn Sköning kaldet 1526. død 1562. 64. Aar, Povel Simonsön Sköning, kaldet 1562. død 1604. 64. Aar. Neden i Kirken er en liden muret Hvalving, med Jern-Bitterverk for, hvori er hensat et lidet Børn, der har været Gyldenlöves, som sidst beboede Kallø-Slot. Anno 1570. forordnede Kong FRIDERIK II. at i Torsager og Bregning Sogne skulde være en Residerende Capellan, som tillige skulde gjøre Tjeneste paa Kallø-Slot, og foruden den Indkomst, han nød af Sognepresten, skulde have en Kronens Gaard i Rønde til Residens. Ved Rostved Bye skal den Kæmpe Sverting ligge begravet.

- (b) Kirken ligger for sig selv i Hjørnet af et Stykke Skov kaldet *Koehaven*, er en gammel grundmuret Bygning med et stort Taarn, tækket med Blye og indvendig hvælvet. Paa Altertavlen staar Jörgens Skeels og Frue Kirkens Lunges Navne og Waabener med Aarstal 1609. En liden Lysekrone med disse Bogstaver paa O. B. B. R. M. E. 1698. Ved Korup er en Søe.

3. Skaresø Sogn (c), Inner til Marie Magdalene i Syn-
der Haldherred. Skaresø Bye. Astrup Bye. Mesballe Bye.
Tierild Bye.
4. Mørke Sogn (d). Mørke Bye. Valle Bye. Omestrup Bye.
Ugelbølle Bye. Balskov Bye. Annexet hertil er Svolsager
i Synder Haldherred.
5. Hornslet Sogn (e). Hornslet Bye. Ferndrup Bye. Krai-
berg Bye. Rosenholm Hovedgaard. Rodskov Bye. Rod-
skov

(c) Kirken er taarnløs og med Fiele-Løft, ellers indvendig smuk og med lukte Stole. Altertavle og Prædikestol er af Bildhugger- Arbeid bekostet af Etatsraad Peder Fogh til Rhyomgaard. Paa et broderet Alterklæde staaer tvende Adelige Baabener med Bogstaver B. K. F. og K. N. D. F. Aarstal 1581. Paa Kalken staaer 1601. J. P. P. Midt i Skaresø Bye er en stor Søe med Aborre og Brasen. Ved Astrup ligeledes en Søe.

(d) Kirken er bygt af hugne Steene, har et fuldkommen Taarn bygt af Muur-steen, hvori hænge tvende Klokker, den ene given 1735 af Geheimeraad Iver Rosenkrands, som og har givet Altertøiet af rødt Fløiel. Overst paa Altertavlen staaer CHRIST. IV. Navn. Kalk og Disk af Sølv forgyldt er foræret af Jørgen Rosenkrands til Holme og Fruen Dorthe Lange. Paa den syndre Side af Kirkens Muur ved Jorden er en Steen, hvorpaa staaer udhugget en Bjørn, som har et Menneske under sig og bider i dets Strube. Ved Omestrup og Balskov Byer findes Liim, Mergel og Jord-Marv af den gule Art.

(e) Hornslet Kirke foregives at have været først alexe et Capel kaldet St. Carls Capel af en Kilde ved Byen, som hedet St. Carls Kilde, og en Mose kaldet Carls Dam. Men dette maa være en urigtig Tradition; thi i meget gamle Documenter af 1310. og 1355. nævnes udtrykkelig Hornslet Kirke og kaldes Vor Frue og Alle Helgens Kirke, Ecclesie Sanctæ Mariæ & omnium Sanctorum in Hornslet. Kirken er i ppperlig Stand, men at den ikke har været saa stor i Begyndelsen, kan endnu sees paa

Fov Mølle. Havhusene 4. Huse. Eskerød Bye. Esker Gaarde kaldet nu Amaliegaarden.

Nr 2

6. Skibde

paa Bygningen. Taarnet og Choret har Jörgen Rosenkrands til Holme, som 1560. af Kong FRIDERIK II. fik Jus Patronatus til Kirken, tilbygget. I Taarnet ere tre Klokker, paa den ene er Inscriptionen ulæselig, den anden er givet 1573. af Jörgen Rosenkrands, den tredje og største 1676. af Erik Rosenkrands og støbt af Rudolf Melchior. Her er en dobbelt Altertavle, den indreste af Malm gjort 1574. den yderste befestet af Erik Rosenkrands 1672. Altertavlet af rødt Fløiel med Broderie og Guld-Galuner foræret af Geheimeraad Iver Rosenkrands og Frue Charlotta Amalia Skeel. Desuden ere der 2de ældere Fløiels-Messehagler, med Jörgen Rosenkrandses og Frue Dorthe Langes Naabener, paa den ene udgjorte med ægte Perler, paa den anden i forgylde Sølv-Plader. Alterbogen er overdragen med rødt Fløiel og forgylde Sølv-Plader, givet af Geheimeraad Iver Rosenkrands. Paa Fonten staar Frue Margrete Krabbes og begge hendes Mands B. Ulfelds og Erik Rosenkrandses Naabener 1699. Denne Frue har og givet den smukke Prædikestol. Ved Siderne af samme staar Lutherus og Philippus Melanchtron affildrede. Kalk og Disk, Brødræske og en stor Vinkande alt af Sølv forgylde, er og givet af Geheimeraad Iver Rosenkrands 1732. Paa syndre Siden af Alteret under Vinduet er i en Steen udhugget et Naaben med dette Navn Henrik Rosenkrands Ridder og Marskal 1532. Ved Skriftestolen er et udbygget Capel med Tralverk for, paa hvis østre Side hænger en Tavle hvorpaa Jörgen Rosenkrands med Frue Dorthe Lange, to Sønner og to Døttre ere affildrede, og paa vestre Side staar Jörgen Rosenkrandses Epitaphium, paa syndre et Epitaphium over hans Søn Otte Rosenkrands død 1582. 21. Aar. Paa Gulvet ligger en skion Ligsteen over Jörgen Rosenkrands og Frue med deres 32. Aar. Paa nordre Side af Alteret staar en Steen, som Jörgen Rosenkrands har ladet sette sin Fader og Oldefader til Afmindelse. Neden under er en anden Steen, som viser, at Holger Rosenkrands 1642. har ladet sin Oldefader Otte Holgersøn Rosen-

6. Skidstrup Sogn (f). Skidstrup Bye. Vosnæsgaard
Hovedgaard. Segalt Bye. Nastrup Bye. Stustrup Bye.
Torre

Rosenkrands med hans Frue Margrete Gans og Søster Sophia Rosenkrands Uxel Brahes til Krogholm deres Been fra Udt Kirke hidføre og nedfette hos Familien. Et Monument har Jörgen Rosenkrands 1584. ladet oprette over Stamfaderen Otte Nielsøn Rosenkrands, som han 1562. havde ladet hidflytte fra Graabrødre Kloster i Randers, hvor han 1477. var begravet i et Capel som han der havde stiftet. En anden Inscription viser, at Jörgen Rosenkrands ogsaa 1589. har ladet hidføre Erik Ottesøn Rosenkrands fra Mariager Kloster hvor han 1503. var begravet i et af ham der stiftet Capel. Her læses og en Inscription over Holger Eriksøn Rosenkrands til Boller som døde 1496. og en anden over Otte Holgersøn Rosenkrands som døde i Nybøl 1525. hvilke begge staae i fuld Harnisk i Steen udhugne. Saa findes her og Ligstene over de andre forbemelte, fra Udt, Mariager og Randers hidflyttede. Endnu findes her en Ligsteen over Holger Rosenkrands til Boller, som blev slagen for Alborg 1534. En anden over hans Moder Frue Anna Holgers, som blev ihjelslagen i Ringsted 1535. Ved Alteret ligger en Steen over Gunde Lange som døde 1564. og Frue Karen Breide. Over den lærde Holger Rosenkrandses prægtige Marmor Epitaphium sidder hans og hans Frues Skilderier paa en Kobber-Plade. Paa Geheimeraad Erik Rosenkrandses Epitaphium, som og er prægtigt og med Marmor-Pillarer, sidder i Midten hans og hans trende Fruers Skilderier, saa er og Ligprædikenen, som af Biskop Erik Grave er holden over ham, heftet fast til Epitaphium i Messing-Bind. En Inscription læses over en Udelig Jomfru Ellen Jens Dotter af Næstруп i Galtensherred død 1587. I Waabenhans Muren sidder en Steen over Mester Hans Gabrielsøn Bygmester, fød i Italien, død paa Rosenholm 1621. Samtlige Inscriptionerne paa Epitaphier, Steene, Ligkister, og ellers i Kirken, kan læses i PONTOPID. Marmor. Dan. pag. 134. til 152. Over Waabenhuset er et Bibliothek, som af Holger Rosenkrands er oprettet, og 1741. af Geheimeraad Iver Rosenkrands

Vorre Bye. Hielmager Bye. Svinboe Bye. Annex til dette Sogn er Elsted i Vester Lisbjergherred.

7. Todbjerg Sogn (g). Todbjerg Bye. Skorupgaard Høvedgaard.
Nr 3

Rosenkrands forbedret. Ved Kirken er et Hospital af Grundmure for 7. fattige Lemmer, stiftet af Holger Rosenkrands, men forbedret af hans Søn Erik Rosenkrands og Sønnesøn Iver Rosenkrands. Holger Rosenkrands har og stiftet en Skole i Hornslet for Sognets Ungdom, og givet en Gaard til Presten for Tienden af Rosenholm. See HOFMANS JOURNAL. Tom. III. pag. 183. seqv. Hornslet skal have sit Navn af et Guld-Zorn, som efter Tradition skal være fundet enten i Hornberg paa Terndrup Mark eller i Horns-Høj ved Rødskov Mølle. 1534. findes et Syns-Bidne at være taget om Markeskiften inmellem Hornslet Mark, Terndrup Mark og Eskers Skov og Mark. I Kraibjerg Bye har i gamle Dage været et St. Nicolai Capel, som er afbrudt, hvorved er en Kilde med Sulverk indhæuet, som har Søgning ved St. Hans Tider.

- (f) Kirken er stor og hvælvet, bygt af Grundmure og tækket med Blye, har et høit Taarn med 2. Klokker, den ene støbt 1615. af Arent Kleiman, den anden for nogle Aar siden omstøbt. Altertavlen er fra Jörgen Rosenkrandses og Frue Dyrthe Langes Tid, men smukt i Stand sat 1699. af Frue Margrete Krabbe, som og samme Aar har bekostet Prædikestolen. I Altergulvet ligger en smul Bisteen over Christen Juul til Dunslund, som døde paa Vosnæsgaard 1608. og hans Frue Karen Stranges Dotter. Her ere tvende Epitaphier, som Provsten Rasmus Rytter har ladet oprette, det ene over hans Forældre, som boede i Terndrup Bye, hvor nu Vosnæsgaard er, det andet over ham selv og hans tvende Hustru, med alle deres Skilderier paa en Kobber-Plade. Kirkegaardens Muren er smukt opført af Kampsteen.
- (g) I Kirken er et Patinsk Epitaphium over Sognepresten Niels Rasmussen, gjort af ham selv 1620. da han var 70. Aar gammel. I et Document af 1524. nævnes Sognet Tolberg Sogn.

- vedgaard. Benstrup Bye. Grøterup Bye. Haarup Bye. Linnaae Bye. Valle Bye. Hedegaarde.
8. Medelbye Sogn, Annex til Todberg. Medelbye. Kallstrup Bye. Kannestrup Bye. Dgstrup Bye. Bygalle Bye.
9. Hiortshøi Sogn (h). Hiortshøi Bye. Hiortshøilund en Gaard. Brandstrup Bye. Kankbolle en Bye. Hesselballe Bye. Steenaae en eensted Gaard. Dette Sogn har to Annexer, Egaae i dette og Elev i Bester Lisbergherred.
10. Egaae Sogn (i), Annex til Hiortshøi. Egaae Bye. Skiering Bye. Skiering-Munkgaard. Af Lystrup Bye den halve Deel.

Udi

(h) Kirken er byggt af hugne Kampsteen, med et stort Taarn som er 41. Alne høit. Paa Kloffen staar med Munkeskrift: Alpha & o Deus & homo o rex gloriae Christe veni cum pace Anno Domini MDXXIII. Help Jesus, Maria, Anna. Her er en fin Altartavle og Prædikestol, paa hvilken staar J. A. S. W. A. P. D. A. 1682. Kalk og Disk af Sølv forgyldt er 1752. forbedret af Commerceraad Ole Olsen i Aarhus. Messeshagelen af rødt Flæiel med Galoner. Alterbogen beslagen med massive Sølv-Plader, hvorpaa J. A. S. Winding 1698. En Messing-Lysekroner er givet 1707. af Ellene Rasmus Datter. Over Presternes Begravelse er et Epitaphium over Sognepresten Knud Eskesøn som døde 1674. Bag i Kirken er endnu en muret Begravelse, som Kirkepatronen har ladet bestø.

- (i) Egaae findes paa mange Maader skrevet i gamle Documenter, *Æku*, *Æghu*, *Ækshogh*, *Æchhøch*, *Æghæ*, i senere Tider *Æggøe*, har kanskee Navn af en Aae, som løber om Byens Mark ned i Ralløe-Vig. Kirken er af huggen Graa-Steen, tækket med Bløe, kaldet forðum Simonis & Judæ Kirke. Taarnet er anseeligt, med en stor Klokke hvorpaa staar med

Udi Ralløe Amt ligge følgende Herregaarde og andre store Gaarde.

Amaliengaard, eller rettere Sophie Amaliengaard, i Hornslet Sogn Øster Lisbjergherred, er en ufrie Aalsgaard, som hører under Clausholm, og er saa kaldet af Gros-Canglerinde Reventlov, Frue Sophia Amalia Hahn. Bygningen er Muur og Bindingsværk. Har tilforn været en liden Bondebøye kaldet Elkiergaarde. Gaarden har god Eng og anseelig Skov.

Amaliengaard.

Bogensholm, i Bistoft Sogn Nolsherred, ved Bogens Bøye, er en liden Gaard, men fra gammel Tid beboet af Adelsfolk. Bygningen er Bindingsværk. 1420. skrev en Adelsmand ved Navn Johannes

Bogensholm.

nes

med Munkbogstaver: *Johannes Kanuti* Canonicus Arusiensis Anno Domini MCDXXVII. *Petrus Johannis*. Det sidste skal vel være Klokkerskibere's Navn. En smuk Altertavle. Kalk og Duff af Sølv forgyldt, derpaa staaer med meget gamle Bogstaver Jhesus Maria. Paa Messchagelen af rødt Fløiel staaer J. A. Winding 1698. Prædikestolen af gammeldags Bildhuggerværk. Alterbogen og Ritualet ere beslagne med massive Sølvplader, hvorpaa staaer Henrich Mullers og hans Husfæres S. H. D. Navne og Waabener med Årstal 1646. Hans Navn har og staaet paa Binduet ved Prædikestolen med samme Årstal, og at han da var Tolder i Risenhøvn og Medlem af Capitelet i Aarhus. Bag i Kirken er over Jorden en muret Begravelse, hvori er hængsat Amtmand Hans Nansen og flere, som har boet paa Skiering-Munkgaard. I Egeaie Bøye er en Innergaard, af hvilken Presten opkræver alle 3. Tiender og Landgilden, men Skiering-Munkgaards Tiende holde sig til Herligheden deraf. Paa Marken ere adskillige Grav-Høie og Offersteder, hvoraf 2de navnlig Oratis-Høi og Ris-Spi ligge tæt ved hinanden, og deraf 3de Steen-Samlinger, af hvilke den ene kaldes Steen-Døst. Lystrup Bøye deles ved en Aae i to Dele, hvoraf den ene hør til dette, den anden til Elsted Sogn.

nes Slet sig til Bogensholm. I senere Tider har Gert Bryske eiet Gaarden. Efter ham er den af 2de Bønder beboet, siden af Frue Hylleborg Bille. Endelig er den kommen til Kammerherre og Jægermester Trolle, hvis Enke-Fru nu holder derpaa en Ladefoged. Gaarden staaer for 9 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. og dens Hartforn er indbefattet under Møllerups Bøndergods's Hartforn.

Essenbek
Kloster.

Essenbek, i Essenbek Sogn Synderhaldsherred, er en ufri Gaard, og hører som en Ladegaard under Stamhuset Tustrup. Bygningen er af Muur og Bindingsværk. Gaarden staaer for 30 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar. Skovskyd 1 Tønde 2 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album, og kan have godt Fiskerie af Randers' Fiord. Ellers er i Sognet to Bøndergaarde, som endnu kaldes Ladegaard, og har formodentlig været Ladegaard til det gamle Essenbek Kloster, af hvis grundmurede Bygninger vises Ruderne ved en Bondegaard, som endnu kaldes Klosteret. Navnet af dette Kloster skrives i gamle Skrifter paa adskillige Maader, saasom, Høscobek, Hstingbek, Hsenbek, Hsumbek, og Hssenbek. Det er forðum blev kaldet S. Laurentii Kloster, og dets Munke af Benedictiner-Orden, følgerigen af de ældste Klosters i Landet. Man foregiver, at det er stiftet ved Aar 1040. af Herr Stig Hvide, Tokke Skialmsøns Søn, som var af Stamfædrene i den store Familie, af hvilken Erkebisp Abfalon var. Men om Stiftens Navn er rigtig, da tør vel Stiftelsen være en god Deel Aar yngre. Stifteren, med sin Frue Tove, er der i Klosterkirken bleven begravet. Men efter Reformations-Tiden, da Klosteret blev verdsligt og heldede til sin Undergang, lod den Kongelige Lænsmand Hans Strygge føre begges Lig derfra til Randers, som er strax derved, og der nedsette i Slots-

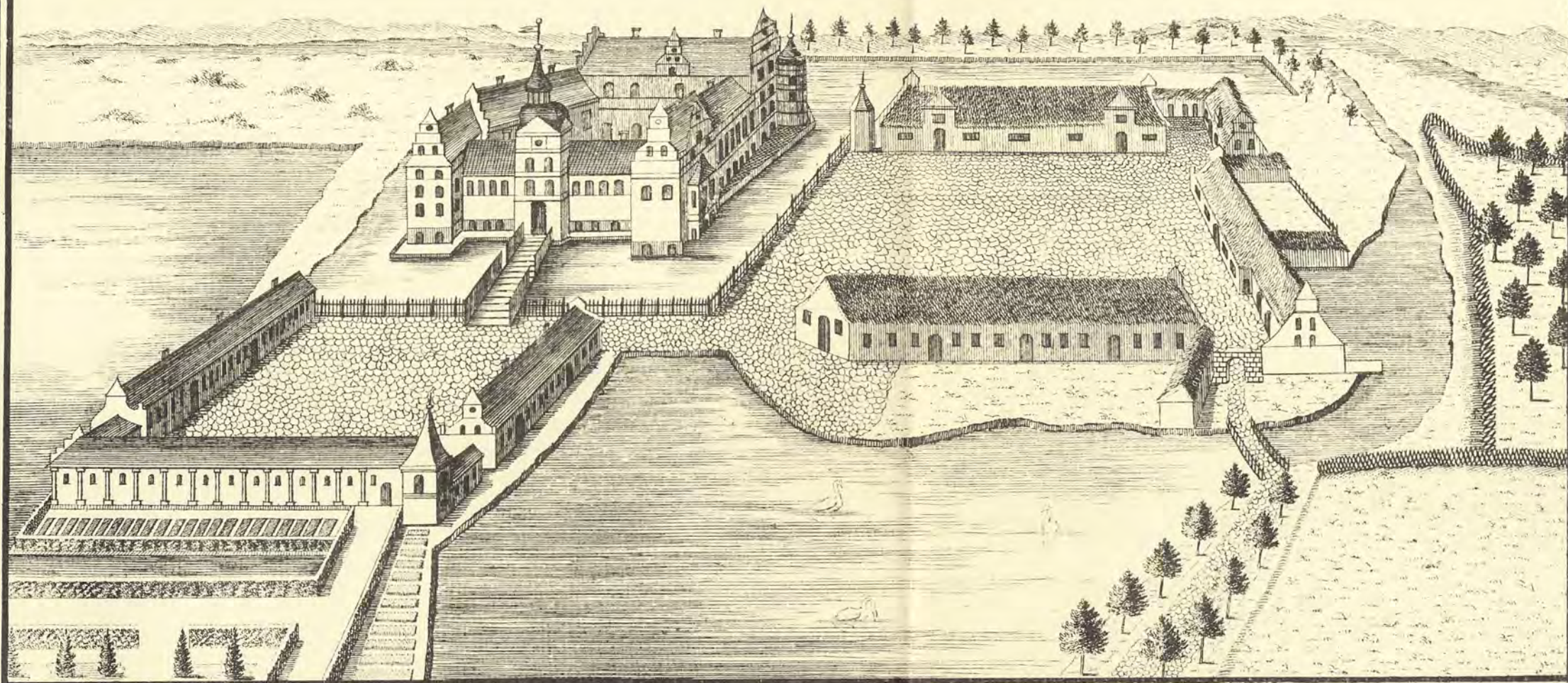
Slots-Kirken. I Essenbek Klosters Kirke var og begravet Herr Stig Andersøn Hvide til Bjørnholm, som uden Tvivl var af samme Familie og den berygtede Marsk Stigs Sønnesøn, hvis Lig den sidste Biörn Andersøn til Stenholt lod føre derfra til Familiens Begravelse i Ørsted Kirke i Kongshæderred. Til Essenbek Kloster har fornemme Folk i deres Testamenter 1260. 1396. givet adskillige Gælegaver. Af Formændene i dette Kloster, som vare Abbeder, ere alene følgende forekomne, Abbed Peder 1345. Abbed Johannes, som i et Document af 1403. hedder *Frater Johannes Abbas Monasterii Sancti Laurentii in Ællumbek Ordinis Sancti Benedicti*, Abbed Michael 1423. Abbed Jens Thomesøn 1516. Anno 1529. da Abbed Jens var bleven gammel og frøbelig, og Brødrene havde samtykt Hans Emiksøn at være Klosters Formand og Forstander, forlæned Kong FRIDERIK I. bemelte Hans Emiksøn med Essenbek Kloster, dog at han skal holde Abbeden og Conventos Brødre som vedber. Siden i Kong CHRISTIAN III. Tid fik Axel Juul Essenbek Kloster i Pant for 4000. Daler. Omendskiont man en Tid lang derefter ingen Underretning har om Essenbek Kloster, kan man dog slutte sig til, at Kongen enten ved Mageskifte eller Kiøb har afhændet Gaard og Gods til nogen Adelig Familie, hvorved det er blevet, indtil det i forrige Seculo er kommet i Oberste Hans Friises Bære, som tillige, eiede Zefringholm og Tustrup. Af Zefringholm oprettede Hans Friis, 1695. et Stamhuus for sin Brodersøn Christian Friis, hvilken siden, da han efter sin Broders Gregers Friises Død var bleven Eier af alle 3. Gaardene, oprettede 1726. et nyt Stamhuus af Tustrup og Essenbek, som nu tillige med det ældere Stamhuus Zefringholm horer til den Bek-Friisfke Familie i Skaane.

Æstrup. Æstrup, i Auning Sogn Synder-Haldherred, er en stor og skøn Herregaard, Greve Skeel tilhørende, og gemeentligen kaldet Gamme Æstrup. Bygningen er et stort og anseeligt grundmuret Huus, 2. Etager høit, med to Taarne. Ladegaarden er og af Grundmuur og overalt tækket med Steen. Om Borgegaarden ere Graver, med en Broe over, en kostbar Have med Brandmuur omkring, deri to Orangerier, klippede Heffer, skønne Gange og Lusthuse. Gaarden er bekendt af sit rare Stuterie, og har vidtløftige Skove, en skøn Mølle, og Fiskerie i Randers Fjord. Af Eierne veed man ingen, førend den Rige Christen Skeel til Søstrup, som døde 1688. Hans Søn Jørgen Skeel døde 1695. Hans Søn Christen Greve af Skeel døde 1731. Hans Søn Geheimeraad og Oberhofmester Hr. Jørgen Greve af Skeel født 1718. Hans Søn Kammerherre Christian Greve af Skeel født 1743. Æstrup er et Stamhuus for bemelte Grevelig: Familie. Hovedgaards Tæxt 98. Tønder 1. Skieppe 3. Fierdingkar. Skovskyl 14. Tønder 5. Skiepper 1. Fierdingkar. Bøndergods 1280. Tønder 1. Skieppe 2. Fierdingkar 1. Album. Skovskyl 35. Tønder 4. Skiepper 3. Fierdingkar. Møllestyl 31. Tønder 7. Skiepper. Tiender 155. Tønder 1. Skieppe.

Fæveile. Fæveile, i Lyngbye Sogn Synderherred, hører, tillige med Lykkesholm, under Baroniet Høgholm. Bygningen er ikkun Bindingsværk. For faa Aar siden er saet Bøgeskov paa begge Sider af Gaarden. Hovedgaards Tæxt er 39. Tønder 6. Skiepper. 2. Fierdingkar 1. Album. Skovskyl 3. Skiepper 2. Album.

Hefringholm. Hefringholm, i Bivild Sogn Synder-Haldherred, er en gammel Herregaard, som forudm længe hørde til den Rosenkrandseske Familie

ROSENHOLM
at. see. fra den Vestre Side

Høns nr 1767

Familie, men kom i forige Seculo til Oberste Hans Friis, som i 1695. oprettede Gaard og Gods til et Stamhuus for sin Brodersøn Christian Friis, hvilken siden 1726. ogsaa har indrettet Tustrup og Essenbek til et Stamhuus og lagt det til Hefringholm, paa det alt Godset efter Oberste Hans Friises Villie altid kunde blive samlet. Borgegaarden er 3. grundmurede Huse, 2. Etager høie, med hvælvede Kieldere, Taarn, og et smukt Capel, bygt 1650. af den rige Frands Lykke og Fru Elisabeth Brok. Om Borgegaarden ere Graver. Gaarden har skøn Høsbiering, men maadelig Sædeland og Skov. Efter WORMII Beretning Monum Dan. pag. 152. findes ved Hefringholm en Høi, hvori Rosenkrandsnes Stamsfædre og Hefringholms første Eiere ligge begravne. Den første af denne Familie, som Genealogierne navngiøe os at have eiet Hefringholm, er Erik Rosenkrands som skal have levet 1323. Hans Søn Iver Erikson og Sønnesøn Mourids Iversen skrives og til Hefringholm. Af disse Descendenter har Hr. Niels Iversen Ridder været, som i Documenter af 1397. og 1407. har skrevet sig til Hefringholm. Siden Hr. Otte Nielsen Rosenkrands 1433. hans Broder Hr. Strygge Nielsen 1476. dennes Søn Eiler Strygge Rosenkrands 1505. Endnu har af denne Familie besiddet Gaarden Jørgen Rosenkrands som døde 1551. Erik Rosenkrands død 1561. og Peder Rosenkrands død 1570. alle tre begravne i Hefringholms Sognekirke. Af de følgende Eiere veed man ingen, førend Feldmarskalk og Statholder Gert Rantzov, som døde 1627. og hans Søn Oberstatholder Greve Christian Rantzov, hvilke begge eiede baade Hefringholm og Giesingholm. Hefringholm er derefter kommen til Oberste Hans Friis, hvilken, som sagt er, gjorde deraf et Stamhuus, som hans Brodersøn Oberste Christian Friis besad til 1727. Efter hans Død kom begge

Stamhusene til Hans Friises Datterføn General-Lieutenant Christian Rantzov Friis, som døde 1731. Efter hvis Død der blev Proces om Gaardene, men ved Høieste-Rets Dom tilfaldt de Ritmester Jochum Bek i Skaane, som derefter kaldede sig Bek-Friis. Efter hannens blev hans Broder Major Corfitz Ludvig Bek-Friis Stamherre dertil. Hoved-gaards Tact 74. Tønder 6. Skiepper. Skovskyl 4. Tønder 3. Skiepper 1. Fierdingkar 2. Album. Bøndergods 197. Tønder 5. Skiepper 1. Fierdingkar 2. Album. Møllestyk 10. Tønder 5. Skiepper. Tiender 35. Tønder.

Hessel.

Zessel, i Nalsøe Sogn Synderherred, ligger tet ved Grinnaae. Borgegaarden er af Bindingsværk, teglhængt, tre Floie, nye opbyggt af Major Henrik Hoff og hans Søn Major Maite Sehested Hoff, hvilke begge har ladet Markens sumpige Steder fylde og udgrave, at den bærer ypperlig Korn og Græs, og derhos en smuk Have anlegge. Fæhuset er Grundmuur byggt af Hr. Albret Skeel. Laden ogsaa Grundmuur 29. Gulv, hvoraf de 14. ere bygte af Hr. Albret Skeel, de 4. af Fru Ide Lunge, de øvrige af Major Hoff. Paa Hessel's Enemærke ved Stranden og Grinnaae-Læe ligger et Huus, hvor de Seglende finde adskillige Commoditeter, da der ellers er langt fra Stranden op til Byen. Gaarden kan have Fiskerie af Havet. Paa Marken er opreist en stor Steen, kaldet Anna-Steenen, hvor Veien tilforn har gaaet forbi til Grinnaae, og foregives, at en Frue ved Navn Anna paa dette Sted skal have gjort Barsel. Man finder adskillige, som i gamle Tider har skrevet sig til Zessel, saasom Christiern Kaas Ridder 1391. Jens Oluffson 1421. Christen Rud 1456. Om det er dette Zessel eller et andet, er ubist, men vist er det, at 1481. har Jens Rud eiet denne Gaard. Af senere Tiders Eiere nævnes,

nævnes, Niels Krabbe til Hessel 1561. og Frue Anne Ugerup, Mogens Lykke til Hessel, som døde 1620. ugift, Hr. Albret Skeel 1635. Siden vides ikke Eierne, førend bemelte Major Henrik Hoff, som boede paa Hessel 36. Aar og døde 1747. hans Son Major Malte Sehested Hoff, efter ham Major von Heye, siden Raadmand og Svr. Forvalter Hans Oluffen, som døde 1766. Efter ham blev Gaarden solgt paa Auction til nu værende Eier Ritmester Brochdorff. Hovedgaardens Taar 64. Tønder. Skovskyl 1. Skieppe 1. Alb. Bøndergods 278. Tønder 1. Fierdingkar. Skovskyl 3. Tønder 3. Fierdingkar 1. Alb.

Hiortshøjlund, i Hiortshøi Sogn Østerlæsbyherred, er en ufteie Gaard af 6. til 7. Tønder Hartkorn, men bygt som en liden Herregaard af Muur og Bindingsværk og teglhængt af forige Eier og Beboer Peder Borre, som og har anlagt en smuk Have derved. Gaarden eies nu og beboes af Kammerherre og Amtmand Baron Gersdorff.

Søgholm, i Eistrup Sogn Synderherred, er en meget gammel Gaard, dog ikke under dette Navn, men den heed tilforn Biørnholm, og har i ældere Tider tilhørt først de Hvider, nemlig, Marsk Stig Andersøn og hans Afkom, siden de Rosenkrandsler, og endelig de Höger, af hvilke den sidste Iver Höeg blev 1681. af Kong CHRIST. V. gjort til Baron, og fik Biørnholm med de underlagte Gaarde Sæveile og Lykkesholm oprettet til et Baronie med det ny Navn Søgholm. Gaarden er nu ei af nogen Ansættelse, siden Borgegaardens Hovedbygning, som var et grundmuret Huus med Graver om, længe siden er afbrudt, og det som staaer tilbage, er nogle Bindingsværks Huse for Forpagteren og Forvalteren, foruden Ladegaarden. Gaarden har en skion Kornmark, god Høbiering og Skov. Biørnholm nævnes i

gamle Documenter for et Slot og kaldes paa Latin Castrum. Da Gaarden var i sin Besmagt, i Hr. Otte Nielsens Tid 1463. var der et smukt Capel, kaldet Capella beatarum, Virginis Mariæ, Gertrudis, & Sancti Georgii Martiris in Castro Biørnholm, Vor Frue, St. Gertruds, og St. Jørgens Capel. Eierne til Biørnholm af de saa kaldede Hviders Slegt har været, den berngtede Marff Stig Andersøn, hans Søn Anders Stigføn, hans Søn Marff Stig Andersøn den yngre 1332. 1359. 1366. Hans Søn Offe Stigføn, hans Søn Anders Offeføn af Biørnholm Ridder 1406. 1418. Dennes Enke-Frue Else Holgers Dotter Krogenos bragte Gaarden til Rosenkrandsernes Familie, da hun giftede sig med Hr. Otto Nielsøn som skrev sig til Biørnholm 1426. 1449. og siden, han døde 1477. Efter ham hans Søn Erik Ottesøn Rosenkrands, hans Søn Niels Erikføn Rosenkrands død 1515. hans Søn Henrik Rosenkrands døde 1537. uden Børn. Siden findes nogle af de Krabber at have skrevet sig til Biørnholm, Morten Krabbe 1565. og Christian Krabbe. Endelig har de Søger faaet Gaarden, Just Hög som skrev sig dertil 1626. og døde 1649. hans Søn Erik Hög, hans Søn Iver Hög, som blev baroniseret og forandrede Gaardens Navn til Søgholm, døde 1683. Hans Enke Friherinde Helle Trolle giftede sig igjen med Geheimeraad Palle Krag og, efter Sønnens Baron Niels Trolle Högs Død 1700. fik Kongelig Bevilling at beholde Baroniet sin Livstid, hun døde 1722. hvorefter det faldt til Greve Christian Daneskiold Samsøe, som Kongen imidlertid havde skienket det, han døde 1728. Hans Søn Greve Friderik Christian Daneskiold til Samsøe folgte Baroniet til Geheimeraad og Ober-Hofmarsskalk Moltke med Kongelig Tilladelse at beholde Friherlige Friheder saalænge

længe den Grevelige Daneskioldske Familie levede, han igien folgte det til Schæmmeraad og Oberkammer-Junker von der Lühe, siden har Ritmeister Hans Hoff haft det, og nu Oberste Sehested. Hovedgaardes Tæft 52. Tønder 4. Skiepper 3. Fierdingfar 1. Album. Skovskyl 11. Tønder 4. Skiepper 1. Album. Bøndergods til alle tre Baronets Gaarde 526. Tønder 3. Skiepper 1; Album. Skovskyl 4. Tønder 3. Skiepper 1. Album. Møllekyl 11. Tønder 3. Fierdingfar. Tiender 171. Tønder.

Jøgaard, i Eved-Sogn Nolsherred, var iblant de Gaarde, Jøgaard. som før Reformationen laae til Biskop-Stolen i Aarhus, og siden blev seculariseret. Daa for Gaarden vises Rudera af den gamle Biskops-Bolig. Kong CHRISTIAN III. forlæned Gaarden 1539. til Iver Lykke, og siden til Peder Ebbesøn. Hvor længe den var i Kongens Bære, og til hvem den fra Kronen er bleven afhændet, vides ikke. Men den skal have haft endeel af de samme Eiere som Ovelstrup, saasom Christen Sandberg, Anders Sandberg, Tyge Sandberg. Gaarden er i god Stand, Borgegaarden 3. Fløie af Bindingsværk, opbyggt af Conferensraad og Amtmand Christian Gersdorf, som døde 1746. og tilhører nu hans Søn Ritmeister Jochum Gersdorf. Hovedgaardes Tæft 37. Tønder 2. Skiepper 1. Album. Skovskyl 4. Skiepper 1. Alb.

Rallø Ladegaard, i Bregned Sogn Østerlisbergherred, har forudum været en Ladegaard til det næsten en halv Miil derfra liggende gamle og i Historien bekiendte Slot Rallø, hvoraf tilforn Lænet, nu Amtet, haver sit Navn, og hvor den Kongelige Lænsmand eller Hovedsmand bestandig residerede. Slots-Pladsen, eller Øen, hvorpaa Slottet har staaet, ligger et Stykke ude i Havet eller i Enden af den

Rallø Ladegaard og Slot.

faa

saa kaldede *Kallø-Vig*, og er foiet til det faste Land ved en Steenbroe, som er omtrent 700. Skit lang. Navnet skrives paa adskillige Maader i gamle Skrifter, saasom, *Insula Calue*, *Kalfö*, *Kallof*, *Kalfföö*, *Calfföö*, *Kallö*, og kommer vel ikke saa lige deraf, at man i de ældste Tider der har græsset *Kalve*, men snarere af det gamle Danske Ord *Kalf*, som bemerker en liden *Ø* eller *Solm*, i hvilken Mening man endnu har Ordet i de Ders Navne *Sænsø-Kalv*, *Urø-Kalf*, og flere. Paa denne *Ø* var i Kong VALDEMAR den Førstes Tid, og kanskee længe tilforn, et lidet *Munke-Kloster*, uden Tvil af *Benedictiner-Orden*, hvilket ved 1168. var allerede kommet saa i Forsald, at der ikke vare meer en tvende *Sorte Munke* tilbage, den Tid *Eistercienserne*, som *Abbeden* af *Witkøl*, paa de *Aarhusiske Biskopers* *Eskils* og *Svens* *Forlangende*, havde udsendt til at nedsette sig først i *Sabroe*, siden i *Sminge*, derefter i *Veng*, toge *Kalvø* i *Besiddelse*, hvor de tænkte at finde et roligt *Blivested*, efterat alle de forige *Steder* havde været dem for *indknebne*, og *ubeqveme*. Denne *Bolig* var dem i *Førstningen* behagelig nok, men da de lærde at kiende dens *Uleiligheder*, og undertiden fandt sig ligesom beleirede af *Storm* og *Fis*, at ingen i hele 14. Dage kunde komme enten til eller fra *Den*, saa de sig igien om et bedre *Sted*, og fandt det ved *Kye*, hvor de efter 4. Aars *Ophold* paa *Kalvø*, i *Foraaret* 1172. flyttede hen og opbygde sig det skønne *Øm-Kloster*, hvorom forhen er handlet. Hvad *Brug* *Den Kalvø* siden var i, veed man ikke, indtil Kong *ERIK MENVED*, som for at tvinge de oprørke *Bønder* maatte bygge *endeel Slotte* og *Fæstninger* i *Jylland*, og saa 1313. fandt dette *Sted*, som *Naturen* selv hjalp til at befæste, beqvemt til at anlegge en *Fæstning* og *fast Slot* paa.

RESENIJ Beretning har Kong CHRISTOFFER II. 1320. bragt Kallø Slots Bygning til Guldkommenhed; det findes og, at denne Konge i bemelte Aar har nogen Tid været paa Kallø. Dette Slot var nogenledes ved Magt indtil i forrige Seculo, da Ulrik Friderik Gyldenløve, som havde faaet det ffienket af Kongen og nogen kort Tid opholdt sig der, lod Bygningen afbryde, og føre Steenene til Kiøbenhavn, hvormed det Gyldenløvske Pallads, som siden blev Slottet Charlottenborg, er bygt. Nu findes der ei andet end Stykker af store Brandmure, som kan sees langt ud i Søen. Slottet har staaet ved Havet paa et lidet Bierg eller en Banke, som er omringet med dybe Graver og Bolde. Hele Pladsen, hvor det har staaet, er omtrent 600. Skridt lang og 3. à 400. Skridt bred. Men Den bruges nu til Græsning for Greve Reventlovs Stuterie. Et Bøffeskud fra Steenbroen, som gaaer til Slotspladsen, er en høi Vække omsat med store Træer, kaldet Grevensholm eller Grevens Skandse, og siges, at derpaa i gamle Dage skal have ligget en Greve, som syv Aar forgieves beleirede dette faste Slot. Er der noget i denne Tradition, da maae det være skeet i Kong CHRISTOFFER II. Tid og i Interregno efter ham, da Greverne af Holsten holdte Huus i Jylland efter Behag. Efter den Underretning, som RESENIUS i hans Danske Atlas har haft, skal Historien være pesseret med Gert den Store kaldet den Kuldede Greve, som havde sat sig for at udhungre Besætningen, men lod sig bedrage af Commendanten, som brugte den List hver Dag at knibe et Svin i Øret, hvoraf Greven troede, at de havde ingen Mangel paa Proviand, og derfor ophævede Beleiringen. Hvorledes Kallø, med de andre fornemste Slotte i Jylland, var i de Holstenske Grevers Magt 1340. og skulde fra dem

D. Atlas Tom. IV. E t ind

indløses af Hertug VALDEMAR, og fra ham igien af Kong VALDEMAR, da han kom til Regieringen, kan læses hos HVIITFELD i bemelte Arvs Handlinger. Man finder siden under 1348. at Kallø Slot og Læn har været pantsat til Claus Limbek, som for var Hertugens Befalingsmand derpaa. Siden har Kong VALDEMAR pantsat Den og Slottet til Biskop Stolen i Aarhus, hvorved det længe forblev, indtil Dronning MARGRETE igien indløste det, hvorfor Biskop Boe i Aarhus og Capitelet 1407. gav hende deres Beviis, og tillige en Forsikring, at den Æ Kallø og det murede Slot og Fæste som staar derpaa hører Kongen og Kongedømmet i Danmark til, og at Aarhus Biskopdom og Domkirke ingen Ret eller Eiltale har dertil i nogen Maade. At Kallø Slot var den sikreste Fæstning i Jylland, dømmes og deraf, at man der gierne indsatte og forvarede Statsfanger saavelsom Misdædere. 1507. finder man, at Thomas Hansøn af Nelderødgaard og Knud Hansøn af Siarbogaard i Fyen vare paa Kallø Slot, og fik deres Brodersøn Anders Knudsøn ud af Taarn og Fængsel, som han udi var for Evert han ihjelslog. Men den fornemste Fange, som Kallø Slot har gjort sig til af, var Gustav Erikson, som siden blev Konge i Sverige, hvilken som Gissel blev af Kong CHRISTIAN II. 1518. hid nedført, og leveret Hovedsmanden paa Kallø Erik Banner til troer Haand, hvor han under en anstændig Medfart forblev som Statsfange til September Maaned 1519. da han betiente sig af Banners Trofskyldighed og den alt for store Frihed han havde tilladt ham, og lykkelig undkom af sit Fængsel. Kallø Ladegaard er nu en Herregaard, som tillige med Frisenvold og Løistrup er oprettet til et Stamhuus, tilhørende den Grevelige Reventlovste Familie, som der holder

et

et got Stuterie. Bygningen bestaaer af fire Længder Huse Bindings-
 verk, og tækket med Straa. Hovedgaardens Tart 104. Tønder 5.
 Skiepper 2. Fierdingkar. Skovskylld 6. Tønder 5. Skiepper 2. Al-
 buun. Bøndergods 463 Tønder 3 Fierdingkar 1. Album. Skov-
 skylld 10. Tønder 6. Skiepper 2. Fierdingkar. Mølle skylld 3. Tøn-
 der 1. Skieppe 2 Fierdingkar. Tiender 146. Tønder 6. Skiepper.

Katholm, i Aalfoe Sogn Synderherred, har en lystig Situa- Katholm.
 tion inellem Eng og Skov. Om Borgegaarden ere Graver med to
 Broer over, den ene til Ladegaarden, den anden til Haven, som for
 saa Aar siden meget smukt er anlagt, med store Linde-Aller, som gaaer
 ud i andre Aller i Skoven. Borgegaardens Huse bestaaer af to Fløie,
 to Etager høie, og den tredie en Etage, alt af Grundmuur, hvorudi
 Bærelserne ere gipsede, betrokne, malede og moderne indrettede. De
 tvende høie Stjeler har hvælvede Kieldere, og ere bygte af Thomas Fasti
 og Fru Christentze Bryske 1588. og 1591. med et firekantet Taarn
 som samler dem, men ved Enden af hvert Fløi staaer et rundt Taarn.
 Det tredie og mindre Huus er bygt 1622. af Hr. Albret Skeel, og er
 det kiendeligt i Muren, at Thomas Fasti har villet bygge det tredie Huus
 lige saa høit som de første. Hans Enke-Fru Christentze Bryske har
 siden i Aarhuus 1606. ladet bygge et lige saadant stort Huus, som
 hun af et Slags Misforfølselse kaldede Trods-Katholm. Ladegaar-
 den er og af Grundmuur, deraf Stald-Længden 53. Sag bygt af Hr.
 Albret Skeel 1619. men i Stand sat 1749. da Lynild havde opbrændt
 Overdelen deraf. Af Laden er 22. Gulv bygt 1618. af Hr. Albret
 Skeel, men 5. Gulv tilbygte 1738. af Generalmajor Povel Rosenörn.
 Der er og et Springvand. Havet gaaer omkring Skoven og Gaar-

dens Enemsker paa østre Side, hvor der gives en meget god Havn, kaldet Havknuds Havn, hvori de Seglende kan ligge sikre i Modbør. Eierne, saa vidt man veed, har været, Christen Fasti til Bennergaard og Fr. Anne Strangesen, deres Søn Thomas Fasti som havde mistet sit ene Øie ved Falsenberg og døde 1600. og Frue Christentze Bryske død 1611. Hr. Albret Skeel og Frue Berthe Friis 1618. deres Søn Otto Skeel som døde 1646. og Fru Ide Lunge, deres Søn Albret Skeel som døde 1667. og Fru Anne Ramel, deres Dotter Else Skeel fik Jens Malrefön Sehested, som 1688. skrives til Katholin, Geheimeraad Palle Krag som døde 1723. og Fru Helle Trolle Baronesse af Høgholm døde 1722. Generalmajor Povel Rosenörn som døde 1737. og Fru Mette Beatzon, nu Kammerherre og Stiftbefalingsmand Peder Rosenörn født 1711. og Fru Ulrica von Heinen. Hovedgaardes Tært 48 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Skovskyl 4 Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Mølle skyl 1 Tønde 2 Fierdingkar. Bøndergods 305 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingkar 3 Album. Skovskyl 5 Tønder 1 Skieppe 3 Fierdingkar 1 Album. Tiender 113 Tønder 1 Skieppe.

Løvenholm før Giesingholm.

Løvenholm, i Giesing Sogn Synder Haldherred, har tilforn hedet Giesingholm, men fik dette nye Navn, da den med flere Gaarde til et Brevskab blev oprettet. Borgegaarden, med Graver om, bestaaer af 2. Længder Grundmuur af 2. Etager, som Cancellieraad Föns har sat i god Stand, og anlagt en smuk Have hos. Han har og omsat Marken med Steendiger. opreddet Jorden, og gjort Eiendommen lige saa god til, som den var. Ved Giesingholms Capel har, efter WORMII Beretning Mon. Dan. pag. 285. seqv. været iblant flere Monu-

Monumenter, en meget gammel og rar Steen, med en Biskops Effigies in Pontificalibus hvorunder et Lam med Korset som er Aarhus Biskopdoms gamle Baaben, i Randen er en Inscription med Rune-Bogstaver, som vel neppe er rigtig affreven og følgerig en heller rigtig forklaret. Den lærde STEPHANIUS gietter, at denne Steen først har været lagt over den hellige Nicolaus i Aarhus Kong KNUD den V. Søn, see Marmor. Dan. Tom. II. pag. 130. Men det synes troligst, at den har været gjort over nogen af de første Biskoper i Aarhus, og i senere Eider ved nogen Hændelse hidført. Eierne, saavidt man veed: Anders Banner til Giesingholm 1570. hans Søn Otte Banner til Giesingholm 1599. 1606. Feltmarskalk og Statholder Gert Rantzov som døde 1627. Hans Søn Oberst Statholder Greve Christian Rantzov, hvis Moder Fr. Dorothea Brokdorf døde paa Giesingholm af Smag-Ropper 1629. Hannem blev 1637. af Kong CHRISTIAN IV. bevilget at faae til sin Gaard Giesingholm et Birk og Birkeret over hans Tenere i Giesing Sogn, han døde 1663. Hans Søn Greve Ditlev Rantzov fik Giesingholm tillige med Demstrup og Sødringholm 1670. af Kong CHRISTIAN V. allernaadigst erigeret til et Grevskab med det Navn Løvenholm, han døde 1697. Hans Søn Greve Christian Ditlev Rantzov blev ihjelskudt paa Jagten 1721. og Broderen Greve Vilhelm Adolf Rantzov 1726. dømt til evig Fængsel, hvori han døde 1734. Grevskaabet Løvenholm, som var Kongen hiemsfaldet, blev 1732. af Kong CHRISTIAN VI. fortaenet til den Grevelige Danesholdske Familie af Samsø paa dens mandlige Descendenter. Siden er Grevskaabet med Kongelig Tilladelse solgt og igien adspredt, Løvenholm til Cancellieraad Föns, som har visse Lønder Hartkors Frihed, saa lange berredte

Grevelige Mands-Einic er til. Om Demstrup og Sødringholm er siden meldet under Dronningsborg Amt. Eil Løvenholm hører og en Ladegaard i Giesing Sogn kaldet Sørvad, som fordum har været 5. Bøndergaarde, men ved Kongelig Bevilling lagte under Hovedgaardens Tact, som er 84 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar. Skovstyld 17 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 319 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Skovstyld 1 Tønde 5 Skiepper 2 Fierdingkar. Møllestyld 8 Tønder 6 Skiepper. Tiender 33 Tønder.

Lyffes-
holm.

Lyffesholm, i Lyngbye Sogn Synderherred, hører tillige med Sæveile under Baroniet Høgholm. Bygningen er af Bindingsværk, men Gaarden ligger fornieligt, og er forsynet med Skov, en smuk Have, Parter, og gode Korn-Lykker. Hovedgaardens Tact 19 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Skovstyld 1 Td. 2 Fierdk.

Lyngsbe-
gaard.

Lyngsbeegaard, i Draabye Sogn Molsherred, er vel en liden ufrie Gaard, men som en Herregaard af Muur og Bindingsværk, smukt bygt sidst i forige Seculo af da værende Eier Hans Jacobsen. Gaarden har sit Navn af en deilig rindende Bæk, som derfra nedflyder i Havet, hvoromkring ligger ogsaa smaae Lyng-Bækker. Ved Gaarden er en smuk Have, og dens Marker ere ved sammenblandet Giøde og Mergel, som findes i en Banke ved Gaarden, satte i god Stand. Cancellieraad Iver Hansen eiede og beboede Gaarden 1754., hvis Enkes Frue endnu besidder den. Hovedgaardens Tact 15 Tønder 6 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 219 Tønder 1 Fierdingkar 1 Album. Skovstyld 2 Skiepper 2 Fierdingkar. Møllestyld 11 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 29 Tønder 1 Skp.

Meis

Meilgaard eller, som den rettere skrives, Medelgaard, i Gles- Meilgaard.
 borg Sogn Nørreherred, skal tilforn have staaet paa et andet Sted;
 Men hvor den nu staaer, er den 1573, som en Steen over Porten
 vidner, af Landsdomer Axel Juul til Billestrup flyttet og opbyggt af
 Grundmuur, 3. Fløie, 2. Etager, foruden Kieldere, med dybe Gra-
 ver omkring og Broer derover. Bærelserne ere nu smukke og moderne
 indrettede, derhos en kunstig Have anlagt med Irregange og Lusthuse.
 For Norden imod Havet har Gaarden en anseelig Skov, som staaer
 paa god Grund i Kiere og Moradser, hvorved den idelig har Fremvert.
 Besætningen er deels Stald-Stude, deels Hollønderie. Der kan og
 have fornøden Fisk af Havet. Eierne, saavidt man er kommet efter,
 have været: Iver Anderfön 1464. Melchior Skernov, uden Tvil den
 foriges Søn, og Frue Else Peders Dotter Oxe 1471. Deres Søn
 Iver Skernov og Frue Mette Munk. Deres Søn Marquard Skernov.
 Hans Søn Niels Markorfön til Medelgaard som døde 1560. den sidste
 Mand af Slegten og er begravet i Sognekirken Glesborg. Gaarden
 kom da til Sören Juul ved hans Frue Dorothea Iver Skernovs Dotter.
 Deres Søn Axel Juul, Landsdommer i Jylland, og Frue Kirsten Lunge
 1573. Deres Søn Ove Juul til Medelgaard 1601. og Frue Johanne
 Kaas. Deres Søn Frands Juul til Medelgaard og Frue Karen Rostrop.
 Siden kom Gaarden ved Ove Juuls Dotter Dorothea Juul til hendes
 Mand Jörgen Kaas som døde 1619. uden Børn, hun levede endnu
 Enke 1636. og skrev sig til Meilgaard. Siden skrives Christoffer Bilde
 til Meilgaard, hvis Moder Frue Anna Juul og var Ove Juuls Dotter.
 Efter hannem vides ingen førend Generalmajor Rosenörn. Hans Søn
 Major Johan Rosenörn, hvis Enke fik Generalmajor von der Osten nu
 værende

værende Eier. Hovedgaardens Tact 51 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Skovskyl 11 Tønder 2 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods 357 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdk. 2½ Album. Mølle-
skyl 8 Tønder 4 Skiepper. Tiender 83 Tønder 1 Fierdingkar.

Møllerup.

Møllerup, i Felballe Sogn Synderherred, er en meget gammel Herregaard, som siges først at være bygget af Rigets Marsk Stig Andersøn og af ham beboet, indtil han efter det begangne Konge-Mord flyttede til Hielm, man viser endnu den Steen, som han haver steget til Hest paa. Af Borgegaarden er Baanhuset 2. Etager høit, med en Steen uden om, nyt opbyggt 1681. af Knud Gyldenstjerne og 1751. i Stand sat af Kammerherre Trolle, 2de Stygler af 1. Etage og Bindingsværk, den ene bygt 1722. af Oberstinde Trolle, den anden 1743. af Kammerherre og Jægermester Trolle, som og over Borgegaardens Porten har ladet sætte en stor Marmor-Steen med sit og sin Frues Birgitte Restorfs udhugne Baabener 1751. og derhos: Pax intrantibus & Salus exeuntibus. 1709. blev Ladegaarden afbrændt af en Mordbrænder, som derfor blev rettet, men samme Aar igien opbyggt af Frue Elifabet Rosenkrands. Imellem Borge- og Ladegaarden flyder en bred Aae, som gior Skiel imellem tvende Herreder, saa at Borgegaarden ligger i Synderherred og Ladegaarden i Molsherred. Gaarden har faaet sit Navn af de mange Vandmøller, som i forige Tider har ligget deromkring, den bliver derfor i et Document af 1289. kaldet Mylnthorp, og siden Mølnetorp, Møllerop. Den har en smuk Skov af en halv Miils Længde. Paa Gaardens Eenemerke ligger et Skovhuus og en Mølle kaldet Nye-Mølle. Eierne har været: Marsk Stig 1286. og efter ham hans mandlige Afkom, de saa kaldede Hvider, som

og

og eiede Børnholm, indtil Anders Offelön, hvis Dotter Inger Hvide fik Jacob Flemming og tilbragte ham Møllerup. Deres Dotter Inger Flemming fik Holger Munk og skrev sig til Møllerup 1513. Siden vides ingen før Hartvig Kaas og Frue Anne Jaul 1607. Deres Dotter Anne Kaas død 1650. og Hartvig Bille. Deres Dotter Hylleborg Bille og Predbern Gyldenstjerne. Deres Søn Knud Gyldenstjerne og Frue Elisabet Rosenkrands, som siden havde Generalmajor Jochum Skack og døde 1722. Hendes Dotter Frue Hylleborg Gyldenstjerne og Oberste Christian Trolle, deres Søn Kammerherre og Jægermester Knud Trolle, nu hans Enke-Frue. Hovedgaardens Tact 32 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Skovskyl 3 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar. Møllekyl 4 Tønder 2 Skiepper. Bøndergods 301 Tønde 1 Skieppe 2 Fierdingkar 7 Album. Skovskyl 2 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 1 Album. Tiender 85 Tønder.

Ørbeft Hovedgaard, i Drum Sogn Nørreherred, hører med Ørbeft. under Grebskabet Skeel. Bygningen er af Bindingsværk. Paa Gaardens Mark fandtes en Huling i Jorden af 2. Etager af Kampesteen, Nedgangen dertil faldt igienem et aflangt firekanket Hul, og som det var rummeligt, menes, at Køvere der forudm have boet. Gaarden holder Stude til Besætning. Hovedgaardens Tact 36 Tønd. 5 Skp. 2 Fierdingkar 1 Album. Skovskyl 5 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album.

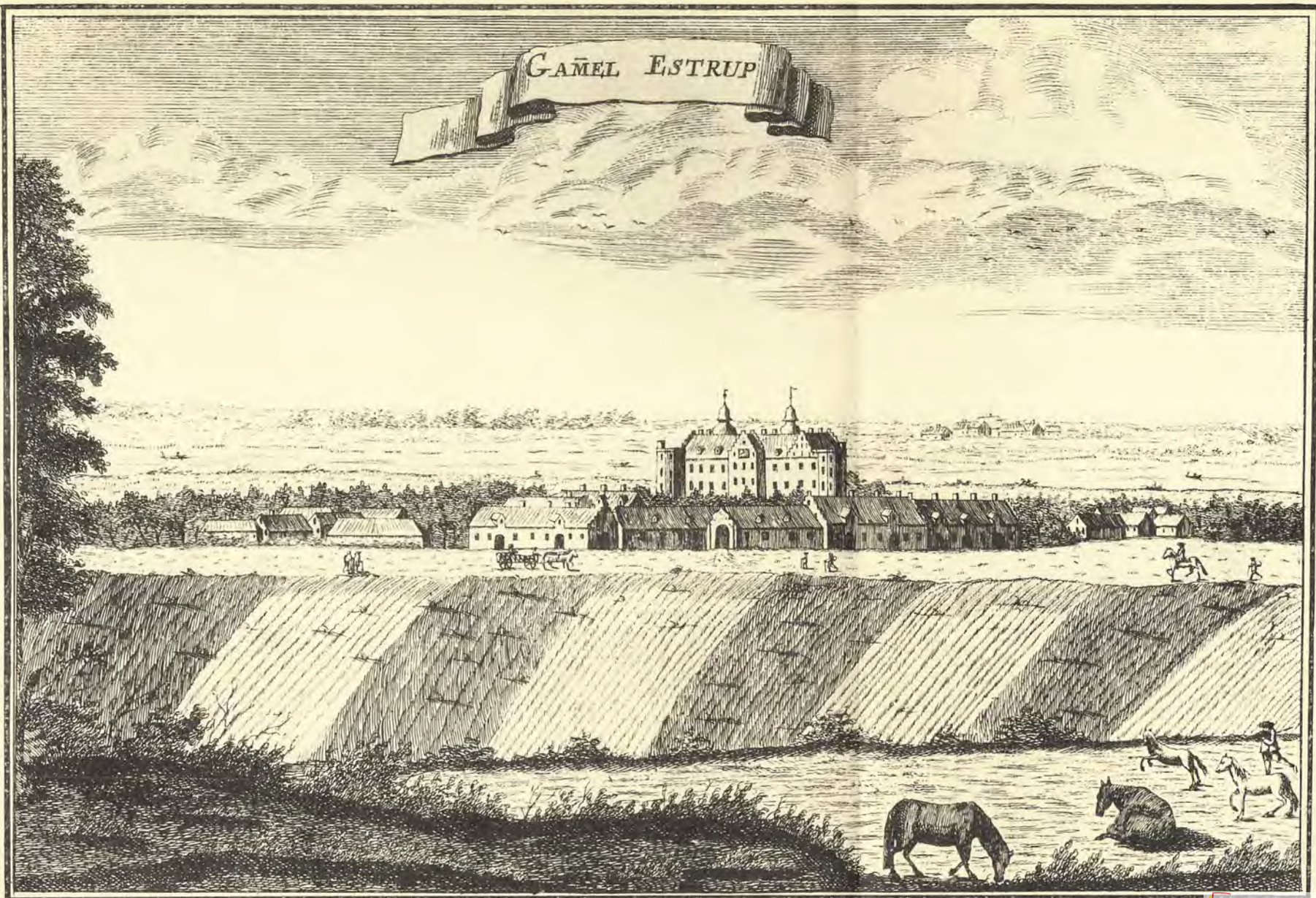
Østergaard, i Fielderup Sogn, Nørreherred, ligger i den østre Østergaard. Side af Byen Fielderup, og deraf har Navn. Bygningen er maa- delig og af Bindingsværk. Gaarden har, foruden god Sædeland, ogsaa god Høe-Avling og Skov. Har før tilhørt Greve Skeel, nu Hans D. Atlas Tom. IV. U u Mollerup.

Mollerup. Paa Gaarden holdes Fode-Stude. Hovedgaard's Taxt 24 Tønder 2 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Skovstyld 4 Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Møllestyld 2 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdf. 1 Album. Bøndergods 203 Tønd. 1 Skieppe 2 Fierdingkar. Skovstyld 3 Fierdf. Tiender 8 Tønder 2 Skiepp.

Qvelstrup. Qvelstrup, i Eved Sogn Molsherred, er en liden men gammel Herregaard, og har længe været i den Sandberg'ske Families Eie. Den har før været i meget smuk Stand, med Graver omkring Borgegaardens, hvilken nu alene er en Bindingsværks Bygning, og som en god Ladegaard, af 4. Længder. De forige Eiere har været: Anders Sandberg Landsdomer i Jylland 1559. og Frue Sophia Skinkel. Deres Søn Christen Sandberg slagen ved Næs i FRIDERICI II. Tid og Fr. Anna Sommer. Deres Søn Anders Sandberg og Frue Gertrud Krabbe. Deres Søn Ulrik Sandberg, Befalingsmand paa Lundenæs, som havde været Ritmester i den Ealmarske Feide, døde 1636. 84. Aar, hans første Frue Birgitte Sehested døde 1594. den anden Frue Anna Gyldenstierne. Hans Søn af sidste Frue Anders Sandberg Generalmajor, død 1677. og Frue Ingeborg Krabbe. Siden Conferensraad og Amtmand Jochum Gersdorf og Frue Edel Margrete Gersdorf. Deres Søn Conferensraad og Amtmand Christian Gersdorf og Frue Antonette Rosenörn, han døde 1746. hun 1752. Deres Søn Ritmester Jochum Gersdorf. Hovedgaard's Taxt 21 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album.

Koelsegaard. Koelsegaard, i Koelse Sogn Molsherred, er nu en Hovedgaard, men har tilførn været en stor Tønsted-Gaard, Kongen tilhørende, og beboet snart af Bønder, snart af Ritmestere og andre af Cavalieriet.

GÅMEL ESTRUP

J. Haas, Jr.

Cavalleriet. Til sidst er den af Kongens Ridefoged Hans Jacobson opbygt og sat i den Stand den nu befindes. Stue-Længden er af Bindingsværk teglhængt. Hertil er en god Lade, Stald og Fæhuus. Kirken ligger strap ved Gaarden. Her har forhen været en Bondeby kaldet Koelse af 6. eller 7. Gaarde, men samme er længe siden afbrudt, og Jordene lagte til Hovedgaarden. Gaardens Marker ere best skikede til Baar-Sæd og Høe-Vol. Fra Marken strekker sig et Næs ud ad Knebel-Big. Ved Gaarden er et Vandsted, hvis Vand seer brunt ud, men Creaturene trives deraf. Koelsegaard, tillige med Jøsgaard og Qvelstrup, tilhørte Conferensraad og Amtmand Christian Gersdorf, nu hans Søn Ritmester Jochum Gersdorf. Hovedgaardens Taxt 46 Tønder 2 Fierdingkar 2 Album. Bøndergodset til bemelte 3de Gaarde 629 Tønder 3 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Alb. Tiender 56 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdingkar.

Rosenholm, i Hornslet Sogn Øster-Lisbjergherred, en stor og anseelig Herregaard, som har dette frem for de fleste andre Gaarde i Jylland, at den nu paa tredie hundred Aar er bleven i een og samme Familie af berømmelige Mænd fra Fader til Søn. Gaarden heed i gamle Dage Holm, Holme, eller Holm-Gaard, og i det 15. Seculo tilhørte den gamle og længe siden uddøde Familie Petz indtil 1506. Hvorefter den skal være kommen i Biskopens af Aarhus Niels Clausons Eie, men siden ved Reformationen med det øvrige Biskopelige Gods gik til Kongen, som 1559. ved Magestifte overdrog Gaard og Gods til Jörgen Rosenkrands. Han skrev sig et par Aars Tid til Holme, men siden bestandig til Rosenholm, hvilket Navn han af sit eget Navn gav Gaarden. Han har opført anseelige Bygninger derpaa, og ladet

Rosen-
holm.

fette over Porten en Steen med sit og sin Frues Dorte Langes Navne og Baabener samt Aarstal 1569. Iblant Grundstenene ud til Haven er een med en Biskops Billede udhuggen og derhos S. NICOLAVS, hvilken Steen menes at være hidført fra et afbrudt St. Nicolai Capel, som forudm har staaet i Kraiberg eller Drorup Mark. Borgegaarden, som er med Graver om, bestaaer af 4. grundmurede Huse, 2. Etager høie, med hvælvede Kieldere. Over Borgegaard's Porten er et Taarn med et lidet Spir. Bærelserne ere nogle og tyve, g'pfe, malede, betrokne, og i alt moderne indrettede 1741. af Geheimeraad Iver Rosenkrands, foruden Logementer til Domestiquerne. Her er et smukt Capel paa Gaarden, et langt Galerie med skøne Malerier, en Sal med Skilderier af den Linie i den Rosenkrands'ske Familie, som har eiet Rosenholm, et Bibliotek med gode og nye Bøger, et Skab med det Rosenholmske Archiv, hvori ere mange gamle og rare Documenter, deels Gaarden og Familien, deels andre Parter i den Danske Historie angaaende. Staldgaarden bestaaer af 3. grundmurede Huse, Ladegaarden af en stor grundmuret Lade og Øpenhuse. Situationen er fortreffelig, Haven nye anlagt og prægtig, med Heffer og Linder-Aller. Gaarden har skøn Skov og en Dyrehave. Har og sin egen Birke-Ret, kaldet Rosenholms Birke, hvortil holdes en Birkedommer. Igienem Engene løber en Aae, hvoraf havees Giedder og Aborre. Eierne siden 1559. have været: Jörgen Rosenkrands, Danmarks Riges Raad og en af de 4. regierende Herrer i CHRISTIAN IV. umyndige Aar, døde 1596. Hans Søn Holger Rosenkrands, den Lærde, Danmarks Riges Raad, i hvis Tid Rosenholm var som et lidet Academie for den lærde og Adelige Ungdom, han døde 1642. Hans Søn

Geheimeraad

Geheimeraad Erik Rosenkrands, som holdte der sin egen Apotheker og Laboratorium, samt Krudbrænder, Bogbinder, Beendreier, og adskillige Exerciz-Mestere, han døde 1681. Efter ham havde hans Dotter Fr. Elisabet Rosenkrands en Tid lang Gaarden, indtil hendes Broder Geheimeraad Iver Rosenkrands kjøbte den, og oprettede den til et Stamhuus for sine Descendenter. Hans Søn Geheimeraad Friderich Christian Rosenkrands er nu Stamherre til Rosenholm. Hovedgaardens Tart 51 Tønder 7 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Skovskyl 8 Tønder 6 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album. Mølle skyl 6 Tønder 3 Skiepper. Bøndergods 491 Tønder 2 Skiepper 1 Fierdingk. Skovskyl 17 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Alb. Mølle skyl 12 Tønder 6 Skiepper. Tiender 78 Tønder 3 Skiepper.

Rugaard, i Rosmus Sogn Synderherred, har en god og Rugaard. frugtbar Mark. Gaarden er formodentlig opbyggt af nogen af de Arnfelder, som i mere end 100. Aar eiede og beboede den. Borgegaarden, med Graver ont, er grundmuret, 3. Floie og af to Etager, ved hver Ende af Hovedbygningen er en grundmuret Runddeel 3. Etager høi. Haven har været stor og vidtløftig. Her er en Dyrehave med Alleer, en fisserig Sø, og Aalegaarde ved Havet. Skoven ligger rundt om Gaarden, hvori ere baade store og smaa Dyr. Eierne: Hans Axelføn Arnfeld og Frue Anne Marfvn som døde 1610. Deres Søn Mogens Arnfeld død 1671. og Frue Else Bylov som døde 1635. Deres Søn Hans Arnfeld og Frue Helle Urne, som ingen Børn havde. Siden Mogens Arnfelds Brodersøn Etatsraad Jörgen Arnfeld som døde 1717. 73. Aar. Efter hans Død havde General Greve Levetzov til Næstrop Gaarden i to Aar. Derester Geheimeraad Vin-

centz Lerke. Hans Søn General Greve Christian Lerke. Nu Geheimeraad og Vice-Stattholder Jacob Bentzon til Cathrineberg. Hovedgaardes Tact 39. Tønder 1. Skieppe. Skovstyld 17. Tønder 5. Skiepper 2. Fierdingkar 2. Album. Bøndergods 416. Tønder 2. Album. Skovstyld 20. Tønder 3. Skiepper 1. Fierdingkar $1\frac{1}{2}$ Album. Møllestyld 11. Tønder 6. Skiepper. Tiender 48 Tønder 5. Skiepper 2. Fierdingkar.

Ryom-
gaard.

Ryomgaard, i Marie Magdalene Sogn Sønder-Haldherred, bestaaer af 2. Rader Huse tyk Grundmuur, 2. Etager, med et Taarn og Spir, opbyggt 1642. af Jörgen Kruse til Hiernislevgaard og Frue Beate Bylov. Den meste Sæd til Gaarden er Rug. Den h.r god Skov, og Sifferie i Skaresøe og to andre Søer. Af de gamle Liebre ved man ingen uden Mogens Juul til Vallesberg som døde 1605. Siden har Gaarden længe tilhørt de Kruser, iblant hvilke Envold Kruse Stattholder i Norge som døde 1621. og hans Søn ovennævnte Jörgen Kruse. Siden Professor Laurids Bording som døde 1677. og Frue Ingeborg Broberg som døde 1709. Deres Dotter Magdalene Bording fik Etatsraad Peder Fogh, som længe eiede Ryomgaard og døde 1753. Efter ham hans Søster-Søn Jörgen Fogh Villster. Nu Oberst-Lieutenant Palle Krag von Hoff, som har ladet Haven smuk sette i Stand. Hovedgaardes Tact 54. Tønder 1. Skieppe 1. Fierdingkar. Skovstyld 8. Tønder 6. Skiepper 3. Fierdingkar 1. Album. Bøndergods 419. Tønder 7. Skiepper 3. Fierdingkar $2\frac{1}{2}$ Album. Skovstyld 15. Tønder 4. Skiepper $2\frac{1}{2}$ Album. Møllestyld 10. Tønder 5. Skiepper. Tiender 60. Tønder 5. Skiepper 3. Fierdingkar.

Skabygaard,

Skabygaard, i Hvilsager Sogn Synder Haldherred, skrives Skaby-
 af nogle Skaubygaard, Skafbyegaard, af andre Skafseegaard gaard.
 eller Schaffseegaard. Her stod tilforn en liden Bye af to Bønder-
 gaarde, kaldet Skabye, hvoraf Jörgen Rosenkrands indrettede en Her-
 regaard, og satte der først Bøe 1551. Anno 1577. holdt han igien selv
 Nøl paa Skabygaard. 1579. blev Kornladen og Koladen bygt. 1580.
 blev Grunden lagt til det store Huus, hvilket 1581. blev færdigt til
 Binduebuerne, og 1582. ganske fuldført, see Danske Magazin T. IV.
 pag. 200. 204. 207. Borgegaarden er tre grundmurede Længder, 2.
 Etager høie, og den fjerde Længde en Brandmuur til Haven. Paa
 Gaarden er et Capel, som efter en Inscription paa Prædikestolen er
 indviet 1654. Ladegaarden bestaaer af 4. Rader grundmurede Huse,
 nemlig en Lade, 2. Dynehuse, en Stald. Omkring Gaarden ere Gra-
 ver. Som noget rart findes her et Skab af en stor Læg, hvis Rod
 endnu staaer i Jorden under Kielderen; Paa dette Skab ere saa mange
 Luger og Dore som Maaneder i Aaret, inden i hver saa mange mindre
 som Uger i Maaneden, og deri endnu saa mange mindre som Dage i
 Ugen, alt gjort af Billedhugger-Årbeid med Bibelske Historier. Gaar-
 den har skønne Enge og god Skov. Af Eierne vides: Jörgen Rosen-
 krands fra 1551. til 1596. Hans Søn Holger Rosenkrands til 1642.
 Han Søn Gunde Rosenkrands 1646. De følgende vides ikke, indtil
 nu værende Eier Niels Behr, som meget har forbedret Agerdyrkningen
 ved Gaarden og Godset. Hovedgaardens Tægt 49. Tønder 2. Fier-
 dingkar 2. Album. Skovsktyld 7. Tønder 1. Skieppe 1. Fierdingkar
 2. Album. Møllestkyld 8. Tønder 4. Skiepper. Bøndergods
 285. Tønder 2. Fierdingkar. Skovsktyld 15. Tønder 1. Fierdingkar.
 Møllestkyld

Møllestyld 3. Tønder 5. Skiepper 3. Fierdingfar. Tiender 13. Tønder 4. Skiepper.

Skeel. Skeel, i Gierild Sogn Nørreherred, heed tilforn Sostrup, og er en gammel Herregaard, men blev af Kong FRIDERIK IV, 1725. tillige med Skiervad og Ørbekgaard oprettet til et Grevskab for Kammerherre og Oberst Christian Skeel, som da gav baade Gaard og Grevskab sit eget Familie-Navn. En Inscription i Steen over Døren viser, at Jacob Seefeld til Bisborg 1599. har begyndt Bygningen og hans Enke-Fru Sophia Bilde til Sostrup 1606. ladet den fuldfærdige. Borggaarden er en grundmuret Bygning af 3. Etager, foruden Kældere, med Graver om og Vindebroe derover. Stald og Ladegaard ere af Muur og Bindingsværk. Til Gaarden er skøn Høbiering, en stor Skov paa de 3. Sider, og et stort Kalkbrænderie, som stikker ud i Havet ved Karlebne-Grund. Af ældgamle Eiere er ingen forekommen uden Fru Christine Anders Dotter til Sostrup Hr. Sven Udsons Esterles verske 1428. De senere ere: Jacob Seefeld som døde 1599. og Fru Sophia Bilde som døde 1608. Deres Søn Hans Seefeld ved slet Deconomie folgte Gaarden til Rigets Marsk Jörgen Skeel som døde 1631. Hans Søn Christen Skeel, kaldet den Rige, døde 1688. Hans Søn Jörgen Skeel døde 1695. Hans Søn Christian Greve af Skeel, Stamherre til Estrup, Herre til Ulstrup, Himmestrup, Biskum, Østergaard, døde 1731. Hans Søn Geheimeraad Jörgen Greve af Skeel fødte 1718. hvis Søn Kammerherre Christian Greve af Skeel er fødte 1743. Til denne Gaard er et got Hollænderie. Hovedgaards Tært 130. Tønder 2. Album. Skovstyld 4. Tønder 7. Skiepper. Bøndergods til alle tre Gaardene under Grevskabet 1356. Tønder 6. Skiepper
2 Fierdingfar

2. Fierdingkar $\frac{7}{8}$ Album. Skovskuld 24. Tønder 6. Skiepper 1. Fierdingkar 2. Album. Møllestuld 30. Tønder 6. Skiepper 2. Fierdingkar. Tiender 179. Tønder 4. Skiepper 2. Fierdingkar.

Skiering-Munkgaard, i Egaae Sogn Østerliskierherred, er en stor og gammel Hølsgaard, men uprivilegeret, kaldet efter Byen Skiering, som den ligger ved. Det Navn Munkgaard giver tilkiende, at den forudm maa have hørt til noget Munkelofster der i Egnen, hvorover og en Høi, som ligger derhos, kaldes Munte-Høi. Denne Gaard har haft den Ulykke, at den tvende gange efter hinanden, 1727. og 1728. af onde Menneffer er bleven afbrændt. Den er nu kun af maa- delig Bygning, Stue-Bærelserne af Muur og Bindingsværk, tegl- hængte. Gaarden har tilhørt og været beboet af Amtmand Hans Nan- sen, Forvalter Thornsohn, nu Rasmus Randlef, som selv driver deraf 7. Tønder 5. Skiepper 3. Fierdingkar 1. Album Hartkorn, det øvrige er sættet bort til tre Bønder. Den staaer i alt for 29. Tønder 2. Skiepper 1. Fierdingkar.

Skiering-
Munk-
gaard.

Skiersøe, i Draabye Sogn Nolsøherred, en meget gammel Skiersøe. Herregaard, ligger paa en liden De udi en Søe, som nu mopen er borttørret, hvoraf vel og Gaardens Navn er kommet. Gaarden er op- bygt af Salt Gise, hvis Navn og Aarstal 1592. endnu staaer paa en Steen over Lade-Døren. Ladegaarden og noget af Borgegaarden er Grundmuur, Resten Bindingsværk. Omkring Gaarden er en smuk Have indhegnet med et Steengierde. Noget af Marken falder sandigt. Stray ved Gaarden ere to gode Røder. Den har skion Skov, og en Søe kaldet Kragssøe. I gamle Breve af 1343. nævnes en Adelsmand Johannes Magnussøn de Skærlø. De af Eierne, som man ellers veed, D. Atlas Tom. IV. K p ere:

ere: Albret Bydelsbak og Frue Pernille Brok. Deres Dotter Frue Mette Bydelsbak bragte Gaarden til Hr. Mogens Giöe. Hans Søn Falk Giöe og Frue Ide Ulfstand. Deres Søn Falk Giöe den yngre og Frue Karen Krabbe. Deres Søn Falk Giöe og Frue Helvig Brahe, havde ingen Børn. Siden Just Hög som døde 1646. og Frue Anne Lunge. Deres Søn Jörgen Hög og Frue Elisabet Parsberg. Johanne de Hemmer, Justitsraad og Landsdomer Hans Bentzon som døde 1704. og Frue Christina Glud død 1724. Christian Bentzon som 1722. oprettede Skiersøe til et Stamhuus, og Frue Sophia Amalia Bentzon, som fik siden Admiral Anders Rosenpalm. Stiftamtmand Nissen Bentzon, General-Major Nilson Bentzon, som alle ere hensatte i Draabne Kirke. Nu Oberste Vauvert Bentzon. Hovedgaards Taxt 72 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar 1 Album. Skovskuld 1. Tønde 2. Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 327 Tønder 1 Skieppe 3 Fierdingkar 1½ Album. Skovskuld 4 Skiepper 1 Fierdingkar. Møllestuld 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 91 Tønder 2 Skiepper.

Skiervad.

Skiervad, i Ginnerup Sogn Nørreherred, er en gammel Herregaard, nu indlemmet med under Grevsfabet Skeel. Borgegaarden har forudum været omgiben med Graver. Nu er Bygningen af Bindingsværk, og alene som en stor Ladegaard til en Forpagter. Anno 1447. nævnes Oluf Pedersøn Foged i Skiervad. 1603. nævnes Envold Seefeld til Skiervad. Flere af de forige Eiere ere ikke forekomne. Paa Gaarden holdes Stude til Besætning. Hovedgaards Taxt 61 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Skovskuld 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar.

Skorup

Skorupgaard, i Todbjerg Sogn Østerrisbjergherred, har i Skorupgaard.
 Kong CHRISTIAN II. Tid hørt Kronen til, og 1522. har Severin Povelson faaet Livsbrev paa Kronens Gaard Skorupgaard i Raskø Len i Todbjerg Sogn, samme af Kong FRIDERIK I. 1524. stadfæstet. Bygningen bestaaer af 4. Længder Muur og Bindingsværk. Om Haven er et Steengierde, hvori ere Steen over 3. Alne lange. Gaarden har 1660. ligget paa et andet Sted, da Gunde Rosenkrands eiede den, men i den Tid han var ude af Landet, blev Gaarden ved Natte-Tide af onde Mennesker nedreven og plyndret. De følgende Eiere: Assessor Jesper Hutfeld, som Gaarden igien opbygte, hvor den nu staaer. Tyge Jesperfen. Amtmand Hans Nansen. Etatsraad Oluf Krabbe til Bierg. Commerceraad Ole Olesen som døde 1759. Hans Stiftdotter Jomfru Edel Niels Dotter Secher. Hovedgaard's Tact 25 Tønder 3 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Skovstyld 4 Skiepper 1 Fierdingkar. Bøndergods 364 Tønder 2½ Album. Skovstyld 5 Skiepper. Møllestyld 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 125 Tønder 6 Skiepper.

Tustrup, i Hørning Sogn Synder Haldherred, skal 1657. Tustrup.
 først være bleven en Herregaard. Bygningen er af Muur og Bindingsværk, indrettet alene som en stor Ladegaard. At denne Gaard, tillige med Essenbek, 1726. er bleven oprettet til et Stamhuus, og combineret med det ældre Stamhuus Hefringholm under een og samme Stamherre, er tilførn berettet baade ved Essenbek og Hefringholm. Hovedgaard's Tact 72 Tønder 3 Skiepper. Skovstyld 5 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 691 Tønder 2 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Skovstyld 8 Tønder 2 Fierdingkar. Møllestyld

Ieskyl 9 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 112 Tønder 4. Skiepper.

Bødse. Vedse, i Koed Sogn Synder Haldherred, en liden Herregaard, som har sit Navn af hosliggende liden Bye Vede og af dens Situation, at den er bygt ligesom paa en De, omgiven paa vestre, nordre og østre Sider med Rier og paa syndre Side af Rollind: Sund, formentlig har den i ældre Tider været ganske omflødt. Gaarden er af Muur og Bindingsværk, 3. Fyngler, 2. Etager høie. Den har en smuk Skov, frugtbar Grund, skønne Tiender, god Jagt og Fiskerie. Ei langt derfra er en Broe af 3. Alne over det sterke Vand, som kommer fra Skabygaard og falder i Rollind: Sund. Paa Gaarden holdes Fode:Stude til Besætning. Af forrige Eiere vides alene Jörgen Reerz som skrev sig til Vedse 1656. I vore Tider har Consistorialraad Friderik Lyngbyes Enke:Frue Nille Marie Behr eiet og beboet Gaarden. Nu Krigs-Assessor Boesen. Hovedgaardts Tært 19 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album. Skovskyl 1 Tønde 2 Fierdingkar. Mølle skyl 1 Tønde 3 Skiepper 2 Fierdingkar. Bøndergods 252 Tønder 1 Skieppe 3 Fierdingkar 2 Album. Skovskyl 7 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 1 Album. Tiender 73 Tønder 3 Skiepper.

Dosnæs:gaard.

Dosnæsgaard, i Skiedstrup Sogn Østerlischierherred, vides ei, af hvem i Begyndelsen bygt. Hvor Gaarden ligger, har tilforn staaet to smaae Byer, Indrup og Dosnæs, og en eneste Gaard Doenæsgaard kaldet, af hvilken den har beholdt Navnet. Consensengraad Jochum Gersdorf har 1725. ladet bygge Borgegaarden af nye, som bestaaer af 3de Fløie Bindingsværk muret og teglhængt. Her er

er en smuk Have med Hækker og Absejer, en god Skov rundt omkring Gaarden, og Fiskerie af Kallø-Vig. Gaarden har sin egen Birke-Ket, kaldet Vosnæs-Birk. Paa Gaardens Mark ved bemeldte Vig er en privilegeret Kroe kaldet Lygten. Eierne: bemelte Conferensraad og Amtmand Jochum Gersdorf. Hans Søn Conferensraad og Amtmand Christian Gersdorf, som tillige eiede Jøsgaard og Qvelstrup. Nu dennes Søn Hof-Junker Povel Gersdorf. Hovedgaardens Taxt 66 Tønder 2 Fierdingkar 1 Album. Skovskyl 3 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 601 Tønder 1 Fierdingkar 1 Album. Skovskyl 4 Tønder 1 Skieppe 3 Fierdingkar. Tiender 84 Tønder 7 Skiepper.

Under Kallø Amt, udi Kategat, ligge tvende, ikke meget store, Øer. men des mere navnkundige Øer, nemlig Anholt og Zielm, den første frygtelig for de Søfarende af sit farlige Rif, hvorpaa saa mange Seglere af alle Nationer enten har stødt paa Grund eller ere aldeles forulykkede, den anden bleven bekjendt i Historien af de mange Uleiligheder, den i Kong ERIK MENVEDS Tid tilføiede Riget.

Anholt Land, som i gamle Documenter skrives Anolt, og ligger i Nørreherred 7. Mile fra Grinnaae, er en halv Miil bredt og lidet mere end en Dansk Miil langt. Sand-Riset strekker sig mere end en Miil ud i Søen, og hvad der tages fra Landet paa en Kant, legges til igien paa en anden. Den har fra omtrent 1643. taget Skade af Sandflugt, da den østre Deel er gjort ufrugtbar, uden for saavidt Marhalm og Eenebær-Riis der vover, giver ellers god Rug, Byg, noget Himmelforn, og i Synderlighed godt Fiskerie, og Sælhundesfangst. Brag, opfisset Gods, og Strand-Rettigheden, som Landets

Eier har haft siden 1713. giver og noget af sig. Indbyggerne bestaae af 16. Halvgaards Mænd, 4. Huusmænd, nogle Jnderster, Presten og Fogeden, hvilke Familier udgiore i alt mod 100. Sieler. Landet er taxeret for 10. Tønder 2. Fierdingkar 1. Album Hartkorn, foruden Prestegaarden, som staaer for 1. Tønde 3. Fierdingkar 2 Album, og hører under Amtstuen i Aarhus. Huusmændene have intet Jord i Bangene, men lidet ved Hufene til Brødkorn og en Kaalhøve. Disse have Skibs-Varter i Landets Baade og Jagter, og ligesom Gaardmændene leve af Fiskerie, Sælhundfangst, og Strand-Bergning. Om Anholtboerne, før de selv fik Kirke, have søgt til Morup Kirke i Halland, som RICHARDSON i sin Hallands Beskrivelse p. 92. siger, er meget uvist. I det mindste har de udi mere end 200. Aar selv haft baade Kirke og Prest; thi man finder, at Peder Knudson Sogneprest paa Annolth fik Kong CHRISTIAN III. Brev paa Kronens Part af Tienden af Volby Sogn, at beholde, saa længe han der var Prest, Dat. Dronningborg 1551. Aar 1567. har Kong FRIDERIK II. lagt Kongens og Kronens Anpart Korn- og Dvæg-Tiende af Volby Sogn til Presten paa Anholt for Kaldets Ringhed. 1582. har Kong FRIDERIK II. ved et strengt Brev til Undersaatterne paa Anholt sat dem hart til rette for deres Modtvillighed og Uhørsomhed, saavel imod Kongens Befalingsmand og hans fuldmægtige Fogeder, som imod deres Sogneprest, og truer dem, som herefter ikke fandtes villige og hørsome, at sættes fra Huus og Hiem og forvises Landet. 1639. bevilgede Kong CHRISTIAN IV. Sognepresten paa Anholt, for sit Kalds store Ringhed, at maae forskaaes for Skat, naar den paabydes. Kirken er liden efter Menigheden, men den har dog et lidet Bibliotek til Prester-

Presternes Brug af mere end 100. Bøger, som Sognepresten Friderik Johan Valentin Dauv deels har faaet stienket dertil 1737. af adskillige, deels selv givet dertil 1743. da han blev kaldet derfra til Hospitals-Prest i Randers. Kongen har selv Jus Patronatus & Vocandi til Kirken og Prestekaldet. Korn-Tiende svares ei videre her end hver 15de Neg, som deles lige i to Dele til Kirken og Presten. Den, saa siden som den er, har dog sit eget Ting, kaldet af nogle Anholts Birk, hvortil snart en af Landets vittigste Bønder, snart en Fremmed, har været Foged, og af Proprietairen, som eier Landet, dertil beskiftet. 1441. blev Anolt med Grindaa af Kong CHRISTOFFER forlænet til Hr. Otto Nielsen Rosenkrands. 1526. befalede Kong FRIDERIK I. Embedsmanden paa Kallø Erik Banner, han skulde formaae Bønderne paa Anholt at berge for Jochim Wolveffuer fra Hamborg af hans der strandede Skib og Gods. 1623. gjorde Kong CHRISTIAN IV. Contract med en Mand navnlig Wegla Anckers, at han efter den Hollandske Maade skulde anlegge en Syrbacke paa Anholt. Denne Anholts-Syr, som forvaltes af en Kongelig Betient, er siden vedligeholden og stedse brænder om Matten formedelst det store Sand-Ris, som er saa farlig for de Søfarende. 1667. førend Kongen folgte Landet, var Hans von Tille Foged paa Anholt. 1668. folgte Kong FRIDERIK III. Anholt, som i Skiedet kaldes vores Land, Proving og Sogn Anholt, til Syrings-Forvalter Peder Jensen Grove, hvis Enke Dorothea Rhode 1674. fik Hans Rostgaard og tilbragte ham denne Eiendom. Han døde 1684. og efter ham fik hans Son Conferensraad Friderik Rostgaard denne De, og fik derpaa 1722. af Kong FRIDERIK IV. Reluitions Skiede. Nu er hans Enke-Fru Conradina Revenfeld Eier af An-

Anholt. Landet skal 1711. i Krigens Tid være udplyndret af Svenske Rapere.

Hielm. Hielm er en liden Ø, i Omkreds en Fierdingvei stor, som hører til Ebeltoft Sogn i Molsøherred, liggende i Kategat en Miils Vei uden for det Næs, som løber ud fra Elsegaard i bemelte Sogn. I ældgamle Tider skal her have staaet et Slot, som Kong JARMERIK har bygt, hvor han og blev slagen. Men efter Traditionen skal her siden have været et Herresæde, som Rane Jonson har eiet, hvortil Skovgaard og Elsegaard skal have været en Ladegaard, kaldet Ranes eller Ranild Ladegaard, hvoraf Rudera endnu vises. Men da Rigets Marssk Stig Anderson, Rane Jonson, og flere af deres Familie og Tilhængere, havde begaaet den Ulykke 1286. at myrde Kong ERIK GLIPPING, og derpaa taget deres Tilflugt i nogle Aar hos Kongen i Norge, befæstede Marssk Stig imidlertid denne Ø og bygde der, paa et høit og spidst Bierg, et fast Slot med dobbelte dybe Graver rundt om, som endnu skal kiendes, hvor han og andre af de flygtige Aar 1290. da Bygningen var færdig, søgte hen, og derfra endnu i nogle Aar, ligesom de havde gjort fra Norge, tilføiede Riget mangfoldig Skade og idelig Uro, samt røvede de Søfarende, indtil Rane Jonson blev fangen og rettet, Marssk Stig døde, og de øvrige af Uenighed adspredtes, hvilket skede ved 1294. eller 1295. Hvoorefter Kong ERIK MENVED lod indtage, nedbryde og brænde det faste Slot Hielm, hvilket Kongen af Norge efter de Handlinger, som vare skeete imellem ham og de Landflygtige, tilegnede sig, og derover besvarede sig 1307. See HVITFELD p. 333. og 306. endskiont Kong ERIK MENVED alene, medens Stilstanden varede, havde samtykt Kongen af Norge at beholde Hielm. Efter den

Tid

Eid er Hielm forbleven i Kongens Bære, som har holdet vilde Øg eller et Stuterie derpaa. Man finder, at Kong FRIDERIK I. har givet Mauritz Pederfön Borgemeester i Ebeltoft Befalings-Brev paa Hielm og paa de Øg derpaa ere, med Forbud, at ingen Fiskere skulde ligge og fiske der paa Hielm, thi at de forhugge Skov og Krat til deres Ildbrand, som Øgene skulde have Skiul af, Datum Skanderborg 1524. RESENIUS i sin skrevne Atlas siger, at denne De kaldes Grote Hielm til Forskiel fra de andre mindre Der, som ligge nærmere til Skagen. Og HVIITFELD pag. 302. beskriver den saaledes: Denne Inful er kun en liden Plads, men fast af Naturen, bæqvem for alle dem, som løbe igienem Bøltet til Norge, thi der er en god Havn og ferst Vand paa, ligger ogsaa høit, at Folket deraf kan giøre et stort Bærn. Nu hører Hielm til Brevskabet Skeel, og Breven holder derpaa om Sommeren et anseeligt Stuterie. Paa Den er ingen anden Bygning, end et teglhængt Huus, hvori boer et par Ægtefolk, som skal opagte Creatureerne og Græsningen.

Zelgenæs, et stort Næs eller Forbjerg som styder ud fra Mols-herred imod Samsø imellem tvende Bøge, er en Peninsel eller Halvøe, som ved en smal Hals for Norden er Landfast med Mols. Det ligger midtveis imellem Aarhus og Ebeltoft, og udgiør et heelt Kirke-Sogn, som forhen under Molsherred med sine Byer er anført. Dette Land er i den gamle Historie meget bekiendt, først af et Søeslag som der uden for har staaet imellem Kong HARALD BLAATAND og hans Søn Kong SVEN, og siden af et andet betydeligt Søeslag, kaldet Zelgenæs-Slaget, som i dets Farvande ved Aar 1044. foresaldt imellem Kong SVEN ESTRIDSÖN og Kong MAGNUS den Gode af Norge, D. Atlas Tom. IV. Y y da

da de stridede med hinanden om Regimentet i Danmark. Over bemeldte smale Hals, som er kun 200. Skrit over imellem Begtrup-Big og Ebeltoft-Big, har fordum været opført en Muur af Kampesteen, hvis Ruderer endnu ere tilsyne. Nyttet siger, at Marsk Stig Anderson skal, efter det begangne Konge-Mord, ladet samme Muur opreise for at have et Tilflugts-Sted, naar han kom her ned fra Norge, indtil han fik sin Befæstning paa Hielm i Stand. Indbyggerne paa Helgenæs leve mestrendeels af Fiskerie. Fra Esbye til Samsø er $1\frac{1}{2}$ Mill over Havet. Paa Landet er en fersk Sø kaldet Drage-Sø, og et meget høit Bierg kaldet Ellemands-Bierg, som er bekiendt af de Søesfærende og antegnet paa Søe-Kartet. Her er og paa Helgenæs, som siges i gamle Tider at have været en Kongelig Dyre-Have, en stor Bondegaard kaldet Kongsgaard, hvor Jagt-Betienterne skal have lozeret, naar den Kongelige Jagt her ankom. Helgenæs var ellers fordum et Fogderie, hvor der holdtes en Kongelig Foged. 1523. fik Jens Pederfön Basse Kong FRIDERIKS I. Stadfæstelse paa det Livsbrev, han havde paa Kongsgaarden paa Hellenes i sin og Hustruens og Børns Livstid, dog at give sædvanlig Landgilde til Kronen. Aaret efter fik Jens Pederfön Basse Foged paa Hellenes Brev at være frie for de to Svin han pleiede at give til Kronen, saa længe han havde Fogderiet og Hellenes-Gaard.

Lænsmand

Til Slutning af dette Amts Beskrivelse anføres en Fortegning paa de Kongelige Lænsmand eller Hovedsmænd paa Kallø, saa vidt man af gamle Skrifter har kunnet samle.

Claus Limbek, Hertug Voldemars Hovedsmand paa Kallø

1340.

Johannes

- Johannes Pelæ eller Perle, Capitaneus Castri Kalfö 1371.
 Otto Nielson Rosenkrands 1439.
 Oluf Friis Hovedsmand til Rallø 1490. 1499.
 Niels Clementson 1507. 1514.
 Erik Banner til Åsdal 1514. 1548.
 Frands Banner 1555.
 Jens Juul 1558.
 Jörgen Rosenkrands til Rosenholm 1563. 1596.
 Henrik Lykke til Øvergaard 1596.
 Henrik Belov til Spøtterup 1597. 1602.
 Jörgen Skeel til Søstrup fik Lænet 1614. og forestod det over
 21. Aar.
 Christian Thomæson Sehested 1635.
 Just Hög. 1640.
 Gunde Rosenkrands 1655.
 Erik Rosenkrands den sidste Lænsmand 1660.
 Af Amtmændene vides: Amtmænd.
 Conferensraad Jochum Gersdorf fra 1720. til 1741.
 Conferensraad Christian Gersdorf fra 1741. til 1757.
 Kammerherre Christian Rudolph Philip Baron af Gersdorf
 fra 1757. og endnu 1767.

Det Niende Capitel.

Om Dronningborg Amt.

Amtets
Grændser.

Beskaffen-
hed.

Dronningborg Amt grændser mod Norden til Mariager-Fiord og Amt, mod Westen til Viborg-Stift og Silkeborg Amt, mod Synden til Havreballegaards Amt, og mod Osten til Kallø Amt og Kategat. Amtet bestaaer af følgende 7. Herreder, Synder: Lyngherred, som i det Geistlige hører til Viborg Stift, Nørre-Zaldherred, Gierlevherred, Støvringherred, Galtenherred, Houlbergherred, Rougsøherred. Det contribuerende Harkorn gjør i alt henved 10500. Tønder. Dette Amt bestaaer næsten overalt af frugtbar Jordsmon, ypperlig Engbond og Græsning, undtagen paa den Kant af Nørrehaldherred, som grændser til Heden, der falder skarp Grund og ringe Græsning. Rug-Sæden er paa de fleste Steder fortreffelig. I nogle Sogne findes af den gule Jordmarv, hvormed de omboende giøde deres Jord og avle hertig Korn derefter. Til at forbedre og forsøge Græsningen, har man her og der begyndt at saae Klexer, som og meget vel har lykket. Paa Støvringgaards Marker gives et Slags krympet brunagtigt Græs, som Creaturene æde med saa stor Begierlighed, at de lade Havre staae for at saae det. Ivert imod skal v: d Frisenvold vore et Slags Græs, som Creaturene ikke vil æde, i hvor skönt det end seer ud, hvorfor det føres ud til at biande i Giedningen.

ningen. Ved Randers, men i sær udi Overgaard's Skov, vover et Slags vilde Løg, som kaldes her i Egnen Rams, men af LINNÆO Allium Urfini, som giver Melk og Smør en slem Smag, dersom Køerne æde den. Af Høie, som fordom ere opfastede med Menneſke-Hænder, findes en heel Deel i Amtet, men ikke mange naturlige, og ingen betydelige Bierge, uden det saa kaldede Blusbjerg i Houlberg's herred, som er saa høit, at det kan sees fire Mile bort. I Bakkerne ved Randers høves et Slags gulagtigt Sand, som er fundet beqvemt til at støbe Metaller udi. I Egnen ved Clausholm graves Kalksteen, hvorfor der og ved Gaarden er anlagt et fordeelagtigt Kalkbrænderie, hvoraf Kalken holdes lige saa god som Saxø-Kalk, og siden der er Overflødighed af Skove, kan Verket haabes at blive fortsat. Af Søer i dette Amt er Glenstrup Søe en af de største, som er meget dyb og en halv Miil lang. Skønne Veld og Kilder med got og sundt Vand gives her overalt, af hvilke en heel Deel fordom iblant Almuen har passeret for hellige og Læge-Kilder, og til deels endnu paa sine Tider om Sommeren søges: Men man veed ikke nogen af dem, der har saa besønderlig naturlig en Virkning, som den man tilskriver Vandet i Randers, sær i Gade Kilden, hvilket indeholder meget Salpeter og ved chymice at resolveres giver et Residuum af Olfier; dette Vand kan vel ikke meget bruges i Huusholdingen, men det har Ded for at forarsage den gode Lugt som Randers-Handsker har, og den egne Smag af det saa kaldte Bur-Ol. Naer og rindende Bække gives adskillige i Amtet, hvoraf en og anden gjør Skiel imellem Herrederne, men ingen saa merkelig og bekiendt som Gudens-Aæ, hvilken kommer fra Skanderborg Søe forbi Silkeborg, og løber omkring og igienem

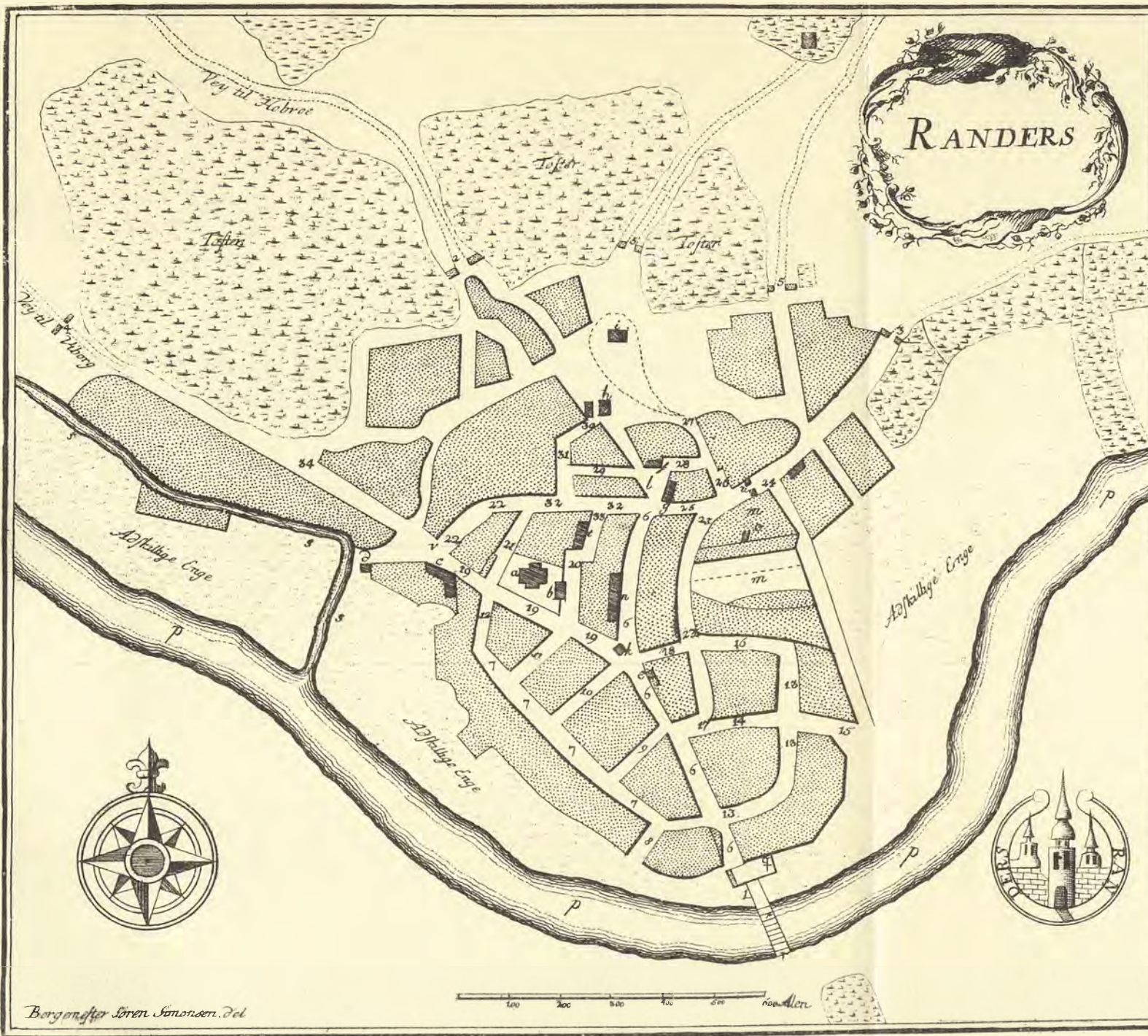
en Deel af dette Amt ud ved Randers i Fiorden. Randers Fiord, som har sit Indløb af Kategat 4. Mile fra Randers, er særdeles betydelig, ei alene af Segladsen til og fra denne Stad, men endog formedelst det skionne Fiskeri der faides af alle Slags Fisk, i sær af den navnkundige Laxefangst, som ei alene Stadens Indbyggere, men endog de hos og omkring Fiorden boende Proprietairer have Deel udi, og som siden vidtledtigere beskrives. Amtet har sit Navn af det Kongelige Slot Dronningborg, som laae udi Randers, og længe siden er nedbrudt, hvoraf ogsaa tilforn Lænet kaldtes Dronningborg Læn, næsten lige fra Reformations Tiden indtil Souvera niteten. Før Reformationen var alt det, som siden udgjorde Lænet, eller nu Amtet, ikke samlet under een Forlæning, men eet eller flere af Herrederne forlænedes bort for sig. Udi dette Amt liager den eneste Riibsted Randers, som er en af de mest bekiendte og vigtigste i Jylland.

Randers.

Randers. Randers, en berømt og formuende Handel-Stad, ligger i Støvringherred, 5. Mile fra Aarhus, 5. Mile fra Viborg, og 10. Mile fra Halsborg, efter Kartet paa den 56. Grad 30. Minuter Latitudinis og 25. Grader 49. Minuter Longitudinis. Eggen er overmaade god, og Situationen fortreffelig ved den bekiendte seglbare Gudens Læe, som kommer ned fra Skanderborg Søe igienem flere Søer, gjør et langt Omsejls omkring Silkeborg, gaaer tet forbi og omkring Randers, og endelig tager sit Udløb i Randers Fiord, hvilkens stikker nogle Mile ind igienem Landet fra Havet og her gaaer den ferske Strøm i Møde. Som Randers er en Søe-Stad, saa har den fordum haft en god

Alexia v. Lode sc. 1707.

- a. St. Mortens Kirke.
 b. Latinsk Skole.
 c. Høspitalet.
 d. Hvid-Mølle.
 e. St. Clemens Taarn, afbnedt 1671.
 f. Brijens Taarn, St. Petri kaldet.
 g. Raadhuset, bygt 1616.
 h. Nørre Taarn eller gammel Nørre-Port.
 i. St. L. vortes Kirke paa Bakken.
 k. Gade-Kilde, nu 3de Pomper.
 l. Torvet.
 m. Dronningborg Slots Plads og Hauge.
 n. Sukker-Raffinaderiet.
 o. Høster Møllen.
 p. Gud en Aae.
 q. Brijgen.
 r. Sønder Broe.
 s. Hvid-Mølle Bæk.
 t. Hellig-Aands Kloster fordrum.
 u. Gammel Øster-Port.
 v. Gammel Vester-Port.
 1. Sønder-Port.
 2. Nørre-Port.
 3. Øster-Port.
 4. Vester-Port.
 5. Ludegaard's og Vevns Mølle Portene.
 6. Store Gade.
 7. Vester-Grave.
 8. Roefen-Gaarden.
 9. Skiden-Stradet.
 10. Løjberg-Gyden.
 11. Grønbørre-Gyden.
 12. Ramshert.
 13. Øster-Grave.
 14. Thrans-Stradet.
 15. Bran-Pladsen.
 16. Dystnerfken.
 17. Padderups Stjerne.
 18. St. Clemens Stradet.
 19. Vester-Gade.
 20. Mølle-Gaden.
 21. Kirke-Gyde.
 22. Volden.
 23. Brøder-Gaden forbie Slots hauer.
 24. Ditto Gade forbie Slots-Pladsen.
 25. Raadhuss-Stradet.
 26. Helledes-Gyde.
 27. Proyfte-Gyden.
 28. Roefen-Gaarden.
 29. Skærn-Gaden.
 30. Taarn-Gaden.
 31. Spare-Gaden.
 32. Hou-Møden.
 33. Hellig-Aands Gyde.
 34. Gaden til Hvid-Mølle uden Navn.

Borg og efter Søren Simonson. Del

100 200 300 400 500 600 Alen

god Havn og stor Seglads endog af Engellske og Hollændere. Men efterhaanden er Havnen og Fiorden bleven mere og mere tilstoppet, at en Skude nu neppe kan flyde over Grundene, og ingen Skibe indgaae høiere end fire Fod paa to Mile nær Byen. I forrige Seculo lod Vor-gemester Mads Povelsen bygge et Orlogs-Skib til Kongens Tjeneste ved den nedre Ende af Slots-Molle-Strøm, i hvilken Skibet blev udfødt, men nu er der møgen tørt Land.

Nogle mene, at Randers har sit Navn af et i ældgamel Tid Navn. der værende Slot, kaldet Randelsborg, bygt og kaldet af en fornem Mand ved Navn Randulf: Men dette er en Gietning og uden al Grund. Andre holde det mere sandsynligt at hidlede Navnet af et Slags Rand-der, hvorudi de første Beboere har ophængt deres Lax og anden Fisk til at tørres og speges i Sool og Bind. Navnet skrives hos SAXO GRAMMATICUS: Randrusum, i Documenter af 13. og 14de Seculis Randrus, Randræs, Randers, men i de gamle Jølandske Skrifter Randaros, hvorfor og nogle ere af den Tanke, at, ligesom Aarhus har sit Navn af det gamle Nordiske Ar og Os, det er, Aæns Mund eller Aæ-Mundingen, saa er og Randers, eller Randar-Os, Rændens Mund, hvor Rænden eller Aæn løber ud i Fiorden, hvilken Mening ikke synes urimelig.

Byens Vaaben, som den fører i sit Seigl, er Tre Taarne med Vaaben. blaa Spidser, og en Broe over en flydende Aæ. Det sidste figter paa Situationen, men det første paa tre Taarne, som Byen fordum har været yret med, nemlig, et paa Slotskirken, som længe siden er edelagt, et andet paa St. Clemens Kirke, som 1540. var afbrudt og
atter

atter 1671. Spidsen afbrændt, efterat den saa Aar tilførn var opfat, det tredie staaer endnu paa Torvet og fik 1687. et nyt Spir.

Befæstning. Randers har fordum været befæstet med Muur, Graver og Bolde, hvoraf endnu vises Kiendetegn norden om Byen, har ogsaa til sine Eider haft fiendtlige Anføgtninger, men nu ere disse Berker saa got som øde, kunde ei heller være til nogen Nytte, eftersom Flintbierg ved den nordre Side af Byen ligger høiere end Byen selv. Naar og af hvem disse Fæstnings-Berker ere anlagte, vides nu ikke, dog skal Johannes Olavius, sidste Prest til Graabrødre Sogn i Randers, have fundet i en gammel Bog i Vester-Velling Prestegaard antegnet, naar og hvorledes Grøften er opkastet og Vandet ledsaget fra Sladbroe omkring Byen og Slottet. Paa RESERII Kart over Randers, sees og at have ligget en Skandse synden for Byen paa hin Side Guden-Aae, men uden Tvivl i nyere Eider anlagt.

Privilegier. Endskjønt intet af Byens gamle Privilegier nu for Eiden ved Raadhuset skal være i behold, men alt i forige Eider derfra bortkommet, saa tør dog nogle deraf endnu i privat Eie være til, hvilke for saa Aar siden in Originali ere seete. Det ældste Privilegium, som man nu veed af, at Randers har haft, er givet 1302. af Kong ERIK MENVED, hvorved han giver Borgerne frie for Told overalt i Riget, hvor de kommer med deres Riibmandskab, undtagen paa Skanør Marked. Et andet Privilegium af samme Konge 1311. hvori han under dem samme Friheder og Rettigheder, som de havde i Kong VALDEMAR II. Tid, inden Byens Grændser, i Henjænde til Manddrab, Knivshug, Lemlæstelse, Ran, Vold, Huusbrud &c. 1321. stadfæster Kong CHRISTOFFER II. Byens Friheder, og tillige gjør dem Toldfrie over hele

hele Riget, undtagen i Skanør og paa Grændserne af Skaane i Markeds-Tiden naar Saltningen gaaer for sig. Kong VALDEMAR III. har 1351. da han var i Randers stadfæstet de af sine Forfædre Borgere forundte Friheder. Dronning MARGRETE, da hun 1391. var i Randers, har ved sit Brev forbudet sine Fogeder og Embedsmænd at besøge Borgere imod de Privilegier som hendes Fader dennem havde givet, indtil hun kunde faae Leilighed at indsee og overveie deres Friheder. Disse 5. Privilegier har Kong ERIK af Pommern 1436. stadfæstet og Ord til andet i sin Confirmation indført, alt med samme Clausul som Dronning MARGRETE, indtil han fik bedre Stunder dem at skue og overveie. De samme har og Kong CHRISTOPHER af Beyern 1441. Ord til andet stadfæstet, og legger selv dertil nogle Artikler „ (1) at ingen maa ride eller gaae Nat eller Dag i Randers med „ spændt Armborst, (2) Ingen maae giøre Sambindelse mod Borgers „ mester og Raad, (3) Ingen Gilde eller Companie maae begyndes „ uden Borgemester og Raads Samtykke, (4) Borgemester og Raads „ mænd skal have Fuldmagt at fette og regiere alle Embeder (5: Hand- „ verker) efter Skiellighed, (5) Borgere at have og nyde Besætning „ (5: Arrest) i deres Riøbsted for ret vitterlig Gield“. I Begyndelsen af Aaret 1444. har Kong CHRISTOPHER været i Randers og da udgivet sit Forbud, at ingen Klerke eller Lægmand maatte tilhandle sig eller besidde Gaarde i Randers uden at give Skat og Huuspenge deraf, undtagen de rette frie Prestegaarde. I samme Aar har Kong CHRISTOPHER, da Borgere havde klaget over, at deres Fiord var dem forbygget, ladet randsage og aspæle Dybet, at de kunde have en fri Prangang op og ned i Dybet, og forbudet at bygge nogen Byg-

ning ydermere end Vælene udvise eller og oven i Fiorden. 1457. er ved Rigets Raad oprettet et Forlig imellem Biskopen i Børlum og Kongens Borgere i Randers, hvorved de fik Frihed at kobe og sælge i hans Biskopdom. 1494. har Kong HANS givet Borgerne i Randers det Privilegium, at de ei skulde deles eller plæges (tiltales) uden for dens Bye, men skulde pleje og gjøre hver Mand ret for deres Borgemester og Raad til deres Byeting eller for Kongen. 1514. fik Borgemester og Raad og Menighed i Randers af Kong CHRISTIAN II. Protectorium og Confirmation paa deres Privilegier. Foruden disse, opregner Refenius endnu følgende Privilegier og Confirmationer, af Kong CHRISTOPHER 1443. 1446. af Kong CHRISTIAN I. 1457. 1458. af Kong HANS 1505. af Kong FRIDERIK I. 1527. af Kong CHRISTIAN III. 1537. 1552. af Kong FRIDERIK II. 1566. af Kong CHRISTIAN IV. 1598. og af Kong FRIDERIK III. 1648.

Stiebne og
Merkvær-
digheder.

Randers skal først have været et Fisker-Leie, og den største og beste Part deraf i Begyndelsen staaet paa bemelte norden for liggende Flintbjerg. Derimod, hvor Byen nu staaer, skal deres Fiskerhuse og Rander til at tørre deres Lax og Fisk have staaet. Men, for at være Strømmen og Fiorden nærmere, og til større Bequemlighed for Segladsen og Laxefangsten, har Indvaanerne efterhaanden flyttet sine Boliger derned. Den første Kirke skal være bygt ved Aar 1040. af de Engelske, som i det elleste Seculo flittig skal have besøgt denne Havn, efter som Jens Laur. Wolf og andre efter gammel Sagn berette. En Mening, som vel synes noget underlig, men, siden Tiden indfalder under Kong KNUD den Stores og hans Sommers Reglering, da de Danke og Engelske havde saa meget med hinanden at gjøre, er kanskee ikke

ikke aldeles uden Grund. Imidlertid er Byen meget gammel, og har formedest sine gode Fordeele sterkt tiltaget og kommet i Anseelse, saa at den allerede 1086. i Historien er bekiendt, deraf, at Bendelboerne og den øvrige Jydske Almue, som da vare i Oprør mod Kong KNUD den Hellige, havde deres Samleplads i Randers, hvor og deres Anfører Esbern Jarl nogle Nætter opholdt sig. Ligeledes var Randers 1157. Samlepladsen, hvor Kong VALDEMAR I. opbiede sine Folk, hvormed han vilde gaae Kong SVEN i møde efter det Roskilde Blodbad; VALDEMAR lod da sticere Broen af, for at formene Kong SVEN Overgang, indtil han fik sin hele Magt samlet. Ved 1166. fæde i Randers, hvor da synes at være holden en Herredag, den mærkelige Samenkønst imellem Kong VALDEMAR og den Norske Høfding Erling Skacke, hvilken Kongen da gjorde til sin Jarl og forlæned med en Part af Norge. Kort derefter var Randers det Sted, hvor Karl og Knud, da deres onde Forehavende var opdaget, paa deres Flugt søgte hen, for at gaae til Søes over til Sverige. Hvilket alt viser, at denne Stad da var en af de bekiendteste Søestæder i Landet. 1247. er Byen fiendtlig bleven indtagen og stukken i Brand af Hertug Abels Partie. 1340. tog Greve Gert den Store af Holsten, eller som han kaldes, den Kuldede Greve, sit Qvarteer i Randers med 4000. Mand, imedens hans Søner med den øvrige Jydske Armee føere om i Landet at rugte Almue og udsue Landet: Men Niels Ebbeson, en Adelsmand af den Familie Galt, og en af Landets fornemste Embedsmænd, som havde fattet det modige Forsæt at redde sit Fæderneland, vovede sig om Nattetide med en Handfuld Folk ind i Byen, overfaldt Greven i sin Seng, slog ham Hovedet af, og retirerede igien med en besynderlig

Lykke og Forsigtighed ud af Byen, hvormed denne Helt har gjort sig og Randers uforglemmelig i Historien. 1357. indtog de Oprørke i Jylland Randers Bye, saavel som Slottet, og forjog Befalingsmanden. 1359. lod Kong VALDEMAR belegge Byen, men de Beleirede vovede et Udfald, sloge de Kongelige af, og brændte deres Leir. An. 1500. maatte Randers Bye give til den Ditmarske Krig en Hielp saa god som deres aarlige Byeskat, nemlig 400. Mark Penninge. 1510. udgiorde Randers til Krigen med Hansestæderne 60. gode væraftige Karle, regnende en Borgemeester og en Raadmand i samme Tal, vel færdige med Harnisk og Bærge, og de fleste Bøsser, de kunde afsted komme, desligeste Kost og Spisning fra Midfaste til Mikelsdag. 1530. udgav Paulus Eliæ, mest bekiendt under det Navn Povel Vendekaabe, et Skrift imod de Lutherke, som han tilskrev Magistraten og Indbyggerne i Randers og vilde overtale dem til at blive ved deres Forsædres Lærdom, men de af Nidkierhed for den Evangeliske Lærdom, som de allerede havde antaget, lode samme hans Skrift slaae paa Raget. Samme Aar var en stor Ildbrand i Randers, hvorfor Byen fik af Kong FRIDERIK I. nogle Aars Frihed. 1534. leirede Skipper Clemens sig med sine Bendelboer paa Flintbierg uden for Randers, hvor de sloge sig fulde af Randers Bur-Øl, og i den Tilstand løbe Storm til Staden, men bleve tilbage drevne og slagne. 1535. gav Kong CHRISTIAN III. Byen et Beskiærmelse-Brev imod Bendelboerne, som truede med at ville ved Leilighed hevne deres Slegt og Benneres Nederlag ved Randers, derudi berømmer Kongen Indvaanernes Mandighed og Troeskab imod Kronen udi Skipper Clemens Oprør. Ligesaa i samme Aar bevilgede Kongen de Borgere i Randers, som boede uden

Byen,

Byen, at, efterdi de havde fanget stor Skade i denne Feide, og deres Huse og Gaarde vare afbrændte, saa at de maatte flytte ind og bygge i Byen, de da, som nu inden Byen bygge vilde, skulde være frie for Byskat i to Aar. 1537. holdte Kong CHRISTIAN III. i Randers en Herredag af samtlige Rigets Stænder. Ligeledes holdte Kong FRIDERIK II. 1573. Hellig Trefoldigheds Søndag en almindelig Herredag udi Randers. 1602. grasserede Pesten i Randers og tog mange Mennecker bort. 1627. er Byen indtagen af de Keiserlige, som da vare indfaldne i Jylland. 1643. i de Svenskes uformodentlige Indfald i Landet, havde General Helm Vranghel i Randers sit Hoved-Quarteer, og lod da til sit Forsvar Fæstningsværkerne forbedre. 1658. er Randers atter af de Svenske indtagen. Og ligesom Byen ofte er bleven ansegtet og hiemsøgt af Landets Fiender, saa har den og ofte af uhykkelig Gudsbaade lidt Skade og Odeleggelse. Endnu hører det til Randers Byes Merkværdighed, at mange bekiendte Familier derfra have deres Udspring, som ere komne i Adelsstand og anseeligen have udbredt sig i Provincerne, saasom de Benzoner, Rosenörner, Lassoner, Poulsoner, Hofmænnere, Jesperloner, og flere.

Raadhuset i Randers er en gammel grundmuret Bygning to Raadhuset. Etager høi, som skal være opbyggt 1616. Om ikke det Quarteer, hvor Raadhuset nu ligger, har i gamle Dage været Vor Frue Kloster og Kirke, det overlades til nærmere Undersøgning. Paa den øverste Etage holdes Raadstue-Netten, under neden er Bye-Ringet, Arrest-Rioldert, og Corps de Garde. Paa Raadstuen hænger et langt Sverd hvorpaa staaer MARIA, som siges at have været den bekiendte Skipper Clemens Sverd. Byens Øvrighed bestaaer af en virkelig Øvrighed.

Borgemeester og to Raadmænd, en Byfoged, en Bye- og Raadstueskriver. Magistraten i Randers har Over-Ret, og deres Domme gaae lige til Høieste-Ret. Denne Landstings-Ret har Kong FRIDRIK IV. ved allernaadigst Rescript af 16. Julii 1718. allernaadigst bevilget dem lige ved Stifternes Hovedstæder i Jylland.

Indvaar-
nerne.

Indvaanerne udgiøre paa nærværende Tid 522. Familier, som bestaaer af omtrent 1800. Siæle over 12. Aar. Naar nu regnes $\frac{3}{4}$ mere dertil for dem under 12. Aar, gjør det en Summa af 2250. Siæle, foruden 3. Eskvadroner Cavallerie og Staben, som her er inquarteret. Disse Familier bestaaer af 4. Rangspersoner, 7. Geistlige, 10. Verdslige Øvrigheds Personer og Bestillingsmænd, 27. Enker som ei drive Handel, 50. Kiøbmænd, 148. af Professioner og Handværker, 52. Brændevinsmænd, 47. Skippere, Søfarende og Fiskere, 22. Bognmænd og Agerdyrkere, 155. Daglønnere. Kiøbmands-Lauget, som tilforn i mange Aar havde været forfaldet, blev 1693. til Byens og Negotiens Nytte paa nye oprettet. Samme Tid er og Lig-Lauget i Randers indrettet.

Handvær-
kere.

Handværkerne ere disse:

Bagere	∴	∴	5	Grovsmede	∴	∴	3
Barberer	∴	∴	1	Guldsmede	∴	∴	2
Bogbinder	∴	∴	1	Handskemagere	∴	∴	7
Bødkere	∴	∴	4	Hattemagere	∴	∴	3
Drejere	∴	∴	2	Hjulmænd	∴	∴	2
Felberedere	∴	∴	5	Kandestøber	∴	∴	1
Garver	∴	∴	1	Kleinsmede	∴	∴	3
Glarmestere	∴	∴	2	Kobbersmede	∴	∴	3

Malere

IX. Cap. Aarhus Stift. Dronningborg Amt. 367

Malere	:	•	2		Skrædere	:	:	17
Møllere	:	:	2		Slagtere	:	:	3
Varfemagere	:	:	4		Snedkere	:	:	8
Sadelmagere	:	:	3		Tømmermænd	:	:	4
Skomagere	:	:	18		Uhrmager	:	:	1

Gaderne ere de fleste meget smaae som i andre gamle Stæder, Gaderne. de ere for nærværende Tid følgende: (1) Storgade, fordum kaldet Mykeltgade, (2) Vestergade, (3) Vestergrave, (4) Rasmølle, (5) Rosensgaard, (6) ny Rosensgaard, (7) Skidengyde, (8) Løisborggyde, (9) Kirkegyde, (10) Kehrviden, (11) Kirkestræde, (12) Hofmeden, hvor endeel af Hoffet i Dronning DOROTHEÆ Tid har boet. (13) Baisgyde, (14) Helligaandsgyde, (15) Provstegyde, (16) Rosengade, (17) Raadhusstræde, (18) Brødregade, (19) Taarnegyde, (20) Ditmersten, nævnes 1471. Tytmarsten, (21) Transtræde, som 1465. kaldtes Travn-Stræde, uden Tvil af Lybekerne som hid søgte, (22) Østergrave, (23) Volden, (24) Hellenes eller Helvedes Gyde, (25) uden Øster-Port, (26) uden Vester-Port, (27) uden Nørre-Port, endskjønt de nu ere inden for, da Portene ere flyttede længere ud, (28) Tyveguden. Foruden disse bliver endnu nævnet, (29) Grønborggyde, (30) Prampladsen, (31) Padderups Hjørne, (32) St. Clemens Stræde, (33) Møllegaden, (34) Gaden til Hvidmølle, (35) Skarngaden, (36) Snaregaden. Nogle smaae Gader kaldes Staldgaardene. Bryggen.

Man finder i Randers ikkun et eneste Torv, hvorved Raadhu:-Torv. set ligger. Men af Ud- og Indkørseler, som har Navn af Porte, fin- Porte. des mange, saasom, Synder Port, Nørre Port, Øster Port, Vester-Port,

ster-Port, Ladegaards-Port, Veirmølle-Port, Gammel Nørre-Port eller Nørre-Taarn, Gammel Øster-Port, Gammel Vester-Port. Af Møller ere i og ved Randers, Svid-Mølle, Zeste-Møllen, Veir-Møllen. RESENIUS paa sin Tegning af Randers nævner Stampe-Møllen. I gamle Dage har der og været Dronningborg Slots-Mølle.

Huse og
Bygninger.

Byen bestaaer af 515. Huse og Gaarde, som i Riobstedernes Brand-Casse ere asseuerede for omtrent 221490. Rdlr. foruden Kirken og Raadhuset. Bygningerne ere sterke og høie, men af gameldags Art, Bindingsværk, 1. eller 2. Etager, nogle 3. Etager, sep ere grundmurede, foruden Kirken og Raadhuset.

Dronning-
borg Slot.

Den Plads, hvor fordum Dronningborg Slot har staaet, kaldes endnu Slots-Plads, er indbyggt, og bestaaer af 4. Længder, hvori ere adskillige Leie-Baaninger, foruden det Huus, som Eieren Kammerraad Schelde har i Stand sat og nu hans Enke-Fru beboer. Samme Plads er opbyggt for en 30. Aar siden af Riobmand Peder Biering. Gaden har vel ei andet Navn, end at nogle kalde Pladsen Dronningborg-Gaard, men regnes ellers til den Gade uden Øster-Port, da den dog til en Erindring af det forige Slot burde hede Slots-Gaden eller Dronningborg-Gaden. Det er tilforn erindret, at det Slot i Randers hvilket Kong VALDEMAR den sidste skal have bygt af elleve Kirker, som han havde forstyrret, blev 1357. af de oprørste Bønder nedbrudt. At der igien er bleven bygt noget Kongeligt Huus, kan vel ikke tvivles paa, omendsskiønt man ikke siden finder nævnet noget Slot eller Kongelig Gaard i Randers, førend under Kong CHRISTIAN III. Regiering, da Randers-Gaard forekommer, hvormed

Hans

Hans Strygge i 548. blev forlænet. I et Brev af 1549. kalder Kongen ham
 nem Embedsmand paa vor Gaard udi Randers. Men ikke ferend i
 Documenter af 1551. finder man Navnet Dronningborg; thi da og
 derefter kalder Kongen beimeste Hans Strygge Embedsmand paa vort Slot
 Dronningborg. Heraf skulde man troe, at denne Konge ved de Tider
 enten havde af nye opbyggt, eller alene i Stand sat, Slottet i Randers, og
 kaldet det sin Dronning til Vre Dronningborg. Men om det er dette
 samme Slot, som tilforn heed Randers Gaard, er næsten at tvile
 om; Thi efter al Formodning har det været Graabrødre Klo-
 ster, som Kong CHRISTIAN III. forandrede og indrettede til Dron-
 ningborg Slot. Saa meget veed man til visse, at Graabrødre
 Klosters Kirke, saa længe den var til, blev kaldet Dronningborg
 Slots Kirke, og Gaden, som løber om Pladsen, hvor Slottet har
 staaet, kaldes endnu Brødre Gaden. Vist er det, at dette Slot
 var Dronningens Dorotheæ Livgeding i de Aar 1559. til 1563. i hvil-
 ken Tid Jörgen Rosenkrands var hendes Lænsmand paa Dronningborg
 Slot. Høistbemelte Konge CHRISTIAN III. saavel som Kong FRI-
 DERIK II. har ofte fundet Behag i at opholde sig paa Dronningborg
 Slot, og der baade holdet Retteeting og udstædet mange Documenter.
 Anno 1559. eller kort tilforn lod Kong CHRISTIAN III. bygge en ny
 Mølle for Dronningborg Slot, og dertil indrette en ny Grav strap
 ved Byens Grave. Men som samme Mølle-Støoning gjorde Skade
 paa adskillige af omliggende Godfers Enge, maatte Kongen, efter en
 Commissions Granskning og Kiendelse, tage samme Eiendome til sig,
 og ved Magekifte fornøie Proprietairerne andensteds. Lænsman-
 dene paa Dronningborg Slot blive siden ved Slutningen af Amtets
 D. Atlas Tom. IV. U a a Beskrivelse

Beskrivelse optegnede. Efter Souverainiteten er dette Slot kommet fra Kronen og i Particulieres Bære, og findes, at 1684. har Peter von Sprechelsen været Eier deraf indtil sin Død 1706. Efter ham har Jobst von Overbek i Hamborg 1708. været Herre til Dronningsborg. See HOFMANS Sundager Tom. II. pag. 348. 411. Siden er Slottet blevet ganske nedbrudt, Pladsen solgt til Borger-Folk, og af dennem igien bebøgt paa den Maade, som oven er meldt. I sin Velmagt skal Slottet have haft et smukt Spiir, som var tækt med Kobber. Under Dronningsborg Slot hørde fordem Biellerup Ladegaard, som ligger noget fra Byen, men siden har været indrettet til Baraquer for Cavalleriet, og hvorom mere siden iblant Herregaardene.

Klostere. Førend jeg beskriver Byens Sogne-Kirke, vil jeg i Forveien melde noget om de adskillige Klostere og Kirker, større og mindre, som i gamle Dage og før Reformationen have været i Randers. Klosterne vare følgende:

Dor Frue Kloster. Dor Frue eller Sancte Mariæ Kloster, hvis Alder og Stiftelse man ikke finder, var indrettet til Nonner, og af S. Benedicti Orden, følgelig af de ældste Klostere i Landet. Dets Forstander var en Prior, som det hørde Kongen til at sette, ligesom og Klosteret i øvrigt stod under Kongelig Ret og Beskyttelse, hvorom et offentlig Instrument vidner, som af Magistraten i Randers 1424. er udstædet. I et Testament af 1263, som er skrevet paa Latin, er givet *Claustro sanctæ Mariæ* de Randrus 10. Mark Penninge. Og i et andet Testament 1268. er *Clastrum Monialium* in Randrus ogsaa blevet betænkt med nogen Stælegave. Udi Necrologio Lundensi, som endnu er meget ældere, nævnes Thrugundis Sanctimonialis sanctæ Mariæ de Randrusia. Anno

1323. findes nævnet *Matthias* Prior Randrusiensis. 1344. Hr. Aage Prior i Bor Frue Kloster i Randers. 1345. *Willelmus* Prior Sanctimonialium in Randrus. Hvad der siden er blevet af dette Kloster, derom, saavel som om flere gamle Ting, fattes gode Efterretninger. Kan vel være, at Raadhuset herfra har sin Oprindelse.

Næst dette, var her og et Franciscaner- eller Minoriter-Or- Graabrø-
dens Kloster, kaldet gemeentligen Graabrødre-Kloster. Dette blev dre-Kloster.
stiftet 1236. og var et af de allerførste her til Lands af bemeldte Ordens Klostere. Som Munken hvert Aar, under deres Vicario generali, holdte deres Capitel i et eller andet af deres Ordens Klostere, saa har de i de Aar 1264. 1285. 1412. og 1514. holdet saadan høitidelig Forsamling hos Graabrødrene i Randers. Udi adskillige forneme Folks Testamenter af 13de og følgende Seculis, hvori andre Klostere efter Moden paa de Eider har faaet noget, ere *Fratres Minores* in Randrus ei heller blevne forglemte. Dette Klosters Pater eller Forstander blev kaldet Gardian. 1455. har Anders Nielsøn Meynich i Fjeldrop givet til Graabrødre Kloster en Jord liggende i Sancte Veders Sogn i Randers. I Reformations Tiden ved Brev af 1530. forærede Kong FRIDERIK I. Herr Mogens Giøe Graabrødre Kloster i Randers med al sin Tilbehoering, til Bederlag for et Kloster i Flensborg, som Kongen havde skienket ham og han maatte give tilbage til Borgernes Brug. Sølvet, som da fandtes i Graabrødre Kloster i Randers var 511. Lod 1. Qvintin, hvilket Jens Hvas efter Kongens Befaling samme Aar tog imod og derfor qvitterede. Hvorledes det da gif til med Munkenes Uddrivelse af dette Kloster læses i PONTOPPIDANS Annal. Eccl. Dan. T. II. pag. 827. Uden al Tvil har Kong CHRISTIAN III. efter Reforma-

tionen igien taget dette Kloster til sig, og af dets Bygninger indrettet Dronningborg Slot. Af dette Graabrødre Kloster haver Brødre-gade, som ligger ved Pladsen hvor Slottet har staaet, endnu sit Navn.

Hellig
Aands
Kloster.

Foruden disse tvende store Klostere, har her været nogle mindre Pleie-Huse, som og havde Navn af Klostere. Et af dem var den Hellig Aands Kloster, som ogsaa kaldtes Hellig Aands Huus eller Hellig Geist Huus, hvilket her som andensteds var et Slags Hospital, hvorom man har følgende Kundskab. 1459. tildemede Kong CHRISTIAN I. Hellig Aands Huus i Randers en Gaard i Besterstov, som Frue Ellebet af Støvring dertil havde givet. 1495. gav Holger Erikson Rosenkrands i sit Testament til Hellig Aands Kloster i Randers 3. Rinske Gysden. 1496. har Broder Jens Matthieson Prest og Prior og Conventsbrodre i Hellig Aands Huus i Randers hos Sancte Morten, forpligtet dennem at holde og holde lade i Sancti Martini og deres egen Kirke en siungen Messe aarlig for Hr. Peder Oveson Sogneprest i Giminge og flere gudelige Folk, som havde givet til fattige syge Folkes og Brodres Ophold i Hellig Aands Huus en deres Fiskegaard og Eng liggende op til Randers Broe. Samme Aar gav Hr. Axel Lagefon Brok paa Clausholm 4. Gaarde i Hameley og een i Boen, samt en Fiskegaard i Randers Fiord ved Broen til Hellig Aands Huus i Randers. 1505. fik Broder Laurids Niellson Prest Vicarius over den Hellig Aands Orden i Danmark og Prior i Randers, med Conventsbrodrene, af Borgemeester Raad og Menighed i Randers, med Kong HANSES Samtykke, en Part af Byens Bold, Grave og Planker til deres Klosters ævige Eiendom paa visse Vilkor. 1529. fik Menighederne

nighederne i Randers, som hørde til de tvende øde Kirker, Vor Frue og St. Laurentii, af Kong FRIDERIK I. Bevilling at holde deres Sognkirke udi den Hellig Aands Kloster, dog at de dertil skulde have Priorens Samtykke. 1532. fik Hr. Jens Nielson, som var Prior i Hellig Geist Huus i Randers, af Kong FRIDERIK I. Livs-Brev paa at være Forstander for samme Hellig Geist Huus. Men to Aar tilføren 1530. udgav høistbemelte Konge et Brev for dette Kloster af saadant Indhold: "At efterdi mangfoldig Brøst findes i de Hospitaler og „Klostere, som funderede ere til fattige syge Mennekers Opholdelse, og „besønderlig i den Hellig Aands Kloster udi Randers, at der ere saa „mange Prester og sunde sterke helbrede Menneker, at Klosterets Rente „ikke tilreffer at holde der nogen syge Folk, med mindre de selge og afhænde af det Gods der til Klosteret ligger, som de nu gjort have, og „er at befrygte, at, dersom der ikke findes Raad til, samme Klosters „Gods skal forkommes og Klosteret blive øde, og hverken kunde opholde „de syge eller de helbrede; Hvorfor Kongen befaler Hr. Mogens Giøe „og Erik Banner, tillige med Borgemeester og Raad i Randers, at „gøre en god Skikkelse udi den Hellig Aands Hospital, at der ikke „bliver inde i Klosteret mere end to Prestemænd til Prioren, de som „lærde og duelige ere, og dertil andre føre Folk, saa mange behov gøres „til at tiene de syge fattige Folk som i samme Kloster ere ic.„ Dette Klosters Indkomster bleve siden 1552. forflyttede til Aarhus Hospital, og har Kong CHRISTIAN III. Aaret derefter, 1553. stadfæstet Forstanderne til det almindelige Hospital i Aarhus, Jacob Kleinsmed og Jens Nielson, dette sin Herr Faders Brev. Efter høstsejede Grundrisning af Randers, er Hellig Aands Klosters Navn endnu til-

overs, og et lidet Stræde derhos kaldes Zellig Aands Gyde, hvorefter
af sees, at dette Kloster har ligget strax ved St. Mortens Kirke.

St. Jørgens
Huus.

Saa var her og et Sancte Jørgens Huus, som er meget gammelt og formodentlig det samme, som i et Document 1263. kaldes *Domus Leprosorum* de Randrus, og har hellere været et Hospital for spedalske og syge Mennesker, end et Kloster, med hvilket Navn det og undertiden kaldtes. Dette Huus gav Kong CHRISTIAN I. til Mariager Kloster, og man finder, at Kong CHRISTIAN II. 1514. har stadfæstet Kong CHRISTIAN I. Brev, hvorved han har givet til Mariager Kloster St. Jørgens Hospital med Sancte Hans Capella uden for Randers.

Kirker.

Kirkerne i Randers, saa vidt man veed, har før Reformationen i det mindste været sex i Tallet.

Vor Frue
Kirke.

Vor Frue Kirke, som hørde til det forhen nævnte Nonnes Kloster af samme Navn, og tillige var en Sognkirke, synes at have været den ældste Kirke der i Byen, og kan formædes at være den, som berettes at være bygt omtrent 1040 af Engelske Ridsmand, eller kanskee rettere af de Danske selv, som i Kong KNUD den Stores og hans Sønners Tid foere paa Engelland, hvorfra man i de Lider hentede de første Prester og Benedictiner-Munke her til Landet. I denne Kirke stiftede Dom-Proosten Johannes af Aarhus 1312. et Alter med Præbende, kaldet Zellig Kors Alter, hvortil Capitelet skulde beholde Jus præsentandi. 1449. gav Maren Jeps Dotter til Vor Frue Kirkes Bygning i Randers, for fire aarlige Siælemesser, sit Huus og Jord der i Byen, og var da Hr. Tucho Prest til bemelte Kirke. Et Document af 1498. nævner Vor Frue Sogn i Randers. Ved Reformationens

formations Tiden befandtes denne Kirke ganske øde og forfalden, hvorfor Borgemeester Raad og Menighed i Randers fik 1529. Kong FRIDERIK I. Brev, at de maatte nedbryde Vor Frue Kirke, og at Folket, som boede der i Sognet, skulde holde deres Sognekirke i den Hellig Aands Kloster, de maatte og beholde til Byens Nytte al den Rente og Eiendom, som laae til Vor Frue Kirke, undtagen hvad Mariager Kloster deraf kunde have Ret til. 1537. paa et Retterting i Skanderborg domde Kong CHRISTIAN III. død og magtløse de Breve, som Mariager Kloster af hans Forfædre havde paa Vor Frue Kirke og Skole i Randers, som Magistraten havde nedbrudt, og skienkede til Byen bemelte Kirke med al dens Eiendom, hvorimod Klosteret andensteds skulde nyde Bederlag. Solvet, som da hørde til Vor Frue Kirke, var 411. Lod, og blev paa Kongens Begne annammet imod en Dvitering til Magistraten. Ellers synes det af et Document som siden anføres ved Hellig Aands Kirke, ligesom Vor Frue Kirke, uagtet den 1529. var bevilget at nedbrydes, maae igien være sat i Stand, og nogen Tid efter Reformationen, i det mindste til 1542. passeret for en Sognekirke i Randers.

Graabrødre Kirke hørde til det forhen omskrevne Graabrødre Kloster, med hvilket den har været bygt, ved eller kort efter 1236. I denne Kirke stiftede Hr. Otte Nielsøn Rosenkrands et Capel med et Altar, hvor han og hans Frue bleve begravne, men deres Been ere en Tid lang efter Reformationen, med flere af Familiens Afdøde, forflyttede til Hornslet Kirke ved Rosenholm. Hr. Mogens Giøe fik 1530. af Kong FRIDERIK I. Skøde paa Graabrødre Kloster med Kirke og Kirkegaard. Men siden udi Kong CHRISTIAN III. Tid er Graabrødre Kirke

Graabrødre Kirke eller Slots Kirken.

Kirke bleven Dronningborg Slots Kirke hvorfor den ogsaa bliver kaldet Dronningborg Kirke eller Slots-Kirken i Randers. 1553. bevilgede Kong CHRISTIAN III. Hr. Niels Sogneprest til Slotskirken i Randers, at maae opbaere Preste-Tiende, baade Korn og Dveg, af Ladegaarden for Dronningborg. Kong FRIDERIK II. har ogsaa 1567. og 1587. tillagt Sognepresten Tiender og andre Indkomster. Denne Kirke har formodentlig været ved Magt, saa længe Dronningborg Slot var i Stand, og var den bekjendte Danske Poet Johannes Olavius den sidste Sogneprest til Slots-Kirken og Graabrødre Sogn i Randers, men siden, da Slottet blev afbrudt, har Kirken haft samme Skiebne, og Menigheden lagt til St. Mortens Kirke og Sogn, til hvis Prester og Catechet ogsaa Indkomsterne ere henlagte. See HOFMANS Sundaager T. II. pag. 341. 356. seqv.

S. Laurentii Kirke.

St. Laurentii Kirke er vel og uden Tvil temmelig gammel, men man har nu ingen ældre Kundskab derom, end fra det 15de Seculo, nemlig, at samtlige Rigets Biskoper 1492. har givet Afslad til dennem, som skienkede noget til Christi fem Vunders Alter udi St. Laurentii Kirke i Randers. I Reformations Tiden var denne Kirke allerede øde og forfalden, hvorfor Kong FRIDERIK I. 1529. bevilgede Borgemeester og Raad, at de den, tillige med Bor Frue Kirke, maatte nedbryde, og at Folket af begge disse Sogne skulde holde deres Sognekirke i den Hellig Lands Kloster. Denne St. Laurentii Kirke laae uden for Byens gamle Nørre-Port, og var bygt paa en høi Bakke kaldet St. Laurentz Banke, men Kirkegaarden er siden stedse bleven brugt som en Assistent-Kirkegaard for Byen, hvorfor der igien i forige Seculo af Borgemeester Jesper Lauridsøn blev opbyggt et lidet Capel af Muur

Muur og Bindingsværk, og derudi stiftet en ugentlig Løverdags Prædiken, hvilken har vedvaret indtil for faa Aar siden, da de øverflødige Uge-Prædikener bleve affkaffede, da og Indkomsterne bleve henlagte til Catecheten, som tillige er Skoleholder i de Fattiges Skole. Dette Capel, som endnu kaldes St. Lauriges Kirke paa Bakken, bruges nu alene til at holde Ligprædiken i over dem, som der i Kirkegaarden blive begravne og vil hvile i hos deres Forsædre. Paa denne Kirkegaard skal endnu findes en gammel Ligsteen, hidført fra Dronningborg Slots Kirkegaard, hvorpaa staaer en fornem Prælat med to Adelige Baabener, men Inscriptionen næsten udslidt.

St. Peders Kirke har, ligesom St. Laurentii Kirke, ligget strax uden for Byen. Ellers veed man nu ikke noget derom, uden at der findes en Bevilling af Kong CHRISTIAN III. givet Borgerne i Randers 1535. lydende, at, efterdi Biskop Ove Bilde i Aarhus havde paa Kongens Begiering opladt tvende Stiftets Kirker med Prestegrund og Albildgaard, som ere liggende for Randers uden Byen, nemlig Sancti Peders og Sancti Laurig Kirker, da har Kongel. Majestæt tilladt, at Borgerne maae beholde forskrevne to Kirker, Kirkegaard og Prestegaard, for en fri Eiendom til deres Bye Randers til evig Tid. Nu er det Qvarteer, hvor St. Peders Kirke har ligget, i Byen, og Taarnet deraf, som kaldes St. Petri eller Byens Taarn, hvori Byens Klokker hænge, staaer endnu ved Torvet.

St. Peders
Kirke.

St. Clemens Kirke var og fordum en Sognekirke i Randers, om hvilken findes af gamle Documenter følgende Efterretninger. 1403. var Nicolaus Thordonis Rector Ecclesiæ Sancti Clementis in Randrus, og 1443. Laurentz Peterføn Sogneprest til St. Clementis Kirke i Randers.

St. Cle-
mens
Kirke.

ders. 1506. er udstædt Skøde paa en Gaard og Grund liggende i St. Clementis Sogn udi Randers. 1532. fik Hr. Henning Baltzer-
søn, som var den første Lutherste Prædikant i Randers og havde for-
modentlig været Munk i Graabrødre-Kloster, af Kong FRIDERIK I.
Præsents paa Sancti Clementis Kirke i Randers efter Hr. Peder
Olafsons Død. Men kort derefter gif og derne Kirke af; thi 1540.
tillod Kong CHRISTIAN III. Borgemeester, Raadmænd og Borgere i
Randers, at de maatte nedbryde St. Clemens Kirke, som tilforn var
Sognekirke, og dermed holde de to andre Sognekirker (nemlig St.
Mortens og Hellig Aands Kirke) vedlige, undtagen Taarnet som
skulde blive staaende, og skulde de bygge Borgergaarde og Baaninger,
hvor nu St. Clemens Kirke og Kirkegaard er, og sette dem for aarlig
Jordskuld at give til de to andre Kirker. Denne Kirke laae ved det
endnu saa kaldte St. Clemens Stræde, men Taarnet deraf, som endnu
har Navn af St. Clemens Taarn og laae ved Storgaden, var ved
Magt til 1671. da det afbrændte, og er nu i Grund nedbrudt.

Hellig
Aands
Kirke.

Zellig Aands Kirke hørde til det forhen beskrevne Zellig
Aands Kloster eller Zellig Geist Huus. Denne Kirke blev 1529.
af Kong FRIDERIK I. bevilget til en Sognekirke for dem af Byen,
som havde søgt de tvende øde Vor Frue og St. Laurentii Kirker,
naar de kunde have det i Priorsens Minde. Men efterat Reforma-
tionen var bragt til Fuldkommenhed, og den almindelige Forandring skeet
med Klosterne, har Borgemeester, Raad og Menighed i Randers 1542.
erholdet Kong CHRISTIAN III. Brev, at maae beholde til evig Tid
den Zellig Aands Kirke og Koret i Randers til en Sognekirke der
i Byen, desligeste endeel Kronens Jord og Grund til en Prestegaard

og

og en Kirkegaard til den Hellig Aands Kirke og Sogn. Samme Brev melder ydermere, at St. Clemens Prestegaard skal efter denne Dag være og blive en Prestebolig til Vor Frue Sogn, og hvis Jordskyd, som pleier at ligge til St. Clemens Presteboel, skal herefter ligge til begge Prestegaarde, den Hellig Aands og Vor Frue, ligeledes al den Jordskyd, som tilforn laae til St. Clemens Kirke, skal herefter ligge til den Hellig Aands Kirkes og Vor Frue Kirkes Forbedring. Hvor længe den Hellig Aands Kirke er bleven ved Magt og naar den er afbrudt, veed man nu ikke.

Staaer tilbage at betragte St. Mortens Kirke, som er den eneste Sognkirke, der nu er tilovers i Byen. Dens Alder og første Stiftelse er ubekjendt. Hvad der efter en Inscription i Kirken foregives, at den 1494. af Kong HANS først skulde være stiftet, er ingenlunde rigtigt, ligesom det og kan tviles paa, at der har været et St. Martini Kloster derhos, men det maae saa forstaaes, at Kong HANS i de Aar 1494. og 1500. til deels har ombyggt og forbedret Kirken og Choret, og ladet sette noget Capel eller anden Tilbygning dertil, formodentlig St. Zanses Capel, see PONTOPP, Marmor, Dan, Tom. II. pag. 120. og Annal. Eccles. Dan, Tom. II. pag. 708; Thi at her i halvandet hundrede Aar og kanskee meget længere tilforn haver været en St. Mortens Kirke, det legger klare Documenter for Dagen. Saaledes findes, at 1346. er af Randers Raadhuus udstædet et Skiode til Tord Degn paa en halv Gaard ved St. Mortens Kirke der i Staden. I et Brev af 1388. nævnes en Gaard i St. Mortens Sogn liggende, som hør til Vor Frue Kloster. 1403. nævnes Ywarus Magni at have været Rector (=: Sogneprest) Ecclesiæ S. Martini i Randrus. St.

Mortens Kirke, efter sin nu værende Bessaffenhed, er en stor anseelig Gothisk Bygning, men uden Taarn og folgelig uden Klokker, undtagen en liden Klokke kaldet Pinken, som hænger paa Enden af Kirken. Derimod hænge Klokkerne, som ringes med til Guds Tienesten, i et Taarn paa Torvet, som er en Levning af den forhen omskrevne St. Peders Kirke. Indvendig har Kirken 3. hvælvede Gange, og et stort hvælvet Chor, hvorved er paa syndre Siden en Udbygning eller et anseeligt Capel af Gullands Steen, prydet udvendig med Billedhugger-*Arbeid* og Apostlernes Statuer udi Nicher, kaldet St. Johannis Capel, indvendig i den øverste Deel et Epitaphium af Steen, men neden under i den hvælvede Begravelse findes hensatte mange fornemme Personers Lig af de gamle Adelige Familier, Brok, Brahe, Lykke, Brokenhuus, og flere, som opregnes i Hofmans Fundus. Tom. II. p. 342. Deriblant Hr. Eske Brok D. N. Raad og Hovedsmand paa Dronningborg død 1625. og Frue Christentze Viffert død 1624. Tyge Brahe til Lofstrup død 1640. og Frue Anne Brok. Frands Lykke D. N. N. død 1655. og Fr. Elisabet Brok. Oberste Frands Brokenhuus død 1660. og Frue Christentze Lykke, som siden fik General Friderich von Arnstorf og døde 1667. og foruden dem Frøken Martha Catharina Reventlov Oberhofmester Friderik Reventlovs og Fr. Dorthe Sophia Brokdorfs Dotter død 1738. Altertavlen er ny og meget smuk, med Malerie og Forgylthing, Fod og Knæfald, bekostet 1765. af Niels Brok Groshandler i Kiøbenhavn. I Alteret selv vises det Siemme, hvor St. Mortens Been og Reliquier fordums forvaredes. Den gamle Altertavle, som var fra de Catholske Tider, med mange Helgenes Billeder, og renoveret 1677. af Borgemester Christian Zoerga, er solgt til Ditlev Kirketerp

Kirketerp og flyttet til Hald Kirke i Nørre Haldherred. Paa Høvelvingen over Alteret læses denne Skrift: M C D. qvater X. L & V. numeres minus uno, hæc Prior J. primus nunc fecit imo Deus. Skriftestolene i Choret og Stolene til Disciplene bekostede 1687. af Handelsmand Anders Carlsen. For Choret er et zirligt Gitterværk af 12. Messing-Piller, givet 1685. af Borgemeester Niels Jacobsens Dotter Jomfru Maren Niels Dotter, at hendes Forældres Grav skal blive uørt, hun har og legeret 1000. Rdlr. til Skolen. Samme Chorets Luffe har Rasmus Brok 1748. ladet stasere, og desuden givet endeel Blye til Kirkens Tag. Daaben er af graa og sort Marmor, med en smuk Indskælfse af Billedhuggerværk, dertil er et Døbefad af Sølv, alt bekostet 1695. for 900. Slette Daler af Kiebsmand Christen Nielsen Randers og Hustru Maren Brökner. Prædikestolen af Billedhugger-Årbeid, givet 1686. af Søren Simonfen Kiebsmand i Friderichshald, som var født i Randers, hvis Brodersøn Michel Justefen Randers Handelsmand i Friderichshald 1723. har ladet samme stasere. Paa Høvelvingen i den sydre Gang læses denne Inscription: Johannes Dei gratia Rex Daniæ, Sveciæ, Norvegiæ, qui fundavit primo hunc locum, qvique in Domino obiit Anno Domini M. D. XIII. 20. Januarii, requiescat in pace. Paa Høvelvingen over Chorets Luffelse er malet det Danske Vaaben med CHRISTIAN IV. Symbolo R. F. P. 1634., da der maa være skeet en Reparation paa Kirken. Derunder er Peter von Sprekelfens Vaaben, hvorhos staaer, at han 1687. har ladet Kirken falke. Det meget skønne og kunstige Orgelværk, som Borgemeester Søren Simonfen 1752. har forfærdiget, bestaaer af 10. Vedals 13. Manual og 10. Bøyst-Stemmer, og svarer i alle Maader til den usædvanlige Byg-

ningsmesters Arbeid og Skid, det har kostet 900. Rdlr. Pulpituret er 1693. befestet af Peter von Sprekelsen Herre til Dronningborg, og 1708. staferet af hans Eftermand Jobst von Overbek i Hamborg Herre til Dronningborg, blev 1752. indrettet til 4. lukte Stole, hvorover igien ere bygte 4. andre indlukkede Stole. I Kirken findes en heel Deel smukke Epitaphier, deels af Træ, deels af Marmor og Steen, saavel over Magistrats-Personer og Embedsmænd, som fornemme Borgere og Ridders-Patricier, hvilke tildeels har gjort betydelige Donationer til Kirken og anden gudelig Brug. Iblant dennem fortiene følgende at anmerkes: Borgemeester Peder Ankersen som 1655. i sit 79. Aar døde i Viborg, da han paa Palladset for Prinds CHRISTIAN aflagde sin Hyltings-Eed. Peder Lassen Borgemeester i Randers. Jep Hofman som døde 1570. og Sören Hofman død 1595. begge Borgemeestere i Randers. Borgemeester Niels Jacobson død 1624. Fader til Doct. Sören Hofman og den berømte Peder Lassen. Borgemeester Mikkell Tygelen Hvid som døde 1672. Jens Povelsen til Søbygaard Alffessor i Commerce-Collegio død 1687. og Frue Maren Mads Dotter død 1723. Christian Skønning Doctor Juris, som døde 1673. Amtsforvalter Julius Henrich Keyl. Hans Sander Cornet i Generalmajor Trampes Compagnie, død 1663. Consumptions-Forvalter Thomas Mikelsen Bierling som døde 1734. 81. Aar. See videre HOFMANS Fundag. Tom. II. pag. 343. til 396.

Latinsk
Skole.

Den Latinske Skole, en grundmuret Bygning ved Kirkegaard-
den, har 4. Lærere, nemlig Rector og 3. Lærere. Disciplenes Tal er
24. og undertiden flere. Skolen som nu er, er stiftet ved Reforma-
tions-Tiden, ellers har der ved Vor Frue Kloster og Kirke før Re-
formationen

formationen ogsaa været en Skole. Den er af Kongerne CHRISTIAN III. og FRIDERIK II. med Tiender beneficeret, og har siden af Indvaanerne og andre faaet mange gode Legata, men ved Mariager Skoles Afgang ere og dens Indkomster forbedrede. Hvad til Skolen er henlagt, findes anført i HOFMANS Fund. Tom. II. pag. 366. seqv.

Eil den Danske Skole er vel af Mag. Jens Lallens Enke 1730. og af flere noget legeret. Men denne fattige Skole maa leie Huus og intet endnu til dens Opbyggelse stiftet. See HOFMANS Fundat. Tom. II. pag. 400. seqv. Dansk Skole.

I Randers har i gamle Dage været et Sygehuus for Spedalske, som kaldtes St. Jørgens Huus eller Domus leproforum, hvorefter forhen er meldet. Ligeledes et Hellig Geist Huus eller Hellig Aands Kloster, som ogsaa var et Hospital for fattige og svage Menneker, hvis Indkomster 1552. af Kong CHRISTIAN III. bleve henlagte til det almindelige Hospital i Aarhus. Men der høistbemeldte Konge siden fandt for got at stifte et nyt Hospital i Randers, hvis Fundat. er udstædet paa Roldinghuus Løverdagen post Conceptionis Mariæ 1558, da, foruden at Hans Majst. skienkede Provstegaarden i Randers, samt endeel Bøndergods og Tiender til de Fattiges Underholding, kom og tilbage igien til Randers Hospital, hvad som før havde ligget til ovenmeldte Hellig Geist Huus, hvorimod Aarhus Hospital fik andensheds Bederlag. Anno 1573. den 22. April udgav Kong FRIDERIK II. en nye Foundation for det almindelige Hospital, som hans Herr Fader havde stiftet udi Provstegaarden i Randers, og i mange Maader forbedrede Stiftelsen med Tiender og andre Indkomster. Bemelte Provstegaard synes, for Reformationen, at have tilhørt Provsten i Aarhus

i Aarhus Dom-Capitel, eller kanssee snarere været en Residens for Provsten i Omersyssel. Denne Kongelige Stiftelse er siden med flere Legata af adskillige forøget, er i ypperlig Stand, og underholder 130. Fattige, som under hver 2. Mark ugentlig. Hospitalets Bygning bestaaer nu af 47. Sag Grundmuur og 39. Sag Bindingsværk, med Kirke, samt Prestens og Forstanderens Boliger. See videre herom i HOFMANS Fundaß. Tom. II. pag. 382. seqv.

Fattige. Til de Fattige i Randers ere og endeel Legata, som staae under Magistratens Inspection, hvoraf Thomas Biering har givet 800. Rdlr. See HOFMANS Fundaß. Tom. II. pag. 394. seqv. Derfor uden har Groshandler Niels Grams Enke i Kiøbenhavn Maren Brok ved Gavebrev af 12. Martii 1763. givet 200. Rdlr. hvoraf Renten aarlig til to fattige Pigeborn at klæde, som gaaer i de Fattiges Skole, skal anvendes.

Gilder. Af Gilder og Gilde-Zuse har i Randers fordem været, (1) Hellig Kors Laug, hvorom man finder, at Kong CHRISTIAN I. med Rigets Raad 1459. har tildomt Hellig Kors Laug og Hellig Kors Messe, som holdtes daglig i Brødre-Kloster, en Gaard, som Frue Ellebet Christens Dotter af Støvring dertil havde foræret. (2) St. Barbaræ Gilde, hvorom vides, at i Aaret 1497. har Broder Johannes Magni Minoriter-Ordenens Minister i Danmark, efter den Magt han havde af General-Ministeren, optaget Ulderrænd, Forstandere og Gildebrødre af St. Barbaræ Jomfrues Gilde i Randers, udi Brøderskab og til at tage Deel i de gode Ting, som stee hos Brødrene af S. Francisci og Systrene af S. Claræ Orden. Ligesaa har og Broder Johannes Matthiæ Prior og Convents-Brødre i Hellig

Alands

Nlands Hospital i Randers 1498. indtaget Gilde: Brødre og Gilde: Søstre af St. Barbaræ Gilde udi den Hellig Nlands Brøderskab. (3) St. Karens eller Catharinæ Gilde, enten i eller strap uden for Randers, til hvilket og dets Gilde: Brødre Maye Logmands Dotter 1505. fødte paa Randers Byeting en Jord der i Byen.

I Kong CHRISTIAN III. Tid holdtes i Randers et Marked, Markeder. som kaldtes St. Ludvigs Marked, og var den næste Søndag for St. Bartholomæi Dag. Samme blev af Kong FRIDERIK II. forflyttet til St. Galli Dag: Men da denne Forandring befandtes at være Byen til Skade, blev det af Kong CHRISTIAN IV. 1593. igien tiladt at holdes paa bemelte St. Ludvigs Søndag. Anno 1635. bevilgede Kong CHRISTIAN IV. tvende Markeder, det ene Tirsdagen efter Fastelavns Søndag, det andet paa Dionisii Dag, aarlig at holdes i Randers. Men nu ere her 4. Markeder om Aaret, (1) Tisdagen for Fastelavns Søndag med Heste og Fæe, (2) den 21. Febr. med Kramvare i 8. Dage, (3) Tisdagen før Midfaste med Heste og Ovæg, (4) den 8. Octobris med Kram, Heste og Ovæg i 8. Dage.

Byens Consumption har i de sidste 10. Aars Tid været, Consumption.
1758. 7178 Rdlr. 1761. 14020 Rdlr. 1764. 10105 Rdlr. 1767.
10000 Rdlr. aarlig.

Alf Indbyggernes adskillige Nærings: Midler, ere i sær tre Nærings: Midler.
Eing, som har gjort Randers baade uden og inden Landet, frem for mange andre Stæder, navnkundig. (1) Den skønne Randers: Lax,
D. Atlas Tom. IV. E c c font

som fanges i Fiorden og ved Udlobet af den ferske Strøm Gudens-Aae. (2) Et Slags sterkt Øl som der brygges, kaldet Randers Bur-Øl. (3) De velligtende Randers-Sandster. Hvortil nogle legge (4) Randers Potter, Gryder og andre sorte Leerkar. Som Randers ligger i en frugtbar Egn, og selv haver god Agerdyrkning, saa fattes her ikke paa gode og tilreffelige Levnetsmidler. Foruden Laxefangsten, falder her og andet godt Fiskerie, som hjælper fattige Folk til Brød, og mange nære sig med Kone og Børn deraf, endskjønt det nu omstunder ei er saa overflødigt som i forige Tider, hvilket man for en Deel tilskriver Fiordens Forstoppelse. Fiskeriet i Randers, hvorudi Kongen forudum havde sin Andeel, er gammelt, og har givet god Fortieneste, hvilket forlede mange til at bruge ulovligt Fiske-Redskab til sin egen Profit: Men Kong CHRISTIAN III. udgav derimod 1552. et Forbud, saa lydende: „Giøre vitterligt, at vi ere komne i Forsaring, hvorledes
 “mange fordrifte sig at bruge utilbørlig Fiskerie med Pølmere at sætte
 “udi Randers Fiord, og dermed fordrive Laxen og anden Sisk som
 “der udaf Stranden opgaaer, Os og andre, som lade bruge Fiskerie
 “her oven for Randers, til stor Skade og Forderv, Thi forbyde ic.“
 Med Laxene, naar de gaae lykkelig til, drives her temmelig god Handel. Naar de ere spegede, sælges de gemeenlig til Kiebmændene, hvilke igien sælge dem for 5. 6. à 8. Rdr. Stykket, og vel mere, ligesom de ere store og gode til. Men de, som falde først, saasom i Decembri, Januarii og Februarii Maaneder, regnes for de beste og fedeste.

Laxefang-
sten.

Laxefangsten i Randers-Fiord har været i fordum Tid et godt Nærings-Middel for dem, som enten har eiet Laxegaarde (3: saadanne Steder

der i Fiorden hvori Laxene fanges) eller haft dem i Forpagtning; Da der har gaaet saadan en Mængde Lax til, at Tieneste-Folkene har faaet dem til Føde, som nu er en Delicatess for Husbonderne selv. Ja man fortæller, at det gif da her til med Laxene, som med Karperne i Hamborg, at Folkene gjorde Aftale om, ei at nyde Lax oftere end 2. gange om Ugen. Randers-Lax har for andre Fortrinet, da den er stor og vægtig, tillige saa seet, leffer og god i Smagen, at den fast overgaaer alle Norske, Bornholmiske, og Svenske Lax-Corter, ja den giver neppe dem fra Elben og Besteren noget efter. Den sterke Strøm, som gaaer i Gudens-Aae omkring Randers, er nok Aarsagen til, at Laxene sege dertil, da det er bekiendt, at de altid gaaer imod Strømmen og efter det ferske Vand, uden Tvil og tildeels for at fylle et Slags Urøi af dem, der kaldes Laxenes Luus, hvilke man har fundet under Bugen at bide dem saa sterkt, at der kiendes røde Pletter efter. Nu omstunder gaae de ei nær saa sterkt til, som tilforn, og Fangsten tager merkneligen af, hvorfore et Pund fersk Lax koster 20. à 16. Skilling, men, naar det er meget got Kiøb, 10. à 8. Skilling, ja ofte ikke kan faaes, men snappes bort af dem, som først træffe for Selgeren. Aarsagen dertil er uden Tvil, at de mange Ureenligheder, som Fiorden Tid efter anden opfyldes med, hindre Laxen i sin Fart. Neden for i Randers-Fiord findes 11. og oven for 5. Lax-Gaarde, hvoraf nogle ligge til Randers-Bye, og dens Indvaanere, andre til Grevskabet Frisenborgs og Frisenvolds Ciere. I Dybet maae ingen sette Garn, uden det saa kaldede nedre Sisker-Zuus, som dertil er berettiget. Laxen fanges i Laxegaarden, ved det den løber ind i den Ruse, som er sat med Strømmen, der er bred foran ved Indløbet, men smal bag ved.

den ei komme ud, men af Fisseren treffes til Land, eller kastes i Vaad, og med en liden Kiep slaes paa Vand, eller over Snuden, hvoraf den strax dør. Tiden, naar Laxen løber til, er om Vinteren, fra Mortensdag til sidst i Martio. Falde der da milde Vintere ind, bekommes en temmelig Deel, men hvis det fryser, om det neppe er 24. Timer, legger Fiorden sig strax til, og Laxene holdes ude. Ved idel Storm skeer og det samme. Fordi nu Laxene komme om Vinteren, da de ikke røges, hvilket nødvendig maaeskee paa andre Steder, hvor de gaae til om Sommeren, paa det de kan bedares fra at forderves af Varmen; Saa er det Narfagen, hvorfor disse Lax overgaae alle andre i Smagen. Det er vel altsaa ikke Fisken selv, der er bedre, federe og lefrere, men det er Maaden, den beredes paa, da den kommer til ingen Slags Røg, hverken af Tobak eller Lys, som Hr. von Justi meget urigtigen og maaeskee ironice beretter, i den anden Deel af hans Neue Warheiten. Men Laxens rette Behandling er følgende: Saasnart den er kommen til Huus, hentes en Kone, som forstaaer at skære, salte, og opspile den retteligen, uden i de saa Huse, hvor Madmoderen selv forstaaer det, da saadan en Kone gives 4. Skilling for Stykket at tillave. Den skæres op overst fra Snuden, Nafften, igiennem Ryggen, ned til Halen, Indvoldene udtages, Benene affikæres, samt det fede i Hovedet, naar man vil have den til at selge eller forære bort. Men vil man bruge den i sin egen Huusholdning, skæres hele Hovedet og Halen af, hvilket ellers tørres bort, naar det bliver paa Fisken, og er alt saa til ingen Nytte, men for Synets Skyld, maae sidde, naar andre skal have den. Disse Deele af Hoved, Hale, Rygbeen, Lever ic., kaldes Lax-Risningen, hvilken strax maae koges og spises, at den ei for-

forderves, er ogsaa det lefferste paa Fiffen, hvorfor den gemeenlig sendes gode Benner til Foræring, skjønt nogle tage Penge derfor. Naar Laxen saaledes er skaaren, gniæs den med salt, legges i Presse, imellem Bræder med Steene paa, og efter 3. à 4. Dages Forløb, spiles den ud paa nogle tynde Træer, og hænges saa omkring i Stuen, da man om Vinteren hos Kiebmændene kan see alle Beggene i den yderste Stue (der er den største) hvor Bønder, Tiereste-Folk, og andre, sidde paa lange Benke, fulde omhængte af Lax, ja under Loftene paa Bielkerne. Hos andre Folk, hvis Huse ere ei saaledes indrettede, hænge de i Folke-Stuen, eftersom de fore Lugt med sig, og smuske Beggene. Alt nu deres Fedt, som drypper af dem, ikke skal overdryppe nogen, som det verste at faae aastoet, ei heller spildes, hænges der ved alle Finderne nogle smaae Blik-Daaser, hvori Fedtet samles, som siden kan bruges at brænde i Lamper. Naar den saaledes har hængt nogle Dage, bliver den ræset (det er, hverken ferst ei heller speget), da den er allernydelligst at spise, saaledes som de veed her at tillave den, i det de skære den paa skraaes i brede og tynde Skiver, som legges paa Tinsfad over Ilden, hvor den faaer et Opkaag, i hvid Vin, med Smør i. Jo længere Laxen hænger, jo mere speget bliver den, dog beholder den altid sin Fedme og gode Smag, hvilken udvines og forderves hos andre Steders Lax, af det de blive røgede.

Øreden kaldes Laxens Gorenunge, eftersom den ligner samme Øreden. i Skabning, og nogenledes i Smagen, undtagen den er mindre. Saa snart Øreden kommer, som gemeenlig skeer i Maji eller Junii Maaned, saa veed man, at det er Tegn paa, man nu faaer ingen flere Lax. Men

maaee da giøre sig tilgode om Sommeren med Øreden, som handles paa samme Maade, som Laxen, aleneste den kan ei vel hænges til at speges, efterfom den i Barmen snart kan forraadne, bliver og snart meget tør, hvorfor den er ikke heller i den Priis, som Laxen; thi Pundet kan faaes for 5. à 6. Skilling. Her falde 3. Slags Øreder, Hvid-Øreden, som er den beste, og kommer Laxen nærmest, Graas-Øreden, og Rød-Øreden, som ere af slettere Smag, og ringere Udseende. Endnu er der et Slags smaae og velsmagende, som kaldes Bek-Øreden, men de falde ei her i Byen, men ved Røstved, en Miil-veis herfra, og andre Steder.

Smaae
Fisf. Af de i ferst Vand sig opholdende Fisf, gives her en god Guds Betsignelse, dog skal de ikke være i den Overflodighed, som tilforn. Her haves skionne Giedder ofte saa store, at de kan veie 10. à 12. Pund, hvilke opffixeres og torres, og kan saa længe tiene i en Huusholdning. Aborre meget store og gode, hvoraf man paa de sædvanlige Tidder, kan for 4. Skilling, faae saa mange, at fire Mennecker deraf kan have nok til et Maaltid. Fattige Folk nære sig med ringere Sorter Fisf, som haves for bedre Kiøb, nemlig Skaller, Selt, Aal. I gamle Dage har her været god Aalefangst, og Aalegaardene dertil indrettede; og det findes, at Kong VALDEMAR 1351. har givet en Borger i Randers Bernard Fos Laasebrev paa en Eiendom kaldet Mærgarth liggende hos Randers Bro. Zorker gives og for dem som har gode Stunder at spise saa smaae Fisf. Endnu løber her Smelten til, som siges at være ufordragelig for Laxen, saa at det er vist Tegns, at Laxen løber bort af Fiorden, naar Smelten indfinder sig, Aarsagen kan

Kan ei med Visshed gives dertil. Til enhver Laregaard holdes en Fiske, der skal jevnlig passe paa den, og holde Redskaberne i Stand, hvorfor disse fattige Folk accorderes alle de smaa Fiske, som da løbe ind og fanges i Laregaarden, hvilket er deres Løn; Af de rare Fiske-Sorter, som Karper og Karudser, kan her ikke faaes for Penge, men alene ved besynderlige Leiligheder, fra en eller anden Herregaard.

Det andet Nærings Middel er deres Bryggerie, og et Slags Randers
Burr-Ol. sterkt Ols Tillavning kaldet Burr-Ol, som i forrige Tider var mere berømt og skal høft en mere besynderlig Egenkab end nu. Navnet har det formodentlig faaet af de Tydske og Holstener, da de i Kong CHRISTOPHER II. Tider herskede i Jylland og havde deres Hoved-Quarteer i Randers, og det af det Tydske Ord Bauer eller Mattydske Buur, en Bønde, fordi det strax slog Bønden for Vandet og gjorde ham lystig, hvorpaa haves Exempel i Skipper Clemens Feide-Tid, da Bønderne som havde leiret sig for Randers, drak sig fulde af Burr-Ol, og i den Tilstand bleve af Borgerne overrumplede og slagne. Vist er det, at dette Ol, er den sødeste Drif endnu for Egnens Bønder, da et Stob deraf, som holder 2. Potter og koster 3. Skilling, er en Bøndes rette Portion. Dette Ol er sterkt og brunt, og fordum blev sædvanligen druffet af Præster, Fogder, og Borgere, da de i deres Gilder, eller andre Samlinger, drak hver andre til med Sølvs-Rander efter Pæle-Maal. For det gode Ols Skyld, var Vin fordum rar i Randers, hvorfor man finder et Kong FRIDERIKS II. Brev af saadant Indhold, at, efterdi indi Randers skal være stor Brost for Vin, saa at Fremmede, som hidkomme, for deres Penge ingen Vin kunde bekomme, da har Hans
Majest

Majestæt givet Peder Pederfön Borger og Forstander for Hospitalet Frihed og Monopolium paa at holde en Vin-Kielder der i Byen, vel forsynet med Vine til adskillige Priser. Siden Vin er bleven saa almindelig, bruges ikke mere Ollet blant fornemere Folk, Kanderne ere og omstøbte til Caffè-Kander og Thee-Tøig, saa man nu seer kun faa af de gamledags aspøede store Sølv-Kander, og det moxen alene iblant formuende Bønder-Folk. Det er 2. Mile og vel længere rundt omkring Kanders, at dette Ol bruges, ved alle Bønders Sammenkomster, om Høsten, Juulen, til Trolovelser og Brylluper, da de endelig skal have Bur-Øl, 10. à 12. Tønder til et Bryllup. Hvad der gjør dette Ol faa begierligt og behageligt for dem, som ere vant dertil, da andre ei vel kan taale det, vides ikke til vissé. Dog formenes, det kommer af Vandet, som findes i den store Gade-Kilde eller Brynd, og gemeenlig bruges til at brygge dette over hele Landet udraabte Ol af, hvilket ved sin Vitrioliske Kraft skal kunde bringe Ollet snarere i Giering, hvorfor og RESENIUS i sin Danske Atlas regner denne Gade-Kilde iblant Kanders Byes Herligheder. Hvo som ellers har Brynde i deres Gaarde, brygge og Bur-Øl deraf; hvoraf sees, at det er ikke Gade-Kilden alene, som har denne Kraft. Nogle berette, at der legges noget for Tappen, saasom Riisqviste og deslige, for at gjøre det brunt og skarpt.

Brænde-
vin.

Al Brændevin brændes og fortæres her eller udsfibes til Norge, Kiøbenhavn og andensteds en utrolig Mængde, hvorved mange Familier ernære sig, ja vel 300. Kielder ere stedse i Gang. Hertil kommer og den Mængde Svin som af Bærmen opfødes og underholdes, hvorpaa havés god Fordeel, og findes i alle Gaarde, hvor der brændes, som er ei alene hos Brændeviins-Mænd, men og Riismænd, Haandværkere, og andre.

Sand.

Zandsterne er det, som har og gjort Randers saa bekiendt. Handsker.
 Men under Navn af Randers Handsker sælges mange, som aldrig
 har været her, men ere fabrikerede andensteds her i Landet, og i Syen,
 hvilke undertiden kan være nok saa hvide, smukke og net syede, alene
 de mangle den særdeles fine og behagelige Lugt, som disse har frem for
 hine, og som give dem altid et stort Fortrin. Hvoraf det nu kommer,
 at denne ypperlige Lugt have alene ved de i Randers beredte Skin,
 og kan ei faaes paa noget andet Sted, har ei nogen kundet med Vis-
 hed sige. Nogle mene, det kommer af Fiord-Bandet, som de bruge
 dertil, andre af Barken og dens Behandling, andre af Maaden,
 Skindet beredes paa, da det ikke bedes, som de kalde det, andre, at
 dette alt tilhobe skulde udgjøre Sagen. Det maa dog rimeligst være
 saadant noget, der forarsager den Lugt, som falder her, og ingen an-
 den Steds; Thi Kunsten at berede Skindene paa, kunde andre vel
 faae at vide, ved reisende Soenne, som her havde lært. Bist er det,
 Skindene tilberedte ere meget begierlige, og føres ei alene ud til andre
 Steder i Rigerne, men og til fremmede Lande, da fornemme Fol^e bruge
 Skindene til Overdyner, for Lugtens og Blødhedens Skyld; Ja frem-
 mede Handskemagere kiobe dem, for at legge dem blant deres Handsker,
 at de kan trekke Lugten til sig, hvilken de dog snart igien miste, naar
 de Randeriske beholde deres saa længe der er en Valt tilbage af dem.
 I Randers kan sielden eller aldrig faaes et par Handsker, med mindre
 man nogle Dage forud, maae bestille dem; Thi saa saare de ere sær-
 dige, opkiobes de i hele Partier, og udføres, ei alene til Kiøbenhavn
 og overalt baade i Danmark og Norge, men endog til Sverrige, Rus-
 land, Sydskand, Frankerige og Engelland. Foruden den angene-
 me Lugt, har de Ord for at give Hænderne en glat og skøn Hud.

Handelen.

Handelen i Randers er anseelig og udi stor Drift, men den er her som fleresheds besønderlig indrettet, i det man hos een Kjøbmand kan faae alt, hvad man i Kjøbenhavn og andre store Stæder skal søge hos Klædefræmmere, Urtefræmmere, Jernfræmmere, Hørfræmmere, og vel paa 10. andre Stæder. Her driver Konen ligesaa stærk, og maagstedes stærkere Negoce, end Manden, da de endnu ei ret ere vantede til at holde Sønne, eller Dreng, men Konen, Døttrene, eller Huus-Tomfruen, som næsten i hvert Huus have, gaaer til Boden, og driver Handelen i Huset, medens Manden enten er ude, eller passer paa sin Maltgjøren og Støbning, eller er paa sine Løfter, eller seer efter i sin Sommer-Gaard. Dog legge de sig meest efter det som er Bondens Gadding, saasom Tømmer, Breder, Legter, Staal, Jern, Sør, Zamp, Tiere, Salt, Sild, Tør Fisk, og andre Varer, som de tage med dem hjem fra Norge, item Kalk, Tagstene, Muursteen &c. Nogle handle alene, eller dog meste Parten, med disse saa kaldede grove Varer, og desuden med Øl og Brændevin, thi det bekommes i hver Kjøbmands Huus, andre meste Parten med fine Varer, som Urter og Klæde- og Jernkram, og alle Slags Vine. Men den største Handel er Kornvarer, da Kjøbmændene om Vinteren kjøbe alle Slags Korn fra Herregaarde, Prestegaarde, og af Bønderne, i sær Byg. Til disse Kornvarer have de store og rummelige Løfter, hvorpaa de glemmes, indtil Soen bliver seglbar om Foraaret, da de udfibe dem til Kjøbenhavn, Sælland, og i sær Norge, hvorhen sendes mange tusinde Tønder, og føres tilbage af ovennævnte Varer, saa mange som til Fornødenhed og Udsælgning behøves.

En Hoved-Artikel er Maltgjøringen, og dens Handel. Der paa begyndes gemeentligen ved Mørtensdags Eider, og vedvarer til Vinke-Eider, i hvilken Tid enhver Kiøbmand gjør fra 1000. til 1500. Tønder Malt, hvilke deels forbruges, deels udfibes til Norge. Hvorover og i denne Bye, forbruges saa meget Brændved, som ellers i en anden, der er 3. eller 4. gange saa stor. De kaste i deres store Kiol-Skorstene store Kiesler og Knuder, ligesom de ere komne fra Skoven, hvilken sterke Jid idelig holdes ved lige, hvorved Maltet tørres paa Kiøllen, som bygges ofte 2. à 3. Etager høi, hvorpaa 14. ja vel flere Tønder paa Gangen kan tørres. Derved skeer det at Brændet stiger aarligen meget høit, og maae befrygtes ikke at kunde omsider erlanges, helst da saa meget udfibes heromkring til Kiøbenhavn. Denne Maltgjøren koster stor Møie, Tilsyn og Arbeid, da Kornet af Løfterne skal slæbes i Støbekaret, af Karet igien paa Loftet at formæstes, derfra paa Røllen at tørres, siden ofte vendes, foruden at Kornet, naar Martii Maaned kommer, jevnlig skal kastes, hvorover en Kiøbmand maa holde mange Folk, sær Karle 1. à 2. hver, foruden Daglønnere, som ikke kan mangle, da her boer i Byen en Mængde af fattige Folk, og flere tyer altid hertil, siden Byen er nærsom og altid kan give dem noget at fortiene. Heraf kommer det at Randers er en folkerig Bye, og at Communicanternes Tal beløbe sig imod to tusinde.

Maltgjø:
ren.

Med Lerreder og andet Siemgiort-Tøig drives og en god Handel, da den flittige Bonde-Rone om Foraaret kommer med store Stykker Lerreder, paa 50. til 60. Alne, som hun, hendes Børn, og Piger, have forfærdiget om Vinteren, foruden blaat og hvidt Forklæ-

Lerreder og
Siemgiort-
Tøig.

de-Toig 12., hvilket Kiøbmanden opkøber, og udskiber til at selge i Kiøbenhavn og paa andre Steder, og haver derpaa god Fordeel.

Smrae:
Handel.

Anden Liden Zandel, drive saavel nogle Kiøbmænd, som i sær Skibsfolkene, og andre fattige Folk, med fede Varer, Æg, Øste, Smør, 12. ja og med saltet Gaas- og Saars-Kød 12.

Skibsfar:
ten.

Det gaaer med Randers, som med alle andre Steder i Landet, at Skibsfarten, uden for Kiøbenhavn, tager af, da her nu ei segle saa mange paa og fra Randers, som for 30. Aar siden. Tallet paa de ind- og udgaaende Skibe er omtrent 160., nogle saa mere eller mindre, Byens egne Skibe ere nu 22. Stykker, men ikke meget store.

Skibe. Fra Randers udgik 1746. Byg 2235 Tønder, Malt 11060 Tønder, Rug 1367 Td., Hiemziort Toig og Handsker af Verdie 3506 Rdlr., Flesk 148 Skpd., Brændevin 37 Tønder, Ørefisød saltet 49 Skpd. Endskjønt Byen ligger meget beqvem til Skibsfart, og har den beste

Vanstelig
Seglads.

Lelighed til Søe-Handel, saa er her dog en særdeles vanstelig Seglads, som forvolder de Handlende stor Riedsommelighed og mange Omkostninger, da intet Fartøig, med sin Ladning kan komme op til Broen eller Løffe-Stedet, og ikke paa to Mile nær Byen kan stikke dybere end fire Fod, hvorudover en Mudderpram behøvedes til at oprense Fiorden og gjøre den dybere. Men naar Skibet med adskillige Binde, formeddelt Fiordens Bugter og Bøininger, endeligen er kommet til nærmeste Særgested, eller Havn, som er Mellerup, maae den største Deel af Ladningen hjemføres paa Pramme, hvoraf Byen har en halv Snees Stykker, som leies af dem, som trænge til dem, hvortil holdes visse Folk, som kaldes Pram-Folk, der føre dem op og ned af Fiorden. Ligesom her og holdes endeel mindre Fartøier, som kaldes Raage, der mest

meest bruges til at herte Træ, Tørve, eller andre Fornødenheder, fra Skovene og andensteds. Ved disse Slags Fartøier nære sig og en stor Deel gemene Folk; Hvorover her neppe er Leilighed for honette Folk, at komme til at boe, efterfom, naar nogen har Plads, eller kan faae Steder at bygge paa, bygge og indrette de idel smaae Boder, bestaaende af et Loft høi, med to Stuer og et Kiocken, som søges af den Mængde ringe Folk-Slag, som her kan faae Leve-Brod, med stor Begierlighed, saa de aldrig staae ledige, men blive vel betalte.

Byen er næsten omflødt med Vand af Gudens-Aae, som løber Vandet om den, ja saa got som staaer paa Vand, og dog maa mangle got Vand. I mange Qvarterer haves intet Vand, i andre noget, men intet som er brugeligt, uden til at vande Creature med, toe op ved ic. Men ganske saa Sæder nædre ved Fiorden gives Vand, som kan bruges til Theevand, og fint Tøigs Tvet. Hvorover det er en stor Byrde for Tjenestefolkene, og Hinder i Huns-Forretningerne, at man maae lade det i tvende Spande, som hænge i et Aag, opbære. Og naar der toes Klæder, da bæres ud til Fiorden, og der bankes og dypes; Thi det Vand man haver i og ved Husene, seer vel meget klart ud, men, naar det staaer nogle saa Dimer, treffes der en Hinde over det, som man med en Naal, ligesom et tyndt Skind, kan tage af det, hvilket har en blaaagtig Skær, ja, naar det kaages, bliver hvidt, nesten som Mælk. Det indeholder, i sær det Vand i Gade-Kilde, meget Salpeter, hvorfor man i Huusholdningen, bruger det til stor Raal og andre Ting, som skal see grønt ud. Ved chymice at resolvare det Vand, har man fundet et Residuum, som Offer. Strax synder uden for Byen, hen ved Vorup, en liden Bonde-Bye, som hører til Sog-

net, er en Kilde med got Vand, ligesom og noget længere uden for Byen, er en Kilde med got Vand, ved Biellerup Ladegaard.

Jorde. Til Randers Bye, have de gamle Konger, af heilovlig Jhu-
kommelse lagt meget Jord, saa her drives en temmelig Avling, paa de
4. Bange, som Byen tilhøre, nemlig Øster: Vester: Vester: Nye,
og Uder: Vangen; hvilke Jorders Hartkorn, hvorunder Fæ: Dri-
ten, 8 Tønder 4 Skiepper, Naadmands Vangen, Toster og Hau-
ger ved Byen " " 4 Td. 6 Skp. 1 Frdk. $\frac{1}{2}$ Alb.
udgiøre tilsammen " " 145 " 6 " " " 2 $\frac{1}{2}$ "
desuden tilhører den Boldum Mark 43 " 6 " 3 " " "
hertil kan regnes dens Eng-Jord " 2 " 6 " 2 " 1 "
Saa at alt dens tillagte Hartk. er 192 Td. 3 Skp. 2 Frdk. $\frac{1}{2}$ Alb.

Af denne Jord har en stor Deel været eiet og drevet af Bønder og an-
dre uvedkommende; Men nu Tid efter anden gøres Anstalt for at bringe
det til Byen igien, i sær for Bognmændenes og andres Skyld, der
kunde have Nytte af de Jorder, dem egentligen tilhøre. Herover
holder næsten hver Kribsmand et par Bæster, og nogle 2. Par og flere,
foruden andre Personer, hvorved de drive Avlingen paa Marken, og
af de nærmeste Bønder undertiden hielpes. Foruden Heste, holdes
her 2. à 300. Kiør, 3. Tyre, endeel Faar, Svin ic. Og kunde Byens
Græsning ulige forbedres, hvis Bangene bleve skifteviis udlagte, og
man holdte Bidie og Bedtægt her som paa Landet, thi de Markjor-
der, som altid ligge ud til Græsning, ere saa forknnyttede af Græs-
Kodder, at de lidet eller intet Græs frembringe, til Creaturerens
Nytte, da der er ligesom en Skorpe over dem; hvorfor man og har
begyndt at ville pløie og besaae en af de gamle Marker, og drive den
i nogle

i nogle Aar, da den useilbar siden vil give en stor Overflødighed af sig. Paa Voldum Mark siges i gamle Dage at have staaet en Bondeby, som er bleven afbrudt. Dens Fald-Jorder ere tildeelte Geistligheden, Overigheden, Ræmnere, og andre til Indkomster. Ved Reformationens Tiden har Mariager Kloster eiet denne Mark, men siden er bleven gjort en Forhandling, hvorved Jörgen Lykke til Overgaard, Embedsmand i Mariager-Kloster, med Abbedissens Birgitte Krumpens samt Convents Systers og Brødres Bevilling og Samtykke, under og tillader Borgemestere, Raadmænd og menige Borgere i Randers, at maae til evig Tid nyde, bruge, og beholde al den Ret og Rettighed, som Mariager-Kloster haver og tilforn nogen Tid haft haver udi Walloff eller Wallom (nu Voldum) Mark, som er Ager, Eng, Siffvand, Sægang, vaadt og tørt, Urtefang, Hede og Mose, intet undtaget, til alle fire Marke-Mode, dog at forskrevne Borgemester og Raadmænd skulde aarligen give til Mariager Kloster til Skyld og Leie af forskrevne Mark 14 Mark og $1\frac{1}{2}$ Skilling Danske Penninge til hver Sancti Mikkelis Dag. Hvilket Brev af Kong CHRISTIAN III. er stadfæstet paa Dronningborg St. Bartholomæi Dag 1554.

Jorden i Randers Marker er over alt meget god Muldjord, og det er kun ganske faa Steder, der falder Hede-Jord, leeret og suur Jord. Her voper af alle 3. Slags Korn, Rug, Byg og Havre; thi Høede, Erter eller anden Sæd saaes ei her paa Marken. Her er og, som overalt i Jylland, mange Bakker og Høie, hvoraf føres Sand til Byen; der falder blant Bakkerne øster for Byen en guulagtig Sand, der er funden beqvem til at støbe Metaller udi. Her voper got fedt Græs, og man har begyndt, til at forbedre, og formere Græsningen,

at

at faae Klever, af det røde Slags, med god Lykke, saa man 2. à 3. gange om Aaret, kan slaae den, og kan, naar den faaes tillige med den sidste Kierv Havre, have Gavn deraf i 3. à 4. Aar.

Blant de adskillige vilde Blomster og Urter, som Naturen frembringer af sig selv, findes et Slags i Lunden ved Randers, som her kaldes Rams, men hedder Allium Ursinum Linnæi. Den er som et Slags Løg, med meget lange, brede og spidsagtige Blade, samt lange Stilke, hvorpaa den øverste, som i en Krone, bærer sit Frøe. Den maa have en bedst og igienemtrængende Smag, thi dersom en Koe æder den, bliver dens Mælk saa bedst, og Smørret saa stngt, at det ei kan nydes; den har og en overmaade sterk og hæsleg Lugt, men just det gjør, at den har en besønderlig Nytte, som er værd for flere at være bekiendt, nemlig: naar der kommer det stemme Utsig, som kaldes Klanger, blant Kornet, og gjør Kiøbmanden stor Skade, tager man kun nogle af disse, og legger hist og her omkring, paa Loftet, eller faager en sterk Lud deraf, og besprænger dermed, da fordrives de, man forsikrer og, det er et probat Middel, til at fordrive Lopper, naar et par Stilke legges i Bonden af Sengen, eller under den.

Pil Grændse:Skjel imellem Randers-Mark og Lem-Mark, findes en høi Steen, hvorpaa staaer udhuggen CHRISTIAN I. med Krone over.

Fabriquer. Her gives et for saa Aar siden til Stiftets Nytte indrettet Sukker-Syderie, hvorpaa raffineres over 3000. Pd. Sukker ugentlig af alle Slags. Det er anlagt og ganske net indrettet af Borgemester Sören Simonfen. Her er og en Rønrsøg-Fabriqve, anlagt af Cort Mortensen, som er i god Drift, hvis Producter gaae ei alene hele Landet

Landet omkring, men sendes og til Kjøbenhavn, hvor saa meget kunde affettes, som det var mueligt at tilveie bringe. Paa Sæbe: Syderie ere her givne tvende Privilegier, men for adskillige Aarsfagers Skyld ere de endnu ikke i Verk fatte.

Ved Randers har man i forige Tider og lagt Flid paa Humle: Humle. Aolen; thi man finder at Kong FRIDERIK II. har 1573. tilladt Befalingsmanden paa Dronningborg Jørgen Skram at bruge og beholde indtil videre tvende Kronens Humlegaarde, uden for Randers Bys beliggende, den ene kaldet Slots Humlegaard, den anden Østrop Humlegaard.

Herrederne i Dronningborg Amt, med de derudi liggende Sog Herreder. ne, Byer og Herregaarde, ere følgende.

I. Synder Lyngherred.

1. Veirum Sogn (a), Annex til Ørum. Veirum Bys. Store Fuglesang. Lille Fuglesang. Veirumholt. Sniptrup. Broes Mølle. 2. Viskum Sogn (b), Annex til Ørum. Viskumgaard Hovedgaard. Over: Viskum. Viskum Mølle nu øde. Erikstrup. Lundtoft.	<p>Synder
Lyngherred.</p> |
|--|-------------------------------|

(a) Kirken er liden og fuldet, liggende paa en høi Bakke. Alterklæde og Alterdug givet af Greve Skeel. Klokker hænges i et Træværk ved østre Enden af Kirken. Ved Veirum Broe er bygt et Broehus for den som skal opbære BroesPenge.

(b) Kirken er, ligesom den forige, liden og fuldet, men af Viskumgaard's Eier Cancellieraad Juul noget forbedret og pyntet med en ny Altertavle. Kalk og Diske af Sølv er givne af Grevinde Skeel og bruges baade i Viskum

og

Lundtoft. Faardal Bye. Drevang. De Bye. Store Forsager. Lille Forsager. Dunkoe.

3. Drum Sogn (c). Drum Bye. Belds Bye. Hulbek Bye. Mollerup Bye.
4. Tiele Sogn (d). Fovlum Bye (e). Ruse Bye. Formyre Bye. Vester Tiele. Tiele Hovedgaard.

5. Dinge

og Veirum Kirker. Sognet er lidet af Hartkorn, men stor af Circumferens, bestaaende af mange smaa Steder som ligge langt fra hinanden. Efter CHRISTIANI IV. Befaling til Fru Inger Strygge, har Sognepresten for haist Tiende af Biskumgaard, som nu er Tiende-frie. Synnen for Biskumgaard løber en Aae, som skiller imellem Synderlyng og Medel som Herreder.

- (c) Kirken er af hugne Steen, tækket med Blye og har et høit Taarn. Indvendig er den af Fru Kierulf til Sødal 1738. sat i god Stand, fæstet, og med nye Altertable, Alterklæde og Messeshagel forsynet. Kalk og Disk er af Sølv forgyldt. Ved østre Enden af Kirken er tilbygt et Sacristie, hvori Presterne have deres Begravelse.
- (d) Kirken, som ligger tet uden for Herregaarden Tiele, er bygt af store hugne Steene, tækket med Blye og indvendig hvælvet. I Taarnet ere tvende skønne Klokker og et Scirverk. Tvende store Lysestager paa Alteret, dog nu uden Lys, samt Prædikestool og Fonten af smukt Bildhuggerverk, ere givne 1578. af Jörgen Skram til Tiele og hans Frue, hvis Waabener og faae paa de øverste Stole i Kirken. Naar man lukker Kirke døren op, præsenterer sig lige for paa den nordre Side Ritmester Levitzau til Tiele hans prægtige Epitaphium, som skal have kostet 3000. Rdlr. giort 1740. af Frid. Ehbisch, hvor han staaer i fuld Corpus af Marmor, med en Engel som holder hans Waaben, og ved Siderne endel Krigs-Uniform, alt af hvidt Alabaster. Neden for i Taarnet staaer hans sorte Marmor-Kiste paa 6. Hav Fruer og med mange Zirater alt af hvidt Alabaster, giort af forbermedte Kunstner, som har kostet 4000. Rdlr. Paa samme nordre

5. Dinge Sogn (f), Annex til Tiele. Dinge Bye. Dingesgaard Dinges-Mølle.
6. Borning Sogn (g). Borning Bye. Holm Bye. Hviding Bye. Borning Mølle som er en liden Græsmølle.

E e e 2

7. Borning

nordre Side i Kirken sees et smukt og zierforyldt Epitaphium over Erik Grubbe til Tiele og Gamelgaard Lænsmand i Aarhus 12. Aar og paa Lund i Mors 2. Aar, og hans Frue Maren Juul død 1647. Strax ved er indmuret en liden sort Steen over Jomfrue Anna Grubbe, Peter Grubbes til Herlufstrup og Frue Karen Ruds til Alstrup Dotter, døde 1658. Paa samme Side næst ved Choret er indsat i Muren en stor og kostbar Steen over Nigstraad Jørgen Skram til Tiele død 1592. og Frue Hilleborg Daa, med beggees Billeder udhugne. Lige over for hænger en Træ-Tavle, hvorpaa bemelte Jørgen Skram og Frue ere affildrede med tvende spæde Børn, samt deres Fæderne og Moderne Baabener. Under Jørgen Skrams Epitaphium ligger en ston Ligsten over hans Forældre med deres udhugne Portraits, nemlig Erik Skram til Hastrup død 1568. og Frue Maren Laurids Dotter til Tiele død 1554. Kirkegaarden er smukt omsat med store og høie Eske-Træer, ligesom og omkring Gaarden voxe mange saadane, hvortil Grunden er vel beskaffen.

- (e) Presten til Tiele boer i Forlum, i hvilken Bye fordim har været en Kirke, som er nedbrudt, men Andera sees endnu, og i Kirkegaarden, som ligger midt i Byen, begravet endnu Døde. Døbe-Stenen er flyttet til Tiele Kirkes Font, og Kloffen til Torbecks Kirke-Taarn.
- (f) Kirken er vel stor til saa liden en Menighed, som ikkun bestaaer af 6. Gaarde og en Mølle, foruden den liden Herregaard. Altertavlen er 1600. befestet af Envold Kruse, Envoldson til Dingesgaard og Frue Anne Vind, hvis Navne og Baabener ogsaa findes paa Prædikestolen saavel som paa Kirke-Stolene.
- (g) Kirken har Taarn og Blye-Tag. Paa Kloffen staaer med Munkeskrift Nicolaus - - - me fecit in nomine Domini amen. Ralf og Disk af Sølv. Alterklæde og Messelbagel af rødt Fløiel med Sølv-Galuner, givet 1703. af Christian Ludvig von Plessen og Frue Charlotta Amalia Skeel.

7. Korning Sogn (h), Annex til Vorning. Korning Bye. Narup Bye. Korning Mølle en liden Græsmølle.
8. Samershøi Sogn (i), Annex til Vorning. Ober = Samershøi Bye. Neder = Samershøi Bye. Lundgaard en eensted Grd.
9. Nørbeek Sogn (k). Nørbeek Bye.
10. Synderbeek Sogn (l), Annex til Nørbeek. Synderbeek Bye. Keistrup Bye.
11. Læsten Sogn, Annex til Nørbeek. Læsten Bye.
12. Biergegrav Sogn (m). Biergegrav Bye. Ober = Fusing Bye.
13. Nalum Sogn (n), Annex til Biergegrav. Nalum Bye.

Giennærup

- (h) Kirken tækket med Blye, har en stor muret Pille i steden for Taarn, hvor paa i et Træværk, med Blye betækt, Klokken hænger, der læses: Is Godt mit vns wer kan den wedder vns. M. H. P. M. 1594.
- (i) Kirken er tækket med Blye, paa Klokken i Taarnet staaer med Munk: Bogstaver. Pavlys me fecit. Altertoiet af rødt Floiel med Guld: Galuner givet 1703. af Christian Ludvig von Plessen og Frue Charlotta Amalia Skeel.
- (k) Paa Lysestagerne i Kirken staaer Palle Dyres og Frue Marie Grubbes Navne, hun var den bekjendte Frue, som først havde haft Ulrik Friderik Gyldenlöve, men siden endnu mere fornedrede sig. Denne Palle Dyre og Frue vare de sidste som boede paa Nørbeek Hovedgaard, som nu beboes af 2. Bønder uden nogen Slags Frihed.
- (l) I Synderbeek skal ogsaa fordiim have været en Hertegaard af samme Navn, og beboet af Adel, men nu uden nogen Slags Frihed.
- (m) Kirkens Altertavle er, efter en Inscription, bekostet 1590. da Kong CHRISTIAN IV. regierede, og Eske Brok var Lænsmand.
- (n) Kirken er bygt af hugne Stene, tækt med Blye, og indvendig hvælvet. Paa Klokken i Taarnet staaer: Me fecit Friderich Holtzmann Hafnia 1723.

Giønnerup Bye. Benning Bye. Spinning Bye. Bølftrup
Gaarde. Fusing Hovedgaard.

14. Tanum Sogn (o), Annex til Birgegrav. Tanum Bye.

F e e 3

15. Hornbæk

1723. Paa østre Siden af Taarnet sees disse Bogstaver M. S. H. R. K. Ved Kirkebøren ere 6. Steen-Piller, tre paa hver Side, og en Steen over Døren, hvorpaa nogle Bibelske Historier ere udhugne. Paa den østre Ende i Sacrifste Muren er en Steen indsat, med Christen Skeels og begge hans Fruers Navne, samt Aarstal 1655. og nogle Riim om Dødeligheden. I Choret er opsat de Skeelers Stam-Tavle med forgyldte Bogstaver, som læses i Marin. Dan. T. II. pag. 226. Ved Fronten er indmuret en sort Talg-Steen over Christen Skeel til Fusing som døde paa Hakier 1595. og Frue Margrete Brahe død 1614. med deres udhugne Billeder og 16. Alner. Paa den sydre Side er opsat et Epitaphium med en Mand's Brykfbilled af hvidt Marmor over Christen Skeel til Fusing som døde i Riibenhavns Belciring 1659. og begge hans Fruer, Birgitte Kud som døde 1645. og Margrete Lunge død 1653. I Altergulvet ligger en Steen, hvorpaa er udhugget en Mand i Harnisk og hans Frue med disse Bogstaver H. T. H. T. Inden Kirke-Døren i Gulvet er Nedgang til Ober-Ceremonimester Mogens Skeel von Plessens Begravelse. I et stort Capel under Taarnet staaer tvende kostbare Marmor-Rister, hvorudi ere henlagte Geheimeraad Christian Ludvig von Plessen og Frue Charlotta Amalia Skeel. Under dette Capel er en underjordisk Begravelse, hvori staaer endeel Rister. De ældere Fusing-Ceres Begravelse er saa fuld af Rister, at man ei kan komme til at læse Inscriptionerne paa dem.

- (o) Dette Sogn har fordmum haft sit eget Birk, som kaldtes **Tanum-Birk**.
 (p) **Hornbæk Kirke** holdes, efter den Beretning RESENTUS har haft, for den ældste Landsby, Kirke i Jylland, men paa hvad Grund, vides ikke. I Kirken er en Ligsteen over Niels Rosenkrandses Frue Mette Cathrine Pax som med ham havde 15. Børn og døde 1729. 38. Aar. Hans Moder Anna Brahe Holger Rosenkrandses Frue til Bruusgaard, som døde 1722.

72. Aar,

15. Hornbek Sogn (p), Annex til Chrstrup i Synder-Haldherred. Neder-Hornbek Bye. Over-Hornbek Bye.

Nørre-
Haldherred.

2. Nørre-Haldherred.

1. Vester-Tørslev Sogn (a). Vester Tørslev Bye. 3 Gaarde af Giætterup Bye, hvoraf det øvrige hører til Skiellerup Sogn

72. Aar, er og her begravet, men paa Ligsteenen ingen Inscription. I gamle Dage skal i Sognet have været 3. Herregaarde, en ved Ranvers kaldet Fruerlund, en kaldet Stanumgaard, beboet af Steen Hvide, og en kaldet Lenchøi, men de ere nu Bøndergaarde. Skolen ved Kirken er stiftet 1730. af Niels Rosenkrands til Brusgaard.

- (a) Kaldes Vester Tørslev til Forskiel fra Øster-Tørslev i Berlev-Herred. Kirken er bygt af Krid-Steen. 1447. blev taget et Tingsvidne, at Tørslev Kirke havde været 60. Aar til Glenstrup eller Nørre-Kloster. Det er en almindelig Tradition, at en Frue ved Navn Kirken Munk, som boede i Tørslev Bye og ligger i en aaben Begravelse i Kirken, skal have ladet Kirken ganske tække med Blye efter Skipper Clemens Dyløb, som havde opbrændt mange Herregaarde og taget Blyet af mange Kirker at bruge til Rugler. Taarnet er af ujevne Rainpestene ikke meget trofast bygt. Paa Klokken staaer en ulæselig Drunkeskrift, Altertavlen skal været bekostet af bemelte Frue, men repareret 1721. af Jens Brask og Hustrue Sidse Cathrine Hoftrup paa Kiellerup Gaard. Jens Brask har og 1745. ladet reparere og forghilde Kalken, som er antique og har før tilhørt Glenstrup Kirke. Dissen dertil af Sølv, saavel som paa Alteret tvende store Tinstager givne 1699. af Sognepresten Gregers Prytz, hvis Enke Margrete Mikkels Dotter 1707. har foræret et Messing-Døbefad. Et Epitaphium over en Præste-Kone med begge hendes Mænd, Sogneprester i Kaldet, Augustinus Nielsen og Anders Iversen Qvist, hvilken for Alderdom sagde sig fra Embedet 1646. Et Epitaphium over Sognepresten Gregers Gregersen Prytz som døde 1705. Et andet over Præstens Niels Lach-

mans

Sogn i Onsilbherred. Annexet hertil er Svenstrup i Onsilbherred.

2. Saarup Sogn (b), Annex til Aseferg. Saarup Bye. Ørild Bye.
3. Rousted Sogn (c). Rousted Bye. Tørp Bye. Annex: Sognet hertil er Raasted i Støvringherred.
4. Aseferg Sogn (d). Aseferg Bye. Raarup Bye. Eistrup Bye. Eistrup Mølle. Purre-Huset.

5. Spentrup

mans Rone Margrete Seiling, som døde 1726. Under Loftet hænger et udtaklet Skib gjort og givet 1722. af Knud Jörgensen i Tørslev Mølle. I Tørslev Hede, oven for en Dal kaldet Dybdal, findes en hedenst Altersteen oven paa andre store Steene, som af den gemeine Mand kaldes Røver-Stuen. Iblant adskillige store og smaa Grav-Høie i Heden, er en stor Høi, med Steene omfat, som kaldes Tings-Høi. Norden for Tørslev Bye løber en Bæk af Trøe-Søe hen i Glenstrup Søe, som skiller imellem dette og Mariager Sogn eller imellem Nørre-Haldherred og Onsilbherred.

- (b) Kirken er en liden og fuldet Kors.Kirke, tækket med Bløe, men indvendig hvælvet. Deri er et Epitaphium over Raadmand Skørte og Hustru Else Klog, som ligger i den grundmurede Begravelse, hvilken tilhører Ridsmand Hans Hasselbalk i Randers.
- (c) Vesten i Sognet løber en Aae, som giver Skiel imellem Nørre-Haldherred og Synder-Bjngherred. Sognepresten Mogens Marcussen har givet La:ds-gilden af en halv Bondegaard i Rousted til Skolen der i Byen.
- (d) Kirken er en Kors.Kirke, tækket med Bløe, og med Hvælving indvendig. Klofken i Taaruet er støbt 1572. Paa nordre Side i Kirken er indmuret et Steen-Epitaphium med forgyldte Bogstaver over Sognepresten Lauritz Eskilden Vivild, som døde 1734. 71. Aar, og for sin Begravelse at vedligeholde har givet 4 Ager paa Hobroe Mark til Kirken. Paa Kalk og Diff af Sølv forgyldt staaer 1701. En mindre Kalk og Diff til at betiene Syge med

5. Spentrup Sogn (e). Spentrup Bye. Hadstrup Bye. Jenum Bye.
6. Gassum Sogn (f), Annex til Spentrup. Gassum Bye.
Hvid-

er givet 1701. af M. Jens Keenberg. Paa Eistrup Grund, ved Landeveien mellem Aalborg og Randers, ligger Purre-Ruset, et 1747. privilegeret Krøe, tilhørende Niels Hasselbalk Riismand i Randers, som har sit Navn af en Høi derhos kaldet Purre-Høi. Imellem Asferg og Eistrup er en Dige, som gjør Skiel, kaldet Dan-Diget, og derhos en Høi kaldet Dan-Høi, hvorom fabuleres at Kong DAN der skal være begravet, og strax derved en anden Høi, kaldet Dans-Røns, hvor hans tro Tjener, som med han blev slagen, skal ligge begravet. Rastrup siges at have været et Herresæde for en af de gamle Levertzover, denne Bye har sit Navn af Raat-Røf, som nu er saa got som tilgroet, men har forduim været en Aase, hvorover man ikke kunde komme uden at lade sig overfette paa en Særgge, og deraf skal Asferg have faaet sit Navn.

- (e) Kirken er med et høit Taarn og Blye-Tag, indvendig hvælvet. Altertavlen givet 1706. af Sognepresten Hans Bröchner, til Taknemlighed, fordi Gud frelste ham, da han i en stærk Storm kjørde igienem Skanderborg Skov, og et Træ omsalbt og knusede Vognen, men han selv blev uskadt. Hans Eftermand Arild Friis har siden ladet den male og forgylde. Ved Prædikstolen en Steen i Muren indsat over Christen Nielsøn som var Prest her i 52. Aar og døde 1615. Over hans og hans Hustrues Grave ligge tvende Ligstene med udhugne Billeder. Midt i Kirken er en muret hvælvet Begravelse, hvorover sidder i Muren et Epitaphium i Steen over Provst og Sognepresten Sören Pederfön Asferg som døde 1698. 79. Aar, og Hustru Kirsten Eskes Døttre Hiortshöi død 1714. 81. Aar. Ved Choret paa den nordre Side sees en Steen-Tavle, hvorudi er udhugget med forgyldte Bogstaver Presternes Navne siden Reformationen.
- (f) Kirken har et bredt og lavt Taarn, er tækket med Blye og indvendig hvælvet. Altertavlen besøttet af Cancellieraad Rosenörn til Tvillum, men Sogne-

Hvidsteen Bye. Dyrbye. Randrup Bye. Seegaard et Cens-
sted. Allestrup et Censsted.

7. Hald Sogn (g), Annex til Borup i Stovringherred. Hald
Bye. Stoubye. Mostrup 2 Halvgaarde.
8. Linde Sogn (h), Annex til Toed. Linde Bye. Lindegaarde 2.
Gaarde. Lindegaard's Mølle. Af Medelbye den halve Deel.
9. Toed

Sognepresten Arild Friis har ladet den male og forgylde. Paa Kloften
staar det Aarstal 1476. I Sognet er en dyb Dal kaldet Glubdal, som
gior Skiel innekem Dalsild og Nørre-hald-Herredet. Allestrup som ligger
i Heden, horer under Kiellerup Hovedgaard's Tact. I Dyrbye findes
Rudera af en Kirke. I denne Byes Eug er en Banke, hvorpaa berettes
at have staact et Slot kaldet Ulveholm Slot, lidet vesten for er en Holm
kaldet Baggesholm, og lige over for paa Hem Mark ligger en Hoi kal-
des Grevens Høi. Situationen viser, at Stedet fordem har været af
Vand oversvømmet, og med Skov omringet.

- (g) Hald Sogn ligger paa den østre Kant af Herredet, og af Hald Bye,
som er den største og høiest liggende i det ganske Herred og af sin høie Si-
tuation saa kaldet, haver Herredet faact sit Navn. Kirken ligger meget
høit, er bygt af hugne Steene, med Taarn og Blye Tag, og en Udbyg-
ning ved Choret's nordre Side. Mostrup har sit Navn Mosetorp af de
smaae Moser og Lyngheide, der ligge omkring. Hald Kirke har en skøn
Altartavle, som før var i St. Mortens Kirke i Randers, jiret iblant mange
andre med St. Mortens Billede, men er nu af Ditlev Kirkeretep kjøbt og
forflyttet til denne Kirke, hvilken han paa Auctionen over det Dronning-
borgske Rytter-District var bleven Eier af.
- (h) Kirkens Taarn har et lidet Spir tækket med Blye. Den anden og syndre
halve Deel af Medelbye eller Meilbye horer til Haraldslev Sogn i Stov-
ringherred.

9. Tved Sogn (i). Tved Bye. Tvedgaard. Biergegaard. Skalmstrup Bye. Giesfinggaard Hovedgaard. Giesfing Mølle. Hjornkiers Mølle. Gade-Mølle.
10. Glenstrup Sogn (k). Glenstrup Bye. Handest Bye. Holmgaard Bye. Karlbye. Kongsvads-Mølle. Gundestrup Bye. Husum en eensted Gaard. Bieslidt et Huus. 3. Ser.

(i) Kirken er bygt af hugne Stene, men Taarnet af Muursteen, befoslet 1584. af Christen Munk. Kirken er en af de smukkeste der i Egnen, indvendig jiret med nye Skrifte og Degne-Stole, Pulpitur, Indlykt Stool for Proprietairen, og flere Ornamente, alt af Etagraad Folsach, som og 1735. har stiftet en Skole i Tved. Altertavlen, Prædikestolen, og Kirkedøren, som er givet af Christen Munk, har Gothard Bræm til Giesfinggaard 1721. ladet staffere. I Choret er et lidet Epitaphium over Lars Munk til Hungstrup, som døde 1601. Under Taarnet er indsat i Muren tvende Stene med udhugne Billeder og Ahner over Christen Munk til Giesfinggaard som døde 1612. og Fru Anne Skram. I Kirken ere tvende smaae Tabler over tvende Prester. Sognet grændser i øster til Møllerup Fiord. Tved Bye ligger paa Banker, og Gaden igienem Byen er som en dyb Huulvei. I Byen er hyperligt og overflødigt Kildevand, men en Kilde i sær angenem for Creaturerne. Paa Marken findes adskillige Grav Høie og et Offersted af store Stene kaldet *Dust*, hvorfra igienem Kirret sevs at have været en Steenbroe. Tvedegaard, som i gamle Tider har været beboet af Adel, staaer for Hartkorn 14 Tønder 2 Skiepper 2 Album. Bierregaard, som 1600. tilhørde Christen Munk til Giesfinggaard, staaer for 15 Tønder 4 Skiepper.

(k) Kirken har et lavt og bredt Taarn, indvendig hvælvet, og er fordom kaldet *Marix* eller rettere de tre *Marix*s Kirke, hvis Navne og et gammelt Mærstal staaer paa Kloffen med Munkeskrift. Prædikestolen er opmuret af Steen. Nederst i Kirken staaer paa Muren malet St. Christoffers Billede i fuld Corpus. Paa Byens Gade er en Kilde omgivet med et Dige af Kampsteene, fordom brugt for Sundhed og kaldet *Marix* Kilde.

Norden

3. Gerlev-Herred.

Gerlev-
Herred.

1. Gerlev Sogn (a). Gerlev Bye. Blendstrup Bye. Bindbye-
lund to Gaarde.
2. Kierbye Sogn (b), Annex til Salslev i Onsilsherred. Kier-
bye. Kierbye Mølle.
3. Ensløv Sogn, Annex til Gierlev. Ensløv Bye.
4. Raftbiørg Sogn (c), Annex til Udbyeneder. Raftbiørg Bye.

S ff 2

Trudsholm

Norden for Byen, hvor nu er Eng, vises Pladsen, hvor fordmum Sr. Mariæ Kloster, kaldet Glenstrup Kloster eller Nørre-Kloster, har staaet, hvorom mere siden. Synden for Byen ligge tvende Høie, den ene og mindre kaldet *Qvinde-Høi*, den anden større og mere anseelig kaldet *Glen's Høi*, hvori uden Tvil ligger begravet den Mand, som har givet Glenstrup Navn. Solmgaard ligger ganske nær ved Glenstrup Søe, og er derved en Aale-Kirke. I denne Søe, som er en halv Mil lang og 30. Favne dyb, fanges, iblant andre Fiske, de for sin Fædme berømte Glenstrup Aal. Ved Karlbye og Handest Byer sees Grundvold og Rundera af to Kirker, som fortælles at være nedbrudte til Dronningborg Slots Bygning, hvilken skal mest have været af hugne Stene. Bielidet er et lidet Huus paa Alveien fra Hobroe til Randers.

- (a) Af Gerlev Bye haver Herredet sit Navn. Kirken's Bygning er sædvanlig, men Taarnet usædvanligt deri, at det er bygt til den østre Ende af Kirken.
- (b) Kirken er bygt af hugne Stene, med et lavt Taarn, som staaer ved den østre Ende. Prædikestolen og 2. Messing-Bysestager med Aarstal 1640. ere komne fra Christianshavns Kirke. Uden paa Kirken er nedentil en Sten indmuret med et stort Kors paa.
- (c) Kirken er liden, i Taarnet et Slag-Verk. Altertavlen er givet 1599. af Jacob Hög og Fruen Elisabeth Maltens Datter, Prædikestolen og Fonten. 1655. af Kield Krag. I Choret er et stort Epitaphium af Sten indsat i Muren over Jacob Hög til Trudsholm som døde 1610. og hans Fruen som

- Trudsholm Hovedgaard. Komdrup 2 Bøndergaarde. Kast-
bjerg Mølle.
5. Vindblæs Sogn (d). Norup Bye. Haderup Bye. Lystrup
Bye. Aistrup Bye. Nebstrup Bye. Kragelund Gaard. Fal-
slev Gaard. Hadsunds Færgehuis. Kefsøbek Huus. Aas-Mølle.
6. Dalbye-nedre Sogn (e). Dalbye-nedre Bye. Binderup Bye.
7. Sødring Sogn (f), Annex til Dalbye-nedre. Sødring Bye.
Sødringholm Hovedgaard. 8. Raabye

som døde samme Aar. Reden i Kirken et Epitaphium i Steen udhuggen
over Villads Nielsen, Sogneprest i 58. Aar og Provst i 56. Aar, bekendt
af sine mange danske Skrifter, som var født i Hølstbro 1607. døde 1681.
og hans Hustru Margrete Helsing. Af Niels Krag til Trudsholm og
Frue Jytte Hög er her hos Kirken stiftet en Skole. See HOFMANS Fun-
dus. Tom. II. pag. 422.

- (d) Til Sognet er ingen Bye af det Navn Vindblæs. Kirken er ziret med et
anseeligt Taarn, og meens deraf at have sit Navn, at den ligger meget
høit, for alle blæsende Vinde, ude paa Marken midt i Sognet. Alter-
tavlen er ny og smuk, foræret 1747. af Tolder Severins Enke ved Had-
sunds Toldkammer. Den gamle ubrugelige Altertavle var bekoftet 1593.
af Jacob Biörn og Frue Anna Krabbe til Stenalt. Paa Kalken staar
Jørgen Hornbech 1738. men paa Disken Friderica Amalia Pens 1691.
med hendes Vaaben. Sognepresten boer i Norup Prestegaard. Hadsund
ligger en Miil østen fra Mariager. Her er nu Færgestedet imellem Omers-
syssel og Himersyssel. Her er og Toldstedet, hvor alle Skibe, som passere
Fiorden til og fra Mariager og Hobroe, skal gjøre Rigtighed.
- (e) Dalbye-nedre kaldes saa i Henfende til Dalbye-ovre. Men Navnet
Dalbye er taget af Situationen; thi Dalbye-nedre ligger i en Dal, om-
givet med Bakker rundt omkring.
- (f) Sødring har før været et Annex til Voer Sogn i Kongssø-Herred, men
ved 1633. blev den gjort til det andet Annex til Dalbye-nedre. Mogle
ment,

8. Raabye Sogn (g), Anney til Dalbye-nedre. Raabye. Demstrup Hovedgaard. Dal en eensted Gaard. Det halve af Knedsted Bye.
9. Dalbye-ovre Sogn (h), Anney til Øster-Tørsløv. Dalbye-ovre Bye. Vinstrup Bye. Stangerum Bye.
10. Øster-Tørsløv Sogn (i). Øster-Tørsløv Bye. Jleshøi Bye. Tørring Bye. Af Knedsted Bye fire Gaarde.

§ ff 3

II. Udbye

- mene, at Byen har været kaldet Søering, fordi den ligger som i en Ring ved Søen. Efter Tradition, skal Kirken være bygt af Jomfru Gunder, der i ældgamle Tider boede paa Sødringholm, som ligger tet ved Kirken.
- (g) Kirken skal præsentere sig som en Kaa paa et Skib for dem som segle op ad Fiorden til Randers, hvoraf nogle mene, at Raabye har faaet Navn. Re-den i Kirken et Epitaphium over Otte Galten Forpagter paa Demstrup død 1733. og tvende hans Sykkende. Over Kirkedøren, Skriftestolen, og ved Prædikestolen læses nogle Inscriptioner i Danske Vers af C. Spentrup. Lige over for Prædikestolen findes en Tavle med Sognepræsternes Navne i Gørløsherred siden Reformationen. Her har før været et Hospital til fire Fattige stiftet 1573. af Frue Anna Lykke Hr. Otte Krumpens Enke, men denne Stiftelse er ved Tidens Længde undergaaen.
- (h) Dalbye-ovre kaldes saa i Henseende til Dalbye-nedre. Kirken med Taar-net er sat i skøn Stand, og med smukke Ornamentur, Altertæg, samt Pulpitur forsynet, saavel af forrige Eiere Etatsraad Marsvin og Frue Re-gitze Sophie Reetz, som af nu værende Erik Rosenkrands Baron af Holk, Herre til Trudsholm, Major af Cavalleriet. Under Taarnet er indrettet en smuk Begravelse, hvori bemelte Etatsraad Peder Marsvin til Truds-holm og Frue hviler, hvor ogsaa Baron Holk og Frue vil henfettes, hvortil de efter Kongl. confirmeret Foundation af 22. Oct. 1762. har hen-lagt 300. Rdlr., hvis Rente skal anvendes til Begravelsens og Taarnets Vedligeholdelse. Strax neden for Kirken paa Vinstrup Mark er en liden Høi med et stort hedensk Steen-Altar, kaldet Brænde-Steeene.
- (i) Kirken med Taarnet er i god og forsvarlig Stand. Sognet og Byen kal-

11. Udbye-nedre Sogn (k). Udbye-nedre Bye. Udbye-ovre Bye.
Ratterup Bye. Bierge Bye. Fuglsøe Bye. Overgaard Hov-
vedgaard.

Støvring,
Herred.

4. Støvring-Herred.

1. Randers Sogn. Randers Kjøbsted (a). Borup Bye (b).
Biellerup eller Dronningborgs Ladegaard.

2. Støvring

des Øster-Tørslev til Skilsmisse fra et andet Tørslev som hedder Vester-Tørslev, i Nørre-Halshered. I Øster-Tørslev er 1735. af Cancellie-raad Braem til Giesinggaard stiftet en Skole. Paa Markerne ere tvende store hedenske Gravhøie med veldige store Stene omsatte, den ene kaldet Steens-Høi, den anden Hyl-Høi. Der findes og tvende Kilder, den ene kaldet St. Mortens Kilde, den anden Nielses Kilde.

- (k) Kirken er en stor og smuk Bygning, med et høit Taarn, hvorudi ere 2de Klokker og et Slaae-Værk. I Kirken en stor Altertavle med Årsktal 1666. To store Messing-Lysetsjager givne 1683. af Friderik von Arnstorf og Fr. Augusta Elisabeth Rumohr. Kalk og Disl er givne 1588. af Henrik Lykke og Frue Karen Banner. Under Choret er en stor Begravelse, hvori de Lykker og Arnstorfer til Overgaard hvile. Over Begravelsen hange tvende Faner med Tydske Inscription over Friderik von Arnstorf til Svandholm og Overgaard, Geheimeraad, General og Gouverneur i Hertugdømmene, født i Mecklenborg 1626. død i Kiøbenhavn 1689. Under Svælvingen hænger og hans 16. Ætner med tre andre Flag, og paa Beggen hans Raarde og Commando-Stof. I Altergulvet ligger en Ligstøen over Hr. Jørgen Lykke til Overgaard, hans Frue Beate Brahe, deres trende Sønner, Christian, Peder og Ove Lykke. Paa Muren hænger et lidet Træ-Epitaphium over Christian Lykke, som døde 1585. Ved Kirken er et Hospital, stiftet 1577. af Hr. Jørgen Lykke til 6. Lemmer, til hvis Underholdning er henlagt den halve Konge-Tiende af Udbye-nedre Sogn. See HOFMANS Fundak. Tom. II. pag. 421. Ved Byen findes en Høi kaldet Kælf-Høi og en Kilde kaldet Steenkilde.

- (a) Randers Kjøbsted og Kirke er forhen ved Begyndelsen af Amtet beskrevet.

2. Støvring Sogn (c). Støvring Bye. Aastrup Gaarde.
Støvringgaard Hovedgaard.

3. Møllerup

- (b) Landsbyen Vorup ligger ved den sydre Side af Randers over Aaen, og hør til Galtenherred. Denne Bye er bekendt af de sorte Potter og Kar, som der brændes, og et-alene føres over hele Jylland, men og i Mængde udføres fra Randers til Kiøbenhavn, til Astersøen, endog til Liffand, og andre fremmede Lande. Vorup, som i gamle Dage heed Vordrop, Voretorp, havde før Reformationen sin egen Sogne-Kirke, men efter Kong CHRISTIAN III. Befaling blev samme nedbrudt og Folket befalet at søge St. Mortens Kirke i Randers, da og det Voel, som laae til Vorup Kirke, skulde ligge til St. Mortens Kirke. Men som Magistraten ikke derpaa havde faaet Kongens Brev, har Kong FRIDERIK II. 1568. skriftlig stadfæstet, hvad hans Gr. Fader herudi havde gjort og forordnet. Vorup har ikke desmindre endnu et lidet Capel af Bindingsværk, hvori dog ingen anden Tjeneste holdes end Ligprædikener over Byens Afdøde, som begraves der i Kirkegaarden.
- (c) Af Støvring, som ligger paa en høi Bakke, har hele Herredet sit Navn. Kirken er af ringe Bygning og uden Taarn, men har før haft Taarn, hvoraf findes Rudera. Paa Klokken som hænger i et Træværk paa Kirkegaarden, staar, at Niels Kaas og Frue Margrete Banner 1596. har ladet den støbe hos Matthias Benninc. Kirken har uden Tvil fordum været helliget St. Nicolao tit Vre, siden denne Helgens udhugne Billed smukt malet og forgylt har været der at see. Paa Prædikestolen staar en Latinff Inskription, som siger, at den er opst 1720. da Johan Ochsen var Bisfop, M. Lyder Lassen Proust, og Christen Herlor Sogneprest. Paa de øverste Stole Mogens Kaases og Frue Sidfel Friises Fæderne og Møderne Baabener. Disses Navne og Baabener staae og paa Døbe-Fadet, saavel som paa Daab-Stenen med Aarstal 1631. Ligejaa paa Høstlagerne med Aarstal 1621. De har og 1633. ladet gjøre Alttertaflen. Under Choret har Frue Birgitte Urne, Jens Kaases Enke, indrettet en muret Begravelse, hvori deres og flere Liig staaer.

3. Møllerup Sogn (d), Annex til Støvring. Møllerup Bye. Sødox-Gaarde.
4. Haridslev Sogn (e). Haridslev Bye. Lindberg Bye. Af Medelbye den halve Deel. Sparre-Husene.
5. Albek Sogn (f), Annex til Haridslev. Albek Bye. Albek Mølle. Vestrup Bye. Østrup Bye (g).

6. Giminge

- (d) Møllerup ligger tæt ved Randers Fjord, som der bliver kaldet Møllerup Fjord eller Haven, hvor Skibene baade ved deres Ind- og Udgang til og fra Randers blive efterseete. Kirken er fuldet og af ringe Bygning. Klofken meget liden, hænger i et opreist Træverk paa Kirkegaarden. Paa Altartavlen staaer et Vaaben og disse Bogstaver E. B. K. W. og paa Alteret M. P. F. med Aarstal 1621. Paa Høstagerne Mogens Kaasles og Frue Sidsel Friises Navne og Vaabener 1631. Paa Døbefabet M. R. K. 1729. Paa Prædikestolen staaer, at H. J. N. K. 1634. har ladet den gjøre.
- (e) Kirken er tækket med Blye, og tillige med Taarnet 1750. sat i fuldkommen Stand. Paa Klofken staaer tre Posturer, af hvilke det mellemste er Maria med Barnet. Før Kirken blev repareret, var den overalt malet med Papiistiske Billeder, som nu ere overkalkede. I Haridslev er en af de Danske Skoler, som Kong FRIDERIK IV. stiftede. Det er den syndre Deel af Medelbye eller Meilbye, som ligger til Haridslev Sogn, men den nordre Deel hør til Linde Sogn i Nørre-Haldherred. Paa Medelbye Mark sees endnu Grundvold og Ruderer af en Kirke og Kirkegaard. Sparrehusene ere 2. jordløse Huse, bygte for endel Aar siden paa en opbrudt Skovjord.
- (f) Albek har Navn af Bekken, som løber tvært igienem Byen ud i Randers Fjord. Kirken er takt med Blye, paa Taarnet et lidet Spir belagt med Gege-Spaaner, alt repareret 1750. Klofken er støbt i Iybet 1597. Albek Mølle har en liden Dværn med Dvænsfalds-Vand. Vestrup har af Førfningen hedet Vestre-Torp, og Østrup ligesaa Østre-Torp.
- (g) I Østrup sees Ruderer af en gammel og stor Bygning, som fra meget gamle Tider har tilhørt Biskop-Sædet i Aarhus, og været et Slot eller en Herregaard,

6. Giminge Sogn (h). Giminge Bye. Tierebye.

7. Lem Sogn (i). Lem Bye.

8. Raasted

Herregaard, hvor Biskopperne, naar de vare paa Landet, undertiden om Sommeren opholdre sig. Saaledes finder man, at Biskop Sren, som stiftede Om-Kloster, i det Aar 1191. fik paa Østthorp sin Højsot. Man finder og endnu adskillige af de følgende Aarhusiske Biskoppers Breve udgivne og daterede paa Østorp. Ved Reformationen hienfaldt Østrupgaard, saavel som de andre Biskopelige Godser, til Kongen. Kort derefter var den tillige med Randersgaard forlænet til Frands Bilde, og 1548. tillige med Torup, Randersgaard, og Tamum Birk, til Hans Stygge. Men som man siden ikke finder Østrupgaard nævnet, troer man, den er bleven nedbrudt og lagt under Dronningborg Slot.

- (h) Til Giminge Sogn er en af de residerende Capellaner i Randers Sognekirke.
- (i) Til Lem Sogn er den ene af de residerende Capellaner i Randers Sognekirke. I Kirken er et Epitaphium over Claus Harden Foged paa Biekerup Ladegaard, Hans Hustrue Rebekka Schinkels, og tre deres Børn, af hvilke den sidste er død 1677. Daabenerne, som staae derpaa, ere ikke Udelige. Paa Prædikestolen staaer Anno 1671. M. P. J. S. N. C. S. I Kirken findes og Eske Broks, Befalingsmand paa Dronningborg, som døde 1625. og Frue Kristentze Viffeits Fæderne og Moderne Daabener. Ved Daaben under de øverste Stole ligger en Ligsteen med ulæselig Runtekrift. Paa Kloften staaer: Margvor Lauritzen Adolfs og Frue Christence Dans 1501. med tvende Daabener. I et Document af 1551. nævnes Sørupgaard i Lem Sogn, item en Laregaard i Fjorden neden for Sørup kaldet Sørup Laregaard, som da sklydede aarlig 8. ydese Øred, 30. Selt, og Halvparten af saa mange Lax, som fanges i samme Laregaard. Et ældre Document af 1407. kalder bemelte Gaard Syøthorp, og nævner en Vandmølle derhos.

8. Kaaſted Sogn (k), Annex til Kovſted i Nørre-Haldherred. Kaaſted Bye. Sveiſtrup Bye. Blegvad. Hedegaard. Af Komdrup Bye den halve Deel.
9. Borup Sogn (l). Borup Bye. Biergbye. Heſted Bye. Duſt Mølle. Halvdelen af Komdrup Bye. Annexet hertil er Sald Sogn i Nørre-Haldherred.

Galten-
Herred.

5. Galten-Herred.

1. Galten Sogn (a). Galten Bye. Vinterſlev Bye. Erſlev Bye. Balle Bye. Henge Bye. 2. Sald

(k) Imellem Kaaſted og Terp Bye i Kovſted Sogn er en Broe, ſom ſtiller imellem Stovring og Nørre-Hald-Herred.

(l) Kirken, bygt af hugne Kampſtene og tækket med Blye, er overalt i Stand; ſat af Peter von Sprekkellen Herre til Dronningborg, hvis Navn med Fernbogſtaver og Aarſtal 1687. ſees paa Taarnets veſtre Side, hans Waaben findes, paa Altertavlen med Aarſtal 1690, paa Alterklæde og Meſſe-Hagel af rødt Fløiel med Perleſtikker-Arbeid 1698, paa tvende ſkøbte Mesſing Lyſteſtager, og paa Fonten 1701. Men paa Prædiſteſtolen ſtaer Etne Broks og Frue Kriſtentze Viſſerts Fæderne og Møderne Waabener med Aarſtal 1612. Over Degneſtolen hænger et Epitaphium over Jørgen Sørenſøn, Provſt i Nørre-Herred, ſom døde 1602. 70. Aar. Over hans Grav i Kirkegulvet ligger en ſtor udhuggen Steen. Ved Thorets nordre Side er en Udbygning eller Capel, hvori hviler Peter von Sprekkellen Herre til Dronningborg og Eier af Kirken, hvis Kiſte, med ſort Leder betrukken, ſtaer over Jorden paa et Marmor-Gulv, med en Meſſing Plade, ſom giver tilkiende, at han var født i Hamborg 1644. og død paa Dronningborg 1706. Han blev adlet af Kong CHRISTIAN V. 1682. Til dette Capels Vedligeholdſe, har Joſt von Overbek i Hamborg, ſom ſiden eiede Dronningborg, henlagt 100. Rdr. I Borup er en Kongelig Danſk Skole af Kong FRIDERIK IV. Stiftelſe.

(a) Af Galten Bye haver Herredet ſit Navn. Kirken bygt af hugne Stene og

2. Hadberg Sogn, (b), Annex til Galten. Hadberg Bye. Kollerup Hovedgaard. En Vandmølle. Et Smedehuus.
3. Odum Sogn (c). Odum Bye. Astrup Bye. Røve Bye.

G g 2

Langskov

og tækket med Blye, har et anseeligt Taarn, neden til firekantet, oven til ottelantet, og derpaa et Spir. Paa Taarnet staar Store Cancellers Greve Conrad Reventlovs og Frues Navn med Aarsaal 1698. I Kirken er et smukt Epitaphium over Thomas Juul til Estrup, Synderkøvs og Kollerup, som døde 1647. 85. Aar, og Frue Maren Bølle som døde 1648. 75. Aar. Over dem ligger og en stor udhuggen Steen i Choret. Ved Indgangen til Choret staar opreist en stor Steen, med trende Personer udhugne, over Erik Nielsøn Tornekrands til Kollerup og Torupgaard (nu Frisenvold) som døde 1561. og begge hans Fruer, Ingeborg Juul død 1556. og Ellen Kaas død 1559.

- (b) Kirken er liden og fuldet, bygt af hugne Steen og tækket med Blye. Over Indgangen til Choret staar skrevet, at Kirken er bygt af St Simon Yde (eller Sauro ötenyt, som andre har læst det) som hans Brev formeldte, hvilket laae i Kirkens Kiste for 50. Aar siden, og blev sendt til Kiøbenhavn efter Dyrighedens Befaling 1664. Men uden Tvil er Navnet paa begge Maader urigtig læst. Vid. PONTOP. Marm. Dan. Tom. II. pag. 169.
- (c) Kirken er en stor og trofast Bygning, og en af de største Landsbye-Kirker i Aarhus Stift, repareret 1660. af Mogens Friis, som siden blev Greve. Taarnet var før meget høit, men faldt 1734. ned, hvorefter det igien af stærk Grundmuur er opreist, men ikke høit. Klokkeren er støbt 1637. af Claves van Dam. Paa Altertavlen staar: Dn. Maritius Caspari Aarhus 1593. Men om han har været den første Evangeliske Prest i Odum, som Poulson Catal. Past. Arhus. anfører, det er usigt. Overst paa Altertavlen staar det Navn Marine Anders Dotter. Et Epitaphium er her over Sognepresten Niels Nielsøn Fogh, hvis Navn med Aarsaal 1634. og findes paa Prædikestolen. Odum ligger høit og har intet Vand i Byen, men uden omkring er omgivet med smaae Bække, hvorfra nogle mene, at Navnet

- Langskov Bye. Tostrup Bye. Selling Bye. Amdrup (d).
 Ebbestrup en eensted Gaard.
4. Halling Sogn, Annex til Sæbye i Synder-Haldherred.
 Halling Bye. Billendrup.
5. Voldum Sogn (e). Voldum Bye. Rigerup Bye. Hvalløse
 Bye.

Navnet forudm har været *Gom*, ligesom en omfædt *Ge*. *Astrup* menes i gamle Dage at have hedet *Afers Torp*, hvilken Mening bestrykes af nogle *Ayre* her, som endnu kaldes *Afers Blokke*, og en Eng kaldet *Afers Sieg*. *Langskov* har sit Navn af den stærke *Skov*, der tilforn har staaet paa *Marken*, men nu deels er forbuggen, deels af *Vinden* omkasset. Paa *Selling Mark* er et Stykke *Jord*, kaldet *Kield Hofmands Toste*, som tilhører *Odum Kirke*. Indtil omtrent 1680. hørde endnu til *Presten* i *Odum* et eenligt Sted, kaldet *Sare-Mark* eller *Sarilds-Mark*, som af Kong *CHRISTIAN IV.* var givet dertil for *Kaldets* *Kinghed*, dog mod aarlig *Landgilde* og *Ugift* til *Krouen*, som det Kongl. Gaavebrev af 11. Martii 1633. melder. Udi *FRIDERIK III.* Tid blev *Herligheden* og *Landgilden* af denne *Gaard* solgt til *Baron Marselius*, som siden og tilholdt sig *Jordens Brug*. 1718. blev paa denne øde Grund af da værende *Eier Hans Rosborg* opført en smuk *Tyngning*, og *Stedet* kaldet *Saraldslund*, som nu eies med fuldkommen *Ret* og *beboes* af *Jacob Rosborg*, see forhen pag. 116.

- (d) *Amdrup* var tilforn en *Bonde-Bye* af fem *Gaarde*, men forige *Eier* *Obrist-Lieutenant Jørgen Vind*, som blev i *Slaget* ved *Gadebusk*, afbrød i *Begyndelsen* af dette *Seculo* disse *Gaarde*, for at indrette sig en *bequemere Bopæl*. Siden er *Amdrup* ved *Reluition* indløst til *Kronen*, og *Jorden* sættes nu *samlet* bort, som en *Bondegaard*.
- (e) *Kirken* er opført af *større Muurstene*, tækket med *Blye*, og med *Hvælvinger* *indvendig*, 55. *Alne* lang, foruden *Taarnet*, og 15. *Alne* bred, *udvendig* overalt *hvid* kalket, da den for har været *rød*. Efterat den forige *Kirke*

en

Bye. Clausholm Hovedgaard. Clausholm Mølle. Melmølle.
Nævens Mølle.

G g 3

6. Rud

at Søndag under Guds Tjenesten var revnet og derpaa om Natten nedfalden, er denne igien opbyggt og fuldført af Peder Brahe og Frue Dorthe Giøe og deres Svigersøn Otte Marsvin, hvis Navne i Jern med Årstal 1606. staae paa den østre Ende af Kirke-Muren. Waabenhuset paa den syndre Side af Kirken er $11\frac{1}{2}$ Alne lang og ligesaa bred. Taarnet er 8te Alne baade paa tværs og langs, men 30. Alne høit, og derpaa et Blyetækt Spir 8. å 9. Alne, foruden Fløistanger. Der ere tvende temmelig store Klokker, paa den største staaer Årstallet M.CDXCV. Alttertavlen af kunstigt Bildhuggerverk, Prædikestolen, Herkæbets Stool, og Kirke-stolene, ere bekostede 1678. af Hans Friis og Frue Helvig Marsvin. Altterklæde og Messehagel af rødt Fløiel med Sølv-Galoner givet 1733. af Dronning ANNA SOPHIA. Paa Døbe-Stedet af Messing staaer Herlov Trolles og Birgitte Giøes Navne og Waabener med Årstal 1570. Kalk og Dis af Sølv forgyldt bekostet 1638. af Otte Marsvin og Frue Mette Brahe, men 1734. forbedret af høistbemeldte Dronning. Lige over for Prædikestolen sad i Muren en gammel og hensmulet Steen, med en Skrift paa, som neppe kunde læses, samme lod Kong FRIDERIK IV. udtage, og igien indfætte en sort malet Sege-Table, hvorpaa med forgyldte Bogstaver blev sat samme Inscription: Anno 1235. blev *Clausholm* belagt af Kong VALDEMAR den Anden og efter lang Beleiring blev den indtagen og ynkelig spoleret med omliggende Gods, hvilket gierne tager saadan Ende med dem, som setter sig op mod Ættrigheden, som er ordineret af Gud. Paa det øverste Bindue i Choret staaer udskåret i Glasstet: Peder Brahe til Krogholm og Frue Margrete Giøe 1610. med deres Waabener. Paa det andet Bindue ligeledes: Otte Marsvin til Dybeck og Frue Mette Brahe 1610. med deres Waabener. Samme deres Waabener findes og paa Muren malede. Udi Choret midt i Gulvet ligger en Steen, med en Mand i fuld Corpus og tvende Fruer indhuggen, over den navnkundige Ridder Hr. Mogens Giøe som døde 1544. og begge hans Fruer Mette Bydels-

6. Rud Sogn (f), Annez til Voldum. Nielstrup Bye. Bramstrup Bye. Hallingdrup Bye. Stobdrup en eenlig Gaard. Drosstrup en eenlig Gaard. Alstrup en eenlig Gaard. Alstrup Mølle. Elsgaarden. Sundhule.

7. Øst

Bydelsbak og Margrete Sture, hviſ 16. Ahner ſaae ſaavel paa Stenen ſom malede paa Beggen. Ved den ene Side ligger en Vigſten over Mogens Giöes Søn Axel Giöe ſom døde 1537. Paa den anden Side ligger en Steen over hans anden Søn Eskild Giöe til Gunderſleholm ſom døde 1560. og hans Frue Sidſel Bryſke, med beggeſ Ahner ſaavel paa Stenen ſom malede paa Muren. Ved ſøndre Siden i Choret ligger en Steen over Otte Henriksön Gyldenſtierne ſom døde 1551. og Frue Helvig Giöe, med beggeſ 8. Ahner ſaa vel paa Stenen ſom paa Beggen malede. I Begravelſes Capellet under Taarnet ſtaer fire Kiſter, hvoraf de to underſte menes at være Otte Marſvins og Frue Mette Brahes, af de to, ſom ſtaaer oven paa, er den ene deres Söns Jörgen Marſvins ſom døde i Paris 1629. 20. Mar, den anden ſiges at være Capitain Drevitzes Frue. I ſamme Begravelſe ſtaer og Juſtizraad Chriſtian von der Maale til Clausholm ſom døde 1753. og hans Søn Landsdomer Chriſtian von der Maale død 1748. Ved Voldum Kirke er Clausholms Koſpital, ſtiftet 1710. af Grosſkanklerinde Reventlov for 6. Fattige, ſom hver nyder ugentlig 2. Mark, hvortil er lagt Odum Sogns Konge Tiende. I Voldum Bye er og 1721. af Kong FRIDERIK IV. ſtiftet en Danſk Skole for Sognets Ungdom. Imellem Voldum og Clausholm er et Fald Agre, ſom kaldes Capels-Agrene, hvor der ſiges fordim at have ſaaet et Capel, hviſ Rudera af Stene og Kalk er bleven opplöiet.

- (f) Kirken ſom ligger for ſig ſelv ved Landeveien mellem Aarhus og Randers, er af ſtore hugne Steen, takket med Blye, og uden Taarn, men ved den öſtre Ende er bygt et lidet Træ-Taarn til Kloffen, hvorpaa ſtaer, at Chriſten Hoomeed Borgemeſter i Randers 1579. har ladet den ſtöbe. Paa et ſort Cegebret indmuret i veſtre Ende af Kirken ſtaer FRIDERICI IV.

og

7. Øst Sogn (g), Annex til Haslund. Øst Bye. Askdrup Bye. Ginnerup Bye. Trudstrup Bye. Robdrup Bye. Teiglgaard. Mikelstrup en eenlig Gaard. Brusgaard Hovedgaard. Østvad Kroe. Agerhuset, og andre smaae Huse.
8. Haslund Sogn (h). Haslund Bye. Tebbestrup Bye. Borup Bye. Amstrup Gaard.

9. Grum

og ANNÆ SOPHIE Ravne, som 1722. har ladet Kirken overalt reparere. Paa Altertavlen staaer de Bogstaver H. L. P. og M. B. Til Daaben har Dronning ANNA SOPHIA givet et stort Tinfad. I Hallendrup er en Dansk Skole, opbyggt 1721, som har sine Indkomster fra Clausholm. Rud Kirke siges i gamle Dage at have staaet en halv Meil derfra hvor den nu staaer, ved Rudvad i Odum Sogn, og der findes endnu stene oven for samme Vad eller Bek Rudera af en Bygning. Der har formodentlig og fordem været en Bye som har hedet Rud, hvoraf Sognet har Navn. Ellers findes 1355. nævnet Nielstrup Sogn, men om det har været adskilt fra Rud Sogn, eller det samme som siden saa er kaldet, vides ikke til visse.

- (g) Kirken er af hugne Kampesteene, tækt med Blye og uden Taarn. Altertavlen er overdragen med forgyldt Kobber, hvorpaa er udpukket Christi Levnets Døds og Opstandelses Historie, bekoftet af Niels Jonson til Torstedlund, hvis Navn og Waaben med Aarstal 1586. ogsaa staaer paa Blyestagerne.
- (h) Haslund har sit Navn af en Lund kaldet Hassel Lund, nævnes gemeenliggen Haslum. Kirken, som er smuk baade uden og inden, er af hugne Kampesteene, tækket med Blye, og har et net Spir paa Taaruet. Paa Klokken staaer en Latinisk Inscription, som viser, at Kirkens Patron Greve Conrad Reventlov 1698. har ladet den støbe ved Rudolph Melchior. I Kirken er et Epitaphium over Sognepresten Otto Thomasen Lyngaa. Oven i Hvalvingen staae adskillige nu mest ulæselige Navne, deriblandt en Sogneprest Canutus Schive 1517.

9. Ørum Sogn (i), Annex til Værum. Bæt Bye. Zeberg Bye. Frisenvold Hovedgaard. Et Fisserhuus.
10. Visling Sogn, Annex til Galten. Visling Bye. Ørenholt et eenligt Sted. Nyeborg eller Tængsel et Huus.
11. Værum Sogn (k). Værum Bye. Værum Mølle. Nørskov et Huus.
12. Laurberg Sogn (l). Laurberg Bye. Essendrup to eenlige Gaarde. Løfstrup Hovedgaard. Løfstrup Nye-Mølle.
13. Leerberg Sogn (m), Annex til Laurberg. Leerberg Bye. Endnu ligger i Galtensherred Vorup Bye, som hører til St. Mortens Sogn i Randers, og derunder forhen er anført.

6. Hovelberg-Herred.

1. Hovelberg Sogn (a). Hovelberg Bye. Bøstrup. Kongstrup. Neder-Aarup Mølle. Sagsholm Hovedgaard.

2. Velleb

- (i) Ørum Sogn og Kirke har Navn af en Bye kaldet Ørum, som tilforn har staaet derved. Kirken er bygt af hugne Stene, takt med Blye, og har et Spir paa Taarnet. Til Frisenvold hører det Fisserhuus ved Fiorden, hvor en god Deel Randers Lax fanges.
- (k) Kirken er liden og kuldet. Paa Altertavlen staaer Sognepresten Christen Pedersen Vifvilds og Maren Blikfelds Navne med Aarstal 1675. Her findes en Tavle med Presternes Navne optegnede siden Reformationen.
- (l) Kirken er bygt af hugne Steen, tækket med Blye, og uden Taarn. I Kirken findes et Epitaphium uden Inscription over de Sandberger, hvis Begravelse er under Alteret. Kalk og Disk er foræret til Kirken af Christen Bering forhen Sogneprest.
- (m) Kirken er kuldet og teglhængt. Oblat-Effen af Sølv er givne 1732. af Arnoldus von Volden Quartcermester.
- (a) Kirken er bygt af hugne Graa-Steen og med Taarn. Paa Taarnets syndre

Hovelberg
Herred.

2. Vellev Sogn (b). Vellev Bye. Enslev Bye. Enslevgaard
 Sædegaard. Østergaard Sædegaard. Røvdal en eenlig
 Gaard.
-

dre Side findes en Inscription, som viser, at Manderup Parsberg til Hagsholm, Høvedsmand paa Skanderborg, har 1599. ladet Kirken gjøre større og tillige med Taarnet i Stand sette, forbedret den med nye Altartable, Prædikestool og andre Stole, og forskaffet dertil 2de Klokker. Paa syndre Side i Choret hænger et Epitaphium over bemelte Manderup Parsberg og Fru Anne Brahe med deres 16. Ahrer og Aarstal 1626. Begges Navne staae paa Malm-Stagerne paa Alteret, og paa Kalken, som er af Sølv forgyldt, staaer Manderup Parsbergs Navn, Waaben og Aar 1623.

- (b) Kirken har før haft Taarn, men er nu fuldet. Paa Kloffen skal staae 1343. Ved nordre Enden af Alteret ligger en Ligstien over Sognepresten Peder Hansen Randers som døde 1651. 76. Aar. Midt i Choret en Ligstien over Lars Jensen Leth Herredsfoged i Hovelbergherred og Ridedfoged i Dronningborgs Læn, som døde 1600. Paa Beggen hænger et Epitaphium over bemelte Lars Leth og Hustrne, hvorpaa de i gammelbøgs Dragt er afmalede. Neden for Chors Trinet ligger en udhuggen Ligstien over Anders Seiersøn Herredsfoged i Hovelbergherred, hvis Effigies sees paa en Tavle paa Beggen. Paa Kalken staaer Lars Jensen Leths Navn og endeel Munkeskrist. For i Alterbogen ere indskrevne Presternes Navne siden Reformationen. Vellev Bye skal, efter gammel Tradition, have sit Navn af den bekendte Rømpes Vidriks Fader Verland, hvis Grav endnu vises paa Heden imellem Løve-Mosen ved Gudens-Næ og de Bakker der oven for. Ved Byen er Boes-Kilde. Uden for Enslev staaer paa en høi grøn Banke en meget høi Steen opræist ved 4. Alne over Jorden, hvor man vil sige, en Kirke skulde have staaet. Synden for samme Bye er en Rømpesgrav eller Offersted kaldet Troldstenen. Ved Holm sees paa en Banke i Ellekieret Rudera af en grundmuret Bygning, som gamle Folk sige at have været et Kloster. Ved Østergaard vil man og vise Rudera af et gammelt Kloster, men med lige saa stor Uvisshed, som det forige.

- Gaard. Teilgaarden. Over-Aarup Mølle. Holm et Skovhuus.
 Tostrup 2. Gaarde med et Skovhuus. Abroe-Huset.
3. Horslev Sogn (c). Horslev Bye. Horslevgaard en Eensted
 Gaard. Amstrup Bye. Vidstrup Bye. Aldrup en Eensted
 Gaard. Hagenstrup Mølle.
4. Gierning Sogn, Annex til Horslev. Gierning Bye. Lind
 Bye. Borrids Bye. Danstrup Bye. Stærkier en eenlig Gaard.
 Hesselberg en eenlig Gaard.
5. Gulev Sogn (d), Annex til Sal. Gulev Bye. Nødelund
 Bye. Bøgeskov Bye.
6. Sal Sogn (e). Sal Bye. Vinkelholm en eenlig Gaard. Skib-
 lund en eenlig Gaard og en Mølle. Friisholt Hovedgaard.
7. Vederflev Sogn (f). Vederflev Bye. Vørrø Bye. Katvad
 Mølle. Et Skovhuus.
8. Aigte

- (c) Paa Horslev Mark findes et meget høit Bierg, kaldet Blusbjerg eller
 Budsberg, som kan sees fire Mile bort, og derfra tælles ved 30. Kirker.
- (d) I Kirken er en aaben Begravelse, hvori er nedsat Sognepresten Frands
 Blikfeld, som 1736. har testamenteret 200. Rdlr. til Kirken. Kalken er
 1599. beboftet af Lars Jensøn Leth. Ved Kirken har før været en Sund-
 heds Kilde. I en Høi syden for Bøgeskov er sunden en høvelvet Begrav-
 else med Leergryder i.
- (e) Til en Skoles Jædretning for Sal og Gulev Sogne har Presten Frands
 Blikfeld og Hustru Mette Vinding 1736. testamenteret 300. Rdlr. See
 Hofmans Fundag. Tom. II. pag. 428. Ved Skiblund kan man lade sig
 fette over Guden, Aac, og har i gamle Dage været Lund og Skov
 derved, hvoraf Gaarden har faaet Navn. Ved Munkeshøi er for nogle
 Aar siden fundet endeel Gryder med Laag, hvori var Aste af brændte Legemer.
- (f) Byen og Sognet kaldes gemeentligen Veierflev, men skrives og Vegetflev.
 Kirken er en Kors-Kirke, bygt af hvide Steen, dret med et lidet Spiit
 paa

8. Aigt Sogn (g), Annez til Vederflev. Aigt Bye. Tungenlund Bye. Momendrup. Astrup en eenlig Gaard. Salspeterhuset.

H h h 2

9. Torfsø

paa Taarnet, og med Hvalvinger indvendig. Er 1713. anseliggen repareret af Greve Christian Friis. Altertavlen er gjort 1595. En smuk Prædikestool befestet 1717. af Ridsmand og Skipper Niels Pederfen Borre, som var født i Borre, og Jule-Natten i bemelte Aar med sit Skib St. Emanuel og alt Mandskab blev paa Søen imellem Norge og Danmark. Paa den nordre Side i Choret er et Epitaphium af en sort Steen med forgyldte Træ-Lister over Sognepresten Anders Andersen Vinding som døde 1682. 76. Aar. Over hans Grav ligger en Flise indfattet i Træ-Ramme med hans og Hustrues Kirken Jens Dotter ørstedes Navne paa. Paa den sydre Side staaer et Træ-Epitaphium over Sognepresten Gregers Tomesøn som døde 1602. Til Vederflev Sogn har i gamle Dage ligget Trust Bye, som nu hører til Evillum Sogn i Siernherred. I eller ved Vederflev har i ældgamle Tider ligget et Kloster kaldet Vitherslev Kloster, hvorom lidet mere siden, men om det har været samme Kloster, som Traditionen siger at have staaet paa Borre Mark, hvoraf endnu en Eng-Jord kaldes Kloster-Eng, det er ubevidst. Borre Bye er anlagt paa høie Bakker, og synes baade Navnet og Situationen at give tilkiende, at nogen gammel Høfding der kan have haft en Borg og Bolig. Ellers findes paa Vederflev Mark nordvest for Byen, ved Siden af den bekiendte Guden-Aae og Borre-Aae, en Plads, som endnu kaldes Hensborg Slot, hvor fordmum skal have staaet et Slot af dette Navn, som skal have været beboet af en Herremand ved Navn Erik Staale, som havde hiulpet til Kirkens Bygning, hvorom der i Begyndelsen af dette Seculo endnu skal have været gamle Breve til overs i Kirken. Vederflev Mark er med Vand omgiven paa alle Kanter. Paa samme Mark sydvest fra Byen imod Guden-Aae ligge tvende smaae Høie med store Stene om i en aflang Kred, omtrent 100. Skrit fra hinanden, som formodentlig ere hedenske Begravelser.

(g) Aigt eller Aigt Kirke er uden Taarn. Altertavlen er gjort 1601. Prædikestolen

9. Torsøe Sogn (h), Annex til Vederflev. Torsøe Bye. Torsøe Mølle. Futing Bye.
10. Sald Sogn (i), Annex til Hammel i Giernherred. Sald Bye. Abstrup Bye. Tulstrup Hovedgaard. Tulstrup Mølle.
11. Havrum Sogn (k). Havrum Bye. Nær Prestegaard. Frisendal Hovedgaard. Frisendals Skoohuus. Smucum tvende Huse. Annexet hertil er Sæbye i Giernherred.
12. Skjød Sogn (l), Annex til Lyngø i Sabroherred. Skjød Bye.

difestolen 1659. foræret af Tim Klausen Salspeter-Syder, som boede i det endnu saa kaldte Salspeterhuset og havde der indrettet et Salspetersyderie.

- (h) Torsøe Sogn har tilførn været Annex til Sald, men blev ved Kongelig Rescript af 12. Julii 1673. annecteret til Vederflev Kald, da Biskopens Erik Graves Broder Mogens Grave var Sogneprest til Vederflev og Aigt. Der siges fordm at have boet Adel paa Torsøelund, som nu er en stor Bøndergaard, og at samme Adelsfolk skal være nedsatte i den aabne Begravelse der i Kirken.
- (i) I Kirken er en aaben Begravelse for Presterne. Fordum har Sald og Torsøe Sogner været annecterede, men 1673. blev Torsøe lagt til Vederflev Kald, og Sald som Annex til Hammel i Giernherred.
- (k) Kirken bygt af hugne Stene, med et stort Taarn, ligger paa et høit Bierg syden for Byen. Til dette Sogn hørde 2de Byer, Nær og Terpet, bestaaende af 12. Bøndergaarde, hvilke Greve Niels Friis til Frisenborg i Begyndelsen af dette Seculo lod nedbryde, og af deres Marker og Jorde oprettede Sædegaarden Frisendal. Af Nær Bye blev alene den Gaard tilbage med sin Jord og Eiendom, som Presten beboede, og kaldes derfor endnu Nær Prestegaard. I Prestegaardens Have findes Rudera af et Capel, som en Frue, der fordm boede i Terpet, skal have nedbrudt, og brugt til Havrum Kirkes Bygning.
- (l) Ved Skjøds Kirke skal fordm have været en stor og skreklydende Klokke, kaldet

Bye. Lille Torup en eeneste Gaard. Hadsager en eeneste Gaard.
 Lopperup en eneste Gaard. Brundt. Lindgaard. Kolbek. Hel-
 strup. Glæsborg. Sølvsteen et eneste Sted. Veilund et eneste
 Sted. Rottenborg eller lille Glæsborg et eneste Sted.

13. Grandstev Sogn (m), Annex til Zovelberg. Grandstev
 Bye. Brangstrup Bye. Knudstrup Bye. Bistrup Hoved-
 gaard.

H h 3

7. Roug-

kaldet Skids Blomme, om hvilken nogle Fabeler fortælles. Til Fonten
 er et stort Malmbekken med denne Dmskrift: Anno Domini MCDLXXVII.
 hoc opus fecit fieri Dominus Jacobus. Denne er den samme Hr. Jacob
 Hvid, Sogneprest i Lyng, sou 1481. har ladet beloste Døbe-Bekkenet til
 Hoved-Sognets Kirke. Paa de mange eneste Gaarde der i Sognet skal
 fordm have boet endel Udels-Folk. Paa Skids Byes Gade har været
 en hellig Kilde kaldet Sanct Zeins Kilde.

- (m) Grandstev Kirke er 1766. af Justitsraad Hans Henrik de Lichtenberg
 mesten ganske af nye opbyggt, med Taarn og Spir, alt tækket med Blye,
 samt indrettet et Pulpitur til Herkabet, og en Begravelse til Stamhuset
 Bistrup. Altertavlen var 1642. opsat, hvortil Frue Christentze Linde-
 nov havde hiulvet. Ved Chorsdøren hængde en Malm-Lysekroner med 2.
 Røde Grene til 24. Lys. Paa den nordre Veg ved Alteret stod før en In-
 scription over Evert Bilds Søn af Ravnholt Claus Bild som døde paa Bi-
 strup 1573. Paa Veggen vare og malede 2de Effigies af Erik Podebusk
 Jörgen Podebuskes Søn til Bistrop og Cidsele Oxen Johan Oxes Dotter til
 Nielstrup. Ved Kirkens nordre Side er en udbyggt grundmuret Begravel-
 se, hvori staae to smaae og fire store Ligkister, i en af disse hviler Frue
 Christentze Lindenov, som var først gift med Axel Gyldenstjerne til
 Lyngbegaard død 1637, siden med Claus Seested til Graasten, og
 efter 32. Aars Enkestand døde paa Ørslev Kloster 1681. 66. Aar. I
 en anden Kiste ligger hendes Dotter Frue Ollegaard Gyldenstjerne,
 gift

Rougfœ:
Herred.

7. Rougfœ-Herred (a).

1. Ørsted Sogn (b). Ørsted Bye. Hefring Bye. Lille Sorup Bye. Bodø Bye. Hollensberg Bye. Stenalt Hovedgaard. Eldrup Gaard.

2. Solbæk

gift med den uheldige Kay Lykke, som formodentlig ligger i en af de andre Kister. Til et Orgelverk at bygge i Kirken, har Etatsraad Lichtenberg 1763. givet 500. Rdlr. See HOFMANS Fundag. T. X. Append. Arhus. pag. 14. Grandslev Bye er smukt bygget med Muur og Bindingsverk og Straatag, har fornuende og arbeidsome Beboere.

(a) Dette Herred er $1\frac{1}{2}$. Miil langt og $\frac{3}{4}$. Miil bredt. Navnet skrives af nogle Rugfœd-Herred, men som der paa de fleste Steder i Herredet falder lidet Rug: Sød, kan Navnet ikke vel komme deraf. Men som Herredet er omgivet mod Norden med Havet, mod Westen med Randers Fiord, og paa de øvrige Sider noget næsten med Naer og Bekke, saa det i gamle Dage har været at ansæe for en omslødt Ø, saa synes det rettest at have faaet den sidste Stavelse af Navnet deraf. Der ere adskillige Meninger om Oprindelsen til den første Stavelse i Navnet, men alle lige uviste.

(b) Kirken er en stor og trofast Bygning af hugne Kampstene, overalt med Blye belagt, og indvendig med Hvælvinger forsynet, har et stort Taarn med Spidse af 40. Alnes Høide. Altertavlen er jirilig, et par anseelige Malm-Lyfestager paa Alteret. Kalk og Disk meget rar af Sølv forgyldt, med adskillige Stene og Billeder i Emaillering indfattet, samt en massiv Veste til Oblater og en stor Sølv-Kande til Vinen. Disse kostbare Stykker har Frue Anna Krabbe 1613. givet til Kirken, efter en Inscription som staar paa en sort Steentavle med forgyldte Bogstaver paa en Pille ved Choret. Midt i Kirken hænger en skøn Malm-Lysekrone med 20. Arme, givet af Christen Seefeld og Frue

Lene

2. Holbæk Sogn (c). Holbæk Bye. Røse Bye. Af Jørgenstev
Bye den halve Deel. Holbækgaard Hovedgaard.

3. Estrup

Lene Rosenkrands. Nederst i Kirken er et dobbelt Pulpitur for det unge Mandkøn. I denne Kirke er Stig Hvide til Biörnholm, Sønnensøn af den bekjendte Mark Stig, begravet, som Biörn Andersön lod hidføre fra Essenbæk Kloster. Det er formodentlig hans Datter, som ligger i Choret under en ophøiet trekantet Steen med denne Paa-skrift: Filia Stigonis Margareta &c. Over den gamle Adelige Begrævelse i Choret ligger en blaa Steen med Munkeskrift over Lauritz Muus til Steenalt og Frue Mette Rosenkrands 1436. Estrup hos ligger en hvidagtig Steen med Munkeskrift over Anders Jacobsön Biörn til Steenalt og Fr. Anna Muus 1480. Paa den nordre Side er i Muren indfat en sort Steen over Biörn Andersön til Steenalt, som døde 1583. og hans tvende Fruer, Sidse Ulfstand og Karen Friis, med deres Effigies udhugne. Paa sydre Siden af Choret har Jacob Biörn til Steenalt og Frue Anne Krabbe 1595. ladet opføre et Begrævelses Capel for sig og deres Familie, som en Latinsk Inscription i en indmuret Steen uden paa Capellet vidner, og samme Capel med dobbelt Hvælving baade over og under forsyne, saa og med en Spids bepynde. Derudi sees en sort Steentavle over bemelte Jacob Biörn som døde 1596. og Frue Anne Krabbe død 1618. med begge udhugne Portraits. Paa den vestre Side i Capellet har Frue Anne Krabbe 1597. ladet opsætte en rødagtig Steen, hvorpaa ere optegnede de Herremænd og Fruer, som have boet paa Steenalt, nemlig 1.) Lauritz Muus og Frue Mette Rosenkrands, 2.) Anders Jacobsön Biörn og Frue Anne Muus, 3.) Gamle Biörn Andersön og Frue Anne Friis, 4.) Anders Biörnsön og Frue Anne Giords Datter, 5.) Biörn Andersön med sine tvende Fruer Sidse Ulfstand og Karen Friis, 6.) Jacob Biörn og Frue Anne Krabbe, hvilke alle hvile i Ørsted Kirke, undtagen gamle Biörn Andersön og hans Frue, som ligge begravne i Halborg. See Marm. Dan. T. II. p. 170. seqv. Estrup ved Kirken ligger

3. Estruplund Sogn (d), Annex til Vore. Estruplund Hovedgaard. Torstev Bye. Store Sørup Bye. Halvdelen af Ingerslev Bye.

4. Udbye

ligger et grundmuret Huus, Kirke Lade fordm kaldet, hvoraf den syndre Ende og største Deel er indrettet til Hospital, men den nordre til Skole. Hospitalet er først stiftet 1639. af Tyge Kruse til 7. fattige Lemmers Dyhold med Renten af 2500. Rdlr. hvilken Capital Statsraad Axel Bille 1738. har forøget til 5000. Rdlr., som stedse skal staae i Stenalt Hovedgaard og anvendes til 14. fattige Lemmers Pleie samt Hospitals og Skolens Bedligeholdelse. See HOFMANS Fundager T. II. pag. 432. seqv. Ørsted er den største Bye i Herredet, bestaaende af 35. Gaarde og en temmelig Deel Gadehuse, og, dersom man skal troe almindelig Sagn, har den i gamle Tider været en Flek eller liden Risting, i det mindste en Ladeplads, og synes at have haft Indsegling fra Randers Fjord, som ved Tidens Længde er eftergroet og nu er Kier og Moser, hvorudi man nu og da har fundet Ankere og andre Skibs-Redskaber, derforuden er der i Byen et lidet Stræde, som endnu kaldes Toldbod-Gyden, ja man vil, at den liden Bye Bode, som ligger nærmere til Søen, fordm har været Ørsted Byes Sæ-Boder. Alf Hefring Bye haver Stamhuset Hefringholm sit Navn, som dog ved en imellemløbende Aae er derfra affondret og ligger i Ralløe Amt. Lille Sørup kaldes saa, til Skilsmisse fra Store Sørup, som ligger østen derfra i Estruplund Sogn.

- (c) Kirken er bygt af hugne Stene, tækket med Bløe, indvendig med en flak Hvelving, har et høit Taarn med et zirligt ottekantet Spir, hvis øverste Spidse staaer paa 8. høie Pillarer. Paa Kloffen staaer med Muule-Bogstaver: Maria Deipara. Kirken er prydet med mange smukke Ornamentter, som den har Hr. Niels Rosenkrandses Enke Frue Berthe Skeel at takke for. Paa Altertavlen, af kunstigt Bildhugger-Work, staaer begge deres Baabener og Aarstal 1682. ligeledes paa Alterklæderne af rødt Floiel med Guld-Galoner belagte 1689. Saa staaer og begges Baabener paa Daa-ben og paa Tralverket for Choret med Aarstal 1697. Paa en Tavle ved Prædike-

4. Udbye Sogn (e), Annex til Solbek. Udbye. Udbye-Høi et Færgehuus.
5. Vore Sogn (f). Vore Bye.

Udi

Prædikestolen staae og begges Daabener med Aar 1664. Paa en Jern-Plade over Timeglasset paa Prædikestolen staaer: 1684. gaf Karen Helsing dette til Kirken. 1686. døde hun Møe i sit Alders 37 Aar, med et par Stropher Danske Vers. Paa den store Bue under Hvælvingen mellem Choret og Kirken sees Hr. Niels Rosenkrandses og Frue Berthe Skeels 16. Aalder aftegnede. Paa den øverste Mands-Stoel staaer udfæaret Mourids Stygges 8. Fæderne og Møderne Daabener, og ligesaa paa den øverste Kvinde-Stoel hans Frues Anne Ivers Dotter Lykkes 8. Fæderne og Møderne Daabener. I Kirken har været et Epitaphium over den første Evangeliske Prest Mikkell Nielsen, som døde 1579. 77. Aar. Endnu er der et Epitaphium over hans næste Succesfor Mads Mikkelsøn, som døde 1617. og efter Inscriptionens Lydelse ligger begravet hos en Lind paa Kirkegaarden. hvilken Lind endnu staaer synden for Kirken med en meget stor Top. I Choret ligger en ston Steen af blaat Marmor med hvide Aarer over Hans Stygge til Solbekgaard og Frue Christentze Strangelsen, med deres udhugne Billeder og Aalder, og Denne Paaskrift:

Stemmiate STYGIACO clari sunt busta JOHANNIS,

Non procul a fundis marmore tecta suis,

Cujus in amplexu Conjux cum Prole quiescit,

A Christo CHRISTENTZ nobile nomen habens.

Utque Parens (69) ac Mater abit (56) Virgoque virescens

Concidit & nitidi scandit ad astra poli.

I Kirkegulvet under 9. Aalder ligger bemelte første Lutherske Prest. Solbek eller Huolbek Bye har Navn af en hval Bek, saasom der, ved sterck Regn og Tøe, gaaer en sterck Vandbek norden igjennem Byen, derfra gienem Langbads Eng ud i Havet.

Herregaarde.	Udi Dronningborg Amt findes følgende Herregaarde og andre store Gaarde.
Biellerup.	Biellerup. See Dronningborg Ladegaard.
Bistrup.	Bistrup, i Grandstev Sogn Hovelbergherred, er en gammel Herregaard. Borgegaarden bestaaer af 3. Fløie Grundmaur, med hvalvede

- (d) Kirken er indvendig med Hvalving forsynet, har et maadelig høit Taarn med Spidse paa, hvorefter de Seglende tage Meed ved Indløbet i Randers Fjord. Estruplund var tilforn Annex til Ørsted, men ved Kongelig Recept af 9. October 1751. er den taget derfra og annecteret til Vore. Sognet har sit Navn af Sædegaarden Estruplund, som ligger tæt ved Kirken og har formodentlig før været en Bye. Sørup, fordum Sæthorp, har sit Navn af en liden Søe eller stor Bæde-Dam, rundt om hvilken Byen er bygt, og kaldes stor i Henseende til lille Sørup i Ørsted Sogn.
- (e) Udbye Kirke liden og tækket med Blye, har et maadeligt Taarn. Paa Klosteren staaer: Anno Dni M.CCCC.LXX. Det øvrige er ulæselig Munkeskript. Paa Altertavlen staaer Niels Rosenkrandses og Frue Berthe Skeels Waabener med Aarstal 1682. Paa Muren i Choret er og malet begge Fæderne og Moderne Waabener 1686. ligesaa paa Prædikestolen begge deres Waabener 1688. Timeglasset givet 1689. af Sören Pedersøn Möller. Udbye er saa nævnet, fordi det er den yderste Bye af Herredet, hvis Mark er omflødt af Fjorden paa vestre og Havet paa nordre Side. Til en Uge prædiken, til Skolehold, og til Fattiges Pleie i Holbek og Udbye Sogne, har Christen Skeel til Holbekgaard 1642. givet sinulle Legata, som siden af Frue Berthe Skeel ere forøgede, og af Scheimeraad Henrik Bille 1754. fastsat som en prioriteret Giæld i Holbekgaard. See Hofmans Fundat. Tom. II. p. 435. seqv. Uden for Udbyehoi Færgestens kaste Fartsøierne Anker, som gaae til og fra Randers.
- (f) Kirken er bygt meest af hugne Steene, og vel vedligeholdt, med et lidet Taarn mod Vesten paa to store Pillarer opmuret. I Choret ligger en Ligstuen

BIDSTRUP
-tagen fra den Nordre Side
de LICHTENBERGS Stamhuus

Hass. Jc. 1767.

hvoelvede Kieldere, anseelig bygt af General-Vieutenant Johan Rantzov 1698. hvorom findes en Inscription i en Marmor-Steen der paa Gaarden, men er nu af Etatsraad Gerhard de Lichtenberg i Stand sat, og med ny Dvgang, gipsede og betroefne Værelser, meget smukt indrettet. Ladegaarden og Staldgaarden ere af nye Grundmuur, efter Symmetrie, opbygt af bemelte Etatsraad Lichtenberg og af hans Søn Justikraad Lichtenberg fuldført. Gaarden ligger strax ved Skoven og meget fornsieligt. Gaard og Gods er af Etatsraad de Lichtenberg, som døde 1764. indrettet til et Stamhuus for hans Descendenter med Kongelig allernaadigst Confirmation af 9. April 1763. og beboes nu af

J i 2

hans

steen, hvorpaa staar: Frue Buol Muus 1431. Bore og Estruplund ere efter Kongel. Rescript af 9. Octobr. 1751. nu sammenlagte og gjorde til et Prestekald. I gamle Dage var Sødring Sogn i Bierlevherred paa hin Side Fiorden Annex til Bore, men fordi Veien var alt for lang og Ubyehøis Færgested vanskelig at passere om Vinteren, har Kong CHRISTIAN IV. ved 1633. lagt Sødring til Dalby-nedre. For Kaldets Ringeheds Skuld har Kong CHRISTIAN IV. 1630. tillagt Sognepresten i Bore Provste-Kornet af Rougsø Herred, imod at han svarer en aarlig Afgift, som er 12. Rdlr. til Biskopen i Marhuus. I Bore er af Etatsraad Bille 1740. en Dansk Skole funderet, see HOFMANS Grundlag, T. II. pag. 440. Byen ligger høit og nær Strandbredden af Randers Fiord, og synes at have faaet sit Navn af det gamle Danske Ord en Bore, Specula, hvor man forduum laae paa Udkik mod Fiender og Søerøvere. Imellem denne Bye Bore og den tvært over Fiorden liggende Møllerup Bye treffer den almindelige Kasse- og Lade-Plads, fra Randers noget over en Miil at regne, hvor de Fartsier, som ere noget store og dybtstikkende, maae sette og lade sig Varene ved Pramme til eller fra bringe. Derhos findes og det første privilegeret Færgested over Randers Fiord imellem begge disse Steder Bore og Møllerup.

hans Søn og første Stamherre Justisraad Hans Henrich de Lichtenberg. Herom see HOFMANS Fundas. T. II. pag. 428. T. X. Append. Arhus. p. 16. seqv. Eierne, saavidt vides, have været følgende: Stig Hvide, en af Biskop Absalons Familie, ved eller efter det Aar 1220. Døg vil nogle paastaae, at en langt ældre Stig Hvide har eiet Bistrup, hvilken skal have levet i Kong KNUD den Stores Tid, stiftet Essenbeck Kloster, og bygt Bjørnholm. Gaarden har siden længe tilhørt de Hviders, iblant hvilke har været Stig Andersøn Hvide som døde 1363. Efter denne Familie er paa Gaarden en Sal, som endnu kaldes Stig Hvides Sal. Siden har man ikke fundet nogen af Eierne, førend ved og efter 1500. da Predbiörn Podebusk besad Gaarden. An. 1548. blev af endeel Adelsmænd paa Bistrup oprettet en venlig Forening imellem Predbiörn Podebuskes Arvinger. Hans Søn Jörgen Podebusk. Hans Søn Erik Podebusk og Frue Sidsel Oxen 1559. de havde ingen Børn. Claus Bilde 1573. Laurids Ebbesøn Hovedsmand paa Skanderborg skrev sig til Bistrup 1635. 1646. Arild Gyldenstjerne. Hans Broder Axel Gyldenstjerne. Hans Dotter Frue Öllegaard Gyldenstjerne, gift først med General-Feld-Deigmester Christian Friis, siden med den uheldige Oberst Kay Lykke, som efter sin Landflygtighed, fik Frihed igien at boe hos sin Frue paa Bistrup, og der døde. Hendes Dotter Frue Sophia Amalia Friis tilførde Gaarden General-Lieutenant Johan Rantzov, som døde i Bryssel 1708. Deres Dotter Frue Christiana Barbara Rantzov førde Oberst Verner Parsberg Gaarden til. Han døde 1719. Siden Etatsraad og Landsdommer Matthias Poulson 1721. hans Svigersøn Oberst Andreas Vinding 1730. Ved Køb kom Gaarden 1748. ind i Etatsraad Gerhard de Lichtenbergs Bæve,

Være, som mærkelig har forbedret den, forøget dens Jordegods, og besørget de Fattiges Underholding paa Gudsset. Efter hvis Død 1764. Stamhuset Bistrup er kommet til hans eneste Søn Justikraad og Høieste-Rets Assessor Hans Henrik de Lichtenberg. Lovedgaards Tødt 43 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar $1\frac{1}{2}$ Album. Skovskuld 3 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar. Møllestyld 7 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar. Bøndergods 491 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar. Skovstyld 13 Tønder 2 Skiepper 1 Fierdingkar. Møllestyld og Gieslerie 33 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Konge- og Kirke-Tiender 35 Tønder.

Brusgaard, i Øst Sogn Galtnerherred, skal af nogle Bønder: Brusgaard gaarde, som før stode paa Stedet og kaldtes Brusgaard, være opbyggt 1590. af Niels Jonson Viffert til Torstedlund, hvorom findes en Inscription i en Steen over Døren med hans Navn, Vaaben og dette Aarstal, som og sees paa Bindel-Trappen som er af Steen. Egeledes staaer og hans Navn samt Fæderne og Møderne Vaabenr med Aarstal 1594. paa Caminen. Borgegaarden er grundmuret, 2 Etager høi, med Graver omkring. Paa syndre Siden af det store Huus ere to Runddeele, een paa hver Ende, og til nordre Side er et Taarn med Spir paa, hvor Indgangen er. Men at Brusgaard dog er en meget ældere Herregaard end 1590. og vel i halvandet hundrede Aar tilforn har været beboet af Adel, det lære gamle Documenter os, som nævne Hr. Niels Munk til Brusgaard 1444. og 1458. Hans Søn Anders Munk til Brusgaard levede 1487. Hans Dotter Karen Munk fik Mikkel Krabbe til Tandrup. Deres Dotter Anna Krabbe fik Jon Madson Viffert til Torstedlund. Deres Søn ovennævnte Niels Jonson

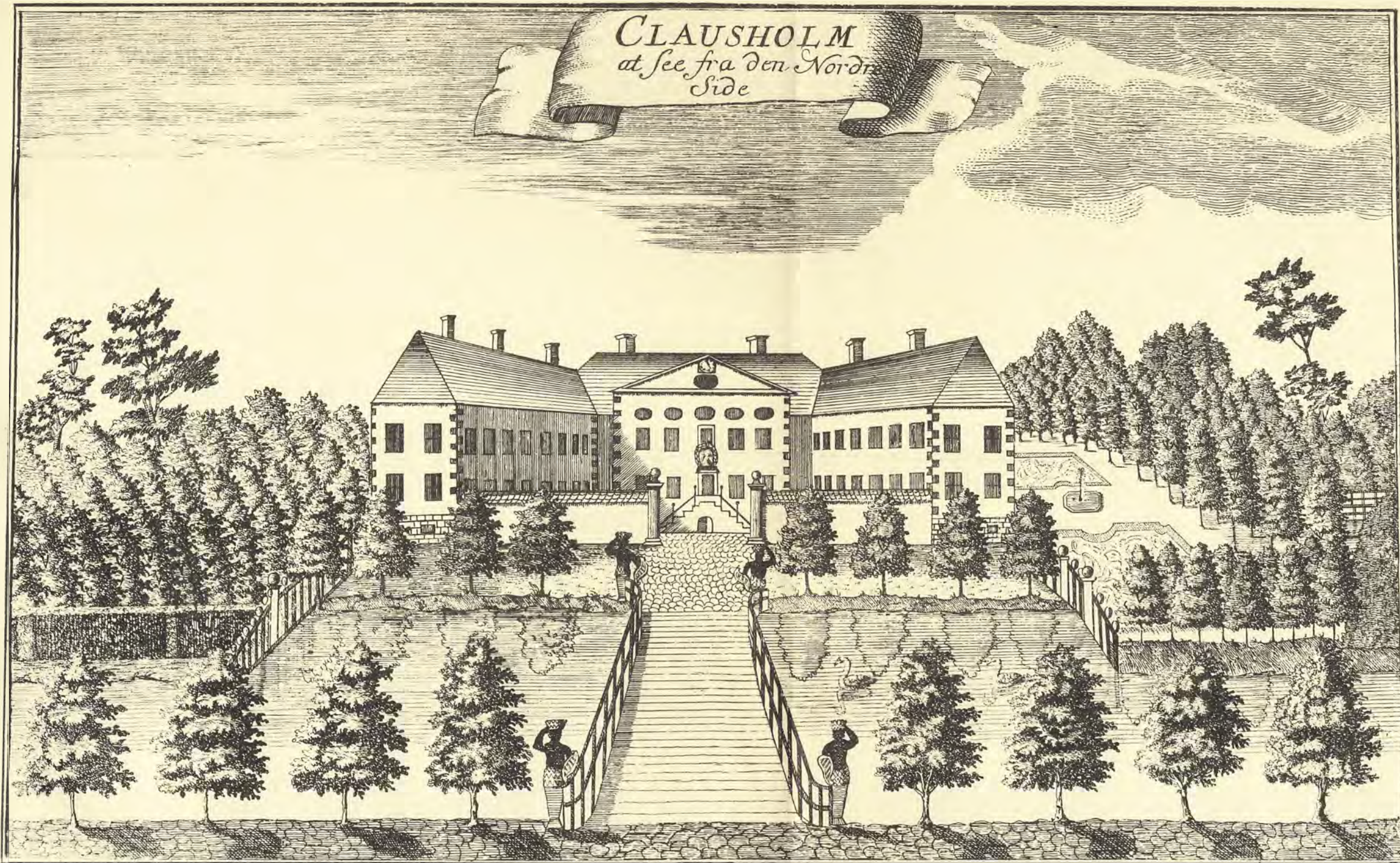
Viffert eiede Brusgaard 1588. og døde 1595. ugift, efterladende de Krabber til sine Arvinger, af hvilke hanes Syffendebarn Niels Krabbe fik Gaarden, og efter hannem hans Søn Kield Krabbe til Brusgaard som døde 1612. Ove Juul til Brusgaard døde 1646. Siden vides ingen Eiere, før General Numfen. Oberst Holger Rosenkrands til Brusgaard døde 1704. Hans Søn Søe-Capitain Niels Rosenkrands folgte Gaarden til Greve Reventlov, hvis Familie endnu eier den. **Soevedgaards Tart** 43 Tønder 5 Skiepper 2½ Album. **Skovstyld** 1 Tønde 2 Skiepper 2 Fierdingfar 1½ Album. **Møllestyld** 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingfar. **Bøndergods** 217 Tønder 4 Skiepper 3 Fierdingf. ½ Album. **Skovstyld** 2 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingfar 1 Album. **Kirke-Tiender** 13 Tønder 4 Skiepper.

Clausholm

Clausholm, i Voldum Sogn Galtenherred, er en meget gammel Herregaard, og skrives undertiden i gamle Documenter Alarholm, Clarholm, undertiden Klausholm, Clasholm, men at den før skulde hedet Clarisholm, efter nogles Mening, det er meget at tvile om. Gaardens første Anlegning tilskrives Biskop Illug eller Elocus i Aarhus, som omkom i det navnkundige Slag ved Hodevig 1134. men med hvad Grund, vides ikke. At Clausholm dog er meget gammel, og har fra første Tider været besættet og i Forsvars Stand, sluttes af den Inscription, som staaer i Voldum Kirke, om den ellers er rigtig, nemlig, at Kong VALDEMAR II. 1232. har beleiret Clausholm, indtaget, og ødelagt den. Men kanskee her er en Confusion af en nyere Tildragelse; thi om Kong VALDEMAR III. er det vist, at han 1359, iblant de Slotte og Herregaarde som han indtog fra de oprørffe Adelsmænd i Jylland, ogsaa belagde og vandt Clausholm, Hvitfeld pag. 520.

Hvor

CLAUSHOLM
at See fra den Nordre
Side

J. Haasfc. 1707.

Hvor fast baade af Natur og Kunst den endog i forrige Seculo udi Belæringens Tid, da den kække Oberst Hans Friis eiede og beboede den, har været anseet, og hvad fiendtlige Anfald den nogle gange blev truet med, kan læses i Danske Magazin Tom. IV. pag. 148. seqv. Borgegaarden bestaaer af et stort grundmuret Baanhuus, med to lange Fløie af to Etager, i Enden af det ene er et anseeligt Capel, med smukke Ornamenter, Orgelverk, Prædikestool, Altertavle, paa Alteret tvende store Sølv-Lysetager, givne af Dronning ANNA SOPHIA, tillige med Kalk og Duff af Sølv forgyldt. Paa syndre Siden ud til Haven og Graverne ere tvende mindre Fløie af to Etager Grundmuur uden Taarne. Under hele Gaarden ere høie hvælvede Kældere, med Springvand i nogle af dem. Saa ere ogsaa i den inderste Gaard og i Havenne skønne Bandspringe. Alt dette Vand ledes ved Rønder fra en Kilde i den øverste Have, kaldet Søde Bøgs Kilde, hvis Vand efter Prøve er befundet lige saa godt som det Roeskildes, det fryser ikke i stærkeste Frost, naar andet Vand i Botellier ved Siden er blevet ganske froset, ja efter elleve Mars Forværing i Botellier og ved hvert Mars Aabning er det befundet ikke allernidste Forraadning undergivet. Foruden bemelte Springvande, driver ogsaa denne Kilde en Korn-Mølle strax ved Haven liggende, som stedse kan male. Gemakerne ere alle gipsede og prægtigt betrokkne. Saa længe Kong FRIDERIK IV. og Dronning ANNA SOPHIA eiede Clausholm, passerede den for et Kongeligt Slot. Gaarden, tillige med tvende Lyst-Haver ved Siderne deraf, er runden om indstøttet af dybe, brede og fiskefærdige Graver, med Vindebroer over. Saaledes som Clausholm nu er, blev den 1699. saa godt som nye opbygget og i Stand sat af Store-Canceller Greve Conrad

Conrad Reventlov, hvis Buste i Marmor staar over Indgangen, med denne Inscription: *In memoriam sempiternam Ill. D. Comes in Reventlow, Dom. in Clausholm, Calløe, Løiftrup, & Collerup, Eqves Ord. Elephant. Potentiss Dan. Norv. &c. Regum CHRIST. V. & FRIDER. IV. Summus Cancellarius M.DCXCLIX.* Uden om Lysthaverne og Graverne ere to store Frugt-Haver med Fiske-Damme udi. Bag Dyrehaven ligger en saa kaldet Sellig Kilde, som aarlig St. Hans Nat af svage Folk paa Helbredens Vegne besøges. Foruden en stor Ladegaard, er her en anseelig Staldgaard. Strax ved Laden er et important Kalk-brænderie, af Justizråd von der Maase 1746. af nye anlagt, og da fandtes Ruderne af den gamle Fabrik, af hvis Kalk saavel som af Gaardens eget Teglsverk Gros-Cancelleren havde bygt Clausholm. Kalken holdes lige saa god som den Færøer Kalk, og er der Kalksteen i saadan Mængde rundt om, at Fabrikken i mange Aar bestandig kan drives, og det uden betydelig Skov-Skade. Gaarden har stor og ypperlig Skov af Eg og Bøg, godt Fiskerie af alle Slags, vidtløftig Jagt og store Enemærker. I før er Nygind Skov, som ligger tæt ved Gaarden, og alt mere og mere opelkes, deilig og anseelig af sine ranke og skionne Træer. Barerne kan med Fordeel affættes i Aarhus og Randers. Under Clausholm ligger Sophie Amalie Gaard, hvorefter forhen er meldet. I det 14. Seculo og ved 1386. skal Hr. Ove Lunge have eiet Clausholm, men fra 1400. er denne Gaard længe forbleven i de Brokers, siden i de Bydelsbakers, Giöers, og flere Adelige Familiers Bære, og er indtil sidst i forige Seculo, som er ved 300 Aar, saa got som bleven i en og samme Familie; thi naar den og er kommen til en anden Slegt, saa er det altid skeet ved en Dotters Giftermaal af forige Herfskab.

Herfæb. Af de Eiere, man næst Hr. Ove Lunge nu veed, er Jens Jenssøn Brok til Clausholm den første, som 1404. blev af Jens Nielsøn Lövenbalk til Aonsberg ihjelslagen. Hans Søn Lage Jenssøn Brok døde 1435. Hans Søn Hr. Axel Lagesøn Brok levede længe og har endnu boet paa Clausholm 1496. Hans Frue var Elline Lunge. Deres Dotter Pernille Brok bragte Gaarden til Hr. Albret Engelbretsøn Bydelsbak. Med deres Dotter Mette Bydelsbak kom Clausholm i de Giöers Eie, thi hun fik den navnkundige Ridder Hr. Mogens Giöe til Krenkerup. Han skrev sig til Clausholm 1521. Efter hans Død 1544. tilfaldt Clausholm hans Søn Albret Giöe og Dotter Frue Elline Giöe giftet med Mourids Oluffsøn Krogenos. Hvorledes disse to Svogre 1546. deledte Gaarden imellem sig, læses i Danske Magazin Tom. VI p. 346. Ei længe derefter døde Mourids Oluffsøn, og Albret Giöe døde 1558. da Gaarden en Tid lang blev hos Arvingerne i Fællesskab, saaledes at Albret Giöes Døtre, Dorteke Giöe som ugift levede endnu 1596. og Margrete Giöe som var gift med Peder Brahe, beholdt den halve Deel i Gaarden, den anden Deel beholdt bemelte Frue Elline Giöe, og efter hende hendes Broder Christoffer Giöe som 1581. skrev sig til Clausholm og kænste flere hendes Syndskende. Dette varede indtil mod Slutningen af det 16. Seculum, da Peder Brahe og Frue Margrete Giöe alene ere bleven Eiere af Clausholm. Deres Dotter Mette Brahe fik Otto Marfvin, som fra omtrent 1610. besad Gaarden. Deres Dotter Helvig Marfvin fik 1649. Oberst Hans Friis og tilførde ham Clausholm. Deres eneste Dotter Christiana Barbara Friis blev gift med General-Lieutenant Johan Rantzov og døde 1679. da Rantzov 1686. folgte og afstod Gaarden til Gros-Canceller Greve Conrad Red. Atlas Tom. IV. K k k

ventlov,

ventlov, hvis Enke-Fru Sophia Amalia Hahn 1718. folgte Gaarden til Kong FRIDERIK IV. Efter denne Høifsalige Herres Død fra 1731. til 1743. havde Dronning ANNA SOPHIA Clausholm i Besiddelse og til Enkesæde. Men efter Hendes Majestæts Død, købte Justisraad Christian von der Maale 1744. af Kong CHRISTIAN VI. Gaarden. Hans Enke-Fru Magdalena Susanna Numfen folgte den 1758. til nu værende Eier Kammerherre og Stiftbefalingsmand Hvitfeld. Fri Hovedgaards Taxt 133 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Skovstyld 13 Tønder 2 Skiepper 1 Fierdingkar. Møllestyld 3 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar. Derunder Konges og Kirkes Tiender 43 Tønder 6 Skiepper. Bøndergods da Gaarden sidst blev solgt 941 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Skovstyld 3 Tønder 3 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album. Møllestyld 3 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar. Tiender 87 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingkar.

Demstrup. Demstrup, i Raabye Sogn Vierlevherred, ligger under en Bakke. Borgegaarden bestaaer af 3. Længder Muur og Bindingsverk, een Etage høi, opbyggt af Cancellieraad Streenfeld, da den gamle Bygning var forfalden og ubeboelig. Af Gaardens gamle Eiere vides følgende: Abraham Eriksøn Gyldenstjerne og Fru Else Laxman 1511. Hr. Peder Lykke 1521. Hans Dotter Fru Anne Lykke, som havde først Hr. Anders Bilde siden Otte Krumpen til Trudsholm, levede endnu Enke 1573. og eiede Demstrup. Siden Admiral Peder Munk, som døde 1623. Anno 1625. har Statholder Gert Rantzov eiet Demstrup, som døde 1627. Hans Søn Greve Christian Rantzov, som døde 1663. Hans Søn Greve Ditlev Rantzov fik 1670. af Kong CHRISTIAN V. allernaadigst

allernaadigst Erektion paa Giesingholm til et Grevskab med Navn Løvenholm, hvorunder og Demstrup og Sødtringholm skulde ligge. Hans Søn Greve Christian Ditlev Rantzov blev 1721. paa Jagten ihjelskudt. Broderen Greve Villhelm Adolf Rantzov blev 1726. indsat i ævig Fængsel og Døde 1734. Grevskabet Løvenholm, som var Kongen hiensfaldet, blev 1732. af Kong CHRISTIAN VI. forlænet Greve Friderich Christian Daneskiold til Samsøe, som med Kongelig Tilladelse siden fik Grevskabet ophævet og 1742. folgte Demstrup og Sødtringholm som Allodial Gods til Cancellieraad K. E. Steinfeld, som strax igien folgte Sødtringholm til Hr. Niels Secher, men selv beholdt og endnu besidder Demstrup, hvorpaa han holder Stald:Øren og Stuterie. Under Gaarden hører en Vandmølle kaldet Tørring: Mølle. Lovedgaards Tært 77 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 2 Album. Skovskylt 2 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods 340 Tønder 5 Skiepper 1 Album. Møllestyld 4 Tønder 2 Skiepper. Tiender 30 Tønder 3 Skiepper.

Dronningborg Ladegaard, som ellers kaldes Biellerup, ligger i Randers Sogn, Støvringherred, et lidet Stykke østen for Byen. Var i forige Tider, saa længe Dronningborg Slot i Randers var ved Magt, en Ladegaard til dette Slot, men da Kong FRIDERIK IV. oprettede Rytter:Districterne i Jylland, hvoriblant det Dronningborgske var eet, blev Biellerup Ladegaard indrettet til Baraquer for en Part af det Jydsk Cavalierie. Nu da denne Indretning igien er ophævet, og det Dronningborgske Rytter:Districts Gods 1765. ved Auction er bleven afhændet, er og denne Ladegaard, med tillagte Bøndergods samt Marker og Enge, som en Herregaard folgt til Ditlev

Dronning-
borg Lade-
gaard.

Kirketerp Handelsmand i Randers, som allerede med Laden har gjort Begyndelse til Bygningen, og givet denne sin Sædegaard, til en Erindring af det gamle Slot, igien det Navn Dronningborg.

Ensløvgaard. Ensløvgaard, i Bellev Sogn Hovelbergherred, en Sædegaard, som tilhører Greve Friis til Frisenborg. Dens Hovedgaards Tært er 23 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album.

Estruplund Estruplund, i Estruplund Sogn Rougsøherred, ligger ved Strandsiden, tet ved Kirken, og har givet Sognet sit Navn. Har i forige Tider ikkun været en Ladegaard under Hefringholm, men er nu en privilegeret Herregaard, med sit fulde Hartkorn. Gaarden har en fornoielig Situation mod Havet og Mundingen af Randers Fiord paa Nord- og Østre-Kanten, en smuk Have og Lund paa den vestre Kant, og for det øvrige god Udsæt, Høebiering og Fiskerie. Bygningen er Muur og Bindingsværk. Den har før tilhørt Justisraad, Krigs- og Land-Commisarius Kaalund, nu H. Torslev. Hovedgaards Tært 33 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Skovstyld 2 Skiepper 2 Album. Bøndergoods 214 Tønder 6 Skiepper 2½ Album.

Frisendal. Frisendal, i Havrum Sogn Hovelbergherred, er en nye Sædegaard, som af Greve Niels Friis er oprettet af de tvende Bondebøer Nierd og Tærp som bestode af 12. Gaarde, hvilke omtrent 1704. bleve nedbrudte, og Jorderne bemelte Sædegaard underlagte. Prestegaarden med sine Marker og Eiendome blev alene af Nierd Bøe tilbage. Gaarden hører til Grevskabet Frisenborg. Hovedgaards Tært 31 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Skovstyld 4 Skiepper 3 Fierdingkar 2½ Album.

Friisenvold,

Friisenvold, i Drum Sogn Galtnerherred, er en meget gammel og i Historien bekiendt Gaard med et nyt Navn. Førend den blev kaldet Friisenvold, heed den Torupgaard, men i ældre Tider Torop Slot, Thordorp Slot, eller den faste Gaard Thordorp, og var efter de Tidens Maade meget vel befæstet. Et Latinisk Document af 1374. kalder den Castrum & Curiam Thortorp in Galtnerhæred. Indtil Dronning MARGRETES Tider var den i Adelige Familiers Bære. 1310. nævnes Johannes Niclessun de Thorthorp. I Kong VALDEMARS og Dronning MARGRETES Tid eiede Hr. Anders Offesön, som var den berhytete Marsk Stigs Sonnesöns Søn, denne Gaard, men efter hans Død 1404. deelte hans tvende Børn, Stig Andersön og Frue Christine Anders Dotter som var gift med Sven Udsön, Torop imellem sig, i dette Skiftebrev tales der om halv Adelshuset, halve Deelen i alle Forborgene, med Huus og med Børn, med al den halve Gaards Tilliggelse, halv Zumlekier, halv Abelgaard &c. Et Document af 1406. beretter, at Kong VALDEMAR havde kjøbt af Hr. Anders Offesön den faste Gaard Thordorp i Nørre-Jutland, men Kjøbet maae da ikke være kommet i Rigtighed, siden man finder, at Dronning MARGRETE i dette Aar 1406. kjøbte Torup Slot af forbemelte Hr. Anders Offesöns tvende Børn og Arvinger, og lagde det under Kronen. 1429. var Peder Lykke Kong ERIKS Hovedsmand paa Thordorp. 1502. pantsatte Kong HANS til Hr. Mogens Giöe og Frue Mette Bydelsbak Kronens Slot Thordrup med Gierløfherred, Galtnerherred og Huolbergherred. 1517. fik Hr. Mogens Giöe af Kong CHRISTIAN II. Qvittang for Udbuds Penge af Torderops Læn. Efter hans Død 1544. fik Sønnen Albret Giöe Pantebrev paa Tho-

Friisenvold, forhen Torup.

rup Slot og Læn for 3000. Rinske Gylden. 1548. blev Hans Stygge af Kong CHRISTIAN III. forlænet med Torup og de Herreder der tilligge, nemlig Galten og Hovelberg-Herreder, tillige med Randers-Gaard og Østrup-Gaard. Da Kong CHRISTIAN III. ved disse Tider var i Begreb med at bygge Dronningborg Slot, er det troligt, at Materialierne af de gamle Torup Slots Bygninger dertil ere brugte, thi efter den Tid nævnes Torup alene som en Ladegaard. Saaledes findes, at Kong FRIDERIK II. 1573. har forlænet Jörgen Skram til Ziele, som var Embedsmand paa Dronningborg, med Kronens Ladegaard, Torup Ladegaard, der for Slottet liggende. I det følgende Seculo er Gaarden bleven solgt fra Kronen, og 1644. kommen i Mogens Friis's Eie. 1672. den 6. April har Kong CHRISTIAN V. givet bemelte Greve Mogens Friis's Erections-Brev paa Hovedgaarden Torup til et Friherskab under Navn af Friisenvold. 1683. den 28. Decembr. blev Baroniet Friisenvold igien solgt af Grevinde Anna Maria Offenbergs paa Sønnens Greve Niels Friis's Begne til Kong CHRISTIAN V. Høistbemelte Konge afhændede det 1684. den 11. November til Gros-Canceller Greve Conrad Reventlov. Hvorefter den Grevelige Reventlovske Familie er bleven og endnu er i Besiddelse af Friisenvold. Bygningen, som Greve Mogens Friis 1664. skal have sat derpaa, er ikkun maadelig, men Gaarden important af Abling, Gods, Eiender, og sit bekiendte Stuterie, har og et got Laxe-Fiskerie i Randers Fjord, som er forpagtet til en Kjøbmand i Randers. Hovedgaards Tart 85 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Skovskyl 2 Skiepper 1 $\frac{1}{2}$ Album. Bøndergods 483 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingkar. Skovskyl 2 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar $\frac{1}{2}$ Album.

$\frac{1}{2}$ Album. Møllestyld 2 Tønder 4 Skiepper 3 Fierdingkar. Tiender 147 Tønder 3 Skiepper.

Friisholt, i Sal Sogn Hovelbergherred, heed tilforn Orm Friisholt. strup eller Vormstrup, og hørde Kong FRIDERIK II. til, som 1579. mageskiftede den bort til Hans Johanson Lindenov for to Gaarde i Thystrupherred i Synder-Jylland. Anno 1581. fik Kongen Vormstrup igien tillige med Østergaard ved Mageskifte, hvorimod Hans Lindenov fik til Bederlag Zundslund, Kloster. 1639. bevilgede Kong CHRISTIAN IV. sin bestalter Hof-Forerer Maturin du Pont at bekomme i Fæste Kronens Gaard Vormstrop i Dronningborg Læn. Siden er Gaarden bleven afhændet til Greve Mogens Friis, og har uden Tvil af hannem faaet det Navn Friisholt. Der har været adskillige Processer om denne Gaard, og 1733. har den været stillet til offentlig Auction. Nu eies og beboes den af Hans Taufen Rosborg. Bygningen er ikke af stor Anseelse. Hovedgaardens Tægt er 29 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingkar $1\frac{1}{2}$ Album. Skovstyld 2 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar $2\frac{1}{2}$ Album. Bøndergods 219 Tønder 7 Skiepper 1 Fierdingkar $2\frac{1}{2}$ Album. Skovstyld 1 Tønde 1 Fierdingkar $2\frac{1}{2}$ Album. Møllestyld 4 Tønder 2 Skiepper. Tiender 75 Tønder 6 Skiepper.

Susing, i Alatum Sogn Synder-Byngherred, er en stor og im- Fusing. portant Herregaard, liggende en Miil fra Randers, ved en Søe, og med Skove omgiven. Nogle ville, at den tilforn skal have hedet Giernerupgaard, og staaet der hvor Giernerup Bye nu ligger. Men hvor den nu staaer, skal den 1583. af Hr. Albret Skeel være opbyggt. Bergegaarden er anseelig, det store Huus 5. Etager høit af Grundmuur med 3. Runddeele takte med Blye. Over Indgangs-Døren staaer Bygherrens

Bygherrens Baaben med Aarstal 1583. Eierne have været: Bemælte Hr. Albret Skeel til Hegned og Frue Kirften Sandberg. Deres Søn Christen Skeel Danmarks Riges Raad som døde 1595. og Frue Margrete Brahe som døde 1614. Deres Søn Admiral Albret Skeel som døde 1639. og Frue Birgitte Friis død 1652. Deres Søn Christen Skeel, Danm. R. R. som døde 1659. og Frue Birgitte Rud. Deres Søn Mogens Skeel Ridder og Stiftbefalingsmand i Viborg død 1694. og Frue Baronesse Helle Helene Rosenkrands. Deres eneste Datter Charlotta Amalia Skeel død 1729. gift med Geheimeraad Christian Ludvig von Plessen, som døde 1752. 76. Aar, han indrettede Fusing til et Stamhuus. Deres Søn Mogens Skeel von Plessen Ridder og Ober-Ceremoniemester som døde 1749. 36. Aar, og Frue Elisabet Christina von Thinen. Deres Søn Christian Ludvig Skeel von Plessen fød 1741. nu Stamherre til Fusing. Hovedgaardes Tact 70 Tønder 3 Skiepper 1 Album. Skovskyl 2 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar. Møllestyld 8 Tønder 4 Skiepper. Bøndergods 710 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar $\frac{1}{2}$ Album. Tiender 268 Tønder 2 Skiepper.

Giesing-
gaard.

Giesinggaard, i Eved Sogn Nørre-Haldherred, er en gammel Herregaard, som forudm længe var i den Adelige Familie Munks Eie. Borgegaarden bestaaer af et grundmuret Huus med to Dviste, og to Fleier af Bindingsværk, opbyggt 1743. af Etatsraad, Krigs- og Land-Commissarius Folsak. Omkring Borgegaarden er Grave, og paa den nordre og østre Side en vel anlagt Have med et skönt Lusthuus udi. Ladegaarden er og en næsten nye Bindingsværks Bygning. Gaardens Marker har forudm tilhørt tvende Eiere, da derpaa stod nok en anden Herregaard kaldet Zungstrup, hvilken Christen Munk til Giesinggaard

singgaard lod afbryde, da han efter sin Broders Lars Munks Død arvede eller tilkøbte sig den, og lagde dens Gods og Jorder under Giesinggaard, hvoraf blant Almuen er kommet det Ordsprog: Giesinggaard den røde lagde Hungstrup øde. Af Eierne til begge Gaardene vides følgende: Niels Munk til Giesinggaard og Frue Birgitte Kruse, hans Broder Lars Munk til Hungstrup, de levede 1549. Niels Munks Søner, Christen Munk til Hungstrup, og Otte Munk til Giesinggaard gift med Frue Anne Hak. Otte Munks Søn Niels Munk til Hungstrup gift med Frue Karen Munk af Bisborg. Deres Søn Lars Munk til Hungstrup, gift med Anne Lunov, døde 1601. Hans Broder eller kanskee Fætter Christen Munk til Giesinggaard, gift med Frue Anne Skram, fik begge Gaardene samlede, og døde 1612. Malte Juul til Giesinggaard D. N. K. døde 1648. hans Frue Anne Rammel. Siden vides ingen, førend Cancellieraad Braem. Efter ham Etatsraad Folsak. Nu hans Søn Justisgraad Folsak. Hovedgaardes Tact 69 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar $1\frac{1}{2}$ Album. Skovskyl 3 Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingkar $1\frac{1}{2}$ Album. Mølle skyl 13 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdingkar. Bøndergods 368 Tønder 7 Skiepper 2 Album. Mølle skyl 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 157 Tønder 3 Skiepper.

Zagesholm, i Hovelberg Sogn Hovelbergherred, skrives ogsaa Hagsholm. Zarholm eller Zagesholm. Gaarden skal tilforn have hedet Zagessted, men da Manderup Parsberg fik den, kaldede han den Zagesholm. Gaarden tilhørde i det 16. Seculo de Bestenier, og i forige Seculo de Varsberger, indtil den kom til den Grevelige Frisefke Familie, som har nedbrudt Gaarden, bygt derpaa nogle Bøndergaarde, og lagt Godset

D. Atlas Tom. IV. E 11 under

under Greeskabet Friisenborg. Af Eierne vides: Christoffer Vestenie til Hagested, døde ugift. Hans Broder Erik Vestenie til Sæbyegaard, gift med Frue Sophia Bek, døde 1607. den sidste Mand af denne Slegt. Han fik Hagested efter bemælte sin Broder, men solgte den til Rigsraad Manderup Parsberg, som forandrede Navnet. Han havde ingen Børn, hvorfor Gaarden kom til hans Broder Christoffer Parsberg til Sodal. Siden til dennes Søn Hr. Olaf Parsberg til Fernet. Derefter er den kommen i Greve Friises Bære, og eies nu af Greve Vedel Friis til Friisenborg. Hovedgaardens Tact 4 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar 2½ Album. Skovstyld 3 Skiepper 2½ Album.

Holbek-
gaard.

Holbekgaard, i Holbek Sogn Rongsoe Herred, kaldet af nogle Holbygaard, er en meget gammel Herregaard, som efter et Document af 1396. har i ældre Tider hørt Rani Jonssøn til. Siden har den længe været i de gamle Munkers Eie. I den Tid var Gaarden, eftersom da Brug var, vel befæstet, og kaldes i gamle Skrifter et Sæste eller en Sæstning. I den Betingning, som 1340. blev giort inellem Greverne af Holsten og Hertugen af Slesvig, læses denne Artikel: Peter Munk skal sine Veste wedder hebben to Holebeke, hvilket Hvitfeld pag. 475. saaledes giver: Peder Munk skal have sit Sæstegien til Halebeke, det er Holbekgaard, som han havde mist i det Oprør som var i Landet, i og efter Kong CHRISTOFFER II. Tid. 1367. nævnes Peter Munk de Holbek miles. 1410. Magnus Petri de Holbek. 1446. Nis Munk af Holbekgaard. Derefter er Gaarden enten ved Kjøb eller Donation kommen til Biskop-Sædet i Aarhus, hvorved den forblev til Reformationen. 1529. finder man, at Biskop Ove Bilde har givet Anders Jacobsøn Forsætnings Brev paa Holbekgaard.

1536.

1536. hjemfaldt den med det øvrige geistlige Gods til Kongen, og blev
 1537. af Kong CHRISTIAN III. forlænet til Frue Marine Anders Ja-
 cobsons Efterleverfke. 1540. fik Hans Stygge Forlænings Brev paa
 Holbekgaard med alle Stiftets Tienere i Rosøherred, og 1542. fik
 han Livsbrev derpaa, men siden er han og selv bleven Eier af Gaar-
 den, og har til en Deel bygt og forbedret den, som det Aarstal 1562.
 i Steen udhugget skal give tilkiende. Han døde 1568. og ligger begrav-
 ven der i Kirken. Hans Søn Landsdommer Maurids Stygge skrev sig
 bestandig til Holbekgaard. Siden har Christen Skeel til Fusing og
 Frue Birgitte Rud eiet og beboet den, hvis Baabener med Aarstal 1645.
 staae over Døren udhugne, som og ved Foundation af 1642. har gjort
 Donation til Presten, Skolen og Sognets Fattige, see HOFMANS
 Fundatg. Tom. II. pag. 434. Deres Dotter Berthe Skeel fik General-
 Lieutenant Niels Rosenkrands, som skrev sig til Stovgaard og Holbek-
 gaard, og blev skudt for Helsingborg 1676. Hun sad længe Enke ef-
 ter ham og eiede Gaarden. Siden kom den til Etatsraad Axel Bilde
 og Frue Sophie Seefeld. Efter dennem deres Søn Geheimeraad og
 Landsdommer, nu Stiftbefalingsmand Henrik Bilde. Nu skal Con-
 sistorialraad Johan Ernst Tegder være bleven Gaardens Eier. Bor-
 gegaarden bestaaer af et stort grundmuret Huus med et lidet smukt
 Taarn ved den østre Side, hvis Spir staaer paa 6. Pillarer. Gaar-
 den har gode Marker, dog meest skikkede til Baarsæd, godt Fiskerie af
 Fiorden, gode Karpe- og Karudse-Damme, og skøn Bøgeskov med
 Raadnyr udi. Lovedgaards Tært 55 Tønder 2 Fierdingkar. Skov-
 skyld 2 Skiepper 2 Fierdingkar. Mølleskuld 2 Tønder 1 Skieppe.
 Bøndergods 305 Tønder 3 Skp. 2 Fierdf. $\frac{1}{2}$ Alb. Tiender 52 Tønd.

Kollerup. Kollerup, i Hadberg Sogn Galtensherred, laae før til Galtens Sogn, men Jörgen Seefeld til Bisborg, som og eiede Kollerup, fik 1663. af Kong FRIDERIK III. Bevilling, at den skulde høre til Hadberg Sogn. Derfor det er den Gaard, som Anders Pederfön af Kølsterp 1313. skrev sig til, HVITFELD pag. 369, da er den en af de gamle Herregaarde. Man finder og en af de gamle Eiere nævnet, nemlig Sorte Jens Lavefön af Kollerup som havde Frue Anne Rani Dotter. I senere Tider findes Erik Nielsön Tornekbrands til Kollerup. Thomas Juul og Frue Lene Gyldenstjerne. Deres Sön Christopher Juul og Frue Karen Kaas. Deres Sön Thomas Juul död 1647. og Frue Marren Bølle. Efter hannem eiede hans Syster-Dotter Frue Mette Abildgaard Ventzel Rotkirks Enke Gaarden 1656. Siden veed man ingen för Erik Bagesen. Nu tilhörer Gaarden Greve Friis til Frisenborg. Bygningen er af Bindingsværk. Ved Gaarden er en Vandmølle og et Smiddehuus. Hovedgaardts Tact 19 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingfar 1 Album. Skovskuld 2 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingfar 2½ Album. Møllestyld 3 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingfar. Bøndergods 196 Tønder 5 Skiepper 1 Album. Skovskuld 2 Skiepper. Møllestyld 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingfar.

Løistrup. Løistrup, i Laurberg Sogn Galtensherred, har forudum været vel bebyggt og med Graver omkring, men er nu alene en Ladegaard, tilhørende Friisenvold. Har forudum tilhört de Sandberger, iblant hvilke Ulrik Sandberg, som og eiede Qvelstrup, og døde 1638. 84. Aar. Hans Dotter Anna Sandberg fik Niels Friis til Farskov og døde 1657. Deres Sön Greve Mogens Friis. Nu hörer Gaarden den Grevelige Reventlovske Familie til. Hovedgaardts Tact 48 Tønder 5 Skiepper

per 1 Fierdingkar $\frac{1}{2}$ Album. Skovstyld 4 Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Møllestyld 3 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods 265 Tønder 3 Skiepper 3 Fierdingkar $\frac{1}{2}$ Album. Skovstyld 2 Tønder 2 Fierdk. Tiender 102 Td. 2 Skp.

Østergaard, i Bellev Sogn Hovelbergherred, er en fri Sæ-Østergaard degaard, hvorhos er et Fisserhuus. Man vil der vise Rudera af en gammel Kloster-Bygning, som dog ingen veed at giøre nogen Forklaring om. Af forige Eiere veed man ingen, men Gaarden tilhører nu Greve Friis til Friisenborg. Lovedgaards Taxt 24 Tønder 1 Skp. 2 Album. Skovstyld 4 Skiepper 1 Fierdingkar.

Overgaard, i Udbye-nedre Sogn Gierlevherred, er en gammel Overgaard og stor Herregaard, og har været iblant de Godser, som før Reformationen tilhørte Biskop-Sædet i Aarhus, men 1536. med det øvrige Geistlige Gods hiemfaldt til Kongen, som strax derpaa maae have overdraget Gaard og Gods til Hr. Jörgen Krumpen. Borgegaarden, som er indluffet med murede Viller og Stakitværk der imellem, er bygt af Grundmuur, bestaaende af 3. store Støie, med 2. Taarne, hvoraf det ene har et høit Spir, tækket med Kobber, som endog tiener de Søefarende til Merke; thi Gaarden ligger ikke langt fra Søen og dens Marker grændser til Mariager-Fjords Indløb af Havet. Ladegaarden er og til største Deelen opført af Grundmuur, og saa rummelig, at der inden udi siges at kunne saaes 5. à 6. Tønder Korn. Foruden en god Frugt- og Urte-Have paa syndre Side Gaarden, er endnu der ved en mere anseelig Have med skønne Alleer, Hecker og rare Frugt-Træer, anlagt af Etatsraad Arnstorf, som og har ladet Bygningen i Stand sette. Gaarden skal være bygt af den bekiendte Hr. Jörgen

Lykke, hvis Skilderie i Legems Størrelse endnu findes der, har en behagelig Situation, og er en meget god Gaard paa Avling og Græsning. Forpagteren paa Gaarden staldet Øyen. Lidet derfra paa en siden ufei Gaard Suglsøe er og en Forpagter, som holder Foer-Stude. Ved Gaarden er en Veir-Mølle, og ved dens Mark er et Færgested kaldet Nødenæs, hvor Mariager-Fjord løber forbi ud i Kategat. Overgaard's Birke-Ting holdes om Torsdagen i et Huus ved Gaarden kaldet Bislidt. Eierne har været: Jörgen Krumpen og Frue Anne Rosenkrands. Deres Søn Otte Krumpen Rigets Marff, sidste Mand af Slegten som døde 1569. 96. Aar, og Frue Anne Lykke som døde 1555. Hendes Broder Jörgen Lykke og Frue Beate Brahe. Deres Søn Henrik Lykke Danm. R. R. død 1611. og Frue Karen Banner. Deres Søn Frands Lykke, den rige, som eiede 12. Herregaarde, og Frue Elsebet Brok død 1652. Deres Dotter Christentze Lykke havde først Frands Brokenhuus, siden General Friderik von Arnstorf som døde 1689. og efterlod af sin anden Frue Augusta Elisabet Rumohr en Søn Etatsraad Friderik von Arnstorf som døde 1739. Hans Søn Conferensraad og øverste Landsdommer i Jylland Friderik von Arnstorf som døde 1762. Nu hans Enke-Frue Ollegaard Sophie Ide Rantzov. 30 vedgaard's Tart 113 Tønder 7 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Skovstyd 3 Skiepper 2 Album. Bøndergods 476 Tønder 3 Skiepper 3 Fierdingkar $\frac{1}{2}$ Album. Tiender 79 Tønder 2 Skiepp. 1 Fierdf.

Sødring-
holm.

Sødringholm, i Sødring Sogn-Gierløvherred, er en temmelig gammel Herregaard, dog foregives, at den i Begyndelsen var en Lystgaard, kaldet Sødringsborg, hvor Zomfrue Gunder eller Gualdild boede, som omtales i Ræmpeviserne IV. Part No. 67. og som efter

efter gammel Sagn skal først have bygt Sødning Kirke, som ligger tet ved Gaarden. Bygningen er af Muur og Bindingsværk, opført af nu værende Eier Hr. Niels Secher, efterat den 1757. ved ulykkelig Jids-vaade var lagt i Aske. Sødningholm har fordum haft Birk og Birkes Ret, men da Christian Rantzov 1637. af Kong CHRISTIAN IV. blev bevilget Birke-Rettighed til Giesingholm, afstod han derimod til Kongen Sødninge Birk. Af Eierne vides: Frue Anna Stygge Lauge Brokenhufes, hun begyndte 1570. at holde Huus paa Sødningholm. Admiral Peder Munk, som døde paa Sødningholm 1623. og Frue Sophia Brahe. 1627. har Statholder Gert Rantzov eiet Gaarden. Efter ham hans Søn Greve Christian Rantzov som døde 1663. Hans Søn Greve Ditlev Rantzov oprettede 1670. med Kong CHRISTIAN V. Bevilling Grevskabet Løvenholm af de 3de Gaarde Giesingholm, Demstrup og Sødningholm. Hans Søn Greve Christian Ditlev Rantzov blev 1721. paa Jagten ihjelskudt. Hans Broder, og næste Eier til Grevskabet, Greve Vilhelm Adolf Rantzov blev 1726. hensat i evig Fængsel og døde 1734. Imidlertid var Grevskabet Løvenholm hiemfaldet til Kongen, som 1732. folgte og forlænedede det til den Grevelige Daneskjold-Samsøeste Familie, som med Kongelig Tilladelse 1742. ophævede Grevskabet og afhændede, som Allodial Gods, Demstrup og Sødningholm til Cancellieraad Steinfeld, af hvem Sognepresten i Udbye-nedre Hr. Niels Secher igien strax købte og endnu besidder Sødningholm. Ved Gaarden holdes Stude og Stuterie. Hovedgaardes Taxt 27 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar. Skovskjuld 1 Tønde 2 Skiepper 2 Fierdingkar 1½ Album. Bøndergods 282 Tønder 1 Album. Tiender 12 Tønder.

Stenalt,

Stenalt. Stenalt, i Ørsted Sogn Bierlevherred, en meget gammel Gaard, bliver undertiden, og ganske rettere, nævnet Stenholt af Skoven, den ligger i, hvorfor og nogen Eiendom uden for Gaarden liggende paa Ørsted Mark er af Arilds Tid kaldet gamle Stenholt. Borgegaarden er i en aflang Kvadrat indbygget, af god gammel trofast Grundmuur, temmelig høi, to Etager, med Graver indsluttet og med en dobbelt Port forsynet. Staldgaarden er af Muur og Bindingsværk, ligeledes med Graver omgivet. Ladegaarden er stor, bestaaende af en skøn grundmuret Lade og flere saavel Korn- som Fæ-huse. De første Ciere til Stenalt, som man veed af at sige, har været Stig Andersøn til Bjørnholm og flere af de Hviders Familie. 1416. har Laurids Muus og Frue Mette Rosenkrands eiet Gaarden, han døde 1436. Hans Dotter Anna Muus blev gift med Anders Jacobsøn Biörn, døde 1480. Deres Søn Biörn Andersøn den ældere levede 1502. og Frue Anna Friis. Deres Søn Henrik Biörnsen 1540. Hans Broder Anders Biörnsøn og Frue Anna Drefeld. Deres Søn Biörn Andersøn den yngre D. N. N. gift med Frue Sidsel Ulstand og siden med Frue Karen Friis, døde 1583. Hans Søn af første Ægteskab Jacob Biörn gift med Frue Anna Krabbe, døde 1596. den sidste Mand af Slegten. Efter de Biörners Familie, som havde haft Stenalt over halvandet hundrede Aar, kom den til Envold Kruse som døde 1621. og Frue Else Markvin. Efter deres Sønesøn den unge Tyge Kruses død 1649. arvede hans Moder, den bekiendte Hofmesterinde Frue Karen Schested, Stenalt, som anden gang var gift med Jörgen Seefeld til Bøsborg. Deres Søn Christen Seefeld og Frue Lene Rosenkrands. Deres Søn Capitain Mogens Seefeld til Steenalt og Havnø. Efter ham

ham hans Syster Frue Sophia Seefeld gift med Etatsraad Axel Bilde til Drumgaard. Hans Søn Etatsraad Knud Bilde og Frue Berte Skeel von Holstein eier nu og beboer Gaarden. Stenalt ligger i en frugtbar Egn, har gode Karpe- og Karudse-Damme, godt Fisserie i Randers Fjord, og god Skov, men vidtløftig adspredt. Først i forrige Seculo, da Frue Anne Krabbe boede paa Stenalt, laae midt i Haven en Runesteen, som før havde staaet paa en Grav-Høi uden for Gaarden, samme var sat af Osur eller Adler Stufs Søn over hans Søn Broder, WORMII Mon. Dan. pag. 289. Hovedgaards Tact 78 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingkar $1\frac{1}{2}$ Album. Skovskyl 7 Skiepper 1 Album. Mølle skyl 1 Tønde-2 Fierdingkar. Bøndergods 412 Tønder 2 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Skovskyl 6 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 1 Album. Tiender 123 Tønd. 2 Fierdf.

Støvringgaard, i Støvring Sogn Støvringherred, er en Støvring-
gaard. meget gammel Gaard; thi i Documenter af 1319. nævnes Palne Jonfön af Støvring, som da kaldtes Stifring, hvis Frue var Elena Hr. Niels Lendis Dotter. Erik Gregersön skrev sig til Støvringgaard 1469. Frue Margrete Anders Dotter ligesaa 1495. Jacob Anderfön til Støvringgaard 1522. Men de Eiere, som imellem disse, og som siden har været, veed man nu ikke, indtil 1596. da Niels Kaas og Frue Margrete Banner har besiddet Gaarden, og formedelst dens yndige Situation opført af Grundtuur den østre og nørre Længde af Borgegaarden. Efter ham har hans Broder Hr. Mogens Kaas D. R. R. gift med Frue Sidsel Friis eiet Støvringgaard og 1622. opbyggt den syndre Længde deraf, begges Navne og Baabener med Nørstal 1623. staae udhugne i Steen over en Camin. Deres Søn Jens Kaas og Frue Birgitte Urne

D. Atlas Tom. IV. M m m have

have siden haft og beboet Gaarden. Derefter er den kommen i Baron Theodori Fiurens Bære. Hvis Dotter Frue Christine Baronesse af Fiuren, Geheimeraad Jens Harboes Enke-Frue, har jiret Gaarden med en stor og smuk anlagt Have og deri et prægtigt Drangerie, og tilsidst ved Testament af 23. Novembr. 1735. oprettet Støvringgaard med Gods og Tiender til et Jomfru-Kloster for en Priorinde og 12 Jomfruer, hvis Forældre have været i de 5. første Classer af Rang-Forordningen, af hvilke hver nyder aarlig, foruden fri Huus, Kost og Ildbrand, 80. Rdlr., men Priorinden 120. Rdlr. Foundationen givden den 12. Martii 1745. af Kong CHRISTIAN VI. læses i HOFMANS Samling. T. II. p. 406. Til dette Brug har Geheimeraad og Vice-Statholder Jacob Bentzon, da værende Stiftsbefalingsmand i Aarhus og Directeur over Støvringgaards Kloster, ladet af nye Grundmuur opbygge den østre og nørre Længde af Borgegaarden og i Stand sette den syndre, alle 2. Etager høie, saa at Bærelserne i den nørre og syndre Længde nu ere beqvemme og jirligen indrettede, med Gips, Betræk, Paneel og Maling. Den østre Længdes øverste Etage er indrettet til et Capel for Klosteret og prydet med alle de Ornamenter, som høver en smuk Kirke til. I den underste Etage er Spise-Salen, gipset, med Guldeleder betroffen, og jiret med 3. kostbare Dragkister, 2. store Speile, men i sær med Stifterindens Geheimeraadinde Harboes prægtige Skilderie i Legems Størelse med en kort Inscription om hendes Levnet og Meriter. Hovedgaardens Tært 38 Tønder 3 Skiepper 2½ Album. Skovstyld 2 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 2½ Album. Bøndergods 335 Tønder 6 Skiepper 1 Fierdingkar. Skovstyld 4 Skiepper 1 Fierdingkar. Tiender 52 Tønder 1 Skieppe.

Tiele,

Tiele, i Tiele Sogn Synder-Lyngherred, er en meget gammel Tiele. Gaard, men har i Begyndelsen haft liden Hovedgaard's Eiendom, indtil Jörgen Skram 1585. lod Gaarden ombygge, lod hosliggende Bondebye Tiele, bestaaende af 12. Gaarde, afbynde, og lagde dens Jord og Marker under Herregaarden. Hvorimod Presterne til Bederlag for Tiende og anden Rettighed er tillagt af Gaarden aarlig 6 Tønder Rug, 4 Tønder Byg, 6 Tønder Havre, efter en Commissions Slutning 1693. Tielegaard er ikke saa anseelig af sin Situation og Bygning, som af sine herlige Korn-Marker, sin Ildbrand af Lyng og Tørv, og sine prægtige Skove, som ligge en Miils Wei derfra, nemlig Vigum-Skov, riig paa store Bøge, og Lindum-Skov af beste Ege-Træer. Til Gaarden er skion Jagt af stort og smaat Vildt, foruden Fugles vildt, godt Fiske og en vigtig Søer og en important Halesfangst. Borggaard's Bygningen er grundmuur, 2. Etager høi, med et Taarn i Midten, hvorpaa var et Spir, som blev nedtaget i Ritimester Levetzovs Tid. Over Porten staaer i Steen udhuggen en Inscription, som viser, at Jörgen Skram og Frue Hilleborg Daa 1585. opbygte Huset. Ladegaarden er Bindingsværk. Ved Gaarden ere skionne Linde-Træer plantede, der er og en liden Ridebane. Den ældste Eier til Tiele, som man veed af at sige, var Eskil Ibsøn, som førde i Baabenet en hvid Bedder med forgyldte Horn og levede ved eller før 1430. Hans Søn Christian døde ugift, efter hvis Død hans Moder Frue Else Ud-sen arvede Tiele, hun var siden gift med Mogens Jenføn Lövenbalk, som levede 1437. Deres Søn Laurids Mogenføn Lövenbalk 1523. og Frue Karen Bilde. Deres Dotter Maren Laurids Dotter Lövenbalk gift 1529. med Erik Skram til Hasstrup som døde 1568. Deres Søn

Jörgen Skram som døde 1592. og Frue Hilleborg Daa. Siden Erik Grubbe, som boede paa Tiele i mange Aar og døde i en høi Alderdom, og Frue Maren Juul. Deres Dotter Anna Maria Grubbe fik Jörgen Arnfeld til Rugaard. Han efter faa Aar folgte Gaarden til Ritmester Gert Diderik von Levetzou, som døde ugift 1737. 65. Aar. Efter ham paa Auction kjøbte Generalmajor Christian Ditlev von Lütichau Gaarden, som har meget forbedret den, og 1759. indrettet Tiele tillige med Vingegaard til et Stamhuus, see HOFMANS Fundak. Tom. X. Append. Wib. p. 6. seqv. **Zovedgaards Taxt** 67 Tønder 3 Skiepper 3 Fierdingkar $2\frac{1}{2}$ Album. **Skovstyld** 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar. **Møllestyld** 6 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar. **Bøndergods** til begge Gaarde 482 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingkar $1\frac{1}{4}$ Album. **Skovstyld** 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar. **Møllestyld** 3 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar $1\frac{1}{2}$ Album. **Kirke-Tiender** 45 Tønder 3 Fierdingkar $\frac{2}{3}$ Album.

Trudsholm.

Trudsholm, i Raftberg Sogn Bierlevherred, en meget gammel Herregaard, kaldes i et Document af 1387. Castrum Trutzholm. At Gaarden, som nogle foregive, har før hedet Skistterup, er meget uvisst. Men vist er det, at der har været en Gaard til, som heed Skistterup, og at Jörgen Krumpen 1475. skrev sig dertil. Vist er det og, at en Fierdingveis nordost fra Trudsholm i Kieret findes Rundera af en gammel Bygning med Graver om og Pæle hvor Broen har været. Om sammensteds har ligget en Gaard af det Navn Skiotterup, eller og Trudsholm der først har været bygt, er vanskeligt at sige. Er det sidste rigtigt, saa har Hr. Otte Krumpen, i den Tid han eiede Gaarden, flyttet den hid, hvor den nu staaer, eller i det mindste 1560. bygt

IX. Cap. Marhuus Stift. Dronningborg Amt. 461

bygt et stort Huus paa Borgegaarden, som stod, indtil Etatsraad
Marlvin lod den største Deel af Borgegaards- saavelsom Ladegaards-
Bygningerne af nye opføre. Eierne, saa mange som vides: Christen
Vendelbo 1387. Jörgen Krumpen 1482. og Frue Anne Rosenkrands,
Deres Søn Hr. Otte Krumpen Rigets Marsk som døde 1569. og Fr.
Anne Lykke død 1555. Hans Systers Sønnesøn Jacob Hög 1575,
som døde 1610. og Frue Elisaber Sehested. Hans Søn Just Hög og
Frue Anne Rantzov. Jacob Högs Broder Dotter Jytte Hög fik Lands-
dommer Niels Krag som døde 1650. Deres Søn Kield Krag Lands-
dommer i Skaane som døde 1692. og Frue Sophia Krabbe. Hun fik
siden Otto Marlvin 1693, som efter hendes Død giftede sig med Frue
Helene Marie Hovenbek til Valsgaard og døde 1725. Deres Søn
Etatsraad og Landsdommer Peder Marlvin og Frue Regitze Sophie
Reertz, han døde 1758. og hun 1760. uden Børn. De testamenterede
Gaarden til Froken Raben, som blev gift med Major Erik Rosenkrands
Baron af Holk, nu værende Eier af Trudsholm. Forpagteren paa
Gaarden holder til Besætning Stude og Stuterie. Til Gaarden lig-
ger en Vandmølle kaldet Aae-Mølle. Hovedgaards Tært 66 Tøn-
der. Skovstyld 2 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods
530 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingkar 1 $\frac{1}{2}$ Album. Skovstyld 1
Tønde 2 Skiepper 3 Fierdingkar 2 $\frac{1}{2}$ Album. Møllestyld 11 Tøn-
der 5 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 62 Tønder 3 Skp. 2 Fierdk.

Tulstrup, i Sald Sogn Hovelbergherred, en Herregaard, som Tulstrup.
i forige Svulo hørde Hr. Oluf Parsberg til. Nu hører den med til
Grevsfabet Frisenborg. Hovedgaards Tært 24 Tønd. 4 Skp. 3
Fierdk. 2 Alb. Skovstyld 7 Skp. 1 Alb. Møllestyld 6 Skp. 1 Fierdk.
1 Album.

M m m 3

Vinge

Dinge-
gaard.

Vingegaard, i Binge Sogn Synder-Lyngherred, en liden frie Sædegaard, som kort før Reformationen har tilhørt Envold Kruse, men 1530. hans Søn Christoffer Kruse og Frue Anne Seefeld. 1600. Envold Kruse og Frue Anne Vind. 1634. Albert Rostrop. Siden har den faaet samme Eiere som Tiele, nemlig Ritimester Leverzov, som døde 1737. Nu Generalmajor Lütichau, og er af hannem lagt under Stamhuset Tiele. Bygningen er alene som en Ladegaard. Hovedgaardes Tact 12 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingkar $\frac{1}{2}$ Album.

Biskum-
gaard.

Viskumgaard, i Biskum Sogn Synder-Lyngherred, har uden Tvil været af de Sædegaarde, som i gamle Dage laae til Biskops Stolen i Aarhus, og ved Reformationen hiemsaldt til Kongen og Kronen. 1546. fik Jens Mogensøn Kaas Landsdommer i Jylland af Kong CHRISTIAN III. Brev ad gratiam paa Biskumgaard. 1558. blev Landsdommer Peder Kruse dermed forlænet. Men efter hans Død 1562. forlænes hans Efterleverste Frue Dorthe Maltes Dotter med Kronens Gaard Biskum. 1579. mageskiftede Mourids Stygge sig af Kong FRIDERIK II. Biskumgaard og Gods til i steden for Herlevsgaard og Gods i Jylland. I nyere Tider har denne Gaard tilhørt Greve Skeel og Forsædre. Siden Hans Christensen Juel til Thyrestrup. Nu hans Søn Cancellieraad Juel. Gaarden ligger strax ved Kirken og har formodentlig været en liden Bondebye af det Navn Viskum. Bygningen er ordinair af Bindingsværk. Hovedgaardes Tact 32 Tønder $1\frac{1}{2}$ Album. Skovskylt 2 Skiepper $1\frac{1}{2}$ Album. Møllestyk 1 Td. 2 Fierdingkar. Bøndergods 169 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album. Skovskylt 4 Skiepper 1 Fierdingkar. Møllestyk 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 39 Tønder 2 Skiepper.

Udi

Udi dette Amt, foruden det nye Støvringgaards Kloster, Klostere. som foran er beskrevet, og foruden de Klostere, som forudm have været i Randers, finder man og paa Landet i ældgamle Tider at have været et par Klostere. Om det ene, nemlig **Witherslev Kloster**, Witherslev Kloster. veed man saa got som intet uden det blotte Navn. I et Document af 1203. nævnes en af dets Abbeder, Ingemarus Abbas de Witherslef. Man holder for, at det har ligget i **Vederslev** i Hovelbergherred, og at det har været et af de mange smaae Benedictiner-Celler, som vare anlagte her i Landet ved Christendommens Begyndelse. Siden det ikke bliver nævnet i Reformationens Tiden, har det uden Tvil længe tilførn ophørt, og været af dem, der fik deres Undergang, efterat de nyere Kloster-Ordener vare blevne indførte og havde faaet Overhaand. Det andet, nemlig **Glenstrup Kloster**, Glenstrup Kloster. havde og før Reformationen naaet sin fuldkomne Undergang, men varede dog nogenledes ved, til imod Enden af det 15. Seculo. Navnet skrives i gamle Documenter **Glandstorp**, **Glenstorp**, **Glæynstorp** og **Glethingstorp**. Dette Kloster laae i **Glenstrup** udi **Nørre-Haldherred**, og var indviet **Sanctæ Mariæ** eller vor Frue til Ære. Man veed ikke dets Oprindelse, men siden det var af Benedictiner-Orden, troer man, at det har været et af de gamle Klostere i Landet, og har, efter al Anseelse, faaet sin første Besætning og Mu:ike-Sværn fra **Essenbek Kloster**, som var meget tilig i Flor. Siden nu **Glenstrup Kloster**, som laae i **Nørre-Haldherred** norden for **Randers Fiord**, ogsaa er blevet kaldet **Nørre-Kloster**, har det uden Tvil faaet dette Navn i Henseende til **Essenbek Kloster** som laae synden Fiorden i **Synder-Haldherred**. Men det Navn af **Stude-Kloster**, som nogen tillegger det, kan vel ei andet end være urigtigt.

urigtigt. Udi et gammelt Register over Mariager Klosters Documenter nævnes tvende Breve af 1480. og 1490, hvilke melde, at en Herremand ved Navn Sven Bo og hans Frue Inge Thyt eller Thor skal have stiftet Glenstrup-Kloster, men hvad Tid disse have levet, vides ei. Pave Alexander uden Tvivl den Fierde har ved Midten af det 13. Seculo stadfæstet Abbeden og Brødrene i St. Mariæ Kloster i Glenstorp deres Gods og Eiendome, hvoraf erfares, at dette Kloster var indrettet til Munke, og ikke til Nonner, som Resenius i sin Atlas beretter. Kirken ved dette Kloster i Glenstrop er forud kaldet de Hellige tre Mærers Kirke, og derfor i et Latinff Document af 1396. hedder Ecclesia trium Mariarum. Aar 1268. har Esbern Vognføns Enke-Frue Gro i sit Testament givet to Mark Penge til Glenstrop Kloster. 1320. har Kong CHRISTOFFER II. i egen Person sat Markeskif mellem Nørre-Klosters, Viskøl-Klosters og Viborg-Capitels Gods. Ved Mariager Klosters Stiftelse, i Begyndelsen af det 15. Seculo, begyndte Glenstrop Kloster at tage af, og dets Gods blev efterhaanden henlagt til Mariager Kloster, som laae ikke langt derfra. Imidlertid har det, i sin forarmede Tilstand, endnu 1497. været til, thi i dette Aar blev der ført Klage over Abbed Anders, at han havde fordult mange Klosterets Ornamente, Breve og Bewiisninger. Af dette Klosters Forstandere, som man af foregaaende seer at have været Abbeder, veed man nu ikke at opregne flere end disse faa: Abbed Caro, som forstod Klosteret omtrent 1256. Abbed Thomas 1343. Abbed Laurids 1403. Abbed Niels Rafn 1407. Abbed Anders 1497. Seiglet, som Abbeden i dette Kloster haver brugt, er fundet under et Document af 1421. at have haft denne Omskrift: Sigillum Abbatis in Gleshingstorp. See videre Dansk. Mag. T. II. p. 132. sqv. De

De Kongelige Læns mænd udi Dronningborg Læn.

Læns mænd

Frands Bilde før 1548.

Hans Stygge 1549-1559.

Jörgen Rosenkrands 1559-1563.

Erik Lange 1568.

Claus Hvitfeld 1569.

Jörgen Skram 1573.

Niels Skram 1588.

Eske Brok 1597-1626.

Oluf Parsberg til Jernit 1626.

Frands Rantzov 1627.

Oluf Parsberg atter 1635.

Henrik Tott 1650

Ove Juul 1658.

Henrik Rantzov 1660. var den sidste Lænsmand.

Amtmænd efter Souverainiteten.

Amtmænd.

Ove Juul, første Amtmand over Mariager og Dronningborg
Amter 1661. havde siden tillige Aalborghus Amt.

Diderik Skult, Cancellieraad og Amtmand over Dronningborg,
Silleborg og Mariager Amter 1677. til 1682. da han
blev Stiftamtmand i Fyen.

Christopher Lindenov til Friisholt, Etatsraad, Amtmand over
Dronningborg Amt 1682. døde 1697.

466 IX. Cap. Aarhus Stift. Dronningborg Amt.

Friderik Vind til Harrested og Bagesvogn, Etatsraad og Amtmand over Dronningborg Amt, blev Stiftamtmand i Aarhus 1699.

Holger Rectz til Palsgaard, Etatsraad og Amtmand over Dronningborg Amt, døde 1707.

Hans Nansen, Justisraad, Amtmand over alle 3. Amter Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amter, som i 25. Aar havde været separerede, døde 1716.

Jens Jörgensen Seerup til Hald, Etatsraad og Amtmand over alle 3 Amter, blev dimitteret derfra 1730.

Ditlev von Trappaud, Conferensraad og endnu værende Amtmand.

Det

Det Tiende Capitel.

Om Silkeborg Amt.

Dette Amt grændser mod Osten til Skanderborg og Dronningborgs Amt, mod Norden til Halds Amt i Viborg Stift, mod Westen til Bøvlings Amt i Ribe-Stift, mod Syden til Roldinghuus Amt, og altsaa strekker sin Omkreds til trede Stifter. Amtet bestaaer af tre hele Herreder, nemlig, Sidsherred, Præstherred, Lysgaard-Herred, og den største Part eller 9. Sogne af Giern-Herred, hvoraf det øvrige hører til Skanderborg Amt. Foruden det frie Hartkorn til Herregaarde og Prestegaarde, findes i Silkeborg Amt det contribuerende Hartkorn at være over 3200. Tønder. Amtet haver samme Amtmand og samme Amtsforvalter med Dronningborg og Mariager Amt, og svarer under Amtstuen i Randers. Grundens og Eiendomens Bessaffenhed er i Almindelighed ikke saa god som i de andre Amt, udi Aarhus Stift. Efter Amtets Størrelse er her og ikke saa mange Herregaarde som i de øvrige Amt. Hele Sidsherred bestaaer af Bøndergods, undtagen Allinggaard, en stor Deel af Grunden er sandig, og noget er Hede, dog falder her og der meget god Jord, og Beboerne nære sig temmelig vel. Af Lysgaard-Herred er det meste god Eiendom, undtagen i de Sogne og Byer, som grændse til Alheden, der er Grunden skarp og sandig, og folgelig liden

Græsning. Men somt man paa et og andet Sted i dette Herred finder baade af den hvide og røde Jord-Marv, kan Jordsmonnen derved meget forbedres. Brads-Herred er af stor Strekning, ved 4. Mile i Længden, men bestaaer mest af skarp Hede-Egn, undtagen Ual og Tørring Sogne, som begge have god Græsning og Sædeland. Gjernherred haver meget god Grund baade til Uger og Eng. Med gode Skove er endnu dette Amt paa sine Steder forsynet, men har fordom haft i langt større Overflodighed, som vises kiendelige Spor af i mange af de sandige Egne og Heder. Uden for den Bye Brads er en stor Sande eller Sandflugt. Man finder og der paa Marken Jern-Slacker samt Tegnet til Jern-Hyttter og Smelt-Dovne, hvor de Gamle have smeltet og tilberedt Jern enten af Myre-Jern eller anden Slags deromkring funden Jern-Erts, som de ikke have seet deres Regning ved at fortsætte formedelst Skovenes Afgang og Odeleggelse. Af Bierge og Bakker ere her ingen betydelige; De høieste ere, et Bierg i Fem Sogn, hvorfra man kan see meget langt bort, og et andet ikke langt derfra i Heden kaldet Kongens Bierg. Amtet er overalt forsynet med godt Vand, og har paa sine Steder skionne Kilder, mange og temmelig store ferske Søer, samt en god Deel Aaer og Bække, som tildeels drive en Hoben Vand-Møller, tildeels gjøre Skiel imellem Stifter, Herreder, Sogne og Byer. Af Søerne ere bekiendte, Graa-Sø, Seerup-Sø, Gub-Sø, Alling-Sø, Jld-Sø, Øster-Sø, Henge-Sø, Lange-Sø ved Silkeborg. Men i sær Kampen-Sø, som ligger paa Høiden af Landet, og maae have sit Veld under Jorden, siden den intet synligt Til- eller Aflob haver, om hvilken Sø den Merkværdighed fortælles, at Vandet deri mod tørre og dyre Aaringer er altid høit, men imod

smod gode og frugtbare Aarnger laugt. Af Aaer navngives, Allings-
 Aae, Tang-Aae, og nogle flere, men ingen saa berømt som den store
 Guden-Aae, hvilken kommer ned fra Skanderborg, giennemskærer
 en Deel af dette Amt, og løber igiennem Dronningborg Amt ud i Kan-
 ders Fiord. I Brads herred, hvor dette Amt grændser til Nørvangs-
 herred i Ribes Stift, holdes for at være det høieste Sted i Landet, siden
 Vandet der deeler sit Løb, og falder paa den ene Side ud til Vester-
 havet, paa den anden Side til Øster-Søen; thi af tvende Kilder der i
 Nærheden, som udbryde af en Banke ved Nye Kirke paa Landveien fra
 Ribe til Viborg, formeres tvende Aaer, hvoraf den ene løber i Øster
 og falder i Guden-Aae, som udflyder ved Randers, den anden løber i
 Vester og udflyder ved Ringkøbing. Det er ved Hielp af disse tvende
 Aaer, nogle har holdt for, at der ved Kunst og Flid kunde graves en
 Canal igiennem hele Jylland til stor Befordring for Handel og Vandet.
 Dette Amt har i vore Tider, paa den Side som grændser til Ribes
 Stift og hvor Alheden begynder, faaet en fiendelig Forbedring, i de
 nye Colonier, som ved den Høistfælige Konges FRIDERIK den V. præse-
 Coloniær.
 lige Omhu paa Hederne ere anlagte. Saaledes har Kragelund Sogn
 i Hids herred omkring ved Graa-Nose faaet en Tilvæxt af 17. nye Gaar-
 de, og Lysgaard herred er bleven forøget med et nyt Kirke-Sogn, kal-
 det Frideriks Kirke, bestaaende af tvende store Byer, hvorudi ere 62.
 Gaarde, foruden 3. nye Byer, som ere lagte til Tørring Sogn og
 bestaae af 13. Gaarde, og en Gaard til Vium Sogn. Amtet har sit
 Navn af det gamle Slot Silkeborg som laae i Linae Sogn udi Siern-
 herred, hvilket i de Catholske Tider hørte til Biskop-Stolen i Aarhus,
 men ved Reformationen hiemfaldt til Kongen, og blev med underlagte

Gods et Kronens Løn, som forlænedes til en Adelsmand efter den anden, indtil Souverainiteten, da det, ligesom de andre Løne, forvandledes til et Kongeligt Amt. Dette Løn og Amt blev i Krigen Tid 1658. af Kong FRIDERIK III. pantsat til Oberste Hans Friis for 30000. Rdlr. men efter Freden 1660. i Hans Majestets anden Bield udlagt, og Hans Friis betalt i Strøegods. Den gamle Bygning paa Silkeborg Slot er længe siden nedbrudt, og Jorderne af Kong FRIDERIK IV. udlagte til Rytter-Kobler, men nu, da denne Indretning igjen er ophævet, og det Skanderborgske Rytter-District bortsolgt, hvorunder Silkeborg var lagt, er Slottets forrige Jorder med tilliggende Gods solgt og indrettet til en nye Herregaard. Udi Silkeborg Amt er ingen Rispsted. Dets Herreder, Sogne, Byer, og Gaarde, ere følgende:

Hids-
Herred.

I. Hids-Herred.

1. Sunder Sogn (a) Annex til Krangelund. Funder Bye. Paarup Gaard. Abildskov. Tollund. Hesselhuus. To Gaarde ved Kirken. Seilgaard. Mosgaard. Ellinggaard.
2. Serup

(a) Kirken er fuldet. Altertavlen er af smukt Bildhugger- Arbeid, øverst derpaa staaer Kong FRIDERIK III. Navn, nederst trende i Træe udhugne Adelige Daabener, under det første staaer H. L. under det andet M. H. under det tredje C. R. K. forfærdiget 1654. I den vestre Ende af Kirken er en aaben Begravelse, befestet af Etatsraad Seerup, med en stor i Figurer udarbejdet Jerndør for, hvorudi han og hans Svigersøn Justizråd og Landsdommer Heug, og deres Fruer ere indsatte. 1734. har bemelte Justizråd Heug her stiftet en Skole for Sognets Ungdom. I Eling Skov findes Levninger af en saa kaldet Røver-Bølg.

2. Serup Sogn (b). Serup Bye. Holmgaard. Holm Mølle. Tanskov. Kersdal.
3. Valle Sogn (c). Annex til Gisøvdal. Valle Bye. Hvinningdal. Dvergaard. Vester Borring. Øster Borring. Vester Kielstrup. Kiersgaard.

4. Sinding

- (b) Serup har Navn af den liden Søe, kaldet nu Serup-Søe, som ligger midt i Byen, og har formodentlig i de første Tider hedet Søetorp, ligesom og dens rette Navn i Landmaalingens Matrikel er Storup eller Sørup. Kirken har et smalt og høit Taarn og er temmelig stor til en liden Menighed. Paa Alteret to store Messing-Bæstager givne 1648. af Peder Pedersøn Møller i Holms Mølle. Provsten og Sognepresten Hvas og hans Hustru Anne Elisabeth Rhodie har 1727. givet til Kirken en Vinkande af Sølv paa 53. Lød og en Sølv Oblatæske. De har og samme Aar bekostet et smukt Jern-Fralverk om Alteret, en malet Skriftestool, og en luft Stool for Prestens Familie. I Kirken er et Epitaphium, hvorpaa staaer affbildet med Hustru og 13. Børn Hr. Jörgen Nielsøn, som var Prest paa Stedet 59. Aar, af hvis Børnebørn vare Mag. Søren Serup Stiftsprovst i Ribe, samt Etatsraad og Amtmand Jens Jörgensen Serup. Aa. 1558. har Kong CHRISTIAN III. annecteret Serup og Lemming Sogne. Paa Heben ved den Gaard Tanskov ligger paa et meget høit Sted en stor Deel Høie, som holdes for at være hedenske Begravelser, maaskee der og for-dum har staaet noget Feltslag, og de Døde blevet der begravne.
- (c) Kirken med Taarnet er i Stand sat 1603. af Daniel Filker, hvilket Navn og Aarstal staaer i en Blye Tavle paa Kirken. Paa Klofken staaer: Deus pater misit tres a Trava Lubecæ aqua. Traditionen siger, at denne Kloffe med tvende andre kom paa een Tid fra Lybel, hvorfra den ene hænges i Grønbel Taarn, den anden skal ligge i Gul-Søe. Paa Altertavlen staaer A. P. og J. P. 1686. Over Degnestolen læses dette med Runke-skrift; Hæc albedo compicta fuit per manus - - Johannis in Wibitz,

4. Sinding Sogn (d). Anner til Seiling. Sinding Bye.
5. Lemning Sogn (e). Anner til Serup. Lemning Bye. Nisset Bye.
6. Seiling Sogn (f). Seiling Bye. Ebbestrup Bye.
7. Gisøvdal Sogn (g). Gisøvdal Bye. Refendal. Øster Kiestrup.

8. Krager

og dag Alteret med ligedan Skrift: Johannes Arnsen die beati Augustini 1449. Paa en Tavle læser man en Inscription, som siger, at Kalk, Dylf, og Oblatæske af Sølv forgylt er givet 1763. af Bygnings-Inspecteur Daniel Fisker til Vester-Kiestrup og Inger Fabich. De har ogsaa 1766. givet Kirken med en Messing-Lysekroner, som aarligen af dem med Lys vedligeholdes, derforuden bekostet en nye Skriftestool og Bitterverk for Alteret. Her findes et Epitaphium af 1614. over Anders Sörensen i Hvinningdal, som har ladet Prædikestolen gjøre. 1558. blev Balle Sogn af Kong CHRISTIAN III. annecteret til Gisøvdal.

- (d) Kirken har et lidet Taarn. Sognet har fordum hørt til Aarhus Domkirkes Capitel og blev kaldet Præbenda Sinding. Imellem Sinding Sogns Grund og Øster-Borring Mærk skiller en Bek, som udspringer af et Væld ved Øster-Borring.
- (e) Kirken er fuldet og uden Taarn.
- (f) Kirken er prydet med et lidet Taarn. Paa Kirkegulvet ligger en Ligsteen over Sognepresten Niels Henriksøn død 1748. og Hustru Anna Pauline Jegind, død 1735. som har foræret til Kirken en smul Vinlande af Sølv og en Daase til Brødene med otte Species. Dalere indfattede. Fra Gub-Søe udslyder en Bek, som omringer de tre Deele af Seiling Sogns Eie-dome, og skiller samme fra de tilgrændsende Sogne. 1558. har Kong CHRISTIAN III. annecteret Seiling og Sinding Sogne.
- (g) Kirken med Taarnet er 1755. i Stand sat af Christian Fisker til Allinggaard. I Kirken er et Epitaphium over Regiments-Quartiermester Clemmen

8. Kragelund Sogn (h). Kragelund Bye. Kaaudet. Elbek. Skjge. Stenholt. Refshale. Hiolund. Klod-Mølle. Engesvang. Middel Frideriksmose. Neder Frideriksmose. Over Frideriksdal. Middel Frideriksdal. Neder Frideriksdal. Christianshøi. Neder Julianehede.
9. Svstrup Sogn (i), Annez til Grønbeek i Lysgaardherred. Svstrup Bye. Gravballe Bye. Allinggaard. Alling Mølle.
- Asmild

men Fiskers Frue Johanne Bornich, som med ham havde 13. Børn og døde 1753. 61. Aar, hun var en Dotter af Major Andreas Bornich og Frue Jytte Krag. Omkring Prædikestolen staaer, at den 1603. af Niels Lauridsøn Halle Prest til Sielles og Provst i Framlevherred er given til Refen Kirke.

- (h) Osten for Kragelund Bye sees Ruderne af et Kong FRIDERIK II. Jagt-huus, kaldet Konghuusbak. Ved Engesvang findes Ruderne af en Kirke. I den store saa kaldte Graa-Mose, som fordem kaldtes Græbe Mose, blev Kong SVEN GRATHE 1157. slagen og har deraf faaet dette Tilnavn. Rundt omkring deene Mose, ud til Kragelund, har Kong FRIDERIK V. 1765. ladet endeel Gaarde eller smaae Byer opbygge og med nye Colonister besætte, af hvilke hører til dette Sogn Middel Frideriksmose 3. Gaarde, Neder Frideriksmose 2. Gaarde, Over Frideriksdal 2. Gaarde, Middel Frideriksdal 2. Gaarde, Neder Frideriksdal 1. Gaard, Christianshøi 3. Gaarde, Neder Julianehede 4. Gaarde, i alt 17. Gaarde, og et Huus, hvoraf hver har, foruden Agerjord, sin Deel i Mosen. Over Kragelund Kirkeodør sidder, efter Rekenii Secretning, en Steen i Muren med denne Runeskrift: Aesi Bad hunc erexit. Osten for Klod-Mølle er det Kildeveld, hvoraf den bekjendte Karup-Mølle har sin første Udspring.
- (i) Kirken er hvælvet, men uden Taarn, kaldtes fordem St. Mikkels Kirke. Den første Lutheriske Prest Hans Lauridsøn havde været Abbed i Alling-Kloster,

Åsmildgaard By. Nebel By. Dalsgaard By. Borup By.

Brads-
Herred.

2. Brads-Herred.

1. Tem Sogn (a). Tem By. Lemmerbye. Fovstrup By. Borup By. Hjortballegaard. Nistrup Gaard. Tolstrup Gaard.

Lind

Kloster, som laac her i Sognet. Kalken er foræret af Niels Vendelboe, som der i Kirken har en aaben Begravelse, og har givet til Sognets Fattige 200. Rdlr. See HOFMANS Fundat. Tom. III. p. 47. Han boede paa en stor Gaard i Sognet, kaldet Gravballegaard, som er oprettet af fire andre Søndergaard der i Byen, men er uden al Frihed. Åsmildgaard bestaaer nu kun af Huusmænd, da Marken er lagt under Allinggaard. Imellem Allinggaard og Alling-Mølle, paa en Hvi kaldet Capel-Hvi, skal fordom have staaet et Capel eller en liden Kirke, hvori efter Reformationen nogen Tid blev prædiket, og hvoraf endnu sees Ruderne.

- (a) Kirken er en stor Bygning med et stort Taarn. I Sognet har fordom været en Kirke kaldet Brand-Kirke, som formodentlig har ligget ved Brand-Gaard. Efter en skreven Beretning af Provsten i Tem Oluf Grønbek, som levede 1623, ligger i Sognet et stort Bierg, af hvilket man kan oversæe mange Herreder og Skove, og hvorpaa har været en Bavn opreist i Skipper Clemens Tid. Ved samme Bierg skal have staaet et stort Feltslag mellem tvende Krigshære, som havde leiret sig hver paa sin Side Bierget, og vare endda at see Kiendetegn af Skanser og Gryfter, ligesom og paa Balskedet blev opløst Baaben og adskillige Krigs-Redskaber. Lidet synden derfra ligger et andet Bierg i Fovstrup-Hede, kaldet Kongens Bierg. Men et Stykke østen derfra i en Skov laac tvende Banke, kaldede Kongens-Holm og Dronnings-Holm, om hvilke siges, at Kongen og Dronningen der skulde haft deres Telte, imedens Slaget havde staaet. Paa Sebstrup Mark ei langt fra Landveien skal findes Ruderne af Sven Feldings Stald, hvilken helt maac have efterladt sig Minde-Tegn mangeskeds i Jylland. Sognet bestaaer af 7. Byer og mange eneste Stæder, men skarp Jord og Hede-Egn.

Lind Gaard. Brand Gaard. Byskov Gaard. Gedsoe Gaard. Loddal Gaard. Afløv Gaard. Hedegaard. Birklund Bye. Salten Bye. Sebstrup Bye. Løgager Gaard. Naarup Gaard. Engerved. NB. Nogle af dette Sogns Byer og Gaarde ligger i Tyrstingherred udi Skanderborg Amt, see tilforn p. 201.

2. Brads Sogn (b), Annex til Vinding i Tyrstingherred. Brads Bye. Store Brelund Bye. Lille Brelund. Sillerup Gaard. Sillerup Mølle. Skierbek Mølle. Kolpensig Gaard. Snage Gaard. Store Høslund. Lille Høslund. Fauerholt. Torup. Dyflund. Godvrom. Kolpenknup. Hvijskov. Ansøe Gaard. Ansøe Mølle. Kiershoved. Knob.
3. Nør: Snede Sogn (c). Nør: Snede Bye. Nørhoved Bye.
- D o o 2
- Gretterup

- (b) Af Brads Sogn og Bye, som ligger midt i Herredet, haver Herredet sit Navn. I Sognet ere alene to smaae Byer, Resten fast eneste Steder. Kirken er uden Taarn. Altertavlen af Bildhugger: Verk er givet 1654. af Kong FRIDERIK III. Lyseskagerne af Messing forærede 1653. af Frue Kirken Munk til Voller. Fonten er af Klokke:Malin i Form af en øret Balle. Der var tilforn Blye: Kalk og Diss, indtil Kirkens Eier Christen Langballe, boende i et Huus kaldet Lystrup: Gaenge i Brads Sogn, forsynede Kirken med Sølv: Kalk og Diss, samt med en Høiels Messchagel. Uden for Brads Bye er en stor Sandflugt og Hede, hvor fordum har staaet Skove. Der findes Levninger af Smelt: Dvne til Jern, saa og Jern: Slacker og Sinder.
- (c) Kirken er fra fordum Tid kaldet St. Mikkels Kirke. Paa nogle Stene i Kirkens Bygning og paa Døbe: Stenen ere udfugne nogle Hoveder i Form af Løve: Hoveder med Vinger, ligesom Cherubim. I Nør: Snede Bye er
- og

Gretterup Bye. Hampen Bye. Bost Bye. Bjørnkov. Arreskov Bye. Nørtoig Bye. Plovmands Hauge. Hundshoved Bye. Soehale. Nør-Kielstrup. Synder-Kielstrup. Vester-Kielstrup. Lerid 2 Gaarde. Jbsgaard. Søegaard et enligt Sted. Hampenbiery en eenlig Gaard. Hampensøegaard. Vester-Bøggskov. Vester-Bøggskov. Mellem-Bøggskov. Koberhauge. Frisbef. Palsgaard et enligt Sted.

4. Eistrup Sogn (d), Annex til Nør-Suede. Eistrup Bye. Store-Tolund Bye. Lille-Tolund Bye. Kreiberg Gaarde. Renslunde Bye. Hedegaard Bye. Synder Hvillum. Nør Hvillum. Synder Gludsted. Norder Gludsted. Adserbiery Gaard. Store Nørlund. Lille Tøkkov. Tøkkovgaard. Nybygge.

og en Kilde kaldet St. Mikkel's Kilde. Ofte paa Kirkegaarden ere tvende Høie, hvori, efter gammel Sagn, skal være begravne, Kong SNIO eller SNEDE i den syndre og største, hans Dronning i den nordre og mindre. Af samme Konge vil man at Byen har sit Navn. Det mærkværdigste i Sognet er Hampen-Sø, som efter Bondens Observationer skal imod dyre Varinger have høie men imod gode Varinger lave Bønde, den ligger paa Hsiden af Landet, og har sit Udløb af Kilder under Jorden, ligesaa sine skjulte Afløbs-Render, hvorved Vandet ledes i Nordvest, og er formodentligt, at de smaae Søer, som i Mands-Minde ere opkomne paa Landveien til Hølsbroe, hvor ei før har været Vand, ere deraf opvældede. I denne Sø skal Sven Felding have vandet sin Hest Blak.

- (d) Kirken har et lidet Taarn og ligner en Korskirke. Saavel i Eistrup som Nør-Suede Sogne, som ere af vidtløftigt Begreb, og har mangfoldige eneste Steder, falder en skarp og sandig Grund, Overflodighed af Lyng og Hede, men liden eller ingen Engbond. Af Bakkerne kan sees, at der forudm maae have været Skove, da der aarlig opvøxe baade Ege og Bøge; Spirer.

bygge. Nykøvkrog. Nørre Harild. Øster Harild. Frilesgaard. Nygaard. Hallindsbek. Høgild. Synder Grost. Nørre Grost. Smedebek Gaard. Smedebek Mølle. Døringhaug. Breilsgaard. Kidmose. Bierregaard. Fruergaard.

5. Hammer Sogn (e), Annex til Linderup. Hammergaard Hovedgaard. Hammer Mølle. Hage Bye. Møllerup Bye. Rosttrup Bye. Riisager Mølle. Bregenberg Gaard.
6. Linderup Sogn (f). Linderup Bye. Hiortsvang Bye. Lønsgaard.
7. Tøring Sogn (g), Annex til Aale. Tøring Bye. Plovstrup Bye. Reisenhuus et enligt Sted. Urskov et enligt Sted. Tøringkø.

D o o 3

ringkø.

-
- (e) Kirken er, efter Menigheden, liden og utaarnet. Riisager Mølle har lidet Vand, thi Mølleedammen forsynes alene af den Rilde, som udbøder paa den derved liggende Banke, hvoraf siden den forhen meldte Aale formeres, der løber mod vesten ud ved Ringkøbing. Møllerup og Hammer Mølle ligge ved den Aale, som har sit Udspring af samme Banke og løber øster paa i Guden Aale til Randers.
- (f) Kirken liden og kuldet. Sognepresten boer i Hiortsvang Prestegaard. Linderup og Hammer Sogne ere og skarp Eiendom.
- (g) Kirken lovlig stor og i god Stand, har et smukt rundt Taarn, som Cancellen Christen Thomæson Sehested til Stovgaard lod bygge. I Taarnet sidder en Steen med en Inscription i gamle Danske Røm, som er en Opmuntring til at høre Guds Ord. Paa Klokkeren staaer nogen ukiendelig Skrift med det Aarstal 1317. eller kanske 1517. Kirken har smukke Stole og et malet Pulpitur til Herskabet. I Taarnet en Begravelse, hvorudi staaer hensat Major Peder von Hochvitz, Oberst Henning Arnstorf som døde 1751. og Frue Reventlov. I Sognet løber en Aale, som gjør Skiel imellem Aarhus og Riber Stifter. Ved Tøringbroehuus er en Broe over Aalen, hvorover Landveien falder.

ringsskov. Tøvingbroehuus. Eegholm Mølle. Stovgaard Høvedgaard hører vel til dette Sogn, men ligger i Rødinghuus Amt i Niber Stift.

8. Aale Sogn (h). Aale Bye. Aalstedbroehuus. Bierg eller Bierregaard Hovedgaard. Biergs Mølle. Bregenholm Gaard. Bregenholm Mølle. Havbierg Gaard.
9. Kloborg Sogn (i). Kloborg Bye. Gribstrup Bye. Nørskov Bye. Skade Bye. Ladegaard. Rishede. Maalund. Velgaard. Tranholm Gaard. Eisvad Gaarde. Synderdal. Dalsgaard. Til Kloborg ere tvende Annexer Tyrsting og Grestrup i Tyrstingherred.

3. Lys-

- (h) Kirken er liden, bygt af hugne Stene, og uden Taarn. Paa Kloffen staaer: Hæc campana pertinet ad ecclesiam Ale, Ave Maria. Aalstedbroehuus ligger hos Landeveien til Horsens, hvorved er en Broe over Aaen. Bregenholm Mølle ligger ved en Aae, der har sin Oprindelse af Halle Søe. Disse to Sogne Aale og Tøring ere mestendeels god Eiendom til Ager og Eng.
- (i) Kirkeetaarnet har før været høit og anseeligt, men siden gjort lavere. Paa Kloffen staaer: Eiler Hardenberg, Anne Rønne, med deres Waaben og Aarstal 1591. Cano Deum verum, convoco omnes &c. Alttertavlen er fra de Catholske Tider og har været forgyldt. Lyselagerne meget store, givne 1574. af Eiler Hardenberg og Fruen Anne Rønnov. Kalk og Duff af Sølv foræret af Tyge Jaspersøn og Anne Mikkels Døtter 1706. I den Øster-Ende af Kirken uden til er en grundmuret Rundbecl, i hvilken staaer udhugget det Hardenbergske Waaben. I Choret er en stor Steen 7. Alne høi og 3. Alne bred over Hr. Eiler Hardenberg og Fruen Anne Rønnov, med deres Søuner, Stryge, Corfitz og Erik Hardenberg, og deres Døtre, Karine, Rigborg og Berte Hardenberg. Udi en stor aaben hvælvet Begravelse findes indmuret en mindre Steen med udhugne Billeder af samme Familie. Sognepresten boer i Skade Prestegaard.

3. Lysgaard-Herred.

Lysgaard-
Herred.

1. Lysgaard Sogn (a), Anner til Dium. Lysgaard Bye. Siørup Bye. Neder Tøstrup. Over Tøstrup. Neder Bisballe. Over Bisballe. Neder Katballe. Over Katballe. Knekeborg Gaard. Knekeborgs Huse. Vallehuus. Hinberghuus.
2. Grønbeik Sogn (b). Grønbeik Bye. Iller Bye. Ands Bye.
Niis

- (a) I Kirken, som er kuldet, er en aaben Begravelse for Presterne. Sognet har mest sandig Grund og liden Græsning. Af Byen Lysgaard har hele Herredet faaet Navn.
- (b) Kirken er en smuk stor Bygning af store og net hugne Kampstene, overalt tækket med Blye. I den østre Ende over Alteret er en Runddeel af hugne Stene, som udvendig har været forsynet med runde Steen-Piller, hvoraf nogle ere borte, og efter Beretning skal være bortførte af en Lænsmand til Silkeborg, men derfra ved Slottets Ruin adspredte. Taarnet er vidt og høit, deri hænger en stor og vellydende Klokke, med denne Inscription: Deus & Homo, Rex Gloriz, Andreas Abbas quiescat in pace, Anno 1485. Denne Andreas har været Abbed i Ulling-Kloster, som har ligget der i Sognet ved Søen og haft en overmaade behagelig Situation, men hvoraf nu intet mere er at see. Kirken falder noget mørk formeddelt de faa og smaa Vinduer. Over hele Kirken er Loft, undtagen en Hvalving over Choret og en halv Kuppel i forbermelte Runddeel bag Alteret. Altertavlen er paa Kirkens Beføstning opsat 1604. af Kirkeværgeren Rasmus Jensön i Ands. Stakitsverket for Alteret givet af Capitain Jens Jespersen. Alterklædet af violet Floiel med Guld-Ruipinger givet af Cancelliraad Niels Jespersens og Thomas Fiskers Enke Anna Poulsen, med trende deres Naabener paa i Sølv-Plader. Paa Messchagelen af rodt Floiel er et støbt Crucifix, med Christian Fiskers og Frue M. C. Poulsons Navne støbte af Sølv. Messing Lyestagerne givne af Christian Fisker 1664. Paa en Table i Choret staaer en Fortegnelse paa Presterne efter Reformationen, hvoraf man seer, at den første Evangeliske Prest i Grønbeik
Hans

Niis Gaarde. Naderup Gaarde. Roe Gaarde. Brorup Gaarde. Annepet hertil er Svostrup i Hidsherred.

3. Henge

Hans Lauridsøn havde før været Abbed i Alling Kloster, var her Prest i 20. Aar og døde 1558. Efter Tradition skal han paa et Bryllup fattet Kierlighed til en Bonde-Pige af Usmildgaarde, og taget hende til Egte. Evert over for Prædikestolen har Christian Fisker til Allinggaard ladet opsette et smukt Pulpitur for Herskabet. Midt i Kirken er et Epitaphium over Sognepresten Niels Christensøn Lind med Hustrue Maren Niels Dotter Fogh samt Børn og Svigersønner. Nederst i Kirken er for Sognets unge Karle et Pulpitur, hvorpaa staaer 4. udhugne Helgen-Billeder som berettes at være hidført fra den navnkundige Karup Kirke. I Kirken er en aaben Begravelse for Thomas Fisker til Allinggaard og Familie. I Gangen ligger en Ligsteen over Sognepresten Sören Jensøn. En anden over Sognepresten Niels Fogh. Endnu en anden over denærs Søn Peder Fogh, som boede paa en Gaard i Unds. Til dette og 9. andre Sognes Fattige har Welsb. Christian Fisker ved Foundation 1743. gjort en smuk Stiftelse, see HOFMANS Fundat. Tom. III. pag. 36. Grønbeek har sit Navn af en Bæk som flyder igienem Byen og har sit Udspring ved den vesterste Gaard i Byen kaldet Kongens Gaard, hvor endnu vises Rudera af Kong ERIK GLIPPINGS Jagthuus, kaldes ellers Grønfeld i Kong CHRISTIAN III. Gavebrev paa Landgilden af Svostrups Annex Gaard, som findes i Prestegaarden. Ved Kongens Broe, som er sat over Gudenaalæ, og nu Allinggaard tilhørende, ligger et Huus kaldet Kongens Broehuus. Strax østen for Byen udspringer et Veld af det klareste Vand, kaldet Wiffen-Kilde, oven for ligger en Høi kaldes Wiffenkilde, Høi. I Sognet ere 3. Søer, Øster-Søen som er liden, Til-Søe som tilhører Prestegaarden og er liden og dyb, Alling-Søe som er stor og ved en Aalæ har Tilløb fra Henge-Søe. Fra Alling-Søe løber atter en Aalæ, forbi Alling-Mølle og Allinggaard, hen i den store Gudenaalæ, som efter 4 à 5. Miils Omfærd udgyder sig i Fjorden ved Randers. Den liden Aalæ, som flyder

3. Henge Sogn (c). Henge Bye. Frausing Gaarde. Åstrup Bye. Hedehuset. Tanghuset.
4. Hørup Sogn (d), Annex til Levring. Hørup Bye. Hørup Mølle. Kielderup Bye. Almtoft Bye. Dalsgaard. Ågaard.
5. Sørslev Sogn (e), Annex til Almind. Sørslev Bye. Demstrup

fyder fra Henge Søe igienem Henge til Alling Søe, gjør Skiel imellem Lysgaard og Hids Herreder samt imellem Grønbeek og Svøstrup Sogne. Her har for været mægtige Skove, men nu alene nogle Levninger deraf. I Prestegaardens Skovskifte blæste det meste om i den store Drean, som indfaldt i Octobr. 1754. og levede ikke over 50. Træer ved Rode. Prestegaarden er ny opbyggt af Provsten Niels Hurtigkarl, de tre Længder af Muur og Bindingsværk, den fjerde, som er Baanhuset, af Grundmuur 53. Alne lang, hvortil han selv har ladet brænde Stenene, og fundet denne Bygning lettere end af Tømmerværk. Han har og bygt Kender under Jorden af brændte Steen til at indlede Vandet.

- (c) I Kirken er en Tavle med Presternes Navne siden Reformationen, samt Epitaphier over tvende af Sogneprestene. I steden for Taarn er et Træværk, hvori Kloffen hænger, som Christian Fisker 1733. hos Caspar König har ladet omstøbe. Paa Marken er et Sted kaldet Kahellestes Høi, hvorom berettes, at en Kvinde, som formodentlig har hedet Karen Helles Dotter, der har myrdet og begravet sit Barn, og siden derfor paa Stedet er bleven henrettet.
- (d) I Kirken er et gammelt Epitaphium af 1632. men Inscriptionen ulæselig. Her er baade en større og en mindre Kalk og Disk, begge af Sølv, med de Bogstaver P. C. A. 3: Peter Charifius Ambrosius, som skal have været Besidder af Herregaarden Palsstrup i Høiberg Sogn. Alttertavlen er bekostet af Hans Thomassøn til Winderlevgaard. I Kiellerup er en Skole for Hørup Sogns Ungdom, oprettet 1754. af Hr. Fridenreich paa Palsstrup.
- (e) Navnet skrives i gamle Skrifter **Seerslev**. Kirken saavelsom Taarnet er tækket

strup Bye. Avenberg-Hovedgaard. Risbak et Huus. Due-
lund Huus. Teilgaarden. Humle-Mølle. Bester-Bandet en
eensted Gaard. Medel Bandet en eensted Gaard. Øster-Ban-
det en eensted Gaard. Eiden Medelhede en eensted Gaard.

6. Karup Sogn (f) Anne til Torning. Karup Bye. Aars-
strup

tækket med Bløe. Paa Klokken læses, at Frue Mette Brahe til Høls-
gaard og Kirkeværgeren Thøger Jensøn i Duclundgaard har ladet den støbe
i Kolding 1616. af Adam Nielsøn. Altertavlen er bekostet 1652. af Jör-
gen Marvvin og Frue Anna Helvig Gyldenstjerne, hvis Waabener og fin-
des paa Kalken. I Kirken findes et Mariæ Billede og 8. andre Helgen-
Billeder, som skal være hidflyttede fra Karup Kirke. Neden i Kirken et
Epitaphium af 1624. over forbemelte Thøger Jensøn Duclund. I Kir-
ken skal være begravne Jörgen Marvvin og Fr. Anna Helvig Gyldenstjerne.

- (f) St. Mariæ Kirke eller Vor Frue Kirke i Karup har fordmær været sær
navnkundig og i Overtroens Tider baade paa Helbredeus og Andagteus
Beyne meget søgt, som endog de mangfoldige paa alle Sider til- og fra-
bende, men nu med Lyng bevoxne, Veie give tilkiende. Oprindelsen til
saadan Pilgrimssart skal have været denne: En blind Mand drømte, om
han lod sig lede til Karup og toede sig i et der under en Sivbusk ndsprin-
gende Vand, skulde han ved Mariæ Aaakaldelse faae sit Syn igien, hvilket
og skede. Der dette falske Mirakel rygtedes, blev der opsat et Trævef
over denne Veldekilde og et Capel bygt derhos, hvorhen mange Skrøbelige,
Blinde og andre Syge strax forsøiede sig. Og som dette Tilløb daglig
vorte, blev der tiggert og givet store Almisser, hvoraf man fandt for godt
at opbygge Vor Frue til Ære en stor og anseelig Kirke. Denne Kirke var
udvendig tækket med Bløe, indvendig med store murede Svælvinger for-
synet, og ziret med et meget høit Taarn og Spir, hvoraf ved Tidens Ælde
et Stykke efter det andet igien er nedfaldet, indtil sammes Levninger, til-
lige med en stor Deel af Kirken, som efter Reformationen og Superstitio-
nens Ophør var ganske forfalden, blev nedtagen af Commmerceraad Steen
Jörgensen,

strup Bye. Ballebek Bye. Bogelund Bye. Mailund et Huus.

U p p 2

7. Torning

Jørgensen, som derefter lod det øvrige sette igien i god Stand. Man kan af Sognets Ringhed, som ligger i den skarpe Heide og ei er 50. Tønder Hartkorn, let slutte, at Kirkens Indkomster ikke har kunnet holde en saa stor Bygning, som Kirken siges at have været, ved lige. Men før Reformationen vare de Baver, som af Syge og Pillegrime, og andre baade nærværende og fraværende, saavel som ved Testamenter og i andre Maader bleve skienkede dertil, tilstrekkelige nok, ei alene at opføre, men endog at vedligeholde den største Kirke-Bygning. Det var ikke alene Penge, men og andre Varer, som bleve givne dertil. Saaledes gav Holger Rosenkrands 1495. i sit Testament til Bor Fruen i Rarup en Døe. Kirken bestaaer nu af tre overblevne Hvælvinger, og er cudda formedelst dens indvendige Bredde stor nok til at rumme Menigheden. Altetavlen er nye og smuk, befestet af Commereeraad Jørgensen til Uvnsberg og hans Frue som var en Balzlov. Kalken af Sølv forgyldt er givet 1652. af Kong FRIDERIK III. i stedet for den gamle, som 1486. var foræret til Kirken af en Adelsmand ved Navn Jes Qvie og hans Frue Margrète, og som for sin Antiquitet blev hensat paa det Kongelige Kunstkammer i Kjøbenhavn, hvor den endnu findes. I Kirken staaer et Skab fra de Catholske Tider med Jern-Sprinkleværks Døre for og en høi durchsigtig Pyramide til at glemme Messe-Klæder, Reliquier, og Hoffen udi, derpaa staaer denne Inscription: Ave verum corpus Christi natum ex Maria virgine. Derhos staaer tvende Munkestave. Ved Kirkens østre Gavl, i tvende dertil opmurede Piller, hænger en stor og vellydende Klokke, hvis Mage ved Taarnets Ruin siges at være forflyttet til Bording Kirke som ligger en Meil Nær derfra i Gindingherred. Paa Kirkegulvet ligger en gammel og forstøbt Gravsteen med et udhugget Billede, hvorpaa har staaet denne Skrift: Hic jacet Johannes Auonis, presbyter prouisorque istius loci humanissimus, qui obiit Anno Domini 1480. Paa de Stole, som stod paa begge Sider i Choret, var i forrige Seculo at læse disse Vers:

Annos

7. Torning Sogn (g). Torning Bye. Ungstrup Bye. Vattrup
 Bye. Skæ Bye. Nørre Knudstrup Bye. Synder Knud-
 strup

Annos Millenos quingentos cum quinque plenos
 Hoc opus extruxit Paulus Wlf, dummodo rexit
 Donis Ecclesiam Mariae numinis istam,
 Præsule prudente Nicolao Claufon regente,
 Nos cum prole pia benedicat virgo Maria.

Paa Hvalvingen i Choret stod malet: Niels Krab. Albret Skell. Erik Ochsen. Elerus Dei gratia Episcopus Arusiensis. Ranske er Kirken da først bleven færdig, som var ved Slutningen af 15. Seculo. Dette er efter en Præstes Optegnelse der ved Stedet, ved Ravn Anders Pallesøn, som har levet ved 1620. Levninger af bemelte Munk- eller Tanke-Stole, som har været i Karup Kirke, skal for ikke mange Aar siden været at see i en Have der i Egnen, men indrettet efter Havens Heilighed. Ligesaa er og endel af Kirkes Billeder og øvrige Zirater forflyttede deels til Avenberg og deels til andre Kirker deromkring, saasom ved Grønbeek og Sørflev er anmerket. Bønderne sige, at der i gamle Dage har ligget et Elot i Karup ikke langt fra Kirken ved Aaen, hvor nu ere Sandbækker. Men man har intet sikkert Beviis derfor. Ligesaa uvis er andres Beretning, at Karup i gamle Dage har været en Kloster, hvis kiendelige Spor af Stenbroer, Gulve, Kioldere med videre, endnu findes i deres Gaarde, Huse og Lader, ja paa Gader og Mark. Det kan ikke tvivles paa, at der jo har været mange smukke Huse til at herbergere de mange Fremmede, som fra alle Landets Kanter for den udraabte Helligdoms Skjld did hen søgte og opholdte sig. Kan og vel være, der har været nogen anseelig geistlig Bygning for dem, der skulde vedligeholde den Tids overtroeske Kirke-Tjeneste. Men man har ingen tilforladelig Efterretning enten om det ene eller andet. Er det saa, som fortælles, at der en og anden gang fordumt ere holdne Herredage i Karup, som maate være skeet for Bekilighedens Skjld, siden Byen ligger midt i Landet, saa kan man og deraf troe, at der maate have været anstændige Bygninger og Logementer for det Kongelige Hof, Rigets Raad,

strup en Gaard. Store Graaskov. Lille Graaskov. Graagaard.
Bøgild Gaard. Odder Mark. Sangild Gaard. Ravnholt

U p p 3

Gaard.

Raad, og den ganske Forsamling af alle Stænder, som ved Herredagene have haft at bestille. Hvad Herredagene angaaer, da ere der de, som forsikre, at de i nyere Tider have seet Documenter og Handlinger med denne Overskrift: Tractatus habitus in Karup. Det er vist, at Karup forud har haft sin egen Birke-Ret, som endog af gamle Ting-Protocoller skal kunde bevises. Dette Karup Birke blev af Kong CHRISTIAN IV. ved Kongl. Befaling af 9. Martii 1637. affattet og lagt under Lyøgaardherreds Ting. Til Karup har og før Reformationen ligget endeel geistligt Gods kaldet Karup Gods, som siden blev seculariseret og af Kong CHRISTIAN III. lagt under Silkeborg Løn. Karup er nu en liden, fattig og usel Landsbye, omringet med bare Hede og Mose i Steden for de deilige Skove, som Egnens Navne vise at der i forrige Tider have været, men er i fiendtlige Tider bleven odelagte. Ikke desmindre har dog Stedet endnu sine Undigheder i de mange Vandstrømme, som forfriske denne tørre Egn. Den fornemste af disse er Karup-Aae, som har sin første Udspring ved Klod-Mølle i Kragelund Sogn, flyder tet vesten forbi Karup Kirke, og med Tilflod af mange Bække og Strømme forsøget udgyder sig ved Skive i Limfjorden. Aaevad en Strøm, som opvelder i Stensdal ved Allhede, og driver en Mølle, førend den udflyder i Karup Aae synden for Byen. Haller-Aae, som kommer fra Graa-Søe og løber igennem Ravnholtkier omfider ud i Karup-Aae. Vallebek-Strøm og Ugerflov-Aae, som og falde i Karup-Aae. I disse Aaer og Strømme er godt Fiskerie, i sær af Ørter, Steen-Ørter eller Bleginder, El-Bøtter, og undertiden Regen-sien. Foruden flere Høie paa Marken eller Heden ved Karup, er der een, kaldet Ting-Høi, hvor de gamle have holdet Ting og Rettergang, vel mueligt at Birke-Tinget derhos har været holdet. Ikke langt fra Byen imellem tvende Strømme findes Levninger af Skandser, som formodentlig i nyere Tider ere oplastede. Ved Karup Aae norden for Kirken er et Sted, hvor man med en Steen kan kaste i 3 Stifter, 3 Amter, 3 Sysseler, 3 Herreder

Gaard. Kiersholm Hovedgaard. Kiersholms Mølle. Store
 Jmpgaard. Lille Jmpgaard. Store Østrup Gaard. Lille
 Østrup

reder og 3 Sogne. Hvad kristlige Efterretninger, der før har været i
 Prestegaarden om Karups Merkværdigheder, skal for mange Aar siden være
 sendte til Mag. Christen Eriksen i Viborg, hvor de i Jildebranden 1726.
 bleve med mange flere curieuse Ting opbrændte.

- (G) **Torning Kirke** ligger høit paa en høi Plads, og er i meget god Stand,
 siden den 1743. blev repareret af Janus Fridenreich til Palsrup, som da
 lod Kirken med 10 Alnes nye Muur forlænge, og med et smukt nyt Taarn,
 i stedet for det udsaldne, forsynne, hvorom vidner en Inscription over den
 hvalvte Indgang giennem Taarnet, med Fridenreichs og hans Frues Anne
 Margrete Lindes Waabener hos i hvidt Marmor. Altertavlen, hvori
 sees et Mariæ Billede i Steen udhugget, er gammel, men 1701. opsta-
 feret af Licentiat Niels Hofmans Enke Kirsten Trane til Kiersholm, som
 og har givet et rødt Fløiels Alterklæde med begge Navne, Waabener i
 store Golv-Plader, og Aarstal 1703. En stor forgyldt Guld-Kalk med
 udgravede Historier og Inscriptioner om Christi Lidelse er 1620. given af
 Henrik Sandbergs Enke Frue Kirsten Juul til Kiersholm, hvis begge
 Navne og Waabener staae derpaa. Messchagelen af rødt Fløiel er foræret
 af Oberst-Lieutenant Tyge Sandberg og Frue Karen Juul til Kiersholm,
 hvilkes Navne og Waabener er derpaa broderede med Aarstal 1655. Paa
 en liden Messing-Plade i Altertavlen staaer en Inscription over Henrik
 Sandberg til Kiersholm som døde den 6. Junii 1588. Op til Muren
 paa nordre Side i Choret staaer en stor Steen over samme Henrik Sand-
 berg, og begge hans Frue, Tale Maltes Dotter og Kirsten Juul som
 døde 1626. samt hans Sou Anders Sandberg, med udhugne Effigies og
 Ahner. Udi den aabne murede Begravelse under Choret staaer i trende
 Rister, Jomfrue Helle Sandberg som døde 1660. 50. Aar, Oberst-Lieu-
 tenant Tyge Sandberg til Kiersholm, som blev i det merkelige Slag ved
 Nyborg den 14. Novembr. 1659. og hans Frue Karen Juul som døde
 1656. **Torning Kirke** skal i gamle Dage være opbygt af tvende andre
 Kirkers

Doftrup Gaard. Grønbiørg Gaard. Lille Medt Gaard. Gamle
Frideriksdal. Gamle Frideriksmose. Over-Frideriksmose.

8. Elsørg

Kirker's Steene, som før havde været der i Sognet. Den ene, nemlig Ungstrup Kirke har ligget ved Byen Ungstrup, kaldet af nogle Lund-Kirke, hvis Ruderer endnu ere kiendelige, og Presten har endnu en Annex-gaard i Ungstrup. Den gemene Mand fortæller, at et Drab, som skede i Kirken af Graa Sven paa Tale Vognsön, skulde været Marsag til dens Odeleggelse. Altertaulen af denne Kirke skal efter Sagn være den som hænger paa Muren i Torning Kirke bestaaende af tre Stykker til at sammensolde. Den anden Kirke kaldtes Graa-Kirke, og var et Capel, som blev bygget af hugne Graastene paa det Sted, hvor Kong SVEN GRATHE 1157. blev slagen paa Grathe-Hede eller Graa Mose, af hvilken han i Historien har faaet Tilnavn. Af denne Kirke, som laae imellem Graa-gaard og Ravnholt, ere endnu tydelige Ruderer at see, ligesom og Kongens Grav paa Kirkegaarden Norden for Capellet endnu i forrige Seculo var kiendt. Efter forberemte Prestes Anders Pallesöns Beretning, stode ved Enderne af Graven to udhugne tvæklæftede Steene, ndi hvilke Gravsteneen laae med begge Enderne over Graven. Disse 3 Steene skal efter nogle Sigende, fordm være udforte til en Borger i Aarhus ved Ravn Niels Storm, skönt andre, kanskee rettere, paaftaac, at Gravsteneen af en Bonde navnlig Anders Gräs skal være folgt til Viborg og lagt paa Graa-brødre Kirkegaard. Pladsen af begge Kongers, saavel VALDEMARS som SVENS, Leire vises den Dag i Dag er paa Marken, og kaldes den Dy-kastning af Skandser, som er synden og østen for Ravnholt Gaard, endnu Kong KNAPS DIGE, hvoraf nogle vil slutte, at Kong SVEN før sit Fald har været kaldet med Tilnavn KNAP. Hvoresledes Kong SVENS Armee blev slagen paa Grathe-Hede, han selv undkom, og strax i Mosen blev dræbt af en Bonde med en Øre, derom kan læses Saxo Grammatic. Edit. Stephan. pag. 279. Denne Graa- eller Grathe-Hede er nu i Høifalig Kong FRIDERIK V. Tid med Colonier bebygget, af hvilke disse 3. Byer ere lagte til Torning Sogn, Gamle Frideriksdal 4. Gaarde, Gamle Frideriks-

8. Elsberg Sogn (h), Annex til Høiberg. Elsberg Bye. Høiberg Mølle.

9. Levring

Frideriksmose 4. Gaarde, Over-Frideriksmose 5. Gaarde, i alt 13. Bøndergaard. Bønderne vil, at Torning Bye skal have sit Navn af de gamle Danfæds Afgud Thor. Igiennem Nørre-Knudstrup Bye løber Alveien til Viborg og Skive. Paa Sognets Marker ere adskillige Høie, saasom, Kirkebjerg eller Sabnshøi, hvoraf man fordm har optendt Jld i fiendtlige Tider, Bjørnshøi liggende ved Kiersholm, Kiershøi, Torning-Dors en lang Høi. Af Skove ere endnu her og der i Sognet nogle Levninger, Lunde og Kratte tilbage. Men at her i ældere Tider overalt har været anseelige Skove, hvoraf endog Biekerne i Torning Kirke skal være tagne, det viser ei alene de overblevne Navne, men man opgraver endog i Moseerne en Hoben baade Fyr- og Grane-Træer med Grene, saavel som Eg, hvorfor man der i Egnen gjør Forskiel paa Bygninger, som ere bygte af Mose-Træ og andet Træ. Ved Graa-Gaard ligger Graa-Søe, hvoraf en Strøm udløber i Heden til vest. Vesten i Sognet udspringer en liden Strøm, som flyder igiennem en Dal øster paa, og paa fem fierding Veis driver fire Vand-Møller, Kiersholms-Mølle, Humle-Mølle, Hørup-Mølle, Høiberg-Mølle, indtil den, efter megen Tilflod underveis, ved den Bye Lange i Høiberg Sogn udgyder sig i den store Gudens-Aae, som løber til Randers. Endnu hører til Torning Sogns Merkværdigheder, at en af dets Præster, uden Tvil ved Navn Erik Sörensen, som braverede af sin Strøke, blev i Viborg af en ung Adelsmand Otte Skram, som var kommen udenlands fra, udæftet med blot Kaarde, hvilken han strax behændig indviklede i sin Præstekjortel, tog Eieren den af Haanden og nedslagde ham selv dermed, han rømte derpaa ud af Landet og gav sig i Svensk Krigs-Tjeneste, men efter mange Aars Forløb i fiendtlige Tider kom usormerkt til Torning, hvor han skrev under Bladet af et Bord, som længe derefter var i Præstegaarden: N. N. fordm Prest udi Torning, nu Lieutnant udi Svensk Tjeneste.

(b) Kirken har et lidet Taarn, og deri en liden Klokke med Aarsstal 1550. som før

9. Levring Sogn (i). Levring Bye. Midstrup. Hindberg Gaarde. Dossing Gaarde. Boekrog. Træholt. Skovbohuus. Nothuus. Clausholm. Gransborg. Rotterdam. Pinnenberg Huus.
10. Dium Sogn, (k). Dium Bye. Næsgaard. Over-Hvam Gaard. Neder-Hvam Gaard. Papsø Huus. Giedhuset. Marsvinslund Hovedgaard. Kofhuus en Gaard af Colonicerne.

II. Høi

før har hængt i Høiberg Kirketaarn. Nogle holde for, at Stedet skrives rettere Eiseborg. En halv Fierdingveis fra Byen har før ligget en Mølle kaldet Eiseborg-Mølle, som er nedbrudt og øde.

- (i) I Kirketaarnet hænge tvende Klokker, en større og en mindre. I Kirken ere tvende Epitaphia, det ene paa en Kobber-Plade over Friderik Knudsen Hammers Enke af Norge, det andet over Sognepresten Adam Hammer, hvilken har foræret en liden Lysekrone med Navn paa F. K. H. Foruden Levring Bye, bestaaer Sognet af Torper og smaa eenlige Steder. I en Aae, som skiller Levring Bye fra de andre Steder, har tilforn været godt Krebs-Fiskei, men nu intet synderligt. Paa Byens Grund er paa en Bakke et lidet Kildeveld, kaldet Hellig Kilde, som af vansøre Menneſker besøges og bruges St. Hans Aften, i Tanke at komme til deres Færlighed igien. Efter Fundag af 20. Julii 1745. er af Hr. Friedenreich til Palsstrup for Sognets Ungdom indrettet en Skole i Levring Bye.
- (k) Kirken har et lidet Taarn. Altertavlen er 1654. foræret af Jörgen Marsvin til Hvensberg og Fruen Anna Helvig Gyldenstjerne, hvis adelige Vaabener findes baade paa Alteret og Prædikestolen. Fonten er af heel Steen med forgyldte udbugne Løver og Blomstre og et Messing-Fad. Kalk og Duff af Sølv er givet 1745. af Steen Jörgensen til Hvensberg og Maria Cathrine Balslöv. Den murede Begravelse i Kirken er nu opfyldt med Jord.

11. Høiberg Sogn (1). Høiberg Bye. Tange Bye. Trædholt.
Palsstrup Hovedgaard.

12. Almind

Jord. Begge Sognes Korn-Tiende er henlagt til Randers Hospital. I Kirkebogen staaer antegnet Presternes Navne siden Reformationen, som indtil 1754. har været 10. i Tallet, alle af een Slegt og østest Søn efter Fader.

- (1) Kirkeetaarnet er anseeligt og 1747. næsten af nye fra Grunden opbygget. Klokker, som veier 803. Pund, har Janus Friedenreich til Palsstrup og Frue Anne Margrete Linde ladet omstøbe og forbedre ved M. Casper König i Viborg 1733. hvilkke og har givet en smuk Kyskrone, Alterklædet og en Fløiels Messeshagel med deres Vaabener paa af massiv brevet Sølv og Ardstal 1725. Alttertablen er og meget smuk. Bemelte Friedenreich har ogsaa 1723. ladet bygge til den østre Ende af Kirken en anseelig aaben Begravelse over Jorden, hvori han og hans Frue hvile. Udi en aaben Begravelse under Jorden i Kirken ere hensatte Peder Charifus til Palsstrup og Frue Anna de Binde, hvis Navne findes paa Skriftestolen med Aar 1660. samt paa en gammel Messeshagel, og paa Kalk, Disk og Brodæske med Aarstal 1673. Byens Navn skrives urigtigt Høeberg, men rettest Høiberg, thi det har sin Oprindelse af Situationen, saasom Stedet ligger meget høit. Trædholt er et Boelssted og tvende smaae Huse i Skoven. I Sognet har før været tvende Bøndergaarde Ravnholt og Kiersgaard, som ere nedbrudte og Markerne lagte under Palsstrup. Om Tange Bye, som nogle holde for, skulde have Navn af Tunge, er uvist, men Marken skal dog have saadan Figur der, hvor Tang, Uae løber ud i Guden: Uae. Bemelte Tang, Uae gjør paa denne Kant Skilsmisse imellem Viborg, og Aarhus-Stifter. Ved Tange Bye og Uae har forud ligget en Herregaard, kaldet Tange, hvortil nogle af de gamle Rosenkrandsler have frevet sig, saasom Jens Nielsøn af Tange, Niels Nielsøn til Tange, Erik Nielsøn til Tange.

12. Almind Sogn (m). Almind Bye. Branum Bye. Mosgaard en Eensted Gaard. Mosgaard Mølle. Fosstrup en Eensted Gaard. Fosstrup en Eensted Gaard. Snabe en Eensted Gaard.
13. Vinderslev Sogn (n), Annez til Zenge. Vinderslev Bye. Vinderslevgaard Hovedgaard. Mausing Bye. Mausing Mølle.
- D 9 9 2

- (m) Almind Kirke skal tilforn være kaldet Branum Kirke. Paa Kloffen i Taarnet findes en Kofe. Paa den nordre Væg ved Alteret er malet en Opkrift over Sogneprestene fra Reformationen indtil 1680. af hvilke den første Hr. Ib, som havde været Franciscaner Munk, blev ordineret til Prest i Branum 1538. døde 1561. I Kirken er et Epitaphium oprettet 1708. over Sognepresten Lorentz Buchholtz og Familie. 1558. har Kong CHRISTIAN III. lagt til Prestegaarden i Almind, for Eng-Mangel, en Jord og Eiendom, som ligger til Sørup Kirke, kaldet Odum Mark, dog saa at Presterne skal give til Sørup Kirke sædvanlig Skuld og Landgilde. Nord for Almind gaaer en Dal ned til Hald Sø, kaldet Capel Dal af et Capel, som derudi har været, hvis Ruidera endnu vises. Dette Sogns Grund falder skarp og sandig.
- (n) Kirken liggør for sig selv ude paa Marken, dog er for nogle Aar siden ved Kirkegaarden bygt et Skolehuus for Sognets Ungdom. Kirken er bygt af hugne Stene og tækket med Blye, paa Kloffen i Taarnet staaer PAVLVS. Ved begge Sider af Kirken har været Indgang og ved hver Dør staaer fire af Kampsteen hugne runde Piller. Over den syndre Dør, som nu er Indgangen, er i Steen udhuggen en siddende Løve og en stor Fugl der vender Hovedet mod Lovens Hoved. Ved den nordre Side, hvor Dgangen nu er til Herfabels Stool, er og en Steen over Døren, hvor paa staaer en Mand med udstrakte Arme og en stor Fugl ved hver Side. Om Kirkens Bygning fortælles, at der over Arbeidet kom Trette imellem Mesteren og Svennen, som gif saa vidt, at den sidste blev af den første ihjel slagen,

Mølle. Pederstrup Bye. Haug Bye. Elkier Bye. Revøl
Gaard. Boer Gaard. Hønholt Gaarde. Fruertlund Gaard.
Fuglmosø Gaard. Lysdal Gaard. Skovhuset i Elkier.

14. Frideriks Kirke Sogn (o). Friderikshede. Friderikshoi. To
Gaarde ved Kirken.

IV. Af

slagen, og begravet synden for Kirken, ved hver Ende af Graven staaer et udbugget Steen-Kors, og paa det Kors ved den vestre Ende sees udhugne adskillige Figurer, en Klokke, en Wand, en Muursee, Hammer og Tang. I Kirken ere overalt Hvalvinger, som før vare malede, men nu alle kallede, undtagen den Hvalving over Choret, som endnu har sin gamle Maling, hvor man iblant andet seer et Fruentimmer sidende ved et Bord og derpaa liggende et Spil Kort udslaget, hvorom Traditionen siger, at en Frue med et af disse Kort skal have vundet den Capital, som Kirken er opbyggt for, og neden for Løvverket rundt om ved Hvalvingen staaer malet 32. adelige Waabener, hvilke og findes paa et Epitaphium i Choret gjort 1564. over Niels Skeel af Nygaard som døde 1561. og Frue Karen Krabbe, paa samme Epitaphium sees tvende Waands-Personer i Harnisk malede med tre Fruentimmer og to smaa Børn, hvorunder disse Navne: Hans Skeel, Niels Skeel, Karin Krabbe, Ingeborg Skeel, Dorthe Skeel. I Buen over Indgangen til Choret sees malede 4. Waaben og derunder: Her ligger begravet Erlig og Velbyrdig Fru Karin Henning, af det øvrige kan intet læses undtagen det Navn Karin Peders Dotter i den anden Linie. Neden i Taarnet sidder et lidet Epitaphium over Johan Vols Foged paa Bunderstevgaard. Paa Altertavlen staaer 1638. og paa Prædikestolen 1650. Ved Elkier har før været et Fattig-Huus, som er nedfaldet, fordi det havde intet at holdes ved lige for.

- (o) Denne Kirke, hvortil Behreimeraad Hr. Mogens Rosenkrands in Augusto 1765. lagde Grundstenen, lod Høifstsalig Kong FRIDERIK V. opbygge til de tvende i Alheden anlagte Tydske Colonier Friderikshede og Friderikshoi, som bestaaer hver af 30. Gaarde. Kirken blev indviet den 16. April 1766.

IV. Af Gierns Herred, som under Skanderborg Amt er anført og befrevet, hører største Delen eller de 9. Sogne under Silkeborg Amt. · See forhen pag. 214. seqv. Giernherred.

Udi Silkeborg Amt ligge de Herregaarde og andre store Gaarde, som nu følge. Herregaarde.

Allinggaard, i Svøstrup Sogn Hidsherred, siges i gamle Dage at have været en Ladegaard til Alling-Kloster, som laae ved Alling-Søe, og hvorom mere siden. I nyere Tider er Gaarden og dens Marker samlet af nogle Bøndergaarde tildeels kaldet Asmildgaard, og kan for Bygning og Eiendom passere for en liden Herregaard, men for Situationens Skønhed og i Mængde af Gods og Eiender overgaar mange af de store. Den har alene Stald-Rettighed, men er for det øvrige usrie. Gaarden ligger meget fornuftelig med Skov omkring og neden for Alling-Søe, hvodaf udflyder en Aae, som gaaer igienem Haven. Bygningen er af Muur og Bindingsværk, med skønne og vel anlagte Haver omkring, hvorudi et smukt Drangerie-

2993

Huus.

1766. og har tvende Præster, en Lutherisk og en Reformert, som begge prædike paa Tydske Skifteviis for den Lutheriske og Reformerte Menighed. Ved Kirken, som ligger midt imellem begge Colonier, ere bygte tvende Gaarde for Tilsyn derved og til Beleilighed for Kirke-Betienterne og Menighederne. Disse to Byer ere anlagte i Gader, med en Brynd af 26. å 28. Alnes Dybde i hver Gade. Bag ved Gaardene ligge deres Haver. Husene ere af Muur og Bindingsværk, og Marken rundt omkring dyrket, saa at hvo der har seet Allheden tilforn, neppe nu kiender den igien. De Tydske har, foruden anden Sæd, indført Pateter eller Jord-Æbler, hvodaf en Mand aarlig kan ayle 20. til 30. Tønder.

Huus. Allinggaard ligger vel i Hidsherred og i Anneret Svostrup; men Beboerne søge dog Grønbeik Kirke i Lysgaardherred, som er Hoved-Sognet og dem nærmest liggende. Gaarden har i meget lang Tid været eiet og beboet af Velb. Christian Fisker, som tillige eier begge Sogne og deres Kirker med Jure Patronatus & Vocandi. Hans første Frue var Marie Kirstine Poulfon, Etatsraad og Landsdommer Poulfons Dotter til Bistrup. Hans nu værende Frue er Charlotte Amalia Reenberg, Justisraad og Landsdommer Thøger Reenbergs Dotter til Bistrup. Allinggaards Hærkorn er 38 Tønder 1 Skieppe 1 Album. Men Bøndergodset, som hører dertil og til underliggende Gravballegaard, er i alt 623 Tønder 4 Skiepper 3 Fierdingkar 1 $\frac{1}{2}$ Album. Skovskuld 20 Tønder 1 Skieppe. Møllestyld 10 Tønder 3 Fierdingkar. Konge- og Kirke-Tiender 254 Tønder 6 Skiepper.

Avensbiørg

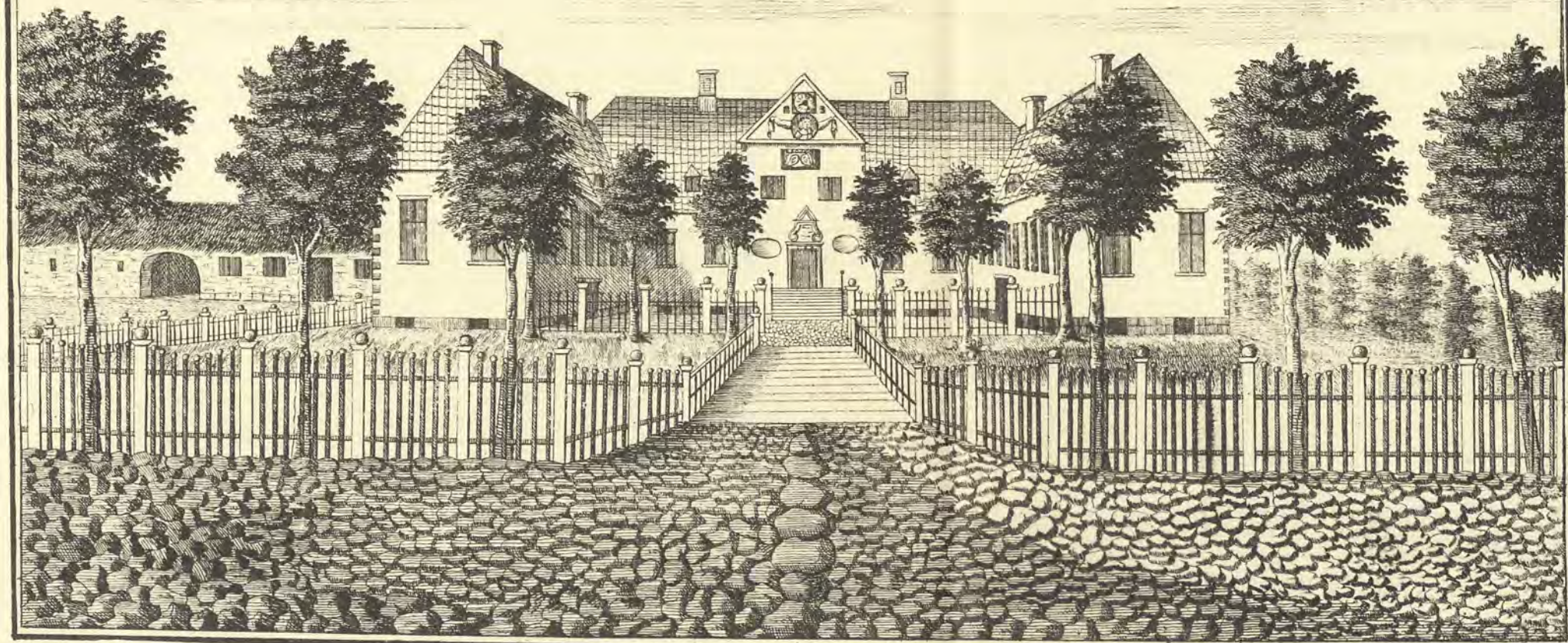
Avensbiørg, i Sørslev Sogn Lysgaardherred, to Mile fra Viborg, er en meget gammel og berømt Herregaard. Nogle Efterretninger sige, at Gaarden først har hedet Torkelstrup og ligget inde i Skoven, men skal i den sorte Død ved 1350. være bleven øde. Siden i Dronning MARGRETES Tid skal den igien være opbyggt af Jens Anderfön Landsdommer i Nørre-Jylland, som købte Duellunds Skov af sin Søster Frue Kirsten Anders Dotter, Niels Albildgaards Enke. Han skal have ladet Gaarden falde Avensbiørg, fordi han havde mange Avensmænd. En anden Tradition hidleder Navnet af en langvarig Avind og Trette imellem tvende Søstre. Andre have endnu den tredie Mening om Navnets Oprindelse af en langvarig Trette og Uenighed imellem de tvende Herremænd Jens Jensön Brok af Clausholm og Jens Nielsön Lövenbalk af Avensbiørg, som ikke endtes førend

den

den første var af den sidste bleven ihjelslagen. Men den ene Mening er ligesaa vis og uvis som den anden. Bist er det, at Gaarden har haft dette Navn ved og efter 1391. og at Navnet i gamle Documenter afog efter den Tid skrives paa adskillige [Maader, Arvensberg, Arwendsberg, Arwængbergh, Andzbergh, Arwængbergh, Arwinsberg, Arwensbergk, Arwindsbjerg, Affuendzbergh, Affuensberg. Borgegaarden bestaaer af et anseeligt Huus, tre Etager høit, foruden grundmurede Kieldere. Sommeret overalt Eeg af ugemeen Størrelse, Biekerne 18. Alne lange, som er Husets Bide, hvilke i Kielderne ligge saaret, at man ei kan stikke en Haand der imellent, Sværlægterne ere af savskaaren Riis Eeg 24. Alne lange. Paa den syndre grundmurede Gavl staaer i Jern-Ånkere E. B. og M. R. 1656. 2: Erik Bilde og Mette Rosenkrands. Men det øvrige af denne Bygning synes at være meget ældre. Samme er nu moderne indrettet. Derforuden tvende andre Huse af Muur og Bindingsværk, paa det midteste deraf er et Slag-Uhr og en stor Klokke, som Hr. Anders Bilde til Orholm 1548. har ladet støbe, hvilken siges i Krigens Tid at være bortført til Skaane, men siden hentet tilbage igien. Over Indgangs Døren paa det store Huus staaer udhuggen i en Steen, som før har siddet over en Camin, de Marsviners og Brahers Baabener, med P. M. og M. B. 2: Peder Marsvin, Mette Brahe. Paa flere Steder i Gaarden findes gamle Inscriptioner udhugne, men af Wide næsten fortærede og ulæselige. Lædegaarden er stor, mesten nye opbyggt af Cancellieraad de Steensen og Fæder, ligesom og den første har anlagt en prægtig Have omkring Gaarden, med lange og skionne Alleer, som gaaer til og igiennem den anseelige Skov, der tilligger. Paa Gaarden var et Capel, som efter Greve

Greve Otto Rantzovs Død blev ruineret, paa hvis Altertavle Mogens Krufes Navn stod. Der var og et kunstigt og vart Mariæ Billed, hvor hun sad paa en Trone med Solen og Stjerner omgiven, under hendes Fødder sad tvende paa Knæ med sammenlagte Hænder og oploftede Dine til Mariam, hvorhos var et adeligt Vaaben og Aarstal 1500. hvilket af Greve Rantzov blev som en Karitet foræret til en Catholisk Herre, som engang besøgte ham paa Rosenvold. Dette Vor Frue Billede, saavelsom et andet St. Karens Billede, havde før været i Karup Kirke, men af Jörgen Marlvin bortførte til Abensberg. Hvad Tjerne angaaer, da er foran nævnet Landsdommer Jens Andersøn, som levede under Dronning MARGRETES Regiering. Siden har den Familie Lövenbalk, som nedstammede fra Kong CHRISTOFFER II. over hundrede Aar eiet Abensberg, nemlig, Jens Nielsøn Ridder og Landsdommer i Jylland, som har levet 1391. og endnu 1434. Hans Søn Erik Jensøn og Frue Karen. Hans Søn Erik Erikson Ridder 1453. 1472. og Frue Mette Laurids Dotter. Siden veed man ingen før Niels Clemensøn til Aonsberg 1517. Peder Gyldenstjerne til Aonsberg 1534. Christoffer Göye til Aonsberg 1558. Peder Marlvin som døde 1614. og Frue Mette Brahe. Deres Søn Jörgen Marlvin 1633. som døde 1671. og Frue Anne Helvig Krabbe død 1670. 75. Aar. De havde længe tilforn 1655. solgt Gaarden til Rigets Marssk Hr. And. Bilde til Damsbo. Aaret derefter 1656. har Erik Bilde til Løvesmose og Frue Mette Rosenkrands eiet den. Hun, efter andet Giftermaal med Niels Krabbe til Skjelling, solgte Gaarden til Hr. Christoffer Ulfeld 1669. som døde 1670. Hans Enke Frue Sophia Amalia Krag ved andet Ægteskab med Greve Ott. Rantzov tilbragte

FRISENBORG.

Haase 1767.

tilbragte ham Gaarden, som han beboede 1685. Hans Søn Baron Otto Rantzov folgte Gaarden 1730. til Commerceraad Steen Jörgensen, som døde 1754. hvis Frue Marie Cathrine Balslöf var død 1744. Efter dennem deres Søn Cancellieraad Steen de Steensen, og Frue Mette Elisabeth Skinkei nu værende Eiere og Beboere. Hovedgaard's Tart 66 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Skovskyl 3 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Møllestyk 4 Tønder 2 Skiepper. Bøndergods 293 Tønder 6 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album. Skovstyk 1 Skieppe 1 Fierdingkar 2 Album. Møllestyk 7 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 69 Tønder 3 Skiepper.

Bierg eller Bierre, i Hal Sogn Bradsherred, en Herregaard, Bierre. som nylig er opbyggt af Muur og Bindingsværk, men har skion Eiendoms og gode Skove. Af Lierne vides: Morten Paks til Bierg 1638. Svores Eider Etatsraad Oluf Krabbe. Hans Søn Oberste Krabbe. Hovedgaard's Tart 32 Tønder 6 Skiepper 1 Fierdingkar 1½ Album. Skovstyk 4 Skiepper 1 Fierdingkar. Møllestyk 7 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar. Bøndergods 114 Tønder 1 Skieppe 3 Fierdingkar. Skovstyk 1 Tønde 6 Skiepper 3 Fierdingkar. Møllestyk 3 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar. Tiender 18 Tønder 4 Skiepper.

Frisenborg, i Hammel Sogn Giernherred, er et Greveligt Sæde, opbyggt af Greve Nicolai Friis 1693. og fuldført af Sønnen Greve Christian Friis 1709. bestaaende af en grundmuret Borgegaard, to Etager høi, med to Runddeele, en Ladegaard af Grundmuur, og en Staldgaard af Muur og Tømmerværk. Ved Siden af Gaarden ligger en smuk Frugt- og Lyst-Have, samt en Dyre-Have med Norske Enebær.

Stager indplanket. Paa dette Sted var før og i Reformations Tiden en Bye kaldet Jernit, bestaaende af 6. Gaarde og et Boel, som tillige var et Kirke-Sogn og Annex til Hammel, men siden det var faa lidet, befalede Kong CHRISTIAN III. 1558. Jernit Kirke at nedbrydes og lagde Byen til Hammel Sogn. Af disse Gaarde, som og siden bleve afbrudte, blev Herregaarden Jernit oprettet, som Parsbergerne i Begyndelsen af forrige Seculo eiede, og siden Mogens Friis, som Kong CHRISTIAN V. 1671. ophøiede i Greve-Standen og da allernaadigst erigerede Jernit til et Grevskab med det Navn Frisenborg. Af Lierne vides: Voldemar Parsberg til Jernit 1602. og Frue Ide Lykke. Hans Broder Christoffer Parsberg til Jernit som døde 1608. og Frue Dorthe Munk. Deres Søn Hr. Oluf Parsberg til Hagsholm og Jernet, og Frue Karen Kruse. Han byttede Gaarden bort for Pallstrup til Mogens Friis, som blev den første Greve til Frisenborg og døde 1675. Hans Søn Greve Niels Friis som døde 1699. og Grevinde Christine Sophia Reventlov. Deres Søn Greve Christian Friis som døde 1764. og Grevinde Ollegaard Gersdorf. Nu Geheimeraad og Ober-Staldmester Greve Erhard Vedel Friis og Frue Friderica Lovise Friis fød Grevinde til Frisenborg. Hovedgaardens Tact 56 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar 1 Album. Skovstyld 4 Tønder 3 Skiepper 1 Album. Bøndergodset, som hører under samtlige Grevskabets Gaarde, nemlig Frisenborg, Hagsholm, Ensløvgaard, Østergaard, Tulstrup, og Terp Bye, er 956 Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingkar 2½ Album. Skovstyld 14 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingkar. Møllestyld 28 Tønder 3 Fierdingkar 2 Album. Tiender 198 Tønder 4 Skiepper.

Grav:

Gravballegaard, i Svostrup Sogn Hidsherred, er en stor ^{Gravballegaard.} Høstgaard, oprettet af fire andre Gaarde i Gravballe Bye, som før har tilhørt Niels Vendelbo, men ligger nu under Allinggaard og tilhører Christian Fisker. Gaarden er uden al Frihed. Dens Høstkorn er 11 Tønder 4 Skiepper 3 Fierdingkar. Men dens øvrige tilliggende Eiendom er beregnet under Allinggaards-Bøndergods.

Zammergaard, i Hammer Sogn Bradsøherred, ligger i He- ^{Hammergaard.} den og har saare skarp Grund og Jordsmon. Baade Borge og Ladegaarden er af Muur og Bindingsværk, men vides ei af hvem bygt. Der har formodentlig før været en Bondebye af det Navn Zammer, hvoraf Gaarden er oprettet. De Tjere, man veed, ere følgende: Affessor Bredal. Oberstlieutenant Trappaud. Commerceraad Kruse til Holgaard. Hovedgaardens Tact 23 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingkar. Skovskylt 1 Skieppe 1 Fierdingkar 2 Album. Møllestyk 2 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar. Bøndergods 200 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Skovstyk 7 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Møllestyk 1 Tønde 2 Fierdingkar. Tiender 13 Tønder 1 Skieppe.

Kiersholm, i Torning Sogn Lysgaardherred, er en temmelig ^{Kiersholm.} gammel adelig Sædegaard, og har sit Navn af det Kier som den ligger udi. Om Borgegaarden ere brede og dybe Graver. Grundvolden er af firkantede hugne Steene, men Bygningen af Bindingsværk, og ikke meget anseelig. Af Eierne vides: Henrik Sandberg død 1588. Hans Enke Fru Kirsten Juul død 1626. Oberstlieutenant Tyge Sandberg, som blev i det navnkundige Slag ved Nyborg den 14. November 1659. 41. Aar, og Fru Karen Juul som døde 1656. Siden har Li-

centiat Niels Hofman og hans Enke Kirsten Trane eier Gaarden indtil først i dette Seculo. Derefter er Janus Friedenreich til Palstrup bleven Eier af Kiersholm. Nu hans Søn Christian Daniel Friedenreich. 30 vedgaards Tøxt 16 Tønder 6 Skiepper 1 Fierdingfar. Af Palstrup Gaards Tøxt 10 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdk. 2 Alb. Bøndergods og Tiender er beregnet under Palstrup Gaards Gods og Eiendom.

Marvins-
lund.

Marvinslund, i Bium Sogn Lynggaardherred, har fordum været en Bondegaard kaldet Bastrup, men 1654. opbyggt af Jörgen Marvins og gjort til en Sædegaard, dog er den ucomplet. Bygningen har før været teglhængt, men er nu tækket med Straa-Tag. I nyere Tider har dens Eier og Beboer været Raadmand Dyssel, som med egen Vlov har drevet dens Abling. Nu Justisraad og Hofrets Assessor Luge. Gaardens Hartkorn er 12 Tønder 3 Skiepper 1 Album. Skovskyd 1 Skieppe 1 Album. Bøndergods 4 Tønder 2 Fierdingfar 2 Album.

Palstrup.

Palstrup, i Høiherg Sogn Lynggaardherred, skal i gamle Dage have været et Lyst-Sted, en adelig Familie tilhørende, formodentlig kaldet Pallestorp efter nogen Adelsmand af det Navn Palle. Gaarden har først været anlagt nordvest fra nu værende Gaard, hvor endnu er en Dam kaldet Gammelgaards Dam, og har runden om haft store Skove og adskillige Bøndersteder, som Tid efter anden ere odelagte. Naar og af hvem den er flyttet til dette Sted, og indrettet til adelig Sædegaard, vides ikke. Det store grundmurede Huus paa Borgegaarden af to Etager, med Taarn og Spiir, er bygt 1631. af Rikets Raad Oluf Parsberg, efterat Gaarden forhen var afbrændt. Hans og hans Frues Karen Kruses Navne, Baabener og Arstal 1639.

paa

paa en Camin i Truerstuen viser, at Bygningen da indvendig er bleven færdig. For samme Skorsteen staaer endnu et Skiermbret med begges og deres Familiers Baabener, Navne og andre Sivater, giort 1653. Hr. Oluf Parsberg har og bekostet Graverne om Borgegaarden, med Bindebroe over, saavelsom de yderste Grave om hele Gaarden. Paa Broen ere paa fire Postementer opsatte fire Løber af Steen, staaende opreiste, og holdende hver en Plade af Steen med Parsbergs og Trues Fæderne og Moderne Baabener, og med Aarstal 1656. De øvrige Gaardens Bygninger ere alle af Velb. Janus Friedenreich opførte i Aarene 1722. 1723. 1728. 1730. og 1736. saasom paa Borgegaard- den, det vestre Fløi af Grundmuur to Etager høit med Vort og Ind- kiersel, det østre Fløi af Grundmuur, med frontespice i Midten, jirrligt og beqvemt indrettet, i Ladegaarden den store Lade, en Længde Open- huus og Saarehuus, en mindre Lade kaldet Overladen, det store Openhuus, det vestre Huus i Staldgaarden til Gieste-Stald, det nordre Staldgaards-Huus til Bogne og Material-Huus. Den første man veed af Eierne, var Rigs-Raad Hr. Mogens Munk, som 1523. opfagde Kong CHRISTIAN II. Huldskab og Mandskab. Frands Juul eiede og beboede Palstrup 1602. Hr. Oluf Parsberg har siden mage- skiftet sig Palstrup til for Jernit som nu kaldes Frisenborg, og har endnu eiet Gaarden 1660. Anno 1662. har Greve Corfitz Ulfeld haft Gaarden til et brugeligt Pant uden Tvil for laante Penge til Hr. Oluf Parsberg. Efter Ulfelds Fald er Gaarden kommen til Parsbergs Svi- gersøn Hr. Otto Povisk, som har eiet den 1666. men solgt den 1672. til Cancellieraad og Amtmand Peder Charisius, som længe havde været Envøje udenlands og der bleven giftet med Frue Anna de Binde. For

hans lange troe Tjenester og for det af hannem til Kongen overdragne Kunstammer, fik han 1683. af Kong CHRISTIAN V. speciel Friheds Brev paa Valstrup Gaard og Høiberg Mølle samt Eftergivelse af resterende Skatter og Contributioner. Efter Charisii og Frues Død, har Svigersønnen Baron Marselius paa egne og Medarvingers Begne fulgt Gaarden til Daniel Friedenreich Apotheker i Viborg, som maatte udholde vidtløftige Processer med Charisii Arvinger, indtil han 1697. efter fem Høieste-Rets Domme bekom formelig Skide paa Valstrup Gaard og Gods. Efter hans Død 1706. kom Gaarden til hans Søn Janus Friedenreich og Frue Anne Margrete Linde, som døde 1755. Nu dres Søn Christian Daniel Friedenreich og Frue Elisabeth Dorothea Linde. Hovedgaardens Tart 50 Tønder 6 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Skovskyl 1 Tønde 4 Skiepper 3 Fierdingkar. Møllestyd 6 Tønder 3 Skiepper. Bøndergods til Valstrup og Kiersholm Gaarde 529. Tønder 5 Skiepper. Skovskyl 4 Tønder 6 Skiepper 2 Album. Møllestyd 2 Tønder 7 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Tiender 127 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar.

Seilgaard. Seilgaard, i Sunder Sogn Hidsherred, er alene en Bøndergaard eller liden Avlsgaard, men bygt som en Herregaard, og har tilhørt Etatsraad Seerup. Hans Svigersøn Justizråd og Landsdommer Envold Heug. Belb. Christian Fisker. Sr. Elling. Gaardens Hartkorn er 6 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar. Bøndergods 107 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Tiender 7 Tønder 2 Skiepper.

Silkeborg. Silkeborg, i Linnae Sogn Giernherred, har i de Catholske Tider været en stor Herregaard eller befæstet Slot, som tilhørde Biskop-
 Sædet

Erdet i Aarhus, men ved Reformationen og Biskoppernes Afsettelse
 hjemfaldt, ligesom de øvrige Geistlige Gods til Kongen og Kronen.
 Biskopperne holdte derpaa deres egne Lænsmand eller Hovedsmænd, af
 hvilke Hans Stygge, som den sidste, kaldtes Biskop Ove Bildes Official
 paa Silkeborg. Da Johan Rantzov 1536. var af Kong CHRISTIAN III.
 udsendt at tage Biskopdommernes Gods i Possession, og
 var kommen i samme Xrende for Silkeborg, gjorde Hans Stygge,
 nogen Modstand, og ikke vilde overgive sig og Slottet, før hans Herre
 Biskopen blev nødt til at give sit Samtykke dertil, see HVITFELD pag.
 1488. Silkeborg blev da et Kongeligt Læn, som forlænedes bort til
 en Adelsmand efter den anden. Samme Kongelige Lænsmand, hvis
 Navne findes ved Slutningen af Amtet, residerede der paa Slottet
 indtil efter Souverainiteten. Da Kong CHRISTIAN III. bygde Dron-
 ningborg Slot i Randers, lagde Han derunder noget af det Gods, som
 havde ligget til Silkeborg Slot. 1560. befalede Kong FRIDERIK II.
 en vis Herremand, hvis Navn man nu ei veed, at, efterdi der var Trette
 paa noget Gods som laae til Silkeborg, og han havde Møglen til Slot-
 tets Documenter, skulde han forsoie sig derhen og udlevere til Læns-
 manden Hans Johansen hvis Breve som behøvedes til at forsvare Kronens
 Eiendomme, imod at indlegge Register og besejlet Beviis derfor.
 1573. bevilgede Kong FRIDERIK II. at, efterdi der var Uol og Høbie-
 ring til Silkeborg, da skulde de næst omkringsliggende Kronens Tiender,
 som i forrige Lænsmands Tid havde ligget til Slottet, fremdeles blive
 liggende dertil. Samme Aar findes Kong FRIDERIK II. i Jullii Maa-
 ned at have opholdt sig paa Silkeborg, og der at have dateret et og an-
 det Document. Udi den Svenske Krig 1658. blev Silkeborg Slot og
 Læn

Løn af Kong FRIDERIK III. pantsat til Oberst Hans Friis, men efter Freden 1660. udlagt i anden Hans Majestets Bied. Dette Slot har i sin Velmagt formedelst Skove og Vand haft en saa herlig Situation, at Arnd Berndsen pag. 148. gier saadan Beskrivning derover: Silkeborg er et velbyggt, anseeligt og overmaade lystigt Slot, liggende 4. Mile vesten op udi Landet fra Aarhus, paa et synderligt smukt og beleiligt Sted af Skov og Mark, saavel som mange ferste Søer og Aaer, saa at Kongelig Majestet derfor deromkring sig en egen Frihed og Vildbane haver forbeholdet. At Skovene har været anseelige, kan iblant andet deraf sluttēs, at Kong CHRISTIAN IV. 1618. befalede Lensmanden Christen Holk at lade hugge i Silkeborg Skove endel Legebiekker hver 18. Alne lang til Mariager Klosters Reparation. Hovrlænge Slottets Bygning var ved Magt, veed man ikke, men Silkeborg Ladegaard tilhørde en Tid lang Daniel Fisker og Familie, indtil den 1719. af Kong FRIDERIK IV. ved Reluision blev indløst, og afbrudt, og dens Marker til Rytter-Kobler udlagte. Men nu da Rytter-Districternes Indretning er igien ophævet, er og Silkeborg med det øvrige Kongelige Gods ved offentlig Auction i dette Aar 1767. solgt som en privat-Herregaard, men uden Bygning, til Ritmester Hoff for 38000. Rdlr. Lovedgaards Taxt 24 Tønder 4 Skiepper. Skovstyld 2 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar. Bøndergods 212 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Skovstyld 22 Tønder 4 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Møllestyld 17 Tønder.

Søbygaard.

Søbygaard, i Søbye Sogn Giernherred, har før været en god Herregaard, bygt af Grundmuur, med tvende Taarne, og et Capel paa

paa Gaarden. De grundmurede Huse paa Borgegaarden lod Kong FRIDERIK IV. afbryde, da Ladegaardens Huse til tvende Compagnier Ryttere og deres Officierer bleve indrettede. Bygningen er nu ordinair Bindingsværk, og har, siden Cavalleriet til Kiobstæderne blev forflyttet, været beboet af Amtmanden over Dronningborg, Mariager og Silkeborg Amter. Af de forige Eiere vides: Mogens Juul. Christopher Gersdorf, som først kom ind i Landet af den Familie, død 1630. og Frue Else Munk. Deres Søn Peter Gersdorf, som levede 1649. og Frue Anna Lykke, som efter hans Død i mange Aar beboede Gaarden. Christen Mörk, som af en mordisk Bande blev dræbt ved Veile. Krigs- og Land-Commissarius Jens Poulsen og Frue Maren Mads Døtter. Hans Søn Etatsraad og Landsdommer Matthias Poulsen, af hvem Kong ERIDERIK IV. 1719. købte Gaarden og udlagde dens Marker til Rytter-Kobler. Nu da det Skanderborgske Rytter-District i dette Aar ved Auction er bortsolgt, er Sobyegaard bleven tilslagen General-Krigs-Commissaire Beringkiold for 36800. Rdlr., og er saaledes igien forvandlet til en ny Herregaard, hvis Hovedgaards Tært er 34 Tønder 1 Fierdingkar 1 Album. Skovskylvd 1 Tønde 2 Skiepper 1 Fierdingkar. Møllestylvd 3 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar. Bøndergods 263 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Skovskylvd 2 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album.

Tvilumgaard, i Twilum Sogn Siernherred, er alene en Ladegaard, som har ligget til et bekiendt Kloster, kaldet Twilum Kloster, som i gamle Dage var anlagt i en Morads tet hos Gudens Aae, men længe siden er øde og afbrudt, undtagen Kirken, som alene er tilbage af Klosteret. Naar og af hvem dette Kloster er stiftet, er nu ubekiendt.

Tvilumgaard.
og Kloster.

Men at det har været et af de gamle Klosterer her til Lands, kan man deraf domme, at det har været af Sancti Augustini Orden, og bestaaet af Canonicis, hvis Formand havde Titel af Provst. I Kong CHRISTOFFER I. Tid var dette Kloster i saadan Flor og Velstand, at Kongen fandt for got, i et Aar fem gange at gieste derind med sine Folk, hvilket og bebreides ham i de Beskyldinger, som de Geistlige 1257. havde imod ham. Aar 1268. har en fornem Fru i sit Testament givet til Ewilm Kloster to Mark Penge. Udi de Aar 1280. 1290. 1357. og kanske flere gange, har Brødrene af Augustiner-Klosterne i Danmark holdt i Ewilm deres Capitulum generale eller almindelige aarlige Sammenkomst. 1350. levede Johannes Præpositus in Twylum. 1513. fik Provsten i Ewilm Hr. Peder Mogensøn Kong CHRISTIAN II. Brev, at han og Esterkommere, Provster i Ewilm, skulde herefter være fri for Borgerleie-Heste at holde der i Klosteret. 1515. fik Mester Mads Provst i Ewilm af Høistbemelte Konge Confirmation paa Klosterets Privilegier, og at det skulde nyde de Kirker og Gods, som laae dertil, saa frit som i hans Forsædres Tid, med al Kongelig Rente og Rettighed, undtagen Fridkiøb. 1533. var Regelbunden Mand Hr. Jens Pederføn Provst i Ewilm Kloster. Dette Kloster havde sin egen Birk-Ret kaldet Ewilm-Birk. Efterat Klosteret ved Reformationen var blevet seculariseret og kommet i Kongens Bære, blev det lagt under Silkeborg Slot, og Bønderne befalede at svare under dette Slots Lensmand Hans Stygge. Ikke des mindre synes dog den Titel af Provst i Ewilm nogen Tid derefter at være vedbleven, thi paa en Ligesten der i Kirken seer man, at Provsten i Ewilm Hr. Povel Mikkelsøn er død 1590. med mindre at han har været

Stedets

Stedets Sogneprest og Provst i Herredet. Efter Souverainiteten er formodentlig Eoilum Gaard og Gods, saavel som Silkeborg, udlagt i Kongens og Kronens Bield, og saaledes kommen i Particulieres Eie. Af dem, som siden har eiet Eoilum, vides Mads Povellen og Anne Niels Dotter. Cancellieraad Rosenörn, og kanskee flere af den Familie, indtil Gaarden 1719. af Kong FRIDERIK IV. ved Reluition blev indløst, og dens Marker udlagte til Rytter-Kobler. Men nu da det Skanderborgske Rytter-Gods i dette Aar 1767. er bleven afhændet, er og Eoilumgaard, som er uden Bygning, ved Auction bortsolgt til Conferensraad og Amtmand Ditlev Trappaud for 43060. Rdlr. med Hovedgaardts Tact 47 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Skovskylvd 6 Tønder 5 Skiepper 2 Album. Bøndergods 348 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingkar $\frac{1}{2}$ Album. Skovskylvd 5 Tønder 2 Album.

Vinderslevgaard, i Vinderslev Sogn Lysgaardherred, er beliggende paa en Odde udi Zenge Søe. Om Gaarden har tilforn været Bold og Graver, som nu næsten ere tilgroede og Vindebroen sde. Gaarden skal tilforn have været en Ladegaard under Silkeborg Slot. Man finder, at Kong CHRISTIAN IV. har 1636. bevilget Anne Folquartz Dotter at beholde paa Livstid Vinderslevgaard udi Silkeborg Læn liggende, som Lænsmanden der havde bortkøbt til hende. I Kong CHRISTIAN V. Tid har Gaarden været forlænet til Oberste Rantzov. Siden er den kommen i Daniel Fiskers Eie, og efter hans Død til hans Søn Christian Fisker, som folgte den til Etatsraad og Landsdommer Arnoldus Christian Dyssel. Nu tilhører den Kammer-Assessor Bredal. Bygningen er af Muur og Bindingsværk, undtagen

Vinderslev-
gaard.

et Huus, som er grundmuret, men ifkun eet Loft høit. Nordvest for Binderstev Kirke har forðum ligget en Herregaard kaldet Nygaard, hvorpaa de Skeeler har boet, som der i Kirken ere begravne, men nu er Stedet neppe mere kiendeligt. Hovedgaards Taxt 20 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingfar 1 Album. Bøndergods 257 Tønder 6 Skiepper 2½ Album. Skovskuld 3 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingfar. Møllestyld 2 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingfar. Tiender 25 Tønder 7 Skiepper.

Alling Klo-
ster.

Endnu maae meldes lidet om Alling Kloster, som forðum har ligget udi dette Amt i Grønbeil Sogn, Lysgaardherred, ved Enden af Alling Søe, og haft en overmaade behagelig Situation, men er nu intet mere deraf at see, og Stedet neppe kiendeligt. Til dette Kloster har Allinggaard, som forhen er beskrevet, forðum tidveels været en Ladegaard. Hvor gamleste Alling Kloster er, eller af hvad Munke-Orden det har været, veed man nu ikke. Men at det har været til 1268, sees af et da udgivet Document, hvori det bliver nævnet Claustrum Alking, ligesom det og i Breve af 14. og 15. Seculis kaldes Alwing eller Alvinge Kloster. Af Abbederne, som have forestaaet dette Kloster, nævnes, Palno 1343. Magnus 1443. Peder 1486. og i et Brev af 1554. nævnes toende, nemlig Knud Haus som var Abbed 1523. og Hans Laugesøn kanskee endnu ældere. Anno 1444. fik Abbeden i Alling Kloster ved Mageskifte af Kong CHRISTOFFER noget Landgods. 1519. fik da værende Abbed af Allinge Kloster Recognis paa 28. Rinske Gnsden, som han havde laant Kong CHRISTIAN II. Efter Reformationen 1536. blev dette, ligesom de andre Klostere, verdsliggjort og kom i Kongens Være. An. 1547. fik Johan Höicken, som

som da forud med Alling Kloster var forlænet, samme Kloster i Pant for 4000. Mark Lybsk og 1000. gode Myntede Jochims-Dalere. Denne Embedsmand beholdt Lænet til 1562. Men at han ikke har holdet alt for vel Huus dermed, giver et Kong FRIDERIK II. Brev af 1561. tilkiende, hvori hannem for Enkedronningens Forbøns Skyld bevilges at beholde Klosteret endnu i dette Aar, men forbydes aldeles at jage Dyr eller hugge i Skovene, lidet eller stort, under Forlæningens Forbrydelse. 1562. blev Hans Johansen Lindenov, Embedsmand paa Silkeborg, tillige forlænet med Alling Kloster. Og 1573. blev Oberst Jens Kaas til Borgaard forlænet baade med Silkeborg Slot og Alling Kloster. Og blev saaledes Alling Kloster, med dets tilliggende Gods, lagt under Silkeborg Slot, som et andet Kong FRIDERIK II. Brev af 1576. siger. Efter Jens Kaas blev Manderup Parsberg til Sandby 1578. med bemelte Slot og Kloster forlænet. Naar dette Klosters Bygning er afbrudt, veed man ikke, men Pladsen, hvor det har staaet, er indgierdet til Algerland, og nogle af Vælene skal endnu sees i Aaen, hvorover Broen har gaaet.

Om Colonierne paa Alheden er noget forhen rørt ved Begyn- Colonierne
delsen af Amtets Beskrivelse, og mere paa sine Steder under Herre-
derne i Amtet, men som man har en fuldstændigere Efterretning om
deres Beskaffenhed, af 1. Januar 1763. kan samme, førend man
slutter Amtet, fortiene her at indføres, som er saa lydende:

De Sex paa Alheden anlagte Tydske Colonier, bestaaende af
214. Familier, ere af følgende Beskaffenhed.

Friderichshede, 59. Familier, den største Deel ankom paa He-
den 1760. om Sommeren, og bleve indquarterede i Hytter, de øvrige
1761.

1. Bygninger, alle For- og Bag-Huse ere opmurede og i Stand, saa vel ved denne Colonie, som alle de andre fem Colonier, dog fattes Muursteen til nogle saa Baghuse ved Colonierne, som ei endnu ere opmurede. For det øvrige ere alle Bygninger ved Colonierne i Stand. Hver Familie har en skikkelig Stue, Kioffen, Spisekammer og Forstue, Stald og Lade, og som disse Huse ere opsatte i brede Gader, og hver Colonie ligger midt i en Hede, saa giver disse Huse med deres inddigede haver et smukt Syn.

2. Befætning og Effecter har ligeledes alle Colonierne, som deri bestaaer: Hver Familie har to gode Plov-Stude og en Koe, en Plov, en Harve, en beslagen Bogn, de fleste Jern-Kakelovne og al fornøden Huusgeraad; Naar man seer en Mand's Effecter og Redskaber, kan man noget nær vide, om han duer noget til Agerdyrking; thi alle de gode Colonister har anskaffet sig skionne Effecter, Jern-Kakelovn og Huusgeraad, derimod de udygtige og flette Colonister har ringe Effecter.

3. Fyr-Gran og Sør-Srøe er saaet ved alle Colonier nogle gange, men Fyr og Gran er deels formedelst Kuld og Blæst, deels og formedelst den opbrudte Hede endnu ikke ganske raadnet, og ganske ud-gaaet. Derimod har Colonisterne saaet Hør i deres haver, som har haft god Fremgang. Disse 3de Poster ere eens ved alle 6 Colonier.

4. Agerdyrkingen ved Friderichshede. De har i Aar avlet Rug, Havre, lidet Byg, men fast intet Boghvede. Men som Jorden ei endnu tilgavn's er raadnet, desuden har der i denne Sommer været stor Tørke, saa var Avlingen afvigte Aar meget maadelig. Derimod er der den Familie, som har avlet i afvigte Aar over 36 Tønder alle

alle Slags Pateter og en anseelig Deel af de store Roer i Marken. Afsvigte Mikkelsdag har de med god Blandings Giøde dyrket Jorden, og deri, siden Eiendommen er meget god, har denne Colonie saaet 203. Acre med 95. Tønder Rug, hvoraf 45. Tønder er af deres egen Avling, og desuden opbrudt 819. Acre, saa at denne Colonies Beboere har været stikkelig arbeidsome og flittige.

5. Saverne vare i afsvigte Sommer i skøn Stand, af hvid, grøn og alle Slags Raal, Røder, Roer, Bønner, Pateter, Tobak, Rødkifer, Hør, med videre, i stor Mængde.

6. Levemaade og Forhold. Den største Deel af disse Colonister ere meget gode Agerdyrkere, dog egensindige og paastaende. Derimod er der 16., som ere slette Agerdyrkere, oprøriske, og til deels liderlige, saa at om dem habes intet Gaab. Af Religion ere de Lutherske og Reformerte, og ere de allerførste, som her til Landet ankom.

Friderichshøi, 59. Familier, deraf ankom sidst i Aaret 1760. 38. Familier og bleve indquarterede i Hytter, de øvrige 1761. For medelst Mangel paa Foring fik de ei deres Stude førend i Majo 1761. og som denne Colonie ligger længst borte, og har maattet hente Grundstene en Miil derfra til deres Huse, saa har det været meget besværligt med denne Colonies Etablissement.

1. 2. 3. er ligesom ved Friderichshede.

4. Agerdyrkning. I de opbrudte Acre blev afsvigte Foraar saaet 60. Tønder Boghvede, men Jorden var ei raadnet, og i denne Sommer en stor Torke, saa at det ei kom til Suldkommenhed. Afsvigte Mikkelsdag har de med Blandings Giøde saaet i 40. Acre 10. Tønder Rug til en Prøve, de har desuden opbrudt 800. Acre, men
Jorden

Jorden maa endelig raadne, førend den kan besaaes, Grunden er og temmelig god. Denne Colonies Hede er i denne Sommer afbrændt, som skede ved det de Mænd i Resen, en Miil derfra, brændte Alfe-Torv, hvoraf Tid opkom og ganske opbrændte Heden, som er en ubodelig Skade for deres Creaturers Græsning.

5. Haverne ere i skøn Stand, ligesom ved Friderichshede.

6. Levemaade og Forhold, den største Deel af dem ere meget gode Beboere, undtagen 14. Stykker som ere oprørske og uduelige, af Religion er den ganske Colonie Lutherisk.

Friderichsdal, 30. Familier, deraf ankam 17. Familier sidst i Aaret 1760. og Resten 1761. fik i Majo 1761. først Stude og Kior formedelst Mangel af Foring.

1. 2. 3. er ligesom ved Friderichshede.

4. Agerdyrkningen, denne Hede er meget skarp, deri var saet afvigte Aar 30. Tønder Boghvede, men siden Jorden ei var raadnet, gav ingen synderlig Frugt, saa at Jorden er ompløiet og harvet paa det den kan raadne, de har opbrudt 158. store Algre. Deres Hede er to gange i denne Sommer af Vaade afbrændt, som er en ubodelig Skade.

5. Haverne har og været afvigte Sommer temmelig frugtbare, endsskønt Grunden er morred, og vil have længere Tid til Dykning end de andre Heder.

6. Levemaade og Forhold. Af disse 30. Familier, som fra Begyndelsen af har været meget fortredeelige, er mere end den halve Deel uden alt Haab. Af Religion ere de Lutheriske.

Friderichs

hvoraf 12. Familier ere Reformerte, de øvrige Lutheriske; har en Tydsk Skolemester ligesom Friderichshøi.

Disse ere alle i skøn Stand med deres Agerdyrkning, og ligesom de Friderichshøier, have meget got Haab om deres Fremgang.

Midt imellem disse to store Colonier ligger Kirken, hvorefter forhen pag. 492. er meldet; Paa Altertavlen staaer:

Alheden bygte op Kong FRIDERIK den Femte,
De Tydske gav han Hielp, og Kirken ikke glemte,
Hans Søn Kong CHRISTIAN den Syvende af Navn
Tog dem i Naade an, og søger hver Mand's Gavn.

Jndviet 1766.

Denne Altertavle er givet af Hans de Hofman Hans Kongelige Majestets Etakraad og Præsident i Fridericia, samt Medcommissarius over Hedernes Bebyggelse fra første Begyndelse.

Ved Kirken er tvende 1765. opbygte Gaarde kaldet Friderichs Kirkegaard, beboes af to Danske Familier i alt 11. Siæle. Disse Gaarde ere paa Avling endnu ikke i fuldkommen Stand, dog nære Beboerne sig nogenledes, de har en Brynd 26. Allen dyb; Kofhuset er bygt 1765. beboes af en Dansk, i alt 5. Siæle, er af samme Bestaaffhed som forige.

Gammel Friderichsdal, hvor tilforn var 15. Gaarde, hvoraf de 11. andensteds ere bortflyttede, og nu findes alene 4. Gaarde og beboes af 4. Danske Familier af 12. Siæle; Disse have temmelig god Avling, og deres anviste Græsning i Graamose.

Gammel Friderichsmose, hvor ligeledes tilforn stod 15. Gaarde, hvoraf de 11. andensteds ere henflyttede, og nu findes alene 4. Gaarde, og beboes af 4. Danske Familier af 12. Siæle. Agerdyrkningen er ligesom ved Gammel Friderichsmose.

Over Friderichsmose, som 1765. blev derhen flyttet og opbyggt, bestaaer af 5. Gaarde med en Tydsk og fire Danske Familier af 14. Siæle. Agerdyrkningen tegner sig meget got, og de har et Stykke indskiellet Eiendom i Graamose til deres Græsning.

Nidel Friderichsmose, som 1765. blev der hen forflyttet og opbyggt, bestaaer af 3. Gaarde, beboet af tre Danske Familier 8. Siæle. Agerdyrkningen er temmelig god, og i Graamose har de ligeledes en indskiellet Eiendom til deres Græsning.

Neder

Neder Friderichsmose, er ligeledes flyttet og opbygt 1765. bestaaer af to Gaarde og to Danske Familier af 7. Siæle.

Er af samme Beskaffenhed som forige.

Over Friderichsdal, flyttet og opbygt 1765. To Gaarde og to Danske Familier af 6. Siæle, og af samme Beskaffenhed som forige.

Middel Friderichsdal, ligeledes opbygt 1765. af to Gaarde med en Tydsk og en Dansk Beboer af 7. Siæle, er i god Stand og af samme Beskaffenhed som forige.

Neder Friderichsdal opbygt 1765. en Gaard med en Dansk Beboer af 3. Siæle, af samme Beskaffenhed som forige.

Christianshøi, flyttet og opbygt 1765. bestaaer af 3. Gaarde og 1. Huus, har 3. Danske Gaardmænd og 1. Dansk Huusmand af 12. Siæle.

Disse Byer ligge alle omkring Graae-Mose, og har deres Agerdyrkning omkring Gaardene, men Græsning i Graa-Mose.

Neder Julianæhede, bestaaer af 4. Gaarde med 8. Tydske og to Danske Gaardmænd af 16. Siæle. Agerdyrkningen er temmelig god, men Græsningen meget skarp.

Over Julianæhede bestaaer af to Gaardmænd og en Huusmand, Danske Familier af 9. Siæle. Agerdyrkningen er maadelig og Eiendommen skarper end forige.

Friderichsverk, er en Dansk Gaardmand, som tillige er Teglbænder og Pottemager af 4. Siæle. Agerdyrkningen har han sat i god Stand. Derved har været et stort Teglværk, som da det ei mere behøves, er 1766. bortsolgt og nedbrudt.

Christianshede bestaaer nu af 4. Gaarde og 5. Huusmænd med 4. Danske Gaardmænd og 5. Huusmænd af 32. Siæle. Eiendommen, endskiønt meget skarp, kan dog give god Rug, men Græsningen er meget ringe.

Bestaar saa Colonierne i Alheden, som ligge paa 5. Miils Distance, af 90. Gaardmænd og 7. Huusmænd af 421. Siæle, som alle nære sig, uden at have nødt af Hans Majest. i to Aar mindste Hielp enten til Besætning, Sæd, eller i andre Maader; Stederne synes og at blive begierlige; Saa at, omendskiønt der alene blev tilbage 54. Tydske Familier og de øvrige ere Danske, saa bliver dog Landet opbygt.

Til hvilke Sogne disse Colonier ere henlagte er efter Kongelig allernaadigst Rescript af 22. August 1766. saaledes forordnet. Til Vium Sogn den Gaard Kofhuset. Til Torning Sogn gammel Friderichsdal 4. Gaarde, gammel Friderichsmose 4. Gaarde, Over Friderichsmose 5. Gaarde. Til Kragelund Sogn Midel Friderichsmose 3., Neder Friderichsmose 2., Over Friderichsdal 2., Midel Friderichsdal 2. Neder Friderichsdal 1, Christianshøi 4, Neder Julianehede 4. i alt 17. Gaarde og 1. Huus. Til Bording Sogn i Lundenes Amt Ginding Herred Christianshede, Gaardmænd 4, Huusmænd 5, Over Julianehede Gaardmænd 2, Huusmænd 1, Friderichsveef 1 Gaardmand, i alt 13, hvoraf er 7. Gaardmænd.

Lænsmand og Amtmænd. Af Biskoppernes Lænsmand paa Silkeborg, nævnes Erik Christiernsøn, en Adelsmand 1462. Oluf Munk, omtrent 1492.

Kongelige Lænsmand.

Hans Stygge 1536. 1540. havde før været Biskopens i Aarhus Besælingsmand der paa Slottet.
Frands Bilde 1548. 1551.
Erik Rosenkrands til Langtind 1558.
Hans Johansen Lindenov til Tøbislet 1560.
Hans Johansen Lindenov den yngre 1569.
Jens Kaas 1573.
Manderup Parsberg 1580.
Hennike Reventlov til Siffendorf 1584. 1588.
Frands Rantzov 1596. 1602.
Christian Holk til Busstrup 1614. 1636.

Mogens Hög 1650. 1655.
Hans Friis 1658. sidste Lænsmand.

Amtmænd efter Souverainiteten.
Samme Oberste Hans Friis 1662. 1663.
Diderik Skult Cancellieraad, Amtmand over Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amter 1677.
Christopher Lindenov til Frisholt, Statsraad og Amtmand over Silkeborg og Mariager Amter til 1686.
Knud Gedde til Wassergaard og Hastrup, Cancellieraad og Amtmand over bemelte to Amter til 1706.
Hans Nansen Justitsraad og Amtmand over Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amter til 1716.
Jens Jørgensen Serup til Hald, Statsraad og Amtmand over disse tre Amter, dimitteret derafra 1730.
Ditlev von Trappaud, Conferensraad og endnu værende Amtmand over alle tre Amter.

Coloniernes Tilstand den 1ste Januarii 1768. i Allheden.

No.	Colonierne.	Avlet 1767.															Saad 1767.	Opbrudte Acre 1767
		Mænd.	Koner.	Drenge.	Piger.	Heste.	Stude.	Risv.	Kalve.	Taan.	Rug.	Byg	Havre.	Boghv.	Tartof.			
I.	Friderichsøi Lndske	19	19	20	27	"	60	46	22	301	447	26	4	101	291	104 $\frac{3}{4}$	37	
II.	Friderichshede Lndske	30	29	54	43	15	64	57	26	275	381	55	188	175	323	96 $\frac{7}{8}$	63	
III.	Friderichskirke	2	1	"	1	2	2	2	1	18	8	"	"	4	10	3 $\frac{3}{4}$	4	
IV.	Rokhuus	1	1	1	1	2	2	2	"	9	4	"	"	2	"	2 $\frac{1}{4}$	3	
V.	Gammel Friderichsdal	4	4	3	3	3	6	7	3	36	40	13	"	14	1 $\frac{1}{2}$	12 $\frac{1}{4}$	8	
VI.	Gammel Friderichsmose	4	4	5	6	"	7	7	7	51	41	10	"	13	11 $\frac{1}{2}$	14	13	
VII.	Over Friderichsmose	5	5	3	7	4	6	12	1	67	63	16	"	26 $\frac{1}{2}$	17 $\frac{1}{2}$	20 $\frac{1}{8}$	18	
VIII.	Midel Friderichsmose	3	3	4	5	"	6	4	1	37	27	9	1	2 $\frac{1}{2}$	"	9	12	
IX.	Neder Friderichsmose	2	2	2	1	"	4	2	"	29	18	4 $\frac{1}{2}$	"	4	$\frac{1}{2}$	5	8	
X.	Over Friderichsdal	2	2	2	"	"	4	2	"	"	13	4	"	2	$\frac{1}{2}$	4 $\frac{5}{8}$	12	
XI.	Midel Friderichsdal	2	2	2	1	1	4	2	1	25	20	4	"	6	6	6	7	
XII.	Neder Friderichsdal	1	1	1	1	1	2	1	1	10	8	4	1	3	$\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	4	
XIII.	Christiansøi	4	4	5	2	1	5	3	"	40	22	1	"	4 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	8 $\frac{1}{2}$	8	
XIV.	Friderichsverk	1	1	1	"	"	"	3	1	"	8	"	"	"	1	1 $\frac{5}{8}$	6	
XV.	Neder Julianeheide	4	4	4	6	"	12	8	3	36	64	24	9	9	"	13 $\frac{7}{8}$	10	
XVI.	Over Julianeheide	3	4	2	2	"	2	3	"	11	9	2	"	$\frac{1}{2}$	"	3 $\frac{3}{8}$	2	
XVII.	Christiansheide	10	9	7	12	3	12	13	1	76	27	4 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{2}$	6	$\frac{1}{2}$	13 $\frac{3}{8}$	24	
Summa		97	95	116	118	32	198	174	68	1021	1200	177	206 $\frac{1}{2}$	370	665	322 $\frac{7}{8}$	230	
						Stfr.	Stfr.	Stfr.	Stfr.	Stfr.	Stfr.	Lønd.	Lønd.	Lønd.	Lønd.	Lønd.	Lønd.	Lønder.

indsent og forfattet af
Sovvalter HANS KIERSGAARD.

Dog har de fleeste formodentlig avlet meere Rug
og Tartofler end de har angivet.

Det Ellefte Capitel.

Om Mariager Amt.

Mariager
Amt.

Mariager Amt, som og kaldes Mariager Klosters Amt, Grændser. grændser mod Norden til Mariager Fiord og Aalborghuus Amt, mod Osten til Dronningborg Amt, mod Synnden deels til samme Amt og deels til Halsø Amt, og mod Westen støder det paa Limfjorden. Amtet gjør en langagtig Figur og har ingen syn- derlig Brede imod dets Længde. Det bestaaer alene af tvende Herre- der, nemlig Onsildherred, som i Henseende baade til den verdslige og geistlige Jurisdiction horer til Aarhus Stift, undtagen Sobroe Bye, Jurisdic- tion. som i det verdslige horer til Viborg Stift, og Gislumherred, som i det geistlige horer til Viborg Stift, men i det verdslige er matriculeret under Aarhus Stift. Det contribuierende Hartkorn udi Mariager Amt udgør henved 2300. Tønder, foruden det fri Hartkorn til Herre- gaarde og Prestegaarde. Dette Amt staar under een og samme Amts- mand med Dronningborg og Silkeborg Amter og forterer under Amts- stuen i Randers. Hvad Amtets Besskaffenhed angaaer, da har Onsilds Besskaffen- hed. herred overalt temmelig god Sødejord og Græsning, derimod falder i Gislumherred, skarp Grund og Hede, og ringe Græsning dog her og der nogle Stykker god Eiendom og frugtbart Jordsmøn, og avles her

fornemlig god Rug. I sidstbændte Herred paa sine Steder har det skadelige Slyve-Sand paa endeel Aar taget overhaand, angriber og ødelegger en Mark efter den anden, i sær har visse Byer udi Strandbye og Sarsøe Sogne allerede deraf taget megen og ubodelig Skade. Siden Mariager-Fiord paa een Kant og Limfjorden paa en anden anrører og indgrændser dette Amt, kan her ikke fattes paa fornødent Fiskerie af mange Slags Fiske, i sær betiener man sig vel deraf ved og omkring Svølsund, dog er Fiskeriet paa nogle Steder ikke nær saa overflodigt som i forrige Tider, saaledes har der fordum i Mariager-Fiord været betydeligt Sild-Fiskerie, men nu ikke meere, dog fanges der endnu en god Deel Al og Slyndre. Kalkbrænderiet ved Mariager-Fiord har været længe og meget bekjendt, og forhen i større Drift endnu, men formedelst Brænde-Mangel og Skovenes Aftagelse kan vel ikke **Navn.** holde ud eller blive af den Importance som før. Amtets Navn er vel ikke saa meget af Ridsstedet Mariager, som mere af det fordum berømte Mariager-Kloster, hvorefter og Byen selv har faaet sit Navn. Efterat dette Kloster ved Reformationen var blevet seculariseret og kommet i Kongens Bære, blev det et Kongeligt Læn, som til fornemme Adelsmænd forlænedes, indtil Souverainiteten, da Klosteret som en Herregaard til Particuliere blev bortsolgt, men Districtet, som var lagt derunder, blev forvandlet til et Kongeligt Amt, men beholdt Navnet, og kaldes i Matriculen Mariager Klosters Amt. Udi dette Amt findes de tvende Ridssteder Mariager og Sobroe, begge i eet Herred, endskjønt den sidste fra gammel Tid i det verdslige hører under Viborg Stift, og begge ikke ret langt fra hinanden beliggende.

Mari-

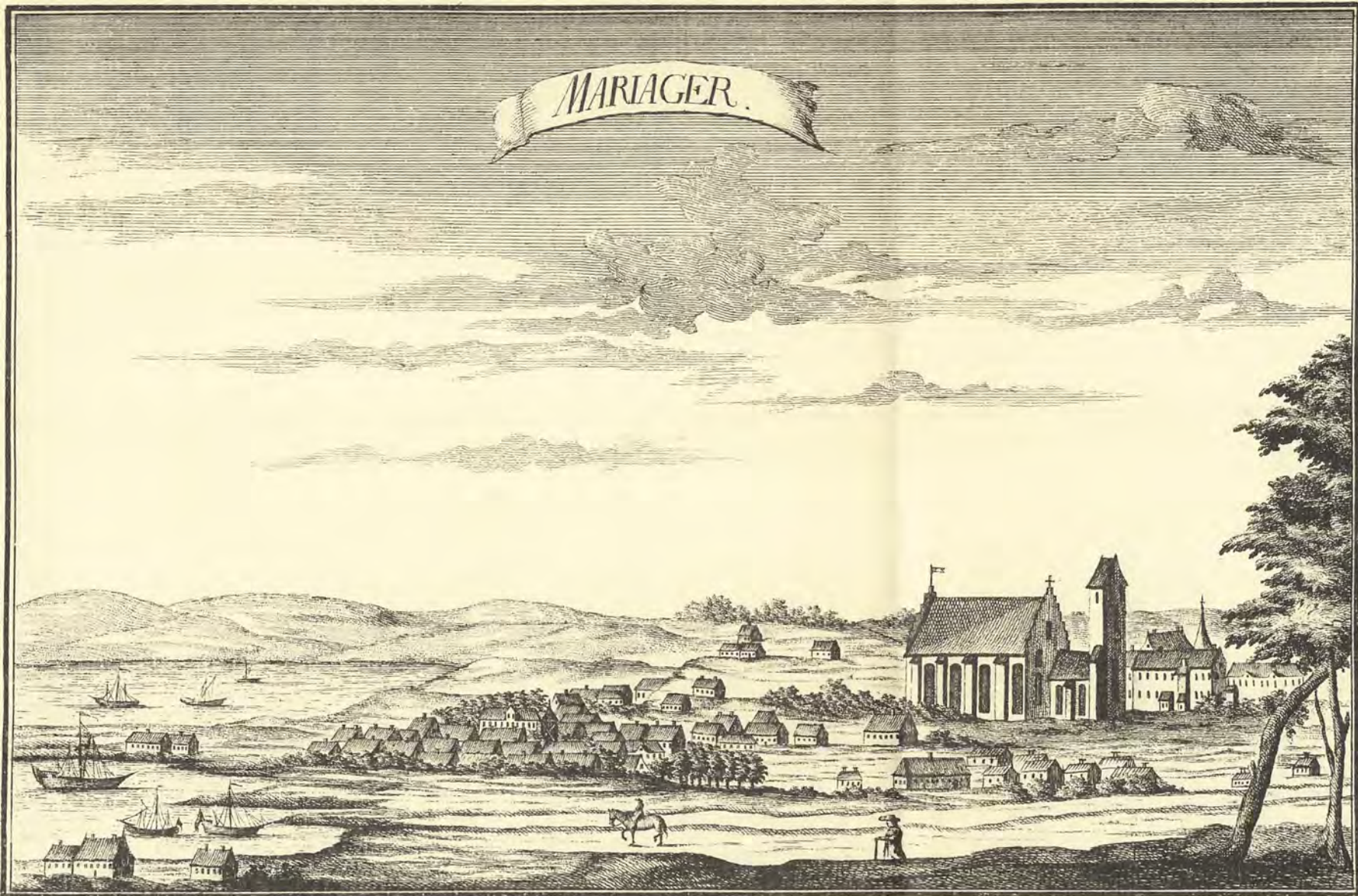

MARIAGER.

1. Kirken.
2. Mar. Closter.
3. Forrige S. Peders Kirke Plads.
4. Tinget og Torvet.
5. Mariager Fjord.
6. Skibs Broen.
7. Øster-Gade.
8. Skibs Gyden.
9. Teglgades Bakke.
10. Vester-Gade.
11. Reber-Banen.
12. Kirke gaden.
13. Jugt Sangs-Gade.
14. Sogne-Gade.
15. Stampmølle Beck.
16. Den øde Kornmølle Beck.

MARIAGER.

Mariager.

Mariager.

Mariager, en liden Kjøbsted, ligger i Onsilshverred, $7\frac{1}{2}$ Mile Situation. fra Nørhøus, 3 Mile fra Randers, 5 Mile fra Viborg, og 1. Mill fra Hobroe, efter Landfortet paa 56. Grad. 43. Minuter Latitudinis, og 25 Grader 48. Minuter Longitudinis. Byen er anlagt hos Mariager Kloster, som har givet baade Byen og Amtet sit Navn, og hos Fiorden, som igjen har laant Byens Navn og kaldes Mariager Fiord. Situationen er meget behagelig af dellig Skov, Eng og Mark paa de tre Sider, og paa den fjerde af Fiorden, hvorpaa Fartsierne idelig passere frem og tilbage. Mariager-Fiord, som længere indemod Hobroe kaldes Hobroe-Fiord, har sit Indløb fra Kategat, og er 4. Mile lang og $\frac{1}{2}$ Mill bred. Fra denne Fiord udfibes aartlig en god Deel Brændevad og andre Landets og Egnens Producter. I forrige Tider faldt her sterkt Skibsfart, og meget mere end nu, med den Kalk, som brændes paa begge Sider af Fiorden, hvor man paa en Millsvei seer lutter Kalk-Done og udhulede Kalkbierge. Dette Kalkbrænderie har formodetlig sin Oprindelse fra Klostersets Stiftelse, i det mindste har det alt været i Drift baade i og for Kong CHRISTIAN III. Tid; thi af denne Konges og andres Breve af 1538. 1545. og 1552. seer man, at Kongen herfra har ladet bestille hele Skibs-Ladninger Kalk, til Kolding og andensteds, ligesom og Kongerne FRIDERIK II. og CHRISTIAN IV. i de følgende Tider har ladet komme fra Mariager-Fiord mange tusinde Læster, til Kiøbenhavn, Kronborg, Frideriksborg, og andre Steder, hvor de have haft Bygninger for. Udi denne Fiord har Kongen og Kronen fordom haft et betydeligt Silde-Siskerie og sine Saltere der til

Fiorden.

Kalkbrænderie.

til visse Tider liggende, hvorom vidner et Kong FRIDERIK II. Brev af 1563. See Danske Magazin Tom. VI. pag. 169.

Mavn og
Oprii-
delse.

Byen har først været en Landsbys, som man mener har haft sin egen Kirke. Navnet paa Byen og Sognet veed man nu ikke uden ved ny's Gietning, skønt der ere de, som vil paaastaae, at Byen forud har hedet Mariager. Men det visseste bliver vel, at, efterat det bekiendte St. Mariæ Kloster af Sanctæ Birgittæ eller Salvatoris Orden ved Begyndelsen af det 15. Seculo derhos var anlagt og kaldet Mariager, har ogsaa Byen for Ansælses Skyld laant dette Navn og efterhaanden aflagt det gamle. Paa samme Maade som Skenninge i Laaland af det derhos stiftede St. Birgittæ Kloster blev kaldet Mariboe, og Sæbye i Vendsyssel ligeledes af Klosteret kaldet Maristed. Ligesom Klosteret tog til, og behøvede til sine store Bygninger og til sine mange Lemmers og Betienerses daglige Underholdning og Tjeneste, flere Handverksfolk, saavelsom dem, der handlede med alle Slags Varer, saa tog og Byen til baade paa Folk og Bygninger, og efterhaanden forandrede sin Skikkelse fra Landsbys til Kjøbsted. Hvortil endnu kom dette, at ei alene Stedets Skønhed, men endog den daglige Guds Tjeneste, som i dette nye Kloster forrettedes, drog mange fornemme og formuende Folk derhen, for at sette sig ned, og der i Røe og Andagt at ende deres Dage.

Privilegier
og
Skiebne

Dog havde Byen i Begyndelsen ingen anden Kjøbsteds-Frihed, end at den handlede under Klosterets Beskyttelse og Frihed og til dets Tjeneste; thi Jndbyggerne gjorde ellers Hovorie til Klosteret, saalænge samme var i Stand, og blev end ikke befriet for denne Byrde, førend længe efter Klosterets Secularisation og langt hen i CHRISTIANI IV.

Tid,

efter Klosterets Secularisation og indtil FRIDERICI II. Tid, da man finder, ei alene, at Mariager 1580. er regnet iblant de andre Jyllands Riobsteder, see Danske Magazin Tom. VI. pag. 223, men endog, at denne Konge 1583, efterat Borgerne havde andraget, at en ulykkelig Jldsvoade havde opbrændt deres Gaarde og Eiendomme, og de derpaa ikke havde nogen Privilegier eller Friheder, hvorefter de med Sikkerhed kunde bygge, haver undt og tilladet, at de deres Gaarde, Jorde og Eiendomme, enten de tilforn havde haft dem til Leie eller Besiddelse, skulde herefter have, nyde, bruge og beholde til arvelig og evindelig Eiendom, dog at de deraf skulde give Jordskyld og anden Tynge og Arbeid, som til des var giort og givet til Mariager-Kloster. Og paa det den afbrændte Bye des snarere igien kunde komme paa Fode, befalede Kongen i samme Aar Lænsmanden paa Mariager Kloster, at han der af Kronens Skove skulde udvise Bygnings-Tømmer til dem, som derom søgte. Des uagtet har dog Byen aldrig kunnet reise sig af sin Aske eller forvinde denne Jildebrand; thi en gammel Grund-Tægt viser, at neppe den halve Bye blev igien opbyggt, og at de da uopbygte Pladser, hvor de største og beste Bygninger havde staaet, ere forvandlede til Frugt-Haver, Agre og Engbond. Naar Byen først har faaet Borgemeester og Raad, og om det er skeet i Kong FRIDERIK II. Tid eller tilforn, er man uvis paa. Men 1610. findes, at Kong CHRISTIAN IV. har befalet Lænsmanden Eske Bilde, at lade Borgemeester og Raadmænd udi Mariager bekomme af Klosterets Skove Bindfælder og fornødne Træer til Skibbroen der for Byen, som var ganske brøstholden. 1631. gav Kong CHRISTIAN IV. Borgerfabet i Mariager end ydermere Riobsteds-Frihed, saaledes at de skulde være frie

og

og forskaaede for Hoverie til Klosteret, som andre Kjøbsteder ere forskaaede for, uden alene at hielpe i Høe-Høsten, dog skal de aarlig udgive saa mange Borgerleies Penge, som Kjøbsteden Hobroe pleier at give. Uagtet denne Frihed, fik Borgerne dog tre Aar derefter Kongelig Befaling, at de i Kornhøstens Tid skulde forke og ind i Laden tage Kornet, eftersom Klosterets Bønder det alene ikke kunde bestride. 1650. gik til Lænsmanden og Biskopen i Aarhus Kong FRIDRIK III. Befaling, at de skulde tapre Borgerstabet i Mariager, saavel de der ingen Avling have, som de der Avl bruge og deraf svare Tiende, for noget vist aarligen at give til Kirkens Vedligeholdelse. 1664. blev Mariager-Kloster, som en privat Sædegaard, bortsolgt fra Kongen og Kronen, og derved ophorde aldeles den Forbindtighed, som Byen havde staaet i med Klosteret. Fra den Tid af har Mariager haft al den samme Ret og Frihed, som de andre Kjøbsteder i Riget. 1730. er endeel af de største og beste Bygninger afbrændt, som dog alle igien ere blevne opbygte. Ligeledes afbrændte 1764. nogle Gaarde, hvilke ved Kjøbstedernes Brand-Casses Hielp ogsaa igien ere opførte og i Stand satte. Men med alt dette har Mariager dog aldrig igien kunnet opnaae den Størelse og Anseelse, som den under Klosterets Frihed og Protection var voxet til, og som den tabte ved ovenmeldte første store og ulykkelige Jidsvaade, da Byen er meget lidet bebyggt, og af Mangel paa Næring, for medelst Nærheden af Hobroe og Randers, ere dens saa Beboere til største Deelen uformuende, ja endeel af de beste Huse staae saa got som ledige.

Af Skibsfarten, som her paa Fiorden jevnlig falder og fordem **Baaben.** har vret i større Drift end nu, har Byen formodentlig taget sit **Baaben**, som er et Anker. Dette **Baaben**, foruden at det staaer i

Byens store Seigl, som nu bruges og er betegnet med Narstal 1700, findes ogsaa paa en af Kirkens Klokker, som er støbt 1639. Men hvor længe tilforn Byen har brugt det, veed man ikke.

Kirken. For Reformationen har Byen, efter Resenii og andres Mee-ning, haft sin egen Sognkirke, kaldet St. Peders Kirke, som har staaet næsten midt i Byen nordost fra Klosterkirken paa en Plads, der nu deels er bebyggt, deels til Have anvendt, og hvoraf endnu skal kunne findes Ruderne. Denne Mariager Byes Kirke var det, som Kong CHRISTIAN I. 1469. gav Klosteret Jus Patronatus til, og som tilforn havde ligget til Glenstrup eller Nørre Kloster. Men da Mariager Kloster blev seculariseret, skal denne Byens gamle Kirke være bleven nedbrudt, og den anseelige Klosterkirke igien Byen til en Sognkirke anvist. Kirken, som forhen har været indbygget i Klosteret og er en af de største Kirker i Landet, holder i Høiden 52. Alne, i Længden ved 84. Alne, og i Bredden ved 48. Alne. Den har indvendig tre Rader Hvalvinger paa 12. store ottekantede Piller hvilende, hvilke udgiøre trende Gange, bestaaende hver af 5. Hvalvinger, og den middelste Gang 40. Alne høj. Taarnet er ikkun af maadelig Høide imod Kirken, i alt 56. Alne, men efter gamle Afriidsninger skal i forige Tider have været derpaa et ganske høit Spir. I Taarnet hænge tre Klokker. Solv-Kloffen har været givet af Gomsfru Anna Lykke, men Lænsmanden Iver Krabbe har ladet den 1639 omstøbe. Den anden Klokke har Jörgen Lykke ladet støbe 1551. Et Stykke af denne Kirke, imellem Taarnet og Stor-Kirken, kaldes Domkirken, som ikke er saa høj, viid og lang som Kirken selv. Af de mange Capeller, her har været, ere nogle øde og nedbrudte, de øvrige til Begravelser anvendte. Denne
store

store Kirke er anlagt i Kong CHRISTIAN I. Tid, og har staaet i Bygning for og efter 1468. Men efter Reformationen og i nyere Tider har man med mange Besværligheder og stor Beføstning neppe kunnet holde den vedlige. Foruden andre smukke Donationer til dens Istandsettelse, har Kong FRIDERIK IV. i Aaret 1725. skienket dertil en Capital af mere end halvfjerde tusinde Rigsdaler. Alttertavlen af smukt Billedhugger-*Arbeid*, er bekostet af Hans Nielsen Drostrup og hans Svigerføn Licentiat Nicolaus Broberg, men stofferet 1694. af Niels Kaal Sogneprest i Aals. Paa de to store Messing-*Udsættager* staaer Krumpens og Lykkes *Daabener*, som og findes paa Kalk og Dist af Sølvs forgyldt med *Arstal* 1582. En stor *Vinkande* af Sølvs inden i forgyldt er givet 1725. af Rector Laurids Hasling. Et rødt *Støiels* *Alterklæde*, hvorpaa tvende *Sølvsplader* med *Daabener* og *Bogstaver* A. V. H. og A. M. C. Af de tre *Tavler* har den ene en liden *Sølvs* *Kloffe*, hvorpaa staaer N. C. S. S. og M. C. D. 1696. *Prædikestolen* er af *Billedhuggerverk* smukt forgyldt og stofferet 1724. paa *Justits* raad Severin Benzons til *Havnø* og *Frue* Anna Kierulfs *Beføstning*. En *Udsættage* til 8. *Uds* givet 1746. af Christen Blegvad og Else Elisabet Stampe. *Døbefadet* foræret 1637. af *Borgemester* Johan Kall og *Hustru* Märgrete Jens *Dotter*. I vestre Ende af Kirken midt for den brede *Gang* har *Statsraad* Mathias de Thestrup ladet indrette et meget smukt *Daabs*-*Sted* med nye *Font*, og derunder i *Jorden* ladet opmure et *Begravelse*-*Capel* for sig og *Familie* efter *Fundat* af 1751. See HOFMANS *Fundat* Tom. III. pag. 64. Over *Chors*-*Døren* staaer CHRISTIAN V. og CHARLOTTÆ AMALLÆ *Navne* 1673. Da her maa være gjort en *Reparat*ion. I denne Kirke hviler den berømte

Jurist Thord Degn, som har levet ved eller efter 1300. og før Mariager Klosters Stiftelse maa have været begravet andensteds, men siden hidført. Hans Gravskrift har været tegnet paa en Pille med Munke Bogstaver saaledes: Welbyrdig Man Thor Degn, som hid gav got Gods, hans Siel Gud bewar. Paa den anden Side af Pillen hænger en malet Table med Mariæ Bebudelses Historie. Her har og været begravet Rigets Hofmester Hr. Erik Ottesøn Rosenkrands, hvis Lig siden, af Jörgen Rosenkrands til Rosenholm, blev forflyttet til Hornslæt Kirke. Af de mange Ligstene, her findes, ere følgende at merke, (1) over Hr. Jens Madsen Munk til Bisborg Ridder. (2) Den sidste Biskop i Børlum Stryge Krumpen som døde i Åsmild Kloster 1551. (3) Rigets Marff Hr. Otto Krumpen til Trudsholm med begge sine Fruer Drude Krumedige og Anna Lykke. (4) I en Pille er indsat en Steen med de Krumpeners Vaaben og denne Skrift: Her ligger thi Krumpen Slægt. (5) Over Laurids Mogensøn Lövenbalk til Tiele som døde 1600. (6) Frue Christine Hög død 1542. som havde først haft Hr. Lave Brok til Estrup siden Peder Lykke til Hverring. (7) Tvende Steene lige for Domkirken, hvorpaa intet er at læse, men slutes at være over de 2de Abbedisser i Mariager Kloster, hvis Epitaphium og Portraits hænger oven for, nemlig Jomfrue Sidsel Lykke som døde 1582. og Jomfrue Hilleborg Lykke død 1583. (8). Lige for Chorsdøren en Steen over disse Søster Jomfru Giertrud Lykke betegnet med Årstal 1583. Paa en Pille i Choret hænger hendes Epitaphium med Årstal 1598. men Vaaskriften er ulæselig. (9) Over Augustus von Horn med Årstal 1672. (10) Sognepresten i Mariager Niels Solgaard som døde 1602. (11) Anders Stangerum Borgemester i Mariager som døde 1637. (12)

Iver

Iver Christensøn Skriver Raadmand i Mariager død 1632. (13) Laurids Mortensøn Hasling Rector i Mariager som døde 1734. 71. Aar, hvis mange Gaver til Kirken, Skolen og Byens Fattige staae optegnede paa en Tavle som er sat paa Villen lige for hans Grav. (14) En Kamme over Raadmand Anders Jensøn som døde 1678. (15) En stor Steen med denne Munkekrift: Hic jacet Divus vir Johannes Johannis Presbyter in Jellingh, Orate pro anima ejus. (16) En Kamme over Sognepresten Christen Lauridsøn død 1582. (17) En Steen over Raadmand og Tolder Byrge Jensøn som døde 1631. (18) En Kamme over Raadmand Vigel Gregerøn. (19) En Kamme over Sognepresten Pontus Sparre. (20) En Steen over Christen Lauridsøn Navl Skriver i Mariager Kloster død 1612. Et Epitaphium paa en Vilde over Provst og Sognepresten Hans Jacobsen Abel, som døde 1648. I Choret er et Epitaphium med Aarstal 1641. over Borgemeester Johan Kall fød i Slensborg 1599. og Hustru Margrete Bay. Ved Nørre Kirkevær en Tavle over Christen Pederøn Rector i Mariager og siden Sogneprest i Glenstrup, død i Mariager 1609. Af Begravelses- Capeller og andre murede Gravsteder findes i Kirken mangfoldige. I Giertrud Lykkes Begravelse staae hensatte tvende af Sognepresterne Mag. Johannes Hyphoph og Mag. Peder Wivebroe. En Begravelse hvori staae (1) Fru Margrete Urne. (2) Cancellie- Secreterer Niels Drostrup til Kollerup gift med Fru Anne Grave, død 1675. 37. Aar, (3) Hans Fader Borgemeester Hans Nielsøn Drostrup til Skovsgaard, og (4) hans Moder Karen Albrets Dotter død 1659. En halvvet Begravelse, hvor forhen har været Sacrifstie, for Consistorialraad Provst og Sognepresten Mag. Ph. Henrich Friedlieb og Familie. En Begravelse,

gravelse, hvori staaer Hr. Henning Christopher von Holstein Ridder og Ober-Hofmester hos Dronning ANNA SOPHIA, død 1754. samt Henrik Finkenhof og Arnoldus Kruse, begge Sogneprester til Bindblæs og Capellaner i Mariager. En Begravelse for Christen Holstrup Byfoged i Mariager og Familie. En dito for Jens Brak til Kiellerup og Familie. En dito for Henrik Galt Sogneprest til Bindblæs og Capellan i Mariager og Familie. En dito, hvori staaer Raadmand Lemmiche og Familie. En dito forrige Propst i Randers M. Claus Bræmer tilhørende. En dito for Kjøbmand Jens Lind og Familie. En dito hvori Krigsraad Ulsoe og Frue ere hensatte. En dito Etatsraad Folkach tilhørende, derudi er hensat Justisraad Jacob Kaalunds Frue Maria Benzon, som med ham havde avlet 20. Børn og døde i Mariager 1752. En dito, hvori staaer Major Gustav Adolph von Gyldenorn, hans Frue Anna Elisabet von Arnstorf, og derforuden Frue Baronesse Schack. Paa Kirkegaarden er begravet Raadmand Christen Strangerum som døde 1662. 92. Aar, ligeledes Søren Vinter Forvalter paa Mariager Kloster fød paa Kleitrupgaard 1628. død 1685. Foruden alle disse ligge og i Mariager Kirke begravne adskillige fornemme Adelsmænd, som i 534. bleve slagte for Aalborg i Skipper Clemens Oprør, see HVIKFELD pag. 1430.

Skole. I Mariager har været en Latinsk Skole fra Kong CHRISTIAN III. Tid, som i 558. lagde dertil en Læst Hartorn i Rug og Byg af Konge-Tienden i Gassum Sogn. Udi samme vare tvende Lærere, en Rector og en Hører. Men ved Skolens Reduction 1739. bleve dens Indkomster til Randers- og Horsens-Skoler henlagte. Nu er her alene en Dansk Christendoms- samt Skrive- og Regne-Skole, hvor Chorsdeggen underviser de Unge. Eil

den sidste Borgemeester, og i et Brev fra Commerce-Collegio af 1671. rofes af sin store Flid og Omhyggelighed for Mariager Byes Velfært og Opkomst. Siden findes ikke, at der har været Borgemeester og Raad, men alene en Byefoged og en Byeskriver, som forestaae Dvrigheds-Embedet.

Gader. Forommeldte RESENII Tegning af Mariager 1677. viser, at Byen fordum har været meget større end den nu er, da den nu alene er inddeelt i to Qvarterer, nemlig: Øster-Qvarter, som indbefatter Torvet, Sugfjongs-Gade og Bakke, Østergade, Skibsgyden, Sognegyden, Vester-Qvarter, hvortil regnes Kirkegaden, en Gade vester imod Kirken, Teglgade og Teglgades Bakke, Vester-gade som og heder Algaden, Keber-Banen. Foruden disse nævner RESENIUS Potttemagergyden, Sumpen, Dalen, Knudshoved, og flere Pladser, som nu maae ligge øde og ubebygte, dog vides endnu hoor samme har været. Byen bestaaer i alt af 800 Huse og Gaarde, som i Brand-Cassen, Kirken undtagen, ere afficurerede for 20150. Rdlr. Igiennem Byen løber tvende smaa Aaer eller Bekke, hvoraf den ene er Strømmen fra den øde Stampe-Mølle, hvilken Strøm midt i Byen falder i den anden og med den løber ud i Fiorden. Den anden er Strømmen fra Byens nu øde Korn-Mølle. I Steden for denne ødelagte Vandmølle har Byen 1766. erhholdet Kongelig Tilladelse at bygge en Veir-Mølle.

Indbyggere. Ved afsigte Aars Slutning 1766. beboedes Byen af følgende Familier: 5. Characteriserede, 5. Geistlige og Kirke-Betientere, 2. Dvrigheds-Personer, 5. Riobmænd, 12. Sofarende, 1. privilegeret Farver, 21. Haandverkere, 15. Daglønnere, som i alt er 84. Familier,

lier, men 266. Siæle over 12. Aar. Hvorunder ere beregnede 30. Enker, som hver har en liden Familie, og 14. Indvaanere, som bruge det meste af Byens Jorde. Af Indbyggerne er 44. som have vundet Borgerskab. Haandværkerne ere disse:

Bager	”	”	1	Kleinsmed	”	”	1
Bødker	”	”	1	Skomagere	”	”	4
Felberedere	”	”	3	Skædere	”	”	3
Grovsmed	”	”	1	Snedkere	”	”	3
Guldsmed	”	”	1	Skibs-Tommermand	”	”	2
Handfemager	”	”	1				

Byen har for nærværende Tid ikkun 4. Skibe, som mest gaae Handel til Norge og Kiøbenhavn med Korn og fede Varer, og bringe tilbage Sommerlast og andet, hvad her kan være affætteligt. Utsaa bliver det meste, som de faa Kiøbmænd her paa Stedet have at handle med, Korn og fede Varer, Sommer, Jern, Salt, Hør, Hamp, Træskoe og andre grove Varer, samt nogle Manufactur-Varer fra Kiøbenhavn, Thee, Sukker, Snus-Tobak, med videre. Fra Mariager findes i Aaret 1746. at være udgaaet til Norge, Byg 2474. Tønder. Malt 3331. Tønder, Havre 420. Tønder, Rug 6353. Tønder. Flyndere 1000. Stykker, tørre Koller 1000. Stykker, Hiemgiort Tøig af Værdie 350. Rdlr. Randers-Handsker 72 Dosin.

Efter den store Jildebrand 1583. og kanskee noget hen i forige Toldstedet Seculo, er Toldstedet, som tilforn havde været ved Mariager, bleven til Gadfund i Gierleherred forflyttet, hvilket siden har været Byen til stor Skade og Ustagese, allerhelst Byen har en beqvemhavn, god

Indsegling, samt god Løse og Lade-Plads ved Skibs-Broen, til hvis Vedligeholdelse Kongen aarlig af Accisen har skienket 40. Rdlr. Om dette Toldstedes Forslyttelse tilbage til Mariager, og flere Postier Byen angaaende, er paa Kongelig Befaling 1688. holdet en Commission, hvis indsendte Relation er dateret 5. October og paa Stiftamtmænd Greve Friises vegne af Christopher Lindenov og Thomas Friis underskrevet, og derudi gotgiort, at det var til Hans Majestets Interesse og Byens Opkomst, om Toldstedet blev igien lagt til Mariager, men derpaa faldt ingen Resolution.

Færgeløb.

Ved Mariager Bye har fra ældgamle Tider været et frit Færgeløb imellem Omerhyssel og Himmerhyssel, hvorpaa Mariager Kloster havde Kong CHRISTIAN I. Stadfæstelse af 1451. og hvortil kanskee CHRISTIANI IV. Befaling til Lænsmanden Henning Reventlov af 8. September 1600. sigter, at han skulde lade bygge en Pram, som kunde bruges der i Mariager Fiord. Da dette Færgeløb længe siden er gaaet Byen fra, har den og derved i sin Handel og Næring tabt meget, da de paa hin Side boende nu maae giøre et Omfærs af to Mile enten igiennem Hobroe eller over Hadsunds Færgest:d. Men om Byens Færgeløb igien kom i Stand, at de, som tilforn, kunde med Heste og Bogn komme lige over til Mariager at handle enten til Markeder eller andre Tider, vilde det blive til største Nytte for Byen.

Agerdyrking.

Indvaanerne have, foruden den liden Borgerlige Næring, endeel Landbrug og Agerdyrking, hvorved adskillige Familier underholde sig. Byens Mark-Forde have været ansatte efter gammel Matrikel for 37 Tønder 3 Skiepper, men staae i nye Matrikel for 26 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingfar 2 Album Hartkorn, indeelte i sex store Fald, kaldede,

HOBROE

- A. Kirken.
- B. Skolen.
- C. Raad-og Arrest-Huset.
- D. Det store Torv.
- E. Kirke-Torvet.
- F. Magasin-Huset.
- G. Tømer Pladsen.
- H. Wasjands nye anlagte Paleværk.
- I. Søebod.
- K. Kirkeby's Paleværk.
- L. Broen.
- M. Vester-og Øster-Fjord.
- N. Kurkat Mølle.
- O. Blokilds Mølle.
- P. Koedam.
- Q. Reebeklov.
- 1. Adel-Gaden.
- 2. Wiborg-Gaden.
- 3. Kirke-Strædet.
- 4. Skib-Gyden.
- 5. Lille-Gaden.
- 6. Vester-Gaden.
- 7. Marker.
- 8. Hæuser.
- 9. Væien til Wiborg.
- 10. Væien til Randers.
- 11. Væien til Mariager.
- 12. Væien til Hørbjæ.
- 13. Væien til Højstrup.
- 14. Væien til Aalbors.
- 15. Væien til Fladsund.
- 16. Væien til Hørsjoe.
- 17. Væien til Toststrup.
- 18. Væien til Fjorden.

J. L. Schiøth. delin.

HOBROE

dede, Ilfig Mark, Nye Mark, Gabriel Marcussens Mark, Øster Mark, Vester Mark, Klov, samt nogle Toster, og besaaes aarlig med Rug, Byg og Havre, ligesom enhver kan afsted komme. Af bemelte Jorde bruges en Tønde Harkorn af Udenbys-boende, men alle de øvrige bruge 14. af Byens Indbyggere, og haver enhver deraf, ligesom han har kunnet tilkøbe sig.

Foruden de andre Slags Nærings-Midler, falder og i Fiorden Fiskerie. noget Fiskerie, af Aal, Slynder, og deslige, men ei af den Beindenhed som tilforn, da her nu holdes ifkun een Baad, i den Sted her forhen har været tre og undertiden fire, alle brugte med Fordeel. Men det vigtige Kronens Sild-Fiskerie, som her forudm haver været, see Danske Magazin Tom. VI. pag. 169. veed man her nu aldeles intet af.

Mariager Bys Consumption har været 1758. 580. Rdlr. 1761. 895. Rdlr. 1764. 805. Rdlr. 1767. 805. Rdlr. Consump-
tion.

Markeder holdes her, den 5. Februarii med Heste og Fæ, den 16de Dag efter Pindsedag, den 4. Augusti St. Olofs Marked, Tiesdagen i næste Uge for Mikkelsdag, og endelig den 16. Octobris. Saa er her og anordnet at holdes Torvedag hver Torsdag. Markeder.

H o b r o e.

Hobroe.

Hobroe er en liden Kjøbsted, liggende i Onsilddherred, 8. Mile fra Aarhus, 3. Mile fra Randers, 6. Mile fra Aalborg, 1. Mill vesten fra Mariager, og 4. Mile fra den aabne Sø, efter Landkartet paa 56. Grader 42. Minuter Latitudinis, og 25. Grader 38. Minuter Longitudinis. Veien imellem Randers og Aalborg falder over Hobroe. Byens Situation er som en Halv-Maane, hvis Udsgt til den østre Beliggen-
hed.

Side imod Fiorden er behagelig. Fiorden, som ellers ved Mariager, og der forbi, har Navn af Mariager, Siord, heder her Sobroe Siord, saavidt den anrører denne Byes Egn, hvilket sidste Navn kanskee er ældere end det første, i det mindste kaldes den Sobroe Siord i et Document af Kong CHRISTIAN I. af 1449. Udi denne Fiord tager den her forbi flydende Aae sit Udlob. Det er merkværdigt med denne Bye udi **Jurisdiction.** Onsilbherred, som er et af de fire Herreder, der fordum blev pantsat fra Biborg Stift til Aarhus Stift, og endnu baade i det verdslige og geistlige hører til dette sidste Stift, at dog des uagtet denne Kjøbsted alene i det verdslige hører under Stiftamtmanden i Biborg og til Halds Amt, men i det geistlige under Biskopen i Aarhus, da derimod baade Randers og Mariager, som og ligge i disse saaledes fordum pantsatte Herreder, høre baade i Henseende til verdslig og geistlig Jurisdiction under Aarhus Stift.

Navn og Vaaben. Navnet skal Byen, efter Tradition, have faaet af en Mand, navnlig Soe, og Broen, som er anlagt over Aaen i nørre Ende af Byen, og over hvilken Landevein imellem Randers og Aalborg løber. Hvorefter og Byens Vaaben er en Broc paa 6. Stolper, hvorunder Vandet løber og ved hver Side af Broen en Vildmand. I Nærheden ligger en Gaard, heder Sovstrup eller Soes Torp, hvor i gamle Dage bemelte Mand skal have boet, som har eiet Egnen og la-
Broen. det gjøre Broen, og af hvilken baade Broen og siden Byen er givet Navn. Nogle holde for, at Broen har været kaldet Sov, Broe af den Bye Sov hos Mariager, hvorigiennem Landeveien fordum skal have gaaet. Bemelte Broe har i de 16de Seculo hørt Kronen til, og findes, at Niels Blak Herredsfoged i Hindstedherred har 1533. faaet Kong

Kong FRIDERIK I. Brev paa, at han i sin Livstid skal beholde den Broe, som ligger uden for Høffbroe, at holde vedlige paa sin egen Beføstning, og ei dertil at bruge Kronens Skode, og skal han nyde og beholde hvis Rente og Rettighed, som ligger til at holde samme Broe færdig med, dog med saa Skiel, at; han skal aarligen give Hr. Erik Banner, eller hvem samme Herred i Pant og Forlæning haver, fire Pund Korn, og holde Broen i god Stand.

Hvor gammel Byen er, og af hvem den først har faaet Ribs-Privilegier steds-Frihed, vides ikke, men man holder for, at dens Oprindelse kan tilskrives Landveien og de Reisendes Befordring, som falder der igjennem. Ei heller veed man, hvilke og hvor gamle Privilegier Byen for-^{og} dum har haft. Men det er tilforladeligt, at Borgerne i Høbroe af Kong FRIDERIK II. har faaet Stadsfæstelse paa deres forige Privilegier, dateret Emfoster den 14. October 1560. Tilforn i det Aar 1542. har Kong CHRISTIAN III. givet Borgemeester og Raad i Høbroe Eiendoms Brev paa en Bondegård, som var forbrudt til Kronen, liggende uden for deres Bye, og tilforn havde Christen og Peder Anderfön til, kaldet Tiugstrupgaard, at have med al sin rette Eiliggelse, som er en frie Sierding Jord udi Tiugstrups Mark. Paa det at Høbroe Ribssted kunde des ydermere bygges, forbedres, og ved Magt holdes, har høistbemelte Konge 1552. bevilget Borgemeester, Raadmænd, og menige Borgere der i Byen, at det Marked, som pleier aarligen paa Seyer mere vor Frue Dag at holdes i en Bye, kaldes Glendstrup, skal herefter holdes udi Høbroe, og ikke andensteds. Ligeledes haver Kong CHRISTIAN IV. 1635. bevilget, at fire aarlige Markeder, som hidindtil ere holdne halvtredie Mile

Mile fra Hobroe, paa Heden, kaldet Dellemarken, maae herefter holdes i Hobroe, nemlig, Philippi Jacobi Dag, næste Mandag efter Trefoldigheds Søndag, St. Lamberti Dag den 17. September og St. Dionysii Dag den 9. October. Samme Aar har Hans Majestæt givet Hobroe Rådsheds Skomagere Brev paa, at maae forhandle deres Arbeide i Hanherred, Vendsyssel, og andensteds, baade udi Markeder, til Tinge, og andensteds, paa hvad Tider demrem Lyfter, som de af Arilds Tid gjort have. Anno 1661. er efter Kongelig Befaling gjort en Tæpering eller Grund-Taxt over Hobroe Bye, som i den da næst forledne Svenske Krig var bleven meget ruineret, og befindes, at de Eiendomme, som Indvaanerne har haft i Gaarde, Huse, Grund og Mark-Jorde, ere vurderede for 7049. Slette-Daler, umyndige Børns Eiendomme for 1157. Slette-Daler, og de Eiendomme der i Byen, som Udenbyes Folk have tilhørt, for 1621. Slette-Daler, i alt 9827. Slette-Daler. Hobroe er i vore Tider bleven navnkundig ved en besønderlig Stiftelse af en af sine Borgere, som til sidst boede og 1766. døde i Kiøbenhavn, navnlig Laurids Stistrup, hvilken, til Guds Kundskabs Udbredelse, har hengivet sine Midler til at lade trykke fornødent Forraad af Bibeler for, og dermed at forsyne de fattige af Almuen i begge Hans Majestæts Riger indtil det yderste Jøland. Hvorom, og om andre Hobroe Byes Donationer, kan eftersees Hofmans Sundager. Tom. III. pag. 88. seqv.

Kirken. Kirken, som ligger paa en høi Banke ved den syndre Side af Byen, er ifkun liden, men indvendig jirlig. Altertavlen foræret 1699. af Byfoged Laurids Schipper, og 1703. af hans Eftermand i Egteskabet Matthis Hamborg stufferet, hvilkets Hustru Mette Schorup har givet

givet en Lysekrone til Kirken. Samtlige deres Epitaphium hænger paa den nordre Side i Choret. Skriftestolen har Sognepresten Jacob Erik- sen og hans Hustru Anne Cathrine Kuur 1706. ladet staffere. Chors- døren med sine Ornamenteer har Byfogden Christen Hostrup ladet gjøre og Kirkestolene male. Prædikestolen af Eeg med smuk Billedhugger- Arbeid er 1698. befestet af Laurids Hobroe og Hustru Maren Schorup. Paa en Rude i Binduet ved Prædikestolen findes nogle ulæselige Bog- staver og Aarstal 1604. Kirken er prydet med endeel lakte Stole. Paa den nordre Muur hænger et Epitaphium over Niels Lauridsøn Borgemeester i Hobroe, død 1629. 73. Aar. Ved Choret er opsat et Epitaphium over Mathias Hack Borgemeester i Hobroe som døde 1671. og Hustru Anne Blok, samt Svigerfader Borgemeester Sören Blok, som døde 1647. Kalk og Dist af Sølv baade uden og inden forgyldt, som 1739. blev omgiort, har Jørgen Skram til Ziele 1590. ladet gjøre. Kir- kens Bygning er trofast af hugne Kampesteene, repareret 1735. har et lidet Taarn, men er indvendig ikke hvælvet. I Taarnet hænger en større og en mindre Klokke, paa den store staaer FRIDERIK IV. med det Symbolo: Virtute & Prudentia, og at Klokken 1700. er omstøbt ved Rudolf Melchior, hvortil Niels Abildgaard gav 80. Kroner. 1616. i en stærk Storm blæste Kirketaaernet i Hobroe ned, hvorfor Kong CHRIS- TIAN IV. efter Borgemeesters og Raads Ansøgning, og efterdi Kir- ken og Sognemændene ikke ere ved den Formue, at de Taarnet igien kan opbygge, allernaadigst bevilgede, at de andre Kronens Kirker i Zalds Leen skulde komme Hobroe Kirke til Hielp hver med fire Daler.

I den syndre Kirkegaards- Muur, ikke langt fra Skolehuset, Runestene. staaer en opreist Hsgraa Kampesteen, bredere for neden end oven til, D. Atlas Tom. IV. D y y hvor.

hvorpaa læses denne Runekrift: Thurir risdi sten donsi eufi Karl hingudon fylaka sin herde gudian tryg, 3: Thor reiste denne Steen efter Karl hin gode sin Medfølger Hær: Guden troe. See WORMII Monum. Dan. pag. 282. hvor og pag. 280. anføres endnu en Runesteen, som da fandtes ved en Borgermands Dør med denne Vaaskrift: Thoraltin resdi stin deni eftir Auguta ok Ingel fadur vart gudu viner 3: Thoralt reiste denne Steen efter Augut og Ingel vor Saders gode Venner.

Skole. Her har tilforn været Latinsk Skole, men samme blev med de andre smaa Skoler 1739. nedlagt, og Indkomsterne til andre Skoler forflyttede. Skolehuset bruges formodentlig nu til Byens Danske Skolehold.

**Gader,
Pladser,
og Huse.**

Byen har alene en Keel Gade kaldet Adelgaden, og nogle smaa Gader eller Gyder med disse Navne, Viborg Gaden, Kirke Strædet, Skibgaden, Lillegaden, Vestergaden. Her ere to Torve, det store Torv, og Kirke Torvet. Derforuden navngives her disse Pladser, Magazin Huset, Tømmer Pladser, Vassards ny anlagte Pæleværk, Sæboden, Kirkerterps Pæleværk, Keel Søi, og tvende Møller, Syrkat Mølle, og Blok Kiers Mølle. Magazinet er et grundmuret Huus østen ved Fiorden bygt af Amtsforvalteren Kammerraad Spliid til Magazin Korn. Byen bestaaer ellers af 34. Gaarde og 38. Huse, i alt 72.

Raadhuset.

Raadhuset er lidet efter Byen, og ligger midt derudi. Der holdes Byetings Retten hver Mandag, og Onsdag herreds Ting hver Uerddag. I forrige Tider og til efter Souverainiteten, har Magistraten her, som i andre Riobsteder, været Borgemeester og Raadnænd. Nu

er

er Byens Dørrighed, en Byfoged, som tillige er Herredsfoged i Onsildeherred, og en Byeskriver, som ogsaa er Postmester og Herredsskriver i Onsilde-Rinds- og Bislum-Herreder.

Hvad Indbyggerne og deres Næring angaaer, da ere her fire Indbyggere, og Næring. eller sex Familier, som leve af Riibmandskab, hvilket bestaaer i grove Varer og nogen smaa Kram. Handverks-Folk ere de fleste og over 40. Daglønnere 5. De øvrige ere Bertshuusmænd, og nogle Enker, foruden Geistligheden, Dørrigheden, og et Par andre Civile-Betientere. Borgerne ere 60. i Tallet. Men i alt med gamle og unge ere her om trent 450. Mennesker.

Handverkerne ere disse.

Bagere	°	°	3	Kobbersmed	°	°	1
Barberer	°	°	1	Muurmester	°	°	1
Bødker	°	°	1	Møller	°	°	1
Dreiere	°	°	3	Varfemager	°	°	1
Farver	°	°	1	Sadelmager	°	°	1
Felberedere	°	°	4	Skippere	°	°	5
Glarmester	°	°	1	Skomagere	°	°	7
Grovsmede	°	°	2	Skrædere	°	°	3
Guldsmed	°	°	1	Slagter	°	°	1
Handfemager	°	°	1	Snedker	°	°	1
Hattemager	°	°	1	Stolemager	°	°	1
Kleinsmed	°	°	1				

Abling.

De som bruge Abling, foruden deres Handet og anden Brug og Næring, ere 24, som dog ei avle mere end til Huusholding og at holde to Heste og to Kiøer med. Byens Agerjord bestaaer i to Marker. Tienden deles imellem Sognepresten og Kirken.

Seglads
og
Handel

Den liden Seglads, som Borgerne har, falder igiennem Mariager-Fiord, som her foran kaldes Hobroe-Fiord. For nærværende Tid eier Byen alene 5. Skibe, som gaae mest til Norge med Korn og fede Varer, og henter igien Trælast, undertiden og paa Kiøbenhavn med samme Slags Varer. Fiorden kan ikke besegles uden med smaa Fartøier, der ei stikke dybere end 6. à 8. Fod, formedelst de saa kaldte Mariager eller Mølle-Grunde. Skibene har deres Indløb i Fiorden fire Mileveis herfra af Katagat, gaae forbi Hadsund, hvor Toldstedet er, som de klareres ved, siden forbi Mariager, og lande ved Hobroe, de kan komme paa 3. Byseffud nær Byen. Men Skibsfarten blev her fast bedre og beqvemmere end i Randers-Fiord, naar den lidet blev hiulpen ved Forbedring af en Mudder-Vram, som meenes med ringe Beføstning at kunne fke.

Consump-
tion.

Byen har svaret i Consumption 1758. 805. Rdlr. 1761. 870. Rdlr. 1764. 840. Rdlr. 1767. 1015. Rdlr.

Markeder.

Af Markeder holdes i Hobroe følgende: Den 1. Maji, den 10. Septembris, den 9. Octobris, med Kram-Varer.

Under Mariager Amt, befattes følgende tvende Herreder, med de derudi liggende Sogne, Byer, og Gaarde, med videre.

I. Dnsild-

I. Onsfildherred.

Onsfild-
herred.

1. Hornum Sogn (a). Hornum Bye. Brøndum Bye. Trin-
derup Hovedgaard.
2. Snæbum Sogn (b). Annez til Hornum. Snæbum Bye.
Gundestrup.
3. Nørre-Onsfild Sogn (c). Annez til Synder-Onsfild. Nørre-
Onsfild Bye.

Y y y 3

4. Syn-

-
- (a) Kirken er vel bygt, men smal. Paa Kloffen staaer det Aarstal 1642. med disse Navne CHRISTIAN V. som var CHRISTIANI IV. Søn, Kield Nielsøn Trane Sogneprest, og Kield Andersøn Kirkeværger. Paa Ly-festagerne findes de Kragers Baaben. Kalk og Dist af Sølv meget smukt med de 12. Apostle udstukne. I Kirken er et Epitaphium over Major Munderspack til Trinderupe. Ved Trinderup Krat er en lang Rad Stene, som skal være Levning af Orthins Alter, udi Kratten lige over for fets nogle Træer, som aldrig bære Blade, hvorom den gemeene Mand fabulerer, at Hedningerne derpaa have hængt deres Offere.
- (b) Snæbum Sogn er det mindste, som kan være til; Beboerne faa, og Hartforret ifflun 25. Tønder. Kirken er og meget liden og uden Zirak. Paa Degne-Stolen, som før har været Skriftestool, staaer, at Niels Jensøn har ladet den gjøre, med et gammelt Aarstal som synes at være 1575. Kalk og Dist er af Bløe.
- (c) Kirken er liden og teglhængt, og har et lidet Taarn. Der ere nu to Sogne eller Byer. af det Navn Onsfild, nemlig Syndre og Nørre, hvoraf og Onsfildherred saa er kaldet. Navnet er i gamle Dage skrevet Othensbylle, Othenshillæ 1248. og Othensbul 1403. og er givet disse Byer af en der løbende Strøm, som har hedet Othens Sul, et Baud, som har været hel- ligt de gamle Danstes Afgud Othen eller Odin, eller brugt til hans Dyr- kelse. Om Onsfild Broe er 1490. af Herredstinget taget et Syns-Bidue, at den da nylig har været i Stand sat med Stæg, med Rende, Træer og Pæle,

4. Synder, Onsfild Sogn (d). Synder, Onsfild Bye. Ulstrup Gaarde.
5. Hobroe Sogn, Hobroe Klobsted, forhen beskreven.
6. Skjellerup Sogn (e). Anney til Hobroe. Skjellerup Bye. Underup Bye. Gietterup Bye. Skovsgaard. Strandholt et Huus.
7. Mariager Sogn. Mariager Klobsted foran beskreven. Mariager, Kloster Hovedgaard. Fjellsted Bye. Katbjerg Bye (f).
Bredløs

Åle, see Tustrup om Tingene pag. 12. Denne Broe er i vor gamle Historie bleven bekendt deraf, at der ved det Aar 1433. har staaet et Feltslag imellem Kong NIELS og Kong ERIK EMUND ved Øthenshille Broe, som SVENO AGGONIS pag 110. beretter.

- (d) Synder, Onsfild Kirke er, ligesom den forige, liden, med et lidet Taarn. Synder, Øthenshille nævnes i et Document af 1240. Mogle have skrevet Navnet Vognsild
- (e) Navnet findes i gamle Dage skrevet Skelvetorp. Kirken er deels af hugne Steen deels af Krid:Steen, med et lidet spidst Taarn, og indvendig med en smul Altertavle og nye Ege-Stole, prydet og ellers i Stand sat af Eieren Forvalter Hans Thornson til Skovsgaard. Paa Degnestolen staaer det Aarstal 1642. Kalk og Dis af Sølv indvendig forgyldt er givet 1651. af Hans Nielsøn Drostrup og Karen Albrers Datter til Skovsgaard. Af Gietterup Bye hører næsten Halvdelen til Vester-Tørsløv Sogn i Nørre Haldherred. Det Huus Strandholt ligger under Skovsgaards Taxt.
- (f) F eller ved denne Bye har uden Tvil forud ligget det Slot eller befæstede Herresæde Kattebjerg, som i Kong VALDEMAR IV. Tid tilhørte Stig Andersøn eller nogen anden af de oprørske Jydsk Herremænd. Hvilket Slot 1359. af Kongens Krigsfolk, da de vare afslagne ved Randers, blev belagt og indtaget, og af Kongen selv forstyrret. See HVITFELD pag. 519.

- Brødløs Gaard. Bester-Torsted Mølle. Brødløs Hedehuus.
 Silleborg. Katbjerg-Ød. Frantzberg. Synder- og Nør-
 Gaard Huse. Hov Bye (g). Allstrup Bye. Trinnerup Bye.
 Fladbjerg Bye. Jomfru-Bakken. Maren-Mølle. Havnhuset.
8. **Falslev Sogn** (h). Falslev Bye. Valle Hovedgaard. Affens
 Bye. Tre enlige Huse. Annexet hertil er Kierbye i Bierlev-
 herred.

9. Sem

- (g) Hov Bye, som og skrives Houg, skal have Navn af en stor Høi, kaldet
 Houg-Høi, vesten for Allstrup liggende, hvori en Rasse-Konge siges at
 være begravet. I Hov har Thord Degen 1342. eiet en Gaard og en
 Mølle. Hov har og forud været et Kirke-Sogn og haft sin egen Kirke,
 som hørde Nørre-Kloster til, see Danske Magazin Tom. II. pag. 139.
 144. Af Hov-Kirke ere endnu Ruderne tilhøye. Til denne Kirke har været
 en temmelig stor Klokke, som endnu findes i Mariager med saadan Paa-
 skrift: Anno Dni. MCDLXXIII. fusa est ista campana in Houwe, dedit Ni-
 col. Petri. Af øvrige ovenmeldte Steder høre Brødløs Hedehuus,
 Silleborg, Katbjerg-Ød, Frantzberg, Synder- og Nør Gaard under
 Mariager-Klosters Hovedgaards Tact, og Havnhuset under Giesfing-
 gaards Hovedgaards Tact.
- (h) Kirken er af hugne Steene, med et lavt Taarn. Over Indgangen til Kir-
 ken findes en stor Steen, hvorpaa ere udbugne to Bjørne eller Løver sid-
 dende, som holde en Fork kløftet i begge Ender. I Choret hænger et
 Epitaphium, som Mogens Kruse til Valle 1598. har ladet opsette over
 sine Forældre Laurids Kruse som boede paa Valle og der døde 1597.
 64. Aar og Fru Inger Hög. Deres Lig og flere af de Krusers Familie
 ere nedsatte i den aabne Begravelse i Allergulvet. Affens har formodent-
 lig hedet af første Færd Asnæs, ligesom flere Steder her i Riget, og
 været en af de Udfanter ved Søen, hvor nogen af Aserne og Odins Føl-
 geskab har nedsat sig.

9. Sem Sogn (i). Annex til Mariager. Sem Bye. Edderup Bye.
10. Sem Sogn (k). Annex til Mariager. Sem Bye. Skrodstrup Bye. Dvotrup Gaard. Dvotrup Mølle. Baskhuset. 5. Skovhuse.
11. Svenstrup Sogn (l), Annex til Tørstev i Nørre-Haldherred.
Svenstrup

- (i) Sem har en gandske liden Kirke, uanseelig, og uden alle Zirater.
- (k) Kirken er temmelig stor, bygt af hugne Kampesteene, indvendig Loft, undtagen en Hvælving over Choret. I Waabehuset paa høire Haand staaer en firekantet Kampesteen to Alne høi, hvori er et rundt Hul som et stort Saltkar, brugt fordm til Vie, Vand. Uden paa Muren kiendes tilforn at have været en anden Indgang, da der endnu staaer to runde Piller, og oven en Steen, hvori ere udhugne to Løver. Paa Altertavlen findes de Aarstal 1590. og 1721. Til Alteret ere 1679. givne tvende store Mæsfing-Lyfestager af Ludvig Lorentzen og Elisabet von Dort, hvis Ligkister staae i den aabne Begravelse under Choret. Kalken er af Sølv, forgyldt og af smukt Arbeid, paa Foden læses denne Munkeskrijs: Johannes Harthbo cum consorte sua Marina fecerunt hoc vas fieri, og paa de 6. Udkanter over Foden staae disse 6. Bogstaver J. H. E. S. V. S. som betyder Jesus. Af Levninger fra de Catholske Tider findes endnu her i Kirken et Malm-Røgelsekar med Laag som et Taarn, en Jern-Lyfestage, imod halvtredie Alne høi til 8 store Vox-Lys udi en Rad. Et Helgen-Billede af Træ, siddende som i en Lendestool og med en Chor-Raabe om. I Choret hænger et Epitaphium over Jomfrue Anne Niels Dotter, som døde paa Dronningborg 1593. med hendes Fæderne- og Møderne-Waakener. Der hænger og en Standaard over Martin Ernst Leschle Major af Cavalleriet, død 1697. 52. Aar. Baskhuset ligger under Trudsholms Hovedgaard's Tært.
- (l) Kirken's Bygning er af store hugne Kampesteene, Taarnet, som er lidet høiere end Kirken, er ikke saa trofast, da det er bygt af uevne og meest runde Steene,

Svenstrup Lovgaard. Frue Bye. Bagge Gaard. Kiellerup Hovedgaard, med Mølle, Søehuus og Smedehuus.
En

Stene, hvorfor det i nyere Tider er sammenbundet med Bletter og Jern-
Ankere. Paa en i det nordost Større indsat Steen hen imod 5. Alne fra
Jorden sees udhugget et Menneske, Hoved. Anno 1488. er taget et Ring-
vidne, at Svenstrup Kirke da meer end 40. Aar havde ligget til Nørre-
eller Glenstrup Kloster. Paa Kloften staaer, at den er skøbt i Aarhus
1651. da Thord Jensen var Provst i Dunsildherred. Altertavlen er ganske
flet, med to Døre at lukke til, bekoftet 1588. af Knud Mogensøn Lö-
venbalk til Kiellerup og Frue Ide Niels Dotter, derpaa findes begge de-
res Fæderne og Moderne Baabener. Samme Aar har de og givet til
Alteret to høye Metal-Lyfestager med deres Baabener paa. Begges Baa-
bener, med det Aarstal 1592. staaer og paa det store Kobber-Belken i Fon-
ten. Hof er der et Døbefad af Tin foræret 1713. af Anders Sörensen.
Paa de øverste Stole staae Jörgen Bernekovs og hans Frues Baabener.
Kalken er af Sølv, som Anders Sörensen Forpagter paa Kiellerup 1705.
har ladet reparere og indvendig forgylde, paa de 6. Tapper over Foden
staae disse 6. Bogstaver J. H. E. S. V. S. som betyder Jesus. I Gangen
ligger en Ligsteen over samme Anders Sörensens Hustru Maren Jens Dot-
ter Söfkov som døde 1705. Ved Chorsdøren er ovenmeldte Knud Mo-
gensøn Lövenbalk begravet, paa hans Grav har ligget en meget smuk
og net udhuggen blaaagtig Ligsteen, som har haft den flette Skiebne, at
den for mange Aar siden er tagen af hans Grav og lagt over en Kirkevæ-
ger ved Kirkedøren, siden er den omtrent 1750. bortført til Skovsgaard
og lagt i en Gang, hvor da værende Sogneprest Hr. Lachman har set den,
hvorved Kirken har mistet en Prydelse og de gode Udels-Gølf, som havde
gjort vel imod Kirken, en velsortent Vreminde, Inscriptionen paa Stenen
er denne: Her under ligger begravet Erlig og Velbyrdig Mand Knud Mo-
gensøn til Kiellerup, Sal. Mogens Lafridsöns Søn af Thiele, med hans
kier

En Vandmølle neden for Kirken. Lykkemark en Bondegaard.
Gundetup. Aonsberg Hedehuus. Munkhufet.

2. Gislum - Herred.

1. Ullids Sogn (a). Ullids Bye. Øster - Søstbef Bye. Vester-
Søstbef Bye.

2. Alstrup

kiere Høstru Erlig og Velbyrdig Frue Ide Niels Dotter, Salig Niels Brons Dotter af Kongeslev, Gud give theenom met alle Guds Udvalde en glædelig og ærefuld Opstandelse. I den aabne Begravelse under Taarnet staaer Axel Urnes Ligkiste med flere. Paa Kirkegaarden ligger en Ligsteen over fornævnte Anders Sørensen Vestergaard Forpagter paa Kiellerup, Jens Brakses Fader. I Svendsrup Sogn findes adskillige hedenske Grav-Høie, men ved Veien norden for Kirken en stor rundagtig Steen, hvilende paa 5. andre store Steene, med en Abning ned under Stenen paa syndre Side, den gemene Mand kalder den Jyn-Dvæn, og siger, at derunder ligger begravet en hedensk Konge, eller kantsker en fornem Mand af det Navn Sven, som først har beboet Stedet og kaldet det Svænstorp. True Bye ligger synden for True Søe og i Nør-Haldherred, hører dog til Svendsrup Sogn. Baggegaard har ikke længe siden været en Bondegaard, som Jens Braks lod nedbryde og lagde dens Eiendom under Kiellerup. Gunderup beboes af tre Mænd. Østen for Kiellerup har før mange Aar siden staaet nogle Gaarde, kaldet Kiellerup Bye, af hvad Narfag samme Bye er lagt øde vides ikke, men dens Torde ere folgte til Kiellerups Eiend og lagte derunder.

- (a) Kirken er anlagt paa en Sandbakke, som ved syndre Side er meget steil og brat. Kirkens Bygning bestaaer for neden af hugne Steene, for oven af Muursteene, og er tækket med Blye. Taarnet af store Kampsteene, har før været høi, men gjort lavere, da Generalmajor Lütichau til Verkefeld 1745. lod Kirken reparere. Traditionen siger, at en Enke-Frue, som har boet vesten for Kirken, har ladet den bygge, fordi hun en Jule-Nat, da hun vilde fiøre til Fovling Kirke, veltede paa en stor Steen, som endnu kaldes Jule Steenen

2. **Alstrup Sogn (b)**, Annex til Lovens. Alstrup Bye. Elkier 2. Gaarde. Eriis en eenlig Gaard. Lundgaard en eenlig Gaard. Kaldal en eenlig Gaard. Hestbek to Gaarde. Hestbek Mølle.
3. **Vognsild Sogn (c)**, Annex til Farsøe. Vognsild Bye. Svolderup Bye. Vester Narup en Gaard. Øster Narup en Gaard. Vestrup Bye. Meilstrup en Gaard. Østrup Bye. Morum Bye.
4. **Farsøe Sogn (d)**. Farsøe Bye. Fredberg Bye. Zvanstrup Hovedgaard. Taarup Prestegaard. Sandrup Bye. Giøttrup Bye.

3 3 2

Bye.

- (b) Kirken er af hugne Stene, har før haft Taarn, men nu intet. Paa Kloften, som hænger i et Træverk, staaer en ulæselig Munkeskrift. Kaldal skal være kaldet saa af en Engellænder, ved Navn Karl, som siges at have byggt Svolum Kirke, og skal have boet paa denne Gaard, som ligger i en Dal, omringet af store Bakker. Hestbek har Navn af en liden Bæk, som udspringer ved Gaardene, og siden formerer en Mølledam, hvorved drives en liden Vandmølle, som har ikke stor Næring.
- (c) Kirken har et lidet Taarn. Paa Altertavlen staaer Geheimeraad Vincenz Lerkes og Frues Catharinæ Vibes Daabener, som 1703. har ladet den male. Begge Kirkerne høre til Eieren af Lerkensfeld. Narup, som fordiem er bleven skrevet Aæthorp, har sit Navn af Lerkensfelds Aæ, som løber der forbi.
- (d) Farsøe har sit Navn af en Søe der i Byen, forbi hvilken løber en alfarvei fra Halsborg til Hvalpsund. Kirken har et firkeligt Taarn, er indvendig hvælvet, undtagen Choret, hvorover er Loft. Altertavlen er beskrevet 1651, af Sognepresten Søren Hansen Viborg, hvis malede Epitaphium findes i Kirken, samt over ham en indmuret Steen med Årstal 1666. Nøf et ældere Epitaphium over Sognepresten Niels Jenssøn som døde

Bye. Støtterup Bye. Vandrup Bye. Ballum Bye. Holm Bye. Fragtrup Bye. Ebdrup to Gaarde. Damergaard to Gaarde. Holmgaard. Trendhuset.

5. Binderup

År 1602. Reden i Kirken er en aaben Begravelse. I Fredberg Bye skal i gamle Dage have staaet en Kirke, hvis Sted endnu vises, og da var den vesterste Gaard i Byen, som endnu kaldes Fredberg Lovgaard, en Herregaard som forudm skal have været beboet af de Fredberger, paa hvilken tilsidst boede tvende Junkere. Paa samme Tid var Prestegaarden, som nu hedder Taarup, ogsaa en Herregaard, hvis Rudera af Grave, og Steentrappe, ved et Sted kaldet Lysholm, med en Smidie hos, for ikke mange Aar siden har været at see. Paa denne Herregaard, hvis Navn er forglemt, boede to Jomfruer, som først vare Drenner med bemelte Junkere, men siden bleve dem saa fiendske, at hver med en Dolk paa en Søndag efter Messen skal sin Junker ihjel i Fredberg Kirke. Til Bod for denne Synd gav Jomfruerne deres Gaard til en Prestebolig og kaldede den Taarup eller Taare-Torp. Af Prestegaarden kaldes begge Sogne af nogle Taarup Prestekald. Tilførn var Prestegaarden i Vognsild, som da var Hoved-Sognet. Fredberg Kirke blev derfor strax nedbrudt, og Byen lagt til Farsøe Kirke. En Gaard i Støtterup kaldet Vestergaard, skal tilførn have været beboet af Adel, ligesaa Støtterupgaard i Støtterup Bye, hvorpaa de Munker ved 1500. skal have boet. Holm skal 1467. været et Herresæde, nu en Bondebye. Holmgaard siges og at have været en Herregaard, for en 40. Aar siden boede derpaa Borgemeester Spormand, men 1500. har den været beboet af Laurids Strisen. Nu ere alle disse Gaarde uden al Frihed. Fragtrup er ved en liden Bøf affskilt fra Vandrup Bye, med hvilken den ellers var saa got som een Bye. Holm Bye er omgiven med Kier og Morads, hvoraf den har faaet Navn. Trendhuset er en Afbygger paa Prestegaardens Grund, har før været tre Huse, som Torden var fiftet imellem, men nu en Gaard. Fredberg Bye er mærkværdig af den ulykkelige Sandflugt, som næsten har ødelagt den ganske Byes

5. Binderup Sogn (e), Annex til Tisted. Store Binderup Bye. Lille Binderup Bye. Høfflev Mølle.
6. Stenild Sogn (f), Annex til Durup. Stenild Bye. Bolde-
rup Bye. Røgdруп Bye. Hannerup en Eensted Gaard.
7. Lovense Sogn (g). Lovense Bye. Zessel Hovedgaard. Liin

3 3 3

gaard.

Byes Mark, der tilforn var den beste Jord i disse Sogne. Det er ved 100. Aar siden den begyndte at udbrede sig, og det fra Myrhøi Bye og Hede i Strandbye Sogn, hvorfra den er gaaet mere end en halv Meil over en stor Hede til Fredberg Mark, siden over denne hele Mark, og strek-
ker sig hvert Aar længere hen lige imod Giøstrup. Hvor den kommer, forvandler den Marken til en Udørken, borttager den øverste, Skjold af Jorden, og efterlader sig kun Græs og Steen.

- (e) Kirken er i store Binderup, har et lidet Taarn. Igjennem disse to Byer, over Aaen ved Høfflev-Mølle, falder Landveien imellem Viborg og Nal-
borg. Imellem Binderup og Tisted Sogners Marker løber en Aae, kal-
det Møllevad, hvorved en Mølle fordem har staaet.
- (f) Kirken har et maadeligt Taarn, og er ringere af Bygning end Hoved-
Sognets Kirke.
- (g) Kirken er uden Taarn, Kloffen, som henger i et Træverk, har Sogne-
presten Christen Stavn og Kirkeværgeren 1684. ladet omstøbe i Nalborg.
Paa en Støel bag Kirkedøren staaer, at Iver Krabbe Lænsmand til Ma-
riager Kloster 1638. har foræret den til Anders Mikkelsen i Skov og
hans Arvinger. Nogle skrive Navnet Luensøe, andre Loens eller Luens.
Byen bestaaer af Hunsfolk, som nære:slig med Fiske- og Limfiorden ved
Hvalpsund. Bønderne her i Egnen kalde det en Loen eller Luun, naar
de i et moradstigt Kier finde en fast Plads, hvorpaa de kan staae, og som
Lovense er omringet af Limfiorden paa den ene Side, og for det øvrige af
Loens Søe og et sumpigt Kier, saa har Byen, som ligger i Midten,
heraf faaet sit Navn. Liingaarden har sit Navn af det Ord Liin, hvor-
ved

gaard. Overgaard. Torp to Gaarde. Skov en Gaard. Skovhuus en Gaard. Ovenskov to Gaarde. Hole Bye. Brendsøe Huus.

8. Sjølum Sogn (h), Annex til Ullids. Sjølum Bye. Dollerup Bye. Stistrup Bye. Stistrup Mølle.

9. Tisted

ved Bønderne forstaaer de høie Bakker omkring Limfiorden, hvilke de endnu kalde Liin eller Liir. Den Bye Hole har sit Navn af Hul, Hule, thi den ligger i en Dal.

- (h) Kirken, som efter en meget usikker Tradition skal være den fjerde af dem, der ere opbygte i Jylland, er uden Taarn, men har paa vestre Enden nogle murede Kamme, hvorfor Klokker hænges i et Træhuus. Bygningen er af hugne Steene, med en meget net Liste eller Gesims neden omkring. Lav kirken belagt med Blye, men Høikirken og Baabenshuset med Tagsteen. Den, som har ladet Kirken bygge, skal have været en Engellænder ved Navn Karl, og ligge begravet der paa Kirkegaarden nordvest for Kirken ved en liden Brink, man siger, at han har boet i Ulstrup Sogn paa en Gaard, som kaldes efter hans Navn Kaldal eller Karls-Dal. Ved Chorsdøren er begravet en Bønde af Stistrup Bye og hans Hustru Karen Torkils Datter, som og har et Epitaphium i Kirken med Aarstal 1657. hvor paa de og 5. deres Børn staae smukt afskildrede. En af deres Sønner har været den tiende Prest i Menighederne efter Reformationen, navnlig Mag. Christen Stistrup, som var en Satyrisk Poet, og har skrevet et Skrift imod det Svenske Manifest 1710. Hans Søn Laurids Stistrup er bleven bekendt af sin besynderlige Stiftelse, hvorom er meldet ved Sobroe. Paa Altertavlen staaer det Aarstal 1633. Bag Alteret er en liden rund Udbygning, hvori staaer tre Ligkister, i to af dem menes at ligge to af Sognepresterne, som har boet der i Sognet i Dollerup Bye, nemlig den fjerde og femte efter Reformationen. Den ene, Hr. Morten levede kort og druknede paa en Baad imellem Dollerup og Livland. Den anden, Hr. Mads, som og levede kort, lod Hr. Jörgen Lykke ved Aar 1570. halslugge,

9. Tisted Sogn (i). Tisted Bye. Bonderup Bye. Tvende Huse paa Allstrup Hede.
10. Durup Sogn (k). Durup Bye. Nørager Bye. Nøragergaard Hovedgaard. Demark en Bondegaard. Tardals Mølle. Besvelholm.

11. Gislum

hugge, af Marsag, at han paa Prædikestolen skielbede paa ham, fordi han havde nedbrudt Soingelberg Kirke, og brugt Materialerne til Bonderup, nu Lerkensfeld, at bygge, derforuden taget Dollerup Mølle fra Prestegaarden, og lagt Annergaardens Herlighed til Mariager Kloster, kaldende ham en Tyran og Guds Huses Forstyrer. Presten maatte derfor give en haard Forpligt, men da han desuagtet paa nye skieldede, blev han paagreben, dømt ved Gislumherreds Ting, og strax henrettet midt imellem begge Sogne paa et Sted, som endnu er kiendeligt.

- (i) Sognet og Byen kaldes gemeenligen Kongens TISTED, fordi de forðum horde Kongen til, men nu til Nøragergaards Gierre. Kirken er liden efter Sognet, og uden Taarn. Imellem Tisted og Bonderup er en liden riidende Vef, som skiker imellem Markerne. De to Huse paa Allstrup Hede høre under Nøragergaards Tact. Paa denne Hede findes Grund af en øde Gaard, hvorpaa for mere end hundrede Aar siden skal have boet en Bonde, som handlede med store Flokke Svin, hvilke førdervede de omliggende Bønder's Korn. Samme Mand blev til Spot af de andre kaldet Kongen i Allstrup Hede, og af en Mand i Bonderup en hellig Dag paa sin Kirkevet ihjelskudt. Morderen misfede Livet og blev jordet der paa Stedet i Heden, hvor endnu findes en stor Steen, Dyrnge opkastet over ham, fra hvilken Tid ingen har villet boe paa Gaarden.
- (k) Kirken har et kiønt Taarn, og er indvendig hvælvet. I Choret er en aaben muret Begravekæ. Paa den øverste Mands- og Drinde-Stool sjaacer udgravne Niels Stygges til Nøragergaard Fæderne og Moderne Vaabener med Aarskal 1570. Tardals Mølle og Besvelholm et lidet eenligt Sted ligger under Hovedgaardens Tact.

11. Gislum Sogn (l). Gislum By. Nyrup By. Kiellingtand en Gaard. Kiellingtand Mølle et Boel. Annex hertil er Testrup i Kindsøherred.
12. Rørbeek Sogn (m). Rørbeek By. Rørbeek Lovgaard. Bolstrup en Eensted Gaard. Bolstrup Mølle.
13. Grynderup Sogn (n), Annex til Rørbeek. Øster Grynderup

- (l) Af dette Sogn og By har Gislumherred sit Navn. Nogle mene, at Gislum før har hebet Gislund af en Skov saa kaldet, hvori Byen laae. Kirken er af maadelig Bygning og har et lidet Taarn. Derudi findes Hr. Peder Wittes Begravelse, en Tavle hvorpaa er tegnet nogle Jubel-Medailleer 1717, og en Fortegnelse paa Sognepresterne siden Reformationen.
- (m) Byen kaldes og Store Rørbeek, har sit Navn af en med smaae Rør bevoeret forbiløbende Bæk. Kirken er bygt af hugne Steene, men fuldet. Over Waabenhuus Døren staaer Jens Schmidts og Barbara Helena Klogs Navne med Aarstal 1742, hvilke da etede Bolstrup og havde Jus Patronatus til Kirken. Inden for Døren paa høire Haand staaer en firekantet Steen med 5. flade Huller i, brugt til Dievand i de Papistiske Tider. Paa Altartavlen staaer forbemelte Navne med Aarstal 1744. Stolene ere alle nye og smukt malede. Her er en indluft Stool for Proprietairen og en for Prestens Familie. Udi Choret sees Epitaphier over tvende Sogneprester, Eskil Gyntelberg som døde 1652. og Jacob Abel. I Kirkegulvet er begravet Sognepresten Hans Bang som døde 1742. Dette Sogn er Middelpuncten imellem Randers, Viberg, Løgstør og Aalborg, da herfra er 5. Mile til hvert Sted. I et Badsted, Kistvad kaldet, findes en stor Steen, hvorpaa staaer nogle ubekjendte Characterer, den nævnes af nogle Riststeen, af andre Tingsteen, endnu af andre Stielsteen, fordi den gjør Stiel baade imellem tre Herreder, Gislum, Mars og Hellum Herreder, og imellem tre Byer, Rørbeek, Døstrup og True.
- (n) Kirken er bygt af uhugne Kampestene, og fuldet. Kloffen hænger i et Træverk

rup Bye. Kiemterup Bye. Tullstrup to Gaarde. Allestrup
en Gensted Gaard.

14. Strandbye Sogn (o). Strandbyegaard fire Gaarde. Riis-
gaard.

Træverk ved østre Ende af Kirken. Altertavlen er gammeldags med tvende
Døre for. Paa Altérklædet af rødt Damask findes Etatsraad Iver Nico-
lai Sehesteds og Frues Navne med Aarstal 1731. De tvende Malm-
Lystfager ere givne 1642. af Christen Christensøn i Kiemterup. Paa
Kalken staar J. H. S. 1685. Paa Skriftestolen læses: E. G. Inspector
& Rector hujus ædis hujusque nomarchiæ, som skal være Cognepresten
Eskil Gyntelberg. I Gulvet er en aaben Begravelse, hvori hviler Ca-
tharina Elisabet Niels Dotter Vichmauds og hendes Søn Gregers Gre-
gersøn, som boede og døde i Tullstrup 1708. Nogle holde for, at Byen
har skrives *Grønnerup*, og har Navn enten af en gammel Kiempe ved
Navn Grøn, eller deraf, at en derigienem løbende Bæk gjør Stedet grønt
midt i den sorte Hebe. Kiemterup, som af nogle skrives Kiempestrup,
har kanske Navn af nogen Kiempe. Ved Skiellet i Heden, mellem Kiem-
terup og Durup, ligger en meget stor Kampsteen ophøiet paa mindre
Steene, derimellem er et huult Rum ned i Jorden, hvor Ulve før har
udlagt Unger. Steenen kaldes *Myr-Steen*, har 14. Huller af en Tom-
mes Lykkelse rødviiis og krydsviiis, den er saa bred, at 18. Tørvestiærere
derpaa om et Bord have siddet og spiset. Kanske Byen af dette Kiempe-
Monument haver Navn. I en Dal kaldet *Engdal*, hvor nu er Lynghede,
men siges for at have været en deilig Eng med en gienløbende Bæk, sees
en merkelig Steen kaldet *Kløven Steen*, som er kløvet i to Deele, hver
jaa stor som en Møllesteen, og videt saa fra hverandre, at et Menneſke
kan gaae der igienem, den gjør Skiel imellem Kiemterup, Brynderup,
Durup og Allstrup Byers Eiendome.

(o) Strandbye Sogn har før været et Prestekald for sig selv, men er nu sam-
let med Bjørnsholm og Malle Sogne i Sletherred. Navnet er af Linn-
fordens

gaard. Vester Brynderup Bye. Nyehøi Bye. Ertbolle Bye. Tamdrup Bye. Kiersgaard. Sunderupgaard Hovedgaard. Vadgaard Prestegaard. Siorup 2. Gaarde. Til Strandbye ere tvende Anneker, Biørnsholm og Malle i Sletherred.

Udi

fiordens Strand, som det ligger tet hos. Kirken ligger for sig selv, bygget af store hagne Steene, tækket med Blye, og jiret med et høit Taarn. Indvendig er den en af de smukkeste i Herredet. Choret er hvælvet. Altartavlen bekoslet af Niels Poulsen til Sunderupgaard og Frue Giertrud Hofman, hvis Forældre Thøger Hofman død 1692. og Karen de Hemmer til Sunderupgaard død 1704. ligge begravne i en hvælvet Begravelse under Altargulvet. Oven over er af Svigersønnen Niels Poulsen opsat dem til Erminde et lidet smukt Epitaphium med en Latinsk Inscription. Her er og et Epitaphium af 1656. over Sognepresten Laurids Lunde. Prædikestolen er smuk, bekoslet af Axel Jaal til Biørnsholm og hans Frue Rigborg Arnfeld med deres Vaabener og Aarskal 1639. I Kirken hænges 3. smukke Messing-Lysekroner, givne af forbemelte Niels Poulsen, som og har ladet gjøre et smukt Pulpitur for Herstabet, og under Taarnet ladet indrette en aaben Begravelse for sig og Familie. Her findes og i Kirken tre Tavler, paa den ene ere optegnede de Viborgske Biskoper, paa den anden Herredets Provster, og paa den tredie Stedets Sogneprester, alle siden Reformationen. Nyehøi Bye haver Navn af en meget stor Høi som ligger derved. Ved denne Bye, og paa Ertbolle Mark, er i forrige Tider, ved det at to Tyre slangebides og opkastede en stor Deel Jord, opkommen den store Sandflugt, som efterhaanden har udbredt sig over en halv Mil i Lengden, og ødelagt en stor Deel af de omliggende Byers Marker. Prestegaarden ligger en halv Mil fra Kirken, og kaldes Vadgaard eller Vadgaard af endeel Vand og Kier deromkring. Siorup eller Sætorp har Navn af trende Søer, som ligge derhos.

Udi Mariager Amt findes efterfølgende Herregaarde og Herregaarde.
andre store Gaarde.

Balle, i Falslev Sogn, Onsilddherred, er en siden gammel og Balle.
ucomplet Sædegaard, men Tiende-frie. Gaarden har fordum over
hundrede Aars Tid tilhørt den adelige Familie de Kruser. Bygningen
er af Ege-Tømmer, men ikke af stor Ansæelse, opført i 582. af Laurids
Kruse og Frue Inger Hög, hvis Baabener med dette Aarstal findes ud-
huggen i en Løsholt paa Borgegaarden. Af Eierne vides: Peder Kruse
Landsdommer i Nørre-Jylland og Frue Dorothea Viffert. Deres
Søn bemelte Laurids Kruse. Hans Søn Mogens Kruse og Frue Anna
Lunov. Deres Søn Otte Kruse og Frue Magdalene Krabbe. Deres
Søn Tyge Kruse til Balle og Frue Margareta Steensen. Nu er
beboes Gaarden af Controleur Niels Jörgensen. Hovedgaardstaxt
17 Tønder 2 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 84
Tønder 1 Album. Møllestyld 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar.
Tiender 73 Tønder.

Gunderupgaard, i Strandbye Sogn Gislumherred, er en vel Gunderup-
gaard.
byggt Herregaard, med en smuk Have. Gaarden afbrændte 1715. af
Baade-Jld, men da værende Eier lod den igien opbygge og sette i den
Stand den nu er. Borgegaarden bestaaer af 3. teglhængte Fløie,
derhos en stor Ladegaard af Muur og Bindingsværk. Paa Gaardens
Mark sees en stor firekantet Plads, med Bolde om, hvor Gaarden
siges først at skulle været byggt. Strax derhos er en Kilde, kaldet
Capels Kilde, som har ypperligt Vand. Under Gaardens Tært hø-
rer en skøn Mølle kaldet Trend-Mølle, som aldrig fattes Vand Vin-

ter eller Sommer, derforuden et privilegeret Krøer-Huus tet ved Landveien. Hvad Eierne angaar, da blev 1584. til Biörn Anderfens Døttre til Biörnsholm, Sidfel og Margrete Biörn, udlagt Strandbye-gaard og Strandbye Sogn. Sidfel Biörn blev giftet med Godslev Budde, som vilde haft Gunderupgaard anlagt paa et andet Sted, men det skede ei. 1632. har Frue Helvig Marfvin givet Frue Riborg Arnfeld Skøde paa endeel af Godset, hun havde Axel Juul til Gunderupgaard. Deres Søn Niels Juul 1665. Siden Axel Juul Jverfön 1688. Siden fik Assessor Peder Hofman Gaarden, og efter ham hans Broder Land-Commissarius Thöger Hofman og Frue Karen de Hemmer. 1705. Hans Svigersøn Niels Poulsen og Frue Giertrad Hofman. 1746. Deres Søn Oberste Jens Poulsen til Borslän Kloster. Nu Etatsraad Rosenkrone, som selv lader Ablingen drive, og har Stude til Besætning. Hovedgaardens Tact 25 Tønder 6 Skiepper 1 Album. Møllestyld 4 Tønder 6 Skiepper 1 Fierdingkar. Af Lerkenfelds Tact 2 Tønder 6 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Skovstyld 3 Skiepper 1 Album. Bøndergods 220 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Tiender 46 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar.

Hessel.

Hessel eller Hesselgaard, i Lovense Sogn Gislumherred, en liden men gammel Sædegaard, som i Documenter af 1391. og 1401. nævnes Hæse, Hæfel, og Hæselegard in-Gylsumherret, er af flet og ret Bygning, og har sit Navn af en liden Krat med Hessel-Træer, som ligger dertil. Gaarden har i forige Seculo tilhørt D. R. N. Hr. Jörgen Lunge til Odden, som døde 1619. Siden vides ingen af Eierne, førend 1743. da Greve Lerke solgte Hessel, tillige med Lerkenfeld, til General-Major Lättichau, hvis Enke-Frue endnu har den. Forpagte-

ren

ren holder derpaa Føde-Stude. En liden Fierdingvet norden fra Hessel ligger Hvalpsund. Hovedgaards Taxt 11 Tønd. 6 Skiep. 2 Fierd. 2 Alb. Bøndergods 173 Tønd. 2 Fierd. 1½ Alb. Tiender 34 Tønd.

Hvanstrupgaard, i Farsøe Sogn Gislumherred, en ucomplet ^{Hvanstrup-} Sædegaard, som tilforn skal have været fire Bøndergaarde. ^{gaard.} Bygnigen er Muur og Bindingsværk. Den har 1643. tilhørt Voldemar Lykke tit Grindestev Kloster, og 1653. Christen Munk og Frue Helvig Lykke. I nyere Tider har Hr. Lassen til Bjørnsholm eiet denne Gaard, siden Andreas Fugl. Nu eies og beboes den af Christen Bierum, som holder Stude derpaa til Besætning. Hovedgaards Taxt 24 Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingkar. Bøndergods 114 Tønder 2 Skiepper 1 Fierdingkar 1½ Album.

Kiellerup, i Svenstrup Sogn Onsilddherred, er en temmelig ^{Kiellerup.} gammel Sædegaard, liggende i Hede-Eggen, og altsaa i Henseende til Avling og Græsning af maadelig Bessaffenhed. Østen for Gaarden har ligget en Bye kaldet Kiellerup, som længe siden er afbrudt, Jorden fiobt af Jens Brak og underlagt Hovedgaarden. Gaarden ligger ved syndre Siden af en Søe, og har faaet sit Navn Kiellerup eller Kildetorp af endel Kilder nær ved Gaarden, saasom Sye-Kilde, Ploomands-Kilde, Knuds-Kilde &c. Søen har før været langt større, men formindskes og tilgroet Nar efter andet, saa at den underliggende Mølle ofte maae trænge til Band. Der ligger ellers tre Band-Møller til Kiellerup. Et synden for Gaarden sees Kiendetegn til, at der har staaet et Capel. Paa hin Side Søen i en Dal, kaldet Dalsgaard-Dale, menes at have tilforn staaet en Gaard, Dalsgaard kaldet, hvoraf man har fundet Ruderne. Borgegaarden bestaaer af en

Længde Stuehuus, et Loft høi, og tvende Side-Fløie, alt af Bindingsværk og mest af nye opbyggt af Jens Brask, som har ladet Gaarden ganske forandre, og de gamle Graver opfyldte. Gaardens Tiere, saavidt man har fundet finde: Oluf Banner, som 1515. har ladet forfatte en Laughævd over Kiellerups Enemerker, hvilken findes paa Pergament iblant mange andre gamle Documenter der paa Gaarden. Peder Kruse 1551. Jörgen Bernekov Befalingsmand paa Næstved 1557. Der efter maae Gaarden være kommen i Kongens Bære; thi 1580. har Kong FRIDERIK II. mageskiftet Kiellerup Gaard og Gods bort til Knud Mogensøn Lövenbalk i steden for Løverstrup Gaard og Gods. Axel Urne har 1646. eiet Kiellerup, og har været en meget viis og lærd Mand, hvorom endnu meget fortælles iblant den gemene Mand. Knud Rodsteen til Nyngsholm, hvis Enke-Fru Else Vind 1655. solte Gaarden til Claus Dyre til Sindinggaard. Han igien 1678. fiødede Gaarden til Johan Steenbek Borgemeester i Randers og Forvalter paa Dronningborg, om hvilket siges, at han skal have taget sig Griffenfelds Fald saa nær, at han siden har faaet Mangel paa sin Forstand. Efter ham er Commerceraad og Renteskriver Hans Benzon til Songaardsholm, Tuelund og Vestergaard, ogsaa bleven Eier af Kiellerup. Han opholdt sig i Kiøbenhavn og forpagtede Gaarden bort. Han døde 1715. men et Aars Tid tilforn solgte Gaarden til Fuldmægtigen paa Aalborg Amtstue Jens Brask, hvis Fader havde været Forpagter paa Kiellerup. Han fik Gaarden i en maadelig Tilstand, men har completeret den med Bøndergods, gjort Hede til Algerland, kiøbt flere Mark-Jorde dertil, og omdannet dens Bygning. Han døde 1747. og efterlod Gaard og Gods til sin efterlevende Enke Cecilia Cathrine Holstrup, som endnu be-
boer

boer den. Hovedgaardes Tapt 12 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar $\frac{1}{2}$ Album. Møllestyld 4 Tønder 2 Skiepper. Bøndergods 222 Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingkar $\frac{1}{2}$ Album. Møllestyld 6 Skiepper 1 Fierdingkar $\frac{1}{2}$ Album. Tiender 39 Tønder 7 Skiepper.

Mariager Kloster, i Mariager Sogn i Onsilbherred og hos Mariagers
Kloster. Riøsteden Mariager liggende, har før Reformationen været et anseeligt og stort Kloster, saavel paa Bygning og Gods som indlagte Personers Tal, men det florerede ikke meget over et hundrede Aar fra dets første Stiftelse og indtil det igien blev seculariseret. Det blev anlagt i Kong ERICI POMERANI Tid imellem 1400. og 1420. og fik en god Tilvært af det Gods som havde ligget til det gamle og da mesten forfaldne Glenstrup Kloster, foruden det Gods og de Gaver, som Hr. Otte Nielson Rosenkrands og flere af den Danske Adelskiendede til dets Stiftelse og Opkomst. Mariager Kloster var indrettet til begge Kion, og var, ligesom andre af samme Orden, baade et Munkes og Nonne-Kloster, stiftet Jomfrue Mariæ og Sancte Birgittæ til Ære. Det var af den nye Sancti Salvatoris Orden, som denne Svenske Frue Sancte Birgitta i næst foregaaende Seculo havde været Stifterinde til. Og som Jomfru Maria havde været St. Birgittes egen Patronesse og Skjæls-Helgen, saa fik ogsaa dette nye Kloster hendes Navn, at det blev kaldet Mariæ Alger eller Mariager, ligesom andre Klostere af samme Orden, som havde deres Udspring fra Hoved-Klosteret Vadstena i Sverige, blede arvede med Mariæ Navn, saasom Marieboe, Mariested, Mariendal, Marienkroge, Marienbaum, Mariensforst, Marienvolde &c. Systrene saavelsom Brødrene, stode alle under en Abbedisse, hvilken blev tituleret for Moder

der

der i Mariager, ligesom Prioeren eller Forstanderen undertiden kaldtes Sader eller Confessor. Dette Kloster har i sin Betsmagt haft af Kongerne store Privilegier, hvoraf nogle endnu ere bekjendte og tildeels overblevne i Mariager Klosters Friheder. Anno 1449. gav Kong CHRISTIAN I. Mariager Kloster en frie Savn i den Big-uden for i-Hobroe-Fiord, hvor alle maatte kiøbe, selge, og frit fare, uden Told og Fogedkiøb at gibe. 1451. forundte Hoisfbemeldte Konge-Klosteret, at holde en frie Særge imellem Dmershyssel og Himmershyssel, og 1453. gav Han Klosteret frie Birke-Ret, saa og Told, Forstrand, Fiskerie ved Eigens, undtagen Brag og Stranding. Foruden mangfoldige andre Betsgierninger, som Kong CHRISTIAN I. i sin hele Regjerings Tid udøste til dette Kloster. Iblant andet skrev Han 1468. til Paven et bevægeligt Brev, hvori han beder om Hielp og Understøtning til Klosterets Bygning og Kirke at fuldføre og i Stand sette. 1484. har Kong HANS stadfæstet alle Klosterets Privilegier. Det samme har og Kong CHRISTIAN II. 1514. giort. Og af begge disse Konger, saavel som af Kong FRIDERIK I., har Klosteret erhholdet mange andre anseelige Fordeele. Kloster-Kirken er forhen ved Mariager Bye beskrevet, men alt hvad som ellers kan henhøre til Kirkens og Klosterets Beskrivelse, er udførligen at læse udi Danske Magazin Tom. VI. pag. 65. 97. 129. 162. 194. 236. 263. til 288. hvor man finder Klosterets Sigil, samt Fortegning paa Abbedisserne, Confessores, og paa en stor Deel dets gamle Documenter. Det er næsten utroeligt, hvor meget Gods Mariager Kloster overalt i hele Jylland havde samlet og forhvervet sig. Men ligesom det før Reformationen paa et hundrede Aars Tid var kommet, saa forsvandt det igien i det næste hundred Aar, efterat Klosteret var

var seculariseret og gaaet i Kongens Bære, saa at, da Klosteret efter Souverainiteten som en particuliere Herregaard med næstliggende Gods blev udlagt og bortsolgt, var alt det øvrige vidtløftige fraliggende Gods paa andre Maader afhændet. Efter Reformationen synes Munkene strax at have faaet consilium abeundi, men Kloster-Tomfruerne, med deres Abbedisse, ere efter Ordningens Lydelse forblevne, og have efter den Kongelige Kloster-Ordning af 1545. nydet deres Ophold derinde en lang Tid derefter og til henved 1590. Imidlertid havde de Kongl. Embedsmænd, som med Mariager-Klosters Løn vare forlæenede, deres Boepæl der i Klosteret, indtil Souverainiteten forandrede Lønet til et Kongeligt Amt. Hvad Lierne efter den Tid angaaer, da blev Mariager Kloster med tillagte Gods 1664. udlagt og skjødet til Albert Baltzer Berentz, Leonhard Marselius, og deres Arvinger. Efter dem kom Gaarden til Frands Ludvig von de Wiele residerende Commissarius i Hamborg, og Fru Anna Berentz. Med deres Dotter Elisabet von de Wiele fik Geheimeraad Andreas Pauli von Lilienkrone Gaarden. Han døde 1700. men hans Arvinger bleve 1716. ved Høieste-Ret tildømte at betale til Kongen 28000. Rdlr. for ulovlig Skovhugst, da Hans Majestet i samme Aar ved Resuition tog Mariager Klosters Gaard og Gods til sig. Anno 1720. folgte Kong FRIDERIK IV. Gaarden igien paa Auction til Mikkell Tebring som døde 1723. og Med-Interessenter Peter Spörning og Jean Pierre de Beloch, hvilke i de Aar 1721. og 1722. nedbrøde endeel af det gamle Klosters Bygninger. Men da disse ei kunde indløse Kjøbet og betale Summen, blev Gaarden 1724. skjødet til Justisraad Severin Bentzon, som samme Aar lod Borgegaarden sette i Stand og flytte Ladegaarden, eftersom en In-

D. Atlas Tom. IV. B b b scription

scription paa Taarnet udoifer. Han atter 1726. folgte den til endnu værende Eier og Beboer Etatsraad Matthias de Thestrup. I Siden af en til Mariager Kloster liggende Eege- og Bøge-Skov sees en aflang Høi omsat med store Steene, som mesten staae paa Enden. Midt paa Høien er en overmaade lang og bred flad Steen, hvilende paa fire andre, hvorunder en Aabning, har formodentlig været et Grav- og Offer-Sted, og kaldes Voldsted-Høi. Paa en liden Høi i Heden strax uden for Klosters Endeels Jord er et Kilde-Veld, kaldet endnu Hel-lig-Kilde, som aarlig hver St. Hans Aften bliver besøgt og brugt for adskillige Svagheder, derved er en Bløt, hvori gives Penge til de Fattige, og en Table derover med et Dansk Vers. Mariager Kloster har fra gamle Tider sin frie Birke-Ret, og Birke-Tinget holdes hver Fredag derpaa Gaarden. Forpagteren holder Stude derpaa til Besætning. Hovedgaardts Taxt 30 Tønder. Skovskuld 2 Tønder 1 Skieppe. Bøndergods 252 Tønder 1 Fierdingkar 2 Album. Skovskuld 2 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Møllestuld 3 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar.

Nørager-
gaard.

Nøragergaard, i Durup Sogn Gislumherred, har uden Tvil været af de geistlige Godser, som ved Reformationen tilfaldt Kongen og Kronen, men har da vel ikkun været at regne for en maadelig Avls-gaard, siden den ikke til nogen Adelsmand blev forlænet. Anno 1542. gav Kong CHRISTIAN III. Jacob Jude, Underfoged paa Hald, Livsbrev paa Nøragergaard. Ligesaa fik og Thomas Svensøn 1549. af samme Konge Livsbrev paa Nøragergaard og Nørager-Mølle. 1551. gjorde Hans Stygge et Mageffiste med Kongen, og fik Nøragergaard i Steden for Sorupgaard og andet Strøegods. Ikke desmindre beholdte

holdte dog Thomas Svenfön Gaarden til 1553. da han oplod den, imod at han igien paa Livstid fik Spanggaard i Himmershyssel. Borgegaarden er af Grundmuur, to Etager høi, med høelvede Kieldere til Brøgers og Kjøkken, bygt 1614. af Claus Sehesteds Frue Anna Lykke. Bærelserne ere regulære og smukt indrettede af nu værende Eier, som og har anlagt smukke haver, og ellers sat Gaarden i juelig og nyttig Stand. Ladegaarden er af Muur og Bindingsværk. Hvor Stalden nu er, skal Borgegaarden tilførn have staaet. Paa Gaarden holdes Stude og Hollænderie. Eierne have været: Hans Stygge, som fik Gaarden af Kongen. Hans Søn Niels Stygge fik den i Besiddelse 1570. døde 1605. Hans Frue var Sophie Sandberg. De folgte Gaarden 1604. til Claus Malfön Sehested, som døde 1612. og Frue Anna Lykke som døde 1646. Deres Søn den navnkundige Hr. Hannibal Sehested folgte Gaarden 1640. til sin Broder Mogens Sehested til Holmgaard. Hans Døttre og Søn Axel Sehested besad nogen Tid lang Gaarden. Siden er den kommen til Adam Ernst Pentz. Niels Arctander. Etatsraad Nicolai Sehested. 1730. til Biskop Edvard Londeman Rosenkrone, hvis Søn Etatsraad og Assessor i Høieste Ret Hans Christopher Rosenkrone 1741. blev og endnu er Eier deraf. Søvedgaards Tact 45 Tønder 6 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Møllestyld 2 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar. Bøndergods 284 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingkar $\frac{3}{4}$ Album. Møllestyld 2 Tønder 1 Skieppe. Tiender 123 Tønder.

Rørbeek Hovgaard, i Rørbeek Sogn, Gislumherred, er en li- Kærbeek. den ucomplet Ladegaard, uden Bøndergods, men har fra gammel Tid haft Adelige Friheder og været beboet af Adelsfolk. Gaarden lig-

ger som en Peninsel imellem to Bække, hvoraf den har Navn. Bygningen er Muur og Bindingsværk. Nogle af de gamle Qvitzover have skrevet sig til Rørbæk, men om det er denne Gaard eller en anden af samme Navn i Riber Stift, er uvist. Men længe har denne Gaard været eiet og beboet af de Kruser, som og eiede Balle, af hvilke den sidste var Mogens Kruse. Hans Svigersøn Terkil Krabbe og Frue Dorothea Kruse solgte Gaarden 1616. til Claus Maltsehn Sehesteds Enke: Frue Anna Lykke til Nøragergaard. Hendes Søn Hannibal Sehested. Hans Broder Mogens Sehested. Efter hannem hans Døttre, i hvis Tid den endnu laae til Nøragergaard. Siden er den solgt derfra, og har 1755. tilhørt Majorinde Busk de Rosenörn til Korsøgaard, og beboedes af hendes Svigersøn Christen Bertelsen. Nu eies og beboes Gaarden af Dines Christensen, som selv driver Avlingen. Den staaer for 8 Tønder 2 Skiepper 1 Album Hartkorn.

Skovs-
gaard.

Skovsgaard, i Skiellerup Sogn Nordsidherred, er en liden ufrie Avlsgaard, som skatter og yder Tiende, men skal forudm være beboet af Adel, og har sit Navn af Skoven, som i gamle Dage har været der trindt omkring. Man finder adskillige Adelsmænd, som have skrevet sig til Skovsgaard, saasom, Erik Lykke til Skovsgaard 1570, Thomas Norman til Skovsgaard, hans Svigersøn Sten Bilde 1623. Men som der ere flere Gaarde af dette Navn, er det uvist, hvilken det er. 1651. har Gaarden tilhørt Hans Nielsen Drostrup Borgemeester i Mariager, som har sat en smuk og teglhængt Bygning derpaa. Nu tilhører Gaarden Forvalter Hans Thornlohn, som eier Kirken og det meste Gods der i Sognet. Dens Hartkorn er 9 Tønder 6 Skiepper 1 Album. Bøndergods 87 Tønder 5 Skiepper 2 Sierdingkar

Fierdingkar 1½ Album. Skovskuld 4 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Tiender 44 Tønder 7 Skiepper.

Strandbygaard, i Strandbys Sogn Bislumherred, er nu Strandbygaard. fire Bøndergaarde, men har før været en gammel adelig Sædegaard. Anno 1416. nævnes Laurids Jepsøn Væbner af Strandbygaard, og 1460. Mikkel Lauridsøn til Strandbygaard. BiörnAnderfön til Biörnsholm har eiet denne Gaard, og efter hannem blev den 1584. tillige med Strandbys Sogn udlagt til hans Døttre Sidsel og Margrete Biörn. I forrige Seculo finder man Erik Lunov 1632. og Envold Blik 1652. at have frevet sig til Strandbygaard.

Svenstrup Hovgaard, i Svenstrup Sogn Onsilbherred, som Svenstrup. nu beboes af toende Mænd, men har tilforn bestaaet af tre Gaarde, skal i gamle Dage have været en adelig Sædegaard eller stor Aalsgaard, hvorfor den indtil denne Dag bliver kaldet Hovgaarden. 1596. har den tilhørt Laurids Kruse til Valle. I Begyndelsen af dette Seculo blev den beboet af Jægermester Zeppelin, da hørde Gaarden Kongen til, men siden er den solgt til Bønderfolk, og beboes af dem uden al Frihed.

Trinderup, i Hornum Sogn Onsilbherred, er en ucomplet Trinderup. Sædegaard, dog Tiende-frie. Gaarden er ifkun af slet Bygning, men har i forrige Tider haft adelige Beboere. An. 1443. har en Herremand, ved Navn Niels Gied, skiedet til Nørre Kloster Trinderup og Trinderup Fang. Ved dette Klosters Undergang er Gaarden kommen til Mariager Kloster, men ved Reformationen i Kongens Bære. Siden er den igien bleven Particulieres Eiendom, og har tilhørt Henrik Krag og Frue Kirsten Munk, og kanskee flere af de Krager. I nyere

Eider har Major Muderspæk eiet og beboet Trinderup. Nu Capitain Muderspæk. Zovedgaards Taxt 13 Tønder 2 Skiepper 2 Album. Bøndergods 74 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdk. 2½ Album. Tiender 59 Tønder 6 Skiepper.

Bolstrup-
gaard.

Bolstrupgaard, i Korbek Sogn Bislumherred, er en saa kaldt det Eensted-Gaard eller stor Hølsgaard, hvortil næstliggende Bønder gjøre Hoverie. Bygningen er smuk, stor, og af godt Ege-Bindingsværk, med en stikkelig Have hos, og en tilliggende Mølle. Navnet menes den at have af Bolde, som omsliggende Bakker og Mølle-Dæmninger præsentere. Gaarden skal før have været en adelig Sædegaard, men er nu uden Frihed. 1742. har Jens Schmidt og Barbara Helena Klog eiet og beboet Bolstrup. Siden Ove Havgaard, som og haver haft Jus Patronatus til Kirken. Nu Oberstlieutenant Christian Henrik Grotums Arvinger. Gaardens Zartkorn er 10 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 124 Tønder 3 Skiepper 3 Fierdingkar 1½ Album. Møllestyld 4 Tønder 2 Skiepper. Tiender 34 Tønder.

Læns mænd

De Kongelige Læns mænd udi Mariager Klosters Læn:

Jörgen Rud 1545. 1548.
 Jörgen Lykke 1549. 1584.
 Jacob Seefeld 1584. 1597.
 Henning Reventlov 1600.
 Oluf Rosenspar 1602. 1605.
 Eske Bilde 1610. 1618.
 Mogens Kaas 1619. 1631.

Fage

Tage Tott 1631.

Gabriel Kruse 1632. 1634.

Iver Krabbe 1635. 1640.

Mogens Arnfeld 1641. 1652.

Christian Friis 1653. 1657.

Ove Juul, sidste Lænsmand før Souverainiteten 1658. 1660.

Amtmænd i Mariager Amt efter Souverainiteten.

Amtmænd.

Ove Juul blev den 12. Septembr. 1661. første Amtmand over
Mortager og Dronningborg Amter.

Diderik Skult, Cancellieraad og Amtmand over Dronning-
borg, Silkeborg og Mariager Amter til 1682.

Christopher Lindenov, Etatsraad og Amtmand over Silke-
borg og Mariager Amter til 1686.

Knud Gedde, Cancellieraad og Amtmand over bemelte to Amt-
ter til 1706.

Hans Nansen Justitsraad og Amtmand over samtlige tre Amt-
ter, Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amter, som
i 25. Aar havde været separerede, indtil 1716.

Jens Jørgensen Seerup, Etatsraad, blev dimitteret 1730. fra
Amtmandskabet over disse tre Amter.

Ditlev von Trappaud, Conferensraad, og endnu 1767. værende
Amtmand over bemelte tre Amter.

Udi geistlige Sager horer endnu Samsø til Aarhus Stift, Samsø,
men siden denne De i Henseende til den verdslige Jurisdiction ligger til
Kalundborg

Kalundborg Amt i Sjælland, saa findes den forhen derunder beskrevne, see Danske Atlas Tom. II. pag. 423. seqv. Af Forstningen har Samsø uden Tvil ligget aldeles til Jylland saavel i det verdslige som geistlige. Men efterat Hertug KNUD PORSE af Kong CHRISTOFFER II. havde faaet denne De i Forlæning, er den formodentlig fra den Tid af bleven hos Kalundborg Læn i det Verdslige.

Førend vi ganske forlade Aarhus Stift, kan endnu tilføies følgende Stykker, som angaae Stiftet i Almindelighed.

Aarhus Stifts Capitels Læst

fra 1746. til 1766.

1746. Rug	à Ed.	2 Rd.	2 B	∴	1748. Rug	à Ed.	2 Rd.	2 B	4 B
Bvg	∴	1	3	∴	Bvg	∴	2	∴	8
Havre	∴	∴	4	8 B	Havre	∴	1	3	8
Boghv. Gr.	∴	3	4	∴	Boghv. Gr.	∴	3	2	∴
Smør	∴	18	∴	∴	Smør	∴	17	∴	∴
1747. Rug	à Ed.	2 Rd.	∴	8 B	1749. Rug	à Ed.	2 Rd.	2 B	∴
Bvg	∴	1	1	12	Bvg	∴	1	∴	14
Havre	∴	∴	4	12	Havre	∴	∴	3	12
Boghv. Gr.	∴	3	2	∴	Boghv. Gr.	∴	3	1	∴
Smør	∴	19	∴	∴	Smør	∴	19	∴	∴

1750.

1750. Rug	à Ed. 1 Rd. 1 t 8 β	1754. Rug	à Ed. 1 Rd. 4 t 8 β
Bvg	" " 5 4	Bvg	" " 5 12
Havre	" " 3 2	Havre	" " 4 "
Boghv. Gr.	" 2 " "	Boghv. Gr.	" 4 " "
Smør	" 17 " "	Smør	" 15 " "
1751. Rug	à Ed. 1 Rd. 2 t 6 β	1755. Rug	à Ed. 2 Rd. 2 t 8 β
Bvg	" 1 1 4	Bvg	" 1 1 "
Havre	" " 4 "	Havre	" " 4 4
Boghv. Gr.	" 2 " "	Boghv. Gr.	" 2 " 8
Smør	" 16 " "	Smør	" 15 " "
1752. Rug	à Ed. 1 Rd. 1 t 4 β	1756. Rug	à Ed. 2 Rd. 4 t "
Bvg	" 1 " 12	Bvg	" 2 " 8
Havre	" " 4 8	Havre	" 1 " 8
Boghv. Gr.	" 2 " "	Boghv. Gr.	" 4 " "
Smør	" 16 " "	Smør	" 16 " "
1753. Rug	à Ed. 1 Rd. 1 t 8 β	1757. Rug	à Ed. 3 Rd. " t "
Bvg	" 1 " "	Bvg	" 2 1 "
Havre	" " 4 4	Havre	" 1 1 4
Boghv. Gr.	" 2 1 "	Boghv. Gr.	" 4 " "
Smør	" 15 " "	Smør	" " " "

1758. Rug	à Ed. 2 Rd. 5 t f	1763. Rug	à Ed. 2 Rd. 1 t 4 f
Byg	∴ 1 ∴ 8	Byg	∴ 1 3 ∴
Havre	∴ ∴ 5 8	Havre	∴ ∴ 5 4
Boghv. Gr.	∴ 4 ∴ ∴	Boghv. Gr.	∴ 3 2 ∴
Smør	∴ ∴ ∴ ∴	Smør	∴ 24 ∴ ∴
1759. Rug	à Ed. 1 Rd. 4 t ∴	1764. Rug	à Ed. 2 Rd. 4 t 8 f
Byg	∴ 1 3 ∴	Byg	∴ 1 4 8
Havre	∴ ∴ 5 4	Havre	∴ 1 ∴ 4
Boghv. Gr.	∴ 4 ∴ ∴	Boghv. Gr.	∴ 3 2 ∴
Smør	∴ 16 ∴ ∴	Smør	∴ 21 ∴ ∴
1760. Rug	à Ed. 1 Rd. 2 t ∴	1765. Rug	à Ed. 4 Rd. ∴ ∴
Byg	∴ 1 ∴ 4	Byg	∴ 2 1 ∴
Havre	∴ ∴ 3 8	Havre	∴ 1 2 ∴
Boghv. Gr.	∴ 2 2 ∴	Boghv. Gr.	∴ 4 4 ∴
Smør	∴ 16 ∴ ∴	Smør	∴ 21 2 ∴
1761. Rug	à Ed. 1 Rd. 5 t ∴	1766. Rug	à Ed. 2 Rd. ∴ 12 f
Byg	∴ 1 ∴ 8	Byg	∴ 1 2 4
Havre	∴ ∴ 4 8	Havre	∴ ∴ 5 ∴
Boghv. Gr.	∴ 2 ∴ ∴	Boghv. Gr.	∴ 2 4 ∴
Smør	∴ 16 ∴ ∴	Smør	∴ 20 ∴ ∴
1762. Rug	à Ed. 3 Rd. ∴ ∴		
Byg	∴ 2 ∴ ∴		
Havre	∴ 1 3 ∴		
Boghv. Gr.	∴ 4 ∴ ∴		
Smør	∴ 20 ∴ ∴		

Fodte

Fødte og Døde i Aarhus Stift
fra 1747. til 1766.

Anno.	Fødte.	Døde.
1747.	3504.	3210.
1748.	3512.	4005.
1749.	3598.	3945.
1750.	3459.	2964.
1751.	3589.	2995.
1752.	3735.	2927.
1753.	3579.	3123.
1754.	3610.	3120.
1755.	3696.	3386.
1756.	3633.	5058.
1757.	3811.	2742.
1758.	3644.	2984.
1759.	3265.	2824.
1760.	3821.	3263.
1761.	3836.	2868.
1762.	3731.	3241.
1763.	3576.	4939.
1764.	3715.	4329.
1765.	3794.	3241.
1766.	3733.	3069.

Summa 72841. 68233.

CCCC 2

Rong

Kong Christian den Tredies Brev om Superintendentens Underholdning i Aarhus Stift 1558.

Wii Christian then tredie mett Guds Naade ic. Gise alle wiit-
 therligt, at Efferthii wii hassuer forordineritt udj vortt then geistlige
 Ordinans, som wii hassue lader udgaae, huor mogitt huer Superin-
 tendent her udj Riigtitt skall hassue till sin aarlig Underholding paa sitt
 Embis vegne, och samme Underholling thenom huert Ar skulle fornogis
 aff vore Lensmend, tha paa thett att samme Superintendenter theris
 Underholding maa were thennom thes wiisere, och thee icke skulle same
 theris Underholding huertt Ar upkressue aff Lensmendene, hassue wii
 ladett udlegge thennom theris Underholding, och then forbedrett udj
 Jordegodhs, Tiender och anden wiisre Rente, som her efftherfølger,
 Och skall then Superintendent udj Aarhus Stigt, och hans Effer-
 komere, Superintendenter ther sammesteds, hassue then Gaard till en
 Superintendentens Residens udi wor Riobsted Aarhus paa Sancti Cle-
 ments Kirkegaard liggendis, som Melther Lauridtz Bertelsen Su-
 perintendent udj forskreffne Aarhus Stigt nu selloff udj boer, mett then
 Staalgaard och Kolgaard som Capitell udj Aarhus tillforn hassuer
 udlagt till Superintendentens Residens, En Gaard udj Ringherritt Kal-
 dis Haselagger, skylde 16. Drtug Korn, 1. Tonne Smø, mett an-
 den bede, som Superintendenten och hans Efftherkommere skulle nyde
 till en Affsigaad, thet nest thuo Gaarde udi Ringherritt, then ene
 udj Poel Lauridtz Clausen iboer, skylde 1. Pund Rug, 1. Pund
 Biug, 1. Pund Hassre, 2 s. Grott, Giesterii, Brende Stin, Then
 anden udj lille Julen, som Lauridtz Jensen udiboer, skylde 1. Pund
 Rug,

Rug, 1. Pund Biug, 1. Pund Haffre, Giesterie, Brendesuin, ther nest thuo Gaarde, som tilforn laae till ett Vicarie udj Aarhus Domkircke, och Mesther Matz Lanng Superintendent siist udj were hagde, then ene udj Ostersbergherrit udj Ege Sogn och Bye, Söffren Jensen udjboer, skyder aarligen, 1. Pund Rug, 1. Pund Biug, 1. Pund Haffre, en Fierding Smor, 1. Lam, 1. Gaas, 2. Hons, Giesterii, Brendesuin, then anden udj Framløff herrit liggendis udj Ellering, Morthen Seffrensen nu udjboer, skyder en Orttag Rug, en Orttag Biug, en Orttag Haffre, en Otting Smor, 1. Lam, 1. Gaas, 2. Hons, Giesterie, Brendesuin, aff en ode Mark udj Sonderherrit ligger, som Jep Bonde udj Vederstrup bruger, och skyder aarlig ett Pund Rug, mett all samme Gaardes och Godhs rette Tilleggelse och Herlighed, Agger, Eng, Skouff, Marck, Fiskewannad, Fægang, wort och tiurt, ingthet undertaget, som ther nu tilligger, ochlaff Arildt Eide tilliggett haffuer mett Rette, Och ther till mett till hans Underholding all thett Preste-Giesterii aff Westerbiergherritt, Osterbiergherritt, Sonderhaldherritt, Nørherritt och Sonderherritt, som beløber seg 122½ Mark Danske. Sammeledes skulle forskreffne Superintendentter udj Aarhus Stigt till theris aarlig Underholding, uppebere alle thee Regenskabs Pendinge aff Kirckerne udj Nørherritt, som beløber sig 33½ Marck. Chesligeste the 40. Daler som giffues aarligen aff wor och Kronens Part aff Tienden paa wort Land Samsoe, och aff nogen Stigtets Godhs, och thee 24. Daler som aarligen giffues for Hueß Tiendeforn och Preste-Giesterii som falder udj Nørherritt, och beløber thett seg alltsammen tilhobe regnet 116. Daler. Skall och forskreffne Superintendent udj Aarhus Stigt, och hans Effterkom-

mere uppebere wor och Kronens Part aff Korn-tienden offuer ald Søn-derhaldherritt och then att raade sieloff for att sette paa Affgiff, huilchett hannom kand were nytteligst. Skall forskreffne Superintendent och hans Efferkommere Superintendenter udi Aarhus Stigt aarligen nyde och till theris Underholding uppebere all then Kiercke-Haffre udi Ringherritt, Hasloffherritt, Westerslisbergherritt, Osterslisbergherritt, och Sonderhaldherritt, och beløber seg tilhobe regnet 2. Lesther och $\frac{1}{2}$ Ortug Haffre. Sammeledis skall forskreffne Superintendent udi Aarhus Stigt och hans Efferkommere haffue ett Støcke Eng udi Helmstrop Marck liggendis som kand giffue 50. Lesther Høe, och Lensmanden skall lade samme Eng slaae, och hiemsføre, naar Superintendenten ther om till siger, och samme Eng affmolett och affpelett uden gierfell aarligen att skulle nyde, bruge og beholde. Thesligeste skall forskreffne Superintendent och hans Efferkommere haffue wor och Kronens Part aff Tienden udi Ege Sogen, och Bønderne hannom Korn-tienden udi Regen att skulle nyde, og alle thee Thiende-Lamb udi aalt Mols herritt, skall forskreffne Superintendent och hans Efferkommere udi Aarhus Stigt aarligen mue nyde och uppebere. Huilken forskreffne Renthe och aarlig indkomme forskreffne Superintendent udi Aarhus Stigt och hans Efferkommere Superintendenter ther sammesteds skulle alle Tiidt aarligen her efter mue uppebere, och till theris Underholding, nyde, bruge och beholde, som forskreffuit staacr. Thii forbiude wii 2c. Cum inhibitione solita. Actum Roldinghuus St. Nicolai Episcopi Dag Mar 1558.

Kong

Kong Christian den Femtes Anordning om Prestekaldene i Aarhus Stift.

Vi CHRISTIAN den V. 2c. 2c. Giøre alle vitterligt, at Vi allernaadigst haver bevilget og forordnet, saa og her med bevilger og forordner, at Sognepresterne udi efterstrevne Sogner i Aarhus Stift maae og skal samme deres Kald og Embede med ald des Indkomster og Rettighed nyde og betiene, saa lenge de det forsvarligen forestaaer, og i Lærdom og Levnet sig tilbørligen stikker og forholder, nemlig udi Hasle-Zerred 1.) M. Hans Rhumand Sogneprest til Domkirken i Aarhus. 2.) Hr. Frands Pedersen Sogneprest til Scheibye, Hasle og Lisbjerg. 3.) Hr. Niels Nielsen til Brabrant og Rasted. 4.) Hr. Rasmus Friis til Aarslef og Tilst. 5.) Hr. Carl Friis til Borum og Liungbye. 6.) M. Niels Krog til Abbye. Ning Zerred. 7.) Hr. Rasmus Nielsen Sogneprest til Moerslet. 8.) Hr. Christen Jensen Sogneprest til Wibye og Tiseth. 9.) Hr. Jens Pedersen til Beder. 10.) Hr. Christen Jensen til Holm og Erandbjerg. 11.) Hr. Christian Hirtsnach til Astrup, Tulsstrup og Wilsted. 12.) Hr. Rasmus Christensen til Wormslef og Kolt. 13.) M. Lauritz Bording, Lektor Theologiae i Aarhus og Sogneprest til Malling og Vinne. Vester-Lisbjerg-Zerred. 14.) Hr. Hans Nielsen Sogneprest til Erige og Ølsted. 15.) Hr. Clemmind Nielsen Sogneprest til Bøsten og Foulbye. 16.) Hr. Lauridtz Jørgensen til Grundfør og Spørring. Øster Lisbjerg-Zerred. 17.) Hr. Jens Christensen Sogneprest til Forsager og Bregnet. 18.) Hr. Peder Zachariafen til Schiostrup og Elsted. 19.) Hr. Søren Pedersen til Mørche og Hvilsager. 20.) Hr. Knud Eschesen til Hjortshøj og Ellev. 21.) Hr. Niels Mogensen

Mogensen til Todbjerg og Meylbye. Mols-Herred. 22.) Hr. Albert Jensen til Knebel og Roelsøe. 23.) Hr. Jens Hadsteen til Agri og Egens. 24.) Hr. Söfren Albretsen til Ebbetoft og Drobye. 25.) Hr. Christen Christensen til Bistoft. 26.) Hr. Thomas Christopherfen til Eved. 27.) Hr. Hans Nielsen paa Helgenes. Synder-Herred. 28.) Hr. Svend Söfrensen Sogneprest til Lyngbye og Albøge. 29.) Hr. Söfren Jensen Rotou Sogneprest til Feldballe og Nøedagger. 30.) Hr. Peder Söfrensen Qvist til Veilbye og Hommø. 31.) Hr. Claus Nielsen til Halsøe og Hoed. 32.) Hr. Niels Rasmusen til Hyllested og Røsmus. 33.) Hr. Oluf Christensen til Liistrup og Fugelsløf. 34.) Hr. Christen Laurfen til Ebdrup og Rolling. Nørherred. 35.) Hr. Christen Broch Sogneprest til Hammeløf og Ensløf. 36.) Hr. Jacob Tømmesen til Karlbye og Bøldbye. 37.) Hr. Simon Rasmusen til Rimsøe og Kastbierre. 38.) Hr. Jacob Hansen til Tøstrup. 39.) Hr. Niels Bøgh til Siellerup og Glesborvig. 40.) Hr. Jörgen Sörensen Bagge i Grenaae. Synderhald Herred. 41.) Hr. Jens Hansen Sogneprest til Birring og Esenbeck. 42.) Hr. Tygge Michelsen til Øster og Bester Alling. 43.) Hr. Esche Lauridzen til Bisvold og Veilbye. 44.) Hr. Jörgen Madfen til Søebye, Schader og Halling. 45.) Hr. Niels Vinther til Christrup og Hvornbeck. 46.) Hr. Knud Utrecht til Mariemalene og Scharesøe. 47.) Hr. Jens Madfen til Nimitoft og Roed. 48.) Hr. Söfren Hansen til Giesfing og Nøragger. 49.) Hr. Christen Oluffen til Narslev og Høring. 50.) Hr. Peder Knudsen til Nygind, Krogsbeck og Schiøring. Galtnerherred. 51.) Hr. Otte Tømmesen Sogneprest til Haslum og Ølst. 52.) Hr. Christen Pedersen til Børum og Drum. 53.) Hr. Peder Simonfen til Ødum. 54.) Hr. Laurids Andersen til Laur-

til Bore og Nebel. Tørsting: Herred. 87. og 88.) Hr. Niels Jørgensen Sogneprest til Bising og Boer Ladegaard. 89.) Hr. Lucius Pederfen til Nye. 90.) Hr. Poul Nielsen til Binding Bryrup og Wrag. 91.) Hr. Christopher Dinyfen til Tonning og Fræden. Hiemslef: Herred. 92.) M. Jesper Hansen Sogneprest til Skanderborg, Skandrup og Stilling. 93.) Hr. Casper Rasmussen Sogneprest til Blegind og Hiørning. 94.) Hr. Peder Pederfen til Udøstef og Miesing. 95. Hr. Peder Fabiansen til Dover og Weng. 96.) Hr. Peder Nielsen til Fruering og Witved. Framlef: Herred. 97.) Hr. Jacob Bundesen Sogneprest til Schifholme og Schovbye. 98.) Hr. Jørgen Hansen til Sielle, Skjørring og Laasbye. 99.) Hr. Jens Laurfen til Hartef og Framlev. 100.) Hr. Niels Madsen til Stor:Kring, Stiær og Galthen. Sabroe: Herred. 101.) Hr. Sören Madsen Sogneprest til Lynge og Schiød. 102.) Hr. Frands Henrichsen til Witthen, Haldum og Hadsteen. 103.) Hr. Peder Nielsen til Lading, Saarup og Sabroe. Giern: Herred. 104.) Hr. Jens Sörensen Sogneprest til Køgen og Sporup. 105.) Hr. Niels Friis Sogneprest til Skaarup og Tvillum. 106.) Hr. Niels Clemensen til Giern og Skanderup. 107.) Hr. Lauritz Justfen til Alling og Tulsstrup. 108.) Hr. Jacob Fogh til Linaae og Dallerup. 109.) Hr. Jens Oluffen til Hammel og Boldbye. Sadg: Herred. 110.) Hr. Christen Hansen Sogneprest til Odder og Euenstrup. 111.) Hr. Hans Rasmussen Sogneprest til Ørting og Felling. 112.) Hr. Sören Pederfen til Hundslund. 113.) Hr. Claus Anderfen til Gosmer og Halling. 114.) Hr. Oluf Jensen til Torvild og Bedstet. 115.) Hr. Rasmus Justfen til Randlef og Bierreager. 116.) Hr. Casper Saur til Capild og Næløv. 117.) Hr. Jukt Lauridsen til Gylling. 118.) Hr. Peder Simonfen paa Urøe.

Alrøe. 119.) Hr. Christian Brun paa Endeløse. Nüm: Herred. 120.)
 M. Peder Rytter Sogneprest udi Horsens. 121.) Hr. Svend Christea-
 sen til Niim og Underup. 122.) Hr. Seyer Anderfen til Hvirring, Tam-
 drup og Hornborg. Hatting Herred. 123.) Hr. Anders Mortensen
 Sogneprest til Hedensted. 124.) Hr. Jørgen Jørgensen til Hatting.
 125.) Hr. Oluf Jensen til Løsning og Rørring. 126.) Hr. Falenkamp
 til Engom. 127.) Hr. Anders Jacobsen Sandberg til Ølsted. 128.) Hr.
 Christen Sommer til Eyrsted. Bierre: Herred. 129.) Hr. Niels Sörea-
 sen Sogneprest til Glud og Hiarnøse. 130.) Hr. Caj Jensen Sogneprest
 til Naarup. 131.) Hr. Dines Sörensen til Nebssagger og Bierge. 132.)
 Hr. Niels Christensen til Drum og Daugaard. 133.) Hr. Rasmus Sö-
 rensen til Schiolde. 134. M. Laurs Ernistsen til Stoubye og Hjørnum.
 135.) Hr. Jens Madsen til Barret og Brigsted. 136.) Hr. Hans An-
 thoniesen til Affens og Klachring. Vrads: Herred. 137.) Hr. Peder
 Sörensen Örum Sogneprest til Sneede og Eistrup. 138.) Hr. Sören
 Hansen Sogneprest til Linnerup og Hammer. 139.) Hr. Jens Pederfen
 til Eyrsting, Klouborg og Grædstrup. 140.) Hr. Jacob Holm til Tem.
 Liusgaard: Herred. 141.) Hr. Anders Pederfen Sogneprest til For-
 ning og Karup. 142.) Hr. Hans Christopherfen Sogneprest til Hinge
 og Binderøsef. 143.) Hr. Christen Hendrichsen til Høyberg og Ets-
 borg. 144.) Hr. Töger Tommesen til Bium og Liusgaard. 145.) Hr.
 Paul Christensen til Branum og Sivrløf. 147.) Hr. Otte Jensen til
 Grønbech og Svostrup. Sidz: Herred. 148. Hr. Hendrich Laurid-
 zen. Sogneprest til Seiling og Sinding. 149.) Hr. Anders Anderfen
 til Gisdvad og Balle. 150.) Hr. Manderup Christopherfen til Seerup
 og Lenning. 151.) Hr. Anders Madsen til Krægelund og Funder. On:

fild: Zerred. 152.) Hr. Niels Thomesen Sogneprest til Hem og Sem. 153.) Hr. Niels Christensen Sogneprest i Mariager. 154.) Hr. Sören Poulsen til Sønder Ondsild og Nør Ondsild. 155.) Hr. Peder Berntsen til Hvornum og Snobum. 156.) M. Niels Serup til Hoebroe og Schiellerup. 157.) Hr. Peder Christensen til Falsløf og Kierbye. Samsøe: Zerred. 158.) M. Hans Svane Sogneprest til Vedker og Onsberg. 159.) Hr. Jens Burchhardt til Grandberg. 160.) Hr. Knud Friis til Nordbye. 161.) Hr. Niels Jensen Bryde til Roldbye. 162.) og Hr. Christen Rasmussen paa Thunøe. Thi forbyde Vi alle og enhver her imod efter som foreskrevet staaer at hindre eller udi nogen Maader Forfang at giøre. Under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Kiøbenhavn den 1. Februarii Anno 1671.

Under vort Signet.

CHRISTIAN.

P. SCHUMACHER.

Vi

Med Kongelig Allernaadigst Privilegium allene for A. H. Godiche og hans Arvinger.

1765 Chalesor Regiamis Alfta fculptor.

Biborg Stift.

DDDD 3

Det Tolvte Capitel.

Om Viborg Stift og om Halds Amt.

Viborg Stift grændser mod Norden og Westen til Aalborg Stift, hvorfra det skilles ved Limfjorden, en Part af den vestlige og en Part af den sydlige Kant til Riber Stift, det øvrige af den sydlige Kant og en Part af den østlige til Aarhus Stift, det øvrige mod Osten til Kattegat. Dette Stift er omtrent 10. Mile langt og 12. Mile bredt, og af de fire Jyllands Biskopdommer det mindste, i før siden det ved 1396. mistede paa een Gang fire Herreder med derudi værende Kiøbsteder, nemlig Onsd: Gierlev: Nørrehal: og Skovring-Herreder, som da bleve pantsatte derfra til Aarhus Stift, hvorved de siden stedse ere forblevne. Derforuden har Stiftet og siden mistet Aalborg som er den vigtigste Kiøbsted i Jylland. Vestre Deelen af Stiftet, saavidt det stoder paa Riber Stift, bestaaer mest af Hede og Lyng-Jord, som har været en god Understøttelse for Kalkbrænderiene der i Egnen, saavelsom til anden Brug i Husholdingen. Derimod er den nordre Deel meget frugtbar, fornemlig Skivehuus-Amt eller Salling Land, hvor der og falder skønne Heste og skøn Dvæg. I Rindsherred voper overmaade god Rug, ligesaa i Stendsherred, og overalt er Viborg Stift en af Danmarks beste Rug-Egne. Derimod,

Stiftets
Grændser.

Besaffenhed.

imod, hvor den beste Rug: Aal falder, vover maadeligt Byg og Havre, formedelst Jordens Skarphed, Opdræt af Creaturer ere kuns saa, formedelst Mangel paa Græsning. Siden Stiftet for største Parte er omgiben med den seglbare og fiskerige Limfiord, af hvilken det og ved en stor Arm igiennemstræres: og for en Deel støder til Mariager: Fiord og til den salte Søe eller Kategat, saa kan det saa meget mindre have Mangel paa got Fiskerie, som det derforuden her og der med gode ferske

Elde. Søer, Aaer og Bekke, er forsynet. Viborg Biskopdom er et af de yngste i Jylland, og af Kong SVEN ESTRIDSON ved det Aar 1065. først oprettet. Tilforn, saalænge Nørre-Jylland ikkun havde de tvende Stifter Ribe og Aarhus, har det Stykke, som nu udgjør Viborg Stift, formodentlig været regnet til Aarhus Stift. Iblant de adskillige Syffeler, som Jylland fordm: var inddeelt udi, bestod Viborg Stift af disse tre, Zimmer Syffel, Omer: Syffel, og Salling: Syffel. Til Zimmer: Syffel henhørde, Rinds: Herred, Gislum: Herred, Aars: Herred, Slet: Herred, Hornum: Herred, Slestum: Herred, Hllum: Herred, Hinsted: Herred. Til Omer: Syffel hørde, Onsfild: Herred, Gierlev: Herred, Nørhald: Herred, Støvring: Herred, Medelsom: Herred, Synderlyng: Herred, Nørlyng: Herred, Sicnds: Herred. Men af disse Herreder kom de fire første, som oven til er meldet, i de catholske Tider fra Stiftet. Til Salling: Syffel henhørde de fire Herreder, som endnu udgjøre Salling Land, Hindborg: Herred, Nørre: Herred, Garre: Herred, Rødding: Herred. Herhos maa erindres, at Arndt Kerntsen uretteligen regner Rinds: herred til Omer: syffel, da et Original Ringsvidne af Onsfild: herreds Ring 1422. og flere gamle Documenter vise, at det hører til Zimmer: syffel.

Gamle
Inddeling.

mersthyffel. Efter Souverainiteten, og siden den nye Matrifel blev giort, deeles Viborg Stift i det Verdslige saaledes: (1) Halds Amt: Nørrelynghered, hvori Kiøbstedet Viborg, Rindsherred, Medelsomherred, Siendsherred. (2) Skivehuus Amt: Hindborgherred, deri Kiøbstedet Skive, Røddingherred, Jarreherred, Nørreherred. Disse tvende Amter høre under een Amtmand, sem er Stiftbefalingsmanden i Viborg, og Amtstuen holdes i Skive hos Amtsforvalteren. (3) Aalborghuus Amt: Aarsherred, Hindstedherred, Stetherred, Hellumherred, Hornumherred, Flestumherred. Udi dette Amt er Stiftbefalingsmanden over Aalborg Stift Amtmand, saavel som i Aastrup Borslum og Seigstrup Amter, og Amtstuen holdes hos Amtsforvalteren i Aalborg. Men i det Geistlige, foruden disse Amter og Herreder, hører til Viborg Stift, Synderlyngherred af Dronningborg Amt, og Gislumherred af Mariager Amt, som begge ere matriculerede til Aarhuus Stift, og derunder forhen beskrevne. Endnu er at merke, at Kiøbstedet Hobroe hører idet Geistlige til Aarhuus Stift, hvorudi den ligger, men i det Verdslige under Stiftamtmanden i Viborg, Aarsagen dertil vides nu ikke. Saa hører og Landet Lessø, som ligger i Kategat uden for Søbye i Vendsthyffel, fra gamle Tider af til Viborg Stift. Men Aalborg Bye, endskiont den egentlig ligger i Viborg Stift, hører til Aalborg Stift, siden 1554. da den efter Kong CHRISTIAN III. Anordning blev tagen fra Viborg Stift og giort til Biskoppernes Residens udi Vendelboe eller Aalborg Stift. Altsaa haver Viborg Stift, naar man regner Aalborghuus Amt med, 3. Amter, 14. Herreder i det Verdslige, men 16. i det Geistlige, 3. Kiøbsteder, 222. Kirke-Sogne, og 70. Herregaarde. Om den geistlige Enke-Casse for Viborg Stift,

D. Atlas Tom. IV. E e e dens

Nye Ind-
deeling.

Klemme,
Brev.

dens Stiftelse og Indretning, kan eftersees HOFMANS Fundag. T. III. pag. 284. Endelig følger det saa kaldte Klemme-Brev for Viborg Stift eller Kong CHRISTIAN III. Forordning om visse Prestes Kal-des Forbedring der i Stiftet:

Vi CHRISTIAN med Guds Naade Danmarkes, Norges, Ben-des og Gottes Konning, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Ditmerffen, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst; Giøre alle vitterligt, og kiendes med dette Vort aabne Brev for Os og Vore Ef-terkommere, Konninger udi Danmark, at efterdi Vi tidt og ofte er kommen udi Forfaring af Superintendenterne for Stifterne over alt i Vort Rige Danmark, sammeledes af Sognepresterne deres store Klage-maal, hvorledes at en Part af Sognepresterne paa Landsbyerne, deslige-ste udi Vore Kjøbsteder, ikke findes at skulle have saa meget Prestes-Rente til aarlig Indkomme, at de deraf kunde have deres nødtørftige Under-holdning. Da paa det, at slige Klagemaal maatte eengang for alle affkomme, og der maatte tillegges de Sogneprester en tilbørlig Prestes-Rente, som brøst havde, haver Vi befalet alle Superintendenterne hver udi sit Stift med Vores Rensmænd, som haver de Geistlige udi Befaling, at andrage og forfare endelige, hvad hver Prest havde til Rente at hol-de sig af paa sit Embeds Begne, og klarligen optegne, hvilke som brøst havde, hvilket de ogsaa giort have; og Vi nu have haft for Os alle Superintendenterne, og deslige Vores Lehnsmænd, som denne Lei-tighed forfaret haver, og med os esskelige Johan Friis til Hesselager, Vort Cancellar, Hr. Otto Krumpen Marff udi Vort Rige Danmark, Hr. Peder Skram til Urup Ridder, Børge Trolle til Ellsøe, Erich Krabbe til

til Vustrup, Claus Urne til Beltebjerg, Peder Oxe til Giffelsfeld, og Holger Rosenkrantz til Boller, Bore Mænd og Raad, som her tilstede ere, overveiet samme Sogneprestes Underholdning, og hvilke som brøst havde, have -Vi i alle Superintendenternes Overværelse tilskiftet og forordnet dennem en tilbørlig Sogneprestes Rente, som de nødtørftigen kunde dennem af underholde, hvilken Rente, som skal blive allestider herefter til Sognepresternes Underholdning, og hvilke Prester, som have beklaget sig udi Viborg-Stift, have Vi tillagt denne efterskrevne Underholdning. Først udi Siends-Herred, Boris Kirke skal odelægges og Sognefolk et at søge til Gammelstrup Kirke, Sognepresten til Odslev Kirke beklager, at Oluf Munch opbær Kirkens Tiende, og en Part af Prestens Tiende, og Kirken derover forfalder og ødelegges, derfor skal Tienden herefter skiftes udi 3. Parter, og siden Presten at fange en Part, Kirken en Part, og den tredie Part til Oluf Munch, eller hvem dem paa Bores Begne opbære, og skal sættes tvende Kirke-Bærgere, som skal have Tilsyn med at lade bygge og forbedre Kirkerne; udi Nerlung Herret, Røding Sogn og Lovel Sogne skulle være Anneper til Sortebrodre Sogns Kirke udi Bores Kiebstæd Viborg, naar Presten er død og afgangen, som der nu er Sogneprest til; udi Synderlung-Herret, Sognepresten til Drum skal have Preste-Tienden af Biskum Hougaard; udi Høllum Herret Presten til Gierding og Blenstrup skal beholde Preste-Tienden af baade fornevnte Sogner, og skal nyde den Gaard fri han iboer, og dertil Landgilden af den Prestegaard udi Blenstrup; udi Mars Herret, naar Hr. Peder Stub, eller Hr. Sören i Mars dør og afgaer, da skal de tvende Sogner Mars Sogn og Haubroe Sogner blive ved een Prest: Presten til Skivum og Siver

E e e 2

Sogner

Sogner skal have Bor og Eronens Part af Tienden af Siver Sogn, efterdi han haver ingen Prestegaard udi samme Sogn, Presten til Rauentilde, Broderstrup og Haversløv Sogner skal holde en Capellan, og skal samme Capellan boe udi den Prestegaard udi Haversløv, og skal Presten besidde hans Prestegaard, som kaldes Smordrup, et Huus udi Fierchild, skyder til Kirken en Fierdingkar, skal udlegges til et Degneboel til fornevnte Kirker.

Udi Salling, Sognepresten til Lime Sogn skal og maae have Bor og Eronens Part af Tienden af samme Sogne; Sognepresten udi Tiise skal have Bor og Eronens Part af Tienden af samme Sogn, Sognepresten til Grindersløf Kloster skal beholde den Gaard i Breum, som Hr. Oluf nu iboer, og skal samme Gaard altid herefter blive Prestegaard til samme Sogn; udi Hornum Herret, Sognepresten til Svenstrup og Ellikhøj skal aarligen give til Giesterie 4. Mark og ikke meere, efterdi at Guch Sognekirke er afbrødt, sammeledes skal han beholde et Boel, som er bygt af Prestegaardens Eiendom, under hans Ploug, og deraf give til Bort Slot Nalborghuus aarligen saadan Skyld, som der pleier af at gaae; udi Fleischum Herred Sognepresten udi Gindring og lille Borde skal have Skylden og Landgilden af Prestegaarden i lille Borde, som os ellselige Frue Anne Friis Datter nu haver, Sognepresten til Røndrup og Klarup skal have den halve Part af Skylden af Prestegaarden i Klarup, som nu ydes til Bort Slot Nalborghuus, Tienden af Stor-Borde og Segelsløv Sogner skal skiftes i to Parter, halv Parten til Kirken, og den anden halve Part til Presten. Udi Hedensted Herret, Sognepresterne af Rold og Webestrup Sogner skal have Bor og Eronens Part af Tienden af Rold Sogn, og en Eng

ved

ved Ristvad, som hør til Bebestrup Kirke, og skal deraf give til Kirken den sædvanlig Landgilde; Bive Sogn, Dve Sogn, Balsgaard, Raadstrup Sogn og Aarden, som to Prestes nu haver, derom skal gode Mænd forfare Leiligheden, hvilken af fornevnte 5. Kirker best kan ødelegges, og siden skal hver to af de andre Sogne blive tilsammen under een Prest, og skal hver Prest udlegges en Prestegaard af hver to Sogne, og dertil nyde Preste-Tienden af dem; Udi Slet-Herret, Capellanen til Løchsted og Kornum skal og maae have den Prestegaard i Kornum og nyde Preste-Tiente i fornevnte Løchsted og Kornum Sogner, og skulle de Bønder ved Løchsted-Der, som ikke avler, give Sognepresten en tilbørlig Penge til Tiende, Capellanen til Strandbye Sogn skal være Skolemester i Widskild Kloster, og skal have ald Preste-Tenterne af Strandbye Sogn og dertil Kost, Klæder og Penge af Klosteret, Prædikanten udi Widskild Kloster skal være Capellan til Malle Sogn, og dertil have Kost, Klædning, og Næring udi Widskild Kloster; Udi Rinds-Herred, Sognepresten til Simmested, Hvilsom, og Hvam Sogne skal holde en Capellan, og skal samme Capellan have den Prestegaard i Hvam, og der have hans Baaning; udi Medelsom-Herred, Sognepresterne til Brendstrup og Windom skal have Bor og Eronens Parter af Tienderne af fornevnte to Sogner. Udi Gislumherret, Presten af Gislum skal have sin Preste-Tiende af Tøstrupgaard, Presten af Duurup, Stienild, Grøndrup og Rørbek maae holde en Capellan og udlegge hannem Prestegaarden udi Rørbek til hans Baaning, og naar Hr. Jens i Duurup er død, da skal samme 4. Kirker besørages med to Prestes. Og ville Vi, at saaledes herefter holdes skal, som forskrevet staaer, og have derfor her neden under ladet henge Vort Indsegl:

Givet paa Vort Slot Kiøbenhavn Torsdagen nest efter Søndagen Jubilate, som er den niende Dag i Maji-Maanet M. D. L. paa det femte.

CHRISTIAN.

(L. S.)

Halds Amt.

Halds
Amt.
Grændser.

Dette Amt ligger omtrent midt i Nørre-Jylland og grændser mod Norden til Mariager Amt, mod Vesten deels til Skivehuus Amt, deels til Bøvlings-Amt, mod Synden og Østen til Silkeborg og Dronningborg Amtér. Det bestaaer af disse fire Herreder, Nørre Lyngs-Herred, Rinds-Herred, Medelsom-Herred, og Siends-Herred.

Navn.

Navnet har det af det gamle og i Historien bekiendte Slot Hald strax hos Viborg, som i Kong VALDEMAR den sidste Tid tilhørde Hr. Niels Bugge, men, efterat det ved Kiøb var kommet til Kronen, blev 1393. af Dronning MARGRETE givet og fliedet til Viborg Bispe Stool, hvorved det forblev indtil Reformationen, da det igien faldt Kongen og Kronen til, og blev et Kongeligt Læn, hvorover en Adelsmand efter den anden blev sat til Lænsmand, som residerede paa Hald Slot indtil Souverainiteten, da Lænet forandredes til et Amt. Halds Amt haver samme Amtmand som Skivehuus Amt, nemlig Stiftbefalingsmanden i Viborg, og forterer under Amtstuen i Skive. Foruden frie Herregaards og Prestegaards Hartkorn, udgør det contribuerende Bøndergods i Amtet over 6600. Tønder Hartkorn. Hvad Amtets Beskaffenhed angaaer, da er Medelsomherred mesten overalt god

Jurisdic-
tion.

Beskaffen-
hed.

Eiendom,

Eiendom, og er forsynet med temmelig god Græsning, dog er den Deel, som grændser mod Heden, noget sandig, her falder og stionne Skove, hvorpaa ellers nu er Mangel i det øvrige af Amtet, da der i gamle Dage har været overalt i stor Overflodighed. Rindsherred haver skarp Grund og liden Græsning, men er en stion Rug-Egn, og der tillegges en god Deel Stude og Faar. Nørlyngherred har ogsaa skarp Grund, store Tørv-Moser, og slet Græsning, men der vover god Rug. Siendsherred er af stor Strefning, og har endeel fattige Bønder, da det meste ligger i skarp Hede-Egn, dog gives ogsaa her og der gode Eiendomme, og vover ypperlig Rug. Overalt i Amtet, hvor Herregaardene ligge, falder godt og vel dyrket Jordsmon. Men paa de fleste Steder er Creaturers Opdræt maadelig for Græsningens Mangel, men Lyng og Hede er endnu ingen Mangel paa. Paa nogle Steder, saasom Borre Sogns Mark, findes Mergel til at forbedre Jorden med. Derimod har et og andet Sted været hjemføgt af det skadelige Slyve-Sand, saasom imellem Bristed og Brov, men ved Sand-Havres Sæd er det lykkeligen dæmpet. I de Egne af Amtet, som grændse paa Limfjorden, kan Indbyggerne have god Næring af Fiskerie. Omkring Viborg og andensteds i Amtet findes endeel ferske og fisserige Søer, ligesom og adskillige Bekke og Aar, hvorved ogsaa mange Vand-Møller drives. Ved Hald blev for nogle Aar siden anlagt et Teglblænderie. I Gamelstrup og Borrids Sogne i Siendsherred forarbejdes en heel Deel saa kaldte Jyde-Potter, sorte Gryder og andre Leerkar, som blive førte vidt omkring. I Bester-Belling og Skiern Sogne findes endeel Trækøemagere, som affætte deres Arbeid i omliggende Kjøbsteder. Paa nogle Steder binde de uldne Trøier

Fabriker.

og

Kalkbræn-
derie.

og Traa-Stromper, Nathuer, Banter og deslige. Men den mest bekiendte Land-Fabrik, som gives i Amtet, er Kalkbrænderierne ved Dagberg og Mønsted. Om Kalk-Fabrikken og Kalk-Gruben ved Dagberg er af Sognepresten i Bristed Hr. Christen Bredsdorf meddeelt følgende Beskrivning: Til en nye Grav kastes et Hul, 30. 40. à 50. Alne dybt. Paa Bunden eller nederst i Graven er 4. Alne i Diameter, men oven til over 50. Alne i Diameter, eftersom Hulingen maae gøres skraa for ikke at skyde ud. Til saadan Grav at kaste, bruges 20. Personer daglig i 15. à 20. Dage. Det hender sig ofte, at, naar de komme ned til Materien, kan der være Vand-Varer, da alt Arbeidet er for-giøves. Hver Vinter nedfalder og saa meget Sand, at 20. Personer i nogle Dage kan have Arbeid nok om Foraaret at faae det opkastet. Til Arbeidet i Graven bruges en Karl daglig at udhugge Kalk-Stenen, og nyder for en Døn fuld, som kan Bierges 18. Søgndage, 2. Rdlr. 4. Mark, fem Qvinder, til at udbringe Materien i lige lang Tid, nyde hver 1. Rdlr. De holde alle selv deres Løst, men faaer dog hver en Køge, et Faarelaar, og noget Smul for hver Døn fuld. Derpaa hjem-ages 140. Læs fra Graven til Ovnen en halv Fierdingvei. Til Materien at sette, behøves een, som skal danne Ovnen, hvilket gøres saaledes, at den kan have en aaben Runddeel forneden, under hvilken kan ildes, siden opsettes den i Form af en Sukkertop. Den, som forretter dette Arbeid, nyder for den Dag han gjør det 2. Mark og Kosten tillige. Derpaa bruges 10. à 12. Personer, mest Qvinder, som bære Materien paa Ovnen, og nyde alle Kost, samt hver 4. Skilling i Penge. Ovnen brænder 5 à 6. Dage og Nætter, en Karl og en Qvinde bestyrer dette, som nyde Kosten i de Dage, derforuden Karlen 8 à 10. Skilling,

Skilling, og Kvinden 6. Skilling om Dagen. Derefter renses og ryddes alt det ubrændte af Ovnen een Dag, hvilket skeer ved ovenmeldte Grav-Folk, der nyde Kosten samme Dag og pro Persona 4 Skilling. Af saadan en Ovn kan ventes 250. til 280. Tønder, undertiden dog fielden 300. Tønder læftet Kalk à Tønden 24. Skilling eller halv saa mange Tønder af ulæftet eller Steen-Kalk. Til en Ovn at brænde bruges 70. à 80. Læs Lyng, 24. à 28. Skilling Læftet. Saasnart Materien eller Kalk-Stenen treffes i den opkastede Hule, og det kan synes, at Naverne ere saa overflødige og rige, at det kan loune Umægen, begyndes at arbejde sig ind paa Siderne, i sær har de i forrige Tider, for at spare Omkostninger, gravet temmelig overlig, og ikke saa meget dybt ned i Jorden, men nu graves gierne 6. til 10. Alne ned under Materien, da det beste findes, jo dybere de komme ned. Af den Marsag kan der være en Grube over og en anden under, sommetids alene 4. Alne mellem hver, saa at der kan være en Gang ind under den øverste, og atter een igien dybere ned under denne, og jo dybere, jo fastere og bedre er Kalkstenen. Indgangen til hver Grube, saavelsom hele Gangen derudi, kan være 3. à 5. Alne høi, og 3. à 6. Alne bred, og sluttet oven til ligesom en Hvalving. I den nederste Grube, som gøres i Graven, gaaes ofte over 100. Alne dybt. Grubens Længde, naar den længe har været brugt, bliver 2. à 300. Alne, ja meget derover, og gaaer lige ind under Agre, som ploies og saaes. Inde i Gruben, naar der arbeides, staaer daglig 6. à 8. Lys antændte, dog langt imellem hver. Graven indvendig er ligesom en Hvalving oven til, og ved Siden ligesom store Piller, hvor Materien er huggen ud imellem. Overalt befindes et Lag Kalksteen og et Lag Flintsteen om

D. Atlas Tom. IV. Ffff hinanden

hinanden ligesom en Muur, saa at de har lige saa stort Arbeid med at bære Flinten ud, som Materien. Det som udrenses af Kalk-Ovnene, har Herningsholms Eiere og flere betient sig af i Murre-Hede. Naar den samme var først opløst og opbrændt, har de bestrøet Jorden med dette Kalk-Gruus, naar det vel var flaaet i smaae Stykker, derefter pløiet og saaat Jorden, da den har givet i Sonderlighed Havre i stor Overflodighed, vel i 10. à 12. Aar efter hverandre, og det i saadan Murre-Hede, som duer intet. Udi Halds Amt ligger Kiøbstedet Viborg, hvor Stiftets Dyrighed Stiftamtmanden og Biskopen residere.

Viborg.

V i b o r g .

Læge.

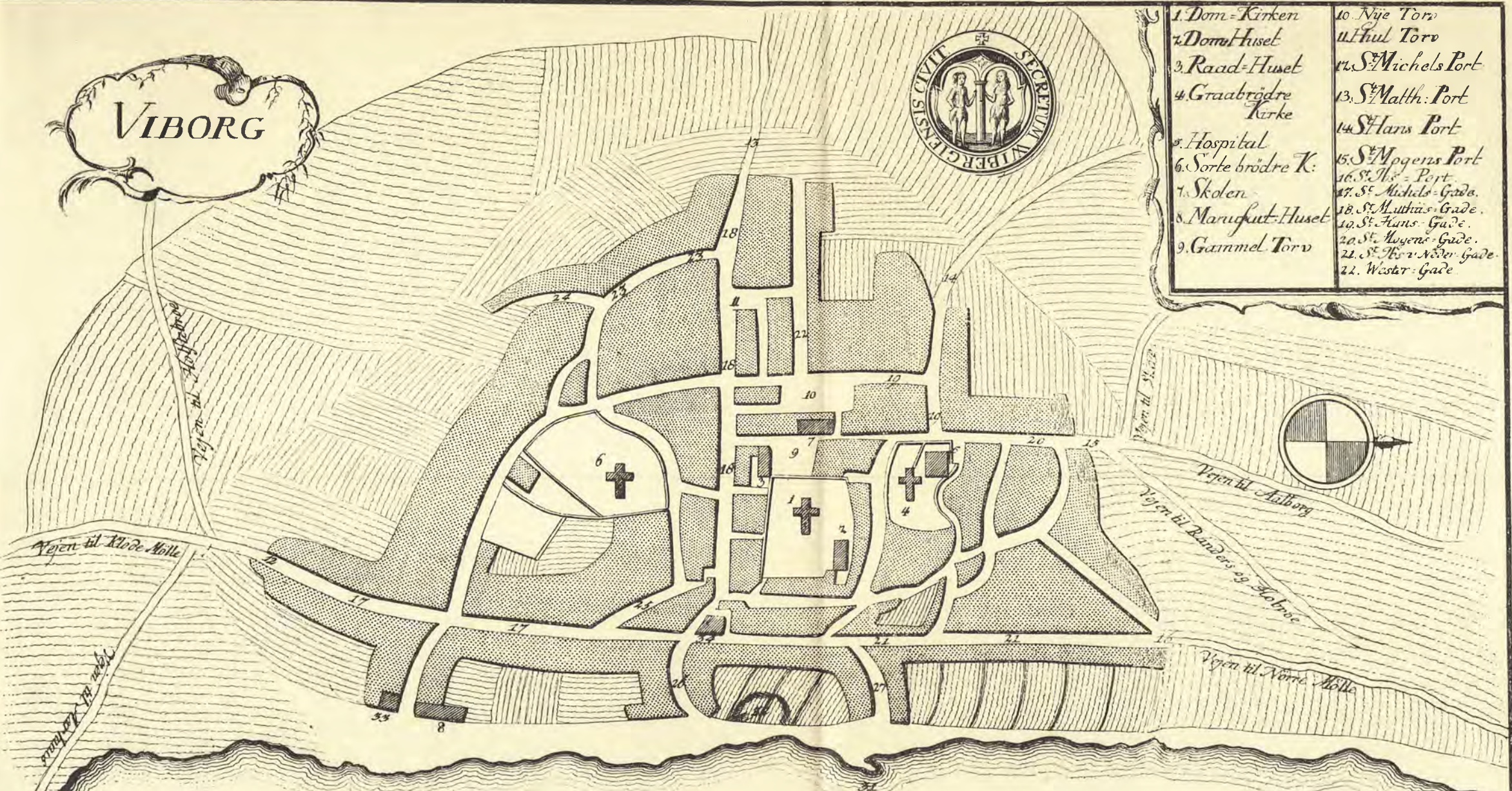
Viborg, som er Hoved-Staden for Stiftet og for ganske Nørre-Jylland, er beliggende 8. Mile fra Aarhuus, 10. Mile fra Grinnaa, 5. Mile fra Randers, 10. Mile fra Aalborg, 20. Mile fra Ribe, 19. Mile fra Skagen, og fra Boeberg 10. Mile, under den 56. Grad 33. Min. Latitudinis, og 25. Grad 13. Min. Longitudinis.

Herlighed: Den ligger altsaa midt i Landet, og er derfor i de ældste Tider udseet som det beqvæmste Sted til Kongernes Hylding, Landstingets Holdelse, Snepsting, og andre Stændernes og Adelens Forsamlinger for denne Provinds. Som Viborg uden Disput er en af de allerældste Stæder i hele Kongeriget, saa er den og en af de fornemste og største Kiøbsteder i Jylland, og regnes endnu henved en halv Miil i Omkreds. Dog var den fordum meget mere mægtig og anseelig, da den havde alle sine Kirker, Kloster, Bader, og store Bygninger i Stand, og da der skede ulige flere og større høitidelige Forsamlinger, end nu, som gav Staden stor Næring og megen Velstand. Som Byen ligger høit og langt

VIBORG

1. Dom = Kirken	10. Nye Torv
2. Domus Huset	11. Hul Torv
3. Raad = Huset	12. St. Michels Port
4. Graabrødre Kirke	13. St. Matth. Port
5. Hospital	14. St. Hans Port
6. Sorte brødre K.	15. St. Mogens Port
7. Skolen	16. St. Ihs = Port
8. Marugut = Huset	17. St. Michels = Gade.
9. Gammel Torv	18. St. Mathias = Gade.
	19. St. Hans = Gade.
	20. St. August = Gade.
	21. St. Tor = Nødv. Gade.
	22. Westar = Gade

Vejen til Kløde Mølle

Vejen til Højbjerg

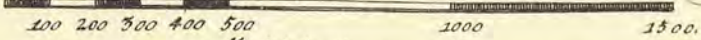
Vejen til Skov

Vejen til Aalborg

Vejen til Randers og Holstebro

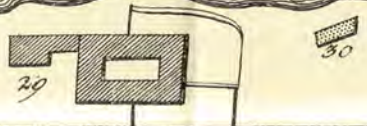
Vejen til Nørre Mølle

Viborg Sø

Maalestok til 1500 Alen.

23. Gamle bræde p. ande 24. Nye bræde p. ande eller St. Peder Stræde.
 25. Løtne Stræde. 26. Mellem Søe Gyde. 27. Nørre Søe Gyde.
 28. Sønder Mølle. 29. Asmild Kloster. 30. Færsøe Huslet. 31. Løtne = Stedet. 32. Borre Vold. 33. Garveriet. 34. Skætte = Møllen.

WIBORG.

langt fra Havet, holdes den for et sundt Sted at boe paa, og da den tillige altid har haft Ord for et got og let Levested, formedelst overflodig Tilførsel og billige Priser paa Huusleie, Ijdebrand, Fisk, og andre Levnets-Midler, har den i forrige Tider draget mange Familier til sig. Endeel af Adelen boede her bestandig, men mange flere af dem havde deres Gaarde i Byen, hvor de opholdte sig, enten i Snapstings eller Landstings Tider, for at udsætte og omsætte deres Capitaler, afgjøre deres Proccesser, kobe, sælge, og mageskifte med hinanden, bivaane Brylluper og andre Solenniteter, som her ofte holdtes, og bidrog meget til Byens Opkomst; Saa at Viborg for Souverainiteten skal have langt overgaaet de andre Indsæe Riobsteder baade i Formue og Indbyggernes Tal. Men derefter begyndte Byen at tage af, og det saa kiendeligt, som Mester Christen-Eriksen, der var Prest til Sortebrødre Sogn, vidner, at i en Tid af 40. Aar vare der, i hans Sogn alene, bleve mere end 160. Hus og Baaninger øde og ubeboelige, og 400. Menneker ringere, end den Tid han blev Prest. Men uanseet Viborg vel efterhaanden astog, var den dog endnu nogentledes i Flor, indtil den store Ijdebrand 1726. paaKOM, hvorved den største Deel af Byen blev lagt i Aske. Siden har og Snapstinget aldeles tabt sin forrige Glans, og været af liden Næring for Byen.

At Viborg har været befæstet med Grave og Bolde, er af Historien noksom bekiendt, og sees af dens Befæstning ei alene kiendelige Spor i de to hoi Brinker ved Sven, hvor enten Kong SVEN GRATHE, som først befæstede Byen, eller nogen anden af de gamle Konger, skal have haft et fast Slot, hvilke Brinker endnu kaldes Store og Lille Borgevold, men endog paa den nordre Side af Byen vises Le-

ninger af den gamle Fortification med Graver og Bolde, hvormed Byen har været omgivet, da der endnu staaer et temmeligt Stykke af Volden. Desuden har og sydvest for Byen ligget en Skanse, hvis Plads endnu har Navn af Skands-Banken.

Navn og
Ælde.

Navnet, siger Johannes Lysander, har først været Cimmersberg, siden af Kong VIGLET kaldet Vigletsborg, andre lede det ad af det Gothiske Folk Viti, eller af en ubekendt Dronning VIBECA, at det skal have været enten Vicesborg eller Vibeksborg, men det er alt for dristige Gietninger, og den ene Mæning som den anden uden al Grund og Beviis. Hvorfor ikke da heller af Veborg, en af de mandhaftige Skoldmøer, som stridde med Kong HARALD HYLDETAN i det navnkundige Bravalle-Slag. Men det beste bliver vel, at holde sig til den Etymologie, som Ælnothus Monachus, en af vore ældste Skribenter, som levede for og efter Anno 1100, giver os, hvilken kommer overeens med Stedets Situation, og er grundet baade i det gamle Sprog og Antiquiteterne. Han siger, at Stedet kaldes saa, af sin Høihed, at det ligger høit, af de Gamles Ofringer paa dette Sted, og af deres Afgud kaldet Vig, hvilket Ord og betyder Krigen; som alt kommer ud paa eet, og vil sige saa meget som et helligt Bierg, et til Krigs-Gudernes Dyrkelse viet Bierg, hvor de hedenste Forfædre uden Tvil have haft deres Tempel og Helligdom. I de ældste Historier og Documenter skrives derfor Navnet aldrig anderledes, end Wigberg, Viberg, *Viberga*, *Vibergum*, og i de Islandske Monumenter Vebisrg. Men *Wiburgum* eller Viborg finder man neppe før i det 14. Seculo og derefter. Nu er det bekiendt af Edda, at Odin havde en Broder heed Ve, selv var han Wigner eller de i Krigen ihieftlagnes Gud,

Gud, og af dennem heder i Voluspa et helligt Sted eller Bierg, hvor Guderne dyrkedes, **Vebyorg**, som aldeles vel kommer overeens med Byens Navn og Lægde, at den ei alene ligger høit og anseeligt, men og midt i Landet, hvor det har været de hedenfke Indbyggere meest beqvemt at komme sammen til deres Religions Dvelse og vigtige Raadslag. Allsaa viser Navnet selv en god Alder af denne Bye. Men at Joh. Lyscander er af den Tanke, at Tacitus et steds har meent denne Bye, det kan neppe nogen med ham bifalde. Ikke desmindre er det ganske troligt, at den stiger meget høit op i Hedendommen, ligesom den og i Historien nogle gange nævnes under de hedenfke Kongers Regiering. Og Navnene, som endnu gives adskillige Pladser nær omkring Byen, saasom **Danerlung**, **Amlets-Æde**, **Humledal**, **Normansdal**, vidne noksom ont de hedenfke Tidens merkelige Bedrifter der i Egnen.

Viborg Byes Vaaben, som den nu bruger, forklares at være **Baaben**. **Adam og Eva** staaende ved et Træ imellem sig. Men fordum førde den i sit Stads-**Seigl** tvende **Dommere**, en gammel og en ung, sidende paa **Domstolen**, med Omkrift: **Sigillum Senatorum Wibergensis civitatis**. Hvilket var efter de Gamles Tænkemaade, om at sette en gammel erfaren **Dommer** en yngre ved Siden, som af hannem kunde have Raad og Underviisning til at lære og dømme ret. Af disse to **Dommere** har formodentlig de nyere Tidens Usidenhed gjort **Adam og Eva**, som synes ikke meget at passe sig til en **Kiøbsteds Baaben** og **Sigil**.

At saa gammel en Bye som **Viborg** har haft meget gamle **Kiøb-Privilegier**, steds **Privilegier**, er ikke at tvile paa, endskiont man nu ikke veed, af hvilke **Konger** de har været givne, eller hvad de har indeholdet. Af dette Slags har de **Friheder** været, som **Kong SVEN GRATHE** ved

det Aar 1150. har givet Byen. De ældste Viborg Byes Privilegier, som man nu om Dage veed af at sige, ere af Kong CHRISTOPHER af Bøvern i Aaret 1440. givne, og indeholde 38. Artikler, hvoriblant disse ere: „Om Udbuds Penge. Straf for dem som ihjelslaaer eller saar
 “ rer nogen inden Byfred. Om Sandemænd. Om Arvfjod. Om
 “ den Skyld som kaldes Lovføring. Om Bardag. Om Arrest for
 “ Gield. Giest maage ei koebe af Giest uden i St. Kiøds Marked.
 “ Borgerne fri for Sold overalt i Riget uden i Skanør Marked. Om
 “ at væрге sig med Kiøns Eed af St. Knuds Gildebrødre. Ingen
 “ Borger at stævnes uden for Nørre-Jylland. Om Forprang. In-
 “ gen Haandverksmand eller Kiøbmand at bruge Kongens Torv uden
 “ at betale Borger Retten. Om Jordskyld. Giesten som bliver Vin-
 “ teren over, at betale Byens Udgifter. Udkommende Kræmere ei at
 “ holde sin Kram fal over 3. Dage. Om Udlandinges Gods som
 “ doer i Byen. At de deres Enge, Mark, Skove og Fiskerie eie uden
 “ al Tiltal. Ingen Foged at besvære dem med nogen Forfølgning,
 “ uden Byens Befæstning, med Graver og Gader at holde i Stand.
 “ I det øvrige stadfæster Kongen dem alle de Friheder, Rettigheder,
 “ Privilegier og Naader, som de af hans Forfædre haft have.” Ori-
 ginalen af dette Privilegium, som var paa Latin, er i Aaret 1668.
 oversat og videmeret. Anno 1442. har Kong CHRISTOPHER atter
 fornyet Borgerne i Viborg deres Frihed for Sold over hele Riget und-
 tagen i Skanør Marked. 1469. har Kong CHRISTIAN I. stadfæ-
 stet de af Kong CHRISTOPHER Byen givne Privilegier. 1488. paa
 Rættertinget i Horsens tilbød Kong HANS Borgerne i Viborg den
 Frihed at fiske i Kronens fri Fiskevand Limfjorden. 1492. Kong HAN-
 SES

SES Privilegium, at ingen maa føre Dansk Öl til Viborg. 1494. Kong HANSES Privilegium, at ingen Viborg Borger maa i verdslige Sager stævnes for Kirkens Ret. 1503. Kong HANSES Bevilling om Omgangs Toug og Sandtrænd i Viborg. 1504. Kong HANSES Privilegium, at ingen maa stævne en Viborgs Borger uden for Byen. 1505. Kong HANSES Befaling til Borgerne i Viborg, at lade gjøre Plankeværk, Haugebukker og gode Steenbroer i Byen og skaffe sig gode Brand-Nedskaber. 1505. Kong HANSES Brev, at ingen i Viborg skal bøde for Saarsmaal mere til Kronen end 3. Sagemark. 1506. Kong HANSES Privilegium, at ingen maae bruge Lørs i Viborg med Riob og Sal, uden han gjør Byens Tynge med andre Borgere, item Ingen maae kiope uden for Byen førend det kommer inden for Byens Porte, item Ingen udkommen Riobmand maae kiope eller sælge paa fire Mile nær omkring deres Bye, og ingen omkring Byen gjøre dem Forprang. 1515. har Kong CHRISTIAN II. stadfæstet alle Byens Privilegier. 1520. har Kongens Moder Dronning CHRISTINE forbudet, at ingen maae bygge deres Bode og Krambode uden for Byen, men sælge sine Kramvare inden Byens Porte. 1524. Kong FRIDERIK I. med Rigets Raads Raad forbyder Prester og Fogder at brygge Öl, kiope Oyer, Honning og andre Ting til Forprang for Viborgs Borgere. 1527. Kong FRIDERIK I. befaler at udkendste Riobmænd, som bygge i Viborg, skulle give Stadepenge til Byens Tynge. 1529. Kong FRIDERIK I. bevilger Borgerne, paa deres egne Grunde og Marker at opsoge Møllesteder, og der gjøre Damme og oprette Møller til Byens Behov. 1540. har Kong CHRISTIAN III. stadfæstet alle Byens Privilegier. Samme Aar har Kong

Rong CHRISTIAN III. tilladt Borgerne at flytte Bintmølle hæn for Gilitrop Søe, samme Søe opdæmme, og nyde til Møllen den Bek Kolbek, som dog halparten hører Byen selv til, og fornævnte Mølle med Dam og Damsbond og Vandløb at nyde, bruge og beholde til Byen til evig Tid. 1542. befaler Rong CHRISTIAN III. at hvo som kjober eller panter nogen Borgergaard i Viborg, skulde lade besætte samme med sliq Folk som kan giøre tilbørlig Tynge og Besværing. 1545. Rong CHRISTIAN III. stadfæster en Vedtægt som Viborgs Indbyggere havde giort om deres Mark- og Jorder. 1546. har Rong CHRISTIAN III. tilladt Borgerne i Viborg, siden de ligge langt fra Søestæderne, at maae handle med fremmede og udlændske Kiøbmænd i alle de andre Kiøbsteder. 1561. har Rong FRIDERIK II. stadfæstet Viborg Byes Privilegier. 1570. Rong FRIDERIK II. forbyder Magistraten i Viborg, at besvære geistlige Enker, som sig der nedsette, med Skat eller Tynge, og at formene dem at bruge Næring og Biering. 1573. Rong FRIDERIK II. tillader, at efterdi Indbyggerne i Nørre-Jylland maae lade hente deres Apoteker- og Sager i andre Lande, da maa Philippus Hauichendal i Viborg anrette et Apotek. Samme Aar forbyder Rong FRIDERIK II. at, efterdi Capitelet og Magistraten i Viborg havde lade nymppe og opfredt tvende Kratte, Bygmands Riis og Skaber Krat, og der er Forhaabning, at det med Tiden kunde blive til Skov, da maa ingen derudi hugge uden Capitelets og Magistratens Tilladelse. 1578. Rong FRIDERIK II. befaler atter, for Fare af Iidebrand, at affkaffe efterhaanden alt Straatag og tæffe Husene med Tegl. 1584. Rong FRIDERIK II. Brev, at efterdi til des i Viborg ikke har været nogen ryddelig Plads, hvor enten alminde-

lig

lig Forsamling eller Apel-Torvs Marked kunde holdes, da giver og forordner Hans Majst. den Plads, hvor St. Hans Kirkegaard var, til et Torv og Marked der i Byen, og forbyder at ingen maa kiope eller sælge noget, som Bønderne indføre, førend det kommer paa bemeldte forordnede Apel-Torv. 1597. har Kong CHRISTIAN IV. stadfæstet Viborg Byes Privilegier. 1610. befaler Kongen strengelig inden tre Aar at afskaffe alt Straatag der i Byen. 1636. forbyder Hans Majst. fremmede Kræmmere at opholde sig længere til Mauritii og Snapstings Markeder i Viborg end 14. Dage. 1648. har Kong FRIDERIK III. stadfæstet Byens Privilegier. 1650. Høistbemeldte Konge befaler Borgerne at holde deres Svin i deres Gaarde og ei lade dem komme paa Gaden eller i Marken, hvor de maa optages og inddrives i Hospitalet til de Fattiges beste. 1656. Kong FRIDERIK III. Brev, at det Heste- og Fæ-Marked, som kaldes Mauritii Marked, aarlig skal begynde ottende Dagen for St. Mauritii Dag og være paa Mauritii Dag fuldendt, og skal de, som have noget at handle med, indstille sig paa Bispegaards Tost der for Byen, og betale Kongens Told til Byfogden. De nyere Kongelige Confirmationer paa Viborg Byes Privilegier ere af 1670. 1702. 1732.

Ved Christendommens Begyndelse bliver Byen alt mere og mere bekiendt. I Kong HARALD BLAATANDS Tid, ved Midten af det 10. Seculo, seglede nogle Islændere til Danmark, og opholdte sig om Vinteren i den Kjøbsted Viborg. Formodentlig havde Viborg den Tid antaget den christelige Religion, og disse derfra bragt den første Smag af Christendom med sig til deres Fæderneland; thi der skrives om en af dem ved Navn Gisle, efterat de vare komne til Island

Skiebne og
Merkvær-
dighed.

igien, at han aldrig gjorde Afguds-Offer, siden han havde været i Viborg i Danmark. Nogle holde og for, at det bekiendte Mirakel af Poppo, hvorved Kong HARALD blev bestyrket i den christelige Troe, skede i Viborg udi Indbyggernes almindelige Forsamling fra hele Landet. Anno 1042. blev Kong MAGNUS den Gode af Norge paa Viborg Landsting tagen til Konge i Danmark. Efter hans Død 1047. vilde Kong HARALD HAARDRAADE drage til Viborg at lade sig hylde til Konge i Danmark, men maatte igien afstaae fra dette Forsæt. Ved Aar 1065. stiftede Kong SVEN ESTRIDSEN Viborg Biskopdom, og Adamus Bremensis nævner den første Biskop i Viborg Heribertus. Efter Kong SVENS Død skede paa Herredagen i Viborg det nye Kongeval, hvorved vare tvende sterke Partier, af hvilke det fik Overhaand, som var for den afdøde Konges ældste Søn HARALD. Men det varede neppe fire Aars Tid, førend han døde, og den anden Broder KNUD da paa Viborg Landsting eenstemmigen til Konge blev udraabt. Anno 1086. da Bendelboerne havde begyndt det store Oprør imod Kong KNUD, drog han først til Viborg, for der at søge Raad og Hielp imod denne Uhyffe, men da det var forgieves, forsoiede han sig til Slesvig og derfra strax over til Tjen. Da han nu endelig var tagen af Dage i Odense, forsamlede sig Stænderne i Viborg, og toge den tredie Broder Oluf til Konge. Da Kong ERIK TIEGOD, efter det bekiendte Raserie, havde foresat sig en Poenitentkreise til det hellige Land, aabenbarede han paa en Herredag i Viborg dette Forsæt for Stænderne, som derover bleve meget bestyrkede. Kongen døde ogsaa paa Reisen, og, saasnart dette rygtedes i Danmark, lod hans Broder SVEN forskrive en Herredag til Viborg for at lade sig vælle til Konge,

Ronge, men han faldt i Sygdom og døde paa Veien derhen, i hvor meget han end ilede at døe med Ronge's Navn. Anno 1147. medens Kong SVEN GRATHE lod sig i Skaane udraabe til Ronge, lod KNUD den V. sig af Almuen i Jylland paa Viborg Landsting hylde. Disse to Konger laae siden jevnlig til Fjelds med hinanden, da SVEN gierne beholdt Marken, og til sidst i et stort Feltslag ved Viborg erholdt saadan Seir over KNUD, at han maatte rømme Landet. Dette skede 1151. Kong SVEN havde Haret tilforn, for at drage Indbyggerne i Viborg paa sin Side, skienket dennem gode Friheder, som SAXO GRAMM. fortæller. Han havde og derfor i bemelte Feltslag haft fortreffelig Nytte af Viborgerne, men ifkun iblant Fodfolket; thi Rytteriet forstode de sig ikke paa. Kong KNUD gjorde adskillige Forsøg paa at komme ind i Landet igjen. Men Kong SVEN, for at have et sikkert Tilflugts-Sted i Jylland, lod Viborg, som hidindtil havde været en aaben Bye, med Jordvolde befæste, og lagde en sterk Besætning derind. Han blev og virkelig i Viborg beleiret af KNUD, men var saa lykkelig i et sterkt Udfald at drive ham paa Flugten. Kongerne bleve derpaa forligte af Keiseren, men SVEN brød Freden, og VALDEMAR siden udi Viborg meglede et nyt Forlig imellem dem. Omfider blev VALDEMAR ogsaa i Viborg, medens SVEN var ude af Riget, udraabt for Ronge. Efter det Roeskildske Blodbad 1157. var Viborg det Sted, hvor Kong VALDEMAR I. tog sin Hensflugt, for at klage sin Nød, og forsikre sig Indbyggernes Trofskab og Hielp imod Kong SVEN. Dette lykkedes ham, og han holdt derpaa til Viborg sit Bryllup med sin Dronning SOPHIA, den Ufdøde Kong KNUDS Søster. Hvoorefter han strax blev ved Viborg angreben af SVEN,

som tabte Slaget, og maatte lade Livet paa Graa-Hede. Det synes som Kong VALDEMAR I. har elsket Viborg, siden han saa ofte har opholdt sig der, naar han var i Jylland. Udi hans Tid ved 1169. er Domkirken i Viborg bleven færdig, som længe havde staaet i Bygning. Iblant flere Gange var Kong VALDEMAR i Viborg, den Tid det store Forræderie af KARL og KNUD imod ham var blevet aabenbaret, og der imodtog deres Morfader Erkebiskop Eskil, som var kommen udenlands fra. Kong KNUD VI. omendskiønt han var kronet til Konge i Faderens levende Live, lod sig dog Anno 1182. paa Viborg Landsting, saavelsom paa Urnehoved Ting, give en nye Hylдинг, for at være des mere sikker om Indbyggernes og Krigsfolkets Trostaaelse og Tilgivenhed. Nogle Aar derefter, da Biskop Abfalon havde vundet en Seir i Pommern, og forlangede Undsætning, lod Kongen udskrive en Herredag til Viborg, og formaaede Indbyggerne til at giøre et nyt Felttog. An. 1216. lod Kong VALDEMAR II. sin Søn VALDEMAR, som ved Herredagen paa Salsø var udvalgt, paa Viborg Landsting hylde til Konge efter sig. 1250. i Begyndelsen af Septembri har Hertug ABEL været i Viborg, og formodentlig da handlet om sin Udvælgelse til Konge. 1252. blev Kong CHRISTOPHER I. paa Viborg Landsting udvalgt og hyldet til Konge efter hans Broder Kong ABEL. 1253. skal han og i Viborg have ladet sin Søn ERIK hylde. 1286. blev Kong ERIK GLIPPING, som i Sinderop Kirke-Lade forrædeligen var myrdet, begravet i Viborg Domkirke. 1313. lod Kong ERIK MENVED til Viborg hos S. Vilhadi Kirke bygge et Slot, kansee Borgervold, at holde de oprørske Bønder i Evang med. 1320. blev holden en Herredag til Viborg, hvor Kong CHRISTOPHER II. blev

blev udvælt og hyllet, og da udgav til Stænderne sin Recept, som er den ældste af de Kongelige Handfæstninger, der nu ere tilovers. 1326. forlænte Kong VALDEMAR af Slesvig Hr. Ludvig Albretson med Viborg og Landstinget sammesteds, bydende dennem til Viborg at svare hannem Kronens Rettighed. 1331. var Kong CHRISTOPHER II. i Viborg, og da straffede nogle oprøriske Bønder, og gav deres Gods til Hr. Stig Anderlon. Efter denne Konges Død, foretog sig hans Søn Hertug OTTO 1334. at indtage sit Fæderne Rige, men som han med sin Armee var paa Veien til Viborg, blev han paa Taphede stray uden for Byen af Greve Gert angreben, og fangen i Slaget. 1350. uddøde den største Deel af Byens Indbyggere i den almindelige Landpest, som kaldtes den sorte Død. 1355. i Junii og Julii Maaneder har Kong VALDEMAR siddet Retterting i Viborg. Egeledes har han og 1367. in Majo holdet Retterting paa Viborg Landsting. Saa har og Kong OLUF i det Aar 1386. holdet Retterting udi Viborg. 1396. har Dronning MARGRETE med den unge Konge ERIK af Pommern været i Viborg, der holdet Retterting og udgivet en mærkelig Constitution for Nørre-Jyllands Indbyggere. 1440. blev Kong CHRISTOPHER af Bavern hyllet i Viborg paa Landstinget. Anno 1448. Dagen for Mikkelsdag for Kong CHRISTIAN I. paa Viborg Landsting sin Kongelige Sed, og blev af Indbyggerne hyllet til Danmarks Konge. 1466. har Kong CHRISTIAN I. i Viborg udgivet sin Constitution for Jyllands Indbyggere. 1467. var heiftbemeldte Konge atter i Viborg, og lod sin Søn Hertug HANS der hylde. 1497. lod Kong HANS sin Søn Prinds CHRISTIAN hylde i Viborg. 1501. S. Botulphi Dag er Domkirken i Viborg, St. Hans Kirke, og Byen

til største Deelen afbrændt. 1523. holdt Biskopperne og den Jydskke Adel en stor Forsamling til Viborg, hvor de forbandt sig imod Kong CHRISTIAN II. og opfagde ham Huldskab og Mandskab. Kort efter i samme Aar blev Kong FRIDERIK I. hyltet udi Viborg. Som Viborg var en af de første Steder i Riget, der havde faaet Smag paa Lutheri Lærdom, fornemlig ved M. Jörgen Jenßön Sadolins Underviisning, saa blev her 1526. af Mester Hans Tausen holdet den første offentlige Evangeliske Prædiken. Denne Mand var oversendt fra Priorren i Antvorskov til St. Hans Kloster i Viborg, og da han for sin Lærdom der ikke kunde lides, blev han af Borgemeister Peder Hegelund og Borgereskabet i Viborg antagen i Beskyttelse og til deres Prædikant, hvorineget end Biskopen Jörgen Friis snysede derimod. Borgerne lode slaae Lenker over Gaderne, for ikke at blive overfaldne af Biskopens Hofmænd og Tjenere. Biskopen derimod, af Frygt for Borgerne, befæstede Hald Slot og bygde et dybt Fange-Taarn, som han tiltænkte Borgemeister Hegelund, Peder Smid, og flere af Lutheri Lærdoms Forfegtere, men han var selv den første, som i den kort efter paafulgte Reformation blev sat i dette Taarn, hvilket hannem og en Time forud var spaaet af hans egen Aar. 1536. skal Skipper Clemen, som havde oprørt Almuen mod Kong CHRISTIAN III. i Viborg med en Bløse-Krone paa Hovedet være henrettet, og Kronen fastslagen paa Doms Kirkens Muur. Andre berette, at dette skede ved Kolding, og Biskop Peder Villadsen gjør det forige til en Fabel, sigende, at der sidder paa Korskirken en Biskops-Hat, og den tager gemeen Mand for en Krone. 1537. har Kong CHRISTIAN III. siddet Retterting i Viborg. 1540. var denne Konge atter i Viborg, og da logerede i Hospitalet, hvor han

han havde ladet indrette nogle Gemaker og en stor Sal kaldet Danse-Salen. Og 1542. har han ladet sin Søn Prinds FRIDERIK hylde paa Viborg Landsting. 1552. var hele Adelen i Jylland forsamlet udi Viborg, og med hinanden vedtog at møde der hvert Aar hellig Trefoldigheds Søndag, for at handle om deres egen Belfært og Privilegiens Holdelse, og at tillegge indbyrdes opkomne Tvistigheder. Samme Aar har Kong CHRISTIAN III. igien holdet Rætterting i Viborg. 1567. den 16. Maji blev en stor Deel af Viborg ved uhyffelig Jidsvaade lagt i Aske, Domkirken meget beskadet og Klokkerne smeltet, hvorefter 1569. blev befalet at takke Husene med Tegl og ikke med Straa-Tag. 1584. den 12. Junii lod Kong FRIDERIK II. sin Søn Prinds CHRISTIAN med stor Solennitet hylde i Viborg, hvilket skede paa nye Torvet, hvor St. Hans Kloster og Kirke før havde staaet. 1610. blev Kong CHRISTIAN IV. Søn Prinds CHRISTIAN hylde i Viborg. 1616. tog Byen igien stor Skade af en hastig Vaade-Jid. I de Krigs-Tider, som indfaldt 1627. 1643. og 1658, er Byen af de Keiserlige, Svenske, Poliske og Brandenburgske Tropper hart bleven medtagen, og har da de store Generaler, Tilly, Schlich, Strozi, Torstenson, Montecuculi, Kerinschy, og selv Churfyrsten af Brandenburg FRIDERICH WILHELM den Store i Viborg haft deres Hoved-Quarteer. Den sidste Kongelige Hylde i Viborg skede 1654. da Kong FRIDERIK III. lod sin Søn Prinds CHRISTIAN, som da logerede i Bispegaarden, erklære for sin Successor i Regieringen. Omendskönt Viborg saa ofte og følelig af Jid og Fiender havde været hiemsøgt, og end mere tabt, ved det de Kongelige Solenniteter og Adelens store Forsamlinger efter Souverainiteten ophorde, hvorved Byens gamle Herlighed syntes aldeles

aldeles at ville forsvinde, saa begyndte den dog igien nogenledes at komme paa Fode, og tage til i Velstand, indtil 1726. den 25. Jullii, da en forfækkelig Jidsvaade, som overgik alle de forige, i mindre end 24. Timer fortærede de beste og fleste, saavel Adelige og Borger-Huse, som publiqve Bygninger, Domkirken, Sortebrodre Kirke, Bispe-Residensen, Raadhuset, og fast den største Deel af Byen, saa at meget lidet blev tilovers af Privates Huse, og af offentlige aleneste Graabrødre-Kirke og Domhuset, hvor Landstingets Protocoller og Documenter forvaredes. Nogle saa ode Pladser ere endnu Vidne om denne store Odeleggelse, ellers er Byen, ved Kongernes Naade og Indbyggernes Vindskibelighed, igien Tid efter anden bleven meget vel opbyggt.

Kirker. Hvor mange Kirker Viborg har haft for Reformationen, er ikke afgjort. Men at der jo har været et anseeligt Tal, saavel af Sogne-Kirker, som af Kloster-Kirker, og endeel Capeller, det er uden alt Tvil. M. Christen Erikken opregner 12. Sogne, og 21. Kirker og Capeller. Men som nogle af de opregnede synes noget mistænkte og med hinanden confunderede, vil man her kortelig navngive saa mange af dem, som kan bevises at have været til. (1) *Sanctæ Mariæ* eller Vor Frue Kirke, anlagt hos Klosteret af samme Navn, og bygt i det 11te Seculo under CANUTI MAGNI eller hans Sønners Regiering. Om denne Kirke, som siden er bleven Stiftets Cathedral og Dom-Kirke følger siden udførlig Efterretning. (2) *St. Hans Kirke*, hørde til Klosteret af samme Navn. Den tog megen Skade i den Jildebrand som var 1501. Ved Reformations Tiden var denne Kirke en af de første i Viborg, hvor Mester Hans Taufon og de andre Evangeliske Lærere prædikede for Borgerne. 1527. gav St. Hans Kirke i Skat til

de øde Kirker ved Reformationens Tiden. 1529. har Kong FRIDERIK I. undt og forleent Mester Hans Tausen Prædiker i Viborg et Huus, som stod paa St. Nicolai Kirkegaard, og havde været Kirke-Lade. Ligeledes gav Kong FRIDERIK I. Mester Christiern Pufell samme Aar Eiedoms Brev paa et Huus, som staaer paa St. Nicolai Kirkegaard i Viborg. Denne Kirke har formodentlig ligget strax østen for Domkirken, i en liden Gade kaldet St. Nicolai Stræde. (7) Sortebrødre Kirke, (8) Graabrødre Kirke, som hørde til Klostrene af samme Navne, ere endnu begge til, og bliver ret nu hver for sig beskrevet. (9) St. Mathis Kirke laae paa det Sted, hvor Hiuk-Torvet nu er. Udi Regnskaber af 1641. kaldes denne Plads St. Mathis Kirkegaard, og har St. Mathis Gade og St. Mathis Port endnu Navn deraf. I et Document af 1307. nævnes Ecclesia beati Mathei in Wiburg. (10) St. Boels eller Sancti Botulphi Kirke nævnes i et Document af 1304. og hørde til Klosteret af samme Navn. (11) St. Mogenses Kirke nævnes i et Document af 1476. da Hr. Laurids Butz var Prior dertil. Anno 1524. har Sancti Magni Kirke staaet i Restans for 20. Mark af de Kongelige Skatter. Deraf har St. Mogens Gade, hvorved Kirken har ligget, og St. Mogens Port deres Navn. (12) St. Jbs eller Sancti Jacobi Kirke, hvoraf St. Jbs eller Neder-Gade, hvorved Kirken har ligget, og St. Jbs Port, endnu kaldes. Af denne Kirkes Taarn stod endda i CHRISTIANI IV. Tid et Stykke, hvori Stormkloffen hængde, men paa Magistratens Ansøgning tillod Kongen, at de maatte nedtage Kloffen af St. Jbs Taarn og hænge den i Nørre Taarnet af Domkirken. (13) St. Mortens Kirke synes og have været en gammel Kirke, og var af de ved Reformationen forfaldne Kirker.

Kirker. 1524. anføres S. Martini Kirke i Viborg udi Nestans for 10. Mark af de Kongelige Skatter. Denne Kirke har ligget imellem Lønnestræde og St. Villadses Gade. (14) St. Villadses Kirke, om denne vides intet, uden at RESENIUS paa sit Kart over Viborg anviser dens Plads at have været paa Hjørnet af bemelte St. Villadses Gade og St. Villadses Kirke-Stræde eller Riddergaden. (15) St. Jørgens Capel, uden for St. Mikfels Port, har hørt til det da værende St. Jørgens Huus eller Hospital, Stedet kaldes endnu Capel-Bakken. (16) St. Laurids Capel har ligget uden St. Mogens Port, Stedet heder endnu St. Lauridses Lykke. Anno 1528. fik Jens Nielsøn Vicarius Kong FRIDERIK I. Brev, at han paa Livs-Tid maatte beholde Sancti Laurentii Capel uden for Viborg med Kirkegaarden at bruge til sin Nytte. Disse ere de nogenledes tilforladelige Kirker og Capeller i Viborg udi Byens gamle Velmagt før Reformationen. Men foruden dem, opregner M. Christen Eriksen endnu, (17) St. Stephans Kirke, som skal have ligget i St. Jbs Gade lige vester for Borgevold, (18) St. Margareta Kirke, (19) St. Bodilds Kirke, (20) St. Kols eller Rudolphi Kirke, som skal have ligget i Over-Enden af Bradpande, (21) og (22) Tvende unavngivne Kirker, hvoraf den ene skal have ligget i St. Mikfelsingade, den anden neden for Skolebakken. Af disse sidste 6. Kirker har maaskee nogle været til, som man behøver nærmere Oplysning om, men nogle af dem kan man tvile om. Saaledes har St. Boldilds Kirke vel ingen anden været end S. Botulphi Kirke, ligesaa er vel og St Kols eller Rudolphi Kirke kommen af en urigtig Læsning i Steden for St. Boels eller Botulphi Kirke, og siden St. Margareta Kirke, siges at have ligget ved Reebslagerens

den kom til at bestaae af 3. Prælater, Præpositus, Archidiaconus, Cantor, og 12. Caniker, hver med sit Præbende forsynet, og havende under sig Vicarier, som opvartede den daglige Altær-Tjeneste. Biskop Nicolaus har, som menes, 1169. fuldført Domkirkens Bygning, eller i det mindste tilbyggt noget, og kanskee stiftet det store St. Kields Capel ved Kirkens nordre Side. Ligesom og den Hellig Aands Capel siden og kanskee længe efter ved den syndre Side er tilbyggt. Her vare og et Vor Frue Capel og et St. Annæ Capel, om ikke flere. Af Altære var her i de Catholske Tider en Mængde, hvoraf følgende ere bekiendte: Høie Alter, for hvilket Biskopen selv sang Messen, stod bag ved det rette Alter, som 1542. blev sat bedre frem i Choret. St. Annæ Alter, i St. Annæ Capel, som kaldtes Præstegilde-Altær. St. Kields Alter i St. Kields Capel. Hellig Kors Alter. St. Hans Alter, Altare sancti Johannis Baptista. St. Peders Alter. Mariæ Magdalencæ Alter. Birgittæ Alter. Alle Helgens Alter. Vor Frue Alter i Vor Frue Capel. St. Butolphi Alter. St. Vilsadi Alter. Guds Legems Alter i Hellig Aands Capel. Hellig Trefoldigheds Alter i Hellig Aands Capel. St. Nicolai Alter, paa den norre Side i Hellig Aands Capel, stiftet af Niels Clemensøn, til hvilket Alter og Vicarie Kong CHRISTIAN II. tillagde og incorporerede Kroens Kirke udi Skive. Udi denne Kirke forvaredes forðum mangfoldige Reliquier og Helgens Levninger. Som en sær Helligdom giemdes her før Iidebranden St. Villadses Skrin, med hans Been og Reliquier, som før Reformationen havde formodentlig haft sit Sted i St. Villadses Kirke, men nu med Domkirken gif op i Røg 1726. Om denne Helgens Levet og Mirakler havde M. Christen Tychonius

feet en Bog paa Pergament, skreven ved 1320. I St. Kiølds Capel var at see St. Kiølds Ark ganske forgyldt, med denne Helgens Been og Afke, som først hængde under Hvælvingen i forgyldte Lenker, hvilken aarlig blev baaren i Procession omkring paa Gaderne, men efter Reformationen indtil Ildbranden stod bag Alteret i Domkirken, og der opbrændte. I dette Capel var Lys antændt baade Nat og Dag, indtil det i Kong CHRISTIAN III. Tid 1538. blev slukket. I samme Capel siges Kong SVEN GRATHE, efterat hans Lig var forflyttet fra Capellet ved Graamose, at skulle være begravet. Bemeldte St. Kiøld, Sanctus Ketillus var Viborg Stads og Stifts Skyns-Helgen. Han var ikke Biskop, som nogle have troet, men først Canik og siden Provst i Capitelet, og skal 1151. udi St. Margareta Kirke i Åsmild have faaet en voldsom Martyr-Død, hvorfore, saavel som for hans hellige Levnet og Mirakler, han 1188. blev af Paven canoniceret. Under Altergulvet er en herlig Kraftkirke, hvor Prælater og Canikerne fordum hver Nat fra Klokken 3. til halv 6. om Morgenen holdte Vigilier og Siælemesser over Kong ERIK GLIPPING, som i Finderup 1286. blev ihjelslagen, og fort tilforn 1281. ligesom af en Spaadoms Mand havde skienket endeel Gods til Viborg Domkirke for Messer og Vigilier at holde. Denne Latinske Guds-Tjeneste, som siden kaldtes Vaadesang, blev endog længe efter Reformationen vedligeholden indtil 1630, da den med Kongelig Tilladelse blev forvandlet til en Chorsang af 12. Disciple, hvilken atter vedvarede til 1684. og da blev reent affkaffet. Oven over Kraften, bag Alteret, var høibemelte Kong ERIKS hvælvede og en Allen over Jorden ophoiede Grav, hvorudi han laae i en Ege-Riste med Blye overtreffet, og havde hos sig sit Sverd

og

og en Sølv-Beffe med Sacramentet. Alt dette opbrændte 1726. Men Kongens Grav er dog igien efter Ildbranden, med en Inscription af Biskop Trelund, paa nye oprettet, see Marm. Dan. T. II. pag. 191. 192. Convent-Huset i Kirken var fuldt af gamle Brevskaber i store Kister, hvilke Biskop Deichman lod udtage, da Stedet blev solgt til Etatsraad Poullsons Begravelse, og lod Archivet og det nye Conventhuus indrette, hvor det Høie Alter stod. Men hele Archivet og de fleste Stiftets Documenter opbrændte uhykkelig 1726. til ubodelig Forliis for Landets Historie. Anno 1503. slog Eynild ned og næsten afbrændte Domkirken, saa at Biskopen, ved at deele Afraad ud, maatte samle Penge til dens Istandsettelse. 1567. mistede Kirken ved Ildbrand Taarne, Spire, og Klokker, men blev indvendig conserveret. Hvorfor Kong FRIDERIK II. forærede dertil de tvende største Klokker, som fandtes i Bestervig Klosters Kirke, og ti Tøster Ege-Tømmer af Silkeborg Skove. Men ingen Ulykke har overgaaet den sidste Ildbrand 1726. som fortærede heele Kirken baade ud- og indvendig, med alt det den indeholdte, undtagen endeel underjordffe Begravesser. Kirken var indtil langt hen i forrige Seculo fuld malet med Adefige Baabener og andre Zirater, men ved en ny Raffning 1634. bleve de alle udslattede. Den forrige Altertavle var foræret 1614. af Kield Krabbes Enke-Fru Christentze Juul til Siubbergaard, hvorom findes CHRISTIANI IV. Bevilling 1613. at den Tavle, som da stod paa det Alter neden for Choret, maatte opflyttes paa Chors-Alteret, og den Tavle, som Fru Christentze havde ladet giøre, igien at opfettes paa det Alter neden for Choret. Domkirken er nu, som før, en stor og jirlig Bygning, strax efter Branden igien fra Grunden opført, og høitids-

høitideligen indviet 1728. Den har to anseelige Taarne, med Kupler paa i steden for hoi Spiere som tilforn var, deri tre Klokker, den største i syndre Taarn kaldet Høitids-Kloffen, den mellemste Prædikens Kloffen, den mindste Tolv-Kloffen, alle skienkede af Kong FRIDERIK IV. og støbte 1730. af M. Casp. König Dantiscano, deres Inscriptioner læses i Hofmans Sondag T. III. pag. 222. og T. X. Append. Vib. pag. 5. I det nordre Taarn hænger Storm-Kloffen. Uden paa dette Taarn, ved 30. Alen fra Jorden, sidder en stor Steen, hvori er udhuggen en Lindorm, under hvis Fødder synes et Creatur at ligge, samme menes at være Byens Bartegn. Kirken er indvendig anseelig, Altertavlen givet af Kong FRIDERIK IV. er meget smuk, og ligeledes Orgelverket, bekvæmt af Biskop Trellunds Stiftelse. Bag paa Altertavlen findes Biskopernes Navne baade før og siden Reformationen, saavelsom Lutheri og Bugenhagii Effigies. Prædikestolen af rart Bildhugger- Arbeid. Daaben indluft, med et stort Sølv-Døbefad, givet 1760. af Stiftamtmand Caspar Herman von Heinen. Den store antikke Messing-Bogstool eller Klove, med sex Arme til Lys, der staaer paa 3. Eder, midt i den store Gang, er givet 1494. udi Biskop Niels Glob's Tid, Hr. Peder Povlson Canik lod den i Lybek ved Diderik Rob forfærdige. Paa Kalken staaer, at 1655. gav Werner Parsberg til Sodal til Domkirken en færgsldt Credens-Kalk paa 103. Lod, hvoraf Kirken har ladet giøre en Sølv-Kande og en Kalk, da den forrige blev bortstaalen, 1675. Patenen er samme Aar 1675. givet af Landsdommer Peder Lerke. Paa vestre Side af den store Kirke-Port sad en sort Steen, hvorpaa læstes, at Kong FRIDERIK II. 1584. da han lod sin Sen hyde, havde ladet denne Port bygge. Samme Steen

lod

lod Stiftamtmand Wich flytte til den østre Side Ind til Kirkegaarden, og i dens Sted paa den vestre Side ud til Gammel-Torv indmure en nye udhuggen Steen med Kong FRIDERIK V. og Dronning LOVISES Navne, samt en Dansk Inscription og Aarstal 1749. Paa Skriftestolen, som var for Ijdebranden, stod: Dns. Johannes Nicolai de Avensberg, Helena Domini Petri Munks Dotter, med deres Baabener. Denne Jens Nielson til Avensberg var en Lövenbalk og Landsdommer i Jylland i Dronning MARGRETES Tid, det var ham som ihjelslog Jens Brok af Clausholm. Paa Degnestolene stod Biskop Niels Friis's Baaben og disse Latinske Vers:

M. D. cum primo quasi summo prorsus & itro
 Hæc domus usta fuit, plurima damna luit,
 Borulphi festo Viberg perit igne molesto,
 Christiani nato Rege Johanne dato.

O Kerille bone, nofter reverende patrone, &c.

I Viborg Domkirke fandtes før Branden en Mængde af skionne Epitaphier og Ligstene, som mest alle forgik i Tiden, dog var og længe tilforn de ældste Monumenter af Tidens Velde fortærede. Det er ikke at tvile paa, at jo alle Biskopperne før Reformationen har været her begravne, dog var intet til overs uden en Ligsteen over Biskop Niels Glob som døde 1498. Man veed og, at Biskop Gunner, som døde 1251. var begravet der i St. Kields Capel. Af Biskopperne efter Reformationen: M. Kield Juul begravet i Hellig Lands Capel. M. Peder Thögerfon død 1594. M. Niels Arctander død 1616. Biskop Hans Vandel død 1641. D. Johan Bartscher død 1661. D. Sören Glud død 1693. D. Henrik Gerner død 1705. Fordum blev en stor

Deel af den Jydske Adels i denne Kirke begravne, og paa deres Ligbegængelse gjort store Beføstninger. Saa mange af dem, som man veed, ere følgende: Hr. Johan Lembek og Fru Jutta, som levede i Kong VALDEMARS den sidste Tid og døde efter 1360. Deres Epiphium som var af Messing, blev 1588. indfattet i en Træ-Ramme og gjort til Domsirkens store Dør. Iver Juul død 1568. og hans Venne Palle Juul. Kloster: Jomfru Kirstine Mads Dotter af Torstedlund død 1577. Jens Munk død 1528. og Fru Anne Kruse død 1534. Fru Karen Rosenkrands og hendes Søn Ludvig Munk til Dalsgaard 1535. Mester Niels Friis Cantor i Capitelet død 1557. og Fru Anna Hög død 1545. M. Anders Skovgaard Erkefegn, hvis Eigsteen Raadmand Jacob Hassle 1665. købte og satte derpaa en nye Inscription over sig og Familie. Erik Kaas til Lindberggaard død 1578. Den berømte Cancellier Niels Kaas til Torupgaard død 1594. Kield Krabbe til Brusgaard død 1612. og Fru Kirsten Juul. Henrik Belov til Spøtterup. Mogens Kaas til Krabbesholm og Fru Johanne Hög begge døde 1639. Tyge Kruse til Aastrup død 1629. og Fru Karen Sehested, med hendes anden Mand Jörgen Seefeld til Børg, og dennes første Fru Barbara Friis død 1638. Tyge Kruse til Stenalt 1649. Niels Sehested til Bekmark død 1627. og Fru Birgitte Brahe, samt hendes anden Mand Hans Caspar von Reibnitz død 1635. Jens Juul til Lindeberg død 1636. og Fr. Ide Giøe død 1654. Deres Gravskrift stod paa en Sølv-Tavle som var opsat paa Pillen under Hvalvingen i Choret, blev bortstaalen 1707. Ebbe Ulfeld til Urop død 1654. Mogens Hög til Todbølle død af sit Banesaar i Slaget ved Nyborg 1659. Malte Sehested til Nyhave og begge hans Fruer Sophia Brahe og Margrete Retz. Rigets Raad
Niels

Niels Krag til Trudsholm død 1650. og Frue Jytte Hög død 1659. Af andre bekiendte Følk og borgerlige Familier, havde her deres Høile-Sted: Mester Hans Mikkelfön Mönboe, Canik i Viborg, som havde været Kong CHRISTIAN II. Hof-Prest i hans Landflygtighed, døde 1557. hans Hustrue Clara Ambrosii døde 1562. D. Johan Bentzon Kong CHRISTIAN IV. Liv-Medicus død 1595. Borgemeester Morten Hvas. M. Töger Mortensen Hvas. M. Peder Hög Lector og Canik død 1603. Raadmand Sören Mortenfön Hegelund død 1600. D. Hans Paludan Dronning DOROTHEÆ Liv-Medicus og Erkefdegn i Viborg død 1615. 77. Aar. M. Wilhelm Paludan død 1634. D. Johan Christopher Creutzhauer Medicus Practicus i Viborg, af hvis Legato den forrige Font i Domkirken 1697. var forfærdiget. M. Peder Steen død 1602. M. Laurids Trane. M. Peder Hög død 1603. M. Jens Blok. M. Hieronymus Justi, Dansk Voet og Sogneprest til Graabrødres Kirke død 1607. D. Peder Iverfön død 1629. D. Christen Schytte Medicus Practicus i Viborg død 1650. 63. Aar og hans Hustrue Margareta Grubbe død 1656. Henrik Molderns Borger i Slensborg død i Viborg 1631. Mag. Otto Christian Blichfeld Rector. Raadmand Just Bomand død 1646. Raadmand Jens Pedersen Bering. Jens Jensen Bering. Raadmand Sören Jensen Bering, og mange flere baade Geistlige og Verdslige. Men af alle disse Lig bleve de fleste med Kirken opbrændte. For at forekomme Uordener, blev 1755. holden en Commission over Domkirkens Begravelser, og bleve da følgende, som deels af Ilden vare sparede, deels siden tilkomne, ved Magt kiendte for Familierne. Bag Alteret: Udi No. 1. General-Major Gregers Daa til Lundbek, som blev i Slaget ved Gadebusk 1712. Hans Frue Jeanne Marie Rüse

Friherrinde af Rüssensteen, hans Fader Voldemar Daa til Borrebye død 1691. 75. Aar, Obrist-Lieutenant Christian Kruse død 1729. 44. Aar, og Frue Kirstine Susanne Juul død 1728. No. 2. Etatsraad og Landsdommer Matthias Poulsen, og Svigersøn Oberste Vinding, deres Begravelse, hvor Brev-Kammeret før var. I Kraft-Kirken ere 8. hvælvede store Begravelser: No. 3. Mogens Kaas til Krabbesholm og Frue Karen Retz 1709. No. 4. Jörgen Sehested til Viborg. No. 5. de Duers Begravelse. No. 6. vides ei. No. 7. Margrete Gandsk. No. 8. Frue Lisbet Parsberg og Arvinger, Fr. Mette Hög Major Ove Geddes til Dalsgaard, Major Hög og Frue Dorthe Gedde til Dalsgaard. No. 9. vides ei. No. 10. Mette Hög til Bang og flere. No. 11. Landsdommer Lælius. No. 12. Kield Krabbe. No. 13. Provst Tychonius. No. 14. Biskop Johannes Trelund død 1735. No. 15. Otte Marsvin til Trudsholm. No. 16. Hans Pedersen Bötter død 1713. hvis Enke Anne Jens Dotter siden blev gift med Etatsraad Poulsen. No. 17. Ober-Secreterer Christian Moincken, og Moder Justitsraad Henrich Moinichens Enke, og Søster Justitsraad Kierulfs Enke. Under Cappellanens Skrifte-Kammer: No. 18. Biskop Vilthagen. No. 19. Etatsraadinde Krabbe til Bierg, Knud Gedde til Badstergaard, og Ritmester Oluf Krabbe paa Bierg 1702. Under Fonten: No. 20. Justitsraad og Landsdommer Peder Lerke til Verkenfeld død 1699. No. 21. Niels Krag til Trudsholm. No. 22. Apoteker Daniel Friedenreich. No. 23. Lector Sören Paludan. I syndre Gang: No. 25. Biskop Peder Villadsøn. No. 26. Rector Jens Julbye. No. 27. Borgemester Claus Christensen Stamfader til de Keenberger død 1671. No. 28. M. Niels Skive Rector død 1733. No. 29. Apoteker Bødker. No. 30. Borgemester Ravn.

I den

I den store Gang: No. 31. Elsebet Dyre død 1724. Vibeke Rodsteen 1726. No. 32. 33. 34. 35. opfyldte med Jord. I Everage: No. 36. Jomfrue Rhode. Imellem begge Taarnene: No. 37. Frue Birgitte Sehested til Willestrup, Major Friderich Sehesteds til Nyhave Enke, lod 1753. istandsætte Malte Sehesteds Capel, til hvis Vedligeholdelse han 1663. gav 250. Rdlr. Under det Nørre Taarn: No. 38. befosket 1665. af Kield Krag og Frue Sophia Krabbe, deri deres Dotter: Søn Etatsraad og Landsdommer Iver Nicolai Sehested død 1752. 73. Aar, gift med General: Major Schwaneweides Dotter, Cancellieraad Benzons Enke til Havnøe. Her er og begravet Frue Anne Christence Rosenkrands, gift først med Capitain Iver Krabbe, siden Etatsraad Arnoldus Christian Dylsel, døde 1739. 63. Aar. Efter Kongelige Rescripter af 1636. 1686. og 1724. henhører til Domkirkens Menighed Adelen, Characteriserede, Geistlige og Preste: Enker, som i Viborg ere boesiddende, med deres Berientere.

Sortebrødre Kirke, eller Syndre Sogns Kirke, hørde til det i gamle Dage derhos liggende Sortebrødre eller Dominicaner: Kloster, men blev efter Reformationen af Kong FRIDERIK I. gjort til en Sogneskirke. Taarnet, som var bygt 1696. og hvortil den første Steen var lagt af Sognepresten Mag. Christen Eriksen, mistede alene i Branden sit 1702. opsatte Spir og Overdeel, saa det nu er kuldet. Begge Klokkerne ere støbte 1728. af Caspar König. Ellers afbrændte hele Kirken i den store Ildbrand den 25. Junii 1726. men er ved Kong FRIDERIK IV. Naade strax igien anseelig bleven opbyggt, og indviet af Biskop Trellund den 24. Junii 1728. Altertavlen af kunstigt Bildhuggerverk, givet af Høistbemelte Konge, som for skal have staaet i

Sortebrødre Kirke.

Frideriksborg Slots Kirke, er sterkt forgyldt, og 1735. ieligen stafferet paa Menighedens Bekostning, som og har skienket et nyt Uhrværk til Kirken, og ladet Daaben indrette. Prædikestolen af Bildhugger- Arbeid, malet og forgyldt, har Kirken selv bekostet, saavelsom og et skönt Orgelværk, som blev indviet 1744. Stolene smukt malede med Bibelske Sindbilleder og Sprog. Kalken er af Sølv, foræret af Handskemagerne i Sognet. Vinkanden og Patellet af Sølv, bekostet af Kirken. En stor Lysekrone givet af Thomas Biering i Randers. Fire mindre Lysekroner bekostede af nogle i Menigheden. Et Par store Metal-Lysestager til Alteret givne af Laurids Nielsen Kræmer. Til denne Kirke var den bekiendte Broder Thöger, Taufens troe Medhjælper, den første Evangeliske Sogneprest, som havde været Munk i Korsbrodre eller St. Hans Kloster, og derfor førde i sit Vaaben et Kors med et raget Munkes-Hoved open paa Skjoldet. Han giftede sig med Anna Peders Dotter, som og havde været i Kloster, og var Fader til Biskop Peder Thögersøn, som brugte samme Vaaben formeret med en Slange, hvoraf Conferensraad Niels Slange, som var en Descendent, optog dette Eitnavn. Paa en gammel Skriftestool her i Kirken stod tilforn en af T. og A. sammensat Figur, som betydede Thöger og Anna med bemeldte Vaaben hos, hvilket giver nogen Tvil om den Mening, at Broder Thöger skulde være af den Familie Lövenbalk, hvis Vaaben var en opreist Løve paa to Bjælker. Hr. Thöger døde 1544. og hans Enke giftede sig igien med Hr. Morten Hvas. Af disse tvende Mænd er, ved en vidtløstlig Efterfølg, de tvende Navne Thöger og Morten i Viborg blevne meget almindelige. I nyere Tider har den berømmelige M. Christen Eriksen været Sogneprest til Sortebrodre Kirke, som havde for

at

at giøre en Beskrivelse over Viborg, hvoraf man har den liden Extract trykt 1727. men han døde derover 1711. og hans giorte Samlinger havde det Uheld i Byens Jildebrand 1726. at blive spolerede og til deels forlorne. Han paa egen Bekostning lod sette et Spir paa Taarnet, Kirken indvendig staffere, og indlukke Choret med Messing-Pilarer.

Graabrødre Kirke eller Nørre Sogns Kirke hørde til Graabrødre eller Franciscaner-Klosteret, indtil den i Reformations Tiden, da de andre gamle Kirker afgik, blev Indbyggerne anvist til en Sognekirke. Denne Kirke er bleven frelst og uskadt i de tvende store Jildebrande 1567. og 1726. i hvilken sidste Sognepresten Hr. Ernst Samuel selv, med tiltagne Folk, slukkede det allerede antændte Klokketværk og næst Gud lykkelig reddede Kirken. Paa en Steen uden for den syndre Kirkedør vesten Baabehuset skal M. Hans Tausen 1526. under aaben Himmel have holdet sin første Lutherske Prædiken i Viborg. I den Henseende er Kirken, ved Kongens Naade, Indbyggernes og det ganske Lands Hielp, 1761. bleven ziret med et sinukt Taarn, tækket med Kobber, og fik tillige en nye stor Klokke. Tilforn havde den intet Taarn, men dens tvende Klokker hængde paa vester Ende i Gavlen. Paa den ene Klokke staaer, at den er given 1638. af tvende Sognemænd H. S. J. og A. H. S. Ellers var denne Kirke, næst St. Hans Kirke, den første i Viborg, i hvilken den Evangeliske Lærdom prædikedes, og, endskjønt, Munkene gjorde al den Modstand de kunde, aabnede dog Borgerne Kirken med Magt for deres Prædikant, og hørde der paa kogen Tid under Gevær Aftensangs Prædikener, indtil Kong FRIDERIK I. gav dem baade denne og Sortebrødre Kirke til Sognekirker. 1657. blev gjort til Kirken en nye Udbygning, kaldet

Graabrødre Kirke.

Kors-

Kors-Kirken, hvorunder ere 10. hvælvede Begravelser med en lang hvælvet Gang imellem. Er ogsaa tilbygt et smukt Læsekammer, hvortil hænger en stor Table med Sognepresternes Navne siden Reformationen. I denne Kirke holdt de andre tvende Menigheder i nogle Aar deres Guds Tjeneste, indtil deres egne Kirker bleve opbygte, hvorom af M. Tychonio er sat en Inscription omkring Stolene under Taarnet, hvilke han 1730. til Taknemmelighed for fire Aars Huuslye lod stafsere. Altertavlen er gammel og uanseelig. Daaben 1706. stafferet af Sognepresten M. Morten Rhodes trende Døttre. Paa Prædikestolen af gammel dags Bildhugger- Arbeid staaer 1615. Paa Orgelverket, som er opbyggt 1664. og sidst repareret 1744. staaer Borgemeester Peder Pederløn Berings og fleres Navne. Paa Degne-Choret eller Pulpituret, hvor Skolen sidder, staaer da værende Biskops, Provstes, Presters, Magistrats og fornemste Borgeres Navne med Aarstal 1623. Neden i Taarnet staae paa Beggen malede fire gamle Adelige Baabener. I Kirken hænge tre smukke Kyskroner, af hvilke den mellemste er dobbelt med 20. Arme, en af de andre med 8. Arme er givne 1696. af Christen Ugelriis og Johannes Erikson. Fra de Catholske Tider findes her et smukt udarbejdet Røgelse-Kar af Malm. Paa et Skab i Choret, hvor Messelæderne gjenmes, staaer et gammelt Aarstal, som man i nyere Tider har læst for 1726. og taget for en Spaadom om Nyens Ulykke i dette Aar. Men uden Tvil er det 1526. thi i gammel Munkeskrist ligner et 5. Tal det nu brugelige 7. Af Epitaphier findes her: Et over Borgemeester og Landstings-Hører Gunder Christenløn Grön. Et over Borgemeester og Føder Matthias Knudløn som døde 1695. Et over Hospitals Forstander Peder Pederløn Hög som døde

1680. Et over Jacob Wikrat af Hamborg, Apoteker og Chirurgus død 1577. Ligstene findes her adskillige, saasom, over Broder Hans Knudson Gardian i Graabrødre Kloster, som døde 1506. og vidste sin Dødstid 27. Aar forud. M. Michel Niellson Hospitals Forstander. Anders Skytte Stedets Sogneprest død 1592. Raadmand Peder Jensson Bering, som døde 1591. Borgemeister Peder Pederløn Bering, og Hustru Marens Vitus Dotter Brun, Forældre til den berømte Vitus Bering. Raadmand Henrich Gladebek som levede 1620. Sivert Ottesen Hark Borger i Viborg død 1671. Anders Borup død 1674. og flere. Men den rareste Ligsteen er den, som ligger uden den syndre Dør paa Kirkegaarden, paa hvilken M. Hans Tausen prædikede, som er lagt over den bekiendte Ridder og Landsdommer i Jylland Jens Niellson Lövenbalk til Hvensberg. I en Begravelse under det nye Capel i denne Kirke er begravet Erik Lunov til Ørnhoved, fød paa Holmgaard 1599. hvis Frue var Elle Dyré. I denne Kirke er og begravet Ulfessor Bendt Winter, som boede paa Bisborggaard og døde 1703. Iblant Presterne til denne Kirke har været tvende merkkelige Poeter, hver efter sin Tid og i sit Slægt. Den ene var M. Hieronymus Justi, som 1584. til Prinds CHRISTIANS Hyliding skrev og opførte geistlige Comedier for Kong FRIDERIK II. og Dronning SOPHIA. Den anden var den utyffelige Satyricus M. Jacob Worm, som for sine bidende Skrifter blev affat og 1681. til Indien forviist.

I de Catholiske Tider har i Viborg været 5. store Klostere, og Klostere. Kanskee flere. De, som med Nished vides, ere følgende:

1.) Vor Frue eller Sanctæ Mariæ Kloster er vist nok det Vor Frue
Kloster.
ældste i Viborg, og efter al Formodning en af de første Klostere i Lan-

D. Atlas Tom. IV.

Kkkk

det.

det. Dets Beboere vare i Begyndelsen af Benedictiner-Orden, og man troer, det er stiftet enten i eller kort efter Kong KNUD den Stores Tider, da man hentede Munke herind fra Engelland. Efterat Bispe-Stolen i Viborg ved 1065. var oprettet af Kong SVEN ESTRIDSÖN, blev dette Klosters Kirke forordnet til Stiftets Domkirke, og Kloster-Brødrene, som da forandrede deres Regel til Augustiner, bleve Caniker i Dom-Capitelet. Ikke desmindre beholdt det dog Navn af Kloster. Anno 1164. fik Augustinerne i Vor Frue Kloster af Pave ALEXANDER III. Privilegium at have første Stemme i Biskops-Ballet, og tillige Opsigt over Nonne-Klosteret Åsmild. I et Document af 1268. kaldes det Claustrum Canonicorum Wibergis, og i et senere af 1327. Claustrum Sanctæ Mariæ Wibergense. Dette Kloster stod i Begyndelsen af det Tolvte Seculo i Brøderskab med St. Laurentii Kloster i Lund, og havde tvende af de første Biskoper i Viborg, Sven og Eskil, været Caniker i Lund. Vor Frue Klosters Forstander var i Førstningen en Prior, som tillige var Provst i Capitelet, udi hvilket Embede i Kong NIELSES Tid var SVEN, som ved 1133. blev Biskop i Viborg, efter ham kom Willo, som i Necrologio Lundensi kaldes Prior & Canonicus Wibergensis, og ved 1134. Wibergensis Coenobii Prior. Hannem efterfulgde den bekiendte Helgen St. Kield, S. Ketillus, som omkom 1151. og kaldes i bemelte Necrologio Prælatus S. Mariæ Wibergensis Ecclesiæ. Men den Titel af Prior synes kort efter at være gaaen af Brug, thi siden heed den første Prælat altid Præpositus. Saaledes nævnes 1363. Hermannus Præpositus in Clauetro b. Mariæ Wibergis. De som først komne ind i dette Kloster, kaldtes Conuersi, siden bleve de Sacerdotes & Canonici. Saaledes nævnes Martinus

tinus Conversus S. Mariæ Wibergis, og Willelmus Sacerdos & Canonicus S. Mariæ Wibergensis. Man finder og nogen, som har kaldet sig Presbiter & Canonicus S. Mariæ Wibergis. At der i de ældste Tider og har været Lægmand der inde, sluttet deraf, at en Mand, ved Navn Toui bliver tituleret Laicus & Canonicus S. Mariæ Wibergis. I dette Kloster boede Provsten indtil ved eller efter 1330. da Provst Simon blev Biskop, som gjorde den Ombytning, at Biskopen skulde have sin Bolig i Klosteret, og Provsten boe i den gamle Bispe-Residens, som laae i St. Nicolai Sogn ved Soen. Siden har altid en Part af Vor Frue Kloster været Bispegaard, en Part bleven til Domsuus, og noget anvendt til anden Brug, hvilket alt forudum med en stor Ringmuur var indluffet.

2.) St. Hans Kloster, Domus Hospitalis sancti Johannis Hierosolymitani, skal være begyndt at bygges 1160, som alene var en tredive Aars Tid efter denne Ordens første Begyndelse. Er et af de ældste Klostere i Viborg, og et af de første af dette Slags her til Lands. Munkene i dette Kloster kaldtes Hospitalarii eller Korsbrødre. Saa nævnes 1469. Christiern Eskilön Korsbroder i Viborg. Hvoraf Klosteret undertiden bliver kaldet Korsbrødre-Kloster. Ved 1493. har Anna Nils Lauridsöns skienket en Aars gammel Dvie til St. Hans Kloster i Viborg Korsbrødre Gaard. Formanden i dette Kloster blev kaldet Comthur eller Commendator. Saaledes finder man nævnet 1405. Thrugillus Sacerdos & Commendator Domus b. Johannis Vibergensis, og 1446. Bruno Commendator Wibergensis. 1488. har Mikkel Nielsön været Præst i St. Johannis Kloster i Viborg. Til dette Kloster blev Mester Hans Tausen i Reformationens Begyndelse fra

St. Hans
Kloster.

Antvorskov Kloster, som var af samme Orden, oversendt, og der, først hemmelig, siden aabenbart, udfroede Evangelii Sæd, indtil han kom til at prædike i Graabrødre Kirke. Her fandt Taufen strax en troe Tilhænger i Broder Thöger, som var Munk i Klosteret, og blev siden Sogneprest til Sortebrødre Kirke. Efter Reformationen blev St. Hans Klosters Gods forlænet af Kong CHRISTIAN III. til Henrik Rantzov 1537. Til Landsdommer Jens Mogensøn 1547. Til Johan Brokenhuus, og 1567. af Kong FRIDERIK II. pantsat til Predbiörn Gyldenstjerne. Anno 1552. bevilgede Kongen, at Kirken hos St. Hans Kloster maatte blive til et Domhuus. Taarnet og tvende Capeller derhos gav Kong FRIDERIK II. 1573. til Jörgen Skram at nedbryde og dermed bygge sin Sognekirke i Tiele ned. Men 1578. tillod Kongen, at baade Klosteret og Kirken maatte nedbrydes, og Stenene til Domkirkens saavel som Domhusets Forbedring anvendes. Men 1584. blev Pladsen efter Kongelig Befaling til Prindsens Hyl- ding slettet, og til et Apletors indrettet.

St. Botul-
phi Kloster.

3.) St. Botulphi Kloster, gemeenligen kaldet St. Boels Kloster, er og af de første Klosteré i Viborg. Man veed ei, naar stiftet, ei heller, af hvad Orden det har været, men vel, at det var et Nonne-Kloster, og at det har været i Flor ved Midten af det 13. Seculo. I en Frues Testament af 1263. nævnes Claustrum Sancti Botulphi Wibergis. I et andet 1268. Claustrum Monialium Wibergis. 1304. Moniales ad sanctum Botulfum Wibergis. 1346. har Tycho Buzel givet Sanctimonialibus in Claustro b. Botulphi Wybergis endeel Gaarde og Gods i Drug, Bering og andre Byer.

4) Sorte

4.) Sortebrødre Kloster, som og kaldes Prædikebrødre: Sortebrødre Kloster.
 eller Dominicaner Klosteret, skal være anlagt ved 1227. An. 1263.
 og 1268. har Fratres Prædicatores i Viborg faaet Sælegaver i nogle
 rige Folks Testamenter. Disse Munke kaldes i et Document af 1307.
 Fratres majores til Skilsmisse fra Graabrødrene, som hede Fratres mi-
 niores. Forstanderen i Sortebrødre Kloster kaldtes Prior. 1530. fik
 Fru Anne Hr. Predbiörn Pudbuskes Husfrue af Kong FRIDERIK I.
 Eiendoms Brev paa et Huus i Sortebrødre Kloster i Viborg, som
 hendes Fader havde befestet. Dette Klosters Kirke blev ved Reforma-
 tionen givet Borgerne og er endnu en af Stadens Sognekirker.

5.) Graabrødre Kloster, som var et Franciscaner- eller Mino- Graabrødre Kloster.
 riter-Kloster, blev 1237. stiftet, og var det tredje her i Riget af denne
 Orden. Under Pave INNOCENTIO IV. imellem 1243. og 1254. har
 Mariana Grevinde af Eversteen og hendes tvende Sønner ladet Klosteret
 fra Grunden af opbygge, og ere siden der i Kirken under en Marmor-
 Steen begravne, som en gammel Krønik tilkiendegiver. I mange Testa-
 menter finder man Fratres Minores Vibergis iblant dem, som rige Folk
 paa deres Yderste har betænkt. Dette Klosters Formand havde Titel
 af Gardian, Gardianus fratrum minorum. 1506. døde Broder Jens
 Knudson Gardian i Graabrødre Kloster, som selv vidste sin Død 27.
 Aar tilforn, som hans Ligsteen der i Kirken melder. Ved Reforma-
 tions Tiden bleve Munkene af Magistraten og Borgerfabet tvungne til
 at lade Mester Hans Tausen og de andre Lutherste Lærere prædike i de-
 res Kirke, først til Aftensang, siden og paa andre Tider, indtil Kong
 FRIDERIK I. stienkede Kirken til en Sognekirke for Byen, som den
 endnu er. Hvoester Munkene endelig maatte vige, og Borgerfabet

fi 1545. af Kong CHRISTIAN III. Eiendoms Brev paa Graabrødre Kloster at bruge det til et Hospital, som det ogsaa endnu er.

Hellig
H a n d s
H u u s.

Derforuden vare her nogle mindre Klostere, saasom, Zellig Hands Kloster eller Zellig Geist Huus, Domus Sancti Spiritus, som laae i St. Mikfels Sogn, og har formodentlig, ligesom i andre Stæder, været et Slags Hospital. 1476. var Jes Bertelsøn Forstander

St. Jørgens
Gaard

udi Hellig Hands Huus i Viborg. Dernæst St. Jørgens Gaard, som laae uden St. Mikfels Port, og havde sit eget Capel, hvoraf endnu Capel-Bakken kaldes. Dette Huus var uden Tvil her som andensteds bestemt til syge og spedalske Folkes Pleie, og er vel det samme, som i et Document af 1263. kaldes Domus Leproforum Wibergis, hvoraf man seer, at det har været en gammel Stiftelse. 1440. var Hr. Peder Marthiefen Forstander i St. Jørgens Gaard og Prest til St. Mikfels Sogn. De øvrige Klostere, som M. Christen Erikken opregner, ere urigtig forstaaede, da Korsbrødres Kloster er det samme som St. Hans Kloster, Prædikebrødres Kloster det samme som Sortebrødres Kloster, og St. Rols Kloster er uden Tvil ikke ret læst udi gamle Skrifter i steden for St. Bols eller Botulphi Kloster.

Gilder.

I gamle Dage havde man i Viborg endeel Gilder og Gildeshuse, af disse veed man: (1) De 11000. Jomfruers Gilde eller St. Ursulæ Gilde, (2) St. Kiølds Gilde, som nævnes 1490. dertil hørde uden Tvil St. Kiølds Gaard, (3) St. Annæ Gilde, som var til 1489. (4) St. Birgittæ Gilde. Hvilke alle Borgerfabet i Reformationens Tiden nedlagde, og af deres Gods og Indkomster stiftede et Hospital. Ligesaa bevilgede 1528. Kong FRIDERIK I. at, efterdi (5) Jule-Laget var ødelagt, skulde det Sølvs, Penge og Bærs, som hørde dertil og til Svenne-Alteret, komme til Hospitalet. De

De ældste Indretninger i Viborg til Fattiges og Syges Pleie, Hospital med et Hellig Nands Huus og en St. Jørgens Gaard, synes ved Reformationen at være gaaet til Grunde. Derimod gav Kong FRI-
DERIK I. 1528. til at oprette et Hospital, et Huus ved St. Hans Kloster, og lagde dertil nogle afskaffede Gilders Gods og Indkomster. Men da denne Stiftelse befandtes ikke at være tilstrekkelig nok, har Kong CHRISTIAN III. 1541. og 1546. skienket Graabrødre Kloster til et almindeligt Hospital, og dertil lagt ei alene Tustrup Hovedgaard og Gods, men og den Kongelige Andeel af Dvægtienden af fire Herreder, og 1558. en Kronens Gaard Liungstø til Græsning. Iblant nyere Donationer til Viborg Hospital ere Biskop Trelunds paa 2000. Rdlr. og Mad. Rosborgs paa 1600. Rdlr. de anseeligste. Hospitalet, som ligger strax ved Graabrødre Kirke og fordem var et Kloster af samme Navn, bestaaer af tre høie grundmurede Huse, med Kiødere og en fornøden Raal-Have. I det ene Huus er Hospitals Stuen, hvorudi, foruden 19. indlukte Senge, er i Midten et Alter og en Prædikestool. Tienesten forrettes af Klokkeren ved Domkirken, som boer i det andet Huus, og Ministerialia af Graabrødre Kirkes Sogneprest. Det tredie Huus er til adskillig Brug. I Hospitalet ere 19. Lemmer, som, foruden fri Ildbrand og noget til Lys, nyder hver ugentlig 28. Skilling. Samme Uge-Penge nyde og 31. Fattige uden for. Hvad videre Hospitalet angaaer, kan læses i HOFMANS Fundah. T. III. p. 295. seqv. ligesom og pag. 252. og 263. om de øvrige Stiftelser til Huusarme og Fattige i Viborg.

Det gamle Latinske Skolehuus i Viborg var saa forfaldet, at det var ubequem til sit Brug, og derfor 1741. blev bortsolgt, da Læ-
Latinsk Skole.

rerne

rerne blev betalt Residentens Penge. Derimod er med Kongelig Approbation, til en Latinsk Skole og Lærernes Bærelser igien at indrette, 1760. Kjøbt Stiftamtmand Heins Gaard lige ud for Raadstuen, hvoraf den ene Side ud til Gaden og Raadstuen er Grundmuur to Etager høj, de andre 3. Fløje ere Bindingsværk. Skolens Lærere ere, Rector, Corrector og 4. Hørere. Disciplernes Tal er nu neppe 40. Skolens Spisemester holder Communitetet eller det saa kaldte Konge-Bord, hvorved 15. Disciple have fri heel Kost. At der har været Latinsk Skole i Viborg udi de Catholske Tider, saa vel som hos de andre Cathedral Kirker, kan ikke tviles paa, men efter Reformationen blev Skolevæsenet her, som overalt i Riget, af Kong CHRISTIAN III. sat paa en langt bedre Fod end før. Til denne Skole har Kong FRIDERIK II. lagt 38. Sognes Konge-Tiender af Rug og Byg ved allernaadigst Fundats af 2. Febr. 1574. Hvilken Donation af Kong CHRISTIAN IV. er forbedret, og mange andre skønne Legata af andre dertil givne, foruden de Indkomster, som Skolen i Kong CHRISTIAN VI. Tid fra den nedlagte Skive Skole har bekommet. See HOFMANS Fundats. Tom. III. p. 310. seqv.

Lectorat. Foruden Skolen, var her fordem et Lectorat til at undervise Ungdommen i Theologien og den Hellige Skrift, men samme er, tilføjede med Lectoraterne ved de andre Domkirker, i vore Tider forlængst afskaffet. Dette Embede var i Reformations Tiden oprettet, og uden Tvivl har Mester Jörgen Jensen Sadolin, som blev Biskop i Tysen, været den første Læsemester eller Lector Theologiæ; 1526. fik han Kong FRIDERIK I. Protectorium og Bevilling, at han maa boe i Viborg og læse for unge Personer, som formaae at købe deres Kost, dog ikke for dem,

dem, som formaae at være udi Universiteter, hvorfor han skal nyde Frihed og Privilegier, som andre Borgere i Viborg, foruden Kongelig Borgerskab og Byes Tynghel. 1555. har Kong CHRISTIAN III. lagt tvende Canikedømmer med deres Præbender, det ene til Læsemesterens, det andet til Skolemesterens eller Rectoris Scholæ Underholding, og hvis Indkomst Rector hidindtil havde haft af Capitelet, skulde anvendes til at Vønne en Doctor Medicinæ med. Anno 1571. har Kong FRIDERIK II. bekliffet D. Johannes Paludan til at være Medicus i Viborg og tillagt hannem ei alene bemelte Canikedøm men endog i aarlig Pension et hundrede Daler, indtil en Prælatur der i Domkirken blev ledig, som han kunde nyde. Efter hans Død blev Doctor Lucas 1616. af Kong CHRISTIAN IV. bestilt til at være Medicus i Viborg og at nyde samme Canonicat. Til at befordre disse lærde og nyttige Anstalter, vilde Kong CHRISTIAN III. at der skulde boe en Bogfører i Viborg, for at sælge Bøger til Klerkeriet, og til den Ende bevilgede 1555. at hvilken Bogfører, som sig der vilde nedsette, skulde være fri for al Kongelig og Kronens Tynge. Udi Reformations Tiden var ogsaa i Viborg af Hans Vingartener oprettet et Bogtrykkerie, hvor udi de Aar 1528. 1529. 1530. bleve trykte adskillige vore Reformatorum betydelige og nu meget rare Skrifter. Men det gik med denne Viborgske Presse, som med en nyere i vore Tider af samme Slags der oprettet, at den efter kort Tid forflyttedes til Kiøbenhavn. Ikke at melde om et Academie i Viborg, som en og anden gang har været omtalet og projecteret, saa havde Kong CHRISTIAN IV. for, at stifte i Viborg, ligesom i nogle andre Provincers Hoved-Stæder, et Gymnasium eller Cathedral Collegium, som skulde bestaae af 4. Professores i Theologiske, Philosophiske

D. Atlas Tom. IV. LIII og

Lærde Anstalter.

og Mathematiske Videnskaber, hvortil Foundationen af 25 October 1636 alt var færdig, men formodtlig visse mellemkommende Aarsager blev der intet af. Iblant mange lærde Mænd, som have levet i Viborg, ere i sær blevne navnkundige de tvende Biskoper, Kanutus, som har kommenteret over den Jydsk Lov, og Johannes Trelund af sine anseelige Stiftelser. Men af lærde og berømte Mænd, som ere fødte i Viborg, bør fornemlig opregnes, M. Jörgen Jensøn Sadolin Biskop i Odense, som skrev sig oftest med Tilnavn Vibergius eller Vibergianus, de tvende Viborgske Biskoper M. Peder Thögerføn og M. Peder Villadsøn, den bekiendte Poet Professor Christen Aagaard, hans Broder Professor Niels Aagaard, Professor Christen Ostfeld, M. Jens Wiborg Provst paa Møen, D. Hans Vandal Biskop i Siæland, Vitus Beringius, de Reenberger, og mange flere.

Tugthuset. Tugt- og Manufactur-Huset bestaaer af fire anseelige grundmurede Bygninger, to Etager høie, bygt og indrettet 1740. for hele Nørre-Jylland. Fundagen er af Kong CHRISTIAN VI. confirmeret 1743. den 14. November. For nærværende Tid er Arrestanternes Tal nogle og halvfredstindstive, men undertiden ere der 80. 100. og mere. Huset har sin egen Prest. Hospitals-Forstanderen er tillige Tugthuus-Inspecteur. Her holdes og en Portner og en Bøtger. I Førstningen var her anlagt en Ulden-Fabrik, med 3. Bøve til Klæde, 2. Bøve til Multum, 2 Bøve til Rye (eller Silt), hvortil var en Berkmester, en Spindemester, en Færver, to Overstærere, elleve Bøve-Søenne, men siden Berket ikke kunde holde sig selv, Indkomsterne formindskedes, og Varerne maatte sælges ringere end de kostede, blev Fabrikken nedlagt, og efter Kongelig allernaadigst Befaling til et Spinderie indskrænket.

Denne

Denne Indretning stod længe under afgangne Etatsraad Dyffels, men nu under Stiftamtmandens og Biskopens eller rettere Stiftsprovstens Direction. Andre Fabrikker vides ikke at være i Viborg, undtagen et publicke Garverie, som i Oeconomiske Balance skrives der at være indrettet.

Raadhuset, er en meget smuk grundmuret Bygning, 1730. Raadhuset af nye opført, med Sandsteens Trappe, Portal og Frontespice efter Corinthisk Orden, og et lidet Spir. Oven paa ere, en stor Entrée eller Sal i Midten, Raadstue-Rettens Sal, Bytings-Rettens Sal, Provste- eller Landemodets Sal, en Sal hvor Militaire Sessionen holdes: Disse Sale ere overalt gipsede. Underne ere, tre Arrest-Kammerer, Bærelser til Byens Tjenere, Corps de Garde, og til Stadens tvende Spøiter med Brandredskaber.

Magistraten bestaaer nu af een Borgemeester, som tillige er Magistrat. Solder, og tvende Raadmand, en Byfoged, som tillige er Politimester og Brandmajor, en Bye- og Raadstue-Skriver. Raadstue-Retten holdes hver Tisdag, og Bytings-Retten hver Mandag. Efter Kong FRIDERIK III. allernaadigste Privilegium af 20. Sept. 1661. har Viborg Bye Landstings-Rettighed, saaledes at Byfogedens Domme gaae til Raadstuen, og Magistratens Domme lige til Høieste Ret, uden at have noget med Landstinget at gjøre.

I de ældste Tider havde Biskopperne i Viborg deres Bolig i St. Nicolai Sogn, men ved 1330. skede den Forandring, at Provsten i Capitelet, som hidindtil havde boet i Vor Frue Kloster ved Domkirken, skulde have den gamle Bispegaard, og Biskopen igien flyttede ind i Provstens Bærelser udi Klosteret, som derefter forblev Biskoppernes Residens indtil imod Reformationen, da de sidste Catholske Biskopper residerede

Bispe-Nest
denh.

residerede meest paa Hald Slot uden for Byen. Efter Reformatio-
nen blev igien af Dom:Capitelet efter Kong CHRISTIAN III. Befal-
ling 1558. en Part af bemeldte Bor Frue Kloster udlagt til Bispe-
gaard, hvilken 1726. aldeles af Jlden fortæredes. Efter Jdebranden
er den ved Biskop Trellunds Omsorg og Tilskud anseeltgere end tilforn
igien opbyggt. Bygningen bestaaer af fire Støie, hvoraf Baanhuset er
Grundmur, det øvrige Bindingsværk. Til Bispe-Residensens Bed-
lighedelse, er af Kong CHRISTIAN V. ved Rescript af 22. Julii
1670. Ulbjerg og Lynderup Prestekalds Indkomster henlagte.

Landsting
og
Domhuset

Landstinget i Jylland blev, som alle andr: Ting og Ketter-
gange, i de ældste Tider holdet under aaben Himmel. RESENIUS i sin
Danske Atlas 1677. anviser paa Kartet over Viborg Pladsen, hvor
det gamle Landsting er blevet holdet, nemlig uden for St. Hans Port,
men i Beskrivelsen melder han, at Landstinget derefter er holdet paa
gammel Torv. Endelig, efterat man fandt det bequemere at være un-
der Tag, har Kong CHRISTIAN III. i Aaret 1552. givet St. Hans
Kirke til et Landstings-Huus eller Domhuus, hvorudi de Dom og
Ret skulde affige, og paa det at deres Breve ei af Regn, Sne og
Uveir skulde forderves. Udi bemeldte Kirke-Bygning blev Landstings-
Retten holden indtil 1584. da den efter Kong FRIDERIK II. Befaling
blev nedbrudt med Taarn og alt, og Pladsen gjort ryddelig og steenlagt
til Prinds CHRISTIANs Hylding, hvorefter den skulde være og forblive
et almindeligt Torv for Byen. Derimod skienkede høistbemelte Konge
den gamle Bispegaard til et Domhuus og til anden Adels og Under-
sætternes Brug, som sees af Hans Majestets Brev dateret 1586. den
22. November. Og som til samme at indrette og sette i Stand behove-
des

des stor Beføstning, da ei alene handlede Kongen selv med nogle af Rigerets Raad og Adelen i Jylland, at de maatte gjøre et frivilligt Sammenskud til Domhusets Bygning, men endog 1587. lod omgaae Breve til Lænsmandene, at de baade selv det skulde gjøre, og formaae Adelen, som boede i deres Læne, dertil at være behjælpelige. RESENIUS i sin skrevne Atlas kalder bemelte gamle Bispegaard, som laae strax ved nu værende Biskops-Residens, Jens Rodsteens Gaard, hvilken opbrændte 1726. men igiær er opbyggt og nu hører til Estradgaards Klosters Enker. Det nu værende Domhuus, paa nordre Side af Domkirken, som er blevet conserveret i begge Ildbrande 1567. og 1726. har, ligesom det forige, været et Stykke af Vor Frue eller St. Mariæ Kloster, men naar forbemelte gamle Bispegaard, som var gjort til Domhuus, er kommen i andres Eie og Landstinget til dette Domhuus forflyttet, vides ikke, dog efter RESENIUS Beretning maae det være skeet i CHRISTIANI IV. Tid, og kanssee ved 1639.; thi i dette Aar den 10. Febr. er der udstædt en Kongl. Befaling om Viborg Domhusets Istandsettelse. Bygningen er Grundmuur, to Etager høi. I den anden Etage, foruden en stor Sal eller Domstue, hvor Landstings-Retten holdes, var tilforn en lang Sal af 100. Fods Længde, hvilken var panelet og malet med Adelsens Waabener og Maane, som i Marmor. Dan. Tom. II. pag. 222. ere anførte, der var og paa samme Sal et Galerie for Musikantere, naar der i forige Seculo bleve holdne Adelsens fornemste Brylluper og andre store Forsamlinger. Men da Bygningen efterhaanden forfaldt, og var tilsidst ganske brøstfældig, blev ved Kongelig Rescript af 6. Maji 1740. og trykt Placat af 24. August 1742. af Kong CHRISTIAN VI. allernaadigst befalet et Paa-

læg fra alle Retter til Dombusets Istandsættelse, da Landstinget imidlertid, medens Reparationen paastod, holdtes paa Raadhuset. Og blev da forfærdiget en moderne Trappe, den store Sal borttagen, og indrettet saaledes som nu befindes, nemlig, tvende Archiver, Rettens Sal, med Afdeling ved Skranker for Procuratorerne og Tilhørerne, og derudi et langt Bord hvorved Landsdommerne sidde, to smaae Borde til Landstings-Høreren og Landstings-Skriveren, derhos er Procurator-Stuen, og uden for en stor Sal for Publicum at aftræde naar der voteres. Denne Indretning blev fuldført 1743. og efter trykt Placat af 29. Jan. 1762. er af Høistsalig Kong FRIDERIK V. endnu noget bevilget til Dombusets Reparation og Vedligeholdelse. Landstingets Baaben og Seigl er en Lové over 9. Hierter. Af Landsdommerne, som nu ere fem i Tallet, boer en i Byen, de øvrige andensteds i Provinsen.

Benzons
Kloster.

Det saa kaldte Benzons Kloster har i gamle Dage været den Part af Vor Frue eller St. Mariae Kloster, som først beboedes af Provsten i Capitelet, men ved 1330 blev Biskoppernes Residens indtil Reformationen. Denne gamle Bispegaard blev efter Kong FRIDERIK II. Anordning en Tid lang brugt til Dombuus, men kom siden i Privates Bære og i forrige Seculo tilhørde Landsdommer Jens Rodsteen. Den brændte i Ildbranden 1726. og blev derefter igien opbyggt. Da Secreterer Benzons Frue 1745. oprettede Estvadgaard til et Kloster for 6. Enke-Fruer og 6. Jomfruer af Adal, har hun tillige skienket denne Gaard i Viborg til et Antal af 12. Preste og andre Enkers Boslig, af hvilke enhver foruden frit Huus nyder aarlig 10. Rdlr. af Estvadgaard's Revenuer, og saaledes er denne Stiftelse at ansee som et

Anney

Annex til Esvadgaards Kloster, hvis Fruer har Ret til at besette Vacancerne.

Foruden de Militaire, som har været et heelt Regiment, udgør Byens Indvaanere omtrent 300 Familier, bestaaende af mere end 1500. Siale over 12. Aar, men med smaae og store henimod 2000. Familierne ere følgende: Geistlige, Biskopen, 3. Sogneprester, 3 Capellaner, Tugthuus-Presten, Skolens 6. Lærere. Af Landstinget, en Landsdommer, Landsting-Hørerer, Landstings-Skriveren, 2. Overrets-Procuratorer. Magistrat, 1. Borgemeester, 2. Raadmand, Byfogeden, By- og Raadstue-Skriveren. Hospitals-Forstanderen, Postmesteren, en Veier og Maaler, 3. Organister, to Skoleholdere, en Musikant, Kirkenes Under-Betientere, nogle Preste- og andre Enker, 8. à 10. Riismænd, en Apoteker, 2. Vinhandlere, 2. Chirurgi, 40. Familier leve af Agerdyrkning, adskillige Dagleiere, Byens Tienere, Bøgttere, endeel fattige Folk, de øvrige ere følgende Handverkere, som undertiden ere flere og undertiden færre.

Bagere	”	”	11	Gartner	”	”	1
Bildhugger	”	”	1	Garver	”	”	1
Blikkenslager	”	”	1	Giørtler	”	”	1
Blytækker	”	”	1	Glarmestere	”	”	2
Bødkere	”	”	2	Grovsmede	”	”	3
Bogbindere	”	”	2	Guldsmede	”	”	3
Bundtmager	”	”	1	Handkemagere	”	”	14
Drejer	”	”	1	Hattemagere	”	”	9
Farver	”	”	1	Kandestøbere	”	”	2
Felberedere	”	”	2	Kleinsmede	”	”	3

Klokkestøber

Klokketøber	„	„	1	Skomagere	„	„	18
Knapmager	„	„	1	Strædere	„	„	11
Kobbersmede	„	„	3	Slagtere	„	„	4
Malere	„	„	3	Snedkere	„	„	4
Møllere, boende uden Byen	4			Stolmager	„	„	1
Muurmestere	„	„	4	Tømmermænd	„	„	3
Værkmagere	„	„	3	Uhmager	„	„	1
Rebslagere	„	„	2	Bøvere	„	„	7
Sadelmagere	„	„	2	Bogmænd	„	„	8

Gaarde og
Huse.

Uf Gaarde og Huse, naar man fratager de forhen opregnede publice Bygninger, findes i Viborg ved 300. eller lidet over. Uf disse ere i det mindste 24. grundmurede, Resten af Muur og Bindingsverk, een à 2. Etager høie, og alle teglhængte. I Stædernes Brand-Casse er Stadens Bygninger for 280570. Rdr. assureerede.

Porte.

Byen har fem Porte, som endnu har deres gamle Navne fra de Catholiske Tider af de Kirke-Sogne, som de laae udi, nemlig, St. Mogens, St. Matthiis, St. Mikkelis, St. Hans, og St. Jbs Port.

Torve.

Torvene ere tre, Gammel-Torv hvorved Raadhuset ligger, Nye-Torv, som af Kong FRIDERIK-II. blev forordnet til et Arel-Torv, hvor tilforn St. Hans Kirke og Kirkegaard havde været, Ziul-Torvet, som er den Plads hvor i gamle Dage St. Matthiis Kirke har staaet. Torvedag holdes her hver Løverdage.

Gader.

Byen haver sex reele Gader og endeel smaa Stræder og Guder, som har følgende Navne, St. Mikkelis Gade, St. Matthiis Gade, St. Hans Gade, St. Mogens Gade, St. Jbs eller Neder-Gade,

Gade, Vestergade eller Adelgade, gamle Bradpande, ny Bradpande eller St. Peders Stræde, Lonne-Stræde, Mellem Speggyde, Nørre Speggyde, Skattenborg, Graven. I gamle Dage og før Ildbranden havde Viborg mangfoldige flere Stræder, Gyder og Pladser, som deels ved Byens Opbyggelse ere forandrede, deels endnu findes og mest nævnes efter Beboerne, men de gamle Navne forglemte. RESENIUS har paa sin Tegning over Viborg deraf conserveret os følgende Navne: Fiskeboderne, Skoleboderne, Riddergaden eller St. Billadses Kirkestræde, Renden, Speggyde af St. Mikfels Gade, St. Billadses Gade, Fuglesang, Frands Bierings Gyde, Jens Frieses Gyde, Skive Marked, St. Mogenses Kirkestræde, St. Jbs Kirkestræde, Ryk ind, Mellem Muren, Nicolai Stræde, Nicolai Kirkestræde, Nørre Sortebrødre Stræde, Syndre Sortebrødre Stræde, Store Bildtorf Gyde, lille Bildtorf Gyde, Piffen Gans, Nye-Torv Gyde, Klosterstræde, Mageløs Stræde, Erang Trappe, Mellem Risten, Domkirkestrædet.

Brandvæsenet her er i meget god Stand, har sin Brand-Major, som er Byfogeden, og andre fornødne Betientere, som ere ved 60. i Tallet, og bestaae tildeels af visse Handverkere, saasom, Skomagere, Smede, Tømmermænd og Muurmestere. Byen har tvende store Sprøiter og andre Brand-Redskaber, som forvares ved Raadstuen. Manufactur-Huset har sin egen mindre Sprøite.

Uf Nærings-Midler for Byens Indvaanere skulde Kjøbmands-Handelen være et af de beste, men den medfører her paa Stedet meget større Besværing og Beføstning, og følgerig mindre Fordeel, end andensteds, alt af Mangel paa Indsegling; thi Kjøbmændene maae

Brandvæsenet.

Nærings-Midler. Handelen.

hente de fleste af deres Varer over Land paa Bogne fra Hietting, som ligger høed 20. Mile sydvest fra Viborg paa Landkanten ud ad Varde. Vel kunde de faae dem, og faaer ogsaa nogle over Aalborg til Søes paa Limfjorden ind ved Hiarbek, som ligger noget over en Mil fra Byen, men da de skal passere de vanskelige Grunde ved Lykstor, saa medgaaer der store Omkostninger og meget lang Tid, saa at de ei altid paa den Vej til rette Tide kan have deres Varer. Dersom bemelte Grunde, som ei ere over 40. Favnes Længde, bleve opryddede, og Fjorden der gjort segldyb, kunde store Fartøier gaae lige op til de 5. Riobsteder, Tisted, Nyklobing, Holstbro, Lemvig, Skive, og til Hiarbek, hvorfra Viborg da let kunde faae sine Varer, saa at Lykstors Grundts Rydning vilde være til disse 6. Riobsteders Opkomst særdeles befordrerlig. Varerne, som de saa Riobmænd, her ere, have at handle med, ere, Specerier, endeel Urte- Isen- og Allen-Kram, Vine, Chinesiske og Nørnberger-Varer, Røg- og Snus-Tobak, Hør, Hamp, Salt, Jern, og deslige grove Varer, samt nogle Landets Producter. Overalt er Handelen i Viborg nu for Tiden ringe, siden lidet affettes, uden hvad som kan være Bondens Gadning, og hvad Landmanden til sin nødvendigste Brug behøver.

Agerdyrk-
ning.

Borgerne, som ei ere Handverksfolk, leve til deels af Øll og Brændevins Sal, men for den største Deel af Abling og Agerbrug, da Byen har vidtloftige og temmelig gode Korn-Marker, som ere anslagte i Matrifelen for mere end 200. Tønder Hartkorn. Byen har ikkun liden Græsgang og ingen Skov. Derimod har den en stor Eiendom af Hede og Mose, hvor den kan have Fædrift, Lyngslet og Torvesskær. Og er Byens hele District, efter M. Christen Erichsens

Sigen-

Sigende, ved 4. Mile i sin Omkreds. Feiler da Byen en stor Herlighed i Seglads, saa har den igien en anden i sine store Marker og Eiendomme, som adskillige andre Stæder savne.

Fersk Fisk pleier at være her meget let og i Mængde, formedelft **Fiskerie.** de omliggende fiskerige Søer og Bænde; thi foruden Glitt-rup Sø, som ligger paa Byens Grund, Bitsøe, og Kuldrup Sø, hvori Byen har Part til Midtstrøm, falder her af Viborg Sø, der er over en Fierdingvei lang, og hvori Indvaanerne har Ret at fiske, Aborre, Brasen, Skalle, Horker, Aal. Men flere Sorter Fisk hidføres andens steds fra i Nærheden saavel af fersk Bænds Fisk af Søer, Aaer og Bække, som fersk Havfisk fra Limfiordens nærmeste Stæder, endog fra Ribe, saasom Torst, Helt, Sild, Dreder, Giedder, med videre. Disse Fiske Bærer indføres fornemlig hver Torsdag, men den saa kaldede Kanikes Fisk, bestaaende mest af Aborrer og Giedder, er ei bunden til vis Tid at indføres. Her kommer og Langveis fra en heel Hob tør-Havfisk til Byen.

Ikke desmindre falder Levemaaden her nu kostbar nok, og Vi- **Levemaade.** borg kan ikke nu, som før, roses af at være et af de letteste Leve-Stæder. Huusleie er til sine Tider dyr nok og Huus undertiden vanskeligt at faae. Den Herlighed af fersk Fisk formindskes Aar efter andet. De øvrige Levnets-Midler ere og kostbarere end tilforn, og Eiendelig stegne siden Colonisternes Ankomst, hvilke opkøbte grønne Urter, Brød, og fersk Kød, undertiden saa reent, at der var lidet at faae for Byens Folk. Ildbrand falder meget kostbar; Af Træ er næsten intet at faae, og Tørv ere paa nogle Aar blevne meget dyrere end tilforn: deels fordi Byens Grund bliver mere og mere opgravet, deels fordi Tilførselen fra Landet er nu ei saa stor som før, af Aarsag, at endeel af de til Alheden

grændsende Bønder tilforne gravede og sloge i denne Hede saa meget de vilde, og solgt: det til Kjøbstederne, hvilket de nu, da Heden er opmaalet, og deres District dem uddiist, ikke kan gjøre.

Snapsting.

Landstinget, som her maanedlig holdes, skulde vel lgjøre noget til Byens Næring, men det er ikke meget. Og Snapstinget, som i forige Tider, da Mængde af Adel og rige Folk kom til Byen, gav anseelig Fordeel, gjør nu heller ikke meget til Sagen; thi af Herkfaber komme nu ikke mange til Snapsting, men de fleste her komme, ere Fogeder og Prestes, som har Commission for andre, og de, som boe i Bendshyssel, afgjøre nu deres Omslags Termin i Aalborg. Hvad der ellers i Snapstings Tiden kommer til Viborg, af Jøder og fremmede Handlende, gjøre Byens egne Folk og Kjøbmænd mere Skade end Nytte. Dette gamle og navnkundige Snapsting, som er hele Nørre-Jyllands Omslags Termin, blev fordum holdet in Januario, første Dingdag efter Juul, siden blev det fastsat til den 24. Januarii, men derefter oftere omsat og forandret. Efter seneste Anordning begyndes det nu aarlig den 26. Aprilis, og varer i 14. Dage. Men foruden Snapstinget, havde Adelen i Jylland endnu en anden aarlig Forsamling i Viborg den 22. September for at afgjøre indbyrdes Tvistigheder og for at raadslaae med hinanden om fælleds Belfært.

Markeder.

Af Markeder, foruden bemelte store Snapstings Marked, holdes her, eet der første Tisdag i Martii Maaned med Heste i 3 Dage, eet den 18. Septembris med Heste, Fæe og Kram i 14. Dage, eet den 23. Octobris med Dvæg i 3. Dage. Fordum var St. Kieldø Marked i Viborg ved 11. Julii Tider meget berømt.

Byen

Byen har soaret i Consumption 1758. 5275. Rdlr. 1761. 5310. Rdlr. 1764. 5385. Rdlr. men nu 1767. 5315 Rdlr.

Consumption.

Grundens Bessaffenhed i og omkring Viborg Bye beskrives saaledes. Naar den øverste Jordforpe, der er sort og feed Muld en Allen dyb og derover, optages, findes blaat og gult Leer to à 3. Alne igienem, derunder en grov rød gul Sand. Grunden er salpetrif og fuld af Vand:Arer, dog dybt liggende, saa der ei kan faaes Vand paa ringere end 26. à 30. Alnes Dybde. Men Vand:Arerne skal meget være formindskede siden sidste Jordskift. Ved Borgevold er det beste Vand, som flyder af Banken. Ellers har i Viborg været bekiendt Leonis eller Lønnes Kilde ved det saa kaldte Lønne:Stræde, og St. Mikkels Brynd uden for Porten af samme Navn, som ikke er nu mere til.

Grundens Bessaffenhed.

Vi begibe os nu til Herrederne i Halds Amt, og finde derudi følgende Kirke:Sogne, Byer og Herregaarde.

I. Nørre-Lyngherred.

Nør Lyngherred.

1. Domkirkens Sogn i Viborg, forhen beskreven.
2. Sortebrødre Sogn i Viborg forhen beskreven.
3. Graabrødre Sogn i Viborg, forhen beskreven. Dertil hører disse uden for Byen liggende Steder: Nør:Mølle. Nør:gaard. Nør:Teglgård. Voldrup:Gaard. Toogaard. Bieringholm Gaard. Dette Sogn har tvende Annexer, Asinilds Kloster i dette Herred, og Tapdrup i Synder Lyngherred.
4. Lindum Sogn, Annex til Vanmen. Lindum Bye. Baas:huset. Sioring Bye.

M m m m 3

5. Byg

5. Bygum Sogn, Annex til Dammen. Bygum Bye. Bygum Gaard. Erikstrup Gaard.
6. Rødding Sogn (a). Rødding Bye. Syndre Jngstrup Bye. Nørre Jngstrup Bye. Bartum Bye. Bartum Gaard. Klarisgaard. Meilgaard. Kofholm. Over-Kofholm. Sødal Hovedgaard. Fristrup.
7. Lovel Sogn (b), Annex til Rødding. Lovel Bye. Kistrup Bye. Nastrup Gaarde. Havriis Gaarde. Ivedsgaard.

8. Sifbek

- (a) Kirken er bygt af hugne Steene, tækket med Blye og vel vedligeholdten. I Taarnet ere tvende Klokker og et Slag Uhr. Kirken er indvendig meget jirlic, Altartaalen smuk, malet og forgyldt. Prædikestolen af Bildhugger-*Arbeid*, jiret, ligesom og Daaben, med *Alabasters* Billeder. Paa Jern-Gitterverket for Alteret staaer Anders Kierulfs til Sødal og hans Frues *Baaben*. Kalk og Dis af Sølv forgyldt, en Sølv-Daase til Brødene og en stor Sølv-Vinkande, tvende Messingageler, den ene af rødt Gløiel. I Kirken ere tvende lufte Stole, og et malet Pulpitur. En Lysekrone med 16. Arme, givne af Frue Kierulf. Neden for hænger et lidet Skib. I Choret findes et Epitaphium over Werner Parsberg til Sødal, Canik i Viborg Domkirke, som døde 1649. Her ere tvende aabne Begravelser, den ene i *Utergulvet* for Kirke-Stierne, den anden neden for til Præsterne. Uden for Kirken tet ved *Baabenhuset* er gjort en muret Grav, med en *Marmer-Steen* over, omgivet med et Jern-Sprinkelverk, hvorudi ere begravet forige Kirke-Patron Diderik Iversen til Sødal med sin Hustru Anne Cathrine Frisenberg, som døde 1766. Anders Kierulfs Enke-Frue til Sødal har her ladet indrette en Skole for Sognets Ungdom. Præsten til Rødding og dets Annexer er egentlig Residerende Capellan for Sognpræsten til Sortebrødre Kirke i Viborg, til hvem dette Kald forðum *pro officio* er lagt.
- (b) Kirken er bygt af hugne Steene, tækket med Blye og jiret med Taarn. Kalk

8. Fiskbek Sogn (c), Annex til Vorre. Fiskbek Bye. Ravnstrup Bye. Vormstrup Bye. Knudslund. Orregaard. Enkstrup Gaard.
9. Ravnstrup Sogn, Annex til Dollerup. Ravnstrup Bye. Ravnstrup Mølle. Kiergaard. Bredsgaard. Hallumgaard. Nedergaardsdal. Overgaardsdal. Jesstrup Gaard.
10. Finderup Sogn (d), Annex til Dollerup. Finderup Bye. Vedhoved Huus. Ugerfkov Gaard. Hellerup Gaard. Fiye Gaard.

II. Dolle

- og Disf forgyldt, Brøddæffe og Vinlande, alt af Solv, givet af forige Kirke. Eier Diderik Iversen til Sødal, som og har foræret en smuk Messesagel. Ved Kirken har Anders Kierulfs Enke, Fru Margareta Dorothea Braes til Sødal 1737. stiftet en Skole for Lovel og Pederstrup Sognes Ungdom.
- (c) I Altergulvet udi Fiskbek Kirke ligger en Ligsteen over Bolle Christensen i Lykstrup som døde 1673. og hans Hustru Else Berndts Dotter, hvilken Steen Ober-Secreterer Hr. Bolle Luxdorf skal have ladet legge over disse sine Forfædre. Af bemeldte Gaard Lykstrup har den Luxdorffske Familie dette sit Stamme-Navn. Ved Fiskbek, som ligger hos Limfjorden, har i gamle Dage været Jnd- og Udfegling; thi man finder i den gamle Historie, at Kong KNUD den Hellige 1186. der samlede endeel af den Jydske Krigsmagt, og vilde der have ført dem om Bord til det store Krigstog som han havde for paa Engelland, da en anden Part skulde gaaet om Bord ved Humlum hos Lemvig.
- (d) Finderup Kirkes Alter siges at staae paa det Sted, hvor fordmum den Lade var, hvori Kong ERIK GLIPPING 1286. blev ihjelslagen, saa at, ifald der tilforn har været Kirke eller Capel, maae samme have staaet paa et andet Sted. Man finder og, at Erik Krabbe 1551. af Kong CHRISTIAN III. fik Brev paa et gammelt Capel i Finderup, at maae beholde der af Muursteen og Kalk, men hvis huggen Steen der findes, forbeholder Kongen sig selv. Med mindre nogen vilde siges, at dette gamle Capel havde været bygt paa det Sted, hvor Kong ERIK blev myrdet.

11. Dollerup Sogn (e), Dollerup Bye. Dollerup Mølle. Falsledsgaarde. Stanghede Gaard. Ranboe Gaard. Hald Hovedgaard.
12. Romlund Sogn (f), Annez til Dorre. Romlund Bye. Kirkebek Gaarde. Vesbek Gaard. Boller Gaard.
13. Dammen Sogn (g). Dammen Bye. Fosstrup Bye. Norrup Gaard. Taarup Gaard. Synderup Gaard.
14. Pederstrup Sogn (h), Annez til Rødding. Pederstrup Bye. Braa Gaarde.
15. Dorre Sogn (i). Dorre Bye. Næntoft Bye. Hjarbek Bye. Riølsing Bye. Lundsgaard. Lyngsøgaard.

16. Nømild

(e) Kirken er uden Taarn, skal efter Tradition være bygt af en Nonne. Af Stolene sees, at Corfitz Viffert og Frue Anne Gyldenstjerne har boet paa Hald 1572. Paa Prædikestolen læses:

De gode Giærninger har samlet disse Steene:

Som vi ei holde kan beprydede og reene.

Sognepresten boer i Fallidsgaard Prestegaard.

(f) I Kirken, som er ældgammel og liggende i Heden, er et Epitaphium over Niels Thomesen og Frue Karen Krag til Boller 1604.

(g) Ved Indgangen i Kirken sees i Muren indsat en Steen, med en gammel Latinsk Munkeskrift, som er næsten ulæselig. See Marm. Dan. T. II. p. 230.

(h) Kirken er bygt af hugne Steene, uden Taarn, og vel vedligeholdten. Kalk og Duff, Brøddæffe og Binkande, alt af Sølv, er givet af Diderich Iversen til Søbal. Inden i Kirken omkring paa Muren hænger 12. store Tavler, hvorpaa de 12. Apostle ere malede.

(i) Ved Dorre Bye falder af det saa kaldte Canike-Fiskerie, de residerende Caniker i Viborg tilhørende. Hjarbek eller Hjerbek Bye, i dette Sogn, er Viborg Byes Løffe- og Lade-Plads, ligger ved en Miils Wei fra Viborg

høst

16. Åsmild Sogn (k), Annex til Graabrødre Sogn i Viborg. Åsmild Kloster Hovedgaard. Overlund Bye. Lille Åsmild Bye. Holmsgaard. Gammel Åsmild Bye. Dalsgaard. Søegaard. Franborghuus. Rindsholm. Syndre Mølle. Hale-Mølle. Færgehuset.

Under

hos Limfjorden, hvorpaa Varerne, som komme fra eller gaae til Aalborg, transporteres. Af bemelte Fjord er til denne Bye godt Fiskerie. Paa Marken findes god Mergel, som kan være Hedeboerne til stor Nytte i deres Agerdyrking.

- (k) Kirken, som er det fjerde og nordre Huus paa Borgegaarden af Åsmildkloster Herregaard, skal være bygt ved Midten af det tolvte Seculo og kaldet St. Margareta Kirke. Kirken er uden Taarn, men har 2de Klokker, den er meget yndelig indvendig, og har en skøn Altertavle, Prædikestool og Font, alt af Bildhugger- Arbeid, med Forgylning og Maling stafferet. Paa Altertavlen staaer, at Niels Krag til Trudsholm Landsdommer i Jylland og Befalingsmand paa Åsmildkloster har 1622. ladet den giøre og staffere. Paa den gamle Altertavle stod denne Inscription: An. Dni. MCDL. feria IV. proxima ante festum paschæ, consecravit Reverendus in Christo pater & Dominus Torlavus Dei gratia Episcopus Wibergensis istud altare in honorem sanctæ Trinitatis, sanctissimæ Dei genitricis Mariæ, & omnium Sanctorum. Der er et kiont libet Orgelverk, og et Pulpitur, hvorpaa er malet de 9. første Konger af den Oldenburgske Stamme. Paa Skrankerne ved Ruæ-Faldet for Alteret staaer Justigraad og Landsdommer Hans Lange til Åsmildkloster og hans anden Frue Charlotta Amalia Gyldensparre deres Baabener. Paa Kalk og Disk staaer Cancellieraad og Landsdommer Willum Langes og hans Frue Anna Refens Baabener med Aarstal 1691. og paa Ablatæffen 1671. Midt i Kirken hænger en Epsekrone med 8 Arme.

17. Tapdrup Sogn (l), Annex til Graabrødre Sogn i Viborg. Tapdrup Bye. Surbek Mølle. Tisted Bye. Skovsgaard Ladegaard. Spanggaard.

Under Nør-Lyngherred henhører ogsaa fra gamle Tider Lessø Lands trende Kirke-Sogne, som ligge til Dom-Capitelet i Viborg, og ere følgende:

18. Byrum Sogn (m). Byrum. Klitgaard. Villegaards Høuger ved Stranden.

19. Hals

(l) Tapdrup Sogn er matriculeret til Synderlyngherred i Aarhus Stift. Kirken har et stifteligt Taarn, hvorpaa skal have staact det Aarstal 1192. Alttertavlen er givet 1613. af Herman Kaases til Skovsgaard Enke. Frue Berte Kaas, som begge her ere begravne, tillige med Søe-Capitaine Corfitz Ulfeld, som blev i Søeflaget under Femern 1644. og hans Frue. Denne Alttertavle er 1702. opstofferet af Justisraad og Landsdommer Hans Lange og Frue Charlotta Amalia Gyldensparre, efterat hans første Frue Mette Maria Broberg 1699. var afgangen og her nedfat. I denne Kirke har Almildklosters Høvsfab deres hvælvede Begravelse Udi Choret staaer i Kirkemuren indmuret en stor Steen med tvende udbugne Billeder over Frands Dibe til Damsgaard, som døde paa Dibesholm 1569. og hans Frue Kirken Mogens Dotter, Mogens Thomasons Dotter til Damsgaard.

(m) Kirken er lang og smal, med Hvælvinger, og ligger midt paa Landet. I Taarnet hænger en Klokke, bekostet 1668. I Kirken ere to aabne Begravelser, hvori hvile, Landfoged Berndt Fällenkamp, og Sognepresten Johannes Paludan. Paa den nordre Kirkevæg sees et Crucifix, og et Mariæ Billede i Føteral, ved den syndre Kirkebor St. Laurentii Billede med Risten. Alttertavlen er gammeldags, opmalet og forguldt 1735. med Døre for, og juret med Catholske Helgens Billeder. Fonten givet 1684. af Tolder og Landfoged Niels Henriksen. En Pyskrone foræret 1748. af nogle Skippere. Klitgaard er Foged: Gaarden paa Lessø. Foruden ovennævnte Steder paa Lessø, har man fundet Lundgaardene, Siørbye, Østerbye, men hvilket Sogn de tilhøre, derom fattes Efterretning.

19. Hals Sogn (n), Annex til Byrum. Prestehaugen. Hollis.
Himmerig,
20. Vesterøe Sogn (o), Annex til Byrum. Tunne. Lufes.
Putten. Gaasboel. Sundet. Grefet. Besgrøn. Gaasdam.
Ladskobæk. Overhaage. Borlungaard. Tralmosen. Gamels-
gaard. Koefier.

2. Rinds - Herred.

1. Bierggrav Sogn (a). Annex til Zerfom. Bierggrav Bye.
Hørup Gaarde. Hørup Mølle. Navndrup Bye. Navndrup
Mølle.

Rinds-
herred.

- (n) Hals Kirke ligger paa den østre Kant af Landet, er ganske forfalden, og har der over 50. Aar ikke været holden nogen Guds Tjeneste. Aarsagen er, at Sognet ved Sandflugten er bleven øde. Dog holdes Taarnet i Stand for de Søfarendes Skyld. Tilforn havde denne Kirke sin egen Sogneprest, som Anno 1600. blev forandret saaledes, at Sognepresten for Byrum og Vesterøe skulde holde en Capellan, og Hals Sogn annecteres til de andre. Siden har Hals Kirke ingen egen Sogneprest haft. Kloffen ved denne Kirke har Jörgen Rosenkrands til Kieldgaard, som da paa Viborg Capitels Vegne var Procurator Lestoviz, 1646. ladet støbe.
- (o) Kirken ligger paa den vestre Side af Landet ikke langt fra Søen, hvoraf Sognets Navn er Vesterøe. Altertavlen er, ligesom i Byrum Kirke, fornyet og stafferet 1708. af Bertel Hansen. Kalk og Disl er givne 1698. af Berndt Fallenkamp. Lysestagerne forærede 1648. af Jörgen Rosenkrands til Kieldgaard og Frue Christence Juul. En Lysekrone givne 1720. af Skipper Peder Pederlsen Gay. I Kirken er endeel Malerier af Bibelske Historier. I Taarnet en Klokke med Aarstal 1640. da Peder Thøgerfen var Sogneprest og Rasmus Hansen Landfoged.
- (a) Kirken, som ligger midt i Byen Bierggrav, er uden Taarn og Merkværdighed.

Mølle. Nørstov Gaard. Havgaard. Sultris Hovedgaard.
Over Sultris.

2. Ulbjerg Sogn (b). Ulbjerg Bye. Tolstrup Bye. Sundstrup Bye ved Birkfund. Ulstrup Gaard. Skove Gaard. Gjørup Bye. Store Torup Bye. Lille Torup Bye. Skinderup Bye.
3. Giedsted Sogn (c). Giedsted Bye.-Bystrup Bye. Holmemark et eenligt Sted. Nørgaard. Dalsgaard. Hverrehuus.
4. Lynderup Sogn (d), Annex til Ulbjerg. Lynderup Bye. Lynderupgaard Hovedgaard. Noget af Rind Bye. Nørre Riis. Stabel Mølle.

5. Simmes

- (b) Kirken har et Taarn, og ellers intet merkværdigt. I Gjørup Bye er et Hospital for 4. Fattige, bygt og stiftet 1744. af Commerceraad Jens Gjørup og Frue Christence Horneman, og en Skoleholder nyder den aarlige Rent'e af 200. Rdlr. efter Cancellieraad og Borgemeister Christen Gjørups Stiftelse. See HOFMANS Fundag. Tom. III. pag. 394. 401. Tom. IX. Append. Vib. p. 22. Presten til Ulbjerg og Lynderup er egentlig reviderende Capellan for Biskopen i Viborg, som dette Kalb pro officio er tillagt.
- (c) Kirken har et ordinaire Taarn, og ligger strax synden for Giedsted Bye. Giedsted Aae har her sit Udfald i Limfjorden.
- (d) I Kirken, som er med Taarn, findes i Choret i den nordre Væg indmuret en Eigesten med udbugne Corpora over Styge Rosenkrands til Hefringholm og Lynderupgaard, som døde 1571. og hans Frue Maren Knob til Gyllebo, som døde 1581. I Kirken er en rar Sølv. Kalk forgyldt og af smukt Arbeid, givet af Dronning MARGRETE, derpaa sees et Vaaben med 3. Løver og denne Inscription i Munkeskrift: Eleemofyna Dominæ Margaretæ Reginæ Daniæ, Sveciæ & Norvegiæ. Af Rind Bye udi dette Sogn haver Rindsherred sit Navn. En Deel af bemelte Rind Bye hører til Laastrup Sogn.

5. Simmested Sogn (e). Simmested Bye. Hverrestrup Bye. Skieshale Bye. Korsøe Bye. Korsøegaard. Torup Bye. Guldager Bye. Bonderupgaard. Evedrup Bye. Dalsgaard.
6. Vesterbølle Sogn (f). Vesterbølle Bye. Lerkensfeld Hovedgaard. Lerkensfelds Mølle. Knudstrup Bye. Studstrupgaard. Svingelberg Bye. Glerup Bye.
7. Hersom Sogn (g). Hersom Bye. Hersomgaard Hovedgaard. Ørriis Gaard. Trostrup Gaard. Skammeriis. Toed.
8. Sielsøe Sogn (h), Annex til Giedsted. Sielsøe Bye. Etterrup Bye. Klotrup Bye.

N n n n 3

9. Laas

- (e) Paa Kirken er et maadeligt høit Taarn. Prestegaarden er i Evedrup, hvor Sognepresten boer, men den residierende Capellan boer i Annex Prestegaarden i Hvam. Den Bye Skieshale kaldes andenseds Skubsaa.
- (f) Kirken ligger midt i Byen og har et maadeligt Taarn. I Svingelberg Bye har fordum været en Kirke som Hr. Jörgen Lykke til Dvergaard lod afbryde, og dermed opbygte et Huus paa Bonderup, som nu kaldes Lerkensfeld. Lerkensfeld Mølle heed tilforn Bonderup Mølle, og Broen derved Bonderup Brøe. I Knudstrup og Glerup Byer legges endeel af Beboerne sig paa Strømpes-Binderie, hvorved de gjøre sig god Fordeel.
- (g) Hersom Kirke er taarnløs. At denne er en af de meget gamle Kirker i Landet, det viser denne Skrift, som staaer tegnet inden til paa Kirke-Muren: Anno 1150. die S. Laurentii blev Hersom Kirke viet af Bisp Eschild, som da var Biscop i Viborg. Lutherus: Tempus pestilentissimum est, ubi Ecclesia negligitur, nihil illi datur, sed spoliatur, olim confirmabant, nunc spoliant. Hersom Bye siges tilforn at have staaet norden til udi Heden, kaldet da Nebel, men for Mangel af Vand flyttet ned ad Kieret, hvor Naen løber forbi til Lovel Brøe.
- (h) Sielsøe Kirke ligger strax vesten fra Byen. I Taarnet er et lidet Gangverk med Viser. Byen Etterup findes andenseds nævnet Ederup.

9. Laastrup Sogn (i), Laastrup Bye. Synder Borup Bye. Nørre Borup Bye. Wiegaard. Østerbye. Noget af Byen Kind.
10. Skals Sogn (k), Annex til Laastrup. Skals Bye. Skringstrup Bye. Estrup Bye. Solmgaard Hovedgaard.
11. Østerbølle Sogn (l), Annex til Vesterbølle. Østerbølle Bye. Bygum Bye. Allestrup Bye.
12. Tostrup Sogn (m), Tostrup Bye. Trovelstrup Bye. Spanggaard. Fruergaard. Skindrup Mølle. Neder-Mølle. Over-Ugelviis. Neder-Ugelviis.
13. Kleitrup Sogn (n), Annex til Zersem. Kleitrup Bye.
Kleitrup

(i) Kirken er uden Taarn. Af den Bye Kind hører en Deel til Lynderup Sogn.

(k) Kirken har et ordinair Taarn. Ved Byen Skals falder Skals-Aae ud i Limfjorden. Denne Bye har got Fiskerie af Dreder, Gedder, Aborrer, Helt og Skaller.

(l) Kirken har et maadeligt Taarn, og ligger østen for Byen. I Østerbølle findes endeel Strømpebindere, som af dette Arbeid gjøre sig nogen Fortieneste.

(m) Det berettes, at der i gammel Tid, foruden Roum Sogn, har været endnu et lidet Annex til Tostrup, kaldet Minterup. Kirken, som kaldtes Minterup Kirke, skal have staaet paa Spanggaards Mark, hvor endnu findes Rindera af den, og Kiendemerke, hvor Kirkegaardens har været, til samme Kirke skal have ligget, Etterup Bye, som nu hører til Fielsø Sogn, Skindrup Bye, som hør til Ulbjerg Sogn, og Borup i Laastrup Sogn. Spanggaard har i fordom Tid været beboet af Udelige Folk, men er nu en Bondeggaard. Fruergaard er af samme Beskaffenhed.

(n) Kleitrup Kirke ligger tet ved Byen paa en høi Bakke. Lidet synder fra Kirken ligger fire-store Steene i en Kreds, som har været enten et hedensk Alter eller

Kleitrup Mølle. Hærup Bye. Heiring Bye. Fristrup Bye.
Demstrup Gaard. Skorup Gaard.

14. Hvam Sogn (o), Annex til Simmested. Hvam Bye. Restrup Hovedgaard. Hvam Kroe. Zulstrup Gaard. Kallestrup Gaard.

15. Roum Sogn (p), Annex til Tostrup. Roum Bye. Møldrøp Gaard. Skamriis Gaard. Norriis Gaard. Lund Gaard. Frengsel. Skravad Gaard. Skravad Mølle. Nastrup Gaard. Hedehuus. 16. Testrup

eller et Tingsted. Kleitrup bestaaer af fire Bøndergaarde, og ligger tet ved en stor Sø kaldet Kleitrup Søe, men hvor Byen nu staaer, skal for-
dum have staaet et befæstet Slot med Volde og Graver omgivet, kaldet Kleitrupgaard, som endnu i forrige Seculo har været til, og beboet af de Harboer og Urner, hvis Vaabener findes i Kirken. Nu sees alene Rudera af Kleitrup Slot. Nøyle holde for, at dette Slot var anlagt i Kleitrup Søe, og var det rette Bratingsborg, som omsynges i de gamle Liser. See videre i HOEMANS Fundag. Tom. III. p. 386. Af Kleitrup Søe løber en Aae, som er Skiel imellem Himmersyssel og Omersyssel. Skorupgaard skal og for-
dum være beboet af Adels, men beboes nu af Bønder.

(o) Til dette Sogn er en Residerende Capellan, som boer i Hvam Prestegaard. Kirken har et lidet Taarn, i Choret en Ligsteen med Vaabener og Positioner over Niels Harboe til Restrup som døde 1560. og hans Frue Birgitte Munk. Paa Marken ere tvende saa kaldede Steensfuur, den ene nordost fra Byen i Heden, bestaaende af store Steene satte i en Omkreds, den anden sydost nær ved Byen, hvilken ei alene bestaaer af mange store Steene fast lagte, men midt imellem ligger en stor flad Steen paa nogle andre, hvorunder kan sidde 3. a 4. Personer, samme maae have været enten et hedsø Alter, eller Begravelse, eller anden Forsamlings Sted.

(p) Lund Gaard der i Sognet er nu en Bøndergaard uden al Frihed, men har for-
dum været beboet af Adels Folk. Saa siges og, at Nastrup af gammel

16. Tøstrup Sogn (q), Annex til Gislum i Gislumherred. Tøstrup Bye. Tøstrupgaard. Vesterriis Bye. Rastrup en Eensted Gaard. Ryneb Bye.
17. Svilsom Sogn (r), Annex til Simmested. Svilsom Bye. Tollestrup Bye. Støtterup Bye. Vester Gundestrup et lidet Bonde-Sted.

Medelsom,
Herred.

3. Medelsom-Herred.

1. Vindum Sogn (a). Vindum Bye. Vindum Overgaard Hovedgaard. Saarup Bye. Dyrskoohuus eller Duellund. Brandstrup Bye. Hedegaarde. Lange Bye. Holmhuus. Skavumgaard. 2. Langaae

mel Tid har været en Herregaard, men ligger nu til Lynderupgaard, og behøves af en Forpagter. Nogle holde for, at Nørriis her i Sognet, som nu er en Bondegaard, har fordum været det Nørre-Riis, hvor den navnkundige Niels Ebbesøn boede, som ihjelslog den kuldede Greve i Randers.

(q) Kirken ligger lidet vesten fra Byen ved Tøstrupgaard, er uden Taarn, og endeel deraf nedfalden og borte. Den skal være bygt 1434. St. Karen til Vre, og været som en stor Kloster-Kirke, men har nu slet intet Monument eller mærkværdigt, dog er den hvælvet, undtagen det øverste Stykke over Alteret, hvorover Kloffen hænger i et Træverk udvendig. Kirken har fordum haft et stort Taarn med trende Klokker, hvoraf de to bleve tagne til Viborg Domkirke, da den 1567. var brændt. Rastrup der i Sognet er nu en Bondegaard, men skal fordum have været beboet af de adelige Familier Skadeland og Pors. Saa har og i Vesterriis' fordum boet Udel; thi man finder 1462. nævnet Nis Jensøn i Vesterriis Bøbner.

- (r) Kirken har et maadeligt Taarn, og ligger strax synden ved Byen.
- (a) Kirken er en fion Bygning, med et anseeligt Taarn og Spir, hvorudi hænge tre Klokker, de tvende at ringe med, den tredje en Slag-Klokke til Seier-verket, som viser øster ud over Kirken. I Kirken hænger en Messing-Ly-sekrone

2. Langaee Sogn (b). Langaee Bye. Hollerup to Gaarde.
3. Grendsteen Sogn (c), Annex til Øster-Velling. Grendsteen Bye. Stevnstrup Bye.

4. Vinge

sekkene, given af Kirke-Patronen Janus Fridenreich til Palstrup. Under Choret er en muret hvælvet Begravelse. Over Ekristestolen sidder et gammelt Epitaphium, hvis Inscription er ulæselig. I Brandstrup Bye ligger Prestegaarden, hvor Sognepresten boer. Denne Bye skal fordom have hedet Faldberg, og var da Annex til Vindum. Af Faldberg øde Kirke, som har ligget for sig selv ved en Sø hos Landeveien, sees endnu Ruidera. Faldberg Kirke siges at være bleven nedbrudt af Rigets Marsk Anders Bilde, og Sognefolket anviist at søge Vindum Kirke. Da Faldberg Bye, som laae ved Kirken, var afbrændt, blev Byen forflyttet til det Sted, hvor den nu ligger, og til en Erindring af Branden kaldet Brandstrup. Faarup Bye ligger om en liden Sø. Skavngaard er et smukt Sted ved Landeveien, som bestaaer af 12. Lønder Hartkorn, og har forhen været to Bøndergaarde.

- (b) Langaee er en stor Bye af 19, Bøndergaarde, har formodentlig sit Navn af den lauge Gudens-Aae, som strax neden for Byen løber forbi. Ved Kirken er et grundmuret Hospital for 6. fattige Lemmer, stiftet 1655. af Christen Skeel Jörgensön til Sofstrup og Fru Birgitte Rosenkrands, hvortil de har skienket 2000. Rdlr. som er heftet paa Ulstrup Hovedgaard. Uden for Hospitalet nyder andre 6. Fattige ligeledes maanedlig Underholdning af Overskudet. Paa Langaee Byes Mark, som og kaldes Lunge eller Lunge, ved Gudens Aae, har forhen været tvende Runestene, men begge defecte og affumpede. See WORMII MON. DAN. pag. 311. 312. Til dette Sogn haves got Fiskerie i Gudens-Aae af Kar, Gedder, Aborre og andre Sorter Fisk.
- (c) Grendsteen Kirke ligger ved Gudens Aae, hvor den skionne Larefangst falder, som tilhører det Grevelige Reventlovske Stamhuus Frisenvold. Den har fordom haft et høit Taarn, som tiende Søesfolk til Merke, naar de vilde løbe

4. Vinge Sogn (d), Anner til Langaae. Vinge Bye. Konge Bye. Ulstrup Hovedgaard.

5. Ziermind

løbe ind i Randers Fjord. Uden for Kirkebøven ligger en stor Steen med en gammel forfledd Runeskrift, som, Traditionen siger, skal indeholde en Grændse-Tractat enten imellem to Næsse-Konger eller imellem to Catholske Biskoper af Viborg og Aarhus. Vist er det, at denne Kirke gjør paa den Kant Grændse-Skiel imellem Viborg og Aarhus Stifter, og skal deraf Byen og Sognet have Navn. Men hvad Runestenen anaaer, da er Traditionen om dens Indhold, her som andensteds, aldeles urigtig; thi man har dens rette Læsning i WORMII Mon. Dan. pag. 314. som viser, at Steenen har været sat af en ved Navn Tuki Smid over Rikne Her Esge Bianers Søn. Steenstrup skal før være kaldet Stefanstrup eller Stephans Torp.

- (d) I dette Sogn midt imellem Ulstrup og Rønge, tet ved Landeveien, ligger en stor Steen halvsjerde Alne høi og snart lige saa bred, med en Runeskrift paa, som er saa forfledd, at den neppe kan læses. Om denne Steen er det en almindelig Saan, at den er hid forflyttet fra et andet Sted kaldet Gøndal, og at det er den samme Steen, hvorpaa en Caril fra Ribe, som 1503. drog fra Viborg til Randers, skal have læst den fameuse Inscription udhuggen i Steenen med Kobber-Bogstaver: Kirker skulle blive til Fangetaarn, Skaller skulle trives, Eldinge fordrives, Danske Mænd worde ugieve og fange tydske Sæder, Herremænd skulle blive til Kiöbmænd, Prefter til Bønder, og Bønder til Vidunder. Vel synes denne Skrift af et muntert Hoved at være gjort enten som en Satire over sine eller en Spaadom om tilkommende Tidens Tilstand, men at den staaer paa denne Steen, er en pur Digt, som WORMIUS allerede i sin Tid har anmerket, naar han i sine Monum. Dan. p. 305. giver en Tegning deraf, hvilken i Henseende til Skriften vel ikke er fuldkommen rigtig, men saa viser den dog, at det er en ordinair Rune-Inscription over nogen Ufød, og ikke indeholder det allermindste, som lianer over anførte Danske Inscription. Vel mueligt, at den gode Erasmus Latus, som i sin Bucolica trykt

5. Hiermind Sogn (e). Hiermind Bye. Lavgaard to Halsø Gaarde.
6. Torup Sogn (f), Annex til Langaæ. Torup Bye.
7. Vinkel Sogn (g). Vinkel Bye. Bigstrup Gaard. Horsdal Gaard. Randrup Hovedgaard. Randrup Mølle. Nave en Gaard. Odsgaard. Kierstrup en Gaard. Engedal et lidet Sted.

D o o o 2

8. Rind

trykt 1560. udi den 5te Ecloga kaldet Myrmix, har indklædet denne Fabel i en prægtig Latinisk Poesie, selv kunde være Mester derfor, da den smager af de Ibers Genie.

- (e) Kirken har et høit Taarn, og er paa syndre Siden belagt med Bly. Altertavlen, som er af smukt Bildhugger-Work, har en Bonde i Kiellinghøl givet. Messeschælen af trykket Fløiel og to lukte Stole er givet med de Ruders Waaben og bekostet af nogen i den Familie, som har boet paa Kiellinghøl, der nu er en Bondegård og hør til Hiorthede Sogn. WORMIUS in Mon. Dan. p. 302. anfører en stien Runesteen, som i hans Tid stod ved Hiermind Bye, sat af Thulfr over sin Broder Rada, hvilken Steen skulde være hidflyttet fra en Høi kaldet Runehøi, hvorudi Presten skulde have sundet Urner med Aske og brændte Been. Paa bemelte Runehøi skal fordmum have staaet endnu en anden Runesteen, hvilken skal være oversendt til Kiøbenhavn, og menes at være en af de gamle Steene, som i Mandø Munde har staaet ved det Runde-Taarn. See Marm. Dan. T. II. p. 230.
- (f) Torup Kirke er 1748. prydet med et lidet Taarn og Spir. Udi Altergulvet laae i WORMI Tid et stort Stykke af en smuk Runesteen, som synes andenstedes fra hidført, hvis Inscription indeholder, at den er sat af Osgut Hvide Kims Søn, Svens Mand, over sin Broder, Mon. Dan. p. 303.
- (g) Kirken er 1744. af Janus Friedenreich til Palsstrup fra Grunden af opbygget og med Taarn fornyet. Paa Kalken, som er af Sølv stærk forgyldt, læses, at Peder Oluffen og Maren Christens Dotter 1631. have givet den, efterat Zienderne 1627. havde besøet deres Sognkirke. I Kirken er

8. Rind Sogn (h), Annex til Vinkel. Rind Bye. Medelhede en eenlig Gaard. Skaber Mølle.
9. Hjelstrup Sogn (i), Annex til Øster-Velling. Hjelstrup Bye.
10. Mammen Sogn (k), Annex til Biering. Mammen Bye. Trengsel et Huus. Dalsgaard. Hesselholt Gaard. Brytborg Gaard. Korreborg Huse. Snorsfang Huse. Herkiergaard. Mørkehøus. Frykemellem. Dvølborg. Nøraa Huus.

11. Lee

er et Epitaphium over Just Lauridsön i Ddsgaard, som havde været Baccalaureus til Kofstof, Vicarius i Aarhus Capitel, Provst i Medelshøjherred og Sogneprest til Vinkel og Rind, død 1575. 99. Var gammel, hans Søn Hieronymus Justön Canik i Viborg har 1604. ladet opsette dette Epitaphium over sine Forældre. Vinkel Sogn bestod fordmum itkun af Skovhuse og bare Skov, men ligesom Stederne har taget til, saa har Skoven taget af, og det saa merkeligt, at der paa hele Vinkels Grund nu ikke er et eneste Træ tilbage. Vigstrup staaer for 9. Tønder Hartkorn og beboes af tre Mænd. Hørsdal har 7 Tønder Hartkorn og beboes af to Mænd. Gaarden Nave eller Nabe staaer for 10. Tønder Hartkorn og beboes af 4. Mænd. Ddsgaard 6. Tønder Hartkorn, beboes af to Mænd. Rierstrup 4 Tønder Hartkorn beboes af to Mænd. Engedal stod for kun for 2. Skiepper men nu for 1. Tønde Hartkorn, siden den har faaet Jorden tillagt fra et andet Sted kaldet Stenbroehøus ved Veitum Broe, som nu er nedbrudt.

- (h) Rind Kirke er en god fast Bygning, med Taarn, opbyggt fra Grunden for noale og tyve Aar siden af Kirke-Cieren Janus Friedenreich til Palstrup. Medelhede ligger midt i Heden, staaer for 10. Tønder Hartkorn og beboes af tvende Mænd. Skaber Mølle ved Skaberbroe staaer for 1. Tønde Jordfyld og 8. Tønder Møllefyld.
- (i) Kirken er uden Taarn. Hjelstrup skal fordmum hedet Hjelges Corp.
- (k) Kirken er en god Bygning, men uden Taarn. Mammen Sogn bestaaer af mange smaae og eenlige Steder, men om Navnet er af mange Mænd, det er uvist.

11. Lee Sogn (l), Annex til Hiermind. Lee Bye. Nørre Lulstrup. Kolbek Gaard. Hede Mølle. Himmelstrup Hovedgaard. Overfkov. Vester Krog. Kirkefkov Krog. Restrup Krog. Skierriis Krog.
12. Øster Velling Sogn (m). Øster Velling Bye. Øster Velling Mølle.
13. Hiorthede Sogn (n), Annex til Hiermind. Hiorthede Bye. Synder Lulstrup. Kiellingholgaard. Stovkrogen halv Gaard.
14. Biering Sogn (o). Biering Bye. Biering Mølle. Siørup Gaard. Harpendal. Hesselhuus. Trendboehuus.

D o o o 3

15. Skiern

- (l) Kirken er af slet Anseelse og uden Taarn. Derudi tvende store Messing Lysestager giøne 1683. af Jomfru Mette Kaas til Himmelstrup. Paa Marken ved Lee ligger paa tre store opstaaende Steene en anden stor Kampesteen rund oven men neden under flad, derunder en stor Gryft, som kan rumme fire Mand, samme kaldes Jyn-Donen. Norden for Lee Bye paa en Bakke i Skoven skal fordm have ligget en Herregaard, kaldet Restrup, hvoraf sees Rudera i Volde og Graver og Sylestenene af Bygningen, Stedet kaldes endnu Restrup Krog.
- (m) Kirken er en slet Bygning uden Taarn. Paa Kalk'og Diff' findes de Oxers og Ulfelders samt Gros-Cancellers Reventlovs Waabener. Altertavlen er given af Sognepresten Peder Vinding, som døde 1734. Under samme findes Register paa Presterne siden Reformationen, som alle have været af een Familie. Een af dem Jens Christensen Thorup var Prest paa Stedet i 56. Aar. Øster-Velling og dets tvende Annexer tilhører Greve Reventlov med Jure Vocandi & Patronatus. Velling-Birk er endnu til, men lagt under Herredstinget.
- (n) Kirken er en ringe Bygning og uden Taarn. Kiellinghol her i Sognet har før været de Ruders Herresæde, men er nu en Fæstebondegaard staaende for 15. Lønder Hartkorn.
- (o) Biering skal være kaldet Bierg-Ring af sin Situation, at den er omringet af

15. Skiern Sogn (p), Annez til Vester Velling. Skiern Bye. Skiern Mølle. Tingbek Bye. Karmark Gaard. Skiernsgaard. Lovskal Bye. Jlsøe Bye. Stuberup et Boel.
16. Vester Velling Sogn (q). Vester Velling Bye. Tarp Bye. lille Torup Bye. Dengsøe et Boel.

4. Siends-

af Bierge og Bakker. Kirken er en smuk Bygning med et anseeligt Taarn, 1754. fra Grunden repareret, og inden i med en kion Altertavle og Prædikestool jiret. Der findes og en Tavle af Bildhugger Arbeid, hvorpaa Stedet's Prester fra Reformationen er optegnede, den første Kiold Stair var Prest 57. Aar fra 1517. til 1574. den ottende, Rasmus Christensen Fog, som var Prest fra 1673. til 1714. lod denne Tavle indrette 1692. Han bestodte og en aaben Begravelse i Kirken til Hvilested for sig og sine Efterkommere. Biering Mølle er en Selveier Mølle.

- (p) Skiern Kirke ligger for sig selv paa aaben Mark, og er prydet med et lidet spidst Taarn. I Kirken findes endnu en gammel Monstranz. Ved syndre Siden af den rette Altertavle, staaer en mindre, men begge med udskaarne Helgen Billeder, begge forfaldne og deres Maling og Forgylding mesten affledt, saa man snart ikke kan kiende, hvad Historier derpaa skal forestilles, dog har man af Underskrifterne kunnet læse saa meget; S. Nicolaus ora pro nobis. S. Catharina de Senis &c. orate pro nobis, hvoraf nogle vil slutte, at Kirken har været indviet St. Nicolao og nogle flere Helgene til Ere. Under Nvindestolene sees igenem et lidet Tralverk at være et gammelt tilluft Begravelse Sted, hvori nogle af de Brokenhuser skal ligge. Ikke langt fra Kirken sees Rudera af Skiern Slot, hvorum mere siden. Nær ved Kirken laae for 50. Aar siden en Vandmølle som i Matrifikelen kaldes Skiern Mølle, hvilken blev lagt øde, da ingen af dens 4. Lod's Eiere vilde holde den og fornemlig Broen dertil vedlige. For en Snet's Aar siden har Greve Skeel ladet paa en hsi Bakke norden for Kirken i Steden opbygge en Veirmølle.
- (q) I Kirken er et Epitaphium over Sognepresten Jacob Willumsen Langaa som døde 1648. og hans Successor Ditlev Hansen Arrebo som døde 1683.

4. Fiends-Herred.

Fiends-
Herred.

1. Høgslev Sogn (a). Høgslev Bye. Starupgaard Hovedgaard. Starup Bye. Starup Mølle. Halskov en Gaard. Halskov Boel. Vinkel Bye. Vinkelplet en Gaard. Østerriis Bye. Maigaard. Degnsgaard. Bodsgaard. Ewenstrup Bye. Seistrup Bye. Bruddal en Gaard.
2. Lundøe Sogn (b), Annex til Høgslev. Lundøe Bye. Lundøegaard.
3. Torup Sogn (c). Torupgaard Hovedgaard. Borup Bye.

Knud

- (a) Kirken er stor, bygt af hugne Steene, har et anseeligt høit Taarn og en smuk Kors-Kirke, som Rigetsraad Biörn Kaas har ladet bygge, hvor han ligger begravet under en stor indhuggen Steen med hans og Fruens Billeder i fuld Corpus. Prædikestolen er 1583. bekostet af hans Enke-Fru Christenze Niels Dotter Rotfeld. Paa de tvende øverste Herkabs-Stole findes de Julers, Frisers, Kragers og Ulfelders Waabener. Høgslev eller Høislev menes at have Navn af en Høi tet østen for Kirkegaarden, hvor fordmum har været holdet Ting. Halskov har tilforn været beboet af nogen af den adelige Familie Hög, men nu beboes af Bønder-Folk. I Høgslev saavel som Lundøe Sogne falder godt Fiske af Limfjorden, i sær Aal, Sild, Aborre og andre Sorter.
- (b) Kirken er liden og bygt af store graa Kampsteene, med et lidet Taarn, har før været et Capel, Viborg Domkirke tilhørende, og indviet fordmum St. Clemens til Vre. Sognet, som er ifkun 30. Lønder Hartkorn, er en liden De, af Limfjorden omringet, eller rettere Peninsul, thi man kan kjøre, ride og vade over Vandet dertil. Af den liden Lund eller Krat, som er der paa Landet, er Navnet Lundøe Grunden er mest Sand, og Boerne kan ikke avle Føde af Landet, men maae nære sig af Vandet.
- (c) Kirken ligger høit og har en smuk Anseelse, er bygt af Muursteen og tækket med

Knud Bye. Kofsted Bye. Jordbroe-Molle. Nør-Revn
Gaard. Synder-Revn Gaard. Mosgaard. Riisgaard.
Teilsgaard.

4. Borris

med Blye. Taarnet har tilforn haft 5. Spire, som kunde sees langt borte, de fire skal med Glid være nedtagne, det femte blev 1742. af Lynild nedslaget. I deres Sted er nu at see tvende Floie hver paa sit Hjørne. I Taarnet ere tvende Klokker en større og en mindre. Alttertavlen er af fortreffeligt Bildhugger- Arbeid, bestaaende af 3. Etager, med marmorerede Pils-larer, smukt malet og forgyldt, derpaa findes fire Adelige Waabener af de Juler, Friser og Kaaler, med Aarstal 1682. Prædikestolen er ikke mindre zirlig, hvorover hænger en smuk Krone fra Hvalvingen i en Jernkæde. Fonten er af en heel udhuggen Kampsteen, med en forgyldt Rand oven om, derover hænger og en støn Krone i en forgyldt Kæde fra Hvalvingen. Paa Kalk og Dis, af mæssig Sølv forgyldt, staaer Cancellers Niels Kaales Waaben, og paa Foden denne Skrift: Jeg skal bruges efter Christi Skik, men ikke efter Pavens Skik. Messchagel og Altterklæde af rødt trykket Floiel med Guld-Saloner. Paa de tvende øverste Stole findes samme fire Waabener som paa Alttertavlen, med Aarstal 1579. og 1682. Ved den nordre Side staaer Herskabets Indlukte Stool paa 6. Jern-Piller og er af fineste Bildhugger- Arbeid. Nederst i Kirken er et smukt malet Pulpitur med Aarstal 1682. Ved Kirkens syndre Side er udbygget et Capel af hugne Steen og tækket med Blye, derunder er en hvælvet Begravelse, hvori staaer 5. Adels-Personers Lig, nemlig, Tønne Juul og hans Frue Anne Cathrine Friis, de andre tre menes at være Ulrich Sehested død 1692. Frue Barbara Juul død 1706. og Frue Helvig Krabbe død 1714. oven til staaer opsat et prægtigt Epitaphium af Marmor og Alabast over bemelte Tønne Juul til Torupgaard som døde 1684. 64. Aar, og Frue Anne Cathrine Friis, som var Cancellers Christian Frises Dotter og døde 1698. I Capellet sees og en graa Marmor-Steen indsat i Muren, hvorpaa læses, at Tønne Juul 1684. har ladet dette sit Begravelses-Sted og Capel renovere og forfærdige, og lagt nogle Bøndergaarde til dets

4. Borrids Sogn (d), Annee til Ørum. Borrids Gaard. Sparfker Bye. Lille Torup en eenlig Gaard.
5. Dagberg Sogn (e). Dagberg Bye. Engedal Bye. Seibek Gaard. Søgaard. Nygaard. Knudsgaard. Søvsøe Gaard. Vedhoved Gaard. Klem. Harrestrup et Boel.

6. Drove

dets Bedligneholdelse. See HOFMANS Fund. Tom. III. pag. 427. Aars 1567. fik Cancellen Niels Kaas af Kong FRIDERIK II. Jus Patronatus til Torup Kirke og Prestegaard. Sognepresten boer i Dalsgaard Prestegaard. Ved Kofled Lund ligger en Høi kaldet Krogshøi, hvoraf kan tæles 38. Kirker. Ved Torup Sogn falder Fiskerie i Limfjorden. I dette Sogn ved Torupgaard er et Indløb af bemelte Fjord, hvor Fartøier fra Aalborg kan legge til, udfiske Lømmer og andre Varer, og indtage Proprietairernes Korn og andre Producter.

- (d) Kirken er liden og uden Taarn, men inden i smukt malet. Kalk og Dist af Solv, givne 1705. Paa Messchagelen sees et kunstigt broderet Crucifix, samt de Rosenkrandsers og Billers Baabener med Aarstal 1648. og disse Bogstaver høstegnede S. E. R. og W. B. Om Borrids Kirke ligger CHRISTIANI III. Brev, at den skulde nedbrydes og Sognesolket søge Gamlestrup Kirke, formedelsk Kaldets Besværighed, da Presten hver Prædikens Dag har over tre sterke Mile at reise, og Sognets Ringhed, som i alt ifkun bestaer af 34. Tønder Hartkorn. I dette Sogn brændes endeel sorte Gryder og Tydepotter, som søres vidt omkring.
- (e) Kirken er en skikkelig stor og god Bygning af hugne Steene, tækket med Blye, har et middelmaadigt Taarn og et grundmuret Baabenhuus. Fordi Kirken ligger høit paa en Bakke, men Prestegaarden og Byen i en Række norden for udi en Dal, giver den et smukt Afsende. Paa Byens Mark ligger et høit og stort Bierg, kaldet Dagberg, Daas, som kan sees over 4. Mile bort i sør mod Synden og Vesten, og kiendes af en Blaa Taage, som fast altid staaer om den, og ventelig er Damper af høsliggende Dose. Norden

6. Brove Sogn (f). Brove Bye. Sorup Bye. Vester Bors-
sting Bye. Vittrup en Eensted-Gaard.

7. Slye

Norden for Byen ligger en lanaagtig Dal, kaldet Dybdal, med Bierge paa begge Sider, hvor Steenen udhugges, som af Beboerne brændes til Kalk. Der ere Gruber over 70. Alne dybe, og Kalken, som der beredes, holdes for den beste i Landet, endog til Gipsværk brugelig. Oven paa Kalkbiergene saae og pløier man. Om dette Kalkbrænderie er forhen udførligere berettet. Norden for Byens Mark ligger en liden opelsket Lund kaldet Kielderis, og derhos et Boel eller cenligt Sted navnlig Zatrestrup, hvorod i en dyb Dal ligger et høit Bierg, cirkel-rund og flad oven paa, med Muurteen i Grunden, af 12. Favnes Brede tvært over, kaldet Harrestrup Børg, hvorpaa siges fordiint at have staaet et lidet Slot eller fast Taarn, beboet af Drosten Hr. Peder Hofeöl, som levede 1287.

(f) Brove Kirke er en god Bygning af hugne Kampesteene, med et høit Taarn, og en Korskirke paa syndre Side. Ved Kirkens østre Ende er, og af huzgen Steen, tilbygt et halv-rundt Capel eller Sacristie, som tillige med Kirken, Korskirken og Taarnet er talt med Slye. Kirken har tvende Indgange, en paa syndre og en paa nordre Side, men den ene aabnes fælden og alene for Kirkegangs Røner. Stolene, Panelet og Pulpiturer forfærdiget 1703. og 1705. samt malet og staseret, som M. Christen Erichsen Prest i Viborg og Provst i Fiendsherred paa Kirkens Beføstning lod giøre. Prædikestolen af smukt Bildhuggerværk giort 1609. men stufferet 1710. Kalken af Sølv forgyldt er givet af Thomas Michelsen Biering og Ingeborg Anders Dotter Holst, Dissen 1728 af Sognepresten Michel Thomæsen Biering og Mette Panderup. I Taarnet har bemælt Hr. Michel Biering, som da var Kirkens Eier, indrettet sin Begravelse, og en indluft Stool i Korskirken, hvor tilforn var Presternes Begravelse. Sorup har egentlig hedet Søerhøp af en liden Søe, som ligger midt i Byen. Paa Borssting Mark ligger en Høi kaldet Thorsbøi, hvoraf man kan tælle 38. Kirker. Imellem Brove og Bredsted har været en Sandflugt, som ved Sandhavre, Sød er stillet.

7. Slye Sogn (g), Annex til Vridsted. Slye Blye. Nakier Bye. Ilsøe Bye. Bregndal en Eensted-Gaard.
8. Fellingberg Sogn (h), Annex til Kobberup. Nør-Fellingberg Bye. Synder-Fellingberg Bye. Skalmstrup Bye.

P p p 2

Troels

- (g) Kirken er en god fast Bygning med en Korskirke paa syndre Side, alt tækket med Blye. Taarnet er temmelig høit og tækket med Fiele. Paa Klokketuen staaer C. H. F. og J. K. P. som er Uffessor Frises til Lundgaard og Frues Navne, som 1745. har ladet den omstøbe. Synden paa Kirkegaarden staaer en huggen Steen en Alen høi og gjort som et Kors. Kirken har en smuk malet Altertavle, Prædikestool og Pulpitur. I Taarnet er en Begravelse for Uffessor Friis til Lundgaard og Familie. Sølv-Kalk og Døse er 1665. givne af tvende Bønder i Sognet, og Forgyldingen af 2de andre Bønder bekostet. I Kirken er en Træ-Tavle over Sognepresten Lucas Stenstrup. Slye menes at have sit Navn af en stor Aae, som flyder tet forbi. Ilsøe, som et Document af 1537. kalder Velsø, heder saa af en liden Søe midt i Byen, denne Bye har forudm haft sin egen Kirke liggende uden for Byen, hvis Kirkegaard og Ruderer endnu vises, men Stedet er nu begroet med Lyng. Bregndal har Navn af en Dal sem den ligger i, og nogle med Breguer begroede omliggende Bakker. Paa denne Gaard har forudm boet Frue Anne Kaas, som sees af Stedets gamle Kirkebog. Paa Heden imellem Slye og Eskvadgaard ligger et Sted kaldes Skadskou, hvor Dronning MARGRETE skal have haft sin Telt, og ikke langt derfra tvende Damme, hvorudi hun efter Traditionen vandede sine Heste. Paa samme Hede hos Weien imellem Slye og Skive ligger Søralds-Høi, hvori en Konge af det Navn Sørald menes at være begravet.
- (h) Kirken bygt af hugne Steene, har et smukt Taarn. Paa Altertavlen, som er kun liden, men vel stafferet og forgyldt, staaer 4. ubekjendte Vaabener, som menes at være af de Adelsfolk, som forudm boede paa Grønkier, da en Herregaard, men nu en Bondegaard. Byerne Nør, og Synder-Fellingberg adskilles ved et Kier. Ved Troelstrup Bye opkommer en Aae, som løber fra Øster til Vester, hvorved to Vandmøller drives.

Tvoelstrup Bye. Tversøe Gaard. Grønkier en Eensted-Gaard.
Stoholm en Eensted Gaard.

9. Smollerup Sogn (i), Annex til Dagberg. Smollerup Bye. Lanum Bys. Øster Børsting Bye. Rørgaard et eenligt Sted.
10. Gamelstrup Sogn (k), Annex til Ørum. Gamelstrup Bye. Bekke en eenlig Gaard. Fusbager Bye. Lundgaard Hovedgaard. Drengsgaard.
11. Ørslev Kloster Sogn (l). Heißkov Bye. Ørslev Kloster Hovedgaard.

(i) Kirken som ligger ude fra Byen, er en god Bygning af hugne Steene, med Taarn, og sat i god Stand af de tvende fælles Eiere UffeSorinde Friis til Lundgaard og Jonas Agerholm paa Rosborggaard. Kirken for Smollerup ligge tre Høie i Triangel, kaldet Ting-Høie, hvor fordem skal være holdet Ting uuder aaben Himmel. Paa Byens Hede ligge tvende Høie, som har Navn af tvende Høfdinger Roder og Grimer som der skal være begravne. Imellem Smollerup og Lanum Byer er en Wei igienem en Hule 840. Alne lang.

(k) Gamelstrup Kirke, bygt af hugne Steene og tækket med Blye, er den mindste i Herredet og uden Taarn, men indvendig smukt malet og prydet, som forrige Lundgaards Eier Thøger Ostenfeld har befestet. Paa de øverste Stole findes de Billers og Kaafers Waabener med disse Bogstaver P. B. og A. K. I Altergulvet er en aaben Begravelse, hvori staaer Preben Bildes Lig ufortæret, som for mere end 100. Aar er nedsat. I dette Sogn forarbeides en god Deel sorte Gryder og andre Leerkar, som enten sælges i Stederne eller af Skippere udføres til de andre Provincer med god Fordeel. Paa Gamelstrup Hede findes en Skandse, hvor Traditionen siger, at Dronning MARGRETE skal have haft sit Krigsfolk samlet. Paa samme Plads er for endeel Aar siden fundet nogle smaae Penge, mest ukendelige, som holdtes for at have været af hendes Mynt.

(l) Ørslev Kloster Kirke ligger ved Herregaarden af samme Navn, som for-

dum

Hovedgaard. Bøstrup Bye. Lund Bye. Hald Bye. Lai-
gaard tvende Gaarde. Et Huus ved Birksunds Færgested.

P p p 3

12. Crum

dum har været et Nonne-Kloster, og gjør det fjerde og nordre Huus paa Borggaarden. Kirken er en god massiv Bygning, mest af hugne Steene, og med et temmelig høit Taarn. Indvendig er den i meget smuk Stand, Altertavle, Døbe-Font, Prædikestolen, Skriftestolen af Bildhugger-*Arbeid*, alt, saavel som de andre Stole og Herkæbets Stool, hvidt malet og fornyet, bekostet 1736. af Oberst-Lieutenant Berregaards Enke Fru Marie Lasson. Paa den nordre Side i Altergulvet ligger en Ligsteen med et Bemerke paa. Oven for paa Muren er ophængt det tilhørende Epitaphium, som Hans Lindenov 1590. har ladet gjøre over den i Kong FRIDERIK II. Tid berømte Svohelt Mogens Heinesøn, udi Inscriptionen kaldet Magnus Henningius, som 1589. blev uskyldig heurættet, men Aaret efter paa Herredagen friskendt. Dette Epitaphium som var ganske forfaldet, blev 1738. repareret, og neden under sat følgende Skrift: Ut documentum exstaret viri quondam bellicosi heic infra sepulti, qvem magnanimitas evexit, invidia depresit, iustitia demum post funera in Comitibus Hafn. 1590, patrocinate nobiliss. Domino JOHANNÆ LINDENOV, Domino de Ørslefkloster, absolvit, sollempni sepultura dignum. Monumentum hocce, incuria & injuria temporum pene deletum, refici & renovari curavit Maria Lasson vidua de Berregaard domina de Ørslefkloster. See Marm. Dan. Tom. II. pag. 218. seqv. Ved Choretts nordre Side er et udbygget Capel, hvorudi under Jorden er en hvælvet Bearøvelse, men oven paa Gulvet, som med store Fliser er belagt, staaer udi store Ligfliser af Bremersteen med sorte og hvide Ornamenteer henfatte, Oberst-Lieutenant Friderich Berregaard, hans Fru Marie Lasson, deres liden Døtter, deres Søn Kammerherre Friderich Berregaard Envoyé i Cæren, hans første Fru Sophie Elisabeth fød Baronesse af Holk som døde i Dresden. Neden for Begravelsen, som med et fint Gitterværk er indluffet, sees i Kirken ophængte Tæner over bemelte

12. Drum Sogn (m). Nør-Drum Bye. Synder-Drum Bye. Drumgaard. Strandet Hovedgaard. Aris Boel. Dronsmølle.

13. Mønsted

bemelte Oberst-Lieutenant Berregaard. Her og der paa Stolene findes de Lindenovers, Julers og andre Adelige Waabener. Kirkegaarden, som er norden for Kirken, er meget rummelig og omfat med Gran- og Eske-Træer. Presten boer i Heilskov Prestegaard, men tilforn havde Kong FRIDERIK II. 1573. ladet udlegge en Kronens Gaard i Hals Bye til en Prestegaard. Heilskovs rette Navn menes af nogle at have været Heelskov, i Ligning mod et andet Sted i Høislev Sogn som heder Halskov, siden ved Heilskov fordem har ligget en stor Skov. Men, siden man i ælders Documenter finder Navnet skrevet Hegelskov og Heigelskov, bliver denne Etymologie uvis. Lund Bye har Navn af en liden Underkov og Lund, som ligger derved. Hals Bye uden Tvil saa kaldet af de mange Bakker og Høie synden for Byen. Laigaard skrives vel rettere Ladegaard, da det er troligt, at disse to Gaarde fordem har været en Ladegaard under Ørslev Kloster. Ved dette Sogn falder Fiskerie i Limfjorden. Udi nogle Høie paa Marsten er forhen fundet, som andensteds, Urner, Sverd og deslige gamle Ting.

- (m) Kirken, som ligger i Nør-Drum Bye, lidet synden fra Herregaarden Strandet, er en liden Bygning af hugne Steene, og meest tækket med Blye, har et maadeligt Taarn, og er indvendig smukt malet og stafferet. For Alteret er et smukt Jernvev med FRIDERICI IV. Navn, i hvis Tid Kirken, som da var Kongens, fik sin Prydelse. Paa Altertablen staaer de Julers og Rosenkrandsers Waaben, som har givet den til Kirken. Paa de øverste Herfabs-Stole sees Værstallet 1593. med Ulfelds og Beks Waaben, som formodentlig da har eiet Strandet. Pulpituret har en meget yndelig Malning. Under Alteret er en Begravelse, uden Tvil indrettet af de Julers, Friser eller andre Strandetgaards gamle Eiere. Til Drum Sogn haves Fiskerie af Limfjorden.

13. Mønsted Sogn (n), Annex til Dagberg. Mønsted Bye. Holte Gaard. Langsføv et Huus. Store Krogsgaard. Lille Krogsgaard. Mølgaard. Rosgaard. Rosborggaard. Tovsgaard. Mørup en Gaard. Møgelbiørg. Bryrup. Køvstrup en Gaard. Gundelund.
14. Ovolø Sogn (o), Annex til Torup. Ovolø Bye. Ovoløgaard. Kuurgaard et eenligt Sted. Nybrøe en privilegeret Kroe.
15. Resen Sogn (p), Annex til Drove. Resen Bye. Høgild Bye. Rabes en eenlig Gaard. Neder-Torp en eenlig Gaard. Over-Torp en eenlig Gaard. Koldkuur en eenlig Gaard.

16. Dridsted

- (n) Kirken er en god Bygning af hugne Steene, tækket paa syndre Side med Blye, og har et firkeligt Taarn. Til denne Kirke har Jacob Rosborgs Enke Anna Catharina Vols testamenteret 200. Rdlr. Paa vestre Siden af Mønsted Mark udhugges Kalksteen, som af Beboerne ved Byen brændes til Kalk efter den Maade som forhen er beskrevet. Nordvest fra Byen vises en lang Grøft, kaldet Margretes Grøft, hvorom den urigtige Fabel er, at Dronning MARGRETE der overvandt Kong ALBERT af Sverrig, imidlertid viser dog Heden tydelige Kiendtegn af et Feltslag og Bælted, skjønt Pladsen synes vel liden.
- (o) Kirken ligger høit, men er liden og en god Bygning, med Taarn. Kalk og Dukk af Sølv forgyldt, derpaa læses med gammel Skrift: Jhesvs Maria. Adoramus te & benedicimus tibi. Ved Alteret ligger en Bogskeen med Aarstal 1649. over Sognepresten Laurids Jenssøn og Familie. I Ovolø Bye, som nogle skrive Koulø, er et Hospital, stiftet 1698. af Tønne Juuls Enke Fru Anne Cathrine Friis for 4. Fattige af Torupgaard's Gode, Fundagen findes i Dalsgaard Prestegaard og i Stiftskisten. Til dette Sogn er Fiskerie i Limfjorden.
- (p) Kirken er liden, bygt meest af hugne Steene, og med et lidet Taarn. Kalk og Dukk af Sølv er givet af Sognepresten og Kirke; Ciencu Michel Bering

16. Vristed Sogn (q). Vristed Bye. Tvevad Bye. Egeberg Bye. Hagebroe et Kroehuus.

17. Kobberup

ring og Mette Pandrup 1729. Paa Høgilb Mark løber en liden Bæk, som har sin Udspring af en Mose østen for Byen og løber i Karup: Aae. Jüst paa det Sted, hvor Bekken løber i Aaen, staaer midt i Bekken en Steen, paa hvilken man kan trine over Bekken, samme er en Skielsteen, og paa den kan man staae og kaste med en Steen, i tre Stifter, Viborg, Aarhus og Riber: Stifter, 3. Sysseler, Loversyssel, Harsyssel og Dmersyssel, 3. Amter, Silkeborg, Lundenæs og Halds Amter, 3. Herreder, Lysgaard, Ginding og Fjends: Herreder, 3. Sogne, Karup, Haderup og Næsen, 3. Byemarker, Karup, Hesselund og Høgilb. Dette befandt Commissarierne over Hederne 1761. rigtig, og der begyndte Amts: Skiellet imellem Silkeborg og Halds Amter.

- (q) Kirken, som i gamle Tider skal være kaldet St. Ebbes Kirke, er en god fast Bygning meest af huggen Steen, tækket med Bløe, og med et anseeligt Taarn. Baade paa syndre og nørre Side har været Korskirke, men den paa nørre Side er længe siden nedbrudt. Paa Taarnets syndre Side i Spidsen sees et muret Kors. Igenem Taarnet er Indgangen i Kirken. I Korskirken er en Begravelse for Presterne, derhos en Opstift paa Presternes Navne siden Reformationen. Kirken har en smuk Solv: Kalk og Duff, hvorpaa staaer Friderich Christian Rantzovs og Frue öllegaard Rodstens Navne og Waabener. Tvevad Bye kaldes saa af tre Vadsteder eller smaae Bekke som ligge derved. Ved denne Bye var fordom Tvevad: Mølle, som Niels Clemensön havde ladet opbygge, hvormed Kong CHRISTIAN II. forlænde Mogens Lövenbalk, hvilkens 1528. derpaa fik Kong FRIDERIK I. Stadfæstelse. Egeberg Bye har Navn deraf, at den ligger høit, og har fordom været omgivet med Ege: Skov. Hagebroe er et privilegeret Kroehuus ved en Broe af samme Navn, hvor af Reisende betaler Broe: Penge. Synden for Vridsted Bye ligger en liden Høi kaldet Kors: Høi, hvor der berettes fordom at have staaet et stort muret Kors, som nu er borte. I Vridsted Sogn begynder en Dal, som gaar mange Mile fra Vesten til Østen igenem Landet.

17. Kobberup Sogn (r). Kobberup Bye. Kardyb en Eenstedgaard. Eastum Bye. Søebye Bye. Søebye Mølle. Gamskier en Eenstedgaard. Røgind en Eenstedgaard. Alstrup en Eenstedgaard.

18. Dømerbye

(r) Kobberup Kirke har forðum hedet *St. Mikkels Kirke*, og i en Dal nordøst derfra er en Kilde kaldet *St. Mikkels Brynd*, som forhen om *St. Hans Aften* af Syge og Krsblinge har og været meget søgt. I forige Seculæ saaes endda i Kirken *St. Mikkels Billede* stridende med Dragen, hvilket nu er ganske mutileret. Kirken er bygt af hugne Steene og tækket med Bløe, har et grundmuret *Baabhuns*, og et høit *Taarn*, som skal være et Merke for Søefarende der komme fra *Nalborg* til *Slive*. Iudvendig er Kirken sat i god Stand, da Kongen eiede den, *Mands Stølene* gjorde af nye, ligesaa 1701. *Alttertavlen* og *Prædikestolen*, som ere smukt flafferede og med forgyldte Piller zirede. *Kostbare Altterklæder* samt *Kall* og *Disk* af Sølv forgyldt er givet af *Oberst-Lieutenant Berregaards Enke-Fru*, som ogsaa har ladet flytte *Skrifestolen* ind i *Sacrificiet*, og sette et *Træe-Gitter* for *Altteret*. Sognet deles i *Syndre* og *Nørre Sogn*, til det første hører *Kobberup*, *Kardyb* og *Eastum*, til det sidste *Søebye*, *Gamskier*, *Røgind* og *Alstrup*. *Kardyb* ligger i et Hul ved et Kier, og menes deraf at have Navn. *Søebye* kaldes saa af den hos *Byen* liggende *Søe*. Paa *Eastum Hede* skal *Dronning MARGRETE*, efter gammel *Snak*, have haft sin *Krigsleir* imod Kong *ALBERT* af *Sverrig*. Man viser og en *Høi*, som de kalde *Dronning MARGRETES Høi*, hvor hun selv paa den *Lid* har opholdt sig. Siden her i *Herredet* saa mangesteds er *Tradition* om *Dronning MARGRETES Krigs-Anstalter*, saa kan vel være, at hun her i *Egnen* har samlet sine *Jydskke Tropper*, for at transportere dem herfra til *Søes* over *Linnfiorden* til *Sverige*, hvor *Krigen* fortes. Men at Kong *ALBRET* har stridet i *Jylland*, det er *Fabel*. *Eastum-Søe* i dette Sogn er omtrent af en *Miils Omkreds*, hvorudi findes allehaande ferse *Mands Fiske*.

18. Dømerbye Sogn (s), Annex til Høgslev. Dømerbye Bye.
Dalsgaard en eenlig Gaard. Jestrup to smaa Steder.

Herregaard
dc.

Under Halds Amt henhøre efterfølgende Herregaarde og andre store Gaarde.

Åsmild,
Kloster.

Åsmild-Kloster, i Åsmild-Kloster Sogn Nør-Lyngherred, er nu en ordinair Herregaard, men har forud været et anseeligt Nonne-Kloster, hvormed det har haft saadan Beskaffenhed. I det Tolvte Seculo skal i Viborg først været anlagt et Nonne-Kloster, kaldet St. Margareta Kloster, af St. Augustini Orden, hvis Nonner var Systere til de Brødre i Bor Frue Kloster i Viborg. Men for adskillige Aarsaarsers Skyld forflyttede Biskopen disse Kloster-Tomsruer uden for Byen til Åsmild paa hin Side Søen, hvor en skøn Bygning var opført til dem. Biskop Gunner i Viborg, som 1240. var med at giøre den Tydske Lov, var disse St. Margareta Nonner i Åsmild meget bevaagen, holdt sig ofte op der paa Stedet, og ei alene indbød de fornemste Riddere og deres Fruer til sig i Åsmild, men endog een eller to gange om Aaret havde der alle Viborg Borgere hos sig og beverte dem saavel, at de havde nok at tale derom hele Aaret igiennem. Det har vel neppe været i Klosteret selv, Biskopen opholdt sig, men formodentlig har han og de følgende Biskoper i Viborg haft der i Nærheden et Sommer-Huus eller Lyst-Sted, naar de vilde være uden for Staden, og det er uden Tvil af den Bygning, der endnu paa Åsmildklosters Mark vises

(s) Kirken er liden og fuldet. Anno 1413. overgave Dømerbye Mænd til Biskopdommet i Viborg al den Rettighed, de havde i Vand og Fiskegaarde fra Dømerbye Sø til Teentrog, med Dam og Damsbond, Gaarde og Gaardebond. Dømerbye kaldes i nogle gamle Documenter Døngerbye.

vises Ruderne ved 200. Favne østen for Gaarden, og som fordum kaldtes Asmildgaard. Anno 1257. har Pave ALEXANDER IV. taget St. Margareta Kloster i Asmild i sin Besyttelse, og stadfæstet Domkirken i Viborg og Capitelet samme Kloster. 1450. var Frue Else Svends Dotter Priorinde i Asmild Kloster. 1530. fik M. Christierna Hvid Stadsfæstelse af Kong FRIDERIK I. paa et Skjøde, som Priorissen i Asmild-Kloster havde givet ham paa en Gaard i Viborg. Kort derefter ved Reformationen blev Klosteret seculariseret, og 1538. af Kong CHRISTIAN III. forlænet til Anders Skeel. Siden havde den affatte Børlumske Biskop Styge Krumpen paa Livstid af Kongen dette Kloster, hvor han og døde 1551. Samme Aar blev Axel Juul til Billestrup forlænet med Asmildkloster og Asmildgaard, med den Avl, som Biskop Stygge Krumpen dertil brugte, med saa Skiel at han skal være Landsdommer i Nørre Jylland. 1561. forlænedes Kong FRIDERIK II. sin Frue Moders Hofmesterinde Frue Anne Glob, Jörgen Urnes Esterleverfke, med Asmildkloster og Asmildgaard, med Ladegaard og al Avlen. Af de følgende Lænsimænd paa Asmildkloster veed man Peder Munk Admiral, og efter ham 1597. Landsdommer Mogens Jul til Pallisbjerg. 1608. befandtes dette Kloster at være blevet meget brostfældig, hvorfor Kong CHRISTIAN IV. befalede Statholderen i Norge, at forskaffe Envold Kruse til Binge, Landsdommer i Jylland, som med samme Kloster var forlænet, 40. Tylter Deeler og 400. Legter til dets Forbygning. 1622. var Niels Krag til Trudsholm Landsdommer og Befalingsmand paa Asmildkloster. For Souverainiteten var gemeenligen den ældste Landsdommer pro officio med denne Gaard og Gods forlænet, men derefter 1663. nævnes Willum

Lange Amtmand paa Åsmildkloster. Han var siden Cancellieraad og Landsdommer, og maae have tilkøbt sig Gaarden og Godset af Kongen, siden han og hans Frue Anna Resen 1671. Kjøbte sig til Åsmildkloster. Efter ham har hans Søn Justikraad og Landsdommer Hans Lange eiet og besiddet Gaarden, med begge sine Fruer, Mette Marie Broberg og Charlotta Amalia Gyldenparre, den sidste som Enke til 1719. Af hende er Borgegaardens Bygning 1714. nye opbyggt af Muur og Bindingsværk, efterat den Aaret tilforn var lagt i Afse. Ladegaarden er og af Muur og Bindingsværk, men med Straa-Tag. Siden har Gaarden længe været i Capitaine Johan Braems Eie, og endnu af hannem beboes. Åsmildklosters Birk er fra gamle Tider bekiendt. Gaarden holder Føde-Fæ, og har halv Sifferie i Viborg Søe. Hovedgaards Taxt 31 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Skovskyl 1 Skieppe 1 Fierdingkar 2 Album. Mølle skyl 9 Tønder 1 Fierdingkar. Bøndergods 212 Tønder 6 Skiepper 2 Album. Skovskyl 7 Skiepper 2 Fierdingkar. Mølle skyl 7 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 22 Tønder 1 Skiep. 1 $\frac{1}{2}$ Sk.

Boller.

Boller, i Romlund Sogn Nør-Lyngherred, er nu en liden ufri Gaard, men skal fordiin have været en Hovedgaard, og beboet af Adel. Ved Anno 1600. har en Adelsmand ved Navn Niels Thomesen og hans Frue Karen Krag eiet Boller, som begge ligge begravne i Sogneskirken. I meget gamle Tider skal efter Tradition der have boet en Ræmpe kaldet Boller eller Balder, som skal have givet Gaarden sit Navn. Denne Gaard tillige med Nørgaard, har før tilhørt Mads Gandorf nu Mads Rosborg. Boller Gaards Hartkorn er 7 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingkar. Mølle skyl 1 Skieppe 1 Album.

Bygum

Bygumgaard, i Bygum Sogn Nør-Lyngherred, skrives og Bygum-
 Bigum, er en ufri Aalsgaard, men har forudm været beboet af Adel. gaard.
 1632. nævnes Iver Lycke til Bigum. Arndt Berntsen 1. Bog pag.
 155. 156. beskriver den, som en anseelig Hovedgaard af stor Eiendom,
 med en skøn Ege-Skov, kaldet Bygum-Skov, hvori var Olden til
 100. Svin og god Jagt af stort og smaat Vildt, men om der, som
 han siger, foruden Brasen, Helt, Aborre og Al, har været Karper
 og Karudser i Bygum Søe, det er vel uvisst. Gaardens Hartkorn
 er 11 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 1 Album. Møllestyld 1 Tøn-
 de 2 Fierdingkar.

Grønkier, i Fellingberg Sogn Tiendsherred, er en saa kaldet Grønkier.
 Eensted-Gaard, ufri, og beboes af Bønder. I Matrifelen kaldes
 den Grønkier Hovedgaard, og har forudm været en Herregaard, be-
 boet af Adelsfolk. Nogle af disse have givet Altertavlen til deres
 Sogneskirke, og deres Adelige Baabener findes endnu derpaa.

Hald, i Døllerup Sogn Nør-Lyngherred, er et gammelt Herre- Hald
 sæde, og har forudm været et befæstet Slot, paa nye opbyggt af den i Slot.
 Historien bekiendte Ridder Hr. Niels Bugge, som laae i Ueenighed med
 Kong VALDEMAR den sidste, og 1358. blev ihjælslagen af Borgerne
 i Medelfart. Dog var det ikke den Bygning som nu staaer, men det
 gamle Hald Slot laae et Canon-Skud fra Gaarden ved Hald Søe,
 hvoraf endnu sees Ruderne og Bolden at have været hvalvet med tykke
 Mure. Noget østlig derfra sees nogle Skanser, som det Kongelige
 Krigsfolk skal have opkastet imod Hr. Niels Bugge, den Tid de beleirede
 ham paa dette hans faste Slot. Om Hr. Niels Bugges Portrait
 endnu findes paa Hald, som foregives, da er det vel neppe en Original.

Efter Hr. Niels Bugges Død købte Kong VALDEMAR af Gotskalk Skarpenberg, som havde hans Dotter Frue Elisabet Bugge, Hald Slot og al dets Rettighed, hvilket Kiøb Dronning MARGRETE siden afbetalde til bemeldte Frue Elisabet og hendes Søn Henneke Skarpenberg. Men 1393. gav og skødte høibemelte Dronning Hald Slot og tilliggende Gods til Biskopen og Biskops-Bordet i Viborg, for en aarlig Messe og anniversarium at holde i Viborg Domkirke for hendes og hendes Forældres Siæle, dog med saa Skiel, at Bygningen baade Steen og Træ, som nu stod paa Gaarden Hald, skulde strax nedbrydes, og komme til Vor Frue Kirkes eller Domkirkens Bygning i Viborg. Kong ERIK af Pomern stadfæstede siden 1404. denne Gave. Biskop Jacob tog denne ny Eiendom i Besiddelse, og holdt han saavel som hans Efterkommere i Embedet siden indtil Reformationens deres Foged paa Hald Slot, hvis fornemste Bygning og Befæstning formodentlig strax er bleven nedbrudt. Om der siden er bleven opført nogen Hoved-Bygning paa Gaardens gamle Grund er at tvivle paa, Biskopperne maae dog strax hos have opbyggt sig noget Huus, siden man finder, at de tre sidste Catholske Bisper meget har resideret paa Hald, og under Reformationens Begyndelse i det Aar 1528. lod Biskop Jörgen Friis, af Frygt for at overfaldes af Borgerne i Viborg, bygge og befæste ny Hald med en fast og sterk Vold. Men neppe var dette kommet i Stand, før Reformationen blev fuldblyrdet, hvorved Hald Slot og Læn, med alt det øvrige Biskopelige og Stiftets Gods, hiemsaldt til Kongen og Kronen. I Kong FRIDERIK II. Tid befandttes dette Slot at være meget forfaldet, hvorfor Kongen 1577. befalede Lænsmanden Niels Jonsson at lade det reparere. Saa har og Kong

CHRI-

CHRISTIAN IV. ladet det forbedre og pynte. Fra Reformationen indtil Souverainiteten var Hald Slot en Residens for de Kongelige Lænsmand over Halds Læn, hvilke tillige vare Stiftbefalingsmand over Viborg-Stift. Efter Souverainiteten blev Halds Læn, ligesom de andre Læne, forandret til et Kongeligt Amt, og Stiftbefalingsmanden i Viborg har siden stedse tillige været Amtmand over Halds Amt. Men Hald Slot med underlagte Gods blev udlagt i Kongens Eie til Samuel de Lima og Broder Isaac de Lima, som fik Kongeligt Skøde derpaa den 25 October 1664. Disse besad det til 1703. da Samuel de Limas Enke folgte og skødede Gaard og Gods til General-Major Gregers Daa, hvorover blev gjort et Brev med denne Titel: Halds Frydesfrig, da den blev befriet fra det Jødiske Slaverie ved den Høiædle og Velbyrdige Herre Gregers Daa &c. Han lod det gamle og forfaldne Slot, som Biskopperne havde byggt, afbryde, og opbygde Gaarden der, hvor den nu staaer, af Muur og Bindingsværk paa en høi Grund, denne er altsaa den tredie Bygning paa Hald. Daa blev i Bataillen ved Gadebush 1712. Hans Enke-Fru folgte Gaarden 1717. til Etatsraad og Amtmand Jens Jörgensen Seerup. Efter ham eiede hans Svigersøn Justitsraad og Landsdommer Envold Heugden, hvis Arvinger 1745. folgte den til Stiftamtmanden Vilhelm Baron af Gyldenkrone, som lod tilbygge og Gaarden smuk indrette. Hans Enke folgte Hald med 400. Tønder Hartkorn 1750. den 3. April til Landsdommer Friderich Skinckel, som og har forbedret Gaardens Bygning, og anlagt en smuk Have, samt et Teglværk derhos. I Matrikelen kaldes Gaarden Hald Slots Ladegaard. Paa Gaarden holdes Føde-Stude. Den har en god Skov af Ege og Bøg, og

en skion Sø kaldet Haldsøe, som og giver noget Fiskerie. Situationen er deilig af Søen og Skoven. Hovedgaardens Tægt 17 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar. Skovskylt 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar. Bøndergods 245 Tønder 7 Skiepper $\frac{7}{8}$ Fierdingkar. Skovskylt 1 Fierdingkar 1 Album. Møllekylt 15 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 42 Tønder 6 Skiepper $3\frac{4}{7}$ Sk.

Hersumgaard.

Hersumgaard, i Hersum Sogn Nindsherred, er en temmelig stor og frie Sædegaard, men om hvis ældere Tilstand og Eiere ingen Efterretning høves. Borgegaarden afbrændte 1727. af Waadeild, og Ladegaarden 1730. af Lynild, men er igien opbyggt af Christopher Rosenörn, og Sønnen Oberst-Lieutenant Peder Rosenörn, som er nu værende Eier. Af den første er Gaarden bleven completeret. Den kan føde 100. Styrker Stude. Hovedgaardens Tægt 21 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 280 Tønder 1 Skieppe $1\frac{1}{2}$ Album. Skovskylt 1 Skieppe 1 Album. Møllekylt 5 Tønder 6 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album. Tiender 111 Tønder 4 Skiepper $1\frac{1}{8}$ Fierdingkar.

Himmelstrup.

Himmelstrup, i Lee Sogn Medelsomherred, som af nogle skrives Himmelstrup, er en temmelig god og frie Sædegaard, men om hvis ældere Betskaffenhed intet er bekiendt. Gaarden er af slet og ret Bindingsværks Bygning, men har god Skov. Den er under Forspagtning, og kan føde 80. Stude. Af Eierne vides ingen uden Jomfrue Mette Kaas 1683. Efter hende den Grevelige Skeelse Familie. Nu eies den af Hans Juel til Tyrestrup. Hovedgaardens Tægt 26 Tønder 6 Skiepper. Skovskylt 11 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdingkar. Bøndergods 256 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar 1 Album.

Skovs

Skovstyld 4 Tønder 1 Skieppe 3 Fierdingkar 2 Album. Møllestyld 7 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingkar. Tiender 30 Tønder 7 Skiepper 2 $\frac{2}{3}$ Fierdingkar.

Holmgaard, i Skals Sogn Nindsherred, er en liden dog frie Holmgaard.
Sædegaard. Bygningen baade paa Borge og Lade-Gaard er Bindingsværk. Den har først i forige Seculo tilhørt Rigets Marsk Jörgen Lunge til Odden. De Lunover 1619. Siden Jörgen Skeel Dne. Doctor Frands Reenberg 1690. Assessor Bent Jespersen. Anders Kierulf til Sodal 1731. Conferentraad Henrich Hielmstjerne, som 1748. folgte den til Generalmajor Lütichau paa Ziele. Siden Thomas Lund 1754. Nu eies og beboes Gaarden af Matthias Wassard. Den kan føde omtrent 60. Stude. Hovedgaard's Taxt 18 Tønder 6 Skiepper 1 Fierdingkar. Bøndergods 225 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar 1 $\frac{1}{2}$ Album. Møllestyld 3 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar. Tiender 81 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingkar.

Holriis, i Bierggrav Sogn Nindsherred, kaldes i Matrifelen Holriis.
Huolriis Hovedgaard, af andre Neder Hulriis, er en liden ucomplet Sædegaard, dog Tiende-frie. Gaarden er nu nedbrudt og lagt under Hersømggaard. Den har før haft endeel Skov og været beboet af Adel. Iblant andre har Jörgen Harbo og Christian Harbo skrevet sig til Holriis. Hovedgaard's Taxt 10 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 1 Album.

Karmark, i Skiern Sogn Medelsømhherred, har tilforn været Karmark.
en Bondegaard, men efterat General Arastorfs Enke-Fruer, mod Slutningen af forige Seculo, har smukt opbyggt Gaarden af de fra det nedbrudte Skiern Slot borttagne Steene, er den at ansee som en liden
D. Atlas Tom. IV. N r r r Herre-

Herregaard. Nu hører Gaarden under Brevskabet Skeel, og beboes af en Forpagter. Den har lidet Skov, og føder 40. Stykker Fæe. Den staaer for 10. Tønder Hartforn.

Korsøe-
gaard.

Korsøegaard, i Simmested Sogn Rindsherred, en liden dog fri Sædegaard, var tilforn en Græsgaard til Restrup Hovedgaard i Hvam Sogn, men blev ved Indførsel 1666. udlagt for en Kræmer-Regning, og Godsset splidt ad. Cancellieraad Benzon til Havnøe købte den, og lagde Gods til den, at Gaarden 1681. blev complet, og solgte den til Christopher Rosenörn, hvis Søn Oberst-Lieutnant Peder Rosenörn til Hersumgaard nu eier den. Gaarden kan føde 50. Stykker Stude. Bygningen derpaa er maadelig og af Bindingsværk. Hovedgaardens Tægt 13 Tønder 3 Skiepper 3 Fierdingkar. Bøndergods 204 Tønder 3 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album. Tiender 44 Tønder 5 Skiepper 27 Fierdingkar.

Lerkensfeld.

Lerkensfeld, i Besterbølle Sogn Rindsherred, er en gammel og frie Sædegaard, tilforn kaldet Bønderup, ligesom Møllen og Broen derved kaldtes Bønderup Mølle og Bønderup Broe. Dette Navn havde Gaarden, indtil Peder Lerke 1681. oprettede den til et Stamhuus og kaldede den Lerkensfeld. Hans Navn og Vaaben staaer over Caminen paa den store Sal, med denne Inscription: Hujus majoratus fundator Petrus Lerche 1685. Bygningen paa Borgegaarden er anseelig for en middelmaadig Gaard. Det syndre og øverste Huus er Bindingsværk byggt over en ophøiet grundmuret Kielder. De tvende Side-Fløie, som ere begge grundmurede, og hvert med et grundmuret Taarn ved Opgangen, skal være opførte ved 1570. af Hr. Jörgen Lykke til Overgaard. Det vestre Fløi kaldes gemeenslig Kirken, ikke fordi

fordi det dertil har været bestemt, men fordi det skal være bygt af den nedbrudte Svingelberg Kirkes Steene. Det andet Floi siges af første Færd at have været 7. Etager høit, men er nu ikkun fire. Efter Hr. Jörgen Lykke fik hans Svigersøn Voldemar Daa Gaarden, han blev fattig ved Guldmanagerie, som da var meget i Moden blant Adelen. Efter Justisraad og Landsdommer Peder Lerke, som var gift med Frue Kirften Rosenörn, og døde 1699, saldt Stamhuset Verkenfeld til Geheimeraad Hr. Vincentz Lerke, hvis Søn General Greve Christian Lerke oprettede et andet Stamhuus, og med Kongelig Tilladelse 1743. folgte Verkenfeld til General Wulf Caspar von Lütichau, hvis Enke-Frue nu eier og beboer Gaarden. Verkenfeld har sit eget Birk og Birketing, som holdes om Fredagen. Der staldes aarlig 140. og fødes henved 60. Stude. Til Gaarden falder et godt Dred-Fisserie. Hovedgaardss Taxt 24 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Møllestyld 10 Tønder 5 Skiepper. Bøndergods 182 Tønder 5 Skiepper $\frac{1}{2}$ Fierdingkar. Tiender 31 Tønder.

Lundgaard, i Gamelstrup Sogn Tiendsherrerød, er en frie Lundgaard. Herregaard, saa kaldet af en liden Skov eller Lund, som ligger strap derved. Bygningen er Bindingsværk og reglhængt. Eierne, saa mange man veed, have været: Frue Vibeke Bilde 1647. Oberst Volk Buchvald 1692. Thöger Ostenfeld 1712. Gravers Nielsens Enke Sara Overgaard. Secreterer Jesperfen. Assessor Christen Friis 1743, som meget har forbedret Gaarden med Tiender og Bøndergods. Efter hans Død hans Enke-Frue. Nu deres Søn Kammer-Assessor Peder Friis. Gaarden er en god Sadegaard og holder Føde-Fæe. Hovedgaardss Taxt 22 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods

283 Tønder 2 Skiepper $3\frac{1}{16}$ Fierdingkar. Skovskuld 2 Skiepper 2 Album. Møllestuld 4 Tønder 2 Skiepper. Tiender 76 Tønder $\frac{4}{3}$ Fierdingkar.

Lynderup,
gaard.

Lynderupgaard, i Lynderup Sogn Rindsherred, har i de catholske Tider været et Landhuus eller Hystgaard for Biskopperne i Viborg. Den var iblant de Gaarde, som Skipper Clemens 1534 afbrændte. Ved Reformationen 1536. hiemsaldt den med det øvrige Stiftets Gods til Kronen. 1553. solgte Kong CHRISTIAN III. Lynderup Hovedgaard og Gods til Christoffer Rosenkrands til Hefringholm, hvis Søn Styge Rosenkrands, som 1571. døde, opbygte den. Dennes Dotter Kirsten Rosenkrands fik Niels Skram og tilbragte ham Gaarden, da der 1583. var 500. Tønder Hartkorn dertil. 1607. blev Verner Parsberg Eier af Gaarden, og reluerede den fra Kronen 1612. Han døde 1646. Efter ham hans Søn Niels Parsberg, hvis Arvinger solgte den til Eggert Abildgaard 1652. Hans Frue Dorothea Lykke var ødsel og ødelagde Skoven, da hørde til Gaarden 700. Tønder Hartkorn, hvori enhver gjorde Indførsel for sine Fordringer, deraf fik Claus Christensen Skriver, Fader til Reenbergene, Hovedgaarden, og fik 1670. 230. Tønder Hartkorn samlet til den, han døde 1671. og Enken 1677. Deres Søn Mag. Jens Reenberg, som havde været Rector i Viborg Skole, beboede Gaarden længe, og fornøiede sig med at have endeel unge Menneffer i Huset, og anføre dem til Academiet. Han døde 1733. da Arvingerne solgte Gaarden til Niels Poulsen paa Gunderupgaard, og han til sin Svigersøn Johannes Juulsen i Aalborg. Siden fik Justisraad Lichtenberg til Bistrup Gaarden. Nu eies og beboes den af Malte Friis. Der er skönt Vandspring i Gaarden, og der

der kan fødes 70. til 80. Stykker Fæe. Der har fordum været stort Skov dertil. Lovvedgaard's Taxt 37 Tønder 2 Fierdingkar 1 Alb. Skovskuld 1 Skieppe 1 Album. Møllestuld 1 Tønde 2 Fierdingkar. Bøndergods 315 Tønder 1 Album. Tiender 132 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album.

Nørgaard, uden for Viborg i Nørhyngherred, hørende til Graa- Nørgaard. brødre eller Nørre-Sogn i Viborg, er en liden ufrie Gaard, som alene staaer for 3 Tønder 2 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album Hartkorn. Har før, tillige med Boller, tilhørt Mads Gandorf, men nu Mads Rosborg.

Ørslev Kloster, i Ørslev Klosters Sogn Siendsherred, er nu Ørslev Kloster. en anseelig Herregaard, men har fordum været et bekiendt Nonne- eller Jomfrue-Kloster. Men det er et af vore gamle Klosters, som man har liden og tildeels urigtig Underretning om. Navnet skrives i gamle Skrifter paa mange Maader, men oftest Østerløf, ellers Øsle, Øslef, Øsløff, Østelo, Øzsløff, Ødzleff, Øzsluff, Øresløf Kloster, og i et Document af 1268. Østsløf. Utsaa er deres Etymologie usikker, som hidlede Navnet af Øe, fordi Sognet er som en Peninsel og har Fiorden paa de tre Sider. Man veed ikke vist, af hvad Orden dette Kloster har været. De, som give det ud for et Ursuliner-Kloster og at det skulde være stiftet St. Ursula og hendes store Jomfru-Skare til Ære, har nok ladet sig bedrage af Stedets Navn, uden at have noget gammelt og troværdigt Beviis med sig. Om det har været af Franciscaner-Ordenen, som nogle mene, er ligesaa uvist. Ikke heller er der noget om, at det af Kong CHRISTIAN I. skulde være stiftet; thi det findes i meget ældre Tider ommeldet, og i et Document af 1275. nævnes Dominus Johannes Prior de Østerløf.

Kloster har været en Prior og en Priorinde. 1472. var Syster Ingeborg Mogens Dotter Priorisse i Orsløvs Kloster. Dette Kloster, ligesom de fleste andre, havde sit eget Birk, og at Klosteret saavel som Kirken hørde til Biskopdommet i Viborg, derom findes adskillige Documenter. 1452. er af Iver Juul paa Østerløf Klosters Birketing taget et Vidne, at Birkesunds Ferie haver været til Viborg Biskopdom af Arilds Tid. Saa findes og et Stokkenævni af 1472. at Østerløf Kirke haver altid været under Biskopdommet, og et andet Stokkenævni af 1534. at Østerløf Kloster haver været under Viborg Biskopdom, indtil Hr. Sven fik det sovelig med Priorisse Kirkines Naad. 1515. fik Priorisse og Convent i Østløf Kloster Kong CHRISTIAN II. Protectorium og Stadfæstelse paa deres Privilegier. 1528. fik Hr. Sven Mogensøn, Skriver paa Skanderborg, Kong FRIDERIK I. Brev, at, efterdi Kong CHRISTIAN I. havde givet Priorisse og Syster i Østerløf Kloster den Frihed, at ingen Prior dennem skulde paatrænges, og de nu havde udvalgt hannem til deres Forstander og Prior, da stadfæster Kongen samme Val, med saa Skiel, at han skal stikke Jomfruerne der i Klosteret Ol, Mad og Klæder. 1530. gjorde Hr. Sven Mogensøn, Forstander til St. Karens Gaard i Mars, og Jomfrue Kirkine Thomes Dotter Priorisse i Østerløf Kloster en Contract om 8. Gaarde i Heilgelsø i fornævnte Klosters Sogn, som Jomfrue Kirkine sin Livs Tid skulde beholde. Ved Reformationen 1536. blev Orsløvs Kloster med alle andre seculariseret og gik i Kongens og Kronens Bære. Følgende Aar 1537. har Iver Skeel til Nygaard pantsat til Hr. Johan Rantzov for 1005. Mark den Bye Velfs i Fiendsherred bestaaende af 5. Gaarde, hvilken han selv af Østerløf Kloster i Pant havde for samme Summa.

ma.

ma. Samme Aar blev Henrik Rantzov af Kong CHRISTIAN III. forlænet med Orsløf Kloster. 1538. fik Mester Mogens Kaas Brev paa dette Kloster, og at skulle deraf give aarlig til Kongen 40. Rinske Gylden, og tiene Riget med 2. gode Karle, Heste, Glavind og Harnisk, eller 2. gode Karle til Skibs, samt besørge Tomfruerne med nødvendigt Underholdning. 1542. fik Jens Rotfeld Brev at maae indløse Orsløf Kloster fra M. Mogens Kaas. 1549. havde Oluf Munk, som var Embedsmand paa Skivehuus, tillige Orsløf Kloster i Forlæning. 1565. levede endnu Tomfrue Kirstine Thomes Dotter Priorisse i Orsløf Kloster. 1566. pantsætter Kong FRIDERIK II. Orsløf Kloster til Hans Bernekovs Efterleverste Frue Mette Oxen for 8000. Torschims-Daler. 1568. fik Hennike van Hagen Forlæning paa Orsløf Kloster. 1573. havde Frue Anne Lykke Hr. Otte Krumpens Efterleverste Orsløf Kloster i Forlæning. 1584. mageskiftede Hans Lindenov sig Orsløf Kloster til af Kong FRIDERIK II. for Drennerup Gaard og Gods i Synder-Jylland, og fik den 20. December derpaa Kongeligt Skøde. Hans Descendenter besad Gaarden over 130. Aar, saaledes, at den efter Hans Lindenov, som døde 1595. faldt til hans Søn Hans Lindenov D. N. N. som døde 1642. Hans Dotter Christence Lindenov fik først Axel Gyldenstjerne, siden Claus Sehested, som 1648. skrev sig til Orsløf Kloster. Hendes Dotter af første Ægteskab fik Christian Friis til Kragerup. Deres Dotter Sophia Amalia Friis, som døde 1696. havde General Lieutenant Johan Rantzov, som døde 1708. Deres Dotter, den sidste af Familien, som arvede Orsløf Kloster, fik Greve Levitzau til Restrup, som solgte Gaarden til Etatsraad og Landsdommer Sehested, han igjen til Oberst-Lieutenant Friedrich

rich Berregaard, hvis Enke Fru Marie Lasson længe havde Gaarden i Besiddelse. Siden deres Son Kammerherre og Envoje ved det Kongl. Volkse og Hur-Sapijke Hof Friderich Berregaard, hvis Enke-Fru folgte Gaard og Gods til nu værende Eier Cancellieraad Jacob Lerke. Spnden for Gaarden ved den liden Skov Qvindsnap findes Tegn og Rudera af en gammel Bygning, hvor nogle holde for, at Gaarden har staaet, før den er bleven Kloster, men siden henflyttet til Kirken, som er det fjerde og nordre Huus paa Borggaarden. Stedet, hvor Borgegaarden nu staaer, maae før have været Kirkegaard; thi man gra-
 ver neppe 2. Alne nogensteds i Jorden, før man finder mange Dødes Been, hvoriblant for endeel Aar siden er fundet nogle af usædvanlig Størelse. General Johan Rantzov og Fru Sophia Amalia Friis har ladet Gaarden ombygge og efter Italiensk Bygning indrette, dog ikkun een Etage, men meget høi, med hvælvede Kiellere og Kammere, samt Kioffen og Brøggers neden under. Borggaarden bestaaer af tre grundmurede Huse, som slutte sig med Kirken som det fjerde, og ha-
 ver en smuk Anseelse og deilig Prospect til Haven, Skoven, Marken og Limfjorden. Over det middelste Huses Dør stod en Latinsk Inscription paa en Steentavle, som læses i Marmor. Dan. Tom. II. pag. 218. samme er borttagen og forflyttet, siden Gaarden fra den gamle Familie blev afhændet. Indervendig ere Bærelserne vel anordnede, smukt gipsede og betrokne, som Oberst-Lieutenantinde Berregaard og hendes Son Kammerherre Berregaard har ladet gjøre. Han har og ladet bygge en anseelig grundmuret Hestestald med Stue og Kamre hos, og derfor-
 uden, efterat Ladegaarden 1750. ulykkeligen var afbrændt, ladet sam-
 me af nye Grundmuur i 3. Længder opbygge. Saa at Orsted-Klo-
 sters

sters Bygning bestaaer nu af tre Gaarde, Borggaarden, Staldgaarden hvor Mejeriet og er, og Ladegaarden, alt af Grundmuur og tegls hængt. Haven, som omringer Borggaarden paa østre, syndre og vestre Side, og ligger dybt, saa man af Bolden paa Trapper stiger derned, er temmelig stor og meget smuk anlagt, med Terræser, Qvarterer, Alleer og deslige. Orslev-Kloster er en god Sædegaard, og kan stalde ved 150. Stykker Fæe. Har nogen Herlighed af Skov og Fiske i Limfjorden. Der er og hos Gaarden et Teglsbrænderie. Den har endnu sin egen Birke-Ret og Birke-Dommer. Hovedgaardts Taxt 27 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods 310 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar Møllestyld 4 Tønder 2 Skiepper. Tiender 42 Tønder 3 Skiepper $\frac{7}{8}$ Fierdingkar.

Randrup, i Binkel Sogn Medelsomherred, er en liden, dog Randrup-fri og complet Sædegaard, hvorpaa Bygningen ifkun er ringe. Den er en gammel Gaard og fordum beboet af Adel; thi man finder 1421. Peter Pors af Randorp nævnet, og 1553. Christiern Stygge til Randrup. Af de nyere Eiere vides alene: Major Trolle. General-Major Lütichau til Tiele. Laurids Buch Forpagter paa Grundet, som nylig har kjøbt den. Gaarden har en liden Skov, kaldet Randrup-Lund, og skikkelig Græsgang. Den føder 80. Stude. Paa Gaardens Mark ligger en liden Baaning kaldet Tromholt, hvis Beboer passer paa Skoven. Under Gaarden ligger og Randrup Mølle. Hovedgaardts Taxt 34 Tønder 3 Fierdingkar 2 Alb. Bøndergods 170 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingkar. Skovstyld 7 Skiepper 1 Album. Møllestyld 4 Tønder 2 Skiepper. Tiender 34 Tønder 3 Fierdingkar 2 Album.

D. Atlas Tom. IV. S s s s Restrup,

Restrup.

Restrup, i Hvam Sogn Rindshered, er en liden, dog frie og complet Sædegaard, hvis Eiere, saavidt man veed, have været følgende: Otte Harbo og Frue Ingeborg Skade. Niels Harbo som døde 1560. og Frue Birgitte Munk. Laurids Lunov og Frue Abel Munk. Otte Lunov 1622. Jesper Lunov 1637. Mogens Kaas. Hans Søn Erik Kaas 1660. Denne blev i Krigen ruineret, og Restrups Gods, som da bestod af 300. Bønder, blev splittet ad, udlagt til Creditorerne, og endeel af Gaardens Bygninger nedbrudt, men Over-Secreterer Christian Möiniken kjøbte Gods igien til den og fik den completeret. Siden havde Geheime-Raadinde Krabbe den, hendes Arvinger folgte Gaard og Gods til Cancellieraad og Herredsfoged Christen Testrup, som 1738. og 1748. opbygte af nye baade Borge og Ladegaard. Hans Søn Herredsfoged Sören Testrup er nu dens Eier. Gaarden kan føde 60. Stykker Stude. Hovedgaardens Tært 16 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 336 Tønder 3 Skiepper 1 $\frac{1}{2}$ Fierdingkar. Møllestyld 6 Tønder 5 Skiepper 2 Album. Tiender 61 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album.

Rosborg-
gaard.

Rosborggaard, i Mønsted Sogn Siendshered, er en eenlig Bondegaard uden Frihed. Den ligger hos den fjerde Søe Ros-Søe, og deraf, ligesom Rosgaard paa den anden Side, haver Navn. Gaarden heed tilforn Rosborg, men efterat den af Hans Rosborg blev flyttet nærmere til Søen og opbyggt med god Bygning, blev den af hansen kaldet Rosborg-Gaard. Indhuset er af Muur og Bindingsværk, og tækket med blaa glasserede Tagsteene. Uden Tvil har der i gamle Dage staaet nogen anseelig Bygning paa Rosborg, ser om det er dette Sted,

Sted, som i et Document af 1406. kaldes det Slot og Sæste Rotsborg. At Gaarden endnu i forrige Seculo har betydet noget, sees der af, at Jesper Lunov til Nestrup, som Kong CHRISTIAN IV. i Brevet kalder vor Mand Tiener og bestalter Major over det Jydske Regiment, 1637. forundes at beholde fri paa Livstid en Kronens Gaard i Halds Læn kaldet Rodsborg. Gaardens Hartkorn er 6 Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album.

Skavumgaard, i Bindum Sogn Medelsomherred, er en liden Skavumgaard. smuk, men ufrie Gaard, liggende hos Landeveien, bygt af Muur og Bindingsværk. Den har før tilhørt Capitaine Jens Poulsen, siden Hr. Friedenreich til Palsstrup, nu General-Lieutenantinde Irminger. Gaarden feeder 40. Stude. Har forhen været tvende Bøndergaarde. Dens Hartkorn er 11 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingkar.

Skierngaard, i Skiern Sogn Medelsomherred, kaldes og Skiernsgaard. Skiern Ladegaard, fordi den formodentlig har fordum været en Ladegaard til det gamle Slot Skierne, som har ligget ikke langt fra Skiern Kirke, og kaldes den Dag i Dag er Skiern Slot eller gamle Skiern, hvis Rudera af Kalk og Steen endnu sees. Dette Slot har været anlagt inellem Moradser, omgivet med Bolde og Graver, og efter de Tiders Maade vel befæstet. Der sees endnu Levninger af opfæstede Batterier og Forskandsninger, og man har den Tradition, at Slottet har været beleiret enten af de Keiserlige eller andre fiendtlige Tropper, men at de ikke har kunnet indtage det. 1347. har dette Slot tilhørt den yngre Peder Wendelbo, som i Documentet kalder det Caltrum meum Skærnæ. 1355. nævnes Jonas Hwit Advocatus in Skiirnæ.

1407. Nicolaus Reberg af Skernø Bøvner. 1419. har Hr. Henning Podbusk været Eier deraf, og i et Brev kalder Jels Volsøn sin Foged paa Skiernø. 1446. nævnes Frue Kirstine Jens Dotter paa Skern Hr. Henning Potboskes Esterleverfke. 1460. har Borgemeister og Raad i Randers paa Kongens Begne opbaaret af Jels Gersøn Foged paa Skernø 400 Lybske Mark af Konge-Skatten. 1503. har Povel Børialsøn Bøvner været Foged paa Skerne. 1540. har Christoffer Rosenkrands skrevet sig til Skierne. 1563. befaler Kong FRIDRIK II. Hr. Otte Krumpen og flere Embedsmænd at undersøge, hvad Skade der var skeet paa den Mølle og de Enge, som ligge til Skierne Hovedgaard af den Møllestøfning for Dronningborg Slot, som Christoffer Rosenkrandses Urvinger havde begiert Vederlag for. Hvem der siden har eiet og beboet Skiern Slot, veed man nu ikke. Men til sidst skal der have boet to Adelige Jomfruer, hvilke da de ei kunde holde Gaard og Gods ved lige, er det hiemsfaldet til Kong CHRISTIAN V. som skienkede det til General Arnstork, hvis Enke 1692. og følgende Aar af Steenene opbygte baade Karmark og Skiern Ladegaard, og derforuden oprettede 4. Bøndergaarde, som siden igien ere nedbrudte. Derefter er Gaarden kommen i Greve Christian Skeels Eie, som 1723. købte Gods dertil og gjorde den complet, saa det er en frie Ladegaard, som endnu hører til den Grevelige Skeelske Familie. Gaarden er forpagtet bort, føder ved 80. Stykker Fæ, og har maadelig Skov. Skiern Birketing er endnu til, og holdes om Onsdagen ved Skiern. Hovedgaards Tært 39 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album, Skovstyld 15 Tønder 4 Skiepper 3 Fierdingkar. Møllestyld 14 Tønder 7 Skiepper. Bøndergods 279. Tønder 3 Skiepper $1\frac{1}{2}$ Sk.

Skovs:

Skovsgaard, i Tapdrup Sogn Nørlyngherred, er en liden Skovs-
 ufrue Gaard, som før har været en Adelig Sædegaard, og 1613. til-
 hørt Fruen Berte Kaas Herman Kaases Enke. Nu hører Gaarden under
 Åsmildkloster. Den kaldes ellers Skovsgaards Ladegaard. Om der
 før har været nogen anden stor Gaard af dette Navn, som denne har
 været Ladegaard til, eller den saa er bleven kaldet, siden den er lagt til
 Åsmildkloster, det er uvist.

Sødal, i Rødding Sogn Nørlyngherred; en liden dog frie Sødal.
 Herregaard, ligger i en Dal ved en Søe, hvoraf den har sit Navn.
 Af Eierne veed man: Christoffer Parsberg til Sødal 1594. som døde
 1608. og Fruen Dorothea Munk som døde 1641. Deres Søn Werner
 Parsberg døde gammel og ugift 1649. Ebbe Gyldenstjerne 1670. Asses-
 sør Bendt Vinter. Anders Kierulf, som blev adlet 1724. Hans Enke-Fruen
 Margareta Dorothea Braes, som 1740. har gjort en anseelig Stiftelse
 til Godssets Fattiges og Skoles Underholding, see HOFMANS Fundager
 Tom. III. pag. 408. Diderich Iversen 1749. Hans Enke Anna Catha-
 rina Frisenberg, som døde 1766. Ved Gaarden er en Lund eller liden
 Skov. Den er en god Sædegaard, og holder Føde-Fæe. Hoved-
 gaards Taxt 18 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Skov-
 skyld 6 Skiepper. Bøndergods 213 Tønder 6 Skiepper 1½ Fier-
 dingkar. Møllestyld 3 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar. Tiender
 81 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingkar.

Starupgaard, i Hogslev Sogn Siendsherred, er en gammel Starup-
 Herregaard, som i 15. og 16. Seculo i mere end 100. Aar tilhørde den
 Kaasiske Familie. Borgegaarden er opbyggt af Rigets Raad Biörn
 Kaas, og bestaaer af et stort to Loft høit grundmuret Huus, med et høit

rundt Taarn ved Siden, og med Graver omkring. Bemeldte Biörn Kaas fik 1564. af Kong FRIDERIK II. frie Birke-Ret udi Høgslev Sogn, som endnu kaldes Høgslev Birk eller Starupgaard's Birk. Eierne: Lauge Ibsøn Saltense og Frue Ide Juul. Deres Dotter Edel Saltense blev gift med Jens Nielsøn Kaas som døde 1489. og tilførde ham Gaarden. Deres Søn Landsdommer Niels Kaas 1530. som døde 1535. og Frue Anna Biörn. Deres Søn Rigets Raad Biörn Kaas 1570. og Frue Christence Niels Dotter Rotfeld. Deres Søn Niels Kaas og Frue Birgitte Rosenkrands. Deres Dotter Anna Kaas fik Albret Rostrup til Bingegaard, hvis Søstersøn Hans Juul, gift med Frue Elisabet Krag blev Eier af Starupgaard. Deres Dotter Sophia Juul fik Henrich Friis og tilførde ham Gaarden. Deres Dotter Frue Elisabet Friis Baronesse af Holk besad længe Gaarden og døde 1745. hun havde først været gift med Manderup Due, siden med Friderich Christian Holk Baron til Holkenhavn. Oberst-Lieutenant Berregaards Enke-Frue Marie Lasson. Hendes Søn Kammerherre Friderich Berregaard. Hans Henrich Jörgensen, som i dette Aar 1767. har solgt Gaarden til Cornet Hans von Moldrup. Paa Gaarden kan staldes imod 100. Stykker Fæe. Zovedgaard's Tægt 35 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar 1 Album. Møllestyld 4 Tønder 2 Skiepper. Bøndergods 256. Tønder 3 Skiepper. Skovstyld 2 Skiepper 2 Alb. Tiender 77 Tønder 3 Skiepper $\frac{7}{8}$ Fierdingkar.

Strandet.

Strandet, i Drum Sogn Fiendsherred, er en liden dog frie Sædegaard, som har sit Navn deraf, at den grændser til Limfiordens Strand. Der har før paa Gaarden været et grundmuret Huus, som længe siden er nedbrudt, nu er Bygningen af smukt Bindingsværk, dog med

med Straa-Lag. Gaarden har fordum været beboet af Juuler, Friiser, Schesteder og flere Adelige Familier. 1560 og 1578. nævnes Palle Juul til Strandet Landsdommer i Jylland. 1635. blev Jomfru Anna Westenie til Strandet bevilget at være sin egen Børge. I nyere Tider har den hørt til Orslev-Kloster, og haft de samme Eiere, nemlig, Oberst-Lieutenant Berregaards Enke-Fru. Hendes Søn Kammer-Herre Berregaard. Cancellieraad Jacob Lerke. Gaarden holder Føde-Fæ, og beboes af Peter la Cour, til hvem den paa Livstid er forpagtet. Hovedgaardes Taxt 19 Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods 208 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Møllestyld 1 Tønde 2 Fierdingkar. Tiender 26 Tønder 4 Skiepper 3 $\frac{1}{2}$ Fierdingkar.

Testrupgaard, i Testrup Sogn Nindshered, er nu alene Testrup-
gaard. en stor Bondegaard og uden al Frihed, men har uden Tvil i gamle Dage været en adelig Sædegaard, thi 1399. findes en Adelsmand Jacobus Hemmingi at have skrevet sig til Testorp, som vel er samme Gaard. Derefter er Gaarden kommen under Viborg Biskop-Stool, og ved 1432. skal Biskop Herman i Viborg der have stiftet et Hospital, hvis Ruderer endnu ere tilsynne ved Vester-Enden af Kirken. Om der da ogsaa, som adskillige nyere Skribenter berette, har været anlagt et Munkes-Kloster, kan ganske tages i Tvil, indtil man finder noget gammelt og rigtigt Beviis derved. Ved 1434. skal Testrup Kirke af Biskopen være opbyggt og indviet St. Catharinæ og St. Söreni Nye til Ære, som fordum skal have været stor og anseelig, men er nu i maadelig Tilstand og ifkun det mindste Stykke af den gamle Bygning. I Reformationens Tid 1536. hiemsaldt Gaard og Gods, ligesom de andre Biskopelige Godser,

Godser, til Kongen og Kronen. HVITFELD pag. 1489. nævner det Tøstrup Læn. 1542. fik Sven Jude af Kong CHRISTIAN III. Brev ad gratiam paa Tøstrupgaard, med Vilkor, at han skal besørge de fattige syge Menneſker med god Børelse, Sengekæder og andet, og al vis og uvis Rente og Indkomst skal komme dennem til beste, og for hvis Rente, han oppebær, skal han gjøre Regnskab af til den, som Viborg Stift haver. Siden er dette Hospitals Lemmer forflyttede til Viborg Hospital, og 1545. har Kong CHRISTIAN III. ſienket til Hospitalet i Viborg Tøstrup Hovedgaard og Gods, dog at Forſtanderne for Hospitalet deraf ſkulde give aarlig 50. Daler til en Doctoris eller Licentiat Medicinæ Ophold, indtil han med en Reſidentz og Canikdom af Viborg Capitel vorder forſet. 1550. fik M. Anders Skovgaard Eſkedegn i Viborg paa Hospitalets Vegne hviſtbemelte Konges Bevillings Brev, at de Enge, hvilke vare pantsatte til Tøstrupgaard fra nogle Bøndergaarde, ſom i ſidſte Teyde vare forbrudte til Kronen, maatte herefter blive til Hospitalets Gaard Tøstrup til evig Tid. Efter den Tid blev Tøstrup Gaard og Gods under Graabredre Hospital i Viborg, indtil 1700. da Gaarden med mere blev ſolgt derfra. Nu tilhører den Etatsraad Roſenkronen til Nøragergaard. Gaarden er af ordinair Bønde-Bygning, kan føde 40. Stude.

Torup-
gaard.

Torupgaard, i Torup Sogn Tiendsherred, er en gammel frie Herregaard, ſom er bleven navnkundig af ſin berømmelige Eier Niels Kaas, ſom var Kong FRIDERIK II. Cancellor og en af de 4. regierende Herrer under CHRISTIANI IV. Minorennitet. Denne Herre har bygt et anſeeligt grundmuret Huus paa Borgegaarden, hvis øvrige to Floie ere af Muur og Bindingsværk, men i ſteden for det ſierde Huus er

den derpaa staaer Christen Skeels og Frue Margrete Brahes Navne, han døde 1595. og hun 1614. Det syndre Huus, hvor Herfkabets Børelser ere, er jiret med et Taarn, hvorigiennem Indgangen falder op ad en Bindeltrappe. Dette, saavelsom det vestre Huus, er opført 1617. af Sønnen Jörgen Skeel, hvis Navn med begge hans Fruers Navne Kirstine Lunge og Jytte Brok sees paa Muren. Paa den østre Bygning, hvori Kirken er, ved Porten, staaer det Aarstal 1622. Hans Søn, som kaldtes den rige Christen Skeel og var gift med Frue Birgitte Rosenkrands, eiede Estrup, Sostrup, Skiervad, og Ulstrup i Jylland, Ravnholt i Fyen, Tølløse i Siælland, og Krenkerup i Laaland, var Geheimeraad og Stiftbefalingsmand i Viborg. Han har 1664. og 1668. opbyggt Ladegaarden paa Ulstrup, og var det sidste Herfskab som beboede Gaarden. Hans Søn Jörgen Skeel til Estrup, hvis Frue var Benedikta Margareta Brochdorf, eiede Gaarden efter ham. Deres Søn Christen Skeel blev 1725. af Kong FRIDERIK IV. gjort til Greve og oprettede Grevsfabet Skeel. Hans Søn Geheimeraad Hr. Jörgen Greve af Skeel eier nu og Ulstrup, og har 1755. ladet Bygningerne reparere. Omkring Borggaarden ere Graver, med en Broe over, og Indførsel igiennem en grundmuret hvælvet Vort, hvorover en Tavle med en ulæselig Inscription. Paa hver Side af Porten staaer et Postement i Mands Storelse udhuggen i Steen. Gaarden stalder 150. Oxen, og er under Forpagtning, den har godt Fifferie af Aaen, og en smuk Skov mest af Eeg. Ulstrup skal ellers være et Sæde for Enke-Grevinderne af Skeel. Hovedgaards Taxt 43. Tønder 5 Skiepper 2 Album. Skovskuld 8 Tønder 3 Fierdingfar 2 Album. Møllestuld 2 Tønder 1 Skieppe. Bøndergods 454 Tøn-

454 Tønder 3 Skiepper 3½ Fierdingkar. Skovskuld til Ulstrup og Sfierngaard 18 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar 2 Album. Tiender 56 Tønder 3 Fierdingkar 2 Album.

Vindum Overgaard, i Vindum Sogn, Medelsomherred, Vindum
Overgaard
 har fordum ikke været andet end den øverste Gaard af Bondebyen Vindum, og har deraf beholdt Navnet. Ved 1648. skal den af Rigets Marsk Anders Bilde være forflyttet til det Sted, hvor den nu staaer, og af ham oprettet til en frie Herregaard. Borgegaarden er Bindingsværk, men Ladegaarden, som bemeldte Herre har ladet opføre, er en skion grundmuret Bygning jiret med et lidet Taarn. Ved Hr. Anders Bildes Død 1658. skal Gaarden være kommen i den rige Frands Lykkes Eie. I nyere Tider har den tilhørt General Lieutnant Irminger, hvis Enke Fru endnu eier og beboer den. Gaarden har en meget god Skov, og stalder over 150. Stude. Hovedgaardens Taxt 41 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Skovskuld 5 Tønder 1 Skieppe 3 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 271 Tønder 1 Skieppe 1½ Fierdingkar. Skovskuld 3 Tønder 1 Skieppe. Møllestyld 1 Td. 4 Skiepper 3 Fierdingkar. Tiender 66 Tønder ¾ Fierdingkar.

Lessøe Land.

Lessøe.

Under Halds Amt og til Nør-Syngherred i Viborg Stift hen- Situation.
 hører Landet Lessøe, en bekjendt De, liggende i Kategat, 3 à 4 Mile i Sydost fra Kiøbsteden Sæbye i Bendsjøssel udi Aalborg Stift, 7 Mile fra Hals, 7 Mile fra Anholt, og 7 à 8 Mile fra Gottenborg i Sverige. Landet bestaaer af tre Kirkesogne, Byrum, Vesterøe og Hals, hvoraf det tredie med Kirken af Sandflugt længe siden og mestendeels er ødes-

lagt, som forhen under Nørhyngherred er forklaret. Landet er overalt fladt, har store Udgrunde ad Havet, som Indbyggerne kalde Siære, disse strekke sig vidt ud i Havet, hvor der paa sine Steder og findes Steen-Revler, som ere farlige for Søefarende. Lessøe er 3. Mile lang, $1\frac{1}{2}$ Mil bred, og ligger paa Kartet 57. Gr. 15. Min. Latitudinis og 26. Gr. 45. Min. Longitudinis.

Navn og
Ælde.

Landet har fra meget gamle Tider været beboet, og skal først være fundet og taget i Besiddelse af en fornem Høfding, kaldet Hler, som var Kong FORNIOTS Søn af Finland, og har givet Den sit Navn efter sig, at den kaldtes Hlersey, Hlesey, og siden Lessøe. Denne Hler havde og det Navn Æger, og har levet i Odins Tid, hvilken han besøgte i Asgaard, og Kanskee har givet nogen Anledning til hans Migration ind i Norden. Efter meget lang Tids Forløb kom Gorr, som var en Descendent fra Forniot i femte Led, til Danmark, og fandt da paa de Danske Der sine Frænder, som nedstammede fra Hler den gamle paa Lessøe. Hvorvidt Erasmus Lætus har Ret, som ved Plinii Glessaria forstaaer Lessøe, det overlades til andres Omdømme. Conf. Atlas Dan. Tom. I. pag. 475. Navnet er fordum blevet skrevet paa adskillige Maader, udi Edda Hlesley, i de gamle Norske Historier, som Islændere have skrevet, Hliesey og Hlesey, men i andre gamle Skrifter og Documenter Lessö, Lesci, Lesö, Löshö, Læsöö, Læsö, Lelle, Læsfæö, Lelsöö. Ved og paa dette Land har i ældere Tider tildraget sig adskillige mærkelige Bedrifter, som den gamle Historie har optegnet, saasom, om Erik af Norge, da han havde slaaet Odde, at han søgte Forfriskning paa Lessøe, men fandt ingen: Om Jarlen Vandrade, som ved Lessøe blev overvunden af Orvar-Odde: Om Asmund, som led Skibbrud

ved

ved Lessøe med mere end 3000. Mand: Om Göte Tofafön, som, ved at forfølge et Dansk Kjøbmands-Skib, strandede paa Lessøe og blev med alt Mandskab og Bytte: Om Kong HARALD HAARDRAADE af Norge, som ved Lessøe af Kong SVEN ESTRIDSEN blev angreben og forfulgt: Om Kong HARALD GILLES Strid imod de Danske under Lessøe: Om Kong SVERRER som forfølger Baglerne indtil Lessøe: Om de Danske, som 1181. vilde reise til det hellige Land, deres Op- hold under Lessøe: Om Hr. Torkil Magnuslöns Sønne, som ved An. 1300. paa Lessøe bleve grebne.

Fra gamle Tider af har Lessøe ligget under Viborg Stift og til Jurisdic-
tion. Dom-Capitelet i Viborg. HVITFELD p. 292. siger, at Kong ERIK GLIPPING har givet Lessøe til Viborg Domkirke. Men at denne Donation maa være langt ældre, det viser Knytlings Saga, som udtrykkelig melder, at Lessøe er under Viborg Biskop. Om det kansee saa har været fra Stiftets Oprettelse under Kong SVEN ESTRIDSEN, eller og Kong VALDEMAR I. har gjort det, er man uvis om. I Kong VALDEMAR II. Tid ved 1219. reiste sig en langvarig Trette imellem Capitelet i Viborg og Munkene i Bittföls Kloster om de Eiendome og Herligheder paa Lessøe, som Kong VALDEMAR I. havde skienket Klosteret. Kong CHRISTOPHER I. stadfæstede Munkene i Bittföls 1252. deres fjerde Part af Den Lessøe, undtagen de Enge Vestrebeg, indtil en stor Steen som staaer mod Osten. 1274. opkom atter Tvistighed imellem Capitelet i Viborg og Bittföls Kloster, for- medelst et Capel, som Klosteret havde ladet bygge paa Lessøe, hvorved Capitelet fandt sig fornærmet. Saadanne Disputer varede ved indtil 1320. da Bittföls Kloster solgte og afhændte til Capitelet i Viborg alt

sit Gods og sine Rettigheder paa Læssøe. De vidtloftige Tvistigheder imellem Capitelet i Viborg og de Børlumske Biskoper, angaaende Jurisdictionen paa Læssøe, som bemelte Biskoper, efter Dens naturlige Rægte, tilholdte sig, men Viborg Capitel formeente sig at have gammel Hævd paa, bleve vel 1394. saaledes bilagte, at Biskop Sven af Børlum og hans Capitel afstod til Capitelet i Viborg al sin Jurisdiction paa Læssøe imod en aarlig Afgift paa 10 Mark Sølv og visse Rettigheders Forbeholdelse. Ikke desmindre bleve dog Stridighederne under de følgende Børlumske Biskoper fortsatte, og undertiden med største Heflighed drevne. Efter Reformationen beholdt Domcapitelet i Viborg denne De, og endnu haver Biskopen og de andre saa kaldte Capitulares i Viborg den aarlige Landskyld af Landet, som de aarlig ved St. Olai Tider skiftes til at besøge, for at have Kundskab om Tilstanden paa Landet, og den af dem, hvis Tour det er i det Aar at besøge Landets Sager, kaldes Procurator Læssoviæ. De besikke med Kongelig Confirmation selv Landsfogden, som indkræver Landskylden for dem og har Tilsyn med Godset. Men de Kongelige Skatter betales til Halsborg Amtstue som nærmest beliggende. Landskylden, som Capitelet faaer, er af enhver Gaard aarlig 3 Rdsk. 2 Mk. 4 Skl. Og næsten ligesaa meget udgjør de Kongelige Skatter. Hver Mand er Selv-Tier. Gaardene ere sinaae og lavskyldte, og ingen Gaard staaer høiere end for 1 Tønde 2 Skiepper 1 Album Hartkorn, undtagen Landsfogde-Gaarden, men de fleste Steder have alene nogle Skiepper Hartkorn. Efter Sandflugten er hele Landets Hartkorn alene 140. Tønder, som contribuerer. Prestegaarden staaer for 7 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Læssøe har sit eget Birk og Birke-Ting, som holdes om Mandagen.

Rongen

Kongen setter selv Birkedommer, Tolder og Præster. Af Biergeløn for strandet Gods, som her falder, tager Capitels-Herrerne som en gammel Ret $\frac{1}{2}$ Part, men Landfogden og Birkedommeren nyder hver en Kiendelse. I gamle Dage har Capitulares i Viborg, saavel som Landets Kirker, haft gode Indkomster af de Salt-Kiedeler, som vare i Gang der paa Landet, men denne Handtering, tillige med Revenuerne deraf, er længe siden gaaen til Grunde.

Paa Lessøe er ingen ordentlige Byer, men hele Landet, saavidt Beskaffenhed. det er beboet, seer ud som een Bye; thi enhver Beboer har anlagt sin Gaard eller Boel i sit Enemerke, saa at der er næsten lige langt imellem hvert Sted. De fleste saadanne enkelte Steder have intet andet Navn, end efter Folkene, som beboe dem. Stederne paa Landet ere arvelige, eller og for Penge kjøbes og sælges imellem dem selv. Landfogeden boer paa en Gaard, kaldet Klitgaard, liggende midt i Landet nær ved Præstegaarden og Byrum Kirke, og har Konge-Tienden af Landet til sin Løn. Denne Gaard er den største og staaer for 4 Tønd. Hartkorn, da alle de andre, som forhen er sagt, staae for meget mindre. Indbyggerne have selv Kirke-Tienden, og derimod holde de Kirkerne vedlige. Husene ere alle tækkede med Tang af 1. til $1\frac{1}{2}$ Alnes Tykkelse, der kan ligge, saalænge Sommeret varer. Dette Slags Tang, ved første Diekast, seer ikke meget vel ud for Fremmede, men giver tette og varme Boliger, og Jiden kan ikke lettelig sænge derudi. Paa deres Baanings-Huse er Istræk Navnet, men Sæehusene kalde de Sæe-Nøsteret. Stuerne ere næsten overalt panelede, med Alkove-Senge; og Hyldeerne med Hollandsk Steentøig pyntede. Paa Landet findes 34. Veir-Møller, som ere mindre end de almindelige, thi hver 2. à 3. Gaarde

Gaarde eller Huse har sin Veir-Mølle. Ved de fleste Gaarde ere opreiste Flag-Stange, hvorpaa ophides Flag, naar der holdes Bryllopper eller andre Høitideligheder paa Landet. Bognene, som der bruges, have meget store Hiul, som kommer deraf, at de oftest maae føre paa Bogne over en halv Miil ud i Bandet, hvad de enten hjembringe eller udføre med deres Baade.

Indbyggere.

Indbyggernes Tal kan man regne til 2. à 3000 Siæle. Communicanterne beløbe sig til 900 à 1000. og de som svare Extra-Skat til imod 900. Men omendfsiønt Landet er temmelig folkerigt, saa kunde dog mangfoldige flere Mennesker og næsten dobbelt saa mange paa Lessøe finde fornødent Ophold, dersom det meget ødeliggende Land blev optaget, Sandflugten dæmpet, en ordentlig Havn anlagt, og visse Nærings-Midler, saasom Fiskeriet, Sælhundefangst, og deslige, bleve med større Flid i Verk satte. Mandfolkene ere mesten altid om Sommeren paa Søfart, og ere dygtige Søefolk, de bruge Hollandsk Skibsdragt, og ere af Naturen sunde, føre og velskabte Folk. Kvinderne ere friske, vel voxne, og see got ud, uagtet deres meget og grove Arbeid, de ere og sterke og leve længe, formedelst den sterke Motion og det idelige Arbeid, de fra Barns Been blive vant til. Deres daglige Dragt er, et fint hvidt Klæde over Hovedet, blaa Kirsens Trøier, kantede med lysere Florentenbaand og med smaa Opflag som gaae langt ud for Hænderne, Lidsstykker af Kramtøi, begge Deele med Sølvknapper i, og grønne Siltes Skjorter; Men Stadse-Drægten er, en Fløiels eller Damastes Hue, derover et Kamerdugs Klæde bundet oven paa Hovedet med tvende Flipper eller med lange nedhængende Hængler, en fort Fløiels Trøie, som staaer aaben, med Sølv-Filegrans Knapper, jiret med Sølv-Bufler

Bukler og Kiæder, og et Par Hager af Guld eller Sølv, en Sølv-Knap i Serken under Hagen, naar Trosien er tilknappet, have de et Sølv-Belte om Livet besat med mange forgyldte Bukler, men staaer den aaben, har de derunder et Livstykke af Damast eller andet Silketør med Sølv-Knapper i, et sort Skjort, og et sort eller blaat Damastes Forklæde. Qvinderne forrette alt Land-Arbeid, ja naar Mand og Kone age til Kirke, da fører Konen for Manden, som sidder bag i Bognen. Der findes vel en tredie Deel meere af Qvinde- end Mand-Kion, deels fordi mange Mandfolk gaae ud af Landet i fremmed Tjeneste og komme aldrig igien, deels og fordi mange omkomme paa Søen.

Som Mandfolkene finde deres Regning ved at tiene og fortiene Brodet paa Søen og uden Landet, saa bliver Agerdyrkningen, saa got som den kan, drevet af Qvindeskønnet; Er det Pløining, Saaening, Harving, Gisdning, indtil Meiningen, maae de forrette det. Det er derfor ei at undre paa, om Landet ikke bliver dyrket saa vel og ordentlig, som det burde. Rug og Byg saaes her i lige Mængde, men mindre Havre, hvortil Jorden ikke er beqvem. De fleste Aaringer have de dog Mangel paa Brød-Korn, og maae leve af tør Hornfisk og Vand, naar Avlingen ikke kan føde dem. Naar de pløie, har de 6 à 8. Par Bæster for Ploven, som føres af 6. eller 8. Mennecker, foruden den som holder paa Ploven, mere af Sædvane end Fornødenhed. De pløie $\frac{1}{2}$ Alne brede Furer, som med Spader prikkes og blive overflaare, før Jorden saaes, hvilket kaldes at jevne, og giver dem meget Arbeid. De affkære Kornet med Segele. Gisdning føres aarlig paa Agrene, som bestaaer af Afse, Møg, Tang, og Grønsvær, som de til Skade skrælde af Jorden og nedhaffe i Rødingerne til Forrodnelse.

Avling.

Øde Land. Paa den nordvestre Side af Landet ligger en stor Deel Hede-Land, som bruges til Fædrift. Paa Landets norre Kant, fra Lundgaarden af, og end mere paa Øster-Landet fra Siørby af, seer man anseelige Strekninger af øde Land, som Sandflugten har fordervet, og som noget nær kan udgiøre den halve Deel af Den, men en stor Deel deraf er igien med Sandhavre, Marhalm, Klittetag og Græs begroet, og kan nu passere for god Ager og Eng. Paa Sandflugten voxer og Konge-Lyng og Dverg-Bier, hvilket sidste Slags ei voxer almindeligt andensteds. Dersom dette øde liggende Land, som for nærværende Tid holdes for at være ganske brugbart, men ligger udyrket af Mangel deels paa Folk deels paa gode Jndretninger, blev optaget, kunde det ernære mange nye Beboere, eller om det til Landets egne paa gode Bilfor blev overdraget, behøvedes ikke, at to eller tre Familier, som ofte skeer, skulde sidde paa een Gaard, da her blev brugelig Jord nok til dem alle. Paa nogle faa Steder findes nyt optaget Land, som bærer den deiligste Sæd, Græsset, som Engene frembringe, er og meget got. Paa sine Steder falder og Tørveffier i dette øde Land. Dog findes her endnu høie Bakker af levende Flyvesand, som ikke ere tilgroede. Midt i denne Orken staaer den gamle Hals Kirke, som nu næsten er faldefærdig, Taarnet, som for Søfarendes Skyld holdes vedlige, med det halve Tag, Muren, den sydlige Side, og noget af den nordlige, staaer tilbage. Saa ere og østen for Hals Kirke endnu nogle Huse, af den store Bye Østerbye, til overs fra Sandflugten. Tilforn var Hals Sogn det beste og største der paa Landet. Nogle af Hals Kirkes Ornamenteer ere hos Kirkeværgerne endnu i Forvaring.

Landet

Landet har i ældere Tider været sterkt bevoget med Skov, af Gran, Fyr, Eeg, Bøg, El, Birk, Ask, hvoraf kunde havees nok baade til at bygge med og til at brænde, men altsammen ødelagt, uden et lidet Stykke, Lunden kaldet, som ligger midt paa Landet, og hvoraf Lundgaarden, som er i Hals Sogn, har Navn. Der hvor Sandflugten har været, sees endnu staae mange Fyr- og Gran-Stubber, som om Sommeren skyde smaa Skud af sig, men blive af Kreaturene opædte. Ikke Træet voxer her overalt, ja man sees der af baade Stubber og Træer staae i den tørre Sand, saa at om dette og flere Slags Træer blev med Glid forplantet, vilde de komme meget vel frem. Her voxer en Art Torn, som har meget hvasse og pigede Blade. Bild-Humle findes ogsaa her og der at vore. Haver havees paa nogle Steder, hvori baade Træer og andre Vexter komme til god Fuldkom- menhed. Senop saaes paa Mødingerne uden for Gaardene, og groer der overmaade vel.

Andre
Vexter.

Siden der tilforn er holdt flet Huus med Skoven, har de stor Mangel paa Brændsel. Doctor Bilster, som for en 40. Aars Tid siden anlagde paa Vessøe et Saltshyerie, siges at have fordervet det af Skoven, som Sandflugten havde levnet. For nærværende Tid nødes de til, af Faare-Møg opgravet af Faarestien og Kreaturerens Gisdjel at berede sig fornødent Ildbrand, saaledes at de med en Skovl sammenklappe runde Rager, som brænde meget let, naar de ere tørrede i Solen, dog bruges det mindste deraf som mueligt, for ikke at mangle Gjøde til Jorden, Afken deraf bliver god Gjødning. I Klitterne eller det øde Land har de ellers en Art Tørv, kaldet Knap eller Skud-Tørv, som graves uden ringeste Orden, men den maae bruges sparsomt, i fald den i Frem-

Brændsel.

tiden ikke skal mangle. Den er næsten saa god som de bekiendte Kul-Torv, meget soovelagtig, brænder got og giver sterkt Hede, den bestaaer af forvitrede Roder, Kies og deslige. Torven graves af Qvindfolkene, deres Spader ere korte og i alt $\frac{3}{4}$ Alne lange, dem sette de for Knæerne og grave dermed ligesaa hastigt som Mandfolk paa andre Steder. Grunden er saa beskaffen, (1) Sand $1\frac{1}{4}$ Alne, (2) løs Torv-Jord $\frac{3}{4}$ Alne, (3) god Torv-Jord $2\frac{1}{2}$ Alne (4) blød Torv-Jord $1\frac{1}{2}$ Alne, siden naar de komme dybere ned, er der graaagtig Sandbond og Steen.

Bernsteen. Udi denne Torv-Grund findes endeel Bernsteen eller Rav, hvoraf for-
dum her maae være fundet meget mere end nu, siden nogle lærde deraf have taget Anledning, at drage de gamle Glesaria eller Raunonia til Lessøe.

**Land-Sa-
briller.**

Paa Landet gøres en stor Deel Dynevaar og Badmel baade fint og godt, som udføres til Norge; thi Qvinderne ere meget duelige og arbeidsomme. De har og paa nogle Aar begyndt at gjøre Filt, som de lade farve i Aalborg, og som er lige saa got som det der kleses af Kramen. Bøvere ere her mange iblant Qvindelønnet. Foruden dem findes her ingen andre Handverkere, end Skrædere, Skomagere, Smede, Tømmermænd og Snekere.

Saltverk.

Saltshyerie har fra ældre Tider været et af Lessøeboernes Nærings-Beie. Salt-Kedlerne have kastet gode Indkomster af sig ei alene til Kirkerne og Landets Herfskab Canikerne i Viborg, men endog til Interessenterne, som baade vare af Indbyggerne og Fremmede uden for. Et Document af 1330. viser, at Biskop Tyge i Borlum tillod paa Lessøe nogle ellers forbudne Egtefsaber, og fik for saadan Tilla-delse 14. Løster Salt i et Aar. Paa en fælles Mark, kaldet Boebak-
kerne,

kerne, ved Strandbredden sydost i Byrum Sogn, skal man endnu kunde see, hvor Salt-Vanderne have staaet. I disse Salt-Kedler havde Eierne visse Parter, Fierdinger, Ottinger og mindre Parter, som de kaldte Afgierd, tre paa en Otting. Man finder, at saadanne Parter ere blevne arvede, solgte, bortleiede, pantsatte, bortgivne til Kirker og Klostere. 1426. solgte Bodil Oluf Pederfens Enke til Duholm Kloster en Fierding af en Saltkedel med al sin Behoring og Rede, som ligger paa Lessøe paa Rønnerne. 1447. har Esbern Hög Indbygger paa Lessøe, for sin og sin Husfrues Siel, givet til Duholm Kloster en Otting i en Saltkedel, som staaer østen paa Landbode paa Lessøe. Aaret derefter har samme Mand solgt til Klosteret halvanden Afgierd i samme Saltkedel. 1447. har Lilde Henrik testamenteret til Duholm Kloster en Fierding Saltkedel, liggende paa Lange Non i Lessøe hos Fogedens Bod. 1455. har Iver Jensen i Nars givet til Mariager Kloster sin Part i en Saltkedel paa Lessøe i Siellerop. 1467. skidede Frue Kirstine Laurids Datter til Mariager Kloster hendes og hendes Datters Anpart i to Saltkedler paa Lessøe. 1511. skidede Sidse Anders Datter til Mariager Kloster to Parter i en Saltkedel paa Lessøe. 1527. eiede Mariager Kloster en heel Saltkedel paa Lessøe som de leiede bort. Af Kirker-nes Regnskaber sees, at de indtil Aar 1616. har haft Saltkedeler at leie bort til Landsfolket og deraf haft aarlig Indtægt. I senere Tider ere disse Indretninger, ligesom alle deslige Salt-Fabrikker i Jylland, ganske gangne til Grunde, til deels af Mangel paa Skov og Brændsel, til deels og af andre Aarsager. For 30. à 40. Aar siden indfandt sig paa Lessøe en Mand, som kaldte sig Doctor Bister, og anlagde der Saltshyderier paa tvende af de Udholme som kaldes Rønnerne, men da han

havde mest ruineret Resten af Skoven, og der formedelst de alt for store Beføstninger kom intet ud af Anlægget, greb han til uheldige Projectmagers sidste Raad og gjorde sig usynlig. Nu raffinere Indbyggere til eget Huusbehov Salt ved Solens Hielp, saaledes: De grave Hul ved Strandbredden paa de saa kaldte Rønner eller Udholme, hvor de mene at være Saltkilder, endskjønt det er befundet ikke saa at være. Naar det salte Søevand da opvælder, føre de det hjem i Tønder, og probere det med et Æg, om det kan flyde oven paa, bliver der Salt deraf, uden for deres Huse paa frie Mark har de staaende paa tvende Buffe flade Kasser eller udhulede Steene $1\frac{1}{2}$ Alne lange, 3. Qvarteer brede, 3. à 4. Tommer dybe, stillede horizontal imod Solen, hvis Varme da setter Saltet paa Bunden, og kan de af een Tønde Vand vinde $1\frac{1}{2}$ Fierdingkar got Salt, men de maae vel vogte sig for Regn og Dug, og passe paa at dække Kasserne til med Bredder om Natten. Grunden, hvor Saltvandet opgraves, er af saadan Beskaffenhed, først hvidt Sand $2\frac{1}{2}$ Alne, dernæst et sandblandet fint Leer eller Mergel $3\frac{1}{2}$ Alne, endelig graaagtigt Sand paa 11. Alnes Dybde. Imellem det øverste Sand og Leeret staaer Saltvandet, som formodentlig har sin Oprindelse deraf, at Søen, som staaer oftest ind ad Landet paa den flakke Sandgrund, bliver ved Solens Varme uddunstet, da de saltagtige Deele trænge sig igiennem Sandet, indtil de komme paa Leeret at staae, hvor de ikke kan komme igiennem.

Rønnerne
eller
Holme.

Tre Fierdingveis synder ud for Landet ere 3. store Holme, kaldet Renner eller Rønnerne, som tilsammen gjøre en stiv Miel, nemlig, Hornsifk-Rønet, Kringel-Rønet og Lange-Rønet, paa de to første havde

havde D. Bister forbemelte Saltfogerie for. Der er Søe imellem alle tre Holme, dog naar Vandet falder, kan man gaae med tørre Fodder af den ene paa den anden. Vesten for disse nær ved Landet er atter en stor Holm kaldet Fer-Rønet, hvor ogsaa har været et Saltverk. Endnu ere der 5. smaae Udholme, som ligge en Miils Veis fra Landet og kaldes Nør-Røn, sammendrevne af Tang, Sand, mangfoldige store og smaae Kampstene. Det er forunderligt, at Havet her som i en Hvirvel har sammenbragt disse mange Steene. Paa disse Holme voxer Græs & Alne høit, her voxer og megen Cochleare, Hyben, og adskillige andre Bexter. Omkring disse Holme findes en stor Mængde Sælhundede. Her opholde sig og mangfoldige vilde Fugle. Fugle, som legge sine Æg paa Holmene, men faae sielden Tid til at udligge, besynderlig den skionne Ederfugl, som her kaldes Eder-Bleg, hvilken dog nu mest er fordreven fra Lessøe deels af Mennesker og deels af Ræve, som Landet haver i stor Mængde. Foruden Ederfuglen, findes paa Lessøe og Holmene Hvid-Fuglen, en stor hvid Fugl med en sort Kappe paa Hovedet, Stok-Ender, Naager, Strand-Skader i Mængde, Tiollen, Trold-Pipen, Droselen, med flere Slags, som Indbyggerne ei veed Navne paa, Radgiæs falde her paa sine Tider i største Mængde, Navne ere her og alt for mange af, denne Fugl gier stor Skade i Klitterne, hvor han ophaffer Røderne af Sandhavren og Marhalmen. Af tamme Gæs gives her en stor Mængde.

Bier findes ikke paa Landet. Men fordi her falder skion Græs- Creature. ning i Klitterne eller paa den tilgroede Sandflugt, findes her en anseelig Deel Faar, Bæster, og andre Creature. Hvorfor og Bødderne kan sælge fra Landet endeel røget og saltet Faare-Riød, Flekk-, og deslige, som meest gaaer til Norge, men og noget til Sverige. Sisse-

Fiskerie.

Fiskeriet drives ikke her med den Flid og til saadan Fordeel som fiske kunde. Aarsagen er formodentlig, at Mandfolkene ere mere ude af Landet end hjemme, og lettere fortjene Brødet ved at fære end at fiske, og naar de ere hjemme, bekymre sig ei meget om deslige Forretninger, men hendrive Tiden med Lediggang og Tobaks-Røgen. Ikke desmindre fiskes her i Maj, Junii og Julii Maaneder en stor Mængde Hornfisk, som saltes, tøres og speges, og deels forbruges til deres Huusholding, deels sælges til de Svenske. Makrel, Langer og Torsk falde her og, men ikke af nogen Betydning. Fra Landets nordost Side ved $\frac{3}{4}$ Mill skal være Osters-Benke, og tet under Landet falde Hummere og store Muslinger, alt dette bliver af Læsserne ikke agtet for noget. Men Hummerne vide de Svenske at fange og benytte sig af. Fra Gottenborg løbe de Svenske bestandig her imellem, og handle med Landsaaterne, de tilbringe dem ferske og saltede Sild, Salt og andre Fornødenheder, og udføre tilbage adskillige Landets Produccer. Til Sælhundefangst var her god Leilighed, men den bliver aldeles forsomt, og dette Dyr haver her fuldkommen Frihed, siden D. Bisters Tid, som, foruden ovenmelte Saltverk, havde her anlagt en Sælhundefangst og et Trankegerie, hvilket gif over Styr med Manden selv.

Mineralier.

Af Mineralier findes her intet af Betydning, men af Vandet dømmes, at Grunden er Jernholdig. Leerarterne ere af de almindelige Slag, Steenarterne ligesaa. Nogle Conchylier findes her, men meget sparsomt, og ikke meget besynderlige.

Fersk
V a n d.

Vandet, som haves her paa Landet, er deels braek, deels af en guulagtig Farve, der ved Solution setter et violet Bondfald. Igjennem Landet løber en Aae, som dog ikke er af megen Betydning. Paa

de

de stillestaaende Bænde ligger bestandig en blaa Hinde, som viser Grundens Jernholdige Beskaffenhed. Paa den største af de forhen meldte Røner eller Udholme findes en Brynd med ferst og got Vand.

Formedelst de langt udliggende Grunde og Steen-Røvler hender **Stranding** det sig ofte, at Søfarende løbe an eller strande paa Læssøe. Saadan Stranding kan og ansees som et Nærings-Middel for Indbaanerne, da de derved fortiene Biergølsen. Det er vel derfor, de af Fremmede beskjedes for et Slags Haardhed, men det kan ikke nægtes, at her findes jo i Almindelighed lige saa skikkelige og veltænkende Folk, som paa andre Steder, og det er billigt, de bør have noget for det svære Arbeid og Livs-Fare, som de ved saadanne Leiligheder sette sig udi. Af Biergølsen skal de efter gammel Sædvane betale $\frac{1}{2}$ Part til Domherrerne i Viborg, foruden de smaae Kiendelser, som Landsfogeden og Birkedommeren pro officio deraf nyde. Uden for Den skal engang være bleven en Ladning Norsk Marmor, som man kiendelig kan see ligge paa Bonden, nogle Blokke ere deraf optagne, men da dem fattes paa fornødne Machiner, blive de andre liggende. Arnt Bernsen beretter at Kong FRIDERIK III. havde forordnet paa Læssøe tvende Lygter, som om Matten skulde lyse, den Søfarende Mand til Gavn og Beste.

Læssøe har forud, synden for Østerbye, haft en beqvem Havn **Havn og Skibsfart.** for Landets Skiberome, som til sine Tider har været 80. og undertiden flere temmelig store Fartøier, nu er der ikkun et eneste, som om Vinteren maae ligge ved Aalborg; thi Sandflugten har i seener Tider saa fordervet Havnen og tilstoppet Adgangene, at ingen paa Landet nu eier eller kan bruge og have liggende ved Landet andre Fartøier, end nogle smaae Baade. Landingen er desuden, formedelst de mange langt ud-
D. Atlas Tom. IV. F p f liggende

liggende Grunde og Skær, saa besværlig og farlig, at ingen uden velsbekiendte kan løbe ind til Vandet. Om derfor en ordentlig Havn her blev anlagt og i Stand holden, vilde det i mange Henseender tiene dette Land til Opkomst, og Læssø vilde gjøre meget større Nytte end den nu gjør. I forrige Tider, da Indbyggerne havde selv Skibe, seglede de meget paa Norge, og derfra hentede meget Bygnings Tømmer, som de til en stor Deel førde ind for Struer i Hærhyssel. Hvad de nu selv behøve, det enten hente de selv paa Vaade fra Aalborg og andre Steder, eller Svenske og andre tilføre dem det, og hvad de har at affette, det ligeledes enten udføre de selv til Vaads eller og Fremmede hente det hos dem.

Friheder. Læssøerne paastaae at have adskillige Friheder fra Dronning MARGRETES Tid, deriblant denne, at hun først skal have tilladt dem at købe og sælge deres Gaarde, og saaledes gjort dem til Selv-Eiere, og deres Gaarde arvelige. Der fortælles, at denne store Dronning, engang hun var paa Søen, skal have stødt an under Skagen, og være kommen derfra paa en Vaad til Læssø, hvor hun skal være gaaen i Land norden for Hals Kirke, og derfra kiørt paa en Bogn trækker af Øren hen til Bester-Strand, hvorfra hun skal være overfat til Sæbye, som det nærmeste Sted paa det faste Land. Ved den Leilighed skal hun, efter gammel Tradition, have begavet Læssø med et stort Lands-Seigl, hvilket Indbyggerne endnu forvare som en Helligdom og bruge i alle betydelige Tilfælde. De foregive, at i dette Seigl sidder Dronningen paa Tronen, med Krone paa Hovedet og Scepter i venstre Haand, og med saadan Inscription: Sigillum nostrum Læssovianum. Men da man har et Aftryk af Seiglet selv, som
vises

vises her i Roberstik, finder man derudi Kong KNUD den Helliges Billede og denne Omskrift: SIGILLVM. SANCTI. KANUTI. DE. LESHÖ. Hvoraf man sluter, at S. KNUD har været dette Lands Patron og Skjts-Helgen, og at Lessøe kanskee længe før Dronning MARGRETES Tid kan have haft dette Seigl.

Indbyggerne have Frihed at handle med alle fornødne Varer imellem sig selv indbyrdes, hvorfor de have Høifstsalig R. FRIDERIK V. Brev, af Dato Gottorf den 23. Junii 1740. Ligeledes ere de frie for Afgifter ved Stadstrands Told-District. Men ved Aalborg Toldsted maae de baade af ledige Baade og i andre Tilfælde klarere, hvilket gjør Transporten for dem og Fremmede kostbar nok. Da det i Aaret 1762. saae Defension. ud til Urolighed og Krig, har Lessøes Indbyggere anholdet hos Kong FRIDERIK V. at en ordentlig Indretning til deres Lands Forsvar

maatte dem allernaadigst bevilges og stadfæstes, allerhøiſt de ſelv havde anſkaffet ſig Canoner, hvilket blev dennem allernaadigſt accorderet. Deres derom til H. Majſt. indgivne Anſøgning var af følgende Indhold:

“ Da vi i forige Krigs-Tider her paa Landet Tid efter anden er bleven
 “ røvet af nogle, her til Landet med ſmaa Fartøi kommende, ikke al-
 “ tid bekiendte Folk; Saa har vi underſkrevne paa egne og ſamtlige
 “ Landets Indbyggers Begne i Overveining heraf, og i Henſeende
 “ til nærværende Tidens Vanſeligheder, af de Tid efter anden ſtran-
 “ dede Skibe tilkøbt os 10. Canoner af diverſe calibres, hvilke vi med
 “ andre her ved Landet værende gamle Canoner til Landets Deſenſion
 “ agter at plante paa Batterier ved de Steder, hvor ovenmeldte Land-
 “ gang kan befrygtes. Og paa det ſaadan fornøden funden vores For-
 “ anſtaltning og Deſenſions Indretning kan have den fornødne Frem-
 “ gang og Nytte, ſaa have vi udnævnet en Direction, ſom ſkulde be-
 “ ſtaa af Birkedommeren, Landfogeden, og fire vittige Indbyggere,
 “ til at ordinere og foranſtalte det i ſaa Maade fornøden findende, og
 “ til ſaadant deſbedre at ioverſette, har vi og tillige udnævnet tvende
 “ Stykmeſtere paa den øſtre og tvende paa den veſtre Kant af Landet,
 “ ſamt fire dygtige Conſtabler, Lavetmager og Smed, ſom alle ſkal depen-
 “ dere af Directionens Ordre. Thi er vores allerunderdanigſte Bøn
 “ og Begiering, det deres Kongelige Majſtæt allernaadigſt ville behage
 “ at confirmere vores foreſtaaende Foranſtaltning og Indretning, paa
 “ det vedkommende kan holdes under Subordination af Directionen,
 “ til denne Ordres vedbørlig Efterlevſe. Vi forblive i dybeſte Under-
 “ danighed ic. Lefføe den 31 Martii 1762. underſkrevet af Claus Gay,
 “ Jens Anonſen, Carl Kirchemæ, Bertel Larſen Dam, Melchior Chriſtoph-
 “ ſen

„fen Stocklund. „ Herpaa fulgte saadan Hans Kongelige Majestæts
 allernaadigst Resolution: „ Vi have med særdeles Velbehag bemærket
 „ den Nidkierhed, som Indbyggerne paa Læssø viser med at giøre den
 „ her omtalte Indretning til Landets Defension i paakommende Tilfæl-
 „ de; Saa have vi ogsaa denne Indretning med hvis deraf dependerer,
 „ saavel som og den proponerede Directions Udnævnelse, her udi alt
 „ allernaadigst villet confirmere og stadfæste. Hvorefter alle og enhver
 „ vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette. Skrevet paa vort
 „ Slot Christiansborg d. den 25. August 1762. FRIDERICH R.

Af Læns mændene paa Hald Slot, førend det kom i de Vi- Læns-
 borgske Biskopers Bære, er alene bekiendt Jacob Nielsen, som 1375. mænd.
 paa Danmark's Riges Begne var Hovedsmand paa Hald og Skive-
 huus. Læns mændene udi Halds Læn efter Reformationen, som tillige
 have været Stiftbefalingsmænd over Viborg Stift, ere følgende:

Henrich Rantzov Hovedsmand paa Hald 1539.

Henrich Blome 1540.

Christopher Rosenkrands til Lynderup 1541. 1543.

Hr. Ote Krumpen til Trudsholm 1544. 1568.

Corfitz Wiffert til Næs 1569. 1573.

Niels Jonsøn Wiffert til Torstedlund 1573. 1583.

Niels Skram til Urup 1584.

Jörgen Skram til Hastrup 1585. 1591.

Henrich Belov til Spøtterup 1592. 1596.

Jörgen Friis til Krastrup 1597. 1601.

Christen Holk til Høigaard 1602. 1610.

Kield Krabbe til Brusgaard 1611. Døde 1612.

Knud Gyldenstjerne til Tim 1613. 1636.

Stiftbefa-
 lingsmænd
 i Viborg.

Jörgen Seefeld til Viborg 1637.

Ebbe Ulfeld til Urup 1648.

Frands Povisch 1650. 1652.

Mogens Arnfeld til Rugaard 1655.

Ulrich Christian Gyldenlöve 1657.

Ove Gedde til Tømerup sidste Lænsmand døde 1660.

Amtmænd.

Amtmænd udi Halds Amt efter Souverainiteten og tillige
Stiftbefalingsmænd.

Ebbe Gyldenstjerne til Vosnæsgaard 1661. 1663.

Mogens Arnfeld til Rugaard døde 1671.

Christen Skeel til Sofstrup Geheimeraad, døde 1687.

Niels Friis Greve til Frisenborg 1688.

Mogens Skeel til Fusing 1689. døde 1694.

Baron Friderich Krag til Stensballegaard, Geheimeraad og
Vice-Stattholder i Norge.

Palle Krag til Ratholm Geheimeraad 1713. 1723.

Iver Rosenkrands til Rosenholm, Geheimeraad 1723.

Baron Christian Gyldenkrone til Vilhelmsborg, Ridder 1730.

Baron Wilhelm Gyldenkrone til Vilhelmsborg, Conferensraad
1744.

Johan Albret With, Ridder 1746.

Casper Herman von Hein 1754.

Christian Greve af Rantzov 1760.

Matthias Wilhelm Hvitfeld Ridder og Kammerherre 1762. nu
værende Stiftbefalingsmand over Viborg Stift og Amt-
mand over Halds Amt.

Det

Det Trettende Capitel.

Om Skivehuus Amt eller Salling Land. Salling.

Vaa de tre Sider, mod Osten, Nord, Westen, og endeel af Lægde. den fjerde eller syndre Side, er dette Amt af Limfjorden omgiben, men det øvrige af Amtets syndre Kant er Landfast med Harsyssel i Niber Stift. Som derfor dette Land eller Amt er en Peninsel eller Halvøe, har de gamle kaldet det Sallingholm, ligesom det og fordem for sig selv udgiorde et af Jyllands Sysseler, og kaldtes Salling-Syssel. Skivehuus Amt eller Salling Land er 3. sterke Mile lang og 3. Mile bred, efter den Opmaaling, som General-Auditeur og Landsdommer Roche i Aaret 1759. med en Geometrisk Vogn giorde, hver Mil af 14000. Sielandfke Alne, han lod da hver Fierdingvei sette en Mil-Væl af en Jord-Top omklædt med Steen og Grøft omkring, han lod og Veien samme Tid giøre bredere og i Stand til Salling-Sund, Hvalp-Sund, og Fuur-Sund. Af disse tre Sundsteder kommer man over det første til Norsøe, over det andet til Fuur, og over det tredie til Gislumherred. Amtet bestaaer af fire Herreder, Hindborgherred, hvori Kjøbstedet Skive, Røddingherred, Harsreherred, Nørreherred, og derudi 37. Kirker, 15. complete Herregaarde, og een ufrie. Amtet har sit Navn af det gamle Slot ved Navn. Skive,

Skive, som nu er en Herregaard og kaldes Skivehuus. For Souverainiteten heed det Skivehuus Læn, og havde ofte sin egen Lænsmand, som residerede paa bemeldte Slot, dog var det undertiden samlet under samme Lænsmand med Halds Læn. Efter Souverainiteten, og siden Lænene bleve giorte til Amter, har Skivehuus Amt haft sin egen Amtmand, saa det er en Feil, som forhen pag. 585. og 590. er indløben, at Amtet skulde have samme Amtmand som Halds Amtmand: Men begge Amter have een og samme Amts-Forvalter og sortere under een Amtstue, som holdes i Skive. Det contribuerende Hartkorn i dette Amt er over 5200. Tønder, foruden Herregaardenes og Prestegaardenes frie Hartkorn. Anno 1727. har Kong FRIDERIK IV. aller-naadigst bevilget, at Sallings Herreds-Tings Ret maae paa de ordinaire Tider holdes i Skive, hvor Byfogeden boer, som tillige er Herredsfoged over Amtets fire Herreder. Og ved Kongeligt Rescript af 30. Martii 1759. befales, at hele Salling Land maae og skal forblive under Skive Kiøbsted Frihed, uagtet det maatte befindes paa en eller anden Kant at være over to Mile. Tilforn holdtes Herredstings Retten for Salling Land ved Ting-Højene imellem Bustrup og Bium. Salling er i Almindelighed et godt og fedt Land og Jordsmonet herligt til Korn og Græs, dog findes paa nogle Steder Høbieringen maadelig. Skov er her fast intet af, undtagen lidet ved nogle faa af Herregaardene. I gamle Dage har her været meget Skov, som kiendelig kan spores i Torve- og andre Moser, men siden Skovene alt vare borte, den Tid Landet blev sidst matriculeret, blev Hartkornet nøie beregnet og temmelig høit sat i Matrifelen, hvorudover Bønderne her og der ere ikkun i maadelige Omstændigheder. Formedest Mangel paa Skov og Torve-

Jurisdiction.

Beskaffenhed.

ffier

fikær, er her og paa de fleste Steder Mangel paa Ijdebrand, dog findes ved nogle faa Herregaarde god Tørvefikær, saasom ved Kiergaardsholm, paa Grændsen imellem Salling og Harslyssel, der er en stor Strekning, hvor Jorden er Bitriolisk og falder fikær Tørve-Grund. Om de besønderlige Jord-Arter og Mineraliske Ting, som findes paa Suur, bliver siden ved samme Lands Beskrivelse, handlet. Af den skadelige Sandflugt vides ikke meget her i Amtet, undtagen ved Sæbye i Hærherred, hvor den tager temmelig overhaand. Foruden de ordinaire Sorter Fiske, falder her i Limfjorden Helt og Smelt, men i Almindelighed har Fiskeriet i denne Fjord her omkring Landet paa nogle Aar meget aftaget. Korn avles af alle Slags, i sær Byg og Rug. Men Indbyggernes beste Næring er Opdræt af stort Kvæg og Heste. Af Riser og Øren optreffes en Mængde paa Landet, hvorom der bruges den Talemaade: Den Stud er aflaget, det er, den er dnh, bred og kortbeenet. Af gode og sterke Heste legges og en stor Mængde til, men de fleste falde noget grove, og har ikke fuldkommen den Finhed, som hører til fikærne Heste. Bøndernes Huse ere, neden under Taget, bygte af en tyk Beg af Veer, i steden for Bindingsværk, som kan staae i mange Aar. Mandfikærnet er et stort og tungt Folk, som kommer af den sterke Føde de nyde, thi i Salling spises meget og godt, da Landet er rigt paa Kiød, Smør, Ost, og Fisk. Kvinderne ere meget duelige, og, foruden deres sædvanlige Huus-Arbeid, forfærdige de en stor Mængde Lærveder, som Kiebmændene kibe og udføre, samt Badmel, sribet hiemgiort Tøi af alle Slags, og en Sort Tøi slaget paa Linned, som de kalde Tøe-Syl og Tre-Syl. Almuen her betegner alting ved Bindene, saasom: Potten staaer vesten i Kammeret, min Hue hænger norden

for. Vinduet, og' saa videre. Udi dette Amt ligger den Riobsted Skive, hvis Beskrivelse nu følger.

Skive.

S k i v e.

Situation. Skive er en temmelig god Riobsted, liggende i Hindborgherred, ved Skive-Aae, hvor den falder ud i Limfjorden, 4. Mile nordvest fra Viborg, 10. Mile fra Halsborg, 6. Mile fra Holstbroe, $3\frac{1}{2}$ Mile fra Nykøbing i Mors, paa Kartet under 56. Grader 43. Minuter Latitudinis, og 24. Grader 52. Minuter Longitudinis.

Navn og Vaaben. Hvoraf Byen har sit Navn, vides ikke; thi at Navnet skulde være af Skibe og Skibesfart, er meget uvist. Byens Vaaben, som den fører i sit Seigl, er en lang Broe, hvorunder sees en Ørred; Formodentlig har denne Fisk været den beste og mest bekiendte, som for- dum i Overflødighed er fanget i Skive-Aae, hvorover Broen gaaer. Der fanges vel endnu Dreder, men ikkun saa og smaa. I Seiglet, som endnu bruges, staaer det Aarstal 1579.

Ålder og Skiebne. Man veed ikke, hvor gammel Skive er, og siden Byen saa ofte er afbrændt, hvorved dens gamle Documenter mest ere bortkomne, veed man lidet eller intet af dens forrige Tilstand og Skiebne. Men at den i det mindste har været bekiendt fra Begyndelsen af det 14. Se- culo, det viser et Document af 1304. som nævner Kirken i Skive, og Hvitfeld fortæller, at tredie Parten af Skive og Aaen var iblant det Gods, som 1327 blev tildømt Erik Waldemarson af Sverige for Moderne-Årv her i Landet. Egeledes regnes Skive Bye 1329. iblant det Gods, som Hr. Ludvig Albretsons Arvinger skulde beholde i Pant af Riget. Om Kong VALDEMAR den sidste findes, at han

1367.

SKIVE.
at see fra den Søndre Side.

A. Grohau del.

L. Haas. sc. 1767.

a. Kirken. b. Skivehuus mældegård. c. Lands-Dommer Rothes Gaard. d. Amt=Stuen. e. Kiøbmand Swirtes Gaard. f. Bleg-Dammen og Tømmer-Pladsen.
g. Modder-Machinen. h. Øster-Port og den store Vester-Bræ. i. Fisk Ræse=Stedet. k. Gang=Træ. l. Vej til Refen kirke. m. Landevej til Salling-Sund. n. Skive=Aæ. o. Fiskerlullet. p. Broholm Enge. q. Braarup Mark. r. Høls-Vou. s. Lande-Vejen til Wiborg. t. Holmen. u. Esker=Holm

1367. har holdet Retterting i Skive. Ligefaa om Kong ERIK af Po-
mern, at han der 1406. har haft samme Forretning. Byen er ikke
stor, ikke heller er den alt for vel bygt, dog bedre og kionere, end man
efter saa mange uhykkelige Ildsvaader skulde formode; thi alene i dette
Seculo har den lidt fire Gange Skade af Ildbrand, nemlig 1715.
1725. 1748. og 1749. Men og i ældere Tider har den adskillige gange
været hiemsøgt af samme haarde Skiebne. Saa det er ikke at undre
paa, om man nu i Skive finder fattige Borgere boe i smukke Huse, i
steden for at der før har boet formuende Folk i flette Bygninger. Om
her i gamle Dage nu udi denne Bye har været noget Kloster, bliver
uvisst, indtil det kan documenteres, men end uvisser, at det, som nogle
foregive, har været et Graabrødre Kloster, i det mindste findes her
intet Spor af noget saadant.

RESENIUS i sin skrevne Atlas beretter, at Kong VALDEMAR Privilegiet.
ERIKSÖN den Slesvigske har 1326. stadfæstet Skive Bye de forige
Kongers Privilegier, hvilket er et Beviis paa, at den, som Kiøbsted,
maae være en god Deel ældere. Siden ere Byens Friheder confirme-
rede og til deels forbedrede, af Kong CHRISTOFFER af Beyern, da
han 1443. den 22. Januarii var paa Skive Slot. Af Kong HANS
1500. Kong FRIDERIK I. 1530. Kong CHRISTIAN III. 1540. Kong
FRIDERIK II. 1560. 1578. 1580. Kong CHRISTIAN IV. 1589.
1596. 1618. Kong FRIDERIK III. 1648. Det Privilegium, som
Skive Borgere 1530. fik af Kong FRIDERIK I. foruden at det stad-
fæstede deres forige Friheder, lydede paa disse tre Poster, (1) At de
maatte have en fri Torvedag hver Fredag, (2) At ingen Fremmede
skulde giøre Forprang med nogen Kiøbmandskab to Mile paa alle Si-

der omkring Byen, (3) Om Borgerne gjorde Borddag eller Slagsmaal i Byen, da at bøde til Kongen 3. Mark og til Byen 3. Mark, men skede det af udenkommende Folk, da at bøde til Kongen 4. Mark og til Byen 4. Mark. 1567. har Kong FRIDERIK II. bevilget Borgerne i Skive, at, efterdi de ere blevne forarmede, og foraarfagede at afhænde nogen Eiendomme fra Byen, saa de har Manget paa Foering til deres Dvæg, maae de indhegne deres Byes Sorte, og deraf gjøre Ager og Eng, som dem nyttigst kan være. I vore Tider har Skive Bye af Høistfelig Kong FRIDERIK V. faaet allernaadigst Privilegium under 30. Maji 1759. at have Kjøbsted-Ret 3. Mile om Byen eller saa langt som Salling rekker, som ingen anden Kjøbsted i Danmark har.

Gader og
Huse.

Byens Gader ere: Udelgaden, Nørregade, Østergade, Slotsgaden, Tinggaden, Synderbyegade, Vestergade, Torvet. Her har og før været Grydergade, men siden Grydebrænderi længe siden er ophørt, ere de Huse, som deraf havde Navn, regnede under Synderbyegade. Der findes i Skive Bye 91. Gaarde og Huse, bygte af Muur og Bindingsværk, og alle teglhængte. Disse ere i Kjøbstedernes Brand-Casse forskrede til 1766. Aars Udgang for den Summa 65970. Rdlr.

Indbyggere.

Byens Indvaanere udgjøre i alt 80. Familier, bestaaende af 338. Siæle over 12, Aar. Disse ere: Kirke-Betienterne, nemlig, Sognepresten, den Residerende Capellan, Chor-Degnen tillige Skoleholder for Byens Ungdom, Under-Degnen som er Klokker og tillige Skoleholder i Landsbyerne og Anneret, Organisten. Øvrigheden, nemlig, Byfogeden som tillige er Hervedsfoged over Salling's fire Herreder,

reder, Bye- og Herreds-Skriveren. Amtsforvalteren over Halsds- og Skivehuus-Amtet boer og her, siden Amtstuen for begge disse Amtter holdes i Skive, hvor de Kongelige Skatter af Penge og Korn betales. Kiobmænd ere her 16. og, foruden 11. Agerdyrkere som holde Heste og Vogn, 5. Skippere som have Skibe, 3. Fiskere, og 2. Dagleiere, bestaaer det øvrige Borgerskab af følgende Handverkere:

Barberer	„	„	1	Varykmager	„	„	1
Farver	„	„	1	Sadelmager	„	„	1
Felberedere	„	„	3	Skomagere	„	„	11
Grovsmed	„	„	1	Skrædere	„	„	7
Guldsmed	„	„	1	Snedkere	„	„	4
Hattemagere	„	„	2	Tommermand	„	„	1
Kobberfmed	„	„	1	Skibs-Tommermester	„	„	1
Muurmester	„	„	1				

Raadhuset, som laae ved Torvet, brændte 1715. og siden det ei igien er blevet opbyggt, er Bye- og Herreds-Ringet efter den Tid holdt i et og andet dertil leiet Borgerhuus. Byetings-Retten holdes om Fredagen og Herreds-Ringet for Salling Land hver Mandag. Byens Øvrighed har forud været Borgemester og Raad, og man finder nogle Raadmænd at være begravne i Kirken. 1672. var endnu Valter Clerk Borgemester i Skive. I lang Tid og fra sidst i forige Seculo har alene været en Byfoged som nu tillige er Herredsfoged over de fire Herreder i Salling og en Byfriver tillige Herredskriver; thi ved Kongeligt Rescript af 12. Maji 1727. er bevilget, at Herredstings-Retten for Salling maae holdes i Kiobsteden Skive. Den nu værende Bye-

Raadhuus
og
Øvrighed.

og Herreds-Foged General-Auditeur Rothe er tillige Landsdommer i Viborg.

Kirken. Kirken ligger et Byffe-Skud i Syd-Sydvest uden for Byen, paa en høi Bakke, hvorfra falder en behagelig Udsigt, og hvorunder er en meget stor, viid og lang dyb Dal, hvorigiennem flyder Skive-Aae, hvilken kommer fra Synnen af Karup-Aae, og tager sit Løb herom ved Byen ud i Limfiorden. Kirken er ifkun liden og neppe stor nok til Menigheden, thi foruden Kjøbsteden Skive hører og til Sognet endeel Byer og Gaarde paa Landet. Den siges at være bygt af en Jomfrue, efter et Løfte, hun i Havsnød havde giort. Den er bygt af store hugne Steene og belagt med Blye, men, fordi den ligger høit og Vinden idelig bryder derpaa, behøver den altid Reparation. For endeel Aar siden blev af hver Kirke i Jylland, efter Høistfelig Kong FRIDERIK V. Befaling, givet 1. Rigsdaler til denne Kirke, hvilken da blev derved nogenledes vel i Stand sat. Taarnet, som ikke er stort, fik da og et nyt høit Spir med Kongens Navn i Fløiet. Udi Taarnet er et godt Seirverk og tvende gode Klokker, den ene nye støbt i Kjøbenhavn 1724. Paa den ældre staaer et Corpus med nogle ulæselige Bogstaver over. Ved Kirken er et Sacristie, hvor Capellanen forretter Skriftemaal, derunder er en aaben Begravelse, hvori er nedsat Cancellieraad Riis Tolder i Christianssand og hans Frue Christiana Charlotte von Bylow. Der er og ved Kirken en liden Korskirke, hvorunder er en Begravelse, derudi hviler Ritmester Lautrup til Østergaard. Kirkens indvortes Prydelse er maadelig. Altertavlen er 1600. bekostet af Lænsmanden Jacob Hög og Frue Elle Maltes Dotter, hvis Baabener findes derpaa, men repareret 1700. af Amtsforvalter Wirtenberg og Marie Overgaard.

Kalk

Kalk og Duff bekostet 1749. af Justigraad og Amtsforvalter Andreas Lund og Fru Mette Arctander, efterat det forige af Ilden var fortæret. Orgelverket er lidet, og alene af 7. Stemmer, bekostet 1696. Paa Choret, som samme staaer, findes trende Baabener og Aarstal 1699. Paa Hvalvingen derover har staaet 6. Adelige Baabener, hvoraf nogle ved nye Kalkning ere udslittede, af Underkriften hos de øvrige læses disse Navne, Wibeke Rosenkrands, Sophia Below, Christen Tott, og Aarstal 1617. Paa Pulpituret i Taarnet staaer tvende Baabener, med de Bogstaver T. B. og B. B. samt Aarstal 1625. Uigeledes paa de to øverste Stole tvende Baabener, med Underkrift: C. G. F. og M. S. W. samt Aarstal 1670. I Kirken hænge trende Lysekroner, den øverste og mindste givne 1735. af Byfoged Povel Falricius, den mellemste og største 1699. af Ridsmand Niels Pederfen Lærskov, den tredie bekostet af Kirken selv 1725. Imellem disse hænger et smuk udtaklet Skib foræret af nogle Byens Søefarende. I Korskirken er et Epitaphium af 1702. over Sognepresten Laurids Breth, et andet af 1654. over Raadmand Erich Oluffen. Oppe i Kirken sees et Epitaphium over Sognepresten Laurids Knudsen som døde 1652. og neden for Prædikestolen et andet af 1620. over Raadmand Oluf Thornson. Skive Kirke har af første Færd været indviet St. Peder til Ære, som bevises af et Testament udgivet 1304. hvorudi een har givet til St. Peders Kirke i Skive tre Mark, Ecclesie Sancti Petri in Skiuæ tres marcas, altsaa er det urigtigt, naar RESENIUS kalder den Vor Frue Kirke. Anno 1515. tillod Kong CHRISTIAN II. at Kronens Kirke Skiffue Kirke maatte incorporeres og legges til det Vicarie St. Nicolai Alter paa den nørre Side i den Hellig Lands Capel i Viborg Domkirke,

Domkirke, som Niels Clemirson funderet havde, dog forbeholdt Kongen sig til bemeldte Kirke og Vicarie Jus Patronatus.

Skole. Skolehuus er her ikke, men Skoleholderen leier et beqvemt Huus, som af Byens almindelig Casse betales. Tilforn var i Skive en Latinsk Skole, hvilken udi Kong CHRISTIAN VI. Tid, ved de smaa Skolers Reduction, blev nedlagt, og dens Indkomster 1740. henlagte til Skolen i Viborg.

Fattige. I Skive er intet Hospital, men de Fattige lide dog ingen Mangel, thi foruden Indkomsterne af de smaa Capitaler og Jorde som de Fattige har, og i HOFMANS Fundament Tom. III. pag. 450. ere anførte, nyde de aarlig frivillige Gaver af Borgerkabet, Blok-Pengene i Kirken, Byffe-Penge ved Brylloper, og hvad som gives ved Kiøb og Sal.

Skivehuus I den østre Ende af Byen, tet ved Skive-Aae, ligger det gamle Slot Skivehuus, som forudm hørde Kongen og Kronen til, og tiende de Kongelige Befalingsmænd over Skivehuus-Læn til Bolig. Efter Souverainiteten er dette Slot afftaaet til Particuliere, og blevet en frie Sædegaard, hvorom siden mere paa sit Sted.

Skibsfart og Handel. I Skive er ikke ubeqvem Leilighed til Skibsfart, formedelst den sfionne Aae, som løber tet forbi ved Byen, og Limfiorden, som paa mindre end en Fierdingvei nær gaaer op til Byen. Dog kan ikke bruges store Skibe, siden Fiorden paa sine Steder, i sær ved Lykstor, har de bekiendte Grunde og udybe Overfarter. For nærværende Tid har Byen ifkun 5. Skibe, som gaae paa Aalborg, Kiøbenhavn og østen paa Norge. Sold-Betienter er her ingen af, men Skibene klareres ved Aalborg Soldsted, som de skal passere frem og tilbage. Hidindtil har de lossat og ladet ved Bredden af Limfiorden, men nu bliver Laen

Aaen ved Borgernes berømmelige Omsorg opmuddret, indplanket og gjort seglbar, at de kan gaae lige op til Byen, lade og losse ved Broen, og finde i Aaen en beqvem og sikker Havn. Varerne, som udføres, bestaae mest i Landets Producter som koes af Bonden, hvorimod hentes Tømmer, Jern, Hør, Hamp, Salt, Fiere, Humle, Kul, Kalk, Sæbe, Sukker, Specerier, og hvad andet, som Landboerne behove og til dennem udsælges. Nogle faa handle med Gryder, Potter og Træsko. Foruden den liden Handel og Skibsfart, her saaledes drives, bestaaer Byens øvrige Nærings Midler i Avling, Fiskerie, men fornemligt Ol-Sal og Brændeviins-Brænderie. Dog denne sidste Næring saavelsom anden Byens Handel svækkes alt for meget ved den ulovlige Land- og Forprang, som gaaer i Svang paa Landet, saa at Skive Bye mere er i Af- end Tiltagende.

Hvad Avlingen angaaer, da eier Byen 20. Tønder Hartkorn Avling. fri Riøstved Jord, og har derforuden 12. Tønder matriculeret Bondes Jord, som bruges efter hver Eiers eget Behag, og enhver eier saameget deraf, som han ved Leilighed kan tilkøbe sig, saa at Jorden ikke følger Husene.

Fiskeriet i Limfjorden og Skive-Aaer er, frem for i forige Tider, Fiskerie. faare lidet og ringe, neppe til Indvaanernes Fornødenhed, langt mindre at affette til andre, det er og nu af omliggende Naboer meget indfrenket.

Byens Consumptions Udgift har været for Aaret 1758. Consumption.
 1215. Rdlr. 1761. 1050. Rdlr. 1764. 1000. Rdlr. 1767. 1000. Rigsdaler.

Fire aarlige Markeder holdes i Skive, nemlig, den 2. Januarii, Markeder. den 6. Maji, Tisdagen efter Trinitatis Søndag med Kramvare tre-
 D. Atlas Tom. IV. 311 Dage,

Dage, og den 21. Augusti med Heste, Dvæg og Kramvare i tre Dage.

Hindborg-
Herred.

I. Hindborg-Herred.

1. Odinse Sogn (a). Odinse Bye. Framleslev Bye. Nestild Bye. Lille Ramsing Bye. Kustrup Bye. Savstrup to Gaarde. Vestergaard.
2. Sem Sogn (b). Sem Bye. Krarup Bye. Haldborg to Gaarde. Brøndumbek to Gaarde.
3. Zvidberg Sogn (c), Annex til Brøndum. Hvidberg Bye. Bending en eenlig Gaard. Holmgaard en eenlig Gaard. Krarup Mølle. Ketterup Mølgaard en eenlig Gaard.

4. Brøndum

- (a) Kirken ligger midt i Odinse Bye, er temmelig stor, bestaaende af 5. Svækvinger med gammeldags malede Bibelske Historier. Den har et maadeligt Taarn og tvende Waabenhuse. Paa Altertavlen findes tvende nu ukjendelige Waabener med disse Navne J. H. M. og L. M. D. M. samt Aarstal 1602. Der findes en liden Tavle med Presternes Navne siden Reformationen.
- (b) Kirken er tækket med Blye og har et anseeligt Taarn, indvendig jirlig, med en smuk Altertavle, Prædikestool, samt et Pulpitur. Gulvet er lagt med Breder, og i Taarnet en Begravelse for Presterne.
- (c) Kirken er liden, men smuk, og belagt med Blye, har et maadeligt Taarn, og indvendig prydet med en jirlig Altertavle og Prædikestool, som Christen Linde til Kierraardsholm 1750. har bekostet. Paa Kalk og Duff af Sølv staaer treende Waabener af Helvig Lindenov, Mogens Hög og Christence Rosenkrands med Aarstal 1642. Paa en gammel rød Messegel staaer tvende Waabener med disse Bogstaver: E. C. V. B. og E. S. K. og Aarstal 1690.

4. Brøndum Sogn (d), Brøndum Bye. Netterup Bye. Grove Bye. Groveholm.
5. Dolling Sogn (e), Annex til Balling i Røddingherred. Dolling Bye. Refshoved en eenlig Gaard.
6. Ottring Sogn (f), Annex til Odinse. Ottring Bye.
7. Hindborg Sogn (g), Annex til Lem. Hindborg Bye. Rogling en eenlig Gaard. Horffegaard en eenlig Gaard. Gravgaard to Gaarde.
8. Dølbye Sogn (h), Annex til Lem. Øster Dølbye. Vester Dølbye

333 2

- (d) Kirken med Taarnet er 1747. af Christen Linde til Kiergaardsholm sat i god Stand. Altertavlen er bekostet 1616. men siden tillige med Prædikstolen 1739. af Niels Linde og Frue Karen Rosenkrands smukt stoffet og opmalet. I Altergulvet staaer en Tavle, hvorpaa Presten Morten Madsen Brøndum med Kone og 13. Børn er skildret, disse har 1742. givet to store Messing-Stager til Kirken. Paa Kalk og Duff af Sølv staaer Ulfelds og Gides Waabener med Aarstaa. 1652. Inden Kirkedøren er Presterne Begravelse.
- (e) Kirken har et maadeligt Taarn, og er baade uden og inden vel vedligeholdt. Altertavlen og Prædikstolen har Christen Linde 1753. smukt ladet stoffere.
- (f) Kirken er med Taarn. Derudi tvende smaae aabne Begravelser, i den ene er nedsat Sognepresten Hans Kierumgaard og Hustru, den anden tilhører Kirke. Gieren Hans Hegelund.
- (g) Kirken er liden. Kalk og Duff foræret 1678. af Sognepresten Niels Simonsen og Hustru Sille Eggerts Datter Billeberg. Hindborg er tilforn kaldet Hønborg, men i ældere Tider finder man det skrevet Hærborg og Hærnborg. Af denne Bye haver Herredet sit Navn.
- (h) Kirken er temmelig stor, takt med Bye, og har et anseeligt Taarn. Den er 1750. sat i meget god Stand baade ud- og indvendig af Kammerherre og

Dalbye. Frudstrup Bye. Tolstrup to Gaarde. Eskier to Gaarde. Holmggaard en eenlig Gaard. Ørenvad Bye. Rud-Mølle.

9. Resen Sogn (i), Annex til Skive. Resen Bye. Krabbesholm Hovedgaard. Resengaard en eenlig Gaard. Røgild en eenlig Gaard. Dalbyvad to smaa Gaarde. Haagens-Mølle.
10. Skive Sogn (k). Skive Røbsted. Skivehuus Hovedgaard. Bind Bye. Lund Bye. Jægerriis Bye. Vilstrup Bye. Evansøe. Nørbiørg en eenlig Gaard. Glatstrup en eenlig Gaard. Brørup Gaarde. Sammelgaard en eenlig Gaard.

2. Ketting-

og Amtmand Baron Verner Rosenkrands, søn og i Viborg af Caspar König har ladet støbe en ny Klokke dertil. Dalbye findes og strevet Dalbye eller Daalbye.

- (i) Kirken er liden og smuk, og holdes i god Stand af Eteren Kammerherre Baron Rosenkrands paa Krabbesholm. I Taarnet hænge tvende Klokker, hvorpaa skal være ulæselig Skrift. Altærtøiet er smukt, Altertavlen, Prædikestool og Font nye og yndelig stafferede. Kalk og Døp er stærk forgyldt, hvorpaa staaer tvende Vaabener med disse Bogstaver: H. L. S. og J. P. Resen har og før Reformationen været Annex til Skive-Kald, thi man finder, at 1514. har Hr. Jacob Mouridsøn af Kong CHRISTIAN II. faaet Præsentation paa Skiffue Kirke med sit Annex Resen.
- (k) Skive Kirke er forhen med Byen beskrevet. Ved Bind og Lund Byer gaar et Vadsted, som skiller imellem Viborg-Stift og Nibe-Stift paa denne Kant. Bemeldte tvende Byer ligge i Sølling Land, men de øvrige Sognets Byer og Gaarde ligge paa den anden Side af Skive-Åen i Tiendsherred. Paa Samelgaard har altid boet fornemme og velhavende Folk.

2. Rødding-Herred.

Rødding-
Herred.

1. Balling Sogn (a). Synder-Balling Bne. Nørre-Balling Bne. Braa Bne. Nittrup Bne. Gust Bne. Nørbye. Vesterbye. Nesbekgaard. Ballinggaard. Over-Mølle. Neder-Mølle. Anneret hertil er Vølling i Hindborgherred.
2. Lem Sogn (b). Lem Prestegaard. Synder-Lem Bne. Vester Lem Bne. Nør-Lem Bne. Øpperbye. Haastrup Hovedgaard. Straaden. Dalsgaard. Kurup en eentig Gaard. Vallis Huus.

3 3 3 3

3. Røding

- (a) Byerne ligge i en Runddel omkring Kirken, og ingen over en halv Tierding Wei derfra. Kirken er baade ind- og udvendig af maadelig Anseelse, og har før haft Taarn, men nu intet. I Korskirken, som er bygt til den syndre Side af Kirken, er en liden Begravelse, hvori hviler Provsten Johan Melchior Hyphof. Før Taarnet nedfaldt, skal derudi have været indmuret en stor huggen Steen, hvorpaa, efter gammel men uden Tvivl rigtig Tradition, har staaet denne Læsning: Bispem i Bilgraf slog Ridderen paa Holmgaard Slot for Fædrift ved Balling Bek. I Nør-Balling Bne ligger en Gaard kaldet Bilgraf, hvor en Biskop i de Catholske Tider skal have boet, og paa samme Byes Eiendom, næsten en Tierdingveis vesten for i Heden, sees endnu Runder af en gammel Bygning samt hvor Indkørselen og Graverne derom har været, Stedet kaldes endnu Holmgaard Slot, hvor den omurelte Ridder skal have boet.
- (b) Lem Kirke, som først var tættet med Straa, blev afbrændt ved en usofsig Karl, som fød efter Duer paa Laget, men blev igien 1588. opbygt af Tyge Krabbe til Busstrup, som denne Inscription paa den nederste Stool ved Kirkedøren udviser.

Der mand Guds Aar mon skrive
Et tusind fem hunder otte og firsinstive,
Lod Erlig og Velbyrdig Mand

Tygge

3. Røding Sogn (c). Røding Bye. Spøtterup Hovedgaard. Møllerup Bye. Rier Bye. Riergaard. Eistrup Bye. Eistrupgaard. Knud Bye. Grundvad en eenlig Gaard. Strømmen en eenlig Gaard. Nye-Mølle. Skydsgaard.

4. Saasum

Tygge Krabbe paa min Sand
Denne Kirke opbygge paa nye
Med Tømmer, Stien, Kalk oc Blye
Som gandske var afbrend
Uden denne Muur som stod igien.

Taarnet er 33. Alne høit. Kirken stor og rielig, har en Idbygning til Synnen, hvorunder er en aaben Begravelse, derudi hviler bemelte Tygge Krabbe og hans Frue Ingeborg Juul i Rister med Løder overtroene, der staaer og Oluf von Lassen med begge sine Fruer Elisabeth Friis og Magdalena Jacobina Worm. Altertaalen, Prædikestolen og Pulpiturret ere 1754 med Maling smukt stafferede. Paa Messehagelen af rødt Gløiel, saavel som paa de søerfic Stole, staae Tygge Krabbes og Frue Ingeborg Juuls Vaabener. Lem Prestegaard ligger for sig selv strax ved Kirken. Paa Marken imellem Vester og Nør-Lem Byer vises Røder af et gammelt Capel eller Kirke, af hvis hugne Steene endeel siges at være brugte til Busstrups Bygning, paa sammes Kirkegaard har været en hellig Kilde, som endnu sees, men er ubrugelig.

- (c) Af dette Sogn harvt Rødingherred sit Navn, det kaldtes forudm Ryttinge Sogn. Kirken er tækket med Blye, og indvendig smukt hvælved og med Piller, har et anseeligt Taarn med et høit Spir, som er takt med Spaan. Høfestagerne ere givne af Henrich Belov og Frue Elisabeth Skram, over hvis Søn Friderich Belov der ligger en Ligsteen i Kirken. I Kirken er en aaben Begravelse for Spøtterups Giere, og et smukt Pulpitur, som Axel Rosenkrands og Frue Karen Retz har ladet giøre med deres Vaabener paa. Der findes og Favler opsatte over 3de Stedets Præster og Forpagter Laurs Nielsen.

4. **Haasum Sogn (d). Haasum Bye. Kiergaardsholm Hovedgaard. Wellum Bye. Torup Bye.**

5. **Kreis**

- (d) Kirken, som har et maadeligt Taarn, er liden og jirftig, tækket med Blye, og overalt baade ud- og indvændig sat i meget god Stand af Christen Linde til Kiergaardsholm, hvis Fader Niels Linde 1710. havde ladet giøre et smukt Pulpitur i Kirken og ladet Altertavle og Prædikestool slaffere. I Choret hænger en Træ-Tavle, hvis Inscription viser, at Melchior Glob til Wellumgaard og Forsædre her ere begravne: Subjcto loco depositi sunt cineres Nobiliss. Melchioris Glob ut & quorundam ex eadem familia procerum, qui longa serie hæreditarium domicilium in Wellumgaard viventes habuerunt. Ossa eorum An. 1628. a militibus hostilis exercitus, patriam sibi tum armis vindicantis, in arctiorem angulum coacervata, ut locum sepulturæ pedestris cohortis signifer, in proximo pago mortuus, occuparet. Quamvis autem facilis sit jactura sepulcri, cum cælo tegatur, qui caret urna, tamen ut de ruentis ævi dubia forte, alternantisque fortunæ variis casibus, proque majorum felici memoria monumentum quæcunqve hic exstaret, tabulam hanc poni curavit Magnus Hög Anno 1636. Denne Melchior Glob var den sidste Mand af Slægten, med hvilken Waabenet blev nedlagt. Over Chorsdøren staer malet 10. Waabener med disse Navne hos: Melchior Glob af Wellumgaard, Anne Lunge, Gregers Ulkstand hand bygte først Kiergaardsholm, Olger Ulkstand, det femte Navn er overkalket, Styge Hög, Anne Ulkstand, Helvig Lindenov, Mogens Hög, Christence Rosenkrands. Ved Skolen i Haasum Bye er et grundmuret Hospital for fem fattige stiftet 1757. af Justitiraad Hvas de Lindenpalm og Frue Maren Lofs. Wellumgaard har fordmum været en Herregaard her i Sogn, men er længe siden nedbrudt, og i stedet derfor Kiergaardsholm paa et andet Sted opbyggt af Gregers Ulkstand. Saa er og Wellum Bye Tid efter anden bleven øde, og dens Mark og Eendomme underlagt Kiergaardsholm, hvorunder og ligger Hedehus og en Weirmølle. Paa Wellum Mark er en Hoi, hvori 1627 blev opgravet en Urne eller Grube af Metal fuld af brændte Been, og nogle mindre dito fulde af Aske og Haar, samt et stort rustet Sverd.

5. Kreiberg Sogn (e), Annex til Røding. Kreiberg Bye. Sinderup Bye. Overgaard. Kreiberg Gaard. Nør Andrup Bye. Grundvad. Homelgaard. Giedholm. Bakgaard. Norsgaard. Gamelhede. Hestehauge.
6. Ramsing Sogn (f), Annex til Hæsum. Ramsing Bye. Sinder Andrup Bye. Wiisholm en eenlig Gaard. Bustrup Hovedgaard.

7. Liim

- (e) Kirken er med Taarn og Hvalving forsynet. En nye Altertable, indluft Skrifte og Dagne Stool, alt med smuk Maling, bekostet 1753. af Afleser for Jens Hofman til Raas. Hestehauge er en smuk Aulsgaard, som ligger under Spøtterup Hovedgaards Tært, og kan stalde 50. Stude. Kreiberg heed forudm Krøgeberg, og havde sit eget Birk og Birketing, hvorom findes saadan Efterretning, at Biskop Jörgen Friis i Viborg 1523. forhvervede Kong FRIDERIK I. Brev, at han og Efterkommere Biskoper i Viborg skulde nyde og have Ryttinge Sogn, med alle des Jubbnggere, haus og Stigtets Borne, under eet Birketing til Krøgeberg Birk, og at han maac legge samme Ting paa et beileligt Sted hos hans Gaard Spytterup, og der lade holde Birketing og Birke-Ret, og Hjelpe hver Mand i Birket til Long og Ret. Dette Krøgeberg Birk eller Kreiberg Birk, som hørde til Gaarden Spøtterup, varede ved til efter Souverainiteten, da det med flere smaa Birker blev underlagt Sallingherreds Ting.
- (f) Kirken er liden, men jirlig, og tækket med Blye, prydet udvendig med et fiønt Taarn, indvendig med smuk Altertable, Prædike og Skrifte Stool. Paa Altertavlen staaer Oluf von Lassens Naaben, som 1717. har ladet Kirken staffere. Ved Kongeligt Rescript af 17. Januar. 1747. er det Eieren af Bustrup tilladt med Familie og Folk at søge hvilken han vil af Lem og Ramsing Kirker, imod at hvert Steds Prest nyder sin fastsatte Indkomst, og at Accidenkerne paa Tro og Love decles. Saavel efter gammel som ny Matrikel er Bustrup Hovedgaard med en stor Deel af sin Mark og Eiendom

7.. Liim Sogn (g). Liim Bye. Kaas Hovedgaard. Smedemark Bye. Badum Bye. Halsbek Bye. Synderbede Bye. Nørhede. Trerupgaard. Sindinggaard. Svinstiegaard. Vester-Hierup. Øster-Hierup. Bavnsgaard.

8. Veibye

Eiendom beliggende i Ramsing Sogn, men da dens meste Mark ligger i Lem Sogn, har Eierne i forrige Tider mest holdet sig til Lem Kirke, hvilket har givet Anledning til forbemelte Kongelige Rescript. Andrup nævnes i gamle Documenter Antorp. Gamle Breve af 1404. 1452. nævne tvende Gaarde som da har ligget i dette Sogn, nemlig Trædbensgaard og Blesberg. Den sidste finder man i Kong CHRISTIAN II. Tid at have tilhørt Kronen og været et Kongeligt Læn; thi 1521. var Rasmus Clementsøn Kongens Embedsmand paa Blesberg, og 1522. fik han Qvittantz paa Regnskab af Blesberg Gaard og Blesberg Læn, fra den Tid han samme fik efter Eiler Bryske. Formodentlig er denne Gaard siden kommen under Busstrup, og der er en gammel Tradition, at Busstrup er samlet af tvende mindre Gaarde, af hvilke den ene skal have ligget i Lem, den anden i Ramsing Sogn.

- (g) Om Limfjorden i gamle Dage ved nogen Hændelse har faaet sit Navn af Liim Sogn og Bye, som den saa nær paa denne Kant anrører, kan gierne være, endtsiønt man intet Beviis har derfor. Men at Liim eller Lime Sogn, som nogle holde for, skulde saa være kaldet af Limfjorden, er vel neppe saa. Kirken er af god Bygning og har et anseeligt Taarn, heed forud St. Vincentii Kirke, og blev 1176. af Biskop Niels underlagt Domkirken i Viborg. Paa den østre Ende, hvor der er en liden Udbygning, staaer i de øverste Hierne: Steene udhuggen paa den ene Side en Elefant, paa den anden en Pard. I Udbygningen har Statsråad og Landsdommer Christopher Bartholin til Raas og Frue deres Begravelse. I Kirken, som er jirlig indvendig, er et Pulpitur for Eieren af Raas. Paa søndre Siden sees en tilmuret Dør, hvilken efter gammel Sagn har været en Dør for Munkene, som skulle haft et Kloster tet ved Kirken i en Gaard kaldet

8. Veibye Sogn (h), Annex til Lem. Veibye Bye.

Harre-
Herred.

3. Harre-Herred.

1. Durup Sogn. Durup Bye. Tovstrup Bye. Lundgaard. Durupgaard. Nygaard.
2. Sæbye Sogn (a), Annex til Navtrup. Sæbye Bye. Brynderup Bye. Holmgaard.

3. Viil

kaldet Limegaard, hvilken nu er en ordinair Bondegaard, men Tegl og Gruus, som der allevegne opgraves, vidner om en anseeligere Bygning i fordum Tid. Men som man i gamle Skrifter ikke finder det allermindste nævnt om saadant Kloster, er det troligere, at Canikerne i vor Frue Kloster eller af Domkirken i Viborg, som Lime Kirke tilhørde, har og her haft sig en Lyst- eller Vols-Gaard, hvilken i saadan Henseende kan være kaldet Klostersgaarden. Prestegaarden ligger i Nalbek Bye, hvilken man kan være lagt til Kaldet siden 1654. thi da supplicerede Presten Jens Holst, siden Kaldet var ringe, og han hverken havde Annexgaard eller Prestegaard, at Kongen vilde unde ham en Kronens Eieendoms Gaard fri, som han havde i Fæste og svarede Udgifter af som en Bonde. Nalbek menes at hede saa af Halesfangsten, som paa visse Eider falder strax ved Byen. Syn-derhede kaldes saa af en liden Hede, som ligger derved. Og Sierup har formodentlig fordum været Hedetorp.

- (h) I Kirken, som er liden og med Taarn, findes paa Alteret en stor antique Jern-Lyestage med 4. Fodder til 7. Lys, som er en Levning fra de Catholske Eider. Saa er og Patellet meget gammelt, hvor inden paa staaer Laminet med Fanen og deromkring med Munkeskrift: Agne Dei miserere mei.
- (a) Kirken er uden Taarn. Fra omtrent 1747. er en stor Deel af Sæbye og Blyngs Hede ødelagt af Sandflugt, som idelig tiltager.

3. Viil Sogn (b), Annex til Navtrup. Viil Bye. Strandgaard. Vestergaard. Norup Gaard. Skjoldal Gaard. Tangelaus.
4. Navtrup Sogn (c). Navtrup Bye. Glynge Bye. Bysted Bye. Kierbye.
5. Torum Sogn (d), Annex til Junget i Nørreherred. Møgel Torum Bye. Lille Torum Bye. Hinderup Bye. Hegelund Gaard.
6. Aasted Sogn (e), Annex til Selde i Nørreherred. Aasted Bye. Østergaard Hovedgaard. Nessum Bye. Nessum Mølle. Bilholm. Vestenbiørg Gaard. Søgaard. Sæbygaard. Sæbygaards Mølle. Risum Bye. Torp Bye. Elkier Gaard. Aastedskov. Hjorbust.

U a a a 2

7. Tøn

- (b) Kirken er liden og med Taarn forsynet.
- (c) Kirken er uden Taarn. Reden for Alteret i en aaben Begravelse er nedsat Sognepresten Thomas Braad, som døde ved 1690. hvis Epitaphium sees oven for.
- (d) Torum eller Torm Kirke er af ordinaire Bygning, med Taarn, og mestendeels tækket med Blye. Paa Altertavlen er malet Billes og Sehesteds Waabener. I Kirken hænger et Epitaphium over Oluf Frandsøn, som døde i Skive i Krigenes Tid 1645. og er der begravet, men hans Hustru Dorothe Hr. Christens Dotter i Junget, hviler her, de boede i lille Torum, deres Søn var Mag. Erik Oluksøn Torm, Stifts-Prøyst og Sogneprest til Vor Frue Kirke i Kiøbenhavn, som af sin Fødebye optog dette Tilnavn og var Etatsraad og Politimester Torm.
- (e) Aasted Kirke er en smul Landsbye-Kirke, med et høit Taarn, og tækket med Blye. Den har en Korskirke til høndre og Waabenhuus paa nordre Side. Kirken har indvendig Fiele-Vest, undtagen Korskirken og over Alteret, hvor der ere murede Hølvinger med Aarstal 1563. Prædikestolen

7. Tøndering Sogn (f), Annex til Durop. Tøndering Bye.
 Hegnet Hovedgaard. Hegnet Mølle. Hedegaard. Bierg
 Mølle. 8. Garre

len har Frue Magdalene Banner 1589. ladet opsette, samme, saavelsom Altertavlen, har fordum været meget smuk. Paa Alteret staaer et Par store Metal-Øksefjager. Paa Vestschagelen staaer Kitchester Hans Røyns og Frue Edel Schaarups Navne med Aarstal 1741. hvilkte den Tid eriede Kirken. Skriftestool og Degnestool smukt malede. Paa en sort Steen i Muren indsat læses, at der er givet 100. Rdlr. til Fattige i Sognene, hvorom Fundagen findes i Stifts-Risten. Under Choret er en hvælvet Begravelse, hvor oven paa ligger en stor Ligsteen med udhugne Effigies og Aarstal 1558. over Iver Krabbe til Østergaard og Frue Magdalene Banner. Nedan for Choret ligger en anden Ligsteen med Aarstal 1543. over Lucas Krabbe til Østergaard og Frue Ingerd Eriks Dotter. Aasted Virk, som før har været, er med de andre smaae Kirker længe siden lagt under Salling's Herredsting. Vesten for Aasted Bye i et stort Kir skal i gamle Dage, efter Tradittion, have staaet et Slot, kaldet Sallingholm, af hvis Grund-Pæle mange af Bønderne ere opgravne og forbrugte til Hunsstolper. Til dette Slot siges at have været Indsegling fra Limfjorden. Noget derafra paa Heden sees Levninger af fiendtlige opkastede Skandser. Udi Lørve. Gravene i dette Sogn findes endnu mange Træ-Rodder, hvoraf sluttet, at her fordum har været Skov. I Nessum maa fordum have været en Gaard bebøet af Adel, thi man finder 1406. nævnet Niels Krabbe af Nessum i Salling Bøbner, og 1471. Morten Krabbe af Nessum. Sæbhegaard og Sæbhegaards Mølle nævnes ogsaa Sivegaard og Sivegaards Mølle.

- (f) I Tøndering Kirkes Chor ligger en skøn Ligsteen med Positioner og Waabener over Anders Skeel til Hegnet og Fruer Karen Flemming og Begge Rosenkrands. Til Presten i Tøndering er 1471. af Albret Skeel til Hegnet gjort en Donation for Siælemesser at holde for den hele Familie, see HOFMANS Fundag. Tom. III. pag. 474 som efter Reformationen blev forandret til Fredags Prædikener, men efter Kongeligt Rescript af 1741. til Løverdags Catechisation.

8. Zarre Sogn (g), Anner til Hierk. Harre Bye. Dalstrup Bye. Over Synnderup Gaard. Neder Synnderup Gaard.
9. Hierk Sogn (h). Over Hierk Bye. Neder Hierk. Bailum Bye. Bailumgaard. Blum Bye og Mølle. Bakgaarden. Giedelykke.
10. Koslev Sogn (i). Koslev Bye. Gamstrup Bye. Snabe en eenlig Gaard. Annexet hertil er Ryberg i Norreherred.
11. Fuur Sogn (k). Debel Bye. Madsbad Bye. Nederbye. Boiel Bye. Engilst Bye. Lundgaard. Grisildgaard. Hvirp Gaarde. Dalsgaard. Biergggaard.

A a a a 3

4. Norr-

- (g) Kirken er med Taarn og tækket med Blye. Deri under Altergulvet en aaben Begravelse for Kirkens Eiere. Af Byen Zarre haver Zarreherred sit Navn.
- (h) Kirken er med Taarn og tækket med Blye. Under Choret er en aaben Begravelse, som forhen har tilhørt Bailumgaard, men nu Kirkens Eiere.
- (i) Kirken er en gammel Bygning, med Taarn, og meest med Blye tækket, ved østre Enden er tilbygt et Sacrifitæ tækket med Fiele.
- (k) Denne De Fuur bliver siden beskreven. Kirken har et temmelig høit Taarn, som tillige med Kirken er tækket med Blye. Alttertavlen er given 1702. af Doctor og Professor Malius. I den vestre Ende er indrettet en aaben Begravelse af Sognepresten Mag. Peder Skive, som døde 1695. 65. Aar og er her med sin Hustrue Dorothea Sidenborg begravet. Af hans Epitaphio, som i Steen er udhuggen, sees, at han i sine yngre Aar havde reist udenlands med den lærde Johan Hopner, og siden i tre Aar været Rector i Kalundborg, før han blev Prest paa Fuur. Paa Marken sees en Dynge Steen, som kaldes Gammel Kirke, hvor Traditionen siger, at Kirken først skulde være begyndt at bygges. Anno 1731. er af da værende Landets Eier Anders Kierulff til Sødal anlagt en Skole paa Hvirp Gade for Sognets Ungdom, til hvis Vedligeholdelse, saavelsom til de Fattiges Under-

Nørre-
Herred.

4. Nørre-Herred.

1. Selde Sogn (a). Selde Bye. Kioldgaard Hovedgaard.
Lendum Bye. Flostrup Bye. Eskov en eenlig Gaard. Anne-
ret hertil er Nasted i Harreherred.

2. Junget

Underholdning, bemelte Kierulfs Enke Frue Margareta Dorothea Braes 1739. har gjort en anseelig Stiftelse, som er fastsat i Fuurlands Eiendem. See HOFMANS Fundag. Tom. III. p. 479. Ved Aar: 1176. eller kort tilførn har Biskop Niels i Viborg stadfæstet Fuur Kirkes Anncion til Viborg Domkirke, som 40. Aar tilførn af Biskop Eskil var gjort, med Samtykke af Sognepresten Boe og Kirkenes Stiftere Gurchi, Agi og Atti, og 1164. af Pave Alexander III. stadfæstet; Hvoraf sees, at Kirken paa Fuur er meget gammel, og anlagt ved eller kort før 1130. Fuur Kirke, som hedder St. Mortens Kirke, fordm indviet denne Helgen til Vre, skal til en stor Deel være bygt af den saa kaldte røde Steen der paa Landet.

- (a) Selde Kirke er ind- og udvendig meget smuk, og en anseelig Landsby-Kirke, overalt tækket med Blye, og mest bygt af hugne Steene, har et skikkeligt Taarn med et firekantet Spir paa, deri hænge tvende gode Klokker. Foruden Waabenhuset paa syndre Siden, har Kirken tvende skønne Korskirker eller Udbygninger, en paa nordre og en paa syndre Side. Kirken selv er overlagt med Fiele-Køst, men Korskirkerne har murede Hvalvinger. Paa de 2de øverste Stole, som kaldes Herregaards Stolene, staae Jörgen Rosenkrandses til Kioldgaard og Frue Christence Juuls Fæderne og Møderne Waabener med Aarstal 1654 ligesaa paa Prædikestolen med Aar 1655. Deres Navne og Waabener med Aarstal 1647. staae og paa Kirkenes Kalk og Disk som er sterkt forgyldt. Dertil hører en smuk Sølv-Kæffe given 1732. af Kirkenes Eier Herluf Stiernholm. Derforuden er der Kalk og Disk til Syges Betiening, hvorpaa staaer Ove Juuls og Dorthe Daas Waabener med Aarstal 1596. De sammes Navne og Waabener med Aarstal 1583. findes paa Alterets Messing-Lyfestager. Paa Alterklædet af rødt Plyds staaer Manderup Dues og Albret Christophers Dues Navne og Waabener

2. Junget Sogn (b). Junget Bye. Jungetgaard Hovedgaard.
Skove Bye. Gretterup Bye. Brokholm. Skammergaard.
Annexet Torum ligger i Harreherred.

3. Tise

Baabener med Aarstal 1701. Altertavlen og Skriftestolen ere med Waaling smukt stafferede. Under den syndre Korskirke er de Duers hvalvede Begravelse, der over hænger et skönt Epitaphium af Marmor med Baabener og Effigies. I Begravelsen staaer Cancelleraad Bernt Due til Krastrup, Halkier, Torstedlund, Albek, Sundesied og Kielbgaard, som døde 1669. hans Fruet Elisabet Krabbe, og disse af deres Børn, Capitain Gregers Due død 1700. Dorthe Due død 1694. Elisabet Due død 1690. For denne Begravelse er en smuk malet Luffelse, og til dens Vedligeholdelse er givet Bondeskyldeu, som er 10. à 12. Lønder Byg, af en stor Bondegaard i næste Sogn kaldet Torunggaard. Under Choret er Presternes Begravelse, til hvis Reparation, naar behøves, Presten Bertram From har legeret 100. Rdlr. som faststaaer i Selde Prestegaards Bygning, Renten uddeles ellers til en fattig Prestes Enke og til Fattige i Sognene. Eskov skrives af nogle Skovgaard, og skal i gamle Dage være beboet af Udel, men er nu en ordinair Bondegaard. Skove har her overalt i dette Sogn fordom været, som spores i Moserne, men ere nu ganske borte. Førend Selde Kirke blev bygt, har fordom, efter Tradition, staaet en Kirke paa Kielbgaards Mark kaldet Lund Kirke, Bakkem, som den har staaet paa, heder endnu Lund Høi.

- (b) Kirken er af ordinair Bygning, med Taarn. Paa Altertavlen, saavel som paa en indluft Stool sees Billes og Sehesteds Baabener. I Gretterup Bye, som fordom har været et Sogn for sig selv, har staaet en Kirke, som Kong CHRISTIAN III. 1552. befalede at skulle afbrydes, og Sognekfolket at sæge Junget Kirke. Man ser endnu Ruidera af Gretterup Kirke, og Bønderne bære endnu et slags Verbødighed for Kirkegaarden, ved det de ikke grave paa den.

3. Tise Sogn (c). Synder Tise Bye. Nørre Tise Bye. Tise Torp. Øster Heignet. Hedegaard. Kilskov en eenlig Gaard. Børsting Gaarde. Sundsoer.
4. Grinderslev Sogn (d). Grinderslev Bye. Grinderslev Kloster Hovedgaard. Eskier Hovedgaard. Ustrup Hovedgaard.

(c) Kirken har et lovlig høit Taarn, hvilket saavel som Kirken selv og en Udbygning mod Nordost overalt er tækket med Blye. Paa Altertavlen staae tvende Adelige Waabener, og paa Siderne af Alteret Steen Billes og Frue Mette Sehesteds Waabener. Paa et Pulpitur nede i Kirken under Taarnet sees Parsbergs og Gyldenstiernes Waaben med denne Inscription: Anno 1683. haver ærlige og velbyrdige Frue Helle Gyldenstjerne Sallig Niels Parsbergs til Restrup bekostet med sine egne Penge dette Pulpiturd for sig og sine Arvinger. Denne Frue skal have beboet en Bøndegaard i Synder Tise Bye. I Tise Sogn er ingen Prestegaard, men Hoved-Prestegaarden, hvor Presten boer, ligger i et andet nemlig Junget Sogn udi Gretterup Bye, hvilken usædvanlige Omstændighed har sin Oprindelse fra CHRISTIANI III. Tid, da Gretterup Kirke, som strax forhen er berettet, blev ødelagt.

(d) Kirken er forsynet med Taarn, og har før været Kloster-Kirken af det gamle Kloster Grinderslev Kloster, som nu er en ordinaire Herregaard. Anno 1176. er St. Peders Kirke til Grinderslev, udi Biskop Nielses Tid, lagt under vor Frue eller Domkirken i Viborg. Erik Lykke har givet en skøn Altertavle og Prædikestool. 1654. fik Oberste Waldemar Lykke til Grinderslev Kloster Frihed at bygge bag Alteret et Pulpitur og at have Gang igienem en Dør kaldet Priorens Dør, hvorfor han gav et Seierverk og et Boel til Kirken, men Seierverket er blevet øde og Boelet længe siden Kirken frakommet. I Kirken hænger en Lysekrone given 1730. af Mette Taugsaard. Der ere og tre eller fire adelige Begravelser, men Ligkisterne og Inscriptionerne næsten fortaærede, undtagen Oberste Werner Parsbergs til Bistrup, Skivehuus og Eskier, som døde 1720. og Capitain

gaard. Nørgaard Hovedgaard. Breum Bye. Breumfogd-
gaard. Mogenstrup Bye. Stovbye. Nerup Bye. Nerup-
gaard. Bismarckgaarde. Rusted Mølle.

5. Jeberg

Capitain Brockenhuus, som døde 1749. Af bemelte Begravelser hører een til Nørgaard, deri ere begravne Mogens Spend og Frue Giertrud Vinter, Jomfrue Anne Spend, Frue Kirsten Hvas, Hans Pors og Frue Anne Floris Dotter med Søn Erich Pors. Den anden hører til Astrup, hvorudi hviler Niels Juul til Astrup og Frue Margrete Sandberg, Christopher Friises tre Børn Godtke, Anne og Else. Den tredie til Grindeslev Kloster, derudi Rigets Marsk Niels Hög og Frue Karen Giöe, deres Søn Christopher Hög, Jens Nielsön Rotfeld til Brodskov og Eskier, hans Fader Niels Jensön Rotfeld til Brodskov, Hans Lykke og Frue Johanne Niels Dotter Rotfeld, deres Søn Erich Lykke og Frue Dorothea Krabbe, deres Dotter Johanne Lykke, Hans Lykke og Frue Johanne Parsberg, deres Søn Voldemar Lykke, Iver Lykke og Frue Sophia Parsberg, Friderich Lykke Voldemars Søn, gamle Erich Lykke og Dotter Jomfrue Johanne Lykke. I Kirken findes ellers en Tavle opsat 1651. med Christopher Friises og Frue Wibeke Juuls 16. Ahrer. En Fane over Erich Pors til Nørgaard 1654. En Ligsteen med tvende Effigies over Niels Juul til Astrup som døde 1575. og Frue Margrete Sandberg. En Ligsteen over Bertel Kaas til Nørgaard. En stor Steen for Alteret over Stig Munk. Her findes og i Kirken et flint Epitaphium af Bremerssteen oprettet 1591. over Erich Lykke til Eskier Befalingsmand paa Gulland og Frue Dorothea Krabbe med deres Børn, Hans, Iver, Axel, Johanne og Mette Lykke. Et andet Epitaphium neden i Kirken af Gullandsk Steen over Hans Lykke til Havnø, som døde 1555. og Frue Johanne Niels Dotter Rotfeld til Eskier, som døde 1577. Prestegaarden, hvor Sognepresten boer, ligger i Breum Bye. Til Grindeslev Sogns Fattige har Jens Maygaard Forvalter paa Astrup 1743. testamenteret 100. Rigsdaler.

5. Jeberg Sogn (e), Ofter Jeberg Bye. Vester Jeberg. Nanderup Bye. Tustrup Bye.
6. Ryberg Sogn (f), Annex til Roslev i Hørreherred. Ryberg Bye. Isberg Bye. Hestbek Bye. Ytterup Bye. Kirkebye. Holmgaard en eenlig Gaard.
7. Grønning Sogn (g), Annex til Grinderlev. Ofter Grønning Bye. Vester Grønning Bye. Fielsbauge. Tordal. Ustrupgaard. Store Grønriis.
8. Lybye Sogn (h), Annex til Jeberg. Ofter Lybye. Vester Lybye. Vostrup Bye. Entrup Bye. Dalgaard Bye.

Udi

(e) Jeberg Kirke er liden og uden Merkværdighed.

(f) Ryberg Kirke ligger i Kirkebye, er en gammel Bygning, tækket med Bly, og har et temmelig høit Taarn. Paa syndre Siden er udbygget en Korskirke, udi hvilken Justizråd Mads Hastrup til Esker 1752. har indrettet en Begravelse for sig og Familie. Ved Kirkens østre Ende er tilbygget et Sacristie.

(g) I Kirken er et Epitaphium over Jens Maygaard Forvalter ved Ustrup, som døde 1743. hvilket hans Herre Geheimeraad Claus Reventlov lod hamnem til Afmindelse oprette. Bemelte Herres første Frue Christiana Barbara Rantzov har givet 100. Rdlr. til dette Sogns fattige. Anno 1539. fik Niels Juul Brev af Kong CHRISTIAN III. at han maatte lade opbygge et Møllested paa Kronens Grund, som kaldes Vosbek Møllested i Grønninge Sogn i Hørreherred i Salling.

(h) Kirken er stor og har et høit Taarn. Jacob Korf til Froslevgaard Bønder har 1453. givet til Presten i Lybye en Mensal Gaard for en aarlig Sielenesse at holde, hvilken Messe efter Reformationen blev forvandlet til Fredags-Prædiken, men ved Kongeligt Rescript 1739. til Løverdags Catechisation, see HOFMANS Fundag. Tom. III. p. 473. Lybye Kirke

er

Udi Skivehuus Amt eller Salling Land befinde sig efterfølgende Herregaarde og andre store Gaarde. Herregaarde.

Astrup, i Grindeslev Sogn Nørreherred, er en gammel Sædeggaard, som for og i Reformations Tiden længe har været beboet af de Juler med Stiernem. Borgegaarden, som var ganske forfalden, er af forrige Eier Peder Malling næsten nye opbyggt af Muur og Bindingsværk. Gaarden ligger ved Limfjorden, og ved Skoven, som hører dertil. Af Eierne vides: Iver Juul til Astrup som levede ved 1440. Fader til Bisshop Hartvig Juul i Ribe. Hans Søn Kield Iversøn Juul til Astrup døde 1536. Hans Søn Iver Kieldsøn Juul 1530. Hans Søn Kield Juul til Astrup og Stubbergaard havde ingen Børn. Hans Farbroder Niels Kielsøn Juul 1561. og Frue Margrete Sandberg. Christopher Friis og Frue Wibeke Juul. Deres Søn Otto Friis. Hans Brodersøn Mogens Friis. Oberstlieutenant Kruse. Oberste Parsberg. Geheimeraad Claus Reventlov. Peder Malling købte Gaarden 1749. for 9000. Rdlr., købte Gods dertil for 3000. Rdlr., og solgte den 1766. for 31700. Rdlr. til Axel Lassen, som nu eier og beboer Gaarden. Forrige Eier havde for saa Nar siden gjort Godssets Bønder hovsfrie imod Arbeids-Penges Betaling, men da den nu værende derved fandt mange

B b b b 2

Banfke

er i Historien bleven bekendt deraf, at Adelen og de fornemste Indbyggere i Salling Anno 1375. udi denne Kirke var forsamlet, og forbandt sig med hinanden til at holde Kirken og Kirkens Personer ved deres Ret og Friheder, som de vare fornærmede udi, for dermed, som de meente, at afvende Guds Vrede og de Landplager, som Landet en Tid lang havde været hiemsøgt af, Dyrtid, Fiendehaad, Pestilens, Fædød og Fiskens Formindskelse, see Hvitfeldt pag. 553.

Bankeligheder, har han befriet Bønderne fra Arbeids-Pengene og lader dem igien gjøre Hoverie. Paa Gaarden holdes 100. Stald-Dyen, foruden andet Fæe. Lovedgaards Tact 32 Tønder 7 Skiepper 1 Fierdingkar. Skovskuld 1 Skieppe 1 Album. Bøndergods 349 Tønder 7 Skiepper $\frac{1}{8}$ Fierdingkar. Tiender 60 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar.

Bailum-
gaard.

Bailumgaard, i Hierk Sogn Jarreherred, er en gammel privilegeret og Tiendefrie Sadegaard, som forudm har været beboet af Adelsfolk, hvilke havde deres aabne Begravelse i Kirken. Gaarden mangler Bøndergods og er derfor ucomplet. Baanhuset er 1730. nye opbyggt. Samme Tid har den, tillige med Haastrup, tilhørt Capitain Peter Först, og 1735. Etatsraad Müller paa Lønborggaard. Siden Peder Elpersen. Nu Niels Tang. Lovedgaards Tact 11 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar.

Bustrup.

Bustrup, i Ramsing Sogn Røddingherred, er en gammel og stor Herregaard, som før og efter Reformationen længe var i de Krabbers Familie. Skal i Førstningen have været tvende sinaae Gaarde, beboede af tvende Brødre, og efter den enes Død af den anden sammenlagte, og sat en god Bygning derpaa. Gaarden ligger nedrig, med Graver omkring, og Bekke ved begge Sider. Af Markerne, som grændse til Limfjorden, ligger endeel til Ramsing og det øvrige til Lem Sogn, hvilket er Uarsag til, at Eierne har Kongelig Tilladelse at søge hvilken af disse Kirker de vil. Den gamle Bygning, som var af Bindingsværk og tilsidst ganske brøstfældig, var anlagt af Mogens Krabbe som levede i Kong HANSES Tid. Men den nye, som nu staaer, nemlig Borgegaarden af tre grundmurede Floie, og Ladegaarden af Muur

og

og Bindingsværk, har nærværende Eier Kammeraad Skov ladet opbygge af Landtings og Effiers Teglværker. Eierne har været følgende: Jens Olufsøn til Bustrup og Frue Maren Niels Dotter Krabbe, som 1457. overdrog Bustrup og Bustrup Mølle til sin Broder Morten Krabbe til Østergaard og Frue Karen Glob. Deres Søn Mogens Krabbe til Bustrup og Frue Elsebet Lunge 1471. Deres Søn Tyge Krabbe til Bustrup og Vegholm Rigets Marsk i tre Kongers Tid som døde 1541. og Frue Anne Rosenkrands. Deres Søn den lærde og berømtelige Rigsraad Erich Krabbe, som døde 1564. og Frue Margrete Reventlov som døde 1606. Deres Søn Tyge Krabbe og Frue Ingeborg Juul 1588. Jens Hög. Caspar Gersdorf. Etatsraad Povel Klingenberg. Baron Jens Juul. Geheimeraad Gyldenkrone. Oluf von Lassen 1702. Han folgte Gaarden 1752. til Etatsraad Gerhard de Lichtenberg for 20000. Rdlr. Han atter 1763. folgte den for samme Summa til Kammeraad Peder Skov, som har meget forbedret Gaarden og opbygget den. Til Gaarden er en ffion Frugt-Have, god Jagt og Fiskerie. Under Gaardens Tægt ligge 2de store Vandmøller, af hvilke den ene gaaer med to Overner. Her kan holdes 106. StaldØren, 76. Stykker af Heste, Kiser og Føde-Stude, og 80. Saar. Sovedgaards Tægt 40 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingkar 1 Album. Møllestyld 5 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar. Bøndergods 374 Tønder 5 Skiepper $\frac{1}{2}$ Fierdingkar. Tiender 130 Tønder 6 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album.

Æstier, i Grindenslev Sogn Nørreherred, er en gammel Herz Effier. regaard, og en af de beste Gaarde i Salling, har god Skov og et Teglværkerie. Til Gaarden er, foruden Broksholm Søe og Fiskerie

af Limfjorden, den De Rotholm liggende i Limfjorden, hvorpaa er god Jagt af Bildgiæs, Swaner og Vender. Hvalpsunds Færgeløb ligger og under denne Gaard. Gaarden er omgiven med Graver. Bygningen nye af Grundmuur, opført af Justizråd Mads Halstrup, smuk og vel indrettet. Der skal forhen have været et Capel paa Gaarden. Eierne saa vidt man veed, har været: Hr. Peder Hög til Eskier. Eske Hög til Eskier og Frue Ellen Banner. Deres Søn Jacob Hög og Frue Johanne Krumpen. Hans Lykke til Gavnøe og Eskier og Frue Ellen Munk. Deres Søn Hans Lykke og Frue Johanne Lykke. Deres Søn: Erich Lykke og Frue Dorothea Krabbe. Deres Søn Iver Lykke og Frue Sophia Parsberg Niels Parsberg til Eskier og Frue Helle Gyldenstjerne. Deres Søn Oberst Werner Parsberg til Eskier, Skivehuus og Bistrup. Hans Søn Ritmester Parsberg. Oberst Parsbergs Enke fik Geheimeraad Claus Reventlov. Han solgte Gaarden 1750. for 21000. Rdlr. til Justizråd Mads Halstrup, som i dette Aar 1767. er død. Paa Gaarden kan holdes 150. Stald:Øren, 30. Føde:Stude, 80. Stykker Heste og Kjøer, 120. Saar. Lovedgaards Tax: 61 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Skovstyld 4 Skiepper 1 Fierdingkar. Møllestyld 6 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 267 Tønder 3 Skiepper 1½ Fierdingkar. Møllestyld 1 Tønde 4 Skiepper 3 Fierdingkar. Tiender 50 Tønder 1 Fierdingkar 1 Album.

Grinder,
slev-Kloster.

Grinderslev Kloster, i Grinderslev Sogn Nørreherred, har fordmum været et berømt Munke-Kloster, men er nu en ordinair Herregaard. Gaarden ligger strax ved Kirken, en Fierdingvei fra Hvalpsund. Den er nye opbyggt af Muur og Bindingsværk, med de Lykkers Baaben paa. Navnet skrives i gamle Documenter Grindesclof,

Grynne

Gryndesløf, Grænæsløf, men mest Grynderløf og Grindersløf. Derfor det nogensteds findes skrevet Grynderløf eller Grynder-Kloster, er det vel ikke andet end Skrive-Feil. Man veed ikke, hvad Tid eller af hvem dette Kloster først er stiftet, men meget gammelt er det, og kanskee et af de ældste i Landet. Klosteret og Kirken var indviet St. Peder til Ære, og af Augustiner-Orden, i hvilken Henseende Munkene derudi befundes at være kaldede Canonici. Efter Formodning ere de første Klosterets Munke tagne af Vor Frue Kloster i Viborg, som vare af Sancti Augustini Orden og Canonici, og det er vel derfor man finder, at Biskop Niels i Viborg Anno 1176. stiftede et Brøderkab og en Forbindelse imellem Domkirken i Viborg og Sancti Petri Kirke udi Grindersløf, med følgende Vilkor, (1) at den mindre Kirke skulde bevise den større Ærbødighed og Lydighed, hvorimod den større skulde beskytte den mindre, naar Behov gjordes, (2) Brødrene paa Stedet udvælle selv Prior, men Capitelet i Viborg stadfæster Vallet, (3) I paakommende Tvistigheder skulde Provsten i Dom-Capitelet være Dommer. Af Priorerne, som have forestaaet Grindersløf Kloster, vides nu alene følgende: Ingvar 1219. 1221. Hans Hansøn Prior ordinis sancti Augustini udi Grynderløf Kloster 1375. Hr. Peter Prior 1427. Michel Juul Prior i Grænæsløf Kloster i Salsling 1469. Peder Michelsøn 1477. Christen Jensøn 1521. An. 1531. fik Hans Pogvis af Kong FRIDERIK I. Stadfæstelse paa Grindersløf Kloster, som Biskop Jörgen Friis i Viborg havde forlænt hannem med. Men 1532. har Christen Jensøn Prior i Grindersløf opladet Klosteret for Jeppe Friis Lænsmand til Skive. Efter Reformationen, da Klosteret var bleven seculariseret, blev det af Kongen pantsat til Niels Lang-

Anno

Anno 1542. fik Niels Kiøldføn Juul til Astrup af Kong CHRISTIAN III. Pantebrev paa Grinderslev Kloster for 1000. Tjohmsdaler, dog saa, at han skal holde Klosteret ved god Bygning, og dersom der findes nogle Prester indgivne, da skal han besørge dennem deres tilbørlige Underholdning efter gammel Sedvane. 1548. fik Niels Juul atter Grinderslev Kloster i Pant af Kongen for 1500. Daler, og ligesaa endnu 1552. for 3500. Tjohmsdaler. 1561. fik Jörgen von Raade Kong FRIDERIK II. Brev at maa indløse Kronens Kloster Grinderslev fra Niels Juul, og 1562. blev Niels Juul til Astrup og Frue Margrethe Sandberg igien bevilget at maatte indløse det fra Jörgen von Raade, og beholde det sin Livs Tid. 1581. har Christopher Lykke gjort Mageffte med Kong FRIDERIK II. og faaet Grinderslev Kloster til Eiendom for sig og sine Arvinger i Steden for Skovsgaard i Siælland. Siden er Gaarden en Tid lang bleven i denne Familie. Efter Oberst Waldemar Lykke besad hans Enke Frue Sophia Reetz Gaarden endnu 1681. og efter hendes Død deres Døtre Tomsue Kirstine Dorothea og Anna Lykke. De følgende Eiere: Fruen Birgitte Marie Arnfeld, som 1750. folgte Gaarden til Mathias Brunov. Niels Aars. Thomas Lund, som købte den for 16000. Rdlr. og siden igien folgte den for 19000. Rdlr. til nu værende Eier Mads Biörn. Paa Gaarden kan holdes 120. Fødestude, 16. Bester, og 80. Saar. Hovedgaardts Taxt 31 Tønder 6 Skiepper. Bøndergods 208. Tønder 1 Skieppe $3\frac{1}{2}$ Fierdingsskar. Tiender 26 Tønder.

Saastrup. Saastrup, i Lem Sogn Røddingherred, en liden Herregaard, ligger tet ved en Vig af Limfjorden, hvorudi den har godt Fiskerie, sær af Helt og andre Fiske Sorter. Der er og god Jagt til Gaarden,

samt

samt skiont Fugle-Skytterie af Swaner, Gæs, Vender, Snepper, Ager- og Ur-Høns. Borgegaarden er for faa Aar siden nye opbyggt, 3. Floyer af Muur og Bindingsværk af Krigsraad Panderup, Laden bygt 1734. af got Sege-Tømmer. Af Eierne veed man: Etatsraad Bartholin. Capitaine Peter Först 1730. Etatsraad Müller 1735. Krigsraad Poder Panderup. Mr. Jörgensen 1760. Malte Friis, som 1762. folgte den til Ritmester Glud for 17000. Rdlr. 1766. Kjøbte Jochum Tolstrup den for 14600. Rdlr. Ell Gaarden er god Hede og Tørveffær, hvorfor der nu anlegges et lidet Tegls og Kalkbrønderie. Der findes Jord-Marv, som nu værende Eier betiener sig af til at forbedre Jorden. **Zovedgaards Tact** 15 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. **Bøndergods** 224 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdk. 1 Alb. **Tiender** 26 Tønder 6 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album.

Hegnet, i Tøndering Sogn Harreherred, en gammel Herre- Hegnet.
gaard, som før og efter Reformations Tiden længe tilhørde de Skeeler. Gaarden ligger midt i Landet. Bygningen er af Muur og Bindingsværk, opført 1752. af Oberst-Lieutnant Benzon. Af Eierne vides efterfølgende: Evert Molteke til Hegnet 1391. 1400. Anders Albretløn Skeel og Frue Kirstine af Hegnet. Deres Søn Albret Skeel til Hegnet Bøbner, som 1471. stiftede en Siælemesse i sin Sogneskirke, og Frue Else Frost. Albret Skeel 1537. og Frue Abel Dan. Deres Søn Anders Skeel 1552. og Frue Karen Flemming. Deres Søn Albret Skeel og Frue Kirsten Sandberg. Siden har man ingen Efterretning om Eierne, indtil Oberst-Lieutnant Benzon 1752. som kjøbte Gaarden for 16000. Rdlr. Efter ham Christen Oluffen Flye. Nu Ritmester Christopher Müller. **Zovedgaards Tact** 31 Tønder 3 Skiepper 2 **D. Atlas** Tom. IV. **E c c c c** **Album.**

Album. Bøndergods 280 Tønder 1 Skieppe 2 $\frac{1}{2}$ Fierdingkar. Møllestyld 7 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 56 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album.

Junget-
gaard.

Jungetgaard, i Junget Sogn Nørreherred, en gammel Sædegaard, der ligesom Hegnet længe var i de Skeelers Familie. Gaarden ligger paa Pynten af Nør-Galling ved Limfiorden, og er med dybe Graver omgiven. Borgegaarden er tre Fløie af Grundmuur og noget af Vindingsværk, bygt før 1550. af Herman Skeel Landsdommer i Jylland. Der ere Graver imellem Borge- og Ladegaarden, som ogsaa er i god Stand. Eierne: Albret Skeel til Jungetgaard og Hegnet 1471. Anders Skeel 1520. Laurids Skeel 1530. Herman Skeel som døde 1555. og Frue Kirsten Rud. Deres Søn Albret Skeel, som 1601. ihjesslog Niels Juul til Kongstedlund, og Frue Anne Kaas. Deres Datter fik Peder Bilde til Lindved og tilførde ham Gaarden. Hans Bilde som døde 1672 og Frue Kirstine Lunge. Deres Søn Steen Bilde og Frue Mette Schefted. Deres Søn Etatsraad Jørgen Bilde og Frue Ide Rodsten 1704. Commerceraad Laurids Hvid, som havde kjøbt Gaarden for 18000. Rdlr. men solgte den igien 1765. til Hofjunker Holger Schefted for 29000. Rdlr. Gaarden er under Forpagtning, holder 200. Føde-Stude, 40. Styrker Heste og Riber, og 100. Saar. Gaarden har godt Fiskerie i Limfiorden, endel Fiske-Damme, og i Hønnerup Aae fanges gode Krebs. Til Gaarden er en nye anlagt Frugt-Have, tilstrekkelig Torvestiær, og liden Underkrov. Zovedgaards Tapt 38 Tønder 6 Skiepper 2 Album. Møllestyld 6 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 308 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar. Tiender 72 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album.

Kaas,

Kaas, i Lime Sogn Røddingherred, er en af de meget gamle Kaas. Herregaarde i Landet, som en af de ældste og fornemste Adelige Familier, nemlig de Kaaser, haver optaget deres Stamme-Navn efter. Gaarden ligger paa den yderste Pynt af Vester-Salling, og har skiont Fiske- og Færds- og Fiskeri af Limfjorden ved et Oplob af et stort Fiske-Band, som ligger uden for Gaarden. Ved Gaarden er en liden Skov, som er rar i Salling. For nyelig er der funden en Jord-Mary, hvorved Marken meget kan forbedres. Gaarden har før staaet længere borte fra Fjorden, indtil den i Skipper Clemens Feide blev afbrændt. Borgegaarden, hvorpaa før har været et Taarn som nu er nedbrudt, er af Grundmuur, to Etager høj, bygt 1635. af Rigtigs Raad Niels Krag til Trudsholm, og Frue Jytte Hög, hvis begge Baabener staae over Indgangen. Ladegaarden af Muur og Bindingsværk er opbygt af Assessor de Hofman, som og har ladet sette Borgegaarden i Stand. Af de ældste Eiere vides: Jens Nielsøn eller Johan Nielsøn af Kaas, som levede i Kong ERIK GLIPPINGS og ERIK MENVEDS Tider, hvis Frue Mariana døde 1278. Jesse eller Jens Kaas til Kaasgaard af Baaben 1408. 1416. Thomas Jensøn til Kaas Bæbner 1472. Siden veed man ingen Eiere, før ommeldte Niels Krag, som døde 1650. Hans Søn Oberst Mogens Krag, som døde i Kjøbenhavns beleiring 1659. Hans Søn Niels Krag og Frue Mette Marie Röechlin. Etatsraad og Landsdommer Christopher Bartholin 1691. Hans Søn Conferensraad Bartholin Eichel, som 1745. folgte Gaarden for 12200. Rdlr. til endnu værende Eier Assessor Jens de Hofman. Paa Gaarden holdes 120. Føde-Stude, 32. Vester og Riser, og 150. Saar. Loveds-gaards Tact 27 Tønder 3 Skiepper. Skovskuld 4 Skiepper 1 C c c c c 2 Fierding-

Fierdingkar. Bøndergods 222 Tønder 6 Skiepper 1 Fierdingkar
2 Album. Tiender 68 Tønder.

Kieldgaard

Kieldgaard, i Selde Sogn Nørreherred, synes at have været af de geistlige Godser, som ved Reformationen hjemfaldt til Kongen og Kronen, i det mindste tilhørte den Kronen i det Aar 1558. da Jörgen Hög mageskiftede sig den til af Kong CHRISTIAN III. for en Gaard i Dppelstrup. Borgegaarden bestaaer nu af et Over-Huus med tvende Fløie nye opbygt af Muur og Bindingsværk. Men den gamle Bygning, som endnu var til først i dette Seculo, var Grundmuur med et høit Taarn og Spir. Der skal have været mange Springvand i Gaarden og Husene. Graverne, som har været derom, ere nu tørre. Eierne have været: Bemelte Jörgen Hög 1558. Ove Juul og Frue Dorothea Daa 1579. 1596. Jens Juul Statholder i Norge 1610. 1625. Hans Enke Frue Ide Lange levede endnu 1636. Med deres Dotter Christence Juul fik Jörgen Rosenkrands Hofmester paa Soer Gaarden. Cancelleraad Berndt Due til Krastrup, Halkier, Forstedlund, Albek, Gundested og Kieldgaard, som døde 1669. og Frue Elisabet Krabbe. Deres Søn Oberst Manderup Due og Frue Charlotta Amalia Giøe folgte Gaarden 1709. til Herlov Stiernholm som døde 1766. Han og hans Frue Maria Overgaard besad Gaarden udi 46. Aar, da den 1755. blev overdragen til Sennen, nu værende Eier, Rasmus Stiernholm for 14000. Rdr. Gaarden har godt Fiskerie i Limfjorden, sær udi Selde-Big. Der holdes 80. Stald-Dren, 60. Heste og Kiøer, 100. Saar. Hovedgaards Taxt 30 Tønder 3 Fierdingkar 1 Album. Møllestyld 2 Tønder 1 Skieppe. Bøndergods 270 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Tiender 73 Tønder.

Kiergaards:

Kiergaardsholm, i Haasum Sogn Røddingherred, er en stor og important Herregaard, liggende paa Grændsen imellem Salting og Harslyssel i Niber-Stift. Denne Gaard har sin Oprindelse af en meget ældre Gaard, kaldet Bellumgaard, som har ligget noget derfra, er og siden bleven forøget af Bellum Bye, som længe siden er bleven øde og dens Marker underlagte Kiergaardsholm. Melchior Glob, som var sidste Mand af den Familie, var og den sidste, som boede paa Bellumgaard. Hans Enke-Fru Anna Lange giftede sig igien med Gregers Ulfstand. Han flyttede Gaarden og anlagde Kiergaardsholm paa det Sted den nu staaer. Men denne Bygning er længe siden bortte, og Niels Linde til Tirsbek har for nogle og tyve Aar siden ladet den ganske af nye ombygge, nemlig Borgegaarden af tre Fløie Muur og Bindingsværk, og to fuldkomne Ladegaarde, en paa hver Side, og hver af tre store Huse bestaaende. Borgegaarden er omgivet med Graver, hvorover ere to Vindebroer, den ene til Øster- og den anden til Vester-Ladegaard. Af Eierne vides: Peder Hofe til Bellumgaard. Oluf Pedersøn til Bellumgaard 1471. Siden har den været i de Globers Familie, indtil den sidste Melchior Glob. Efter ham Gregers Ulfstand. Hans Søn Melchior Ulfstand, som døde 1617, og Fru Elsebet Wiffert. Hans Søster Fru Anna Ulfstand og Stryge Hög til Bang. Deres Søn Mogens Hög til Kiergaardsholm Rigets Raad og Fruer Helvig Lindenov og Christence Rosenkrands. Oberst Mogens Rosenkrands som døde 1695. 73. Aar, og Fru Sophia Bilde. Deres Søn Anders Rosenkrands, som døde 1740. og Fru Sophia Bilde som døde 1706. Deres Datter Fru Karen Rosenkrands som døde 1735. 42. Aar, og Niels Linde til Tirsbek, Landting, Nygaard og Kier-

Kiergaardsholm.

gaardsholm, som døde 1746. 68. Aar. Deres Søn Christen Linde, Hans Enke: Fruen Maren Lofs giftede sig igien med Justisraad Hvas de Lindenpalm, som solgte Gaarden for 46000. Rdlr. til Ritmester Johan Glud. Han døde 1766, og Gaarden blev kjøbt af Peder Obel til Lyngholm for 51000. Rdlr. Gaarden giver i Forpagtning 2100. Rdlr. og Låndgilden er anseelig. Den holder 150. Stald:Øren, 70. Strykker Heste og Røser, 200. Saar. Der kan saaes 85 Tønder Rug, 60 Tønder Byg, 160 Tønder Havre, og avles 750 Læs Høe. Paa en vis Strefning er Jorden der vitriolisk, og siden der er godt Torvestier, har nu værende Eier anlagt et Kalk- og Teglsbrænderie. Hovedgaards Tart 42 Tønder 5 Skiepper. Møllestyld 1 Tønde 2 Fierdingkar. Bøndergods 359 Tønder 3 Skiepper 2 $\frac{3}{4}$ Fierdingkar. Tiender 74 Tønder 7 Skiepper.

Krabbe-
holm.

Krabbesholm, i Resen Sogn Hindborgherred, skal først have været 2de Bøndergaarde af Kronens Gods, som Rigets Marsk Hr. Niels Hög af Kong HANS tilskiftede sig, kaldet Syndre- og Nørskovs Hoveder, hvilke han sammenlagde og gjorde deraf en Sædegaard, som den næste Eier Rigets Raad Hr. Iver Krabbe kaldede efter sit Navn Krabbesholm, og bygte det store grundmurede Huus paa Borgegaarden. Samme er nu moderne indrettet af Kammerherre Baron Rosenkrands, som har forbedret Gaarden med nye Bygninger og andre Indretninger, samt kjøbt dertil endeel Konge- og Kirke-Tiender. Situationen er meget smuk, da Gaarden ligger ved Bredden af Limfjorden, omgiben paa vestre og norrre Side med en vel anlagt Have, hvor uden for er Skoven, og i Skoven en stor Bakke, hvorpaa man kan see ei alene over Sallings Land og langt ind i Fiendsherred i Viborg Stift,

Stift, men ogsaa over til Mors i Aalborg Stift, og et Stykke ind udi Riber Stift, og tælle mange omkringliggende Kirker. Paa syndre Siden seer man en deilig Eng, og en Haavn, hvorudi om Binteren ligge Skibe, og paa Fiorden om Sommeren daglig kommende og gaaende Fartøier. Gaarden ligger fra Skive en halv Fierding Bei, som er meget fornøielig om Sommeren at passere. Eierne: Hr. Niels Hög som døde 1524. med hans Stifdotter Magdalene Banner fik Hr. Iver Krabbe Gaarden. Deres Dotter Dorthe Krabbe fik Erich Lykke. Deres Søn Johannes Lykke og Frue Anne Parsberg 1633. Mogens Kaas og Frue Johanne Hög. Deres Søn Jens Kaas og Frue Karen Reetz. Deres Dotter Johanne Sophie Kaas fik Frands Juul Marechal de Camp i Frankrige. Han folgte den 1719. for 15000. Rdlr. til Major Friderich Sehested til Ryhave, hvis Enke Frue Birgitte Sophie Sehested overdrog Gaarden til sin Svigersøn Kammerherve og Amtmand Baron Werner Rosenkrands og Frue Else Margrete Sehested. Paa Gaarden holdes 108. Stald Stude, 40. Heste og Røer, og 100. Stykker Faar. Hovedgaardts Taxt 30 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingfar 1 Album. Møllestyld 2 Skiepper 2 Album. Bøndergods 340 Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingfar 1 Album. Møllestyld 3 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingfar 2 Album. Tiender 73 Tønder 6 Skiepper.

Nørgaard, i Grinderslev Sogn Nørreherred, er en gammel Nørgaard. Sædegaard, men ny opbyggt af Muur og Bindingsværk. Af Eierne vides: Sti Munk, som skrev sig til Nørgaard 1471. Bertel Kaas har ligeledes skrevet sig til Nørgaard. I nyere Tider Folmer Rosenkrands. Oberst Woldemar Lykke og Frue Sophia Reetz. Knud Ulfeld og Frue
Anna

Anna Lykke. Erich Lauridsfen. Lars Erichsen. Mads Bröndum. Claus Vadum. Nu værende Eier Peder Damgaard har kjøbt Gaarden for 8300. Rdlr. Der holdes 100. Stald-Stude. 32. Stykker Bester og 100. Faar. Lovedgaards Tapt 29 Tønder 6 Skiepper 2 Al- bum. Bøndergods 221 Tønder 3 Skiepper $1\frac{11}{16}$ Fierdingkar. Tien- der 70 Tønder.

Østergaard Østergaard, i Nasted Sogn Harreherred, er en gammel Her- regaard, som forudm længe og vel i et par hundrede Aar har været hos de Krabbers Familie. Borgegaarden bestaaer af fire gammeldags grund- murede Huse, omgiven med Graver, men neppe saa meget Rum i Gaarden, at en Bogn kan vendes. Af hvem og naar denne Byg- ning er opført, viser denne Inscription, som staaer paa en Bieske i en stor Sal: Anno Domini 1516. den neste Tirsdag for Midfaste, lod *Lu- cas Krabe* den første Steen ligge til denne Grundvold. Ladegaardens Huse ere af Muur og Bindingsværk. Uden Tvil er det samme Gaard, som først heed Østedholm eller Østerholm, hvortil nogle af de gamle Krabber skreve sig. Bemelte Eiere have været: Jens Krabbe, som har levet 1400. Michel Krabbe til Østedholm. Jens Michelson Krabbe til Østedholm og Frue Kirsten Sappi. Michel Jensen Krabbe til Østedholm og Frue Bodil Kaas. Niels Michelson Krabbe til Østergaard og Frue Kirsten Munk. Deres Søn Morten Krabbe til Østergaard og Bustrup 1470. og Frue Karen Glob. Deres Søn Lucas Krabbe, som i Gene- alogierne og kaldes Glob Krabbe, 1516. 1525. og Frue Inger Erichs Dotter Fastie. Deres Søn Hr. Iver Krabbe til Krabbesholm D. N. N. 1558. og Frue Magdalena Banner, som endnu levede Enke 1577. De søl- gende Eiere veed man ikke, førend i vore Tider: Ritmester Christ. Lautrup.

Hans Enke Fru Birgitte Blichfeld, Niels Qvistgaard. Nu Christian Kierulf, som har taget Gaarden for 20000. Rdr. Ved Gaarden holdes 140. Stald-Øen, 40. Strykker Heste og Riser, og 60. Saar. Zovedgaards Tact 39 Tønder 4 Skiepper i Album. Bøndergods 233 Tønder 6 Skiepper 3½ Fierdingkar. Møllestyld 8 Tønder 6 Skiepper 2 Album. Tiender 53 Tønder 1 Skieppe i Fierdingkar i Album.

Skivehuus, i Skive Sogn Hindborgherred, er nu en ordi Skivehuus
nair Herregaard og i Particulieres Eie, men har i gamle Dage hørt til
Kronen og været et Kongeligt Slot, hvorpaa de Kongelige Læns mænd
over Skivehuus Læn indtil Souverainiteten residerede. Gaarden har
fordum, ligesom andre gamle Slotte, været med Bolde og Graver be-
fæstet, og i den Henseende kaldes i et Document af 1407. Det Slot
og Sæste Skywæ. Om Skive Slot vides intet mærkværdigt, uden
at Kong CHRISTOFFER af Bayern, efter sin Kroning i Ribe, paa
sin Reise ned igiennem Landet har den 22. Januarii opholdet sig der,
da han gav Skive Bye Privilegier. Gaarden ligger i den østre Ende
af Skive Klobsted tet ved Skive-Aae, hvorudi den har Fiskerie. Byg-
ningen, som nu staaer, er af Muur og Bindingsværk, med Graver
om. Efter Souverainiteten 1661. blev Skivehuus med mere Gods af
Kong FRIDERIK III. overdraget til Rigets Admiral Hr. Ove Geddes
Arvinger for deres Arvegods i Skaane, som iblant andet blev givet for
Bornholm. Sønnen Cancellieraad Christian Gedde folgte siden Gaar-
den til Oberst Werner Parsberg til Eskier, hvis Son Ritmester Pars-
berg arvede den efter ham. Men efter dennes Død kiøbte hans Mo-
der Fru Christiana Barbara Rantzov Skivehuus tillige med Astrup og
D. Atlas Tom. IV. D d d d Eskier,

Skier, og ved hende kom disse Gaarde til Geheimeraad Claus Reventlov, som siden folgte Skivehuus for 12000. Rdr. til Kamerherre og Amtmand Baron Werner Rosenkrands til Billestrup og Krabbesholm. Paa Gaarden holdes 104. Stykker Stald-Stude. For nu værende Eier af Krabbesholm og Skivehuus er det en Herlighed, at begge disse Gaardes Marker stode sammen og har Bøndergodset liggende blant hinanden. Lovedgaards Tact 28 Tønder 1 Fierdingkar 2 Album. Bøndergoods 287 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar 2 Album.

Spotterup

Spotterup, i Røding Sogn Rødingherred, er en gammel og smuk Herregaard, som før Reformationen tilhørde Biskopperne i Viborg, hvilke derpaa holdte deres Official eller Foged. Der skal endnu findes adskillige Domme paa Spotterup Søe af Torbern Bilde Erkebiskop i Lund, og Eiendoms Breve under den sidste Viborgske Biskop Jörgen Friis's Seigl. Gaarden har fordmum været meget vel befæstet, og saa sterk, at den har spottet Fiendens Magt, hvoraf nogle har villet derivere dens Navn. En halv Fierdingveis vesten fra Gaarden ligger Fiorden, hvorfra Gaarden engang i fiendtlige Tider virkelig skal være beskudt, men uden Birkning. Borgegaarden er en meget sterk og trofast grundmuret Bygning, hvis underste Etage er 3. à 4. Alnes tyk hvælved Muur, den bestaaer af fire sammenbygte Huse og er ziret med tre Taarne, Et i Bester over Porten, og paa hver Side af dette Taarn er en smal tyk muret Gang, kaldet Bægtergangen, det andet Taarn er i den sydost Hjørne, hvor Indgangen er til Bærelserne, over Døren er i Steen udhugget Axel Rosenkrandses og Frue Karen Reetzes Baabener, det tredie Taarn er i den nordost Hjørne, ganske rundt, med et høit Spir tækket med Blye. Omkring Gaarden ere dybe Graver, hvorover

hvorover før har været Vindebroe, men nu opfyldt. Uden om Gra-
 verne ere høie Bolde, hvorpaa endnu findes de Steder, hvor Styk-
 kerne har ligget paa østre Side til Marken. Om Bolden ere atter
 Graver, hvorover og har været Vindebroe. Nogle Favnne uden for
 de yderste Graver ligger en lang fiskerig fersk Søe, og en Fierdingvejs
 fra Gaarden Møllerup Søe. Anno 1523. forhvervede Biskop Jörgen
 Friis til sin Gaard Spytterup af Kong FRIDERIK I. Birk og Birkes
 Ret, som skulde kaldes Krøgeberg Birk, hvorunder hans og Stiftets
 Børdnede i Ryttinge Sogn skulde henhøre. Ved Reformationen
 hjemfaldt Spøtterup med det øvrige Biskopelige Gods til Kronen.
 1559. fik Hr. Orte Krumpen af Kongen Forkøning paa Spøtterup
 Gaard og Rødinge Birk. 1569. fik Jacob Rostrup Kong FRIDERIK II.
 Brev at maatte indløse fra Frue Anne Lykke Hr. Orte Krumpens Efter-
 leveres Kronens Gaard Spøtterup. 1570. blev Greve Gynter af Barby,
 som havde tient Kong FRIDERIK II. for Krigs-Overste og tilsidst blev
 Marskalk, af Hans Majestet arveligen forkønet med Spøtterup, han
 var forlovet med Hr. Iver Krabbes Dotter Dorothea Krabbe, men døde
 før Bryllupet. Hans forlovede Brud giftede sig igien med Benedict
 von Alefeld, og har baade i hans Tid og som Enke efter hans Død
 1577. endnu besiddet Spøtterup. 1579. blev Henrich Belov D. N. N.
 af høistbemelte Kong FRIDERIK II. arveligen forkønet med Spøtterup
 Gaard og Gods. Han døde 1606. ligger i Rødding Kirke, balsam-
 meret, og har været en høi Mand, hans Frue Elisaber Skram døde
 1600. Deres Søn Claus Belov, som arvede Spøtterup, døde 1620.
 hans Frue Karen Lange. Deres Søn Henrich Belov til Spøtterup
 og Frue Pernille Qvitzov. Hans Broder Friderich Belov som døde

1648. og Frue Anne Ulftand. 1661. og 1665. har Oberst Mogens Kruse eiet Spøtterup. Efter hannem en yngre Oberst Kruse, kanslee hans Søn, som ved at hverve et Regiment i Polen blev ruineret, og pantsatte Gaarden hos nogle i Kiel, af hvilke Henrich Kohlbladt udloste de andre og solgte Gaard og Gods 1702. til Axel Rosenkrands og Frue Karen Reetz. Deres Søn Geheimeraad og Justitiarius i Højeste-Ret Hr. Mogens Rosenkrands er nu Eier af Spøtterup. Hovedgaardts Tact 45 Tønder 1 Skieppe. Møllestyld 3 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar. Bøndergods 245 Tønder 2 Skiepper 2½ Fierdingkar. Tiender 71 Tønder.

Fuur Land.

F u u r L a n d.

Situation.

Til dette Amt og under Hærherred i Salling hører Den Suur eller Suurland, liggende i Limfjorden, 10. Mile fra Hals hvor Fjorden begynder, 7. Mile fra Aalborg, 2. Mile fra Løgstor, 1. Miil fra Livøe, $\frac{1}{2}$ Miil fra Morsøe, $\frac{3}{4}$ Miil fra Himmersøssel, og $\frac{1}{4}$ Miil fra Salling Land. Landet er fra Osten til Vesten imod en Miil i Længden og $\frac{1}{2}$ Miil i Bredden, men hele Omkredsen 3. Mile. Paa den ene Ende af Landet er et stort Forbjerg, kaldet Knud, som strekker sig et temmeligt Stykke ud i Fjorden imod Mors, hvoraf store Knuds Hoved og lille Knuds Hoved har Navn, og paa den anden Ende tvende Odder som kaldes Engelst-Odde og Ferker-Odde. Landet ligger meget behageligt, og som det paa de tvende Sider er omgivet med meget høje Bakker eller Bierge, falder fra deres Spidse en lystig Udsigt til Salling, Mors, Thne, Hanherred, Himmersøssel og Livøe. Det er deres Navn. for nogle vil, at det har faaet et skönt eller faurt Lands Navn. Andre,

dre, som paaftaae, at der i ældere Tider har været Fyr-Skov og Mængde
 de Fur-Træer paa Landet, udlede dets Navn deraf. I disse Tider skal
 ikke findes noget Spor af Fyr-Skov, men vel af Tøge- og Elle-Skov,
 hvoraf mangfoldige Stykker Træ endnu af Grunden opgraves, som
 deels ere forstenede, deels med svovelagtig Materie gienemtrocken. Ikke
 desmindre er RESENIUS i sin Atlas af den Mening, at Navnet er af
 Fur-Skovene, hvis Levinger først i forrige Seculo endda vare til, men
 bleve af de Keiserlige Krigsfolk afhugne og ruinerede. Den tredie og
 nyeste Mening om Landets Navn er, at det skulde komme af Fyr eller
 Fyr, Tid, i Henseende til Landets naturlige Beskaffenhed, da der ei
 alene findes mangfoldige brændbare Materier, men endog under det be-
 kiendte Bierg Rødsteenen en Abning i Stenen som et Rør med grønt
 glasseret, hvorom er al Formodning, at Tiden fordum der igiennem
 har haft sin Udflugt. Navnet skrives ellers i meget gamle Documenter
 Phur, Phuur, Fuur, og Fur. Saameget som af Indvaanerne dyrkes, Hartkorn.
 er i Matrikelen ansat for Hartkorn 160. Tønder 2 Skiepper 3 Fier-
 dingfar 1. Album, foruden Prestegaarden som staaer for 5. Tønder
 2 Album, bestaaende mest af middelmaadig god Agerland, som dyr-
 kes det flittigste og beste skee kan, og saa meget bedre som Bønderne ere
 frie fra Hoverie, og har enhver ikke mere Jord end han vel kan overse.
 Alligevel kan Landets Afgrøde ikke føde Indbyggerne, men de maae til
 Hielp hente Korn og andet fornødent fra næstliggende Egne. Indbyg- Indbyg-
 gerne udgiøre 125. Familier, foruden Zunderster, i alt 800. Siæle. gerne.
 Af disse ere 75. Gaardmænd, af hvilke de fleste have 2 Tønder Skjold,
 mange 1. Tønde, men nogle ikkun 4. à 5. Skiepper. Huusmændene
 ere 50, af hvilke de fleste ogsaa have noget lidet Hartkorn, de øvrige
 D D D D D 3 have

Herfskab og
Jurisdik-
tion.

have jordløse Huse. At Landet i ældere Tider maae have været Gribbs-
Jord, og enhver, ligesom Skovene ere udhugne, taget til sig hvad han
har lystet, det viser dets slette Inddeeling; Byerne ligge tet ved hinan-
den, saa at Indbyggerne boe saa got som i een Bye tilsammen, liggende
i en Hals-Maane der udgjør en halv Miils Bei, men Jordens Deeling
er saa ubequem, at oftest har den, der boer i den ene Ende, sine Agre
længst borte i den anden Ende af Marken, hvilket foraarsager Bebyg-
gerne meget Arbeid og Omkostning. Byernes Navne, saa vel som
Kirkens Beskrivelse, er forhen anført under Hærcherred. Kirken og
det meste af Landet har i gamle Dage tilhørt Dom-Capitelet i Viborg,
endog længe efter Reformationen. Ikke desmindre findes der og at have
boet Adelsfolk paa Landet, saasom Michel Agiføn af Fuur 1319. og
Hr. Johannes Michelføn af Fuur, Ridder, 1365. og flere saadanne,
men hvad de der have eiet og beboet, vides nu ikke, dog skal der, efter
gammel Beretning, have været 2. eller 3. Herresæder, som kan synes
troværdigt af de indrettede Fiske-Varker og Kieldere under Jorden,
som endnu sees paa visse Steder i Landet. Kirken har i nyere Tider
tilhørt Provsten og Sognepresten Hr. Niels Arøe, men Landgodset
Anders Kierulff til Sødal, som 1731. der stiftede en Skole, siden hans
Enke-Fruue Margrete Dorothea Braës, som har gjort Stiftelsen større
baade til Skolens Vedligeholdelse og til Fattiges Underholdning. Nu
tilhører Landet Peder Envold Braës til Røkkedal, som, endskiønt langt
fraværende, holder alting der i god Stand og Orden. Overigheden
angaaende, da som Fuur Land i geistlige Sager henhører under Vi-
borg Stifts Biskop, saa i verdslige Sager under Amtmanden over
Skivehuus Amt, og betaler sine Skatter paa Skive Amtstue. For-
dum

dum havde Fuur Land sit eget Birk og Birke-Ting, men samme er længe siden lagt under Salling-Herreds-Ting. Paa Landet er en Beirmølle, som ikke er tilstreffelig nok at betiene Indvaanerne med fornøden Maling. Af særdeles Friheder for denne Des Beboere, vides Friheder. ikke nogen, uden at Kong FRIDERIK II. har bevilget dem for deres Armods Skyld ikke at udskrives for mere end for halv tredie Læg udi Skat, naar den bliver paabuden, da de ellers tilforn havde været lagte tilsammen for tre hele Læg, dateret Nykiøbing den 20. Julii 1570. Saa har og Kong CHRISTIAN IV. 1640. den 5. Aug. i Henseende til deres meget ringe Vilkor, formedelst Sifferiet der for Landet slaaer feil, og for anden Uleiligheds Skyld, stadfæstet samme Frihed, at de ikke skal legges og udskrives i Skat for mere end halv tredie Læg. Hvilket og af Kong FRIDERIK III. 1655. 1 Sept. er confirmeret. Paa Marken findes trende Antiquitetter. Steder, i Bredden 4. à 5. Alne, men i Længden 10. à 12. Alne, med mange store Stene tet hos en anden omringede, hvilke af Bønderne kaldes Ræmpegraver. Paa et andet Sted sees en Dynge Steen, som kaldes Gammel-Kirke, hvor de berette, at Kirken først skulde været bygt. Paa Landets nordre, hvor der ere meget høie og steigle Bakker, er et Sted, kaldet Røverstuen, i Siden af Bierget, hvor forudum en Røver-Flot skal have haft deres Tilhold, indtil de af Landsaatterne bleve paagrebne og dømt for Landets Birke-Ret. Indbyggerne ere arbeidsomme, Levemaade. flittige, og ved det haardeste Arbeid uforsagte Folk, de ere ærlige, simple og ikke befængte med fremmede Sæder. De leve meget knapt saavel hiemme som ude, en Spege-Nal, et Stykke Brød, og en Bette suur Melk er et got Maaltid for en Fuurboe. De ere ædrue; Drik, Dobbelt, og deslige Laster ere de ei hengivne til, den der er for saadant,

er foragtet imellem dem. De reise fielden fra deres Fødestavn, ikke heller indfinde sig Fremmede hos dem, saa det er en gammel Folkeslegt, som beboer dette Land. De beklage sig over, at de ere inddeelte under Soldater-Læg, de vilde heller tiene til Søes, hvilket maaskee og var best; thi ingen bedre Søefolk og Matroser kunde findes end de. Ved deres Brylluper og Samqvem finder man dem anstændig lystige, de bruge ingen Instrumental Musik, men fornøie sig med at dandse efter Sang, da baade Qvinde- og Mand-Kisnet siunge mest alle vel, og erindres deres Forsædres Bedrifter ved gamle Kæmpe- og andre Viser. Bruden er klædt i grøn fraseret Klædes Trøie og Skjort, Haaret opbundet i en Top, hvorpaa sidder en stor Rose af røde og hvide Baand med tvende Hængler langs ned ad Ryggen. Brudgommen har en smuk Undertrøie, dernæst en hvid Badmels Best, og derover en blaa Best, begge korte, som Skibsfolk bruge dem. Deres Drik ved saadan Leilighed er got Ol, som de drikke af sinaae Leer-Næring. Skaaler, lidet Brændevin, og derhos en Pibe-Tobak. Suurboerne har tvende Nærings-Midler, det ene er Agerdyrkningen, som meest forrettes af Qvindekisnet, det andet Fiskeriet, som er Mandfolkets Fiskerie. Hovedsag. Om Sommeren bestaaer deres Fiskerie meest i at fange Mal med Kroge. Hele April og først i May-Maaned samle de Orm til Mading fiern og nær, ja reise endog til Skive og nogle Mile omkring for at faae Jord at grave efter Orme udi. Disse føre de hjem og legge i Kuler til Brug for hele Sommeren. De har et Slags Jord eller Leer, kaldet Kleg, som ei findes andensteds, hvori Ormene bevaeres levende i en 3. Ugers Tid. Hver Karl har et tusinde Kroge, som han bruger fra Maj af, til Vinteren tvinger. Hver 24. Timer, hellige

Dage

Dage undtagne, setter han sine Kroge i Vandet. De fare fra et Sted til et andet i Limfjorden, for med deres Angler at fortiene Brødet. Intet Veirlig, ingen Noie er dem for haard. De ligge bestandig paa Vandet i deres sinaae og flette Vaade, saa længe det er aabet. Man finder dem altid siungende ved deres Arbeid og ved friff Mod. De veed af ingen Seng hele Sommeren igienem, naar de har kastet sine Kroge i Vandet, kaste de sig under aaben Himmel, eller i en Lade, saa vaade som de komme i Land, og hvile ikke over 4. Timer. Efter St. Hans Dag ere der nogle, som bruge Puls-Vaade at fange Aal med, mest under Salling Land. Om Vinteren bruges der fire Vaade at drage Sild med, men sielden fanges flere, end Indbyg- gerne selv kan fortære. Naar Isen ligger, stange de Aal. En Karl kan om Dagen faae 2. 3. à 4 Snefe Aal. Dette Fiskerie skeer i Blinde, af den blotte Følelse; thi Stangen er 24. til 30. Alne lang og ofte længere efter Vandets Dybde, paa Enden er et tre-grenet Jern som er spids. Naar Aalen treffes med den, som ligger paa Fiordbonden, slaaer den sig med sin Hale om Stangen, hvilket Fuurboen strax kan merke i sin Haand, og derpaa drager den op paa Isen. Naar Fior- den er tillagt med Is, falder derpaa ogsaa godt Helte-Fiskerie med Kroge, men om Sommeren fisses Helten med Vaade. Men Aalefiskeriet er dog det betydeligste; thi af Aalene kan de affette en stor Mængde, deels røgede og deels saltede, og Fuurboe-Aalen er desuden berømt. Deres øvrige Fiskerie med Vaade er, formedelst slet Redskab, af ringe Betydning. Paa visse Steder findes der en stor Mængde af Østers- Skaller, men om der nogensteds under Landet gives levende Østers, er ikke bekjendt. Det dyrkede Land er af ulige Beskaffenhed i Henseende

til Korn=Mulden, endvel er leeragtig, skiferagtig, og endvel sandagtig, den mindste Part er fyldig og sort Muld, des uaget avles her meget got Rug og Byg, af Havre saaes lidet. Niels Thaarup, som 1761. reiste for et mineralogisk Selskab i Kiøbenhavn, og af hvis Relationer en god Deel af dette er taget, var da og paa Juur, og sandt, at $\frac{3}{4}$ Deel af Landet ligger øde og udyrket. Samme bestaaer mest af hvide Bakker, Bierge og Dale, som indeholde mangfoldige mineraliske Ting, saavelsom adskillige Leer=Jord= og Steen=Arter af forskiellig Farve og Besskaffenhed. Denne Strefning af Landet skal være saa mineralisk, at ikke engang Egn ret kan komme frem derpaa, men voper meget fort. En af de Ting paa denne De, som mest er gaaen Rygte af, er en meget stor Steen paa Landets nordre Kant, kaldet af sin rødagtige Farve den røde Steen, som ligger 6. à 8. Alne borte over Jorden, og gaaer derpaa langt ind under et høit Bierg og meget dybt ned i Jorden. Om denne Steen ere iblant den gemene Mand adskillige Fabeler, hvortil en Hule, som er paa Siden af Steenen lignende en Dons=Munde, har givet Anledning, den er desuden fuld af mange smaae Caviteter. Ellers er der en gammel Tradition, at denne Steen skulde strekke sig under det ganske Land, men sligt er uden Grund, og Steenen i sig selv er alene en Sammenskyllning af en sammenkittet Jern=Sand, hvilket og deraf sees, at man overalt i den finder Muskel=Skaller og andre Petrefacta, som Vandet medfører. Materien er grudagtig, stet sammenhængende, og saa blød, at mangfoldige Navne af dem, som har beseet den, findes udskaarne derudi. Dog er den paa visse Steder ved Tidens Længde bleven saa compact og haard, at deraf kan udbrydes hele Stykker, som let lade sig hugge og danne til Bygning, hvilket sees af Juur=Kirke,

hvor

hvor der i Lav-Kirken, i sær udi den østre Ende, er brugt en stor Deel af denne Steen. Et neden ved Steenen flyder en liden Aae af klart rindende Vand, som er meget mineralisk. Saa findes her og andre Vitriolske Bænde. I en Dal nær ved Steenen opgraves guult Ofter, hvilket, naar det udtoes og renses fra Sandet, er meget fint, og naar det bliver udbrændt, giver en smuk Brun-Rød. Af samme Farve-Jord har en og anden Maler fra Viborg længe siden vidst at betiene sig, som ofte reiste til Fuur, for at hente deraf til Fornødenhed. Den ligger 7. à 8. Tommer dybt i Jorden, øverst er der 4. Tommer god sort Jord, hvorpaa følger 3. à 4 Tommer brun Jord eller en Art af Leer, som er overmaade haard, naar den er opbrudt, findes Ofteret henved 4. Tommer tyk, hvorunder atter er en hvid og graa Masse, som en Art af Leer, ganske feed, og saa blød, at man neppe kan staae derpaa. Alle disse Skifter ligge ganske flakt hen i Jorden, og endes under en Bakke. Paa østre Siden i denne Dal er en Bakke, hvor der findes en stor Mængde meget fint Leer, som er guul-graat; paa Udsiderne, hvor det tørres af Luften, er det ganske tet og hart, og har næsten en Farve som Leeret i det Hollandiske Steentøi. Oven i en Sand-Bakke under en ganske tynd Jordskorpe, findes et Slags Steen, som har Lighed med Skiefer, som bruges til Skrivers-Tavler, men tynd, og alene i smaa Stykker. Der findes og en vis Art Jord-Marv, bestaaende af et Slags meget fint Sand, som Erfarenhed har viist at være beqvemt til Agerdyrkningen. Herforuden findes mange andre Slags Jord- og Leer-Arter paa Den, i større og mindre Qvantitet, men hvor- til enhver i sær er tienlig, er endnu ikke blevet almindeligen bekiendt. Imod Fiord-Siden ere tvende høie Bierge, hvoraf Foden bestaaer af

en kalkagtig Leer-Art, blandet med Vitriol Syre, hvor igiennem løbe brandgule Jernagtige Striber, som for Diet giver et behageligt Syn; Naar man brænder den i Jlden, blive Striberne røde og den blaa Grund hvid. Thaarup i ovennulte Relationer giver en vidtløftig Fortegning paa deslige Fuurlands Curiosa, hvoriblant: 20. Sorter adskillig farvet Leer tienlig til Porcelain, Steentoi, og Portemager-Arbeid. Blaa Jord tienlig til Farve. 7. Slags Tripel. Lige saa mange Slags Okker. En Ambra-Art. Jernblandede og vitrioliske Torv-Jorde og andre vitrioliske Jorde. Allun-Jorde. Lignum fossile. Balke-Jorde. Steen-Mergel. Steen-Leer. Steen-Lim. Indureret blaat Leer. Sandsteen. Proberes Steen. En graa og sort Marmor-Art, som stinker, naar den bliver reven. En Silex med en ubekendt Edelsteen. Adskillige Sorter Fliser og Skiever-Steen, samt Petrificater. Af hvilket alt ere indleverede Prover i det Kongelige Naturalien-Cabinet paa Charlottenborg. Men noget af det betydeligste er, om der, som foregives, skulde paa dette Land findes Steenkul, hvilket vel kunde fortiene en nøiere Undersøgning.

Skov. Af Skov findes nu intet paa Landet, men at det forud har været sterkt bevoget med Skov, det viser de mange Levinger og Stumper Træe, som findes overalt i Moradserne og paa visse Steder Mængde af Rød-Skaller, foruden at i de fleste Huse findes Eeg af en stor Tyk-felse, som berettes at være voget der paa Landet.

Lænsmand

Sluttelig anføres saa mange, som man veed, af dem, der have været Lænsmand i Skivehuus Læn og Amtmænd udi Amtet.

Hr. Ludvig Albretson Marsk for 1328. og hans Børn efter ham.

Jacob Nielson paa Danmark's Riges vegne Hovedsmand paa

Hald og Skive Slot 1375.

Johan Skarpenberg 1406.

Niels

Niels Erichsøn af Skive 1439.

Oluf Lunge Ridder og Hovedsmand paa Skivehuus 1442.

Thomas Iverssøn 1515.

Hr. Niels Hög Lænsmand paa Skivehuus.

Hr. Stygge Krumpen 1531.

Jeppe Friis

Henrich Rantzov 1538.

Oluf Munk 1539. 1549.

Iver Krabbe til Østergaard 1549. 1560.

Jacob Skeel 1562.

Frue Magdalene Banner, Hr. Iver Krabbes Efterleverste 1568.

Gregers Holgerfen Ulfstand 1577.

Henrich Belov til Spøtterup 1584.

Erik Lykke til Esbjerg 1592.

Jörgen Friis 1596.

Jacob Hög til Trudsholm, Befalingsmand paa Skivehuus
1597. 1602.

Mogens Sehested til Holmgaard Embedsmand paa Skivehuus
Slot 1633.

Ebbe Ulfeld til Urup 1648. 1652.

Erik Krag til Bramminge 1655.

Mogens Arnfeld 1660

Af Amtmændene vides alene de sidste:

Selius Müller, Etatsraad og Amtmand over Skivehuus Amt
1734.

Henrich Müller Hof-Junker og Amtmand 1742.

Baron Werner Rosenkrands til Billestrup og Krabbesholm,
Ridder, Kammerherre og Amtmand over Skivehuus Amt
1756. og endnu.

Amtmænd.

Siden

Siden denne IV. Tome af Danske Atlas er under Trykningen allerede voxet over fire fulde Alphabeter, og vil med Register og alt blive endeel Arf derover, og imod de andre Bind af dette Verk uproportionerlig, maae vi med Skivehuus Amt her afbryde, og spare Aalborghuus Amt, som egentlig hører til Viborg Stift, og var bestemt til at slutte dette Bind, til den følgende V. Tome, hvor det skal sættes foran i Bogen hos Aalborg Kiøbsted. Imidlertid kan her til Slutning anføres en nylig indsamlet Fortegning paa de Kiøbsteders Privilegier, som hører til dette Bind, nemlig saa mange, som enten paa sine Steder i Verket fattes, eller og have udførligere og med nogen Forskiel.

Aarhuus Stifts Privilegier,

henhørende til pag. 68. og 69.

1561. Kong FRIDERICH II. Confirmation paa Aarhuus Privilegier den 7. December.
1561. Den 7. December Kong FRIDERIK II. Confirmation paa Boregaard Mark til Byen, dog at give deraf en Læst Korn til Capitlet udi Aarhuus Domkirke, og den Eng som ligger til Kongens Gaard i Aarhuus ei sig med befatte. HOFMANS Fundaß. Tom. III. pag. 191.
1575. Den 25. Jan. Kong FRIDERIK II. skienker den Eng, som ligger uden for Brobjerg Bispens Lykke paa begge Sider ved Alveien,

- Alveien, som Aarhus Bye har haft til Magistratens Indkomster. HOFMANS Fundaß. Tom. III. pag. 191.
1575. Den 29. Jan. Kong FRIDERIK II. Benaading at Aarhus Indbyggere maae stalle Oren, dog fortolde samme hos Kongens Sifemester sammesteds, naar de udføres eller udfiktes.
1580. Den 2. Decemb. Kong FRIDERIK II. Brev at saa mange Udenbyes Mænd, som have Gaarde, Huse eller Jorder udi Aarhus skulde betale borgerlig og Byens Tynge.
1597. Den 22. Januar. Kong CHRISTIAN IV. Confirmation paa Aarhus Byes Privilegier.
1661. Den 22. Octobr. Kong FRIDERICH III. bevilger Magistraten i Aarhus at maae domme paa Byefogedens Domme, og derfra til Høieste Ret.
1647. Den 14. April Kong CHRISTIAN IV. forunder Byen Torvedag om Loverdagen i Steden for Fredagen, paa det Guds Tieneste ei derved skulde forsømmes.
1588. Den 12. Junii Kong CHRISTIAN IV. Brev om Landfisk. HOFMANS Fundaß. Tom. III. pag. 192.
1477. Kong CHRISTIAN I. om Aarhus Byes Fiskeri. HOFMANS Fundaß. Tom. III. pag. 189.
1542. Kong CHRISTIAN III. om Fædrift i Baargaard Mark. HOFMANS Fundaß. Tom. III. pag. 189.
1590. Den 9. April Kong CHRISTIAN IV. Brev angaaende Samsoe. HOFMANS Fundaß. Tom. III. pag. 193.
1621. Om Caniske Gaardene i Aarhus Herredags Dom. HOFMANS Fundaß. Tom. III pag. 195.

1751. Kong FRIDERIK V. Benaading om Aarhus Byes Jorder.
HOFMANS Fundaß. Tom. III. pag. 195.
1741. Rentecammerets Brev angaaende 5. Kirkers Afgift i Hads
Herred til Aarhus Skole. HOFMANS Fund. T. III. p. 199.
1441. Kong CHRISTOPHERS Privilegier, er verbotenus anført
HOFMANS Fundaß. Tom. II. pag. 27.
1490. Kong HANSES om Riis Skov. HOFMANS Fundaß. T. II.
pag. 30.

Pag. 123. Horsens Privilegier.

1532. Kong FRIDERIK I. Benaading om Graabrodre Kloster.
Danste Magazin T. II. p. 86. HOFMANS Fund. T. II. p. 163.
1560. Den 12. Decembr. Kong FRIDERIK II. Confirmation paa
Byens Privilegier.
1595. Den 17. Oct. Kong CHRISTIAN IV. Benaading at ingen
paa Landet maae drive Handel, men selge deres Wahre paa
Horsens Axel Torv.
1597. Den 21. Jan. Kong CHRISTIAN IV. Confirmation paa
Horsens Byes Privilegier.

Pag. 267. Grinnaae Privilegier.

1445. Kong CHRISTOPHER benaader Borgerne i Grinnaae Sold-
frie at være med deres Gods og Riibmandskab i Danmark
uden paa Skanoer, Falsterboe og andre Kongens Silde Leie
om Høsten.
1460. Kong CHRISTIAN I. stadfester Kong CHRISTOPHERS og
andre Kongers Byen givne Riibstedes Privilegier.

1555.

1555. Kong CHRISTIAN III. forunder Skolen Konge- Tienden af Hammelov Sogn.
1641. den 9. Junii Kong CHRISTIAN IV. forunder Byen at Nør- og Sønder- Herred skal føre deres Vare til Byens Torvedag om Mandagen at selge.
1552. 3 Januar. Kong CHRISTIAN III. forunder Byen til deres Skibbroe 2 Skill. af hver indenlandsk Skib og 3 Skill. af hver udenlands Skib og Skude som kommer til Byen.
1720. den 15. Junii er indgivet til Relutions Commissionen, at siden de øvrige Privilegier i feide Tid er bortkommen, og Kong CHRISTOPHER skal have bebrevet Byen Brohede, saa beder de, at Hessel-Eiere maae vise deres Adkomster.

Dag. 275. Ebeltofts Privilegier.

1552. Kong CHRISTIAN III. Benaading at Rishsteden Ebeltoft skal nyde det Marked paa vor Frue Dag som tilforn holdtes i Saurlof, som herved affkaffes.
1552. Kong CHRISTIAN III. Confirmation paa Byens Privilegier.
1552. Kong CHRISTIAN III. forunder Byen Torvedag hver Torsdag, at Mols- Herred og Hasnes Birk der skal komme med deres Varer.
1563. den 21. Maji Kong FRIDERIK II. Stadfestelse Brev paa Byens Privilegier.
1604. den 28. Maji Kong CHRISTIAN IV. Confirmation paa Byens Privilegier.

Pag. 360. Randers Privilegier.

1436. Kong ERIK af Pommerns Confirmation paa Randers Byes Privilegier, som er: Kong ERIKS 1302. at Randers Indbyggere maae handle ligesom andre Kjøbsteder. Kong ERIKS 1311. at Byens forige Privilegier confirmeres. Kong CHRISTOPHERS Confirmation. 1356. Kong VALDEMARS Confirmation. 1391. Dronning MARGRETES Confirmation. Samme findes in Originali i Byens Archiv.
1441. Kong CHRISTOPHERS Confirmation paa Randers Privilegier findes og in Origin.
1444. Kong CHRISTOPHER forunder Byen Frihed at segle ind og ud efter de Væle som er slaget.
1444. Kong CHRISTOPHER Benaading at hverken Clerke eller Legman maae drage til sig andre Gaarde end de beboe, med mindre de deraf vil svare Huus Peninge; er endnu til in Or.
1457. Biskop Jeps Brev af Borglum at Randers Indbyggere maae kjoobe og selge i Benschffel. In Originali.
1459. Kong CHRISTIANs Bevilling paa 2. Gaarde til Brødre: Kloster i Randers. In Originali.
1494. Kong HANSES Benaading at de Pladser uden Byen skal ei høre til Herreds: Tinget, men til Magistraten og Bye: Tinget. In Originali.
1500. Kong HANSES Brev at Byen skulde give 400. Mark Penninge til den Skade som var forarsaget af de uhorvsome Dittmerstey. In Originali.

1510. Kong HANSES Brev at Byen skulde levere 60. gode veraf-
tige Karle til Rigers Tieneste.
1552. Kong CHRISTIAN III. Befaling, at Gaarde i Randers ei
maa i Arv deeles, men enten afstaaes til en Arving eller samts-
lig Arvinger at holde den vedlige.
1568. Kong FRIDERIK II. Benaading at siden den Groft blev fast til
Droningsborg Mølle saa har Kongens Frue Moder derfor gi-
vet Byen Alminde-Beed udi sin Længde og Brede, saa at
Byen nyder herefter denne Eng.
1588. Kong CHRISTIAN IV. forunder Byen Frihed at Prester og
Bønder omkring Randers skal selge deres Varer til Randers
og ei giøre Forprang under Straf, halv Parten til Kronen
og halv Parten til Byen.
1593. Kong CHRISTIAN IV. Befaling at Husene skal tækkes med
Tegsteen inden Aar og Dag for Iidebrand at forekomme.

Pag. 520. Mariager.

1592. Kong CHRISTIAN IV. forunder Byen Kjøbsteds Privilegium
at de maa bruge borgerlig Næring og Kjøbsteds Frihed, lige-
som Hobroe, dog Kronens Rettighed, som de forhen har gjort
og givet, uforkrenket.
1631. Kong CHRISTIAN IV. Forbud at tekke Husene med Straae.
1632. Kong CHRISTIAN IV. Tilladelse inden 10. Aar at tekke Hu-
sene med Tegsteen.
1633. Kong CHRISTIAN IV. Befaling, at Borgerne skal og i Korn-
Høsten indforke i Klosterets Lade.

1641. Kong CHRISTIAN IV. at Byen maa lade ligge en Tønde i dybet paa Fiorden, at de Søfarende kan tage sig vare, paa egen Bekostning, derimod nyde af hver Læst Kalk en Hvid.
1648. Kong FRIDERIK III. forunder Mariager Confirmation paa Byens Privilegier.
1668. Kong FRIDERIK III. Bevilling at Borgemester Byrge Kahl maa opsætte et Kiendetegn for Søfarende i Fiorden, og derfor nyde 2. Skilling af hver Skibs-Læst, som der ankommer og udgaaer.
1669. Kong FRIDERIK III. Befaling: at de som udflotte af Byen skal dog betale af deres Gaarde og Mark pro quota deres Skatter efter Matriculen,
1685. Kong CHRISTIAN V. forunder Byen trende aarlige Markeder den 1 Augusti, den ottende Dag efter Fastelavn og den 20 October, hver Gang tre Dage.

Biborg Stifts Privilegier,

henhørende til pag. 597.

1444. Kong CHRISTOPHERS Befaling at Præster og Caniker som kibe Gaarde i Biborg skal skatte deraf.
1492. Kong HANSES Forbud at ingen maa føre Dansk Oil til Biborg, mindre samme at selge enten i eller uden Markedet.
1495. Kong HANSES Befaling at dersom nogen bruger Slag eller brynder Bold i vore Kishsteder, da skal det være og blive ferske Gierninger,

Gierninger, saalenge Sagen vorder aftalet imellem os, Byen og Bonden, og maa og skulde vore Embedsmænd altid hindre og tove saadan Gierningsmænd, ligerviis som Gierningen ny-
ligen var gjort.

1496. Kong HANSES Befaling, at Gaardene skal tækkes med Tag-
steen og Byen med Indluffelser og Porte forsynes.
1497. Kong HANSES Befaling, at Sandemænd lovlig skal sværge,
naar de lovligen til Viborg Byeting opkræves.
1503. Kong HANSES Befaling, at Sandemænd skulde beskiffes hvert
Aar og gaae lovlig omkring saavel i Viborg som andre Riis-
steder.
1504. Kong HANSES Befaling, at Viborg Borgere og Indvaanere
ikke maa stevnes udaf Byen i hvad som helst Sag, men alene
til Byetinget.
1505. Kong HANSES Bevilling, at ingen i Viborg enten Mester eller
Enev skal give mere til Volds eller Saarmaals Bøder end
3. Sage Mark.
1488. Kong HANSES Dom, at Caniker og Prestes skal give Skat
af de Gaarde og Jorde de Riiser eller panter, som de gjorde
der tilforn eiede samme, samt at en Tønde Salt skal holde
8. Skiepper.
1498. Kong HANSES Benaading, at Indvaanerne paa Meenighe-
dens Begne maa tiltale Capitelet om de Sager og Trette den-
nem imellem ere.

1499. Kong HANSES Brev til 8. Sandemænd at skille imellem Capitelet i Viborg og Magistraten paa Byens Vegne.
1520. Dronning CHRISTINES Brev at ingen maa bygge Kramboeder uden for Byens Porte, samt at ingen udenbyes Mand maa selge noget til anden for St. Mathiæ Dag Kloffen 9. om Formiddagen efter det er ringet med Kloffen.
1524. Kong FRIDERIK I. Befaling at ingen Forprang maa stee paa Landet Borgerne til Fornærmelse, samt at Borgerne skal altid være forsynede med god Bærge til at imodstaae Fienden, og ved Nat og Dag oppasse saa vel i Viborg som andre Kiøbstæder.
1527. Kong FRIDERIK I. Confirmation paa en af Magistraten gjort Vedtegt om Boestads Penge.
1528. Kong FRIDERIK I. forunder et Huus uden for St. Hans Kloster norden til Kirken, og Kirkegaarden til et Hospital.
1529. Kong FRIDERIK I. forunder Byen Sorte og Graabrødre Kirke til Sognekirke, og at ødelegge alle de andre unyttige Kirker og Capeller, Halvdeelen af Byet og Klokker leveres Lehnsmanden Jens Hvalf og den anden halve Deel til Byens Kirker.
1540. Kong CHRISTIAN III. at Vintmølle med sit Vandløb ind i Kolbek Rende skal tilhøre Viborg til ævig Tid.
1545. Kong CHRISTIAN III. Confirmation paa Byens Vedtegt, at ald Viborg Mark, Jord, som ei plies eller saaes, skulde indhegnes til bare Enge, samt at ingen maa afhende Byens Markers Jorder Udenbyes, anderledes end at een Indbygger maa selge det til den anden.

1546. Kong CHRISTIAN III. Bevilling at Indvaanerne maa handle og købe med fremede og udl ndiske Købmand i alle vore Købstæder i Danmark, saalenge indtil vi anderledes tilsigendes vorder.
1552. Kong CHRISTIAN III. Bevilling, at de, som køber eller panter nogen Borgergaard i Viborg, skulde besette samme med slige Folk som kand giøre tilbørlig Tynge og Besværing til os, Kronen og Byen.
1552. Kong CHRISTIAN III. Befaling, at ingen maa salte Sild over L rt r uden Kongens Undersaatter, som maa salte saa mange de have Behov til deres Huus, og de Sild, som fanges og skal selges, skal blodige og ferske selges.
1554. Kong CHRISTIAN III. Befaling at ingen udl ndiske Købmand maa handle paa Landsbyne Markederne med nogen slags Varer.
1569. Kong FRIDERIK II. Befaling, at der under Straf skal legges Tegl i steden for Straae paa Husene.
1578. Kong FRIDERIK II. Benaading at Byen skal være befriet fra frie Egter, undtagen naar de seer Kongens egen Haand derfor.
1583. Kong FRIDERIK II. Befaling at lade Byens Fængseler strax sette i Stand.
1585. Kong FRIDERIK II. Befaling om de, som skal antages til Borgere hvorledes dermed skal forholdes.
1610. Kong CHRISTIAN IV. om den 6te Penge, som de der reise ud af Riget, skal efterlade dem.

1623. Kong CHRISTIAN IV. Befaling om Begravellers og Bryllupers Indskrenkelse.
1648. Kong FRIDERIK III. om hans Udvelgelse til Konge og at Byen skal beholde sine Privilegier, og Byens Privilegier samme Aar confirmert.
1670. Kong CHRISTIAN V. Benaading, at smaa Bestillinger i Byen maa bortgives af Magistraten.
1726. Kong FRIDERIK IV. Benaading for den afbrente Byes Opkomst ved Consumptions Estergivelse i tolv Aar med videre.
1727. Kong FRIDERIK IV. Bevilling paa et Tegelværkes Indretelse ved Byen.
1735. Kong CHRISTIAN VI. Befaling om Viborg Mark-Zorder ei maa komme fra Byen, men komme til Byen for Riobestillingen, som de første Gang har kostet, og stedse ved Byen forblive.
1737. Kong CHRISTIAN VI. at Fæe og Dvæg-Market skal holdes inden Byens Porte.
1740. Kong CHRISTIAN VI. hvad den Latinske Skole skal nyde for Ligbegiengelser.
1747. Kong FRIDERIK V. Befaling at ingen maa eie Mark-Zorder paa Viborg Mark herester, uden Borgere, og ei føre Afgrøden andensteds end til Byen.
1753. Kong FRIDERIK V. Befaling, at Magistratens Skiftebreve skal anses som deres Domme og lige til Høieste-Ret indstevnes.
1755. Kong FRIDERIK V. Bevilling, at Dvæg-Market holdes herester den 23. October i tre Dage, saa og at Hestemarket maa

maa aarlig holdes i Viborg otte Dage efter den 21. Febr. og continuerer i tre Dage.

1755. Kong FRIDERIK V. at samtlig Indvaanerne maa fiøbe, eie og bruge Byens Jorder ligesaavel som Borgerne, naar de alene holder Dug og Dist der i Byen.
1760. Kong FRIDERIK V. Bevilling om Graabrodre Taarns Opbyggelse for 6223. Rdlr.

Pag. 723. Skibes Privilegier.

1326. Kong VALDEMAR givet Byen Kiøbsteds Privilegium ligesom andre Kiøbstder, undtagen Skansør og Malmøe, paa Latin.
1443. Kong CHRISTOPHERS Privilegium af samme Indhold.
1503. Kong HANSES Privilegium og Confirmation paa samme.
1566. Kong FRIDERIK II. Confirmation paa bemelte Skive Byes Privilegier.
1567. FRIDERIK II. giver Borgemeester og Raad i Skive Frihed at indhegne Byens Jorde og deraf giøre dem Ager og Eng, dog hver Mand's Ret uforkrenket.
1578. Kong FRIDERIK II. befaler at ingen udi Skive maa selge eller afhende nogen deres Byes Eiendome og Mark-Jorder til andre Udenbyes uden med Kongens Tilladelse.
1598. Kong CHRISTIAN IV. Stadfæstelse paa Skive Byes Privilegier.
1618. Kong CHRISTIAN IV. Bevilling at Skive Indbyggere maa brygge og selge Øll paa nest omliggende Fiskeleier og Havner.

1758. Kong FRIDERIK V. Bevilling, at hver Torsdag maa holdes i Skive Torvedag.
1759. Kong FRIDERIK V. Bevilling, at heele Salling Land skal forblive under Skive Riobsteds Frihed.

T i l l æ g.

Angaaende Herregaardene i Aarhuus og Viborg Stifter, som forbliver ved Familierne.

Da adskillige ved Skriveller har forlangt, at de Familiers Genealogiske Tabeller, som eier Herregaarde, der forbliver ved Familien, maatte indføres i den Tome, hvor derom beskrives, paa det deraf i Tidens Længde kunde vides, hvem disse Herregaarde kunde tilfalde, saa siden de fleste Genealogiske Tabeller paa de Gaarde, som i denne Tome er anført, og hører til Familierne allerede er trykt i Portrait Historique des hommes illustres en Dannemark og i Samling af Fundationerne, vilde vi herved anføre, hvor samme Genealogier findes:

- Pag. 434. Bidstrup et Stamhuus, tilhører de Lichtenbergs Familie, Geneal. anført i HOFMANS Fundag. Tom. II. pag. 164.
- Pag. 115. Constantinsborg et Stamhuus, tilhører Charisii Familie, Geneal. anført i HOFMANS Fund. Tom. II. pag. 150.
- Pag. 320. Esfenbek, 322. Hefringholm, 461. Tustrup tilhører de Friser, den Genealog. Tabelle er anført i HOFMANS Fundager Tom. I. pag. 38. Pag. 322.

- Pag. 322. Estrup et Stamhuus og Grevskabet Skel, HOFMANS Fundas. Tom. I. p. 136. findes anført den Skeelske Familie.
- Pag. 497. Grevskabet Frisenborg tilhører Grev Friis, hvis Genealog. Tabel er indført i HOFMANS Fundas. Tom. I. pag. 39.
- Pag. 447. Fusinge et Stamhuus tilhører den Plesfiske Familie, hvis Geneal. Tabel findes i HOFMANS Fund. Tome I. pag. 344.
- Pag. 317. Marsfillsborg et Baronie tilhører Grev Dannelskiold.
- Pag. 256. Ratlovsdal og Giersdorfslund tilhører Frue Geheimeraadinde Ratleu, og efter hende Kammerherre og Deputered for Financerne Hr. Joachim Otto v. Schack og Uffom.
- Pag. 339. Rosenholm et Stamhuus, tilhører den Rosenkrandske Familie, hvis Geneal. Tabel findes i HOFMANS Fund. Tom. I. pag. 124.
- Pag. 157. Rosenvold tilhører Grev Rantzau i Syen Descendenter, og findes den Rangauke Geneal. Tabel Portrait Hist. des hommes illustres T. II. p. 1.
- Pag. 345. Skiersøe et Stamhuus, tilhører de Bentzoner og nu Nissen Bentzon.
- Pag. 696. Taarupgaard givet til de Friser og Jueler med Lisien deres Familie, administreres af de Jueler, hvis Geneal. Tabel er anført i HOFMANS Fundas. Tom. III. pag. 427.
- Pag. 119. Vilhelmsborg et Baronie, tilhører de Gyldenkroner, hvis Genealog. Tabel er anført i HOFMANS Fund. T. II. p. 150.
- Pag. 459. Diele et Stamhuus, tilhører de Lüttichauer, hvis Geneal. Tabel er følgende:

LÜTTICHAU er en gammel Familie fra Meisen i Saren, af den Stæde, som kom til Danmark.

Siegfried v. Lüttichau til Rannebøl, Skurvsyssel, Gaad, Hofmester og Almsøsummand i Saren, han var Stetter til Wolf v. Lüttichau, Obermeraad og Rannebøl i Saren.

* Anne v. Schönberg.

Christian Friderich v. Lüttichau til Zaphovis i Saren
* Elizabeth v. Einfielder.

Hans Hendrich v. Lüttichau til Rannebøl og Dyben i Saren
* Zabina v. Mindkevitz af Zbyena i Saren.

Wolf Casper v. Lüttichau til Rannebøl og Dyben i Saren
* Elizabeth Zachevitz.

Wolf Casper v. Lüttichau til Rannebøl og Dyben
Døbt: Hofmester hos Hertug Gustaf Adolfs af Meisenborg Gemahl.
* Anne Marie v. Orzen.

Hans Helmuth v. Lüttichau Riddet, General; Lieutenant over Eva Marie v. Lüttichau d. 1669 f.
Eavalleriet i Danmark † 1732, 62 Aar. * 1713. Adam Levin v. Witzlebes †

* 1693. Anne Cathrine de Lézennes af Pigeel, Gnavffamilité † Geheimeraad, Riddet, Oberlantropf i Döberborg.
Christian Dietlev v. Lüttichau, Vulf Casper v. Lüttichau † Cezar Læsar v. Lüttichau, Eva Maria v. Lüttichau †

General Major som oprettede Gen. Major, Stetter til det General MR. Rannebøller * v. Catlonier †
Rannebøl Stæde og Ringe Feufeld og Stæff. Hof af det Stedse Steds Commandant i Gberckia †
* Helle Trolle Urne af Stils * - - - v. Ochen. mect Dragoner. v. Lüttichau †

Højauge †. De havde 8. Børn, hvoraf De havde 13. Børn, hvoraf * - - - v. Dinklaren †.
etterlevede følgende. af endel lever. † ugiff.

Hans Helmuth v. Lüttichau Adam Moegens Hol- Friderich Christian Ove Casper v. Anne Sophie v.
d. 1740. Stetter til Stam- ger v. Lüttichau d. n. Tönne v. Lüttichau Lüttichau d. Lüttichau.
bøl Stæde. Hofmester. 1742. Rannebøl. * v. v. Luffathen. af Dragonerene. af Dragonerene. Hofmester.
* - v. Brokdorf af Rinnbøl. af Dragonerene. af Dragonerene. Hofmester.

Register

over

Amtet, Herreder, Kirker, Herregaarde,
Kjøbsteder, med videre,

efter Alphabetet

for

Århuus- og Viborg-Stifter.

TOM. IV.

A.

Aabo Eynfel Pag. 63.
 Aaer og Strømme i Jylland 29.
 Aalier Amts, Grændser og Beskaffen-
 hed 243.
 „ „ „ Lænsmand 259.
 Aalborgs geistlige Jurisdiction 58.
 „ „ verdslige Jurisdiction 55.
 Århuus Stifts, Bispe- og Prestekalle,
 Breve om 572. 580.
 „ Capitelstaxer 568 til 570.
 „ Føde og Døde 571.
 „ Grændser 62.
 „ Herlighed og Ælde 62.
 „ Inddeeling 57. 63. 64.
 „ „ geistlige Jurisdiction 57.

Århuus Stifts verdslige Jurisdiction 54.
 Århuus Læns- og Stiftamtmand 108.
 Århuus Kjøbsted, Ælde og Privilegier
 68. 774.
 „ Borgereskabet 93.
 „ Bibliothek 81.
 „ Bygninger private 90.
 „ Bygninger publice 77.
 Århuus Kloster og Kirker, fordum 84.
 „ Consumption 100.
 „ Deeling, Roder, Mynt, Torve,
 Befæstning 75.
 „ Domkirken, Grundtaxt 77.
 „ Fabrik 107.
 „ Fattige 106.
 „ Færgeløb 104.
 „ Fiskerie og Mølle 105.

- Aarhus Føde og Døde 92.
 • Gader, Broer, Porte, Gaarde
 76.
 • Handel 94.
 • Hospitalet 85.
 • Indbyggernes Tal 91.
 • Lærde Mænd, Bogtrykkerie
 73. 74.
 • Latinske Skole 88.
 • Merkværdigheder og Skiebne
 • Markeder 97. (70
 • Mark-Jorder 100.
 • Navn, Lægde, Waaben 67.
 • Raadhuss, Dyrighed 89. 92.
 • Residenter 90.
 • Riis-Skov 103.
 • St. Olai Kirke 82.
 • Skibe, Fartøier, Havn 97. 98.
 • Vor Frue Kirke 81.
 • Verdslige og Geistlige og pri-
 viligerede Betientere 92.

Ulling Kloster 508.

Ulrø Land og De 258.

Amter i Jylland 51. 58.

Anholt en De 349.

Usmild, Kloster 645. 674.

K i r k e r.

Mabpe 113.

Male 478.

Malm 404.

Ualsø 296.

Uarslev i Haslev-Herred 113.

Uarslev i Spnderhald-Herred 281.

Uasted 739.

Udslev 194.

Ugrie 308.

Uigt 427.

Ulbek 416.

Ulbøge 300.

Ulling 213.

Ulmind 491.

Ulrø 250.

Ullstrup 547.

Ulholt 295.

Ulsferg 407.

Usmild 649.

Uffens 148.

Ullstrup 112.

Uvning 286.

Herregaarde.

Uakier 251.

Ullinggaard usrie 493:

Umaliegaarden usrie 319.

Usmild, Kloster 674.

Ullstrup 747.

Uvensberg 494.

B.

Baronier i Jylland 60.

Bekke i Jylland 30.

Bernsteen

Bernsteen 23. 708.
 Bier i Jylland 38. 263.
 Bierge i Jylland 25. 264.
 Bierge-Herred 142.
 Birke, Ret i Jylland 52.
 Boghvede 39.
 Bye-Fogeder 52.
 Byg 39.
 Bønder, Godser i Jylland 60.

R i r k e r.

Balle 471.
 Balling 733.
 Barred 147.
 Beder 112.
 Bierager 247.
 Bierge 147.
 Biergegrav i Synderlyng, Herred 404.
 Bierggrav i Riids-Herred 651.
 Biering 661.
 Binderup 549.
 Blegind 195.
 Borrids 665.
 Borum 211.
 Borup 418.
 Brabrand 113.
 Bregned 313.
 Brøndum 731.
 Bryrup 198.
 Bygum 646.
 Byrum paa Læsø 650

Herregaarde.

Bailumgaard 748.
 Balle usrie 555.
 Barredskov 149.
 Bicklerup 434.
 Bierre 497.
 Bistrup, Stamhuus 434.
 Bjørnholm 325.
 Bogensholm, usrie 319.
 Boller i Aarhus Stift 151.
 Boller i Viborg Stift, usrie 676.
 Bruusgaard 437.
 Bryskenborg 152.
 Busstrup 748.
 Bygholm 121. 152.
 Bygumgaard, usrie 677.

C.

Canike, Collegium 81.
 Christianshede Colonie 513. 515.
 Christianshøi Colonie 515.
 Clostere i Jylland 59.
 Colonier i Allheden 509.
 Coloniernes Tilstand i Allheden til Aar
 ret 1768. 516.

R i r k e r.

Christrup 280.
 St. Clemens 113.

Herre-

Herregaarde.

Kane. See Kane

Clausholm 438.

Constantinsborg Stamhuus 115.

D.

Dronningborg Amts Bændser, Beskaf-
fenhed og Navn 356, 358.

, , Løns- og Amtmænd 465.

Kirker.

Dagberg 665.

Dalbye Neder 412.

Dalbye Over 413.

Dalbye Store 141.

Dallerup 213.

Daugaard 141.

Dollerup 648.

Domerbye 674.

Dover 196.

Draabye 307.

Durup i Harre-Herred 738.

Durup i Gislum-Herred 551.

Dølbye 731.

Herregaarde.

Demstrup 442.

Dronningborg 443.

Dybvad 254.

Æ.

Æbeltoft Fiskerie, Jorder, Fabrique 278.

, Havn, Skibs-Broe, Navn, Vaar-
ben 274.

, Kirke 276 og 306.

, Lægde 273.

, Privilegier, Skiebne, Bader, Hu-
se, Jubbbyggere 275 og 777.

, Skands, Consumption, Markeder
279

, Skole, Øvrighed, Næring, Sei-
lads 277.

Æbeløe, en Æ 228.

Ændelange, en Æ 258.

Ærter i Jylland 40.

Kirker.

Æbdrup 304.

Ægens 308.

Æggaæ 318.

Æistrup 476.

Ællef 114.

Ælsborg 488.

Ælsted 114.

Ændelave 250.

Ængum 140.

Ænslev i Nørre-Herred 294.

Ænslev i Bierlev-Herred 411.

Æssenbek 280.

Æstruplund 432.

Herre.

Herregaarde.

Edelsholm en Lyfsgaard 254.
 Enslevgaard 444.
 Eskier 749.
 Effenbek Kloster, Stamhuus 320.
 Estrup Stamhuus 322.
 Estruplund 444.

S.

Saar i Jylland 36.
 Fabriquer i Jylland 42.
 Farverie i Kallø Amt 262.
 Fede Ware i Jylland 43.
 Festninger i Jylland 59.
 Fiends Herred 663.
 Fiorde i Jylland 29. 265.
 Fiske i første Søer 31.
 , tørre og salted 43.
 Fiskerie paa Læsø 712.
 , i Kallø Amt 265.
 Framlev Herred 210
 Friderichsdal Colonie 512.
 Friderichshede Colonie 509. 513.
 Friderichshøj Colonie 511. 513.
 Friderichsmose Colonie 513.
 Friderichsverk Colonie 515.
 Frue Kloster (Dor) 84. 370. 625.
 Frugtbarhed i Jylland 20.
 Fuur Land, Antiquiteter, Friheder, Le-
 vemaade 767.

D. Atlas Tom. IV.

Fuur Land, Fiskerie, Næring 768.
 , Hartkorn, Indbyggere 765.
 , Herskab og Jurisdiction 766
 , Navn, Situation 764
 , Naturlige Beskaffenhed 769.
 , Skov 772.

Fyre i Jylland 49.

R i k e r.

Raarup i Nørrehold Herred 407.
 Raarup i Sabroe Herred 206.
 Ralling 248.
 Ralslev 543.
 Rarsø 547.
 Raring 286.
 Reiballe 305.
 Rellingberg 667.
 Rielsø 653.
 Riellerup 291.
 Rinderup 647.
 Risbek 647.
 Rlye 667.
 Roelbye 208.
 Rouling 199.
 Røvlum 550.
 Ramlev 212.
 Rriderichskirke 492. 514.
 Rrue Dor 109.
 Rruering 196.
 Ruglslev 303.

S h h h h

Sunder

Funder 470.

Fuur 741.

Herregaarde.

Faverskon 218.

Frisenborg Grevskab 497.

Frisendal 444.

Frisenvold 445.

Frisenholt 447.

Fusing Stamhuus 447.

Fævelle 322.

G.

Galten Herred 418.

Gammel Fridrichsdal Colonie 514.

Gammel Fridrichsmose Colonie 514.

Gierlev Herred 411.

Giern Herred 213. 493.

Gislum Herred 546.

Gjæs og smaae Creatur i Jylland 37.

Glenstrup Kloster fordom 463.

Graa Brødre Kloster 371. 629

Grevskaber i Jylland 60.

Grinnae, Elde, Broe, Waaben og
Privilegier 267. 776.

• Consumption, Markeder, Naad,
huus, Dyrighed 273.

• Gader og Huse, Indbyggere,
Skiebne 269.

• Hospital, Skole 272.

• Kirken 271. 295.

Grinnae Mark, Jorder, Møring, Skibs,
fart 270.

Navn, Situation 266.

Grunden i Jylland 20.

Kirker.

Galten i Framlev Herred 213.

Galten i Galten Herred 418.

Gamelstrup 668.

Gangsted 205.

Gassum 408.

Giedsted 652.

Gierild 293.

Gierlev 411.

Giern 217.

Gierning 426.

Giesing 289.

Gimlinge 417.

Ginnerup 292.

Gislum 552.

Giødvad 472.

Glenstrup 410.

Glesborg 291.

Glud 146.

Gosmer 246.

Granslev 429.

Gredstrup 198.

Grendsteen 657.

Grinderslev 744.

Grundfør 114.

Grønbeł

Grønbeil 479.
 Grøning 746.
 Grynderup 552.
 Gullef 426.
 Gylling 249.

Herregaarde.

Gierdborfslund 255.
 Giesinngaard 418.
 Giesinholm 332.
 Graballegaard, usri, 499.
 Grindeskov Kloster 750.
 Grønlier, usri 677.
 Sunderupgaard 555.

H.

Halds Herred 244.
 Halds Amt Grendser, Navn, Jurisdiction og Bessaffenhed 590.
 : Fabriquer 591.
 : Lensmænd 717.
 Harre Herred 738.
 Haslev Herred 113.
 Hatting Herred 139.
 Hatte Fabriquer i Jylland 42.
 Haareballegaards Amts Beskrivelse 65.
 Havne i Kallø Amt 265.
 Havre i Jylland 39.
 Hederne i Jylland, 21. 509.
 Helgene i Jylland fordom 10.

Helgenæs 353.
 Hellig Aands Kloster 372.
 Hellig Aands Huus 86. 630.
 Herrederne i Jylland 51. 58.
 Herregaardene i Almiadelighed i Jylland 51. 58.
 Heste i Jylland 35.
 Hiarnøe, en De 160.
 Hids Herred 470.
 Hielm, en De 352.
 Hielmflod Herred 193.
 Hiemgiort Løn i Jylland 41.
 Himmelberg 182.
 Hindborg Herred 730.
 Historisk Tildragelse om Jylland 10.
 Hobroe Riidssted, Auling, Consumption, Handel, Markeder, Seilads, 540.
 : Beliggenhed 533.
 : Broe, Jurisdiction, Navn, Vaaben 534.
 : Gader, Huse, Raadhuset, Skole 538.
 : Indbyggere og Næring 539.
 : Kirke 536. 542.
 : Privilegier og Skiebne 535.
 : Runesteene 537.
 Horsens Ugerdyrkning, Fiskerie, 137.
 : Velde, Privilegier, Skiebne 123. 776.

Horsens Berømte Mænd, Havn 125.
 • Kloster Kirke, 128
 • Consumption, Markeder 138.
 • Danske Skole, Fattige, Indbyggere 133.
 • Døde, Føde, Handelen 134.
 • Fabrique, Seiladsen 136.
 • Gader og Huse, Raadhuus, Torve 127.
 • Hospital 132
 • St. Ibs Kirke 129.
 • Kirker og Klosters, forðum 129. og 130.
 • Lægde, Navn, Waaben 122.
 • Latinske Skole 131.
 Hospitaler 85 87.
 Hovelberg Herred 424.
 Humle i Jylland 40. 401
 Hvede i Jylland 40.
 Hør i Jylland 41.

Kirker.

Haasum 735.
 Hadberg 419.
 Hadsteen 207.
 Hald 409.
 Haldum 207.
 Halling i Hads Herred 246.
 Halling i Galten Herred 420.
 Hals paa Læsø 651.
 Hammel 215.

Hammelef 294.
 Hammer 477.
 Hammershøi 404.
 Hansled Kirke og Hospital 202.
 Harlef 211.
 Harre 741.
 Harriglef 416.
 Haslef 113.
 Haslund 423.
 Hatting 139.
 Havrum 428.
 Hedensted 141.
 Helgenæs 312.
 Hellsrup 660.
 Hem i Dnsild Herred 544.
 Hem i Hindborg Herred 730.
 Hemmed 293.
 Henge 481.
 Hersom 653.
 Hiarnøe 144.
 Hierk 741.
 Hiermind 659.
 Hindborg 731.
 Hiorthede 661.
 Hiortshøi 318.
 Hoed 297.
 Holbel 431.
 Holm 109.
 Homøe 298.
 Hornbel 406.

Hornborg 139.
 Hornslet 314.
 Hornum i Bierre Herred 144.
 Hornum i Dnsild Herred 541.
 Horslev 426.
 Hovelberg 424.
 Hundslund 249.
 Hvam 655.
 Hvering 138.
 Hvidberg 730.
 Hvilsager 284.
 Hvilsoim 656.
 Hvilsted 245.
 Hylche 206.
 Hyllested 299.
 Høgslev 663.
 Høiberg 490.
 Hjørning i Hielmølv Herred 194.
 Hjørning i Synderhald Herred 281.
 Hørup 481.

Herregaarde.

Haastrup 752.
 Hagsholm 449.
 Hald Slot 677.
 Hamergaard 459.
 Handstedgaard 219.
 Haraldslund usfri 116.
 Harlevholm, usfri 219.
 Hefringholm 322.

Hegned 753.
 Hersomgaard 680.
 Hessel 324.
 Hesselgaard 556.
 Himmestrup 680.
 Hiortshøilund, usfri 325.
 Holbekgaard 450.
 Holingaard 681.
 Holmstrupgaard, usfri 117.
 Holtris, usfri 681.
 Hvanstrupgaard 557.
 Høgholm 325.

J.

Jndbyggernes Naturel i Jylland 43.
 Julianaæ-Hebe Colonie 513.
 Jyllands ældste Beboere 5.
 : Befordringskab 49.
 : Figur og Størelse 4.
 : Gamle Regiering 6.
 : Jnddeeling 50.
 : Jnde-Potter 42
 : Lov, Waaben 8.
 : Navns Oprindelse 5.
 : Naturlige Egenkaber og Decon-
 miste Betskaffenhed 20.
 : Rif og Grunde 5.
 : Situation 3.
 : Spøeg 9.

Kirker.

Jeberg 746.

Junget 743.

Herregaarde.

Jensgaard 154.

Jøgaard 327.

Jungetgaard 754.

K.

Kallø Amts Bændser og Bessaffenhed
261. 266.Kallø Amts Læns- og Amtmænd 354.
355.

Kallø en De 228.

Kalkbrennerier i Jylland 25. 264. 519.
592.

Kilber i Jylland 31. 265.

Kjøbsteder i Almindelighed i Jylland 31.
265.

Kirke Sogne i Jylland 58.

Køer i Jylland 34.

Kirker.

Karlebye 295.

Karup 482.

Kastberg i Nørre Herred 293.

Kastbjerg i Bierlev Herred 411.

Kasteb 113.

Katterup 205.

Kierbye 411.

Klakring 146.

Klestrup 654.

Kloborg 478.

Knebel 310.

Kobberup 673.

Koch 285.

Koldt 111.

Kolinb 304.

Korning i Hattling Herred 140.

Korning i Synnerlyng Herred 404.

Kousted 407.

Kragelund 473.

Kreiberg 736.

Krogsbøl 284.

Herregaarde.

Kraas 755.

Kralbyegaard, en nye Herregaard 228.

Kallø Ladegaard og Slot 327.

Kaneegaard 225.

Karmark, usri 681.

Katholm 331.

Kioldgaard 756.

Kiellerup 557.

Kierbyegaard 117.

Kiergaardsholm 757.

Kiersholm 499.

Kollerup 452.

Korsøegaard 682.

Krabbesholm 758.

Kroggaard, en nye Herregaard 227.

Lande

L.

Landemode i Jylland 52.
 Landeveien i Stiernholms Amt 180.
 Landsding i Jylland 52. 636.
 Løne i Jylland, fordom 51.
 Leer-Arter 22.
 Lerreder 41.
 Læsøe Land, Aelling 705.
 : Vælde og Navn 700.
 : Beskaffenhed 703.
 : Brændsel, Skove, Bæster 707.
 : Creature og Fugle, 711.
 : Defension 715.
 : Fabriquer og Saltverk 708.
 : Fersk Vand, Fiskerie, Mineralier,
 712.
 : Friheder 714.
 : Havn, Skibsfart og Stranding
 713.
 : Holm eller Rønerne 710.
 : Indbyggere 704.
 : Jurisdiction 701.
 : Situation 699.
 : Nede Land 706.
 Limfjorden 27.
 Lov, den Gyldte 8.
 Lov-Eyffel 63.
 Luften i Jylland 31.
 Lysgaard Herred 479.

Litter.

Laaesbye 213.
 Laastrup 654.
 Lading 209.
 Langaae 657.
 Laurberg 424.
 Lee 661.
 Leerberg 424.
 Lem i Stofring Herred 417.
 Lem i Rødding Herred 733.
 Lemming 472.
 Levring 489.
 Liim i Rødding Herred 737.
 Liime i Synderhald Herred 283.
 Linnaae 214.
 Linde 409.
 Linderup 477.
 Lindum 645.
 Lisberg 115.
 Lovense 549.
 Lundum 202.
 Lundsøe 663.
 Læsten 404.
 Lybøe 746.
 Lynderup 652.
 Lyngbye i Synderhald Herred 301.
 Lyngbye i Haslev Herred 113.
 Lyngø 207.
 Lysgaard 479.

Løsning 140.

Løvel 646.

Herregaarde.

Lerkesfeld 682.

Løistrup 452.

Løvenholm 332.

Lundgaard 683.

Lynnerupgaard 684.

Lynghallegaard 220.

Lynghyegaard 117.

Lynghellegaard, usri 334.

Lylkesholm 334.

II.

Magistrater i Jylland 52.

Mariager Amts Beskaffenhed, Grensler
og Jurisdiction 517.

- Navn 518.
- Læns- og Amtmænd 566. 567.
- Kiøbsted, Agerdyrkning og Færgeløb 532.
- Consumption, Tiskerie, Markeder 533.
- Fattige, Hospital, Raadhuss og Dyrighed 529.
- Fiord, Kalkbrennerie, Situation 519.
- Kiøbsted, Bader og Indbyggere 530.

Mariager Kiøbsted, Handel og Toldstedet
531.

• Kirke 524. 542.

• Navn og Oprindelse, Privilegier,
og Skiebne 520. 778.

• Skole 528.

• Waaben 523.

Medelstom Herred 656.

Mergel og Jord Arter 22. 264

Middel Friderichsbal Colonie 515.

Middel Friderichsmose Colonie 514.

Mineralier i Jylland 24. 181. 712.

Molboer i Rallø Amt 267.

Mols Herred 306.

Møller i Rallø Amt 266.

Kirker.

Malling 112

Mammen 660.

Maria Magdalena 287.

Middelbye 318.

Møllerup 416.

Mefing 194.

Morslet 111.

Mygind 284.

Mønsted 671.

Mørche 314.

Herregaarde.

Mariager Kloster 559.

Marsilia,

Marfillsborg Baronié 117.
 Marsvinslund ufrie 500.
 Matterny Stamhuus 220.
 Meilgaard 335.
 Meringgaard 154.
 Mvsgaard 118.
 Møgelkier 155.
 Møldrup en nye Herregaard 227.
 Møllcrup 336.

N.

Neder Fridrichsdal Colonie 515.
 Neder Fridrichsmose Colonie 515.
 Neder Julianæhede Colonie 515.
 Nim: Herred 138.
 Ning: Herred 109.
 Nørre: Herred i Ralsø Amt 290.
 Nørre: Herred i Skivehuus Amt 742.
 Nørrehald Herred 406.
 Nørre Lyng: Herred 645.
 Nørskminde en Havn 244.

Nirker.

Navtrup 739.
 Nebel 204.
 Nebstager 145.
 Niim 199.
 Nintoft 290.
 Nødager 303.
 Nølløf 246.

D. Atlas Tom. IV.

Nørager 290.
 Nørbel 404.
 Nørre Dnsild 541.
 Nør Suede 475.

Herregaarde.

Nedenskov en nye Herregaard 227.
 Nisunggaard en nye Herregaard 226.
 Nøragergaard 562.
 Nørgaard ufrie 685.
 Nørgaard i Salling 735.

O.

Dnsild Herred 541.
 Over Fridrichsdal Colonie 515.
 Over Fridrichsmose Colonie 514
 Over Julianæhede Colonie 515.

Nirker.

Odber 245.
 Odinse 730.
 Ormslev 110.
 Otting 731.
 Ousted 202.

Herregaarde.

Overgaard 453.

P.

Pateter i Jylland 40.
 Producter i Jylland 43.

Tiii

Nirker.

Kirker.

Pederstrup 648.

Herregaarde.

Palsgaard 156.

Palsstrup 500.

Q.

Qvinde, Kian i Jylland 45.

Kirker.

Qvols 671.

Herregaarde.

Qvelstrup 338.

R.

Randers Handelstads, Befæstning og Privilegier 360. 778.

- belicndte Familier 365.
- Brændeviin 392.
- Bur, Bl 391.
- Bygninger og Huse 368.
- Clostere forðum 370, 374.
- Consumption, Markeder og Næringsmidler 385.
- Danske Skole og Hospital 383.
- Fabriquer 400.
- Fattige og Silber 384.
- Gaderne, Porte, Torv 367.
- Haandverkere og Indbyggere 366.
- Handel 394.

Randers Handsker 393.

- Hiemgiort, Æsi, Lerreder og Maltgjøren 395.
 - Humle 401.
 - Jorde 398.
 - Kirke (St. Mortens) 379. 414.
 - Kirkerne forðum B. Frue: Graa: brødre eller Slots: St. Laurentz: St. Peders: St. Clemens: S. Nands: Kirke 374: 379.
 - Latinske Skole 382.
 - Laxe: Fangst 386.
 - Merkværdigheder og Skiebne 382.
 - Navn og Vaaben 359.
 - Raadhuset og Dyrighed 365.
 - Situation 358.
 - Slottet forðum 368.
 - sinaae Fisk 390.
 - sinaae Handel, Skibe, Skibsfart og vanskelig Seglads 396.
 - Vand 397.
 - Dreder 389.
- Riber Stifts geistlige Jurisdiction 56.
- verdslige Jurisdiction 52.
- Rif og Grunde i Jylland 5. 264.
- Rinds Herred 651.
- Ring Kloster forðum 235.
- Roer i Rallø Amt 264.
- Rochholm en Øt 750.

Rongsvø

- Silkeborg Colonier 469.
 : Lønsmand 515. og 516.
- Skanderborg Amt, Aaer, Fabrikker og Møller 183.
 : Beskaffenhed, Grensler og Mineralier 181.
 : Fiskerie og Søer 182.
 : Løns- og Amtmænd 241.
- Skanderborg Byes, Bygninger, (publique) 191.
 : Consumption, Fabriquer, Skandse 193.
 : Fattige, Handel og Næring, 192.
 : Gader og Huse, Indbyggere, Markeder, Øvrighed 190.
 : Lægde, Navn 183.
 : Opkomst og Slots Kirke 188.
 : Privilegier 189.
 : Slot og Søer 185.
- Skive Riøbsted, Alder, og Skiebue, Navn, Vaaben og Situation 722.
 : Avling, Consumption, Fiskerie, Markeder 729.
 : Fattige, Handel og Skibsfart, Skole og Slot 728.
 : Gader, Huse og Indbyggere 724.
 : Kirke 726. 732.
 : Privilegier 723. 785.
 : Raadhhus og Øvrighed 725.
- Skivehuns Amt, Beskaffenhed og Jurisdiction 720.
 Skivehuus Lægde og Navn 719.
 : Løns- og Amtmænd 772.
 Skove i Jylland 26. 264. 707. 772.
 Slotte i Jylland 58.
 Sorte Brødre Kloster, 84. 629.
 Sproget i Raløe Amt 262.
 Steenarter i Jylland 24.
 Stiernholm's Amt Beskaffenhed 122.
 : Grensler og Navne 121.
 : Lønsmand 165.
 : Deconomiske Beskrivelse 166. 179.
 : Slot 163.
- Stofring Herred 414.
 Strøme i Jylland 29.
 Strømpe Fabrike 41.
 Stude og Øren i Jylland 3
 Sviin, Toe Slags 37.
 Synder Herred 296.
 Synderhald Herred 280.
 Synderlyng Herred 401.
 Synderøe, en De 228.
 Syeler i Jylland 50.
 Søer i Jylland 30. 265.
- Kirker.**
- Sabroe 207.
 Sal 427.
 Sald 428.
 Saxild 247.

Scheibye 113.
 Seiling 472.
 Sciller 210.
 Selde 742.
 Sem 544.
 Serup 471.
 Sielef 210.
 Simmested 653.
 Siuding 472.
 Skader 284.
 Skals 654.
 Skanderup i Hielsløv Herred 193.
 Skanderup i Giern Herred 214.
 Skaresøe 314.
 Skjellerup 542.
 Skiern 662.
 Skjød 428.
 Skjodstrup 316.
 Skjold 144.
 Skjoring i Framlev Herred 211.
 Skjoring i Synderhald Herred 284.
 Skorup 216.
 Skoubye 211.
 Skjholm 210.
 Smøllerup 668.
 Snebum 541.
 Spentrup 408.
 Sporup 215.
 Spørring 114.
 Steenild 549.

Stenderup 142.
 Stierd 212.
 Stilling 195.
 Stor-Ring 212.
 Stoubye 148.
 Stofring 415.
 Strandbye 553.
 Svoenstrup 544.
 Svostrup 473.
 Synderbel 404.
 Synder Dnsild 542.
 Sæbye 738.
 Sodering 412.
 Sæbye i Giern Herred 216.
 Sæbye i Synderhald Herred 284.
 Søften 114.
 Sørslev 481.
 Søvind 204.

Herregaarde.

Seilgaard usri 502.
 Seridslevgaard 221.
 Sielleffougaard, en nye Herregaard 225.
 Silkeborg 502.
 Skabyegaard 343.
 Skavumgaard, usri 691.
 Skeel Stamhuus 344.
 Skierildgaard 158.
 Skjering Munkgaard usri 345.
 Skiern Slot 691.

Skiersøe, Stamhuus 345.
 Skiervad 346.
 Skivehuus 761.
 Skorupgaard 347.
 Skovsgaard 564.
 Skousgaard ufri 693.
 Starupgaard 693.
 Steenalt 456.
 Steensballegaard 222.
 Stiernholms Slot 163.
 Stofringgaard 457.
 Strandbyegaard ufri 565.
 Strandet 694.
 Sødringholm 454.
 Søbyegaard 504.
 Sødal 693.
 Spøtterup 762.
 Evenstrup Hovgaard ufri 565.

T.

Tobaks Plantning i Jylland 40.
 Træskoe Fabriquer 42.
 Tunøe, en Øe 120.
 Tyrsting Herred 197.

Kirker.

Taaning 203.
 Tandrup 138.
 Tanum 405.
 Tapdrup 650.
 Testrup 656.

Tem 201. 474.
 Tiele 402.
 Tilst 113.
 Tise 744.
 Tiset 109.
 Tisted 551.
 Tistrup 302.
 Todborg 317.
 Tolstrup 205.
 Torning 484.
 Torrild 244.
 Torsager 312.
 Torssted 142.
 Torsøe 428.
 Torum 739.
 Torup i Hiends Herred 663.
 Torup i Medelsom Herred 659.
 Tosstrup 654.
 Trandbiørg 112.
 Trige 114.
 Træden 198.
 Tullstrup i Ring Herred 112.
 Tullstrup i Siern Herred 213.
 Tved i Nørrehalb Herred 410.
 Tved i Møldes Herred 308.
 Tvensstrup 245.
 Tvilum 217.
 Tyrsted 142.
 Tyrsting 199.
 Tøndering 740.

Tønning 197.

Tøring 477.

Tøstrup 292.

Herregaarde.

Tammestrup en nye Herregaard 227.

Testrupgaard usfri 223.

Testrupgaard i Rinds Herred usfri 695.

Tiele Stamhuus 459.

Torup 445.

Torupgaard 696.

Trinderup usfri 565.

Trudsholm 460.

Tulstrup 461.

Tustrup 347.

Tvilumgaard og Kloster 505.

Tyrestrup 223.

Tyrøbek 158.

U.

Rirker.

Udbye 433.

Udbye, neder 414.

Udt 142.

Uldbierg 652.

Ullids 546.

Underup 139.

Urlev 145.

Herregaarde.

Ulstrup 697.

Urup 224.

Usfinge usfri 160.

V.

Vaaben, det Tydske 8.

Veiene i Jylland 48. 180.

Veng Kloster fordum 236.

Vesterlev Kloster fordum 463.

Vester Lisbjerg Herred 114.

Viborg Stift, Velde, gamle og nye Ind-
deeling 584. 585.

• Befalings-Mænd 717. 718.

• Betskaffenhed og Grændser 583.

• geistlige Jurisdiction 57.

• Kleinme-Brev 586.

• Privilegier 780.

• verdslige Jurisdiction 57.

Viborg Hoved Stad og Agerdyrkning
642.

• Velde og Navn 596.

• Befæstning 595.

• Vengs Kloster 638.

• Bispe-Residens, Magistrat, Raad-
huset 635.

• Brandvæsenet, Handelen, Nærings-
midler 641.

• Klosterne fordum 625. 630.

• Consumption, Grundens Beskaf-
fenhed 645.

• Domhuset og Landsting 636.

Viborg

Viborg Domkirke 612. 645.
 : Fabrikker og Tugthuset 634.
 : Fiskerie, Levemaade 643.
 : Gaarde og Huse, Gader, Porte og
 Torve 640.
 : Gilder forudm 630.
 : Graabroedre Kirke 623. 645.
 : Herligheder og Lægde 594.
 : Hospital, Latinstue Skole 631.
 : Indbyggere 639.
 : Kirker forudm 608. 612.
 : Lærde Anstalter 633.
 : Lectorat 632.
 : Markeder, Snaestuing 644.
 : Merkværdigheder og Skiebne 601.
 608.
 : Privilegier og Waaben 597. 780.
 : Sortebroedre Kirke 621. 645.

Differ i Jylland 40.

Diltet i Jylland 32.

Disting Closter forudm 239.

Ditterslev Closter forudm 463.

Door Closter forudm 239.

Door Herred 201.

Dorsøe en De 228.

Drads Herred 474.

Kirker.

Dammen 648.

Dederslev 426.

Dedstet 206.

Degerølev 294.

Deilbye 738.

Deilbye i Haslev Herred 113.

Deilbye i Synderhalv Herred 288.

Deilbye i Synder Herred 299.

Deirum 401.

Dellev 425.

Deng 197.

Derring 280.

Dester: Alling 285.

Dester: Bølle 653.

Dester: Dørslev 406.

Dester: Velling 662.

Desterøe paa Læssøe 651.

Deilbye 109.

Deil 739.

Dellersøe 295.

Dindbles 412.

Dinderslev 491.

Dinding 198.

Dindum 656.

Dinge i Synderlyng Herred 403.

Dinge i Medelsom Herred 658.

Dinkel 659.

Diskum 401.

Disting i Thyfving Herred 200.

Disting i Galten Herred 424.

Distoft 309.

Ditten 208.

Ditved

Vitved 195.
 Vium 489.
 Vivild 288.
 Vognsild 547.
 Voldbye i Nørre Herred 294.
 Voldbye i Siern Herred 215.
 Voldum 420.
 Volling 731.
 Vorning 403.
 Voor Ladegaard 201.
 Vorre i Nørrelyng Herred 648.
 Vorre i Rongsøe Herred 433.
 Vreds 475.
 Vriested i Siends Herred 672.
 Vriestied i Siere Herred 148.
 Vrove 666.
 Være 203.
 Værum 424.

Herregaarde.

Naabensholm en nye Herregaard 227.
 Nærholm ved Steensballe 225.
 Nedøegaard 348.
 Vilhelmsborg Baronie 119.
 Vinderslevgaard 507.
 Vingegaard ved Tiele 462.
 Vindam Dvergaard 699.
 Viskunggaard 462.
 Volstrupgaard ufri 566.
 Vosnesgaard 348.

V.

Rirker.

Vidding 202.

V.

Ver i Fjotland 4.
 Om Kloster fordom 231.
 Vster Lisberg Herred 312.

Rirker.

Vdum 419.
 Vst 423.
 Vsted i Hattling Herred 141.
 Vsted i Vester Lisberg Herred 115.
 Vsting 248.
 Vstislef 205.
 Vstlev Kloster 668.
 Vstied 430.
 Drum i Siere Herred 145.
 Drum i Nørre Herred 292.
 Drum i Syniderlyng Herred 402.
 Drum i Galten Herred 424.
 Drum i Siends Herred 670.
 Vst-Virk 201.
 Vster-Milling 285.
 Vster-Vælle 654.
 Vster-Vorslev 413.
 Vster-Velling 661.

Herregaarde.

Vrbekgaard 332.
 Vrslef Kloster 685.
 Vrunggaard 155.
 Vstergaard i Havreballegaards Amt
 118.
 Vstergaard i Dronningborg Amt 453.
 Vstergaard i Kallø Amt 337.
 Vstergaard i Skivehuus Amt 760.

Anderfsn, Seyer 579.
 , Søren 146.
 , Stig 325. 336. 352. 354. 445.
 456. 542. 605.
 ANNE SOPHIE Dronning 423. 439.
 442. 563. 617.
 Ankers, Wegla 351.
 Ankersen, Peder 382.
 Anonsen, Jens 716.
 Anthoniesen, Hans 579.
 Archtander, Mette 727.
 , Niels 563. 617.
 Arentsen, Johan 113. 117. 211. 472.
 Arnfast, 233.
 Arnsfeld, Axel 166.
 , Birgitta Maria 752.
 , Frue 148.
 , Hans 341.
 , Hans Arelsen 341.
 , Jacob 117. 143. 154.
 , Jørgen 297. 303. 341. 460.
 , Margrete 303.
 , Mette 156.
 , Mogens 299. 341. 567. 718. 773.
 , Nelle 303.
 , Nigborg 554. 556.
 Arnkiel, Margrete 213.
 Arnstorf, Anna von 528.
 , Friderich 380. 414. 453. 454.
 681. 692.

Arnstorf, Henning 477.
 Arp, Jacob 305.
 Areboe, Ditlev 662.
 Arpe, Niels 766.
 Asferg, Søren 408.
 Asmund, 700
 Avcensberg, Joh. Nicol. de 617.
 Axelsen, Hans 299.

B.

Baden, Mads von 141.
 Bagesen, Erich 452.
 Bagge, Jørgen 576.
 Balsløv, Marie 489. 497.
 Baltzerfson, Henning 378.
 Bang, Hans 552.
 Banner, Anders 333.
 , Ellen 750.
 , Erich 330 351. 355. 373 535.
 , Franz 355.
 , Karen 414. 454.
 , Magdalene 740. 759. 760. 773.
 , Margrete 415. 457.
 , Mette 332.
 , Niels 260.
 , Oluf 358.
 , Otto 333.
 Baritskov, Nicolaus de 150.
 Bartholin, Christopher 737. 753. 755.
 , Eichel 755.

- Bartsfick, Johan 617.
 Basse, Jens Pedersen 354
 Bay, Jens 577.
 : Margrete 527.
 : Peder 529.
 Bedev, Lars 112.
 Behr, Marie 348.
 : Niels 271. 343.
 Bek Johum 324.
 : Sophia 450.
 : Fris Corfis 324.
 Beloch, Jean de 561.
 Belov, Claus 763.
 : Ellen 297. 303.
 : Friderich 734. 763.
 : Hendrich 355. 618. 717. 734.
 763. 773.
 : Lauris 303.
 : Sophie 303. 727.
 Benzon, Amalia 307.
 : Christian 307. 346.
 : Hans 307. 346. 558.
 : Jacob 108. 342. 458.
 : Johan 619.
 : Margrete 296.
 : Maria 528.
 : Mette 296.
 : Nissen 307. 346.
 : Oberst-Lieutenant 753.
 : Severin 525. 561. 682.
 Benzon, Sophia Amalia 346.
 : Bouvert 346.
 Berenz, Albert 561.
 Bergenhammer, Nads III.
 Berndts, Else 647.
 Bernekov, Anna 561.
 : Hans 687.
 : Jorgen 252. 259. 260. 545. 558.
 Berntsen Arndt 504. 584. 677. 713.
 : Peder 580.
 Berregnard, Friderich 669. 673. 688.
 694. 695.
 Bertelsen, Christen 564.
 : Jes 630.
 : Lauris 81. 572.
 : Peter 191.
 Bette, Ingvor 300.
 Beveren, Johan de 271.
 Bielke, Christian 117.
 : Jorgen 117.
 : Otte 117.
 Biering, Bodil 145.
 : Christen 424.
 : Jens 619.
 : Jorgen 619.
 : Mikkil 666. 671.
 : Peder 127. 129. 624. 625.
 : Soren 619.
 : Thomas 382. 384. 622. 666
 : Titus 125. 625. 634.

Biering

Bieringskiold, 228. 505.
 Bierum, Christen 557.
 Bild, Claus 429.
 • Evert 252. 259. 429.
 Bilde, Anders 159. 242. 412. 495.
 496. 657. 699.
 • Berte 140. 159.
 • Christopher 335.
 • Claus 436.
 • Erich 285. 495. 496.
 • Frank 417. 465. 515.
 • Hans 754.
 • Hartvig 108. 306. 337.
 • Jørgen 754.
 • Karen 459.
 • Dne 72. 81. 84. 86. 113. 240.
 259. 377. 450. 503.
 • Peder 754.
 • Preben 668.
 • Steen 145. 159. 245. 564. 744.
 754.
 • Torbern 762.
 • Vibeke 683.
 Bille, Axel 155. 432. 451. 457
 • Eske 225. 522. 566.
 • Etatsraad 435.
 • Hendrich 140. 145. 151. 155.
 156. 158. 159. 434. 451.
 • Hilleborg 142. 305. 305. 320.
 337.

Bille, Knud 155. 158. 457.
 • Mogens 159.
 • Sophia 159. 344. 757.
 Billeberg, Gille Egerts 731.
 Binde, Anne de 490. 501.
 Bister, Doctor 707. 709. 711. 712.
 Bispen, 223.
 • Anders og Familie 431.
 • Anders Jacobson 456.
 • Anne 694.
 • Jacob 412. 431. 456.
 • Mads 752.
 • Maren 159.
 • Margrete 565.
 • Sidsel 556. 565.
 Bispen, Anders 456.
 • Henrik 456.
 • Johannes 165.
 Blak, Niels 534.
 Blegvad, Christen 525.
 Blis, Envold 565.
 Blisfeld, Birgitte 761.
 • Frank 426.
 • Hans 209.
 • Knud Henrik 271.
 • Maren 424.
 • Otte 619.
 Blok, Anne 537.
 • Jens 619.
 • Søren 537.

- Blome, Hendrich 717.
 Blume, Melchior 74.
 Bo, Svend 464.
 Bodil Hans Datter 249.
 Boe, Biskop 64. 79. 165. 330.
 Boesen, til Vedøe 348.
 Boman; Just 619.
 Bonde, Jep 573.
 Borving, Christen 73.
 : Jugeborg 288.
 : Lauritz 73. 288. 342. 575.
 : Magdalena 288. 342.
 : Rasmus 288. 342.
 Borkardson Johan 282.
 Bornet, Anders 215.
 Borneman, Hedvig 248. 253.
 Bornholm, Terkel 194.
 Bornich, Anders 473.
 : Johanne 47.
 Borre, Niels 427.
 : Peder 325.
 Borum, Peder 193.
 Borup, Anders 625.
 : Morten 80. 88.
 Braad, Thomas 739.
 Braem, Biskop 79.
 : Cancellieraad 414. 449.
 : Gothard 410.
 : Johan 676.
 Braes Margrete Dorthea 647. 693.
 742. 766.
- Braes, Peder Euvold 766.
 Bræhe, Anne 405. 425.
 : Axel 316.
 : Beate 414. 454.
 : Birgitte 149. 150. 618.
 : Helvig 346.
 : Knud 108. 118. 166.
 : Margrete 260. 405. 448. 698.
 : Mette 421. 422. 441. 482. 495.
 496.
 : Peder 421. 441.
 : Sophia 455. 618.
 : Steen 149. 150.
 : Tyge 199. 200. 221. 380.
 Brandt, Casper 79.
 Brasch, Peder 577.
 Brass, Jens 406. 528. 546. 557. 558.
 Brammer, Claus 528.
 : Peder 529.
 Bredal, 499. 507.
 Bredstorf, Christen 592.
 Breide, Karen 316.
 Brems, Peder 529.
 Breth, Lauritz 727.
 Broberg, Jugeborg 79. 288. 342. 676.
 : Mette 650. 676.
 : Nikolaus 525.
 Brof, Anne 380.
 : Axel 372. 441.
 : Berte 199.

- Broß, Birgitte** 221.
 , Christen 576.
 , Elisabeth 323. 380. 454.
 , Esfe 206. 380. 404. 417. 418.
 465.
 , Jens 82. 441. 494. 617.
 , Lytte 698.
 , Lage 441.
 , Lave 526.
 , Maren 384.
 , Mette 441.
 , Niels 241. 380.
 , Ove 271.
 , Pernille 346. 441.
 , Rasmus 381.
Brokdorf, Anne Margrete von 154.
 , Benedicta 698.
 , Dorothea 282. 333. 381.
 , Ritmester 325.
Brokenhaus, Anna Stygge 455.
 , Berte 201.
 , Capitain 745.
 , Frank 380. 454.
 , Johan 219. 628. 662.
 , Oluf 257.
Brokman, 79.
 , Jesper 272.
Broxson, Johum 248.
 , Laurids 246.
Brun, Christian 579.
Brun, Maren 625.
Brunov, Matthias 752.
Bryde, Niels 580.
Bryning, Palle 212.
Bryffe, Carl 108.
 , Christenje 296. 331. 332.
 , Eiler 737.
 , Gert 320.
 , Karen 159.
 , Lisbeth 152. 159.
 , Sidsel 422.
 , Thomas Fastis Enke 91. 296.
Brøfner, Hans 408.
 - Maren 381.
Brøndum, Mads 760.
 , Morten 731.
Buch, Jacob 297.
 , Laurids 689.
Buchholz, Lorenz 491.
Buchwaldt, Bertram, 213.
 , Wolf 683.
Buctrup, Søren 276.
Budde, Gotslav 556.
Bugge, 110.
 , Elisabeth 678.
 , Niels 590. 677.
Bylov, Beate 287. 342.
 , Christiane Charlotte 726.
 , Else 299. 342.
 , Joachim Verner 154. 164.
Bunde,

Bundesen, Jacob 578.
 Bunnifsn, Jacob 210.
 Burchardt, Jens 580.
 Bussk, 564.
 Buz, Laurids 610.
 Buzel, Tycho, 628.
 Bydelobach, Albert 345. 441.
 : Mette 346. 421. 445.
 Bysing, Helene 288.
 Bøgh, Niels 576.
 Bølle, Dorothea 155.
 : Maren 419. 452.
 Børialsøn, Povsel 692.
 Bøtker, Apotheker 620.
 : Hans Pedersen 620.

C.

Cappel, Jacob 292.
 Carisius, Ambrosius 109. 116. 118.
 : Peder 481. 490. 501.
 : Sophia Elisabeth 79.
 Carlsen, Anders 381.
 Carstens, Lambert 79.
 Casparus, Mauritius 419.
 Christens, Dorothe 739.
 : Maren 659.
 Christensøn, Volle 647.
 : Christen 309. 553. 576.
 : Claus 620. 684.
 : Dines 564.

Christensøn, Giert 577.
 : Jens 83. 575. 577.
 : Lars 158.
 : Niels 580.
 : Oluf 576.
 : Paul 579.
 : Peder 580.
 : Rasmus 575.
 : Svend 579.
 Christenze 615.
 Christiansøn, Erik 515.
 : Jørgen 577.
 Christophersen, Hans 579.
 : Thomas 576.
 Clausen, Laurids 572.
 : Niels 79. 241. 259. 339. 579.
 Clemen, Clemensen 193.
 : Skipper 17. 606.
 Clemensen, Niels 579. 613. 672.
 Clement, Slot-Skriver 267. 364.
 Clementsøn, Niels 355. 496. 728. 737.
 Clerk, Walter 725.
 Cortsen, Claus 127. 129.
 la Cour, Peter 695.
 Cragengjelt, Siennet 211. 220.
 Creuzhauer, Johan 619.
 Crone Johan 304.

D.

Daac, Beate 287.
 : Dorte 742. 756.

Dane,

Dane, Euvold 288.
 : Gregers 619. 679.
 : Hilleborg 403. 459. 460.
 : Woldemar 287. 620. 683.
 Dal, Oluf 313.
 Dam, Bertel 716.
 Damgaard, Peter 760.
 Dan, Abel 753.
 Danebod, Eyre 158.
 Dannefskiold, Christian Greve 298.
 301. 326.
 : Friderich 76. 109. 118. 326.
 333. 443. 454.
 Dans, Christence 417.
 Dau Johan Valentin 351.
 Dejn, Thord 526. 543.
 Deichman, Bartholomæus 615.
 Dibe, Frands 650.
 Dinesen, Hans 577.
 Dinyfen, Christopher 578.
 Dørup, Anders 192.
 Dort, Elisabeth von 544.
 Dreifeid, Anne 456.
 : Jugeborg 156 224.
 Drevitz, Carl Gustav 303.
 Dreyer, Hans 146.
 : Jacob 23.
 : Marie 146. 154.
 Drøstrup, Hans 227. 525. 527. 529.
 543. 564.
 D. Atlas Tom. IV.

Drøstrup, Niels 527.
 Due Albret Christopher 742.
 : Berndt 743. 756.
 : Dorte 743.
 : Elisabeth 743.
 : Gregers 743.
 : Hans 240.
 : Jørgen Skeel 681.
 : Manderup 694. 742. 756.
 Duelund, Thøger 482.
 Dybvadius, Professor 254.
 Dyre, Claus 558.
 : Elisabeth 621.
 : Elle 625.
 : Palle 404.
 Dyffel, Arnoldus 507. 621. 635.
 : Raadmand 500.
 E.
 Ebbesen, Lars 242. 260. 436.
 : Mogens 224.
 : Niels 15. 186. 209. 363. 656.
 : Peder 108. 224. 259. 327.
 : Søren 294.
 Eger, Karen 313.
 Ehbisch, Friderich 402.
 Elaffsen, Peder 232.
 Elia, Paulus 364.
 Ellen Jens Dotter 316.
 Ell-ne Rasmus Dotter 318.
 E. ling, 502.

Elisabeth,

E1111

Elisebeth, af Støfving 372. 384.
 ERIK EMUND, Konge 542.
 ERICH GLIPPING, Konge 604. 614.
 647.
 Erichsen, Christen 595. 608. 611. 621.
 622. 630. 642. 666.
 : Erich 496.
 : Jacob 537.
 : Johan 624.
 : Lars 760.
 : Niels 287. 773.
 Eriks Dotter, Jnger 740.
 Erlandsen, Jacob 71.
 Ernst, Heinrich 144.
 Ernstsen, Lauri 579.
 Eskesen, Knud 318. 573.
 Eskild, Biskop 207. 218. 231. 236.
 604. 653. 742.
 Espensen, Peder 748.

S.

Sabiansen, Peder 573.
 Sabich, Jnger 472.
 Sabricins, D. 114.
 : Povel 727.
 Salenkamp, 579.
 : Bernt 650. 651.
 Sasti, Christen 332.
 : Erich 760.
 : Jnger 760.

Sasti, Thomas 91. 296. 331. 332.
 Sedder, Bertel 133. 205.
 Selding, Sven 209. 210. 226. 251.
 474. 476.
 Sellum, 89.
 Selthusen, Anne 215.
 Sinkenhof, Heinrich 528.
 Sisker, Anne 221.
 : Bertel 195.
 : Christian 192. 215. 472. 479.
 480. 481. 491. 499. 502.
 : Elemen 472.
 Sisker, Daniel 214. 471. 472. 504.
 507.
 : Thomas 479. 480.
 Siskers, Begravelse 215.
 Siuren, Christine 458.
 : Baron Theodor 458.
 Flemming, Jacob 337.
 : Karen 740. 753.
 Floris, Anne 745.
 Flye, Christen 753.
 Fogh, Catharina 80.
 : Jacob 578.
 : Ingeborg 309.
 : Jorgen 80.
 : Justikraad 247.
 : Maren 480.
 : Mathias 154.
 : Niels 419. 480.

Fogh,

Fogh, Peder 287. 288. 290. 304.
 314. 342. 480.
 : Maximus 662.
 : Thøger 143. 154.
 Folqvartz, Anne 507.
 Folsk, 193. 410. 448. 449. 528.
 Fos, Bernhard 390.
 Frandsen, Oluf 739.
 Franzén, Bertel 577.
 Fridenreich, Christian Daniel 500. 502.
 : Daniel 502. 620.
 : Janus 481. 486. 489. 490. 500.
 501. 502. 657. 659. 600.
 691.
 Friedlieb, Ph. Hendrich 527.
 Friis, Anne 159. 222. 431. 456. 588.
 644. 671. 697. 745.
 : Arild 408. 429.
 : Assessor 667. 668. 683.
 : Barbara 618.
 : Berte 312.
 : Birgitte 448.
 : Carl 575.
 : Christian 289. 321. 323. 347.
 436. 567. 664. 683. 687.
 697.
 : Christian Breve 111. 151. 155.
 215. 216. 218. 427. 450.
 452. 453. 497. 498.
 : Christian Rankau 282. 324.

Friis, Christiane Barbara 282. 321.
 441.
 : Christopher 745. 747.
 : Corfitz Ludvig Bøf 321. 324. 347.
 : Dorothea 203.
 : Elisabeth 694. 734.
 : Else 745.
 : Frederica Lovise 498.
 : Godtke 745.
 : Gregers 282. 321.
 : Hans 281. 282. 321. 323.
 324. 347. 421. 439. 441.
 470. 504. 516.
 : Hendrich 694.
 : Jeppe 751. 773.
 : Johan 586.
 : Jørgen 108. 218. 606. 678. 717.
 736. 751. 762. 773.
 : Karen 431. 456.
 : Kirstine 151.
 : Knud 580.
 : Lauritz 205.
 : Malte 684. 753.
 : Maren 143.
 : Mogens 307.
 : Mogens Breve 108. 151. 155.
 216. 218. 307. 419. 446. 447.
 450. 452. 453. 498. 747.
 : Niels 208. 218. 452. 578. 617.
 618.

Friis, Niels Bisfop 617. 618.
 - Niels Breve 108. 151. 211.
 212. 218. 428. 441. 446.
 497. 498. 718.
 , Bluf 353.
 , Otte 747.
 , Peder 683.
 , Rasmus 575.
 , Sidfel 415. 416. 457.
 , Sophia Amalia 436. 687. 688.
 , Thomas 532.
 , Tonne 166.
 , Vedel Breve 151. 155. 226. 450.
 452. 453. 498.
Frisenberga, Anne 646. 693.
Frisenborgs Begravelse, Breve 215.
From, Bertram 743.
Frost, Christen 205.
 , Else 753.
Fugl, Andreas 557.
Søns 333.
Sørst, Peter 748. 753.

G.

Gabrielsen, Hans 316.
Gagel, Cathrina von 194.
Galt, Ebbe Mogenssen 156. 223.
 , Giord Pedersen 156. 224.
 , Hendrich 528.
 Mogens 204. 224.

Galt, Peder Ebbesen 156. 204. 224.
Galten, Otte 413.
Gandorf, Mads 676. 685.
 , Margrete 620.
Gano, Margrete 151. 316.
Gay, Claus 716.
 , Peder 651.
Gedde, Christian 761.
 , Dorthe 620.
 , Knud 516. 567. 620.
 , Dve 620. 718. 761.
Gerner, Hendrich 617.
 , Casper 749.
Gersdorf, Christian 309. 311. 327.
 338. 339. 349. 355.
 , Christian Philip Baron 325. 355.
 , Christopher 505.
 , Edel Margrete 338.
 , Jochum 255. 257. 327. 338. 339.
 348. 349. 355. 357.
 , Margrete 246. 255. 256.
 , Peder 505.
 , Povel 349.
 , Sophia Amalia 245. 257.
 , Wibekke 201.
 , Allegaard 498.
Gertsen, 89.
Gied, Niels 565.
Gimling, Ebbe 280.
 , Peder Ebbesen 89.

Giord,

Giord, Anne 431.
 : **Jungeborg** 204.
Gisle, 601.
Gise, Albert 241. 441. 445.
 : **Axel** 422.
 : **Birgitte** 236. 260. 421.
 : **Charlotta Amalia** 756.
 : **Christopher** 441. 495.
 : **Dorthe** 421. 441.
 : **Eline** 441.
 : **Eskild** 241. 422.
 : **Falk** 346. 440.
 : **Helvig** 422.
 : **Jde** 618.
 : **Karen** 745.
 : **Margrete** 441.
 : **Mogens** 17. 131. 236. 241. 346.
 371. 373. 375. 421. 441. 445.
 : **Mouris** 441.
Giørup, Christen 652.
 : **Jens** 652.
Glad, Anders 276.
Glabedeß, Hendrich 625.
Glambeß, Claus 138. 157. 242.
 : **Kirsten** 204. 222.
 : **Sophie** 157.
Glerup, 89.
Glob, Anne 675.
 : **Karen** 749. 760.
 : **Melchior** 735. 757.

Glob, Niels 616. 617.
 : **Duf** 13.
Glud, Amalia 288.
 : **Christina** 307. 345.
 : **Hans** 146. 160.
 : **Jacob** 146. 154. 160.
 : **Johannis** 223. 753. 758.
 : **Matthias** 288.
 : **Niels** 146.
 : **Novel** 146. 154. 288.
 : **Søren** 205. 616.
Graa, Anders 487.
 : **Even** 487.
Grabau, Hans 202. 225.
 : **Jørgen** 201. 225. 236. 242.
Gram, Niels 384.
Grave, Anne 527.
 : **Erich** 316. 428.
 : **Mogens** 428.
Gregersøn, Erich 457.
 : **Gregers** 553.
 : **Jes** 692.
 : **Wigel** 527.
Griffenfeld, Charlotta Amalia 203.
 223. 251. 255.
 : **Peder** 203.
Gro, Frue 130.
Grotum, Christian 566.
Grove, Peder 351.
Grubbe, Anna 403. 460.

Grubbe, Erich 108. 110. 403. 460.
 : Marie 404.
 : Margrete 619.
 : Peder 403.
Grøn, Gunder 624.
 : Jens 205.
 : Niels 205.
Grønbeek, Oluf 474.
 : Søren 213.
Grønvald, Mathias Euse 89.
Gunder, 413. 453.
Gunder, Biskop 617. 674.
GUSTAV ERICHSEN, Kong i Sver-
 rig 330.
Gyberg, Krigsråd 193. 194.
Gyldenkrone, Baron Christian 119
 718. 749.
 : Baron Christian Friderich 119.
 : Baron Mathias 119.
 : Baron Jørgen 201. 225.
 : Baron Wilhelm 111. 112. 119.
 679. 718.
Gyldenkrones Begravelse 112.
Gyldenløve, Christian 118.
 : Ulrich Christian 718.
 : Ulrich Friderich 329. 404.
Gyldensparre Charl. Amalie 649. 676.
Gyldenstierne, Abraham 442.
 : Anne 338.
 : Anne Hedvig 143. 482. 489. 648.

Gyldenstierne, Arild 436.
 : Axel 429. 436. 687.
 : Dorthe 208. 218.
 : Ebbe 693. 718.
 : Ernegaard 697.
 : Helle 744. 750.
 : Hendrich 165.
 : Hylleborg 306. 337.
 : Jøger 222.
 : Jøer 3:0.
 : Karen 142. 143. 151. 157. 164.
 : Knud 80. 124. 128. 143. 155.
 165. 305. 337. 717.
 : Lene 452.
 : Margrete 203 222.
 : Otte 165. 422.
 : Peder 496.
 : Præbister 305. 306. 337. 628.
 : Allegaard 429. 436.
Gyldenstørn, Gustav Adolph von 528.
Gylding, Mikkel 214.
Gylling, Niels 251.
Gyntelberg, Esfild 552. 553.
Gynter, Greve af Warby 763.
Gythe, Felix 248.
 3.
HAAGEN Ronge. Hans Grav 297.
Saarbye, Christen 84.
Sack, Anne 449.
Sack, Mathias 537.

- Hadsteen, Jens 308. 576.
 Hagen, Henning von 687.
 Hahn, Sophia Amalia 319. 442.
 Hald, Jens Nielsen 203.
 Halse, Balzer 89.
 Hamborg, Mathias 536.
 Hamer, Anders 489.
 : Hans 292.
 Hammer, Hans 293.
 : Oluf 86.
 Hans Dotter, Dorte 128.
 Hansen, Bertel 651.
 : Christen 578.
 : Jacob 308. 576.
 : Jens 576.
 : Jesper 578.
 : Jørgen 110. 578.
 : Jørr 334.
 : Knud 330.
 : Oluf 308.
 : Rasmus 235. 651.
 : Søren 576.
 : Søren 579.
 : Thomas 330.
 Harboe, Christian 681.
 : Jens 458. 655.
 : Jørgen 681.
 : Kirsten 222.
 : Niels 655. 690.
 Harboe Otto 690.
 Harch, Sivert 625.
 Harden, Claus 417.
 Hardenberg, Anne 143. 155.
 : Berthe 478.
 : Corrig 478.
 : Eiler 220. 478.
 : Erich 220. 221. 478.
 : Karine 478.
 : Rigborg 478.
 : Styge 478.
 Hartboe, Johan 544.
 Haselbalk, Hans 407.
 : Niels 408.
 Hasse, Jacob 618.
 : Niels 473.
 Hassing, Laurids 525. 527. 529.
 Hastrup, Mads 746. 750.
 Haukendahl, Philip 600.
 Havgnaard, Ove 566.
 Hegalund, Hans 731.
 : Jens 276.
 : Peder 606.
 : Søren 619.
 Heinen, Casper von 616. 632. 718.
 : Ulrica von 332.
 Heinesen, Mogens 669.
 Helle, Karen 481.
 Helsing, Karen 433.
 : Margrete 412.

Kemne

- Hemmer, Anne de 216. 217.
 ' Johanne de 346.
 ' Karen de 554. 556.
 Hemming, Jacob 695.
 Hendrik, Lilde 709.
 Henning, Karen 492.
 Henningius, Magnuſ 669.
 Henrikſøn, Chriſten 579.
 ' Frands 578.
 ' Niels 472. 650.
 Heribertus, Biſkop 602.
 Herlov Chriſten 415.
 Heffels Begravelſe 297.
 Heug, Envold 470. 502. 679.
 ' Peder 619.
 Heye, Major von 325.
 Hielmſtierne, Hendrich 681.
 Hiortefvang, Jens 306.
 Hiorthøi, Kirſten 408.
 Hirtznach, Chriſtian 195. 575.
 Hobroe, Laurids 537.
 Hochwitz, Peder von 477.
 Hoff, Hans 327.
 ' Hendrich 296. 297. 298. 324.
 ' Malte Seheſted 324. 325.
 ' Palle Kragh 324. 342. 504.
 Hofgaard, Stephan 128. 129.
 Hoffman Biertrud 554. 556.
 ' Hans de 141. 145. 147. 158.
 ' Jens de 736. 755.
 Hofman, Jep 382.
 ' Johannes 285. 420.
 ' Karen 154.
 ' Niels 486. 500. 556.
 ' Peder 556.
 ' Søren 382.
 ' Søren de 145. 158. 365.
 ' Thøger 554. 556.
 ' Tycho de 145. 225.
 Holgers, Anne 316.
 Holgerſen, Chriſtopher 199.
 Holt, Chriſten 504. 717.
 ' Chriſtian 150. 156. 516.
 ' Eiler Baron 108.
 ' Erich Roſenfrands Baron af 413.
 451.
 ' Friderich Chriſtian 694.
 ' Hans 147. 150.
 ' Jacob 579.
 ' Kirſten 150.
 ' Kirſtine 149.
 ' Knud 143.
 ' Mandrup 131. 147. 150.
 ' Sophia Eliſabeth 669.
 Holſt, Anders 666.
 ' Jens 738.
 ' Jugeborg 666.
 Holſtein, Berte Steel von 457.
 ' Gros, Caupler v. 143. 151.
 ' Henning Chr. von 528

Homced,

Honeed, Christen 422.
 Hopner, Johan 741.
 Hornbeck, Jørgen 412.
 : Peder 219.
 Horn, August von 526.
 Horneman, Christense 652.
 Rose, Peder 757.
 Rosepl, Peder 666.
 Rostrup, Cecilia 558.
 : Christen 528. 537.
 : Sidfel 406.
 Rovenbeck, Helene 461.
 : Peder 219.
 Rog, Anne 221. 619.
 : Christen 89. 192. 302.
 : Christine 526.
 : Christopher 745.
 : Elisabeth 302.
 : Erich 302. 326.
 : Esbern 709.
 : Eske 750.
 : Helle 302.
 : Jacob 243. 299. 411. 461. 726.
 750. 773.
 : Jens 749.
 : Jøger 543. 555.
 : Johanne 618. 759.
 : Jørgen 346. 756.
 : Just 302. 326. 346. 355.
 461.

D. Atlas Tom. IV.

Røgg, Jøer Baron 299. 300. 302. 325.
 326.
 : Sytte 412. 461. 619. 755.
 : M. 216.
 : Magnus 735.
 : Mette 620.
 : Mogens 516. 618. 730. 735.
 757.
 : Niels 745. 758. 773.
 : Niels Trolle 296. 326.
 : Peder 619. 624. 750.
 : Sophie 156. 224.
 : Stnge 735. 757.
 Røichen, Johan 508.
 Røring, Karen 247.
 Røstmarck, Maren 222.
 Rørbro 128.
 Rørtigkær, Niels 481.
 Røtsfeld, Claus 465.
 : Jesper 80. 251. 313. 347.
 : Mette 247.
 Røns, Jens 371.
 : Kirsten 745.
 : Morten 619. 622.
 : Provst 471.
 : Tøger 619.
 Røvid, Christiern 675.
 : Jacob 208. 429.
 : Johannes 691.
 : Laurids 754.

M m m m m

Røvid,

, Michel 382.
 Zvide, Jønger 333
 , Marsk Stig 445.
 , Steen 280. 406.
 , Stig 280. 290. 320. 336. 431.
 436.
 , Stig Andersen 321. 325. 336.
 352. 436. 456. 542.
 Zvitfeldt, Claus 260. 465.
 Zygom, Peder 89. 90. 271. 304.
 Zyphef, Johan 527. 733.
 , Mathias Wilhelm 442. 718.
 , Ollegaard 257.
J.
 Jacob, Biskop 64.
 Jacobæus, Holger 74.
 Jacobsen, Anders 450.
 , Erik 246.
 , Hans 276 324. 334 339.
 , Maren 381.
 , Niels 381. 382.
 Jarl, Esbern 363.
 Jb, Præst 491.
 Jbøn, Christian 459.
 , Esfil 459.
 Jeding, Anna 472.
 Jens, i Duurup 589.
 Jens Dotter, Aune 620.
 , Kiriline 692.
 , Margrete 525.

Jensen, Albert 310. 576.
 , Anders 246. 527.
 = Byrge 527.
 , Cai 579.
 , Christen 575. 751.
 , Erich 496.
 , Jacob 245. 255.
 , Jens 82. 235. 577. 755.
 , Jørgen 141.
 , Jøer 709.
 , Knud 577.
 , Lars 131. 146. 671.
 , Lauge 82.
 , Magnus 150.
 , Niels 86. 541. 547.
 , Niis 656.
 , Oluf 578. 579.
 , Otte 579.
 , Poul 577.
 , Rasmus 479.
 , Søren 480.
 , Søfren 287. 573.
 , Thøger 482.
 , Thomas 577. 755.
 , Thord 545.
 Jesspersen, Bent 681.
 , Jens 479.
 , Niels 479.
 , Secretair 683.
 , Thøge 220. 221. 347. 365. 478.

Ingridson,

Ingridson, Peder 81.
 Ingvarðson, Peder 267.
 Johansen, Hans 503.
 Jonson, Niels 423. 678.
 : Palne 457.
 : Rane 212. 213. 352. 450.
 : Søren 310
 Jørgensen, Anne 193.
 : Hans Hendrich 694.
 : Jørgen 579.
 : Knud 407.
 : Laurids 575.
 : Mr. 753.
 : Niels 555. 578.
 : Rasmus 301.
 : Søren 249.
 : Steen 482. 488. 489. 497.
 Jerninger, General-Lieutenant 691. 699.
 Jude, Jacob 562.
 : Svend 696.
 Juul, Anne 293. 305. 306. 335. 337.
 : Axel 321. 335. 356. 554. 556.
 675.
 : Barbara 664.
 : Berthe 148.
 : Birgitte 156.
 : Christence 615. 651. 742. 756.
 : Christian 317. 697.
 : Christopher 452.
 : Dortje 291. 293. 302. 335.

Juel, Frank 335. 501. 759.
 : Hans 224. 680. 694.
 : Hans Christensen 224. 401. 462
 680.
 : Hartvig 148. 156. 746.
 : Helvig 223.
 : Ide 694.
 : Jens 108. 241. 259. 355. 618.
 749. 756.
 : Ingeborg 419. 734 749.
 : Luer 618. 686. 697. 747.
 : Karen 486. 499.
 : Kiold 617. 747.
 : Kirsten 486. 499. 618. 620.
 : Lene 147. 150.
 : Malte 449.
 : Maren 143. 403. 460.
 : Mogens 287. 342. 505. 675.
 : Niels 556. 745. 746. 747. 752.
 : Ove 108. 335. 438. 465. 567.
 697. 742. 756.
 : Palle 618. 695.
 : Peder 250.
 : Rasmus 250.
 : Sophia 204. 694.
 : Søren 735.
 : Thomas 419. 452.
 : Tonne 664. 671. 697.
 : Wibekke 745. 747.
 Just, Ofte 302.

Justi, Hieronymus 619. 625.

Justsøn, Hieronymus 660.

• Laurik 578.

• Rasmus 578.

Juulbye, Jens 620.

Juulsen, Johannes 684.

Jversen, Axel Juul 556.

• Diderich 646. 648. 693.

• Jens 79.

• Peder 619.

• Thomas 773.

K.

Kaal, Niels 525.

Kaalund, Jacob 444. 528.

Kaas, Anne 306. 337. 667. 694.

754.

• Berte 650. 693.

• Bertel 745. 759.

• Biorn 663. 693. 694.

• Bodil 760.

• Christian 324.

• Daniel 211.

• Ellen 419.

• Erich 618. 690. 697.

• Giord 697.

• Hartvig 305. 306. 337.

• Herman 650. 693.

• Jens 415. 457. 462. 509. 516

694. 755. 759.

Kaas, Johanne 335. 759.

• Jorgen 108. 291. 293. 335.

• Karen 452.

• Mette 661. 680.

• Mogens 415. 416. 457. 566.

618. 620. 687. 690. 759.

• Niels 415. 457. 618. 664. 665.

694. 696.

• Thomas 755.

Kall, Byrge 529.

• Jens 577.

• Johan 525. 527. 529.

Kanutus, Biskop 634.

Karl, 547. 550.

Karmarch, Niels 577.

Kauf, 193.

Kemmer, Hans 292.

Keyl, Julius 382.

Kield, Sanct 614. 617.

Kieldsen, Søren 297.

Kierulf, Anders 620. 646. 647. 681.

693. 741. 766.

• Anne 525.

• Christian 761.

• til Sødal Fr. 402.

Kierungaard, Hans 731.

Kirchmae, Carl 716.

Kirketerp, Ditlev 380. 409. 443.

Klausen, Tim 428.

Klucman, Arnt 317.

Kleinmed,

Aleinsmed, Jacob 373.
 Klingenberg, Povel 749.
 Alog, Barbara 551. 566.
 : Else 407.
 : Jens 577.
 Knob, Birgitte 222.
 : Maren 651.
 Knudsen, Adam 489.
 : Anders 330.
 : Friderich 489.
 : Hans 625.
 : Henrich 125.
 : Jens 629.
 : Laurids 727.
 : Matthias 130. 624.
 : Oluf 247.
 : Peder 350. 575.
 Koblblad, Henrich 764.
 Kolding, Erich 300.
 : Jver 298.
 Kollin, 227.
 Korf, Jacob 746.
 Korsberg 196.
 Krabbe, Anne 412. 430. 431. 437.
 456. 457. 496.
 : Christian 326.
 : Dorothea 745. 750. 759. 763.
 : Elisabeth 225. 743. 756.
 : Erich 586. 647. 749.
 : Geheimeraadinde 650.

Krabbe, Gertrud 338.
 : Glob 760.
 : Helvig 664.
 : Jens 760.
 : Ingeborg 338.
 : Jver 524. 549. 567. 621. 740.
 758. 760. 763. 773.
 : Karen 346. 492.
 : Kielb 438. 615. 618. 619. 620.
 717.
 : Lucas 740. 760.
 : Magdalena 555.
 : Maren 749.
 : Margreta 315. 317.
 : Mikkel 437. 760.
 : Mogens 748. 749.
 : Morten 326. 740. 749. 760.
 : Niels 296. 325. 438. 484. 496.
 740. 760.
 : Oluf 347. 497. 620.
 : Sophia 461. 621.
 : Terkil 564.
 : Tyge 733. 749.
 Krag, Borge 202. 255.
 : Charlotta Amalia 223.
 : Edele 204. 223. 254.
 : Elisabeth 694.
 : Erich 203. 773.
 : Friderich Baron 203. 204. 222.
 223. 251. 254. 718.

Krag, Helle Margrete 223.

- Hendrich 565.
- Jens 140.
- Jytte 473.
- Karen 648. 676.
- Kiehl 411. 461. 621.
- Mogens 755.
- Niels 108. 204. 223. 412. 461.
619. 620. 649. 675. 755.
- Palle 296. 297. 300. 301. 326.
332.
- Peder 202.
- Sophia Amalia 496.
- Wibke Cathrine 223.

Krastrup, Elne 301.

- Jørgen 301.

Kramer, Laurids 622.

Krag, Niels 575.

- Peder 74.

Krogenos, Else 326.

- Mette 151.
- Mourids 441.

Krogstrup, Christen 248.

Krummedige, Drude 526.

Krumpen, Birgitte 399.

- Johanne 750.
- Jørgen 453. 454. 460. 461.
- Otte 413. 442. 454. 460. 461.
526. 586. 687. 692. 717.
763.

Krumpen, Sophie 224.

- Styge 526. 675. 773.

Krusø, Anne 618.

- Arnold 528.
- Beate 288.
- Birgitte 449.
- Christian 620.
- Christopher 462.
- Commerce-Raad 499.
- Dorothea 564.
- Else Sophie 287.
- Envold 287. 342. 403. 456.
462. 675.
- Gabriel 567.
- Jens Mogenssen 462.
- Jørgen 287. 342.
- Karen 111. 498. 500.
- Laurids 543. 555. 565.
- Mogens 342. 496. 543. 555.
564. 764.
- Oberst-Lieutenant 747.
- Oluf 287.
- Otte 555.
- Peder 462. 555. 558.
- Tyge 432. 456. 555. 618.

Kruses Begravelse 543.

Kur, Anne 537.

L.

Lagessen, Jens 159.

Lakman, Niels 406. 545.

Langanø,

Langane, Jacob 662.
 Langballe, Christian 475.
 Lange, Anne 210 226. 297. 757.
 : Dorte 285. 313. 315. 317.
 340.
 : Eliebet 749.
 : Erich 131. 152. 166. 465.
 : Gunder 316.
 : Hans 649. 650. 676.
 : Ide 756.
 : Karen 763.
 : Mads 86. 115. 573.
 : Niels 751.
 : Willum 649. 675.
 Lars, Skipper 536. 537.
 Lassen til Raff 156.
 : Anne 204. 224.
 : Axel 742.
 : Bendix 248. 250. 253.
 : Jens 383.
 : Lyder 415.
 : Major 254.
 : Maria 669. 687. 694.
 : Oluf von 734. 736. 749.
 : Peder 382.
 : Thøger 254. 557.
 Laurids Døtter 709.
 : Karen 205.
 : Maren 403.
 : Mette 496.

Lauridsøn, Anne Niis 627.
 : Christen 527. 576.
 : Erich 760.
 : Esse 576.
 : Hans 473. 480.
 : Hendrich 579.
 : Jesper 376.
 : Just 578. 660.
 : Mikel 565.
 : Niels 537.
 Laursen, Jens 578.
 Laurtrup, Christian 726. 760.
 Lavesson, Jens 452.
 Larman, Else 442.
 Lallus, Landsdommer 620.
 Lærskou, Niels Pedersen 727.
 Lætus, Niæmus 300. 658. 700.
 Ledemark, Lars 292.
 Lembeck, Johan 618.
 Lemmiche 528.
 Lende, Elena 457.
 Lerke, Christian 342. 683.
 : Jacob 688. 695.
 : Peder 616. 620. 682. 683.
 : Vincens 341. 547. 683.
 Leschle, Martin 544.
 Leth, Lars 425. 426.
 Levitzau, Emerence 147. 150.
 : Bert Diderich 402. 403. 460.
 461.

Levigau,

- Levitau, Greve 341. 687.
 • Hans 202.
 • Hans Friderich 89. 108. 154.
 • Lucia 201. 225.
 • Rittmester 459. 462.
 • Theodorus 154.
- Lichtenberg, Gerhard de 125. 127.
 128. 131. 133. 140. 141.
 155. 160. 205. 222. 227.
 430. 435. 436. 749.
 • Hans Hendrich de 429. 436. 437.
 684.
 • Henrich 126.
- Lichtenhielm, de 126. 128. 133. 155.
 160. 227.
- Lillienkrone, Andreas von 561.
- Lima, Jsaac de 679.
 • Samuel de 679.
- Limbeck, Claus 330. 354.
 • Johan 618.
- Limbecks Begravelse 149.
- Lind, Jens 528.
 • Niels 480.
- Linde, Anne 480. 490.
 • Christen 159. 730. 731. 735.
 758.
 • Elisabeth 502.
 • Else 214.
 • Niels 140. 141. 159. 731. 735.
 757.
- Lindenov, Christen 429.
 • Christene 429 687.
 • Christopher 79, 465. 516. 532.
 567.
 • H. 216.
 • Hans 447. 503. 509. 515. 669.
 687.
 • Helvig 730. 757.
 • Laurids 105. 108.
 • Sophie 143. 155.
- Lindenpalm, Jørgen Hvas de 140.
 158. 159. 160. 735. 758.
- Lindved, Jens 129. 133.
- Lochmands, Mæye 385.
- Lorenzen, Ludvig 544.
- Lofs, Maren 159. 735. 758.
- Loutrup, Cancellie-Raad 222.
 • Rittmester 726. 760.
- Lucas Dotter, Gedste 205.
 • Doctor 633.
- Luge, Justice-Raad 500.
- Lühe, Wolradt August von der 327.
- Lund, Anders 727.
 • Lars 554.
 • Thomas 681. 752.
- Lunde, Laurids 554.
- Lunge, Anne 346. 735.
 • Elline 441.
 • Jde 271. 324. 332.
 • Jørgen 556. 681.

Lunge,

Lunge, Jøer 159.
 : Kirsten 313. 335.
 : Kirstine 698. 754.
 : Magrete 405.
 : Oluf 773.
 : Ove 140. 159. 440. 441.
 Lunov, Anne 449. 555.
 : Erich 565. 625. 681.
 : Jesper 690. 691.
 : Laurids 690.
 - Otte 690.
 Lurdorf, Bolle 647.
 : Peder 148.
 Lydrichsøn, Andreas 83.
 Lykke, Anne 150. 413. 433. 442. 454.
 461. 505. 524. 526. 563.
 564. 687. 752. 760. 763.
 : Axel 745.
 : Christenze 380. 454.
 : Christian 414.
 : Christopher 752.
 : Dorothea 684.
 : Erich 105. 108. 564. 744. 745.
 750. 759. 773.
 : Frank 323. 380. 454. 699.
 : Friderich 745.
 : Giertrud 526. 527.
 : Hans 745. 750.
 : Helvig 557.
 : Hendrich 355. 414. 454.
 D. Atlas Tom. IV.

Lykke, Hilleborg 526.
 : Ide 216. 498.
 : Johanne, 745. 750.
 : Johannes 759.
 : Jørgen 241. 399. 414. 453.
 454. 524. 550. 566. 653.
 682.
 : Jøer 327. 677. 745. 750.
 : Kay 430. 436.
 : Kirstine 752.
 : Mette 745.
 : Mogens 296. 325.
 : Ove 414.
 : Peder 414. 442. 445. 526.
 : Sidse 526.
 : Boldemar 557. 744. 745. 750.
 752. 759.
 Lyngaae, Otte 423.
 Lyngbye, Friderich 301. 348.
 Lyscander, Johannes 596.
 Lytichau, Christian Ditlev von 460.
 462. 546. 681. 689. 788.
 : Wolf Casper von 556. 683.
 Lønberg, Jens 271.
 Løvenbalk, Jens Nielsen 82. 441.
 494. 496. 617. 625.
 : Jenssen 441.
 : Knud 545. 558.
 : Laurik 459. 496. 526.
 : Marcu 459.

N n n n

Løven

Løvenbalk, Mogens 459. 672.

• Broder Thøger 622.

Løvenørn, Povel de 108. 125.

M.

Maar, Niels 304.

Maase, Christian von der 422. 440.

442.

Mads Dotter, Kirstine 618.

• Maren 505.

• Mester 560.

• Præst 550.

Madsen, Anders 579.

• Jens 576. 579.

• Jørgen 576.

• Niels 578.

• Søren 578.

• Thomas 248.

Magnus, Johannes 384.

• Iver 379.

Magnusøn, Torfil 701.

Malling, Mikel 79.

• Peder 747.

Malte, Dorthe 465.

• Elisabeth 411. 726.

• Tale 486.

Malteføn, Christen 305. 306.

Mandorp, Anne 150.

Mandrup, Niels 150.

Marcusfen, Hans 157.

• Mogens 407.

Marcusfen, Povel 156.

MARGRETE, Dronning 652. '667.

668. 671. 673. 678.

714.

Mariager, Jens 112.

Mariana, Grevinde af Eversteen 629.

Marselius, Constantinus Baron 79.

109. 116. 118. 420. 502.

• Gabriel 66. 118.

• Leonard 561.

• Wilhelm 119.

Marsvin, Anne 299. 341.

• Else 287. 456.

• Helvig 281. 282. 421. 441. 556.

• Jørgen 143. 422. 482. 489.

496. 500.

• Otte 421. 422. 441. 461. 620.

• Peder 413. 461. 495. 496.

Martin, Doct. 112.

Masius, Doctor 741.

Mathias, Jacob 74.

• Jens 74.

• Johan 384.

Mathiesen, Jacob 209.

• Jens 371.

• Peder 609. 630.

Mauridsøn, Gabriel 529.

Maygaard, Jens 745. 746.

Meier, Hans 111.

Meynich, Anders 371.

Michaelis,

Michaelis, Paulus 217.
 Michelsen, Eygge 576.
 Mikkels Dotter, Anne 478.
 : Margrete 406.
 Mikkelsen, Anders 549.
 : Johan 766.
 : Mads 433.
 : Peder 245. 255.
 : Povel 506.
 Mogensen, Ebbe 224.
 : Jens 628.
 : Knud 256.
 : Mogens 577.
 : Niels 575.
 : Peder 506.
 : Even 686.
 Moier, Hans 310.
 Molderns, Henrich 619.
 Moldrup, Hans von 694.
 Mollerup, Hans 338.
 Moltke, Adam Gottlob 326.
 : Evert 753.
 Mondberg, Knud 127.
 Mondboe, Hans 618.
 Mormand, Birgitte 204. 222. 250.
 Morten, Præst 550.
 Mortensen, Anders 579.
 : Jens 193.
 : Peder 577.
 Mouridsøn, Jacob 732.

Mudelspæk, 541. 566.
 Mule, Assessor 221.
 : Hendrich 204. 221. 222. 319.
 : Jens 222.
 Müller, Borgemeester 89.
 : Carl Christian 224.
 : Christian Carl 204.
 : Christopher 753.
 : Hendrich 224. 319. 773.
 : Jorgen 224.
 : Major 223.
 : Selius 748. 753. 773.
 Mund, Claus 222.
 : Hendrich 204. 222. 251.
 : Søren 204. 222.
 Munk, Abel 690.
 : Anders 437.
 : Birgitte 655. 690.
 : Christen 117. 252. 260. 410.
 : 448. 449. 557.
 : Dorte 498. 693.
 : Eken 750.
 : Else 505.
 : Helena 617.
 : Holger 337.
 : Jens 526. 548. 618.
 : Karen 437. 449.
 : Kirsten 129. 143. 151. 221.
 : 406. 448. 475. 565.
 : 760.

Munk, Lars 410. 448.

- Ludvig 618.
- Mette 335.
- Mogens 151. 165. 501.
- Niels 437. 448. 450.
- Oluf 130. 515. 587. 687. 773.
- Otte 449.
- Peder 442. 450. 455. 617. 675.
- Stig 745. 759.

Muurman, Jeppe 112.

Muus, Anne 431. 456.

- Buol 435.
- Lauriø 431. 456.

Mpiniken, Christian 620. 690.

- Hendrich 620.

Møller, Jens Andersen 80.

- Palle 198.
- Søren 434.

Mønboe, Hans 619.

Mønster, Peder 166. 227.

Mørk, Christian.

N.

Nagel, Hans 220.

Nannestad, Friderich 90.

Nansen, Catharina 203.

- Hans 319. 345. 347. 466. 516. 567.

Navel, Christian 527.

Navel, Lars 293.

Niclesøn, Johan 445. 755.

Nicolaus Christianus 210.

- Ridder 130.

Niels, Bisfop 737. 742. 744. 751.

Niels Dotter, Anne 507. 544.

- Ide 545.

Nielsøn, Andreas 220. 577.

- Axel 130. 252.
- Augustinus 406.
- Bertel 246. 247.
- Christen 200. 408. 577.
- Christopher 577.
- Claus 576.
- Clemind 575.
- Erich 490.
- Gravers 683.
- Hans 542. 575. 576.
- Jacob 717. 772.
- Jens 373. 490. 496. 611. 617.
- Jørgen 282. 471.
- Laurids 372. 734.
- Mikel 433. 625. 627.
- Niels 208. 490. 575.
- Otte 326.
- Peder 108. 528. 577.
- Povel 308. 578.
- Rasmus 575.
- Torild 108.
- Willaø 412. 577.

Nissen,

Wissen, Christian Ulrich von 108.

• Lorenz 146.

Norman, Ernst 153. 156.

• Thomas 564.

Norup, Jesper 127.

• Oluf 302.

Numsen, Magdalena 442.

• Mathias 438.

Nyefirk, Niels 301.

O.

Obel, Peder 758.

Ochsen, Johan 415.

Offenberg, Anne 446.

Offeson, Anders 327. 445.

Olavius, Johannes 360. 376.

Ole Olesen 117. 319. 347.

Olasen, Jens 241.

Olufs Dotter, Birgitte 287.

Oluffsen, Christen 576.

• Erich 727.

• Hans 325. 577.

• Jens 324. 578. 749.

• Mourids 441.

• Oluf 206.

• Peder 378. 659.

Osten til Meilgaard, von der 335.

Ostenfeld, Christen 634.

• Thøger 668. 683.

Othincar, Biskop 11.

Ottefen, Erich 484. 529.

Overbek, Just 370. 382. 418.

Overgaard, Marie 726. 756.

• Sare 683.

Ovesen, Peder 372.

Ore, Else 335.

• Johan 429.

• Mette 687.

• Peder 587.

• Pernilie 155.

• Sidsel 429. 436.

P.

Pachs, Christopher 142. 157. 203.

• Mette Cathrine 405.

• Mogens 157.

• Morten 497.

Pallefen, Anders 484. 487.

Palludan, Hans 619.

• Johannes 633. 650.

• Søren 620.

• Wilhelm 619.

Palmesfen, Johannes 119. 241.

Panderup, Mette 666. 672.

• Peder 753.

Paraberg, Anne 757.

• Christopher 450. 458. 693.

• Elisabeth 346.

• Ingeborg 697.

• Johanne 745.

Parsberg, Lisbet 620.

- Mandrup 108 242. 425. 449.
450. 509. 516.
- Niels 684. 744. 750.
- Oluf 111. 450. 461. 465. 466.
498. 500. 501.
- Sophie 745 710.
- Berner 436. 616. 646. 684.
693. 744. 750. 761.
- Wolbemar 216. 242.

Parsbergs Begravelse 216.

Paulsen, Johanne 146.

Peders Dotter, Anne 622.

Pedersen, Anders 211. 310. 452.

- 579.
- Bodil 709.
- Christen 527. 576. 577.
- Fin 220.
- Frands 575.
- Jens 506. 575. 579.
- Jørgen 252.
- Laurik 377.
- Lucius 578.
- Mourik 353.
- Niels 276.
- Oluf 346. 709. 757.
- Peder 392. 471. 578.
- Povel 529.
- Sofren 577.
- Søren 293. 575. 578.

Pedersen, Willum 216.

Pale eller Perle Johannes 555.

Penz, Adam 563.

- Friderica Amalia 412.
- Stifts-Amtmand 201.

Petraus, Claus 271.

Petri, Nicolaus 543.

Pind, Christen 577.

- Oluf 292. 577.
- Søren 577.

Plesfen, Christian Ludvig von 108.

403. 405. 448.

- Mogens Skel von 405. 448.

Podebesk, Erich 79. 429. 436.

- Henning 692.
- Jørgen 429. 436.
- Mourids 148.
- Prebbiørn 436.

Podevald 117.

Pont Maturin du 447.

Pentoppidan, Christian 89.

- Erich 74.
- Laurik 206.
- Ludvig 80.

Pors, 656.

- Erich 745.
- Hans 745.
- Peder 689.

Possin, Andreas 105.

Poulsen, Anna 479.

Poulsen,

Poulsen, Clemens 215.
 : Jens 365. 505. 554. 556. 691.
 : Johanne Marie 146.
 : M. C. 479.
 : Marie 494.
 : Mathias 436. 505. 615. 620.
 : Niels 554. 556. 684.
 : Peder 616.
 : Povel 247.
 : Søren 580.

Povelsen, Jens 382.
 : Mads 359. 507.
 : Severin 347.

Povist, Frands 718.
 : Hans 751.
 : Henning 166.
 : Karen 224.
 : Otto 501.

Pratensis, Johannes 74.
 Preen, Adam von 214.
 Prinzler, Jens 577.
 Pryz, Gregers 406.
 Pudduffs, Anne Predbiørn 629.
 Pufel, Christiørn 610.

Q.

Qvalen, Henning von 246.
 Qvie, Jes 483.
 Qvilino, 79. 282.
 Qvist, Anders 406.

Qvist, Peder Sofrensen 576.
 : Søren 300.
 Qvistgaard, Niels 761.
 Qvizov, Pernille 763.

R.

Raaballe, Raemus 272.
 Raade, Jørgen von 752.
 Raarup, Søren 146.
 Rammel, Anne 332. 449.
 Randulf, Envold 80. 359.
 Rane, Anne 452.
 Ranne, Jønsen 212. 352.
 Randers, Christen 380.
 : Mifel 380.
 : Peder 425.
 Randlef, Rasmus 345.
 Rantzau, Anne 302. 461.
 : Christen 333.
 : Christian 282. 289. 442. 455.
 : Christian Ditlef 333. 443. 454.
 : Christian, Greve 157. 323. 333.
 442. 718.
 : Christiana Barbara 436. 746.
 761.
 : Ditlef 333. 442. 455.
 : Friderich Christian 245. 257.
 672.
 : Friderich, Greve 143. 157.
 : Frank 465. 516.

Rantzau,

Kanzau, Bert 323. 333. 442. 455.
 • Gregers 282.
 • Hendrich 108. 143. 154. 155
 260. 465. 628. 687. 717.
 773.
 • Johan 282. 435. 436 411.
 • Jørgen 252. 502. 686. 688.
 • Lieutenant 256.
 • Oberst 256. 507.
 • Otto, Baron 497.
 • Otto, Greve 157. 496.
 • Sophia Amalia 245. 257.
 • Wilhelm Adolf 333. 443. 454.
 • Øllegaard 454.
 Kasmusen, Casper 578.
 • Christen 309. 580.
 • Ebern 195.
 • Hans 578.
 • Niels 112. 317. 529. 576.
 • Oluf 577.
 • Rasmus 286.
 • Simon 576.
 Katlov, Christian 226. 246. 255.
 256.
 • Friderik Carl 256.
 • Gregers 246. 255. 256.
 • Sophia Hedvig 246.
 Kavn, Borgemeester 620.
 • Hans 740.
 Rembrandus, Biskop 70.

Reberg, Nicolaus 692.
 Reenberg, Charlotte Amalia 494.
 • Claus Christensen 620 684.
 • Frank 681.
 • Jens 408. 684.
 • Thøger 221. 494.
 Reenbergers Begravelse 115.
 Reetz, Antonius 147.
 • Elisabeth 145.
 • Friderich 147. 149. 150.
 • Hedvig 143.
 • Holger 148. 156. 466.
 • Jørgen 348.
 • Karen 620. 734. 759. 762. 764.
 • Margrete 618.
 • Mogens 147.
 • Niels 148. 156.
 • Regise 413. 461.
 • Sophia 752. 759.
 • Steen Malte 147.
 • Tønne 147. 150.
 • Boldemar 147. 150.
 Reibnitz, Hans 618.
 Rendler, Jacob 245.
 Resen, Anne 649. 676.
 Restorf, Birgitte 305. 336.
 Revenfelt, Conradina 351.
 Reventlau, Christian 242. 319.
 • Christiana 218.
 • Christine 496.

Revents

Keventlan, Claus 746. 747. 750. 762.

 : Conrad Breve 419. 423. 440. 441.

 446.

 : Friderich 380.

 : Breve 438. 452. 661.

 : Hennike 516. 532. 566.

 : Margrete 749.

 : Martha Catharina 380.

Khuman, Mag. Hans 67. 575.

Kiis, Cancellieraad 726.

Kisom, Johan 271.

Rob, Diderich 616.

Rode, Dorothea 351. 621.

 : Jens 303.

 : Morten 624.

Rodie, Anne 471.

Rodsteen, Jde 754.

 : Jens 245. 256. 257. 637. 638.

 : Knud 558.

 : Peder 79.

 : Bibeke 621.

 : Ollegaard 245. 257. 672.

Rosborg, Hans 114. 116. 420. 447.

 690.

 : Jacob 116. 420. 671.

 : Mad. 631.

 : Mads 676. 685.

Rosenkrands, Andreas 159. 757.

 : Anne 454. 461. 621. 749.

 : Axel 734. 762. 764.

D. Atlas Tom. IV.

Rosenkrands, Axel Nielsen 222.

 : Baron 732. 758.

 : Begge 740.

 : Birgitte 138. 287. 657. 694.

 697. 698.

 : C. 216.

 : Christence 730. 757.

 : Christopher 684. 692. 717.

 : Dorthe 224.

 : Eiler Stygge 323.

 : Elisabeth 305. 306. 315. 336.

 337. 341.

 : Erich 108. 114. 166. 288. 315.

 317. 323. 341. 355. 515.

 : Erich Ottesen 151. 241. 316.

 323. 326. 529.

 : Folmer 108. 203. 223. 260.

 304. 759.

 : Frank 465.

 : Friderich 150. 157.

 : Friderich Christian 341.

 : Bert 222.

 : Gunde 242. 343. 347. 355.

 : Helle 448.

 : Hendrich 315. 326. 466.

 : Holger 130. 132. 142. 148. 151.

 157. 165. 214. 229. 235.

 242. 285. 315. 316. 317.

 340. 341. 405. 438. 483.

 587.

D o o o o

Rosen:

Rosenkrands, Holger Erichsen 84.
 151. 214. 372.
 : Jens 208.
 : Jørgen 284. 288. 314. 315.
 317. 323. 339. 340. 343.
 355. 369. 465. 526. 651.
 742. 756.
 : Jøer 27. 314. 318. 323. 340.
 341.
 : Karen 159. 220. 618. 731. 757.
 : Kirsten 684.
 : Kirstine 131. 132. 155. 200.
 224. 225.
 : Lene 431. 456.
 : Margrete 208.
 : Mette 114. 294. 431. 456. 495.
 496.
 : Mogens 492. 757. 764.
 : Mourik 323.
 : Niels 323. 326. 405. 406. 432.
 434. 438. 451.
 : Niels Nielsen af Lange 490.
 : Niels Timmesen 222.
 : Otto 142. 151. 315. 323.
 : Otto Christopher 121. 142. 263.
 : Otto Holger søn 315. 316.
 : Otto Nielsen 241. 276. 287. 302.
 315. 316. 323. 326. 351.
 355. 375. 555.
 : Peder 288. 323.

Rosenkrands, Regitze 156. 224.
 : Sophia 316.
 : Styge 323. 652. 684.
 : Timme Nielsen 222. 323.
 : Werner 117. 732. 759. 762.
 773.
 : Wibekke 727.
 Rosenkrone, Edvard Lundeman 563.
 : Hans Christ. 556. 563. 696.
 Rosenpalm, Anders 307. 346.
 Rosenspar, Dulf 566.
 Rosenørn til Hakier 250.
 : Antonette 254. 311. 338.
 : Buss de 564.
 : Christopher 680. 682.
 : Johan 335.
 : Kirsten 683.
 : Mathias 248. 253. 254. 507.
 : Peder 108. 216. 217. 300. 332.
 365. 408. 680. 682.
 : Povel 297. 331. 332. 335.
 Rostgaard, Friderich 351.
 : Hans 351.
 Rostrup, Albret 461. 694.
 : Hans 210. 221. 225. 226. 447.
 : Jacob 763.
 : Jørgen 210. 225. 226.
 : Karen 335.
 : Lars 207. 210. 221. 225.
 : Marquor 212.

Rothol,

Korbøl, 89.
 Korfeld, Christence 663 694.
 : Jens 687. 745.
 : Johanne 745.
 : Margrete 150.
 : Niels 745.
 Kothe, General-Auditeur 719. 726.
 Kottkirch, Wenzel 452.
 Koton, Sofren 576.
 Kud, Birgitte 405. 451.
 : Christen 324.
 : Jens 297. 324.
 : Johan 143. 155.
 : Jorgen 155. 566.
 : Karen 403.
 : Kirsten 221. 754.
 : Knud 155.
 : Otto 155.
 Kumohr, Augusta 414. 454.
 Kuse, Jeanne 619.
 Kytter, Peder 579.
 : Rasmus 317. 346.
 Kæf, Povel 74.
 Kjøchlin, Mette 755.
 Kjømer, Oluf 74.
 Kønne, Anne 478.
 Kønnoy, Anne 221.
 : Ravine 222.

S.

Sadolin, Jørgen 606. 632. 634.

Saltense, Edel 694.
 : Lauge 694.
 Samitz, Baron Balthasar von 147.
 Samuel, Ernst 623.
 Sandberg, Anne 208. 218. 452.
 : Anders 309. 310. 327. 338.
 486. 579.
 : Christen 327. 338.
 : Helle 486.
 : Hendrich 486. 499.
 : Kirsten 448. 753.
 : Margrete 745. 746. 752.
 : Sophie 563.
 : Tyge 301. 327. 486. 499.
 : Ulrich 338. 452.
 Sandbergs Families Begravelse 424.
 Sander, Hans 382.
 Sappi, Kirsten 760.
 Saur, Casper 578.
 Scharup, Edel 740.
 Schive, Canutus 423.
 Schmidt, Jens 255. 566.
 Schorup, Maren 537.
 : Mette 536.
 Schuchart, Anne 89.
 Schumacher, Catharina 80.
 : Peder 203.
 Seher, Edel 117. 347.
 : Niels 443. 455.
 Seefeld, Anne 462.

- Seefeld, Christen 430. 456.
- Envold 346.
 - Hans 344.
 - Jacob 344. 566.
 - Jørgen 452. 456. 618. 718.
 - Mogens 456.
 - Sophia 451. 457.
 - Frue S. 156.
- Seerup, Hans Jørgen 466. 470.
502.
- Jens Jørgensen 471. 516. 567.
679.
 - Niels 580.
 - Søren 471.
- Seffersens, Morten 573.
- Sehested, Agata 225.
- Axel 563.
 - Beata 208.
 - Birgitte 338. 621. 759.
 - Christen Thomsen 80. 355. 477.
Christian 289.
 - Claus 429. 563. 564. 687.
 - Elisabeth 147. 461.
 - Etats-Raad 687.
 - Friderich 621. 759.
 - Hannibal 563. 564.
 - Holger 754.
 - Jens Maltesen 332.
 - Jørgen 620.
 - Jørg Nicolai 553. 621.
- Sehested, Karen 456. 618.
- Malte 245. 257. 618. 621.
 - Mette 744. 754.
 - Mogens 563. 564. 773.
 - Nicolai 563.
 - Niels 208. 618.
 - Oberst 79. 327.
 - Sophie 147.
 - Ulrich 664.
 - Ollegaard Rodsteen 256.
- Seiersøn, Anders 425.
- Christen 577.
- Selling, Margrete 407.
- Severin 27.
- Tolder-Enke 412.
- Sidenborg, Dorothea 741.
- Simonsen, Niels 731.
- Peder 576. 578.
 - Søren 381.
- Sinden, Carsten von 193.
- Sivers, Johan Georg 80.
- Skaaning, Hans 75.
- Skade, Ingeborg 690.
- Skadeland 656.
- Skaf, Baronesse von 5:8.
- Dorte Sophie Matlous Enke,
246 255. 256.
 - Erling 363.
 - Joachim 242. 305. 337.
- Skarpenberg, Elisabeth 678.

Skarpen

Skarpenberg, Gotschalk 678.
 : Henncke 678.
 : Johan 772.
 Skeel, Albert 324. 325. 331. 332.
 447. 448. 484. 740. 753.
 754.
 : Anders 675. 740. 753. 754.
 : Beate 302.
 : Berte 432. 434. 451.
 : Charlotta Amalia 315. 403. 405.
 448.
 : Christen 286. 293. 322. 344.
 405. 434. 448. 451. 657.
 692. 698. 718.
 : Christian 79. 260. 286. 322.
 344. 446. 657. 692.
 : Christian Breve 322. 344. 462.
 : Dortha 492.
 : Elje 332.
 : Hans 492.
 : Herman 754.
 : Jacob 773.
 : Ingeborg 492.
 : Johan 212.
 : Jorgen 286. 313. 322. 344.
 355. 698.
 : Jorgen, Breve 322. 344. 401.
 698.
 : Jver 686.
 : Laurids 754.

Skeel, Margrete 210. 225.
 : Mogens 108. 418. 718.
 : Niels 492.
 : Otto 332.
 Skernov, Dorothea 335.
 : Jver 335.
 : Marquard 335.
 : Melchior 335.
 : Niels 291. 335.
 Skinkel, Friderich 679.
 : Mette 497.
 : Morten 302.
 : Rebecca 417.
 : Sophia 338.
 Skjold, Hans 249.
 Skjøning, Christian 382.
 : Povel 313.
 : Simon 72. 313.
 Skjøtte, 407.
 : Anders 625.
 : Christen 619.
 : Jens 295.
 Skov, Peder 749.
 Skouboe, Oluf Borfde 76. 89. 108.
 271.
 Skougaard, Anders 609. 618. 696.
 : Jacob 276.
 Skipper, Lars 536. 537.
 Skive, Niels 609. 620.
 : Peder 741.

- Skram, Anne** 117. 410. 449.
 • **Elisabeth** 225. 734. 763.
 • **Erich** 403. 439.
 • **Torgen** 401. 403. 446. 459. 460.
 465. 537. 628. 717.
 • **Niels** 166. 201. 220. 224. 225.
 465. 684. 717.
 • **Ditte** 488.
 • **Peder** 201. 202. 224. 225. 240.
 586.
- Skriver, Iver** 527.
- Skult, Diderich** 465. 516. 567.
- Skytte, 89.**
- Slange, Niels** 622.
- SNIO, Ronge** 477.
- Snell, Johannes** 212.
- Smidt, Gottfried** 127.
 • **Peder** 606.
- Solgaard, Niels** 526.
- Sommer, Anne** 338.
 • **Christen** 579.
- Sparre, Jens** 248.
 • **Pontus** 527.
- Spend, Anne** 745.
 • **Mogens** 745.
- Spentrup, C.** 413.
- Spliid, Kammerraad** 538.
- Sperding, Peder** 561.
- Spormand, 548.**
- Sprechelsen, Peder von** 370. 381.
 382. 418.
- Stanke, Erich** 427.
- Stair, Niels** 662.
- Stampe, Else** 525.
- Stangerum, Anders** 526. 528.
 • **Christen** 528.
- Stavn, Christen** 549.
- Steen, Margrete** 555.
 • **Peder** 619.
 • **de Steensen** 495. 497.
- Steenbeck, Johan** 558.
- Steenfelt** 442. 443. 455.
- Stenstrup, Lucas** 667.
- Stiernholm, Herluf** 742. 756.
 • **Rasmus** 756.
- Stig, Margrete** 431.
 • **Marff** 431.
 • **Ove** 286. 325.
- Stigsen, Anders** 326.
- Stisen, Laurids** 548.
- Stistrup, Christen** 550.
 • **Laurids** 536. 550.
- Stok'und, Melchior** 716.
- Storm, Maren** 250.
 • **Niels** 481.
- Strange, Karen** 317.
- Strangerum, Anders** 526.
- Strangesen, Anne** 332.
 • **Christence** 433.
- Strømfelses Enke, Hans** 79.
- Stub, Christen** 249.

Stub,

Stub, Peder 587.
 Stuf, Adser, 457.
 Sture, Margrete 422.
 Stygge, Christian 689.
 : Hans 130. 241. 252. 320. 369.
 417. 433. 446. 451. 465.
 503. 506. 515. 562.
 : Inger 402.
 : Maurik 433. 451. 462.
 : Niels 551. 563.
 Styrup, Oberlieutenant 117.
 Suur, Casper 247.
 Svane, Erke-Biskop 125. 129.
 : Hans 580.
 Svanevedel, Edel 288. 621.
 Svaningius 128.
 Sveistrup, Niels 196.
 Sven, Biskop 200. 231. 417. 686.
 SVEN ESTRIDSEN, Konge 75. 184.
 612. 626. 701.
 SVEN GRATHE, Konge 473. 487.
 595. 597. 603. 614.
 Svens, Else 675.
 Svensøn, Thomas 562.
 Søfe, Peder 208.
 Søfrensen, Svend 576.
 Søren 587.
 Sørensen, Anders 472. 545.
 : Dines 579.
 : Erich 488.

Sørensen, Hans 250.
 : Jens 577. 578.
 : Jørgen 418.
 : Niels 297. 579.
 : Oluf 110.
 : Peder 200.
 : Rasmus 579.
 Søskov, Maren 545.

T.

Taarup, Niels 710.
 Tang, Niels 748.
 Taugaard, Mette 744.
 Tausen, Hans 17. 606. 608. 610.
 623. 625. 627. 629.
 Tebring, Michel 561.
 Tegder, Johan Ernst 451.
 Teilman, de 221.
 Terkelsen, Niels 301.
 Terkils, Karen 550.
 Themsen, Styge 303.
 Thestrup, Biskop 111.
 : Christen 690.
 : Frank 255.
 : Mathias de 525. 562.
 : Oluf 80.
 : Rasmus 80.
 : Søren 690.
 Thinen, Elisabeth von 448.
 Thøgersen, Peder 617. 622. 634. 651.
 Thomesen,

- Tomesen, Gregers** 427.
 : Hans 481.
 : Jacob 575.
 : Jens 72.
 : Kirsten 650.
 : Kirstine 686. 688.
 : Mogens 650.
 : Niels 140 217. 580. 648. 676.
 : Otte 576.
 : Thøger 579.
Thorildsen, Niels 272.
 : Peder 84.
Thornsen, Hans 345. 542. 564.
 : Oluf 727.
Thott, Christen 727.
 : Hendrich 108. 465.
 : Jønger 464.
 : Tage 567.
Thruvelsen, Jøp 222.
Thurah, Diderich de 74.
 : Lauritz de 74.
Thuro, 200.
Tideman, Anne 305. 306.
Tille, Hans von 351.
Tofasøn, Gøte 701.
Tollusen, Niels 297.
Tollstrup, Jochum 753.
Tondboe, Anders 202. 219.
 : Christen 154.
 : Peder 158.
- Top, Ole** 206.
Torn, Erich 739.
Tornekrantz, Christopher 291.
 : Erich Nielsen 419. 452.
 : Maren 156.
Torslev, H. 444.
Torup, Jens 661.
Trampe, Greve 127.
Trane, Riekl 541.
 : Kirsten 486. 500.
 : Lauritz 541. 619.
Trappaud, Ditlev 466 507. 516.
 567.
 : Oberstlieutenant 499.
Trellund, Bisshop 615. 616. 620.
 621. 631. 634 636.
Trolle, Anne 285.
 : Børge 586.
 : Christian 337.
 : Corstz 242.
 : Dorthe 147. 150.
 : Friderich 156.
 : Helle 296. 297. 299. 300.
 302. 326. 332.
 : Herlov 197. 236. 260. 421.
 689.
 : Knud 304. 305. 320. 336. 337.
Trugilsøn, Peder 165.
Tycho, Bisshop 232.
Tychonius, Christen 613. 620. 624.

- Tydst, Peder 241.
 Tyge, Biskop 708.
 Tygesen, Emanuel 199. 220. 221.
 : Hans 85.
 : Laurids 80.
 : Niels 81.

U.

- Udsøn eller Utisøn, Else 459.
 : Esbern 285. 286.
 : Ewen 344. 445.
 Ufelen, Peder 154. 164.
 Ugelkiss, Christen 624.
 Ugerup, Anne 296. 325.
 Ugetsøn, Petrus 232.
 Ulfeldt, Anne 218.
 : B. 315.
 : Christopher 496.
 : Corfik 18. 139. 221. 501. 648.
 650.
 : Ebbe 108. 610. 618. 718. 773.
 : Jacob 139. 201.
 : Knud 759.
 : Laurik 146. 166.
 Ulfstand, Anne 735. 757. 764.
 : Gregers 735. 757. 773.
 : Ide 346.
 : Melchior 757.
 : Olger 735.
 : Sidfel 431. 456.
 D. Atlas Tom. IV.

- Ulfse 528.
 Urne 655.
 : Axel 546. 558.
 : Birgitte 415. 457.
 : Claus 587.
 : Helle 341.
 : Jorgen 675.
 : Karen 282.
 : Maren 150.
 : Margrete 527.
 Utrecht, Knud 276. 576.

V.

- Vadum, Claus 760.
 Valdemarson, Erich 722.
 Wambam, Nicolaus 289.
 Wandel, Hans 617. 634.
 Wandam, Claus 271.
 Vandrade, Jarl 700.
 Vassard, Mathias 681.
 Vebner, Laurids 565.
 : Peder 227.
 : Terfil 227.
 Vegerslov, Christen 80.
 Vegner, Hendrich 90.
 VendeKaabe, Povul 364.
 Vendelboe, Christen 461.
 : Niels 474. 499.
 : Peder 691.
 Verland, en Riempe 425.

¶ p p p p

Vestene,

- Vestenie, Anne** 695.
 ' **Christoph** 450.
 ' **Erich** 450.
Vestergaard 91.
 ' **Anders** 546.
Veyle, Frank 561.
Vibe, Catharina 547.
Viborg, Jens 634.
 ' **Søren** 547.
Vichmand, Catharina 553.
 ' **Niels** 553.
Widrich, Berlandson 425.
Wiele, Elisabeth von der 561.
 ' **Frands von der** 561.
Wiffert, Christen 306. 424.
 ' **Corfik** 648. 717.
 ' **Dorothea** 555.
 ' **Elsebet** 757.
 ' **Iven Madsen** 437.
 ' **Kristense** 380. 417. 418.
 ' **Niels Joensen** 437. 438. 678.
 717.
Wifvild Christen 424
Wikrat, Jacob 625.
Willadsen, Peder 606. 620. 624. 634.
Wilster, Johannes 288.
 ' **Jørgen Fogh** 342.
Wiltshagen, Biskop 620.
Vind, Anne 403. 462.
 ' **Else** 558.
- Vind, Friderich** 108. 466.
 ' **Jens Juul, Baron** 227.
 ' **Jørgen** 420.
 ' **Regiza Sophia** 111.
Vinding 318.
 ' **Anders** 427. 436. 620.
 ' **J. A. S.** 318. 319.
 ' **Mette** 426.
 ' **Peder** 661.
Vingartner, Hans 663.
Vinstrup, Peder 282.
Vinter 111.
 ' **Bent** 625. 693.
 ' **Gertrud** 745
 ' **Niels** 280. 576.
 ' **Søren** 528.
Virtenberg, Amts-Forvalter 726.
Vising, Christen 193.
 ' **Jens** 105.
Vith, Peder 552.
 ' **Stiftamtmand** 617. 718.
Vivebroe, Peder 527.
Vivild, Christen 424.
 ' **Laurik** 407.
Vobersnov, Marcus 193.
Vogensen, Esbern 464.
 ' **Jesper** 310.
 ' **Zule** 207. 487.
Voldemar, Christian, Greve 221.
 ' **Ronge** 302.

Volden,

Volden, Arnoldus von 424.
 Wolf, Jens 362.
 Wolsøn, Jes 692.
 Wolveffuer, Jochim 351.
 Worm, Jacob 625.
 ' Jens 74. 89.
 ' Johan 80.
 ' Magdalena Jacobine 734.
 ' Oluf 74.
 ' Willum 80.
 Worsøe, Laurik 195.
 Woss, Anna 671.
 ' Johan 492.
 Woyda, Friderich Ludvig von 242.
 Wrangel, Helm 365.

X.

Xde, Simon 419.

Z.

Zachariasen, Peder 575.
 Zeibrieck, Pederl 194.
 Zepelin, Jægermester 1565.
 Zoega, Christian 380.

Z.

Zknothus Monachus 596.

Ø.

Ølgod, Søren 289.
 Ørsted, Kirsten 427.
 Ørum, Peder 579.

Ende paa den *IV. Tome.*

ERRATA:

- Pag. 150. Lin. 6. i stedet for Reformationens Tiden, læs Reformationens Tid
— 151. — 1. — — Hattingsherred, læs Biergeherred
— 138. — 13. — — Marupbye, læs Marupgaard
— 132. — 2. — — nogle 1000 Favne, læs nogle 100 Favne høit
— 196. — 27. — — Biestrup, læs Bidstrup
— 201. — 3. — — Baarup, læs Baarnpgaard
— 205. — 9. Hoved to Gaarde, derved er den Forandring: at den ene
Gaard er opbyggt som en Herregaard af Muur og Bindingsværk af
afgangne Jægermester Reder.
— 151. Naar Amtens Herregaarde ang.; findes at Hr. Jochum Gersdorff skal
have faaet i forrige Seculo Naar Amt af Kongen for Samsø Land,
og noget Gods i Skaane, som Pag. 155. og 257. er meldet, og at
hans Arvinger solte Naar Gaard og Gods til Bendix Lassen
Statsraad.
— 585, 590. Er indløben den Feil: At Skivehøus Amt skulde have samme
Amtmand som Halsø Amt; begge Amter har vel een Amtstue i Skive,
men hver Amt sin Amtmand, som Pag. 720. Lin. 6. er corrigeret;
— 715. Lin. 8. i stedet for 1740. læs 1760.
-